శ్రీ

శ్రీరస్తు

శ్రీమద్ధారీతకులతిలకై ర్వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథార్యైః

అఖిలవైదికకర్మానుష్ఠానసౌకర్యాయవిరచితమ్

పితృమేధసారసహితంసుధీవిలోచనంనామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్యైః

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యైశ్చ సహ

పరిశోధ్య

వణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళగియశిఙ్గరాచార్యేణ

మద్రాస్ తిరువల్లిక్కేణి శ్రీసరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిర ముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితం సద్విజయతేతరామ్.

సఞ్చికా - ౨౧ -

౧౮౮౪

౸౨

శ్రీరస్తు

పితృమేధసారస్తద్వ్యాఖ్యానం సుధీవిలోచనంచ

హరిః ఓమ్

శిష్టానుశిష్టం పితృమేధసారం ప్రశ్నం సమాఖ్యం ప్ర
థయన్ సమాఖ్యామ్ । వ్యాఖ్యానమాఖ్యాతుమహం
యతిష్యే బుధా విదధ్వం స్ఖలితం క్షమధ్వమ్ ॥ ౧ ॥

ప్రశ్నం ప్రసిద్ధం పితృమేధసారం కర్తా తథా వైదికసార్వభౌమః ।
సన్తో౽జ్ఞ్యకుర్వన్నలమాగ్రహాద్వైరన్యైర్భజధ్వం భవితా వివేకః ॥ ౨ ॥
బాహుల్యం క్వచిదస్తి నాస్త్యత పరిచ్ఛేదః కుతో భావ్యహో యాయగ్రన్థాన్త
రమలభం తదిహాతైః కింకిం వృథా మత్సరైః । సన్తో వైదికసార్వభౌమసు
ధియా సూక్తం సుధీలోచనం శజ్ఞ్యోద్ధాననమాద్రియధ్వమనఘం స్మృత్యోఘ
లీలాగృహమ్ ॥ ౩ ॥ గృహ్యాణి భాష్యాణి బహూని బహ్వీః స్మృతీస్సమీక్ష్య
వ్యధిషి స్ఫుటార్థమ్ । ప్రశ్నం నతద్వ్యాకరణేతి యత్నో వ్యాఖ్యామి సా
క్షాత్సాక్షి వచాంసి వక్ష్యే ॥ ౪ ॥ క్వచిదత్ర హి సూత్రార్థో వచనైః ప్రతిపా
ద్యతే । వచనార్థః క్వచిత్సూత్రైరుభయార్థః క్వచిన్మయా ॥ ౫ ॥ పితృ
మేధేషు సారో౽యం ప్రశ్నస్సారార్థనిర్ణయః । యస్సుధీలోచనాఖ్యాతం
తద్వ్యాఖ్యానం విరచ్యతే ॥ ౬ ॥

మూ — అథాతో౽వభృథేష్టిం వక్ష్యామః.

వ్యా — అత్ర, మఙ్గలాద్యనేకార్థకత్వే౽ప్యథశబ్దస్యాతశ్శబ్దశిరస్క
త్వాదానన్తర్యమేవార్థః । ఔర్ధ్వదైహికస్య దేహానన్తరభావిత్వాదిదం
శబ్దస్య సన్నిహితవస్తువాచిత్వాదతశ్శబ్దేన దేహః పరామృశ్యతే । యద్వా,
శరీరావస్థితికాలకర్తవ్యకర్మపరః స్మృతిరత్నాకరః అస్మాకీనః పూర్వవృత్తస్స

ఏవ పరామృశ్యతే, స్మృతిరత్నాకరప్రణయనానన్తరమిత్యర్థః । ఇష్టిః-యాగః, దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగః ॥ శ్రు ॥ " బ్రహ్మణే త్వా మహస ఓమిత్యాత్మానంయుఞ్జీత " ॥ శ్లో ॥ సర్వోపాధివినిర్ముక్తం క్షేత్రజ్ఞం బ్రహ్మణిన్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం న్యాసస్య యాగశబ్దవాచ్యత్వం ప్రసిద్ధమ్, అతో న్యాసినో దేహవియోగోఽవభృథ ఏవ, " యన్మరణం తదవభృథః " ఇతి శ్రుతేః । అత్ర న్యాసస్య దాహాదిమన్త్రేషు ద్రవ్యదేవతయోః స్ఫుటత్వేన యాగత్వాన్న చోద్యావకాశః । అతో దేహవియోగానన్తరభావ్యౌర్ధ్వదైహికం వక్ష్యామ ఇత్యర్థః । వచేఃపరిభాషణవృత్తిత్వేఽపి ఛత్రిన్యాయేన లృటః ప్రవృత్తేర్నానుశాసనవిరోధః । వక్ష్యామః - స్మృతిరత్నాకరఃపూర్వవృత్తఃపరేరర్థః, తదనన్తరం దేహవియోగే సతి కర్త్రా క్రియమాణం కర్మ భాషణార్థః.

దేహస్య హవిష్ట్వం కథమిత్యత్రాహ-

మూ — తత్ర దేహఃపరమం హవిఃపురుషాహుతిర్హ్యస్య ప్రియతమేతి విజ్ఞాయతే.

వ్యా — శ్రుత్యైవ దేహస్య హవిష్ట్వప్రతిపాదనాన్న చోద్యావకాశః । ఆజ్యాదిభ్యఃపురుషాహుతేః ప్రియతమత్వప్రసిద్ధిద్యోతకో హిః.

ఉక్తార్థోపపత్తయే న్యాసస్య యాగసమాధిం ప్రతిపాదయతి-

మూ — న్యాసో యజ్ఞస్తస్యాత్మా యజమానశ్శ్రద్ధా పత్నీ శరీరాదీన్యుపకరణాని దేహావస్థానం దీక్షా దేహాన్తోఽవభృథ ఇతి హి శ్రూయతే.

వ్యా — ॥ శ్రు ॥ " తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్యాత్మా యజమానః " ఇత్యాది శ్రుతావస్యార్థస్య ప్రసిద్ధిస్స్పష్టా । దేహావస్థానం దీక్షేతి " యావద్ధ్రియతే సాదీక్షా " ఇత్యస్యార్థ ఉక్తః । దేహాన్తోఽవభృథ ఇతి " యన్మరణం తదవభృథః " ఇత్యస్యార్థస్సఙ్గృహీతః । తత్ర జాతేష్టివదవభృథేష్టిశబ్దఃకర్మనామధేయతయా రూఢః । అథాతశ్శబ్దార్థస్య న పౌనరుక్త్యమ్। న్యాసోయజ్ఞస్తస్యాత్మేత్యనేన తస్యైవం విదుషోయజ్ఞస్యేత్యుపక్రమ్య దేహాన్త ఇత్యనేన యన్మరణమిత్యస్యార్థోపసంహారాత్తన్మధ్యే యదశ్నాతి యత్పిబతీత్యాదినోక్తార్థాఅపి సందంశన్యాయేనాత్రోక్తాద్రష్టవ్యాః.

“ప్రాజాపత్యోహారుణిః” ఇత్యనువాకే సత్యాది యజ్ఞాన్తం కర్మయోగముక్త్వా “మానసం వై ప్రాజాపత్యమ్” ఇతి తన్త్రేణా వృత్త్యా వా భక్తియోగం జ్ఞానయోగం చాభిధాయ కర్మయోగాద్యతిశయితన్యాసయోగమ్ “ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత” ఇతి విధాయ తన్నిష్ఠస్య బ్రహ్మప్రాప్తిరామ్నాయతే, “బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతి” ఇతి। అతోఽస్య న్యాసాధ్వరవిధాయినోఽవభృథేనార్చిరాదినాపరమానన్దం ప్రాప్తస్య బ్రహ్మసలోకతామాప్నోతీత్యయం మహోత్సవ ఇత్యాహ—

మూ — తత్ఖలు న్యాసాధ్వరవిధాయినాం పుణ్యోఽవభృథో మహోత్సవ ఉపలాల్యతే.

వ్యా — పావనత్వాదభ్యుదయహేతుత్వాచ్చ పుణ్యః। అతః “ప్రేతోపస్పర్శనే దశరాత్రమ్” ఇత్యాదినా శవస్పర్శనదర్శనాదౌ గౌతమాదిభిర్దోషస్మరణేఽపి పురుషవిశేషదేహత్యాగస్యావభృథత్వశ్రుతేః, “అవభృథమేత్యముచ్యతే” ఇత్యాపస్తంబస్మరణమవిరుద్ధం ॥ శ్లో ॥ జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ। తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి ॥ అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత। అవ్యక్తనిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా ॥ * ॥ శ్లో ॥ శ్లేష్మాశ్రు బాంధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుఙ్క్తే యతోఽవశః। అతో న రోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాస్స్వశక్తితః॥ తనుం త్యజన్న శోచేత్తు స్వజనం వైష్ణవో జనః। కశ్శోచతి ప్రియం పుత్రం కారాగారాద్వినిర్గతమ్ ॥*॥ ఇతి గీతాచార్యయాజ్ఞవల్క్యాదిభిరుక్తత్వాత్; “న ఖలు భాగవతా యమవిషయం గచ్ఛన్తి” ఇతి శ్రుతౌ, ॥ శ్లో ॥ పరిహర మధుసూదనప్రపన్నాన్ ప్రభురహమన్యనృణాం న వైష్ణవానామ్ ॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ న యమం యమలోకం చ న దూతాన్ ఘోరదర్శనాన్। పశ్యన్తి వైష్ణవాః క్వాపి సత్యం సత్యం వదామ్యహం ॥ * ॥ ఇతి, శ్రీవిష్ణుపురాణ మాఘమాహాత్మ్యాదౌ చ, శ్రీవైష్ణవస్య యమవిషయగన్తృత్వాభావప్రతిపాదనాత్; ॥ శ్లో ॥ మద్భక్తా న వినశ్యన్తి మద్భక్తా వీతకల్మషాః। మద్భక్తానాం తు మానుష్యే సఫలం జన్మ పాణ్డవ ॥ జీవితం విష్ణుభక్తస్య వరం పఞ్చదినాన్యపి। న తు కల్పసహస్రాణి భక్తిహీనస్య కేశవ ॥ కేశవాః పరికీర్త్య

న్తేయేషాంహృదిన కేశవః । కేశవార్పితచిత్తాయే నశవానపునర్భవాః॥*॥ ఇత్యాశ్వమేధికాదౌ భగవద్భక్తస్య కృతకృత్యత్వస్మరణాచ్చాస్యావభృథో నశోకపదమ్, అపితు మహోత్సవ ఏవ ॥ శ్లో ॥ ఏతేవై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః । స్వర్గేఽపి పాతభీతస్య క్షయిష్ణోర్నాస్తి నిర్వృతిః ॥ ఆబ్రహ్మభువనాదేతే దోషాస్సన్తి మహామునే । అత ఏవహి నేచ్ఛన్తి స్వర్గప్రాప్తిం మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ ఆబ్రహ్మభువనాదూర్ధ్వం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ । శుద్ధం సనాతనం జ్యోతిః పరంబ్రహ్మేతి తద్విదుః ॥*॥ ఇతిమహాభారత శ్రీవిష్ణుపురాణ ముద్గలోపాఖ్యానాదిభిరుక్తమ్। మదమాత్సర్యాది దోషాకరం నిరయపర్యాయం శోకాస్పదం పదంప్రాప్తం ప్రతిహిశోకోయుక్తః, నతు శాశ్వతం శ్రీమత్పదం ప్రాప్తంప్రతి । ఏవమత్రోక్తార్థస్య శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయితుఃఖలుశబ్దః.

అత్రచ, శ్రీమార్గపరిపాలనాదిసద్ధర్మే ప్రమాణమాహ—

మూ — అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ నిజధర్మావిరోధేనయస్తుసామయికో భవేత్ । సోఽపి యత్నేన సంరక్ష్యో ధర్మో రాజకృతశ్చయః ॥

వ్యా — రాజకృతధర్మవన్నిజధర్మావిరుద్ధో దర్శనధర్మోఽవశ్యంకర్తవ్య ఇత్యర్థః.

పునరపిబ్రహ్మవిత్ప్రశంసామాహ—

మూ — ॥ శ్లో ॥ యస్తు బ్రహ్మవిదాత్యక్తముపితన్మజ్జలంవపుః । దృష్ట్వాస్పృష్ట్వావిముచ్యేతబ్రహ్మహా బ్రహ్మహత్యయా ॥ * ॥ ఇతిస్మర్యతే.

వ్యా — అత్ర బ్రహ్మవిద్విషయే ॥ శ్లో ॥ యేవహన్తి మహాత్మానంస్పృష్ట్వాస్పృష్ట్వాద్విజాతయః । హయమేధఫలం తేషామస్తీత్యేవం వివుర్బుధాః ॥ * ॥ మహాత్మా - " మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః " ఇత్యామ్నాతమహాధ్యవసాయవాన్ । గీతశ్చ ॥ శ్లో॥ వాసుదేవస్సర్వమితి సమహాత్మాసుదుర్లభః ॥ * ॥ ఇతి.

అత్రపరిభాషామాహ—

మూ — ప్రాక్శాన్తికర్మణః ప్రాచీనావీతం దక్షిణాముఖత్వమ్.

వ్యా — సంకల్పప్రభృతి దశాహహోమాత్ప్రాచీనేషు కర్మసు ప్రాచీనావీతీ దక్షిణాముఖశ్చ భవేత్కర్తా, అత్రశ్రుతిః॥ ప్రాచీనావీతం

పితౄణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదం బోధాయనేన వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ వా ॥ పితౄణామితి స్మృతౌ నామేవేదముక్తంభవతి ॥ * ॥ ఇతి । పితృగ్రహణం పితృకార్యేష్వపి ప్రాచీనావీతప్రాప్త్యర్థమ్ । శునఃపుచ్ఛః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకృత్యేషు పిత్ర్యేషు ప్రాచీనావీతమిష్యతే । దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్సచవై దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినాసర్వమపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యం విధివద్దర్భపాణినా॥*॥ ఆనిధనాత్ - మరణమారభ్యేత్యర్థః । బోధాయనీయేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా కార్యం ప్రేతకర్మ చ పైతృకమ్ । నివీతినో వహేయుస్తే జ్ఞాతయోఽన్యేచ వాహకాః ॥ * ॥ అతః “ ॥ శ్లో ॥ సదోపవీతినా భావ్యం సదాబద్ధశిఖేనచ । విశిఖోవ్యుపవీతశ్చ యత్కరోతి నతత్కృతమ్ ॥ ” ఇతి వచనం విషయభేదాదవిరుద్ధమ్ .

మూ — ఉభయం ప్రాణాయామే వర్జ్యమ్ .

వ్యా — ప్రాచీనావీతత్వ దక్షిణాముఖత్వే ప్రాణాయామే వర్జయేదిత్యర్థః .

అత్రోత్తరత్రోదాహరిష్యమాణ వచనమిదానీం హేతూనాహ —

మూ — శుద్ధ్యర్థత్వాత్సర్వకర్మసాధారణత్వాచ్చాచమనాదావివసర్వత్ర ప్రాణాయామేషు యజ్ఞోపవీతీస్యాత్ .

వ్యా — సర్వత్ర - దేవకార్య పితృకార్య ప్రేతకార్యేషు “ ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనే జపే హోమే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకర్మణి । స్నానే దానే తథాధ్యానే ప్రాణాయామాస్త్రయస్త్రయః ” ఇతి కర్మప్రవచనాత్సర్వకర్మసాధారణత్వమ్, “ ॥ శ్లో ॥ తతోఽభ్యన్తరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామాన్సమాచరేత్ ।” ఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యవచనాచ్ఛుద్ధ్యర్థత్వం చసుస్పష్టమ్ । అతః పితృప్రేతకర్మాఙ్గత్వభ్రాన్త్యాఽకార్యానహి, “ ॥ శ్లో ॥ కర్మావసానే కర్మాదావేవమాచమనంపునః । కుర్యాత్స్వకర్మణస్సిద్ధ్యర్థం సర్వదా సర్వకర్మసు ॥ ” ఇతిభరద్వాజేన కర్మాద్యన్తయోఃకర్తవ్యత్వేనవిహితస్యాచమనస్య పితృప్రేతకృత్యేష్వాదౌక్రియమాణస్య తదఙ్గత్వాప్రసఙ్గాత్ .

॥ ప్రాణాయామప్రకారః ॥

తత్ప్రకారమాహ—

మూ — "॥ శ్లో ॥ ప్రణవేనతుసంయుక్తావ్యాహృతీస్సప్తనిత్యశః । గాయత్రీంశిరసాసార్ధం మనసాత్రిర్జపేద్ద్విజః ॥" ఇతిసంవర్తోక్తప్రకారకప్రాణాయామః.

వ్యా — ప్రాణాయామః - ప్రాణవివరచారిణో వాయోర్నిరోధః ; తత్రైవజపంకుర్యాన్నతు రేచకపూరకయోః, "॥ శ్లో ॥ కుంభకేనజపంకుర్యాత్ప్రాణాయామస్యలక్షణమ్ ।" ఇతిస్మృతేః.

॥ సఙ్కల్పప్రకారః ॥

మూ — "॥ శ్లో ॥ సదర్భహస్తౌ జానూర్ధ్వే దక్షిణేదక్షిణోత్తరౌ । కృత్వాజానునికర్తవ్యే తత్కర్మకరోతియత్ ॥ స్వనామానినస్మరణంయత్తత్సఙ్కల్పఈరితః ।" ఇతిభరద్వాజోక్తక్రమస్సఙ్కల్పః.

వ్యా — దక్షిణోత్తరౌకరావితిశేషః । దక్షిణేజానుని దక్షిణోత్తరౌ కరౌ కృత్వేతి నియమాన్నాన్యథా కార్యః.

॥ సఙ్కల్పాదౌనియమః ॥

సఙ్కల్పాదౌ నియమమాహ—

మూ — "॥ శ్లో ॥ ఆవాహనేఽర్ఘ్యసఙ్కల్పే పిణ్డదానేతిలోదకే । అక్షయాసనయోఃపాద్యే గోత్రంనామప్రకీర్తయేత్ ॥"

వ్యా — ఇదం స్మృత్యర్థసారవచనమ్.

మూ — ఏకం వాసో దక్షిణాగ్రాదగ్న్యాఘస్ప్రసవ్యం తూష్ణీం సమస్తం పరిషేచనమ్, పితృతీర్థేనోదకపిణ్డబలిప్రదానమ్.

వ్యా — "ప్రేతస్యబాన్ధవా యథావృద్ధముదకమవతీర్యనోత్కర్షయేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చేయురపసవ్యం యజ్ఞోపవీత వాససా దక్షిణాముఖా బ్రాహ్మణస్య" ఇతి ప్రచేతస్స్మరణేఽపి వికల్పితోఽర్థోఽస్మత్ప్రశ్నే నసఙ్గృహీతః, కిన్త్వాపస్తమ్బోక్త ఏవ స్వగృహ్యప్రాబల్యాత్ । అవిరుద్ధానుక్తార్థస్తు సఙ్గృహీత ఏవ, సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్యాన్యతఃకర్తుముచితత్వాత్ । అత్రసూత్రమ్,

“ఏకవాససోదక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్జ్యోత్తీర్య దక్షిణాగ్రేఽపి తేభ్యషు” ఇతిచ, “పిత్ర్యాణి ప్రాచీనావీతినా ప్రసవ్యం దక్షిణతోపవర్గః” ఇతి, “పైతృకేషు సమస్తమేవతూష్ణీమ్” ఇతిచ। అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ తర్పణం పిణ్డదానంచ బలిదానం పితౄన్ప్రతి। దీయమానంచ తత్సర్వం కుర్యాద్దైవ పితృతీర్థతః ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — బహువచనేన సర్వేజ్ఞాతయః ప్రత్యేకం సమస్తం తత్తత్కర్మ కుర్యుః.

వ్యా — తద్యథా - “సిగ్భిరవధూన్వన్తస్తేషుజ్ఞాతయః, జ్ఞాతయోఽనిగచ్ఛేయుః, ఆదిత్యముపతిష్ఠేరన్, స్నానంకుర్యుః” ఇత్యాదిషు ధూననాదీని సర్వేజ్ఞాతయస్సమస్తికంకుర్యురిత్యర్థః। నన్విదంనవక్తవ్యమ్, సూత్రఏవస్పష్టార్థత్వాత్। నైవమ్, ధూననాదిషుసహపఠితస్యారోహణస్య జ్ఞాతీనాం సమస్తికకర్తవ్యతాచోద్యనిరాసార్థత్వాత్, “దహేచ్ఛంసేత్” ఇత్యాదిషు కర్త్రైకాధికారాచ్చ స్పష్టార్థంవా సూత్రమిత్యవిరోధః.

జ్ఞాతిబాహుల్యే ధూననాద్యనుష్ఠానక్రమమాహ—

మూ — ధూననాదిషు సర్వత్ర కనిష్ఠః ప్రథమమితరే మధ్యే యథావృద్ధం కర్తా పశ్చాత్ స్త్రియోఽగ్రే సర్వేషామ్.

వ్యా — కనిష్ఠోఽత్ర సర్వత్ర జ్ఞాతిష్వపరవయస్కః ఇతి నచోద్యావకాశః। ఇతరే - కనిష్ఠవ్యతిరిక్తాః, యథావృద్ధమ్ - వృద్ధమనతిక్రమ్య, వృద్ధానుక్రమేణేత్యర్థః। ఉక్తానువాదః కర్తా పశ్చాదితి। ఏవ మేవ భాష్యే “ధూననేఽన్వారమ్భణే సఙ్గాహనే సంసర్పణ ఉదకోపస్పర్శన ఆరోహణ ఇతి సర్వత్ర కనిష్ఠప్రథమా అనుపూర్వా ఇతరే స్త్రియోఽగ్రే” ఇతిసూత్రార్థస్సమర్థితః। అతోధూననాదిషు సర్వత్ర కనిష్ఠః ప్రథమం జ్యేష్ఠోవాకర్తా సర్వేషాం పశ్చాత్తయోర్మధ్యే జ్యేష్ఠానుక్రమేణ జ్ఞాతయః కల్ప్యాః, ఏవమానుపూర్వ్యేణ తత్తత్కర్మకుర్యురితినియమ్యతే। తదేవంమధ్యే కేషాంచిత్కనిష్ఠానుక్రమకల్పనమజ్ఞానవిజృంభితమేవ। సర్వేషామగ్రే స్త్రియస్తాశ్చకనిష్ఠప్రథమాఏవ। తథా బోధాయనః ॥ వా ॥ అథాస్యభార్యాః కనిష్ఠప్రథమాః ప్రకీర్ణకేశ్యోవ్రజేయుః పాంసూనావపమానాః ॥ * ॥ అతోఽత్ర

స్త్రియోఽమృతస్యభార్యా ఏవ నజ్ఞాతిస్త్రియః, మృతస్త్రియా ఏవోపని పాతస్మృతేః । తదభావాద్ధూననాదిషుతాసామనాదరః । ఆరోహణఇత్యత్రేతిశబ్దఃప్రకారవాచీ, అవగాహనతర్పణాదిష్వేవంప్రకారఇత్యర్థః । అత్రాశ్వలాయనోవిశేషమాహ ॥ వా ॥ అన్వఞ్చఉమాత్యాఅధోనివీతాః ప్రవృత్తశిఖా జ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యాః ॥ * ॥ ఇతి । సర్వే తురీయా ధ్వగమనేతథాప్రవిశేయుః । కనిష్ఠప్రథమా జ్యేష్ఠజఘన్యాఇతిగ్రామప్రవేశే.

అత్ర బ్రహ్మమేధ పితృమేధయోస్సహోక్తయోరపి పృథక్పితృమేధకరణే వివేకమాహ —

మూ — అత్రప్రాగిత్యన్తైఃపూర్వపూర్వోక్తమన్త్రైర్యత్కర్మక్రియతే సపితృమేధః.

వ్యా — అత్ర-పితృమేధబ్రహ్మమేధాత్మకేకర్మణి, ప్రథమం పితృమేధమన్త్రఇత్యన్తంప్రయుజ్య పశ్చాద్బ్రహ్మమేధమన్త్రఇత్యన్తఃప్రశ్నే ప్రయుజ్యతే । యథా-పరేయువాంసమితి, చిత్తిః, పృథివీతి, పూషాత్వేతఇతి, భగ్నాసన్నిత్యాదిషు । అతః ఉత్తరోత్తరమన్త్రాన్విహాయ పూర్వపూర్వమన్త్రైఃపితృమేధఃకర్తవ్యః.

ఏవమేషాం పితృమేధమన్త్రాణాముత్తరోత్తరమన్త్రైస్సహ యస్మిన్కర్మణిసముచ్చయఃక్రియతే సఃబ్రహ్మమేధఇత్యాహ —

మూ — సముచ్చయోబ్రహ్మమేధః.

వ్యా — సముచ్చితైఃపూర్వోత్తరమన్త్రైర్బ్రహ్మమేధఃకర్తవ్య ఇత్యర్థః । అత్ర సూత్రమ్ ॥ శ్లో ॥ హోత్రాంశ్చ పితృమేధంచ సంసృజ్యవిధిరుత్తరః । విహితస్తు సమాసేన క్రతూనాముత్తమఃక్రతుః ॥ * ॥ ఇతి । నన్విదమనుపపన్నమ్, సముచ్చయోహి తత్తన్మన్త్రైః క్రియమాణే పితృమేధకర్మణి తత్తద్బ్రహ్మమేధమన్త్రాన్వయః, సహి నోపపద్యతే, ధూననాదిషు బ్రహ్మమేధార్థం మన్త్రాభావాత్ । మైవమ్, సముచ్చయశబ్దార్థః, తస్యసగ్రహైరిత్యాదినా యస్మిన్కర్మణిహోమమన్త్రో విహితస్తస్యహి పితృమేధమన్త్రేణ సముచ్చయః, నానుక్తస్యాపి, తదభావాదేవ, నహ్యసతాన్వయస్సమ్భవతి । అతో దహనోపస్థాన శంసనాదిషు హోమ

న్త్రైఃప్రభృతిమామ్నాయతే జ్యోతిష్మతీభిరుపోషణం నారాయణాభ్యాముపస్థానం మృత్యుసూక్తేన శంసనమిత్యాది, తస్య హి తత్తత్కర్మణి పితృమేధమన్త్రైః సముచ్చయః, నానర్థతస్యాపి । అతో బ్రహ్మమేధమన్త్రాభావే పితృమేధమన్త్రైరేవ తత్తత్కర్మ కర్తవ్యమ్.

కింతత్తత్కర్మేత్యాకాఙ్క్షాయామాహ—

మూ — సంవేశనం వస్త్రప్రోర్ణనం వస్త్రోపాదానం వోత్థాపనామనుమన్త్రణం పర్యావర్తనం దహనదేశసంమార్జనం సంసర్పణమిత్యేతాని పితృమేధమన్త్రైరేవ క్రియన్తే బ్రహ్మమేధే విశేషానుక్తేరతోऽన్యత్ర సముచ్చయః.

వ్యా — దర్భేషు సంవేశయన్తి " సర్వస్య ప్రతిశీవరి " ఇతి । వాససా ప్రోర్ణోతి " ఇదం త్వా వస్త్రమ్ " ఇతి । అథాస్యేతరముపాదత్తే " అపైతమాహ " ఇతి । " ఇమాయునజ్మి తేవహ్నీ " ఇత్యుపయోజన ఆమ్నాతః । పరియన్తి " అపనశ్శోశుచదఘమ్ " ఇతి । శ్మశానాయతనం సంమార్ష్టి " అపేతవీత " ఇతి । అన్తరేణ ప్రసర్పన్తి " యద్వై దేవస్య " ఇతి । ఏవం సూత్రోక్తావేశనాదీని " సర్వస్య ప్రతిశీవరి " ఇత్యాదిభిః పితృమేధమన్త్రైరేవ కుర్యాత్, తేషు బ్రహ్మమేధే మన్త్రాన్తరానుక్తేః । అతోऽన్యత్ర ప్రచారాऽऽహుతీర్జుహోతి " పరేయువాంసమ్ " ఇతి । సగ్రహైర్హోతృభిర్హోమ ఇత్యాదిభిరుక్తేషు కర్మసు పితృమేధబ్రహ్మమేధమన్త్రైః సముచ్చయ ఇత్యర్థః.

అయం దేవతాన్తరభక్తానాం న కార్య ఇత్యాహ —

మూ — స ఖలు సర్వేషాం న విధేయః.

వ్యా — సః - బ్రహ్మమేధః, ఖలుశబ్దో బ్రహ్మమేధవైలక్షణ్యద్యోతకః, సర్వేషామ్ - దేవతాన్తరభక్తానామ్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ తాన్ సాధారణశ్మశానే ప్రయుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి । సాధారణే పురుష ఇతి భాష్యమ్, దేవతాన్తరబుద్ధావిత్యర్థః । శ్మశానగ్రహణం ప్రయోగోపదేశవ్యావృత్త్యర్థమ్.

తర్హి కేషాం సవిధేయస్తత్రాహ —

మూ — విధేయో బ్రహ్మవిదాం బ్రాహ్మణానామనన్యప్రాప్తికాఙ్క్షిణామేవ, "వేష్టితుంపురుషోత్తమమ్" ఇతి స్మరణాత్ .

వ్యా — బ్రహ్మవిద్గ్రహణాదబ్రహ్మవిదోనివృత్తిః । బ్రాహ్మణగ్రహణాద్వర్ణాన్తరస్యనిరాసః । అనన్యప్రాప్తికాఙ్క్షిణామిత్యుక్తేర్దేవతాన్తరప్రాప్తికాఙ్క్షిణః పరిహారణమ్ । పురుషోత్తమమిత్యభిధానాద్దేవతాన్తరప్రాప్తివిరోధః । అతస్సాధారణే బ్రహ్మమేధో న కార్యః, కృతేపి దేవతాన్తరభక్తత్వేన పురుషోత్తమప్రాప్త్యలాభాత్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతీనామపవర్గోఽహ్యర్థతత్త్వదర్శిభిః । ఋషిభిస్తపసో యోగాద్వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్విజాతిః - బ్రాహ్మణః, తపః - తత్త్వజ్ఞానమ్, "విద్యయాఽమృతమశ్నుతే" ఇతి బ్రహ్మజ్ఞానస్యైవ మోక్షహేతుత్వశ్రుతేః । అతో విధురస్యాపి బ్రహ్మవిదో బ్రహ్మమేధః కార్యః । అత్ర ద్విజాతీనామిత్యుపక్రమ్య హోతాత్మాంశ్చ పితృమేధంచేత్యాదినోక్తః క్రతుర్విహితః, తత్క మర్థమిత్యాకాఙ్క్షాయామ్, వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్ - పురుషోత్తమప్రాప్త్యర్థమ్, ఇతి ప్రతిపాద్యతే । సపురుషోత్తమ ఏవ పరం బ్రహ్మ, "యేనాక్షరం పురుషం వేదసత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్" ఇతి పురుషబ్రహ్మణోః పర్యాయతాశ్రుతేః, పురుషస్థానే బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్, "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ - బ్రహ్మైవేదం సర్వమ్ - సవై సర్వమిదం జగత్ - పురుష ఏవేదం సర్వమ్" ఇతి స్థానప్రమాణతశ్చ । అన్యత్రాపి పురుషబ్రహ్మణోః పర్యాయత్వం సుస్పష్టమ్ । అతః పురుషోత్తమప్రాప్తిరేవ మోక్షః । అత్ర కఠవల్లీ ॥ వా ॥ సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి చీర్ణాని చ యద్వదన్తి, యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తేపదం సఙ్గ్రహేణ ప్రవక్ష్యే ॥ * ॥ బ్రహ్మవిద్యాయామ్ ॥ శ్లో ॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః । సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేవ శ్రీవిష్ణుపురాణేచ విజ్ఞానసారథిరిత్యాది । బోధాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ స్వర్గాదిభిరాహురనిత్యశబ్దాత్స్వర్గం చ నిత్యేషు వదన్తి మోక్షమ్ । మోక్షశ్చ విష్ణ్వఙ్ఘ్రిసమీపభా

వస్త్రాదాత్మ్యమేకేనయథారుచిస్యాత్ ॥ * ॥ తాదాత్మ్యమ్ - తత్స్వభావత్వమ్ , తత్సాధర్మ్యమిత్యర్థః , " నిరఞ్జనఃపరమం సామ్యముపైతి " ఇతిశ్రుతేః , " మమసాధర్మ్యమాగతాః " ఇతిగీతత్వాచ్చ । అతోనైక్యం మోక్షః । మోక్షఏవ పరమాగతిః । సాచ నరుద్రప్రాప్తిః । తథాయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ గతిజ్ఞోయదియోగేన నాప్నోతి పరమాం గతిమ్ । రుద్రస్యానుచరోభూత్వా తేనైవ సహ మోదతే ॥ * ॥ ఇతి । కించ ॥ శ్లో ॥ కర్మణాం పరిపాకత్వాదావిరిఞ్చాదమఙ్గలమ్ । ఇతిమత్వా విరక్తస్య వాసుదేవఃపరాగతిః ॥ తదేతదతిదుఃఖానామాస్పదేతుభవార్ణవే । భవతాం కథ్యతే తథ్యం విష్ణురేకఃపరాయణమ్ ॥ సంసారార్ణవమగ్నానాం విషయాక్రాన్తచేతసామ్ । విష్ణుపోతం వినానాన్యత్కిఞ్చిదస్తిపరాయణమ్ ॥ బద్ధకోభవపాశేన భవపాశాచ్చమోచకః । కైవల్యదఃపరంబ్రహ్మ విష్ణురేవ నసంశయః ॥ * ॥ ఇత్యాదీని మహాభారత శ్రీవిష్ణుపురాణపాద్మపురాణాది వచనాని ద్రష్టవ్యాని । ఏవంచ రుద్రప్రాప్తికాఙ్క్షిణామయంవిరోధాన్నకార్యః , పురుషోత్తమప్రాప్త్యర్థత్వాత్ । తస్యకృతేఽపి నతత్ప్రాప్తిః , అన్యభక్తత్వాత్ । తథాగీయతే ॥ శ్లో ॥ దేవాన్ దేవయజోయాన్తి మద్భక్తాయాన్తి మామపి ॥ * ॥ ఇతి । అతస్సాధారణే పురుషే బ్రహ్మమేధం నప్రయుఞ్జతే , తత్తద్భక్తానామన్యప్రాప్తిసాధనానుష్ఠానస్య విరుద్ధత్వాత్ ।కింతు పురుషోత్తమప్రాప్తికాఙ్క్షిణామేవాసౌ కార్యఇతి సిద్ధమ్.

మూ — ముమూర్షుణం మన్త్రైస్సంస్నాప్య ధౌతం పరిధాప్యోర్ధ్వపుణ్డ్రం ధారయిత్వా తీర్థం తులసీదళంచ దద్యాత్.

వ్యా — ఏతచ్చతుష్టయమవశ్యం కర్తవ్యమ్ , శ్రేయస్కరత్వాద్దురిత నివారణార్థత్వాచ్చ.

ఉక్తార్థసంవాదవచనాన్యుదాహరన్తి —

మూ — అత్రశ్లోకానుదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధరోమర్త్యో మ్రియతేయత్రకుత్రచిత్ । శ్వపాకోఽపి విమానస్థోమమలోకే మహీయతే ॥ సర్పం దృష్ట్వాయథాలోకే దమఙ్రాభయవిహ్వలాః । ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాఙ్కితం తద్వత్తవన్తే యమకింకరాః ॥ * ॥

ఇతిస్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అన్త్యకాలేఽపి యస్యాస్యే దీయతే పాదయోర్జలమ్ । సోఽపి సద్గతిమాప్నోతి యశ్చాచారబహిష్కృతః ॥ విష్ణుపాదోదకంయస్మాన్మయిత్వం సిక్తవాన్మనే । ప్రాపితోఽస్మి త్వయాతస్మాత్తద్విష్ణోఃపరమం పదమ్ ॥ * ॥ ఇతినారదీయే.

వ్యా — అత్ర వచనే,హితకరణప్రదర్శనం ప్రమాణదృఢీకరణార్థమ్, ॥ శ్లో ॥ శుచింరక్షన్తిదేవాశ్చరక్షన్తి పితరశ్శుచిమ్ । శుచేర్బిభ్యతిరక్షాంసి యేచాన్యేమష్టచారిణః ॥ స్ఫోటయన్త్యశుచిందృష్ట్వా పిశాచాయక్షరాక్షసాః॥ * ॥ఇత్యాదివచనమత్ర భావ్యమ్ । కించ ॥శ్లో॥అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్యవైషమ్యాద్దేశకాలయోః । స్నానాన్యేతాని తుల్యాని ॥ * ॥ ఇతిమన్త్రస్నానస్యవారుణస్నానతుల్యత్వస్మరణాద్వారుణాయోగాచ్చ మన్త్రస్నానమెవ కర్తవ్యమ్ । అధ్యాయాన్తరే నారదీయే ॥ శ్లో ॥ హరిపాదోదకంయస్మాన్మయిత్వం సిక్తవాన్మనే । ప్రాపితోఽస్మి త్వయా తస్మాత్తద్విష్ణోఃపరమంపదమ్ ॥ తులసీదళసంమిశ్రమపి సర్షపమాత్రకమ్ । గఙ్గాజలం పునాత్యేవ కులానామేకవింశతిమ్ ॥ అకాలమృత్యుశమనం సర్వవ్యాధివినాశనమ్ । సర్వదుఃఖోపశమనం హరిపాదోదకంశుభమ్ ॥ * ॥ సిక్తవానితి సేకస్మరణాచ్ఛరీరేపి తీర్థసేచనం పరమపావనమిత్యవగమ్యతే । ఏవం హరిసఙ్కీర్తనం మహదవలోకనాదికంచ కారయితవ్యమ్, తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ యథాకథఞ్చిద్గోవిన్దే కీర్తితే వా శ్రుతేఽపి వా । పాపినోఽపి విశుద్ధాస్స్యుశ్శుద్ధా మోక్షమవాప్నుయుః ॥ హరేర్నామైవ నామైవ నామైవ మమ భేషజమ్ । కలౌ నాస్త్యేవ నాస్త్యేవ నాస్త్యేవగతిరన్యథా ॥ * ॥ తత్రైవ॥శ్లో॥ మహాపాతకయుక్తో వా యుక్తో వా సర్వపాతకైః । పరంపదం ప్రయాత్యేవ మహద్భిరవలోకితః ॥ మహాపాతకయుక్తో వా యుక్తో వా సర్వపాతకైః । ఈక్షితో భగవద్భక్తైర్లభతే పరమాం గతిమ్ ॥ కలేబరం వాతస్మాత్తద్గాతమపి సత్తమాః । యదిపశ్యన్తి ధర్మాత్మా సయాతి పరమాంగతిమ్ ॥ * ॥

ఇదంచసూచయతి—

మూ — గోభూతిలహిరణ్యాదిశక్తితోదాపయిత్వా.

వ్యా — అత్రాశ్వమేధికే ॥ శ్లో ॥ అష్టాశీతిసహస్రాణి యోజనానాంయుధిష్ఠిర । మానుష్యస్యచ లోకస్య యమలోకస్య చాన్తరమ్ ॥ నతత్రవృక్షచ్ఛాయావా నవాప్యానచదీర్ఘికాః । నగ్రామో నాశ్రమోవాపి నోద్యానంకాననానిచ ॥ నకిఞ్చిద్విశ్రమస్థానం పథితస్మిన్యుధిష్ఠిర । కణ్టకాకీర్ణమార్గేణ తప్తవాలుకపాంసునా ॥ దహ్యమానాస్తుగచ్ఛన్తి నరాదానవివర్జితాః । తస్మాద్దానంతుకర్తవ్యం మృతికాలేకథంచన ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ అన్నపానాశ్వగోవస్త్ర భూశయ్యాశ్ఛాసనానిచ । ప్రేతలోకేప్రశస్తాని దానాన్యష్టౌవిశేషతః ॥ తిలాఃపాపహరానిత్యం తద్దానంతుప్రశస్యతే । యోహిరణ్యందదాత్యన్తైత్స్వమృతత్వంభజేతసః ॥ * ॥ మహాభారతేచ ॥ శ్లో ॥ విద్యాప్రవసతోమిత్రం భార్యామిత్రంగృహేసతః । ఆతురస్యభిషఙ్మిత్రం దానంమిత్రంమరిష్యతః ॥ * ॥ అతోముమూర్షుణా పరలోకార్థంయథాశక్తిదేయమ్, “ ఇతఃప్రదానంహ్యముష్మిఁల్లోకేప్రజా ఉపజీవన్తి ” ఇతిశ్రుతేః । సంజ్ఞాహీనొతు హితైషిభిర్దాపయితవ్యమ్ । కించ ॥ శ్లో ॥ దానక్రియాశ్చవివిధాఃక్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః ॥ * ॥ ఇతిగీతత్వాన్ముముక్షుణాఽపి భగవత్ప్రీత్యర్థం దేయమేవ । ప్రపన్నస్యతు, ॥ శ్లో ॥ నఖల్వపిదశాదేశ కాలహేతువిపర్యయైః । ప్రపత్తుస్త్యక్తదేహస్య పరయాత్రావిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతిస్మృతేర్నసాధనబుద్ధ్యా, కింతు కైఙ్కర్యబుద్ధ్యా భగవద్భాగవతార్థమర్థప్రదానమవిరుద్ధమ్, తత్రైవావిగీతశిష్టాచారదర్శనాత్.

మూ — దర్భాస్తృతే శుద్ధభూతలే నఖట్వాయాం నహస్త్యాదౌశాయయిత్వా.

వ్యా — అగ్నిమిద్ధ్వేతివచ్ఛాయయిత్వేతి విధిః, ఏవంసంస్నాప్య దాపయిత్వేత్యాదౌచద్రష్టవ్యమ్ । అత్రసూత్రమ్ ॥వా॥ దక్షిణాశిరసందర్భేషుసంవేశయన్తి ॥*॥ఇతి । గౌతమీయేవిధౌచ ॥వా॥ మరణసమీపకాలే దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు దక్షిణాశిరసం సంవేశ్య ॥*॥ ఇతి । బోధాయన కారికాచ ॥శ్లో॥భూమౌదర్భాస్తృతాయాంతు శాయయేన్మృతిసంశయే । జపేత్తద్దక్షిణేకర్ణేహ్యోయమఃప్రాణమిత్యపి ॥ * ॥ దక్షిణాశిరసమిత్యనన్తరసూత్రఏవవిధానాదత్రాపి తత్సిద్ధేర్నచోద్యావకాశః । అతోముమూర్షుంఖట్వాదిభ్యోఽవ

రోహ్యే భూమావేవ శాయయేత్, ప్రమాదాత్ఖట్వాదిషు మరణే ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాత్ । తథావిష్ణుః ॥ శ్లో ॥ షణ్ణాపే గోపురే ఖట్వాం ప్రాసాదేహర్మ్యభిత్తిషు । అకామతో మృతానాంతు దాపయేచ్చైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రం పరాకేణ విశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి.

ఇదమాహ —

మూ — ఖట్వాదావకామమరణే చాన్ద్రాయణద్వయం కామతస్తు ప్రాజాపత్యం పరాకంచ కుర్యాత్.

వ్యా — "తపఃపరం కృతయుగే" ఇతి కృచ్ఛ్రానుష్ఠానస్య కృతయుగధర్మత్వస్మరణాత్స్వరూపతోఽనుష్ఠానాయోగాచ్చ ప్రతినిధ్యనుష్ఠానమేవకర్తవ్యమ్ । విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో॥ ప్రాజాపత్యక్రియాఽశక్తౌ ధేనుందద్యాద్విచక్షణః । ధేనోరభావే దాతవ్యం తన్మూల్యంవా నసంశయః ॥ ధేనోరభావే నిష్కస్స్యాత్తదర్ధం పాదమేవవా । పాదహీనం నకర్తవ్యమితి వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేతు గామేకాందద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ । పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రేషుస్తు గాః స్మృతాః ॥ అష్టౌ చాన్ద్రాయణే దేయాః ప్రత్యామ్నాయవిధౌ సదా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ధనికవిషయమితి చతుర్వింశతిమతే వ్యాఖ్యాతమ్ । యస్యధాన్యసమృద్ధిస్సకృచ్ఛ్రాదివ్రతాని విప్రభోజనేన సంపాదయేత్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహరహస్త్రింశదేవ తృతీయే చత్వారింశచ్చ తప్తే త్రిగుణనగుణితా వింశతిస్స్యాత్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తాపనాఖ్యేభవతిషడధికావింశతిస్సైవహీనాద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణేస్యాత్తపసికృశబలో భోజయేద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ * ॥ అహరహరితి సర్వత్ర సంబధ్నీయమ్ । తృతీయః - కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రః । అత్ర ప్రాజాపత్యే దివసకలనయా షష్టివిప్రభోజనం భవతి, ఏవమతికృచ్ఛ్రే సాశీతిశతబ్రాహ్మణభోజనాని భవన్తి, కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రే షష్ట్యధికశతత్రయమ్, తప్తకృచ్ఛ్రే అశీత్యధికం చతుశ్శతమ్, పరాకే వింశత్యధికంసప్తశతమ్, సాన్తపనే ద్వ్యశీత్యధికం శతమ్, చాన్ద్రాయణే షట్శతం బ్రాహ్మణభోజనాని భవన్తీతి శ్లోకార్థః.

మూ — ప్రాణసంశయే పుత్రాదిస్సహసాచమ్య, "ఆయుషః ప్రా

ణమ్ " ఇత్యనువాకం దక్షిణేకర్ణేజపేద్బ్రహ్మవిదః, " బ్రహ్మవిత్, భృగుః " ఇత్యనువాకౌచ.

వ్యా — అత్ర ప్రజాపతిః ॥ శ్లో ॥ ఉపక్రమేజపాదేస్తు కర్మణఃప్రయతోపిసన్ । ఆచమ్యైవతు కుర్వీతహ్యన్యథాతన్నిరర్థకమ్ ॥ * ॥ బ్రహ్మవిదో దక్షిణేకర్ణే " బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్ " " భృగుర్వైవారుణిః " ఇత్యేతావనువాకౌజపేత్ । తస్మాత్, " ఆయుషః ప్రాణంసన్తను " ఇత్యనువాకజపో గోబలీవర్దన్యాయేనాబ్రహ్మవిద్విషయః । అత్రసూత్రమ్॥వా॥ యదిమరణం సంశయీత " బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్ " " భృగుర్వైవారుణిః " ఇత్యేతావనువాకౌ బ్రహ్మవిదో దక్షిణే కర్ణే జపతి, ఇతరస్య " ఆయుషః ప్రాణంసన్తను ॥*॥ ఇతి । అత్రైకవచనం కర్త్రైకపవజపేత్తదసన్నిధౌ సన్నిహితోఽన్యోవాజపేదితి ప్రదర్శనార్థమ్, విశేషానుపాదానాత్.

" యదిప్రేతేఽమాత్యాఃప్రాచీనావీతనఃకేశాన్ప్రకీర్య పాంసూనావపన్తే " ఇతిసూత్రార్థమాహ.

మూ — మృతేజ్ఞాతయః కేశాన్ప్రసార్య పాంసూనావపేయుస్స్వమూర్ధస్వంసేషువా.

వ్యా — జ్ఞాతయ ఇత్యమాత్యశబ్దార్థ ఉక్తః । స్వమూర్ధస్వంసేషు వేతి పాంసూనావపనస్థానం భాష్యోక్తముక్తమ్ । అత్రబోధాయనః ॥ వా ॥ పతస్మిన్కాలేఽస్యామాత్యాస్త్రిస్సృభిరఙ్గులిభిరపహత్యపాంసూనం సేష్వావపన్తే ॥ * ॥ అమాత్యా బాన్ధవా జ్ఞాతయస్సపిణ్డాశ్శవస్పృశస్సనాభయస్సపర్ణా ఇత్యర్థాన్తరమ్.

అత్రస్నాపయిత్వాగ్రామ్యేణాలఙ్కారేణాలఙ్కృత్యేతిసూత్రార్థమాహ—

మూ — పుత్రాదయఃప్రేతంసంస్నాప్య వస్త్రగన్ధమాల్యాద్యైరలఙ్కుర్యుః.

వ్యా — అత్ర ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ స్నానం ప్రేతస్య పుత్రాద్యైర్వస్త్రైర్దైవ్యఃపూజనంతతః । ప్రేతం దహేచ్ఛుభైర్గన్ధైర్వస్త్రైర్దైవస్స్రగ్విభూషితమ్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దేన మానుషాభరణాన్యుచ్యన్తే, దేవతాభరణాద్యైఃప్రేతాలఙ్కారస్యాయుక్తత్వాత్, ప్రేతాలఙ్కారస్యాభరణాదేఃపునర్దేవతానర్హత్వాచ్చ । అత పవహిగ్రామ్యేణేత్యాహ । దేవతార్పిత

యోర్గన్ధమాల్యయోఃస్మృత్యుక్తత్వాత్తాభ్యాంప్రేతాలఙ్కరణం ముఖ్యమే వ, “ ॥ శ్లో ॥ పుణ్యైస్తు గన్ధమాల్యాద్యైర్యస్మాదథవాఙ్ఘ్రిసమర్పితైః । యది ప్రేతమలఙ్కుర్యాత్స యాతి పరమాంగతిమ్ ॥ ” ఇతిస్మృతేః । నిత్యంచ వాసుదేవార్పితంగన్ధమాల్యాదికంధార్యమ్ । తథాఽస్మదుక్తైస్మృతిరత్నా కరే ప్రపఞ్చితమ్ .

మూ — అథాధ్వర్యుస్స్నాత్వా సభాయాం బ్రహ్మదణ్డద్రవ్యంశక్తి తోనిధాయ ప్రణమ్యానుజ్ఞాతః ప్రాణానాయమ్య

వ్యా — బ్రహ్మదణ్డద్రవ్యమ్ - వృత్తవైకల్య పృతీపాపానుగుణ ప్రాయశ్చిత్తవిధాయకబ్రాహ్మణానుజ్ఞానార్థప్రదేయమ్ । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వాస్వశక్త్యాద్రవిణం దత్వాసభ్యాన్ప్రదక్షిణమ్ । పరీ త్యతైరనుజ్ఞాతఃకర్మ సఙ్కల్పయేత్తతః ॥ * ॥ “ యజ్ఞోపవీతీ పరిషత్ప్ర దక్షిణంకృత్వా ” ఇతిబోధాయనీయే । ఏవమేవహి శ్రౌతఅవదానే [illegible] సూ త్రపర్యాలోచనయా సఙ్కల్పతః ప్రాగుపవీతం సిద్ధమితి నాన్యథాఽవకాశః.

మూ — అథప్రాచీనావీతంకుర్యాత్,

వ్యా — ప్రాణాయామానన్తరమేవ స్మృతిషు ప్రాచీనావీత విధాన మితి జ్ఞాపనార్థమిదముచ్యతే, నత్వాదితఏవ ప్రాచీనావీతమితిచ । “ ఆచ మనేచాగ్నిముఖేచాభిశ్రవణేచోపసంసర్గ్రహణేషు పశ్చాద్ధోమేషుచ య జ్ఞోపవీతమథేతరత్ర ప్రాచీనావీతమ్ ” ఇతిచ బోధాయనస్మరణం ప్రాణా యామాదీనామపి ప్రదర్శనార్థమ్, అన్యథా ఆఘారసమిదాధానతద్ధో మేషు స్విష్టకృతాదీనామపి ప్రాచీనావీతత్వప్రసక్తేః । ఆదితఃప్రాచీ నావీతమితి సఙ్కల్పప్రభృతి ప్రాచీనావీతం కార్యమిత్యాఖ్యాతం త ద్వ్యాఖ్యానే । అతఏవబోధాయనప్రయోగవృత్తిషు సంస్కారపిణ్డదా నైకోద్దిష్ట సపిణ్డీకరణప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధోపక్రమే ప్రాణానాయమ్యప్రా చీనావీతీతి ప్రాణాయామానన్తరమెవ సర్వత్రప్రాచీనావీతముక్తమ్ । తాత్పర్యదర్శనేతు ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీతీత్యనుక్తిఃపరమతా నువాదతఇతి సదోషః । అతఏవహి తత్రానుష్ఠానవ్యుత్క్రమోఽనుక్తిశ్చ దృశ్యతే । కేషాంచిత్పాక్షికత్వంచోక్తమ్, తద్వదేవతముక్తిరిత్యవిరోధః, ప్రమాదాదలిఖితంవా లేఖకదోషోవేతిద్రష్టవ్యమ్ । నహివాచనికేఽర్థే యుక్తయఃక్రమన్తే.

అత్ర వచనమాహ —

మూ — అత్రస్మరన్తి ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాయామే నమస్కారే స్నానేచైవప్రదక్షిణే । పైతృకేప్రేతకృత్యేఽపిహ్యుపవీతం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి ।

వ్యా — అత్ర- ప్రాచీనావీత విషయే, అపవాదం స్మరన్తి మునయ ఇత్యర్థః । ఇదం స్మృతిసంగ్రహగ్రన్థే దృశ్యతే । శుద్ధ్యర్థస్నానాచమనాదివత్ప్రాణాయామస్యాపితథాత్వాదుపవీతత్వమేవ । ఏవంహి శిష్టాఆచరన్తి,

అథసఙ్కల్పప్రకారమాహ —

మూ — అముకగోత్రమముకశర్మాణంప్రేతమముకగోత్రామినామ్నీం ప్రేతామితివా అముకాగ్నినా పైతృమేధికేన విధినా సంస్కరిష్యామీతి, బ్రహ్మమేధేతు బ్రహ్మమేధవిధినేత్యాగూర్య,

వ్యా — అత్ర గోత్రశర్మశబ్దౌ సామాన్యపరౌ, అముకశబ్దోవిశేషవాచీ, వత్సగోత్రం విష్ణుశర్మాణమిత్యర్థః । ఏవం సర్వత్ర అముకశబ్దప్రయోగేతత్తద్గోత్రశర్మనిర్దేశఃకార్యః । ఏవంగృహ్యాగ్నినోత్తపనాగ్నినా లౌకికాగ్నినేతి ప్రయోక్తవ్యమ్ । ఆగూర్య - గురూద్యమేన సఙ్కల్ప్యేత్యర్థః । భూషణవత్సంస్కారస్యాపి ప్రేతాతిశయాధాయకత్వాత్సోదాగమస్సంపూర్ణత్వాత్కృతః । అతోభూషణతుల్యత్వేన సంస్కారస్య మృతాతిశయాధాయకతయా ఫలస్యకర్తృగామిత్వాభావేనాత్రపరస్మైపదమేవయుక్తమ్, ఆత్మనేపదప్రయోగశ్ఛాన్దసఏవ । అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ వైదికైఃకర్మభిఃపుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్ । కార్యశ్శరీరసంస్కారఃపావనఃప్రేత్యచేహచ ॥ * ॥ హారీతశ్చ ॥ వా ॥ ద్వివిధఏవసంస్కారోభవతిబ్రాహ్మోదైవశ్చ, గర్భాధానాదిస్మార్తోబ్రాహ్మఃపాకయజ్ఞ హవిర్యజ్ఞ సోమయజ్ఞాశ్చేతిదైవః, బ్రాహ్మసంస్కారసంస్కృతోఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యంగచ్ఛతి, దైవేనోత్తరేణసంస్కృతోదేవానాంసమానతాంసలోకతాం సాయుజ్యంచగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । అతఃక్రియాఫలం నకర్తృగామీతి కుత ఆత్మనేపదప్రసఙ్గః.

మూ — ఔపాసనాగ్నింప్రజ్వాల్య అపరేణాగ్నిందర్భేషు "సర్వస్యప్రతిశీవరి" ఇతిప్రేతం దక్షిణాశిరసంశాయయిత్వా,

వ్యా — ఔపాసనాగ్ని మిత్యుత్తరత్రవిధవా విధురానుపనీతా దివిషయమె వక్ష్యమాణోత్తపనాద్యగ్న్యుపలక్షణమ్ । దర్భగ్రహణాద్దర్భహీనస్థలసంవేశననిషేధః । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ తజ్జఘనేనగార్హపత్యందక్షిణాశిరసందర్భేషుసంవేశయన్తి " సర్వస్యప్రతిశీవరి " ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేరౌపాసనాగ్నిర్గార్హపత్యస్థానీయః, ఏవమాహవనీయాదిస్థానీయశ్చ, అత్ర సకృదేవహోమః, అగ్నేరేకత్వాత్.

మూ — ప్రేతాన్వారబ్ధః కర్తా " పరేయువాంసమ్ " ఇతిహుత్వా చిత్తిఃప్రథివీత్యాది షడ్భిరనువాకైర్వా చాప్రయుక్తైఃప్రత్యనువాకం జుహుయాత్,

వ్యా — షడ్భిః - "చిత్తిః, పృథివీ హోతా, అగ్నిర్హోతా, సూర్యస్తేచక్షుః, మహాహవిర్హోతా, వాగ్ఘోతా " ఇత్యేతైఃప్రత్యనువాకాన్తం నతు సర్వానువాకాన్తే, మన్త్రాణాం బహుత్వాత్, అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోతీతివత్ । " ఏకమన్త్రాణి కర్మాణి, వచనాదేకంకర్మ బహుమన్త్రంనియమాత్ " అత్రభాష్యమ్ ॥ వా ॥ ఏకైకస్యకర్మణఃప్రకాశనార్థమెకఏవమన్త్రో భవేత్, యత్ర " ద్వాభ్యాముత్తమయతి, చతుర్భిరభిమాదత్తే " ఇత్యాదివచనం తత్రైకం కర్మబహుమన్త్రమ్ । తతశ్చ, యత్ర " ఏకయాజుహోతి " ఇత్యాధివచనం తత్రైవబహుమన్త్రకఏకోహోమః, యత్రవచనాభావస్తత్రప్రతిమన్త్రంహోమఇతిసిద్ధమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽత్రహోతృభిర్హోమఇత్యేకవచననిర్దేశేఽపి మన్త్రబహుత్వాత్, సర్వాణి తస్యానుద్రుత్య జుహుయాదిత్యాది వచనాభావాచ్చ ప్రత్యనువాకమేవహోమః । అత్రసూత్రమ్ । ॥ వా ॥ అన్వారబ్ధే మృతఆహవనీయే స్రుచాహుతీర్జుహోతి పరేయువాంసమిత్యేవం గార్హపత్యే తూష్ణీమన్వాహార్యపచనే తథాసభ్యావసథ్యయోరౌపాసనేచ ॥ * ॥ ఇతి । ఔపాసనేచేతి విశేషాధానవిషయమెకాగ్ని విషయంచ । అత్రాశ్వలాయనేవిశేషః ॥ వా ॥ సవ్యంజాన్వాచ్య దక్షిణాగ్నావాజ్యాహుతీర్జుహుయాత్ ॥ * ॥ బోధాయనీయేచ ॥ వా ॥ ప్రేతస్య దక్షిణం పాణిమన్వారభ్య జుహోతి పరేయువాంసమితి ॥ * ॥ కించ " అథాతఉత్తరం పితృమేధం వ్యాఖ్యాస్యామో యంబ్రహ్మమెధ

ఇత్యాచక్షతే ” ఇత్యుపక్రమ్య ప్రకృతివికృతీ యథాపురస్తాత్తస్య సగ్రహైర్హోతృభిర్హోమ ఇత్యత్ర సగ్రహైరిత్యాద్యర్థో భాష్యే విస్తరేణ భాషితః । భాష్యోక్తానుష్ఠేయార్థస్తు “ చిత్తిఃపృథివి ” ఇత్యాదిభిస్సూత్రైర్వివృత ఇతి న ప్రపఞ్చ్యతే । అత్రాయం వివేకః — చిత్తిఃపృథివీత్యాద్యనువాకేష్వాదితో హోతారస్తతో గ్రహాస్తతశ్చేత్యాదయో హోతృగ్రహాత్మకాః । తతశ్చ యత్ర చతుర్హోతౄన్ వ్యాచక్షీతేత్యాదావహోమార్థం హోతారోఽధీతాస్తత్ర గ్రహవ్యతిరేకేణ హోతృమాత్రప్రయోగః । యత్ర చతుర్హోతారం మనసానుద్రుత్యేత్యాదౌ సగ్రహా హోమార్థా హోతారోఽధీతాస్తత్ర సగ్రహైర్హోతృభిర్హోమః । హోతౄన్మనసానుద్రుత్య సగ్రహైర్హోమ ఇత్యర్థః । మనసానుద్రుత్యేతి మానసత్వవిధానాన్న తేషాం వాచా ప్రయోగః । అత్ర తు సగ్రహహోతృహోమవిధానాన్మానసత్వావిధానాచ్చ వాచైవ ప్రయోగః । హోతృహోమేషు ప్రతిహోతృహోమదర్శనాత్సమ్మార్గవత్సముచ్చయపరతయైకవచనావిరోధాచ్చ కూశ్మాణ్డైర్జుహుయాదిత్యాదివత్పృథగేవ హోమస్సిద్ధః । అనువాకగ్రహణాద్వాక్యచతుష్టయాన్తే హోమేషు చోద్యం గర్భస్రావగతమ్ । ప్రత్యనువాకమిత్యుక్తేస్సర్వానువాకాన్తే తన్నిరస్తమ్.

“ అథాస్య దక్షిణేన విహారం పరిశ్రితే ప్రేతస్య కేశశ్మశ్రునఖలోమాని వాపయిత్వా ” ఇతి విహితం వపనమ్, “ ఆహితాగ్నేర్మరణసంశయే ” ఇత్యుపక్రమ్య అస్యేతి తస్యైవ పరామర్శాదాహితాగ్నివిషయమేవేత్యన్యస్య తన్నాస్తీత్యాహ —

మూ — నానాహితాగ్నేః ప్రేతస్య వపనం విద్యతే,

వ్యా — అత్ర సూత్రే బోధాయనసూత్రే చ ప్రేతాహుత్యనన్తరం వపనం విధాయ స్నానముక్తమ్, తద్వపననిమిత్తమేవ, వపనాభావే ప్రాణవియోగానన్తరమేవ స్నానం కారయితవ్యమ్ । ఏవం హి శిష్టా ఆచరన్తి । తథా గౌతమీయే విధావుయభత్ర స్నానముక్తమ్ ॥ వా ॥ ఉత్క్రాన్తికాలే ప్రజాపతే హృదయం మనసాధ్యాయేత్స్నాపయిత్వాలఙ్కృత్యేతి, దక్షిణాగ్రాన్దర్భాంసంస్తీర్య తేషు యజ్ఞీయైః కాష్ఠైర్దక్షిణాగ్రైర్దారుచితిం చిత్వా ప్రేతస్య కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వేతి

చ ॥ * ॥ యథాగృహ్యానూచారవ్యవస్థితేనాఽత్రవికల్పఃకల్ప్యతే । విహితమ
హ్యాహితాగ్నే ర్వపనం శిష్టాచారానుసారేణగ్రాహ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అస్వ
గ్ర్యాహ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా ।” ఇతిశూద్రస్పృష్టస్య
శరీరహవిషామస్తత్వస్మృతేః.

మూ — శుక్లసూత్రేణ హస్తయోరఙ్గుష్ఠౌబధ్వాఽన్యేన పాదయో-
శ్చశిరసి నలదమాలామాబధ్య,

వ్యా — అన్యేన - హస్తాఙ్గుష్ఠబన్ధసూత్రవ్యతిరిక్తేన, సాధ్యభేదాత్సా
ధనభేదసిద్ధేః । యద్వాశిష్టాచారానుసారేణైకేన దీర్ఘసూత్రేణబన్ధః । న
లదఖణ్డైఃకృతామాలానలదమాలా । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ శుక్లసూత్రే
ణాఙ్గుష్ఠౌబధ్వా§ నలదమాలామాబధ్య ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గుష్ఠౌపాణ్యోఃపా
దయోశ్చేతి శేషః, అపి శేషేణోపాదానాత్, “ బధ్వాదశేనాఙ్గుష్ఠౌ పా
ణ్యోఃపాదయోశ్చ ” ఇతి విధౌదర్శనాచ్చ । ఆబధ్య, శిరసీతి శేషః, “ శి
రస్తోనలదమాలాంప్రతిముచ్య ” ఇతిబోధాయనోక్తేః.

మూ — ప్రేతమాదిమమ్బ్రాగ్యామాసన్ద్యాముత్తానం నిపాత్య.

వ్యా — ఇదం సర్వగృహ్యవిశిష్టమ్ । కథఞ్చిదుదుమ్బరాలాభే “ జ
ఘనేన గార్హపత్యమాసన్ద్యాం కృష్ణాజినే దక్షిణాశిరసం సంవేశ్య ”
ఇతి కేవలమాసన్ద్యామిత్యుక్తమ్ । అతో యస్యాం కస్యాంచిదాసన్ద్యాంశ
వారోపోనవిరుద్ధః । కథంచిదాసన్ద్యలాభే బోధాయనః ॥ వా ॥ ఆసన్ద్యాత
ల్పేన కటేనవా సంవేష్ట్య దాసాఃప్రవయసోవా వహేయుః ॥ * ॥ అత్రకృ
ష్ణాజిన మాహితాగ్నివిషయమ్, అన్యస్యాసన్దీమాత్రమేవ, ఔదుమ్బర్యా
మాసన్ద్యాందక్షిణాశిరసముత్తానం సంవేశ్యోదగ్దశేన వాససాప్రచ్ఛాద్యేతి
విధౌదర్శనాదాచారాచ్చ.

మూ — “ ఇదం త్వావస్త్రంప్రథమన్వాగన్ ” ఇతిపత్తోదశేన న
వేన వాససాప్రోర్ణూయ “ అపైతమూహ ” ఇతిపూర్వధృతం
వస్త్రమాదాయ పుత్రాదిర్వసీతాథాచామేత్.

వ్యా — ప్రోర్ణూయ - ప్రచ్ఛాద్య, పత్తోదశేన - పాదయోర్ద
శావస్త్రాన్తం యస్యతేన, ఆదిశబ్దాద్భ్రాత్రాదయః । అత్రసూత్రమ్

§ నలదమ్ - వెట్టికోఱై.

॥ వా ॥ పత్న్యాదశేనాహతేన వాససా ప్రోర్ణోతి " ఇదంత్వావస్త్రమ్ " ఇతి, అథాస్యేతరముపాదత్తే " అహైతదూహ " ఇతి, తత్పుత్రో భ్రాతాఽన్యో వా ప్రత్యాసన్నబన్ధుః పరితః పరిధాయాజరసో వసీతా థాప ఉపస్పృశ్య ॥ * ॥ ఇతి । అహతేన - అనివసితేన, ప్రోర్ణోతి - ఊర్ధ్వభాగ ఆచ్ఛాదనే, ఇతరత్ - ప్రోర్ణుతాదన్యత్వాద్రిక్తనం వస్త్రమ్, ఆజరసః - ఆజరోత్పత్తేః, ఆదినశేషాద్వా । తథా బోధాయనః ॥ వా ॥ తస్యపుత్రోఽన్తేవాసీ వా పత్నీ వా పరిదధీత తదుహాజరసమేవ వసీతాహశ్శ్మశానం వా ॥ * ॥

ఇదమాహ —

మూ — తచ్చాజరసమాహశ్మశానంవాపరిదధీత.

వ్యా — తత్ -" అహైతదూహ " ఇత్యుపాత్తం వస్త్రమ్, తముపాధానం రాత్రౌ చేత్తచ్ఛేషమితి వ్యవస్థితవికల్పో వాశబ్దః.

మూ — అగ్నౌ చరుం శ్రపయిత్వా,

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అన్వాహార్యపచనే తూష్ణీముపచరితం చరుం శ్రపయతి ॥ * ॥ ఇతి । " యస్యపురోడాశో దుశ్శృత స్తద్ధవిర్యమదైవత్యమ్ " ఇత్యస్మృతేస్సుశృతశ్చరుర్న కార్యః, " యశ్శృతస్సదేవః " ఇతి శ్రుతేః.

ఇదమాహ —

మూ — తద్దుశ్శృతం కుర్యాన్నసుశృతమ్,

వ్యా — అస్యాపి యమప్రీత్యర్థత్వాదితి శేషః, " యమంరాజానంహవిషాదువస్యత " ఇతిశ్రుతేః.

మూ — " ఇమాయునజ్మి " ఇతి వోఢ్యానమనుమన్త్ర్య,

వ్యా — బ్రహ్మమేధేఽప్యయమేవమన్త్రః, " ఇదంత్వావస్త్రమ్ " ఇతిమన్త్రవదుభయత్రానుష్ఠాన్తరానుక్తేః । యద్యపి సూత్రే " ఇమాయునజ్మితేవహ్నీ " ఇత్యేషయోజన ఆమ్నాత ఇతి శకటయోజన ఏవాఽధీతోఽయంమన్త్ర ఇత్యుక్తమ్, " అనశ్చేద్యుఙ్క్ష్వాదిమాయునజ్మి " ఇతిబోధాయనోక్తంచ, తథాప్యాచార్యాదధ్వర్యుర్యవదోర్వేఢృత్వావిశేషాచ్ఛ తేనవోఢృనియోగోయుజ్యతే । మన్త్రార్థఃపర్యాలోచనయాఽఽకారాచ్ఛవోఢౄన్నియుజ్య వోఢ్యానేనానుమన్త్రయీత.

మూ — తైరాదీయమానం ప్రేతమ్ "పూషా త్వేతః" ఇతి, "భ
ర్తాసన్" ఇత్యనువాకేనచానుమన్త్రియతే.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ ఆదీయమానమనుమన్త్రియతే "పూషా త్వేతశ్చ్యావయతు" ఇతిచ భర్తృసూక్తేన భరణమితిచ ॥ * ॥ భర్తృసూక్తమ్ - "భర్తాసన్ భ్రియమాణో బిభర్తి" ఇత్యనువాకః । ప్రేత ఆదీయమానే భరణస్య సత్వాద్భర్తృసూక్తేన భరణమిత్యవిరోధః.

మూ — తేచ నివీతినో వహేయుః.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ అథనివీతకార్యాణి వ్యవాయస్త్రీప్రజాసంస్కారప్రేతోద్వహనమన్యాని మానుష్యకార్యాణికణ్ఠేఽవసక్తం నివీతమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనశ్చ ॥ వా ॥ అన్వారోహన్త్యమాత్యా అథోనివీతాః ॥ * ॥ తథా "॥ శ్లో ॥ నివీతినో వహేయుస్తేజ్ఞాతయో న్యేచవాహకాః"

అథసమ్భారనయనే భాష్యోక్తక్రమమాహ —

మూ — అగ్రేఽగ్నిమథసంభారాంస్తిలాంస్తణ్డులాంశ్చరుం పలాశశాఖాం హిరణ్యశకలాన్యాజ్యం పాత్రాణి దర్భాశ్మసికతాశ్చ ప్రస్థాప్య,

వ్యా — ప్రథమమగ్నిం, ప్రస్థాప్య - ప్రేష్య, అనన్తరం తిలతణ్డులాదీన్ సమ్భారాన్ క్రమాత్ప్రస్థాపయేత్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అగ్నీనగ్నిభాణ్డమగ్నిహోత్రోచ్ఛేషణం యేనచాన్యేన చార్థీభవతి నహీనమన్వాహరేయురథవాతమాదదతే ॥ * ॥ ఇతి । హీనమ్ - కర్మణ్యనుపయుక్తమ్, నకించిదప్యన్వాహరేయుః, కింతు యేన సాధనేన కర్మణ్యర్థీభవతి తదేవాన్వాహరేయుః । తథేతి మిత్యాకాఙ్క్షాయాం తదనుక్రమపరం భాష్యమగ్రేఽగ్నిమిత్యాదినోక్తమ్ । క్వచిద్భాష్యం క్వచిద్భాష్యార్థసంప్రశ్నేనసంగృహీత ఇతి నచోద్యావకాశః । ఏవమేవబోధాయనీయేఽపి ॥ వా ॥ అథాగ్నయోఽథపాత్రాణిదధ్యాజ్యం దర్భారాజగవీ యచ్చాన్యదపేక్షితం యుక్తమన్తైన మేతయా సమ్బ్రాన్తశకటేన వా సంవేష్ట్య దాసాః ప్రవయసో వా వహేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అనేనసమ్భారనయనానన్తరమేవ ప్రేతభరణముక్తమ్ । దాసాః - కర్మకారాదయః, శిష్యభూతాలిప్రా వా । ఛాగ ॥ వా ॥ ఉత్తరం దధీత్యుపక్రమ్య పురస్తాదగ్నిస్సంస్కర్తా ముక్తశిఖో ముఖ్యతశ్చ వంశ

తస్మిత్సమ్భారనయనే ఈ కృత్స్నముపేతక్రమః, క్రమాంతరంతు అసత్యమ్.

మూ — అథ ప్రేతం హారేయుర్న గ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిర్హారేయుః,

వ్యా — అథ - అగ్న్యాదిసమ్భారనయనానన్తరమ్, ప్రేతం హారేయుః - తశాన గ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిర్హారేయుః కింతు గ్రామపరాఙ్ముఖమేవ । అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ న గ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిహారేయుః కదాచన । నిర్హారే శవదృష్ట్యాకు గ్రామో నశ్యతి వీక్షితః ॥ * ॥ అత్ర నియమమాహ మనుః ॥ శ్లో ॥ దక్షిణేన మృతం శూద్రం పురద్వారేణ నిహారేత్ । పశ్చిమోత్తరపూర్వైస్తు యథాసఙ్ఖ్యం ద్విజాతయః ॥ * ॥ పురగ్రహణాన్న గ్రామే నియమః.

మూ — సద్యః ప్రేతం నిర్హారేయుర్న విలమ్బేత నిశ్యహ్నావాఽతీతే కృచ్ఛ్రత్రయం చరిత్వా పఞ్చగవ్యేన ప్రక్షాల్య పావమానీభిరభిషిచ్య పర్యుషితం శవం దహేత్.

వ్యా — అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ దివా వా యది వా రాత్రౌ శవస్తిష్ఠతి కర్హిచిత్ । తత్పర్యుషితమిత్యాహుర్దహనే తస్య కా గతిః ॥ బ్రాహ్మణేభ్యో విధింలబ్ధ్వా కృచ్ఛ్రత్రయమథాచరేత్ । పఞ్చగవ్యం తు సంస్పృశ్య పావమాన్యాభిషిచ్య చ ॥ జలేనస్నాపయిత్వా చ తచ్ఛవం మన్త్రవద్దహేత్ ॥ * ॥ అత్ర సూత్రానభిజ్ఞాః కేచన ప్రథమం చరుం శ్రపయిత్వాఽథ సంవేశనాదికం కుర్వన్తి తత్తథా న కార్యం ప్రమాణవిరోధాత్ । సూత్రే హి, " దక్షిణాశిరసం సంవేశయన్తి " సర్వస్య ప్రతిశీవరి " ఇత్యాదినా సంవేశన బాహూ మాఙ్గుష్ఠబన్ధన నలదమాలాబన్ధనామమ్బరాసన్దీని పాతన నవవాసఃప్రోర్ణవానాన్యనుక్రమ్య " చరుం శ్రపయిత్వా " ఇతి చరుశ్రపణముక్తమ్ । తథైవ బోధాయనసూత్రే చాయమేవక్రమ ఉక్తః । అతః ప్రాగేవ చరుశ్రపణం సూత్రవిరుద్ధమ్ । నిహారస్య బహుపురుషసాధ్యత్వాద్బహువచనంపూర్వసూత్రే, అత్ర ప్రయోజకైకకర్తృత్వాభిప్రాయమేకవచనమితి వివేకః.

నిహారే నియమమాహ —

మూ — అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ నవిప్రం స్వేషు తిష్ఠత్సు మృతం శూద్రేణ హారయేత్ । అస్వర్గ్యాహ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శ

దూషితా ॥ ప్రేతస్యపాదయోరగ్రే నగచ్ఛేయుః కదాచన । య
స్మాదగ్రేతుగన్తౄణామాయుఃక్షీణంపదెపదె ॥ * ॥ ఇతి.

వ్యా — ప్రేతస్యాగ్రే సంస్కారనయనవిధానాత్తద్విధిబలేనతన్నేతౄణామగ్రగమనం నదోషాయ । అతస్సంస్కారనేతృవ్యతిరిక్తవిషయం ప్రేతాగ్రగమననిషేధవచనం । అత్రస్త్రీషుతిష్ఠన్తీష్వితివచనాదసత్సుస్త్రీషుశూద్రాదిభిశ్శవనిర్హరణంనదోషాయేతి నభ్రమితవ్యమ్, అస్పృశ్యాదిదోషస్మరణాత్.

మూ — తస్మాజ్జ్యేష్ఠానుక్రమేణప్రేతమనుగచ్ఛేయుర్నాగ్రేగచ్ఛేయుః.

వ్యా — "అనుగమ్యేచ్ఛయాప్రేతమ్ - అనుగమ్యశవం బుద్ధ్యా - అనుగమ్యామ్భసిస్నాత్వా - అనుగన్తాతునస్నాయాత్ " ఇత్యాదివచనైరనుగమనస్యైవ విధానాత్సంస్కారనేతృవ్యతిరిక్తాశ్శవమనుగచ్ఛేయుర్నాగ్రేగచ్ఛేయుః । కర్తాతు శవాగ్రేఽప్య మధ్యే వచనబలాద్గచ్ఛేత్ । జ్యేష్ఠానుక్రమేణేతిజ్ఞాతివిషయమ్, "అన్వంచోమాత్యా అధోనివీతాః ప్రవృత్తశిఖా జ్యేష్ఠప్రథమాఃకనిష్ఠజఘన్యాః" ఇత్యాశ్వలాయనస్మృతేః । ప్రవృత్తశిఖాః - ప్రకీర్ణకేశాఇత్యర్థః । అతోఽన్యేయథేచ్ఛమనుగచ్ఛేయుః.

మూ — గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే యదిశవాగ్నిః పతితస్స్యాత్ప్రే
తాహుతిపూర్వకంపునఃకర్మకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రస్మృతిసంగ్రహే ॥ శ్లో ॥ గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే పతితేతుశవానలే । పునఃకర్మప్రకుర్వీత ప్రేతాహుతిపురస్సరమ్ ॥ * ॥ ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమితిచ గ్రన్థాన్తరే పాఠాన్తరముక్తమ్ । తదా ప్రాయశ్చిత్తం కృచ్ఛ్రద్రవ్యందత్వా ప్రేతాహుతిపూర్వకంకర్మకుర్యాత్ । ఇదంచకృతాఽగ్నిపతనే, ప్రణీతార్ఘ్యసోమసన్నాదౌ దృష్టన్యాయస్యాత్రాపితుల్యత్వాత్ । ఏకదేశపాతేతుతముద్ధృత్య సంయోజయేత్ ।

మూ — నాత్రరాజగవ్యజానయనమసోమయాజిత్వాత్,

వ్యా — యదిసోమయాజీభవతీత్యుపక్రమ్య అజమనునయన్తి రాజగవీంసవ్యేపదిబధ్నామీతి రాజగవ్యజానయనపరం సూత్రం సోమయాజివిషయమిత్యర్థః.

తుర్యమధ్వనోగత్వా నిధాయ దక్షిణతోలోష్టానవరుజ్య తేషుచరుంప్రతిష్ఠాప్యైకవాససోదక్షిణాన్కేశపక్షానుద్గ్రథ్య సవ్యాన్ప్రస్య దక్షిణా

నూరూనాఘ్నానాస్సిగ్భిరభిధూన్వన్తస్త్రిః ప్రసవ్యం పరియన్తి " అపనశ్శోశుచదఘమ్ " ఇతిసూత్రార్థమాహ —

మూ — అథాధ్వనశ్చతుర్థాం శంగత్వా ప్రేతందక్షిణాశిరసం నిధాయ దక్షిణతోలోష్టానవరుజ్య తేషు చరుం ప్రతిష్ఠాప్య పరేజ్ఞాతయో ద్వేధా కేశాన్విభజ్య దక్షిణాన్ కేశభాగానాబధ్య సవ్యాన్ విస్రస్య దక్షిణానూరూనాఘ్నానాస్సిగ్భిరభిధూన్వన్తో ప్రదక్షిణముక్తక్రమేణ పరియన్తి " అపనశ్శోశుచదఘమ్ " ఇతి.

వ్యా — అవరుజ్య-సమూహ్య, సిగ్భిః-అధోవస్త్రైః, ఉక్తక్రమేణ-కనిష్ఠఃప్రథమమితరేమధ్యే యథావృద్ధంకర్తా పశ్చాదితి పూర్వోక్తప్రకారేణేత్యర్థః.

మూ — తతస్సవ్యాన్ నుద్గ్రథ్య దక్షిణాన్ కేశభాగాన్ విస్రస్య సవ్యానూరూనాఘ్నానా అనభిధూన్వన్తః ప్రాచీనావీతి వసప్రదక్షిణంపరియన్తి " అపనశ్శోశుచదఘమ్ " ఇతి.

వ్యా — ప్రదక్షిణత్వాదుపవీతిత్వశఙ్కాం నిరస్యతి ప్రాచీనావీతిన ఇతి । పరిభాషావచనే ప్రదక్షిణ ఉపవీతవిధానమ్ " భుక్తవతోఽనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్య " ఇత్యుక్తప్రదక్షిణవిషయం, " ప్రదక్షిణానువ్రజనేషు " ఇత్యభియుక్తోక్తేః । అత్రాపి సభాప్రదక్షిణ నమస్కారాదావుపవీతమేవేతి నవిరోధః । అత్రసూత్రం ॥ వా ॥ సవ్యానుద్గ్రథ్యదక్షిణాన్విస్రస్య ప్రసవ్యానూరూనాఘ్నానాఅనభిధూన్వన్తస్త్రిఃపరియన్తి " అపనశ్శోశుచదఘమ్ " ఇతి ॥ * ॥ సవ్యాన్ దక్షిణానిత్యుభయత్ర కేశభాగానితి శేషః.

అత్ర సవ్యాపసవ్యయోరుభయోఃపర్యావర్తనయోస్త్రిష్కరణాత్తన్నిబన్ధనమన్త్రస్యాపిత్రిరుచ్చారణచోద్యంనిరస్యతి —

మూ — ఉభయత్రసకృదేవమన్త్రస్త్రిఃపర్యావర్తనమ్ .

వ్యా — ఉభయత్ర-ప్రదక్షిణాప్రదక్షిణయోః.

" పరీత్య పరీత్యయాతీత్యేకే " ఇతిపక్షాన్తరేభాష్యోక్తమర్థంవదన్ భాష్యంచోదాహరతి —

మూ — పరీత్యపరీత్యనుట్టనపక్షే ప్రతిపర్యావర్తనం మన్త్రావృత్తిర్వ్యాఖ్యాతః ... దత్రాపి నేత్యేకే.

వ్యా — ఇదంసూత్రముత్తరసూత్రవ్యాఖ్యానే స్ఫుటీకరిష్యతే. మేక్షణేన లోష్టేషు చరోస్తృతీయప్రయాతీతి సూత్రార్థమాహ—

మూ — లోష్టేషుచరోస్తృతీయాంశం సకృదేవప్రక్షిప్య మేక్షణ నత్రిర్ఘట్టయేత్.

వ్యా — ఇదమయుక్తం త్రిర్ఘట్టయేదితి, త్రిశబ్దస్య చరుతృతీయాంశపరత్వాత్, పునస్త్రిశబ్దాభావాత్, "చరుం మేక్షణేన ప్రయాతి యదివా ఏకఏవభవతి చరోస్తృతీయం మేక్షణేన ప్రయూయ లోష్టానుపసంహృత్య తేషూపమృజ్య" ఇతిబోధాయనీయేచ త్రిశబ్దాభావాచ్చ। ఉచ్యతే, పరీత్య పరీత్యప్రయాతీతి పక్షాన్తరే లోష్టేషు తృతీయాంశం ప్రక్షిప్య మేక్షణేన సకృత్ప్రయూయ శవంపరీత్య పునశ్చైవం ప్రయూయ శవంపరీత్య పునశ్చైవం యదాకరోతి తదా త్రిర్ఘట్టనసిద్ధేః పక్షాన్తరేఽపి తథేత్యవిరోధః। ఘట్టనవ్యతిషఙ్గేణ ప్రతిపర్యావర్తనం మన్త్రోచ్చారణవత్పర్యావర్తనవ్యవధానేన ప్రతిపర్యావర్తనం ఘట్టనమితి త్రిర్ఘట్టనం తత్రయుక్తమితిచేత్; తన్న, తురీయాధ్వనస్థానత్రితయే చరుప్రదానవిధిసామర్థ్యాదేవ చరోస్సమ్బన్ధి త్రితీయాంశత్వసిద్ధేః, చరోస్తృతీయమితి గృహ్యాన్తరదర్శనాచ్చ, త్రిఃప్రయాతీత్యన్వయాదాచారాచ్చేతి న కథంతావకాశః। త్రిఃప్రదానంతు మూఢకృత్యమ్, భాష్యేగృహ్యాన్తరేషువా క్వచిదవ్యతథాదృష్టేః, శిష్టాచారాభావాచ్చ। ప్రయాతి - ఘట్టయతీతి భాష్యమ్। ఆచారాత్తు మేక్షణేన మిశ్రణం కుర్వన్తి, "యుమిశ్రణేఽమిశ్రణే చ" ఇతిహి ధాతుపాఠః.

మూ — "పూషేమా ఆశాః" ఇతి, "భర్తాసర్" ఇతిచ ప్రేతమాదీయమాన మనుమన్త్ర్య పునస్తుర్యమధ్వానోగత్వా దక్షిణాశిరోనిధానాది పూర్వవత్కృత్వా "ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి "భర్తాసర్" ఇతిచాదీయమానం ప్రేతమనుమన్త్ర్య తురీయాధ్వగమనాది పూర్వవత్కృత్వా త్రితీయేన ఘట్టనేనసహ చరుస్థాలీం చూర్ణయిత్వా,

వ్యా — తుర్యమితి, గ్రామశ్మశానాన్తరం చతుర్ధా విభజ్య తత్రాద్యోభాగః ప్రథమస్తురీయాంశః, తతోఽనన్తరః చతుర్థాంశోద్వితీయః,

తతో భాగద్వయే చతుర్థాంశ స్తృతీయః, శేషస్తురీయస్తురీయాంశః। పూర్వవదితి, దక్షిణతో లోష్టావవరుణద్ధ్యేత్యాది ప్రసవ్యాప్రసవ్య పర్యగ్నిచరుము త్రణాన్తం కృత్వేత్యర్థః। పూర్వవదితి, తృతీయ తురీయాధ్వగమనానన్తరం ప్రేతం దక్షిణాశిరసం నిధాయేత్యాది త్రిర్ఘట్టయేదిత్యన్తం కృత్వేత్యర్థః। అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ ఆదీయమానమనుమన్త్రయతే "పూషేమా ఆశాః" ఇతి, తుర్యమధ్వనో గత్వా నిధాయ పూర్వవత్కృత్వాఽఽదీయమానమనుమన్త్రయతే "ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి, తుర్యమధ్వనో గత్వా నిధాయ పూర్వవత్కృత్వా తృతీయేన సహ చరుం ప్రక్షిణుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి। ప్రక్షిణుయాత్ - ఉదకావస్థానానర్హమల్పశకకపాలం యథా భవతి తథా చరుస్థాలీం భిన్ద్యాదిత్యర్థః। తథా సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అథాస్య కపాలాని సుసంభిన్నాని సంభినత్తి యథైషూదకం న తిష్ఠేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

"తూష్ణీం చతుర్థమాదాయ" ఇతి సూత్రభాష్యముదాహరతి —

భా — గమనస్యాత్ర విద్యమానత్వాత్తదనుక్తేప్యనన్తరస్య విధేః
ప్రాప్తిన్యాయేన భాష్యే భావనాత్తురీయ తురీయాధ్వగమనేన,
"ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి "భర్తా సన్" ఇతి చానుమన్త్రయతే.

వ్యా — అయమభిసంధిః — త్రిష్వపి తురీయాధ్వస్థానేష్వాదీయమానే ప్రేతే సమన్త్రకమేవ గమనం దృశ్యతే, అతస్తురీయాధ్వగమనస్యాత్రాపి విద్యమానత్వాత్తద్గమనం చ సమన్త్రకమేవ కర్తవ్యమితి న్యాయతః ప్రాప్తమ్, తత్ర మన్త్రేఽనుక్తేపి "ఆయుర్విశ్వాయుః" ఇతి యోఽనన్తరః ప్రత్యాసన్నో మన్త్రవిధిర్న్యాయాదవృద్ధిర్వేదినియమాచ్చ స ఏవ ప్రాప్నోతీతి। అతో భాష్యకారవచనాత్సామాన్యసూత్రన్యాయతశ్చ చతుర్థాధ్వగమనే చ "ఆయుర్విశ్వాయుః - భర్తా సన్" ఇత్యనుమన్త్రణం కర్తవ్యమ్.

భాష్యోక్తం తూష్ణీం శబ్దార్థమాహ —

మూ — అథమానిన ఇతి,

వ్యా — త్రిషు భరణేషు భాషమాణేష్వపి చతుర్థే వాగ్యతా వహేయుః। తతశ్చ సమన్త్రకం ప్రేతమాదాయ చతుర్థమధ్వభాగం మౌనినో గత్వేతి సూత్రార్థః। తదేవం చతుర్ష్వపి తురీయాధ్వభాగేషు భరణస్య [illegible]సూత్రేణ భరణం కర్తవ్యమ్.

అనంతరకృత్యమాహ —

మూ — శ్మశానంనీత్వా దహన దేశపశ్చాద్భాగే శవంనిధాయ దూదీచీం దిశమధ్వర్యుణాసహ వోఢారోఽనూత్క్రామన్తి తేనశాన్తింగచ్ఛంతి । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ జఘనేన దహన దేశం నిధాయోదఞ్చ స్సముత్క్రామన్త్యేషావై దేవమనుష్యాణాంశాన్తాదిక్తామేవైనానూత్క్రామన్తీతి విజ్ఞాయతే ॥ * ॥ ఇతి.

వ్యా — అత్ర సంవాద్య సంవాదకసూత్రద్వయం స్ఫుటార్థమ్.

ఇతిప్రథమఃఖణ్డః

ద్వితీయఃఖణ్డః

మూ — తతఃప్రత్యేత్యాధ్వర్యురనుపహత మనన్యదాహపూర్వందహనదేశమార్ద్రయా పలాశ శాఖయా వా “ అపేతవీత ” ఇతిసంహితాపాఠతస్సంమృజ్య దక్షిణతశ్శాఖాముదస్యాప ఉపస్పృశ్య తూష్ణీముద్ధృత్యావోక్ష్య హిరణ్యశకలం నిధాయ దర్భైః సంస్తీర్య దక్షిణాగ్రైర్యాజ్ఞికైః కాష్ఠైరేవం “ శకేవైస్తృణైర్వైరాత్వ ” ఇతిజ్ఞాపనాచ్ఛకైర్వైర్వాబ్రాహ్మణానీతైస్తులసీకాష్ఠయుక్తైర్దక్షిణాప్రాచీం చితింకుర్యాత్ .

వ్యా — అనుపహతమ్ - ఇరిణసుషిరామేధ్యాది రహితమ్, పూర్వం కథంచిదన్యదాహరహితంచ । సంహితాపాఠత ఇతి “ అపామాభిరద్భిః ” ఇత్యారణపాఠవ్యుదాసః, భాష్యకార వచనాదాచారాచ్చ । యుక్తంచైతత్, అనారభ్యాధీతత్వాత్; కించ “ యావతీవైపృథివి ” ఇత్యారభ్యకృత్స్నయాఃపృథివ్యాయమాధిపత్యం ప్రతిపాద్య ప్రార్థనయాకర్మార్థంయముదత్తభూభాగస్థపురాణప్రేతపిశాచాద్యుత్సారణే “ తేదేవా పతద్య జారపశ్యన్నపేత ” ఇతి బ్రాహ్మణేన తస్యవినియుక్తత్వాత్; తత్రచానువాకే “ అదాదిదం ” ఇత్యేవామ్నాతత్వాత్సాంహితపవ “ అపేతవీత ” ఇతి మన్త్రః । దర్భాణామేవ పరిభాషయా దక్షిణాగ్రత్వసిద్ధేరత్ర కాష్ఠవిషయం దక్షిణాగ్రత్వ విధానమితి దక్షిణాగ్రైరిత్యస్యార్థః

గతార్థత్వమ్ । ఏవమితి, (యదినతాదృశానీవాపత్రానస్యుర్భస్మవారణీయం
సంస్పృశ్యమథితవ్యం స్యాద్దేవైనం యోనేర్జనయితేతి విజ్ఞాయతే ఏవం
శకలైర్వా తృణైర్వా) ఇతి సూత్రం తృణశకలైశ్చ దాహం జ్ఞాపయతీ
త్యర్థః । తులసీతి పూజార్థమ్ , తులసీకాష్ఠయోగస్యాతి ప్రశస్తత్వాత్ ॥
తథా ప్రహ్లాదసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శరీరం దహ్యతే యస్య తులసీకాష్ఠ
వహ్నినా । నరో యత్కురుతే పాపం తస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ తీర్థం
యది న సంప్రాప్తం స్మరణం కీర్తనం హరేః ॥ తులసీకాష్ఠదగ్ధస్య నరస్య న
పునర్జనిః ॥ యద్యేకం తులసీకాష్ఠం మధ్యే వాపి చితౌ కృతమ్ । దాహకాలే భవే
న్ముక్తిః పాపకోటికృతస్తథా ॥ తులసీకాష్ఠమిశ్రాస్తు యావత్ప్రజ్వలితా
చితిః । దహ్యతే తస్య పాపాని కల్పకోటికృతాన్యపి ॥ * ॥ ఇత్యాది ॥
అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ ప్రత్యేత్య హరిణ్యా పలాశశాఖయా శమీశా
ఖయా వా శ్మశానాయతనం సమ్మార్ష్టి " అపేతవీత " ఇతి దక్షిణతశ్శా
ఖాముదసిత్వాపఉపస్పృశ్యోద్ధృత్యావోక్ష్య హిరణ్యశకలమవధాయ
తస్మిన్దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య తేషు దక్షిణాగ్రైర్యాజ్ఞికైః కాష్ఠై
ర్దారుచితిం చిత్వా ॥ * ॥ ఇతి । హరిణ్యా - ఆర్ద్రయా । తథా విఖ్నా ॥ వా ॥ ఆ
ర్ద్రయా§ వారుణశాఖయా శమీశాఖయా పలాశశాఖయా వా ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్తు బోధాయనీయే ॥ వా ॥ అపి వా ధన్వసమాం భూమిం పర్ణశాఖయా ॥ * ॥
ఇతి తచ్ఛాగపశున్యాయేన పలాశశాఖాదిషు పర్యవస్యతి, పలాశాద్యభావ
విషయం వా । తతశ్చ పలాశాద్యభావే బహుపర్ణయా యయాకయాపి శా
ఖయా సంమార్గః కార్యః । ఆశ్వలాయనీయే ప్రోక్షణముక్తమ్ ॥ వా ॥ ప్రా
ప్యైతం భూమిభాగం కర్తోదకేన శమీశాఖయా త్రిః ప్రసవ్యమాయత
నం పరిమృజన్ప్రోక్షతి " అపేతవీత " ఇతి ॥ * ॥ ప్రాగేవ శ్మశానలక్షణ
ముక్తమ్ । సూత్రే ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నేర్మరణసంశయే ప్రాచీనావీతీ ద
హనదేశం జోషయతే దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమనిరిణమసుషిరమనూష
రమభఙ్గురమనుపహతమవిదరణమనుపచ్ఛిన్నప్రవణం యస్మాద్దక్షిణాప్ర
తీచ్య ఆపో నిస్సృత్యోదీచ్య పత్య మహానదీముపేత్య ప్రాచ్యస్సమ్పద్యన్తే
సమం వా సుభూమిం బహులౌషధిమ్ " వనస్పత్యావనం క్షేత్రస్యాక్షేత్రమి

§ వారుణమ్ - మావిలక్షైః

రిణస్యానిరిణమ్" ఇత్యేకే, యస్మాదారాత్త్రిరిణో వృక్షాః కణ్టకినశ్చ తథోషధ్యః ॥ * ॥ ఇతి। కిఞ్చిదధికమేవ బోధాయనీయేప్యుక్తమ్। ఈదృశంస్థలం నలభ్యత ఇత్యస్మాభిర్నవిస్తృతమ్। అతో యథాలాభమనుపహతో దేశో గ్రాహ్యః। తథా విఖౌ ॥ వా ॥ దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమభఙ్గురమనిరిణమసుషిరంసమం వా ॥ * ॥ ఇత్యేతావన్మాత్రముక్తమ్। అన్యత్రాప్యుక్తం సమం వా సుభూమిమితి.

బ్రాహ్మణానీతైరిత్యుక్తమ్, తేన శూద్రో నిరస్యత ఇత్యాహ —

మూ — అత్రైష శ్లోకో భవతి ॥ శ్లో ॥ యస్యానయతి శూద్రోఽగ్నిం
తృణం కాష్ఠం హవీంషి చ। ప్రేతత్వం హి సదా తస్య స చాధర్మే
ణలిప్యతే ॥ * ॥ ఇతి.

వ్యా — ఇదం వచనం విజ్ఞానేశ్వరేణ లిఖితమ్। చకారాత్సంభారానయనంచ శూద్రేణ న కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రియస్స్వయమాహరేత్। శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః కర్మ కుర్వన్పతత్యధః ॥ " ఇతి నిత్యకృత్యే సంవర్తోక్తస్యాత్రాపి తుల్యత్వాత్.

మూ — చితేః పురస్తాదగ్నిం నిధాయ దర్భైరగ్నిం చితిం చ పరిస్తీర్య దక్షిణతః పశ్చాద్వా దర్భాన్ సంస్తీర్య.

వ్యా — పురస్తాదితి గృహ్యాన్తరోక్తదిగ్వికల్పనిరాసః। అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ దారుచితిం చిత్వాఽగ్నిముపవపతి పురస్తాదౌపాసనం దక్షిణాగ్నిర్దర్భైరగ్నిం దారుచితిం చ పరిస్తీర్య దక్షిణతః పశ్చాద్వా దర్భాన్ సంస్తీర్య ॥ * ॥ ఇతి। చిత్యాసహైవాగ్నిపరిస్తరణమ్, పృథక్ పృథగితి కేచిత్। పాత్రసంసాదనార్థాస్తరణవికల్పస్మరణేప్యగ్నేర్దక్షిణత ఏవాచారః। అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ దారుచితిం కుర్వన్తి దక్షిణాప్రాచీమేవ హి పితౄణాం ప్రాచీదిగితి విజ్ఞాయతే, బాహ్యమౌపాసనం పురస్తాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి। విఖౌ చ ॥ వా ॥ చితేః పశ్చాత్ ॥ * ॥ ఇతి। ఏవంవిధేషు స్వసూత్రోక్తమేవ గ్రాహ్యమ్, తత్రానుక్తౌ గృహ్యాన్తరగ్రహణే న దోషః। తథా వక్ష్యతే.

మూ — తేషు దక్షిణాప్రాక్ష్వేకైకశస్స్రువమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీపాత్రం చ సాదయిత్వా.

వ్యా — తేషు - దర్భేషు, దక్షిణాప్రాక్ష్వేకైకశః పాత్రాణి ప్ర

యుఙ్క్తేతి । దక్షిణా ప్రాక్శ్చేతివదతా పరిస్తరణమపి దక్షిణాప్రాక్కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి, తేష్వితి సంస్తీర్ణదర్భేష్వేవ పాత్రప్రయోగవిధేః.

"రజ్జూరవకృత్యాసన్దీముపవిధ్యన్తి రజ్జుషుచైవోత్తానశ్శేతే" ఇతి సూత్రార్థమాహ —

మూ — రజ్జూశ్ఛిత్త్వాఽఽసన్దీం వినాశ్యైకైకమపనీయ యథారజ్జుషు ప్రేతశ్శయీత తథాకృత్వా,

వ్యా — ఏకైకమాసన్దీబద్ధదారువంశాదిప్రేతమనుద్ధృత్యాసన్దీరజ్జూరవకృత్యైకైకం వంశాదపనీయాసన్దీరజ్జుష్వేవయథాశవశ్శయీతతథాకుర్యాత్ । అనన్తరమ్,

మూ — ఏకేనపవిత్రేణ ప్రోక్షణీరుత్పూయాఙ్గుష్ఠపాశౌ ఛిత్త్వా శవంపాత్రాణివితించ ప్రోక్ష్యాజ్యం దర్వీంచ సంస్కుర్యాత్ .

వ్యా — అఙ్గుష్ఠేతి - పాణిపాదోభయాఙ్గుష్ఠపాశావిత్యర్థః । సూత్రే "రజ్జూరవకృత్య" ఇతిసామాన్యోక్త్యాఙ్గుష్ఠరజ్జుచ్ఛేదనమపిసిద్ధమ్ । విస్రస్యేధ్మమితీధ్మబన్ధవిస్రంసనానన్తరమేవ ప్రోక్షణవిధానాదత్రాప్యేవమేవ కార్యమ్ । పఠౌచ ॥ వా ॥ కృష్ణాజినైర్వృతంప్రోక్ష్యాఙ్గుష్ఠపాశౌ ఛిత్త్వా ॥*॥ ఇతి తన్త్రేణాసమ్భవాత్ప్రోక్షణావృత్తిః కార్యా ॥ అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ ఏకపవిత్రేణ ప్రోక్షణీస్సంస్కృత్యాన్యచ్ఛవంపాత్రాణిదారువితించ ప్రోక్ష్యాథాజ్యనిగృష్ణాతి దర్భపూర్ణమాపవన్త్యాస్తీమ్ ॥ * ॥ అత్రబోధాయనః । ॥ వా ॥ఆజ్యంనిరూప్యాధిశ్రిత్యపర్యగ్నికృత్వోద్వాస్యోత్పూయతూష్ణీం దర్భైః పాత్రాణిసంమృజ్య ॥ * ॥ ఇతి.

అత్రసూత్రకారేణ "అథైనముదరేవిదార్య" ఇతి శాట్యాయనమతస్య, "అపివాననిష్పురీషం కుర్యాద్యదికుర్యాత్ప్రజాహాస్య క్షోధుకాభవన్తీతివిజ్ఞాయతే" ఇతి దూషితత్వాత్, "తత్తుతథా నకుర్యాత్క్షోధుకాస్యప్రజాభవన్తీతి విజ్ఞాయతేఽపి వాసపురీషమేవాస్తాం వ్యాచ్ఛాద్యాలఙ్కృత్య" ఇతి బోధాయనవచనాదాచారాచ్చాహితాగ్నేశ్చ నిష్పురీషకరణంనాస్త్యేవ, దోషశ్రవణాత్తదాహ —

మూ — నాస్యోదరనిష్పురీషకరణంతత్ప్రజానాంక్షుధార్తిశ్రవణాత్.

వ్యా — ఆర్తిః - మృతిః.

అత్ర పత్నీముపనిపాతయతి "ఇయంనారి" ఇతి, తాంపతిష్ఠ ఏకధనే నోత్థాపయత్యన్యోవా బ్రాహ్మణ "ఉదీర్ష్వనారి" ఇతి సూత్రార్థఃకలౌ నానుష్ఠేయ ఇత్యాహ —

మూ — నాత్ర పత్న్యుపనిపాతన పతిష్ఠోత్థాపనే, దేవరన్యాయాదేర్నిషిద్ధత్వాత్.

వ్యా — పతిష్ఠః - దేవరః, తేన భార్తృపత్న్యా ఉత్థాపనం పతిష్ఠోత్థాపనమ్। "ఉదీర్ష్వనారి" ఇతి మన్త్రే — పత్యుర్జనిత్వం మన్త్ర వలభస్వ, మృతం కిమర్థముపశేషే, అత ఉత్తిష్ఠ, నుత్త ఏవ ప్రజాద్రవిణే ప్సుహి, ఇత్యభిప్రేత్య హితాముత్థాపయతి పతిష్ఠః। ఏవమేవహివ్యాఖ్యాతంచ। తచ్చనిషిద్ధంకలౌ। తథాస్మృతిచన్ద్రికాయాంస్మృత్యర్థసారేచ। ॥ శ్లో ॥ ఊఢాయాఃపునరుద్వాహం జ్యేష్ఠాంశం గోవధం తథా । కలౌప ఞ్చనకుర్వీతభ్రాతృజాయాం కమణ్డలుమ్ ॥ * ॥ క్రతుశ్చ ॥ శ్లో ॥ దేవరాన్నసుతోత్పత్తిర్దత్తాకన్యానదీయతే । నయజ్ఞైగోవధఃకార్యఃకలౌచన కమణ్డలుః ॥ విధవాయాం ప్రజోత్పత్తిర్దేవరస్యనియోజనాత్ । బాలికాక్షతయోనోశ్చ వరేణాన్యేన సంస్కృతిః ॥ దత్తౌరసేతరేషాంచపుత్రత్వే నపరిగ్రహః । అస్థిసఞ్చయనాధూర్ధ్వమఙ్గస్పర్శనమేవచ ॥ శిష్యస్యగురుదారాశేషు గురువద్వృత్తిరీరితా । సవర్ణానాం తథాముష్టైస్సంసర్గశ్శోధితైరపి ॥ బలాత్కారోతి మష్టస్త్రీసంగ్రహే విధిచోదితః । నవోదకేదశాహంచ దక్షిణాగురుచోదితా ॥ ఏతానిలోకగుప్త్యర్థంకలేరాదౌమహాత్మభిః । నివర్తితాని సర్వాణి వ్యవస్థాపూర్వకంబుధైః ॥ * ॥ ఇత్యాది। యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ అస్వర్గ్యంలోకవిద్విష్టం ధర్మమప్యాచరేన్నతు ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ పరిత్యజేదర్థకామౌ యౌస్యాతాం ధర్మవర్జితౌ । ధర్మంచాప్యసుఖోదర్కం లోకసంఘుష్టమేవచ ॥ * ॥ ఇతి.

అత్ర భాష్యార్థం మనసినిధాయ తముక్తక్రమేణానుష్ఠానక్రమపరం సూత్రం ప్రణీతమ్, తముదాహరతి —

మూ — "సువర్ణంహస్తాత్" ఇతి, "దేవస్యత్వా" ఇత్యనువాకేనచ నక్షత్రదశభిరనుమన్త్రైః ప్రతిదక్షిణాప్రతిగ్రహం సువర్ణేన ప్రేతస్యహస్తాసంమృజ్య.

వ్యా — అనుషఙ్గః - "అగ్నయేహిరణ్యమ్, సోమాయవాసః" ఇత్యాదిషు సప్తదశస్వన్వయాత్సప్తదశవిధః । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ హస్తౌసమ్మృష్టిస్సువర్ణేన బ్రాహ్మణస్య "సువర్ణం హస్తాత్" ఇతి ॥*॥ వా॥ దక్షిణాప్రతిగ్రహైర్నిమార్గః ॥*॥ ఇతిచ । దక్షిణాప్రతిగ్రహాః - "దేవస్యత్వాసవితుఃప్రసవే" ఇత్యాద్యాఃపూర్వోక్తాస్సప్తదశానుషఙ్గాః । ప్రతిహోమాత్ప్రహోమానువత్ప్రతిదక్షిణాప్రతిగ్రహం హస్తసమ్మార్గఃకార్యః । కించ, వచనాదనేకమన్త్రికమేకం కర్మ, వచనాభావేత్వేకమన్త్రికమేవ కర్మేతిసామాన్యసిద్ధమ్ । తతశ్చ "సువర్ణం హస్తాత్" ఇతిప్రథమంసంమృజ్య "దేవస్యత్వా" ఇత్యాదిభిఃప్రతిదక్షిణాప్రతిగ్రహం సమ్మార్గః । యథా "పరేయువాంసమ్" ఇతిహుత్వా చిత్యాదిభిఃప్రతిహోమాత్ప్రహోమః, ఏవముపోషణోపస్థానస్రువాహుతి శంసనావగాహనాదిత్యోపస్థానావగాహనాదీని పితృమేధమన్త్రైః ప్రాకృత్యాత్వపశ్చాద్బ్రహ్మమేధమన్త్రైః కార్యాణి, భరణఉభయమన్త్రాన్తపవస్థలత్రయ నిధానవిధానం మధ్యేనిధానాయోగాదితి వివేకః । కించ, ఇహప్రతిగ్రహాభావేప్యనాదౌసంసారే పునరసమ్భావితార్థాభావాత్ప్రభవాన్తరప్రతిగ్రహదురితక్షయాయ సమ్మార్గఃకార్యః । అర్థలోపాత్తదకరణే "పద్భ్యాముదరేణశిశ్నా" ఇత్యాద్యర్థాభావాత్సర్వ్యాకర్షాదిత్యాగ్రసంగః, విహితత్వాత్తదనుష్ఠేయమితిచేత్సమానమత్రాపి, అన్యత్రాప్యగ్రహాన్మన్త్రలోపే కర్మాసిద్ధిశ్చ.

అనుషఙ్గప్రకారమాహ —

మూ — "దేవస్యత్వా" ఇత్యారభ్య "దేవిదక్షిణే" ఇత్యన్తైర్దేవతాద్రవ్యవాచివాక్యముక్త్వా "తేనామృతత్వమ్" ఇత్యుపక్రమ్యానువాకశేషంబ్రూయాత్ .

వ్యా — "దేవస్యత్వాసవితుఃప్రసవే, అశ్వినోర్బాహుభ్యామ్, పూష్ణోహస్తాభ్యాం ప్రతిగృహ్ణామి, రాజాత్వావరుణోనయతు దేవిదక్షిణే" ఇత్యన్తై దేవతాద్రవ్యవాచివాక్యమ్ — "అగ్నయేహిరణ్యమ్, సోమాయవాసః, రుద్రాయగామ్" ఇత్యాది దేవతాద్రవ్యపర వాక్యముక్త్వా అనన్తరమ్, "తేనామృతత్వమశ్యామ్, వయోదాత్రే" ఇత్యా

తి " ఉత్తానస్త్వాఙ్గిరసః ప్రతిగృహ్ణాతు " ఇత్యనువాకాన్తం బ్రూయా-
త్ । దేవతాద్రవ్యవాచకం వాక్యమేకం విహాయ దేవస్యత్వేత్యాది దేవిద-
క్షిణ ఇత్యన్తమ్ , తేనామృతత్వమిత్యాద్యనువాకాన్తం చ పూర్వోక్తం స-
ర్వానుషఙ్గం సమానమ్ .

" గ్నాస్త్వాకృన్తన్నపసస్త్వాతన్వతవరూత్రయః " ఇత్యేతద్వా-
క్యస్యానుషజ్యతేతి సూత్రోక్తమాహ —

మూ — ద్వితీయానుషఙ్గే " దేవిదక్షిణే గ్నాస్త్వాకృన్తన్నపసస్త్వా
తన్వతవరూత్రయస్త్వావయన్తు సోమాయ వాసస్తేనామృతత్వమ్"
ఇత్యనుషజ్యతే .

వ్యా — అత్ర సూత్రానభిజ్ఞత్వాద్వ్యాఖ్యాత్రా నావధానాద్వా కే-
షాంచిత్తదనుక్తిరిత్యవిరోధః , " వైశ్వానర్యా రథం ప్రతిగృహ్ణాతి " ఇ-
తి శ్రుతేః " వైశ్వానర్యా రథం ప్రతిగృహ్ణీయాత్ " ఇతి సూత్రమ్ ।
వైశ్వానరీ ఋక్ - " వైశ్వానరః ప్రత్నథా నాకమారుహత్ " ఇత్యాది
వాక్యచతుష్టయమ్ । తదనన్తరమనువాకాన్తోక్తిస్సమానా .

తదాహ —

మూ — అన్త్యానుషఙ్గే " దేవిదక్షిణే వైశ్వానరాయ రథమ్ " " వై-
శ్వానరః ప్రత్నథా నాకమారుహత్ " ఇత్యారభ్యాన్తమనువా-
కశేషం బ్రూయాత్ .

అత్ర కేచిన్మన్త్రవిధయో " గన్ధర్వాప్సరాభ్యస్స్రగలఙ్కరణే " ఇ-
తి ద్వావనుషఙ్గౌ మన్యన్తే తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — ఉభయోరుభయాధిదేవతాత్వే గన్ధర్వాప్సరాభ్యాం ప్రాప్త్యమి-
తి దర్శనాచ్చ " గన్ధర్వాప్సరాభ్యస్స్రగలఙ్కరణే " ఇత్యే-
కోఽనుషఙ్గః .

వ్యా — అయమర్థః — " గన్ధర్వాప్సరసా వాపతమ్ " " గన్ధర్వా-
ప్సరసో యద్రాష్ట్రభృతః " " గన్ధర్వాప్సరసాం గృహాః " ఇత్యాదిషూ-
భయోరవిభాగదర్శనాత్ , " తస్మై స్వాహా తాభ్యస్స్వాహేతి జుహో-
తి " ఇతి చోదనావశాదేవ హోమవిభాగాత్ , " గన్ధర్వాప్సరాభ్యస్స్ర-
గలఙ్కరణే " ఇత్యనయైవ శ్రుత్యా గన్ధర్వాణామప్సరసాం చాభిధానేన

కరణోద్దేశ్యత్వప్రతిపాదనాత్ , పూర్వాపరవాక్యేష్వేకైకానుషఙ్గస్యైకైకవాక్యత్వదర్శనాత్, పృథగనుషఙ్గే భాష్యోక్త సప్తదశ సఙ్ఖ్యావిరోధాచ్చ గర్దభాప్సరాభ్యో న్యగ్రమిత్యాదివదేకపవనపృథగనుషఙ్గ ఇతి.

నను తచ్ఛబ్దస్య ప్రకృత పరామర్శి , దక్షిణా ప్రతిగ్రహేషు హిరణ్యవాసో గవాదిహి ప్రకృతమ్ , తతశ్చ హిరణ్యప్రతిగ్రహే తేనామృతత్వమితి , గో ప్రతిగ్రహే తథేతి , అశ్వతరగర్దభావితి మన్త్రితాభ్యామిత్యాది వక్తవ్యమితి మూఢచోద్యం నిరస్యతి —

మూ — సర్వానుషఙ్గేషు తచ్ఛబ్దస్య నలిఙ్గవచనభేదః , కారణపరత్వాత్ప్రతిగ్రాహ్యద్రవ్యపరామర్శాభావాచ్చ .

వ్యా — లిఙ్గమ్ - స్త్రీత్వాది , వచనమ్ - ఏకత్వాది , తచ్ఛబ్దస్య లిఙ్గభేదో వచనభేదశ్చ నాస్తి , కుతః , కారణపరత్వాత్ - రుద్రాయ గాం ప్రతిగృహ్ణామీతి యతః తేనతస్మాత్కారణాదితి కారణపరత్వాదిత్యర్థః, " తేన త్వాయుషాఽఽప్నం తం కరోమి " ఇతివత్ । అతో నాత్ర ప్రతిగ్రాహ్య గవాది పరామర్శస్సర్వానుషఙ్గేషు । అతఏవహి శ్రోత్రస్మార్తవిచక్షణాః , " తేనామృతత్వమ్ " ఇత్యేవ యథాపాఠం పఠన్తి .

" అథైనం చితావుపర్యభ్యాహృత్య, అథాస్య ప్రాణాయతనేషు హిరణ్యశకలాన్ ప్రత్యస్యత్యాజ్యబిన్దూన్వా " ఇతిసూత్రార్థమాహ—

మూ — ప్రేతం చితిముద్ధృత్యారోప్య సువర్ణశకలాన్వాజ్యబిన్దూన్వా సప్తప్రాణాయతనేషు తూష్ణీం ప్రక్షిపేత్ । ప్రథమమాస్యేఽథాక్షిణి దక్షిణే తతస్సవ్యేఽథ దక్షిణేకర్ణే తతస్సవ్యేఽథ దక్షిణే ఘ్రాణే తతస్సవ్యఇతిక్రమః .

వ్యా — అత్ర ప్రాణాయతనానాం సప్తసఙ్ఖ్యాకత్వముత్తరసూత్రశ్రుత్యా స్పష్టమ్, స్థానక్రమస్తు భాష్యోక్తః । తూష్ణీమితిమన్త్రాభావశ్చ । తత్రైవబోధాయనీయే । గౌతమీయేతు ॥ వా ॥ ఆస్యే చక్షుషోర్నాసికయోశ్శ్రోత్రయోశ్చ సప్తహిరణ్యశకలాన్వాజ్యబిన్దూన్వా సప్తవ్యాహృతిర్వ్యస్తా ధ్యాయన్నిరస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అస్మాకంతు భాష్యకారవచనాత్సూత్రేమన్త్రానుక్తేరాచారాచ్చ తూష్ణీమేవ హిరణ్యశకలనిధానమ్ । అత్ర బోధాయనీయేతు ॥ వా ॥ అత్రైనమేవ తంయూపసద్వ్యానమా చితావాదఘత్యవ

కృష్ణస్యరజ్జారా పక్షిమపవిధ్యన్తి ॥ * ॥ ఇత్యాపస్తమ్బసూత్రేవ చితాప్రపదాద్యారోపణముక్తమ్.

"హృదయేహిరణ్యశకలాః" ఇతిసూత్రార్థంభాష్యవివృతమాహ —

మూ — బ్రహ్మ మేధేతు "సువర్ణం ఘర్మమ్" ఇత్యాస్యే, "బ్రహ్మన్వత్రిమ్" ఇతిదక్షిణేఽక్షిణి, "శతంనియుతః" ఇతిసవ్యే, "సువర్ణం కోశమ్" ఇతిదక్షిణేకర్ణే, "ఇన్ద్రోరాజా" ఇత్యనువాకశేషేణ సవ్యే, తతస్తేనైవ సప్తహోతృహృదయేనదక్షిణేఘ్రాణే సవ్యేచ క్షిపేత్.

వ్యా — "సువర్ణం ఘర్మమ్, బ్రహ్మన్వత్రిమగ్నిమ్, శతం నియుతఃపరివేద, సువర్ణం కోశం రజసా, ఇన్ద్రోరాజా జగతోయఈశే" ఇతి క్రమేణ దశహోతృ చతుర్హోతృ పఞ్చహోతృ షడ్ఢోతృ సప్తహోతృణాంహృదయాని, తైహిరణ్యశకలనిధానం కర్తవ్యమ్.

నను, తేనైవ సప్తహోతృ హృదయేన దక్షిణేఘ్రాణే సవ్యేచేత్యుక్తమ్, తదయుక్తం తస్యచ వినియుక్తత్వాత్, "తేనైవఘ్రాణయోః" ఇత్యనుక్తేశ్చ; తతశ్చస్థానానుగుణం మన్త్రాణాం సమశస్ప్రవిభాగశ్శాక్యః। యద్వా "॥ శ్లో ॥ హిరణ్యశకలమాస్యేతు సువర్ణమితిమన్త్రతః। బ్రహ్మన్వత్రిమితిచాస్యాక్ష్ణోశ్శతంనియుతకర్ణయోః ॥" ఇతి కారికాక్రమమవలమ్బ్యవా హిరణ్యశకలనిధానం కార్యమ్, ప్రకారాన్తరాభావాదితిచేత్తత్రాహ —

మూ — మన్త్రాణాం పఞ్చత్వాత్, "సప్తశీర్షణ్యాఃప్రాణాః" ఇతి శ్రవణాచ్చ నసమశస్ప్రవిభాగః, "ప్రతిప్రాణమేకైకేన హృదయేన హిరణ్యశకలాని నిక్షిపేత్" ఇతి భాష్యే భావనాన్నాత్రారుణకేతుకన్యాయః.

వ్యా — పఞ్చమన్త్రాస్సప్తస్థానాని శ్రుతిసిద్ధాని, అతోవిషమత్వాన్నసమవిభాగపరిభాషోఽపతిష్ఠతే। యత్రహి మన్త్రస్థానసామ్యం తత్ర ఖలు సావతరతే। యత్రతు మన్త్రకర్మవైషమ్యం తత్ర "యదల్పీయాంసో మన్త్రాభూయాంసి కర్మాణి, అల్పీయాంసి కర్మాణి భూయాంసో మన్త్రాః" ఇతి పరిభాషాద్వయమేవ వ్యవస్థాయాం సన్నిపతేత్.

దవ్యవస్థా ఉత్తరత్ర వక్ష్యతే । నచాత్ర కారికాక్రమః, శ్రుతివిరోధాద్భాష్యవిరోధాచ్చ పఞ్చస్థాన విషయత్వాత్తస్య । తస్మాదారుణకేతుకవిషయస్త కారికాక్రమ ఇతి నాత్రతన్న్యాయోయుక్తః, క్రమాన్తరసమ్భవాత్ । తథాహి — యత్ర భూయాంసో మన్త్రా అల్పీయాంసి కర్మాణి తత్ర యావన్తి స్థానాని తావతామేవ మన్త్రాణాం వినియోగః, అవశిష్టానాం లోపః - అప్రయోగ ఏవ । యత్ర అల్పీయాంసో మన్త్రా భూయాంసి స్థానాని తత్రాన్తిమస్య మన్త్రస్య, వృద్ధిః - యావదవశిష్టస్థానమావృత్తిః, ఇతి సామాన్యసూత్రసిద్ధమ్ .

అతోఽత్ర స్థానభూయస్త్వాత్సప్తహోతృహృదయస్యాన్తిమత్వాత్తతస్యైవావృత్తిర్న్యాయ్యేత్యాహ —

మూ — "అన్త్యలోపో వృద్ధిర్వా" ఇతి స్మరణాద్యథాఽప్తోర్యామే, "వసవ్యష్టిరసి" ఇతి వర్ధతే తథాఽత్రాపి సప్తహోతృహృదయమేవ త్రిషు స్థానేష్వావర్తతే .

వ్యా — యథేతి, "రశ్మిరసి క్షయాయ త్వా క్షయం జిన్వ" ఇత్యాదయ ఏకత్రింశత్ స్తోమభాగాః, యత్ర తావన్త్యేవ స్థానాని న తత్ర వివాదః । అప్తోర్యామే త్రయస్త్రింశత్కర్మాణి, తత్ర "వసవ్యష్టిః" ఇత్యన్త్యో మన్త్ర ఏవ స్తోభకార్యేషు త్రిష్వావర్తతే, ఏవమత్రాపీత్యర్థః । యథా వా ద్వాదశాఙ్గన్యాసేఽన్త్యబీజమేవాష్టస్థానావశిష్టస్థానచతుష్టయేఽప్యావర్తతే । ఏవమన్యత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ .

భాష్యోక్తం పక్షాన్తరమాహ —

మూ — అపి వా కృత్స్నమనువాకముక్త్వాఽన్తే ప్రాణాయతనేషు తాని నిక్షిపేత్ .

వ్యా — పూర్వోక్తస్థానక్రమేణేతి శేషః । అత్ర కారికా । శ్లో ॥ ప్రత్యేకం సప్తసు స్థానేష్వేకైకం హృదయేన తు । క్షిపేద్ధిరణ్యశకలం సంస్కర్తా సంస్థితస్య తు ॥ సువర్ణం ఘర్మమిత్యాస్యే బ్రహ్మాణం దక్షిణేఽక్షిణి । శతం నియుతమిత్యాద్యైస్తన్నిక్షిపేత్సవ్యలోచనే ॥ సువర్ణం కోశమిత్యాద్యైర్దక్షిణే శ్రవణే క్షిపేత్ । ఇన్ద్రో రాజేతి శేషేణ సవ్యే కర్ణే తు నిక్షిపేత్ ॥ తేనైవ దక్షిణే ఘ్రాణే సవ్యే చేత్యాహ భాష్యకృత్ । వృద్ధిరేవాతిష్వతః స్థానేష్వన్త్యమన్త్రస్త్రిషు స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి .

మూ — అథావీగత శిష్టాచారాత్, "దధిమధుతిలతణ్డులాన్" ఇతి వి
ధౌ దర్శనాచ్చ ప్రేతస్యాస్యే తిలమిశ్రాంస్తణ్డులాన్ దత్వా,

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః । అయమత్రవిధిః ॥ వా ॥ ఆజ్యం ముఖేనినీయ పా
దప్రభృత్యాముఖాత్సన్తతం శేషం నినీయ దక్షిణతః పాత్రం నిరస్యత్యేవమా
స్యే దధిమధుతిల తణ్డులాంశ్చ ॥ * ॥ బోధాయనీయే చ ॥ శ్లో ॥ దధ్యాజ్య
తణ్డులతిలాన్ప్రేతస్యాస్యే తు నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనీయే చ ॥ శ్లో ॥ స
తిలాంస్తణ్డులాంశ్చాస్యే వక్షస్యగ్నిం నిధాయ చ ॥ * ॥ ఇతి.

దాహే నియమమాహ —

మూ — ఆదిత్యాభిముఖః స్థిత్వా "మైనమగ్నే" ఇతి ద్వాభ్యామ్,
"జ్యోతిష్మతీం త్వా" ఇత్యనువాకేన చ జ్వలదుల్ముకేనోరసి దహేత్.

వ్యా — నను "అథైనముపోషతి మైనమగ్నే విదహ ఇతి పురస్తాదాహ
వనీయేన, శృతం యదా దేతి పశ్చాద్గార్హపత్యేన, తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహా
ర్యపచనేన, పురస్తాత్సభ్యావసథ్యాభ్యామౌపాసనేన చ" ఇతి సూత్రే ఆ
హవనీయగార్హపత్యాభ్యాం దాహక్రమేణ "మైనమగ్నే, శృతం యదా"
ఇతి మన్త్రద్వయం వినియుక్తమ్, బోధాయనీయే తు "ఆదీప్యమానమనుమన్త్ర
యతే మైనమగ్న ఇతి, ప్రజ్వలితమనుమన్త్రయతే శృతం యదా దేత" ఇతి దీప్య
మానజ్వలితాగ్న్యనుమన్త్రణే వినియుజ్యతే, తత్కథం ద్వాభ్యాం దహేదితి
ఉచ్యతే, శ్రౌతప్రధానత్వాదాహవనీయ గార్హపత్యాభ్యామాహితా
గ్నేర్దాహోఽస్తు, ఏకాగ్నికే నాగ్నినా దాహ ఇతి చేదౌపాసనాగ్నినేతి;
తర్హి సిద్ధం తాభ్యాం దాహ ఇతి, దాహమాత్రవినియోగాత్తయోరగ్నిభేద
స్త్వకిఞ్చిత్కరః, తతః నిర్మన్థ్యోత్పన్నాగ్ని దాహే మన్త్రభేదప్రసక్తేర్దా
హనిబన్ధనత్వేప్యన్వాహార్యపచనాది దాహే తూష్ణీమితి నియమాత్, అన్యా
నుపనీత దాహే మన్త్రాన్తర విధానాచ్చోభయత్ర న తన్మన్త్రప్రసఙ్గః । కిఞ్చ,
అనాహితాగ్నేరౌపాసనే శ్రపణ ధర్మా హోమాశ్చేతి పిణ్డపితృయజ్ఞాదా
వౌపాసనాగ్నేరాహవనీయాద్యగ్నిస్థానీయత్వస్మరణాచ్చ తాభ్యామేవ
దాహసిద్ధిః । కిఞ్చ, సూత్రకారేణ సోఽయమేవం విహిత ఏవానాహితాగ్నే
రిత్యతిదేశాచ్చ న కిఞ్చిచ్చోద్యావకాశః । ఏవం చ సిద్ధమేవ సూత్రమస్మాభి
రభ్యధాయి । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అథైనముపోషతీత్యాది, జ్యోతిష్మతీ

పపోషణమితిచ ॥ * ॥ జ్యోతిష్మత్యః - “ జ్యోతిష్మతీన్త్వా సాదయామి ” ఇత్యాద్యా ద్వాదశమన్త్రాః । జ్వలదితి, “ తత్రోల్ముకమాదీప్య తేనైవ దహేయుః ” ఇతి బోధాయనీయే । ఉరసీతి కుతః, ఆచారాత్, “ వక్షస్యగ్నిం నిధాయచ ” ఇత్యాశ్వలాయనీయే దర్శనాచ్చ । ఆదిత్యాభిముఖత్వం తు “ యస్య హోతా ప్రాతరనువాకమనుబ్రువన్నగ్నిముప ఆదిత్యమభిపశ్యత్యుప్యైనముత్తరో యజ్ఞో నమత్యభి సువర్గం లోకం జయతి ” ఇత్యాదిత్యాభిముఖస్య యజ్ఞసిద్ధిస్వర్గం జయత్వశ్రుతేః, “ ॥ శ్లో ॥ సావిత్ర్యా క్రియాస్సర్వా ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । ” ఇతి సర్వకర్మ సాధారణ్యేనాదిత్యాభిముఖత్వస్మృతేశ్చ సిద్ధమ్ । అతః పూర్వాహ్ణే ప్రాఙ్ముఖ అపరాహ్ణే ప్రత్యఙ్ముఖః ప్రేతం దహేత్ । స్థితిస్త్వర్థసిద్ధా ఆచారసిద్ధా చ.

మూ — కృత్స్నమగ్నిం తత్ర ప్రక్షిప్య.

వ్యా — ఏవం మన్త్రవద్దగ్ధ్వాఽగ్నినవశేష్యాగ్నిం జ్వలితమ్, తత్ర-చితౌ, ప్రాగాదిక్రమేణ ప్రక్షిపేత్ । యుక్తం చైతత్, ఆహవనీయాదిస్థానీయత్వాదౌపాసనస్య ప్రాగారభ్యాహవనీయాదిభిర్దాహః క్రియతే । ఏవం సర్వతః ప్రతిక్షిప్య యుగపత్ప్రజ్వలయేత్ । తథా బోధాయనః ॥ వా ॥ సర్వత ఏవ సహసా ప్రజ్వలయేద్బ్రహ్మలోకం జయతీత్యేనం జానీయాత్ ॥ * ॥ ఏవం చ “ శరీరమగ్నౌ సంయోజ్య ” “ శరీరేణాగ్నిం సంయోజయేత్ ” ఇతి శాతాతపాదిభిరగ్నేరధికరణత్వం కృత్స్నశరీరాగ్నిసంయోగస్మరణం చ సిద్ధ్యేత్, ఉరస్థమగ్నిమితి విశేషణం చ సార్థం స్యాత్.

మూ — ప్రేతాభిముఖః స్థిత్వా “ సూర్యన్తే చక్షుః ” ఇతి “ సహస్రశీర్షా, అద్భ్యః ” ఇత్యనువాకాభ్యాం చ ప్రేతముపస్థాయ,

వ్యా — మన్త్రలిఙ్గాదేవాభిముఖ్యం సిద్ధమ్ । స్థితిః, “ అగ్న్యేతిష్ఠేదుపస్థానే ” ఇతి స్మృతిసిద్ధా । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అథైనముపతిష్ఠతే “ సూర్యం తే చక్షుః ” ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । “ నరనారాయణాభ్యాముపస్థానమ్ ” ఇతి చ । నరనారాయణౌ - “ సహస్రశీర్షా, అద్భ్యస్సంభూతః ” ఇత్యనువాకావితి భాష్యమ్ । నరః - పురుషః, నారాయణః - లక్ష్మీపతిః, తత్ప్రతిపాదకత్వాత్తౌ నరనారాయణావితి వ్యపదిశ్యేతే.

మూ — ఉరస్థమగ్నిం ప్రజ్వాల్యాపరేణ చితిం ప్రాఙ్ముఖః స్థిత్వా,

" య ఏతస్య పథః " ఇతి నవభిస్స్వాహాకారైః, " ప్రయాహో యస్వాహా " ఇత్యనువాకేనచ ప్రతిస్వాహాకారం హుత్వాఽఽజ్యస్థాలీం స్రువంచాగ్నౌ ప్రహరేత్ .

వ్యా — ప్రజ్వాల్య - హోమార్థం తులసీకాష్ఠైర్వాఽక్షి వైర్వాఽగ్నిమిద్ధ్వేత । అత్రసూత్రమ్ " జుహోతి నవ స్రువాహుతీర్య ఏతస్య పథో గోప్తార ఇత్యుభయం ప్రహరతి యేనజుహోతి " ఇతి, " ప్రయాహి యస్వాహేతి స్రువాహుతీః " ఇతిచ । అత్ర బహువచనాత్ప్రతిస్వాహాకారం హోమసిద్ధిః । అత్రాజానయవాభావాత్తస్య సోమయాజివిషయత్వాత్తదనుమన్త్రణమన్త్రౌ తద్ధవిరాహుతిమన్త్రశ్చ నాస్త్యేవ । " ప్రేతస్యాపరేద్యుస్త్వా " ఇతిబోధాయనవృత్యాదౌ దర్శనాదపరేణ చితిమితి నిర్వివాదమ్ .

మూ — ననగ్నం దేహం దహేత్కిఞ్చిదవస్త్రం వృతం దహేత్ .

వ్యా — కిఞ్చిదవస్త్రమ్ - పుంసః కౌపీనమ్, స్త్రియాః కఞ్చుకమ్, తేనగుహ్యస్థానమాచ్ఛాద్య దహేత్ । అత్ర ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ నగ్నం దేహం దహేన్నైవ కిఞ్చిద్దేయం పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ కిఞ్చిద్దేయమితి శవవస్త్రైకదేశం శ్మశానవాస్యర్థమ్, దేయమ్ - పరిత్యజేదిత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి.

ఇదమాహ —

మూ — శ్మశానవాస్యర్థం శవవస్త్రైకదేశం పరిత్యజేత్ .

అథశంసనమాహ —

మూ — అథాపరేణాగ్నిం ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య " ప్రకేతునా " ఇతి నవభిః ఋగ్భిః ప్రత్యృచం కృతప్లుతోఙ్కారాభిః ప్రణవాన్తాభి రేకశ్రుత్యా " హరిꣳ హరన్తమ్ " ఇత్యనువాకేన షడ్భిః ఋగ్భిశ్చ శంసేత్.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ " అపరేణాగ్నిం ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్యాత్రైనం యామ్యేన సూక్తేన నవర్చేన పరాచాఽనుశంసతి ప్రకేతునేతి, మృత్యుసూక్తేనానుశంసనమ్ " ఇతిచ । యామ్యసూక్తమ్ - " ప్రకేతునా " ఇత్యాది " తపోమే చక్రిరే మహత్తాంశ్చిదేవాపిగచ్ఛతాత్ " ఇత్యన్తం, " యమస్యయోనౌ, యమస్యమాతా " ఇత్యాదిమన్త్రలిఙ్గాత్ । మృత్యు

సూక్తమ్ - "హరిం హర న్తమ్" ఇత్యనువాకః, "మాభిదోమృతో" ఇతి మన్త్రలిఙ్గాత్ । కృతటిలోపాభిః - అత్ర టేరదర్శనాట్టిలోప ఇత్యుపచర్యతే, "అదర్శనంలోపః" ఇతిస్మృతేః । టేఃస్థానే ప్రణవస్య ప్రయోక్తవ్యఇత్యర్థః । తథాపాణినిః ॥ వా ॥ ప్రణవష్టేః ॥ * ॥ ఇతి । యజ్ఞకర్మణిఋగన్తస్య టేః ప్రణవో భవతీత్యర్థః । ఆశ్వలాయనశ్చ ॥ వా ॥ స్వరాదిమృగన్త మోఙ్కారం త్రిమాత్రంకృత్వా ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః— "ప్రకేతునా" ఇత్యత్ర "వవర్ధ" ఇత్యత్ర అకారష్టిః, "సధస్థే" ఇత్యత్ర ఏకారః, "భురణ్యుమ్" ఇత్యత్ర ఉకారమకారౌ, "అచోన్త్యాదిటి" ఇతిస్మృతేః । తత్ర టేఃస్థానే ప్రణవాదేశేకృతే స్వరాదిఋగన్తమోఙ్కారాన్తం భవతీతి తమోఙ్కారాన్తంకుర్యాత్ । స్వరఇత్యన్త్యస్వరఏవోచ్యతే, ఆదిశబ్దేనస్వరాత్పరంవ్యఞ్జనముచ్యతే, ఋగన్తస్స్వరమాత్రాన్తశ్చేత్తంస్వరమోఙ్కారం కుర్యాత్, వ్యఞ్జనాన్తశ్చేత్స్వరవ్యఞ్జనయోరుభయోఃస్థానే ప్రణవంకుర్యాదితి । తతశ్చ, వవర్ధోమ్, సధస్థోమ్, భురణ్యోమ్, సుదన్తోమ్, ధేహ్యోమ్, భద్రోమ్, గచ్ఛతోమ్, ఇతిఋగన్తమ్ । బ్రహ్మమేధే, విక్రమస్వోమ్, విధేమోమ్, అజనయన్నోమ్, మామభోమ్, మోతవీరోమ్, ప్రథమజామృతస్యోమ్, ఇతిశంసనం కార్యమ్ । "కామేనాజనయన్పునః" ఇత్యత్ర అకార రేఫయోష్టిత్వాత్తస్యచ ప్రణవాదేశేకృతే న రేఫగన్ధః । యద్వా, అకారవిసర్జనీయయోష్టిత్వాత్తస్య ప్రణవాదేశ విధానాన్న రేఫప్రసఙ్గః । తతశ్చపునోమితి్యేవశంసనమ్ । ఏకశ్రుత్యేతి, "సర్వమేకమయం పూర్వేషామ్" ఇతి వ్యాసః । "యజ్ఞకర్మణ్యజపన్యూఙ్ఖసామసు" ఇతిపాణినిః । "తాఏకశ్రుతిసన్తత మనుబ్రాహ్మియాము దాత్తానుదాత్తస్వరితానాం పరసన్నికర్ష ఏకశ్రుత్యమ్" ఇత్యాశ్వలాయనః.

మూ — ప్రణవేన సన్ధాయోత్తరాదిమర్ధర్చాన్తేఽవసాయశంసేత్ .

వ్యా — తేనప్రణవేన ఉత్తరమన్త్రాదిసమ్బధ్య అర్ధర్చాన్తే, అవసాయ - విరమ్య, శంసేత్ । అత్ర శ్రుతిః ॥ వా ॥ సంతతముత్తరమర్ధర్చమాలభేత, అర్ధర్చాసన్దధాతి ॥ * ॥ ఇతిచ । పూర్వేణ ఋగన్తేన ప్రణవాన్తేనోత్తరమర్ధర్చాది, సన్తతమ్ - అవిచ్ఛిన్నమ్, ఆలభేత - ఆరభేత, రలయోరభేదః । ఏవంపూర్వార్ధ్యాతశార్ధర్చాన్, సన్దధాతి - నవిచ్ఛినత్తీత్యర్థః । అథా

दुत्तरार्धचान्तं विच्छिद्यादिति सिद्धम् । तथाऽऽश्वलायनः ॥ वा ॥ उत्तरस्यार्धर्चस्यैतत्सन्ततमवस्येत् ॥ * ॥ अवपानं कुर्यात्.

त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमामिति प्राप्तं प्रतिषेधति —

मू — नात्राभ्यासेन शंसेत्.

व्या — अत्र सूत्रम् ॥ वा ॥ पराचानुशंसति ॥ * ॥ इति । पराचा - परावृत्य, एकवारमेव शंसेदित्यर्थः । अत एव त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमामिति विधिः परविशेषण विरहेण केवलं सामिधेन्यादि शंसन विधौ चरितार्थ इति न श्रुतिविरोध इत्यविरोधं सूचयत्यत्र शब्दः.

मू — अपरेण चितिमुदगायतां स्त्रियोऽवटान्खात्वाऽश्मनस्सिकताश्च प्रकीर्याऽयुग्भिरुदकुम्भैरपः परिप्लाव्य तेषु ज्ञातयः "अश्मन्वती रेवतीः" इति, "आप्यायस्व मदिन्तम" इत्यनुवाकेन चोक्तक्रमेण सङ्गाह्य,

व्या — उदगायतान् - दक्षिणत आरभ्योत्तरतो दीर्घान् , अवटान् - गर्तान्, अयुग्भिरिति युग्मनिषेधः, तेनैकेनाप्यपां परिप्लावनं भवति, "अदितिः पाशान्" इतिवद्बहुवचनस्याविवक्षितत्वात् । अत एव हि शिष्टा एवमाचरन्ति । उक्तक्रमः - कनिष्ठः प्रथमं मित रेयथा वृद्धं कर्तव्य इत्यभिहितप्रकारः । अत्र सूत्रम् ॥ वा ॥ जघनेन दहन देशमुदीचीः स्त्रियः कर्षूः खात्वाऽश्मभिस्सिकताभिश्च प्रकीर्याऽयुग्भिरुदकुम्भैरपः परिप्लाव्य तासु ज्ञातयस्सङ्गाहन्ते "अश्मन्वती रेवतीः" इति, सौम्यासङ्गाहनम् ॥ * ॥ इति च । सौमी - "आप्यायस्व मदिन्तम" इत्यनुवाकः "आप्यायस्व मदिन्तम सोम" इति मन्त्रलिङ्गात् । अश्मभिस्सिकताभिरिति द्वितीयार्थे तृतीया, किरतेस्सकर्मकत्वात् । कर्षूः - अवटः.

मू — जघनेन कर्षूः पलाशशाखे शमीशाखे वा प्रतिष्ठाप्य दर्भमयेन शुल्बेन तयोरग्रे तोरणवद्बध्वा तयोर्मध्येन "यद्वै देवस्य" इत्युक्तक्रमेण ज्ञातयो निर्गच्छेयुः.

व्या — अबलेन शुल्बेनेति ग्रन्थान्तरे । तच्चाबलत्वं सुखच्छेद्यार्थम् । शुल्बम् - रज्जुः, उक्तक्रमः - कनिष्ठः प्रथममित्यादिः । अ

త్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ జఘనేన కర్షూః పలాశశాఖే శమీశాఖే వా నిఘ్నన్త్యుత్తరే తే దర్భమయేన శుల్బేన సంబధ్య తే అన్తరేణ ప్రసర్పన్తి " యద్వై దేవస్యసవితుః పవిత్రమ్ " ఇతి ॥ * ॥ " జఘనేనకర్షూః - కర్షూణాం పశ్చాద్భాగే, నిఘ్నన్తి - ప్రతిష్ఠాపయన్తి, ఏతే - శాఖే, సమ్బధ్య - శాఖయోరగ్రే శుల్బేన తోరణవద్బధ్వా " ఇతి భాష్యమ్ । తే అన్తరేణ - తయోర్మధ్యేన, అన్తరాన్తరేణ యుక్తే ఇతి ద్వితీయా .

మూ — జఘన్యః కర్తా తయోరన్తరే గచ్ఛేత్, " యా రాష్ట్రాత్పన్నాత్ " ఇతి శాఖే వ్యుక్షిత్య విక్షిపేత్.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ జఘన్యశ్శాఖే వ్యుదస్యతి " యా రాష్ట్రాత్పన్నాత్ " ॥ * ॥ ఇతి । వ్యుదస్యతి - వ్యుక్షిత్య విక్షిపేదితి భాష్యమ్। అత్ర కర్తుశ్చ శాఖయోర్మధ్యే గమనస్య విద్యమానత్వాత్ " యద్వై దేవస్య " ఇతి మన్త్రం జపిత్వా మధ్యే సర్పేత్ " యా రాష్ట్రాత్పన్నాత్ " ఇతి మన్త్రేణ భూమౌ నిఖాతే శాఖే ఉత్ఖాయ శుల్బం ఛిత్వా దక్షిణస్యాం నైఋత్యాం వా దిశి పృథక్ పృథక్ ప్రాస్యేత్.

మూ — అథ సర్వే జ్ఞాతయోఽపి " ఉద్వయం తమసస్పరి " ఇతి, " తరణిః " ఇత్యనువాకేన చ ఆదిత్యముపతిష్ఠేరన్.

వ్యా — నను, " ఉద్వయంతమసస్పరి " ఇత్యాదిత్యముపస్థాయ, " సౌర్యేణాదిత్యోపస్థానమ్ " ఇతి హి సూత్రం, కిమత్ర " ఉద్వయమ్ - తరణిః " ఇతి ద్వాభ్యాం జ్ఞాతయ ఉపతిష్ఠేరన్ ? ఆహోస్విత్కర్తా ? నాద్యః, సూత్రే వ్యవస్థాయా అభావాత్ , న ద్వితీయః, అవగాహనేన సమానకర్తృత్వావగతేః, " ఆదిత్యముపస్థాయానవేక్షమాణా అపోఽవగాహన్తే " ఇత్యత్ర బహువచన శ్రవణాత్ " ఆదిత్యముపతిష్ఠన్తే " ఇతి బోధాయనస్మరణాచ్చ । తర్హి సర్వే ఉపతిష్ఠేరన్నితి చేన్న, " తాసుజ్ఞాతయస్స్నాహతే " ఇత్యత్రాపి మన్త్రద్వయ ప్రసక్తేః । " అశ్మన్వతీ రేవతీః " ఇతిస్మరణాన్న సౌమ్యమన్త్రప్రసఙ్గ ఇతి చేత్తర్హి " ఉపతిష్ఠన్త ఉద్వయన్తమసస్పరి " ఇతి, " ఉద్వయంతమసస్పరీత్యాదిత్యముపస్థాయ " ఇతిచ స్మరణాన్న సౌర్యమన్త్రప్రసఙ్గ ఇతీదమపి సమానమ్ । వక్తవ్యో వా విశేషః, నిమిత్తాభావాత్ । జ్ఞాతీనామ్ " తరణిః " ఇత్యుపస్థానమవిరుద్ధమితి చేన్న,

సజ్ఞాహనేపి సౌమ్యమన్త్రప్రసక్తేః । బాధమితిచేన్న, హోమపస్థా
గ్నిప్రత్యుపస్థానాదిమన్త్రాణాం కర్త్రైకవక్తృత్వదృష్టేః । ప్రేతకర్మణః క
ర్త్రధీనత్వాత్తన్నిబన్ధనమన్త్రేషు దాహమన్త్ర ఇవ జ్ఞాతీనామనధికారి
త్వేన తన్నివృత్తావపి శంసనాదౌ విరోధప్రసఙ్గో దుర్వారస్స్యాత్, యథా
ధూన్వనాదౌ । మైవమ్, "అథైనముపతిష్ఠతే - పరాచానుశంసతి" ఇ
త్యేకవచనప్రయోగాజ్జ్ఞాతీనాం తయోరప్రసక్తేః । నను తర్హి, "దక్షిణా
శిరసం దర్భేషు సంవేశయన్తి సర్వస్య ప్రతిశీవరీతి" ఇతి బహువచనప్రయో
గాత్సర్వేషాం సంవేశనమన్త్రప్రసఙ్గ ఇతి చేన్న, సంవేశనబహుత్వాభిప్రా
యేణ తత్ప్రయోగాత్, సర్వేషు సంవేశనేష్విత్యుక్త్యా తదభిప్రాయావగ
తేః । యద్వా, ప్రేతసంవేశనస్య కర్తురేకస్యమశ్శకత్వాభిప్రాయేణ తత్ప్ర
యోగ ఇతి న కశ్చిద్విరోధః । నన్వేవమపి సర్వేషాం మన్త్రాణాం కర్త్రైకవ
క్తృత్వం ప్రసజ్యేత, వ్యవస్థాపరిహారాత్ । నైవమ్, సూత్రే వ్యవస్థాయా వి
ద్యమానత్వాత్ । తథాహి — "ఏకవాససో దక్షిణాన్ కేశపక్షాన్ - జ్ఞా
తయో ఽన్వారభన్తే - తాసుజ్ఞాతయస్సజ్ఞాహన్తే" ఇత్యాదిభిర్ధూన్వనా
దీనాం జ్ఞాతీనధికృత్య విహితత్వాత్తాని జ్ఞాతీనామపి భవన్తి । ఆదిత్యోపస్థాన
స్య అవగాహనేన సమానకర్తృత్వావగమాత్సూత్రాన్తరే బహువచనదర్శ
నాచ్చ తదపి తేషాం సమన్త్రకం భవతి । కిఞ్చ, "దక్షిణేకర్ణేజపతి - స్రువా
హుతీర్జుహోతి - అథైనముపోషతి - అథైనముపతిష్ఠతే" ఇత్యాదిషు
కర్త్రేకాధికారిత్వాభిప్రాయేణ ఏకవచనప్రయోగాత్కర్త్రైక ఏవ కర్మస
మన్త్రకం కుర్యాదితి నిరవద్యమ్.

మూ — అతో ఽపవీతం కేచిదాచరన్తి,

వ్యా — కింయుక్తమ్? బోధాయనవృత్తౌ తథాదర్శనాదుపవీతమితి చే
న్న, ప్రేతకర్మాన్తర్గపాతిత్వేన ప్రాచీనావీతస్యైవ యుక్తత్వాత్, సూ
త్రభాష్యకారాభ్యామనుక్తేశ్చ । నను, ఉపస్థానమన్త్రస్య ప్రార్థనాప
రత్వాదుపవీతమేవ యుక్తమితి చేన్న, "అశ్మన్వతీ రేవతీః - యద్వై దేవస్య-
యారాష్ట్రాత్పన్నాత్" ఇత్యాదిమన్త్రాణామపి తథాత్వేనోపవీతప్ర
సక్తేః । బోధాయనీయేతు, స్నానోదకదానాన్తప్రేతకృత్యానన్తరమేవా
దిత్యోపస్థానవిధానాద్బోధాయనీయానాం తద్యుక్తమ్ "నామగ్రహాంత్రి

రుదకముత్సిచ్యోర్ధ్వ్యాచమ్యాదిత్యముపతిష్ఠత ఉద్వయం తమసస్పరీతి "
ఇతిహి తత్సూత్రమ్ । యద్యప్యుపవీతప్రసక్తో నాస్తి తథాపి తద్వృత్తివ
శాత్తథాఽఽచరన్తి । " యజ్ఞోపవీతీ పరిషత్ప్రదక్షిణం కృత్వాఽఽదిత్య
ముపతిష్ఠత ఉద్వయన్తమసస్పరీతి " ఇతిహి తద్వృత్తిః .

మూ — శ్మశానమనవేక్షమాణా అపోగత్వా కేశాన్ ప్రకీర్యపాంసూ
నోప్యాతురవ్యఞ్జనాది కృత్వా " ధాతా పునాతు సవితా పునా
తు " ఇతి, " ఈయుష్టేయే " ఇత్యనువాక క్రమేణచోక్తక్రమే
ణస్నానంకుర్యుః.

వ్యా — ఉక్తక్రమః- కనిష్ఠప్రథమమిత్యాదిః । ఇదమయుక్తమ్ " య
వీయానన్యవీయాన్పూర్వం సస్నాహతే " ఇతి బోధాయనీయే దర్శనాత్ ,
గతశ్చ ధూనన్వనాదిష్వపి అయమేవ క్రమః । తన్న, " అనుపూర్వా ఇత
రే " ఇత్యస్మాకం విశేషశ్రవణాద్భాష్యకార ప్రామాణ్యాచ్చ స ఏవక్ర
మః । కిఞ్చ, అత్ర కేశప్రసారణ పాంస్వావపనయోర్లోకే క్వచిత్సమా
చారాభావేఽపి నశాస్త్రహానిః । అత్రసూత్రమ్ " అనవేక్షమాణాఅపోఽ
వగాహన్తే కేశాన్ప్రకీర్య పాంసూనోప్య " ఇతి । " ధాతాపునాతు సవి
తాపునాతు - ఈయుష్టేయే " ఇత్యవగాహనమితిచ । ఇతఃపరం బ్రహ్మ
మేధార్థేనవిశేషః । " సమానముత ఊర్ధ్వం పైతృమేధిక మాయవోదన
ప్రాశనాత్తాన్ పరంబ్రహ్మేత్యాచక్షతే " ఇతి సూత్రమ్ । అపామవగా
హనాదూర్ధ్వం పైతృమేధికముదక దానాస్థిసఞ్చయనాదిశాన్తిహోమా
న్తంసమమేవేత్యర్థః .

మూ — యద్యస్నాతయోవాహ కాస్సభాం పరీత్య ప్రణమ్యానుజ్ఞ
ప్తాఃకాలశేషం బహిర్వాసం పఞ్చగవ్యప్రాశనం కృచ్ఛ్రపాదం
చాచరేయుః.

వ్యా — అత్రవృద్ధహారీతః ॥ శ్లో ॥ ప్రాయశ్చిత్తాదికం కార్యం బ్రా
హ్మణానామనుజ్ఞయా । తేనశుద్ధిమవాప్నోతి నాన్యథా శుధ్యతేతతః ॥ * ॥
భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అగోత్రిణామబద్ధానాం సజ్యోతిరశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥
హారీతః ॥ పా ॥ శవస్పృశో గ్రామం నప్రవిశేయురానక్షత్ర దర్శనాత్,
రాత్రౌ చాదిత్యస్య దర్శనాత్తతస్నాతాః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేణ ॥ శ్లో ॥

కృచ్ఛ్రపాదోనపిణ్డస్య ప్రేతనిర్హారణే కృతే । అజ్ఞానాదుపవాసస్స్యాదశక్తౌ స్నానమిష్యతే ॥ * ॥ అత్ర శవస్పర్శ నిర్హారశబ్దయోః ప్రేతవహనదహనాలఙ్కరణాన్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ సజ్యోతిష్షు బహిర్వాసా రాత్రౌ నక్షత్రదర్శనాత్ । ప్రాశయేత్పఞ్చగవ్యంచ బ్రాహ్మణైస్స్వస్తివాచయేత్ ॥ * ॥ దేవలః ॥ శ్లో ॥ విహితంతుసపిణ్డానాం ప్రేతనిర్హరణాదికమ్ । తేషాంకరోతి యఃకశ్చిత్తస్యాధిక్యం నవిద్యతే ॥ * ॥
ఆధిక్యమ్ - కృచ్ఛ్రచరణాది.

బహిర్వాసస్తు భవత్యేవ, తదాహ —

మూ — బహిర్వాసమాత్రం జ్ఞాతయః.

వ్యా — ఆచరేయురితి పూర్వేణ సమ్బన్ధః । మాత్రచా పఞ్చగవ్యప్రాశన స్వస్తివాచన కృచ్ఛ్రపాదనిరాసః । అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా ॥ ఆర్ద్రాణి వాసాంసి పరిధాయ సకృదేతాన్యపీడ్యోదగ్దశాని విసృజ్యాసత ఆనక్షత్రదర్శనాదాదిత్యస్యవాదృశ్యమానేఽదృశ్యమానే ప్రవిశేయుః కనిష్ఠప్రథమా జ్యేష్ఠజఘన్యాః ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — నిన్దితప్రేతనిర్హారే కృచ్ఛ్రశ్చాత్రాధికః.

వ్యా — బహిర్వాస సపఞ్చగవ్యప్రాశనాదికం చసముచ్చినోతి । అత్రపరాశరః ॥ శ్లో ॥ గోభిర్హతం జలోద్బద్ధం బ్రాహ్మణేనచపాతితమ్ । తంస్పృశన్తితు విప్రాయే వోఢారశ్చాగ్నిదాయకాః ॥ తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యన్తి పరాశర వచోయథా ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేన వధే ప్రాప్తే చణ్డాలస్య కరేణవా । అశ్మనా శస్త్రపాతైర్వా శూద్రవద్దాహయేద్ద్విజమ్ ॥ ప్రాజాపత్యోభవేత్పశ్చాత్సపిణ్డానాం విధిః స్మృతః ॥ * ॥ బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ విషోద్బన్ధనశస్త్రాద్యైర్యస్త్వాత్మానంప్రమాపయేత్ । మృతోఽమేధ్యేన లేప్తవ్యో నాగ్నిసంస్కారమర్హతి ॥ పాశచ్ఛేత్తాతుయస్తస్య వోఢారశ్చాగ్నిదస్తథా । అతికృచ్ఛ్రేణశుధ్యన్తి దాహకశ్చ నరాధమః ॥ * ॥ సమన్త్రకామన్త్రక దాహభేదేనాగ్నిదవాహకభేదో ద్రష్టవ్యః । బుద్ధిపూర్వాబుద్ధిపూర్వ విషయభేదేన ప్రాయశ్చిత్తవిశేషోఽస్మాభిరాశౌచశతకవ్యాఖ్యానే ప్రపఞ్చితఇత్యుపరమ్యతే.

మూ — యాత్యనాథవిహారే సద్యశ్శుద్ధిర్మహాఫలంచ.

వ్యా — అత్ర పరాశరః ॥ శ్లో ॥ మిత్రబన్ధుసుహృత్పుత్ర ధనదార
గృహాజ్ఝితమ్ । అనాథం బ్రాహ్మణం ప్రేతం యేవహన్తిద్విజాతయః॥
పదేపదేయజ్ఞఫలమానుపూర్వ్యాల్లభన్తితే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥
సన్న్యాసినాంతు సంస్కర్తుర్నాశౌచం నోదకక్రియా । అశ్వమేధ ఫలం త
స్య భవేన్నాస్త్యత్రసంశయః ॥ * ॥

మూ — హీనవర్ణోపస్పర్శనే తజ్జాత్యుక్తమాశౌచంచ .

వ్యా — హీనవర్ణః - బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియాదిః, క్షత్రియస్య వై
శ్యాదిః, వైశ్యస్యశూద్రః । ఉపస్పర్శనమత్ర దహన వహనాలఙ్కర
ణాది తజ్జాత్యుక్తమ్ । యద్యజ్జాతీయం శవన్నిర్హరతి తత్తచ్ఛవజాత్యుక్తం
నిర్హర్తురాశౌచమ్ । అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ అవరశ్చేద్వర్ణః పూర్వంవ
ర్ణముపస్పృశేత్పూర్వోవావరం తత్ర శవోక్తమాశౌచమ్ ॥ * ॥ చ
శబ్దాద్బహిర్వాస పఞ్చగవ్యప్రాశన కృచ్ఛ్రాచరణంచ । అత్రగోబలీ
వర్ద న్యాయేన "యద్యజ్జాతయో వాహకాః" ఇత్యాదిసూత్రత్రయంసజాతీ
యం ద్రష్టవ్యమ్ । తచ్చ బహిర్వాస గ్రామవాస ప్రేతాన్న భోజనా
ది భేదేనాశౌచాది వైషమ్యమాశౌచ శతకే తద్వ్యాఖ్యానేచ స్పష్టమ్.

మూ — భృతిగ్రహణేతు సవర్ణస్య స్వజాత్యుక్తమన్యస్య తత్తజ్జా
త్యుక్తాద్ద్విగుణమాశౌచంచ .

వ్యా — భృతిం గృహీత్వా బ్రాహ్మణశవనిర్హారే బ్రాహ్మణస్య ద
శరాత్రమ్ । ఏవం క్షత్రియాదిష్వపి । క్షత్రియాదిశవనిర్హారే బ్రాహ్మణ
స్య క్షత్రియాది జాత్యుక్తాశౌచాద్ద్విగుణమ్ । "షోడశరాత్రం క్షత్రియ
స్య వింశతి రాత్రం వైశ్యస్య మాసం శూద్రస్య" ఇతిపైఠీనస్యాదిభిస్త
త్తజ్జాత్యుక్తాద్ద్విగుణంద్వాత్రింశాదిదినాన్యాశౌచం భవతీత్యర్థః । క్షత్రి
యాదౌ ద్వాదశాహాది స్మరణమభిషిక్త క్షత్రియాది విషయత్వేన వ్యవస్థి
తమ్ । అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ ప్రేతోపస్పర్శనే దశరాత్రమాశౌచమభిసన్ధా
యచేముక్తం వైశ్యశూద్రయోః ॥ * ॥ అభిసన్ధాయ - దృష్టమఙ్గీకృత్య, బ్రా
హ్మణస్య బ్రాహ్మణశవనిర్హారవిషయమిదమ్ । ఉక్తమ్ - " ॥ శ్లో ॥ వైశ్యేవిం
శతిరాత్రంస్యాన్మాసంశూద్రేతుశుధ్యే ॥" ఇతి హారీతాదిభిరుక్తంస్యాదిత్య
ర్థః । హారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ అవరశ్చేద్వరంవర్ణానాం వరోవాప్యవరంయది । వహే

చ్ఛవవదాశౌచం దృష్టార్థే ద్విగుణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శవవత్ – శవజా త్యుక్తవత్ । తథా వృద్ధపరాశరః ॥ శ్లో ॥ యోఽసవర్ణమమూల్యేన నీత్వా ప్రేతం దహేన్నరః । ఆశౌచం తు భవేత్తస్య ప్రేతజాతిసమం తదా ॥ * ॥

మూ — యో హీనజాత్యౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్స చ స్వయం హీనజాతి స్స్యాత్.

వ్యా — మరీచిః ॥ శ్లో ॥ విప్రాదిహీనవర్ణస్య యః కుర్యాదౌర్ధ్వదైహికమ్ । తత్తద్వర్ణమసౌ యాయాదిహ లోకే పరత్ర చ ॥ * ॥

మూ — ప్రాగుపనయనాత్కన్యాబాలయోః "అస్మాత్త్వమధిజాతో స్యయం త్వత్" ఇతి మన్త్రేణైవ దాహో నాన్యత్పశ్చాత్తు పర స్తాచ్చ కర్మాన్వయోగవ్యవచ్ఛేదాత్.

వ్యా — వివాహ ఏవ కన్యాయా ఉపనయనమ్, "॥ శ్లో ॥ వైవాహి కో విధిః స్త్రీణామౌపనాయనికః స్మృతః ।" ఇతి మనుస్మృతేః । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అనుపేతాః కన్యాశ్చ పునర్దహన మన్త్రేణైవ దహేయుః ॥ * ॥ ఇతి । "అత్రావధారణేన దాహాత్ప్రాక్తనం చోపరితనం చోపస్థానాన్తం కర్మనాస్తీత్యర్థో దర్శితః" ఇతి భాష్యే భాషితమ్.

అత్రాపి భూసంస్కారాదికమవిరుద్ధం చేత్యాహ భాష్యం తదాహ—

మూ — అత్రాపి భూసంస్కారో హిరణ్యశకలనిధానం చావిరుద్ధమ్.

వ్యా — అత్రాపి - కన్యానుపనీత విషయేపి । ఇదమయుక్తమ్, అన్య యోగవ్యవచ్ఛేదాదిత్యుక్తేః । మైవమ్, దాహమన్త్రవ్యతిరిక్తమన్త్రయో గనిషేధాత్ । తర్హి సర్వం తూష్ణీం ప్రసజ్యత ఇతి చేన్న, భాష్యవిరోధా దాచారాభావాచ్చ । విధౌ చ ॥ వా ॥ అనుపనీతానాం కుమారీణాం సమ్మా ర్జన దహనే సమన్త్రకే కుర్యాత్ ॥ * ॥ అస్మాకం తు తూష్ణీమేవ సమ్మార్జనమ్.

మూ — దాహనిబన్ధనత్వాత్పిణ్డోదక దానం కార్యమ్.

వ్యా — దాహనిబన్ధనత్వం దాహాన్వయవ్యతిరేకానువిధాయిత్వమ్, "ఉదక గ్రహణం తత్సాహచర్యాదగ్నిసంస్కృతస్య" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరే ణ సాహచర్యశబ్దప్రయోగాత్ । స్మృతిసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ దాహాదేవోదకం పిణ్డం పక్షచ్ఛమాశ్రాద్ధాదిసఞ్చయః ॥ * ॥ అథర్వాదర్శే చ ॥ శ్లో ॥ అగ్నినా సం స్కృతస్యోక్తా పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ అతో దాహే సత్యేవోదకం సా

వ్యక్తిసిద్ధమ్.

అత్ర దాహఖననత్యాగానాం విషయభేదేన వ్యవస్థామాహ —

మూ — ప్రాగ్దశాహాన్మృతం బాలం సంస్నాప్యాలంకృత్య ఘృతేనాభ్యజ్య నిఖనేత్తతోర్వాగ్దన్తజననాన్నిఖనేద్దహేద్వా । తతశ్చౌలాత్త్రివర్షాద్వా పూర్వం నిఖనేద్దహేదరణ్యే కాష్ఠవత్త్యజేద్వా నాత్రఖననత్యాగయోరుదకమ్ .

వ్యా — తతః - దశాహాదూర్ధ్వమ్, తతః - దన్తజననాత్పరమ్ । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిఖనేన్నోదకం తతః । ఆశ్మశానాదనువ్రజ్య ఇతరో జ్ఞాతిభిర్వృతః ॥ యమసూక్తం తథా గాథాం జపద్భిర్లౌకికాగ్నినా । స దగ్ధవ్య ఉపేతశ్చేదాహితాగ్న్యావృతాఽర్థవత్ ॥ * ॥ ఇతరః - ఊనద్వివార్షికాదితరః పూర్ణద్వివర్షః । అయం జ్ఞాతిభిస్సపిణ్డైస్సమానోదకైశ్చ జ్యేష్ఠపురస్సరైః శ్మశానపర్యన్తమనుగన్తవ్యః । ఉపనీతస్తు ఆహితాగ్నేః , ఆవృతా - దాహప్రక్రియయా, స్వగృహ్యోక్తవిధినా లౌకికేనైవాగ్నినా దగ్ధవ్యః । అర్థవత్ , ప్రయోజనవత్ । అయమర్థః — యద్వ్యస్యోక్తద్వారం కార్యరూపం ప్రయోజనం సమ్భవతి భూమిజోషణప్రోక్షణాది తదుపాదేయమ్ , యత్పునర్లుప్తప్రయోజనం పాత్రప్రయోగాది తన్నివర్తతే; అనాహితాగ్నేరేకేనేత్యుపపాదితాల్లౌకికాగ్నివిధానాదనాహితాగ్నేశ్చ స్వగృహ్యాగ్నివిధానాచ్చాపహృతప్రయోజనత్వేనాహవనీయాదేరపి నివృత్తిరితి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా । జాతదన్తస్య వా కుర్యాన్నామ్ని వాపి కృతే సతి ॥ * ॥ లోకాక్షిశ్చ ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీమేవోదకం కుర్యాత్తూష్ణీం సంస్కారమేవ చ । సర్వేషాం కృతచౌలానామన్యత్రాపీచ్ఛయాద్వయమ్ ॥ * ॥ అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ ఉదకగ్రహణం సాహచర్యాదగ్నిసంస్కారస్యాప్యుపలక్షణమ్ , నాత్రివర్షస్యేతివచనాత్కులధర్మాపేక్షయా చూడోత్కర్షేఽపి వర్షత్రయాదూర్ధ్వమగ్న్యుదకదానాది నియమోఽవగమ్యతే , లోకాక్షివచనాద్వర్షత్రయాత్ప్రాగపి కృతచౌలస్య తయోర్నియమ ఇతి వివేచనీయమ్ , చౌలకర్మోత్తరకాలం నియమేనాగ్న్యుదకదానం కార్యమ్ , అన్యత్రాపి - నామకరణాదూర్ధ్వం

కృతచౌలేఽపి, ఇచ్ఛయా - ప్రేతాభ్యుదయ కామనయా, ద్వయమ్ - అగ్న్యుదక దానాత్మకమ్, తూష్ణీం కార్యమ్, ననియమేనేతి వికల్పః ॥*॥ ఇతి। ఊనద్వివార్షికమితి సంస్కారస్య కాలనిబన్ధనత్వమ్, సర్వేషామకృతచౌలానామితి చౌలనిబన్ధనత్వం చ స్మర్యతే; తదవలమ్బనేన చౌలాత్త్రివర్షాద్వేత్యుక్తమ్। తతశ్చ ఏకాదశాహాదూర్ధ్వం చౌలాదర్వాక్ఖననందాహత్యాగశ్చ త్రయం విహితమ్, తత్ర ఖననత్యాగయోరుదక దానం నాస్త్యేవ। యథాహ మనుః ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిదధ్యుర్బాన్ధవా బహిః। అలఙ్కృత్య శుచౌ భూమావస్థిసఞ్చయనాదృతే ॥ నాస్య కార్యోఽగ్నిసంస్కారో న చ కార్యోదకక్రియా। అరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వా నిక్షిపేత్త్ర్యహమేవ చ ॥ * ॥ తం గన్ధమాల్యాభిరలఙ్కృత్య శ్మశానాదన్యత్రాస్థిసఞ్చయన రహితాయాం శుచౌ భూమౌ గ్రామాద్బహిర్నిఖనేదిత్యర్థః। అత్ర త్యాగస్య పృథక్సంస్కారత్వం విజ్ఞానేశ్వరో నస్పృశతి। ఏవం హి సతస్యార్థమాహ। అరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వేత్యస్యాయమర్థః — యథాఽరణ్యే కాష్ఠం త్యక్త్వోదాసీనాస్తద్విషయే భవన్తి తథోనద్వివర్షమపి ఖాతాయాం భూమౌ పరిత్యజ్య తద్విషయశ్రాద్ధాద్యౌర్ధ్వదైహికేషూదాసీనైర్భవితవ్యమిత్యాచారాది ప్రాప్తశ్రాద్ధాద్యభావోఽనేన దృష్టాన్తేన సూచ్యత ఇతి। యమః ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి। యమగాథాం గాయమానో యమసూక్తమనుస్మరన్ ॥ * ॥ "పరేయువాంసమ్" ఇత్యాది యమసూక్తమ్, యమస్యైవ త్యాశ్చ గాథాః, తజ్జపస్తూపనీతవిషయః, "యమసూక్తం తథా గాథాం జపద్భిర్లౌకికాగ్నినా। స దగ్ధవ్య ఉపేతశ్చేత్" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మృతేః.

ఇదమాహ—

మూ — ఊఢోపనీతానాం విధివత్పితృమేధః.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ "సోఽయమేవం విహిత ఏవానాహితాగ్నేః పాత్రచయేష్టకావర్జమ్" ఇతి, "అథైకేషాం కుమ్భనిధానాన్తమ్" ఇతి, "అనాహితాగ్నేః స్త్రియాశ్చ" ఇతి, "స్త్రియాశ్చ దహనకల్పేన కల్పేరన్" ఇతి చ। సోఽయమితి, "అథాతః పైతృమేధికం దహనమ్" ఇత్యాదినోక్తః పితృమేధ ఇత్యర్థః। స తు పాత్రచయేష్టకావర్జమాహితాగ్నేర్దాహప్రకారేణానాహితాగ్నేర్విహిత ఇత్యర్థః.

నను, "స్త్రియాశ్చైవమ్" ఇతిపితృమేధో నిర్దిష్టః, "ఊనద్వివార్షికమ్" "నాత్రివర్షస్య" ఇతిచ దాహాదినిషిధ్యతే, త్రివర్షాదూర్ధ్వమనూఢాయాః కథంసంస్కార ఇత్యత్రాహ —

మూ — నాత్ర వయః కారణమ్.

వ్యా — ఊఢావిషయే వయః కారణం నభవతి। అత్ర స్మృత్యన్తరమ్ ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాత్ప్రాగ్వివాహేఽపి మరణం యాతి కన్యకా। నిఖనేద్వా క్షిపేద్వాపి పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥

అనాశ్రమిత్వేనాశ్రమకర్మానధికారాద్విధవావిధురయోర్విధివద్దాహచోద్యం నిరస్యతి —

మూ — విధవానాం విధురాణాంచ,

వ్యా — విధివత్పితృమేధ ఇతిచకారేణానుకృష్యతే। అత్రసూత్రమ్। ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిర్విధురాగ్నిర్వా ప్రమీయేత - ప్రేతేమాత్యా ఇత్యేతదాది కర్మప్రతిపాద్యతే ॥*॥ ఇతి। "॥ శ్లో ॥ సద్ధవ్యఉపేతశ్చేదాహితాగ్న్యైవృతార్థవత్ ।" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః। అహితాగ్నిర్విధురశ్చేదగ్నిత్రయముత్పాద్య విధివద్దాహఃకార్యః, అనాహితాగ్నేస్తు ఉత్తపనేనేతి భేదః, ప్రేతేమాత్యేత్యాది సమానముభయోః। నన్వాహితాగ్నేరగ్నిత్రయోత్పాదనవదనాహితాగ్నేరప్యౌపాసనాగ్నిముత్పాద్య తేనైవ దాహఃకార్య ఇతిచేన్న, "నతమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తీతి విజ్ఞాయతే చాధానప్రభృతి యజమానపవాగ్నయో భవన్తీతి విజ్ఞాయతే" ఇతి సూత్రకారేణ తత్ర హేతూపన్యాసాత్త్రేతాగ్నివ్యతిరిక్తాగ్నినాదాహనిషేధాచ్చ తస్య, తదుక్తమ్, విధురస్యానాహితాగ్నేస్తు తథావిధ్యభావాల్లౌకికాగ్నివిధానాచ్చ। తథావక్ష్యతే.

మూ — సఙ్కల్పపిణ్డోదకదానాదౌ లిఙ్గభేదః స్త్రీణాం నమన్త్రేషు లిఙ్గభేదః, శవపరత్వాత్తేషామ్.

వ్యా — అస్యాః ప్రేతకర్మ, ఇమాం పితృమేధకర్మణా, అస్యై ప్రేతాయై, ఇత్యాదిషు లిఙ్గభేదః, "మైనమగ్నే" ఇత్యాదౌ లిఙ్గభేదో నాస్తీత్యర్థః। "శవపరత్వాత్తేషాం మన్త్రాణామ్" ఇతిభాష్యమ్ ॥ అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ స్త్రియాశ్చైవం పుంలిఙ్గవచనవర్జమ్ ॥ * ॥ ఇతి।

విషయవ్యవస్థయాఽగ్నిభేదమాహ —

మూ — ఆహితాగ్నిం త్రిభిరగ్నిభిర్దహేద్గృహ్యాగ్నినాఽనాహితా గ్నిం కన్యామనుపనీతం విధవాంవిధురం లౌకికేనేతిమనువృద్ధయా జ్ఞవల్క్యౌ, నిర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనేనేతరానిత్యాపస్తమ్బః, ద ర్భముష్టిత్రయేణ క్రమాత్ప్రవర్తితోఽగ్నిరుత్తపనాగ్నిః, విధవా విధురానుపనీతానుత్తపనాదిభిరిత్యేకే.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిమగ్నిభిర్దహతి యజ్ఞ పాత్రైశ్చ గృహస్థమౌపాసనాగ్నినా బ్రహ్మచారిణం కపాలాగ్నినాఽన్యా నుత్తపనేన ॥ * ॥ అత్ర గృహస్థగ్రహణాద్విధురస్యౌపాసనాగ్ని ప్రసఙ్గో గర్భస్రావగతః ॥ మనువృద్ధయాజ్ఞవల్క్యౌచ ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్యథా న్యాయందగ్ధవ్యః స్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్ని రేకేన లౌకికేనే తరేజ నాః ॥ * ॥ ఇతరే - అనుపనీతానూఢావిధురవిధవాదయః । లౌకికాగ్నిగ్రహ ణేవర్జ్యానాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాగ్నిరమేధ్యాగ్ని స్సూతకాగ్నిశ్చ కర్హిచిత్ । పతితాగ్ని శ్చితాగ్నిశ్చనశిష్టగ్రహణోచితః ॥ * ॥ అమేధ్యా గ్నిః - షణ్డపాషణ్డపతిత వ్రాత్యాద్యగ్నిః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ కన్యా మనుపనీతంచ అస్మాత్త్వమితిమన్త్రితః । లౌకికేన దహేదేతా వుత్తప్తేనా గ్నినాఽథవా ॥ * ॥ విధౌచ ॥ వా ॥ కపాలసాన్తపనాగ్నోర్వ్యరన్యతరాగ్ని నా బ్రహ్మచారిణం కపాలసాన్తపనీయోత్తపనీయే నేతరాన్ స్త్రియంచ ॥ * ॥ నాస్మాకం స్వల్పోఽపి వికల్పస్సఙ్కల్ప్యతే “ఔపాసనేనాహితాగ్నిందహన్తినిర్మ న్థ్యేన పత్నీముత్తపనేనేతరాన్” ఇత్యస్మాకమవిశేషేణ స్మరణాత్ । అత్ర యది జాతారణిర్నాస్త్యుత్తపనేనైవ దాహః పత్న్యాస్తత్సద్భావేతు మథి తేనైవతాందహేత్తస్యాగ్నిసమ్పాద్య కార్యమాత్రార్థత్వేనోత్పత్తేః । ఉత్తపనీయః - “ ॥ శ్లో ॥ దర్భేష్వగ్నింసమారోప్యపునర్దర్భేషు సంస్థితః । పునర్మథ్యన్తరారూఢో వహ్నిరుత్తపనాహ్వయః ।” ఇత్యుక్తలక్షణః । అ తోబ్రహ్మచారి విధురాదీనుత్తపనేనైవ దహేన్నాగ్న్యన్తరేణేత్యాపస్తమ్బి నామయంపూర్వపక్షః .

మూ — పూర్వమృతాం పత్నీమౌపాసనాగ్నినా దహేదగ్నిహో త్రేణవా .

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ తయోరన్యతరపూర్వం మ్రియేత యజమానస్సపత్నీవాతస్యాగ్ని త్రయేణ పితృమేధస్సం పద్యతే యస్సపశ్చాత్త స్యౌపాసనేన ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వాఽగ్ని హోత్రేణ స్త్రియంవృత్తవతీంపతిః । ఆహరేద్విధివద్దారా నగ్నీంశ్చైవావిలమ్బయన్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ పత్నీ్న్యరేకాయదిమృతా తాందగ్ధ్వాస్మార్తవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయాసార్ధ మాధాన విధినాగృహీ ॥ * ॥ అతస్స్వస్మాద్వాపత్న్యన్తరాద్వాపూర్వంమృతాం భార్యామనాహితాగ్నిరౌపాసనాగ్నినా దహేదగ్నిహోత్రేణాహితాగ్నిరితిసిద్ధమ్.

అత్రవిశేషమాహ —

మూ — “నాగ్నిహోత్రేణ దహేదనధికృతాం కనిష్ఠాంశజీకృతాం జ్యేష్ఠాంచ” ఇతి దేవలః.

వ్యా — “ ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయాంవైతు యోభార్యాం దహేద్వైతానికాగ్నిభిః । జీవన్త్యాం ప్రథమాయాంతు సురాపానసమంహితత్ ।” తథా “ ॥ శ్లో ॥ మృతాయాంతుద్వితీయాయాంయోఽగ్నిహోత్రం సముత్సృజేత్ । బ్రహ్మోజ్ఝంతం విజానీయా ద్యశ్చకామాత్సముత్సృజేత్ ॥ ” ఇదంవచనద్వయం శజీకృత స్త్రీవిషయమ్, ఆధానానధికృత స్త్రీవిషయం వేతివ్యాఖ్యాతంవిజ్ఞానేశ్వరేణ । యత్తుభరద్వాజోక్తమ్ ॥ వా ॥ యజమానస్యైవాగ్నిత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చవిష్ణూక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ మృతాయామపి భార్యాయాం వైతానాగ్నింతునత్యజేత్ । ఉపాధినాపి తత్కర్మయావజ్జీవంసమాచరేత్ ॥ అన్యేకుశమయీం భార్యాంకృత్వాతుగృహమేధినః । అగ్నిహోత్రముపాసన్తేయావజ్జీవమతన్ద్రితాః ॥ * ॥ఇతితద్వయముక్తవిషయమేవ, అన్యథా “ యస్సపూర్వంమ్రియేత ” “ స్త్రియంవృత్తవతీమ్ ” ఇత్యాది వచనవిరోధస్స్యాత్ । అత్రవృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ బహుపత్నీకపక్షేతుజ్యేష్ఠాచేత్పూర్వమారిణీ । తాందహేదగ్నిహోత్రేణనిర్మథ్యేనతథేతరాః ॥ * ॥ అత్ర “ స్త్రియాశ్చైవమ్ ” ఇతిమన్త్రవత్పితృమేధాతిదేశాత్, “ ॥ శ్లో ॥ గర్భాధానాది సంస్కారాఃకార్యామన్త్రవిధానతః ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణాంమన్త్రవతఃకార్యా యథాకాలం యథావిధి ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీమేతాఃక్రియాస్త్రీణాం వివాహస్తు సమన్త్రకః । ” ఇతినారదీయ యాజ్ఞ

వల్కార్యాది వచనంవివాహవ్యతిరిక్త విషయ వదౌర్ధ్వదైహిక వ్యతిరిక్తసం స్కారవిషయమ్ । నను "పుంలిఙ్గవపన వర్జమిత్యేకే" ఇత్యేకేషాంపక్షే పుంలిఙ్గవపన వర్జనవన్నారదాదిమతే పునరమన్త్రిక మౌర్ధ్వదైహికంస్త్రీ ణామితిచేన్న, జాతకాదిసంస్కారవిషయత్వాత్తస్య "స్త్రియాశ్చైవమ్" ఇత్యత్రసూత్రే తూష్ణీమిత్యనుక్తే రాచారాభావాచ్చ । తస్మాత్సర్వేషా మపిపక్షే "అనాహితాగ్నే స్త్రియాశ్చ" ఇతిస్మరణాద్విధివదేవౌర్ధ్వ దైహికంస్త్రియాశ్చసిద్ధమ్.

మూ — రాత్రావపి దాహోదకవిదధ్యాత్,

వ్యా — తత్కాలవిషయమిదమ్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌదగ్ధ్వాతు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వస్తదావపనంకార్యమేషధర్మస్సనాత నః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపిచదాహాన్తం కృత్వాచైవోద కక్రియామ్ । వపనంనేష్యతేరాత్రౌ శ్వఃకార్యావపనక్రియా ॥ * ॥

అతీతే నిషేధమాహ —

మూ — అతీతే ప్రేతకార్యంనారభేత.

వ్యా — కాలదీపే ॥ శ్లో ॥ దివాస్యుర్నవదేశాస్థిబీజావాపనసంస్క్రి యాః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ దివైవప్రేతకార్యంస్యాన్నాపరాహ్ణేఽ స్థిసఞ్చయః । రాత్రిదాహేతుపిణ్డాన్తం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ శుభేక్షణంతథావర్జ్యం సర్వేవ్యయవినాశదాః । రా త్రౌనకుర్యాత్ప్రేతస్య సన్ధ్యయోరుభయోఃక్రియాః ॥ * ॥ అనేన తత్ర శవసాత్రిరద్ధేఽపి దైవాద్దినేఽతీతే సన్ధ్యయో రాత్రౌచ నప్రేతకార్యంకా ర్యమ్, అపితుశ్వస్సహైవ.

మూ — నిన్ద్యర్క్షతిథివారాదిషు మరణేదాహేచ బ్రాహ్మణేభ్యశ్శక్తి తోదత్వాఽనుజ్ఞాప్య తద్దోషం నాశయేయుః.

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ భద్రేభూమిప్రదానంస్యాత్త్రిపదర్క్షే హి రణ్యకమ్ । వారే వారాధిదైవత్యం నదోషఃపరికీర్తితః ॥ * ॥ ప్రత్యక్షు మరణే నాస్తిదోష ఇతివక్ష్యతే । తథాపి శఙ్కాకాలే శావాఽపగమనాయ మనఃప్రీతయేచ మహదనుగ్రహఃకారయితవ్య ఇత్యుచ్యతే, యతశ్శిష్టా ఏ వమాచరన్తి । అత్రపరాశరః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాజ్ఞయంతీర్థం త్రిషులో

షుచిత్స్రుతమ్ । తేషాంవాక్యోదకేనైవ శుద్ధ్యన్తిమలినాజనాః ॥ * ॥

అస్నాత్వానుగన్తుర్గ్రామప్రవేశే ప్రాయశ్చిత్తపరం స్మృత్యన్తర వచనముదాహరతి —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ అస్నాత్వాచేద్విశేద్గ్రామంశ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణ విశుద్ధిస్స్యాదమత్యాఽహ్నా విశుద్ధ్యతి ॥ ” ఇతి స్మరణాదస్నాత్వాగ్రామంనప్రవిశేయుః .

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ స్త్రియోఽగ్రే ॥ * ॥ ఇతి । కవషశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కార్యందాహకేనైవ నక్వచిత్ । అనుగన్త్రా చ వోఢ్రా చ పురాస్నానాచ్చయోషితామ్ ॥ * ॥

ఇదమాహ —

మూ — యోషిత్సుస్నాత్వా గ్రామంప్రవిష్టాసు జ్ఞాతయోఽన్యే చ త్రయోదశవారం నిమజ్యాగ్నింస్పృష్ట్వా ఘృతంప్రాశ్యపునస్స్నాత్వా త్రీన్ ప్రాణాయామాన్ కుర్యుః .

వ్యా — అత్రభరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనేనైవంత్రయోదశనిమజ్య చ । ఆచమ్యప్రయతఃపశ్చాత్స్నానం విధివదాచరేత్ ॥ * ॥ యత్త్వఖణ్డాదర్శోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ అప్రాయత్యం నిహన్త్యేవ స్నానేనైకేన మానవః । ద్వితీయేన నిమజ్జేన నిర్మలత్వంభవేద్ధ్రువమ్ ॥ తృతీయేనాతితృప్తిస్స్యాన్నిమజ్జనఫలంత్విదమ్ ॥ * ॥ తన్నిత్యస్నానవిషయమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యామ్భసి స్నాత్వా స్పృష్ట్వాఽగ్నిం ఘృతభుక్ఛుచిః ॥ * ॥ మార్కణ్డేయశ్చ ॥ శ్లో ॥ శవేన సహ గత్వాతు జ్ఞాతిరజ్ఞాతిరిచ్ఛయా । స్నాత్వాస్పృష్ట్వాతుజ్వలనంఘృతంప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ అతోఽనుగమనే తదభావేచ జ్ఞాత్యజ్ఞాత్యోరగ్నిస్పర్శనఘృతప్రాశనే భవతః । తథాస్మృత్యన్తరమ్ ॥ శ్లో ॥ మృతముద్దిశ్య యోగచ్ఛేద్ఘృతప్రాశనమాచరేత్ । వర్జయేత్తదహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ కవషః ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యశవం బుద్ధ్యాస్నాత్వాస్పృష్ట్వాహుతాశనమ్ । సర్పిఃప్రాశ్యపునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామైర్విశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఉశనాఽపి ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యమృతం ప్రేతం జ్ఞాతీనప్యనుసృత్యచ । స్నాత్వాఘృతం తథాశిత్వా పునస్స్నానం సమాచరేత్ ॥ * ॥ అతః కేషాంచిత్పునస్స్నానే

ప్రమాణాభావవచనమజ్ఞానకృతమేవ । అత్ర జాబాలిర్విశేషమాహ ॥ శ్లో ॥ మృతంబాలంచవృద్ధంవానాథం విప్రమనువ్రజేత్ । ద్విజస్స్నానేన శుద్ధ్యేత్తు ఘృతస్య ప్రాశనం వినా ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ అనాథమనుపేతంచ ప్రేతం కన్యామనువ్రజేత్ । అనూచానంక్రతుశ్రేష్ఠం నప్రాశ్నీయాద్ఘృతం ద్విజః ॥ * ॥ " బాలాదిషుకరణె శోధనమకరణె నప్రత్యవాయః " ఇతిగ్రన్థేషూక్తేశ్శోధనస్యేష్టత్వాదస్మాభిర్నాభ్యధాయి, యతో బాలాదిష్వప్యగ్నిస్పర్శనం ఘృతప్రాశనంచ శిష్టా ఆచరన్తి । పునస్స్నానంచ స్మృత్యన్తరేవిహితమ్ ॥ శ్లో ॥ శవానుగమనే త్వారే పునస్స్నానంవిధీయతే । అర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్య శుష్కవస్త్రేణమజ్జనమ్ ॥ * ॥ కథంచిద్ఘృతాగ్న్యసంభవే " ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేఘృతాభావే సచేలస్నానమాచరేత్ । అభిమన్త్ర్యతుగాయత్ర్యాదశకృత్వోయథావిధి ॥ అర్ఘాఞ్జలిమపః పీత్వాసర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । " ఇతిస్మృత్యన్తరోక్తంద్రష్టవ్యమ్.

నైమిత్తికతర్పణేషు క్వచిదపవాదమాహ —

మూ — అత్ర ప్రేతస్నానే సర్వేషాంతర్పణంనవిద్యతే, స్మృతిభిర్నిషిద్ధత్వాత్.

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ నిత్యంనైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధంస్నానముచ్యతే । తర్పణంత్రివిధస్యాపిఅఙ్గత్వేనప్రకీర్తితమ్ ॥ " ఇతిస్మృతమ్। నైమిత్తికస్నానాఙ్గ తర్పణ మత్రనిషిధ్యతే । తథాస్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అజీర్ణేఽభ్యుదితేవాన్తే త్వశ్రుపాతే క్షురేభగె । స్నానంనైమిత్తికం జ్ఞేయందేవర్షి పితృవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అశ్రుపాతః - ఆతురవ్యఞ్జనమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారేచ ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనస్నానే నాఘమర్షణతర్పణె । అజీర్ణేఽభ్యుదితేక్షౌరే పునస్స్నానేతు తేస్మృతే ॥ * ॥ " పశ్చాత్స్నానం విధివదాచరేత్ " ఇతి భరద్వాజః.

ఏవం శుద్ధ్యర్థంస్నాత్వాఽనన్తరమేవ వపనంకర్తవ్యమిత్యాహ —

మూ — అథానుభావినోవపన్తి.

వ్యా — అథ - స్నానానన్తరమ్, అస్నాత్వా స్వయమశుద్ధశూద్రాదిస్పర్శే ప్రాయశ్చిత్తం భవేత్ । తథాదేవలః ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు యదిస్పృశేత్ । విశుద్ధ్యత్యుపవాసేన తథాకృచ్ఛ్రేణ

వాపునః ॥ * ॥ అజ్ఞానస్పర్శే ఉపవాసః, జ్ఞానతస్తుస్పర్శే కృచ్ఛ్రమ్ । తథా కూర్మపురాణే ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలపతితాదీంశ్చ కామాద్యస్సంస్పృశేద్ద్విజః । ఉచ్ఛిష్టస్తత్ర కుర్వీత ప్రాజాపత్యం విశుద్ధయే ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అనుచ్ఛిష్టేనసంస్పృష్టే స్నానంయేన విధీయతే । తేనోచ్ఛిష్టేనసంస్పృష్టః ప్రాజాపత్యేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ అతఏవ బోధాయనీయే ॥ వా ॥ సచేలావకీర్ణా ముఖాస్సర్వృత్తికా ఆప్లవన్తే ॥ * ॥ ఇతి స్నానంవిధాయానన్తరమేవ ॥ వా ॥ ఏతస్మిన్కాలేఽస్య మాతాపితృభ్యాః కేశశ్మశ్రూణివపన్తి ॥ * ॥ ఇతి వపనంవిహితమ్ । తథాఽఽపస్తమ్బశ్చ ॥ వా ॥ తేషుచోదకోపస్పర్శనం తావన్తంకాలమనుభావినాంచ పరివాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతః ప్రాయశ్చిత్తప్రసక్తేస్స్నానానన్తరమేవానుభావినో వాపయేయుః ॥ అత్రవపనేత్యన్తర్భావితోఽయంణిచ్ । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ శావంముఖమనుభవన్తీత్యనుభావినస్సపిణ్డాః, తేషాంచావిశేషేణ వపనంఉతాల్పవయసామిత్యాకాఙ్క్షాయామిదమేవోపతిష్ఠతే, "అనుభావినాంచ పరివాపనమ్" ఇతి, అనుపశ్చాద్భవన్తీత్యనుభావినోమృతాపేక్షయాఽల్పవయసస్తేషాం పరివాపనమితి, అనుభావినః పుత్రాదయఇతికేచిన్మన్యన్తే " ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాంభాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానే సోమయాగేచ వపనంసప్తసుస్మృతమ్ ॥" ఇతినియమదర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరస్య ఇష్టమేవాభూపితత్వాత్ । విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యంక్షురకర్మ ప్రయత్నతః । తృతీయే పఞ్చమేవాపిసప్తమేవాఽఽప్రదానతః ॥ శ్రాద్ధప్రదానాదర్వాఙ్నియమః ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంచాసన్నిధానవిషయమ్, సన్నిధౌతు ప్రథమేఽహనిచావశ్యం కర్తవ్యమ్, ఇదంచోపరిష్టాత్స్పష్టంవక్ష్యతే.

కనిష్ఠానాంసర్వేషాంసపిణ్డానాం వపనమిత్యత్రప్రమాణాన్తరంచాస్తీత్యాహ—

మూ — అత్రోదాహరన్తి " ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్కనిష్ఠాదశమేఽహని । వాపయేయుశ్చ తేసర్వేకత్రాచ సహసర్వదా ॥" ఇతివసిష్ఠః.

వ్యా — వసిష్ఠగ్రహణంపూజార్థమ్.

ఇతిద్వితీయఃఖణ్డః.

తృతీయః ఖణ్డః

అత్ర ప్రేతకృత్యేఽవశ్యం కర్తవ్యత్వేన యాని కర్మాణి మహర్షయ
ఉపదిశన్తి అవశ్యం జ్ఞాతవ్యత్వాత్తాని పరిభాషిష్యామహ ఇత్యాహ—

మూ — యాన్యత్రోపదిశన్తి తాన్యవశ్యంబోద్ధవ్యాని వక్ష్యామః ;

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ విస్తీర్యహిమహద్గ్రన్థమృషిస్సంక్షేపమబ్రవీత్ ।
ఇష్టంహివిదుషాంలోకే సమాసవ్యాసధారణమ్ ॥" ఇతి మహాభారతవచన
రీత్యా మహర్షిభిస్తత్ర తత్రస్మృతిషు సంక్షేపవిస్తరాభ్యాముక్తానర్థాన
త్రసఙ్గృహ్య ప్రదర్శయిష్యామ ఇత్యర్థః । నను శాస్త్రాణామన్యోన్య విరో
ధాద్విశేషతోగృహ్యాణాం మిథోవిరుద్ధత్వాత్కథం తత్సఙ్గ్రహః, యది శా
స్త్రమన్తరేణ తర్హిసఙ్గ్రహస్యైవాప్రామాణ్యం ప్రసజ్యేత, "॥ శ్లో ॥
వేదాఃప్రమాణంస్మృతయఃప్రమాణంధర్మార్థయుక్తం వచనంప్రమాణమ్ ।
యస్యప్రమాణం నభవేత్ప్రమాణం కస్తస్యకుర్యాద్వచనం ప్రమాణమ్ ॥"
ఇతి దేవలస్మృతేః । యదితర్హి న్యాయేనవినా "సధర్మం వేద నేతరః" ఇ
తిధర్మానభిజ్ఞత్వప్రసక్తేః । యదిశిష్టాచారమన్తరేణ "ఆచారశ్చైవసాధూ
నామ్" ఇతి మన్వాదిస్మృతివిరోధప్రసక్తేః । అతః కీదృశోధర్మస్సఙ్గృహ్యత ఇతి
చేత్, అత్ర బ్రూమః — శ్రుతిస్మృతివిహితో న్యాయసిద్ధశ్శిష్టాచరితోధర్మస్స
ప్రమాణమితి సర్వావిగీతమ్ । తథాయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ పురాణన్యా
యమీమాంసా ధర్మశాస్త్రాఙ్గమిశ్రితాః । వేదాస్స్థానాని విద్యానాం ధర్మస్య
చచతుర్దశ ॥ * ॥ పురాణమ్-బ్రాహ్మాది, న్యాయః - పూర్వమీమాంసాప్ర
ణీతస్తర్కః, మీమాంసా - వేదాన్తవాక్యవిచారః, ధర్మశాస్త్రమ్ - మన్వా
దిస్మృతిః, అఙ్గాని - వ్యాకరణాదీని, పురాణాదియుక్తావేదాః, విద్యానామ్-
పురుషార్థజ్ఞానానామ్, ధర్మస్యచ, స్థానాని - హేతవః । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥
ధర్మంజిజ్ఞాసమానానాం ప్రమాణంప్రథమంశ్రుతిః । శ్రుతిస్తు వేదోవిజ్ఞేయ
ోధర్మశాస్త్రంతువైస్మృతిః ॥ తేసర్వార్థేష్వమీమాంస్యే తాభ్యాంధర్మో
హినిర్బభౌ । యోఽవమన్యేత తేచోభే హేతుశాస్త్రాశ్రయాద్ద్విజః ॥ స
సాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో వేదనిన్దకః ॥ * ॥ హేతుశాస్త్రమ్ - త
ర్కశాస్త్రమ్, అతశ్శాస్త్రసిద్ధేఽర్థే హేతుశాస్త్రబలాన్నవదేత్ । క్వాన్య
న్యథా । "॥ శ్లో ॥ అస్వర్గ్యంలోకవిద్విష్టం ధర్మమప్యాచరేన్నతు ।" "లో

కః పిద్విష్టం ప్రదర్శితాదర్శయన్తి" ఇత్యాదిషు లోకశబ్దశ్శ్రుతిస్మృత్యర్థదర్శనవిశిష్టజనపరః । అతోవచనసిద్ధేషు వైకల్పికేషు ధర్మేషు శిష్టాచారః ప్రమాణమ్ । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ విద్వద్భిస్సేవితస్సద్భిర్నిత్యమద్వేషరాగిభిః । హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతో యోధర్మస్తంవ్యవస్యత ॥ * ॥ అతశ్శ్రుతిస్మృత్యనభిజ్ఞోక్తో ధర్మో నానుష్ఠేయః, తస్యానాచారత్వాత్ । తథా వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ధర్మిష్ఠానాంచ సాధూనామాచారః పరమో మతః । నాస్తికానాంచ సర్వేషాం నాచారః పరమో మతః ॥ * ॥ యస్తు శాస్త్రసిద్ధమర్థం కదర్థయతి సతు నాస్తికః । అతఏవ మనుః ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమనుమానంచ శాస్త్రంచ వివిధాగమః । త్రయంసువిదితం కార్యం ధర్మశుద్ధిమభీప్సుభిః ॥ అమార్గేణ ప్రవృత్తానాం వ్యాకులేన్ద్రియచేతసామ్ । నివర్తకం ధర్మశాస్త్రం వ్యాధీనామివ భేషజమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిచాత్ర ద్రష్టవ్యమ్ । అతో బాహుశ్రుత్యమేవ ధర్మనిర్ణయే ప్రమాణమ్ । కిఞ్చాత్ర బహువక్తవ్యమస్తి తత్సర్వమస్మాభిః కృతే స్మృతిరత్నాకరే విస్తరేణ ద్రష్టవ్యమ్ । తస్మాదస్మాభిరీదృశో ధర్మోఽత్ర సఙ్గృహ్యత ఇతి నః కశ్చిద్విరోధః.

అత ఇమమర్థం ప్రతిపాదయన్నస్య ప్రశ్నస్య ప్రామాణికానాం పరిగ్రాహ్యత్వమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ ధర్మశాస్త్రరథారూఢా వేదఖడ్గధరా ద్విజాః । క్రీడార్థమపి యద్బ్రూయుస్స ధర్మః పరమో మతః ॥" ఇతి స్మరణాత్, యః ఖలు ధర్మశాస్త్రతనుత్రాణో యుక్తిపరికరయుక్తశ్శిష్టాచారసుసహాయో వేదఖడ్గం ధత్తే సఖలు సంశయాటవీం ఛినత్తి, సూక్ష్మం ధర్మతత్త్వంచ విన్దతి, నత్వనీదృశోఽన్యః ఖలు "॥ శ్లో ॥ ఆర్షం ధర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్రావిరోధినా । యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే సధర్మం వేద నేతరః ॥" ఇతి మనుః ప్రాహ.

వ్యా — ధర్మశాస్త్రేతీదం బౌధాయనీయమ్, యథా రథారూఢస్య ఖడ్గధరస్య శూరస్య "హతస్స్వర్గం ప్రాప్స్యామి, జిత్వా వా మహీం భోక్ష్యామి" ఇతి రణలీలావచనం పరమధర్మస్తథా శ్రుతిస్మృతిజ్ఞస్య లీలోక్తిః, ఏవఞ్చ శాస్త్రప్రసిద్ధానాం శాస్త్రప్రతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ఖలుశబ్దః, తనుత్రాణమ్ - కవచమ్, తస్యాత్మరక్షణార్థత్వాత్తత్త్వేన రూపణమ్, యుక్తేరుప

హారితాదిపరిగణితత్వవచనమ్, త్రైవిద్యైశిష్టాచారస్యైవావలమ్బనత్వాత్ సహాయత్వేన గణనా, సంశయస్యాలసీత్వేన తచ్ఛేదకత్వాద్వేదస్యసఖ్యత్వేన రూపణమ్ । ఏవం విధో హి బహుద్వారస్యాపి ధర్మస్య యాథార్థ్యమ్, విన్దతి - వేత్తి, నతుధర్మశాస్త్రనభిజ్ఞ ఇతీమమర్థం ప్రథయతి ఖలు శబ్దః । ఉక్తార్థసంవాదకం మానవమ్ । ఆర్షమ్ - వేదః, ధర్మోపదేశః - స్మృతిః, వేదశాస్త్రవిరోధితర్కశాస్త్రవిరోధే నదోషః । తర్కేణ - న్యాయేన, సధర్మం వేద నేతర ఇత్యన్వయోరర్థః, ధర్మతత్వం విన్దతి నత్వనీదృశోఽన్య ఇతి । మనుః ప్రాహేతి - "యద్వై కిఞ్చమనురవదత్తద్భేషజమ్" ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధమిత్యర్థః.

శ్రుతిస్మృతి విహితో ధర్మః, తస్యానుగ్రాహకస్తర్కః, తంవినా సంశయోన్మూలనం నఘటతే తదాహ —

మూ — కో హి నామ వినా పరీక్షకైశ్శాస్త్రశస్త్రమాత్రేణ సంశయవ్యాఘ్రసంహారాయోపసర్పేత్ఖలు" ॥ శ్లో ॥ తస్మాద్ధర్మవిరోధేతు నిశ్చిత్య గురులాఘవమ్ । యతోభూయస్తతో విద్వాన్ కుర్యాద్ధర్మవినిర్ణయమ్ ॥ " ఇతి హి స్మర్యతే । " ॥ శ్లో ॥ మీమాంసకా హి వాక్యార్థవిచారే ప్రస్తుతే సతి । లోకదృష్టిం ప్రతిఘ్నన్తి వచనవ్యక్తిపాంసుభిః ॥ " ఇతి చోచ్యతే.

వ్యా — కో హి నామ - నకశ్చిదిత్యర్థః । ఆపాతప్రతీత వచనార్థస్యార్థతాభావాదిప్రలమ్భాది వాక్యవత్త్యాజ్యత్వాచ్చ వచనాన్తరావిరుద్ధో న్యాయయుక్తోహ్యర్థో గ్రాహ్యః । తథా వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ధర్మం యో బాధతే ధర్మో నసధర్మః కదాచన । అవిరోధీతు యో ధర్మస్సధర్మస్సద్భిరుచ్యతే ॥ * ॥ ఏవం శాస్త్రవిరోధే పరిషద్వచనమపి త్యాజ్యమిత్యుక్తం చతుర్వింశతిమతే ॥ శ్లో ॥ స్మృతేర్వేదవిరోధేతు పరిత్యాగో యథా భవేత్ । తథైవ లౌకికం వాక్యం స్మృతిబాధాత్పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ అతో విరోధే న్యాయస్సఞ్చరణీయః । తత్ర నిర్ణయ క్రమమాహ తస్మాదితి, ఇదం వ్యాసవచనమ్, మీమాంసకాహీతి భాట్టవార్తికమ్ । వచనమ్ - న్యాయః.

న కేవలం న్యాయమాత్రేణార్థసిద్ధిర్వచనవిరోధే, నహి వచనమసన్దిగ్ధం న్యాయః ప్రభవతి, అతశ్శాస్త్రం వినా యుక్తిమాత్రేణ నార్థసిద్ధిస్తదాహ—

మూ — కోహి నామ వినా శాస్త్రదీపం న్యాయమాత్రఖద్యోతేన సంశయాన్ధతమసే గన్తుముత్సహేత తదిదం కుణేరుల్ముకేన శిరఃకణ్డూయనమ్ । తథాహి "॥ శ్లో ॥ వినా శాస్త్రేణ యో బ్రూయాత్తమాహుర్బ్రహ్మఘాతుకమ్ ।" "॥ శ్లో ॥ కులంమూలంబృహతిమర్త్యోవక్తుః ప్రజాం పశూనాయతనంహినస్తి ।" "॥ శ్లో ॥ స్వాభిప్రాయ కృతం కర్మ యత్కిఞ్చిద్విధివర్జితమ్ । క్రీడాకర్మేవ బాలానాం తత్సర్వంస్యాన్నిరర్థకమ్ ॥" ఇతి మహర్షయస్స్మరన్తి.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ యద్వినా ధర్మశాస్త్రేణ ప్రాయశ్చిత్తం వినిర్దిశేత్ । న తేనశుద్ధిమాప్నోతి ప్రాయశ్చిత్తేకృతేఽపిచ ॥" ఇతిమహర్షయః స్మరన్తి । శాస్త్రమతిక్రమ్య న్యాయమాత్రేణార్థం నిశ్చిన్వతోఽపిపశ్చాత్ వైకల్యం సూచయతి కోహి నామశబ్దః, అర్థప్రకాశకత్వాచ్ఛాస్త్రస్య దీపత్వేన రూపణమ్, స్వల్పస్ఫురణేఽపి కార్యకరత్వాభావాన్న్యాయస్య ఖద్యోతత్వరూపణమ్, తదిదమితి శాస్త్రమనాదృత్య న్యాయమాత్రాఙ్గీకరణమ్, కుణేఃకణ్డూయనా సమ్భవే స్వాత్మనా శపర్యన్తంభవతీతి ద్యోతయత్యుల్ముకేనేతి । "॥ శ్లో ॥ శజాఽపిహితచారిత్రో యస్స్వాభిప్రాయమాశ్రితః । శాస్త్రాతిగః స్మృతోమూర్ఖో ధర్మతన్త్రోపరోధనాత్ ॥" ఇతి బోధాయనోక్తమర్థం జ్ఞాపయతిఖలుశబ్దః । వినేతివ్యాసః । కులమిత్యాపస్తమ్బః । స్వాభిప్రాయేత్యాదిపరాశరః । కులం - పిత్రాదయః, మూలమ్-అత్రాగామినీసమ్పత్, ప్రజాః-పుత్రాదయః, బృహతి - ఛినత్తి । ఏవంశ్రుతిస్మృతిసిద్ధోవచనాన్తరావిరుద్ధోన్యాయావిరుద్ధో ధర్మోఽనుష్ఠేయ ఇత్యుక్తమ్.

ఏవమేకవిషయేపరస్పరవిరుద్ధేషుశిష్టాచారఏవప్రమాణంనాన్యదిత్యాహ-

మూ — కోహి నామ శిష్టాచార కర్ణధారసుసహాయం విహాయశాస్త్రప్లవమాత్రేణ విప్రతిషేధాబ్ధిమవతరేత్ । తథాహి "॥ శ్లో ॥ శిష్టాచారఃస్మృతిర్వేదస్త్రివిధంధర్మలక్షణమ్ ।" "ధర్మజ్ఞసమయః ప్రమాణంవేదాశ్చ" "వేదోధర్మమూలంతద్విదాంచస్మృతిశీలే" ఇతివ్యాసాపస్తమ్బగౌతమాదయోమహర్షయః ప్రాహుః.

వ్యా — శిష్టాచారానతిక్రమదార్ఢ్యం దర్శయతి కోహినామేతి । శిష్టలక్షణంబోధాయన ఆహ ॥ శ్లో ॥ ధర్మేణాధిగతోయైస్తు వేదస్సపరిబృంహణః ।

తేశిష్టాః బ్రాహ్మణా జ్ఞేయాశ్శ్రుతి ప్రత్యక్షహేతవః ॥ * ॥ ఆచారమాహ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ సాధవః క్షీణపాపాస్తు సచ్ఛబ్దస్సాధువాచకః । తేషామాచరణం యత్తు సదాచారస్స ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఈదృశాచారో వ్యవస్థాపకః “ ॥ శ్లో ॥ రాత్రేస్తృతీయ భాగాత్ప్రాఙ్మలం స్యాన్నిశిచేత్ స్త్రియాః । పూర్వేణాహ్నతు సాశుద్ధ్యమాధ్వర్ణం చేమత్త్రరేణతు । ” “ ॥ శ్లో ॥ రాత్రావేవ సముత్పన్నే మృతేరజసి సూతకే । పూర్వమేవదినం గ్రాహ్యం యావన్నోదయతేరవిః ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృత్యద్వైధేతత్తద్దేశశిష్టాచారో నియామక ఇత్యర్థః, తస్య శ్రుత్యాదివత్ప్రమాణత్వాత్ । యథాఽబ్ధిముత్తితీర్షోః, కర్ణధారః - నావికః, సహాయస్తథా తుల్యబల వచనవిరోధముత్తితీర్షోః శిష్టాచార ఏవేత్యర్థః । ఉత్తారక ఇ ప్రాచ్ఛాస్త్రస్య ప్లవవాదః । “ ॥ శ్లో ॥ సర్వంజ్ఞానప్లవేనైవవృజినం సన్తరిష్యసి ” ఇతిశాస్త్రానుసారీచాయం ప్రయోగః, “ ఆచారశ్చైవ సాధూనామ్ ” ఇతిస్మృతేః । “ యథా తే తత్రవర్తేరన్ । తథాతత్ర వర్తేథాః ” ఇతిశ్రుతేః । ఏవం శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధత్వం శిష్టాచారస్యైవ బోధయతిఖలుశబ్దః । ఆదిశబ్దేన “ ॥ శ్లో ॥ యేనాస్య పితరోయాతా యేనయాతాః పితామహాః । తేన యాయాత్సతాంమార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతి ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత । ఉదితేఽనుదితేచైవ హోమభేదో యథాభవేత్ ॥ తస్మాత్కుల క్రమాయాత మాచారం చాచరేద్బుధః । సగరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి ॥ ” ఇత్యాదిసంవర్తభారతవచనాదయోగృహ్యన్తే । మహర్షయః ప్రాహుః - “ బ్రహ్మవాదినోవదన్తి ” ఇత్యాదివత్.

ఉపసంహరతి —

మూ — తస్మాద్విజ్ఞాయశిష్టాచారం గ్రన్థాన్సమీక్ష్యతత్త్వంవిమృశ్య కర్తవ్యంపరిచ్ఛిద్యస్మృతిషుయదేవదృష్టంతదేవాత్రప్రశ్నేబహుస్మృతివేద్యం విషయవ్యవస్థాసధ్రీచీనం యుక్తియుక్తంప్రతిపాద్యతే.

వ్యా — అత్రశ్రుతిస్మృతిన్యాయ శిష్టాచారాణాం సముదితత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః । నససిద్ధిమవాప్నోతి నసుఖంనపరాంగతిమ్ ॥ ” ఇత్యభిహితోదోషః పరిహృతః । శిష్టాచార - “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతు కర్తవ్య మారసేన మృతేఽహని । షష్టిక్షీకణార

దూర్ధ్వం మాతాపిత్రోర్నపార్వణమ్ ॥ ” “ ॥శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణ వత్సదా । ప్రతిసంవత్సరంవిద్వాం శ్ఛాగలేయో దితోవిధిః ॥ ” ఇతిపైఠీనసి శాతాతపాద్యుక్త నియమవిషయే స్వగృహ్యే విశేషాభావే శిష్టాచారో వేదితవ్యఇత్యర్థః । గ్రన్థాః - బౌధాయనాపస్తమ్బాశ్వలాయన గౌతమగృహ్య తద్ధర్మతద్వ్యాఖ్యాన తత్ప్రయోగ వృత్త్యాదీన్ । సమీక్ష్య - “ ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృతీతు విప్రాణాం చక్షుషీ దేవనిర్మితే । కాణస్తత్రైకయాహీనో ద్వాభ్యామన్ధః ప్రకీర్తితః ॥ ” ఇత్యుక్త కాణత్వాన్ధ్యనిరస్య । తత్త్వంవిమృశ్య - ప్రమాణోపపన్నం స్వరూపంనిశ్చిత్య । ఏతేన “ ॥ శ్లో ॥ యా వేదబాహ్యాః స్మృతయో యాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః । సర్వాస్తా నిష్ఫలాః ప్రేత్య తమోనిష్ఠాహి తాః స్మృతాః ॥ ” ఇత్యాదికం నిరస్తమ్ । కర్తవ్యమ్ - “ ॥ శ్లో ॥ తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్య వ్యవస్థితౌ । జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి ॥ ” ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ అకుర్వన్విహితంకర్మ శక్తస్సపతితస్తద్దినే । ప్రాయశ్చిత్తేనమహతా శుద్ధిమాప్నోత్యనాపది ॥ ” ఇత్యాదిశాస్త్రోక్తమర్థం నిశ్చిత్య । స్మృతిషు - “ ॥ శ్లో ॥ అర్హచ్చార్వాక వాక్యాని బౌద్ధాది పఠితాని చ । విప్రలమ్భక వాక్యాని సర్వాణి పరివర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యాదివర్జ్యత్వేనోక్తాన్యాసు । యదేవ - “ ॥ శ్లో ॥ విహితస్యాననుష్ఠానా న్నిన్దితస్య నిషేవణాత్ । అనిగ్రహాచ్చేన్ద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతి ॥ ” ఇతిఅకరణే ప్రత్యవాయపరతయా స్మృతిషుప్రసిద్ధమ్ । తదేవ - “ ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితంసమ్యజ్నిత్యమాచార మాచరేత్ ॥ నిత్యనైమిత్తికేకుర్యాత్ప్రత్యవాయజిహాసయా ॥ ” ఇతి యాజ్ఞవల్క్య వ్యాసాదిస్మృతిష్వవశ్యకర్తవ్యతయా ప్రసిద్ధమ్ । అత్ర ప్రశ్నే - “ ॥ శ్లో ॥ యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి నతత్క్వచిత్ । ” ఇతివదత్రైవోత్తర కృత్య విషయం సర్వమస్తీతిభావః । బహుస్మృతీతి - “ ॥ శ్లో ॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదంసముప బృంహయేత్ । బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామయం ప్రతరిష్యతి ॥ ” ఇత్యుక్తదోషో నాస్తీత్యర్థః । విషయవ్యవస్థితి - దేశ కాల యుగవర్ణాశ్రమ స్వగృహ్యోదినియతంయుక్తియుక్తమ్, “ న్యాయ్యంవా నేచ్ఛతే కర్తుమన్యాయ్యంవా కరోతియః ” ఇత్యుక్తంనాస్తి, “ యస్తర్కేణ ” ఇత్యుక్తమస్తీత్యర్థః । అ

తోయుక్త్యాశాస్త్రవిఘాతీత్యాజ్యఏవ “॥ శ్లో ॥ పాషణ్డినో వికర్మస్థాన్ వై డాలవ్రతికాంశ్శఠాన్। హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపినార్చయేత్ ॥” ఇతి మనుపరాశరౌ। “॥ శ్లో ॥ దమ్భిహైతుకపాషణ్డిబకవృత్తీంశ్చవర్జయేత్ ।” ఇతియాజ్ఞవల్క్యః। “యుక్తిచ్ఛలేన సర్వత్ర సంశయకారీహైతుకః” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః । అతస్స్మృతిద్వైధేధర్మాన్ విరోధాయ విచారోయుక్తః “ ॥ శ్లో ॥ తస్మాద్ధర్మవిరోధేతు నిశ్చిత్య గురులాఘవమ్ ॥” ఇతిస్మర్యతే । ప్రతిపాద్యతే - శాస్త్రతోన్యాయతోవ్యవస్థయాచప్రదర్శ్యత ఇత్యర్థః । అత్ర, గ్రన్థసమీక్షణ తత్త్వవిమర్శ కర్తవ్యతాపరిచ్ఛేద బహుస్మృతిదర్శన విషయవ్యవస్థాయోగానాం సఙ్గ్రహోపాయయుక్తత్వాదత్రోపన్యాసః । పరిచ్ఛిద్యేతి “ ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞేభ్యోగ్రన్థినశ్శ్రేష్ఠా గ్రన్థిభ్యోధారిణోవరాః । ధారిభ్యోజ్ఞానినశ్శ్రేష్ఠా జ్ఞానిభ్యోవ్యవసాయినః ॥” ఇతిమనువచనార్థఉక్తః । విజ్ఞాయేతి లోకవిద్విష్టత్వం పరిహృతమ్, దృష్టమితియథార్థదర్శిత్వముక్తమ్, బహుస్మృతీతిసకలయ్యనుగ్రహత్వమ్, విషయవ్యవస్థితి ప్రాతిభాసిక వచనార్థవైముఖ్యం ప్రతిపాదితమ్.

యతఏవమతోఽత్ర ప్రశ్నేసఙ్గృహీతం సర్వశ్రుతిస్మృతిన్యాయశిష్టాచార నిబన్ధనత్వాన్నిర్భయైర్గ్రాహ్యమిత్యాహ —

మూ — తదత్రోక్తం సర్వంనిర్విశఙ్కైర్గ్రాహ్యమ్.

వ్యా —తత్ - తస్మాత్ — విజ్ఞానేశ్వర స్మృతిచన్ద్రికా స్మృత్యర్థసార స్మృతివరదరాజీయ శ్రీధరీయ కాలనిర్ణయ కాలాదర్శాఖణ్డాదర్శాదిసఙ్గ్రహగృహ్యమన్వాది స్మృతిన్యాయ శిష్టాచారనిబన్ధనత్వాదిత్యర్థః। నిర్విశఙ్కైః-కిమిదం కర్తవ్యమితివిశయం విహాయకర్తవ్యమేవేతి నిశ్చిత బుద్ధిభిరిత్యర్థః.

కిఞ్చ “ ॥ శ్లో ॥ నియుక్తోవాఽనియుక్తోవా ధర్మజ్ఞోవక్తుమర్హతి । దైవీంవాచం సవదతియశ్శాస్త్రముపజీవతి ॥” ఇతి కాత్యాయనః, “ ॥ శ్లో ॥ అనాచారరతాన్దృష్ట్వా యశ్శక్తోననివారయేత్ । తత్పాపాదర్ధమాప్నోతియదోపేక్షాపరాయణః ॥ అజ్ఞానాయతుయోజ్ఞానం దద్యాద్వాధర్మదర్శనమ్ । కృత్స్నాంవాపృథివీందద్యాత్తేనతుల్యంనతత్ఫలమ్ ॥” ఇత్యాదివచనైర్యద్యపి పరోపదేశశ్శాస్త్రసిద్ధోధర్మశ్చాస్మాకమ్, తథాపి తదర్థమయం ప్రశ్నస్తద్వ్యాఖ్యానంవా మయానక్రియతే, అపితుస్వానుష్ఠానార్థంస్వావగతార్థావిస్మృత్యైవాయమిత్యాహ —

మూ — పార్వణైకపవత్ప్రయత్నః.

వ్యా — స్పష్టోర్థః.

మూ — యదిస్వసూత్ర విదభావస్స్యాచ్ఛ్వశుర సూత్రేణ పూర్వ క్రియాఙ్గకుర్యాత్ .

వ్యా — యది కథఞ్చిత్స్వసూత్రానుష్ఠాన మనుష్ఠాపకాద్యభావా న్నోపపద్యతే తదాక్రియాలోపప్రసఙ్గాత్, "ధర్మిలోపాద్వరం ధర్మలోపః" ఇతి న్యాయాదవచనాచ్ఛ్వశురసూత్రేణ దాహాది శ్రాద్ధాన్తక ర్మాణికుర్యాత్ । అత్రభరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ సూత్రేవివాహస్స్యా త్తేనప్రేతస్యచక్రియా । పిణ్డసంసర్జనాదర్వాక్సపిణ్డీతుస్వసూత్రతః ॥ * ॥ తదలాభేనియమమాహ —

మూ — తచ్చేన్నవిన్దేత బోధాయనీయేన సూత్రేణస్వసూత్రకార్య కరత్వాదాశ్రాద్ధాత్, సపిణ్డీకరణంతు స్వసూత్రేణైవకార్యమ్.

వ్యా — తచ్చేన్నవిన్దేత - శ్వశురసూత్రం చేన్నలభేత, బోధాయన సూత్రస్య షట్సూత్రసాధారణత్వాత్స్వగృహ్యోక్తాజ్యభాగాన్తానామర్పణ ప్రతి సంబన్ధాగ్నిద్వయ సంసర్గపుత్రపరిగ్రహనారాయణబల్యాదీనాం తదుక్తా నాంశిష్టానుష్ఠాన దర్శనాత్స్వశ్వశురసూత్రయోరభావే బోధాయనోక్త మనుష్ఠేయమిత్యర్థః, తేనైవ స్వసూత్ర ఫలభాక్త్వస్మరణాత్ । తథాఽఙ్గి రాః ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతు పరసూత్రేణవర్తతే । బౌధాయ నమతంకృత్వా స్వసూత్ర ఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఏవమపిలక్షణ ప్రతిప దోక్తన్యాయేన శ్వశురసూత్రస్య ప్రాబల్యాత్తదభావఏవేదంద్రష్టవ్యమ్। అత్రాఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ సూత్రాన్తరేణయద్దగ్ధం ప్రేతంతస్యోత్తరాఃక్రియాః। స్వసూత్రేణైవకర్తవ్యాస్సపిణ్డీతువిశేషతః ॥ * ॥ దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తాఃపూ ర్వాఙ్గక్రియాః తత్పరాస్సాపిణ్డ్యాన్తామధ్యమాస్తదూర్ధ్వభావిన్య ఉత్తరాః క్రియాః । భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తంపరసూ త్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ **ఉపాత్తేతుప్రతినిధౌ ముఖ్యార్థోయదిలభ్యతే । తత్రముఖ్యమనాదృత్యగౌ ణేనైవసమాపయేత్ ॥ " ఇతిస్మృత్యర్థపారోక్తవచనార్థస్యాత్రాపి తుల్య త్వాత్సూత్రాన్తరేణ దాహకృతేనమధ్యేస్వసూత్రక్రియావకాశలేశః.**

దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తకర్మణ ఏకాధికారిత్వాదేకకర్మత్వాచ్చ క్రియావిషయే అధికారిభేదేన గోత్రభేదమాహ —

మూ — పరాశ్రితాయాశ్శుల్కోపనతాయాః పుత్రో బీజిన ఏవ క్రియాః కుర్యాత్, తస్యతు బీజిగోత్రేణైవ, అశుల్కోపనతాయాః పుత్రః క్షేత్రిణ ఏవ, పుత్రాభావే బీజినశ్చ, తస్యహి క్షేత్రిగోత్రేణైవ, నియోగజస్తు క్షేత్రిపూర్వం క్షేత్రిబీజినోరుభయోః కుర్యాత్, సహి ద్వ్యాముష్యాయణకః, తస్యాన్యతరగోత్రేణ, మాతామహసమ్బన్ధే మాతుస్తద్గోత్రేణ, ఉభయసమ్బన్ధే వికల్పేన, పుత్రికాపుత్రస్యైవమ్, దత్తస్య ప్రతిగృహీతృగోత్రేణ, అనేకభర్తృకాయాః ప్రథమభర్తృగోత్రేణ తేన వ్యవాయే సతి, అక్షతయోన్యాః భర్త్రన్తరగతాయాస్తద్గోత్రేణ, దత్తానూఢాయాః పితృగోత్రేణ, ఊఢాయా భర్తృగోత్రేణైవ, రాజవిశాం పురోహితగోత్రేణ, శూద్రాణాం తూష్ణీం దాసాన్తేన తత్తన్నామ్నా సర్వాః క్రియాః కుర్యాత్.

వ్యా — ప్రథమమేకం భర్తారమాశ్రిత్య భర్త్రన్తరమాశ్రితా పరాశ్రితా, సా యది శుల్కోపనతా తస్యాః పుత్రః బీజిన ఏవ త్రివిధాః క్రియాః కుర్యాత్ । తస్యతు - బీజిపుత్రస్య, బీజిగోత్రేణైవ క్రియాః । అశుల్కోపనతాయాః పరాశ్రితాయాః పుత్రః క్షేత్రిణ ఏవ క్రియాః కుర్యాత్ । బీజినః పితుః పుత్రాభావే తస్య చ క్షేత్రిపుత్ర ఏవ క్రియాః కుర్యాత్ । తస్య- క్షేత్రిపుత్రస్య, క్షేత్రిపితృగోత్రేణైవ క్రియాః । నియోగజస్తు - పుత్రార్థం భర్తురనుజ్ఞయా జాతస్తు, క్షేత్రిబీజినోరుభయోః పిత్రోః కుర్యాత్, దర్శాదౌ తు క్షేత్రిపూర్వకముభయోః శ్రాద్ధం కుర్యాత్, సహి - నియోగజః పుత్రః, ద్వ్యాముష్యాయణకస్స్యాత్, తతస్తస్య క్రియా అన్యతరగోత్రేణ కార్యాః । అత్ర నారదః ॥ శ్లో ॥ జాతా యే త్వనియుక్తాయామేకేన బహుభిస్తథా । అరిక్థభాజస్తే సర్వే బీజినామేవ తే సుతాః ॥ దద్యుస్తే బీజినే పిణ్డం మాతా చేచ్ఛుల్కతో భృతా । అశుల్కోపనతాయాం తు పిణ్డదా వోఢురేవ తే ॥ * ॥ వోఢురేవ - క్షేత్రిణ ఏవ । తతశ్చ " ॥ శ్లో ॥ ఓఘవాతాహృతం బీజం యస్య క్షేత్రే ప్రరోహతి । క్షేత్రీ లభతే బీజం న బీ

జీభాగమహార్హతి । తద్వత్పరస్త్రియాఃపుంసో ద్వౌసుతౌకుణ్డగోళకౌ ॥ "
ఇతిపరాశరవచనమశుల్కోపనతాపుత్రవిషయమ్, శుల్కగ్రహేతు "బీ
జినామేవతేసుతాః" ఇతిహిస్మర్యతే । అతోఽశుల్కోపనతాపుత్రస్యక్షే
త్రిగోత్రేణైవక్రియాః, అన్యస్యబీజిపితృగోత్రేణేతివివేకః । అత్రమరీచిః
॥ శ్లో ॥ బీజినోయదిపుత్రోఽన్యోనభవేత్క్షేత్రజస్సుతః । క్షేత్రిణోబీజిన
శ్చాపిసర్వంశ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ సఏవ ॥ శ్లో ॥ సగోత్రోవాఽ
న్యగోత్రోవా యోభవేద్విధవాసుతః । పిణ్డంశ్రాద్ధవిధానంచ క్షేత్రిణే
ప్రాగ్వినిర్వపేత్ ॥ బీజినేతుతతఃపశ్చాద్భవేతాం యద్యుభౌమృతౌ ।
బీజకర్తారితు ప్రేతే క్షేత్రీజీవతిచేత్క్వచిత్ । బీజినేదద్యురాజ్ఞాతు మృ
తేపశ్చాత్ప్రదీయతే ॥ * ॥ అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అపుత్రేణపర
క్షేత్రేనియోగోత్పాదితస్సుతః । ఉభయోరప్యసౌరిక్థీపిణ్డదాతాచ ధర్మ
తః ॥ * ॥ "గోత్రరిక్థానుగఃపిణ్డః" ఇతిమనుస్మృతేర్దత్తస్యోభయగోత్ర
త్వంసిద్ధమ్, అతోఽస్యాన్యతరగోత్రేణేతి సుష్ఠూక్తమ్ । దేవలయమాచ
॥ శ్లో ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకాదద్యుస్తాభ్యాంపిణ్డోదకేపృథక్ । ద్వాభ్యాందే
యాస్తుషట్పిణ్డా ఏవంకుర్వన్నముహ్యతి ॥ * ॥ అత్రవిశేషమాహాపస్తమ్బః
॥ వా ॥ యదిద్విపితాస్యాదేకైకస్మిన్పిణ్డేద్వౌద్వావుపలక్షయేన్మాతామహే
న ॥ * ॥ ఇతి ॥ " ॥ శ్లో ॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామితుభ్యంకన్యామ
లఙ్కృతామ్ । అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సమే పుత్రోభవేదితి ॥ " ఇతి
వసిష్ఠోక్తక్రమేణ మాతామహేనసమ్బన్ధః, " ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోహంప్రదా
స్యామితుభ్యంకన్యాంభవానపి । పుత్రార్థీచేదిహోత్పన్నస్సపుత్రోనా
భవేదితి ॥ " ఇతి కాత్యాయనోక్తప్రకార ఉభయసమ్బన్ధః । తత్రమాతా
మహేనైవసమ్బన్ధే మాతుః మాతామహగోత్రేణైవక్రియాఃకుర్యాత్ । త
థా ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్య గోత్రేణమాతుః పిణ్డోదకక్రియాః । కుర్వీ
తపుత్రికాపుత్రఏవమాహప్రజాపతిః ॥ * ॥ కాలాదర్శేచ ॥ శ్లో ॥ కుర్యా
న్మాతామహశ్రాద్ధం నియమాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధేకుర్యా
త్సఉభయోరపి ॥ * ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ ఆసురాదివివాహేషు
పుత్రికాకరణేపి పితృగోత్రమేవ, విశేషవచనాద్దానస్యనివృత్తేశ్చ । బ్రా
హ్మాదిషువివాహేషు వ్రీహియవవద్రథంతరవద్వికల్పః ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రికా

కరణేతి మాతామహేనైవసమ్బన్ధే, ఉభయసమ్బన్ధేతు తేనైవన్యాయేన గోత్రవికల్పస్సిద్ధః। ఏవం పుత్రికాపుత్రస్యాపి మాతామహసమ్బన్ధే తద్గోత్రత్వముభయసమ్బన్ధే గోత్రవికల్పశ్చసిద్ధః। అత్రమరీచిః ॥ శ్లో ॥ గోత్రాన్తరప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవచ। జ్ఞాతిత్వంచనివర్తన్తే తతుర్ధాలె సపర్ణముచ్యతే ॥ * ॥ వృద్ధహారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృభ్యాంచ ప్రదద్యాత్పుత్రికాసుతః। ఉభయోరపిసమ్బన్ధే యస్మాదుభయగోత్రతా ॥ * ॥ అతోదత్తస్యచప్రతిగృహీతృగోత్రమేవ, "గోత్రాన్తరప్రవిష్టానామ్" ఇతిస్మృతేః। తదాహ దత్తస్యప్రతిగృహీతృగోత్రేణేతి। యద్యపి పుత్రికాపుత్రదత్తయోర్గోత్రాన్తరప్రవేశస్సమానః, స్వీకారభేదాద్భేద ఇతి నచోద్యావకాశః। దత్తానూఢేతి ధారాపూర్వం దత్తాయా వివాహాత్ప్రాక్ మృతాయా భర్తృగోత్రేణ పితృగోత్రేణవా క్రియాఽకుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ దత్తానూఢాచ కన్యాయా సంస్కార్యాభర్తృగోత్రతః।" "॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతేనారీ వివాహాత్సప్తమేపదే ॥" ఇత్యుభయథావివాహదర్శనాత్। ఏవంవిధేషు యత్రపునశ్శాస్త్రతో నవ్యవస్థా తత్రసమయాచారతోవ్యవస్థితిర్ద్రష్టవ్యా। ఆచారాభావేపునః, "ఆత్మనస్తుష్టిరేవచ" ఇతివచనాదాత్మనస్తుష్టిరేవ వ్యవస్థాపికా। నైవమనేకభర్తృకాయాః, తత్రవ్యవస్థాపక వచనస్య విద్యమానత్వాత్। తథా ఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణామాద్యస్య వైభర్తుర్యద్గోత్రం తేననిర్వపేత్। యదిత్వక్షతయోనిస్స్యాత్పతిమన్యం సమాశ్రితా ॥ తద్గోత్రేణ తథాదేయం పిణ్డంశ్రాద్ధంతథోదకమ్ ॥ * ॥ ఇదమాహ అనేకభర్తృకాయా ఇతి। ఏవమూఢాయాభర్తృగోత్రమేవేత్యాహ ఊఢాయాఇతి। ఏవకారేణ వికల్పనిరాసః। అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రం కుమారీణామూఢానాం భర్తృగోత్రతః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతేనారీ వివాహాత్సప్తమేపదే। స్వామిగోత్రేణ కర్తవ్యాస్తస్యాఃపిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ రాజేతి - అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ పురోహితస్యప్రవరేణ రాజా ప్రవృణీతే ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ వా ॥ యద్యపి రాజవిశాంప్రాతిస్వికగోత్రాభావాత్ప్రవరాభావః, తథాపి పురోహితగోత్రప్రవరౌ వేదితవ్యౌ। తథాచ "యజమానస్యార్షేయాన్ ప్రవృణీతే"

ఇత్యుక్త్వా, "పౌరోహిత్యాద్రాజవిశామ్" ఇత్యాహాశ్వలాయనః ॥*॥
ఇతి। అతస్సపిణ్డోదకాదికమపి పురోహితగోత్రేణైవ కర్తవ్యమ్, తయోః
పురోహితగోత్రస్య నియమాత్। శూద్రాణామితి - గోత్రప్రవరాభావా
ద్దాసాన్తేన తత్తన్నామ్నా క్రియాఃకుర్యాత్ । తథాచ కాత్యాయనః॥శ్లో॥
పురోహితస్యగోత్రేణ కార్యా రాజవిశాం క్రియాః। దద్యాత్పిణ్డోదకే శ్రా
ద్ధం తూష్ణీం శూద్రస్య నామతః ॥ * ॥ తచ్చ నామ దాసాన్తమిత్యాహ మ
నుః ॥ శ్లో ॥ శర్మవద్బ్రాహ్మణస్యస్యాద్రాజ్ఞో రక్షాసమన్వితమ్ । వైశ్య
స్యపుష్టిసంయుక్తం శూద్రస్య ప్రేష్యసంయుతమ్ ॥ * ॥ ఇదం వ్యాఖ్యా
తం ॥ వా ॥ ఏవఞ్చైవనామధేయాభవన్తిభద్రశర్మాశక్తి పాలోధన పుష్టో
హీనదాసః ॥ * ॥ ఇతి। బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ శర్మాన్తం బ్రాహ్మణస్యో
క్తం వర్మాన్తం క్షత్రియస్య తు। పోషాన్తం చైవ వైశ్యస్య దాసాన్తం శూద్రజ
న్మనః ॥ * ॥ అత్రైవంప్రయోగః - విష్ణుశర్మాదశరథ వర్మాతులాధరపోష
సూర్యదాసఇతి। సర్వాః - పూర్వా మధ్యమా ఉత్తరాశ్చ.

మూ — నిశికృష్ణపక్షే దక్షిణాయనేవా ప్రమీయేత కథం ప్రాయశ్చి
త్తిః, "తాసూర్యా" ఇతి షడ్భిర్జుహుయాత్.

వ్యా — బోధాయనీయే ॥ శ్లో ॥ నిశికృష్ణేచ పక్షేచమరణే దక్షిణా
యనే। తాసూర్యాఇతి వైషడ్భిర్హుత్వా స్యాత్సంస్క్రియాతతః ॥ * ॥.

మూ — అప్సుమృతే "ఇమం మేవరుణ - తత్వాయామి" ఇతిద్వా
భ్యామ్, విషహతే "నమోఅస్తుసర్పేభ్యః" ఇతిత్రిభిః, పశుభిర్మా
రితే "అగావోఅగ్మన్ - ఇన్ద్రోయజ్వనే" ఇతిద్వాభ్యామ్, అశ
నిహతే "మూర్ధానం దివః" ఇతిమన్త్రేణ, దంష్ట్రిభిఃప్ర
మీతే "దంష్ట్రాభ్యామలిమ్లూన్ - యేజనేషుమలిమ్లవః" ఇతి
ద్వాభ్యామ్, సర్వత్ర చతుర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాత్.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిర్విషహతోమ్రి
యేత తస్యప్రాయశ్చిత్తమ్ "నమోఅస్తు సర్పేభ్యః" ఇతి తిసృభిశ్చతు
ర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాత్, యద్యాహితాగ్నిరప్సుమ్రియేత తస్య
ప్రాయశ్చిత్తమ్ "ఇమం మేవరుణ - తత్వాయామి" ఇతి ద్వేచతుర్గృ
హీతేనాజ్యేన జుహుయాత్, యద్యాహితాగ్నిఃపశుభ్యో మ్రియేత తస్య

ప్రాయశ్చిత్తమ్ "ఆగావో అగ్మన్ - ఇన్ద్రోయజ్వనే" ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాత్, యద్యాహితాగ్నిరశనిహతోమ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ "మూర్ధానందివో అరతింపృథివ్యాః" ఇతి చతుర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాత్, యద్యాహితాగ్నిర్దంష్ట్రిభ్యోమ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ "దంష్ట్రాభ్యాం మలిమ్లూన్" ఇతి ద్వే చతుర్గృహీతేన జుహుయాత్, ఏతదేవాస్య ప్రాయశ్చిత్తం భవతీతి విజ్ఞాయతే ॥ * ॥ అత్ర నిమిత్తస్య తుల్యత్వాదేకాగ్నేరపి తత్తదుక్తప్రాయశ్చిత్తం భవత్యేవ । బోధాయనీయేచ ॥ శ్లో ॥ జలేమృతస్యజుహుయాదిమం మేవరుణేత్యృచా । సర్పేణచేన్నమోఅస్తు త్రిభిర్హుత్వాఽథసంస్క్రియా ॥ * ॥

మూ — విచ్ఛిన్నేఽగ్నౌ స్త్రియాఃపత్యుర్వా సంస్థితే ద్వాదశగృహీతేనాజ్యేన వ్యాహృతిభిః "అయాశ్చ" ఇతిమన్త్రేణానాజ్ఞాతత్రయేణచాగ్నిసిద్ధిః.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ "ద్వాదశగృహీతేన స్రువంపూరయిత్వా" ఇతి । "భూర్భువస్సువరితి సర్వప్రాయశ్చిత్తాని తదిదంసర్వప్రాయశ్చిత్తం సర్వత్రక్రియతే" ఇత్యాశ్మరథ్యః, "యత్రానామ్నాతం తత్రక్రియతే" ఇత్యుల్లేఖనః "అనుగతేఽపి చోత్తరయా జుహుయాత్" ఇతిచ । "అనాజ్ఞాతమితి త్రిస్రోనాజ్ఞాతే జుహుయాత్" ఇతిచ । ఆహత్యాస్మాకమేతావదేవ గృహ్యాగ్నివిచ్ఛిత్తౌ ప్రాయశ్చిత్తమ్, అధికానుక్తైః । "॥ శ్లో ॥ అగ్నౌనష్టే త్రయకృచ్ఛ్రాణికర్తవ్యావత్సరంప్రతి ।" ఇత్యుక్తకృచ్ఛ్రాచరణం తత్తదతీతకాలానుగుణం కార్యమ్ । యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిరిత్యుపక్రమ్య ప్రాచీనావీత్యగ్న్యాయతనానీత్యాదినాఽగ్నిమథనాన్తముక్త్వా ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా తూష్ణీంహుత్వా ప్రేతేమాత్యా ఇత్యేతదాదికర్మప్రతిపద్యత ఇత్యాహితాగ్నేరగ్నిసన్ధానే ప్యేతావదేవోక్తమ్ । విధురవిషయేబోధాయనీయానాం విశేషః ॥ శ్లో ॥ విధురస్య విధాయాగ్నిం స్మరన్పురుషసూక్తకమ్ । జుహుయాద్ద్వాదశాజ్యేన విధవాయాస్త్వయంక్రమః ॥ * ॥

పత్న్యసన్నిధానే ప్రతినిధిమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ యస్యభార్యావిదూరస్థా పతితా వ్యాధితాపివా ।

అనిచ్ఛుః ప్రతికూలా వా తస్య ప్రతినిధౌ క్రియా ॥" ఇతి త్రికాణ్డీ.

వ్యా — ఏతేషు పఞ్చస్వపి నిమిత్తేషు దర్శాదివా భార్యాప్రతినిధింకృత్వా పూర్వోక్తక్రమేణాగ్నింసన్ధాయ ప్రేతేమా త్వా ఇత్యాదికుర్యాత్, ఏవం రాత్ర్యాదిసురణే సర్పాదిస్పృతౌ చ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్హుత్వా ప్రేతేమా త్వా ఇత్యాదికర్తవ్యమ్, "నిర్హృతే దోషే పునః కృత్స్నం కర్మ" ఇతి స్మృతేః.

స్త్రీసన్నిధానే విచ్ఛిన్నాగ్నిసన్ధానముక్తమ్, అసన్నిధానే ప్రతినిధిరుక్తః, తత్రాగ్నిసన్ధానే విశేషమాహ —

మూ — పూరభార్యే ప్రేతే ప్రోషిత భర్తృకాయాం వాఽతీతాయాంచ ఋగ్గృహీతేనాజ్యేన సప్తతే అగ్నే సప్తవ్యాహృతయః పూర్వం దేవా అపరేణ ప్రాణాపానౌ మాత్వావృక్షావభ్యావర్తినీత్యేతైష్షోడశాజ్యాహుతీర్జుహుయాత్ .

వ్యా — "మా త్వా వృక్షౌ సమ్బాధిష్టామ్- మా త్వా వృక్షౌ సమ్బాధేథామ్" ఇతి ద్వ్యామ్నాత్రితన్త్రితస్సఙ్గృహీతౌ మాత్వావృక్షావితి । అభ్యావర్తినీతి - "అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా నివర్తస్వ - సహ రయ్యా నివర్తస్వ" ఇతి చతసృణాం సంజ్ఞా । అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ అథ యది గృహస్థస్యౌపాసనం విచ్ఛిద్యేత ప్రాణేషూత్క్రాన్తేషు శ్రోత్రియవదనాదుద్ధరేచ్ఛ్రోత్రియాగారాద్వాఽఽహృత్యాగ్నిముపసమాధాయ సమ్పరిస్తీర్యాజ్యం విలాప్యోత్పూయ స్రుక్స్రువం నిష్టప్య సమ్మృజ్య స్రువి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా "సప్త తే అగ్నే" ఇతి సప్తవ్యాహృతిభిర్జుహుత్వా "పూర్వం దేవాః- అపరేణ ప్రాణాపానౌ" ఇతి ద్వాభ్యామ్, "మా త్వా వృక్షౌ సమ్బాధిష్టామ్ - మా త్వా వృక్షౌ సమ్బాధేథామ్" ఇతి చ ద్వాభ్యామ్, "అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా-పహరయ్యా" ఇతి చతస్రోఽభ్యావర్తినీశ్చ హుత్వా, తత ఊర్ధ్వం పైతృమేధికం కర్మ ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ .

కేవలం శుద్ధాయాః స్త్రియస్సన్నిధానా సన్నిధానభేదేనాగ్నిసన్ధానముక్తమ్, సంప్రతి రజస్వలాగ్ని సన్ధానం పరిచోద్య తత్ప్రకారమాహ —

మూ — యది భార్యర్తుమతీ సూతికా వా సా వా పతిర్వా ప్రామేత్తకథమగ్నిస్సన్ధీయేత జాతవేదసే మనో జ్యోతిర్భూర్భువరగ్నయే చేతి చత

ప్రస్తన్తుం తన్వన్నుద్బుధ్యస్వాగ్నే త్రయస్త్రింశత్తంతవో వ్యాహృతయో వ్యస్తాస్సమస్తా అనాజ్ఞాతత్రయం సమస్తా వ్యాహృతయశ్చేతి సప్తదశభిరగ్నిసిద్ధిః.

వ్యా — అత్ర బోధాయనీయే ॥ శ్లో ॥ మ్రియమాణస్య చేద్భార్యా సూతికర్తుమతీతు వా । మార్గాణం మనస్వతీం హుత్వా తతస్తన్తుమతీన్త్వచమ్ । ఉద్బుధ్యస్వ త్రయస్త్రింశద్వ్యాహృత్యాచ సమస్తయా । వ్యాహృత్యా త్రిరనాజ్ఞాతం మహావ్యాహృతిభిస్తథా ॥ హుత్వా చతుర్గృహీతేన సర్పిషాథాస్య సంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । మార్గా - "జాతవేదసే సునవామ సోమమ్" ఇతి ఋక్, మనస్వతీ - "మనోజ్యోతిర్జుషతామ్" ఇతి ఋక్, తన్తుమతీ - "తన్తుం తన్వన్" ఇతి ఋక్, మహావ్యాహృతయః - "భూరగ్నయే చ పృథివ్యై చ" ఇత్యాద్యాశ్చతస్ర ఋచః, బోధాయనేన తాసామేవ మహావ్యాహృతిత్వస్మృతేః । అతస్తత్రైవ తథా ప్రసిద్ధిః । బోధాయనీయవ్యతిరిక్తస్మృతిషు "॥ శ్లో ॥ ఉపనీయ గురుశ్శిష్యం మహావ్యాహృతిపూర్వకమ్ । ఓంకారపూర్వికాస్తిస్రో మహావ్యాహృతయోఽవ్యయాః ॥" ఇత్యాదిషు కేవలవ్యాహృతిష్వేవ న భూరగ్నయే చేత్యాదిషు । అత్ర "॥ శ్లో ॥ జుహుయాత్తస్యమోద్వాభ్యాం వరందద్యాదథసంస్క్రియా ।" ఇతి కేచిత్పఠన్తి । తత్పక్షే "తస్యమో రాజా భగవాన్ - యస్మిన్నేనమ్" ఇతి ద్వాభ్యాం హుత్వా, వరమ్ - ధేనుం దత్వా, అథ సంస్క్రియా కార్యా.

నను "॥ శ్లో ॥ న జాతు పరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ । ఆచరన్ పరశాఖోక్తం కర్మారణ్డః ప్రకీర్తితః ॥" ఇతి దోషస్మరణాత్కథం పరగృహ్యోక్తానుష్ఠానమితి చేత్స్వగృహ్యోక్తం విహాయాన్యగృహ్యోక్తానుష్ఠాతృవిషయత్వాత్తస్య, అతస్స్వగృహ్యానుక్తాగృహ్యాన్తరోక్తానుష్ఠానమవిరుద్ధమేవ, తదాహ —

మూ — తత్రైష శ్లోకో భవతి ॥ శ్లో ॥ యన్నామ్నాతం స్వశాఖాయాం
యథోక్తమవిరోధి చ । విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమగ్నిహోత్రాది
కర్మవత్ ॥ * ॥.

వ్యా — అతస్సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్య న్యాయతః కర్తుముచితత్వాత్స్వగృహ్యానుక్తం గృహ్యాన్తరోక్త

ష విరుద్ధమనుష్ఠేయమేవ । యథోపవీతాద్యుపవీతధారణమ్, యథాచోపా కర్మణి బ్రహ్మచారిణాంక్షౌరమ్, యథాచసన్ధ్యావన్దనగాయత్ర్యాది, నహ్యే తాన్యాపస్తమ్బోక్తాని, తథాప్యేతానిశిష్టా ఆచరన్త్యవిరోధాత్.

ప్రాగ్వాకమధ్యే వా సర్వత్ర శ్రౌతస్మార్తగార్హ్యకర్మసు ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తసమ్భవేసతి పూర్వమేవ ప్రాయశ్చిత్తంకృత్వాఽన న్తరంకర్మకుర్యాదిత్యాహ —

మూ — ప్రాయశ్చిత్తసమ్భవే తత్కృత్వా సర్వత్రాథకర్మప్రతిప ద్యతే, "నిర్హృతేనోపేపునఃకృత్స్నంకర్మ" ఇతిస్మృతేః.

వ్యా — శ్రుతిలక్షణం ప్రాయశ్చిత్తంవిధ్యపరాధే విధీయతే, ఏకస్మి న్దోషే శ్రూయమాణాని ప్రాయశ్చిత్తానిసముచ్చీయేరన్, అర్థాన్తరత్వా జ్జపోహోమాఇజ్యాచ దోషనిర్ఘాతార్థానిభవన్తి, అనన్తరంవోపాత్తక ర్తవ్యాని, నిర్హృతేదోపేపునఃకృత్స్నంకర్మేత్యాపస్తమ్బస్మరణాదిత్యర్థః। అతోఽత్రశస్త్రవిషాదిమరణే రజస్వలాసూతికానిన్దితమరణేచ కాలాతిక్ర మేచతన్నిమిత్తసమ్భవేచ ప్రథమంప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన తద్దోషంని ర్హృత్యతతఃకర్మప్రారభేత.

మూ — ఆత్మారూఢానలేప్రేతే తద్దక్షిణహస్తం కర్తాలౌకికేఽగ్నావ భితప్య "ఉపావరోహ" ఇత్యుపావరోహ్యాగ్నిమ్ "పునస్త్వాది త్యాః" ఇతిప్రజ్వాల్యవ్యాహృతిభిర్జుహుయాత్.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ । "ఆత్మారూఢాగ్నిర్యజమానోమ్రియేత లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ ప్రేతస్యదక్షిణంపాణిమభినిధాయతత్ప్రతో భాగ్ తాఽనోర్వాప్రత్యాసన్నబన్ధురుపావరోహేత్యుపావరోహయేత్" "పునస్త్వాదిత్యా ఇత్యగ్నిముపసమిన్ధ్యాదేవంసర్వేష్వగ్న్యుపఘాతేషు" ఇతిచ । "భూర్భువస్సువరితిసర్వప్రాయశ్చిత్తాని" ఇతిచ । విధౌచ॥వా॥ యద్యాత్మారూఢాగ్నిర్మ్రియేత తస్య దక్షిణంపాణింలౌకికేఽగ్నావభిత ప్య "ఉపావరోహ" ఇత్యుపావరోహయేత్ ॥ * ॥.

ప్రోషితవిషయే —

మూ — యస్యప్రోషితస్యవృత్తాన్తోనశ్రూయతే ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం తస్య ప్రతికృతిదాహపూర్వకం విధివదౌర్ధ్వదైహికంకుర్యాత్.

వ్యా — ప్రతికృతిర్వక్ష్యతే। ప్రోషితస్య - దేశాన్తరగతస్య। కాలాఉర్కే ॥ శ్లో ॥ యస్య న శ్రూయతే వార్తా యావద్ద్వాదశవత్సరమ్। కుశపుత్రకదాహేన తస్య స్యాదవధారణమ్ ॥ * ॥

అత్ర విశేషమాహ —

మూ — పిత్రోస్తు పఞ్చదశాబ్దాదూర్ధ్వం దశాహోద్విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్.

వ్యా — అతోద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వవిధిః పితృవ్యతిరిక్తవిషయః। అతః పిత్రోః పఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వం ప్రతికృతిదాహం కృత్వా దశరాత్రత ఏవ క్రియాః కుర్యాత్। అత్ర దశాహవిధానాత్పూర్వత్ర త్ర్యహవిధిస్సిద్ధః, అవస్థానదేశాద్యజ్ఞానముభయత్ర సమానమ్, తచ్ఛ్రవణే తు న తత్ప్రేతకర్మ। అత్ర జాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే యస్య న వార్తా నైవ చాగతిః। ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాద్వర్షాత్కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్ ॥ కుర్యాత్తస్య చ సంస్కారం యథోక్తవిధినా తతః। తదానీమేవ సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి సంచరేత్ ॥ * ॥ ప్రతిరూపకమ్ - ప్రతికృతిః, యథోక్తవిధినా - దశరాత్రం పిణ్డోదకదానాదివిధిపరశాస్త్రక్రమేణ.

వృత్తాన్తశ్రవణాభావే ప్రేతకృత్యే కృతే ప్రోషితాగమనే కర్తవ్యమాహ —

మూ — యది ప్రేతకృత్యసంస్కృతః కశ్చిదాగచ్ఛేత్తం ఘృతపూర్ణే కుమ్భే త్రిరాత్రమేకరాత్రం వా నిధాయ శుభే లగ్నే సముత్థాప్య జాతకర్మాద్యైర్విధివత్సంస్కృత్య వపనమేఖలాజినదణ్డభైక్షచర్యావ్రతవర్జం యథావదుపనీతః కస్మింశ్చిద్గిరౌ ద్వాదశాహం త్ర్యహం వా నియత ఉపోష్యాగత్య పూర్వభార్యాం తదభావేఽన్యాం కన్యాముద్వాహేదధాయుష్మచ్చరుణాఽనాహితాగ్నిమ్, ఇష్ట్వాఽఽహితాగ్నిం సంస్కుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ యద్యేతస్మిన్కృతే పునరాగచ్ఛేత్తం ఘృతకుమ్భాదున్మజ్య జాతకర్మప్రభృతిభిర్ద్వాదశరాత్రం వ్రతం చరిత్వా తథైవ జాయయాఽగ్నిమాధాయ పూర్వభుక్తాయాం భార్యాయాం పాణిగ్రహణం విధీయతే అగ్న్యాధేయం కుర్వన్తి వ్రాత్యేన పశునా వాయుదేవతిరిం

వాగత్వాఽగ్నయేకామాయేష్టింనిర్వపేదీప్సితైఃక్రతుభిర్యజేత ॥ * ॥ ఇతి వృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ జీవన్యదిసమాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భేనిమజ్జ్యతమ్ । ఉద్ధృత్యస్నాపయిత్వాఽస్యజాతకర్మాదికారయేత్ ॥ ద్వాదశాహంవ్రతంచాస్య త్రిరాత్రమథవాస్యతు । స్నాత్వోద్వహేతతాంభార్యామన్యాంవాతదభావతః ॥ అగ్నీనాధాయవిధివద్వ్రాత్యస్తోమేనవాయజేత్ । తథైన్ద్రాగ్నేనపశునాగిరింగత్వాచతత్రతు ॥ ఇష్టిమాయుష్మతీంకుర్యాదీప్సితాంశ్చక్రతూంస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతమ్ - బ్రహ్మచర్యమ్, స్నాత్వా - సమావర్తనంకృత్వా, ఆయుష్మతీష్టిః - "అగ్నయ ఆయుష్మతే పురోడాశమష్టాకపాలమ్" ఇత్యామ్నాయతే । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ ఘృతకుమ్భనిషాద్యైనం త్ర్యహమేకాహమేవవా । సముత్థాప్యశుభేలగ్నే జాతకర్మాది కారయేత్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దేననామకరణాన్నప్రాశన చౌలోపనయనచతుర్వేదవ్రతసమావర్తన వివాహాన్తాస్సఙ్గృహ్యన్తే । అత్ర బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ వపనం మేఖలాదణ్డం భైక్షచర్యావ్రతానిచ । నివర్తన్తేద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ పునస్సంస్కారః - పునరుపనయనమ్ । ఏవంపునస్సంస్కారానన్తరం ద్వాదశాహంత్ర్యహంవా బ్రహ్మచర్యాదివ్రతనియతఉపోష్య వ్రతానిచరిత్వా పరిసమాప్య సమావృత్తః పూర్వభార్యామన్యాంవా పాణౌకృత్యచరుమాయుష్మతీమిష్టింవాకుర్యాత్ । అత్రపునర్వివాహే " ॥ శ్లో ॥ నదానంనైవవరణం నప్రతిగ్రహణంతథా । త్రిరాత్రంచ వ్రతంనస్యాత్పునరుద్వాహకర్మణి ॥ " ఇతి స్మృత్యన్తరోక్తంద్రష్టవ్యమ్ । ఏకస్మిన్నేవదినే శేషహోమాన్తంకర్మకర్తవ్యమిత్యర్థః । గృహ్యపరిశిష్టే ॥ వా ॥ యఏవాహితాగ్నేఃపురోడాశాస్త ఏవానాహితాగ్నేశ్చరవః ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాగ్నేరిష్టిః, తత్స్థానే అనాహితాగ్నేశ్చరుః.

మూ — కాలాతిక్రమే ప్రాజాపత్యంచరిత్వోర్ధ్వదైహికంకుర్యాత్.

వ్యా — దశాహాతిక్రమవిషయమిదమ్ । అతోమాసాద్యతిపత్తౌ ప్రాజాపత్యద్వైగుణ్యాదికం కల్ప్యమ్ । అత్ర స్మృతిసంగ్రహే ॥ వా ॥ నిమిత్తే శ్రాద్ధహీనే సంస్కారకాలాతిక్రమేచ ప్రాజాపత్యం కుర్యాత్ । తథా ॥ శ్లో ॥ సంస్కారాణాంతు సర్వేషాం కాలోయద్యతిపద్యతే । ప్రాజాపత్యంచరేత్స్నాన తతోహ్యేవంప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥

మూ — చిరకాలెపి ప్రేతకృత్యంపిత్రోర్దశాహతపవకుర్యాత్.

వ్యా — అతికాన్తప్రోషితత్వయోరవిశేషజ్ఞాపనార్థం దశాహగ్రహణమ్ । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతెతుహ్యార్ద్రవస్త్రోపవాసినా । అతీతెఽబ్దెఽపికర్తవ్యం ప్రేతకార్యంయథావిధి ॥ * ॥ దశాహేతిశ్రుతిపాఠాన్తరమ్ । "మాతాపిత్రోర్దశాహంస్యాత్" ఇతిహిస్మర్యతె । సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థో మాతాపిత్రోర్మృతౌయది । సంవత్సరేవ్యతీతేపి కుర్యాత్ప్రేతక్రియాంసుతః ॥ * ॥

ఏవంపిత్రోర్దశాహవిధానాదన్యేషాం త్ర్యహాత్సమాపనమర్థసిద్ధం తదాహ —

మూ — అన్యేషాంతు త్ర్యహాత్.

వ్యా — ప్రేతకృత్యంకుర్యాదితి పూర్వేణానుషజ్యతే । సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ మృతానాంతుసపిణ్డానాం కాలెబహుతిథేగతె । తాన్సర్వాన్సహసంస్కుర్యాత్త్రిరాత్రేణయథావిధి ॥ ఏకోద్దిష్టంచతుర్థేఽహ్ని తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్ । సపిణ్డీకరణం తేషాం సహవాపృథగేవవా ॥ * ॥ కర్త్రైక్యేసహ, అన్యథా పృథగెనెతివ్యవస్థా.

మూ — తత్కాలెదశాహతస్సపిణ్డానామ్.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ వాసస్సపీడయిత్వోపవిశన్త్యేవంత్రిస్తర్పయన్తి తిలమిశ్రం సగోత్రనామధేయముదకముత్సృజ్యాహరహరఞ్జలిమేకోత్తరవృద్ధ్యాదశాహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః ॥ వా ॥ యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకంపిణ్డంచదద్యుః ॥ * ॥ సపిణ్డస్యదశాహాశౌచసద్భావాద్దశాహోదకదానంసిద్ధమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేహనియత్పిణ్డం తేనమూర్ధాభిజాయతె ।" ఇత్యుపక్రమ్య " ॥ శ్లో ॥ నవమేవీర్యసంపత్తిర్దశమెక్షుత్పరిక్షయః । ఆశౌచాన్తేతతస్సమ్యక్పిణ్డదానంసమాప్యతే ॥ " ఇతి ఋశ్యశృఙ్గస్మరణాత్, " దద్యుర్దశాహంతిలవారిపిణ్డమ్ " ఇతిస్మృతేశ్చ.

మూ — శిశూనాంత్ర్యహాదేకాహాద్వా.

వ్యా — బౌధాయనీయే ॥ శ్లో ॥ ఉదకం పిణ్డదానంచ త్ర్యహంస్యాత్తుత్రివత్సరాత్ । దశాహంపిణ్డదానంస్యాదష్టమాబ్దాత్పరంస్మృతమ్ ॥ * ॥ సంగ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యస్త్ర్యహంపిణ్డోదకక్రియా ॥

కుర్యాద్దశాహానాశౌచం వర్తతేచనసంశయః ॥ తథా ॥ శిశోస్త్రివత్సరా
దూర్ధ్వముదకం పఞ్చసప్తతిః । త్రిరాత్రాత్పిణ్డదశకం సర్వేషాంతర్పణంభ
వేత్ ॥ * ॥ ఏవం సమానోదకవిషయేపి త్ర్యహమేవక్రియా । తథా విజ్ఞా
నేశ్వరాహ ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేత్త్ర్యహాత్ప్రేతక్రియాభవేత్ ।
ప్రథమేఽహ్ని త్రయఃపిణ్డాద్వితీయేచతురస్తథా ॥ త్రీంస్తుదద్యాత్తృతీయేఽ
హ్నివస్త్రాదిక్షాలనంతతః । ఏకోద్దిష్టంచకర్తవ్యం శ్రాద్ధకర్మతతఃపరమ్ ॥ * ॥
శ్రాద్ధకర్మ - సపిణ్డీకరణమ్ " ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేదివసే దేయాస్త్రయఃపిణ్డా
స్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురో దద్యాదస్థి సఞ్చయనంతతః ॥ త్రీంస్తుద
ద్యాత్తృతీయేఽహ్నివస్త్రాదిక్షాలనంతతః ॥ * ॥ అత్ర శిశూనామన్యేషాం
చ మహాతీర్థపుణ్యదేశేష్వాపత్సు చ ఏకదినే నసమాపనంస్మర్యతే । వృద్ధగా
ర్గ్యః ॥ శ్లో ॥ మృతానామేకవంశ్యానామేకో యదిచదాహకః । ఏకస్మిన్దివ
సేకుర్యాదేకతన్త్రేణకారయేత్ ॥ * ॥ కర్తృభేదేనతన్త్రమిత్యర్థః । కణ్వా
శ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆపన్నః స్త్రీచశూద్రశ్చ యస్త్రైర్దగ్ధ్వాస్వకాంతినుమ్ । తద
హ్నైవక్రియాస్సర్వాఃకుర్యాదితిహివైశ్రుతిః ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాః
సమాహితః । దశమంపిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషేశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి
వచనంతత్కాలవిషయమ్ .

మూ — అతిక్రాన్తేసంవత్సరే పిత్రోరన్యేషామేకాహతఃకుర్యాన్నా
త్రాస్థిసఞ్చయోనశాన్తికర్మేత్యేకే.

వ్యా — సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేతుసంస్కారఏకాహాత్పిణ్డమర్ప
యేత్ । శ్రాద్ధందద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్నిసపిణ్డనమ్ ॥ నాస్థిస
ఞ్చయనంకుర్యాన్నచచర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాదినాతుకర్తవ్యంపునస్సం
స్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఏకేఽత్యుక్తిర్వికల్పార్థా, " కుమ్భనిధానాన్తమ్ "
" అనాహితాగ్నేః స్త్రియాశ్చ " ఇతిదాహాస్థిసఞ్చయాన్తత్వస్మరణాత్.

మూ — దుర్మరణే కాలాన్తరే ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం నారాయణ
బలిం కృత్వా త్ర్యహాత్ప్రేతక్రియాంకుర్యాత్.

వ్యా — దేవలః ॥ శ్లో ॥ యేమృతాఃపాపమార్గేణ తేషాంసంవత్స
రాత్పరమ్ । నారాయణబలింకృత్వా కుర్యాత్తత్రౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అ
జ్ఞాతేవాఽథషణ్మాసే పునఃకృత్వాతుసంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచిర్భూ

త్వా శ్రాద్ధంకుర్యాదిత్యాదికమ్ ॥ * ॥ అత్రకృత్వేత్యనేననియమాదౌర్ధ్వదైహికాత్ప్రాగేవ నారాయణబలిః కార్యః "కృత్వాతుసంస్కృతిమ్" ఇతివచనాన్నకేవలముదకం కార్యమ్, త్రిరాత్రవిధానాత్పిత్రోరప్యత్ర నదశాహాతఃక్రియాః.

అత్రాపరార్కవచనైఃపూర్వసూత్రంవివృణోతి —

మూ — అత్రశ్లోకానుదాహరన్తి" ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యాదికృచ్ఛ్రం చతప్తకృచ్ఛ్రత్రయంతథా । చాన్ద్రాయణం తతఃకృత్వా నారాయణబలిం తథా ॥ కృత్వైవతద్వత్సరస్యాన్తే విదధీతౌర్ధ్వదైహికమ్ । షణ్మాసాద్ద్విగుణం కార్యం త్రిమాసాత్త్రిగుణం భవేత్ ॥ చతుర్గుణంత్రిపక్షేస్యాత్సద్యఃపఞ్చగుణం భవేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — అత్ర "తపఃపరంకృతయుగే" ఇతికృచ్ఛ్రాదీనాం కృతయుగవిషయత్వేనకలౌ స్వరూపానుష్ఠానాయోగేపి "దానమేవకలౌయుగే" ఇతిస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేతుగామేకాం దద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ । చాన్ద్రాయణేతుగాస్తిస్రః" "గవామభావే నిష్కంస్యాత్" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా కృచ్ఛ్రప్రతినిధిద్రవ్యందత్వా కర్మకర్తవ్యమ్ । పక్షాన్తరమాహపరాశరః ॥ వా ॥ తత్కాలేసతి ప్రాయశ్చిత్తం చతుర్గుణం షణ్మాసాన్తేత్రిగుణం సంవత్సరాన్తేద్విగుణం త్రిహాయనాన్తేప్రోక్తమేవాచరన్తి ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ ॥ శ్లో ॥ యదిశస్త్రవిషాద్యైర్వ్యాపాద్యైః కామతో బ్రాహ్మణోహతః । త్రిహాయనే వ్యతీతేతు ప్రాయశ్చిత్తం విదుర్బుధాః ॥ * ॥ ప్రాయశ్చిత్తమ్ - ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రాది.

ఏవంవిద్యుచ్ఛస్త్రవిషాగ్న్యాదికసర్పవ్యాఘ్రాదిభిః కామతోమరణే "॥ శ్లో ॥ అగ్నివిద్యుత్పయఃపాశచణ్డాలైర్బ్రాహ్మణైర్హతాః । ఏకద్విత్రిచతుఃపఞ్చషడబ్దైశ్శుద్ధిమాప్నుయుః ॥" ఇతి కాలభేదేన ప్రాయశ్చిత్తతారతమ్యముక్తమ్, తత్రవ్యవస్థామాహ —

మూ — కామతోపిదుర్మృతౌ తత్ప్రాయశ్చిత్తం పఞ్చగుణంకృత్వావిప్రస్యసద్యఃక్రియాఃకుర్యాత్ .

వ్యా — తేచశబ్దేనపూర్వసూత్రోక్తప్రాజాపత్యాదయఃపరామృశ్యన్తే, అత్రాతికృచ్ఛ్రతప్తకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాని ప్రాజాపత్యత్రయాణా

త్త్వకాని । ఏవం ప్రాయశ్చిత్తకరణే విప్రస్య సద్య ఏవ క్రియాః కార్యాః । వి ప్రగ్రహణాదన్యేషాం కాలవిలమ్బః । తథా వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ మనుష్యవర్జం విప్రాణాం గర్హితే మరణే సతి । సద్య ఏవ క్రియాః కార్యా విప్రాణాం మనుశాసనాత్ ॥ * ॥ అపరార్కే చ ॥ శ్లో ॥ మర్త్యృతౌ సద్య ఏవ స్యాత్సంస్కారో హి ద్విజన్మనామ్ । లబ్ధ్వా కృచ్ఛ్రాణి విప్రేభ్య ఇతి ధర్మవిదాం మతమ్ ॥ * ॥

ఏవం బుద్ధిపూర్వమృతౌ ప్రాయశ్చిత్తోక్తేః ప్రమాదమరణే సతి తదభావశఙ్కాయాం ప్రమాదాద్యవిశేషేణ కామతోఽకామతో వా దేశవిశేషే మృతౌ చ ప్రాయశ్చిత్తం కార్యమిత్యాహ —

మూ — చణ్డాలాముదకాదిభిః పాపిష్ఠమృతిశ్రుతేస్తైః ప్రమాదమర్త్యృతౌ వనాధ్వనగరకుటికాదిషు మృతౌ చ కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రసౌమ్యసాన్తపనగోదానాని కృత్వా క్రియాః కుర్యాత్ .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదుదకాత్సర్పాద్బ్రాహ్మణాద్వైద్యుతానలాత్ । దంష్ట్రిభ్యశ్చ పశుభ్యశ్చ మరణం పాపకర్మణామ్॥ ఉదకం పిణ్డదానం చ ప్రేతేభ్యో యత్ప్రదీయతే । నోపతిష్ఠతి తత్సర్వమన్తరిక్షే వినశ్యతి ॥*॥ చణ్డాలాద్యైర్మరణస్య పాపకర్మనిబన్ధనత్వస్మరణాత్ప్రమాదాచ్చణ్డాలాదిమరణేఽపి తత్పాపనిర్హరణాయ ప్రాయశ్చిత్తం కార్యమిత్యర్థః, "లబ్ధ్వా కృచ్ఛ్రాణి" ఇత్యవిశేషేణ మర్త్యృతౌ కృచ్ఛ్రస్మరణాత్ । నను, "ప్రమాదాదపి నిశ్శఙ్కమ్" ఇతి చణ్డాలాదిహతస్యాపి సద్యః క్రియావిధానాత్కథం ప్రాయశ్చిత్తమితి చేన్నైవమ్, సద్యః క్రియావిధానస్య ప్రాయశ్చిత్తవిధ్యవిరోధాత్, ప్రత్యుత ప్రాయశ్చిత్తకరణస్య పాపక్షయద్వారా క్రియార్హతాహేతుత్వాచ్చ । అతః పాపనిర్హరణాయ ప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యమేవ, అన్యథా "నోపతిష్ఠతి తత్సర్వమ్" ఇతి కృతస్యాపి వినాశస్మరణాత్ । ఏవమేవ హి "మరణం పాపకర్మణామ్" ఇతి వచనతోఽభిప్రాయః । సర్పహతే విజ్ఞానేశ్వరేఽవిశేషః ॥ శ్లో ॥ సువర్ణతారనిష్పన్నం నాగం కృత్వా తథైవ గామ్ । వ్యాసాయదత్త్వా విధివత్పితురానృణ్యమాప్తవాన్ ॥ * ॥ అతస్సర్పాదిసాహచర్యాచ్చణ్డాలాద్యైః ప్రమాదమరణేఽపి ప్రాయశ్చిత్తం సిద్ధమ్ । ప్రమాదమరణే ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం దశాహాత్పరత క్రియాః కార్యాః, కామతస్తు త్ర్యహాదితి వివేకః । వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అకామతో మృతా

నాంతుద్విజాతీనాంవనేపథి । గ్రామేవానగరేవాపి కుటికేష్వగృహేషు వా ॥ సంవత్సరాన్తేసద్యోవా బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞయా । కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రం సౌమ్యంచ తథాసాన్తపనంచరేత్ ॥ గోదానంతద్వ్రతస్యాన్తే బ్రాహ్మణానాంచభోజనమ్ ॥ * ॥ సద్యః ప్రాయశ్చిత్తకరణే న కాలవిలమ్బ ఇత్యర్థః । విష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ మణ్డపేగోపురేవాపి ప్రాసాదేహర్మ్యభిత్తిషు । అకామతోమృతానాంతు దాపయేద్దైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రం పరాకేణవిశుద్ధ్యతి । పూర్ణైర్దైతువ్రతంకుర్యాత్సమాప్తేతూదకక్రియా ॥ నారాయణబలింకుర్యాచ్ఛుద్ధిరేషాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఏవమకామతోవనాదిషు మృతస్యాపి ప్రాయశ్చిత్త విధానాచ్చణ్డాలాద్యైః ప్రమాద మృతస్య ప్రాయశ్చిత్తంకైముత్యసిద్ధమిత్యలమ్ । అగృహేష్వితి - కుణ్డతటాకనదీతీరాఙ్గణనిష్కుటాద్యనావృతప్రదేశేష్విత్యర్థః.

ప్రమాదమృతౌ ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం సద్యః క్రియా కార్యేత్యాహ —

మూ — ప్రమాదాద్ధమృతౌసద్యః క్రియాశౌచేసమాచరేత్.

వ్యా — బ్రాహ్మే ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదపినిశ్శఙ్కమకస్మాద్విధిచోదితః । శృఙ్గిదంష్ట్రినఖివ్యాళవిషవహ్నిస్త్రిపిశాగ్నిభిః ॥ చణ్డాలైర్వాథచోరైర్వా నిహతోయత్రకుత్రచిత్ । తస్యదాహాదికంకార్యంయస్మాన్నపతితస్తుసః ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ ॥ శ్లో ॥ యదికశ్చిత్ప్రమాదేన మ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః । తస్యాశౌచంవిధాతవ్యం కర్తవ్యాచోదకక్రియా ॥ * ॥ దశాహాత్తఇతి శేషః.

వైధేతువిశేమాహ —

మూ — వైధే ప్రాయాదిమరణే దేవకార్యార్థదేహత్యాగేచ సమర్మరణంచ కాలవిలమ్బస్సద్యః క్రియాఃకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ వృద్ధశ్శౌచస్మృతేర్లుప్తః ప్రత్యాఖ్యాతభిషక్క్రియః । ఆత్మానంఘాతయేద్యస్తు భృగ్వగ్న్యనశనాంబుభిః ॥ తస్యత్రిరాత్రమాశౌచంద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయేచోదకంకృత్వా చతుర్థేశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ కించ “ ॥ శ్లో ॥ సాధ్వీనామేవనారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోహివిజ్ఞేయో మృతేభర్తరికర్హిచిత్ ॥” ఇత్యగ్నిప్రవేశస్యాపి శాస్త్రవిహితత్వాత్త్ర్యహాదిక్రియా। తథాబ్రాహ్మే

॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతేపత్యౌ సాధ్వీతత్పాదుకాద్వయమ్ । నిధాయో రసిసంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్ ॥ ఋగ్వేదవాక్యాత్ స్త్రీసాధ్వీనభవేదాత్మఘాతినీ । త్ర్యహాశౌచేతు నిర్వృత్తే శ్రాద్ధం ప్రాప్నోతి శాశ్వతమ్ ॥ * ॥ ఆగ్నేయేచ ॥ శ్లో ॥ విష్ణోః కార్యం సముద్దిశ్య దేహత్యాగోయదాకృతః । తదావైకుంఠవాసాద్యముక్తో భవతిమానవః ॥ * ॥ పాద్మేచ ॥ శ్లో ॥ దేవస్యధనధాన్యార్థం భూసురాణాన్ద్వయోరపి । క్షేత్రారామగృహాద్యర్థం వివాదంకురుతేయదా ॥ వైష్ణవోఽన్యోవిశేషేణ ప్రాణత్యాగాన్తమాత్మనః శస్త్రాదిసాధనైరన్యైరణకృత్యాదికాన్మృతః । తస్యైవం శేషృతాస్సర్వేగచ్ఛన్త్యత్యన్తికంలయమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాంస్త్యజతియోహ్యగ్న్యమాంప్రపన్నోపిసుకృతే । బాలసూర్యప్రకాశేవవ్రజేద్యానేనమద్గృహమ్ ॥ * ॥ ఏవంశాస్త్రవిహితత్వాత్సర్వస్త్రీహత్యాకార్యాకించ “ ॥ శ్లో ॥ యఃకామతోమహాపాపం నరఃకుర్యాత్కథంచన । నతస్యనిష్కృతిర్దృష్టాభృగ్వగ్నిపతనాదృతే ॥ రేతస్సిక్త్వాకుమారీషుస్వయోనిష్వన్త్యజాసుచ । సపిణ్డాపత్యదారేషుదేహత్యాగోవిధీయతే ॥ ” ఇతిమన్వాదివిహితాత్మహననేపి త్ర్యహాక్రియేత్యలమ్.

మూ — విధివత్సంస్కారేపి అనస్థిసఞ్చయే యద్యుదకక్రియా విచ్ఛిద్యేతైకోద్దిష్టంవా పునర్దాహః.

వ్యా — అపరార్కే ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపిహ్యసమాప్తోదకస్యతు । అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వం పునర్దాహోవిధీయతే ॥ * ॥ దశదినావర్వాగసమాప్తోదకస్యేత్యన్వయః । శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం సునఃకుర్యాన్మృతస్యైకాదశేఽహని । తత్ర శ్రాద్ధం నకుర్యాచ్చేత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ యత్కృతంప్రేతముద్దిశ్య నవశ్రాద్ధాదికంక్వచిత్ । అకృతంతద్విజానీయాదేకోద్దిష్టంవినాకృతమ్ ॥ * ॥

అత్రవ్యవస్థామాహ —

మూ — యద్యస్థిసఞ్చయః కృతస్స్యాన్నపునర్దాహోఽన్యత్సర్వంకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రానాహితాగ్నేర్దాహస్యకుమ్భనిధానాన్తత్వాత్ “ ఉత్తిష్ఠప్రేహిప్రద్రవౌకఃకృణుష్వపరమేవ్యోమన్ ” ఇతిమన్త్రలిఙ్గసిద్ధేర్పి

వత్సరం సంస్కృతస్య పునర్దాహాయోగాచ్చ, అతోఽనస్థిసఞ్చయ ఏవ పునర్దా
హః । అత ఏవ హి కృతేఽస్థిసఞ్చయే త్ర్యహాత్క్రియా స్మర్యతే " ॥ శ్లో ॥
అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నే తర్పణాదికే । ఆరబ్ధే యది పిత్రోశ్చ పున
స్సంతిష్ఠ్యతే త్ర్యహాత్ ॥ " అతో గోబలీవర్దన్యాయేన " ॥ శ్లో ॥ మాతాపి
త్రోర్దశాహం స్యాదస్థిదాహే తథైవ చ । " ఇతి దశాహోదకక్రియావిధిర
స్థిసంచయనాభావవిషయ ఏవ । యత్తు దేవలవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ పునర్దహనమా
రభ్య శ్రాద్ధాన్తం పైతృమేధికమ్ । కృత్వా ప్రేతరూపస్య సపిణ్డీకరణం చ
రేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, వత్సరాదివ్యతిరిక్తసంఘాతమరణవిషయమ్, వ
త్సరాన్తే సాపిణ్డ్యవిధానాత్ । అయం త్రిరాత్రవిధిర్దశాహాన్తర్విచ్ఛిన్న పి
ణ్డోదకదానవిషయః, వత్సరాతిక్రమేఽపి పిత్రోర్దశాహవిధానాత్ । అతః
కేవలోదకదానపరం వచనం కృతాస్థిసంచయదశాహమధ్య విచ్ఛిన్నతర్ప
ణవిషయం మన్తవ్యమ్.

మూ — తథాఙ్గదాహవైకల్యేఽపి పునర్దాహః.

వ్యా — స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ అనన్తరపూర్వం దగ్ధానామఙ్గవైక
ల్యశేషిణామ్ । చణ్డాలాదిహతానాం చ పునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥

మూ — యది గృహ్యాగ్నినాప్యనన్తరవద్దేహదాహాగ్నినా వా విధవ
త్పునర్దాహోఽస్థిన్యాహృత్య కార్యః.

వ్యా — అనన్తరవద్దాహే పూర్వోద్దాహ్యతవచనేన అయథాకృత
మకృతమిత్యకృతత్వేన చ పునర్దాహస్సిద్ధః । " ఔపాసనేనాహితాగ్నిం ద
హేత్ " ఇతి నియమాల్లౌకికాగ్నినా దాహే పునర్దాహః కర్తవ్యః, ఔపాసనే
న వినా విధివత్సంస్కృతస్యాపి దాహస్యాకిఞ్చిత్కరత్వాత్ । స్థితే తస్మింస్తేనైవ
పునర్దాహః కార్యః, అసత్యస్మిన్ విధివదగ్నిం సన్ధాయ తేనైవ పునర్దాహః
కార్యః । " అథ యద్యాహితాగ్నిరన్యత్ర ప్రేయాద్దీప్యమానైర్విహ్రియ
మాణైరగ్నిభిరాసీరన్ యావదేవాస్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్ ఆసంస్కా
రాదగ్నీన్ జుహుయాదగ్నిరక్షణార్థమ్ " ఇతి బోధాయనాపస్తమ్బాదిభిస్తా
వత్తమగ్నిరక్షణస్మరణేన పునర్దాహసిద్ధేః, అగ్నేర్దాహైకప్రయోజనత్వా
త్, " శరీరదాహాయ వా అగ్నయో భవన్తి " ఇతి శ్రుతేః, వినియోగాన్త
రాభావాచ్చ, స్వాధ్యాయాగ్నిత్యాగదోషోపపాతకత్వోక్తేశ్చ, తేనైవ

దాహః కర్తవ్యః । అతోమన్త్రవద్దాహాభావేఽపి తే శాలాగ్నిలౌకికాగ్నినా విధివత్స్నాహేఽపియథావత్పునర్దాహః కార్యః । అత్ర నారదః ॥ శ్లో ॥ మన్త్రం వినాతుయోదగ్ధః ప్రేతస్తస్య పునఃక్రియా । మన్త్రసంస్కారయుక్తస్య నకుర్యాద్దహనంపునః ॥ * ॥.

విదేశస్థపుత్రవిషయే —

మూ — యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రోఽన్యోవాకుర్యాత్ , విదేశస్థఃపుత్రశ్శ్రుత్వా వపనంకృత్వాఽఽదశాహముదకమాత్రం దద్యాత్ , జ్యేష్ఠః కృతమపి సాపిణ్ణ్యమేకాదశాహ ఏవ పునఃకుర్యాత్ .

వ్యా — మాతృపా నగ్నప్రచ్ఛాదన నవశ్రాద్ధాదినివృత్తిః । ఏవకారేణద్వాదశాహవ్యవచ్ఛేదః । అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపిపితరిదశాహంసూతకంభవేత్ । దద్యాత్తిలోదకంపుత్రస్సపిణ్డీకరణంపునః ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థః కాలేఽకాలేశ్రుతోయది । తిలవారిప్రకుర్వీత పిణ్డదానంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ నను, “ ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థో మాతాపిత్రోమృతౌయది । సంవత్సరేఽన్యతేఽపికుర్యాత్ప్రేతక్రియాంతదా ॥ ” ఇతివచనాద్దాహాదిసర్వం ముఖ్యకర్త్రాకర్తవ్యమితిచేన్న, అన్యకృతస్యాత్రపునఃకర్తవ్యత్వాప్రతీతేః, చిరకాలాతిక్రమేఽపి పిత్రోర్దశాహోదకక్రియావిధిపరత్వాచ్చ । “ ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థేపితరౌమృతౌచేదన్యోఽపి కుర్యాదఖిలంచపైతృకమ్ । దాహంవినాతానిపునశ్చ సర్వం జ్యేష్ఠోఽపికుర్యాదనుజైస్సపిణ్డనమ్ ॥ ” ఇతి వచనాత్పుత్రేణ పునఃకరణీయమితిచేన్న, పుత్రసద్భావేఽపితదసన్నిధానే అన్యస్యక్రియాధికారమాత్రపరత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అసన్నిధానేపూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాఃస్మృతాః । ” ఇతిస్మృతేః । ఉత్తరార్ధంపునఃకరణపరమితి చేత్సత్యమ్, తత్పరత్వేఽపిదశాహాతిక్రాన్తవిషయతాప్రతీతేః, దశాహమధ్యాగతముఖ్యకర్తృవిషయత్వేన చరితార్థత్వాచ్చతస్య । అతోదాహవ్యతిరిక్తం సర్వందశాహాన్తరాగతేనైవముఖ్యకర్త్రాపునఃకార్యమితివిహితస్యార్థః । తథాపారస్కరః ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యాసన్నిధానేయస్సపిణ్డదానేప్రవర్తతే । తత్సన్నిధౌప్రవృత్తోఽపి నకార్యస్యాస్యపిణ్డదస్స్మృతః ॥ * ॥ అత్రపిణ్డశబ్దోనవైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధోపలక్షకః । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రాగమేఽన్యస్తు ప్రవృత్తోఽపిక్రియాంత్యజేత్

తతస్తు కర్మ కుర్వీత సంస్కర్తా విస్పృజేత్తతః ॥ పునస్తిలోదకం పిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం తథా । నవశ్రాద్ధప్రదానాది సర్వం కర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యారబ్ధే సంస్కర్త్రా కనీయసా । జ్యేష్ఠో యస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్ సోऽస్య శేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ " అనుజైస్సపిణ్డనమ్ " ఇతి జ్యేష్ఠాసన్నిధానే సన్నిహితః కనిష్ఠో యది పిత్రోస్సాపిణ్డ్యమపి కరోతి తదనుజాదిభిః కృతమపి సాపిణ్డ్యం జ్యేష్ఠః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతత్సర్వం స్మృతిచన్ద్రికాయాం సుస్పష్టమ్ " ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేన వా కనిష్ఠేన సపిణ్డీకరణే కృతే । దేశాన్తరగతానాం తు పుత్రాణాం చ కథం భవేత్ ॥ శ్రుత్వా తు వపనం కృత్వా దశాహం సతిలోదకమ్ । తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేऽహని ॥ ద్వాదశాహేన తత్కార్యమితి శాతాతపోऽబ్రవీత్ । కనిష్ఠేనాపి కర్తవ్యాః పిత్రోః పిణ్డోదకక్రియాః । జ్యేష్ఠేనాపి చ కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ " అనేన వచనేనాపి తిలోదకమాత్రవిధానాన్న పిణ్డాదికమితి సిద్ధమ్, శ్రాద్ధాన్తస్య కృతస్య చ న పునః కరణమితి చ సిద్ధమ్ । కిఞ్చ " ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్తమేవ స్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధికాత్త్వఘాత్ । పిణ్డోదకప్రదానైశ్చ పుణ్యాహాక్త్యా విశుద్ధ్యతి ॥ " ఇతి బోధాయనేన సంస్కర్తురేవైకోద్దిష్టాన్తకరణేనైవ శుద్ధిస్మరణాదేకోద్దిష్టస్య సంస్కర్త్రైకకర్తృకత్వం సిద్ధమ్ । తథా కర్తృనియమశ్చ గృహ్యపరిశిష్టాద్విజ్ఞేయః " ॥ శ్లో ॥ అసగోత్రస్సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పుమాన్ । ప్రథమేऽహని యః కుర్యాత్స దశాహం సమాపయేత్ ॥ " ఇతి ప్రాయశ్చిత్తకాణ్డే విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్, తథా సదాచారకాణ్డే చ శ్రాద్ధప్రకరణే " పుత్రాసన్నిధానే సగోత్రాదినా యేన ప్రథమదినే దాహసంస్కారః కృతస్తేనైవా దశాహాత్ప్రేతకర్మ కర్తవ్యమ్, ' అసగోత్రస్సగోత్రో వా ' ఇతి స్మరణాత్ " ఇతి చోక్తమ్ । తదేవం సంస్కర్తురేవ దశాహకృత్యకర్తృత్వనియమోऽన్యకృతైకోద్దిష్టాన్తకృత్యస్య జ్యేష్ఠేన పునః కరణప్రసఙ్గమదూధువత్ । అతః కృతే శ్రాద్ధాన్తే తిలోదకమాత్రం ముఖ్యకర్త్రా కార్యమ్ । తతశ్చ " దాహం వినా తాని పునశ్చ సర్వమ్ " ఇతి వచనం దశాహమధ్యాగతముఖ్యకర్తృవిషయమేవేతి సిద్ధమ్ । పశ్చాదాగతే త్వేకోద్దిష్టాన్తస్య కృతత్వేన తత్పునః కరణాసమ్భవాద్వచనాభావాచ్చ దశాహం తిలోదకమాత్రం చ త్వేకోద్దిష్టాభావాదేకాదశాహ ఏవ సపిణ్డీ

కరణమాత్రం పునః కార్యమితి నిశ్చయః । అశౌచే [illegible] జ్యేష్ఠపుత్రేణాపి తి
లోదకమాత్రం కృత్వా ఏకాదశే వాన్యేన వా కృతమపి సాపిణ్డ్యం పునః కార్య
మితి ధర్మశాస్త్రసిద్ధనిష్కర్షః । నను "సంపర్త్తావిసృజేత్తతః" "సద్యశ్శా
హం సమాపయేత్" ఇతి వచనయోర్విరోధ ఇతి చేన్న, పరిహృతత్వాత్పూర్వ
సూరిణా ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రాతాఽథ శిష్యో వా పత్న్యన్యో వా బ్రాహ్మణస్సదా।
ప్రథమేఽహని యః కుర్యాత్కుర్యాదేవా ప్రదానతః ॥ ఏతైరారబ్ధపిణ్డస్య య
ద్యాగచ్ఛన్తి వైసుతాః । తేపి కుర్యుస్తు పూర్వోక్తం పిణ్డదానం జలం త
థా ॥ * ॥ ఇతి । అతః పూర్వప్రవృత్తశ్చోదక మాత్రం దశాహం దద్యాత్ ,
అన్తరాగతో ముఖ్యకర్తా శ్రాద్ధాన్తం కుర్యాదితి వ్యవస్థాపితమ్ । ఆప్రదా
నతః - ఆసమాప్తేః , సమాప్తే శ్రాద్ధాన్తః కృత్యే సాపిణ్డ్యమాత్రం ముఖ్యక
ర్త్రా కార్యమ్ । కించ , ముఖ్యాలాభే గౌణేన ప్రవృత్తే కర్మణి మధ్యే ముఖ్య
లాభేపి యథా గౌణేనైవ సమాప్యతే తథాఽత్రాప్యన్యేనారబ్ధస్య సమాప్త
స్యైవ పునః కరణమ్ , అన్యథా ఋత్విగాదినా కృతస్యాపి పునః కరణప్రస
క్తేః । తిలోదకస్య తు సపిణ్డసాధారణత్వాత్తన్మాత్రం కార్యమ్ , వచనాత్సా
పిణ్డ్యం చ । దశాహమధ్యే ముఖ్యకర్త్రాగమే వచనబలాద్దశాహవ్యతిరిక్తం పూ
ర్వకృతం సర్వమనేన పునః కార్యమితి వచనన్యాయసిద్ధోయమర్థః । ఇమమ
ర్థం స్పష్టమాచష్టే షట్ ధర్మకారః ॥ శ్లో ॥ యః కుర్యాత్ప్రథమేఽహ్ని సం
స్కృతివిధిం జ్ఞాతేస్తదన్యస్య వా శ్రాద్ధాన్తం సకలం స ఏవ చరతు జ్ఞాత్యాది
కే ప్యాగతే । జ్యేష్ఠాసన్నిధినా కనీయసి పితుః కుర్వాణ ఏవ క్రియాం త్వత్ర
స్వోపస్థితవ చేదథ చరేజ్జ్యాయాంస్తమూర్ధ్వక్రియామ్ ॥ యతిప్రో
ర్మరణాదికం దశదినం తస్మిన్గతే జ్యాయసస్తత్పశ్చాచ్ఛ్రవణప్రభృత్యు
పహితాశౌచప్రవృత్తావపి । జ్యాయానేవ తమూర్ధ్వమాచరతి తచ్ఛ్రాద్ధం
తు మిశ్రాన్తకం తత్తత్కర్మణి శుద్ధిమస్మరదసౌ కాలాత్కాలికీం దేవలః ॥ * ॥ ఇ
తి । మిశ్రమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । అత్రాన్తశబ్దో మర్యాదాయామ్ । "ఆద్యం
శ్రాద్ధమశుద్ధోపి" ఇతివత్సాపిణ్డ్యమశుద్ధోపి కుర్యాదితి వచనాభావా
ద్వ్యగ్రహణవైయర్థ్యాత్ [illegible] దశాహే [illegible] అశౌచసద్భా
వే [illegible] కార్యమితి , [illegible] స్తరదినే [illegible]
థా [illegible] సపిణ్డ్యస్య కాలాన్తర [illegible]

మూ — నాత్ర ప్రేతశబ్దం బ్రూయాత్

వ్యా — అత్ర - పునస్సాపిణ్డ్యే । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ పునః ప్రేతం న నిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ ॥ శ్లో ॥ యవీయసా కృతం చేత్ ప్రేతశబ్దం విహాయతు । తదగ్రజేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥.

మూ — ప్రారబ్ధే కేనచిత్పిత్రికకృత్యే ముఖ్యకర్తాఽన్తరాగతో దాహం వినాఽన్యత్సర్వం కుర్యాత్కృతం నాస్థిసఞ్చయనం పూర్వప్రవృత్తత్వాద్దశాహముదకమాత్రమన్యోఽపి దద్యాత్, "సదశాహం సమాపయేత్" ఇతి నియమాత్ .

వ్యా — కేనచిత్ - పుత్రేణాన్యేన వా । అత్ర సంవాదివచనాని పూర్వమేవోదాహృతాని చర్చితానిచ । కృతేనాస్థిసంచయనేన "ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి" ఇత్యాదిమన్త్రార్థసిద్ధేః, పునఃకరణస్య నిరర్థకత్వాత్, పిణ్డోదకదానవత్తస్య పునఃకరణే వచనాభావాచ్చ నపునరస్థిసఞ్చయః " ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేతు సంస్కార ప కాహోత్పిణ్డాన్ సమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్నీ తృతీయేహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ నాస్థిసంచయనం కుర్యాన్న చ చర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాదినాతుః కర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥" ఇతిపునర్దాహేఽస్థిసఞ్చయః స్మర్యతే । నహ్యత్ర పునర్దాహోఽస్తి, మన్త్రవత్సంస్కారస్య కృతత్వాత్పిణ్డోదకదానవిచ్ఛేదేన దశాహానతిక్రమాచ్చ.

నను, యద్యస్థివిద్యతే తర్హ్యగ్నిరపేక్షణీయః, యద్యగ్నిరస్తితదా తేనాస్థిదాహః కార్యః, అస్థ్యభావేప్యగ్ని సద్భావే దర్భాదినా శరీరాకృతిః కార్యా, యద్యుభయం నాస్తి కిం కర్తవ్యం తత్రాహ —

మూ — యద్యగ్నిరస్థి వా ద్వయం వా నస్యాత్పలాశవృన్తైః కుశైర్వా సన్ధిషు సంవేష్ట్య చత్వారింశతా పలాశవృన్తైశ్శిరః ప్రకల్పయతే దశభిర్గ్రీవాం వింశత్యోరస్త్రింశతోదరం పఞ్చాశతైకైకం బాహుం తతో దేవపఞ్చభిరఙ్గులీస్సప్తత్యైకైకం పాదం తతో దేవపఞ్చభిరఙ్గులీరష్టాభిశ్శిశ్నం ద్వాదశభిర్వృషణమేవం పురుషాకృతిం కృత్వా ప్రేతమావాహ్య సంస్నాప్యాలంకృత్యాగ్నిమాహృత్యైవం సఞ్చాల్యోపకేశాగ్నిం "పర్యగ్నయః" ఇత్యేతదాది ప్రతిపద్యతే తాం పూతేనాభ్యఞ్జ్యదహేత్ .

వ్యా — అత్ర గ్రీవాబాహూపస్థాది సంధిషు యథావస్థ్యాకారో భవతి
తథా పలాశవల్కైః కుశైర్వా సంవేష్ట్య కర్తవ్యమ్ । ప్రకల్పయత ఇతి న
ర్తస్త్రాన్నుషజ్యతే । పలాశవృన్తైరితి గ్రీవాదిష్వపి సమ్బధ్యతే । ఏకైకమి
తివీప్సయా ప్రతిబాహు ప్రతిపాదం సఙ్ఖ్యాన్వేతి । తయోరేవేత్యేవకారేణ
వృన్తాన్తరనివృత్తిః । బాహుత్వేన కల్పితయోః పంచాశత్పఞ్చాశత్పలాశ
వృన్తసమూహయోరేవ మణిబన్ధనశిష్టైః పృథక్కృతైర్దశదశవృన్తాత్మకైః పఞ్చ
భిరంశైః పఞ్చాఙ్గులీః కల్పయేత్ । ఏవం సప్తతివృన్తాత్మకయోః పాదయో
రేవావశిష్టైశ్చతుర్దశవృన్తాత్మకైః పఞ్చభిరంశైః పఞ్చాఙ్గులీః ప్రకల్పయే
త్ । అన్యత్సర్వం సుబోధమ్ । ఏవం చాహత్య షష్ట్యధికత్రిశతపలాశవృ
న్తాని భవన్తి । వైఖానసే సఙ్ఖ్యావైషమ్యముక్తమ్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥
యద్యాహితాగ్నిః ప్రోషితః ప్రమీతో న ప్రజ్ఞాయేత త్రీణి షష్టిశ్చ తాని పలా
శవృన్తానాం త్రేతకృష్ణాజినే పురుషాకృతిం కుర్వన్తి ॥ * ॥ పలాశవల్కైరి
త్యాది సమానమ్ , తత్ర “ తాభ్యామేవపఞ్చభిః ” ఇతి భేదః । పఞ్చాశత్స
ప్తతి పఞ్చసంఖ్యాస్వపి వీప్సాస్పష్టార్థా , ఏకైకమితి వీప్సయైవ ప్రత్యేకం తత్తత్స
ఙ్ఖ్యాసిద్ధేః । ఏవముక్తక్రమేణ ప్రతికృతిం కృత్వా ప్రేతమావాహ్య స్నా
నాదికం కర్తవ్యమ్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ స్నాపయిత్వాలంకృత్య వస్త్రో
దశేన వాససా ప్రచ్ఛాద్య ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ తాంమ
ధునా సర్పిషా వాఽభ్యజ్య దహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తామ్-ప్రతికృతిమ్ .

మూ — తావద్భిస్సమూలైః పలాశవర్ణైః శరీరాకృతిరిత్యేకే కుశైరి
త్యన్యే పర్ణశరైరిత్యపరే .

వ్యా — అత్ర సంవాదివచనాన్యుక్తసూత్రవ్యాఖ్యానే ద్రష్టవ్యాని .

మూ — ఏవం దాహమకృత్వా న కేవలముదకదానం కార్యమ్ .

వ్యా — ఏవమ్ - ఉక్తక్రమేణ , ప్రతికృతిదాహమవిధాయ కేవల
ముదకదానం నైవ కార్యమ్ .

అత్ర హేతుమాహ —

మూ — తద్ధి శాస్త్రైః ప్రతిషిద్ధమ్ .

వ్యా — తథాహి — ప్రథమం తావత్ “ పురుషాహుతిర్హ్యస్య

[illegible]

త్రియాశయా" ఇతి శ్రుతివిరోధః । "శరీరదాయాద్దాహవా అగ్నయోఽభ
వన్తి" ఇతి శ్రుతివిరోధః । "స త్వై తేభ్యః పరిదదాత్ - అథైనం పరిద
ద్యాత్ - ద్యాం చ గచ్ఛ - ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి ప్రద్రవౌకః కృణుష్వ పరమే వ్యో
మన్" ఇతి దాహాస్థిసఞ్చయనాభ్యామేవ సద్గతిప్రాప్తిపరానేకశ్రుతివిరో
ధః । "॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా ।" ఇత్యత్ర
విజ్ఞానేశ్వరేణోదకగ్రహణం తత్సహచర్యాదగ్నిసంస్కారస్యాప్యుపల
క్షణమితి వివృతం తద్విరోధః, సహచారీతి వదతా అగ్న్యుదకయోరవినా
భావ ఉక్తః । అతో దాహాభావే ఖననత్యాగయోరివోదకాభావ ఏవ, తచ్చ
వక్ష్యతే తదభావే తదాభావః ప్రసజ్యేతేతి । కించ ప్రోషితవిషయే దూరస్థ
త్వాదస్థ్యలాభ ఏవ, చిరకాలాత్యయాదగ్న్యభావశ్చ, న హి పఞ్చదశద్వా
దశవర్షాతిక్రమాత్తదవస్థితస్థానాది వృత్తాన్తాశ్రవణాచ్చాస్థ్యుపాసనా
గ్నివార్తా సమ్భవతి, ఏవముభయాలాభేపి "కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్" ఇ
తి తత్ప్రతికృతి దాహపరవచనవిరోధః । "॥ శ్లో ॥ కుశపుత్రకదాహేన తస్య
స్యాదవధారణమ్ ॥" ఇతి వచనవిరోధః । "॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతానాం
తు రాజభిర్వా విషాదిభిః । తేషామఙ్గం పలాశాద్యైః కృత్వా దేహం దహేత్పు
నః ॥ శవవత్ప్రతిపత్తిశ్చ హ్యేజ్యాగ్నిస్పర్శనం విదుః ॥" ఇతి నారదవచన
విరోధః । "॥ శ్లో ॥ సుపిష్టైర్జలసంమిశ్రైర్దగ్ధవ్యశ్చ తథాఽగ్నినా । అసౌ
స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహేత్యుక్త్వా తు బాన్ధవైః ॥ ఏవం పర్ణనరం దగ్ధ్వా
త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరోదాహృతవచనవిరోధః ।
"యస్త్రైర్దగ్ధ్వా స్వకాం తనుమ్ - ఆత్మనోపి జలం దద్యాత్" ఇతి దాహా
భావే నోదకమిత్యభిప్రాయేణ దాహపూర్వోదకదానవిధిపరకణ్వవచనవి
రోధః । "యదా తు ప్రోషితమరణేఽపి శరీరం న లభ్యతే తదాఽస్థిభిః ప్రతి
కృతిం కృత్వా తేషామప్యలాభే పర్ణశరైశ్శ్మనకాదిగృహ్యోక్తమార్గేణ ప్ర
తికృతిం కృత్వా సంస్కారః కార్యః" ఇత్యుక్తవిజ్ఞానేశ్వరవచనవిరోధః "॥ శ్లో ॥
అస్థీని యద్యలబ్ధాని పర్ణైస్తు పురుషాకృతిమ్ । కృత్వా తద్వత్తదగ్నౌ తు దహే
యుః పితృమేధతః ॥" ఇతి బోధాయనీయవిరోధః । కించ "జాతస్య హి మ
నుష్యస్యాదౌ సంస్కారావృణభూతౌ జాతసంస్కారో మృతసంస్కారశ్చ
జాతసంస్కారేణేమం లోకమభిజయతి మృతసంస్కారేణాముం లోకమభి

యతి తస్మాన్మాతరంపితరమాచార్యం పుత్రంపత్నీంతు త్రైవాపితం పిత్రవ్యంమా తులంసగోత్రంచ దహనపఞ్చసంస్కారేణ సంస్కుర్యాత్ " ఇతి బోధాయనే నదహనసంస్కారస్య పరలోకప్రాప్త్యర్థత్వస్మరణాత్తదభావేపరలోకహా నిరేవేతిసిద్ధమ్ । అతఃప్రోషితస్యానగ్నేరవశ్యకస్య కేవలోదక దానకల్పనం మూర్ఖప్రలపితమిత్యలమ్ .

ఏవంశాస్త్రవిరోధముక్త్వా బాధకతర్కమాహ —

మూ — ఉదకదానస్య దాహనిబన్ధనత్వాత్తదభావే తదభావశ్చ ప్రస జ్యేత .

వ్యా — తదభావే - దాహాభావే , తదభావః - ఉదకదానాభావః । అత్ర హేతుర్దాహేతి । హేత్వసిద్ధిఃపూర్వోదాహృత వచనైరేవనిరస్తా । అత్రాపి " అగ్నినాసంస్కృతస్యోక్తా పిణ్డదానోదకక్రియా " ఇత్యాద్యశౌచ దర్శాదివచనం చోదాహరణీయమ్ .

బ్రహ్మచారివిషయే —

మూ — యదిబ్రహ్మచారీప్రేతకృత్యం కుర్యాత్పునరుపనేయస్స్యాదన్య దిపితరౌమాతామహౌవనపత్న్యౌమాతులమాచార్యముపాధ్యాయం చసంస్కుర్యాన్నాత్ర వ్రతలోపో నాప్యాశౌచం సయద్యాశౌ చేభుఙ్క్తే ప్రేతగృహేవా సంవసేత్పునరుపనేయస్స్యాదాశౌచం చాస్యవిద్యతే తతోఽన్యత్ర భుఙ్క్తేఽన్యత్రాసన శయనాదికం కు ర్యాత్ప్రేతకృత్యోత్తర మాప్లుతశ్శుచిస్స్యాత్ .

వ్యా — పుత్రస్సపత్నీపుత్రఇత్యుక్తక్రమేణ పుత్రాదీనాం పిత్రాది దాహాదికర్తృత్వప్రాప్తౌ బ్రహ్మచారిత్వేపి తేషాంనబ్రహ్మచర్యవ్రతలోపః, పిత్రాదివ్యతిరిక్తప్రేతకృత్యేబ్రహ్మచర్యహానిః పునరుపనయనంచ భవతి। అత్రబోధాయనవసిష్ఠౌ ॥ వా ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మిణో వ్రతాన్నివృత్తిర న్యత్రమాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చ ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ అథోప నీతస్యవృత్తానిభవంతి నాన్యస్యోచ్ఛిష్టంభుఞ్జీతాన్యత్ర పితృజ్యేష్ఠాభ్యాం వ స్త్రియాసహాభుఞ్జీతమధుమాంస, శ్రాద్ధసూతకాన్నమనిర్దశాహక్షీరం భక్త్వాతదాక్రశౌచమితయవం గత్వాన్నమిత్యేతేషు పునస్సంస్కారః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ ॥ శ్లో ॥ దాహాదివసపిణ్డత్వం బ్రహ్మచారీకరోతిచేత్ ।

అన్యత్ర మాతాపిత్రోస్సాన్నిమపనేయః పునర్వ్రతీ ॥ * ॥ అనేన ప్రేతకృత్యైకదేశకరణే నబ్రహ్మచర్యహానిః, కృచ్ఛ్రాచరణమేవ, అతస్సపిండీకరణమాత్రకరణే నపునరుపనయనమ్ । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిర్హృత్యాపి వ్రతీవ్రతీ । సకటాన్నం నచాశ్నీయాన్నచతైస్సహసంవసేత్ ॥ * ॥ సకటాన్నమ్ - ఆశౌచాన్నమ్, తైః - ఆశౌచిభిః । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యంస్వముపాధ్యాయం పితరంమాతరం గురుమ్ । నిర్హృత్యతువ్రతీప్రేతాన్నవ్రతేన వియుజ్యతే ॥ * ॥ వ్రతీ - బ్రహ్మచారీకృచ్ఛ్రాదిషు ప్రవృత్తశ్చ । గురురత్ర మాతుల మాతామహౌ । తథాభృగుః ॥ శ్లో ॥ మాతామహంమాతులంచ తత్పత్న్యౌచానపత్యకే । వ్రతీసంస్కురుతేయస్తు వ్రతలోపోనతస్యహి ॥ * ॥ కించ ॥ వా ॥ జ్యేష్ఠభ్రాతృపితృవ్యాదీనాముదాహృత వచనేషు కణ్ఠోక్తత్వాభావేపివిద్యామన్త్రోపదేష్టృత్వసద్భావే ఆచార్యోపాధ్యాయాది ష్వంతర్భావాత్పితృవ్యాదిసంస్కారేచ నవ్రతినో వ్రతహానిః, " ॥ శ్లో ॥ పితృవత్పాలయేద్భ్రాతౄన్ జ్యేష్ఠోభ్రాతా యవీయసః । పుత్రవచ్చానువర్తేరన్ జ్యేష్ఠేభ్రాతరి ధర్మతః ॥ " ఇతి మనునా జ్యేష్ఠకనిష్ఠ భ్రాత్రోః పితృపుత్రధర్మాతిదేశాన్మన్త్రాద్యుపదేశాభావేపి పితృవజ్జ్యేష్ఠభ్రాతరంచ వ్రతీసంస్కుర్యాదిత్యన్యే మన్యన్తే.

మూ — గర్భవానపిపిత్రాదీన్ సంస్కుర్యాన్నతత్ర దోషోఽన్యత్ర నకుర్యాత్.

వ్యా — ఆదిశబ్దేనమాతామహ మాతులాచార్యోపాధ్యాయాఉచ్యన్తే, ప్రకృతత్వాత్ । అత్ర వృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ వపనందహనంవాపి ప్రేతస్యాన్యస్యగర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయంతత్ర కుర్యాదేవపితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్య చానపత్యస్య మాతులస్యా సుతస్యచ ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠశ్చ ॥ వా ॥ గర్భవతాజ్యేష్ఠేనదాహ్యఃపితా మాతాచానపత్యోమాతులశ్చ ॥ * ॥ అత్రమాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్, "ఆచార్యంస్వమ్" ఇతి మనువచనేన బ్రహ్మచారికృత్యేపి సమాన యోగక్షేమత్వ పరిగణనాత్, " ॥ శ్లో ॥ బహూనామేకధర్మాణామేకస్యాపి యదుచ్యతే । సర్వేషాంతద్భవేత్కార్యమేకరూపాహితేస్మృతాః ॥" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరోదాహృతవచనస్యాత్రాపితుల్యత్వాచ్చ

మూ — అనుపనీతోపిపుత్రఃపిత్రోస్సంస్కారాధికారీభవతి, పత్న్యా
శ్చానుపనీతస్యచ మన్త్రోచ్చారణాధికారస్స్మృతిసిద్ధః.

వ్యా — అత్రసుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ నహ్యస్మిన్యుజ్యతేకర్మ కించిదామౌఞ్జిబన్ధనాత్ । నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ స్వధానినయనాదృతే ॥ * ॥ "స్వధానినయనశబ్దేన దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తం ప్రేతకర్మలక్ష్యతే, పూర్వక్రియావిరహేస్వధానినయ నానుపపత్తేః" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । బ్రహ్మ - వేదః । అన్యత్రనైవవాచయేత్పిత్ర్యకృత్యేతూచ్చారయేన్నతత్రదోషఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వనుపనీతోపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । అన్యోప్యుచ్చారయేన్మన్త్రాన్ తేనకర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ అన్యః - ఉపాధ్యాయాదిః, మన్త్రాననుపనీతం వాచయన్ తేనైవ కర్మాణి కారయేన్నస్వయంకుర్యాత్ । సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ యావన్మౌఞ్జీనబధ్యతే । మన్త్రాననుపనీతోపి పఠేదేవైకపవహి ॥ * ॥ పిత్రోః ప్రేతకృత్య ఇతిశేషః । ఏవంపత్న్యాఅపిమన్త్రోచ్చారణే అధికారో ద్రష్టవ్యః, " ॥ శ్లో ॥ అత్రపత్న్యపి కుర్వీత పిణ్డదానం యథావిధి । " ఇతిస్మృతేః । తతశ్చ " ॥ శ్లో ॥ కర్మశూద్రస్స్మృతోవిప్రోయావన్మౌఞ్జీనబధ్యతే । తదూర్ధ్వంమన్త్రపూతేషుకర్మస్వప్యధికార్యసౌ ॥ " ఇతిసుమన్తువచనం స్వధానినయనవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతేనపత్న్యాచ హ్యగ్నిదానంసమన్త్రకమ్ । కర్తవ్యమితరత్సర్వం కారయేదన్యమేవతు ॥ * ॥ ఏతన్మన్త్రోచ్చారణాశక్తవిషయమ్ । పత్నీవాఽనుపనీతోవా మన్త్రోచ్చారణాశక్తావపి సమన్త్రకమేవాగ్నిదానంకుర్యాత్, అన్యత్సర్వందర్భప్రదానేనానుజ్ఞయాఽన్యేన కారయేత్ .

అత్రవ్యవస్థామాహ —

మూ — యదిత్రివర్షోయదివా కృతచౌలస్స్యాత్సయథావిధికుర్యాన్నై
కవర్షఃకృతచౌలోపి పితరావపిసంస్కుర్యాత్ .

వ్యా — స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వకృతచౌలోపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । చౌలంహ్యవిధినాకుర్యాత్పశ్చాచ్చౌలంయథావిధి ॥ * ॥ పశ్చాత్ - సపిణ్డీకరణానన్తరమ్ । సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అనుపేతోపి కుర్వీతమన్త్రవత్పైతృమేధికమ్ । యద్యసౌకృతచౌలస్స్యాద్యదిస్యాచ్చత్రివత్స

దః ॥ * ॥ అనేనత్రివర్షాత్ప్రాక్కృతచౌలస్యాపి క్రియాకర్తృత్వం ప్రాప్తమ్, తత్ప్రతిషేధతి నైకవర్ష ఇతి । అత్ర సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యోత్పత్తిమాత్రేణసంస్కుర్యాదృణమోచనాత్ । పితరం వాబ్దికాచ్చౌలాత్పైతృమేధికకర్మణా ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ కర్మశూద్రస్మృతోఽప్యో ప్రియావన్మౌఞ్జీన బధ్యతే । తదూర్ధ్వంమన్త్రపూతేషు కర్మస్వప్యధికార్యసౌ । " ఇతిసుమన్తువచనం పితామహ మాతామహ మాతులజ్యేష్ఠభ్రాత్రాది ప్రేతకృత్యవిషయమితినవిరోధః.

కర్మమధ్యేపిత్రాశౌచసమ్భవే కర్తవ్యమాహ —

మూ — అత్రకౌణ్డిన్యః ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోప్యేకపుత్రశ్చే న్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥యద్యన్యఃపుత్రస్స్యాత్స ఏవ పితరౌ సంస్కుర్యాదేవం వివాహాదావపి.

వ్యా — వృద్ధగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్యతుక్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపంనిధాయాత్ర సంస్కుర్యాత్పితరౌ హి సః ॥ * ॥.

పుత్రాభావేతుసపిణ్డామాతృ సపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చ దద్యురిత్య విశేషేణసపిణ్డానాం కర్తృత్వప్రసక్తౌకర్తౄణామనుక్రమం నియమయతి —

మూ — పుత్రస్సపత్నీపుత్రఃపుత్రికాపుత్రో దత్తః పౌత్రః ప్రపౌత్రో ధనహారీదౌహిత్రో దౌహిత్రః పత్నీపతిర్దుహితా భ్రాతాతత్పుత్రో సోదరభ్రాతా తత్పుత్రః పితా మాతాస్నుషాస్వసా భాగినేయస్సపిణ్డో మాతృసపిణ్డస్సోదరస్సగోత్ర శ్శిష్యోఋత్విగాచార్యో జామాతా సఖా రాజా చేతి పూర్వ పూర్వస్యాసన్నిధానే నాశే వాపరః పరః కర్తా.

వ్యా — " ఆత్మాహి జజ్ఞ ఆత్మనః " " ఆత్మా వై పుత్రనామాసి " " ॥శ్లో॥ తత్రాయం జాయతే స్వయమ్ । " " ॥ శ్లో ॥ యథైవాత్మా తథా పుత్రః । " ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభిః పుత్రస్యాత్మతో వ్యక్తేః ప్రత్యాసన్నః పుత్ర ఏవ ప్రథమం కర్తా " పుత్రః కుర్యాత్పితుః " ఇతివచనాచ్చ । తదభావే సపత్నీపుత్రః, పుత్రత్వాత్ । స్వీకారవశేనపుత్రికాపుత్రస్య పుత్రత్వే పితరోఽభ్యర్హితత్వాత్, స్వకీయాంశ్చ భ్రాతృకత్రయో ప్రత్యేకత్వేన ప్రత్యా

సన్నత్వాత్, " తదభావే సపత్నీజః " ఇతివచనాచ్చ । నను " ॥ శ్లో ॥ ఏ
కభర్తృకపత్నీనామపుత్రాణాం నిధనం గతా । అన్యస్యాః పుత్రవత్త్వేపి కర్త్రాభ
ర్త్రైవ తత్ర తు ॥ తదభావే తు సాపత్న్యః పుత్ర ఏవ నియుజ్యతే । తదభావే తు త
త్పుత్ర ఆసన్నోఽన్యస్తతః పరమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాన్తం చ కుర్యాదౌరసవత్స
దా ।" ఇతి మరీచిస్మరణాదపుత్రాయాః పతిరేవ కర్తా న సపత్నీపుత్ర ఇతి చే
న్న, పుత్రపౌత్రాద్యనన్తరాధికారిణో భర్తుః పుత్రానన్తర కర్తృత్వాను
పపత్తేః । అతస్తద్వచనమసవర్ణసపత్నీవిషయమ్, అన్యథా మన్వాది వచన
విరోధో మరీచిరోధో వేధో ముఖ్యైరపి స్యాత్ । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనా
మేకపత్నీనామేకా చేత్పుత్రిణీ భవేత్ । సర్వాస్తాస్తేన పుత్రేణ ప్రాహ పు
త్రవతీర్మనుః ॥ * ॥ ఇతి పుత్రకార్యేషు సపత్నీపుత్రేణైవ సాపత్న్యమాతుః
పుత్రవత్త్వనియమాత్, " పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరః " ఇతి స్మృతేశ్చ
సపత్నీపుత్ర ఏవ కర్తా । తథా కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ పిదధ్యాదౌరసః పుత్రో
జనన్యా ఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభావే సపత్నీజః క్షేత్రజాద్యాస్తథాఽఽవృ
తాః ॥ * ॥ ఆవృత్ - ప్రకారః । బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేక
పత్నీనామేష ఏవ విధిః స్మృతః । ఏకా చేత్పుత్రిణీ తాసాం సర్వాసాం పిణ్డద
స్తు సః ॥ * ॥ ఇత్యలమ్ । అతస్సపత్నీపుత్రాభావే పుత్రికాపుత్రః, మా
తాపిత్రవయవాన్వయేన ప్రత్యాసత్త్యతిశయాత్, " కస్మింశ్చిత్ప్రతిగృ
హీతేయద్యౌరస ఉత్పద్యేత స చతుర్థాంశభాక్ " ఇతి వసిష్ఠేన తుర్యాంశభా
క్త్వేన స్మృత దత్తపుత్రాపేక్షయా " ॥ శ్లో ॥ పుత్రికాయాం కృతాయాం
తు యది పుత్రోఽనుజాయతే । సమస్తత్ర విభాగస్స్యాజ్జ్యైష్ఠ్యం తత్ర న విద్య
తే ॥" ఇతి మనువచనేన పుత్రసమాంశభాక్త్వేన పుత్రికాపుత్రస్యాభ్యర్హిత
త్వాచ్చ । పుత్రికాపుత్రాభావే దత్తః, తస్య చ పుత్రేష్వన్తర్భావాత్, పౌత్ర
స్య పుత్రానన్తరభావిత్వేన తతోభ్యర్హితత్వాత్, " ఔరసో ధర్మపత్నీజః "
ఇత్యాదినా యాజ్ఞవల్క్యేన పుత్రికాపుత్రానన్తరమేవ దత్తం పరిగణయ్య,
" ॥ శ్లో ॥ పిణ్డదోఽంశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరః పరః ।" ఇతి నియమవి
ధానాచ్చ । దత్తాభావే పౌత్రః, క్రమభావిత్వాత్ " ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్తు కుర్యా
ద్దహనాదికర్మ పౌత్రోఽథ నప్తా తదభావ ఏవ ।" ఇతి స్మృతేశ్చ । పౌత్రాభావే
ప్రపౌత్రః, " ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ పుత్రికాపుత్ర ఏవ

చ ॥ ” ఇతిస్మృతేః । ప్రపౌత్రానన్తరభావిత్వమేవ పుత్రికాపుత్రస్యేతి
నశఙ్కనీయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ తత్సమఃపుత్రికాసుతః ” “ ॥ శ్లో ॥ రిక్థేచపి
ణ్డదానేచసమానౌపరికీర్తితౌ । ” ఇతి ఔరసపుత్రసామ్యపరమనుయాజ్ఞవ
ల్క్యాదివచనవిరోధాత్ । ప్రపౌత్రాభావేధనహారీదౌహిత్రః, “ ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధంమాతామహానాంచ హ్యవశ్యంధనహారిణా । దౌహిత్రేణవిధిజ్ఞేన
కర్తవ్యమ్ । ” ఇతిస్మృతేః । ధనభాక్త్వాభావేప్యస్య పౌత్రానన్తర్యమేవ,
“ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రపౌత్రసన్తానే దౌహిత్రా ధనమాప్నుయుః । పూ
ర్వేషాంతు స్వధాకారే పౌత్రా దౌహిత్రకామతాః ॥ ” ఇతి విష్ణుస్మర
ణాత్ । తదభావే దౌహిత్రః । అత్రపుత్రికరణ ధనగ్రహణ వ్యతిరిక్తో
దౌహిత్రః । పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభావే ధనగ్రహణాభావేఽపి విభక్త
స్యావిభక్తస్యవా మాతామహస్య దౌహిత్రఃకర్తేతి కథయితుం పునస్త
ద్గ్రహణమ్ । యుక్తంచైతత్, “ ॥ శ్లో ॥ యథావ్రతస్థాపి సుతఃకుర్యా
త్పైత్రక్రియాం నృప । మాతామహస్యాపుత్రస్య దౌహిత్రోఽపి త
థార్హతి ॥ ” ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏవం మా
తామహాచార్యప్రేతానాముదకక్రియా । ” ఇత్యత్రయథా సగోత్ర స
పిణ్డానాముదకం దీయతే తథా మాతామహాచార్యాణాంచ ప్రేతానాము
దకక్రియా నిత్యం కార్యేతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ । అతఏ
వహి మాతామహం మాతులం చేతి దౌహిత్రస్య మాతామహ సంస్కా
రాధికారః స్మర్యతే । దౌహిత్రాభావే పత్నీ । అత్రశ్లోకః ॥ శ్లో ॥ పితుః
పుత్రేణకర్తవ్యాఃపిణ్డదానోదకక్రియాః । పుత్రాభావేతు పత్నీస్యాత్ప
త్న్యభావేతు సోదరః ॥ * ॥ అత్రపుత్రశబ్దో దౌహిత్రాన్తవాచీ, ప్ర
పౌత్రానన్తరం దౌహిత్రస్యైవ కర్తృత్వోక్తేః, “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రఃపౌ
త్రఃప్రపౌత్రశ్చ పుత్రికాపుత్రఏవచ । ” ఇతిపుత్రాది దౌహిత్రాన్త
స్య బద్ధక్రమత్వేన మధ్యేఽనవకాశాచ్చ । తదేవమ్ “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
కుర్యాత్పితుశ్శ్రాద్ధం పత్నీచ తదసన్నిధౌ । ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతో
భ్రాతా చ తత్సుతః ॥ ” ఇతిసంగ్రహకారవచనమ్ “ పత్నీదుహితరః ”
ఇతి వచనాభిప్రాయమ్ । మాతామహ నియమనేన దౌహిత్రస్య ధనభా
క్త్వేసతి తస్య తద్దాహాది కర్తృత్వోపపత్తేఃపత్న్యాఃపూర్వనివేశో యుజ్య

తే । ఏవంచ దౌహిత్రస్య మాతామహయోస్సంస్కారవచన జాతం సఙ్గచ్ఛతే । అతఃపుత్రాది దౌహిత్రాన్తాభావఏవ పత్నీ పత్యుఃకుర్యాత్ , సచతస్యాః । తథా కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ తేషామభావేతుపతి స్తదభావే సపిణ్డకాః । అపుత్రాయాఃపతిర్దద్యాత్సపుత్రాయానతుక్వచిత్ ॥ భార్యాపిణ్డంపతిర్దద్యాద్భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాశయనం భర్తుః పాలయన్తీవ్రతేస్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం హరేదపి ॥ * ॥ పితామహానియమితస్య దౌహిత్రస్య , “ పత్నీదుహితరశ్చైవ ” ఇతి దుహిత్రభావఏవ ధనభాక్త్వస్మరణాత్పత్న్యాశ్చాసంసృష్టాపుత్రభర్తృధనభాక్త్వంయుక్తమ్, క్రియాకర్తృత్వంతు దౌహిత్రస్యైవ, దౌహిత్రాభావఏవపత్న్యా భర్తృదాహాదికర్తృత్వమితివివేకః, “ పౌత్రాదౌహిత్రకాముతాః ” ఇతిదౌహిత్రస్యపౌత్రత్వస్మరణాత్ । తదభావేదుహితా । యుక్తంచైతత్ , పిత్రోరవయవాన్వయేనసాపిణ్డ్యప్రత్యాసత్తేః, భ్రాత్రాదేర్భ్రాత్రన్తరావయవానన్వయాత్ , “ పుత్రేణదుహితాసమా ” “ అఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భవతి ” “ పుత్రవద్దుహితా నృణామ్ ” ఇత్యాది వచనాచ్చ । అత్రశఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావేతుకుర్యాతాంభర్తృభార్యేపరస్పరమ్ । అపుత్రస్యతుయాపుత్రీసైవ పిణ్డప్రదాభవేత్ ॥ * ॥ అత్రాపిపుత్రశబ్దోదౌహిత్రాన్తపరః । భర్త్రభావేదుహితామాతుఃకుర్యాత్పత్న్యభావేపితుశ్చేత్యర్థః । ఏవమపిదుహితృహస్తాద్దర్భాదానేనభ్రాతాభ్రాతుఃకరోతి , ఏవంశిష్టాచారః । కాలాదర్శేతుసంస్కార్యాణాంవ్యుత్క్రమేణ ప్రతిపాదనాదికంవిస్మృతికృతమశోధననిబన్ధనంవేత్యాస్తాంతావత్ । తదభావేభ్రాత్రాదిః । తథాస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుస్సహోదరోభ్రాతా కుర్యాద్దాహాదితత్సుతః । తతస్త్వసోదరోభ్రాతా తదభావేతుతత్సుతః ॥ * ॥ తథా ॥ శ్లో ॥ పుత్రఃపౌత్రశ్చతత్పుత్రః పుత్రికాపుత్రఏవచ । పత్నీభ్రాతాచతజ్జశ్చ పితామాతాస్నుషాతథా ॥ భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డస్సోదకస్తథా । అసన్నిధానేపూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాస్స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి పుత్రశబ్దో దత్తపుత్రాన్తపరః , పుత్రికాపుత్రశబ్దో దౌహిత్రవాచీ, భ్రాతృతత్పుత్రగ్రహణమసోదరభ్రాతృతత్పుత్రయోరుపలక్షణమ్, భగినీ భాగినేయశబ్దౌ స్వసృతత్పు

త్రపరౌ, సపిణ్డోఽత్ర పితృసపిణ్డః తదభావే మాతృసపిణ్డ ఇతి గ్రాహ్యమ్, సోదకశబ్దస్సగోత్రోపలక్షకః, అసన్నిధానగ్రహణాన్ముఖ్యత్వాద్యుఖ్యం సిద్ధమ్ । విష్ణుపురాణేచ ॥ శ్లో ॥ పుత్రఃపౌత్రఃప్రపౌత్రశ్చ తద్వద్వాభ్రాతృసన్తతిః । సపిణ్డసన్తతిర్వాపి క్రియార్హా నృప జాయతే ॥ తేషామభావే సర్వేషాం సమానోదకసన్తతిః । మాతృపక్షస్యపిణ్డేన సమ్బద్ధాయేజలేనవా ॥ కులద్వయేపిచోత్సన్నైః స్త్రీభిఃకార్యాక్రియానృప ॥ * ॥ ఇతిదం కర్తృపరిగణనామాత్రపరం నకర్తృక్రమపరమ్ । తథాత్వే వచనాన్తరవిరోధో మునామ్నాయస్యాత్ । అతఃపుత్ర ఏవ ప్రథమంకర్తా తదభావే పుత్రికాపుత్ర ఇతినిశ్చయః । అనేన సపత్నీపుత్రస్య "పితృపత్న్యస్సర్వామాతరః" ఇతిమాతృత్వాపిశేషస్మృతేః, " ॥ శ్లో ॥ తదభావే సపత్నీజస్సర్వాసాంపిణ్డదస్సుతః । " ఇత్యాదివచనైశ్చ సపత్నీమాతృక్రియాకర్తృత్వం తావత్సుస్పష్టమ్, తస్యాభర్తాత్మకత్వాత్ । తదభావపఏవపుత్రికాపుత్రఃకర్తా వాకర్తా । ఏకపత్నీనాంసర్వాసాం పుత్రవత్త్వేస్వస్వాపవయవాన్వయాత్స్వపుత్రఏవమాతుఃకర్తా, పితుస్తుజన్మజ్యేష్ఠఇతివివేకః । తథావక్ష్యతే । నను " ॥ శ్లో ॥ పుత్రేషుసత్సుపౌత్రేషు నాన్యం వై కారయేత్సుతమ్ । " ఇతినిషేధాత్పథంపుత్రపుత్రికాపుత్రదత్తసమవాయః, యదవలమ్బనే నాయం వివేకః । మైవమ్, "క్లీబాద్యానోదకంనమ్యః" ఇతినిషేధాత్, క్లీబత్వాదిసమ్భవే, సత్యపిపుత్రాదౌ, పుత్రస్యకారోపపత్తేః, పశ్చాదుత్పన్నాస్యాప్యత్రౌ చవ్యవస్థోపపత్తేశ్చ నకథంతావకాశః । ఏవంవచనవ్యవస్థా న్యాయసిద్ధావచనాన్తరావిరుద్ధోఽప్రకృతోఽయంక్రమః । అతస్స్పష్టాక్తమ్ " పుత్రస్సపత్నీపుత్రః " ఇత్యాదిసూత్రమ్ । ననుచ ద్వాదశవిధపుత్రాన్ పరిగణయ్య " ॥ శ్లో ॥ పిణ్డదోఽంశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరఃపరః । "ఇతియాజ్ఞవల్క్యేన తేషాంకర్తృత్వముక్తమ్, తథాతదవలమ్బనేన కాలాదర్శాదిగ్రన్థేషుచ, తత్కథంత్వయానోక్తమితి చేచ్ఛృణుతావదత్రపహి " ॥ శ్లో ॥ యథానియోగధర్మోపి నాన్యబుద్ధ్యాదయోపివా । తథోద్ధారవిభాగోపినైవ సమ్ప్రతివర్తతే ॥ " ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ సపిణ్డోవాసగోత్రో వేత్యుక్తనియోగస్య కలౌనిషిద్ధతయాక్షేత్రజాద్యభావాత్ । తర్హి దత్తపుకత్రకర్తృత్వోక్తిఃకథమితిచేన్నైవమ్, స్మృతిచన్ద్రికా స్మృత్యర్థసారాదౌ, ॥ శ్లో ॥

॥ శ్లో ॥ దత్తౌరసేతరేషాంచ పుత్త్రత్వేనపరిగ్రహః ॥ * ॥ ఇతికలియుగవ
ర్జ్యధర్మమధ్యేదత్తవ్యతిరిక్తపుత్త్రపరిగ్రహపరిగణనాత్, “అథాతఃపుత్త్రం
పరిగృహ్ణీయాత్” ఇతిబోధాయనాదిభిర్దత్తపుత్త్రపరిగ్రహోద్యభ్యనుజ్ఞానాచ్చ।
స్మృతిసఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ దత్తస్యజనకాపత్యే మృతేఽథజనకేపివా । సం
స్కారాద్యఖిలంకృత్వా దత్తోరిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ అతఏవ “పుత్త్రీ
సుతోదత్తకఔరసశ్చ” ఇతిదత్తస్యపుత్త్రసమానయోగక్షేమత్వంస్మర్య
తే। అతఃక్షేత్త్రజాదికర్తృత్వం యుగాన్తరవిషయమ్ “॥ శ్లో ॥ పుత్త్రా
స్త్రయోదశప్రోక్తామనునాయేఽనుపూర్వశః। సన్తానకారణం తేషామౌర
సఃపుత్త్రికాతథా ॥” ఇతిబృహస్పతివచనం తత్సన్తతిహేతుత్వేనపుత్త్రికా
యాఃప్రాధాన్యపరమ్। అతఏవహిదత్తాత్రేయస్యాఃకర్తృత్వేనపరిగణ
నమ్, దత్తస్యతూభయవంశసమ్బన్ధాత్। తథామనుః ॥ శ్లో ॥ గోత్త్రరి
క్థేజనయితుర్నహరేద్దత్తిమస్సుతః। గోత్త్రరిక్థానుగఃపిణ్డోవ్యపైతిదదతస్స్వ
ధా ॥ * ॥ అతఃపుత్త్రాభావే జనకస్యచ దత్తఃకర్తేతి తత్త్రోభయసమ్బన్ధ
స్స్పష్టః। సచ “॥ శ్లో ॥ మాతాపితాచ దద్యాతాం యమద్భిఃపుత్త్రమా
పది। సదృశంప్రీతిసంయుక్తం విజ్ఞేయస్సతుదత్తిమః ॥ దద్యాన్మాతాపితా
వాయం సపుత్త్రో దత్తకోభవేత్।” ఇతిమనుయాజ్ఞవల్క్యాద్యుక్తలక్షణః।
కించ “॥ శ్లో ॥ విధవాయాం ప్రజోత్పత్తౌ దేవరస్యనియోజనమ్। బాలి
కాక్షతయోన్యోశ్చ వరేణాన్యేనసంస్కృతిః ॥ కన్యానామసవర్ణానాం వి
వాహశ్చద్విజాతిభిః। ఊఢాయాఃపునరుద్వాహో జ్యేష్ఠాంశో గోవధ
స్తథా ॥ బలాత్కారోఽతిమష్టస్త్రీసఙ్గ్రహోవిధిచోదితః। దత్తౌరసేత
రేషాంచ పుత్త్రత్వేనపరిగ్రహః ॥” ఇత్యాదీన్ పరిగణయ్య, “॥ శ్లో ॥
ఏతాని లోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌమహాత్మభిః। నివర్తితాని సర్వాణి వ్యవ
స్థాపూర్వకం బుధైః ॥” ఇతిస్మృతిచన్ద్రికాదావక్షతయోనిపునర్వ్యా
యుక్తావిధవాదిస్త్రీణాంకలౌ వర్జ్యత్వోక్తేః, “॥ శ్లో ॥ సర్వాభావే స్త్రి
యఃకుర్యుస్స్వభర్తౄణామమన్త్రకమ్। ఔర్ధ్వదైహికమన్యాని దర్శా
దీని యథావిధి ॥” ఇతిస్మృతిసఙ్గ్రహవచనోక్తం తాసాం కర్తృత్వంచ
మయానాభ్యధాయి। స్త్రియోఽత్ర పరాశ్రితాక్షతయోన్యాదయః,
సర్వాభావఇత్యుక్తేః, భ్రాత్త్రాదిసపిణ్డేషు సత్స్వపి పుత్త్రాభావేపత్న్యాః

కర్తృత్వస్మరణాచ్చ । అతః క్రయద్రవ్యామ్యుపాధియోగేన పరిగృహీతాః పరాశ్రితాదయఏవ స్త్రియః , తాసాం యజ్ఞాది కర్మానధికారేణ పత్నీత్వాభావాత్ । తదధికారిణీహిపత్నీ ; " పత్యుర్నోయజ్ఞసంయోగే " ఇతిపాణినిః । తథాశాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ ధర్మైర్వివాహైరూఢాయా సాపత్నీ పరికీర్తితా । సహాధికారిణీ సైవైషాయజ్ఞాదౌ ధర్మకర్మసు ॥ క్రయక్రీతాతు యానారీ నసాపత్న్యభిధీయతే । నసాదైవేవ పిత్ర్యేచ దాసీం తాం కశ్యపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాదత్ర భర్తృశబ్దేన పరాశ్రితాదీనాం భర్తారః పరిగృహ్యన్తే । అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ పుత్రాభావే సపిణ్డామాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చదద్యుస్తదభావే ఋత్విగాచార్యౌ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ వా ॥ పుత్రేణైవదాహాదికం కార్యం తదభావేప్రత్యాసన్నేనసపిణ్డానామన్యతమేనకార్యం తదభావే మాతృసపిణ్డాదినా కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేచ క్రియాత్రైవిధ్యముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ పితృమాతృసపిణ్డేస్తు సమానసలిలైస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । అతశ్చగ్రన్థాన్తరేసోదకస్య మాతృసపిణ్డాత్పూర్వనివేశోపరామర్శః కృతః । అత్ర పితృసపిణ్డానాం మాతృసపిణ్డానాంచ కర్తృత్వోక్తావపి ప్రత్యాసత్తివశేన క్రమోద్రష్టవ్యః । కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ అనుజో వాఽగ్రజో వాపి భ్రాతుః కుర్వీత సంస్కృతమ్ । తతస్త్వసోదరస్తద్వత్క్రమేణతనయస్తయోః ॥ * ॥ తదేవం భ్రాతృసమవాయే క్రమేణ తేషాం జ్యేష్ఠస్య క్రియాకర్తృత్వం పుత్రసమవాయే జ్యేష్ఠక్రమాత్పితృక్రియా కర్తృత్వంచ ద్రష్టవ్యమ్ । మార్కణ్డేయశ్చ ॥ శ్లో ॥ సఖ్యురుత్పన్నబన్ధోశ్చ సఖాపి శ్వశురస్యచ । జామాతా స్నేహతః కుర్యాదఖిలం పైతృమేధికమ్ ॥ సర్వాభావేతు నృపతిః కారయేత్తస్యరిక్థతః । తజ్జాతీయైర్నరైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రియాః ॥ * ॥ శిష్యోఽత్రోపాధ్యాయప్రతియోగీ । యస్త్వాచార్యప్రతియోగ్యన్తేవాసీ సతు దౌహిత్రానన్తరం కర్తా, " ఏవం మాతామహాచార్య " ఇతిమాతామహానన్తరమాచార్యస్యోపాదనాత్, " ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాః " " ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయమ్ " " అన్యత్ర మాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చ " ఇత్యాదిష్వాచార్యస్య పితృసమానయోగక్షేమత్వ దర్శనాచ్చ । " ఆచార్యశ్శ్రేష్ఠోగురూణాం సహివిద్యాతస్తం జనయతి తచ్ఛ్రేష్ఠంజన్మ "

“ ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాదకబ్రహ్మపిత్రోర్గరీయాన్ బ్రహ్మదఃపితా । ” “ గరీయానర్థదోగురుః ” ఇతి గౌతమాపస్తమ్బమన్వాదిభిరుక్తస్య బ్రహ్మవిద్యాప్రదస్యాచార్యస్య పితృతోఽభ్యధికత్వావగతేః, “ ॥ శ్లో ॥ గురోఃప్రేతస్య శిష్యస్తు పితృమేధం సమాచరేత్ । ప్రేతాహారైస్సమం తత్ర దశరాత్రేణ శుధ్యతి ॥ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోదాహృత వచనాచ్చ, పుత్రదౌహిత్రాద్యభావే పుత్రస్థానీయశ్శిష్యఏవాచార్యస్యౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ । అతఏవాస్య సంస్కారాంశో నిషిధ్యతే ॥ శ్లో ॥ అన్యోయదిదహేత్ప్రేతం పుత్రాద్భిష్యాచ్చ తద్ధనాత్ । సహస్రపణమూల్యంతు తస్మైదద్యాత్సరిక్థభాక్ ॥ * ॥ యథాపుత్రస్య సంస్కారాంశాభావస్తథాశిష్యస్యాపీత్యర్థః । అతఏవహి యతేరాచార్యస్య ధనం యాజ్ఞవల్క్యేన శిష్యగామిస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ క్రమేణాచార్య సచ్ఛిష్య ధర్మభ్రాత్రైకతీర్థినః । వానప్రస్థయతిబ్రహ్మచారిణాం రిక్థభాగినః ॥ * ॥ తదేవం యస్తురిక్థభాగీభవతి తేనావశ్యం పూర్వమధ్యమోత్తరాః క్రియాః కార్యాః , తదుక్తమ్ “ అవశ్యం ధనహారిణా ” ఇతి । స్కాన్దపురాణేచ ॥ శ్లో ॥ కాలమేతన్మనుష్యాణాం ద్రవిణం యత్ప్రకీర్తితమ్ । తద్గృహ్ణన్ కాలమాదత్తే దుర్ధరం జ్ఞానినామపి ॥ ఋషిభిస్తస్యనిర్దిష్టానిష్కృతిఃపావనీపరా । ఆదేహపతనాత్తస్య కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇదమత్ర వివేచనీయమ్ — పుత్రసద్భావే పుత్రీకరణాయోగాత్తన్నాశే పుత్రికా పుత్రస్యైవ కర్తృత్వాచ్చావివాదః । పుత్రికాపుత్రస్వీకారేసతి పశ్చాత్పుత్రోత్పత్తౌ కఃకర్తేతి తయోఃపితృధనభాక్త్వపిణ్డప్రదత్వావిశేషస్మరణాత్, తథామనుః ॥ శ్లో ॥ పుత్రికాయాంకృతాయాంతు ॥ * ॥ ఇతి, బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ పుత్రశ్చపుత్రికాపుత్రస్స్వర్గప్రాప్తికరావుభౌ ॥ * ॥ ఇతి, స్మృతివరకరాజీయేచ ॥ శ్లో ॥ ఏకఏవౌరసఃపిత్ర్యేధనేస్వామీ ప్రకీర్తితః । తత్తుల్యాపుత్రికాప్రోక్తా భర్తవ్యాస్త్వితరేసుతాః ॥ * ॥ యద్యప్యేవమథాపి “ ॥ శ్లో ॥ యథైవాత్మా తథాపుత్రఃపుత్రేణ దుహితాసమా । పుత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషోనాస్తిధర్మతః ॥ ” ఇతి మనునా “ ఆత్మాహిజజ్ఞ ఆత్మనః ” ఇతి శ్రుత్యనుసారేణపుత్రస్యాత్మత్వస్మృతేః, దుహితుస్తుమనుయాజ్ఞవల్క్యాదిభిస్సమశబ్దప్రయోగాచ్చ పుత్రాత్కించిన్న్యూ

నత్వమవగమ్యతే । స్త్రీప్రతియోగినో యోషిత్సృహిత్రాదయ ఏవ వో చ్యన్తే, బహువచనప్రయోగాత్ । యదిస్వసూత్రపఠితత్వాద్వా సూత్రాన్తరప్రసఙ్గాత్పరాశ్రితాదిగోత్రభేదకథనం నతు తాసాం పరిగ్రాహ్యత్వాయ । యత్తు మరీచినా ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణేన కర్తవ్యం శూద్రస్య హ్యౌర్ధ్వదైహికమ్ । శూద్రేణ బ్రాహ్మణస్యాపి వినా పారశవాత్క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి పారశవకర్తృకదాహేన శూద్రకర్తృకత్వస్యాభ్యనుజ్ఞాయతే, తత్త్వమన్త్రవద్దాహేకృతే, కేవలదాహే "అన్తర్ధినే వా శూద్రాయ" ఇత్యుక్తాన్తర్ధిశూద్రాభ్యనుజ్ఞాపనాత్, అన్యత్ర తు "॥ శ్లో ॥ అస్వర్గ్యా హ్యాహుతిస్సా స్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా ।" ఇతివచనాన్నిషేధ ఇత్యలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

సపిణ్డత్వేన ప్రసక్త పితృజ్యేష్ఠకర్తృత్వవ్యవస్థామాహ —

మూ — పితాగ్రజశ్చ శ్రాద్ధాన్తం కుర్యాన్న సపిణ్డీకరణమ్.

వ్యా — అత్ర స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చ తత్పుత్రః పుత్రికాపుత్ర ఏవ చ । పత్నీ భ్రాతా చ తత్పుత్రః పితా మాతా స్నుషా తథా ॥ * ॥ ఇతి । నన్విదమనుపపన్నమ్, "ప్రజాయస్వ ప్రజయా పుత్రకామ" "తత్రాయం జాయతే స్వయమ్" ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం పుత్రస్య పిత్రాత్మకత్వమవగమ్యతే, తతః ప్రత్యాసత్త్యతిశయాత్పిత్రైవ కర్తా తతో భ్రాత్రాదిరితి యుక్తమ్ । "భ్రాతా చ తత్పుత్రః పితా మాతా" ఇతి వచనే సతి కిం కర్తుం శక్యతే, న హి వచనమాసన్దితుం న్యాయః ప్రభవతి । అవిభక్తవిషయే "పత్నీ దుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరః" ఇతి వచనానవతారాత్పితృభ్యాం సహ వా తత్పూర్వం వా భ్రాతౄణాం మిథో విభాగసమ్భవాత్పితృధనభాక్త్వమస్తి, తదభిప్రాయేణ భ్రాతృతత్పుత్రానన్తరం పిత్రాదికర్తృత్వోక్తిరితి న విరోధః । నను "॥ శ్లో ॥ సంస్కార్యశ్చ పితా పుత్రైర్భ్రాతరశ్చ కనీయసా । మాతులస్యాప్యపుత్రస్య స్వస్త్రీయాఽపి వా మతాః ॥" ఇతి దేవలేన కనీయస ఏవ జ్యేష్ఠక్రియాకర్తృత్వం స్మర్యతే, అతః కథమగ్రజః కర్తేతి చేన్న, పూర్వక్రియాభ్యనుజ్ఞానాత్ । తథా బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ న పుత్రస్య పితా కుర్యాన్నానుజస్యాగ్రజస్తథా । యది స్నేహేన కుర్యాత్తాం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఏవం చ "॥ శ్లో ॥ పిత్రా శ్రాద్ధం న కర్తవ్యం పు

త్రాణాంచకథంచన । భ్రాత్రాగ్రజేనకర్తవ్యంనభ్రాతౄణాంయవీయ
సామ్ ॥ " ఇతిబోధాయనీయంచ, " ॥ శ్లో ॥ నచమాతానచపితాకుర్యా
త్పుత్రస్యపైతృకమ్ । నాగ్రజశ్చతథాభ్రాతా నభ్రాతౄణాం కనీయ
సామ్ ॥ " ఇతికాత్యాయనీయంచ కర్త్రన్తరసన్నిధానవిషయమ్, స్నేహ
విషయంవా .

పూర్వోక్తాపవాదమాహ —

మూ — సర్వాభావేతచ్చకుర్యాత్ .

వ్యా — తత్ - సపిణ్డీకరణమ్, చకారస్సముచ్చయే, ఏతత్ కర్త్రన్త
రాభావే దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తముత్తరకృత్యంచ అగ్రజః పితావాకుర్యా
దిత్యర్థః । పిత్రగ్రజయోస్సమవాయే ప్రత్యాసన్నత్వాత్పితైవ కుర్యాత్తద
భావేజ్యేష్ఠః । తథాస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావేపితావాపికుర్యా
ద్భ్రాతాఽథవాగ్రజః । గయాయాంచ విశేషేణ జ్యాయానపిసమాచ
రేత్ ॥ * ॥ అకరణేప్రత్యవాయశ్చ స్మృత్యన్తరేసముచ్చయేదర్శితః ॥ శ్లో ॥
ఉత్పన్నబాన్ధవం ప్రేతం పితాభ్రాతాఽథవాగ్రజః । జననీవాపిసంస్కుర్యా
న్మహాదోషోఽన్యథాభవేత్ ॥ * ॥ అత్రపితురనన్తరమగ్రజభ్రాతృగ్రహణా
ద్గోబలీవర్దన్యాయేన పుత్రస్సపత్నీపుత్ర ఇత్యాదిసూత్రే తత్సంవాదవచనే
షుచభ్రాతృశబ్దః కనిష్ఠభ్రాతృపరో ద్రష్టవ్యః । అత్రపితృజ్యేష్ఠభ్రాతృక
ర్తృకే ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధే నపార్వణం కిన్త్వేకోద్దిష్టమేవేతివక్ష్యతే .

పుత్రాణాంసమవాయేకనిష్ఠభ్రాతృసమ్మేళనేచకర్తృక్రమమాహ—

మూ — జన్మజ్యేష్ఠఃపుత్రఃపితుఃకుర్యాన్నమాతృజ్యేష్ఠః .

వ్యా — పుత్రాణాంసమవాయే జ్యేష్ఠపుత్రఏవ పిత్రోఃక్రియాఃకు
ర్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతింకృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ ।
ద్రవ్యేణచావిభక్తేన సర్వైరేవకృతంభవేత్ ॥ " ఇతివచనాత్ । యద్వాభి
న్నమాతృకాణాం పుత్రాణాంసమవాయే యోజన్మతోజ్యేష్ఠస్సఏవ పితుః
కుర్యాన్నమాతృతోజ్యేష్ఠః, సర్వత్రజన్మజ్యేష్ఠస్యైవగ్రహణాత్ । తథా
మనుః ॥ శ్లో ॥ సదృశస్త్రీషుజాతానాం పుత్రాణాం చవిశేషతః । నమా
తృతోజ్యైష్ఠ్యమస్తి జన్మతోజ్యైష్ఠ్యముచ్యతే ॥ జన్మజ్యేష్ఠేనచాహ్వానంసు
బ్రహ్మణ్యాస్వపిస్మృతమ్ । యమయోశ్చైకగర్భేషు జన్మతోజ్యేష్ఠతాస్మృ

తా ॥ * ॥ ఇతి । అనేనసర్వజ్యేష్ఠాసన్నిధానే చావస్థితేషుపుత్రేషు జన్మజ్యేష్ఠఏవకుర్యాదితిసిద్ధమ్ .

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — మాతౄణాంతత్తత్పుత్రఃకుర్యాదౌరసత్వాత్ .

వ్యా — పత్న్యన్తరపుత్రఃపితురేవౌరసో నసపత్న్యామాతుః, భిన్నోదరోత్పన్నత్వాత్ । అతోయోయతఉత్పద్యతే తదవయవాన్వయేనప్రత్యాసన్నత్వాదౌరసత్వాచ్చ సఏవజనన్యాఃకుర్యాన్నసపత్నీపుత్రోజ్యేష్ఠోపి । తథాసుమన్తుః॥శ్లో॥మాతుఃపితుశ్చకుర్వీత మృతయోరౌరసస్సుతః॥*॥ వ్యాఘ్రపాదశ్చ ॥ శ్లో ॥ విదధ్యాదౌరసఃపుత్రోజనన్యాఔర్ధ్వదైహికమ్। తదభావేసపత్నీజః ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసః - ఉరసోజాతః, "హృదయాదధిజాయసే" "యోమేత్వంహృదయాజ్జాతః" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః .

మూ — అనన్తరోఽనుజోజ్యేష్ఠస్య .

వ్యా — భ్రాతౄణాంసమవాయే జ్యేష్ఠ నిషేధాన్మృతస్య జ్యేష్ఠస్య యోఽనుజస్సఏవాస్యకుర్యాదనుజానాంసమవాయే యోఽనన్తరోఽనుజస్సఏవకుర్యాన్నవ్యవహితోఽనుజః "॥ శ్లో ॥ అనన్తర స్సపిణ్డోయః క్రమేణతనయ స్తయోః ।" ఇతిమన్వాదిస్మృతిభ్యః .

కేషుచిత్కామోదకమాహ —

మూ — శ్వశ్రూశ్వశుర స్వస్రీయ దుహితృ స్వస్రాదీనాం సఖ్యర్త్విజోశ్చదాహాదికమిచ్ఛయాకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ కామోదకంసఖిప్రత్తాస్వస్రీయశ్వశురర్త్విజామ్ ॥ * ॥ "ప్రత్తాః - పరిణీతాదుహితృభగిన్యాదయః, ఋత్విక్ - "॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం పాకయజ్ఞా నగ్నిష్టోమాదికాన్ మఖాన్ । యఃకరోతివృతోయస్యసతస్యర్త్విగిహోచ్యతే ॥" ఇతిమనూక్తలక్షణః, కామః - ఇచ్ఛా, ప్రేతాభ్యుదయకామనాయాంసత్యాం శ్వశ్ర్వాదీనాముదకం దేయమసత్యాం నదేయమిత్యకరణేప్రత్యవాయోనాస్తీత్యర్థః" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరః .

సపిణ్డానాంమధ్యే కేషాంచిదుదకదానప్రతిషేధమాహ —

మూ — అత్రోదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ క్లీబాద్యా నోదకందద్యుస్తైనా

వ్రాత్యావిధర్మిణః । గర్భభర్తృద్రుహశ్చైవ సురాప్యశ్చైవయో
షితః ॥ న బ్రహ్మచారిణః కుర్యురుదకం పతితానచ ॥ * ॥.

వ్యా — క్లీబః - మోఘవీర్యః, ఆదిశబ్దాత్ కుణ్డగోళకాదయః, స్తేనాః - పరస్వాపహారిణః, వ్రాత్యాః - " ॥ శ్లో ॥ వ్రాత్యస్సంస్కారహీనస్స్యాదవకీర్ణీ క్షతవ్రతః ।" ఇతి భరద్వాజోక్తలక్షణాః, విధర్మిణః - ప్రచ్యుతద్విజాతిధర్మాణః, గర్భద్రుహః - గర్భఘాతిన్యః, భర్తృద్రుహః - భర్తృఘాతిన్యః, అత్రలిఙ్గమవివక్షితమనుపాదేయత్వాత్ । ఇదంవృద్ధమనువచనం । జ్ఞాతిత్వే సత్యపి క్లీబాదయో నోదకం దద్యుః । ఉదకగ్రహణమన్యేన దాహాదికృతేష్వప్యుదకదాననిషేధార్థమ్, అతో దాహనిషేధః కైముత్యసిద్ధః । అతః క్లీబాద్యా దాహాదికం న కుర్యుః । ఏవం సపిణ్డమరణే బ్రహ్మచారిణ ఉదకాదిదానం న కుర్యుః । ఏవం బ్రహ్మచారిణ ఉదకదాననిషేధః ప్రేతతర్పణవిషయో న దర్శాదివిషయః, మృతపితృకస్య బ్రహ్మచారిణోఽపి దర్శాదిశ్రాద్ధతర్పణవిధానాత్ । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ ఆదిష్టీ నోదకం దద్యాదావ్రతస్య సమాపనాత్ । సమాప్తే తూదకం దత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మచర్యవ్రతమస్యాదిష్టమిత్యాదిష్టీ బ్రహ్మచారీ । స పునర్బ్రహ్మచర్యోత్తరకాలం తస్మిన్సంవత్సరే మృతానాం సపిణ్డానాం త్ర్యహముదకదానమాశౌచం చ కుర్యాత్ । ఏతచ్చ పిత్రాదివ్యతిరేకేణ, తథా ప్రతిపాదితమధస్తాద్వ్యదిపితరావిత్యాదినా । అత్రాన్యోప్యర్థః — ఆదిష్టీ - ప్రక్రాన్తప్రాయశ్చిత్తః, ఆసమాప్తేర్నోదకం కుర్యాత్ । "ప్రాయశ్చిత్తరూపవ్రతసమాప్త్యనన్తరముదకం దత్వా త్రిరాత్రమాశౌచం కుర్యాత్ " ఇతి విశ్వరూపాచార్యః । పతితాః - " అథపతనీయాని స్తేనాభిశస్తబ్రహ్మహసురాపగురుతల్పగాః " ఇత్యాపస్తమ్బగౌతమాద్యుక్తాకారాః, తే సపిణ్డానాముదకం న కుర్యుః । ఇదం శ్లోకార్థం యాజ్ఞవల్క్యీయముపరితనవచనం చ.

ఏవముదకదానే కర్తృవిశేషప్రతిషేధముక్త్వా సంప్రదానవిశేషే ప్రతిషేధమాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డ్యనాశ్రమిస్తేనాభర్తృఘ్న్యః కామగాదికాః ।
సురాప్య ఆత్మఘాతిన్యో నాశౌచోదకభాజనాః ॥ * ॥ ఇతి .

వ్యా — ఇతిశబ్దాత్ ప్రాగాహారస్త్రీత్యుపక్రాన్తసమాప్తిద్యోతకః, ఏ

ర్వాత్సర్పాదిగ్రహణాయాభిముఖ్యేన గచ్ఛతో మరణేప్యుదకదాననిషేధ ఇతి ప్రకారవాచీవా । అతోదర్పాదినా చణ్డాలాదీన్ హంతుంగతోయస్తై ర్మారితస్తస్య "సర్వత ఏవాత్మానంగోపాయేత్" ఇతివిధ్యతిక్రమనిమిత్తగపి ణ్డోదకదానాదినిషేధో ద్రష్టవ్యః । తథావిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదుదకాత్సర్పాద్బ్రాహ్మణాద్వైద్యుతాదనలాత్ । దంష్ట్రిభ్యశ్చపశుభ్యశ్చ మరణం పాపకర్మణాం ॥ ఉదకంపిణ్డదానంచ ప్రేతేభ్యోయత్ప్రదీయతే । నోపతిష్ఠతితత్సర్వమన్తరిక్షేవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇదం బుద్ధిపూర్వకవిషయమ్, "ప్రాయానశకశస్త్రవిషోదకోద్బన్ధన ప్రపతనైశ్చేచ్ఛతామ్" ఇతిగౌతమవచనేనేచ్ఛాపూర్వకముదకేనహతస్యాశౌచాదినిషేధోక్తేః । అత్రాపి "చణ్డాలాదుదకాత్" ఇతితత్సాహచర్యదర్శనాదస్యబుద్ధిపూర్వవిషయత్వమవగమ్యతే । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ నరశిరఃకపాలాదిశ్రుతిబాహ్యలిఙ్గధారణం పాషణ్డంతద్యేషాం తేపాషణ్డినః, అధికారేసత్యప్యాశ్రమవిశేషపరిగ్రహో అనాశ్రమిణః, కామగాః - కులటాః, ఆదిగ్రహణాత్స్వర్ణబ్రాహ్మణఘాతిన్యః, ఆత్మత్యాగిన్యః - విషాగ్న్యుద్బన్ధనాదిభిరాత్మానంయాస్త్యజన్తి, ఏతేపాషణ్డ్యాదయ అశౌచస్యోదకదానాదేర్యథోక్తస్యైహికస్యచ భాజనానభవన్తి । భాజయన్తీతిభాజనాః, సపిణ్డాదీనామాశౌచాదినిమిత్తభూతానభవన్తీత్యర్థః । అతస్తన్మరణే సపిణ్డైరుదకదానాదినకార్యమ్ । సురాప్యఇత్యాదిషు లిఙ్గమవివక్షితమనుపాదేయత్వాత్ । అతఃపురుషోప్యేవంవిధఔర్ధ్వదైహికార్హో నభవతీతిసిద్ధమ్.

మూ — గురుషుమృతేషు త్ర్యహంద్వ్యహమేకాహంవోపవసేయురధశ్శయా సనినోబ్రహ్మచారిణోదశాహాన్తం భవేయుర్బ్రహ్మచర్యమధశ్శయనమేకభుక్తనియమాంశ్చయావజ్జీవంప్రేతపత్న్యకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ అనశనానధ్యయనాధశ్శయనోదకోపస్పర్శనాన్యకాలికాన్యమాచానేషుచ ద్వ్యహం త్ర్యహం షడహం ద్వాదశాహంవా గురుష్వనశన వర్జంసంవత్సరం మాతరి పితర్యాచార్యఇత్యేకే, అనశనానధ్యయనవర్జం యావజ్జీవంప్రేతపత్న్యుదకోపస్పర్శనమేకభుక్తమధశ్శయ్యాబ్రహ్మచర్యం క్షారలవణమధుమాంసవర్జనంచ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ ॥ వా । సంవత్సరంమాతరి పితర్యాచార్యఇతి త్రిరా

త్ర్యహం క్షారలవణాన్నభోజన భూశయనం బ్రహ్మచర్యం త్ర్యహం షడహం ద్వాదశాహం వా సంవత్సరం యావద్గ్రహణం ద్వాదశాహో వరార్ధ్యం పరమగురుష్వేవ మృషోదకమితరేషు త్రిరాత్రం యావజ్జీవం ప్రేతపత్నీ ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అక్షారలవణాన్నాస్స్యుర్నిమజ్జేయుశ్చ తే త్ర్యహం । మాంసాశనం చ నాశ్నీయుస్స్వపేయుస్తే పృథక్ క్షితౌ ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ వా ॥ గృహాత్పరివ్రజిత్వాఘుప్రస్తరే త్ర్యహమనశ్నన్త ఆసీరన్ క్రీతోత్పన్నేన వా వర్తేరన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్పన్నమ్ - అయాచితలబ్ధమ్, అఘుప్రస్తరః - ఆశౌచినాం శయనాసనార్థం కృతస్తృణమయః .

అయం నియమః పుత్రత్వావిశేషాత్సఙ్కోచకాభావాచ్చ పితృమృతౌ సంవత్సరం సర్వపుత్రసాధారణ ఇత్యాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాన్వర్జయేత్క్షౌరం తైలతాంబూలయోషితః ।
జ్యేష్ఠాదీనాం మృతిప్రాప్తౌ మాతాపిత్రోస్తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇత్యవిశేషస్మరణాత్సర్వేషామపి పుత్రాణాం పిత్రోర్మరణే సంవత్సరం కేశధారణాది ప్రాప్తం భవతి .

వ్యా — ఇదం వ్యాసవచనం పూర్వోక్తగురుశబ్దార్థవివృతమ్ । ఆదిశబ్దేన శ్వశురపితృవ్యమాతామహమాతులాదయ ఉచ్యన్తే గురుత్వాత్ । దేవలశ్చ ॥ శ్లో ॥ స్నానం చైవ మహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నితర్పణమ్ । ప్రథమేఽబ్దే న కర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ ఏవం పితృమృతౌ పుత్రాణాం స్నానాదినిషేధస్య కణ్ఠోక్తత్వాదగ్న్యాధానాదివిధానం మహాసాహసం । సాపిణ్డ్యోత్తరకాలం న నిషేధ ఇతి కేచిత్తచ్చిన్త్యమ్, సంవత్సరగ్రహణవైయర్థ్యాత్, " యావత్సపిణ్డీకరణమ్ " ఇత్యనుక్తేశ్చ । అతో యావత్సంవత్సరమశుచిత్వాత్తదగ్న్యనర్హ ఏవ పుత్రః, " కుర్యాదభ్యుదయం తత " ఇతి వచనం తు పుంసవనాదిప్రాశనాన్తవిషయమ్, " గర్భాదిప్రాశనాన్తాని " ఇతి తస్యైవ విధానాత్ । న త్వగ్నితర్పణాదికమ్, తన్నిషేధస్య కణ్ఠోక్తేః । అతస్సాపిణ్డ్యాత్పరం స్నానాదిన విరుద్ధమితి మన్దం వచః, పిత్రోర్మృతావేవ మృతానాం సపిణ్డానాం ద్వాదశాహ ఏవ సాపిణ్డ్యప్రసక్తేః । తతశ్చ " మహాగురునిపాతేతు " " అన్యేషాం ప్రేతకార్యాణి " ఇత్యాది వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యపరవచన శతవైయర్థ్యం స్యాత్ । అతస్సాపిణ్డ్యోత్తరకాల

ముత్సవపరవచనం నిరవకాశా వశ్యకార్యప్రసువవాద విషయమిత్యలమ్ ।
శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ షష్ఠేఽబ్దే షోడశాబ్దే చ వివాహాబ్దే తథైవ చ । మాతా పిత్రో
ర్మృతాబ్దే చ వపనం నైవ కారయేత్ ॥ * ॥ ఆత్రేయే చ ॥ శ్లో ॥ షోడశో
ద్వాహగర్భాబ్దే పిత్రంతాబ్దేక్షురం త్యజేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ప్ర
థమేఽబ్దే వివాహాబ్దే షోడశాబ్దే తథైవ చ । పిత్రోర్మృతాబ్దే గర్భాబ్దే వాపయే
త్తు కులక్షయః ॥ * ॥ ఇత్యేవం వ్యాసశ్రీధరీయ ఆత్రేయాదివచనేషు జ్యే
ష్ఠపుత్రవిషయత్వం న ప్రతీయతే । అతః కేశధారణాదివ్రతే పితృమృతిమా
త్రమేవ నిమిత్తమ్, తచ్చ సర్వపుత్ర సాధారణమ్ । అతస్సర్వేషాం పుత్రా
ణాం సంవత్సరం కేశధారణాది నియమో భవత్యేవేతి సర్వమనవద్యమ్.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — పత్న్యాః గర్భప్రసవే వపనం కృత్వా వత్సరశేషం కేశాన్ ధారయేత్.

వ్యా — విధానగ్రన్థే ॥ శ్లో ॥ మృతా పిత్రోర్ద్విజః కుర్యాద్గర్భ వా
పి వాపనమ్ । పశ్చాత్ప్రసూతా పత్న్యశ్చ తచ్ఛేషం కేశధారణమ్ ॥ * ॥

మూ — పిత్రోర్మృతాబ్దే పిత్రాదిమరణే పుత్రోపి నవపేతక్రియాః
కుర్యాత్.

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ మాతుర్ద్విరాత్రేనైవ పితామహం
మాపుర్యాత్ । గహనాదిక్రియాః కుర్యాద్వపనం నైవ కారయేత్ ॥ పితు
ర్దీక్షాన్తరే సూనోర్మాతా యది విపద్యతే । వపనం నైవ కుర్వీత మాతుః కుర్యా
త్క్రియాదికమ్ ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే తు యద్యన్యో హి విపద్యతే । వప
నం నైవ కుర్వీత తస్య దాహాదికం చరేత్ ॥ * ॥ "అనుభావినాం చ పరివాప
నమ్" ఇతి సపిణ్డానాం వపనవిధానాదపి నిషేధవిధిర్బలీయాన్ " ॥ శ్లో ॥
మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే చ వపనం నైవ కారయేత్ " "పిత్రన్తాబ్దేక్షురం త్య
జేత్" "మాతాపిత్రోస్తు వత్సరమ్" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః.

భార్యాదిసంస్కర్తుర్వపననిషేధమాహ —

మూ — భార్యాపుత్ర మోఙ్కనిష్ఠానాం చ సంస్కర్తా వపనం న కుర్యాత్.

వ్యా — యదా భార్యాదీన్ భర్త్రాదిస్సంస్కరోతి తదా వపనం న కు
ర్యాత్ । అత్ర వృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ భార్యాపుత్రకనిష్ఠానాం శిష్యాణాం
చ యవీయసామ్ । సంస్కర్తుర్వపనం నైవ యది కుర్యాత్కులక్షయః ॥ * ॥

అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ మృతా వనుపనీతానాం వపనం న కదాచన మృతావపి కనిష్ఠానాం వపనం న విధీయతే ॥ * ॥.

అత్ర ప్రతిప్రసవమాహ —

మూ — కనిష్ఠానామపి వయోఽధిక పితృవ్యాదిపత్నీనాం మరణే "పతివయసః స్త్రియః" ఇతి నమస్కారాదౌ స్మరణాద్విహితత్వాదపీతి శిష్టాచారాచ్చ వపనం కుర్యుర్జ్ఞాతయః.

వ్యా — "పతివయసః స్త్రియః" ఇత్యాపస్తమ్బవచనం। "ఏషాం పత్నీనాం చ పితృష్వసుః" ఇతి విధిః। అతః పితృవ్యజ్యేష్ఠభ్రాతృమాతులశ్వశురాచార్యసపిణ్డానాం జ్యేష్ఠానాం పత్నీనాం మరణే వపనం కుర్యుస్సపిణ్డా ఇత్యర్థః.

మూ — అన్యత్ర మృతాపేక్షయాఽల్పవయసస్సన్నిహితాః కేశశ్మశ్రుమాత్రం స్నానాన్తే వా వపేయుః.

వ్యా — అన్యత్ర - పురుషేషు, మాతృచాకక్ష్యాదధో వపననిషేధః। తథా శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మృతాహే కేశవపనం దశాహేఽశేషవాపనమ్। అశోభనమనాయుష్యం మృతాహేఽశేషవాపనమ్ ॥ * ॥ అశేషవాపనమితి పదచ్ఛేదః। తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ దగ్ధ్వా తు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్। శోభనే వపనం తత్ర కేశమాత్రే విధీయతే ॥ * ॥ వపనవర్జితమితి పుత్రవ్యతిరిక్తవిషయమ్, "తనయః కుర్యాత్" ఇతి స్మృతేః। వపనం చ స్నాత్వైవ కర్తవ్యమ్, అన్యథా ప్రాయశ్చిత్తం ప్రసజ్యేతేతి "ప్రాగేవానుభావినో వపన్తి" ఇతి సూత్రవ్యాఖ్యానే ప్రతిపాదితమ్.

మూ — అత్ర వపనం కర్తుస్సంస్కారోపక్రమ ఏవ.

వ్యా — ఆశ్వలాయనీయాస్తు స్వకారికావలమ్బనేన సంస్కారాత్ప్రాక్ వపనం కుర్వన్తి, అస్మాకం తు స్నానానన్తరమేవ శిష్టాచారాత్.

మూ — మృతాహశ్శ్రాద్ధక్రియశ్చేన్నిశి వా పుత్ర ఏవ వపేద్రాత్రౌ యామద్వయాదూర్ధ్వం పుత్రోఽపి న వపేత్తత్కాలే శ్రాద్ధక్రియే నిశాయాం చ.

వ్యా — ఏవకారేణాన్యస్య వపననిషేధః। నిశేత్యస్యాపవాదో యామద్వయాదితి। శుక్రవారే నిశి వా ప్రోషిత పితృమృతిశ్రవణే అతిక్రాన్తకాల [illegible] ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణే పుత్ర[illegible] తిథివారకమ్ ।" ఇతి

తత్కాలపవదోషానిరీక్షణ స్మరణాచ్చరాత్రౌ శుక్రవారే తనవపేదిత్యర్థః ।
శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపిచదాహాన్తం కృత్వాత్వసైవోదకక్రియామ్ ।
శ్వోభూతేవపనంకార్యమేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ శ్లో ॥ వపనం నేష్యతే
రాత్రౌశ్వఃకార్యావపనక్రియా ॥ * ॥ ఇతిచ । ఏవంరాత్రౌవపననిషేధ
వచనంపిత్రోఃగవరోక్తస్మృతివిషయంద్రష్టవ్యమ్ । తథాసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥
శుక్రేఽథవారేయదివా నిశాసాయ్యక్షౌరంనకుర్యాత్తనయస్తుకుర్యాత్ । కు
ర్యాన్సపిణ్డాశ్చతథాపరేద్యుర్యద్వా తృతీయేదివసేఽథసప్తమే ॥ * ॥ శ్రీధ
రీయేచ ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌయామద్వయాదర్వాక్కర్తుర్వపనమిష్యతే । అ
న్యేషాంతుసపిణ్డానాం శ్వోభూతేవపనక్రియా ॥ * ॥ పుత్రవ్యతిరిక్తస్యా
పిదాహకస్యవపనప్రాప్త్యర్థం కర్తృగ్రహణమ్, నపుత్రాన్తరవ్యావృత్త్యర్థమ్,
తస్య "తనయస్తుకుర్యాత్" ఇతి వపనవిధేః । వృద్ధహారీతః ॥ శ్లో ॥ శుక్ర
వారేవ్యతీపాతేమాతాపిత్రోస్తథైవచ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తదాక్షౌరం
ప్రేతకార్యంచ నాచరేత్ ॥ * ॥.

మూ — అసన్నిధానేసకృద్దేవసర్వాఙ్గక్షౌరమయుగ్మేఽహ్ని దశాహే
వా కృత్వోదకం దద్యుః "॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యం క్షు
రకర్మప్రయత్నతః । తృతీయే పఞ్చమేవాపి సప్తమేవాప్రదాన
తః ॥" ఇతి స్మరణాత్.

వ్యా — ఇదం విజ్ఞానేశ్వరేణోదాహృతవచనమ్ । ఆప్రదానతః - ఏ
కోద్దిష్టాత్ప్రాక్, ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । అయుగ్మ ఇతి - "ప్రథమతృతీయప
ఞ్చమసప్తమనవమేషూదకక్రియా" ఇతి గౌతమస్మరణాదితి విజ్ఞానేశ్వరే
ణోక్తాసు ప్రథమాదిష్వయుగ్మతిథిష్విత్యర్థః । అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ ప
త్స్మిన్కాలే అస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివాపయన్తే యేసన్నిధానేభవన్తి
వికల్ప ఇతరేషువాపయేరన్నివర్తయేరన్వా శ్రుతవతాతు వప్తవ్యమేవాస
న్నిధానేపి నబోధాయనస్య కల్పేనసమావృత్తావపేరన్నన్యత్ర విహారా
దిత్యేకే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానేసపిణ్డానాం వపనంస్యా
న్మరోమృతౌ । మహాగురూణాం సర్వత్ర దాహకస్యాగురావపి ॥ * ॥.

అత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తేదశాహేతు పక్షమాసగతేఽపివా ।

శ్రాద్ధేచశావత్సౌ రేచ శుభాగ్ని కాలా అశోభనాః ॥ ” ఇతిస్మరణా ద్విషమూహేఽపి శుభవారాదా నవపేయుః.

వ్యా — అతిరాత్రే త్విత్యాది శ్రాద్ధేచేతి వచనద్వయం జ్యోతిశ్శాస్త్రే.

మూ — నవపేద్గర్భవానన్యత్రాధానాదిభ్యః, “ ॥ శ్లో ॥ ఆధానే యజ్ఞదీక్షాయాం మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । గర్భవాన్వపనంకుర్యాన్నాన్యత్రేతివ్యవస్థితిః ॥ ” ఇతివచనార్గంగాదిషు సప్తసుస్థానేషు మనుయమాభ్యాం వపననియమాచ్చాధానాదిషు కుర్యాత్.

వ్యా — ఆధాన ఇతి శ్రీధరీయే । అత్ర మనుయమౌ ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానే సోమయాగే చ వపనం సప్తసుస్మృతమ్ ॥ * ॥.

మూ — ఏతేనాన్తర్వ తాపీతి వచనం వ్యాఖ్యాతమ్.

వ్యా — “ ॥ శ్లో ॥ అన్తర్వతాపి కర్తవ్యం పిత్రోర్మరణ ఏవతు । నాన్యేషాంవపనంకుర్యాద్భ్రూణహత్యాసమం భవేత్ ॥ ” ఇతివచనం గఙ్గాద్యుపలక్షణమితి మనుయమాభ్యాం వ్యాఖ్యాతమిత్యర్థః.

మూ — మాతామహాదిసంస్కారే గర్భవానపి వపనం కుర్యాత్, “ మాతామహపితృవ్యాణామ్ ” ఇతిస్మరణాత్.

వ్యా — అత్రాత్రేయే ॥ శ్లో ॥ మాతామహ పితృవ్యాణాం మాతులాగ్రజయోర్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయో రేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥ మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతీదంమాతామహాదిసంస్కర్తృ విషయమేవేతి సమర్థనీయం మన్వాది వచనావిరోధాయేత్యర్థః.

మూ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే గర్భాబ్దే సదాపర్వణిపర్వణి । ఆహితాగ్నిర్వపేత్కేశాన్న వపేదితరస్తయోః ॥ * ॥.

వ్యా — అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ “ పర్వణి కేశశ్మశ్రూణివాపయతేప్యల్పశో లోమానివాపయతే ” ఇతివాజసనేయకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్ధారయేద్ద్విజః । యజ్ఞార్థతుపర్వణిక్షౌరం కారయేదాహితాగ్నిః ॥ * ॥ ఆహితాగ్నిఃపౌర్ణమాస్యాంవపేదాహితాగ్నివ్యతిరిక్తో గర్భవాన్పిత్రోర్మృతాబ్దగర్భాబ్దయోర్నవపేదిత్యర్థః.

"పిత్ర్యం తాబ్దైతయోరంత్య జేత్ " ఇతి నిషేధ ఆహితాగ్నివ్యతిరిక్తవిషయః.

మూ — తథామృతభర్తృకా తామ్బూలం నిత్యం దూరతో వర్జయేత్,

"॥ శ్లో ॥ తామ్బూలోఽభర్తృకస్త్రీణాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్। ఏకైకం మాంసతుల్యం స్యాత్సమ్భూయ తు సురాసమమ్॥"

ఇతిహి స్మరన్తి.

వ్యా — నిత్యమ్-ఆదేహపాతమిత్యర్థః। తామ్బూలోఽభర్తృకేతి వచనం వృద్ధవసిష్ఠాద్యుక్తమ్। వసిష్ఠః॥ శ్లో ॥ తామ్బూలాభ్యఞ్జనే చైవ కాంస్యపాత్రే తు భోజనమ్। యతిశ్చ బ్రహ్మచారీ చ విధవా చ వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

తృతీయః ఖణ్డః.

ఇతి శ్రీమద్వేంకటనాథస్య సరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య
వైదికసార్వభౌమస్య కృతిషు పితృమేధ
ప్రశ్నవ్యాఖ్యానే ప్రథమః పటలః

ప్రథమే పటలే పితృమేధశ్చోక్తస్స పునరేకైకవిషయః, ద్వయోర్బహూనాం వా ఏకదినే సఙ్ఘాతమరణే కథం కర్తవ్యమిత్యపేక్షాయామాహ —

మూ — యద్యనేకేషామేకదినే మృతిస్స్యాత్.

వ్యా — ఇదం సంఘాతమృతిలక్షణమ్। అతో దినాన్తరే మృతిస్సంఘాతమరణం న భవతి.

సంఘాతమృతౌ క్రియావ్యవస్థామాహ —

మూ — పత్నీ పుత్ర పౌత్ర భ్రాతృ తత్పుత్ర స్నుషా స్వస్రాదీనాం సఙ్ఖ్యాతక్రమాద్దాహాదిక్రియాః పృథక్పృథక్కుర్యాత్.

వ్యా — సఙ్ఖ్యాతక్రమః - పత్నీపుత్రపౌత్రాద్యుక్తక్రమః। అయమర్థః — పత్న్యాదీనాం సప్తానాం మృతిక్రమం విహాయ పరిగణితక్రమేణ క్రియాః కుర్యాత్, ప్రథమం పత్న్యాః కృత్వాఽనన్తరం పుత్రస్యేతి క్రమేణ దాహాదికాః పృథక్ పృథక్కుర్యాదితి। అయం క్రమస్సంబన్ధాసత్తినిబన్ధనః। తథాహి — పత్నీ పతిలక్షణస్యాసన్నత్వాద్దాస్యార్ధత్వాచ్చ తేషు పత్న్యాః ప్రథమం కుర్యాత్। అనన్తరముభయప్రతియోగికపుత్రత్వలక్షణభాజః పుత్రస్య। అనన్తరం పితృత్వవ్యవహితసమ్బన్ధభాజః పౌత్రస్య। తదనన్తరం పితృవ్యస్య

వహితసమ్బన్ధభాజో భ్రాతుః। అత్ర పౌత్రభ్రాతృపౌత్రయోర్యద్యపి పితృవ్యవధానం సమానమ్, తథాపి పౌత్రస్య స్వశరీరావయవాన్వయలక్షణస్య విద్యమానత్వాద్భ్రాతృతో౽పి ప్రత్యాసత్తిః। తతి ఉభయసమ్బన్ధవ్యవహితభాజో భ్రాతృపుత్రస్య। తతో౽నుభ్రాతృతత్పుత్రయోస్స్వపితృప్రత్యాసన్నత్వాత్స్నుషాయాస్తదభావాత్పతిద్వారేణ స్వసమ్బన్ధభాజస్తస్యాః। తదనుగోత్రాన్తరప్రవేశేన వ్యవహితాయాస్స్వసుః కుర్యాత్। ఏవం ప్రత్యాసత్తిక్రమ ఉత్తరోత్తరోదాహరిష్యమాణవచనసిద్ధానామేవేతి నాతిప్రసఙ్గః। అత్ర భృగుః ॥ శ్లో ॥ మాతా భ్రాతా చ తత్పుత్రః పత్నీపుత్రస్స్నుషా స్వసా। ఏషాం మృతౌ చ రేచ్ఛ్రాద్ధమన్యేషు న పునః పితుః ॥*॥ శ్రాద్ధగ్రహణం దాహోద్యుపలక్షణమ్, తత్పూర్వకత్వాచ్ఛ్రాద్ధస్య। అత్ర మాతృగ్రహణం పితురప్యుపలక్షణమ్, తతశ్చ పితుః ప్రథమం తతో మాతురనన్తరం పత్న్యాదీనామ్, "పితృపూర్వం సుతః కుర్యాత్" ఇతి స్మృతేః। పితురన్యేషు - పిత్రాదివ్యతిరిక్తేషు, న పునరేవం క్రమః। ప్రత్యాసత్తిక్రమమాహ ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ భవేద్యది సపిణ్డానాం యుగపన్మరణం తదా। సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ అత్ర సపిణ్డశబ్దేన భృగువచనోక్తాః పితృమాతృపత్న్యాదయ ఏవోచ్యన్తే, అన్యేషాం మృతిక్రమస్యోక్తత్వాత్। తదపి ఋశ్యశృఙ్గ ఏవాహ ॥ శ్లో ॥ కృత్వా పూర్వం మృతస్యాదౌ ద్వితీయస్య తతః పరమ్। తృతీయస్య తతః కుర్యాత్సన్నిపాతేత్వయం క్రమః ॥ * ॥ ప్రత్యాసత్తిమృతిక్రమపరయోః ఋశ్యశృఙ్గవచనయోర్భిన్నవిషయత్వేన వ్యవస్థితత్వాన్న విరోధః.

మూ — అన్యేషాం మృతిక్రమాత్.

వ్యా — అన్యేషామ్ - పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామ్ "కృత్వా పూర్వం మృతస్యాదౌ" ఇతి వచనం పత్న్యాది వ్యతిరిక్తవిషయమిత్యర్థః। ఏవమేవ కాలాదర్శే ప్రతిపాదితమ్.

పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాం చ మృతౌ కథమిత్యపేక్షాయామాహ —

మూ — పత్న్యాదీనామన్యేషాం చ సంఘాతమరణే పత్న్యాదిపూర్వమన్యేషామ్,

వ్యా — ప్రత్యాసత్త్యతిశయాత్పత్న్యాదీనాముక్తక్రమేణ పూర్వం కృత్వా తద్వ్యతిరిక్తానాం పశ్చాత్ప్రతిక్రమేణ కుర్యాదిత్యర్థః। పూర్వోదాహృతవచనసిద్ధార్థపరమిదంసూత్రమ్.

పిత్రోః పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాంచసంఘాతమరణేపితృపూర్వమేవపత్న్యాదీనాం కుర్యాదిత్యాహ —

మూ — ఉభయేషాంపితృపూర్వమ్.

వ్యా — అత్రశాస్త్రాజనిః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధసమం ప్రాప్తేనవేపర్యుషితేపివా। పితృపూర్వంసుతఃకుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥ * ॥ పశ్చాన్మృతయోరపి పిత్రోః పత్న్యాదిభ్యః పూర్వమేవపిత్రోఃకుర్యాత్పత్న్యాదీనాం పూర్వోక్తప్రత్యాసత్తి వశాత్కుర్యాదన్యేషాం మరణాసత్తియోగతః.

మూ — తథాపితృపూర్వం సర్వంమాతుఃకుర్యాత్.

వ్యా — ఏవంపితుఃపూర్వంకృత్వా తతోమాతుఃకుర్యాత్। ఏవం సంఘాతమరణేపిద్రష్టవ్యమ్, “నవేపర్యుషితేపివా” ఇతిస్మరణాత్। అయం క్రమఃపిత్రోఃపృథగ్దాహే। సహైవపితృమేధే సహైవశ్రాద్ధమితివక్ష్యతే.

సాపిణ్డ్యనియమమాహ —

మూ — అత్రపిత్రోర్ద్వాదశాహఏవ సాపిణ్డ్యంపత్న్యాది సాపిణ్డ్యం త్రిపక్షఇతిలోకాక్షిః.

వ్యా — అత్ర-సంఘాతమరణే। లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ పత్నీపుత్రస్నుషాపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రకాఅపి। పితరౌచయదైకస్మిన్ మ్రియేరన్వాసరేతదా ॥ ఆద్యమేకాదశేకుర్యాత్త్రిపక్షేతుసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ వృద్ధహారీతశ్చ, ॥ శ్లో ॥ సంఘాతమరణేపిత్రోర్ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్। కుర్యాత్పుత్రస్తదన్యేషాంత్రిపక్షేకారయేద్బుధః ॥ * ॥ అన్యేషాం-పత్న్యాదీనామిత్యర్థః। తదేవం “ ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్। నదైవంనాపిపిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణోనవత్సరః ॥” ఇతినిషేధఃపత్న్యాదివ్యతిరిక్తవిషయః.

మూ — పిత్రోర్మృతాద్దేశేన్యేషామేకోద్దిష్టం కృత్వాతత్తద్వత్సరాన్తేమాసికైస్సహసాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి భృగుః.

వ్యా — అన్యేషాం - పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామ్, తత్తద్వత్సరాన్త
తదన్యతరమృతిసమ్బంధిని వత్సరాన్తిమదినే, పిత్రోర్మృతాబ్దే మృతా
నాంపితృభ్యాంసహైకదినే మృతానాంచ పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం దాహా
ద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలే మృతిక్రమాత్కృత్వా సంవత్సరాన్తిమదినే
మాసికైస్సహసాపిణ్డ్యంకుర్యాదిత్యర్థః । అత్రభృగుః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృ
తాబ్దేశ్రాద్ధాన్తం కృత్వాఽన్యేషాంయథావిధి । మాసికైస్సహసాపిణ్డ్యంవ
త్సరాన్తేసమాచరేత్ ॥ * ॥ వత్సరాన్తఇతినియమాత్తతోర్వాఙ్నమాసికా
నుష్ఠానమ్ । దేవలః ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతేషు ప్రేతకార్యంయథావిధి ।
కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాఙ్నైకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ప్రేతకార్యమ్-
పూర్వక్రియాః, నైకోద్దిష్టమితిమాసికానాంనిషేధః, నపార్వణమితిసాపి
ణ్డ్యస్య, ఏవంసంవత్సరాదర్వాగితినియమాత్ । పిత్రోర్మృతాబ్దేఽతీతే పి
తృమృతాబ్దమృతస్య నతత్సంవత్సరాన్త ప్రతీక్షణం కార్యమ్, సంఘాతమ
రణవిషయత్వాత్తస్య । లౌగాక్షిరపి ॥ శ్లో ॥ అన్యేషాంప్రేతకార్యాణిమ
హాగురునిపాతనే । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాక్ఛ్రాద్ధమేకంతువర్జయేత్ ॥ * ॥
శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । ననుసాపిణ్డ్యస్యైకస్య నిషేధాత్కథంమాసికవ
ర్జనమితిచేన్న, "ప్రేతకార్యాణి" ఇతిప్రాగభావాత్పూర్వక్రియామా
త్రాభ్యనుజ్ఞానాత్, "సహాఙ్గంప్రధానమ్" ఇతిప్రధానానుష్ఠానే అఙ్గా
నుష్ఠానం తన్నిషేధేఽఙ్గనిషేధఇతిన్యాయేన మాసికనిషేధసిద్ధేః, "మాసి
కైస్సహసాపిణ్డ్యమ్" ఇతివచనాచ్చ । తర్హ్యేకశబ్దవైయర్థ్యమితిచేన్న, ఏ
కశబ్దస్యైకోద్దిష్టనిషేధవ్యావృత్తిపరత్వాత్ । అతోమాసికైస్సహసాపిణ్డ్యం
వత్సరాన్తేకుర్యాదితిసిద్ధమ్ । నను " ॥ శ్లో ॥ పత్నీచైవసుతోభ్రాతాస్ను
షాచైవవిపద్యతే । తత్రశ్రాద్ధానికుర్వీత నపిత్రోర్మృతయోరపి ॥ "ఇతి
జాబాలిస్మరణాత్పత్న్యాదీనామపిసాపిణ్డ్యనిషేధఇతిచేత్సత్యమ్, ద్వాదశా
హేతన్నిషేధపరత్వాత్ । నహిసంవత్సరాదర్వాఙ్నిషేధపరమిదమితి వ
క్తుంశక్యతే, "త్రిపక్షేతుసపిణ్డనమ్" ఇతిలౌగాక్షిస్మరణవిరోధాత్ । ఏ
వంపత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యనిషేధాద్వత్సరాన్తఏ
వతద్విధానాత్పత్న్యాదీనాం త్రిపక్షేసాపిణ్డ్యవిధానాచ్చపత్న్యాదీనాం
ప్రత్యాసత్తిస్సుస్పష్టా । అతఃపత్న్యాదిషు ప్రత్యాసత్తిరన్యేషుమృతిక్ర
మః క్రియాప్రవృత్తౌప్రమాణమ్, ఏవంహివచనసిద్ధమ్.

మూ — సఙ్ఘాతానుమృత్యోరన్యత్ర న పిత్రోస్తన్త్రేణ కుర్యాన్నాన్యైస్సహ వా.

వ్యా — సఙ్ఘాతానుమృతివ్యతిరేకేణ సదా పిత్రోః పృథగేవ క్రియాః కర్తవ్యాః । పితుః పూర్వమేకోద్దిష్టం కృత్వా పశ్చాన్మాతుః కుర్యాత్ । ఏవమన్యేన సహ పిత్రోః క్రియాం న కుర్యాత్ । అత్ర లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరుపరమే పుత్రః క్రియాః కుర్యాత్పృథగ్ద్వయోరపి । అనువృత్తౌ చ నాన్యేషాం సఙ్ఘాతమరణేఽపి చ ॥ * ॥ అనువృత్తిః - అనుమరణమ్.

ఏవం సఙ్ఘాతమరణే పత్న్యాదీనాం సఙ్ఘాతక్రమేణ తద్వ్యతిరిక్తానాం ప్రత్యాసత్తివశేన క్రియాః కుర్యాదిత్యుక్తమ్, పిత్రోర్మృతాబ్దైతు తేషాముభయేషాం సాపిణ్డ్యకాలనియమశ్చోక్తః, సర్వత్ర పితృపూర్వమేవ క్రియాకరణమితి చోక్తమ్, పిత్రోర్మృతిః కథమిత్యాకాఙ్క్షాయామాహ—

మూ — పితాऽశౌచే మాతా మాత్రాశౌచే పితా వా మ్రియేత యన్మృతిః పూర్వం స్యాత్తత్సాపిణ్డ్యం త్రిపక్ష ఏవ కుర్యాదితి దేవలః.

వ్యా — యన్మృతిః - యస్య యస్యా వా మృతిః, తత్సాపిణ్డ్యమ్ - పూర్వమృతసాపిణ్డ్యమిత్యర్థః । అత్ర దేవలః ॥ శ్లో ॥ ఏకాగ్రమరణే పిత్రోరన్యస్యాన్యదినే మృతౌ । సపిణ్డనం త్రిపక్షే స్యాదనుయానమృతిం వినా ॥ * ॥ ఏకస్యైకస్యా వా, అగ్రమరణే - పూర్వమరణే, అన్యస్య అన్యస్యా వా, అన్యదినే - దశాహమధ్య అన్యతరదినే మృతౌ, పూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయా వా సపిణ్డనం త్రిపక్ష ఏవ భవతి, ఏకదినమరణే అనుమరణే చ ద్వాదశాహే సహైవ సాపిణ్డ్యమిత్యర్థః । పూర్వమృతస్య ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం నిషేధతి లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ పితర్యుపరతే పుత్రో మాతుశ్శ్రాద్ధం నివర్తయేత్ । మాతర్యపి చ వృత్తాయాం పితుశ్శ్రాద్ధం నివర్తయేత్ ॥ * ॥ మాత్రాశౌచమధ్యే పితరి మృతే మాతుః, శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, నైవ కుర్యాత్ । తథా పితృదశాహమధ్యే మాతృమృతౌ పితుస్సాపిణ్డ్యం నివర్తయేత్, ద్వాదశాహే న కుర్యాత్కిన్తు త్రిపక్ష ఏవేత్యర్థః.

మూ — యది దమ్పత్యోస్సహ మృతిస్స్యాత్సహైవ దాహాదిక్రియాః కుర్యాత్

వ్యా — సంఘాతమరణత్వేన ప్రత్యాసత్తివశాత్పితుర్దాహాదిక్రియాణాం పూర్వం కర్తవ్యత్వే ప్రాప్తే తదపవాదకమిదం సూత్రమ్ । అత్ర సూత్రమ్

॥ [illegible] ॥ సహ త్రయాణామస్తైవ పితృమేధః ॥ * ॥ [illegible] కాలాదృష్ట
ప్రకరణాని షేధః । అత్ర సహశబ్దః ప్రాగ్దహనాదన్యతరమృతిసాహిత్యపరః
నత్వేకక్షణవియోగపరః । స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఏక కాలమృతౌ పిత్రోః
పితృమేధక్రియా సహ । ఉదకం పిణ్డదానం చ శ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథ
క్ ॥ సపిణ్డీకరణం చైవ సహ వా పృథగేవ వా । ఏకాగ్నౌ జలం దద్యాచ్ఛ్రా
ద్ధం చైకదినే ద్వయోః ॥ సహ చ స్యాద్ధిరోహం చ శాన్తిహోమం సమాచరే
త్ । తన్త్రేణ శ్రపణం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ । తత్ర ద్వ
యోర్నిమిత్తాద్వా బ్రాహ్మణా పితరైస్సహ ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ ॥ శ్లో ॥ దం
పత్యోస్సహమృత్యౌ తు సహ స్యాద్దహనక్రియా । పృథక్పిణ్డోదకాదీని య
థావిధి సమాచరేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహమృత్యౌ
తు పితృమేధక్రియా సహ । కుణ్డమేకం పృథక్పిణ్డజలాఞ్జలిశిలామతాః ॥ * ॥.

మూ — ప్రాగ్దహనాదన్యతరాత్యయే నైవమ్.

వ్యా — ఇదం నవక్తవ్యమ్, పూర్వోదాహృత వచనై రేవ సహక్రియా
సిద్ధేః । నైవమ్, "సఙ్ఘాతమరణేఽపి చ" ఇతి దేవలవచనేన సహక్రియా
ప్రాప్తేర్దహనానన్తరమన్యతరాత్యయే పృథక్క్రియావిధిపరత్వాత్ ।
అతో దాహాత్ప్రాక్పితుర్మాతుర్వా పశ్చాన్మృతౌ తయోస్సహైవ దాహాది
క్రియాః కుర్యాత్తదూర్ధ్వం తు పృథగేవ క్రియా । తథా హారీతః ॥ శ్లో ॥ ద
మ్పత్యోస్సహమృత్యౌ తు సహ దాహాదికాః క్రియాః । ప్రాగ్దాహాదన్య
నాశే వ తదూర్ధ్వం తు పృథక్క్రియా ॥ * ॥.

అత్ర విశేషమాహ —

మూ — అత్ర విశేషో హిరణ్యశకలం నగ్నప్రచ్ఛాదనం వా వస్తిలో
దకం పిణ్డమేకోత్తరం నవశ్రాద్ధం సోదకుమ్భవృషోత్సర్గషోడశశ్రా
ద్ధానీతి పృథక్పృథగ్భవన్తి, చరుకార్యం చితిః కుణ్డమస్థిసఞ్చయనం
శాన్తిహోమశ్చ తన్త్రమ్.

వ్యా — అత్ర - సహమరణే, విశేషః - సామాన్యవిలక్షణో ధర్మః, త
మేవాహ హిరణ్యశకలమిత్యాదినా । అత్ర స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దమ్ప
త్యోస్సహనం ప్రాక్ దాహే మృతావనుమృతావపి । ఉదకాదిన పిణ్డ్యన్తం ప్రేత
[illegible] ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ సాంవత్సరికమేవ చ । అత్ర

దక్షిణముపస్థానం చరుకార్యం చితిస్తథా ॥ సంచయస్తర్పణం గర్తస్సపిణ్డీకరణం సహ ॥ * ॥ అత్ర సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రత్వస్మరణం ద్విత్రైక్యే అన్యథాయథాతిథ్యేవ, “॥ శ్లో ॥ ఉత్పత్తౌ చ విపత్తౌ చ మైథునే దన్తధావనే । అభ్యఙ్గే పృథ్వదధిస్నానే తిథిస్తాత్కాలికీస్మృతా ॥ పారణే మరణే చైవ తిథిస్తాత్కాలికీమతా ॥” ఇత్యాదివచనైః కాలనిర్ణయాత్ । స్మృతిసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ పితుస్సహైవ మాత్రా చ సపిణ్డీచ సుతేన తు । జ్యేష్ఠేన సహ కర్తవ్యా నిమిత్తార్థం పృథగ్భవేత్ ॥ * ॥ నిమిత్తార్థమ్ - నిమిత్తోద్దేశేన క్రియమాణం ప్రేతైకప్రయోజనమ్, తచ్చ - క్షుత్తృష్ణాశామకం జలాఞ్జలిపిణ్డప్రదానసోదకుమ్భశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధప్రేతత్వవిమోచక షోడశశ్రాద్ధవృషోత్సర్గాదికమ్, ప్రేతతృప్తికరం ప్రేతహోమార్ఘ్యభోజనపిణ్డదానదక్షిణాదికం చ పృథక్కర్తవ్యమ్ । తన్త్రమ్ - ఉపకారికమ్, చితికుణ్డశాన్తిహోమపాకవైశ్వదేవవరణాదికం పృథఙ్నకర్తవ్యమిత్యర్థః.

పూర్వోదాహృతవచనసిద్ధమర్థమాహ —

మూ — సర్వత్రైకోద్దిష్టసపిణ్డీకరణాదిషు నిమిత్తవరణహోమాః పృథగ్భవన్తి పాకహోమవైశ్వదేవాదితన్త్రమ్.

వ్యా — ఏకోద్దిష్టశబ్దేన మాసికాన్యుచ్యన్తే, ఆదిశబ్దేన ప్రత్యాబ్దికమ్, వైశ్వదేవాదీత్యాదిశబ్దేన పితృవిష్ణువరణమ్.

ఉక్తం ధర్మమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — అనుమరణే చైవమ్.

వ్యా — యత్తన్త్రతః పార్థక్యేన చ సహమరణే కర్తవ్యముక్తం తదనుమరణేపి సమానమిత్యర్థః । ఏవమిత్యతిదేశాత్తతోన్యూనత్వాశఙ్కాం నిరస్యతి.

మూ — అత్ర విశేషః, స్నాత్వా శక్తితో దత్త్వా బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతా ప్రీతా పతస్తురీయమాసాద్య సిగ్వాతైరుపవీజ్య చితిగతం భర్తారం ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య చితిమారుహ్య భర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే శయానాం తాం కర్తా పత్నీముపనిపాతయతి “ఇయం నారీ” ఇతి సమానమత ఊర్ధ్వం సద్యః పాపాని నిర్ధూయ దివ్యాతీవిమానవస్త్రావిహారతః.

వ్యా — అత్ర విశేష ఇతి సహమరణోక్తాదతిదిష్టాదపిధర్మాదనుమరణే విశేషో ధర్మోఽస్తీత్యర్థః, తమేవాహ స్నాత్వేత్యాదినా । అతిదుష్కరమ్-

పత్న్యుపనిపాతనాత్పరమ్, హిరణ్యశకలనిధానాదిస్నానాన్తంసర్వంకర్మ
సాధారణమిత్యర్థః। అత్ర హేమాద్ర్యాదిగ్రన్థేషు ॥ శ్లో ॥ తథాఽనుమరణే
పత్నీస్నాతా స్వభర్త్రా సహైవతు । వథస్తురీయమాసాద్య సిగ్వాతైరుపవీ
జ్యచ ॥ నమస్కృత్యచితారూఢంభర్తారంచప్రసన్నధీః । ప్రదక్షిణంపరీత్యా
థభర్తుర్దక్షిణమావిశేత్ ॥ ఇయంనారీతిమన్త్రేణ శాయయేన్నాగరంసుతః।
ఊహేనవాథహోమాద్యమాస్నానాత్పతినాసమమ్ ॥ అథవాసకలాన్మన్త్రా
నుపఠేదధ్వర్యుణా సహ । పావకంప్రవిశేత్తత్ర భర్తుశ్చోర్ధ్వంపృథగ్విధిః ॥
ఉభయోస్సహసఙ్కల్పః కుణ్డమేకంపృథక్శిలా । వాసస్తిలోదకంపిణ్డం న
గ్నప్రచ్ఛాదనంనవమ్ ॥ షోడశంచ వృషోత్సర్గస్సోదకుమ్భం పృథక్పృథక్ ।
సహచర్మాధిరోహశ్చ సపిణ్డీకరణంసహ ॥ నిమిత్తకాలమరణే శ్రాద్ధమే
కోత్తరంపృథక్ । వైశ్వదేవశ్చ పాకశ్చ కాలోమోఽన్నాద్దైవస్సహోచ్య
తే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ అనుహ్యపత్న్యానిధనం గతాచేదేకాంచి
తింనిర్మలధీస్స్వభర్త్రా । దశాహకాలాన్ముశౌచపణంచ గత్వా త్రిపిణ్డోదకా
దీన్పృథగేవకుర్యాత్ ॥ * ॥ ప్రసన్నధీర్నిర్మలధీరిత్యేతాభ్యాందేహవిమో
గకళఙ్కలేశరహితాయా ఏవానుమరణాధికార ఇతిద్యోత్యతే । పత్నీతి
స్వైరిణ్యాదేరనధికార సూచ్యతే । పత్నీ - పతివ్రతా । తల్లక్షణముక్తంవి
జ్ఞానేశ్వరేణ ॥ శ్లో ॥ ఆర్తార్తేముదితే హృష్టా ప్రోషితే మలినాకృశా । మృ
తేమ్రియేతయానారీ సాస్త్రీజ్ఞేయాపతివ్రతా ॥ * ॥ నను " ॥ శ్లో ॥ యా
స్త్రీ బ్రాహ్మణజాతీయా మృతంపతిమనువ్రజేత్ । సాస్వర్గమాత్మఘాతేన
నాత్మానంనపతింనయేత్ ॥ " ఇతినిషేధాత్కథమనుమరణవిధానమితిచేన్న,
పరిహృతత్వాత్ । తథావిజ్ఞానేశ్వరః " ॥ శ్లో ॥ మృతానుగమనంనాస్తి
బ్రాహ్మణ్యా అనుశాసనాత్ ॥ " ఇత్యాదీనిపృథక్చితారోహణవిషయా
ణి, " ॥ శ్లో ॥ పృథక్చితింసమారుహ్య నవిప్రాగన్తుమర్హతి । " ఇతివి
శేషస్మరణాత్ । అనేనతు క్షత్రియాదిస్త్రీణాం పృథక్చితిరనుజ్ఞాయతే ॥ * ॥
ఇతి । కించ " భర్తరి ప్రేతే బ్రహ్మచర్యం తదన్వారోహణంవా " ఇతివిష్ణుస్మ
రణాదన్వారోహణేమహానభ్యుదయః । తథాశఙ్ఖాఙ్గిరసౌ ॥ శ్లో ॥ తిస్రఃకో
ట్యోఽర్ధకోటీశ్చ యానిరోమాణిమానవే । తావత్కాలంవసేత్స్వర్గే భ
ర్తారంయానుగచ్ఛతి ॥ వ్యాళగ్రాహీ యథావ్యాళం బిలాదుద్ధరతే

బలాత్। ఏవముద్ధృత్యభర్తారం తేనైవసహామోదతే॥ తత్రసాభర్తృపరమా
స్తూయమానా స్సరోగణైః। క్రీడతేపతినాసార్ధం యావదిన్ద్రాశ్చతుర్ద
శ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మఘ్నోవాకృతఘ్నోవా మిత్ర
ఘ్నోవాభవేత్పతిః। పునాత్యవిధవానారీతమాదాయమృతాతుయా ॥ * ॥
హారీతోపి ॥ శ్లో ॥ మాతృకంపైతృకంవాపి యత్రచైషాప్రదీయతే। కు
లత్రయంపునాత్యేషా భర్తారంయానుగచ్ఛతి ॥ భర్త్రాసహానుమరణమా
చణ్డాలంవిధీయతే। పృథక్చితిర్వారాజ్ఞ్యాదేర్నవిప్రాయాఃపృథక్చితిః ॥ * ॥
ఔర్వః ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాశ్చగర్భిణ్యోహ్యదృష్టరజసస్తథా। రజస్వలా
రాజసుతేనారోహన్తి చితాంశుభే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ సాస్త్రీనా
సూతికావాపి భర్త్రనుమరణోత్సుకా। సద్యశ్శుద్ధిమవాప్నోతి భర్తుస్సహపా
పాపహారిణీ ॥ బాలాపత్యాతుయానారీ భర్త్రాసహనసావ్రజేత్। రజస్వ
లానగచ్ఛేత్తు గర్భంరక్షేత్తుగర్భిణీ ॥ * ॥ అత్రషోడశీగ్రహణాగ్రహణవ
ద్విధినిషేధదర్శనాదస్యాపి తుల్యవికల్పఃప్రాప్నోతి, తథాపి, "భర్త్రా
నుమరణోత్సుకా" ఇతిపుత్రక్షేత్రధనధాన్యాదిసాధనసాధ్యాయాశ్చవా పా
తివ్రత్యధర్మహానాయావా సంసారసుఖబన్ధువియోగాద్వ్యపేక్షితోపివజ్ఞా
యావా ప్రతిషేధోద్రష్టవ్యః। అత్ర దేశాన్తరే భర్తృమరణేప్యగ్నిప్రవే
శశ్శ్రూయతే ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతేపత్యౌ సాధ్వీతత్పాదుకాద్వయమ్।
నిధాయోరసిసంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్ ॥ * ॥ అత్రసన్నిధౌ చితా
రోహణం పరోక్షేఽగ్నిప్రవేశ ఇతి వివేకః। అయంచాగ్నిప్రవేశః క్షత్రి
యాదివిషయః, విప్రాయాఃపృథక్చితినిషేధాత్। స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥
సాధ్వీనామేవనారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే। నాన్యోధర్మోఽస్తివిజ్ఞేయోమృ
తేభర్తరికర్హిచిత్ ॥ బాలాపత్యాసుయానారీ సూతికావా రజస్వలా।
సర్వాసామపిచస్త్రీణామేషసాధారణోవిధిః ॥ * ॥ బహ్వీనామేకభర్తృ
కాణామనుమరణం భర్తృభక్తానామేవేతిజ్ఞాపనాయ సాధ్వీనామేవేతివిశే
షణమ్। ఇదంచముముక్షువిషయే త్యాజ్యమేవ। తథాచశ్రుతిః "తస్మాదిహ
నపునరాయుషస్స్వః కామీప్రేయాత్" ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరేణాప్యస్యార్థస్సము
ర్థితః ॥ వా ॥ స్వఃకామ్యాయుషః ప్రాజ్ఞప్రేయాదితి స్వర్గఫలోద్దేశే
నాయుషఃప్రాగాయుర్వ్యయోనకర్తవ్యో మోక్షార్థినా, యస్మాదాయుష

శ్చే పేపతినిత్యనైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానేనక్షపితాన్తఃకరణకలఙ్కస్య శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనాది సమ్పత్త్యాసత్యాత్మజ్ఞానేన నిత్యనిరతిశయానన్ద బ్రహ్మప్రాప్తిలక్షణ మోక్ష సంభవస్తస్మాదనిత్యాల్పాస్థిర స్వర్గకామన యాఽఽయుర్వ్యయో న కర్తవ్య ఇత్యర్థః । అతశ్చ మోక్షమనిచ్ఛన్త్యా అపి త్యాల్పసుఖరూప స్వర్గార్థిన్యా అనుగమనం యుక్తమ్. ఇతర కామ్యానుష్ఠానవదితిసర్వమనవద్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — యదిగర్భిణీమ్రియేత సఙ్కల్పాది సమానమత్ర విశేషోఽప రేణ దహనదేశం నిహిత్వా యాజకోమ్ “ హిరణ్యగర్భస్సమవర్త త ” ఇతిసవ్యేతరాఃకుక్షిం గర్భముద్ధృత్య యదిజీవతి శిశుః “ జీవతుమమపుత్రో దీర్ఘాయుత్వాయ వర్చసే ” ఇత్యనుమన్త్రియ హిరణ్యశకలమన్తర్ధాయ శిశుం సంస్నాప్య గ్రామమానీయ “ యస్తేస్తనశ్శశయః ” ఇతిస్తనం ప్రదాపయేత్స్వయది మృతస్స్యాత్తం సంస్నాప్య ఘృతేనాభ్యజ్యాలఙ్కృత్య నిఖ నేత్తదిదం విధానంపశ్చాత్సామాన్యం కుర్యాత్తథాప్యుదకేయా “ శతాయుధాయ ” ఇతిపఞ్చభిః, “ ప్రయాణాయస్వాహా - ప్రాణాయస్వాహా - పూర్ణస్వాహా ” ఇతిత్రిభిరనువాకైశ్చ ప్రతిస్వాహాకారం హుత్వా సూచ్యాజఠరం సూత్రేణ సన్ధాయ చిత్యారోపణాదికర్మప్రతిపద్యతే.

వ్యా — సఙ్కల్పాది సమానమితి - సఙ్కల్పప్రభృతి దహనదేశ పశ్చాద్భాగే శవంనిధాయేత్యన్తం నిర్విశేషమిత్యర్థః । అన్తర్ధాయ - శిశౌ హిరణ్యశకలం నిధాయ, పశ్చాత్సామాన్యమితి కాలగ్రహణం దైవాత్ పశ్చాత్సీసంస్కారాకరణేప్యేతత్ప్రాయశ్చిత్తం, జఠరశబ్దేనోల్లిఖితోదర సవ్యపార్శ్వముచ్యతే । అత్రస్మృతిసఙ్గ్రహః ॥ శ్లో ॥ పశ్చాత్సామాన్యమాసూతే మ్రియేతయదిగర్భిణీ । చితేఃపశ్చాన్నిధాయైనాం సవ్యోదరమథోల్లిఖేత్ ॥ హిరణ్యగర్భమన్త్రేణ సముల్లిఖ్య తముద్ధరేత్ । మృతశ్చేదుద్ధృతోగర్భో ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి ॥ జీవేచ్చేజ్జీవతుమమ పుత్రఇత్యనుమన్త్రయేత్ । అన్తర్ధాయ హిరణ్యంతమభిషిచ్య జలైశ్శిశుమ్ ॥ గ్రామం గత్వా శిశోర్దద్యాద్యస్తేస్తనఇతిస్తనమ్ । సురక్షితం కుమారం తంకృ

త్వాగత్వాశవాన్తికమ్ ॥ శతాయుధాయేత్యాజ్యానీరుపరేజుహుయాత్త తః । ప్రయాసాయేతి హుత్వాచ ప్రాణాయేత్యనువాకశః ॥ పూష్ణే స్వాహేతి హుత్వాచ సద్ధావోదరమవ్రణమ్ । చితిమారోప్య తాం ప్రేతాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఆజ్యానీః - శతాయుధాయేత్యాద్యాః పఞ్చర్చః, "శతాయుధాయ శతవీర్యాయ" ఇత్యుపక్రమ్య "శస్తోకాయ తనువేస్యోనః" ఇత్యన్తమ్, "పఞ్చర్చోఽదీత్యాజ్యానీరేతాః" ఇతిశ్రుతేః । అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ అథగర్భిణ్యస్తర్వేణ్న మ్రియేతా త ఊర్ధ్వం క్రియతేశ్మశానం నీత్వా దహనదేశం జోషయేన్తాస్యదిశాంపరేణ సవ్యేన ప్రేతస్యోదరం లిఖతి "హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే" ఇత్యనులేఖన ద్దృష్టం కుమారమనుమన్త్రయతే "జీవతుమమపుత్రో దీర్ఘాయుత్వాయ వర్చసే" ఇత్యథబాలం సంస్నాపయేయుర్హిరణ్యమస్తధాయ జీవన్తం గ్రామమానయన్తి "యస్తే స్తనశ్శశయః" ఇతి స్తనం ప్రదాయ తస్మిన్నుదరే ఆజ్యానీర్జుహోతి "శతాయుధాయ శతవీర్యాయ" ఇతిపఞ్చ "ప్రయాసాయస్వాహా - యాసాయస్వాహా" ఇత్యనువాకేన "ప్రాణాయస్వాహా - వ్యానాయస్వాహా" ఇత్యనువాకేన "పూష్ణేస్వాహా - పూష్ణేశరసేస్వాహా" ఇత్యనువాకేనచ సూచ్యాజఠరమవ్రణంకుర్యాత్ప్రేతం చితిమారోప్య విధినాదాహయేదష్టకాధేనుం నీలధేనుం భూమిధేనుమితిచదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ధేనుప్రదానమన్త్రాధికమ్.

పత్నీనాంసంఘాతమరణె సంసృష్టాగ్నివిభాగక్రమమాహ —

మూ — పత్నీనాంబహుత్వేయద్యేకాసంస్థితాయద్యగ్నిస్సంసృష్టస్యాత్తాం సంసృష్టాగ్నినా దహేద్యద్యనేకాః "సప్తతేఅగ్నే" ఇతిపూర్ణాహుతింహుత్వా "అచ్ఛాగిరః" ఇతిసంసృష్టాగ్నిం విభజ్య తత్తద్భాగం నిర్దిశ్యాస్యాఅయమస్యాఅయమితి, "అగ్నయే వివిచయేస్వాహా" అనాజ్ఞాతత్రయం వ్యాహృతీశ్చప్రతిభాగం హుత్వా దక్షిణాంశేనజ్యేష్ఠామన్యాం శైరన్యాఃక్రమాద్దహేదత్ర చితిశ్చక్రియాచపృథక్స్యాత్.

వ్యా — తత్తద్భాగమితి - ఇదంబ్రహ్మణ ఇదం హోతురిదమధ్వర్యోరిత్యాదిషుస్వస్వభాగపృథక్కరణార్థతయా ఏవం నిర్దేశదర్శనాదితి

భావః । దక్షిణాంశేనేతి - జ్యేష్ఠాయాదక్షిణో భాగఇతి విభాగదర్శనాదితి భావః । న్యాయస్తూభయత్ర తుల్యః । చితిశ్చేతి స్పష్టార్థమ్ । దమ్పత్యోరేవ చిత్యాదేరైక్యవిధానాత్కర్తృభేదే తాసాం పృథక్ పృథక్క్రియాప్రవృత్తేరవివాదః । కర్త్రైక్యేత్వభ్యర్హితత్వాత్స్వమాతుఃపూర్వం కృత్వా మృతిక్రమాజ్జ్యేష్ఠక్రమాద్వాక్రియాఃకుర్యాత్ , యదిపుత్రవ్యతిరిక్తఃకర్తా తదామృతిక్రమాదేవేత్యలమ్ । అత్ర స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌ సంసృష్టే సమిధౌ ద్వే ప్రతాపయేత్ । అయన్తే యోనిఋత్వియ ఇత్యేవం యుగపత్తతః ॥ సప్త తే అగ్న ఇతి చ హుత్వా పూర్ణాహుతిం తతః । అచ్ఛాగిరో మతయ ఇతి విభజ్యాగ్నిం తతః పునః ॥ నప్రతిష్ఠాసమిత్యస్మిన్ ప్రహరేదేకమేవహి । ఆజుహ్వానేతి మన్త్రేణ ప్రాయశ్చిత్తం తతో హునేత్ ॥ అయాశ్చ వ్యాహృతీశ్చైవ ఘృతం హుత్వా తతః పునః । ఏవం విభజ్యచైకేన స్మార్తకర్మ సమాచరేత్ ॥ సంసృష్టాగ్నౌ గృహస్థస్య విధిరుక్తో మనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతిశ్చేదగ్నిం సమారోపణతో విభజ్య । పూర్వస్య హోతుర్వివిచ్యచ హుత్వా పశ్చాచ్చ హోతుఃపతికృచ్చసోఽపి ॥ * ॥ ఇతి । సోఽపి - వివిచిరపి .

మూ — యదిసూతికోదక్యా వా ప్రమేత కథం సంస్కుర్యాచ్ఛుద్ధాద్భిరభిషిచ్య పఞ్చగవ్యైఃకుశవారిభిశ్చ తతో యదన్తి యచ్చేతి సప్తభిఃపావమానీభిఃకయానశ్చిత్ర ఆపోఅస్మానితి ద్వాభ్యాం యజుస్సామ పవిత్రాభ్యాం హిరణ్యవర్ణా ఇతి చతసృభిఃపవమానస్సువర్జన ఇత్యనువాకేనచాభిషిచ్య ధౌతం పరిధాయ కృచ్ఛ్రప్రతినిధిం ద్రవ్యం దత్వా సఙ్కల్పాది కర్మ ప్రతిపద్యతే.

వ్యా — ప్రమేత - మృతా " యదన్తి యచ్చదూరకే " ఇతిసప్తర్చః । పావమాన్యః ఋగ్వేదపఠ్యన్తే । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ సూతికాం స్నాపయిత్వాతు గవ్యైఃప్రేతాం రజస్వలామ్ । వస్త్రాన్తరావృతాం కృత్వా దాహయేద్విధిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ స్మృతిసఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యామరణే ప్రాప్తే సూతికామరణే తథా । అస్పృశ్య వచనాత్పూర్వం లౌకికైరభిషేచయేత్ ॥ ఉద్ధృతైరమ్బుభిశ్శుద్ధైస్స్నాపయిత్వా తతః పునః । సప్తభిఃపావమానీభిర్యదన్తి యచ్చదూరకైః ॥ యజుస్సామ పవిత్రాభ్యాం

గోమూత్రేణోదకేనవా । స్నాపయ్యపవిత్రైర్బిల్విజ్జైర్హిరణ్యవర్ణాదిమన్త్రైః ॥ స్నాపయిత్వాఽథగవ్యైశ్చ శవధర్మేణ దాహయేత్ ॥ * ॥ పవిత్రైః - "పవమానస్సువర్జనః" ఇత్యేతేనానువాకేన, "హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయః పావకాః" ఇత్యాదయశ్చతస్రఋచో హిరణ్యవర్ణాదిమన్త్రైః । స్మృతిరత్నావళ్యాంచ ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాంవా ప్రసూతాంవా యద్యాశౌచేమృతాం దహేత్ । కృచ్ఛ్రమేకం ప్రకుర్వీత తతశ్శుద్ధిర్విధీయతే ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేచ ॥ శ్లో ॥ మృతాయాసూతికానారీ యామృతాచరజస్వలా । పఞ్చగవ్యైఃపావనస్నానైశ్శవశుద్ధిఃపృథగ్విధైః ॥ ప్రాయశ్చిత్తం తతఃకృత్వా శవధర్మేణ దాహయేత్ ॥ * ॥ ప్రాయశ్చిత్తమ్ - ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రమ్ । తదా తదనుష్ఠానాసమ్భవే త్రిగావో దేయాః, షష్టిబ్రాహ్మణభోజనానివా శక్త్యపేక్షయా నిష్క్రయార్థం పాదంవా ద్రవ్యం దేయమ్.

మూ — అథాస్థిసఞ్చయనం చతుర్థేఽహ్ని విప్రాణాం విహితం పఞ్చమసప్తమనవమాహేష్వన్యేషాం క్రమాత్కుర్యాత్.

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేపఞ్చమేచైవ సప్తమేనవమేతథా అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాద్వర్ణానామనుపూర్వశః ॥ * ॥ పారస్కరః ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహనివిప్రస్య షష్ఠేవైక్షత్రియస్యతు । అష్టమేదశమేచైవ విధిస్స్యాద్వైశ్యశూద్రయోః ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేపఞ్చమేచైవ సప్తమేనవమేతథా । అస్థిసఞ్చయనం కార్యమితివిష్ణుస్మృతౌస్మృతమ్ ॥ * ॥ స్మృతినక్షత్రేహేచ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేసఞ్చయఃకార్యో బ్రాహ్మణస్యైకపఞ్చమే । రాజ్ఞోవైశ్యస్యసప్తాహేశూద్రస్యనవమేదినే ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బశ్చ ॥ వా ॥ అపరేద్యుస్తృతీయస్యాం పఞ్చమ్యాంసప్తమ్యాంవాఽస్థీని సంచిన్వన్తి ॥ * ॥ అపరేద్యుస్తృతీయస్యామ్ - చతుర్థ్యామిత్యర్థః, బహుస్మృత్యానుగుణ్యాత్ । పరాశరశ్చ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహనికర్తవ్యమస్థిసఞ్చయనం నృప ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంబహుస్మృతివిహితత్వాద్విప్రస్య చతుర్థేఽహన్యేవాస్థిసఞ్చయనః కార్యః । తత్ర కథంచిదసమ్భవే కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ అపరేద్యుస్తృతీయేవా చతుర్థేపఞ్చమేపివా । సప్తమేనవమేవాపి హ్యస్థిసఞ్చయనంభవేత్ ॥ * ॥ అపరేద్యురితి చతుర్థాహే దర్శనసమ్భవవిషయమ్,

"అస్థిసఞ్చయనంచైవ దర్శాత్పూర్వంసమాచరేత్" ఇతిస్మరణాత్ । సంవర్తశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్నితృతీయేవా పఞ్చమేసప్తమేపివా। అస్థిసఞ్చయనంకుర్యాద్దినేతద్గోత్రజైస్సహ ॥ * ॥ సఞ్చాపేతుచతుర్థాహఏవ, బహుస్మృతిసిద్ధేః । తథాఽఽశ్వలాయనః ॥ వా ॥ చతుర్థేపఞ్చమేవాఽస్థిసఞ్చయస్సప్తమేనవమేవా ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ ॥ వా ॥ చతుర్థదివసేఽస్థిసఞ్చయనంకుర్యాత్తేషాంచగఙ్గాంభసిప్రక్షేపః అన్యేషాంతుత్రియాదీనాంపఞ్చమాహాదిషుకార్యమ్ ॥ * ॥ బోధాయనీయే ॥ వా ॥ ఏకస్యాం వ్యుష్టాయాం త్రిషు పఞ్చసువా సప్తసువా నవస్వైకాదశసువా అర్ధమాసాన్ మాసాన్ ఋతూన్ సంవత్సరంవా సమ్పాద్యాస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥ ఏకాదశాహాదివిధానం ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్, అన్యథా పిత్రృత్వం ప్రాప్తస్య "ఉత్తిష్ఠప్రేహి" ఇతిమన్త్రార్థవిరోధాత్, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనం భవేత్ ।" ఇత్యాదిస్మృతివిరోధాచ్చ.

మూ — అత్ర దాహాదిదినసఙ్ఖ్యానం కృతాహాదివాఽనాహితాగ్నేః.

వ్యా — అస్థిసఞ్చయనేసర్వేషాం దహనాద్యేవచతుర్థాదిదినగణనం కార్యమనాహితాగ్నేర్మరణాదివేతి వికల్పః । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమతఉత్క్రాన్తే స్సాగ్నేస్సంస్కారకర్మణః । శుద్ధిస్సఞ్చయనం దాహాన్మృతాహస్తు యథాతిథి ॥ * ॥ బ్రాహ్మేపురాణే ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేర్మరణాదాహితాగ్నేస్తుదాహతః । అస్థిసఞ్చయనంకుర్యాత్స్వశాఖోక్తవిధానతః ॥ దాహాదివా చతుర్థేఽహన్యనగ్నేరస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥.

మూ — నాతిక్రమేద్దశమదినం ద్వాదశాహాదన్యత్ర సాపిణ్డ్యేతతః ప్రాగేవ తత్కుర్యాత్.

వ్యా — గృహ్యపరిశిష్టే ॥ వా ॥ అస్థిసఞ్చయనం సంవత్సరాన్తే చేత్సాపిణ్డ్యమూర్ధ్వం దశమ్యా అయుగ్మాసు తిథిషు ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం చేదన్తర్దశాహే షష్ఠాష్టమ దశమాహ వర్జమేకనక్షత్రే ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — సద్యస్సఞ్చయోఽస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహేచ.

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసఞ్చయనంభవేత్। అస్థ్నాంప్రతికృతేర్దాహే సద్యస్సఞ్చయఇష్యతే ॥ యదా

పలాశ వల్కాద్యైః కృత్వా ప్రతికృతిం దహేత్ । భస్మాస్థివత్సఞ్చిను యాత్సద్యోమన్త్రింజపేత్తు వా ॥ * ॥.

శ్వాదిభిశ్శవాదిస్పర్శనే స్మృతివచనాన్యుదాహరతి —

మూ — అత్రస్మరన్తి ॥ శ్లో ॥ శ్వసూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మదేహానాం స్పర్శనం చేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైః ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రాణాం త్రితయంచ సమాచరేత్ । శ్వభిర్గర్దభచణ్డాలైశ్శవాస్థిస్పృశ్యతేయది ॥ పఞ్చపఞ్చ చతుఃపఞ్చ కృచ్ఛ్రాణాం త్రితయం చరేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — సృగాలః - శివా, గవ్యైః - పఞ్చగవ్యైః, కృచ్ఛ్రైః - ప్రాజాపత్యైః, ఆదిశబ్దాత్ఖగాదయఉచ్యన్తే, ఇదం కృచ్ఛ్రత్రయాచరణం శ్వాదిభిశ్శవదేహస్పర్శే, అస్థిస్పర్శే తు పఞ్చవింశతిం వింశతిం త్రీన్ ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రాన్ శ్వగర్దభ చణ్డాలస్పర్శే క్రమాదాచరేత్సూకరాది స్పర్శే కృచ్ఛ్రత్రయమితి వివేకః.

సఞ్చయాపయిక సంస్కారానాహ —

మూ — క్షీరముదకమాజ్యముదుమ్బరశాఖాం బృహతీఫలం నీలలోహితసూత్రే శిలాయుగ్మముదకుమ్భంచాదాయ జ్యేష్ఠానుక్రమేణ శ్మశానంగత్వా సఙ్కల్ప్య క్షీరమిశ్రోదకేనోదుమ్బరశాఖయా తామదహన్ "యన్తే అగ్నిమమన్థామ" ఇతి పఞ్చభిః ప్రతిమన్త్రమస్థీన్యవోక్ష్య దహనదేశాదఙ్గారాన్దక్షిణతోఽపనీయ పరిస్తీర్యాజ్యం దర్వీంచ సంస్కృత్య పరిషిచ్య వారణేనాన్యేనవా స్రువేణ "అవసృజ పునరగ్నే" ఇతి తిసృభిః ప్రతిమన్త్రం హుత్వా పరిషిచ్యాస్థీన్యశేషాణ్యయుగ్మిరుదకుమ్భైరవోక్షేత్.

వ్యా — అత్రసూత్రం ॥ వా ॥ క్షీరోత్సిక్తేనోదకేనోదుమ్బరశాఖయాఽప్రకాథయంశ్శరీరాణ్యవోక్షతి "యన్తే అగ్నిమమన్థామ" ఇతి పఞ్చభిరత ఏవాఙ్గారాన్ దక్షిణాన్నిర్వర్త్య చతస్రస్స్రవాహుతీర్జుహోతి "అవసృజ" ఇతి ప్రతిమన్త్రమయుగ్మిరుదకుమ్భైస్సవ్యావోక్షితమవోక్షతి ॥ * ॥ ఇతి । క్షీరోత్సిక్తేన - క్షీరసంసృష్టేన, అప్రకాథయన్ - అనోక్షణే శాఖామగ్నావదహన్, అత ఏవ - దహనదేశాదేవ, నిర్వర్త్య -

అపోహ్య, వారణేనాన్యేన వేతి భావ్యమ్ । అన్యేన - పాలాశేనాశ్వత్థ రేణ వా । బ్రాహ్మే ॥ శ్లో ॥ గచ్ఛేద్వృద్ధం పురస్కృత్య శ్మశానం దక్షిణాముఖః । క్షీరమిశ్రోదకైః ప్రోక్ష్య శమీపర్ణాశ్వత్థశాఖయా ॥ అఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠాభ్యామపసవ్యే యథావిధి । అస్థీన్యాదాయ కుమ్భే వా న్యస్యేద్గర్తేఽపి నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ అత్ర స్వసూత్రానుక్తావుక్తశాఖాలాభే వా శమీశాఖాగ్రాహ్యా । అత్ర సూత్రే అయుక్షు గ్రహణం యుక్షు వ్యావృత్త్యర్థమ్, అత ఏకేనాప్యుదకుమ్భేనావోక్షణం భవతి । తథోక్తం బోధాయనీయే చ, ॥ వా ॥ ద్వ్యహే చతురహే సప్తాహే వోదకుమ్భానాదాయ శ్మశానంగత్వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ద్వ్యహేఽస్థిసఞ్చయనోక్తేః పిత్రోరన్యేషాం త్ర్యహే దర్శసఞ్చయనమపియా .

అత్ర నియమమాహ—

మూ — అథాయుజః స్త్రియస్సర్వాస్సుయుక్తే కాలే యస్యాః పునః ప్రసూతిస్స్యాత్తాస్సవ్యే హస్తే నీలలోహితసూత్రాభ్యాం బృహతీఫలమాబధ్య సవ్యేన పదాఽశ్మానమాస్థాయ నేత్రే నిమీల్య సవ్యేన పాణినా " ఉత్తానాః " ఇతి మన్త్రేణ దక్షిణాస్థి శిరోఽస్థి చాదాయ కుమ్భే వాసని వా నిధాయ " ఇదన్తపకమ్ " ఇత్యంసాస్థి బాహ్వస్థి చాదాయ నిధాయ " పరిఊతపకమ్ " ఇతి పార్శ్వస్థి శ్రోణ్యస్థి చాదాయ నిధాయ " తృతీయేన జ్యోతిషా " ఇత్యూర్వస్థి జఙ్ఘాస్థి చాదాయ నిధాయ " సంవేశనః " ఇతి పాదాస్థి సఙ్గృహ్య కుమ్భే నిదధ్యాత్ .

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అయుజః స్త్రియస్సఞ్ఛన్నస్త్రియ యస్యాః పునర్విజననం న స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పునః ప్రసవయోగ్యతా విరహస్మరణాత్కన్యకాక్షతయోన్యోర్వ్యావృత్తిః । విధవా వా వన్ధ్యా వా వృద్ధా వాఽత్రాహేత్యర్థః । స్త్రీగ్రహణాత్పుంసాం నివృత్తిః । అత్ర యద్యపి బోధాయనే " యాస్స్త్రీణాం ముఖ్యాస్తాస్సవ్యేహస్తే " ఇతి పత్న్యా ఏవ కర్తృత్వం ప్రతీయతే, తథాపి సూత్రకారమతేనాన్యస్యా అపి కర్తృత్వమస్త్యేవ, " యస్యాః పునర్విజననం న స్యాత్ " ఇతి లిఙ్గాత్ । న హి మృతభర్తృకాయా అపి జననప్రసఙ్గః , అతో మృతస్య స్త్రీ

వా౽న్యావా గ్రాహ్యే, అత్రాప్యయుజః స్త్రియ ఇతి స్త్రియోఽయుగ్మ వివృత్తిః, అతఏకాపి భవతి, "యాన్యముఖ్యాస్త్రీణామ్" ఇతిస్మరణాచ్చ। అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ సవ్యే హస్తే నీలలోహిత సూత్రాభ్యాం బృహతీఫలమాబధ్య సవ్యేనపదా౽శ్మానమాస్థాయ సవ్యేన పాణినా ప్రథమా౽నన్వీక్షమాణాఅస్థీన్యాదత్తే "ఉత్తిష్ఠాతః" ఇతి దద్భ్యశ్శిరసో వా తద్వాససి కుమ్భే వా నిదధాతి "ఇదన్తఏకమ్" ఇతి ద్వితీయాఽంసాభ్యాం బాహుభ్యాంవా "పరఊతఏకమ్" ఇతి తృతీయా పార్శ్వాభ్యాం శ్రోణిభ్యాంవా "తృతీయేన జ్యోతిషా" ఇతి చతుర్థ్యోరుభ్యాం జఙ్ఘాభ్యాంవా "సంవేశనః" ఇతిపఞ్చమీపద్భ్య ఏవ వా౽యుజాకారం సుసఞ్చితం పఞ్చిన్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి। సగోత్రా వా శబ్దశ్చ శబ్దార్థః। ప్రథమేత్యాది కథనం బహుస్త్రీసఞ్చయనవిషయమ్। అనన్వీక్షమాణేత్యస్యార్థో నేత్రే నిమీల్యేతి, విధానేతు వికల్పః "నిఖననే కుమ్భఏవ సవ్యేన పాణినా" ఇత్యాపస్తమ్బః। "నవకుమ్భమాదాయ శ్మశానంగత్వా పలాశశఙ్కునా వా నిహత్యాఙ్గుష్ఠోపమధ్యమయా చ సర్వాఙ్గులిభిర్వా౽స్థీని సముచ్చిత్య" ఇతిబోధాయనః। "అఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యామేకైకమస్థ్యసంహ్రాదయన్తోఽవదధ్యుః" ఇత్యాశ్వలాయనః.

తదాహ—

మూ — "అఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యామస్థిసఞ్చయనమ్యాత్" ఇత్యాశ్వలాయనః, "సర్వాఙ్గులీభిః" ఇతిబోధాయనః.

సఞ్చయే స్త్రీబహుత్వే నియమమాహ —

మూ — యద్యనేకాస్త్రియస్సఞ్చయనయుక్ ఫలబద్ధనాది ప్రత్యేకం సర్వాసాం సమానమేకైకేన మన్త్రేణైకైకాస్థిద్వయం సఞ్చినుయాదేవం పఞ్చస్త్రియస్సఞ్చయన్తే నిరవశేషం సర్వాణ్యస్థీని చాదాయ భస్మాభిసమూహ్య సంహత్య శరీరాకృతిం కృత్వా ప్రాచారాత్ప్రేతభక్ష్యాణి ప్రదాయ.

వ్యా — యదీత్యస్యార్థజాతం భాష్యోక్తమ్। నిరవశేషమితి దగ్ధాదస్థిభ్యో౽వశిష్టం శేషమస్థి చాదాయ కుమ్భే నిదధ్యాదిత్యర్థః। భస్మాభి సమూహ్యేత్యభిధానాద్భస్మాభిసమూహ్య సంహత్య శరీరాకృతిం కృ

త్వేనేతి ప్రతిపత్తికర్మోక్తమ్। సంహత్య - హస్తాభ్యాం దృఢీకృత్య, భస్మ శరీరాకృతేః ప్రేతస్య క్షున్నివృత్త్యర్థమాచారాదపూపాది పఞ్చభక్ష్యాణీదద్యాత్, ప్రేతార్థత్వేన "అపూపవాంశ్చరువాన్ క్షీరవాన్దధివాన్మధుమాంశ్చరురేహసీదతు" ఇతి ప్రకరణోక్తస్యాప్యత్రాప్యవిరోధాత్, "పఞ్చాపూపానత్ర తేషాం ఘృతేనైకోఽభిఘారితః క్షీరేణైకోఽవక్తైకో మధునైక ఉదకేనైకః" ఇతి బోధాయనదర్శనాచ్చ.

అనన్తరకృత్యమాహ —

మూ — అథసంస్కర్తా "ఉత్తిష్ఠ ప్రేహి" ఇత్యస్థికుమ్భమాదాయోత్థాయ శమీమూలే పలాశమూలే దర్భాదిమూలే వా సురక్షితగర్తం ఖాత్వా తస్మిన్నస్థికుమ్భం తత్ర గర్తే నిధాయ మృద్భిః ప్రచ్ఛాదయేత్.

వ్యా — అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ శరీరాణ్యాదాయోత్తిష్ఠ ప్రేహీతి శమ్యాం పలాశమూలే వా కుమ్భం నిధాయ జఘనేన కుమ్భం కర్ష్వాదసమా సనూస్నానాదితి ॥ * ॥ శరీరాణి - అస్థీని। బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ పురుషసమ్మితం గజసమ్మితం వా గర్తం ఖాత్వా తస్మిన్నస్థికుమ్భమవధాయ పునరభ్యర్చ్యభ్యాపృత్తికాభిః ప్రచ్ఛాదయేదేతద్యావద్వసతి తావత్స్వర్గే మహీయతే ॥ * ॥ ఇతి। స్మృతిసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యాస్థీని సఞ్చిత్య కుమ్భే తాని నిధాయ వై। ఘృతేన గన్ధతోయైశ్చ సిక్త్వా కుమ్భం నిధాపయేత్ ॥ * ॥ బ్రాహ్మే చ ॥ శ్లో ॥ అస్థీన్యాదాయ కుమ్భే వా స్థాప్య గర్తే చ నిక్షిపేత్। అపి కాజినవస్త్రైర్వా క్షౌమకౌశేయ వర్ణకైః ॥ కుశరజ్వా దృఢం బధ్వా గర్తామ్భసి పి నిక్షిపేత్। అఘమర్షణసూక్తం తు యావన్మజ్జతి తజ్జపేత్ ॥ యావదస్థి మనుష్యాణాం గఙ్గాతోయేషు తిష్ఠతి। తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గలోకే మహీయతే ॥ * ॥.

పరదాహ —

మూ — మహాతీర్థే వస్త్రాదినా బద్ధ్వాఽస్థీని నిక్షిపేత్.

వ్యా — మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వాస్థీని గఙ్గాయాం నిక్షిపేద్వాపి వా క్షిపేత్। తీర్థాన్తరే కురుక్షేత్రే దేశే వా సకుశే శుచౌ ॥ * ॥ నారదీయే చ ॥ శ్లో ॥ కేశాస్థినఖదన్తాశ్చ భస్మ వాపి నరేశ్వర। గఙ్గాయాం సప్రక్షిప్తమాత్రేణ తం నయత్యచ్యుతం పదమ్ ॥ * ॥.

జఘనేనకర్షూః పలాశశాఖే శమీశాఖే వేత్యాద్యపోవగాహస్తథా తాపునాతీత్యన్తమత్రాపి సమానమిత్యాహ —

మూ — జఘనేనకుమ్భంకర్ష్వాది సమానమాస్నానాత్ .

వ్యా — సూత్రమస్పష్టమేవ । కుమ్భమిత్యుపలక్షణమ్ । తత్రాస్థిప్రక్షేపేచకర్ష్వాదికార్యమ్, ఏవమ్ “ ॥ శ్లో ॥ అస్థిదాహే తథైవాస్థ్నాం సద్యస్సఞ్చయనంభవేత్ । సద్యఃప్రతికృతేర్దాహే నాస్త్రిజాపో విధీయతే ॥ ” ఇత్యుక్తస్త్రిజాపోఽపి, “ శివాన్వయమభివాజాసుత్తరేణ, ప్రజయాస్మాన్రయ్యావర్చసాసంసృజాథ ” ఇత్యాదిలిఙ్గైస్స్త్రియఃప్రాప్తిహేతుత్వావగమాత్సఞ్చయనాఙ్గత్వాచ్చ .

దాహజనితతాపోపశాన్త్యై ప్రేతస్యశీతోపచారమాహ —

మూ — ఘృతేనాభ్యజ్యాస్థీని గన్ధవారిణాభిషిచ్యనిఖనేత్ .

వ్యా — అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ శమీపలాశశాఖాభ్యాముద్ధృత్యాస్థీనిభస్మతః । ఆజ్యేనాభ్యజ్య గవ్యేన సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ మృత్పాత్రసంపుటేకృత్వావస్త్రైః పరివేష్ట్య వా । దేశేవాకుశదర్భాఢ్యే నిఖనేద్దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ .

క్రమమాహ —

మూ — పూర్వాహ్ణాపవాస్థిసఞ్చినుయాన్నాపరాహ్ణేనాశస్యగణాత్ .

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనంకార్యం పూర్వాహ్ణేతు శుభావహమ్ । మధ్యాహ్నేమధ్యమంప్రోక్తమపరాహ్ణేవినాశనమ్ ॥ * ॥ .

మూ — యదిశ్మశానాగ్నిరనుగతస్యాత్తతస్సంభూల్య, “ అపహతాఅసురాః ” ఇతి తద్భస్మప్రోక్ష్య, “ అయన్తేయోనిఋత్వియః ” ఇతిసమిధ్యగ్నిం సమారోప్య లౌకికమగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య “ ఆజుహోతనః - ఉద్బుధ్యస్వ ” ఇతి ద్వాభ్యాం సమిధమాధాయ పరిస్తీర్యాజ్యందర్వీంచ సంస్కృత్య పరిషిచ్య “ అయాశ్చ - అగ్నిర్హోతా ” ఇతిద్వాభ్యాం “ బ్రాహ్మణఏకహోతా ” ఇత్యనువాకేన ప్రతివాక్యచతుష్టయమ్ “ మనోజ్యోతిర్జుషతామ్ - యస్మ ఆత్మనః ” ఇతిద్వాభ్యామ్ “ భూరగ్నయే ” ఇతి చతుర్భిర్వ్యాహృతిభిశ్చహుత్వాఽగ్నింపరిషిచ్యతత్తత్కర్మ ప్రతిపద్యతే .

వ్యా — సఙ్కల్ప్య - అముష్య ప్రేతస్య శ్మశానాగ్నిసన్ధానం కరిష్యే ఇత్యాగూర్య । "అగ్నిర్హోతా" ఇత్యాది వాక్యచతుష్టయమేకో మన్త్రః । "భూరగ్నయే చ - భువో వాయవే చ - సువరాదిత్యాయ చ - భూర్భువస్సువశ్చన్ద్రమసే చ" ఇతి చతుర్భిర్మన్త్రైః । అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ అక్షయముప్యపనయనాగ్నిర్వివాహాగ్నిర్జాతకాగ్నిశ్శ్మశానాగ్నిరా చతుర్థాదా దశాహాదాస్థిసఞ్చయనాద్వాఽనుగతస్స్యాత్ "అపహతా అసురాః" ఇతి ప్రోక్ష్య క్షిప్రం భస్మ సమారోపణమ్, "అయన్తే యోనిరృత్వియః" ఇతి సమిధి సమారోప్య లౌకికాగ్నిమాహృత్య సమిధమాదధాతి, "ఆజుహ్వానః - ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే" ఇత్యేతాభ్యాం సంపరిస్తీర్య ప్రాయశ్చిత్తం జుహోతి, అయాశ్చాగ్నే పఞ్చహోతా బ్రహ్మణపక్షహోతా మనస్వతీమిన్ద్రాహుతీర్మహావ్యాహృతీర్వ్యాహృతయశ్చ ప్రాయశ్చిత్తం జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సంవాద్యయాత్రైకేన సంవాదకసూత్రాణి ఘోటపిన్యుతః । స్వయమత్ర సూక్తస్యాపి సిద్ధస్యాన్యతో గ్రాహ్యత్వవచనాదవిరోధః.

యస్య క్షేత్రప్రవాహాహృతం ప్రతికృతిదాహో వా తత్రాస్థ్యభావాత్తత్సఞ్చయమిత్యత్రాహ —

మూ — యద్యస్థ్నాం జలౌఘాదిహృతం స్యాత్త్రిస్ప్రస్థం వా తద్దేశమృల్లోష్టానివానస్థివత్సఞ్చినుయాన్ స చేదేశో న విజ్ఞాతో హ్రదో వా స్యాత్తత్ర గత్వా మన్త్రమాత్రం వా జపేన్న లోపయేదన్యథా శ్మశానవాసినస్సన్తి.

వ్యా — అత్ర స్మృతిసఙ్గ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాత్పూర్వం ప్రమాదేన హృతం యది । అస్థిప్రతికృతిం కృత్వా తద్దేశాన్మృదమాహరేత్ ॥ అస్థివత్సఞ్చయేద్విద్వాన్ లోష్టం వా భస్మ వాఽతతః । ప్రమాణమస్థివత్కృత్వా తన్మన్త్రాంస్తు జపేద్బుధః ॥ దేశాన్తరమృతానాం చ రాజభిర్వా పిశాచాదిభిః । తేషామఙ్గం పలాశాద్యైస్సంకృత్వా దేహం దహేత్పునః ॥ శవవత్ప్రతిపత్తిశ్చ హవ్యజ్యాగ్నిస్పర్శనం విమః ॥ జలప్రవాహే కూలే వా తీరే వాఽథ సరిద్వృతే । జలౌఘే వాస్థినాశే తు తన్మన్త్రాంస్తు జపేద్బుధః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనేయాగో దేవానాం

పరికీర్తితః । ప్రేతీభూతం తముద్దిశ్య యశ్శ్మచిర్నకరోతిచేత్ ॥ దేవతానాం తు యజనం తంశపన్త్యథదేవతాః ॥ వా ॥ దేవతాశ్చాత్ర శ్మశానవాసిన స్తత్రతత్ర పూర్వదర్ధాః " ॥ శ్లో ॥ శ్మశానవాసినో దేవాశ్శవానాంపరి కీర్తితాః । " ఇత్యక్షరస్మృతేః । అతస్తత్ర దేవానచిరమృతం ప్రేతముద్ది శ్యాపూపాదిభిఃపిణ్డరూపేణాన్నేనచ తత్రపూజా కార్యేత్యుక్తంభవతి ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽస్థిసఞ్చయనం నలోపయేన్మన్త్రమాత్రంవా జపేదితిసిద్ధమ్ । అనేన " యేదేవానాం శృతభాగాః " ఇతిశ్రుతౌ దేవశబ్దో వ్యాఖ్యాతః । ప్రేతీభూతమిత్యుక్తేః సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ కదాచిత్సఞ్చయః కార్యఇతిసిద్ధమ్ । అతోద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే దశమదినం నాతిక్రమేత్ప్రాగేవ దశాహాన్తరే సఞ్చయనం కుర్యాత్ । " అథాతస్సఞ్చయనమేకస్యాం వ్యుష్టాయాం తిసృషువా పఞ్చసు వా సప్తసువా నవసువైకాదశసు వాఽయుగ్మరాత్రీరర్ధమాసాన్మాసానృతూన్సంవత్సరంవా సంపాద్య సఞ్చినుయుః " ఇతిబోధాయనేనైకాదశాహే సఞ్చయనముక్తమ్ .

మూ — పిత్రోఃప్రేతకృత్యే తతా–లేవారాదినకిఞ్చిత్పశ్యేదదో షాదవగీత శిష్టాచారాచ్చ .

వ్యా — అత్రబృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ పుత్రైర్దాహాది కర్మచ । ప్రాప్తకాలేతు కర్తవ్యం తిథ్యాదిర్నతుదోషకృత్ ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ శుక్రాది శుభవారాశ్చ నన్దాచైవ చతుర్దశీ । ఉత్తరాత్రయరోహిణ్యౌ పూర్ణచన్ద్రశ్చ జన్మచ ॥ ఏతేష్వపిచకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్విశేషతః ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ వైదేకర్మణితు ప్రాప్తే కాలదోషం నచిన్తయేత్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శేచ ॥ శ్లో ॥ నతిథిర్నచనక్షత్రం నగ్రహో నచచన్ద్రమాః । కుర్యాదేవ నవశ్రాద్ధం ప్రాప్తమేకాదశేఽహని ॥ ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధం కుర్యాదేవ విచక్షణః । కృతమేవాత్రవారాది తిథిభాన్యనిరీక్ష్యవై ॥ * ॥ లోకాక్షిశ్చ ॥ వా ॥ ప్రత్యక్షేన కిఞ్చిత్స్యాత్క్షేత్పరోక్షేసూక్ష్మతస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సూక్ష్మేత్ - పశ్యేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సఞ్చయనే శ్రాద్ధే చ దహనేగురోః । నైవదోషావహంప్రోక్తమన్యేషామపిసర్వదా ॥ ప్రత్యక్షమరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేత్స్వజన్మ

తిథివారభమ్ ॥ అన్యేషాం నాతిదోషం స్యాత్ప్రేత్యతుమరణేనృణామ్ ॥ * ॥

తదాహ —

మూ — అన్యేషామప్యేవమ్.

వ్యా — తత్కాలేనదోషఇత్యర్థః.

స్మృతిషూక్తవారాదినిషేధః కాలాతిక్రమవిషయ ఇత్యాహ —

మూ — యదికాలాతిక్రమే ప్రేతకృత్యం చికీర్షేత్తత్రసూత్మృతః పశ్యేత్.

వ్యా — చికీర్షేత్ - కర్తుమిచ్ఛేత్, కర్తుంసూత్మృతస్థితివారాదికం సర్వం పశ్యేత్ । అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తకాలమతిక్రమ్య కుర్యాద్యదిబలిక్రియామ్ । తదైవవారనక్షత్రతిథిరాశ్యంశకాదయః ॥ * ॥ అవధారణాత్తత్కాలే తిథ్యాదయో ననిరీక్ష్యాఇతి సిద్ధమ్.

అత్రవర్జ్యావర్జ్యే వివినక్తి —

మూ — చిత్రాశ్రవిష్ఠాహస్తాశ్వి స్వాతీశ్రవణ మైత్ర మఘాతిష్యావారుణాదితి సౌమ్యాని ప్రేతకార్యేషు ప్రశస్యన్తే, భరణీజ్యేష్ఠాచ సఙ్కటేషు, శేషాణివర్జయేత్, శుభగ్రహాధిష్ఠితాని శుభయోగం చత్రిజన్మాని గురుశుక్రవారౌ నన్దాచతుర్దశ్యౌచ విశేషేణ సర్వత్రవర్జయేత్.

వ్యా — సర్వత్ర - సర్వప్రేతకార్యేషు, మైత్రమ్ - అనూరాధా, తిష్యః - పుష్యః, వారుణః - పూర్వాషాఢః, సౌమ్యమ్ - మృగశిరాః । అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ చిత్రాశ్రవిష్ఠాహస్తాశ్చ స్వాతీశ్రవణమశ్వయుక్ । మఘామైత్రంచ తిష్యంచ వారుణం సోమదైవతమ్ ॥ ఏకాదశైతేకథితాః ప్రశస్తాః ప్రేతకర్మణి । ప్రేతాధిపతిదేవత్వాద్భరణీక్లేశ్విదిష్యతే । జ్యేష్ఠా చముఙ్ఖ్యాభావాత్సఙ్కటేషుతయోఃక్రియా ॥ * ॥ సఙ్కటః - విహితకాలాలాభః । వసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమార్ద్రాసర్పాశ్చ త్రయఃపూర్వాశ్చ నైఋతాః । జ్యేష్ఠాచ భరణీచైవ నిన్దితాస్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ఏతత్సర్వమతిక్రాన్తే తత్కాలేనతుదోషకృత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ భరణీయమదేవత్వాత్సప్రశస్తా ప్రేతకర్మణి । అముఙ్ఖ్యసమగ్రతాంజ్యేష్ఠా కృచ్ఛ్రే విధీయతే ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాంత్రిజన్మసు । సర్వత్రప్రేతకార్యాణి కులక్షయకరాణితు ॥ * ॥ పద్ధతౌ ॥ శ్లో ॥ నన్దాంభద్రాం కవితి

థిమిళాపుత్రశుక్రార్యవారాన్నక్షత్రంచ త్రిపదసుమరాచార్యశుక్రై స్తులగ్నమ్। త్యక్త్వాపాపగ్రహబలవశాత్ప్రేతకార్యాణిసర్వాణ్యాహుః ॥*॥ ఇతి । “ నదోషం ప్రాహుః ప్రాప్తకాలే మృతస్య ” ఇతిచ । కలితిథిః - చతుర్దశీ, ఇళాపుత్రః - భౌమః, ఆర్యః - బృహస్పతిః । “ ॥ శ్లో ॥ వర్గోత్తమెస్థితేచన్ద్రే తథావర్గోత్తమోదయే । ప్రేతకార్యాణివర్జ్యాస్యుర్నృణామ న్విచ్ఛతాం సుఖమ్ ॥ నక్షత్రాణ్యమితాన్యాహురాక్షితాని శుక్రైగ్రహైః । శుక్రవీక్షితరాశ్యాదికిఞ్చిత్సర్వం విగర్హితమ్ ॥ సర్వదా శుక్రవారశ్చగురువారశ్చగర్హితః । చన్ద్రచన్ద్రజవారౌద్వౌ వర్గౌ మధ్యసమీరితౌ ॥ ”

ప్రాతిస్వికవర్జ్యమాహ —

మూ — భౌమార్కార్కివారత్రిపదర్క్షభద్రాసు దాహాస్థిసఞ్చయాన్ వర్జయేత్ .

వ్యా — యమః ॥ శ్లో ॥ మన్దారార్కిభౌమవారేషుతిథియుగ్మేషు సఞ్చయమ్ । వర్జయేదేకపాదర్క్షే ద్విపాదర్క్షే త్రిజన్మసు ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ భద్రే త్రిపాదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గారబృహస్పతౌ । దహనంమరణం చాస్థిసఞ్చయస్త్రిగుణమ్భవేత్ ॥ భృగ్వఙ్గారశనైశ్చరే ఇతిపాఠాన్తరమ్ ॥ గురుశుక్రారశన్యర్కి నన్దాయాఞ్చ త్రిజన్మసు । ఉత్తరాచిత్రహస్తేషు పుష్యేనైవాస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥ .

మూ — ఫల్గునీప్రోష్ఠపదాషాఢద్వయపుష్యహస్తచిత్రాసు నన్దాపూర్ణాసుచాస్థిసఞ్చయనం వర్జయేత్.

వ్యా — అత్రాస్థిసఞ్చయే నక్షత్రవారతిథిషుపతావదేవవర్జ్యం విశేషవిధానాత్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యంజన్మత్రయవివర్జితమ్ । పూర్ణాయాంచ విశేషేణ నన్దాయాంచ వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యోనన్దాః, పఞ్చమీదశమీపూర్ణిమాఃపూర్ణాః । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ఫల్గునీద్వయమాషాఢ ద్వయంప్రోష్ఠపదీద్వయమ్ । పష్వస్థిసఞ్చయంనైవ కుర్యాత్కులవినాశనమ్ ॥ * ॥ .

మూ — శుక్రేన్దుసూర్యజలగ్నేషు దాహోదకదానం వివర్జయేత్.

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యజదైత్యానాముదయేషు విచక్షణాః । వర్జయన్తిచితారోహం ప్రేతాగ్న్యుదకతర్పణమ్ ॥ అర్కజ్ఞా

ద్ధువారేషు కరణంశుభదమ్భవేత్ ॥ అపినన్దాజయాపూర్ణా రిక్తాసుతు ధణంయది । దహనంతుతథాచైవ తస్యవర్గస్యశోభనమ్ ॥ * ॥.

మూ — సోమజ్ఞశనివారేషు పాషాణస్థాపనం ప్రశస్తమన్యవారేషు వర్జ్యమ్ .

వ్యా — గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ శ్రియంయశోవిపత్సౌఖ్యం రోగంనాశఞ్చ సమ్పదమ్ । అర్కవారాద వారాణాం పాషాణస్థాపనేఫలమ్ ॥ గురుశు క్రేన్దుసౌమ్యానాం వారవర్గోదయైర్వినా । మన్దార్కకుజవారాణాం వార వర్గోదయాశ్శుభాః ॥ పాషాణస్థాపనే శ్రేష్ఠా మన్దభౌమార్కవాసరాః । స్థాపనే శౌక్రియాస్తే మాతాపిత్రోర్గురోశ్శుభాః ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — మన్దసౌమార్కవారేష్వశ్మస్థాపనం శుభమన్యవారేషు వర్జ్యమ్.

వ్యా — కాలదీపవ్యాఖ్యానే ॥ శ్లో ॥ ఆరవారేచసౌరేచ గురువారే చభార్గవే । పాషాణస్థాపనోత్థానం సఞ్చయశ్చ కులక్షయః ॥ * ॥.

ప్రసఙ్గాచ్ఛ్రాద్ధవర్జ్యమాహ —

మూ — శ్రాద్ధేషుపౌష్ణమాదిత్య మైన్ద్రాగ్న్యం రోహిణీముత్తరాత్రయం చతుర్వింశం సప్తవింశమృక్షంస్వస్య స్త్రీపుత్రయోశ్చ త్రిజన్మాని చ వర్జయేత్.

వ్యా — బహువచనేన శ్రాద్ధైకోద్దిష్ట సపిణ్డీకరణాన్యుచ్యన్తే । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । యదికుర్యాన్న వశ్రాద్ధం కులక్షయకరంభవేత్ ॥ మన్దభౌమార్కవారేషు వర్గేషు శుభదం భవేత్ ॥ * ॥ కాలదీపవ్యాఖ్యానే ॥ శ్లో ॥ వర్గాశ్చవారోభృగుజశ్చ విష్టిర్వర్జ్యంచ లగ్నం త్విహవృద్ధికామైః । శ్రాద్ధేషుమన్దోదయమత్రశస్తం సూర్యారవారౌచ వదన్తికేచిత్ ॥ * ॥ సుబోధే ॥ శ్లో ॥ స్వత్రిజన్మసు నన్దాయాం చతుర్దశ్యాం భృగోర్దినే । యదికుర్యాన్నవశ్రాద్ధం కర్తా యమపురం వ్రజేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ శుక్రేచ బుధవారేచ గురోస్సోమస్యవారయోః । ఏతేషు కుర్వన్ శ్రాద్ధం కర్తుర్మరణమాదిశేత్ ॥ తే షాం వర్గేషుణాం చ శ్రాద్ధంవంశవినాశకృత్ ॥ * ॥ విధిరత్నేచ ॥ శ్లో ॥ న

ప్తవింశతిభంచైవ చతుర్వింశతిభం తథా । కర్తుస్తుపుత్రదారాణాం త్రిజన్మర్క్షాదివర్జయేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ సప్తవింశం చతుర్వింశమృక్షం దారవినాశనమ్ । పౌష్ణమాదిత్యమైన్ద్రాగ్నం రోహిణీతిస్రఉత్తరాః ॥ అవహేయురదూరేణ కర్తుర్మరణమత్రవై ॥ జన్మర్క్షత్రిపదర్క్షేషు నన్దాయాంభృగువాసరే । ధాతృపౌష్ణభయోశ్శ్రాద్ధం నకర్తవ్యం కులక్షయాత్ ॥ * ॥ అత్ర భృగువాసర ఇతి గురువారస్యాప్యుపలక్షణమ్, "॥ శ్లో ॥ సర్వేషాం శుక్రవారశ్చ గురువారశ్చ గర్హితః ।" ఇత్యుక్తేః, అన్యే గ్రాహ్యాః.

ఇదమాహ —

మూ — చన్ద్రచన్ద్రజవారౌ వా మన్దభౌమార్కవారాదయః ప్రశస్తా అన్యేవర్జ్యాః.

వ్యా — అత్ర "శుక్రేచ బుధవారేచ" ఇతి స్మృతిప్రదత్త్వేనోక్తయోస్సౌమ్యజ్ఞవారయోః, "॥ శ్లో ॥ మన్దభౌమార్కవారేషు శ్రాద్ధంతు శుభదం భవేత్ । చన్ద్రచన్ద్రజవారౌచ శ్రాద్ధే మధ్యమమీరితౌ ॥" ఇతి మధ్యమత్వస్మరణాత్తౌసజాతీ సగ్రాహ్యావితి సూచయితుం సూత్రే వాశబ్దః । విధిరత్నే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాద్దినేకర్తురనుకూలే ఽపరాహ్ణకే । ప్రత్యరం వధనక్షత్రం కర్తుస్తు విపదం తథా ॥ చన్ద్రాష్టమంచ శంసన్తి శ్రాద్ధే పఞ్చదశీం బుధాః । సజ్ఞాదిత్యేమఘేచైవ సాధకేచ తథైవచ ॥ మైత్రేపరమమైత్రేచ శ్రాద్ధం వర్జ్యం విశేషతః ॥ * ॥ ఏతత్సర్వం ప్రత్యక్షే సర్వేషాం నదోషావహం శౌక్ర్యన్తు వర్జ్యమేవ, "॥ శ్లో ॥ శౌక్ర్యం పిత్రోర్నదోషాయ మాతాపిత్రోర్గురోశ్శుభమ్ ।" ఇతి పాషాణస్థాపనోత్థాపనయోః, "॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహనిసంప్రాప్తే యదిభార్గవవాసరః । మాతాపిత్రోర్వినాఽన్యేషాం నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥" ఇతి సాపిణ్డ్యే, "శుక్రాదిశుభవారాశ్చ" ఇతిపిణ్డోదకశ్రాద్ధాదిసర్వవిషయే, తస్మాన్మాతాపిత్రోశ్శుక్రవారసమ్భవేఽపి దశాహాత్ప్రాగేవ పిణ్డోదకసమాపనం ప్రభూతబలిప్రదానంచ । "ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణాకరణంచ" ఇత్యేతదాదికంమహాదోషాయ, విధ్యతిక్రమాత్, పితృవిషయే నిషేధవచనాభావాచ్చ । అతస్సర్వేషామపి శ్రాద్ధౌర్ధ్వదైహికవిషయఏవ తిథివారాదికం సూక్ష్మేక్షికయా వీక్షణీయమ్.

అత్రవర్జ్యస్యారమ్భోపాయమాహ —

మూ — అతీవసఙ్కటేషు భద్రాసుభూమిం త్రిపాదర్క్షేషు హిరణ్యం శుక్రే రజతం గురౌ వాసోఽఙ్గారకేఽనడ్వాహమేవం వారేషు వారాధిదైవత్యాని ద్రవ్యాణిదత్త్వాక్రియాఃకుర్యాత్ .

వ్యా — సఙ్కటేషు - విహితతిథ్యాద్యలాభే । అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ భద్రేభూమిప్రదానం స్యాత్త్రిపాదేతు హిరణ్యకమ్ । అఙ్గారకేత్వనడ్వాహం గురౌవస్త్రంతుదక్షిణా ॥ శుక్రేరజత దానంస్యాత్తత్తద్ద్రవ్య ప్రవస్సభీ । వారేవారాధిదైవత్య ద్రవ్యందత్త్వానదోషభాక్ ॥ * ॥.

తత్ర హేతుమాహ —

మూ — నిర్దోషకాలో దేవానామపిదుర్లభః.

వ్యా — అత్ర శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ దివసాగుణదోషాభ్యాం రచితాహి పరస్పరమ్ । కేవలంగుణయోగోఽపి దైవజ్ఞైరపి దుర్లభః ॥ * ॥ అతఏవాత్రేయేణోపరహితఃకాలోదుర్లభ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ కాలేల్పదోషేఽపి కార్యం స్యాత్త్యక్తదోషాధికేశుభమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

నిగమయతితస్మాదితి, యస్మాద్విచార్యమాణే శాస్త్రే నిర్దోషకాలోనఘటతే తస్మాదిత్యర్థః, అతఃకిఙ్కార్యం తత్రాహ —

మూ — తస్మాత్సర్వత్ర మహతామనుగ్రహ ఏవప్రధానమ్.

వ్యా — సర్వత్ర - శుభాశుభేషుకృత్యేషు, నిర్దోషకాలస్య దుర్లభత్వేఽపి మహతామనుగ్రహఏవ, ప్రధానమ్ - దోషనాశే హేతుః, సాధక ఇత్యర్థః । తథాహారీతః ॥ శ్లో ॥ కుర్వీతసర్వకర్మాణి బ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషోనశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ యాంయాంవేదవిదోబ్రూయుస్త్రయోప్యేనస్సునిష్కృతిమ్ । సాతేషాంపావనాయస్యాత్పవిత్రంవిదుషాంహివాక్ ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ ॥ శ్లో ॥ జపచ్ఛిద్రం తపశ్ఛిద్రం యచ్ఛిద్రంయజ్ఞకర్మణి । వచనాద్భూమిదేవానాం సర్వంసంపూర్ణముచ్యతే ॥ * ॥ రుక్మాఙ్గదః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం వినావాక్యైఃక్రియాస్సర్వానిష్ఫలాస్తతః । కర్తవ్యాబ్రాహ్మణానుజ్ఞాకర్మణాంపరిపూర్తయే ॥ * ॥.

ఏవం మహదనుగ్రహశ్చ తత్ప్రీతికరత్వాద్ద్రవ్యదానేనైవ కారయితవ్య ఇత్యాహ —

మూ — శక్తివిషయే ద్రవ్యత్యాగః ..

వ్యా — అత్రశ్రుతిః “ దానేనారాతీరపానుదన్త దానేనద్విషన్తో మిత్రాభవన్తిదానె సర్వంప్రతిష్ఠితమ్ ” ఇతి । “ దానేననిర్దోషోభవతి ” ఇత్యాపస్తమ్బః । “ దానమేవకలౌయుగే ” ఇతిపరాశరః “ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్సమ్యగభ్యర్చ్య పృచ్ఛేత్కనకభూషణైః । వస్త్రగోభూధనైర్హిరణ్యైర్యథాశక్తి నవఞ్చయేత్ ॥ ” ఇతిభరద్వాజః “ ॥ శ్లో ॥ జపైర్హోమైస్తథాదానైర్దేవతానాంచ పూజనైః । నశ్యన్తి సకలాదోషాః కర్మ చాస్య సమృధ్యతే ॥ ” ఇతిజ్యోతిషారిష్టమాలా । తస్మాద్ద్రవ్యత్యాగస్యైవ కలౌ కార్యకరత్వాత్తేనప్రీతానాం మహాత్మనామనుగ్రహఏవసర్వార్థసాధకఇత్యర్థః .

అత్ర ప్రసిద్ధం పురాణవచనముదాహరతి —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ కదాచిత్కవచం భేద్యం తోమరేణ శరేణవా । అపివజ్రశతాఘాతైరభేద్యోబ్రాహ్మణాశిషః ॥ ” ఇతిపారాశర్యః .

ఇతిచతుర్థఖణ్డః

సంస్కారప్రకరణే గర్భిణ్యాదిసంస్కారస్యాప్యవశ్యకర్తవ్యత్వాత్తన్నిబన్ధనాశౌచసఞ్చయనప్రసక్తేస్తత్ర వర్జ్యావర్జ్యవివేకాపేక్షణాచ్చ తాన్యభిధాయ సంస్కారానన్తర కృత్యమాహ —

మూ — అథస్నాతయో యథాకనిష్ఠం సోదకవాససో గ్రామం ప్రవిశ్య గృహద్వారేసఙ్కల్ప్య సహిరణ్యం సకాంస్యపాత్రం సతణ్డులం సదీపపాత్రముదకుమ్భయుక్తం యథాసమ్భవం వా సదక్షిణం నవవస్త్రం నగ్నప్రచ్ఛాదనం దత్వా .

వ్యా — అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ శ్లేష్మాశ్రుబాన్ధవైర్ముక్తం ప్రేతోభుఙ్క్తే యతోఽవశః । అతోనరోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాస్స్వశక్తితః ॥ ఇతిసంశ్రుత్యగచ్ఛేయుర్గృహం బాలపురస్సరాః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతిభిశ్చార్ద్రవాసోభిస్సహబాలపురస్సరైః । నగ్నప్రచ్ఛా

దనం దత్త్వా పుత్రదీపం విశేత్స్వతామ్ । నగ్నప్రచ్ఛాదనం కర్మ కృత్వైవ స్వకవేశ్మనః । ప్రవేశనాదికం కుర్యాత్తతో గత్వా గృహం ద్విజః ॥ * ॥ అ శక్తావద్యైవ ॥ వా ॥ సోదకవాసస్త్రాయం ప్రవిశ్య నగ్నప్రచ్ఛాదనా ర్థం కాంస్యపాత్రం వస్త్రం ఘృతం తణ్డులపూర్ణపాత్రం బ్రాహ్మణాయ దేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనం దద్యాద్దీపయుతేన సహ ద్విజః । ససువర్ణం సోదకుమ్భం సవస్త్రం వేదపారగే ॥ తద్దీపాదే యం తద్విప్రే న ద్వితీయేఽహ్ని దాపయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ దాన స్తణ్డులసత్పాత్రం కాంస్యముద్దీపనం ఘృతమ్ । దహనానన్తరం ద ద్యాత్స్వయం నగ్నపరిచ్ఛదః ॥ * ॥ ఉద్దీపనమ్ - దీపపాత్రమ్ । ఇదమయుక్త మ్, పూర్వోక్తస్మృతిషు చ సంస్కారానన్తరమేవ ప్రేతతర్పణముక్త్వా గ్రా మప్రవేశవిధానాత్ । నైవమ్, దహనానన్తరమేవ నగ్నప్రచ్ఛాదనవిధా నాన్నగ్నం ప్రతి తద్వినాయోగాన్నగ్నప్రచ్ఛాదనస్య గృహద్వారప్రవేశ నకర్తవ్యత్వవిధానాన్నవవస్త్రకుమ్భాది సమ్భారసమ్పూరణస్య గ్రామగా మిభిరేవ కర్తుంశక్యత్వాదాచారాచ్చ.

గృహద్వారకృత్యమాహ —

మూ — నిమ్బపత్రాణి విదశ్యాథమన్య.

వ్యా — యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ విదశ్య నిమ్బపత్రాణి నియతా ద్వారి వేశ్మనః । ఆచమ్యాగ్న్యాదిసలిలం గోమయం గౌరసర్షపాన్ ॥ ప్రవి శేయుస్సమాలభ్య కృత్వాశ్మని పదం శనైః ॥ * ॥ విదశ్య - దన్తైః ఖణ్డయి త్వా, నతు భక్షయిత్వా । ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ అశ్మానమగ్నిం గోమ యమక్షతం తైలమాలభ్య ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః ॥ వా ॥ దూర్వాం ప్రవా లమగ్నివృషౌ చస్పృష్ట్వా ॥*॥ ఇతి । ప్రవాళః - విద్రుమః, వృషః - వృషభః.

ఇదమాహ —

మూ — దూర్వాగౌరసర్షపగోమయాగ్న్యాదిస్పృష్ట్వాఽశ్మని పదం కృ త్వా గోమయోపలిప్తం సుసంమృష్టం సప్రదీపం గృహం ప్రవిశ్య.

వ్యా — ఆదిశబ్దాత్ప్రవాళాక్షతాది.

ప్రవిష్టస్య కర్తవ్యమాహ —

మూ — [illegible]

దూర్వాతణ్డులానుదకమిశ్రానవకీర్య ఫలం సహభిన్నృత్య బహి
ర్గృహద్వారపార్శ్వే కుణ్డం ఖాత్వా గోమయేనోపలిప్య ప్రావృ
త్య మాల్యాద్యైరలఙ్కృత్య .

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ వామపార్శ్వే గృహద్వారే శిలాస్తిస్రో
విధాయ చ । తాసు వస్త్రాణి సమ్పీడ్య సాయం ప్రాతర్బలిం హరేత్ ॥ * ।
ఇదం బోధాయనవిషయమ్ । వస్త్రాణీతి నిష్పీడన బహుత్వాభిప్రాయ
మ్ ॥ శ్లో ॥ ద్వారస్య దక్షిణే పార్శ్వే బహిః కుర్యాద్యథాఽవటమ్ । ఏకశా
స్త్రానమాదధ్యాదిష్టకాం వా గ్రసన్నవామ్ ॥ * ॥ ఇదం బోధాయనవ్యతిరి
క్తవిషయమ్ । "దక్షిణే వామపార్శ్వే చ" ఇత్యుక్తత్వాద్యథాసౌకర్యం కా
ర్యమ్ । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ బహిఃపిణ్డప్రదానం స్యాత్తత్ స్థానం ఖాత్వా విధాన
తః । గన్ధమాల్యోదకైర్నార్చ్య దద్యాద్దర్భేష్వవాఙ్ముఖః ॥ * ॥ బహిః గృ
హద్వారాదితి శేషః । కర్షూః - కుణ్డమ్ । ఏవం గృహద్వారపార్శ్వే పాషా
దకపిణ్డప్రదానార్థం కుణ్డం ఖాత్వా విదళాదిభిః ప్రావృత్య వస్త్రేణాచ్ఛా
ద్య మాల్యాద్యైరలఙ్కృత్య సమ్భారానాదాయ తీర్థం గచ్ఛేత్ .

సమ్భారానాహ —

మూ — నవం వాసస్తిలాన్దర్భాన్ కుమ్భమితి సమ్భృత్య తీర్థం గ
త్వా స్నాత్వా తీరకృతే కుణ్డే కర్తా సఙ్కల్ప్య శిలాం నిధాయా
గ్రాయాహి ప్రేతేతి ప్రేతమావాహయేత్ .

వ్యా — సఙ్కల్ప్య - వత్సగోత్రస్య విష్ణుశర్మణః ప్రేతస్యోదకదా
నార్థం శిలాస్థాపనం కరిష్య ఇత్యాగూర్య , వత్సగోత్ర విష్ణుశర్మన్ ప్రే
త ఆగ్రాయాహీతి దక్షిణాముఖః స్థిత్వా కుణ్డపాషాణే ప్రేతమావాహయే
దిత్యర్థః .

మూ — అథ జ్ఞాతయో దక్షిణాముఖాస్స్నాత్వోక్తక్రమేణ సఙ్కల్ప్య
సవ్యం జాన్వాచ్యాముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైత
ద్వాసోదకం దదామీతి త్రిగుణభుగ్నం సదశం నవం వాసస్సకృత్పీ
డయేయుః .

వ్యా — ఉక్తక్రమేణ - కవిస్నానప్రకరణోక్తే యథావృద్ధం కర్తా ప
శ్చాదిత్యుక్తక్రమేణ , సఙ్కల్ప్య - అముష్యాద్య [illegible]

స్నాతా స్త్ర్యర్థం వాసోదక తిలోదక దానం కర్తవ్య మిత్యాహుః, త్రిగుణతు స్నమ్ - త్రివేష్టితమ్, దశా - వస్త్రాన్తః, "త్రిగుణీకృత సదశవస్త్రా న్తకం స్రావయేత్" ఇతి విధిః। అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ కేశాన్ ప్రకీర్య పాంసూనో ప్త్యైక వాససో దక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్జ్యోత్తీర్య సవ్యజ్ఞాన్వాచ్య వాసః పీడయిత్వోపవిశన్తి, ఏవం త్రిస్తత్ప్రత్యయం తిలమిశ్రం సగోత్ర నామధేయముదక ముత్సృజ్య ॥ * ॥ ఏక వాసః ప్రహాణామన్తరీయ నిషేధః, దక్షిణాముఖ స్మరణాద్దిగన్తర నిరాసః। సకృదుపమజ్య, నద్యుత్తీర్య, ఉపవిశన్తి - ఉపవిశ్య పీడయేయుః, నప్రహ్వీభూయస్థిత్వా వా। తత్ప్రత్యయమిత్యాశ్వలాయనగోత్రేత్యాది నావివృతః। ఏవం కనిష్ఠ ప్రథమమిత్యాదిక్రమేణ జ్ఞాతీనామేవ ప్రథమం వాసః పీడనాదేస్సూత్రే స్పష్టత్వా తదుద్దేశ్య సర్వపాశ్చాత్యాద్వా సపిణ్డానన్తర మేవ వాసోదకాది దద్యాత్। అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ నదీకూలం తతో గత్వా శౌచం కృత్వా యథార్థవత్। వస్త్రం సంశోధయే త్తావత్ తతస్స్నానం సమాచరేత్। సచేలస్తు తతస్స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః। పాషాణం తత ఆధాయ విప్రే దద్యాద్దశాఞ్జలీన్ ॥ తతస్స్నానం పునః కార్యం గృహశౌచఞ్చ కారయేత్ ॥ * ॥ దశాఞ్జలీ విధిః పశ్చాన్తరమ్.

మూ — ఏవం స్నాత్వా స్నాత్వా త్రిః పీడయేయురిత్యక్తా త్రిర్నిమజ్య త్రిర్వాసోదకం దత్వా తిలదర్భపాణ్యర్థం త్రీం స్త్రీన్ జలాఞ్జలీం శ్చ దద్యుః, "సకృన్నిమజ్య త్రిరుదకాఞ్జలిం దద్యాత్" ఇత్యాశ్వలాయనః,

వ్యా — ఏవం - సకృదుపమజ్జ్యేత్యాదిక్రమేణ, పునస్త్రేవం కర్తుమశక్తాత్రిర్నిమజ్య త్రిః కృత్వో వాసః పీడయేయుః। సకృదేవనిమజ్జనమిత్యాశ్వలాయనమతమ్। తతస్త్రీం స్త్రీం స్తిలోదకాఞ్జలీనముష్మై ప్రేతాయేతి దద్యుః। అత్ర బహుధా ఆహుః "త్రిః ప్రసేకం కుర్యుః ప్రేత స్తృప్యతు" ఇతి ప్రచేతాః। "ప్రేతం వాసోదకం ప్రాప్నోతు" ఇతి విధిః "అముష్మై ప్రేతాయ వాసోదక తిలోదక దానమ్" ఇతి భాష్యోక్తమ్। యుక్తం చైతత్, "నగ్నాయ మతిప్రైతి వసనం ప్రదానమ్, తతుర్థీసమ్ప్రదానే, తాదర్థ్యే చతుర్థీ వక్తవ్యా" ఇత్యనుశాసనాదనుగత్యాత్। తదేవం తత "[illegible]

సావేత త్రయోదశజలాఞ్జలీర్ దద్యుర్బాలపురస్సరాస్సపిణ్డాః " ఇత్యాశ్వలాయనోదీ రితం ప్రకారాన్తరం స్వస్వగృహ్యోక్త్వా గ్రాహ్యమ్ । పరిచ్ఛేదే క్షౌరం కృత్వైవోదకదానమ్ " ప్రథమేఽహ్ని తయస్సర్వే క్షౌరంకృత్వా తిలోదకమ్ " ఇతిస్మృతేః, వపనంకృత్వా స్నాత్వైకవస్త్రాః ప్రాచీనావీతినస్సవ్యానామికయా దక్షిణాముఖా అవటే సదర్భజలాఞ్జలీర్ దద్యుః " ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాచ్చ ॥ తథా బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ కేశాన్వాప్య తతస్స్నాత్వా త్రిర్దద్యురుదకాఞ్జలీన్ । దర్భైస్తిలసంమిశ్రైః ప్రేతైతత్త ఉదకంత్వితి ॥ * ॥ వసిష్ఠో విశేషమాహ ॥ వా ॥ సవ్యేతరాభ్యాం పాణిభ్యాముదకక్రియాం కుర్వీరన్ ॥ * ॥ ప్రచేతాశ్చ ॥ వా ॥ ప్రేతస్య బాన్ధవా యథావృద్ధముదకమవతీర్య నోత్కర్షయేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చేయురపసవ్యయజ్ఞోపవీతవాససా దక్షిణాముఖా బ్రాహ్మణస్య ఉదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖాశ్చ రాజన్యవైశ్యయోః ॥ * ॥ యథావృద్ధమ్ - కనిష్ఠకర్తృమధ్యే వృద్ధక్రమేణ దద్యురిత్యర్థః । వాసోఽత్ర నిష్పీడనవస్త్రమ్.

మూ — అథకర్తా త్రిర్నిమజ్య సఙ్కల్ప్య త్రిర్వాసోదకం తిలోదకాఞ్జలీంశ్చ దద్యాత్.

వ్యా — సఙ్కల్ప్య - కనిష్ఠః ప్రథమమిత్యాది క్రమేణ జ్ఞాతిభిః ప్రేతతర్పణే కృతే అముష్య అద్య ప్రథమేఽహని వాసోదక తిలోదక దానం కరిష్య ఇత్యాకూర్య, దద్యాత్.

మూ — ఏవమాదశాహాదన్వహం జలాఞ్జలీంశ్చాభిక్షిప్త్వైకోత్తరవృద్ధ్యా కర్తా దద్యాత్.

వ్యా — ఇదమాహ ప్రచేతాః ॥ వా ॥ దినేదినేఞ్జలీన్ పూర్ణాన్ ప్రదద్యాత్ప్రేతకారణాత్ । తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యా యావత్పిణ్డస్సమాప్యతే ॥ * ॥ యావద్దశమపిణ్డస్సమాప్యతే తావత్ప్రథమాహాది ప్రత్యహముదకదానస్య శ్రాద్ధస్యచైకోత్తరవృద్ధిః కర్తవ్యేత్యర్థః । శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్తవ్యం తు దినేదినే । ఆఽవపనాద్బలీవాంస్తు వ్యగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ ఏకోత్తరం యథాశక్తి భుక్తిం దద్యాద్దినేదినే । దశకం వాశతం వాపి సహస్రం వాస హేమకమ్ ॥ దేయం విప్రస్య తృప్త్యర్థం [illegible]ణాం యథావిధి ॥ * ॥ అత్ర [illegible]

అత్ర సర్వేషాం జ్ఞాతీనాం చైకోత్తరవృద్ధ్యా ఉదకదానం కార్య మిత్యాహ —

మూ — “ ఏవమహరహరఞ్జలీనేకోత్తరవృద్ధ్యా ” ఇత్యపిశేషేణస్మ రణాద్బహుస్మృతి సిద్ధత్వాచ్చ తద్దివససఙ్ఖ్యయా ద్వయాధిక యాజలాఞ్జలీః సర్వేజ్ఞాతయశ్చప్రత్యహమాదశాహాద్దద్యుః.

వ్యా — ఏవమ్ - కర్తృవజ్జ్ఞాతీనామప్యేకోత్తరవృద్ధిర్భవతీత్యర్థః। “ ఏవమహరహరఞ్జలీనేకోత్తరవృద్ధ్యైకాదశాహాత్ ” ఇత్యాపస్తమ్బస్మర ణాత్, “ తావద్వృద్ధిశ్చకర్తవ్యా ” ఇతిప్రచేతోవచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శి శోస్త్రివత్సరాదూర్ధ్వముదకం పఞ్చసప్తతిః । త్రిరాత్రాత్పిణ్డదశకం స ర్వేషాంతర్పణంభవేత్ ॥ ” ఇత్యాద్యనేకస్మృతిసిద్ధత్వాచ్చ సర్వైర్జ్ఞా తిభిర్ద్వయాధికయా తత్తద్దివససఙ్ఖ్యయా తర్పణం కార్యమితి నిశ్చీయతే। ప్రథమదినసఙ్ఖ్యాపేక్షైవ తతోఽధికం ప్రత్యహమఞ్జలిద్వయంకార్యమిత్యర్థః.

యత్తుప్రథమతృతీయ పఞ్చమ సప్తమ నవమేషూదక క్రియేతి గా తమస్మరణం తదాపద్విషయమిత్యాహ —

మూ — సఙ్కటేష్వయుగ్మాహేషు దశాహే వా.

వ్యా — దద్యురిత్యనుషఙ్గః, యస్మిన్నయుగ్మాహే కరోతి తత్పూర్వది నకర్తవ్యోదకాఞ్జలీర్దత్వాఽవశిష్టదినాఞ్జలీంస్తత్తద్దినే వా పునరయుగ్మా హేవాదద్యాత్.

మూ — అత్రవాసఃపీడనే తర్పణేచ నవేనఘటేన జలందేయమ్.

వ్యా — అత్ర- ప్రేతతర్పణే, కుతోయమాచారాత్, ఘటాన్తరపరి గ్రహే పూర్వదత్తోదకం పునః కార్యమితి జ్ఞాపనాచ్చ । తచ్చ వచనమ నన్తరమేవవక్ష్యతే.

తర్పణప్రసఙ్గాదిదమాహ —

మూ — ద్వాదశాద్యదివసే ద్వితీయేత్రింశత్త్రితీయేఽహ్ని త్రయ స్త్రింశదుదకాఞ్జలీః దద్యాదాద్యేఽహ్ని త్రీఃపిణ్డాః ద్వితీయే చతురస్త్రితీయే త్రీఃద్వయోర్ద్వేద్వేత్రితీయే హ్న్యేకమేకోద్ది ష్టాహేచైకం నవశ్రాద్ధంచ దద్యాత్.

వ్యా — ఇత్యుక్తం త్ర్యహతర్పణమతిక్రాన్తే దశాహేజ్ఞాతివిషయమ్, సదాపుత్రేణ దశాహం క్రియాకార్యేత్యస్మరణాత్, దశాహాన్తత్ర్యహతర్పణే విశేషస్య వక్ష్యమాణత్వాచ్చ । ద్వయోః - ప్రథమద్వితీయాహయోః, ద్వేద్వే - ప్రథమేఽహని ద్వేనవశ్రాద్ధే ద్వితీయేఽహని చ ద్వేనవశ్రాద్ధే.

ఏవం ప్రకారేణ త్ర్యహతర్పణక్రమ ఉక్తస్సచ కేషామిత్యాకాఙ్క్షాయాం తానాహ —

మూ — ఏవం త్ర్యహాశౌచినస్త్ర్యహమేవ తర్పణం కుర్యుః.

వ్యా — అత్ర త్ర్యహాశౌచినాం పారస్కరేణ విశేష ఉక్తః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమే దివసే దేయాస్త్రయః పిణ్డాస్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురో దద్యాదస్థిసఞ్చయనం తతః ॥ త్రీంస్తు దద్యాత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాదిక్షాళనం తతః । ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని శ్రాద్ధకర్మ తతఃపరమ్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే చ ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యది దహేద్ద్వితీయేఽస్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని మరణాత్తు విధీయతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం యత్తు ద్వాదశేఽహ్ని విధీయతే । తత్సఞ్చయాదినైవ కుర్యాదసపిణ్డ ఇతి స్థితిః ॥ * ॥ అసపిణ్డస్సమానోదకస్య క్రియాదిశ్చ, తస్య త్ర్యహాశౌచిత్వాత్ । అత ఏవ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ ప్రథమేఽహ్న్యేవ ద్వితీయే త్రింశదుచ్యతే । త్రయస్త్రింశత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాదిక్షాళనం తథా ॥ * ॥ నిష్ఠారే తు విశేష ఉక్తో భృగుణా ॥ శ్లో ॥ సమానోదకానాం సర్వేర్షాం సంస్కారం దశరాత్రతః । దశాహాన్తేన శుద్ధిస్స్యాదిత్యాహ భగవాన్ భృగుః ॥ శావే చ సూతకే శుద్ధిస్త్ర్యహాత్తూదకదాయినామ్ । శవదాహం తు కుర్యాచ్చేద్దశాహాన్తా భవేత్క్రియా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే చ ॥ శ్లో ॥ గురోః ప్రేతస్య శిష్యస్తు పితృమేధం సమాచరేత్ । ప్రేతాహారైస్సమం తత్ర దశరాత్రేణ శుద్ధ్యతి ॥*॥ అతస్త్రిరాత్రాశౌచినామపి ప్రేతగృహవాసప్రేతాన్నభోజనాదిసమ్బన్ధే “ యద్యన్నమత్తి తేషాం యస్సదశాహేన శుద్ధ్యతి ” ఇతి మనుస్మరణాద్దశాహమేవాశౌచం దశాహమేవ క్రియా, ప్రేతాన్నాశనాద్యభావే త్ర్యహమేవాశౌచం త్ర్యహమేవ క్రియేతి న విరోధః, “ యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డఞ్చ దద్యుః ” ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ । “ పుత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో నాస్తి ధర్మతః ” ఇతి పుత్రతు

ల్యేతస్య స్మరణాద్ద్వాహం త్రిరాత్రం వా మహాస్య దశాహమేవ కుర్యాత్। ఏవమేవ మాతృష్వస్ర మాతులశ్వశురాదీనాం వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా.

మూ — దశాహాన్త స్త్ర్యహాతర్పణే అష్టమే ద్విపఞ్చాశన్నవమేఽహ్న్యేకాదశ దశమే ద్వాదశాఞ్జలీనష్టమేఽష్టౌపిణ్డాన్నవమ దశమయోరేకైకం దద్యాత్.

వ్యా — నిగదవ్యాఖ్యానమిదం సూత్రమ్। ఇదం సపిణ్డవిషయమ్, తస్యైవ దశాహాశౌచిత్వాత్। త్రిరాత్రాశౌచినాం తు స్వాశౌచకాలాతిక్రమాత్ "॥ శ్లో ॥ అకాలే చేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా। కాలాతీతం తు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥" ఇత్యకృతత్వస్మరణాత్, తథాప్యస్తమహోదక్రియాకరణే "తస్మిన్నుదక దానాత్తు మహాశౌచం మనురబ్రవీత్।" ఇతిన్యాయేన పునరప్యాశౌచం త్ర్యహమితి ద్రష్టవ్యమ్.

ఉదకదానప్రకారమాహ —

మూ — అథోదకుమ్భమాహృత్యైకిర్త్వా గృహద్వారే కుణ్డే ఽశ్మానం నిధాయ ప్రేతమావాహ్య సఙ్కల్ప్య సవ్యం జాన్వాచ్య దక్షిణాముఖస్త్రిరప్సోదకం దత్వా దీపం ప్రజ్వాల్య సఙ్కల్ప్య కుణ్డసన్నిధౌ మార్జయతాం మమ ప్రేత ఇతి ప్రేతేతి వాసకృదపోమార్జయిత్వా కుక్కుటాణ్డప్రమాణం ముష్టిప్రమాణం వా ఫలమూలశాకయుక్తం తిలమిశ్రం పిణ్డముమకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠేతి ప్రేతాయ పిణ్డం బలిం చ దత్వా పూర్వవన్మార్జయిత్వా పాత్రప్రక్షాళనతోయేన పిణ్డం త్రిః ప్రసవ్యం పరిషిచ్య తమప్సు విసర్జయేత్.

వ్యా — అథ - తీరకుణ్డతర్పణానన్తరమ్, పూర్వమేవకృతే ద్వారసామీప్యకుణ్డే శిలానిధాన ప్రేతావాహనాది చ కార్యం త్రిరప్సోదకం చ, నతిలోదకమ్, విధ్యభావాదపి గీతశిష్టాచారాచ్చ। అముష్య ప్రేతస్యాద్య పిణ్డబలిప్రదానం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య పిణ్డమేకం దత్వా ఽపదానధర్మేణ బలిశ్చ దేయః, "సంస్కారైరేవ బలిర్దేయః" ఇతిస్మృతేః। ఉదకపిణ్డబలిప్రదానే చతుర్థీతస్సమ్బుద్ధిరిత్యుపదేశః। మన్త్రకరణపదనిష్ఠతే రాత్మనేపదవిధా

నాముపతిష్ఠేత్త్యేవప్రయోగస్సాధుః । అతఏవ హ్యభియుక్తైరుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥
అముకాసావిమంపిణ్డముపతిష్ఠేతిమన్త్రితః ॥ * ॥ ఇతి ॥ అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥
తతోగృహం సమాగమ్య చరుంకుర్యాత్స్వయంతతః । ద్విఃప్రక్షాళ్య తు
తద్ద్రవ్యంకర్తవ్యంశ్రపణంతతః ॥ ఆదాయదక్షిణాగ్రాంస్తుదర్భాన్ సంస్తీ
ర్యవిన్యసేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటాణ్డప్రమాణంతుపిణ్డ
మిత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రంవాస్యాదవదాన మితిస్థితిః ॥ * ॥ పరా
శరః ॥ శ్లో ॥ పిణ్డంప్రదీయతేసాగ్రదర్భేషుచగుడేనవా । పయసాఫలమూ
లైశ్చ మిశ్రితందక్షిణాముఖః ॥ ప్రేతాయగోత్రనామభ్యాం ప్రదద్యాన్ము
ష్టిసమ్మితమ్ । తూష్ణీంప్రసేకం పుష్పంచ ధూపందీపంతథైవచ ॥ * ॥ ప్ర
చేతాః ॥ వా ॥ అసంస్కృతానాం భూమౌపిణ్డందద్యాత్సంస్కృతానాంకుశే
షు ॥ * ॥ అసంస్కృతాః - అనుపనీతాః । అతః " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపిణ్డంబ
హిర్దద్యాద్దర్భమన్త్రవివర్జితమ్ " ఇతివచన మనుపనీత విషయమ్ । శ్రీధరీ
యే ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేదశపిణ్డాస్స్యుః క్షత్రియేద్వాదశస్మృతాః । వైశ్యే
పఞ్చదశప్రోక్తాశ్శూద్రేత్రింశత్ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ యత్తువిజ్ఞానేశ్వ
రోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్ సమాహితః । దశమంపిణ్డ
ముత్సృజ్య రాత్రిశేషే శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతితచ్చోపలక్షణమ్ । అత
స్త్రిరాత్రాశౌచిభిరపి పిణ్డదశకందేయమ్ । తథాశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఆ
శౌచకస్య హ్రాసేపిపిణ్డాన్ దద్యాద్దశైవతు ॥ * ॥ తతశ్చాశౌచేయావదా
శౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచదద్యురిత్యాదిక మప్యేవమేవ ద్రష్ట
వ్యమ్ । బోధాయనీయే ॥ వా ॥ ముష్టిప్రమాణం కుక్కుటాణ్డప్రమాణం
వాతిలమిశ్రం పిణ్డం ప్రదాయ గన్ధపుష్పధూపదీపాన్ దత్వాసక్షాళనేనాప
సవ్యంపరిషిచ్య ప్రేతపిణ్డమప్సువిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్మిన్పాత్రేఽ
న్నముత్పాద్య పిణ్డక్రియతేతత్ప్రక్షాళన తోయం సక్షాళనమ్ । అప్సు
విసర్జయేదితి నియమవిధానాన్నాన్యత్ర వినియోగస్తదర్థం తణ్డులానాం దా
నమేవకర్తవ్యంకర్మకారేభ్యః .

పూర్వోక్తైకోత్తర వృద్ధిశ్రాద్ధస్య ప్రదానావసరమాహ —

మూ — అథసఙ్కల్పైకోత్తర వృద్ధిశ్రాద్ధందద్యాత్ .

వ్యా — అథ - పిణ్డప్రదానానన్తరమ్, అముష్యాద్యేకోత్తర వృద్ధిశ్రా

ద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ఏకోత్తరవృద్ధి శ్రాద్ధాన్యమూని నానాగోత్రేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యస్సంప్రదదే నను మెతి సదక్షిణం దద్యాత్ । యస్మిన్దినే యావన్త్యుదకాఞ్జలిదానాని తావన్తి శ్రాద్ధాని ప్రత్యహం దేయాని .

పక్షాన్తరమాహ —

మూ — అపి వా సఙ్కటేషు తీరకుణ్డే తర్పణాన్తే పిణ్డం దద్యాత్ .

వ్యా — దేశాన్తరే ప్రేతకృత్యే తత్ర గృహాభావాత్తద్విషయమిదమ్.

జలాఞ్జలివచ్ఛ్రాద్ధవచ్చైకోత్తరవృద్ధిప్రసఙ్గమస్య నిరాకరోతి —

మూ — ఏవమన్వహం పిణ్డమేకం దద్యాదాశ్రాద్ధాత్ .

వ్యా — ఏవమాశ్రాద్ధాత్ - ఉక్తక్రమేణాదశాహమిత్యర్థః .

మూ — కుణ్డపాషాణే పిణ్డం దద్యాదితి కేచిత్ .

వ్యా — అత్ర శఙ్ఖః ॥ వా ॥ భూమౌ మాల్యం పిణ్డం పానీయముపలేద
మ్యః ॥ * ॥ భూమౌ - కుణ్డే .

అత్ర బహువచనాదుదకదానవత్సర్వైరపి జ్ఞాతిభిః పిణ్డదానం కార్యమ్? నేత్యాహ —

మూ — అత్ర సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే వాపరాహ్ణే వా తో
యమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రైవ బలిర్దేయస్సహి ప్రేతస్య బా
న్ధవః ॥ * ॥ ఇతి .

వ్యా — బలిరితి పిణ్డస్యాప్యుపలక్షణమ్ । అతస్సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తైరాశౌచిభిస్సపిణ్డైస్సోదకైశ్చ, తోయమ్- జలాఞ్జలిమాత్రమ్, దేయమిత్యర్థః.

“ ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ పఞ్చమే సప్తమే తథా । నవమైకాదశే చైవ షణ్ణవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ ” ఇత్యఙ్గిరసోక్తమాహ —

మూ — అథ సఙ్కల్ప్యాన్నరూపేణ సదక్షిణం నవశ్రాద్ధమేకం దద్యాత్ .

వ్యా — అముష్యాద్య నవశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్ । అత్ర వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ సప్తమేఽహ్ని తృతీయే చ ప్రథమే నవమే తథా । ఏకాదశే పఞ్చమే చ నవశ్రాద్ధాని షడ్దిశేత్ ॥ * ॥

ఇదమాహ —

మూ — ఏవమైకాదశాహాద్విషమేషు దినేషు షణ్ణవశ్రాద్ధాని దద్యాత్ .

వ్యా — అత్రాఙభివిధౌ, విషమేషు - ప్రథమతృతీయపఞ్చమస

ప్తమ నవమైకాదశాహేషు, ఏవమేకైకం పిణ్డందద్యాత్ । యత్తుదేవలవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ తృతీయేపఞ్చమేవాపి సప్తమె నవమె తథా । అహన్యేకాదశేచైవ నవశ్రాద్ధానిపఞ్చవై ॥ * ॥ తదాశ్వలాయనవిషయమ్ । తథా శివస్వామీ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధానిపఞ్చస్యురాశ్వలాయనశాఖినామ్ । ఆపస్తమ్బిషడిత్యాహుర్విభాషాచైతరేయిణామ్ ॥ * ॥ ఇతికణ్ఠోక్తత్వాదాపస్తమ్బినామేవ షణ్ణవశ్రాద్ధాని, ఐతరేయిణాం చశబ్దాదన్యేషాంచ విభాషా, షడ్వాపఞ్చవా యథాచారం కార్యమ్ । యచ్చశ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ తృతీయేపఞ్చమేచైవ నవమైకాదశేతథా । యదత్రదీయతేజన్తోస్తణ్ణవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతితదైతరేయివిషయమ్, తేషామేత విభాషిత్వాత్ । భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ నవసప్తవిశాం రాజ్ఞాం నవశ్రాద్ధాన్యనుక్రమాత్ । ఆద్యన్తయోర్వర్ణయోస్తు షడిత్యాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బివిప్రాణాం షట్, అన్యేషాం చత్వారి పఞ్చషడ్వా, రాజ్ఞాంసప్త, విశాంనవ, శూద్రస్యషట్, ఆశ్వలాయనస్య పఞ్చేతివ్యవస్థా, కేపునరేకాదశాహే నవశ్రాద్ధం నానుతిష్ఠన్తి.

తదాహ —

మూ — ఆశ్వలాయనానాం నైకాదశాహే నవశ్రాద్ధం తేషాంపఞ్చహినవశ్రాద్ధానిస్యుః.

వ్యా — యుక్తంచైతత్, ప్రథమాతిక్రమేకారణాభావాత్, “ అన్త్యాల్లోపావృద్ధిర్వా ” ఇతినియమాన్మరణాద్విషమేషు దినేషు ఏకైకం నవశ్రాద్ధం కుర్యాత్, “ అనవమాత్ ” ఇతిబోధాయనవచనాచ్చ । అతః పారిశేష్యాదాశ్వలాయనైకవిషయం దేవలవచనమ్ । అత్రాయంవివేకః — దాహోన్తేస్నాత్వా కేశానుప్త్వాఽఽప్లుత్య నగ్నప్రచ్ఛాదనందత్వా నిమజ్యోదకం ప్రదాయైకోత్తర వృద్ధిశ్రాద్ధం కృతోదకుమ్భ మాహృత్య గృహద్వారకుణ్డేవా సోదక పిణ్డబలీః ప్రదాయ నవశ్రాద్ధం దత్వా నిమ్బపత్రం విదశ్య గృహప్రవేశాదికం కుర్యాదితి శాస్త్రీయవ్యవస్థాః । సంసర్పత్యస్నాత్వా గృహంసమేత్య నగ్నప్రచ్ఛాదనం కృత్వా నిమ్బపత్రంవిదశ్యాశ్మానమాస్థాయాగ్న్యాదిస్పృష్ట్వా గృహంప్రవిశ్య సమ్భారానపస్పృత్య తీర్థం గత్వా స్నాత్వా తీరకుణ్డే సన్తర్పోప్యుదకుమ్భమాహృత్య

గృహద్వారకుణ్డే వాసోదకపిణ్డబలీన్ ప్రదాయైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధంచ దద్యాదితి లోకాచారః। ఉభయోశ్శాస్త్రసిద్ధత్వాదవగీతశిష్టాచారాచ్చ నకశ్చిద్విరోధః.

మూ — అథపృథక్పృథఙ్మృణ్మయే పాత్రే ప్రేతాత్రస్నాహీతి జలం పిబేదమితి క్షీరంకుణ్డోపరి శిక్యేస్థాపయేత్.

వ్యా — అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥శ్లో॥ జలమేకాహమాకాశేస్థాప్య క్షీరంచమృణ్మయే ॥*॥ అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ జలం క్షీరంచ పాత్రద్వయే పృథక్పృథగాకాశే శిక్యాదావేకాహం స్థాపనీయం విశేషానుపాదానాత్ప్రథమేఽహని కార్యమ్ ॥*॥ ఇతి। వయంతుబ్రూమః — విశేషానుపాదానాదేవ దశాహం స్థాపనీయమ్। ప్రథమదినస్థాపితస్య జలాదేర్దశాహోన్తావస్థాపన నివృత్త్యర్థమేకాహగ్రహణమ్। అతః ప్రథమదినమారభ్య క్షీరంజలంచైకైకాహమేవావస్థితం యథాభవతి తథా ప్రత్యహం నవంనవం జలంక్షీరంచ స్థాపనీయమితి। తథైవ శిష్టాఆచరన్తి। అత్ర పారస్కరః ॥ వా ॥ ప్రేతాత్రస్నాహీత్యుదకం పిబేదమితి క్షీరమ్ ॥*॥ ఇతి.

ద్రవ్యనియమమాహ —

మూ — ప్రథమేఽహనియద్ద్రవ్యం తేనైవదశాహపిణ్డంనిర్వర్తయేత్.

వ్యా — శునఃపుచ్ఛః ॥ శ్లో ॥ శాలినాసక్తుభిర్వాపి శాకేనాప్యథనిర్వపేత్। ప్రథమేఽహనియద్ద్రవ్యం తదేవస్యాద్దశాహ్నికమ్ ॥*॥

విపర్యయేకృత్యమాహ —

మూ — వాసోవిపర్యాసేవా సోదకం పాత్రవిపర్యయేజలాఞ్జలీన్ ద్రవ్యవ్యత్యయే పిణ్డాన్ దేశాన్యవినిమయే పిణ్డోదకాఞ్జలీన్ పూర్వకృతాన్ పునర్దద్యాత్ ద్రాజకార్యనియుక్తో దశాహమధ్యే బలికర్మ సమాపయేత్.

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రద్రవ్యకర్తృవిపర్యయే। పూర్వదత్తాఞ్జలీన్కుర్యాత్పునరిత్యాహగౌతమః ॥ ఆద్యదేశాదన్యదేశే ప్రేతపిణ్డం క్షిపేద్యది। పూర్వదత్తాన్పునఃపిణ్డాన్దద్యాదిత్యాహశాకలః ॥ ఆశౌచమధ్యేపాషాణం యదినశ్యేచ్ఛిలాన్తరే। పూర్వదత్తాఞ్జలీన్కుర్యాత్పునఃపూరయతేయది ॥*॥ దశాహాన్తమేకద్రవ్యేణ

పిణ్డనిర్వాపణనియమాద్ద్రవ్యవిపర్యయ ఇతి వచనాచ్చ ద్రవ్యైః పర్యయే పునఃపిణ్డదానం సిద్ధమ్ । అత్రానుగ్రహమాహ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ రాజకార్యనియుక్తానాం వైశ్యానాం చాతిపాతిషు । పాషాణముద్ధరేన్మధ్యే బలికర్మ సమాపయేత్ ॥ * ॥

మూ — శ్వశూద్రాదిమూషితే పిణ్డే కృచ్ఛ్రత్రయం చరిత్వా పునఃపిణ్డం దద్యాత్ .

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ వాయసైస్స్వితే పిణ్డే శునా శూద్రేణ మూషితే । పునఃకర్మ ప్రకుర్వీత హ్యేవ వృత్తంచ విపర్యయే ॥ * ॥ శ్వాదిస్పర్శే విశేషమాహాఽఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ పిణ్డం కాకాదపక్షిభ్యో జన్తురన్యస్స్పృశేద్యది । కృచ్ఛ్రత్రయంచరిత్వాథ పునఃపిణ్డంచ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ యత్తు శఙ్ఖలిఖితవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ బలింబలిభుజో యత్ర ప్రదత్తం నైవభుఞ్జతే । నైవ తృప్తాః ప్రయాస్యన్తి పితరస్తస్య సానుగాః ॥ * ॥ ఇతి తన్నయాదౌ దత్తపిణ్డవిషయమ్ .

మూ — శిలాదినాశే తు శిలామన్యామాదాయ "ఆయాతు దేవస్సుమనాభిః" ఇతి స్థాపయిత్వా "యమాయ సోమమ్" ఇతి లౌకికేఽగ్నౌ జుహుయాత్ .

వ్యా — "ఆయాతు దేవః" ఇతి వాక్యద్వయాత్మకో మన్త్రః, పరేయువాంసమిత్యాదౌ తథాదర్శనాత్ । యథాఽఽహుః ॥ శ్లో ॥ శిలావినాశే సతి వా తతో న్యామాయాతు మన్త్రేణ నిధాయ కుణ్డే । యమాయ సోమం సునుతేతి మన్త్రైరాజ్యాహుతిర్లౌకికపావకే హ్నా ॥ * ॥.

మూ — యద్యన్యశిలాస్థాపనే పూర్వశిలా నష్టా దృష్టా స్యాత్ "యమేఇవ" ఇతి శిలాద్వయం కుణ్డే నిధాయ తర్పయేత్ .

వ్యా — సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ శిలాన్తరే స్థాపితే తు దృష్టా నష్టశిలా యది । యమేఇవేతి మన్త్రేణ తాంచాన్యాంస్థాప్యథ తర్పయేత్ ॥ * ॥.

దశాహమధ్యే సజాతిస్త్రీదర్శయోస్సమ్భవే వ్యవస్థామాహ —

మూ — దశాహమధ్యే సజాతిర్నిర్దగ్ధో వా యది స్యాత్తర్హి పిత్రోర్దశాహాన్తమేవ పుత్రః కుర్యాన్నపిణ్డోదకాపకర్షః .

వ్యా — అత్ర శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిస్స్యాత్ప్రాగ్దశాహే

...ధృతోఽపి వా । వనస్పతిగతే సోమే శిష్టాహం పూర్వవత్క్షిపేత్ ॥ దశాహం పిణ్డమాచరేదితి పాఠాన్తరమ్ ॥ * ॥ బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేన్మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । పిణ్డం దద్యాద్దశాహాన్తమితరేషాం సమాపయేత్ ॥ * ॥ షడ్ధర్మసంగ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ దర్శే ప్రేతదినేషు సత్స్వపి తథా దద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ॥.

కించ ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమన్తరా దర్శో యది స్యాత్సర్వవర్ణినః । సమాప్తిం ప్రేతతన్త్రస్య కుర్యురిత్యాహ గౌతమః ॥ ప్రవృత్తాశౌచతన్త్రస్తు యది దర్శం ప్రపద్యతే । సమాప్య చోదకం పిణ్డం స్నానమాత్రం సమాచరేత్ ॥ ఆద్యేన త్వేవ కర్తవ్యాః ప్రేతపిణ్డోదకక్రియాః । ద్వితీయేన తు కుర్వాణః పునశ్శ్రాద్ధం సమశ్నుతే ॥ దశాహమధ్యసంప్రాప్తే త్వర్ధరోగే వాఽథ భవేద్యది । తోయం పిణ్డం సమాప్యేత తద్దినే నౌరసేతరః ॥ త్యజేత్సఙ్క్రమణే భానోర్మధ్యగః ప్రేతకార్యగః । నో చేత్తత్కర్తృనాశస్స్యాద్దర్శశ్చేత్తత్కులక్షయః ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ * ॥ ఇతి ఋష్యశృఙ్గాదివచనం సర్వవిషయం మన్యమానాన్న్యాయవిదః ప్రత్యాహ —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మాతాపిత్రోర్న విద్యతే । మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥” ఇతి స్మరణాత్.

వ్యా — వచనమిదం శ్రీధరీయమ్.

కించ, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమధ్యేతు యది దర్శస్సమాపతేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్ ॥” ఇతి గాలవవచనార్థానభిజ్ఞాః కేచిత్త్రిరాత్రాదూర్ధ్వం దర్శశ్చేత్పిత్రోరపి క్రియాం సమాపయేదితి వదన్తి తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — ద్విత్రాహేషు దర్శసమ్భవే “ ॥ శ్లో ॥ తోయం పిణ్డం సమాప్యేత తద్దినే నౌరసేతరః ।” “ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః ” ఇత్యాదిభిరనౌరసపుత్రైస్తోయపిణ్డోదకసమాపనే ప్రసక్తేఽనౌరసపుత్రకర్తృకోదకపిణ్డసమాప్తివ్యవస్థాపరమ్ “ పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్ ” ఇతివచనమ్ । అతో దర్శమనాదృత్య దశాహమేవ కుర్యాదౌరసో దత్తకపుత్రికాపుత్రశ్చానౌరసపుత్రోఽన్యశ్చ సమాపయేత్.

వ్యా — నన్విదంగాలవీయమౌరస విషయం కిన్న స్యాదితి చేన్న, తద్వి షయత్వాప్రతీతేః । పితృశబ్ద ప్రతియోగిత్వాత్తత్ప్రతీయత ఇతి చేన్న, ద్వాదశవిధ పుత్రప్రతియోగిత్వాత్పితృశబ్దస్య । ఔరసఏవపుత్రశబ్దప్రసిద్ధిరితి చేన్న, "పుత్రాభావే యఃప్రత్యాసన్నః" "పుత్రాభావే సపిణ్డః" "పుత్రాభావే తు పత్నీ స్యాత్" "స్వర్యాతస్యాప్యపుత్రస్య" ఇత్యాదిభిర్ద్వాదశవిధ పుత్రేష్వేవ శాస్త్రైః పుత్రశబ్దప్రసిద్ధేః శాస్త్రజ్ఞానాం పుత్రశబ్దైః పుత్రత్వ సామాన్యప్రతీతేశ్చ, అన్యథాఔరసదత్తకృత్రిమత్వాదివిశేషణ వైయర్థ్యాపత్తేః । అతఃపితృశబ్దప్రతియోగి పుత్రశబ్దస్సాధారణః । నను "త్ర్యహాత్పరం దత్తే సత్యౌరసస్సంస్కారానాదద్యాత్" ఇతి వచనమస్తీతి తద్వచనమౌరసపుత్రవిషయం భవేదితి చేన్న, "త్ర్యహాత్ప్రాగ్ధర్మసమ్భవే ప్యనౌరసస్సమాపయేత్" ఇతి వచనమస్తీతి నగాలవీయమౌరసవిషయం స్యాదితి చ ప్రసక్తేః । నహీదమేవ జ్ఞాపకమ్, పితృశబ్దప్రతియోగిత్వేన పుత్రమాత్రప్రతీతేః । అతః "॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే సజ్జాతే ద్విత్రర్యోర్వాఽథ భవేద్యది । తోయం పిణ్డం సమాప్యైతత్తద్దినే నౌరసేతరః" "॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే విధుసంక్షయశ్చేద్దద్యాద్దశాహం తిలవారిపిణ్డమ్ । పుత్రీసుతో దత్తిమఔరసశ్చ శేషాన్సతాస్తత్ర సమాపయేయుః ॥" "॥ శ్లో ॥ యది సజ్జాతే మృతే దర్శో దశాహాన్తస్సమాపతేత్ । వినా పితృభ్యామన్యేషాం సమాప్యే పిణ్డవారిణీ ॥" ఇతి శ్రీధరీయపద్ధత్యుదాహృతస్యాప వచనైర్దశాహే క్వచిద్దినే దర్శసమ్భవే పుత్రీసుత దత్తౌరసవ్యతిరిక్తపుత్రైర్దశేఽపిణ్డోదకసమాప్త్యప్రసక్త్యాయాం వ్యవస్థాపరమిదమ్ "పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్" ఇతి వచనమితి శేముషీవిశేషజుషాం విదుషాం సువ్యక్తమ్, అలమత్రాగ్రహాత్ । నను పర్యవస్యేదితి పర్యవసానాత్ప్రాగ్వ్యవస్యేదితి చేన్నను భోః ఖలు పర్యవస్యేత్, పితృప్రతియోగీ పుత్ర ఇతి చేద్బాఢమ్, అయమౌరసోఽనౌరసో వా, నాద్యః, అప్రతీతేః । నహ్యప్రతీతవిషయకల్పనం యుక్తమ్, అతిప్రసక్తాత్ "ఔరసస్సమాపయేత్" ఇతి క్వచిదపి వచనాభావాన్నతద్విషయే వ్యవస్థాపకమిదమ్, తద్విషయే దశాహోదకదాన విధిపరపరశ్శతవచనవిరోధాత్ । ద్వితీయస్తు పరిశిష్యతే, "తోయం పిణ్డం సమాప్యైతతద్దినే నౌరసేతరః" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః, ద్వివిధపుత్రవిషయత్వేనోక్తదో

హానిప్రవృత్తేర్వచనాన్తరాభావాచ్చ । అతోఽప్రతితత్వవచనాన్తరాభావా
భ్యామేవత్ర్యహోత్తూర్వాగ్వాపరీక్షాభావేన దశాహావధి సమాపనయోరౌరసపు
త్రవిషయత్వమస్య నోపపద్యతే, వచనాన్తరబలాత్పర్యవసానస్యౌరస
పుత్రవిషయత్వసిద్ధేః । ఇతఃపరం వక్తవ్యం నావశిష్యతే, తథాపి కిఞ్చిదుచ్య
తే “॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డజలాఞ్జలీన్ ।” ఇతి
స్మరణాద్దర్శేఽపి నపర్యవసానమ్, ప్రత్యవాయస్మృతేః । త్ర్యహోదర్వా
గ్దర్శే విషయం తదితి చేన్న, త్ర్యహోదర్వాగ్దర్శే నపర్యవస్యేదితి వచనా
న్తరాభావాత్ । నను త్ర్యహోత్పరం దర్శే పర్యవస్యేదిత్యుక్త్యైవ త్ర్యహో
దర్వాగ్దర్శే పర్యవస్యేదిత్యర్థసిద్ధేరిదమేవావలమ్బనమితి చేద హో
కుశకాశావలమ్బనన్యాయమస్తోభవాన్, కిం తే శవముష్టిన్యాయేన గృహీ
తగ్రహేణ । స్యాదేవమ్, అస్యౌరసవిషయత్వే సిద్ధే నహి తదస్తి తజ్జ్ఞాప
కం వచనాన్తరమ్ । నహీదమేవ వచనం తద్విషయమితి యుక్తమ్, విశేషాప్ర
తీతేః । కిం చౌరసవిషయత్వే సభ్యవముక్తం నస్మరసి, మాస్మ విస్మార్షీః,
దర్శే పర్యవసితేఽపి విషుక్త్యేఽనౌరసః పర్యవస్యేదితి వచనమేవ పర్యవస్యేత్ ।
స్యాదేవమ్, యది త్ర్యహోత్పరం దర్శేఽనౌరసః కుర్యాదితి వచనమస్తి,
నైవమ్, త్ర్యహోత్పరదినానామేవ మధ్యశబ్దవాచ్యత్వేన “దశాహేన
ధృతోఽపి వా” ఇత్యాదివచనైస్త్ర్యహోత్పరం దర్శేఽనౌరసో దశాహం కుర్యా
దితి సిద్ధేః, “॥ శ్లో ॥ మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్సర్వం లక్షయికరీభవేత్” ఇతి
సమాపనే ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ । నహ్యేవమనౌరసస్య ప్రత్యవాయప్రస
క్తిః, “శేషాస్సర్వాస్తత్ర సమాపయేయుః” ఇతి సమాప్త్యనుజ్ఞానాత్ । “ద్వి
త్రైస్తవేశుకుర్వాణః పునశ్శ్వం సమశ్నుతే” ఇత్యసమాపనేఽపి ప్రత్యవాయ
స్మరణాదితి చేత్తన్మధ్యపతనేఽపి కేశగ్రహణేన, నైవమ్, త్ర్యహోదర్వా
గ్దర్శేఽపి సమాప్తిప్రసక్తేః । అగ్నీషోమీయవిధినా నహింస్యాదిత్యస్యేవపు
నశ్శ్రవమిత్యస్య సామాన్యస్య “ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మాతాపిత్రో
ర్నవిద్యతే” ఇతి విశేషవచనేన బాధాన్నతత్ప్రసక్తిరితి చేత్తర్హి త్రాపి తు
ల్యమ్, “దద్యుర్దశాహం తిలవారిపిణ్డమ్” ఇతి విశేషవచనేన ప్రత్యవా
యస్మృత్యాదసమాప్తివచనస్య బాధాత్ । కథమిదం సామాన్యం పిత్రోరి
తి విశేషస్మరణాదితి చేన్న, పర్యవసితేఽపి శేషానుక్తేః । తథాపి కథమత్ర విశే

పసిద్ధిః, ఔరసేతరఇతి వచనాన్తరేఽనౌరసేనైవ సమాపనీయత్వస్మరణా
త్ । కాలవిశేషోనోక్తఇతి చేన్న, "దశాహే మధ్యతోపి వా" ఇతి మధ్యశ
బ్దేనైవోక్తత్వాత్ । కించదశాహమధ్యే కదా దర్శస్సంభవే స సమాపనీయ ఇ
తి తద్వచనం సమాప్తికాల విశేషమపేక్షతే, పర్యవస్యేదతి వచనం పునరౌ
రసానౌరసకర్తృ వివేకమపేక్షతే, తతశ్చ నష్టాశ్వదగ్ధరథన్యాయేనాన్యో
న్యముపస్థాయ వ్యవస్థాపనాత్తదుభయవిశేషసిద్ధిః । యద్వా సమాప్తికాలే
కర్తృవిశేషే వా సన్దిగ్ధే "సన్దిగ్ధేషు వాక్యశేషాత్" ఇతి న్యాయేన సాపేక్ష
త్వేన వచనాన్తరేణ వా సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన వాఽర్థనిర్ణయసి
ద్ధేః, నిర్గుణవాక్యస్యాపహత పాప్మవాక్యేనేవ పర్యవసాన వచనస్యౌ
రసేతర ఇత్యాదినా వ్యవస్థాసిద్ధేర్న చోద్యావకాశలేశః । తస్మాదిదమేవ
సాధీయః, న పర్యవసానస్యౌరసవిషయత్వ వ్యవస్థాపనమ్, దుస్థత్వాత్ ।
"దశాహం పిణ్డమాచరేత్" "పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్" "ద
మ్యర్ధశాహమ్" "అన్తర్దశాహే" "చన్ద్రిద్వయేపి కర్తవ్యా మాతాపి
త్రోర్బలిక్రియా" ఇత్యాదివచనైరౌరస కర్తృకే పితృప్రేతకృత్యే ద
ర్శానాదరేణ దశాహం పిణ్డోదకదాన విధానాత్, సమాపనే ప్రత్యవా
యస్మరణాచ్చ, "అన్తర్దశాహే" "దశాహమధ్యే దర్శః" ఇత్యాదివ్య
క్తమధ్యశబ్దార్థశ్చతుర్థాది దినమేవేతి త్ర్యహాత్పరం దర్శే స్యాత్ సోదశా
హమేవకుర్యాదనౌరసః పర్యవస్యేదితి సునిశ్చయోపపత్తిరిత్యలమల
మతిప్రపఞ్చేన । ఏవం చ "॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం
సమాపయేత్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం జలాఞ్జలీన్ ॥"
"॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పిణ్డనిర్వాపణాదికమ్ । సపిణ్డో
వర్జయేత్పుత్రః కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥" "॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశా
హే దర్శశ్చేచ్ఛిష్టపిణ్డోదకాదికమ్ । మాతాపిత్రోర్వినాన్యేషాం దర్శపూ
ర్వసమాపయేత్ ॥" "॥ శ్లో ॥ చన్ద్రిద్వయేపి కర్తవ్యా మాతాపిత్రోర్బ
లిక్రియా ।" ఇతి శ్లోకగౌతమవచనాదికం దశాహోదకపిణ్డదానపరముప
బృంహితమేవ చిరంజీవేత్ । అసతి విశేషోపస్థాపకే సామాన్యసఙ్కోచో న
యుక్తఇతి న్యాయశ్చ గర్జన్నిర్జయతి । తస్మాద్వచనైర్వ్యవస్థాపనాత్ప్ర
త్యవాయస్మరణాచ్చ సత్యపి దర్శే త్ర్యహాత్పరమపి పిత్రోః పిణ్డోదకదా

నాపకర్షో వాస్త్వేవేతి సిద్ధమిత్యలమ్ । దర్శేసత్యప్యారమ్భే నైవ దశాహం పిత్రోః పిణ్డోదక దానం కర్తవ్యమితి నిశ్చయాదన్యేషాం దర్శ ఏవ సమాపన మర్థసిద్ధమప్యన్వయ వ్యతిరేకాభ్యామేవార్థసిద్ధేర్వ్యతిరేకోపి వక్తవ్య ఇత్యాహ నారస ఇతి । అర్థకాత్తుశ్రోక్తం బలీయ ఇతి భావః । అతః పితృవ్యతిరిక్తానాం దర్శ ఏవ సమాపనమ్ , " ॥ శ్లో ॥ బలిర్ద్విచన్ద్రి దృష్టశ్చేద్దిన స్థితశవదాహకమ్ । " " పునశ్శావం సముశ్నుతే " ఇతి దోషస్మృతేః । ఉశనా ఽపి ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రిదర్శనం యావద్బలిపిణ్డక్రియా భవేత్ । ద్విచన్ద్రిదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ * ॥ అథాష్టాదశే ॥ శ్లో ॥ అష్టమ్యాం చ చతుర్దశ్యాః క్షీణో భవతి చన్ద్రిమాః । అమావాస్యాష్టమ్యాం చ పునః క్షీణో భవేదణుః ॥ వా ॥ తేనామావాస్యా అష్టమ్యాం ప్రాగేవ పిణ్డోదకాపకర్షః కార్యః, అన్యథా ద్విచన్ద్రిత్వప్రసఙ్గాత్ , " సహ్యేతాం రాత్రిం సూర్యాచన్ద్రిమసౌ సహావసతః " ఇతి శ్రుతేః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశీకలామాత్ర తిథౌ యస్య మృతిర్భవేత్ । నాతిక్రమ్య సినీవాలీం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ చతుర్దశీకలామాత్రతిథౌ యస్య మృతిర్భవేత్ । అతిక్రమ్య సినీవాలీం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ అతిక్రమ్య - విహాయ, దర్శాదూర్ధ్వం క్రియాం కుర్యాదిత్యర్థః । అనాథవిషయే విశేషః ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రిక్షయే మృతోఽనాథో దగ్ధశ్చేదుదకార్థినా । సఞ్చయోదకదానాది తస్మిన్నహ్ని సమాపయేత్ ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే వా యదా దర్శో భవేత్తదా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాదితి విష్ణుస్మృతౌ స్మృతమ్ ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — దర్శాత్ప్రాగేవాస్థిసఞ్చినుయాత్ .

వ్యా — అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రాప్తే దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసఞ్చయనం చైవ దర్శాత్పూర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥.

పక్షాన్తరమాహ —

మూ — అపి వా సచన్ద్రిమ ప్రభృతి దర్శాదివారభ్య పిణ్డోదకదానం కుర్యాత్.

వ్యా — దర్శసచన్ద్రిమ స్సోమఃఽష్టత్వాత్ప్రభృతి గ్రహణాదా

దిశబ్దప్రయోగాచ్చ తదుత్తరదినాదారభ్యేత్యర్థః । అత్ర ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యహావాస్యాత్తత్రోదకబలింహరేత్ । అథవాతత్ప్రభృత్యేవజలపిణ్డాంస్తువాపయేత్ ॥ * ॥ తుల్యయోగక్షేమత్వాత్సఞ్చయనాత్పూర్వమేవగ్రాహ్యమ్ “ ॥ శ్లో ॥ త్యజేత్సఞ్చయనంభానోర్మధ్యగఃప్రేతకార్యతః । ” “ దశాహమధ్యేసఞ్చయనాన్తిః ” ఇత్యాదిభిస్తస్యాపి త్యాజ్యత్వస్మరణాత్ .

మూ — దశాహమధ్యే సఞ్చయనాదూర్ధ్వం పిత్రోర్మృతిశ్రవణే “ ॥ శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్దశంపుత్రఃపిత్రోస్తు మరణంయది । మృతాహాత్ప్రభృతికృత్యంస్యాత్తస్యశుద్ధిర్దశాహతః ॥ ” ఇతిస్మరణాచ్ఛ్రుతదినాదిదశాహాశౌచ సద్భావేపి మృతాహాద్యతీతదిన ప్రేతకృత్యంకృత్వాఽవశిష్టదిన కృత్యమన్వహం తత్తత్కాలే కుర్యాదేకోద్దిష్టాన్తమ్, సాపిణ్డ్యన్తు త్రిపక్షాదౌకుర్యాత్ .

వ్యా — శృణోత్యనిర్దశమితి వచనార్థశ్శ్రుతదినాదిత్యాది సూత్రేణాపి వృతః । సఞ్చయనాత్ప్రాగ్దశాహమధ్యే మృతిశ్రవణే “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ చేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వాపితృ విపర్యయమ్ । పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశాహేనసఞ్చయనాత్ప్రాక్తు శేషతః ॥ ” ఇతివచనాచ్ఛ్రుతదినాది దశాహముదకం కుర్యాత్.

దశాహాతిక్రమఏవ దశాహోదకదానవిధానాత్ “ ॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తేతతస్సమ్యక్పిణ్డదానంసమాప్యతే । ” ఇతిదశాహేపిణ్డసమాపనే “ ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్ సమాహితః । దశమంపిణ్డముత్సృజ్యరాత్రిశేషేశుచిర్భవేత్ ॥ ” ఇతివచనేన నవభిర్దివసైర్దేయాన్ పిణ్డానేకదైవదత్వా ప్రభూతబలిం ప్రదాయదశమం పిణ్డందత్వా సమాపయేదిత్యాహ —

మూ — ఏవందశమేఽహని మృతిశ్రవణేనవాహకృత్యంకృత్వా ప్రభూతబలిందత్వోదక పిణ్డంసమాపయేత్ .

వ్యా — నను ఏకాదశాహే పితృమృతిశ్రవణేతత్ర దశాహకృత్యం కర్తవ్యంనవా, ఏకాదశాహ ఏవైకోద్దిష్టస్యావశ్య కర్తవ్యత్వవిధానాత్పూర్వక్రియాయాఅకరణేతదయోగాత్తత్ర తత్కర్తవ్యమితిచేన్న, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రుత్వాతద్దినమారభ్యదశాహంసూతకీభవేత్ । ” ఇతిదశాహాశౌచవిధానాద్యావదాశౌచం పిణ్డోదకవిధానాచ్చ తదాది దశాహాన్తస్య కర్త

వ్యత్వాత్ । తథాహ " ॥ శ్లో ॥ పిత్రోః స్మృతౌ చేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వా పితృ
విపర్యయమ్ । పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః ॥ " ఇ
తిసఞ్చయాత్పరం పితృమృతిశ్రవణే దశాహోదకదానప్రసఙ్గ ఇతి చే
న్న, తత్ప్రాగపిశృణోత్య నిర్దశమితివచనేన మృతాహాద్దశాహే తత్స
మాప్తిసిద్ధేః । నను కలనాసేపుంసువనాది శుభకార్యేఽవశ్యకార్యే "సపి
ణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః " ఇతిసపిణ్డీకరణాకరణే శుభాస
మ్భవాత్తేన పూర్వక్రియా యథాఽఽకృష్యతే తత్రైవైకాదశాహే ఏకోద్ది
ష్టేన పూర్వక్రియాఽఽకృష్యత ఇతి చేత్సత్యం న్యాయతః, తథాపి " ॥ శ్లో ॥
దశరాత్రే వ్యతీతే తు పిత్రోశ్చేదౌర్ధ్వదైహికమ్ । పుత్రః కుర్యాత్తదాశౌ
చం దశరాత్రమితి స్మృతమ్ ॥ " ఇతి పైఠీనసినా దశాహాత్పరం పితృమృతిశ్ర
వణే దశాహాశౌచౌర్ధ్వదైహికయోర్విధానాన్న తదాకృష్యత ఇత్యలమ్ । కృ
తే దశాహకృత్యే శ్రుత్వైకాదశాహే త్వాగతః పుత్ర ఉప్తకేశ ఏకోద్దిష్టం
కృత్వా దశాహం తిలోదకం దత్వా శ్రాద్ధాది కుర్యాత్, " జ్యాయానేవ త
దూర్ధ్వమాచరతి తచ్ఛ్రాద్ధాదిమశ్రాన్తకమ్ " ఇతి షట్ధర్మీయవచనాత్.

అకృతే దశాహకృత్యే కర్తవ్యమాహ —

మూ — నిర్దశాహే తు పిత్రోశ్శ్రుత్వాహాది దశాహాన్తముదకాది ద
త్వైకాదశాహద్వాదశాహయోరేవైకోద్దిష్టసాపిణ్డ్యే కుర్యాత్ .

వ్యా — నిర్దశాహే - నిర్గతే దశాహే । ఇదం జ్యేష్ఠపుత్రవిషయమ్ ।
సపిణ్డీకరణాన్తకృత్యే కనిష్ఠేన కృతే తు మాధవీయే విశేషః ॥ శ్లో ॥ దేశాన్త
రగతః పుత్రశ్శ్రుత్వా పితృవిపర్యయమ్ । కృత్వా తు వపనం దత్వా దశా
హాన్తం తిలోదకమ్ । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇ
తి । అత్రాపి దశాహాన్తం తిలోదకవిధానాదౌరసేన దర్శే సత్యపి సపిణ్డోద
కాపకర్షః కార్యాః .

అత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — దశాహాన్తరనేకేషాం దాహే పూర్వేణైవ ద్వితీయాదితో
యం పిణ్డం సమాపయేత్ .

వ్యా — అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం స్యాచ్చేత్కర్తు
రైక్యే విశేషతః । పూర్వేణైవ సమాప్యేత తోయం పిణ్డం ద్వితీయకమ్ ॥ * ॥

దశాహమధ్యేపునరప్యన్యస్య దాహశ్చేత్తస్య పిణ్డోదకాదికం పూర్వవృ
త్తపిణ్డోదక సమాపనేన సమాపయేదిత్యర్థః । ఏవంపూర్వాశౌచేనైవోత్త
రమపి సమాపనీయమ్ । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ దాహకస్త్వదశాహేతు శవదా
హంచరేద్యది । పూర్వేణైవతు శుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥
నారదః ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుఃపునఃప్రేతస్యసంస్కృతిః । తస్మా
చ్ఛుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ యథోదితమితి, ఏ
వంపూర్వేణైవాశౌచతోయపిణ్డసమాపనేపి “ చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ”
“ ఏకోద్దిష్టంచతుర్థేఽహ్ని ” ఇతిత్ర్యహాశౌచినామాద్యైకోద్దిష్టంచతుర్థా
హ్నోక్తంతదతిక్రమ్యైకాదశాహే నకుర్యాత్, “ ఆద్యమేకాదశేఽహ
ని ” ఇతిదశాహాశౌచినా మేకాదశాహ్నోక్తం తదతిక్రమ్యాదినాన్తరే న
కుర్యాత్, తత్తముక్తదినేకుర్యాదిత్యర్థః । అన్తర్దశాహే “ దాహకస్త్వద
శాహే ” ఇతిదశాహగ్రహణాత్త్ర్యహాశౌచే దశాహాశౌచానాం దాహే
పూర్వేణ నసమాపనమితి ద్రష్టవ్యమ్, “ అసగోత్రస్సగోత్రోవా ” ఇ
త్యాది వచనం తు ప్రేతాన్నభోజనాది కర్తృకసంస్కర్తృ విషయం ద్రష్ట
వ్యమ్, అసపిణ్డస్యపునః “ అసపిణ్డంద్విజంప్రేతం విప్రోనిర్హృత్య ” ఇ
త్యాదినా మనునావిశేషోఽభిహితః.

అత్రవిశేషమాహ —

మూ — పిత్రోస్తద్దివసాద్దశాహాన్తమేవకుర్యాత్.

వ్యా — తదుక్తమ్ “ పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ” ఇతి । సంవర్తః
॥ శ్లో ॥ పూర్వకర్తాదశాహేతు పితరౌచేద్దహేత్పునః । పూర్వేణశుద్ధి
ర్నైవస్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ తద్దివసాత్ - పిత్రోర్మృతదివస
మారభ్య దశాహాచ్ఛుద్ధిరిత్యర్థః । అతఃపిణ్డోదకదానంచ దశాహంకుర్యా
త్, “ యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకంపిణ్డంచదద్యుః ” ఇతివిష్ణుస్మరణాత్.

మూ — ఏవమిత్థఃపిత్రోఃపితుఃకుర్యాన్మాతుస్సమాపయేత్.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ
మ్రియతేపితా । పితుశ్శేషేణశుద్ధిస్స్యాన్మాతుఃకుర్యాత్తు **పక్షిణీమ్** ॥ * ॥
అస్యార్థః — అశుద్ధౌ - మాతృదశాహమధ్యే, పితృమృతౌతన్మృతదినాది
దశాహరూపాయశ్శేషస్తేన శుద్ధిర్భవతి, తతశ్చపితుర్దశాహం పిణ్డోదకదా

నంకర్తవ్యమ్, పితుర్దశాహమధ్యే మాతృమృతావపి పిత్రాశౌచతోయపిణ్డదా నాదికం సమాప్య దశాహాత్పరం మాతుః పక్షిణీమాశౌచం కుర్యాదితి। ఏవం పక్షిణ్యాశౌచానుష్ఠానేऽపి పితురేకాదశాహ ఏవైకోద్దిష్టం కుర్యాత్, “॥ శ్లో ॥ ఆద్యం శ్రాద్ధమశుద్ధోऽపి కుర్యాదేకాదశేऽహని। కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥” ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్.

మూ — బాలమరణే దాహాదిపితుః పిణ్డోదకదానం విధీయతే.

వ్యా — “॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా। జాతదన్తస్య వా కుర్యాన్నామ్ని వాపి కృతే సతి ॥” ఇతి సమస్తవికల్పాప్రయోగేన, బాలస్య “శిశురాదన్తజననాదాచూడాద్బాలకః స్మృతః” ఇత్యుక్తత్వ, దాహే కృతే “అగ్నినా సంస్కృతస్యోక్తా పిణ్డదానోదకక్రియా” ఇతి వచనాద్దాహాది పిత్రోరుదకదానం కార్యమ్.

జ్ఞాతీనాం తు కృతచౌలే త్రివర్షే వా మృతే తోయదానం భవతీత్యాహ —

మూ — జ్ఞాతీనాం తు చౌలాత్త్రివర్షాద్వా పఞ్చసప్తతితర్పణం స్మర్యతే.

వ్యా — అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ ఉదకదానం సపిణ్డైః కృతచూడస్య ॥ * ॥ కృతచూడస్య - కృతచౌలస్య। వృద్ధకాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ మృతం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రేణ త్రివర్షాముదకం బలిమ్। పఞ్చమాద్యస్థిచయనం శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినే ॥ * ॥ చతుర్థదిన ఇత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ అష్టాదేవాష్టమాదూర్ధ్వమేకోద్దిష్టాని షోడశ ॥ * ॥ బోధాయనీయే చ ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాముదకం పిణ్డం శ్రాద్ధాన్తం పఞ్చమాత్పరమ్। అష్టమాత్సకలం గ్రాహ్యం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాద్వత్సరాదర్వాక్ప్రాగ్జ్ఞమరణే సతి। సపిణ్డీకరణం న స్యాదేకోద్దిష్టాది కారయేత్ ॥ ద్వాదశాద్వత్సరాదూర్ధ్వం సపిణ్డీకరణం భవేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యస్త్ర్యహం పిణ్డోదకక్రియా ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ శిశోస్త్రివత్సరాదూర్ధ్వముదకం పఞ్చసప్తతిః। త్రిరాత్రాత్పిణ్డదశకం సర్వేషాం తర్పణం భవేత్ ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — పఞ్చమాబ్దాది సఞ్చయనముపదిశ్యతేऽనుపనీతస్య తూష్ణీం తత్కార్యాదేవం షష్ఠాబ్దాది నవశ్రాద్ధాన్యేకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాన్యేకోద్దిష్టం చ తన్త్రితః కుర్యాదుపనీతస్య విధివన్నవమాబ్దా

దిపూర్వోక్తాని షోడశశ్రాద్ధానిచశిష్యస్తై త్రయోదశాబ్దాదిపూ
ర్వోక్తాని షోదకుమ్భ శ్రాద్ధాని సపిణ్డీకరణంచ.

వ్యా — స్పష్టార్థాన్యేతాని సూత్రాణి సాక్షివచనాని ప్రాగేవ ప్రదర్శితాని.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — సతివివాహేఽష్టమాబ్దాది సపిణ్డీకరణాన్తంసర్వం మన్త్రవ
త్కుర్యాత్.

అత్రస్మృత్యన్తరవచనముదాహరతి —

మూ — "॥ శ్లో ॥ సప్తమాద్వత్సరాదూర్ధ్వం గృహస్థానాంద్వి
జన్మనామ్। సపిణ్డీకరణంకార్యం నప్రాగితియమోదితమ్॥" ఇ
తివచనాత్.

వ్యా — యుక్తంచైతత్, వివాహేసతి "పాణిగ్రహణాదధిగృహమే
ధినోర్వ్రతమ్" "పాణిగ్రహణాద్ధిసహత్వం కర్మసు" "కర్మస్మార్తం వి
వాహాగ్నౌ కుర్వీతప్రత్యహంగృహీ" ఇత్యాదిశాస్త్రైశ్శ్రౌతస్మార్త గా
హ్యకర్మస్వధికారవిధానాత్,

స్త్రియాశ్చైవమితి ప్రాగేవప్రదర్శితార్థమాహ —

మూ — సర్వంచైవంస్త్రీణామ్.

వ్యా — స్త్రీణామూఢానాం దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తం ప్రేతకృత్యం
సర్వమేవమన్త్రవత్కార్యమిత్యర్థః। అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఏవ
త్సపిణ్డీకరణమేకోద్దిష్టం స్త్రియాఅపి ॥ * ॥ ఇతి। ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥
అత్రహ్యధికారశాస్త్రైర్భవతి, పానిష్ఠాస్మృతిశ్చ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః
॥ శ్లో ॥ మాతుర్యదగ్రేజాయన్తే ద్వితీయంమౌఞ్జిబన్ధనాత్। బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవిశస్తస్మాదేతేద్విజాఃస్మృతాః ॥ నిషేకాది శ్మశానాన్తాస్తేషాం
వైమన్త్రతఃక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి। "॥ శ్లో ॥ వైవాహికోవిధిః స్త్రీణా
మౌపనాయనికఃస్మృతః ॥" ఇతిమనుః। తస్మాదుపనీతానామూఢానాంచ
విధివదౌర్ధ్వదైహికం కార్యమిత్యర్థః.

"యదామ్నాతంస్వశాఖాయామ్" ఇతి స్వగృహ్యానుక్తావిరుద్ధాం
శానుష్ఠానస్య ప్రాగేవ ప్రతిపాదనాత్ స్మార్తకర్మసు సర్వశాఖాప్రత్యయ

న్యాయేన సర్వస్మృత్యుపసంహారః కర్తవ్య ఇత్యత్ర కాత్యాయన వచనము ముదాహరతి —

మూ — "॥ శ్లో ॥ సర్వత్రశ్రుత్యుపసంహారాచ్ఛ్రౌతేషూక్తోయథావిధిః । సర్వస్మృత్యుపసంహారాత్ స్మార్తేషూక్తస్తథావిధిః ॥ " ఇతి కాత్యాయనః.

వ్యా — స్మార్తపదం గార్హ్యోపలక్షణమ్ । అతస్సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్యాన్యగృహ్యకర్తవ్యత్వాదనుక్తమప్యపేక్షితశాస్త్రాన్తరోక్తమనుష్ఠేయమేవ, నహి క్వచిదపి నిరపేక్షంకరణమస్తి, యథాహుః ॥ శ్లో ॥ నహితత్కరణంలోకే వేదేవా కించిదీదృశమ్ । ఇతికర్తవ్యతాసాధ్యే యస్యనానుగ్రహాకాఙ్క్షితా ॥ * ॥ ఇతి.

ఇతి పఞ్చమఃఖణ్డః.

ప్రేతశరీరోత్పత్తిప్రకారమాహ —

మూ — ఏవమన్వహం దత్తైఃపిణ్డైః ప్రేతాకృతిఃస్మర్యతే.

వ్యా — అత్రఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని యత్పిణ్డం తేనమూర్ధాభిజాయతే । చక్షుశ్శ్రోత్రనాసికాచ ద్వితీయేఽహని జాయతే ॥ భుజౌవక్షస్తథాగ్రీవా తృతీయేఽహని జాయతే । నాభిస్థానంగుదం లిఙ్గం చతుర్థేఽహనిజాయతే ॥ ఊరూచ పఞ్చమేజ్ఞేయౌ షష్ఠేమధ్యంప్రజాయతే షష్ఠమేతుసిరాస్సర్వా జాయన్తే నాత్రసంశయః ॥ అష్టమేతుకృతేపిణ్డే సర్వరోమాణ్యనన్తరమ్ । నవమే వీర్యసమ్పత్తిర్దశమే క్షుత్పరిక్షయః । దశమేనతు పిణ్డేన తృప్తిఃప్రేతస్యజాయతే । ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానంసమాప్యతే ॥ తత్రశ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యంసర్వవర్ణేష్వయంవిధిః । ఏకోద్దిష్టాత్పిశాచత్వం పితృత్వం పిణ్డయోగతః ॥ * ॥

ఉదకదానానన్తరం ప్రభూతబలిం కేచిత్కుర్వన్తి తదయుక్తమిత్యాహ—

మూ — దశమేఽహ్ని మహతీక్షుద్భవతి తన్నివృత్తిః ప్రభూతేనబలినా, దశమేపిణ్డేదత్తేఽనన్తరం ప్రేతోక్షాపనస్మరణాత్తతస్తత్పాత్రే నాప్యేవ కుణ్డసన్నిధౌ ప్రభూతబలిందద్యాన్నాత్రవా

రాదిదోషదినా, బలేః క్షున్నివృత్త్యర్థత్వాద్దశాహ ఏవ తత్స్వర్ఘ
వాత్తత్పూర్వం బలిప్రదానస్య నిరర్థకత్వాత్పిణ్డోదకదానవదదో
షాత్ స్మృతిష్వనిషేధాచ్చ దశాహ ఏవ ప్రభూతబలిర్దేయః, ప్రే
తస్యక్షున్నివృత్త్యా కులమభివర్ధతే.

వ్యా — ఉక్తార్థేఽభిర్దశాహోదకదానాత్ప్రాగేవ ప్రభూతబలిర్దేయః "దశమే క్షుత్పరిక్షయః" ఇతి దశాహ ఏవ క్షుత్సద్భావ స్మరణాత్। తతస్తత్పూర్వం తదభావేన బలిప్రదానం నిరర్థకమేవ। తతోఽత్ర దశాహే ప్రభూతబలిప్రదానే వారాదిదోషా న చిన్త్యా ఏవ, "వైధే కర్మణి తు ప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్" ఇతి స్మృతేః। యథా శుక్రవారాదౌ పిణ్డోదకదానం క్రియతే తథా ప్రభూతబలిప్రదానే న దోషః, అతః శుక్రవారవర్జ్యత్వస్మరణం ప్రారబ్ధ సఞ్చయ శ్రాద్ధవిషయమ్. న హి స్మృతిషు క్వచిదప్యుదకపిణ్డదాన ప్రభూతబలినిషేధోఽస్తి, అతః ప్రత్యక్షే శుక్రవారే సర్వేషాం దశాహే బలిర్దేయ ఏవ। అత్ర వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ తిలోదకే చ పిణ్డే చ దత్తే చ దశమేఽహని। అశ్మనోత్థాపనం కృత్వా తతః ప్రేతం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ అతః పిణ్డదానాత్ప్రాగేవ ప్రభూతబలిర్దేయః। యుక్తం చైతత్ " ॥ శ్లో ॥ దశమేన తు పిణ్డేన తృప్తిః ప్రేతస్య జాయతే। " ఇతి వచనాద్భుక్తభోజన వస్త్రస్య ప్రేతస్య బలిప్రదానాయోగాత్ । సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ దశాహేఽశ్మానముత్థాప్య శాన్తిహోమం సమాచరేత్ । సర్వాఙ్గక్షౌరకస్స్నాత్వా స్నానాన్తే పవనం భవేత్ ॥ * ॥ ఏవం పిణ్డదానానన్తరం ప్రేతాశ్మోత్థాపన శాన్తిహోమానుస్మరణేన క్షుధ్యేఽనవకాశాత్ప్రాగేవ బలిదాన మితి నిశ్చయః। అఖణ్డాదర్శే ॥ వా ॥ అత్రోదకపిణ్డబలిప్రదానాత్ప్రేతతృప్తిః ప్రేతతృప్త్యా సన్తతివృద్ధిర్భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యహం యత్పిణ్డోదకదానం దశాహే యచ్చ ప్రభూతబలిప్రదానం తాభ్యాం ప్రేతస్య తృప్తిర్భవతీత్యర్థః.

ప్రయోగమాహ —

మూ — అథమధ్యాహ్నే స్నాత్వాఽర్ద్రవాసా స్థణ్డిలం పరిస్తీ
ర్య పరిషిచ్య సవ్యం జాన్వాచ్య మార్జయతాం మమ ప్రేత ఇత్యపో
మార్జయిత్వాఽముష్మై ప్రేతాయైతం బలిమేతం పిణ్డమేతాని నా
నావ్యఞ్జనాన్యేతాని పృథుకాపూపఫలాని చ దదామీతి దత్వాఽము

కర్ప్రైత్రైతమే తాన్యుపతిష్ఠేత్యుపస్థాయ పూర్వవ దపోమార్జయి
త్వాఽఽ2తుర్వ్యఞ్జనం కృత్వా స్నాత్వోదక పిణ్డదానం సమాప్య
శిలాముత్థాప్యయవానోప్య మృద్భిరవటమాపూర్యాన్యచ్చైవం
కృత్వాఽశ్మద్వయమప్సు ప్రక్షిప్య స్నాత్వాసర్వాఙ్గవపనం జ్ఞా
తిభిస్సహకర్తా కుర్యాత్తతశ్శాన్తికర్మ.

వ్యా — ఏతంపిణ్డబలిమేతాని నానావ్యఞ్జనాన్యేతాని పృథుకాపూప
ఫలాన్యుపతిష్ఠేత్యుపస్థాయ స్థిత్వేతి శేషః " ॥ శ్లో ॥ లాజహోమే చ సీమ
న్తే దేవతావాహనే వరే । అగ్న్యోఽస్థ్యుపస్థానే పదే తేభ్యగుచోదితాః ॥ " ఇ
తిస్మృతేః, పిణ్డోపస్థానే తథాశిష్టాచారదర్శనాచ్చ । అన్యత్ - తీరకుణ్డమ్।
బోధాయనీయవృత్తౌ ॥ వా ॥ దశమ్యాం పక్వతబలిం దత్వా పిణ్డాన్తే శిలాం
తాం స్యైవిధాయాప్సు విసర్జయేదతస్సంస్కర్తుర్వపనవిధిరత ఊర్ధ్వం శాన్తి
హోమకర్మ ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని సమ్ప్రా
ప్తే స్నానం గ్రామాద్బహిర్భవేత్ । తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రు
నఖాని చ ॥ * ॥ ఏవం పిణ్డోదకదానానన్తరం స్నానాన్తఏవ సర్వాఙ్గవపనవి
ధానాత్ " స్నానాన్తేవపనంభవేత్ " " ఏషప్రథమోఽలఙ్కారః " ఇతిని
యమాచ్చ శాన్తిహోమాత్ప్రాగేవ వపనం కార్యమ్.

" నవమ్యాం వ్యుష్టాయామ్ " ఇత్యాదినా శాన్తిహోమముక్త్వా
" నాపితకర్మాణి చ కారయన్త ఏషప్రథమోఽలఙ్కారః " ఇతి సూత్రకా
రః ప్రాహ, తత్ర కేచిన్మన్దధియశ్శాన్తిహోమానన్తరం వపన్తీత
న్నయుక్తమిత్యాహ —

మూ — వపనస్య శుద్ధ్యర్థత్వా చ్ఛుద్ధస్యైవ శాన్తికర్మణ్యధికారశ్శా
న్తికర్మానన్తరం భోజనఖట్వాశయనోపదేశాచ్ఛుక్తస్య వపననిషే
ధాచ్చ శాన్తికర్మణః ప్రాగేవ వపనం కార్యమ్.

వ్యా — " మృతావాపషాత్వగమేధ్యాయ తేశ్మశ్రు మృతామే
వత్వచమమేధ్యామపహత్య యజ్ఞియోభూత్వామేధముపైతి " " ॥ శ్లో ॥ శు
ద్ధిఃకుర్యాత్తథావిద్వాన్మలానాం దేహజన్మనామ్ । కృత్తకేశనఖశ్మశ్రు
స్త్రిపక్షేషుగృహీభవేత్ ॥ " ఇతిశ్రుతిస్మృతిభ్యాం వపనస్య శుద్ధ్యర్థత్వా
వగమాత్, " శుచినాకర్మకర్తవ్యమ్ " ఇతిశుద్ధేఃకర్మాఙ్గత్వవిధానాచ్చానుత్త

కేశస్య శాన్తికర్మానధికార ఇత్యర్థః । "అత్రోభయం ప్రహరతి యేన జుహో-త్యజమేతదహః పచన్తి యవౌదనం చాజోఽసీత్యజస్య ప్రాశ్నన్తి యవోఽసీతి యవౌదనస్య చాత్రాసందీప్తల్పానధిరోహన్తి" ఇతి హోమానన్తరం భోజనఖట్వాశయనోపదేశాత్, "న స్నాతభుక్తోత్కటభూషితానామ్" ఇతి భుక్తస్య వపననిషేధాత్, "స్నానాన్తే వపనం భవేత్" ఇతి తర్పణానన్తరం స్నానాన్తే వపనవిధానాచ్చ వపనం కృత్వైవ శాన్తికర్మ కర్తవ్యమిత్యర్థః । స్వసూత్రకారస్యాప్యేవమేవ భావః, అన్యథా హోమానన్తరమఞ్జనస్య ద్వితీయాలఙ్కారస్య పశ్చాద్భావిత్వమ్, "ఏష ప్రథమోఽలఙ్కారః" ఇతి వపనస్య ప్రథమభావిత్వం చ న ఘటతే.

నను "నవమ్యాం వ్యుష్టాయామ్" ఇతి సూత్రమ్, "నవమ్యాం ప్రభాతాయామ్" ఇతి భాష్యమ్, అతః ప్రాతరేవ శాన్తికర్మ కార్యమిత్యత్రాహ —

మూ — న ప్రాతః శాన్తికర్మ వ్యుష్టిశబ్దస్య దివసపరత్వాత్, "అహర్వ్యుష్టిః" ఇతి శ్రుతేరనశ్రుత్వాదిశ్రుతేరఞ్జనాద్యలఙ్కారస్మృతేశ్చ తత్పరమాతురవ్యఞ్జనాయోగాత్కర్మమధ్యే కర్మాన్తరానుష్ఠానాసమ్భవాచ్చ బోధాయనాశ్వలాయనాదిషు తథాదర్శనాచ్చ.

వ్యా — ఏతైః షడ్భిర్హేతుభిః ప్రాతః శాన్తికర్మ న కార్యమిత్యర్థః । ఏకైకో హేతుర్న ప్రాతః శాన్తికర్మేత్యస్య సాధక ఇత్యభిప్రాయేణ హేతూనాం పృథఙ్నిర్దేశః । ఏవమన్యత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ । "రాత్రిర్వ్యుషాః, అహర్వ్యుష్టిః" ఇతి హి శ్రూయతే । అతో దశమదివస ఏవ తస్య కార్యత్వం ప్రతీయతే న ప్రాతః । వ్యుష్టిశబ్దం ప్రయుఞ్జానస్యాప్యయమేవాభిసన్ధిరనుసన్ధేయః । అన్యథా, "అనశ్రవోఽనమీవాః" ఇత్యనశ్రుత్వశ్రుతివిరోధః స్యాత్ "ఆతురవ్యఞ్జనాని కుర్వీరన్" ఇతి ప్రభూతబల్యనన్తరం క్రియమాణాతురవ్యఞ్జనవిధివైయర్థ్యం స్యాత్ । క్రియతే హి తదాతురవ్యఞ్జనం సర్వైః । కిఞ్చ "త్రైకకుదేనాఞ్జనేనాఞ్జతే వేణసమాలినః" ఇతి నేత్రాఞ్జనాద్యలఙ్కారః స్మర్యతే, తచ్చాతురవ్యఞ్జనే విరుధ్యతే । కిఞ్చ "అసమాప్తే వ్రతే తస్మిన్నైవ కుర్యాద్వ్రతాన్తరమ్" ఇతివత్ప్రారబ్ధకర్మమధ్యే శాన్తికర్మకరణం చాత్యన్తవిరుద్ధమ్ । కిఞ్చ గృహ్యాన్తరే పిణ్డోదకదానసమాప్త్యనన్తరమేవ శాన్తికర్మవిధిర్దృశ్యతే "దశమేఽహని కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాప

ఘుత్వా గ్రామస్య శౌనయోర్మధ్యే మహాపథే వృక్షమూలేవా" ఇతిస్మృరానన్తరమేవ శాన్తిహోమోవిధావుక్తః । తథేతి బోధాయనాశ్వలాయనయోశ్చ ఉదాహృత విధిగ్రన్థప్రకారఏవ దృశ్యతఇత్యర్థః । అతఃప్రాతస్తద్విధానం శాస్త్రవిప్రతిషిద్ధమితి సిద్ధమ్ .

అత్ర కేచిన్మస్తాః జ్ఞాతీనాం నిషిద్ధమాసాదౌ మృతిజన్మనోర్వపనం న కార్యమిత్యాహుస్తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — మృతిజన్మనోర్దశాహే జ్ఞాతీనాం పిత్రుశ్చవపనే తత్కాలేమా
సక్షత్ర తిథివారాది నకిఞ్చిచ్చిన్త్యం బహుస్మృతి విహితత్వాదవి
గీతశిష్టాచారాదకరణే పిత్రూణాం స్వస్యచ దోషస్మరణాచ్చ .

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని సంప్రాప్తే స్నానం గ్రామాద్బహిర్భవేత్ । తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖానిచ ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణి చ కారయన్త ఏషప్రథమోఽలఙ్కారః ॥ * ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ జననే మరణేచైవ వపనం దశమేఽహని । అతస్మాన్నాధికారీస్యాదాశౌచం సర్వదాభవేత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ వివాహే పఞ్చమాహేచ దశాహే మృతసూతకే । సద్యఃక్షౌరం ప్రకుర్వీత తనురం గోపజీవినామ్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ దశాహే వపనం కుర్యాచ్ఛుద్ధ్యర్థం మృతసూతకే । నాసక్షత్ర తిథివారాణాం దోషోనాస్తీతి శాకలః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మృతాహే కేశవపనం దశాహే శేషవాపనమ్ । అశోభనమనాయుష్యం మృతాహేఽశేషవాపనమ్ ॥ * ॥ అశేషవాపనమితి పదచ్ఛేదః । "అనుభావినాంచ పరివాపనమ్" ఇతివపనం మృతినిమిత్తమ్, జ్ఞాతీనామ్ - అవరవయసామ్, తేషామేవదశాహే వపనం శుద్ధ్యర్థమ్ । వైయాఘ్రపాదః ॥ శ్లో ॥ వపనంయోనకురుతే సూతకే దశమేఽహని । మృతౌవా పితరస్తస్య మజ్జన్తి నరకే శుచా ॥ శావేచ సూతకేచైవ దశాహే వపనం స్మృతమ్ । తిథివారక్షదోషాణామనవేక్షేతి గౌతమః ॥ ఏతత్సర్వం తత్కాలవిషయం దశాహగ్రహణాత్ । దశాహాతిక్రమేతు "ఏతస్మిన్కాలేఽప్యమాత్యాః కేశశ్మశ్రూణి వాపయన్తే యేసన్నిధానే భవన్తి వికల్పఇతరేషు వాపయేరన్నివర్తేరన్వా" శ్రుతవతాతు వప్తవ్యమేవ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానే సపిణ్డానాం వప

ನಂಸ್ಯಾನ್ಮಹಾಗುರೋರ್ಮೃತೌ । ಮಹಾಗುರೂಣಾಂ ಸರ್ವತ್ರ ದಾಹಕಸ್ಯಾಗುರೋರಪಿ ॥*॥ ಇತಿಬೋಧಾಯನಾದಿ ವಚನಾನುಸಾರೇಣ ಮಾಸರ್ತು ತಿಥಿವಾರಾದಿ ದೋಷಸದ್ಭಾವೇ ನಿವರ್ತೇರನ್ನಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಮ್, ಮಾಸಾದಿದೋಷಾಭಾವೇತು ವಾಪಯೇರನ್ನ್ಯತ್ರ ತವತಾತು ವಪ್ತವ್ಯಮೆವೆತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಾರ್ಯಮ್ । ತದಾ "॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಅತಿಕ್ರಾನ್ತೇದಶಾಹೇತು ವಿಷಮಾಹಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ।" ಇತ್ಯುಕ್ತ ದಿನಇತಿವಿವೇಕಃ । ಅತ್ರ ಗುರುಶಬ್ದೇನಪಿತೃವ್ಯಾಗ್ರಜ ಮಾತುಲಾಡುಚ್ಯನ್ತೇ । ಮಹಾಗುರುಃ - ಪಿತಾಽಽಚಾರ್ಯಶ್ಚ ॥ ಯತ್ತುವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರೇ ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಪ್ರಥಮೇಽಹಾನಿಕರ್ತವ್ಯಂ ಕ್ಷುರಕರ್ಮಪ್ರಯತ್ನತಃ । ತೃತೀಯೇಪಞ್ಚಮೇವಾಪಿ ಸಪ್ತಮೇವಾಽಽಪ್ರದಾನತಃ ॥ * ॥ ಆಪ್ರದಾನತಃ - ಆಶ್ರಾದ್ಧಾತ್, ಏಕಾದಶಾಹಾತ್ಪ್ರಾಗಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಯಚ್ಚಾಶ್ವಲಾಯನೇ ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಅನುಪ್ತಕೇಶೋಯಃಪೂರ್ವಂ ಸದ್ವಿತೀಯತೃತೀಯಯೋಃ । ಪಞ್ಚಮೇಸಪ್ತಮೇವಾಹ್ನಿದಶಾಹೇವಾಪಿವಾಪಯೇತ್ ॥ * ॥ ತದ್ದ್ವಯಮಿದೃಶಮನ್ಯದ್ವಚನಂ ಚಾಸನ್ನಿಹಿತವಿಷಯಮ್, ಪ್ರಥಮಾಹಸ್ಯ ಶುಕ್ರವಾರತ್ವೇ ಪುತ್ರವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಿಷಯಂ ವಾ । ತದುಕ್ತಮ್ " ಶೌಕ್ರೇ ಶುಕ್ರವಾರೇಯದಿವಾ " ಇತಿ । ಇದಞ್ಚಪ್ರಾಗೇವೋದಾಹೃತಮ್ । ಅತ್ರಪಕ್ಷೇಸನ್ನಿಧಾನೇ ದಶಾಹೇಚ ವಪನಂ ಕಾರ್ಯಮ್ " ದಶಾಹೇವಪನಂಕುರ್ಯಾಚ್ಛುದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಮೃತಸೂತಕೇ " " ವಪನಂಮೌನಕುರುತೇ " ಇತ್ಯಾದಿಸ್ಮೃತೇಃ ॥ ವಿಧಿರತ್ನೇ ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ದೀಕ್ಷಾಕಾಲೇಭಿಷೇಕೇ ವ್ರತನಿಯಮವಿಧೌ ಸೂತಕೇ ಪ್ರೇತಕಾರ್ಯೇದೇವಾರ್ಚ್ಯಾರಮ್ಭಕಾಲೇ ನರಪತಿವಚನಾದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನುಜ್ಞಯಾಚ । ಬನ್ಧಾನ್ಮುಕ್ತೇವಿವಾಹೇ ತನುಸಖವಪನೇಸರ್ವಕಾಲಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂಶೌಕ್ರೇಯತ್ವೇತಿಕೃತ್ಯಂನವರಮತಿಭಯಂ ಕೇಶವತ್ಶ್ಮಶ್ರುಕಾರ್ಯಮ್ ॥*॥ ಶ್ರೀಪತಿಶ್ಚ ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ಆಜ್ಞಯಾನರಪತೇರ್ದ್ವಿಜನ್ಮನಾಂ ದಾರಕರ್ಮಮೃತಸೂತಕೇಷುಚ । ಬನ್ಧಮೋಕ್ಷಮಖದೀಕ್ಷಣೇಷ್ವಪಿ ಕ್ಷೌರಮಿಷ್ಟಮಖಿಲೇಷು ಚೋಡುಷು ॥ * ॥ ॥ ವಸಿಷ್ಠಃ ॥ ಶ್ಲೋ ॥ ವೈಧೇಕರ್ಮಣಿಸಮ್ಪ್ರಾಪ್ತೇಕಾಲದೋಷಂ ನಚಿನ್ತಯೇತ್ । ಸದ್ಯಃಕ್ಷೌರಂಪ್ರಕುರ್ವೀತಮಾತಾಪಿತ್ರೋರ್ಮೃತೌತಥಾ ॥ ಜಾತೇಸೋಮೇತಥಾತೀರ್ಥೇ ವ್ರತಚಾಣ್ಡ್ರಾಯಣೇಷುಚ । ಯಸ್ಯಕೇಶಾಶ್ಮಿರೋಜಾತಾ ದಶಮೇಹನ್ಯವಾಪಿತಾಃ । ಅಶೌಚಂತಸ್ಯಕೇಶೇಷು ಲೀಯತೇನಾತ್ರಸಂಶಯಃ ॥ * ॥ ಇತ್ಯಾದೀನಿಪರಶ್ಶತವಚನಾನಿ ಸನ್ತಿತಾನಿವಿಸ್ತರಭಯಾನ್ನಲಿಖ್ಯನ್ತೇ.

ಅತ್ರಾತಿಪ್ರಸಙ್ಗಂನಿರಸ್ಯತಿ —

ಮೂ — ಪ್ರಥಮೇಽಹಾನಿಕರ್ತವ್ಯಂ ವಪನಂಮೃತಬನ್ಧುಭಿಃ । ದಶಮೇಽಹಾನಿ

కర్తవ్యం సూతకేచ తథాపితుః ॥" ఇతిసూతకేపితృమాత్రస్యవ
పనవిధానాన్నాన్యేషాం వపనమ్.

వ్యా — అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ దమ్పతీశిశునాసార్ధం సూతకేదశమేఽహని । క్షౌరంకుర్యుస్తతఃపూతాస్స్నానదానాదికర్మసు ॥ * ॥ తత్ లోకే సమాచారాభావాదసమ్భవాచ్చ నమాతుర్వపనం నాపి శిశోః కింతు పితురేవవపనం కైముత్యనీత్యా ప్రతిపాదయతి.

అత్రనియమమాహ —

మూ — ఏవందశాహ ఏవ వపన విధానాత్ "ధారయేదా దశాహాన్తమతఊర్ధ్వం నధారయేత్" ఇతి నియమాచ్చ సూతకేదశాహాత్ప్రాఙ్నకార్యమత ఊర్ధ్వంచ నధార్యమ్.

వ్యా — "దశాహేవపనంకుర్యాత్" ఇతిదశమేఽహ్న్యేవ వపనవిధానాత్తత్ప్రాక్కరణే కర్మాధికారీనభవతి, "అతస్మాన్నాధికారీస్యాత్" "అశౌచంతస్యకేశేషు" "మజ్జన్తినరకేఽశుచౌ" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః । సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ అశుచిత్వాన్నపూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కదాచన । దశమేఽహనివైక్షౌరం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఏవంమాసతిథివారాద్యవిచారేణ దశాహ ఏవ వపనవిధానాజ్జ్ఞాతీనాం మరణే పితుశ్చప్రసవేదశాహ ఏవ వపనం కార్యమితిసిద్ధమ్ । తతశ్చ కేచిత్ స్మృత్యనభిజ్ఞాః స్త్రీప్రసవే మాసాదికంవిచారణీయమితి వదన్తి తదనాదరణీయం బహుస్మృతివిరుద్ధత్వాత్ స్మృతిషు తథాఽదర్శనాచ్చ । నహి క్వచిత్ స్మృతిషు స్త్రీజననే పుంజనన ఇతి విశేషోదృశ్యతే సామాన్యేన జననమాత్రావలమ్బనేన హి దశాహేవపనం విధీయతే, ఏవం శిష్టా ఆచరన్తి.

పత్నీబహుత్వే కస్యాశ్చిత్ప్రసవే కస్యాశ్చిద్గర్భేచ కిముణ్డశిరోవపనంకార్యమితికొతరికాఃవదన్తి తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — గర్భిణ్యోఽనేకపత్న్యోర్మధ్యే ఏకా ప్రాసవిష్ట భర్తాక్షౌరం న కుర్యాజ్జాతకాదికుర్యాత్.

వ్యా — ప్రాసవిష్ట-ప్రసూతా " ॥ శ్లో ॥ భార్యేయస్యతుగర్భిణ్యావేకభార్యాప్రసూతికా । వపనంనైవకుర్వీత జాతకర్మాదికారయేత్ ॥" ఇతివచనాన్నాత్ర చోద్యావకాశః.

ప్రయోగమాహ —

మూ — అథ గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే వృక్షమూలే వా యజ్ఞోపవీతీ
సఙ్కల్ప్య లౌకికమగ్నిముపసమాధాయ ప్రాగుదగగ్రైర్దర్భైః
పరిస్తీర్యాపరేణాగ్నిం లోహితం చర్మానడుహం ప్రాచీనగ్రీవము
త్తరలోమాస్తీర్య తస్మిన్నేతనమాలినోఙ్జ్ఞాతీనుత్తరక్రమేణాధ్వర్యుః
"ఆరోహతాయుః" ఇత్యారోప్య "యథాహాన్యనుపూర్వమ్"
ఇతి యథాజ్యేష్ఠం స్త్రీరగ్రే యథావృద్ధం జ్ఞాతీన్ పరికల్ప్య ప్రతిలో
మకృతౌ వారుణౌ స్రుక్ స్రువౌ ప్రతితప్య సంమృజ్య ప్రాత్త్య
నిధాయాగ్నిం తూష్ణీం సమన్తం ప్రదక్షిణం పరిషిచ్య స్రువేణా
జ్యం స్రుచి చతుర్గృహీత్వా "నహి తే అగ్నే" ఇతి హుత్వా
పూర్వవద్గృహీత్వా "అపనశ్శోశుచదఘమగ్నే శుశుధ్యార
యిమ్। అపనశ్శోశుచదఘం మృత్యవే స్వాహా" ఇతి హుత్వా
అథ సకృత్సకృద్గృహీత్వా "అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇత్యను
వాకేన ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం వాక్యాభ్యాం దశాహుతీస్స్రు
వేణ జుహుయాత్స్రితి సూత్రాకః హుతశేషం కస్మింశ్చిత్పా
త్రే నినయేత్స్రుక్స్రువౌ ప్రహృత్య పూర్వవత్పరిషిచ్య ఉ
త్తరేణాగ్నిం ప్రాఙ్ముఖావస్థితం లోహితమనడ్వాహమ్ "అన
డ్వాహమన్వారభామహే" ఇతి కనిష్ఠప్రభృత్యాజ్ఞాతయోఽన్వా
రభ్యానడుహా సహ "ఇమే జీవాః" ఇతి ప్రాచీం దిశం గచ్ఛే
యుః పశ్చాద్గచ్ఛన్నధ్వర్యురేతస్య శాఖామవకాంశ్చ సహగృహీ
త్వాఽనడుత్పదాని "మృత్యోః పదమ్" ఇతి విలోపయన్ గ
త్వా జ్ఞాతీన్ ప్రస్థాప్య జీవతాం మృతానామన్తరం భవేదితి మన
సా ధ్యాత్వా జ్ఞాతిభ్యో దక్షిణతః "ఇమం జీవేభ్యః" ఇత్య
శ్మానం స్థాపయిత్వాఽధ్వర్యుః స్త్రీణామఞ్జలిషు హుతశేషం పా
త్రక్షిప్తమాజ్యమ్ "ఇమా నారీః" ఇతి నినయేత్, అత్ర ప్రతి
స్త్రీ మన్త్రావృత్తిస్సంస్కారత్వాత్, సకృదేవేతి కేచిత్, బహు
వచనాన్తత్వాదితి భాష్యమ్, స్త్రియస్తైర్ముఖాన్యవమృజ్య
"యదాఞ్జనమ్" ఇత్యఞ్జనేనాక్షిణ్యఞ్జీరన్, "అథాధ్వర్యుః

"యథాత్వమ్" ఇతివృతిర్వ్యామోషధిస్తమ్బం ప్రతిష్ఠాప్యాలఙ్కృత్య దీపహస్తాః స్త్రీరగ్రతః ప్రస్థాప్య గృహాన్ప్రవిశ్యేత్యాగారస్యోత్తరపూర్వ దేశే సఙ్కల్ప్యాగ్న్యుపసమాధానాది ప్రతిపద్య పరిస్తీర్యానులోమకృతౌ వారణౌ స్రుక్స్రువౌ ప్రతితప్య సంమృజ్య ప్రోక్ష్య నిధాయ పూర్వవత్పరిషిచ్య స్రువేణ చతుర్ధా ఆజ్యం స్రుచి గృహీత్వా "ఆనన్దాయ" ఇతి హుత్వా పునశ్చైవం గృహీత్వా "నవైతత్ర" ఇతిహుత్వా ప్రాయశ్చిత్తం చ స్రుక్స్రువౌ ప్రహృత్య పూర్వవత్పరిషిచ్య పుణ్యాహం వాచయేదపి వా శాన్తికర్మణోఽన్తే తత్రైవ తే ఆహుతీర్జుహుయాద్బోధాయనాదౌ తథాదర్శనాత్ .

వ్యా — అథ - వపనానన్తరమేవ, శాన్తికస్యావసర ఇత్యర్థః । అనడుహో లాభే "విశిష్టాభావే సామాన్యం ప్రతినిధిస్తద్ధర్మా వా స్యాత్" ఇతివచనాత్తదాకారం మృగచర్మ గ్రాహ్యమ్ । సకృత్సకృత్ - నద్వస్త్రియా । దశాహుతీనాం ప్రత్యేకం సకృదవదానమితి పీపాన్థః । ఇతి భావ్యమితీదం వాక్యం పూర్వత్రోత్తరత్ర చ కాకాక్షివత్సమ్బధ్యతే । అథేత్యాది సూత్రోక్తం సర్వం భాష్యార్థనిబన్ధనమిత్యర్థః । ఉక్తక్రమేణ - కనిష్ఠప్రథమమితరే యథావృద్ధం కర్తాపశ్చాదిత్యుక్తప్రకారేణ, "యథాజ్యేష్ఠం స్త్రీః" ఇతిపురుషవత్ స్త్రీణామపి న్యాయతౌల్యాత్, "యథాహాన్యనుపూర్వమ్" ఇతిమన్త్రలిఙ్గాద్బోధాయనే తథాదర్శనాచ్చ యథాజ్యేష్ఠకల్పనేత్యర్థః । "ఇమా నారీరవిధవాస్సుపత్నీః" ఇతిబహువచనాన్తత్వేన మన్త్రే స్త్రీణామఞ్జలిష్వాజ్యం నినయేదితి కేషాం చిత్పక్షః, భాష్యకారమతం తు సంస్కారార్థతయాహుతశేషాజ్యనయనే ప్రత్యేకం మన్త్రావృత్తిః కర్తవ్యేతి । తదా "వాయవస్థ - అదితిః పాశాన్ - బ్రాహ్మణావాంత్వ" ఇత్యాదిష్వివ బహువచనం ద్రష్టవ్యమ్ । బోధాయన ఇతి, "నహి తే అగ్నే" ఇత్యారభ్య "ఆనన్దాయ ప్రమోదాయ" "నవైతత్ర ప్రమీయతే" ఇతిమన్త్రద్వయహోమాన్తమేకం కర్మాచరన్తి, తదవలమ్బనేనాపస్తమ్బీయోపి శాన్తికర్మాన్తే తత్రైవానన్దాదిహోమం జుహ్వతి నగృహప్రవేశకర్మణ్యద్యతనాయానన్దాదిహోమం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్యాచరన్తి, అతశ్చ

స్త్రికర్మసమాప్య సజలప్లక్షశాఖాభ్యాం మన్త్రాభ్యాం చోపాకర్తవ్యా। అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ నవమ్యాంవ్యుష్టాయాం యజ్ఞోపవీత్యన్తరాగ్రామంశ్మశానంచాగ్నిముపసమాధాయ సమ్పరిస్తీర్యాపరేణాగ్నిం లోహితం చర్మానడుహం ప్రాచీనగ్రీవముత్తరలోమాస్తీర్య తద్వేతసమాలినో జ్ఞాతీనారోపయతి "ఆరోహతాయుః" ఇతి, అథైనాననుపూర్వ్యా కల్పయతి "యథాహాని" ఇతి, ప్రతిలోమకృతయా వారణ్యా స్రుచా ద్వే చతుర్గృహీతే జుహోతి "నహి తే అగ్నే తనువే" ఇతి, దశ స్రుచాహుతీః "అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇతి హుత్వా పాత్ర్యాం సమ్పాతానవనయత్యత్రోభయం ప్రహరతి యేనజుహోత్యుత్తరేణాగ్నింలోహితోఽనడ్వాన్ ప్రాఙ్ముఖోఽవస్థితో భవతి తంజ్ఞాతయోఽన్వారభన్తే "అనడ్వాహమన్వారభామహే" ఇతి, ప్రాఞ్చో గచ్ఛన్తి "ఇమే జీవాః" ఇతి, జఘన్యో వేతసశాఖయాఽవకాభిశ్చ పదానిసంలోపయన్నేతి "మృత్యోః పదమ్" ఇతి, అథైభ్యోఽధ్వర్యుర్దక్షిణతోఽశ్మానం పరిధిందధాతి "ఇమం జీవేభ్యః పరిధిందధామి" ఇతి, స్త్రియాంమఞ్జలిషు సమ్పాతానవనయతి "ఇమా నారీః" ఇతి, తైర్ముఖానివిమృజన్తే, "యదాఞ్జనం త్రైకకుదమ్" ఇతి త్రైకకుదేనాఞ్జనేనాఞ్జతే యది త్రైకకుదం నాధిగచ్ఛేద్యురేవైకేనచాఞ్జనేనాఞ్జీరన్, పృథివ్యామోషధిస్తమ్బం ప్రతిష్ఠాపయతి "యథాత్వముద్భినత్స్యోషధే" ఇతి, ప్రత్యేత్యగృహానుత్తర పూర్వదేశేఽగారస్యాగ్నిముపసమాధాయ సమ్పరిస్తీర్యానులోమకృతయా వారణ్యా స్రుచా ద్వే చతుర్గృహీతే జుహోతి "ఆనందాయ - నవైతత్ర" ఇతి ద్వాభ్యామత్రోభయం ప్రహరతి యేనజుహోతి ॥ * ॥ ఇతి । నవమ్యాం వ్యుష్టాయామ్ - దశమేఽహనీత్యర్థః, "అహర్వ్యుష్టిః" ఇతి శ్రుతేః । ఉత్తరలోమ - ఊర్ధ్వలోమకమ్, వేతసః - (నీర్వంజి) పాత్ర్యామ్ - పాత్రే, సంపాతః - హుతశేషాజ్యస్రావః, జఘన్యః - పశ్చాద్గనకర్తా, అవకా - శైవాలవిశేషః, అఞ్జనమ్ - కజ్జలమ్, వారణీ - వారణవృక్షమయీ, వాశబ్దాన్పలాశపత్రంతదభావే.

"॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ సప్తమే నవమే తథా । జ్ఞాతిభిస్సహ భోక్తవ్యమేతత్ప్రేతేషు దుర్లభమ్ ॥" ఇతిమరీచిస్మరణాత్ప్రథమాహాదిష్వివ దశాహే చ జ్ఞాతిభిస్సహ భోక్తవ్యమితి సూత్రకారోఽనియమమాహతమాహ —

మూ — ఏతస్మిన్నహని యవోసేతి యవోదనం సర్వే జ్ఞాతయస్సహ భుఞ్జీరన్ ॥

వ్యా — యవసాధ్యత్వాత్తత్స్థానే వ్రీహిగ్రాహ్యః, సోఽయమాభావే ప్రాతికవత్ । అత్ర సూత్రమ్ ॥ వా ॥ అజమేతదహస్పచన్తి యవోదనం చాజోఽసేత్యజస్య ప్రాశ్నన్తి యవోసేతి యవోదనస్య ॥ * ॥ ఇతి । అజభక్షణం యుగాన్తరవిషయమ్ " ॥శ్లో॥ వరాతిథి పితృభ్యశ్చ పశూపకరణక్రియా । " ఇతికలౌ నిషేధాత్ । అతఏవ శిష్టావర్జయన్తి, హింసామన్తరేణ మాంసానుపలబ్ధేః । " అగ్నీషోమీయం పశుమాలభేత " ఇతివిశేషవిధానాన్నాత్ర చోద్యావకాశః.

మూ — అథఖట్వాశ్రయవాన్యత్రైకోఽహేయుః.

వ్యా — ఇతఃప్రాక్ " స్వపేయుస్తైపృథక్ క్షితౌ " ఇత్యధశ్శయనవిధానాత్తన్నివర్త్యతే । అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ అత్రాసన్దీస్తల్పానధిరోహన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర - యవోదనప్రాశనేకృతేసతి, ఆసన్దీ - కశిపుః.

" యత్ స్త్రియఆహుస్తత్కుర్వన్తి " ఇతిసూత్రార్థమాహ —

మూ — అత్రప్రథమాహాది ష్వహేదానీమిదం కార్యం గృహశౌచం బన్ధుజ్ఞాపనం పుత్రాద్యానయనం జ్ఞాతిభిస్తణ్డులాన్నాది ప్రదానం ప్రేతపత్న్యాస్తద్బన్ధుభిర్వస్త్రాది ప్రదానమిత్యాదియచ్చకిఞ్చిత్ స్త్రియఆహుస్తచ్చ సర్వంకుర్యుః.

వ్యా — " యచ్చాత్రస్త్రియఆహుస్తత్సర్వంకుర్వన్తి " ఇతిబోధాయనేనబహుధోక్తమ్, తథాఽత్రతత్తత్కర్తవ్యభేదనిబన్ధనావసరభేదపరతయాపునరిహేదానీముక్తైరపౌనరుక్త్యమ్ । తద్యథా — మృతదినేపుత్రప్రేషణముఖేనబన్ధుజ్ఞాపనమ్, సఞ్చయే పఞ్చభక్ష్యదానమ్, దశాహేప్రభూతబలవత్పూపాదిప్రదానమ్, రాత్రౌధానాపూపాదిప్రదానమ్, అపరరాత్రేమృతభర్తృకాయైవస్త్రదానమ్, ఏకోద్దిష్టభోక్త్రేమృతవస్త్రాఙ్గులీయకజలపాత్రభుక్తిపాత్రాది దానమిత్యాది.

ఏవం స్త్రీభిరుక్తమపి కర్తవ్యమిత్యత్రప్రమాణమాహ —

మూ — " ॥శ్లో॥ యద్యపిస్యాత్త్రిలోకజ్ఞస్త్రిలోక్యాకర్షణక్షమః ।

తథాపిలౌకికాచారం మనసాపినలఙ్ఘయేత్ ॥ " ఇతికాత్యాయనః

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః.

షష్ఠఃఖణ్డః

ఇతిశ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య సరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య
వైదికసార్వభౌమస్య కృతిషు పితృమేధ
ప్రశ్నవ్యాఖ్యానే ద్వితీయఃపటలః

మాసికకాలనైయత్యమాహ —

మూ — మాసాదౌ మాసికం కార్యమ్ .

వ్యా — శ్రాద్ధాన్తరవన్మాసాదౌ మాసమధ్యే మాసాన్తేవా నకార్యం కింతు మాసాదావేవ .

అత్రాతిప్రసఙ్గం పరిహరతి —

మూ — అత్ర మృతాహో మాసాదిః .

వ్యా — అత్ర - మాసికే, మృతదినమేవ మాసాదిర్న సఙ్క్రాన్తిర్నాపిశుక్లప్రతిపత్ .

ఫలితమాహ —

మూ — మృతాహోమృతాహాన్తోమాసః .

వ్యా — యథాసఙ్క్రాన్తిదినమారభ్య రవేరాశ్యన్తరగమనాన్తఃసౌరో మాసః, యథావాశుక్లపక్షప్రతిపదాది దర్శాన్తోమాసస్తథామృతాహమారభ్యాగామి మృతాహాన్తోమాసఇత్యర్థః । అతోద్వితీయాబ్దికాన్మృతాహాత్పూర్వావ్యాహోవత్సరాన్తః । తతశ్చ మేషేమృతస్య పరమేషమృతాహోద్వాదశమాసఇతి " ప్రత్యబ్దంద్వాదశేమాసి " ఇతివచనమవిరుద్ధమ్.

మూ — మాసిమాసిమృతాహే మాసికాని వత్సరాన్తంకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంచవత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరంచైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేచ షణ్మాసేమాసికాబ్దికే । శ్రాద్ధానిషోడశైతాని సంస్మృతానిమనీషిభిః ॥ * ॥ ద్వాదశాహఙ్క్రియ్యూనమాసికముచ్యతే, తస్యతత్రవైవిహితత్వాత్ । షాణ్మాసికాబ్దికశబ్దావూనషాణ్మాసికో

నాబ్దికపరో, మాసికమ్ - మృతాహవిహితం ద్వాదశమాసిక శ్రాద్ధమ్ । న
న్వత్ర వ్యాసాదివచనే మాసమాత్రం ప్రతీయతే, కుతో మృతాహాది ర్మృ
తాహాన్తో మాస ఇతి చేన్మైవమ్, "॥ శ్లో ॥ మరణాద్ద్వాదశేఽహ్ని స్యాన్మా
స్యూనేతూనమాసికమ్ ।" ఇతి గోభిలవచనాత్, అన్యథా "॥ శ్లో ॥ ఊన
షాణ్మాసికం షష్ఠేమాసార్ధే హ్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షే స్యా
దూనాబ్దం ద్వాదశే తథా ॥" ఇత్యుక్తోనమాసికాదీనామపేక్షితత్వాత్సా
ర్ధచాన్ద్రమాసాదిదినస్యావధిత్వం ప్రసజ్యేత, తతశ్చ మాసాన్తమృతస్యా
ద్యైకోద్దిష్టోనమాసికాదిలోపస్స్యాదేకాదశాహాది కాలస్యాతీతత్వాత్, అ
తో మృతాహాద్యపేక్షయైవాద్యైకోద్దిష్ట శ్రాద్ధోనమాసికం కార్యమ్ । తథా
త్రైపక్షిక ద్వితీయమాసిక తృతీయమాసికాదీనీతి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః.

అస్యైకస్వదిదపవాదమాహ —

మూ — సాగ్నిస్సంస్కారాహే ద్వితీయమాసికం దశాన్యమాసికాని మృతాహే.

వ్యా — అత్ర జాతూకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం త్రిపక్షాద్యచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహన్యేవ తద్భవేత్ । అధస్తు కారయేద్దాహాదాహితాగ్నే ర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ త్రిపక్షాదర్వాగ్యచ్ఛ్రాద్ధం ద్వితీయమాసికం తద్దాహోపలక్షితే సంస్కారవాసరే కుర్యాదిత్యర్థః .

మూ — త్రైపక్షికం త్రిపక్షే విషమాహే .

వ్యా — గాలవః ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికం త్రిపక్షే స్యాన్మృతాహేష్వితరాణితు ॥ * ॥ కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ ఊనాన్యూనేషు మాసేషు విషమాహేషు తానివా । త్రైపక్షికం త్రిపక్షే స్యాద్విషమేషు దినేషు తత్ ॥ * ॥ అత్ర యద్యపి ద్వితీయమాసికాది పఞ్చదశాహాత్మకః కాలఉక్త స్తథాపి తృతీయాహాద్యయుక్షుదినే ప్రవృత్తే త్రైపక్షికం కార్యమిత్యర్థః । భవిష్యత్పురాణేచ ॥ శ్లో ॥ షష్ఠే షాణ్మాసికం కుర్యాద్ద్వాదశే మాసిచాబ్దికమ్ । త్రైపక్షికం భవేద్వృత్తే త్రిపక్షే విషమేదినే ॥*॥ వృత్తే - ప్రవృత్తే, ప్రథమపక్షద్వాదశ మాసేషు ద్విత్రిదినైరూనేషూనమాసికాని కుర్యాత్, త్రిభాగశేషేష్విత్యేకే, ద్వాదశాహేఽర్ధమాసేవోనమాసికమిత్యపరే । కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ ఊనాన్యూనేషుమాసేషు ॥*॥

ఇతి । శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ ఏకద్విత్రిదినైరూనే త్రిభాగేనోనపవవా । శ్రాద్ధాన్యూనాబ్దికాదీని కుర్యాదిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ గాలవః ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్వాదివసైరూనే హ్యేకేన ద్వితయేనవా । ఆద్యాదిషుచ మాసేషుకుర్యాదూనాని వైద్విజః ॥ * ॥ వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షేవా ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే ॥ శ్లో ॥ మాసేషూక్తం యదేకాదశసుమృతదినేష్వాద్యమేకాదశాహే హ్యూనాబ్దే యత్తదథః ం యదపి తదపరం ద్వాదశాహే త్రిపక్షే ॥ * ॥ కాలాదర్శే మాసిక నిర్ణయః । ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని మాస్యానేహ్యాద్యేషష్ఠేతథాఽన్తిమే । ప్రతిమాసం మృతేఽహ్న్యబ్దం స్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ * ॥ ఏకాదశేఽహ్ని - మరణాదేకాదశేఽహ్ని, అబ్దశబ్దసమభివ్యాహారాదన్తిమశబ్దేన సంవత్సరాన్తిమోమాసఉచ్యతే, ఆద్యేమాస్యానే షష్ఠేమాస్యానే సంవత్సరాన్తిమే మాసిద్వాదశేమాస్యానే, అబ్దమితి కాలాధ్వనోరితి ద్వితీయా, సంవత్సరపూర్తిపర్యన్తమ్ । ప్రతిమాసమ్ - మాసేమాసే, మృతేఽహని - మరణదినే, త్రిపక్షేచ - మరణాత్త్రిపక్షేచ, షోడశమాసికాఖ్యాని శ్రాద్ధానిస్యుః, ఏతేషుషోడశసుకాలేషు షోడశమాసికానికార్యాణీత్యర్థః । తదాహయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంతువత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరంచైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ గాలవశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఊనషాణ్మాసికంషష్ఠే మాసార్ధేఽహ్న్యూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికంత్రిపక్షేస్యాదూనాబ్దంద్వాదశేతథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాన్యేవషోడశమాసికాని శ్రాద్ధాని, తదాహజాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశప్రతిమాస్యాని హ్యాద్యషాణ్మాసికే తథా । త్రైపక్షికాబ్దికేచేతి శ్రాద్ధాన్యేతాని షోడశ ॥ * ॥ ఇతి । ఆద్యషాణ్మాసికాబ్దికశబ్దాఊనమాసికోనషాణ్మాసికోనాబ్దికపరాః , ఏకాదశేఽహ్ని ఆద్యేనసహ ద్వాదశప్రతిమాస్యాని । వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షేచ ॥ * ॥ ఇతి । అతోమాసిక ఇత్యయంశబ్దస్సామాన్యతో ద్ధితాన్తః, తత్రభవఇత్యర్థే సామాన్యేనాణాదయస్ప్రత్యయావిహితాః, తేనఠక్ప్రత్యయస్యేకాదేశే మాసికశబ్దనిష్పత్తిః । నను ప్రథమేఽబ్దే ద్వితీయాబ్దేచ మృతాహేకథమాబ్దికానుష్ఠానమ్, ఉత్తరం తత్ర, నాద్యాబ్దికానుష్ఠానం ప్రథమేఽబ్దే ఆబ్దికవిధానాభావాత్, అతోద్వితీయాద్యబ్దేష్వద్వి

తీయాద్యాబ్దికాన్యేవానుష్ఠీయన్తే, తేషాముత్తరోత్తరాబ్దికానాం ప్రథమద్వితీయాదిభావ ఇత్యలమతిప్రసక్తేన । నను "ఆద్యమేకాదశేఽహని" ఇతి వచనస్యయుక్తమ్, కింత్వాశౌచానన్తరదిన ఇతి వక్తవ్యమ్, క్షత్రియవైశ్యశూద్రాణామేకాదశేఽహన్యాద్యకరణాసమ్భవాదితి చేన్న, "శుదినాకర్మకర్తవ్యమ్" ఇతిస్మృతేః.

అత్రవర్జ్యమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ ద్విపుష్కరేషునన్దాసు దర్శే భార్గవవాసరే । చతుర్దశ్యాంచనోనాని కృత్తికాసుత్రిపుష్కరే ॥" ఇత్యాహత్యస్మరణాదూనేష్వేతావదేవవర్జ్యమ్.

వ్యా — భద్రతిథీనాం త్రిపాదర్క్షాణాం భానుభౌమశనైశ్చరవారాణాంచ త్రయాణాం సంయోగస్త్రిపుష్కరమ్, ద్వయోర్యోగోద్విపుష్కరమ్ । అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాంభార్గవదినే చతుర్దశ్యాంత్రిపుష్కరే । ఊనశ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ద్విపుష్కరేచ నన్దాసుసినీవాల్యాం భృగోర్దినే ॥ చతుర్దశ్యాంచనోనానికృత్తికాసు త్రిపుష్కరే ॥ * ॥ ఏతావదేవేతి, స్త్రీసుతస్య జన్మనక్షత్రపౌష్ణాదికం బుధవారాదికంచ నవర్జ్యమిత్యర్థః । ఊనగ్రహణాత్త్రైపక్షికనివృత్తిః.

మూ — పార్వణవన్మాసికానికుర్యాత్ప్రాక్సపిణ్డీకరణాదేకోద్దిష్టవత్.

వ్యా — అత్రపైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాక్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాని షోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్సర్వాణితానితు ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యదాకుర్యాత్తదాపునః । ప్రత్యబ్దం యోయథాకుర్యాత్తథాకుర్యాత్సతాన్యపి ॥ * ॥ బోధాయనానామేకోద్దిష్టం విహితం తెప్రత్యాబ్దికం తత్రైవకుర్యురన్యేతుపార్వణమ్ । శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాంశ్ఛాగలేయోదితోవిధిః ॥ * ॥ పార్వణమ్ - త్రిపురుషోద్దేశ్యమ్ । విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ అపాద్యసహపిణ్డత్వమౌరసోవిధివత్సుతః । కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ తతశ్చ "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరం ద్విజైః । మాతాపిత్రోఃపృథక్కార్యమేకోద్దిష్టం మృతేఽహ

న ॥ " ఇత్యాదివచనం బోధాయనవిషయం మన్తవ్యమ్ । దర్శాదివత్ - పార్వణవత్ .

మాసికవైలక్షణ్యమాహ —

మూ — ఆశౌచాద్యన్తరితం మాసికముత్తరమాసికాహ ఏవ తన్త్రి తత్కుర్యాత్ .

వ్యా — తన్త్రితః - నపృథక్ పాకహోమాదిః , పిణ్డదానంతుపృథగేవ । ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతు సంప్రాప్తే యదివిఘ్నః ప్రజాయతే । మాసేఽన్యస్మిం స్తిథౌ తస్యాం కుర్యాదన్తరితంచతత్ ॥ * ॥ ఏకోద్దిష్టమత్ర సాపిణ్డ్యాత్ప్రాక్క్రియమాణం మాసికమేవ । కణ్వః ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం మాసికంచ యద్యన్తరితం భవేత్ । తత్తముత్తరపాతన్త్రైకనుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ అన్తరితమ్ - ద్రవ్యవిప్రాలాభేనవా దేశోపప్లవేనవా విఘ్నితమ్ .

ఆబ్దికేవైలక్షణ్యమాహ —

మూ — ఆబ్దికంత్వశౌచానన్తరాహే.

వ్యా — ఆశౌచే నిర్గతేఽనన్తరదినే ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కుర్యాన్నోత్తరమృతాహ ఇత్యర్థః । ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే త్వాశౌచం జాయతేయది । ఆశౌచేతువ్యతిక్రాన్తే తేభ్యశ్శ్రాద్ధం ప్రదీయతే ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ దేయేప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధేత్వన్తరామృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరం కార్యం తన్మాసీన్దుక్షయేపివా ॥ * ॥ ఇన్దుక్షయః - దర్శః , కథంచిదాశౌచానన్తరదినే శ్రాద్ధాసమ్భవేదర్శే కార్యమిత్యర్థః । శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేఽహని సమ్ప్రాప్తే హ్యాశౌచంజాయతేయది । ఆశౌచాన్తదినే కార్యమితి వాసిష్ఠభాషితమ్ ॥ * ॥ .

మూ — దోషాభావవచనంతు ప్రారబ్ధవిషయమ్ .

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యాబ్దికం పిత్రోరశుద్ధౌ ప్రాప్యరసస్సుతః । కుర్యాదేవతిథిప్రాప్త మితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ తమశ్రాద్ధేతుసంప్రాప్తే పిత్రోరాశౌచసమ్భవే । తదానీమశుచిర్నస్యాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహని ॥ " ఇతి శ్రీధరీయాద్యుదాహృతవచనముపక్రాన్తశ్రాద్ధవిషయమిత్యర్థః । తథావిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు

ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । నిమన్త్రితస్య విప్రస్య నాశౌచం మృతసూతకే ॥ * ॥ ఏవమాశౌచోత్పత్తేః ప్రాగ్బ్రాహ్మణార్థం పృథక్కృతమన్నం భోక్తవ్యమేవ । తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషు త్వన్తరా మృతసూతకే । పూర్వసఙ్కల్పితార్థేషు న దోషః పరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇదం పిత్రర్థమిదం బ్రాహ్మణార్థమిదం దేవార్థమిత్యాశౌచావగమాత్ప్రాగేవ నిర్దిష్టార్థేషు పశ్చాదాగతమాశౌచం నాస్తీత్యర్థః । బ్రాహ్మే చ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । దేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం మృతసూతకే ॥ * ॥ "నిమన్త్రితాన్ హి పితర ఉపతిష్ఠన్తి తాన్ ద్విజాన్" ఇత్యనుస్మరణాన్నిమన్త్రితవిప్రదేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నిమన్త్రితానాం నాశౌచమ్, కర్తుస్తు పాకే ప్రారబ్ధే నాశౌచమితి వివేకః । స్మృత్యర్థసారే సద్యశ్శౌచప్రకరణే ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భో వరణం యజ్ఞే సఙ్కల్పో వ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా ॥ * ॥ అతః కర్తుర్భోక్తౄణాం చ పశ్చాదాగతమాశౌచం నాస్త్యేవ.

మూ — ప్రాక్క్లృప్తార్థైః సఙ్కల్పవిధినాఽఽశౌచేఽన్యైశ్శ్రాద్ధం కారయేత్.

వ్యా — అయమర్థః — అయం ముహూర్తః ఇయం ప్రసవోన్ముఖీ శ్రాద్ధం చాసన్నమితి విమృశ్య మదీయమిదం గృహం గృహాన్తర్గతం సర్వం వస్తు చ బ్రాహ్మణార్థం భవత్వితి నిర్దిశేత్, పశ్చాదాగతేఽప్యాశౌచే ప్రాగవక్లృప్తైర్ద్రవ్యైస్సఙ్కల్పవిధానేన, అన్యైః-ఆశౌచరహితైః, శ్రాద్ధం కారయేదితి । సఙ్కల్పగ్రహణాద్ధోమపిణ్డదాననిషేధః, అన్యగ్రహణాత్స్వస్య స్త్రీపుత్రాదీనాం చ శ్రాద్ధద్రవ్యదాతృభోక్తృస్పర్శనిషేధః । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ పూర్వసఙ్కల్పితస్య ద్రవ్యస్య నాశౌచమ్, " ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞే సమ్భృతసమ్భారే వివాహే శ్రాద్ధకర్మణి । పూర్వసఙ్కల్పితం ద్రవ్యం దీయమానం న దుష్యతి ॥ " ఇతి క్రతుస్మరణాత్ ॥ * ॥ తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వన్తరా మృతసూతకే । శేషమన్నం పరైర్దేయం దాతౄన్భోక్తౄంశ్చ న స్పృశేత్ ॥ * ॥ శేషమ్-బ్రాహ్మణసాత్కృతద్రవ్యమ్ । నను భుఞ్జానేభ్యో దత్తావశిష్టం దేయద్రవ్యం శేషశబ్దార్థః కిం న స్యాత్, న స్యాత్, నత్రిప్రతీత్యత్ర ప్రతిశబ్దేన

ష్ణచర్యాది వ్రతయోగినశ్శ్రాద్ధకర్తృభోక్త్రోశ్చగ్రహణాత్, "॥ శ్లో ॥ నిత్యమన్నప్రదస్యాపి కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిషు। ప్రవృత్తేకృచ్ఛ్రహోమాదౌ బ్రాహ్మణాదిషు భోజనే॥ గృహీతనియమస్యాపి నస్యాదన్యస్యకస్యచిత్। నిమన్త్రితేషువిప్రేషు ప్రారబ్ధేశ్రాద్ధకర్మణి॥ నిమన్త్రితస్య విప్రస్య స్వాధ్యాయనిరతస్యచ।" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ శ్రాద్ధకర్తుస్సద్యశ్శౌచవిధానేన తేనైవకర్తుం శక్యత్వాత్। తస్యసద్యశ్శౌచే తత్స్త్రియాశ్చ సద్యశ్శౌచమేవేతి "శేషమన్నం పరైర్దేయమ్" ఇతివచనం నాత్రప్రవర్తతే, అతఃప్రాక్కల్పస్తార్థఏవ శేషశబ్దార్థః, ఏతద్విషయం వాఽఽశౌచే శ్రాద్ధపరం శ్రీధరీయవచనద్వయమ్, అతఃకర్తృభోక్తృద్రవ్యాణామాశౌచం నాస్త్యేవేతి నిశ్చీయతే। ఏవముత్సవాదౌచ। తథా విజ్ఞానేశ్వరే॥ వా॥ వివాహాదిషు సూతకోత్పత్తౌ ప్రాక్ బ్రాహ్మణార్థం పృథక్కృతమన్నం భోక్తవ్యమేవ"॥ శ్లో॥ వివాహోత్సవ యజ్ఞేషుత్వన్తరామృతసూతకే। పూర్వసఙ్కల్పితార్థేషు నదోషఃపరికీర్తితః॥" ఇతి బృహస్పతివచనాత్॥ * ॥ తథాఽపరో విశేషష్షట్త్రింశన్మతే దర్శితః॥ శ్లో॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వన్తరామృతసూతకే। పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం భోక్తవ్యంచ ద్విజోత్తమైః॥ భుఞ్జానేషుతువిప్రేషుత్వన్తరామృతసూతకే। అన్యగేహోదకాచాన్తాస్సర్వేతే శుచయఃస్మృతాః॥ * ॥ ఇతి। అతోభోజనే ప్రారబ్ధే ప్రాక్సఙ్కల్పితత్వాభావేప్యుత్సవాదౌ భోక్త్రణాం దోషాభావఏవేతి ద్రష్టవ్యమ్। "అన్యగేహోదకాచాన్తాః" ఇతిస్మరణాద్భోక్తృణన్తరమాశౌచసద్భావోఽవగమ్యతే। అతశ్శుద్ధ్యాచమనంగృహాన్తరోదకేనైవ కర్తవ్యమ్। అతిక్రాన్తాశౌచవిషయంవా శ్రీధరీయ వచనద్వయమ్.

ఉక్తార్థమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — ఏవమతిక్రాన్తాశౌచే ద్రవ్యాణామదుష్టత్వాత్సమ్యగాశౌచేచ క్రియాద్రవ్యాణాం స్త్రీపుత్రాదీనాంచాశౌచాభావాత్స్వత్వాద్యదిభిరేవకారయేత్.

వ్యా — శవసంసర్గనిమిత్తాశౌచేత్వఙ్గిరసావిశేషఉక్తః॥ శ్లో॥ ఆశౌచంయస్యసంసర్గాదాపతేద్గృహమేధినః। క్రియాస్తస్యనలుప్యన్తే గృహ్యా

ణాంచ నతద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ - అశౌచమ్, కేవలం గృహమేధిన ఏవ, నపునస్తద్గృహే భవానాం భార్యాదీనాం తద్ద్రవ్యాణాంచ భవేది త్యర్థః । అతిక్రాన్తాశౌచేవ్యయమేవవిధిస్స్మృత్యన్తరే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తేదశాహేతు పశ్చాజ్జ్ఞానాతిచేద్గృహీ । త్రిరాత్రం సూతకంత స్యనతద్ద్రవ్యస్యకస్యచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిక్రాన్తే స్త్రియాఆశౌచ మస్త్యేవ సపిణ్డనిబన్ధనత్వాద్ద్రవ్యమాత్రగ్రహణాచ్చ । సమ్పరాశౌచేతు క్రియాలోపాభావస్మరణాద్ధోమాదికమన్యేన కారయితవ్యమ్, తదా కర్తృవ్యతిరిక్తస్యాన్యస్యోపవీతమేవ । తథాస్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఋత్విగాదిర్యదాకుర్యాద్ధోమం శ్రాద్ధక్రియాంక్వచిత్ । ఉపవీత్యేవకుర్వీ తకర్తుస్స్యాదపసవ్యకమ్ । ఏతద్విషయంవా శ్రీధరీయం వచనద్వయమ్.

ప్రాసఙ్గికం పరిసమాప్య ప్రకృతమాహ —

మూ — దాహకస్తు స్వదేయం శ్రాద్ధమన్తరితం ద్వాదశాహ ఏవకు ర్యాన్నైకాదశాహే, తత్రశుద్ధ్యభావాన్నిషేధాచ్చ.

వ్యా — అన్వయవ్యతిరేకాభ్యామర్థసిద్ధిరితి తమక్తిః “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్త ఏవస్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ ।” ఇత్యేకాదశాహేశుద్ధ్యభావేన తత్రకర్తుమశక్యత్వాత్, “ ॥శ్లో॥ ఏకోద్దిష్టస్యదివసే సపిణ్డీకరణంవినా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం పితృక్రోధాత్త్రయమాప్నోతి సన్తతిః ॥” ఇతి సాపిణ్డ్యవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధనిషేధాచ్చ, అగ్నిదోఽన్తరితం స్వదేయంశ్రాద్ధం ద్వాదశాహఏవకుర్యాత్సపిణ్డీకరణంతు పావకాశత్వాత్త్రయోదశాహేకుర్యాత్.

మూ — ద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యే షోడశానాంద్విరావృత్తిం కుర్యాత్.

వ్యా — అత్రగాలవః ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । షోడశానాంద్విరావృత్తింకుర్యాదిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ గోభిలశ్చ ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాగ్విహితాతుసపిణ్డతా । విధివత్తానికుర్వీత పునశ్శ్రాద్ధానిషోడశ ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయంతస్యాపి వత్సరమ్ ॥ * ॥.

నన్వేవంసతి త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యేఽపి షోడశానాంపునఃకరణంస్యా దిత్యత్రాహ —

మూ — అన్యత్రతు పూర్వకృతానాం నపునఃకరణమ్.

వ్యా — ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తే త్రిపక్షత్రిమాసాదౌ సాపిణ్డ్యేస్వస్వకాలేకృతాని పూర్వమాసికాని నపునఃకుర్యాత్ । అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యాత్ప్రాఙ్మాసికాని స్వస్వకాలేకృతానితు । నపునస్తాని వైకుర్యాన్నకృతాని పునశ్చరేత్ ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — అకృతాన్యకృష్యోత్తర మాసికైస్సహానుతిష్ఠేత్.

వ్యా — "తత్తదుత్తరసాతన్త్ర్యేత్" ఇతివచనాదుత్తర మాసికాహేవా సాపిణ్డ్యాహేవా ప్రాగకృతాని సంహత్యకుర్యాత్.

మూ — సాపిణ్డ్యోత్తరకాల భావీనిస్వస్వకాలే పునశ్చకుర్యాత్.

వ్యా — నిషేధానుష్ఠానయోరన్యతరోక్త్యైవాన్యతరస్య సిద్ధావప్యాధిక్యాత్కణ్ఠోక్తస్య బలీయస్త్వాదత్రోభయోక్తిరితి నచోద్యావకాశః । అత్రకార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ అర్వాగబ్దాద్యత్రయత్ర సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । తదూర్ధ్వం మాసికానాంతుయథాకాలమనుష్ఠితిః ॥ * ॥ ఇతి.

ఏవంకృతాన్యపి మాసికాని శుభాగమేతత్పూర్వమేవతదుత్తరభావీనిపునరప్యపకృష్య కర్తవ్యానీత్యాహ —

మూ — వృద్ధౌతదుత్తరమాసికాని కృతానిపునరప్యపకృష్యకుర్యాత్

వ్యా — శాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥ * ॥.

పూర్వవత్కృతానామపి మాసికానాం స్వస్వకాలే పునఃకరణే ప్రాప్తేతదపవాదమాహ —

మూ — నస్వకాలేపునఃకుర్యాన్నిషేధాత్.

వ్యా — ఉత్సవార్థమపకృష్య కృతాని మాసికాని స్వకాలేనపునఃకుర్యాన్నిషేధాత్ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ । తథాకాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ నివర్త్యవృద్ధితన్త్రంతు మాసికానినతన్త్రయేత్ । అయాతయామమరణం భవేదితివినిశ్చితమ్ ॥ * ॥ తదేవమ్ " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియాని శ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలేతుకార్యాణి నాన్యథాముచ్యతే తతః ॥ " ఇతిహారీతాదివచనాని ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్యకృత

మాసికానాం స్వస్వకాలే పునఃకరణపరాణీతి మన్తవ్యమ్ । ఏవం మాసికా
పకర్షవిధానాత్క్వచిద్వచనాత్స్థానభిజ్ఞాః పుత్రభ్రాత్రాద్యుత్సవాగమే
పి మాసికాన్యపకృష్య కుర్వన్తి, తత్తథా న కార్యమ్, కుతః “ ॥ శ్లో ॥ అప
కృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్విజః ।” ఇతి కర్తురేవాభ్యుదయే మాసి
కాపకర్షవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రం తు మాసికాని నత
న్త్రయేత్ ।” ఇతి వృద్ధితన్త్రమాసికయోరేకకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ.

తతశ్చ య ఏవ మాసికకర్తా స ఏవోత్సవకర్తా చేత్తదా తస్యైవ పుంసు
వనాదిశుభాగమే మాసికాన్యపకృష్య కుర్యాన్నాన్యస్యేతి వచనన్యాయసి
ద్ధార్థమాహ —

మూ — తద్ధ్యైతదేకే భ్రాత్రాద్యుత్సవేఽప్యపకృష్య కుర్వతే తన్నత
థా కుర్యాన్మాసికకర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షవచనాత్సమానక
ర్తృకత్వస్మరణాచ్చ కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షః.

వ్యా — ఏవం మాసికోత్సవయోః కర్తుస్స్వస్యైవ శుభాగమమన్తరేణ
మాసికాపకర్షే ప్రత్యవాయమాహ శాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥ అన్తరేణైవ
యో వృద్ధిం మాసికాన్యపకర్షతి । స శ్రాద్ధీ నరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మ
జ్జతి ॥ * ॥ తస్మాదనోత్సవే మాసికాపకర్షోఽనయుక్త ఏవ । మోహాదపకృ
ష్య కృతేఽపి “ ॥ శ్లో ॥ అకాలే చేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునఃక్రియా ।
కాలాతీతం తు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ ” ఇతి కాత్యాయనస్మర
ణాత్స్వస్వకాలే పునఃకర్తవ్యమేవ । అత ఏవ ద్వాదశాహాదౌ కృతమాసి
కానాం స్వస్వకాలే పునఃకరణం విధీయతే, వృద్ధౌ తు వచనాన్న పునఃకర
ణమితి న కశ్చిద్విరోధః .

ప్రసఙ్గాదిదమాహ —

మూ — సఙ్ఘాతమరణే వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే తు ద్వాదశే మాసి మృతా
హే మాసికాని కుర్యాత్సాతన్త్ర్యాత్ .

వ్యా — పిత్రోః పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం చ సఙ్ఘాతమరణే ఏకోద్దిష్టాన్త
కృత్యవ్యతిరేకేణ మాసికసాపిణ్డ్యనిషేధాద్వత్సరాన్తే సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చ
“ తత్రమన్త్రపాఠస్తాన్త్ర్యాదనుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ” ఇత్యకృతమాసికానా
ముత్తరమాసికాహ ఏవ కర్తవ్యతోక్తేర్ద్వాదశమాసికాహ ఏవ న మాసికా

దిని పఞ్చదశ షోడశ శ్రాద్ధాని కుర్యాదిత్యర్థః । కథం దదత్రాకరణే ఊనాబ్దికాహే వా ప్రత్యాబ్దికాత్పూర్వదినే సపిణ్డీకరణాహే వా కుర్యాత్.

వత్సరాతిక్రమే నియమమాహ —

మూ — అత్యబ్దసాపిణ్డ్యే కృతాన్యకృతాని చ మాసికాని కృష్ణైకాదశ్యాం దర్శే మృతేఽహ్ని వా సపిణ్డీకరణాహే వా కుర్యాత్.

వ్యా — “ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డనామ్ ” ఇతి లోకాక్షివచనాత్కృతానాం పునఃకరణం కథమితి శఙ్కానిరాకరణాయోక్తం కృతాన్యకృతానీతి । అత్ర శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ కృతేషు మాసికేష్వేషు సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరే వ్యతీతే తు పునస్తాని సమాచరేత్ ॥ * ॥ మాసికానాం సపిణ్డీకరణాఙ్గత్వాద్విహితకాలేషు సపిణ్డీకరణాకరణే కాలాన్తరే తత్కరణే కృతైరప్యఙ్గభూతైర్మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ ప్రధానస్యాక్రియాయాం తు సాఙ్గం తత్క్రియతే పునః । తదఙ్గస్యాక్రియాయాం తు నావృత్తిర్నైవ తత్క్రియా ॥ * ॥ నను తర్హి ప్రధానభూత సాపిణ్డ్యమాత్రానుష్ఠానేన మాసికానుష్ఠానమితి చేన్మైవమ్, “ ॥ శ్లో ॥ యస్యైతాని న దత్తాని ప్రేతశ్రాద్ధాని షోడశ । పిశాచత్వం స్థిరం తస్య దత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ ” ఇతి వచనాత్ । మరీచిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే నజ్ఞాతే వా మృతేఽని । ఏకాదశ్యాం తు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే విచక్షణైః ॥ * ॥ తిథ్యన్తరమాహ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే తు పఞ్చమ్యామష్టమ్యాం దర్శ ఏవ వా । ఏకాదశ్యాం తు కర్తవ్యం స్వకాలాకరణే సతి ॥ * ॥ ఇదం చ సర్వశ్రాద్ధాతిక్రమవిషయమ్.

మూ — నాత్ర తాని పునః కుర్యాత్ప్రాగబ్దాదేవ తత్స్మరణాత్.

వ్యా — అత్ర - అతీతే వత్సరే, కృతాని మాసికాని న పునః కుర్యాత్, అత్ర హేతుః ప్రాగితి । “ అర్వాక్సపిణ్డీకరణాత్ ” “ ఆర్వాగబ్దాద్యత్ర యత్ర ” “ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్ ” ఇత్యాదిభిర్వత్సరాత్ప్రాగేవ సపిణ్డీకరణే తదూర్ధ్వమాసికానాం పునఃకరణవిధానాదిత్యర్థః.

ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యే మాసికాని స్వస్వకాలే కార్యాణ్యేవాహో స్విత్సాపిణ్డ్యాత్పూర్వమపకృష్య కృత్వా పశ్చాత్స్వస్వకాలేపి కార్యాణీతి పరిచోద్య సిద్ధాన్తమాహ —

మూ — ప్రాగబ్దాత్సపిణ్డ్యే మాసికాన్యపకృష్యకుర్యాన్నవాకుర్యాదితి మీమాంసాతత్ర నకుర్యాదిత్యాహురప్రాప్తకాలత్వేన ప్రాగనధికారాత్కుర్యాదిత్యపరే వచనాద్ద్విరావృత్తివిధానాచ్చ.

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ యదా ప్రాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణం తదా షోడశశ్రాద్ధాని కృత్వా సపిణ్డీకరణం కార్యముత సపిణ్డీకరణంకృత్వా స్వకాలే తాని కర్తవ్యానీతి సంశయః, ఉభయథా వచనదర్శనాత్, తత్ర సపిణ్డీకరణంకృత్వా స్వకాలే తాని కర్తవ్యానీతి ప్రథమఃకల్పః, అప్రాప్తకాలత్వేన ప్రాగనధికారాత్, యదపి వచనం షోడశశ్రాద్ధాని కృత్వైవ సపిణ్డీకరణం వత్సరాత్ప్రాగితి సోఽయమాపత్కల్పః ॥ * ॥ ఇతి । అప్రాప్తకాలత్వేనేతి, కాలస్యానుపాదేయత్వేనాపకర్షాయోగాత్స్వకాలాత్పూర్వం మాసికానుష్ఠానం నశక్యమితి భావః । కుర్యాదిత్యపర ఇతి, తత్ర హేతుద్వయమ్, వచనాత్ - “ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డతామ్ ” ఇతివచనాదిత్యర్థః । ద్విరావృత్తివిధానాచ్చ - “ షోడశానాం ద్విరావృత్తింకుర్యాదిత్యాహగౌతమః ” ఇతిద్విరావృత్తివిధానాచ్చేత్యర్థః.

నహి వచనసిద్ధేఽర్థే చోద్యావకాశ ఇత్యాహ —

మూ — కింకింహి వచనం నకుర్యాన్నాస్తివచనస్యాతిభారః.

వ్యా — యథా సర్వస్వదాన ద్వాదశవార్షికవ్రత మాసోపవాస భృగుపతనాదివిధిర్నహితత్ర శక్తిం ద్రవ్యంవాఽపేక్ష్య విధీయతే, యథావా “ ॥ శ్లో ॥ హీనకల్పంనకుర్వీత సతిద్రవ్యే । ” “ ॥ శ్లో ॥ ప్రభుఃప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేనవర్తతే । నసామ్పరాయికంతస్య దుర్మతేర్విద్యతేఫలమ్ ॥ ” ఇతి కామ్యేఽనుకల్పోనిషిద్ధః నహితత్ర యథాధికారంవిధిఃప్రవర్తతే, యథాచ “ కామమేవైకాంగాందద్యాత్ - తదర్ధంపాదమేవవా - అశ్వైతదపరమ్ ” ఇత్యాదినిత్యేషుగౌణవిధిః, యథావావృద్ధౌమాసికాపకర్షవిధిస్తత్పునఃకరణనిషేధశ్చ, తథాఽత్రాపీతిద్రష్టవ్యమ్ । నహివాచనికేఽర్థేయుక్త్యఃపక్షపాతోవాప్రభవన్తి, అతో వచనస్యావిధేయాంశోనాస్తి, అతస్సర్వత్ర శాస్త్రోక్తం నవిచికిత్సనీయమ్, తత్తథైవ కర్తవ్యమితి ప్రామాణికానాం మార్గః । తస్మాద్యుగపద్వాద్ధాన్తే మాసికాచరణమ్, వర్షమధ్యే సాపిణ్డ్యే మాసికాపకర్షః, స్వకాలే పునరనుష్ఠా

నమ్, వృద్ధావపకృష్టానామప్యపకర్షః, తేషాం నపునఃకరణమ్, కృతా నామప్యత్యబ్దే పునఃకరణమ్, కృతానామప్యత్యబ్దేకరణే ద్విరావృత్త్యభావః, కర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్ష ఇత్యాదికం శాస్త్రసిద్ధమితి నాత్ర విచికిత్సా కార్యేత్యలమ్। నన్వస్తు కర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షః, సపునఃకస్మిన్నితిచేత్ "కుర్యాదభ్యుదయం తతః - మఙ్గలం ప్రాప్యముపస్థితమ్ - నాన్దీముఖే ద్విజః" ఇతి సామాన్యేనస్మరణాత్సర్వోఽప్యుత్సవ ఇతి చేన్న, "॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమితౌ యస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్। నదైవం నాపి పిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణోనవత్సరః॥ స్నానంచైవమహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నితర్పణమ్। ప్రథమేఽబ్దేనకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే॥" ఇతి దేవలేనప్రమీతపితృకస్య వత్సరం దేహాశుచిత్వేన స్నానాదినిషేధాత్। అశుచిః - కర్మానర్హః, స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, మహాదానం ప్రసిద్ధమ్, స్వాధ్యాయః - ఉపాకర్మ, అగ్నితర్పణమ్ - అగ్న్యాధానాది, ఏతాని పితృమృతాబ్దే న కార్యాణీత్యర్థః। తర్హ్యపకర్షవిధిర్వ్యర్థస్స్యాదితి చేన్న, స్వకాలమనతిక్రమ్యావశ్యకర్తవ్యతయోక్త పుంసవనాద్యన్నప్రాశనాన్త శుభవిషయత్వాత్తస్య। స్మర్యతేహి పుంసవనాదీనామవశ్యకర్తవ్యత్వమ్। ఆత్రేయే॥ శ్లో॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషుమూఢత్వంజీవశుక్రయోః। అధిమాసాదదోషాశ్చ నస్యుఃకాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలంనలఙ్ఘయేత్। జ్ఞాతీనాం ప్రేతకార్యాణి హ్యకుర్వన్నపి కారయేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ యస్యాఃక్రియాయాస్సంప్రోక్తః కాలో మాసైర్దినైరపి। తస్యాంనైవచవక్రత్వం మూఢత్వం జీవశుక్రయోః ॥ * ॥ అతో మాసదోషాభావాదవశ్యకర్తవ్యపుంసవనాదివిషయ ఏవాయమపకర్షవిధిస్సార్థకః, అన్యథా "స్నానంచైవమహాదానమ్" ఇతి దేవలవచనవిరోధఃప్రసజ్యేత। ఇదం ద్వాదశాహాత్ప్రా సపిణ్డీకరణాకరణవిషయమితిచేన్న, వత్సరగ్రహణాత్। తచ్చవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభిప్రాయమితిచేన్న, అప్రతీతేః, తథావిశేషవచనాభావాత్, సాపిణ్డ్యాదర్వాక్స్నానమహాదానస్వాధ్యాయాగ్నితర్పణాద్యుత్సవాన్నకుర్యాదితి వచనవ్యర్థ్యప్రసఙ్గాచ్చ; కించ "॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతౌసూనుర్కుర్యాత్సంవత్సరాదృతే। మైథునంతు సమాసాద్య ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ యదిసు

ల్లాన్తసంయోగఃకృచ్ఛ్రాంచాన్ద్రాయణంచరేత్ । ఆహితోయదిగర్భస్స్యా
ద్బ్రహ్మహత్యావ్రతంచరేత్ ॥ ” ఇతి సత్యవ్ర[illegible]వచనవిరోధాచ్చ ।
“ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః । ” ఇత్యాదివచ
నం పుంసవనాది విషయమితి నకశ్చిద్విరోధః । తర్హి గర్భాష్టమోపనయన
శ్రుతివిరోధ ఇతిచేన్న, సపిణ్డీకరణంకృత్వాఽన్యేనాపి కారయితుం శక్య
త్వాత్ । తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ తమసోవాయ ఏషతమః ప్రవిశతియ
మవిద్వానుపనయతే యశ్చావిద్వానితిహి బ్రాహ్మణం తస్మిన్నభిజనవిద్యా
సముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతపితృ
కస్య శుద్ధాష్టమత్వే కథమితిచేన్న, “ అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీ
త ” ఇతిశ్రుతిబలాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధేతు శ్రుతిరేవ
బలీయసీ । ” ఇతి స్మృతేః పుంసవనాదివత్కర్తుం శక్యత్వాత్ । వివా
హాదేః కాలాన్తరేఽపి విధాతుం శక్యత్వాత్కాలాతిపత్తిదోషాభావాచ్చన
పితృమృతాబ్దే వివాహాదిః కార్యః । తదేవమ్, యః కాలాన్తరేఽపి కర్తుం
శక్య ఉత్సవోనతత్రమాసికాపకర్షణమితి స్థితమ్ । ఏవం సంవత్సరావధస్సాపి
ణ్డ్యేఽపి కేశధారాణాదివ్రతం సర్వేషామపి పుత్రాణాం భవతి, “ పిత్ర
న్తాబ్దేక్షురన్త్యజేత్ - మాతాపిత్రోస్తు వత్సరమ్ - మాతాపితోర్మృతా
బ్దేచ వపనంనైవకారయేత్ ” ఇత్యాత్రేయాదిభిరవిశేషేణ స్మరణాత్.

“ ॥ శ్లో ॥ ఏకభాణ్డేనపచతాం పితృదేవార్చనాదికమ్ । ఏకం భ
వేద్విభక్తానాం తదేవస్యాద్గృహేగృహే ॥ ” ఇతి పుత్రాణాం విభక్తానాం
ప్రత్యేకం మాసికానుష్ఠానేప్రసక్తే తదపవాదమాహ.

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచ షోడశ ।
ఏకేనైవతు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ ” ఇతివచనాత్సమాన
కర్తృకత్వస్మృతేశ్చసాపిణ్డ్యకర్తైవమాసికానికుర్యాన్నభ్రాత్రాదిః.

వ్యా — “ ఏతచ్చ ప్రేతశ్రాద్ధసహితం సపిణ్డీకరణం సంవిభక్తధనే
ష్వపిబహుషు భ్రాతృషు పత్న్యేకేనైవకార్యం నసర్వైః పుత్రైః ” ఇతి
విజ్ఞానేశ్వరః । అత్రఏకశబ్దో ముఖ్యకర్తృపరః । యఏవ సపిణ్డీకరణంకరో
తి సఏవ మాసికానికుర్యాన్నాన్యఇత్యర్థః । యథా సపిణ్డీకరణం జ్యేష్ఠఏవ
కుర్యాన్నకనిష్ఠః “ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపుత్రస్యసద్భావే కనిష్ఠఃకురుతేక్రియామ్ ।

ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత పితృత్వం నాధిగచ్ఛతి ॥" ఇతివచనాత్, తథా నవశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధ్యేకోద్దిష్ట సోదకుమ్భ మాసిక శ్రాద్ధాని జ్యేష్ఠపవకుర్యాత్। సమానేతి, "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డతామ్।" ఇత్యాదివచనేషు మాసికానాం సాపిణ్డ్యస్య చైకకర్తృకత్వం శ్రూయతేహీత్యర్థః "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాని షోడశ।" ఇత్యాదావేకవచనదర్శనాచ్చేతిచశబ్దార్థః.

అత్ర వర్జ్యావర్జ్య వివేకౌపయికమధిమాసాదిలక్షణమాహ —

మూ — చాన్ద్రాత్సౌరాతిరేకేణ సంవత్సరః కదాచిత్త్రయోదశమాసస్స్యాత్సోఽధిమాసః.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ మేషాదిస్థే సవితరి యో యో దర్శః ప్రవర్తతే। చాన్ద్రమాసాస్తత్తదన్తాశ్చైత్రాద్యా ద్వాదశ స్మృతాః ॥" ఇతివచనాన్మేషాదిరాశిస్థే సూర్యే శుక్లపక్షాదిర్దర్శాన్తశ్చాన్ద్రో మాసః, యావత్కాలమేకస్మిన్రాశౌ రవిస్తిష్ఠతి స మాసస్సౌరః। అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రశ్శుక్లాది దర్శాన్తస్సావనస్త్రింశతా దినైః। ఏకరాశౌ రవిర్యావత్కాలం మాసస్స భాస్వతః ॥ * ॥ తస్మాత్సౌర్యమధ్యగతి వశేన మేషాదిషు ప్రతిమాసం సౌరే మాసే దినార్ధం దినద్వయమిత్యతిరిచ్యతే, తతశ్చ వత్సరాన్తే త్రయోదశ షోడశ వా దినాన్యధికాని స్యుః, ఏవం సంవత్సరాన్తే పీతిచాన్ద్రో వత్సరః కదాచిత్త్రయోదశమాసస్స్యాత్। కదాచిదితి, కించిదధికార్ధతృతీయేఽబ్దఇత్యర్థః। ఏవం రవిమధ్యగత్యా దర్శాన్తద్వయయుక్తః ప్రాకృతాదతిరిక్తో యో మాసస్సోఽధిమాసః। తథా శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ రవిమధ్యమసఙ్క్రాన్త్యోర్మధ్యే మధ్యార్క చన్ద్రయోగౌ చేత్। అధిమాసస్సంసర్పస్స్ఫుటయోరంహస్పతిర్నో చేత్ ॥ * ॥ అస్యార్థః — యదా మధ్యమచారేణ రవావేకరాశిస్థే దర్శాన్తద్వయం భవతి సోఽధిమాసః, యదా స్ఫుటచారేణ తదా సంసర్పః, యదాఽస్ఫుటయోరేవ సూర్యేన్దుసఙ్గమయోర్మధ్యే ద్వావపి సఙ్క్రమౌ స్తస్తదాఽంహస్పతిరితి। హారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ త్రిరేకాదశమాసాన్తైస్త్రయోదశదినే గతే। మధ్యే మధ్యార్కసఙ్క్రాన్త్యోర్యస్స్యాద్విపష్టైఽధిమాసకః ॥ * ॥ సూర్యసిద్ధాన్తేచ ॥ శ్లో ॥ సౌరసంవత్సరస్యాన్తే మానేన శశిజేన తు। ఏకాదశాతిరిచ్యన్తే దినాని భృగునన్దన ॥ అబ్దద్వయే సాష్టమా

సేమాసాన్మాసోఽతిరిచ్యతే। నచాధిమాసకః ప్రోక్తః కామ్యకర్మసు కర్హిచిత్ ॥*॥ మాసాత్ - సౌరమాసాత్, మాసః - చాన్ద్రః, సౌరమాసదినాతిరేకేణ చాన్ద్రవత్సరో మాసాధికో భవతీత్యర్థః, "అస్తి త్రయోదశో మాసః" ఇతి శ్రుతేః। "॥శ్లో॥ ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైర్దినైష్షోడశభిస్తథా। ఘటికానాంచతుష్కేణ భవత్యధికమాసకః ॥" ఇతి నిష్కృష్య సిద్ధాన్తోక్తమ్, ద్వాత్రింశద్భిరిత్యధిమాసవ్యతిరేకేణ, అతో న విరోధః। త్రిచతురహాధిక్యంతు సిద్ధాన్తభేదాదితి ద్రష్టవ్యమ్। శ్రీధరీయే చ ॥శ్లో॥ దర్శద్వయమతిక్రమ్య యదా సంక్రమతే రవిః। అధిమాసస్స విజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥*॥ నారదశ్చ ॥శ్లో॥ నష్టేన్దుపర్వకాలే స్యాద్యత్సూర్యసంక్రమణం యది। తస్మిన్మాస్యుపరి పర్వ సమాసోఽధికమాసకః ॥*॥ నష్టేన్దుపర్వకాలే - నష్టేన్దుకలాయుక్తపర్వకాలే, దర్శాన్తకాల ఇత్యర్థః। దర్శాన్తయుక్తే తస్మిన్నేవ మాసి పునరపి దర్శాన్తశ్చేత్ సోఽధిమాస ఇత్యర్థః। గణితభేదేనాయమధిమాసస్య కదాచిత్పంచమేవర్షే భవతి। తథా సిద్ధాన్తే ॥శ్లో॥ పశ్చిమే పశ్చిమే వర్షే ద్వౌ మాసావధిమాసకౌ। ద్విరాషాఢస్తృతీయేఽబ్దే ద్విశ్శ్రావణః పఞ్చమే తథా ॥*॥ అయం చాధిమాసశ్చైత్రాదిష్వేవ భవతి। తథా బ్రహ్మసిద్ధాన్తః ॥శ్లో॥ చైత్రాదర్వాఙ్నాధిమాసః పరతస్త్వధికో భవేత్ ॥*॥ సిద్ధాన్తే చ ॥శ్లో॥ కన్యాతులాగతే సూర్యే వృశ్చికే చాఽథ ధన్వని। మకరే వాఽథ కుమ్భే వా నాధిమాసో విధీయతే ॥ ప్రాయో న శోభనస్సౌమ్యో జ్యేష్ఠశ్చాషాఢ ఏవ చ। మధ్యమాశ్చైత్రవైశాఖావధికోఽన్యస్సుభిక్షకృత్ ॥*॥ సౌమ్యః - మార్గశీర్షః, "సోమో దేవతా మృగశీర్షమ్" ఇతి శ్రుతేః.

అధిమాసస్వరూపమాహ —

మూ — తత్ర ద్వౌ మాసావేకనామానౌ షష్టిదినాత్మకౌ, తత్రాద్యః కర్మసు నిన్దిత ఉత్తరశ్శుద్ధః.

వ్యా — రాశిద్వయనిబన్ధనత్వాద్ద్వావిత్యుక్తిః, చైత్రాద్యేకసంజ్ఞకత్వాదేకనామానావితి। శ్లోకగౌతమః ॥శ్లో॥ ద్వౌ మాసావేకనామానావేకస్మిన్వత్సరే యది। తత్రాద్యే దైవకార్యాణి పితృకార్యాణి చోభయోః ॥*॥ వ్యాసశ్చ ॥శ్లో॥ షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితో బాదరాయణైః। పూర్వార్ధంతు పరిత్యాజ్యముత్తరార్ధం ప్రశస్యతే ॥*॥ గార్గ్యః ॥శ్లో॥

అమావాస్యాద్వయంయత్ర రవిసఙ్క్రాన్తివర్జితమ్ । అధిమాసస్సవిజ్ఞేయో మాసశ్శ్రాద్ధాఖ్యఉత్తరః ॥ * ॥ మైత్రేయసూత్రే ॥ వా ॥ మాసద్వయేయు ద్యేకం రాశిం సఙ్క్రామేతాదిత్యస్తత్రాద్యోమలిమ్లుచశ్శ్రాద్ధోఽన్యః.

స్ఫుటగతినిబన్ధనం సంజ్ఞాభేదమాహ —

మూ — చాన్ద్రేమాస్యేకస్మిన్ద్వే సఙ్క్రాన్తీచేదన్హస్పతిరత్రోత్త రోదుష్టః, సౌరేచేద్వౌ దర్శాన్తౌ సంసర్పో మలిమ్లుచశ్చాత్రా ద్యోదుష్టః.

వ్యా — పూర్వసూత్రేఽపరమాసస్య శుద్ధత్వోక్తేస్సంసర్పవిషయేతి వ్యవస్థాపరమిదం సూత్రమ్ । అత్ర యద్యప్యధికసంసర్పయోర్దర్శాన్తద్వ యయోగస్సమానః, తథాపి రవేర్మధ్యమాధికారసిద్ధే దర్శద్వయేసత్యధిక మాసోభవతి, స్ఫుటగతిసిద్ధే తస్మిన్సంసర్ప ఇతి విశేషః । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి నసఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవవా । సంసర్పాంహస్పతీమాసౌ సర్వకర్మ బహిష్కృతౌ ॥ * ॥ నృసింహః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి నసఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవవా । సంసర్పాంహస్పతీమాసావధిమా సశ్చనిన్దితః ॥ ప్రతిపద్దర్శయోస్సన్ధౌ యదా సఙ్క్రమతేరవిః । పూర్వం సంసర్పమిత్యాహుః పరమంహస్పతిం తథా ॥ * ॥ యస్మిన్మాసీత్యుక్తక్రమే ణ పౌర్వాపర్యం ద్రష్టవ్యమ్ । సన్ధిః - దర్శప్రతిపదోరన్తరమ్ । ఇదంద్వితీ యదర్శవిషయమ్, ప్రథమదర్శస్యాదౌ మధ్యేవా సఙ్క్రమేపి దర్శాన్త స్యమాసాన్తగపాతిత్వాద్దర్శాన్తద్వయయుక్తోహి సంసర్పః, సంసర్పతి - వ ర్ధతే, ఇతిసంసర్పః । పూర్వమాసస్యైవవృద్ధత్వాత్స ఏవ సంసర్పస్త్యాజ్యో నోత్తరః । ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తోంహస్పతిః క్షయాఖ్యశ్చ, అయం కార్తి కాదిషు కదాచిద్భవతి । క్షయః - లోపః । ద్వితీయసఙ్క్రాన్త్యనన్తరదర్శా న్త మాసస్యాంహస్పతావేవాన్తర్భావః క్షీణత్వాదిత్యర్థః । “ తథావత్సరమ ధ్యేఽధిమాసద్వయంచ ” ఇత్యుక్తమాసద్వయంనదుష్టమ్ । మాసద్వయేయ స్మిన్మాసినసఙ్క్రాన్తిర్దర్శద్వయయుక్తస్సపూర్వోమాసఃకర్మార్హః, ఉత్తరో ధిమాసోదుష్టః । తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ మాసద్వయేఽబ్దమధ్యేతు సఙ్క్రాన్తి ర్నయదాభవేత్ । ప్రాకృతస్తత్రపూర్వస్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ప్రాకృతః - మాసదోషవికార రహితఇత్యర్థః । నన్వబ్దమధ్యేసఙ్క్రాన్తి

రహిత మాసద్వయే పూర్వో మాసః ప్రాకృతఇత్యర్థః కిన్న స్యాత్, న స్యా
త్, అసమ్భవాత్, న హ్యేకస్మిన్ సౌరే దర్శాన్తద్వయయుక్తమాసద్వయం
సమ్భవతి, కార్తికాదిషు త్రయమాసస్యైవ సమ్భవాత్ । తస్య తు ద్విస
ఙ్క్రాన్తియుక్తత్వాత్, "ద్విసఙ్క్రాన్తిమాసః క్షయాఖ్యః కదాచిత్"
ఇతి స్మృతేః । అతో యథోక్త ఏవార్థస్సాధీయాన్ । అగస్త్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ న
ష్టేన్దావా యదా మధ్యే ద్వే సఙ్క్రాన్తీ భవేద్యదా । అంహస్పతిరథాద్య
స్స్యాత్సంసర్పః పరతస్తథా ॥ * ॥ న చాత్ర సంజ్ఞావైపరీత్యం శఙ్కనీయమ్,
వచనాన్తరైకార్థ్యాత్ । అయమర్థః — భవేదితిఛాన్దసః, భవేతామిత్యర్థః,
మధ్యశబ్దస్య షష్ఠీద్వివచనాన్తపదప్రతిసమ్బన్ధిత్వాద్విభక్తివ్యత్యయః కా
ర్యః, ఔచిత్యాత్, యద్వా పారే మధ్యే షష్ఠ్యా వేతి షష్ఠ్యర్థే ద్వితీయా, త
తశ్చ నష్టేన్ద్వోర్దర్శయోర్మధ్యే యది ద్వే సఙ్క్రాన్తీ భవేతామయమంహస్ప
తిః, ద్వయోస్సఙ్క్రాన్త్యోర్మధ్యే నష్టేన్దుదర్శాన్తౌ భవేతామయం సంసర్ప
ఇతి । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ
వా । సంసర్పాంహస్పతీ మాసౌ కామ్యే కర్మసు గర్హితౌ ॥ * ॥ కాలదీపవ్యా
ఖ్యానే ॥ శ్లో ॥ పర్వద్వయం సఙ్క్రమయోర్యది స్యాత్పర్వాన్తరే సఙ్క్ర
మణద్వయం వా । సంసర్పకాంహస్పతిమాససంజ్ఞౌ సూర్యేన్దుగత్యాత్వధిమా
ససంజ్ఞౌ ॥ * ॥ పర్వద్వయమ్ - దర్శద్వయమ్, దర్శాన్తద్వయమిత్యర్థః।
తత్రైవ సూర్యాచన్ద్రమసోర్యోగాత్, తేన ద్వితీయదర్శమధ్యే ఉత్తరస
ఙ్క్రమేపి న సంసర్పః, దర్శాన్తయోర్ద్వయోస్తత్రాభావాత్ । ఏవం
పూర్వదర్శే దర్శప్రతిపత్సన్ధియోగాత్ప్రాగేవ సూర్యసఙ్క్రమే ఉత్తరస
ఙ్క్రమాత్పూర్వమేవామావాస్యాసమాప్తౌ చ సంసర్ప ఏవ, దర్శాన్త
ద్వయయుక్తస్సంసర్ప ఇత్యర్థః, "అర్కచన్ద్రయోగాచ్చేత్" ఇతి స్మృ
తేః । నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిరహితో మాసో యో వా సఙ్క్రాన్తి
యుక్మకృత్ । పూర్వస్సంసర్పమాసస్స్యాదంహస్పతిరథాపరః ॥ మలిమ్లుచైస్స
మాక్రాన్తం సూర్యసఙ్క్రమవర్జితమ్ । మలిమ్లుచం విజానీయాత్సర్వకర్మసు
గర్హితమ్ ॥ నైఋతైర్యాతుధానాద్యైస్సమాక్రాన్తో మలిమ్లుచః ॥ * ॥ ఇతి.

ఏవం విశేషసంజ్ఞాముక్త్వా అధిమాసాంహస్పతిసంసర్పమాసానాం
సామాన్యసంజ్ఞామాహ —

మూ — తాః మలమాసా నాచక్షతే.

వ్యా — గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్వయం యత్ర ॥ * ॥ ఇతి । కాఠకగృహ్యేచ ॥ వా ॥ యస్మిన్మాసి ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — వర్షేఽప్యేకస్మిన్యది ద్వౌ మలమాసౌ పూర్వోఽసఙ్క్రాన్తోఽపి కర్మణ్యగ్రపరో మలమాసః.

వ్యా — జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తిమాసోఽధిమాసస్స్ఫుటస్స్యాద్ద్విసఙ్క్రాన్తిమాసః క్షయాఖ్యః కదాచిత్ । క్షయః కార్తికాది త్రయే నాన్యదా స్యాత్తదా వర్షమధ్యేఽధిమాసద్వయంచ ॥ ఏకత్ర మాసద్వితయం యది స్యాద్వర్షేఽధికస్తత్ర పరోఽధిమాసః । త్రయోదశం తు శ్రుతిగం హి మాసం చతుర్దశస్యాపి న చాస్తి దృష్టః ॥ * ॥ "అస్తి త్రయోదశో మాసః" ఇతివచ్చతుర్దశమాసస్యాపి శ్రుతౌ స్మృతౌ చ న దృష్టః । అబ్దమధ్యే మలమాసద్వయసమ్భవేఽపి న పూర్వోఽధిమాస ఇత్యర్థః । మాధవీయే ॥ శ్లో ॥ మాసద్వయేఽబ్దమధ్యే తు సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ప్రాకృతః - ప్రకృతిః - స్వభావః, తస్యక్తస్స్వాభావికః, మాసవృద్ధిరహితో మాసో యథాకర్మార్హస్తత్స్వభావయుక్తస్తథైవాయమిత్యర్థః । జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నపి వర్షే చేద్ద్వౌ మాసావధిమాసకౌ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదుత్తరస్తు మలిమ్లుచః ॥ * ॥ ప్రాకృతః - నవికృతః, మలమాసాధిమాసశబ్దవ్యపదేశ్యో న భవతీత్యర్థః । సత్యవ్రతః ॥ శ్లో ॥ రాశిద్వయం యత్ర మాసే సఙ్క్రామేత దివాకరః । నాధిమాసో భవేదేష మలమాసస్తు కేవలమ్ ॥ * ॥ అయం సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తో మాసో నాధికః, కిన్తు మలమాసపవేద్యార్థః । నను, శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అమా చ పౌర్ణమాసీ చ యస్మిన్మాసి యుగలం భవేత్ । యస్మిన్నదృశ్యతే వాపి బాలకర్మాది వర్జయేత్ ॥ ద్వితీయపూర్ణిమాయుక్తం విషమాసం వదన్తి హి । పూర్ణిమా చ న దృశ్యేత మలమాసః ప్రకీర్తితః ॥ ఏకమాసే ద్వయే పూర్ణే దర్శస్యైకస్య సమ్భవే । అగ్నిజ్వాలేతి విఖ్యాతా శుభకర్మవినాశినీ ॥ * ॥ పూర్ణిమాద్వయయోగే తదయోగే చ మలమాసత్వముక్తం తత్కిమితి త్వయా నోక్తమ్, నైవమ్, శుభకర్మనిషేధపరత్వాత్తేషాం వచనానామ్। అత్ర శ్రాద్ధోపయిక మలమాసత్వోక్తేర్న చో

ద్వ్యావకాశః । పైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్త్రయోదశేమాసి కర్మకుర్యాన్న కిఞ్చన । కుర్వన్ననర్థమేవాశు కుర్యాదాత్మవినాశనమ్ ॥ శౌ ॥ తస్మాత్క్రియాస్సర్వా ద్వాదశేమాసికీర్తితాః । త్రయోదశేతు తాస్సర్వా రాక్షస్యఃపరికీర్తితాః ॥ * ॥ కించ, " అధిమాసస్తు పాఙ్క్తాలే " ఇత్యాది వచనంతు " తస్మాదాహితాగ్నిర్నానృతంవదేత్ " ఇతివన్దోషాధిక్యప్రదర్శనపరమ్ । అతస్తుత్తీరమణ్డలే మాసదోషపరిహర్తవ్యఏవ .

అత్రవివేకమాహ —

మూ — తదేవం సంవత్సరవృద్ధౌ ప్రతిమాసం మాసికస్మరణాత్త్రయోదశమాసికానిస్యురతోమాసద్వయే మాసికానికుర్యాత్ .

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ అబ్దమమ్బుఘటందద్యాదన్నమాజ్యేన సంయుతమ్ । సంవత్సరేప్రవృద్ధేపి ప్రతిమాసంచ మాసికమ్ ॥ " ఇతి సత్యవ్రతస్మరణాత్త్రయోదశ మాసికాని కార్యాణిభవన్తి, నతుద్వాదశమాసికాని, " ద్వాదశప్రతిమాస్యాని " ఇతిజాతుకర్ణిస్మరణాత్ । " ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తుకర్తవ్యంప్రతిమాసంచమాసికమ్ । " ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాన్మృతాహస్యోభయత్ర విద్యమానత్వాత్తన్నిబన్ధనం మాసికం దుష్టేశుద్ధేచకార్యమిత్యర్థః । జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ నిత్యం నైమిత్తికం చైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మలిమ్లుచే । తిథినక్షత్ర వారోక్తం కామ్యం నైవకదాచన ॥ * ॥ " ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకామ్ - కృత్తికాదిభరణ్యన్తమ్ " ఇతియాజ్ఞవల్క్యేనతిథినక్షత్రోక్తమ్, " సూర్యాదివాసరేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృల్లభతేఫలమ్ " ఇతిబృహస్పతినావారోక్తంచ కామ్యశ్రాద్ధంమలేనకుర్యాత్ । " మృతాహేఽహరహః " ఇతికార్ష్ణాజనినోక్తం నిత్యంనైమిత్తికంచ శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । మాసికంనైమిత్తికమితివక్ష్యతే । గభస్తిః ॥ శ్లో ॥ నకుర్యాన్మలమాసేతు కర్మకర్మ కథంచన । ముక్త్వానైమిత్తికంశ్రాద్ధం తద్ధితత్రైవకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నైమిత్తికమ్ - ప్రేతశ్రాద్ధాది । యమః ॥ శ్లో ॥ గర్భే వార్ధుషికే భృత్యే శ్రాద్ధకర్మణిమాసికే । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ " త్రిపక్షేవాత్రిమాసేవా " ఇత్యుక్తత్రిపక్షతృతీయాదిమాసో ఽధికశ్చేత్తాన్నిపిణ్డ్యే తమధికమాసం నవర్జయేత్, ఉత్తరమాసస్య చతుర్థాది మాసత్వాత్ । ఇదంచ పుంసవనాద్యుత్సవాగమ విషయమ్, అన్యథాపావకాశత్వా

త్సాపిణ్డ్యం శుద్ధమాసఏవ కార్యమ్ । నను జాబాల్యాది వచనం మలే శ్రా-
ద్ధకర్తవ్యతా మాత్రపరం నోభయత్ర శ్రాద్ధవిధిపరమ్, అతః కిమేషాను
త్రోదాహరణమితి, నైవమ్, మలమాసశఙ్కానిరాకరణద్వారా మాస
ద్వయశ్రాద్ధవచనోపోద్బలత్వాత్, నైవమ్, తైరేవ శఙ్కానుభవాత్,
మలమాసశ్రాద్ధపరవచనానాం మలమాసవిషయత్వోపపత్తేః । తర్హి మా-
సద్వయశ్రాద్ధపరత్వేన శ్రాద్ధాన్తరే తదుదాహరణం కథమితి చేత్తదేవ ప్ర-
ష్టవ్యాః । శ్రూయతామత్ర తత్పరో వచననిచయః । అత్ర మరీచిః ॥ శ్లో ॥
ప్రతిమాసం మృతాహే యచ్ఛ్రాద్ధంచ ప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌ చ యుగా-
దౌ చ తన్మాసః ఉభయత్రచ ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసం-
ప్రాప్తే హ్యధిమాసో భవేద్యది । మాసద్వయేపి కుర్వీత శ్రాద్ధమేవం నము-
హ్యతి ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితో బాదరాయణైః ।
ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణిచోభయోః ॥*॥ శ్లోకగౌతమశ్చ ॥ శ్లో ॥
ద్వౌమాసావేకనామానావేకస్మిన్వత్సరే యది । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృ-
కార్యాణిచోభయోః ॥ * ॥ ఏతేషు శ్రాద్ధపితృకార్యశబ్దౌ మన్వాది శ్రా-
ద్ధపరః, తస్యైవ మాసద్వయకార్యత్వనిశ్చయాత్.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — ఆద్యమాసవృద్ధావాబ్దైకోద్దిష్టమాద్యమాసఏవ కుర్యాద్వచనాత్.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ ఏకరాశౌ స్థితే సూర్యే యది మాసద్వయం భవేత్ । ఏకోద్దిష్టంతు పూర్వత్ర నపరత్ర కదాచన ॥" ఇతి జాబాలివచనాదిత్యర్థః । పూర్వమాసస్థనిమిత్తాధీనమేకోద్దిష్టముత్తరత్ర మాసే నకుర్యాదిత్యర్థః, "॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధం మరణాత్తువిధీయతే ।" "అద్యమేకాదశేఽహని" ఇతిమృతాహాదేకాదశాహఏవాబ్దైకోద్దిష్టవిధానాత్ । మాసవృద్ధావుత్తరమాసికైకాదశాహస్య మృతాహాదేకాదశాహత్వాభావాన్నాపరత్ర కుర్యాదితిసిద్ధమ్.

ఉక్తాపవాదమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — ఏవం తత్తన్మాసవృద్ధౌ త్రైపక్షికమాసానిచ పూర్వత్రైవ పరత్ర నకుర్యాత్.

వ్యా — ద్వితీయమాసవృద్ధౌ త్రైపక్షికం మృతాహాత్ త్రిపక్షఏవకుర్యాన్నచపరత్రమాసే, అత్రిపక్షత్వాత్ । ఏవంషష్ఠమాసవృద్ధావూనషాణ్మాసికంషష్ఠమాసఏవకుర్యాన్నచపరమాసే, తస్యసప్తమమాసత్వాత్ । ఏవంద్వాదశమాసవృద్ధావూనాబ్దికం ద్వాదశమాస ఏవకుర్యాన్న త్రయోదశమాసే । నన్విదమనుపపన్నమ్, మాసేభవో మాసిక ఇతి సామాన్యతద్ధితాన్తత్వేనోనాదేరపిమాసికశబ్దవాచ్యత్వాత్, "యాగాదికంమాసికంచ" ఇతిమాసికానాం మాసద్వయకర్తవ్యత్వవిధానాచ్చోనానిమాసద్వయేఽపికార్యాణీతిచేన్నైవమ్, "మృతేఽహనితుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంతుమాసికమ్" ఇతిమృతాహవిహితమాసికస్యైవ ప్రతిమాసకర్తవ్యత్వవిధానాత్, మృతాహస్య మాసద్వయేసమ్భవాత్ । నహి త్రైపక్షికమూనంవామృతాహే విహితమ్, ద్విత్రిదినేష్వేవ వ్యతిషష్ఠద్వాదశమాసేషూనమాసికో నషాణ్మాసికోనాబ్దికవిధానాత్తత్రైవ తానికర్తవ్యాని నాన్యత్ర, పరమాసస్యాద్యషష్ఠద్వాదశమాసత్వాభావాత్ । నను "షష్టిభిర్దివసైః" ఇతి షష్టిదినానామేకమాసత్వస్మరణాదాద్యాదిమాసస్యైవ మేవేతిచేన్న, ఊనానాంపూర్వకార్యత్వప్రసక్తేర్ద్విత్రిదినోనత్వాభావాత్పూర్వమాసస్య । షష్టిదినానామేకమాసత్వకథనం చాతుర్మాస్యాదావితరేకార్థమేవ । నహి ప్రతిమాసంద్విత్రిదినోనత్వసమ్భవాన్మాసానాముభయత్రకార్యాణీతిచేన్న, పరమాసానామాద్యాదిమాసత్వాభావాత్, "॥ శ్లో ॥ ఆద్యాదిషుచమాసేషు కుర్యాదూనానివైద్విజః ।" ఇత్యాదివచనవిరోధాచ్చ । నవిరోధ అనధికమాసవిషయత్వాదస్య, నైవమ్, ఊనానాంపునఃకరణనిషేధాత్ । తథాహాయిణీయే, షడ్త్రింశేచ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యేష్వహన్యూనాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవకాలేతు నపునఃకరణంభవేత్ ॥ ఆద్యంత్రైపక్షికంచైవ హ్యన్యూనషాణ్మాసికంవినా । మాసికానిపునఃకుర్యాత్స్వస్వకాలేయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । త్రైపక్షికోనానివిహాయ మాసికాని మాసద్వయేకుర్యాదిత్యర్థః । సాపిష్ట్వేఽపకృష్ట త్రైపక్షికో నశ్రాద్ధ పునఃకరణ నిషేధపరమాద్యమితి వచనమితిచేన్న, అనపకర్షాదేవాద్యస్య పునఃకరణ ప్రసక్త్యభావేన తన్నిషేధానుపపత్తేః, అకాలకృతాపకృష్టమాసికానామకృతత్వబుద్ధ్యా పునఃకరణ వైయర్థ్యాపత్తేశ్చ । తస్మాదాద్యశ్రాద్ధ సహపఠితానాం

స్వకాలకృతానామాద్యవమూనాదీనాం మాసాన్తరే పునఃకరణ నిషేధపర మేవతత్। త్రైపక్షికోనేతివచనం త్రైపక్షికోనాపకర్షణనిషేధపరమితిచే న్న, "॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాదిషు కాలేషు సాపిణ్డ్యం యది క్రియతే। అబ్దావశిష్టమాసానామపకర్షో భవేత్తదా ॥" ఇతిమాధవీయవచనేన సాపిణ్డ్యోత్తర కాలభావి సర్వమాసికాపకర్షణవిధానాత్, షోడశానాం ద్విరావృత్తి విధానాచ్చ। నను గోబలీవర్దన్యాయేనోనాది వ్యతిరిక్త మాసికాపకర్షణ పరం తదితిచేన్న, "శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య" ఇతినియమేన షోడశసు కస్యచిదపి శ్రాద్ధస్యాకరణే సాపిణ్డ్యాసమ్భవాత్, అన్యూనాతిరేకార్థత్వాత్సఙ్ఖ్యానియమస్య। సప్తర్షివత్ షోడశశ్రాద్ధశబ్దస్సంజ్ఞాపరఇతి చేన్న, ఆద్యాదిమాసిక వ్యవహారవదాద్యాది షోడశశ్రాద్ధమితివ్యవహారాభావాత్, "॥ శ్లో ॥ ద్వాదశప్రతిమాస్యాని ఆద్యషాణ్మాసికేతథా। త్రైపక్షికాబ్దికేచేతి శ్రాద్ధాన్యేతాని షోడశ ॥" ఇతిక్రమాత్ శ్రాద్ధాని పరిగణయ్య షోడశేతి నిగమనేన సఙ్ఖ్యాపరత్వావగతేః, అన్యథాశ్రాద్ధాని షోడశేతి ప్రయోగానుపపత్తేః, నవశ్రాద్ధవదేకైకస్మిన్నపి షోడశశ్రాద్ధత్వ వ్యవహారప్రసఙ్గాచ్చ। నహ్యేవం శిష్టాఆచరన్తి వ్యవహరన్తివా। తస్మాదాద్యశ్రాద్ధవన్మాసద్వయే త్రైపక్షికోనానుష్ఠానం నాస్త్యేవ, తన్నిషేధస్య వాచనికత్వాత్, ఇతఃపరం నశఙ్కానచోత్తరమ్ "యథాకాల కృతానాంతు నాపకర్షో విధీయతే" ఇతిమాధవీయవచనాచ్చ। తద్వచనద్వయ మధిమాసే త్రైపక్షికోనశ్రాద్ధపునఃకరణనిషేధపరమేవేతినిశ్చీయతే। సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ స్వకాలకృత పునరనుష్ఠాన నిబన్ధనోఽపకర్షో నాస్తీత్యర్థః। యద్వా, అపకృష్యతేఽస్మాదన్యత్రేత్యపకర్షణః, స్వకాలకృతానామూనాదీనామపకర్షణ ఉత్తరత్ర నాస్తీత్యర్థః। మాసవృద్ధౌ మాసికవన్మాసద్వయే కర్తవ్యత్వప్రసక్తావేకద్విత్రిదినైరూనఇతి విహితస్వస్వకాలకృతోనాదిశ్రాద్ధస్యోత్తర మాసే పునఃకరణనిషేధపరమేవ తద్వచనమితి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః। ఏవం గ్రన్థాన్తరే వ్యవస్థానాస్థావిస్మృత్యా వా వచనాదర్శనాద్వాఽనాదరాద్వేత్యలమ్.

నిషధ్యస్పష్టార్థమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ యాగాదికంమాసికంచ శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్।

మన్వాదికం త్రైర్థికంచ కుర్యాన్మాసద్వయేఽపిచ ॥ " ఇత్యేతావదేవమాసద్వయకర్తవ్యం శ్రాద్ధమ్.

వ్యా — యాగాదికశ్రాద్ధపఞ్చకమేవమాసద్వయే కార్యమితిస్మృతిషు నిర్ణీతమ్, [illegible]ద్వయ కార్యం శ్రాద్ధాన్తరం కించిదపి నాస్తీత్యర్థః.

పూర్వమాసే శ్రాద్ధపరాణాం పరమాసే శ్రాద్ధపరాణాంచ వచనానాం వ్యవస్థామాహ —

మూ — అతో మలమాసమృతానాం మలమాస ఏవాబ్దికం కుర్యాదన్యేషాముత్తరత్రైవోభయేషాముభయత్ర న కుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర భృగుః ॥ శ్లో ॥ మలమాసమృతానాంతు యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరమ్ । మలమాసేతు తత్కార్యం నాన్యేషాంతు కథంచన ॥ * ॥ అన్యేషామ్ - శుద్ధమాసమృతానామ్, మలమాసే న కార్యం కింతు శుద్ధమాస ఏవ కార్యమిత్యర్థః । సత్యతపాశ్చ ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతు యచ్ఛ్రాద్ధం మృతాహే తన్మలిమ్లుచే । కుర్యాదత్ర ప్రమీతానామన్యేషాముత్తరత్ర తు ॥ * ॥ అత్ర ప్రమీతానామిత్యుక్తేర్మలమాసే శుద్ధమాసమృతశ్రాద్ధనిషేధః, మలమాసమృతస్య శుద్ధమాసే శ్రాద్ధనివర్తకస్తు శబ్దః.

ఇదమాహ —

మూ — ఏవం వ్యవస్థాసిద్ధిః.

వ్యా — మలమాసమృతానాం మలమాస ఏవాబ్దికం కార్యం శుద్ధమాసమృతానాం శుద్ధ ఏవ, యాగాదికం శ్రాద్ధపఞ్చకం మాసద్వయే కార్యమితి వ్యవస్థాసిద్ధిః, శుద్ధమాసమృతానాం కథంచన కేనాపి ప్రకారేణ మలమాసె న కార్యమితి స్వరసతశ్శబ్దార్థప్రతీతేః, విశేషపర శబ్దార్థగ్రహణాయోగాత్, " అన్యేషాముత్తరత్ర తు " ఇతి శుద్ధమాస ఏవ శ్రాద్ధవిధానాచ్చ । ప్రాప్తార్థానువాదత్వాదస్య విధిత్వం న సమ్భవతీతి చేన్న, శుద్ధమాసమృతస్యాప్యుభయత్ర కర్తవ్యమిత్యర్థస్య వచనాన్తరాత్ప్రాప్తత్వాద్భిన్నవిషయత్వాచ్చ నానువాదసమ్భవః । " పితృకార్యాణి చోభయోః " ఇతి ప్రాప్తస్య ప్రతిషేధ ఇతి సన్తోష్టవ్యమ్ । నను " ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతు యచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మాసద్వయేఽపి కర్తవ్యం వ్యాఘ్రస్య వచనం యథా ॥ " ఇతి వచనమస్తీతి చేన్నైవమాగ్రహః, " మల

మాసేనకర్తవ్యమ్" ఇతిపాఠస్య నిర్ణయే నిర్ణీతత్వాత్ । "మాసద్వయేపి కర్తవ్యమ్" ఇతి కాలాదర్శోదాహృతత్వాత్తథా పాఠఇతి చేన్న, ప్రతిపిద్ధత్వేన పాఠనిర్ణయాయోగాత్, సత్ప్రతిపక్షత్వేనసిషాధయిషితార్థాసిద్ధేశ్చ । వచనాన్తరసంవాదేన పాఠనిశ్చయాత్తత్సిద్ధిరితి చేదాయుష్మన్నితపహిబ్రూహికిం తద్వచనమ్, "॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసం మృతాహేయచ్ఛ్రాద్ధంచ ప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచ యుగాదౌచ తన్మాసఉభయత్ర చ ॥" ఇతి మరీచివచనమితి చేన్న, శుద్ధమాసమృతాబ్దిక విషయత్వాప్రతీతేః, ప్రతిసంవత్సరం మన్వాదౌచేత్యన్వయాచ్చ । యద్వా, భృగుసత్యతపో వచనాభ్యాముక్తవ్యవస్థాయాం మాసద్వయే ప్రత్యాబ్దిక పరమిదమితినత్వదిష్టసిద్ధిః, తన్మాన్మాసద్వయేపి కర్తవ్యమితి వ్యత్యస్తం పాఠాన్తరముక్తార్థ నిర్వహణాయాగ్రహాకృతమేవ, నాత్రవైపరీత్యప్రసఙ్గః, మలమాసే శుద్ధమాస మృతాబ్దిక నిషేధాత్ । తదుక్తం భృగుసత్యతపోభ్యామ్ । కాథుకుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేనకర్తవ్యే శ్రాద్ధే సంవత్సరాబ్దికే । వర్షవృద్ధ్యభిషేకాది కర్తవ్యమధికేనతు ॥ * ॥ ఏతేన "శ్రాద్ధంచ ప్రతివత్సరమ్" ఇతి మరీచివచనం ప్రతిసంవత్సరశ్రాద్ధమాబ్దిక వ్యతిరిక్తమేవేతిచ సువచనమ్। నను, "॥ శ్లో ॥ గర్భే వార్ధుషికేభృత్యే ప్రేతే నిత్యేఽనుమాసికే । ఆబ్దికేచతథాశ్రాద్ధే నాధిమాసంవివర్జయేత్ ॥" ఇతివచనాదధిమాసేపి కార్యమితిచేన్న, పాఠవాదేనహతత్వాత్పాఠాన్తరపఠనేపిప్రతిపిపాదయిషితార్థాసిద్ధేః, "॥ శ్లో ॥ గర్భేవార్ధుషికేభృత్యేశ్రాద్ధకర్మణిమాసికే । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధేనాధిమాసంవివర్జయేత్ ॥" ఇతిహిపాఠః కాలనిర్ణయేపఠితః, తస్యవచనస్యమలమాసమృతవిషయత్వాచ్చ। హన్తనిర్వాహ్యమనుక్త్వాకిమర్థమనేక వచనవ్యత్యాసాయాసం కరోషి, భృగుసత్యతపోవచనాభ్యామేవ నియమావగతౌ "యాగాదికం మాసికంచ" ఇతివచనమధికమ్ । తస్మాత్ "॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధంనవశ్రాద్ధంతథైవచ । ప్రతిసంవత్సరంశ్రాద్ధం మలమాసేపితత్స్మృతమ్ ॥ ఏకసంజ్ఞౌయదామాసౌ స్యాతాం సంవత్సరేక్వచిత్ । తత్రాద్యేపితృకార్యాణి దేవకార్యాణిచోత్తరే ॥" ఇతి సత్యవ్రతశాతాతపాది వచనంమలమాసమృతవిషయమేవ । తథా "॥ శ్లో ॥ అధిమాసేనకర్తవ్యే శ్రాద్ధేసాం

వత్సరాబ్దికే । మాసేసంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధంయదాభవేత్ ॥ తత్రోత్తరాతిథిర్గ్రాహ్యా నపూర్వాతుమలిమ్లుచా ॥" ఇతికాఠకగార్గ్యాదివచనంశుద్ధమాసమృతవిషయమ్ । "పితృకార్యాణిచోభయోః" "మాసద్వయేపికుర్వీత" "కుర్యాన్మాసద్వయేపిచ" ఇతివ్యాసాదివచనం యాగాదికశ్రాద్ధపక్షకవిషయమ్ । "॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచస్తు యోమాసస్సమాసః పాపసంజ్ఞితః।" "॥ శ్లో ॥ వర్జితఃపితృదేవాభ్యాంసమాసఃపాపసంజ్ఞితః।" "॥ శ్లో ॥ సంవత్సరాతిరేకేణ మాసోయస్తుమలిమ్లుచః । తస్మింస్త్రయోదశేశ్రాద్ధం నకుర్యాదిన్దుసంక్షయే ॥" "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్కిఞ్చిచ్ఛ్రాద్ధకంభవేత్ । ఇష్టంవాప్యథపూర్తంవానతత్కుర్యాన్మలిమ్లుచే ॥" ఇతికాత్యాయనాదివచనం కామ్యశ్రాద్ధవిషయమ్ "॥ శ్లో ॥ దర్శద్వయసమాక్రాన్తం రవిసఙ్క్రాన్తివర్జితమ్ । మలిమ్లుచంవిజానీయాద్గర్హితం సర్వకర్మసు ॥" "॥ శ్లో ॥ సినీవాలీమతిక్రమ్యయదాసఙ్క్రమతేరవిః । మలిమ్లుచస్సవిజ్ఞేయో గర్హితస్సర్వకర్మసు ॥" ఇతినారదాదిస్మృత్యన్తరవచనం దేవకార్యవిషయం శుభవిషయంచేతివ్యవస్థా .

"శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్" ఇత్యత్రఅపరపక్షికశబ్దస్యమహాలయపరత్వబుద్ధ్యామాసద్వయే మహాలయముక్తం కైశ్చిత్తదయుక్తమిత్యాహ —

మూ — అత్రాపరపక్షికంమఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధమితి వ్యాఖ్యాతమ్.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । కార్యాణి మలమాసేపినిత్యం నైమిత్తికంతథా ॥" ఇతికాత్యాయనవచనేనాపరపక్షికశ్రాద్ధం మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధమితి వివృతమిత్యర్థః .

అతోమహాలయం మాసద్వయేనకార్యంనిషేధాదిత్యాహ —

మూ — అతోమహాలయంచ నిషేధాన్నమలమాసేకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రభృగుః ॥ శ్లో ॥ వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాసోమమగ్న్యాధేయంమహాలయమ్ । రాజాభిషేకంకామ్యంచ నకుర్యాద్భానులఙ్ఘితే ॥ నభోవాథనభస్యోవా మలమాసోయదాభవేత్ । సప్తమఃపితృపక్షస్స్యాదన్యత్రైవతుపఞ్చమః ॥ * ॥ అన్యత్ర - మలమాసదోషాభావే, "॥ శ్లో ॥ ఆషాఢీమవధింకృత్వా యస్స్యాత్పక్షస్తుపఞ్చమః ।" ఇత్యుక్తఃపఞ్చమఃపక్షఏవ మహాలయేగ్రాహ్య ఇత్యర్థః । గృహ్యపరిశిష్టే ॥ శ్లో ॥ సోమ

యాగాదికర్మాణి వక్ష్యే ష్టాగ్రయణం తథా। మహాలయాష్టకా శ్రాద్ధేషు లమాసేవివర్జయేత్ ॥ * ॥ పితామహః ॥ శ్లో ॥ మాసపక్షకన్యాగతే భావావ సజ్ఞార్కే స్తే భవేద్యది। దైవం పిత్ర్యం తదాకర్మ తులార్కే కర్తురక్షయమ్ ॥ * ॥ నకన్యాపరపక్షేమలేమహాలయమిత్యర్థః। అతోమాసద్వయే మహాలయానుష్ఠానకథనంమహాసాహసమేవ.

శుద్ధమాస మృతస్యాబ్దికం శుద్ధమాసఏవ కార్యమిత్యుక్తంతత్రవ్యవస్థామాహ —

మూ — త్రయోదశమాసస్య దుష్టత్వేపి ప్రథమాబ్దికంతు మలమాసఏవకుర్యాత్ " ఆబ్దికంప్రథమంయత్స్యాత్తత్కుర్వీతమలిమ్లుచే। " ఇతిస్మరణాత్.

వ్యా — చైత్రవైశాఖ జ్యేష్ఠాషాఢ శ్రావణభాద్రపదాశ్వయుజ కార్తికమార్గశీర్షపుష్యమాఘ ఫాల్గునాశ్చాన్ద్రమాసాః, తేషుదర్శద్వయాన్తర్భావే మృతాహమారభ్య ద్వాదశదర్శానన్తరం యోమృతతిథిస్ససంవత్సరాదిః, తదాదేస్త్రయోదశమాసస్య, దుష్టత్వే - అధికసంసర్పాహస్పతిదూషితత్వేపి, శుద్ధమాసమృతస్యాప్యాబ్దికం ప్రథమం మలమాసఏవకుర్యాత్, ప్రథమాబ్దికగ్రహణాద్ద్వితీయాద్యాబ్దికం శుద్ధమాసఏవకుర్యాన్నమలమాసఇత్యర్థః। ఇమమర్థం సమర్థయతితుశబ్దః, శుద్ధమాసంవ్యవచ్ఛినత్త్యవధారణమ్। అబ్దస్యాద్యస్యాతీతత్వేపి వర్షాన్తమృతాహస్యద్వితీయవత్సరాదితయాయద్యపి ప్రథమాబ్దికత్వం నసమ్భవతి తథాపిభావిప్రత్యాబ్దికాపేక్షయా ప్రథమాబ్దికమిత్యుక్తిః। ఉక్తార్థసాక్షిత్వేనవృద్ధహారీతవచనముదాహరత్యాబ్దికమితి। లఘుహారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశేమాసికార్యాపిణ్డక్రియాసుతైః। క్వచిత్త్రయోదశేపిస్యాదాద్యంముక్త్వాతు వత్సరమ్ ॥ * ॥ త్రయోదశేశుద్ధమాసే ఆద్యాబ్దికంనకుర్యాత్కింతు ద్వాదశేమలమాసఏవకుర్యాదిత్యర్థః। మృతాహోన్త్యోమాసఇతిపక్షే త్రయోదశమృతాహస్య ద్వాదశమాసాన్తత్వాత్ " ద్వాదశేమాసి " ఇత్యుక్తమిత్యవిరోధః। వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేపి కర్తవ్యమాబ్దికం మాసికంతథా ॥ * ॥ మాధవీయే ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేనకర్తవ్యం శ్రాద్ధమభ్యుదయంతథా। తత్రైవకామ్యంయత్కర్మవత్సరాత్ప్రథమాదృతే ॥ * ॥

ప్రథమప్రాంవత్సరికం మలమాసఏవ కర్తవ్యమిత్యర్థః । ఏవమ్ " ఏష్వాద్యం ప్రథమమ్ " ఇతి విశేషణాదేతైరేవ వచనైర్ద్వితీయాబ్దికం శుద్ధమాసఏవ కార్యమితి వ్యవస్థాన్యాయవిదాం సుస్థా । దుష్టంమాసద్వయే ప్రత్యాబ్దికం కార్యమితి వ్యవస్థాపనమాస్థాకృతమిత్యలమ్ । సౌరమాసపక్షే నైవంవ్యసనగన్ధః, మలమాసదోషాభావాత్ । సంసర్పత్వాద్వ్యవలమ్బనేన విధినిషేధపరవచననిచయస్య చాన్ద్రమాసవిషయత్వావగమాత్సఙ్క్రాన్తివిరహసఙ్క్రాన్తిద్వయయోగాసమ్భవాచ్చ సౌరే సౌరావలమ్బినామపి శుభకర్మణాం మహాలయాదిశ్రాద్ధానాంచ వచనాన్నిషేధః, ప్రత్యాబ్దికస్య నిత్యత్వేన కాలమాత్రేకర్తవ్యత్వవిధానాత్ । తథా మహాభారతే ॥ శ్లో ॥ గాఙ్గోఽభిషేకఃప్రథమశ్శ్రాద్ధకాలమపేక్షతే । ప్రత్యాబ్దికంతునిత్యత్వాత్తత్కాలమాత్రేసదాభవేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేచశుక్రస్యగురోరస్తమయేపిచ । నిత్యంనైమిత్తికంశ్రాద్ధం కుర్యాత్కామ్యంతు వర్జయేత్ ॥ * ॥ వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాసపక్షతిథిస్పృష్టే యోయస్మిన్మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దంతు తథాభూతం క్షయాహం తస్యతద్విదుః ॥ * ॥ అతోదుష్టమాసేన సౌరనిబన్ధనప్రత్యాబ్దికనిషేధః । నన్వేషువిషయభేదాప్రతీతేర్మహాభారతాదివచనం చాన్ద్రమాసాబ్దికవిషయంచ కింనస్యాత్, న స్యాత్, శుద్ధమాసఏవతస్య కర్తవ్యత్వవిధానాత్ " అన్యేషాముత్తరత్రతు " ఇతిసత్యతపస్స్మృతేః । సౌరే ఏకమాససంజ్ఞక మాసద్వయాభావేన తద్వచనం చాన్ద్రాబ్దికవిషయమితి సుస్పష్టమ్ । తత్పరత్వే ప్రథమాబ్దిక విషయంద్రష్టవ్యమ్, " క్వచిత్త్రయోదశేపిస్యాదాద్యంముక్త్వాతువత్సరమ్ " ఇతిహారీతవచనాత్ । తథావృద్ధవసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాసేసంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధం యదాభవేత్ । తత్రోత్తరోత్తమాజ్ఞేయా పూర్వాస్యాత్తుమలిమ్లుచా ॥ * ॥ భృగుశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాన్యేషాంతుకథంచన ॥ * ॥ " అన్యేషాముత్తరత్రతు " ఇత్యాదివచనైశ్చాన్ద్రాబ్దికస్యాపి నిత్యత్వేనమలమాసకర్తవ్యత్వశఙ్కానిరస్తా.

మూ — దుష్టమాసేమృతస్యమాసదోషేపి క్రియాఙ్కుర్యాత్ .

వ్యా — మాసదోషః - మాఘ్యాధిక సంసర్పాంహస్పత్యాదిః । తత్ర మృతస్యప్రాణాన్తిక్రియామఙ్కుర్యాదేవ । తథానిర్ణయకారః ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లు

చాహ్వయేమాసేవిపద్యేతయదిద్విజః । తస్మిన్నపిచకర్తవ్యాగపిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ * ॥ మాత్స్యేచ ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహేచైవ మరణే పుత్రజన్మని । మలమాసేపిదేయంస్యాన్నిమిత్తంయదిజాయతే ॥ * ॥ హారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ అసక్రాన్తేపికర్తవ్యమాబ్దికం మాసికంతథా । ఏవంసపిణ్డనాన్తంచ వత్సరోదఘటాదికమ్ ॥ * ॥ ఆబ్దికమత్రప్రథమాబ్దికమ్ "ఆబ్దికంప్రథమంయత్స్యాత్తత్కుర్వీతమలిమ్లుచే" ఇతిస్మృతేః । సపిణ్డనాన్తమితిపూర్వమధ్యక్రియాద్వయమేవోచ్యతే । మాసద్వేపిసపిణ్డనస్యకర్తవ్యత్వస్మరణం వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభిప్రాయమ్, తస్యైవముఖ్యత్వాత్ । "ముఖ్యేహిసంప్రత్యయః, సంవత్సరాదర్వాక్ సాపిణ్డ్యమాపత్కల్పః" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరః । యతస్సంవత్సరేసపిణ్డీకరణమితి స్మృతిఘోషః । అతోవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యమేవ మాసద్వేపికార్యమ్, నిరవకాశత్వాత్, తత్రతదకరణే "॥ శ్లో ॥ కృతేపిషోడశశ్రాద్ధే సపిణ్డీకరణంవినా । వత్సరాతిక్రమేకుర్యాత్పునశ్శ్రాద్ధానిషోడశ ॥" ఇతిపునఃకరణప్రసక్తేః, కులేప్రథమాబ్దికవిధానానుపపత్తేః, తత్పరవచనవైయర్థ్యప్రసక్తాచ్చ । నను "॥ శ్లో ॥ జాతకర్మాన్త్యకర్మాణి నవశ్రాద్ధానిషోడశ । కార్యాణిమలమాసేపి నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥" ఇతివచనాత్సాపిణ్డ్యమపి ద్వాదశాహేదాకార్యమితిచేన్న, "॥ శ్లో ॥ సావకాశంతుయత్కామ్యంనకుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిరవకాశన్తు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥" ఇతి శక్తైన నిత్యాదేరపి నిరవకాశస్యైవ కార్యత్వనిశ్చయాత్ । "సావకాశంహితత్తస్మాత్" "ప్రతిసంవత్సరశ్రాద్ధం మలమాసేనవర్జయేత్" "నిత్యానియానికర్మాణి నిమిత్తోత్థానియానిచ" "నిత్యంనైమిత్తికంచైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మలిమ్లుచే । తిథినక్షత్రవారోక్తం కామ్యంనైవకదాచన" "నకుర్యాన్మలమాసేతుకర్మకర్మకథంచన । ముక్త్వానైమిత్తికంశ్రాద్ధంతత్తుతత్రైవకీర్తితమ్ ॥" "గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే బాల్యేవావార్ధకేపివా । మలమాసేపికర్తవ్యాఃక్రియాఃపూర్వాశ్చమధ్యమాః ॥" ఇతిప్రచేతోజాబాలిగభస్తిహారీతాదివచనం తత్కాలమృతవిషయం వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యవిషయంచేతి ద్రష్టవ్యమ్ । కించ, యస్యైకాదశాహానన్తరం దర్శేపిణ్డపితృయజ్ఞప్రాప్తిస్తస్యద్వాదశాహేకార్యత్వమ్, యస్యవాతూర్ణిమస్త్రైపుంసవనాదిప్రాప్తంత

ర్థం మాసదోషేఽపి సాపిణ్డ్యం కార్యమ్, తదకరణే పితృత్వాప్రాప్తస్యా భ్యుదయశ్రాద్ధోద్దేశ్యత్వానుపపత్తేః । అతఃపుంసవనాద్యన్నప్రాశనా న్తమేవ కార్యః, మాసప్రోక్తత్వేనతస్యైవదోషాభావాత్ । తథాఽఽత్రే యః ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వంజీవశుక్రయోః । అధిమా సాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ భార్గవః ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మ చపుంసూతిం సీమన్తోన్నయనంతథా । మలిమ్లుచేపికుర్వీత నిమిత్తంయదిజా యతే ॥ * ॥ తదేవమ్ " సపిణ్డీకరణంకృత్వాకుర్యాదభ్యుదయంతతః " ఇ త్యభ్యుదయశబ్దఃపుంసవనాది పరఏవేతిసువ్యక్తమ్ । ఏతేన " ॥ శ్లో ॥ శ్రా ద్ధజాతకనామాని యేచసంస్కారసంజ్ఞితాః । మాసదోషేపికర్తవ్యాఃకా మ్యంకర్మవివర్జయేత్ ॥ " ఇత్యత్రసంస్కారశబ్దార్థో వ్యాఖ్యాతః । ఏవంచ యద్యన్మలమాసేపి ప్రేతకార్యవిధిపరంవచనం తత్సర్వం తత్కాలమృత విషయమేవేతిద్రష్టవ్యమ్.

మూ — తథా ప్రారబ్ధావశిష్టసోదకుమ్భషోడశశ్రాద్ధవర్షాన్తసాపి ణ్డ్యేషు నమాసదోషః.

వ్యా — యథా తత్కాలమృతస్య దాహాదౌ నమాసదోషస్తథా పూర్వమా సమృతస్యాపి సోదకుమ్భాదౌ తథైవేత్యర్థః । అయమర్థః — దాహాదివ త్సగాన్తసాపిణ్డ్యకృత్యంప్రేతసంస్కారః, ప్రేతత్వవిమోచనార్థత్వా త్క్షుత్తృష్ణాశాన్తిరూపప్రేతాతిశయజనకత్వాచ్చ । తతశ్చ, ఏకోద్దిష్టాన్తం కృత్వాతత్తత్కాలే మాసికసోదకుమ్భశ్రాద్ధానుష్ఠానపూర్వకం వర్షాన్తే సపిణ్డీకరణంముఖ్యం తదర్వాగాపత్కల్పః । తదర్థం మాసికాపకర్షశ్చగౌ ణః । అతోముఖ్యకల్పం చికీర్షుః " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కార కార్యాణి యానిశ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలేతుకార్యాణి నాన్యథా ముచ్యతే త తః ॥ " ఇతిహారీతవచనాత్ప్రేతసంస్కార షోడశశ్రాద్ధాని వత్సరాద ర్వాగ్యదాయథాకాలం కర్తుమిచ్ఛతి తదామాఘాద్యాది మాసదోషసమ్భవే పి నదోషఇతి; యద్వా, ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యేకృతేఽతీత మాసికసోదకుమ్భ శ్రాద్ధానివత్సరాదర్వాగ్యదాకర్తుమిచ్ఛతి తదా, నకాలనియమః - అతీ తత్వనిబన్ధనకర్మాణిమాసనియమోనాస్తి । తథాదాహాది వత్సరాన్తప్రే తకృత్యస్యసంస్కారత్వాత్తదేకదేశస్యశ్రాద్ధాన్తస్యకృతత్వేన ప్రార

ఖ్యత్వాత్ప్రారబ్ధశేషస్య నమాసదోషఇతి । తథాదోషాపవాదసఙ్గ్రహే
॥ శ్లో ॥ ప్రారబ్ధం మలమాసాత్ప్రాగ్యత్కార్యమనుష్ఠాపితమ్ । అగతే
మలమాసేపి తత్కర్తవ్యమసంశయమ్ ॥ * ॥ తత్ప్రేతసంస్కారమాసి
కాదివిషయమేవ “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛ
తి । నకాలనియమోజ్ఞేయో నమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ ” ఇతివచనా
త్ప్రతిమాసం ప్రత్యహం మాసికసోదకుమ్భయోః కర్తవ్యత్వవిధానాద్బ
హుస్మృతిసిద్ధత్వాద్వత్సరాన్తే యదా సాపిణ్డ్యం కర్తుమిచ్ఛతి తదా ప్రథ
మాబ్దికవన్నమాసదోషః । తథాహారీతః ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేపి కర్తవ్యమా
బ్దికం మాసికం తథా । ఏవం సపిణ్డనం చైవ వత్సరోదఘటాదికమ్ ॥ * ॥
అత్ర మలమాసోక్తవర్జ్యావర్జ్యవిధేర్మౌఢ్యేపి తుల్యత్వాన్న చోద్యావకా
శః, అన్యథా వత్సరాదర్వాక్పునస్సంస్కారాదౌ నమౌఢ్యాదిదోషఇతివ
చనాద్గ్రసతి “ ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాహ్వయే మాసి విపద్యేత యదిద్విజః । త
స్మిన్నపిచకర్తవ్యాః పిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచేపి
కుర్వీత నిమిత్తం యదిజాయతే । కుర్యాత్తత్ప్రమీతానాం నాన్యేషాంతు
కథంచన ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ ప్రారబ్ధంమలమాసాత్ప్రాక్కృతకాలేనతుదోష
కృత్ । ” “ నాతీతపితృమేధస్స్యాత్ ” ఇతివచనజాతం సముద్రేవిప్రు
తమేవస్యాత్ । అతోవచనాన్తరావిరోధేనైవార్థసమర్థనం న్యాయ్యమ్। స
పిణ్డీకరణస్య వర్షాన్తఇతివిశేషణం నిరర్థకమితిచేన్నైవమ్ , మాసదోషే
ద్వాదశాహత్రిపక్షాదౌ తత్కరణవచనాభావాత్ । “ ప్రారబ్ధంమలమా
సాత్ప్రాక్ ” ఇతివచనం త్వయైవోదాహృతమితిచేన్న, నిరవకాశవిషయ
త్వాత్తస్య, “ కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ” ఇతిశిష్టస్మ
రణాత్, కాలాన్తరవిధానాచ్చ । శక్యంహిసాపిణ్డ్యం మాసప్రోక్తశుభస
మ్భవేపి మాసదోషాత్ప్రాగేవ శుద్ధకాలేకర్తుమ్, నహ్యేవం వర్షాన్తేని
రవకాశత్వాత్ । “ నిత్యంనైమిత్తికంచైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మలిమ్లుచే ” ఇ
త్యాదివచనం చానేనదత్తోత్తరమ్, “ విపద్యేతయది ” “ నిమిత్తంయది ” ఇ
త్యాదిభిస్తత్కాలమృతస్యైవతత్కరణస్మరణాత్, “ నకుర్యాన్మాసిదూషి
తే ” ఇతినిషేధాచ్చ । అతోవర్షాన్తవిశేషణంసాధీయః .

మూ — నాత్రాతీత ప్రేతకార్యమారభేత

వ్యా — అత్ర - మాసదోషే, " ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచస్తు యో మాసస్స మాసః పాపసంజ్ఞితః । వర్జితః పితృదేవాభ్యాం గర్హితస్సర్వకర్మసు ॥ బాలే వా యది వా వృద్ధే శుక్రే చాస్తంగతే గురౌ । మలమాస ఇవైతాని వర్జయేద్దేవదర్శనమ్ ॥ గృహప్రవేశగోదానస్నానగ్రామమహోత్సవాన్ ॥ " ఇత్యాదివచనైర్మలమాసస్యైవ మౌఢ్యస్య చ గర్హితత్వేన మాసదోషాత్ప్రాగేవ మృతస్య మధ్యమాసే ప్రేతకార్యం న కార్యమిత్యర్థః । తథా స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ అధిమాసే హరేస్సుప్తౌ మౌఢ్యే చ గురుశుక్రయోః । నాతీతపితృమేధస్స్యాద్దక్షిణాంగోదావరీం వినా ॥ సురాసురగురోర్మౌఢ్యే కృష్ణస్వాపే మలిమ్లుచే । నాతీతపితృమేధస్స్యాత్తత్కాలేన తు దోషకృత్ ॥ * ॥ కృష్ణస్వాప ఇతి కన్యామాసవ్యతిరిక్తవిషయమ్, " కన్యాకుమ్భగతే భానౌ " ఇతి శృఙ్గగ్రాహికయాతత్రాతీతప్రేతకార్యవిధానాద్విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాచ్చ సర్వత్ర ప్రతిషేధస్య, తతశ్చ " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ పుత్రైర్దాహాదికర్మ చ । ప్రాప్తకాలే తు కర్తవ్యం తిథ్యాదిర్న తు దోషకృత్ ॥ " ఇతి ప్రాప్తకాలే మాసదోషాభావవచనాచ్చ నాతీతప్రేతకార్యమితి నిరవద్యమ్ .

మూ — ప్రారభేతాత్ర మాసదోషే మృతస్యారాద్ త్రిపక్షాత్ .

వ్యా — అత్ర - అతీతే, త్రిపక్షాదర్వాక్ప్రేతకార్యారమ్భే న దోష ఇత్యర్థః । స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్త్రిపక్షాత్ప్రేతస్య పునర్దహనకర్మణి । న కాలనియమో జ్ఞేయో న మౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ త్రిపక్షాదర్వాగితి నియమాత్తదూర్ధ్వం నాతీతప్రేతకృత్యారమ్భ ఇతి సుస్పష్టమ్ । దశాహాతిక్రమేణాతీతప్రేతకార్యనిషేధే ప్రాప్తే తదపవాదోయమర్వాక్త్రిపక్షాదితి । ఇదం చ మధ్యమాసమృతస్యైవ, " విపద్యేత యది " " నిమిత్తం యది " ఇత్యాదిస్మృతేః । అతశ్శుద్ధమాసమృతస్య న త్రిపక్షాదర్వాగ్దుష్టమాసే ప్రసక్తిః । కించ, జాతకాదేర్నిత్యత్వేపి మాసప్రోక్తత్వేన మాసదోషాభావస్మరణేవ్యతీతస్య నిషేధస్స్మర్యతే ఋష్యశృఙ్గేణ ॥ శ్లో ॥ నామకర్మ చ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరేత్ । అతిపాతే తు కుర్వీత ప్రశస్తే మాసి పుణ్యభే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం హి కాలనిర్ణయే చ । " యే చ నంస్కారవర్జితాః " " జాతవామాన్యకర్మాణి " ఇత్యాదికం మాసదోషే దాహాదిప

పిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ప్రేతకృత్యకర్తవ్యతాపరం వచనం దుర్బలమాసమృతివిషయమే వసమర్థితమిత్యలమ్.

మూ — నైకోద్దిష్టస్య దివసే మాసికాని కుర్యాన్నిషేధాత్ప్రత్యా యస్మృతేశ్చ.

వ్యా — అత్ర జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వా తు తస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం న తద్దినే ॥ * ॥ దక్షశ్చ ॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహని కస్యచిత్ ॥ * ॥ స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టస్య దివసే సపిణ్డీకరణం వినా । శ్రాద్ధం కుర్యాత్పితృక్రోధాత్క్షయమాప్నోతి సన్తతిః ॥ * ॥ ప్రాగ్నరేకాదశాహే సాపిణ్డ్యవిధానాత్తత్ర తత్కరణేన దోషః । తస్యాన్యస్యవా సాపిణ్డ్యం వినా తత్ర షోడశ శ్రాద్ధకరణే దురత్యయః ప్రత్యవాయః । ఏవం చ “॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం నవశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । ఏకస్మిన్ దివసే కుర్యాదేకోద్దిష్టం తు నిష్ఫలమ్ ॥” ఇతి వచనమనాహితాగ్నివిషయమ్। అన్యస్య చ “॥ శ్లో ॥ నవమైకాదశే చైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ।” ఇత్యుభయోస్తత్ర విధానాదుద్దిశ్యైక్యేఽపి న దోషః.

నహి తత్రైకాదశాహే షోడశశ్రాద్ధవిధిరస్తి ప్రత్యుత నిషిధ్యతే, స్మర్యతే చ ప్రత్యవాయః కథం తర్హి ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యే షోడశశ్రాద్ధకరణం తత్రాహ —

మూ — తాని ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యే వచనబలాత్క్రియన్తే.

వ్యా — అత్ర పైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ షాణ్మాసికాబ్దికశ్రాద్ధే స్యాతాం పూర్వేద్యురేవ తే । మాసికాని మృతాహేస్యుర్దివసే ద్వాదశేఽపి వా ॥ * ॥ అత్ర ద్వాదశాహస్య మాసికకాలత్వస్మరణాత్తత్ర తాని కుర్యాత్ । త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యే మాసికాని మృతాహ ఇతి నియమాత్సాపిణ్డ్యాత్ప్రాగేవ మాసికాని కృత్వా తత్ర సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్। ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే తు తత్పూర్వం మృతాహాభావాదేకాదశాహే నిషేధాత్, “॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డతామ్ ।” “॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాని షోడశాదత్వా నైవ కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ।” ఇతి మాసికానుష్ఠానపూర్వకమేవ సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చ ద్వాదశాహే తదనుష్ఠానమిత్యవశ్యమనయోర్యోఽయమర్థః.

-కేచిద్ద్వాదశాహే సోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యపకృష్య తదన్వాప్తి కాన్యప్రత్యాహ-

మూ — నద్వాదశాహకా సాపిణ్డ్య సోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యాహృత్యదద్యాద్విధ్యభావాత్ప్రత్యహమాబ్దం తద్విధివైయర్థ్యాపత్తేర్మాసికవద్ద్విరనుష్ఠానే ప్రమాణాభావాచ్చ.

వ్యా — ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాని షోడశ। " ఇతివత్సోదకుమ్భశ్రాద్ధాని ద్వాదశాహేఽపకృష్య కుర్యాదితి వచనం నాస్తీత్యర్థః। వైయర్థ్యమితి, అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సపిణ్డీకరణం యస్య సంవత్సరాద్భవేత్ । తస్యాప్యన్నం సోదకుమ్భం దద్యాత్సంవత్సరం ద్విజః ॥ * ॥ ఏవం సంవత్సరం ప్రత్యహం తద్విధానాన్నాహృత్య తత్ర దద్యాత్, అన్యథా సంవత్సరమిత్యత్యన్తసంయోగే విహితద్వితీయావైయర్థ్యం విధివైయర్థ్యం చ స్యాత్। " షోడశానాం ద్విరావృత్తిం కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః। " ఇతివత్సోదకుమ్భశ్రాద్ధానాం ద్విరనుష్ఠానే వచనాభావాచ్చ ప్రత్యహమేవ కార్యమ్। సోదకుమ్భశ్రాద్ధస్య ప్రేతలోకవాసజనితక్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థత్వాత్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకే తు వసతిర్నృణాం వర్షం ప్రకీర్తితా। క్షుత్తృష్ణే ప్రత్యహం తస్య భవేతాం భృగునన్దన ॥ " ఇతి విజ్ఞానేశ్వరే వత్సరం తస్య ప్రేతలోకవాస ప్రతిపాదనాచ్చ నాపకర్షః। నను కథం ప్రేతలోకవాసః? " ॥ శ్లో ॥ చతురో నిర్వపేత్పిణ్డాన్ పూర్వం తేషు సమాపయేత్ । తతః ప్రభృతి వై ప్రేతః పితృసామాన్యమశ్నుతే ॥ " ఇతి సాపిణ్డ్యేన పితృత్వప్రాప్తేః। మైవమ్, మార్కణ్డేయేన సంవత్సరం ప్రేతలోకవాసస్మరణాత్। " ॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్। మాసికం సోదకుమ్భం చ దేయం తస్యాపి వత్సరమ్ ॥ " ఇతి వత్సరం ప్రేతశ్రాద్ధవిధానాత్, ప్రేతలోకవాసః క్షుత్తృష్ణే చ తచ్ఛాన్త్యర్థం సోదకుమ్భం మాసికం చేత్యవగమాత్, " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాని క్రమశో లబ్ధ్వా సపిణ్డీకరణే కృతే । ప్రేతభావాద్వినిర్ముక్తస్స్వకర్మఫలభాగ్భవేత్ ॥ " ఇతి తత్తత్కాలకృత షోడశాది శ్రాద్ధలాభానన్తరమేవ ప్రేతత్వవిమోచనావధృతేః, " ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తే తతః ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే । " ఇతి బోధాయనేన వత్సరాన్త ఏవ పితృత్వప్రాప్తి ప్రతిపాదనాచ్చ కృతేఽపి సాపిణ్డ్యే వత్సరాన్త ఏవ ప్రేతత్వవిమోచనమితి ధర్మశాస్త్రతత్త్వమ్ । సాపిణ్డ్యేన పితృత్వప్రా

ప్రవచనం వత్సరాన్త సాపిణ్డ్యవిషయంచేతి నిర్వివాదః । ద్వాదశాహాది సా
పిణ్డ్యవిషయంచేద్వృద్ధిసంజ్ఞావదోదన పాకవద్భావ్యర్థాభిప్రాయమ్ । అ
తో యథా యాగాదికం కృతం కాలాన్తరభావి ఫలసాధనం తథాఽత్రాపి
ద్వాదశాహాదౌ కృతం సాపిణ్డ్యం వత్సరాన్తప్రేతత్వవిమోచనసాధనం భ
వతీతి తత్వస్థితిః । " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యాని శ్రాద్ధాని షోడశ ।
యథాకాలం తు కార్యాణి నాన్యథా ముచ్యతే తతః ॥ " ఇతి హారీతవచనమా
లోచ్య త్యజ్యతాం భ్రమ ఇత్యలమ్ । అతస్సర్వస్మృతీనామవిరోధః । లోకే
ద్వాదశాహే సముచ్ఛిత్య సోదకుమ్భశ్రాద్ధకరణే కింమూలమ్ ? భ్రాన్తిః ।
సా తు వత్సరాన్త సాపిణ్డ్యే తతః ప్రాగేవ సోదకుమ్భశ్రాద్ధకరణమేవ । కు
త్రలబ్ధా ప్రేతలోకవాసిన ఏవేత్యభిప్రాయేణ యస్యేత స్యేత్యేకవచనప్ర
యోగస్సాధుః । పిత్రాదిసహితస్యైవోద్దేశ్యత్వాన్న పార్వణత్వభఙ్గః । ఏ
వం ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యేఽపి వత్సరాన్తాశుచిత్వస్మరణాత్పిత్రోర్మృతాబ్దే
పుత్రస్య కర్మానర్హ ఏవ । తథా దేవలః ॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమితౌ యస్య దేహస్త
స్యాశుచిర్భవేత్ । న దైవం నాపి పిత్ర్యం చ యావత్పూర్ణో న వత్సరః ॥ * ॥
ఇదం వచనం పిత్రోర్మృతాబ్దే మృతానామన్యేషాం వత్సరాన్త సపిణ్డీకరణ
పరమ్ । అతోఽన్యేషాం న ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యమ్ । తద్వత్పిత్రోర్మృ
తాబ్దే నాగ్న్యాధానాదికమనుష్ఠేయమ్, తదప్యాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ స్నా
నం చైవ మహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నితర్పణమ్ । ప్రథమేఽబ్దే న కర్త
వ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, మహాదానం
ప్రసిద్ధమ్ । స్వాధ్యాయః - ఉపనయనముపాకర్మ వా, అగ్నితర్పణమ్ - అ
గ్న్యాధానమ్, ఇదం సంవత్సరాన్త సపిణ్డీకరణ విషయమితి చేత్తథాఽత్ర
విశేషాప్రతీతేః, అప్రతీతార్థకల్పనేఽతిప్రసఙ్గాద్వచనాన్తరాభావాచ్చ ।
" సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః " ఇతివచనాత్కృతే త
స్మిన్ పుత్రస్య కర్మాణ్యేవ ఇతి చేన్న, వత్సరాన్తమశుచిత్వస్మరణాద్వత్సరగ్ర
హణ వైయర్థ్యాచ్చ । సపిణ్డీకరణాకరణయోరేవ విధినిషేధ ప్రయోజక
త్వాన్నిషేధస్య కణ్ఠోక్తత్వేనాగ్న్యాధానాది వ్యతిరిక్తమాసప్రాప్త నిరవ
కాశావశ్యకార్య పుంసవనాది విషయమేవ శుభకార్యపరం వచనజాతమ్ ।
తథా స్మృతిసఙ్గ్రహే । శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలం నల

ష్ఠయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋశ్యశృఙ్గశ్చ ॥ శ్లో ॥ నామకర్మచ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఆత్రేయేచ ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ ॥ శ్లో ॥ సావకాశం తు యత్కామ్యం నకుర్యాన్మాసిమాషితే । కుర్యాన్నిరవకాశం తు నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ అతః పుంసవనాదీనామేవ మాసప్రోక్తత్వాన్నిరవకాశత్వాదేవ మాసదోషేపి విధానాచ్చ తదర్థమేవ సపిణ్డీకరణం మాసికాపకర్షశ్చ । తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం తథా । అపకృష్యాపికుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్విజః ॥ * ॥ ఇత్యగ్న్యాధానాదీనాం మాసదోషే నిషేధాన్నావకాశత్వాచ్చ "ప్రథమేబ్దే న కర్తవ్యమ్" ఇతి నిషిద్ధమగ్న్యాధానాదికం పిత్రోర్మృతాబ్దే న కర్తవ్యమితి శాస్త్రీయః పన్థాః.

మూ — శక్తివిషయే ద్వాదశాహప్రభృత్యా సంవత్సరాత్ప్రత్యహమేకం త్రిపురుషోద్దేశేనాదైవమధర్మకం సదక్షిణం సఙ్కల్పవిధినా సోదకుమ్భశ్రాద్ధం దద్యాత్ప్రతిమాసం వా దర్శాదౌ వా మాసికాహాన్యదినే అతీతసోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యాహృత్య దద్యాత్ప్రాక్సపిణ్డీకరణాదేకోద్దిష్టవత్ .

వ్యా — అత్ర శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ అదైవం పార్వణం శ్రాద్ధం సోదకుమ్భమధర్మకమ్ । కుర్యాత్ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధాత్సఙ్కల్పవిధినాన్వహమ్ ॥ * ॥ సఙ్కల్పేతి, "॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణం స్వధా నినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానంచ సఙ్కల్పే పఞ్చ వర్జయేత్ ॥ " ఇత్యుక్తప్రకారేణేత్యర్థః । అధర్మకమితి, "॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం తామ్బూలం దన్తధావనమ్ ॥ " ఇత్యుక్తనియమరహితమిత్యర్థః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహప్రభృత్యస్య తృప్తయే చాన్నసంయుతమ్ । దద్యాదహరహః కుమ్భం జలపూర్ణం తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ప్రతిమాసం వేతి, "తత్తదుత్తరపాతన్ప్రాగ్యదనుష్ఠేయం ప్రచక్షతే" ఇత్యుక్తన్యాయతౌల్యాదిత్యర్థః । మాసికాహాన్యదిన ఇతి, "॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహని కస్యచిత్ ।" ఇతి నిషేధాదిత్యర్థః । దర్శాదౌ వేతి, "॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షేఽయనద్వయమ్ ।" ఇతి సామాన్యేన శ్రా

ర్థకాలవిధానాదిత్యర్థః । ప్రాగితి, మాసికవత్సపిణ్డీకరణాదర్వాగేకోద్దిష్ట
త్వమర్థసిద్ధమిత్యర్థః “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగేకోద్దిష్టం విధీయతే ।
కృతే సపిణ్డీకరణే పార్వణంతు విధీయతే ॥ ” ఇతిసామాన్యేనస్మృతేః । కి
ఞ్చ, “ అర్వాక్సపిణ్డీకరణం యస్య ” ఇతివచనాత్తదూర్ధ్వమేవ సోదకు
మ్భశ్రాద్ధమితి నభ్రమితవ్యమ్, అసాపిణ్డ్యేన క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యభావాత్త
చ్ఛాన్త్యర్థఃసోదకుమ్భశ్రాద్ధకరణ భ్రమనిరాసాత్ । ద్వాదశాహ ప్ర
భృతి విధానాద్ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యమస్తీతిచేత్తతఃకిమ్ ? “ యస్య సంవ
త్సరాత్ ” ఇతివచనాత్తత్పరమేవ తత్కరణం ప్రతీయతఇతిచేన్న, షష్ఠ
మాసే సాపిణ్డ్యే సోదకుమ్భశ్రాద్ధానామర్థవైశసప్రసక్తేః, వత్సరాన్త
సాపిణ్డ్యే స్వరూపేణ లోపప్రసక్తాచ్చ । అతోద్వాదశాహాదౌ కృతేఽప్య
కృతేపివా సాపిణ్డ్యే క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థం వత్సరం ప్రత్యహం సోదకు
మ్భశ్రాద్ధం కర్తవ్యమేవేతిసిద్ధమ్ .

వర్షాన్తే ప్రేతలోకవాసం క్షుత్తృష్ణేచ విహాయ స్వకర్మఫలంప్రా
ప్తస్య సాంవత్సరికాహే సోదకుమ్భశ్రాద్ధదానం నిరర్థకం క్షుత్తృష్ణాపిర
హాద్వత్సరాతీతత్వాచ్చేత్యాహ —

మూ — నసాంవత్సరికాహే తానిదద్యాత్కాలాతీతత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥
అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలంప్రాప్య పునఃక్రియా । కాలాతీతం
తు యత్కార్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ ” ఇతి కాత్యాయనః .

వ్యా — సంవత్సరమేవ సోదకుమ్భశ్రాద్ధవిధానాద్వత్సరస్యాతీత
త్వాత్సాంవత్సరికాహస్య ద్వితీయవత్సరాదిత్వాత్తత్ర సోదకుమ్భశ్రాద్ధ
దానం నిష్ప్రయోజనమిత్యర్థః .

ఇతి సప్తమఃఖణ్డః

ఏకోద్దిష్టవ్యవస్థామాహ —

మూ — సర్వవర్ణానాంమృతాహాదేకాదశేఽహ్ని మధ్యాహ్న ఏకో
ద్దిష్టం కుర్యాత్సాగ్నేస్సంస్కారాహాదేకాదశాహే త్ర్యహాతర్ప
ణే చతుర్థేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం పఞ్చమే సాపిణ్డ్యమేకాహతర్పణేద్వి
తీయేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం తృతీయే సాపిణ్డ్యం దశాహాన్తరనేకేషా

మరణే తత్తన్మృతాహాదేకాదశాహే తిథిభేదేపిసఙ్ఘాతానుస్మృత్యోః పత్న్యాభర్త్రై శ్రాద్ధమేకాదశాహ ద్వాదశాహయో రేవ సహశ్రాద్ధం కుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర పైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ । చతుర్ణామపివర్ణానాం సూతకంతు పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధం దేవహీనంవిధీయతే । ఏకోద్దిష్టంతుతత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నేతత్ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నికర్తవ్యమేకోద్దిష్టంతథాద్విజైః ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తే శ్రాద్ధం దద్యాద్యథావిధి । కృతమేవాత్రవారాది తిథిభానినిరీక్ష్యవై ॥ ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ అత్రాహితాగ్నేర్విశేషోజాతుకర్ణినోక్తః ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం త్రిపక్షాద్యచ్ఛ్రాద్ధం మృతేహన్యేవకీర్తితమ్ । అధస్తుకారయేద్దాహాదాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ త్రిపక్షాదర్వాగ్యత్పైతృకర్మ తద్దాహదివసమారభ్యాహితాగ్నేఃకార్యమ్, త్రిపక్షాదూర్ధ్వం యచ్ఛ్రాద్ధం తన్మరణదివసఏవ కుర్యాదిత్యర్థః । అతోదశాహకృత్యమేకోద్దిష్టమూనమాసికం ద్వితీయమాసికంచ దాహదినఏవకుర్యాత్ । త్ర్యహాశౌచినాం త్ర్యహతర్పణం పూర్వమేవోక్తమ్, తత్రశ్రాద్ధకాలనియమమాహ త్ర్యహేతి । విజ్ఞానేశ్వరే త్ర్యహాశౌచినాం పారస్కరేణ విశేషఉక్తః ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయేతూదకం దత్వా చతుర్థేశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేదివసేదేయాస్త్రయఃపిణ్డాస్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురోదద్యాదస్థిసఞ్చయనం తతః ॥ త్రీంస్తుదద్యాత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాదిక్షాలనం తతః । ఏకోద్దిష్టంచకర్తవ్యంశ్రాద్ధకర్మ తతఃపరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । “ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్నిసపిణ్డీంపఞ్చమేదినే ।” ఇతిపాఠాన్తరమ్ । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్ని మరణాత్తువిధీయతే ॥ * ॥ అత్రవిశేషమాహ ఏకాహేతి । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ వర్షాతీతే పునర్దాహేత్వేకాహోఽప్యశౌచమిష్యతే । శ్రాద్ధం ద్వితీయేదివసే తృతీయేఽహ్నిసపి

ణ్డనమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ మృతానామేకవంశ్యానామేకో యది చ దాహకః । ఏకస్మిన్ దివసే కుర్యాదేకతన్త్రేణ కారయేత్ ॥ అతీతేఽబ్దే తు సంస్కారపకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । ఏకోద్దిష్టం ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే ప్రేతే పుత్రః కుర్యాత్క్రియాదికమ్ । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః । తస్యాశ్శుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ “ ఆద్యమేకాదశేఽహని ” ఇత్యుక్తమిత్యర్థః । సజ్ఞాతమరణేఽనుమరణే చ భర్త్రా సహైవైకోద్దిష్టం సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్స్మృతతిథిభేదేఽపి । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానే తు మరణాహః క్రమేణ తు । దహనాది సపిణ్డ్యన్తం సహైవ కుర్యాద్యథావిధి ॥ పూర్వేద్యుర్వా పరేద్యుర్వా భర్తారం యానుగచ్ఛతి । తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం మృతాహస్తు యథావిధి ॥ * ॥ కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరుపరమే పుత్రః క్రియాం కుర్యాద్ద్వయోరపి । అనువృత్తౌ చ నాన్యేషాం సజ్ఞాతమరణేఽపి చ ॥ * ॥ అనువృత్తిః - అనుమరణమ్ । తత్ర సజ్ఞాతమృతౌ దాహాది సపిణ్డీకరణాన్తం పిత్రోః పుత్రస్సహైవ కుర్యాన్నాన్యత్ర నాన్యైస్సహ వేత్యర్థః .

మూ — అత్రానేకాశౌచయోగపద్యేఽపి తత్తత్కర్మణి శుద్ధిస్మరణాదేకోద్దిష్టాన్తం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥ * ॥ లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిః పూర్వాశౌచేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఏకోద్దిష్టాన్తమితి స్మరణాన్న సాపిణ్డ్యమాశౌచే కుర్యాత్కాలాన్తరసద్భావేన సావకాశత్వాచ్చ , ఆద్యశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధమితి హి స్మర్యతే , న హి సాపిణ్డ్యమశుద్ధోఽపి కుర్యాదితి వచనమస్తి.

మూ — కథంచిదేకాదశేఽహ్ని విప్రాభావే ప్రేతాయ పిణ్డమేకం దత్వా శ్వశ్శ్రాద్ధం కుర్యాదామశ్రాద్ధం హేమం వా, హేమమాత్రేణ శ్రాద్ధసిద్ధిర్న స్యాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం భోజయేదాద్యే హోతవ్యమనలేఽపి వా । పునశ్చ భోజయేద్విప్రం ద్విః

రావృత్తిర్భవేదితి ॥" సూయామకరణేపి పునశ్శ్రాద్ధకరణస్మరణాత్, "మాససంవత్సరాదృతే" ఇతిమాసికాబ్దికయోరామశ్రాద్ధనిషేధాచ్చావశ్యమేకంభోజయేత్.

వ్యా — కథంచిత్ - పాత్రాలాభేదేశభ్రంశాదివిఘ్నేపి । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసమ్ప్రాప్తే విప్రాభావాద్ధతేపతి । పిణ్డమేకంప్రదాతవ్యమాశౌచంచాప్రదానతః ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేద్విజాతీనామామశ్రాద్ధంప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతంమాససంవత్సరాదృతే ॥ " ఇతి హారీతః "బ్రాహ్మణంభోజయేత్ " ఇతిగాలవవచనమ్.

తదకరణేపునఃకరణమాహ —

మూ — ఏవముప్యేకోద్దిష్టాకరణే పునఃపిణ్డోదకశ్రాద్ధానికుర్యాదనస్థిసఞ్చయే పునర్దాహంచకుర్యాత్.

వ్యా — ఇదంసూత్రం ప్రాగేవవ్యాకృతమ్.

వృషోత్సర్గమాహ —

మూ — అత్రైకాదశాహే ప్రాక్సపిణ్డీకరణాద్వా వృషోత్సర్గంకుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేషాణ్మాసే త్రిపక్షేఽబ్దతస్తథైవచ । వృషోత్సర్గంతుకుర్వీత పరస్తాముక్తకాలకే ॥ ".

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సమ్ప్రాప్తేయస్య నోత్సృజ్యతేవృషః । పిశాచత్వంస్థిరంతస్య దత్తైశ్శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥ కథంచిత్తత్రాసమ్భవేసపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ త్రిపక్షాదౌవాకుర్యాత్.

అత్రనమాసదోష ఇత్యాహ —

మూ — నాత్రమాఘాదిమాసదోషః.

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహాదన్యత్రప్రోక్తకాలేషు యత్నతః । వృషోత్సర్గేతదాశుక్రబాల్యమాఢ్యంనదోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృషోత్సర్జనస్య ప్రేతసంస్కారత్వాన్మాఘాదిదోషస్మరణాభావాచ్చైతత్సమానార్థకం ప్రేతస్యవత్సరాదర్వాగితి వచనంద్రష్టవ్యమ్.

మూ — పతిపుత్రవత్యావృషోత్సర్గనిషేధః కేవలవృషోత్సర్గే గోసాహిత్యేనదోషోఽన్యశ్చేచ్ఛ్రాద్ధకర్తాసవృషమాత్రముత్సృజేత్.

వ్యా — " ॥ శ్లో ॥ పతిపుత్రవతీనారీ మ్రియతేభర్తురగ్రతః । వృ

షంనైవోత్సృజేత్పుత్రో యావత్స్వపితృజీవనమ్ ॥ " ఇత్యయంనిషేధో గోసాహిత్యేనాస్తీత్యర్థః । తథా జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాసుశీలాచపుత్రిణీసుభగామృతా । నోత్సృజేద్వృషమేకంతు సహగాముత్సృజేద్వృషమ్ ॥ పుత్రాదన్యోయదాతస్యాశ్శ్రాద్ధకర్తాభవేద్యది । సచవైవృషముత్సృజ్యపశ్చాచ్ఛ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ కించ ॥ అపుత్రాతుయదానారీ మ్రియతేభర్తురగ్రతః । వృషోత్సర్గోనకర్తవ్య ఏకాగార్ధీయతేతదా ॥ పితురూర్ధ్వవిధింసమ్యక్కృత్వా మాతుశ్చ పుత్రకః । వృషముత్సృజ్యపశ్చాద్ధిపిత్రాసహ సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్.

ప్రయోగమాహ —

మూ — అముకగోత్రస్యాముకశర్మణఃప్రేతస్యాద్యవృషోత్సర్జనంకరిష్యామీతిసఙ్కల్ప్య వృషంస్నాప్యాలఙ్కృత్య " యస్యదేవస్యయోభక్తస్తస్యచిహ్నంసమాలిఖేత్ " ఇతిహేమాద్రౌనియమాత్స్వేష్టదేవతాచిహ్నం పశ్చిమేదక్షిణపాదమూలేఽగ్నితప్తేనాయసేన విలిఖ్య " పిశఙ్గరూపః " " తన్నస్తురీపమ్ " ఇతిద్వాభ్యామన్త్రాభ్యాందక్షిణకర్ణేజపిత్వా " ఏతంయువానమ్ " ఇతి గోషువిసృజేత్, ఏతావదేవాపస్తంబినాముక్తం బోధాయనే విస్తరః.

వ్యా — అత్రసూత్రమ్ ॥ వా ॥ వృషభగోషుజీర్ణేఽయూనస్కర్ణమాజపేత్ " పిశఙ్గరూపః - తన్నస్తురీపమ్ " ఇత్యేతాభ్యామథైనంగోషువిసృజేత్ " ఏతంయువానమ్ " ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ యస్యయావత్స్వసూత్రోక్తంస్వల్పం వాయదివాబహు । తస్యతావతిశాస్త్రార్థేకృతే సర్వంకృతంభవేత్ ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ వా ॥ అథ వృషోత్సర్జనం తచ్చద్వివిధం కామ్యంనైమిత్తికంచేతి నైమిత్తికమేకాదశేఽహ్నికృతంకామ్యం కార్తిక్యాంవైశాఖ్యాం గ్రహణేసఙ్క్రమేచ ॥ * ॥ ఇత్యారభ్యబోధాయనే విస్తరేణోక్తఇత్యర్థః.

మూ — అత్రప్రేతవృషోత్సర్గే నవృద్ధిశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టవిధినా సదక్షిణంయథాశక్తివిప్రాన్భోజయేత్.

వ్యా — అత్రగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నప్రేతార్థవృషోత్సర్గే వృద్ధిశ్రాద్ధం విధీయతే, ఏకోద్దిష్టవిధానేన స్వశక్త్యాభోజయేద్ద్విజాన్ ॥ * ॥ శక్తశ్చ

॥ శ్లో ॥ స్వర్గార్థేతువృషోత్సర్గే నాన్దీముఖవిధానతః । ప్రేతార్థేతువృషోత్సర్గపకోద్దిష్టవిధానతః ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాతు శక్త్యాదద్యాచ్చదక్షిణామ్ ॥ * ॥.

మూ — అత్రనీలవృషోత్సర్గోవిశిష్యతే “ ॥ శ్లో ॥ లోహితోయస్తువర్ణేనముఖేపృష్ఠేచపాణ్డరః । శ్వేతఃఖురవిషాణాభ్యాం సవృషోనీలఉచ్యతే “.

వ్యా — ఇదంహేమాద్రివచనమ్.

ఏకోద్దిష్టప్రయోగమాహ —

మూ — ప్రాతఃకృతవృషోత్సర్గో మధ్యాహ్నే ప్రాణానాయమ్యపాత్రీచీనావీత్యముష్యైకాదశేహన్యేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య దర్భంప్రదాయ దక్షిణహస్తమాదాయ ప్రత్యఙ్ముఖంవిప్రమముష్యప్రేతస్యైకోద్దిష్టశ్రాద్ధే ప్రేతార్థే భవతాక్షణఃకర్తవ్యఇతి నిమన్త్ర్య ఓంతథేత్యుక్తే ప్రాప్నోతుభవానిత్యామన్త్ర్య ప్రాప్నవానీతి ప్రతిశ్రుతే సదర్భసతిలేప్వ్రైకుణ్డే విప్రపాదయోరముకగోత్రాముకశర్మన్ప్రేతఇదంతేపాద్యమితిపాద్యందత్వాఽముకగోత్రేఽముకనామ్నిప్రేతే, ఇతిస్త్రియా ఆదిత్యాభిముఖఃకర్మాక్షాల్యప్రక్షాల్యజానోర్వాచమ్యాచమయ్యకృసరతామ్బూలానిదత్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వా స్నాతోఽధ్వపుణ్డ్రంధారయిత్వాస్వయంధృత్వా “ యత్రక్వచ ” ఇతివిధినా లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ దక్షిణాగ్రైర్దర్భైరగ్నింపరిస్తీర్యాగ్నేర్దక్షిణతోదక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య తేష్వేకైకశఃపమ్బరంమేక్షణమాయమమ్బరీందర్వీమాజ్యస్థాలీంపోక్షణీపాత్రంపునర్దర్వీంసపవిత్రమర్ఘ్యపాత్రం హవిరుద్ధరణీంతిలాన్సికతాన్ మధుగన్ధపుష్పాణిచ ప్రయుజ్యైకేనపవిత్రేణప్రోక్షణీంసంస్కృత్యోత్తానానిపాత్రాణిపోక్ష్యహవిరానీయనిధాయ దక్షిణతోఽఙ్గారాన్నిరూహ్య యథాపూర్వమాజ్యసంస్కారే హవిషాసహపర్యగ్నికృత్వాఽఽజ్యందర్వీంచ సంస్కృత్యపవిత్రాస్తర్హితేపాత్రే “ ఆయాఆగచ్ఛతుప్రేతోదేవయానాన్ సముద్రాన్సలిలాన్

సవర్ణానస్మిన్ యజ్ఞేసర్వాన్కామాన్ లభతే క్షీయమాణముపమహ్యా
తామిమాంప్రేతాయతేగృహ్ణామి” ఇత్యర్ఘ్యంగృహీత్వా “ప్రే
తా దేవయానాన్” “ప్రేతాయై తేగృహ్ణామి” ఇతిస్త్రియాః,
పవిత్రముద్ధృత్య “తిలోఽసిసోమదేవత్యోగోసవో దేవనిర్మితః, ప్ర
త్నవద్భిఃప్రత్తపహి ప్రేతమిమాంల్లోకాన్ ప్రీణయాహినః” ఇతి
తిలాన్ క్షిప్త్వా ప్రేతామిమామితి స్త్రియాః, నాత్రస్వధానమ
శ్శబ్దౌబ్రూయాత్, పవిత్రంనిధాయ “మధువాతాః” ఇతిప్రతి
మన్త్రంమధుగుడంవా ప్రక్షిప్య “సోమస్యత్విషిరసి” ఇతిసర్వా
ఙ్గులీభిరభిమృశ్య “అపేస్తాదందశూకాః” ఇతితత్రయతిలాంశ్చ
దాదాయ “నిరస్తంనముచేశ్శిరః” ఇతి నైఋత్యాందిశి నిరస్యాప
ఉపస్పృశ్య “శన్నోదేవీః” ఇత్యర్ఘ్యమభిమన్త్ర్య గన్ధాదిభిర
భ్యర్చ్యదర్భైర్దర్వ్యాచప్రచ్ఛాదయేత్, నాత్ర “అపేతవీత”
ఇతిభుక్తిదేశసంమార్జనం శ్మశానేతదుక్తేః, “అపహతాః” ఇ
త్యనేనైవప్రేతపిశాచాద్యపసారణసిద్ధేః, “అపహతాఅసురార
క్షాంసిపిశాచాయేక్షియన్తిపృథివీమను, అన్యత్రేతోగచ్ఛన్తు
యత్రాస్యగతంమనః” ఇతితిలాన్ సికతాశ్చప్రకీర్య, “యత్రా
స్యాగతంమనః” ఇతిస్త్రియాః, “ఉదీతాన్మవరఉత్పరఉన్మ
ధ్యమాః ప్రేతసోమ్యాఅసుంయ ఇయాయావృకఋతజ్ఞస్సనోవతు
ప్రేతోహవేషు” ఇత్యద్భిరవోక్ష్య, ఉదీర్తామవరోత్పరోన్మధ్య
మాప్రేతాసౌమ్యా అసుంయేయాయావృకఋతజ్ఞా సానోవతుప్రే
తాహవేషు” ఇతిస్త్రియాః, “ఆయాహిప్రేతసౌమ్యగంభీరైః
పథిభిఃపూర్వ్యైః ప్రజామస్మభ్యందదద్రయించదీర్ఘాయుత్వంచశ
తశారదంచ” అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమావాహయా
మీతిదక్షిణాముఖస్తిష్ఠన్ ప్రేతమావాహ్య, “ఆయాహిప్రేతేసౌ
మ్యేదదతీ” ఇతిస్త్రియాః, ఆసనందత్వా తిలోదకముత్సిచ్యా
వటేపునఃపాదౌప్రక్షాల్యాచాన్తం దర్భాసనేప్రత్యఙ్ముఖంనివే
శ్యపూర్వవన్మన్త్ర్య హస్తేశుద్ధోదకంపవిత్రంచ దత్వాఽము
కగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేత “ఇయంతేతృప్తిః” ఇత్యర్ఘ్యంద

త్వాఽముకగోత్రే అముకనామ్ని ప్రేతే ఇతి స్త్రియాః, అస్తు
తృప్తిరిత్యుక్త్వా పునశ్శుద్ధోదకం ప్రదాయ పవిత్రమాదాయార్ఘ్యపా
త్రే విధాయ గన్ధాదిభిర్వస్త్రమభ్యర్చ్య పిత్ర్యాణి వస్త్రశ
య్యాసనోదకుమ్భకాంస్యపాత్రాణి గోభూదాసీహిరణ్యాలఙ్కా
రాదీని శక్తితో దత్త్వా పూర్వవత్పునస్తిలోదకం దత్త్వా దక్షిణతః
ప్రతిష్ఠితం హవిరభిఘార్యాగ్నిం ప్రసవ్యం పర్యన్తం తూష్ణీం పరిషి
చ్యానుజ్ఞాతో దర్భేష్వసకృదవస్తీర్య మేక్షణేనసహ చరుమధ్యాత్స
కృదవదాయాభిఘార్యాముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ
యమాయచ స్వాహేతి కృష్ణాయాం హుత్వాఽముకగోత్రాయై
శ్రీనామ్న్యై ప్రేతాయై యమాయచ స్వాహేతి స్త్రియాః, ఉత్తరభ
స్మని హవిష్యంచ స్వాహేతి హుత్వా మేక్షణమగ్నౌ ప్రహృత్య పూ
ర్వవత్పరిషిచ్య భుక్తిపాత్ర ఉపస్తీర్య హుతశేషమన్నం దత్త
త్వా వివిధవ్యఞ్జనమన్నం చాభిఘార్య సవ్యం జాన్వాచ్య "పృథి
వీ తే పాత్రమ్" ఇతి పాత్రాన్నమభిమృశ్య "ఇదంవిష్ణుః" ఇత్య
న్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య "అమృతోపస్తరణమసి" ఇతి తీర్థం ప్రాశ
యిత్వా "ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమి శివో మాఽవిశ" ఇతి ప
ఞ్చభిర్భుఞ్జానం ద్విజం ప్రసమీక్ష్య యథాసుఖం జుషస్వేతి వదే
త్, భుక్తే విప్రేఽపేక్షితం పృష్ట్వా సమ్పన్నమిత్యుక్తే "అమృతా
పిధానమసి" ఇత్యాచమయ్యాచాన్తే శుద్ధే "స్వదితమ్" ఇత్యు
క్త్వా "అస్తు స్వదితమ్" ఇత్యుక్తే పూర్వవత్తిలోదకం దత్త్వా "అ
స్తు తృప్తిః" ఇత్యుక్తే తామ్బూలం భుక్తిదక్షిణాం చ దత్త్వా దక్షిణేనా
గ్నిముచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు మార్జ
యన్తాం మమ ప్రేతః ప్రేతేతి వాఽపో మార్జయిత్వా అముకగోత్రా
ముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠేతి పిణ్డమేకం దత్త్వా అముక
గోత్రే అముకనామ్ని ప్రేతే పిణ్డమేతముపతిష్ఠేతి స్త్రియాః, పూ
ర్వవదపో మార్జయిత్వా పాత్రప్రక్షాళనతోయేన త్రిః ప్రసవ్యం పి
ణ్డం పరిషిచ్య న్యుబ్జ్య పాత్రాణి తృప్యతృప్యతృప్యేతి త్రిరుక్త్వా
పాత్రాణి ప్రోక్ష్య ఉత్తానాన్యుదాహృత్య అక్షయ్యమిత్యుక్త్వా

అస్త్వక్షయ్యమిత్యుక్తే యజ్ఞోపవీతీ ప్రణమ్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృ
త్యోపచారానుక్త్వా తం విసృజేన్నాత్రాభిశ్రవణం న చాన్నశేషాభ్య
నుజ్ఞానం నిషేధాత్, భుక్తశిష్టమన్నం పిణ్డం సర్వాణి దర్భాహుతా
మపాత్రాణి చాప్సు ప్రక్షిప్య స్నాత్వా గృహం సమేత్య పుణ్యా
హం వాచయేత్తతస్సంస్కర్తా శుద్ధో భవతి " ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్త
ఏవ పాత్యత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతా త్వఘాత్ । పిణ్డోదకప్రదానైశ్చ పు
ణ్యాహవాక్యైర్విశుద్ధ్యతి ॥ " ఇతి బోధాయనః.

వ్యా — ప్రాతరితి, విధానగ్రన్థే ॥ శ్లో ॥ పూర్వభాగేఽథవామ
ధ్యేదినస్య వృషముత్సృజేత్ । కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం వా వైశా
ఖ్యామపి వా వృషమ్ ॥ ఉత్సృజేల్లక్షణైర్యుక్తం దేవర్షిపితృతృప్తయే । ఉ
త్సృజేద్వృషభం నీలం పౌర్ణమాస్యాం సవత్సకమ్ । కార్తిక్యామాశ్వయు
జ్యాం వా వైశాఖ్యాం ప్రాతరేవ హి ॥ * ॥ ఇతి । కార్తిక్యాది వికల్పస్సా
మాన్యవిషయః । ప్రేతార్థవృషోత్సర్గస్య నైమిత్తికత్వాదేకాదశాహ ఏవ కర్త
వ్యః । దక్షిణతః ప్రతిష్ఠితమితి, సాత్ర హవిరధిశ్రయణానుక్తేః । " యత్ర
హి పత్న్యవహన్తి శ్రపయిత్వా " " ఈశానాయ స్థాలీపాకం శ్రపయిత్వా "
" శాలాగ్నౌ తు పచేదన్నం " ఇత్యాదిభిరౌపాసనాగ్నౌ పాకవిధిస్తత్ర ప
చనాగ్నౌ హవిషః పాకే సతి " పరోక్షమన్నం పాన్నాయ్య సంస్కృతమ
గ్నావధిశ్రిత్యాద్భిస్సపోత్రైస్తదేవ పవిత్రమాచక్షతే " ఇతి స్మరణాల్లౌకి
కేఽగ్నౌ పక్వస్య హవిషోఽధిశ్రపణం కర్తవ్యం నాన్యత్ర, పిత్ర్యేష్వన్న
స్యోత్తరాభిఘారాతీత్యేవోక్తేః । అత్ర వైఖానసః ॥ వా ॥ సూతకప్రే
తకయోరాప్లావయిత్వా మృణ్మయాని పురాణాని భాణ్డాని త్యక్త్వా నవాని ప
రిగృహ్యాన్యపరిచ్ఛదాన్యథోక్తం శోధయిత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥
ఇతి । సరణౌ ॥ శ్లో ॥ సౌవర్ణరజతాం భోజమణిపాత్రం చ తామ్రకమ్ ।
అర్ఘ్యార్థం పరిగృహ్ణీయాచ్ఛిద్రపత్రపుటాని వా ॥ అపసవ్యేన కర్తవ్యం పి
తృకర్మాఖిలం స్మృతమ్ । అన్నదానాదృతే సర్వం తథా మాతామహాదిషు ॥ * ॥
కథం ప్రేతార్థస్య ప్రత్యఙ్ముఖత్వమితి చేన్నైవమ్, " పితృస్థానాత్ప్రాఙ్ము
ఖతస్తస్య స్థానమ్ " ఇతి సపిణ్డీకరణఖణ్డే వైఖానసే ప్రేతార్థస్య పిత్రాద్యా
భిముఖ్యవిధానాత్ । పితౄణాం ప్రత్యఙ్ముఖత్వే భవత్యేవ ముదఙ్ముఖత్వే

తస్యదక్షిణాభిముఖత్వం భవేదితిచేన్న, " ॥ శ్లో ॥ యద్వేష్టితశిరాభుఙ్క్తే యద్భుఙ్క్తే దక్షిణాముఖః । సోపానత్కశ్చయద్భుఙ్క్తే తద్వైరక్షాంసి గచ్ఛతి ॥ " ఇతిమనునా శ్రాద్ధప్రకరణే దక్షిణాముఖత్వనిషేధాచ్చటీకాకారేణ తథావ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ నదక్షిణాముఖత్వప్రసక్తిః, ప్రత్యఙ్ముఖత్వస్య బహుప్రమాణసిద్ధత్వాత్ । తథా సరణ్యాదౌ ॥ వా ॥ ప్రత్యఙ్ముఖం నిమిత్తం నివేశ్య ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమీయే విధౌచ ॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషుదర్భేషు ప్రేతార్థమేకం విప్రం ప్రత్యఙ్ముఖం నిధాయ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే సున్దరరాజీయేచ ॥ వా ॥ తిలదర్భాస్తృతే విష్టరే ప్రత్యఙ్ముఖమాసాదయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యేకోద్దిష్టే । " ప్రాఙ్ముఖౌ విశ్వేదేవావుదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గాన్పిత్ర్యాన్ ప్రేతం ప్రత్యఙ్ముఖమాసాదయేత్ " ఇతిపాద్మే । కిఞ్చాస్యోదఙ్ముఖత్వం దక్షిణాముఖత్వంవా వర్జనమేవ, " ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదేవేప్రాక్త్రయఃపిత్ర్య ఉదగేకైకమేవవా । " ఇతిపిత్ర్యాణామేవోదఙ్ముఖత్వవిధానాత్ । నహ్యయం పితృశబ్దవాచ్యః, ప్రేతత్వాత్ । నాపి ప్రాఙ్ముఖత్వం దేవయోరేవైతద్విధానాత్ । నహ్యయం దేవః, కిన్తుప్రేతః । అతఃప్రత్యఙ్ముఖమేవ తస్యేతి నిరవద్యోఽయంనిర్ణయః । ఖణ్డాన్తే బోధాయనగ్రహణం తేనైవోక్తైకోద్దిష్టప్రకారోఽయమితి జ్ఞాపనార్థమ్ । ఆపస్తమ్బేనైకోద్దిష్టానుక్తేస్సఏవగ్రాహ్యః । యుక్తఞ్చైతత్, " ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతు పరసూత్రేణవర్తతే । బోధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ " ఇతినియమాత్ । అవిద్యమాన ఇతి పదచ్ఛేదః । అయమత్ర బోధాయనోక్తఃఖణ్డః ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేష్వాదితఏవ ప్రాచీనావీతంకృత్వా దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణం స్థణ్డిలంకృత్వాద్భిరవోక్ష్య అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పరిస్తృణాతి పురస్తాద్దక్షిణాగ్రాన్ దక్షిణతఃప్రాగగ్రాన్ పశ్చాద్దక్షిణాగ్రాన్ ఉత్తరతఃప్రాగగ్రానుత్తరానుత్తరాన్దక్షిణానధరాన్, దక్షిణేనాగ్నిం దక్షిణాగ్రాన్దర్భానాస్తీర్య తేష్వేకైకశోన్యఞ్చిపాత్రాణి సాదయత్యాజ్యస్థాలీం స్రువమామర్వరీం దర్వీం తిలోదకపాత్రం ప్రోక్షణీపాత్రముద్ధరణీయం పాత్రమితి తూష్ణీం సంస్పృశ్యతాభిరద్భిరుత్తానానిపాత్రాణికృత్వా ప్రోక్ష్య సిద్ధమోదనం విశేషమానీయ నాత్రాప్యూపమాజ్యంనిర్వపతి దక్షిణతోభస్మసంమిశ్రాన్ఙ్గా

రాన్నిరూహ్య తేష్వధిశ్రిత్యాభిద్యోతనేనాభిద్యోత్య సిద్ధమోదనేనసహో
పసవ్యేఽపర్యగ్నికృత్వా స్రువంచ దర్వీంచ సంమృజ్య సవిశేషమోదనం
ప్రతిష్ఠితమభిఘారయతి పవిత్రంకృత్వా తిలోదకపాత్రే నిధాయావ ఆన
యన్నాహ " ఆయు అచ్ఛతుప్రేతో దేవయానాన్ సముద్రాన్ సలిలాన్పర్వ
తానస్మిన్యజ్ఞే సర్వాన్కామాన్లభతే క్రియమాణముపమహ్యతామిమాంప్రేతా
యవోగృహ్ణామి " ఇతి పుంసామ్ " ప్రేతా దేవయానాన్ ప్రేతాయైవో
గృహ్ణామి " ఇతి స్త్రీణామ్, అథోద్ధృత్యపవిత్రం తిలానావపతి " తిలోఽసి
సోమదేవత్యోగోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తః పహి ప్రేతమిమాన్లో
కాన్ప్రీణయాహినః " ఇతి, తిరఃపవిత్రమార్ఘ్యంనయతి " మధువాతా ఋ
తాయతే " ఇతి తిసృభిరనుచ్ఛన్దసమ్, అథైనం సర్వాభిరఙ్గులీభిస్సముదా
యత్యాభి[illegible]మస్యత్వాషిరసి తవేవ మేత్వాషిరూఖ్యాదమృతమ
సిమృత్యోర్మా పాహి దిద్యోన్మా పాహి " ఇతి, తస్మింశ్ఛిద్రంకృచ్ఛ్రదాపతి తం
స్యాత్తదఙ్గుష్ఠేనచానామ్యాచోపసఙ్గృహ్య మాం దిశం నిరస్యతి " అవేష్టాద
న్దశూకా నిరస్తం నముచేశ్శిరః " ఇతి, పునరప ఉపస్పృశ్య పునరభిమృశతి
" శన్నో దేవీరభిష్టయ ఆపో భవన్తు పీతయే, శంయోరభిస్రవన్తు నః " ఇతి,
అథైనం గన్ధపుష్పధూపదీపైరభ్యర్చ్య దక్షిణాగ్రైర్దర్భైః ప్రచ్ఛాద్య భో
జనస్థానేష్వాసనేషు చ తిలాన్ సికతాశ్చ సంప్రకిరతి " అపహతా అసురా
రక్షాంసి పిశాచా యే క్షయన్తి పృథివీమను, అన్యత్రేతో గచ్ఛన్తు యత్రాస్య
గతంమనః " ఇతి పుంసామ్ " యత్రాస్యా గతంమనః " ఇతి స్త్రీణామ్, అ
థైనదద్భిరవోక్షతి " ఉదీర్తామవర ఉత్పర ఉన్మధ్యమాః ప్రేతస్సౌమ్యాః అ
సుంయఈయాయాయావృకఋతజ్ఞస్సనోవతు ప్రేతోహవేషు " ఇతి పుంసామ్,
" ఉదీర్తామవరోత్పరోన్మధ్యమా ప్రేతా సౌమ్యా అసుంయేయాయాయా వృక
ఋతజ్ఞాసానోవతు ప్రేతాహవేషు " ఇతి స్త్రీణామ్, ప్రేతమావాహయతి
" ఆయాహి ప్రేత సౌమ్యగమ్భీరైః పథిభిః పూర్వ్యైః - ప్రజామస్మభ్యం దద
ద్రయించ దీర్ఘాయుత్వం చ శతశారదం చ " ఇతి పుంసామ్, " ఆయాహి ప్రే
తే సౌమ్యే గమ్భీరైః పథిభిః పూర్వ్యైః - ప్రజామస్మభ్యం దదతీ రయిం చ దీర్ఘా
యుత్వం చ శతశారదం చ " ఇతి స్త్రీణామ్, అథ బ్రాహ్మణానావాహాయ
సదర్భేష్వాసనేష్వావేశ్య తేషాం సపవిత్రేషు పాణిషు తిలోదకం ద

ద్యాత్ “ అముష్మై తృప్తిరస్తు ” ఇతి “ అస్తు తృప్తిః ” ఇతీతరేషాం ప్రతివచన
మన్త్రైనాన్వస్త్రగన్ధమాల్యైర్యథోపపత్తిసంపూజ్య శుద్ధోదకం దత్వా పూర్వ
వత్తిలోదకమన్త్రైనాన్నం పృచ్ఛతి కరిష్యామీతి కురుష్వేతీతరైః ప్రత్యాహో థా
భ్యనుజ్ఞాతో దర్భానుపస్తీర్య సర్వస్మాత్సకృత్సకృత్సముపదాయాభిఘా
ర్య దక్షిణతో భస్మమిశ్రానఙ్గారాన్నిరూహ్య తేషు జుహుయాత్ “ ప్రే
తాయాముష్మై యమాయ చ స్వాహా ” ఇతి తద్ధుతమహుతం చ భవత్యథైతా
ని బ్రాహ్మణేభ్య ఉపనిక్షిప్య దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సాదయిత్వా దర్భైః
ప్రచ్ఛాద్యాభిమృశతి “ పృథివీ తే పాత్రం ద్యౌరపిధానం బ్రహ్మణస్త్వా
ముఖే జుహోమి బ్రాహ్మణస్య త్వా విద్యావతః ప్రాణాపానయోర్జుహో
మ్యక్షితమసి మా పితౄణాం క్షేష్ఠా అముత్రాముష్మింల్లోకే ” ఇత్యథైతాని బ్రా
హ్మణేభ్య ఉపనిక్షిప్య బ్రాహ్మణస్యాఙ్గుష్ఠేనానఖేనానుదిశతి “ అముష్మా ఉప
తిష్ఠత ” ఇతి భుఞ్జానాన్ సమీక్షతే “ ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమి ” ఇ
తి పఞ్చభిః “ బ్రహ్మణి మ ఆత్మామృతత్వాయ ” ఇత్యాత్మానం చాత ఊర్ధ్వం ని
రీక్షతే తృప్తానప ఆచమయ్య “ స్వదితమ్ ” ఇత్యుచ్యతామిత్యుక్తే “ అస్తు స్వ
దితమ్ ” ఇతీతరేషాం ప్రతివచనం పూర్వవత్తిలోదకం దత్వా అన్నశేషైః పి
ణ్డం దదాతి “ అముష్మా ఉపతిష్ఠతు ” ఇతి సక్షాళనేనాపసవ్యం పరిషిఞ్చతి తృ
ప్త్యర్థం ప్రార్థ్య దక్షిణాం దత్వా అక్షయ్యం వాచయిత్వా యజ్ఞోపవీత్యభివా
దనం కృత్వోత్థాప్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్య శేషమనుజ్ఞాప్య తేనైవ య
థా మిత్యన్నశేషం నివేదయతే యథా బ్రూయుస్తథా కుర్యాత్ తృతీయే పక్షే
ద్వితీయే సన్తతమేకేనైకాదశమాసాన్నయన్తి నద్వాదశమాసమారభ్యారో
హం త్యథ సంవత్సరే సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఖణ్డాన్తరే చ సపవవిశేష మా
హ ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేషు నాగ్నౌకరణం నాభిశ్రవణం న పూర్వం న దైవం
న ధూపం న దీపం న స్వధా న మస్కారో నాత్ర పూపమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను
బౌధాయనసూత్రనిబద్ధో హ్యయం ఖణ్డస్తత్రాన్నశేషాభ్యనుజ్ఞోక్తా నాత్రే
తి చేన్న, బోధాయనీయానాం ప్రత్యాబ్దికాదేరప్యేకోద్దిష్టత్వేన తద్విషయ
త్వాత్తదనుజ్ఞాయాః, తచ్చ సూచ్యతే పకోద్దిష్టేష్వితి బహువచనేన “ ॥ శ్లో ॥
ఏకోద్దిష్టేతు యద్భోక్తురభోజ్యం శిష్టమోదనమ్ । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చశి
ష్టమన్నం చ వర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యాద్యేకోద్దిష్టశిష్టాన్ననిషేధాన్మాత్రాన్నశే

షాభ్యనుజ్ఞోక్తా। అత్రస్మృత్యర్థసారేవిశేషః॥ శ్లో॥ శ్రోత్రియంవేదవిద్విప్రంతదహరేవనియోజయేత్ । తస్యచశ్మశ్రుకర్మాణి స్నానమభ్యఞ్జనంకారయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టేభవేదేకఉద్దేశ్యోబ్రాహ్మణస్తథా। అర్ఘ్యపాత్రంభవేదేకం పాణావేకాహుతిర్భవేత్ ॥ ఏకపిణ్డోభవేత్తస్మింస్తదహరేవశస్త్రిణమ్। దైవంధూపంతథాదీపం స్వధాశబ్దంచవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। నన్వేకో బ్రాహ్మణఇత్యేతదనుపపన్నమ్, "ఏకాదశాహేప్రాతరుత్థాయ ప్రేతార్థం బ్రాహ్మణానేకాదశామన్త్ర్యమధ్యాహ్నేతాన్నాబాభయ్యాన్నరసవిన్యాసైరాశయిత్వావిధివత్పిణ్డదానం వాసోహిరణ్యదాస్యపానచ్ఛత్రోదకుమ్భదక్షిణాగుణవతివిప్రేదద్యాచ్ఛయ్యాంచ తతస్స్వస్త్యయనాదిధర్మాః ప్రవర్తన్తే" ఇతిసత్యవ్రతస్మరణాదితిచేన్న, ఏకోద్దిష్టబ్రాహ్మణవ్యతిరేకేణ ప్రేతతృప్తయే దశబ్రాహ్మణభోజనవిధ్యుపపత్తేః। సఙ్ఖ్యానియమస్త్వయోగవ్యవచ్ఛేదార్థః। అతఏవహ్యేకాదశాహేలోకేబహూన్బ్రాహ్మణాన్భోజయన్తి। యథాఽఽహాత్రిః॥ శ్లో॥ ప్రేతార్థంహూతకాన్తేతు బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్బహూన్। ఆద్యశ్రాద్ధనిమిత్తేతు హ్యేకమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ అత్రాప్యుక్తంగుణవతివిప్రఇతి। విజ్ఞానేశ్వరేచ। ॥ శ్లో॥ వస్త్రాలఙ్కారశయ్యాది పితుర్యద్వాహనాదికమ్। గన్ధమాల్యైరథాభ్యర్చ్య శ్రాద్ధభోక్త్రే ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో॥ ఆశౌచాన్తేకృతస్నానస్స్వస్తివాచనపూర్వకమ్। బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తత్ర భుక్తయేవిష్ణుతుష్టయే ॥ * ॥.

ఇత్యష్టమఃఖణ్డః.

మూ — ద్వాదశేఽహనివిప్రస్య సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్సప్తదశాహే రాజ్ఞోఽభిషిక్తస్య త్రయోదశాహేవైకవింశాహేవా వైశ్యస్య గోరక్షాసక్తస్య షోడశాహే ద్వాదశాహేవా శూద్రస్యామన్త్రకం సర్వేషాం ద్వాదశాహాదిష్వా సప్తదశాహోద్ధ్వాఽపవర్జితేఽన్యత మాహే త్రిపక్షేవాత్రిమాసేవా చతుర్థే షష్ఠేవైకాదశేవా మాసిపూర్ణేవాఽబ్దే యదాకదాచిచ్ఛుభాగమేవా సాపిణ్డ్యం కుర్యాదిత్యనాహితాగ్నేరష్టౌకాలావికల్ప్యన్తే.

వ్యా — వ్యాఘ్రః ॥ శ్లో ॥ అనన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ తతస్సంవత్సరేపూర్ణే సపిణ్డీకరణం భవేత్ । ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా యదహ్నా వృద్ధిరాపతేత్ ॥ * ॥ విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవర్జంహి శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ । ॥ వా ॥ శూద్రాణామప్యేతత్కర్మకర్తవ్యం ద్వాదశేఽహ్ని ఏవం సపిణ్డీకరణం మన్త్రవర్జితమ్ “ శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహ్ని ” ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవ వర్ణానామాశౌచాన్తే సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచనిర్ణయే క్షత్రియవైశ్యయోరభిషిక్తగోంత్రాసక్తత్వభేదేనాశౌచవైషమ్యముక్తమ్ , తదవలమ్బనేనాత్ర సాపిణ్డ్యకాలభేదఉక్తిః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహమారభ్య యావదాషోడశాద్దినాత్ । సపిణ్డీకరణం కార్యం తతస్సప్తదశేఽహని ॥ * ॥ అత్రయథా ఏకాదశాహోఽవధిర్మృతాహస్తథా షోడశాహోఽవధిర్మృతాహ ఏవేతి నాధార్నాన్తరభ్రమః కార్యః । బోధాయనః ॥ వా ॥ సంవత్సరే పూర్ణే సపిణ్డీకరణం త్రిపక్షే వా మాసితృతీయేవా షష్ఠ్యైకాదశేవా ద్వాదశాహే వా ॥ * ॥ ఇతి । ఖణ్డాన్తరేచ సఏవాహ ॥ వా ॥ సంవత్సరే సపిణ్డీకరణమేకాదశే మాసిషష్ఠేవా చతుర్థద్వాదశాహేవా ॥ * ॥ ఇతి । పిఠ్యాచ । ॥ వా ॥ అథద్వాదశాహే తృతీయే చతుర్థే షష్ఠైకాదశేవా మాసిసపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణేచ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరతర్షభ ॥ ద్వాదశేఽహనిషష్ఠేవా త్రిపక్షేవా త్రిమాసివా । ఏకాదశేపివామాసి మఙ్గలంస్యాదుపస్థితమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ ద్వాదశాహే త్రిపక్షేవాఽభ్యుదయకర్మప్రాప్తౌ సంవత్సరేపూర్ణే సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాభ్యుదయ వృద్ధిశుభాదిశబ్దాః పుంసువనాద్యవశ్యకార్యోత్సవపరాస్సావకాశానాంతు కాలాన్తరేపి కర్తుం శక్యత్వాదతో నిరవకాశోత్సవసమ్భవఏవ మాసికాపకర్షస్సపిణ్డీకరణఞ్చ, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టాని సపిణ్డీకరణం తథా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖేద్విజః ॥ ” ఇతిస్మృతేః । అతస్సావకాశనియతోత్సవే నతదపకర్షః । “ ॥ శ్లో ॥ యావ

త్క్రియాసమాప్తిస్స్యాత్తావత్పృథగ్వ్యాదినేష్యతే । " ఇత్యాదివచనం న
పుంసవనాది విషయమ్ । పిత్రోర్మృతాబ్దే స్నానాగ్నితర్పణాది నిషేధవ
చనం సంవత్సరాన్త సపిణ్డీకరణాభిప్రాయమితి కేచిద్వదన్తి తన్న, త్రివ
ర్షాకౌ సాపిణ్డ్యే స్నానయాగాది ప్రసక్తేః । అస్తీతిచేన్నైవమ్, "॥ శ్లో ॥
మహాగురునిపాతేతు ప్రేతకార్యం యథావిధి । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వా
క్నైకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ " ఇతిపిత్రోర్మృతాబ్దేఽన్యేషాం సంవత్సరా
న్తే సపిణ్డీకరణపర దేవలాది వచనానామపి పిత్రోర్వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణా
భిప్రాయత్వప్రసక్తేః, ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యేకృతే పత్న్యాదివ్యతిరి
క్తానామపివత్సరాదర్వాగపిసాపిణ్డ్యప్రసక్తేశ్చ । బాధమితిచేన్న, "॥ శ్లో॥
అన్యేషాం ప్రేతకార్యాణి మహాగురునిపాతనే। కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వా
క్ఛ్రాద్ధమేకంతు వర్జయేత్ ॥ పితరౌ ప్రమితౌయస్య " ఇతిపితృమృతా
బ్దేఽన్యేషాం సంవత్సరాన్త సపిణ్డీకరణ పరలోకాక్ష్యాది వచనవైయర్థ్యాప
త్తేః, అసతివచనాన్తరే నిషేధస్య సంవత్సరాన్త సాపిణ్డ్యాభిప్రాయత్వక
ల్పనానుపపత్తేశ్చ.

మూ — తద్యది సంవత్సరాన్తే కుర్యాద్ద్విత్రిస్త్రిచతుర్భిర్వాదివసై
ర్యూనేపూర్ణత్వాభావాదవిహిత కాలదోష ప్రసఙ్గాచ్చాబ్దికాహో
త్పూర్వాహ్ణఏవసాపిణ్డ్యంకుర్యాద్వత్సరస్య పూర్ణత్వాన్నాత్ర
వారాదిదోషావచనాద్విహితత్వాదనవకాశత్వాచ్చ.

వ్యా — "సంవత్సరేపూర్ణే సంవత్సరేపూర్ణే" ఇతిస్మృతిషు ఘోషి
తత్వాద్ద్విత్రిచతుర్భిర్దినైర్యూనేవత్సరస్యాపూర్ణత్వాన్నతత్కర్తవ్యమిత్యర్థః ।
అవిహితేతి, అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలం
ప్రాప్యపునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అకాలేకృతస్యాకృతత్వాత్కాలే ప్రా
ప్తే పునఃకర్తవ్యమిత్యర్థః । స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యా
ద్వత్సరాన్తే యదాపునః । ఊనాబ్దికాత్పరంకుర్యాదాబ్దికాత్పూర్వవాస
రే ॥ వత్సరాన్తేయదాకుర్యాత్సపిణ్డీకరణంసుతః । తదాతు తిథివారాదికు
ర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః ॥శ్లో॥వైధేకర్మణితుప్రాప్తే కాలదో
షంనచిన్తయేత్ ॥*॥ ఇతి । పాయణీయేచ ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనంకుర్యాత్తి
థివారంనచిన్తయేత్ । వర్షాన్తే ద్వాదశాహేవాసపిణ్డీకరణంయది ॥ * ॥

అనవకాశత్వాదిత్యత్రకక్షః ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కర్మ నకుర్యాద్వ్యా
పిసూపితే । కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ వత్స
రాతిక్రమె సపిణ్డీకరణాకరణె పునష్షోడశకరణప్రసక్తేరిత్యర్థః .

అత్రవిశేషమాహ —

మూ — సాగ్నికపుత్రోద్వాదశాహఏవపితుస్సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్తద్వి
వా పిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేఃపుత్రోఽనగ్నిస్సాగ్నికపితా చేత్త్రిపక్ష
ఏవ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తుయదాకర్తా ప్రేతోవాప్య
గ్నిమాన్భవేత్ । ద్వాదశాహేతదాకార్యం సపిణ్డీకరణం పితుః ॥ * ॥ భ
విష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ యజమానోఽగ్నిమాన్రాజన్ప్రేతశ్చానగ్నిమా
న్యది । ద్వాదశాహేభవేత్కార్యం సపిణ్డీకరణంసుతైః ॥ * ॥ అత్రహే
తుస్తద్విష్ణునేతి, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకంపదమాస్థితే । ఆ
హితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞఃప్రవర్తతే ॥" ఇతి సపిణ్డీకరణోత్తర
కాలమెవ పిణ్డపితృయజ్ఞప్రవృత్తేః । సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్చేదాహి
తాగ్నిస్స్యాత్కర్తానగ్నిర్యదాభవేత్ । సపిణ్డీకరణంతస్య కార్యంపక్షేతృతీ
యకే ॥ * ॥ .

మూ — తయోర్ద్వాదశాహాదౌ ప్రమాదాదకృతం కాలేషూత్తరభా
విషు సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్

వ్యా — తయోః - ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః । అత్రగోభిలః ।
॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహాదికాలేషు ప్రమాదాదకృతంయది । సపిణ్డీకరణం కు
ర్యాత్కాలేషూత్తరభావిషు ॥ * ॥.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు నసాపిణ్డ్యమన్యతమాత్యయే
పుత్రఃపత్నీపతిశ్చ కుర్యాన్నాన్యఇతిస్థితిః .

వ్యా — సంవత్సరాన్తే ప్రేతాయతత్పిత్రేతత్పితామహాయ తత్ప్ర
పితామహాయచ బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ "॥ శ్లో ॥ త్రయాణాముదకం
కుర్యాత్త్రిషుపిణ్డఃప్రవర్తతే ।" ఇతిపిత్రాదీనాం త్రయాణాం పిణ్డోద
కప్రాప్త్యవగమాత్తేషుజీవత్సు తదయోగాన్నిషేధాచ్చనసాపిణ్డ్యమిత్యర్థః ।

పితామహో ప్రపితామహో వా(ప్ర)మృతే పుత్రః పత్నీ పతిశ్చ కుర్యాదితినియ
మ్యతే। తథాస్మార్తే॥ శ్లో॥ పుత్రః(స్త్రీ)మతిమృతానాంచ సపిణ్డీక్రియా(రి)
ష్యతే। యదిమాతా యదిపితా భర్తా నైకవిధిస్స్మృతః॥ * ॥ అతోమాతా
పిత్రోః పుత్రః పత్న్యః పత్నీః పత్న్యాః పతిశ్చ పుత్రి(క)మమరణేపి సాపిణ్డ్యం
కుర్యాదేవేతిసిద్ధమ్। తథాబ్రాహ్మే॥ శ్లో॥ మృతేపితరియస్యాథ విద్యతే
చపితామహః। తేనదేయాస్త్రయః పిణ్డాః ప్రపితామహపూర్వకమ్॥ తే
భ్యశ్చపైతృకః పిణ్డో నియోక్తవ్యశ్చ పూర్వవత్॥ * ॥ సుమన్తుశ్చ॥ శ్లో॥
త్రయాణామపి పిణ్డానా మేకేనాపి సపిణ్డనే। పితృత్వమశ్నుతే ప్రేత ఇతిధ
ర్మో వ్యవస్థితః॥ * ॥ వ్యవస్థితః - నిశ్చితఇత్యర్థః। విష్ణుశ్చ॥ వా॥ య
స్య పితా ప్రేతస్స్యాత్ పితామహోజీవతి సపితృపిణ్డంనిధాయ పితామహాత్ప
రాభ్యాందద్యాత్॥ * ॥ ఇతి। మనుశ్చ॥ శ్లో॥ ధ్రియమాణేతుపితరిపూ
ర్వేషామేవనిర్వపేత్। పితాయస్యతు వృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపిపితామహః॥
పితుస్సనామసఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్॥ * ॥ ఇతి। అఖణ్డాద
ర్శేచ॥ శ్లో॥ అపుత్రాయాంమృతాయాంస్తు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డనమ్। శ్వ
శ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణంభవేత్॥ * ॥ ఆదిశబ్దేన శ్వశుర్యాదిస
ఙ్గ్రహః। తస్యాశ్శ్వశురాదిభిరేవ సాపిణ్డ్యంకుర్యాదితి.

మాతరిమృతాయాం పితామహ్యాదిష్వన్యతమాత్రయే మాతుస్సా
పిణ్డ్యమతిదిశతి —

మూ — ఏవంమాతుః.

వ్యా — అత్రబ్రాహ్మే॥ శ్లో॥ మాతర్యపిచవృత్తాయాం విద్యతేచ
పితామహీ। ప్రపితామహీపూర్వంతు కార్యస్తత్రాప్యయంవిధిః॥ * ॥
విధిః - సపిణ్డీకరణమ్। నను " ధ్రియమాణేతు " ఇతి మన్వాదివచనం శబ్ద
ప్రయోగ నియమపరమితిచేత్, కుత్రభోః! జీవపితృకశ్రాద్ధ ఇతి చేన్న,
" వృత్తేపితరి " " పితాయస్యతువృత్తస్స్యాత్ " ఇతి మృతపితృవిషయ
త్వావగతేః। మాతృశ్రాద్ధఇతిచేన్న, " ధ్రియమాణేతుపితరి " ఇతి పితృ
శ్రాద్ధవిషయత్వావగమాన్మాతృశ్రాద్ధే పితృవరణాభావాచ్చ। తథాప్ర
త్యేకమేవ ఉపతిష్ఠాత్ప్రతిపాదయిష్యతే। మాతృశ్రాద్ధే ఇత్యాద్యేపిణ్డప్ర
దానేచ శబ్దప్రయోగ నియమపరం తదితిచేన్న, సర్వసాధారణత్వాది

వచనానాంతస్యాపస్తమ్బమాత్ర విషయత్వేనాన్యసజాతీయానువృత్తేః । వి
శేషసన్నిధౌహి సామాన్యసజాతీయశబ్దాస్తత్రైవానువృత్తాః । నహ్యేవమత్ర,
"పితా యస్య తు వృత్తః" ఇత్యాదివచనేషు వచనాన్తరేవా శబ్దప్రయో
గ నియమస్యాపస్తమ్బవిషయత్వప్రతీతేః । నను "॥ శ్లో ॥ షావణ్డాది
మాతే తాతే పతితేసఙ్గవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చమృతౌ దేయం యేభ్యఏవ
దదాత్యసౌ ॥" ఇతివచనాద్వ్యుత్క్రమమృతస్య సాపిణ్డ్యేసతి తముల్లఙ్ఘ్య
పితామహాదిభ్యః పార్వణ విధానమనుపపన్నమితి సపిణ్డీకరణాభావోఽవగ
మ్యతఇతి చేన్న, వ్యుత్క్రమమృతస్యాపి సాపిణ్డ్యాభావేన పార్వణాసమ్భ
వాత్తత్ర శబ్దప్రయోగనియమస్య పునర్వచనత్వాత్ "॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీ
కృతే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే ।" ఇతిస్మృతేః, "॥ శ్లో ॥ అనుక్త
కాలేష్వపితుర్వ్యుత్క్రమేణమృతావపి ।" ఇతిగోభిలవచనేన సత్ప్రతి
పక్షత్వాచ్చ నసాపిణ్డ్యనిషేధశ్శక్యః । అతోఽస్యాయమర్థః — అసౌవ్యు
త్క్రమమృతౌ జీవద్దశాయాం యేభ్యోదదాతి తేభ్యఏవ తత్సపిణ్డీకరణే
వ్యుత్క్రమమృత పితృకోదదాతీతి । "॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చ ప్రమీ
తానాం నైవకార్యాసపిణ్డతా ।" ఇతినిషేధాన్నసాపిణ్డ్యమితిచేన్న, మా
తాపితృభర్తృపత్నీవ్యతిరిక్త విషయత్వాత్తస్య, యదిమాతేత్యనాద్యమా
తాపిత్రాదేస్సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చ । యదివ్యుత్క్రమమృతా మాతాపితావాత
థా యదివా పత్నీభర్తావా వ్యుత్క్రమమృతస్తదానైషనిషేధః కింతు విధిః
స్మృతః సపిణ్డీకరణవిధిరేవ మన్వాదిభిస్స్మృతఇతి । తథామనుః ॥ శ్లో ॥ పితా
యస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపి పిణ్డానామ్ ॥ * ॥ ఇతి । శా
తాతపోఽపి ॥ వా ॥ యస్యపితా ప్రేతస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాది । అతోఽత్రశ
బ్దప్రయోగనియమః "ధ్రియమాణేతుపితరి" "పితాయస్యతువృత్తస్స్యాత్"
ఇత్యుభావప్యత్రోక్తౌ జీవపితృకశ్రాద్ధే మృతపితృకశ్రాద్ధేచసమా
నః । తథా — పితామహాదిషు ప్రమీతేషుపితుఃపితృపితామహప్రపితామ
హేభ్యఇతి పితుస్సాపిణ్డ్యేజీవపితృక కర్తృకవృద్ధ్యాదిశ్రాద్ధేషుచ, తథా
పితామహేచ ధ్రియమాణే పితామహస్య పిత్రాదిభ్యఇతి, తథా పితరిమృ
తే పితామహే ధ్రియమాణే పితురేకం పిణ్డం దత్వా పితుఃపితామహాదిభ్యో
దద్యాత్, ప్రపితామహే ధ్రియమాణే పితుఃపితామహాయేతిదిక్ । తదే

తంపుత్రికామృతస్యాపి సాపిణ్డ్యకల్పప్రయోగః యథాశక్తి కార్యతే ।
నను “ ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషు హ్యధికారో న విద్యతే । నజీవన్తమ
తిక్రమ్య కిఞ్చిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ ” ఇతి నిషేధః కింవిషయ ఇతి చేదుచ్యతే,
“ ఏడే తే జీవతః పితుః ” ఇతి జీవపితృకస్య శ్రాద్ధషట్కవిధానాదుత్పుత్రి
మమృతౌ పితుస్సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చ తదుభయవ్యతిరిక్తవిషయః, నచదర్శా
దిః । తథాలోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ అనుశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపర
పక్షికమ్ । నజీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది ।
అతః, “ త్రయాణామపి పిణ్డానామ్ ” “ యదిమాతా ” ఇత్యాదివచనై
రుత్పుత్రికామమృతస్య సాపిణ్డ్యం నిరాకులమ్ । అతోఽపుత్రికామమృ
తౌ సాపిణ్డ్యనిషేధపాక్షికః । సపిణ్డీకరణం నాస్తీతిచ వాదశ్చిన్త్యఏవ ।
యత్తు “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పరేతస్య నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఆశౌచ
ముదకం పిణ్డమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ ” ఇతి, తత్తు అధికారే సత్యకృ
తవివాహాపుత్రానాశ్రమివిషయమ్, “ పాషణ్డానాశ్రమిస్తేనాః ” ఇత్య
త్రవిజ్ఞానేశ్వరేణ తథావ్యాఖ్యాతత్వాత్ । యదపీదం వచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥
అపుత్రాయేమృతాః కేచిత్పురుషావా స్త్రియోపివా । తేషాం సపిణ్డనా
భావాదేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ ” ఇతి, తదపిన, “ అనన్తాః పుత్రిణో
లోకాః ” “ నాపుత్రస్య హిలోకోఽస్తి ” ఇతివన్నిన్దాపరమ్ । అతో అపు
త్రస్యాపి భర్తుః పత్నీ కుర్యాదేవ । తథావృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాశయ
నంభర్తుః పాలయన్తీవ్రతేస్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం
లభేతచ ॥ * ॥ సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రే ప్రస్థితే కర్తా నభవేచ్ఛ్రాద్ధ
కర్మణి । తత్ర పత్న్యేవకుర్వీత సాపిణ్డ్యం పార్వణం తథా ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ ।
॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రాయా నతుక్వచిత్ । భార్యాపి
ణ్డం పతిర్దద్యాద్భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వస్తుపుత్రికాను
మరణే సాపిణ్డ్యమ్, పిణ్డసంయోగః కథమితి చేత్ ? మృతస్య పితృజీవనేత
తః పరేభ్యః స్త్రీభ్య ఇతి చేన్న, ప్రపితామహాత్పరేషాం లేపభాక్త్వేన తే
భ్యః పిణ్డదానాయోగాత్, మైవమ్, పిత్రాదిజీవనే తేషాం పిణ్డభాక్త్వా
త్, పూర్వపూర్వాత్యయే హి క్రమేణోత్తరోత్తరస్య లేపభాక్త్వమ్ । నను
“ ॥ శ్లో ॥ జీవమానేపి పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపితం

శ్రాద్ధే స్వకంపితరమాశయేత్ ॥ ఉభౌయస్యవ్యతీతౌతు జీవేచ్చప్రపితామహః । ద్వౌపిణ్డౌనిర్వపేత్తత్ర భోజయేత్ప్రపితామహమ్॥" ఇతిప్రపితామహజీవనేపిణ్డద్వయదానవిధానాత్తైనైవ న్యాయేనమృతపితృజీవనే తత్పరాభ్యాం ద్వాభ్యామేవ పిణ్డదానమితిచేద్ధంతగర్హి "॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపిపిణ్డానామేకేనాపిసపిణ్డనే । పితృత్వమశ్నుతే ప్రేత ఇతిధర్మోవ్యవస్థితః ॥" ఇతిసుమన్తువచనేనైవ జీవపితృపితామహస్య మృతస్యసాపిణ్డ్యే ప్రపితామహేకపిణ్డదానతత్సంసర్గ ప్రసక్తైగపార్వణత్వ భఙ్గప్రసఙ్గాత్, "॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణేతుపితరి పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । పితాయస్యతువృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః ॥ పితుస్సనామసఙ్కీర్త్యకీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥" ఇతిమనుస్మృతివిరోధాచ్చ । విజ్ఞానేశ్వరేణాప్యర్థస్సముక్తః — ధ్రియమాణేపితరి పితుఃపితృభ్యఃపితామహేభ్యఃప్రపితామహేభ్యోదద్యాత్ , పితామహేచధ్రియమాణే పితామహస్య పిత్రాదిభ్యః, ప్రపితామహేధ్రియమాణే ప్రపితామహస్య పిత్రాదిభ్యఇతి । తతస్త్రయాణామపిపిణ్డదానమవర్జనీయమ్ । గాథాతత్రైవ ॥ శ్లో ॥ చతురోనిర్వపేత్పిణ్డాన్ పూర్వంతేషుసమాపయేత్ । తతఃప్రభృతివై ప్రేతఃపితృసామాన్యమశ్నుతే ॥ * ॥ బ్రాహ్మేచ ॥ శ్లో ॥ మృతేపితరియస్యాథవిద్యతే చపితామహః ॥ తేనదేయాస్త్రయఃపిణ్డాఃప్రపితామహపూర్వకాః । తేభ్యశ్చనిర్వపేత్పిణ్డం నియోక్తవ్యశ్చపూర్వవత్ ॥ * ॥ అతఃపిత్రాదిష్వేకత్రయేపి సాపిణ్డ్యవిధిపరమేకేనాపీతివచనమ్ । అతోప్యన్యత్రమమృతౌ సాపిణ్డ్యనిషేధఃపాక్షికః । నను "॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణేతుపితరి పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । పూర్వేషుత్రిషుదాతవ్యం జీవేచ్చత్రితయంయది ॥" ఇతిపిత్రాదిత్రయజీవనేపి ప్రపితామహపిత్రాదిభ్యః కార్యమితి ప్రతీయతే, అతఃకథం త్రిషుజీవత్సునసాపిణ్డ్యమితిచేన్మైవమ్, జీవపితృకశ్రాద్ధవిషయత్వాజ్జీవేచ్చ త్రితయమితి వచనస్య, ద్వౌపిణ్డావితి వచనంతు ప్రపితామహార్థే జీవత్ప్రపితామహ వరణవిషయమ్, తచ్చాచారవిరుద్ధమ్, "పూర్వేషామేవనిర్వపేత్" "చతురోనిర్వపేత్పిణ్డాం స్త్రిభిఃపిణ్డైర్నియోజయేత్" ఇతిమన్వాదివచన నిచయవిరోధాచ్చ । మృతస్యపిత్రే పిణ్డమేకం దత్వా జీవతఃపితామహాత్పరాభ్యాందద్యాదితి, యస్యపితా ప్రమీతస్స్యాత్స

తాము హి జీవతి తతః పరాభ్యాం దద్యాదితిచ వచనాద్గో విజ్ఞానేశ్వరేణ సమర్థితః । అతస్త్రిభ్య ఏవ పిణ్డదానమ్ । అతః పిత్రాదిషు త్రిషు శ్వశ్రాదిషు వా అన్యతరావస్థానే ప్రస్థానే చ పుత్రః పత్నీ పతిశ్చ సాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి సుష్ఠూక్తమ్ .

మూ — వత్సరాతిక్రమే కన్యాయాం కుమ్భమాస్యపరపక్షే అనూరాధార్ద్రాహస్తరోహిణీనామన్యతమ నక్షత్రే మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ అకృతే ప్రాప్తకాలే తు శ్రాద్ధకాలోఽత్ర వక్ష్యతే । కన్యాకుమ్భగతే భానౌ కృష్ణపక్షే విధీయతే ॥ * ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రే చ ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సహస్రకిరణే ॥ * ॥ ఇత్యాది । శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సూర్యే పితరః ప్రీతిసంయుతాః । పితృలోకాత్సమాయాన్తి వంశజానాం గృహం ప్రతి ॥ * ॥ అతస్తత్రైవ కుర్యాదితి శేషః । గాలవః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధముక్తకాలే న చేత్కృతమ్ । రౌద్రహస్తే చ రోహిణ్యాం మిత్రభే వా సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం యేన ప్రమాదాదకృతం భవేత్ । అనూరాధాఽఽర్ద్రాహస్తేషు రోహిణ్యాం వా సమాచరేత్ ॥ * ॥ అకృతమ్, ద్వాదశాహాదిష్వితి శేషః । అత్ర తిథిబలాభావాన్న రోహిణీనిషేధో న చిన్త్యః । మాసికైస్సహేతి, అత్ర శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ కృతేఽపి షోడశశ్రాద్ధే సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరే వ్యతీతే తు పునష్షోడశమర్హతి ॥ * ॥ అతః కృతేష్వపి షోడశశ్రాద్ధేషు వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభావే తాని పునరనుష్ఠేయానీత్యర్థః .

మూ — అనుక్తకాలేప్యుగ్రమరణే చ దేశవిస్ఫోటవాద్యత్యన్తాపది మాతాపితృవ్యతిరిక్తస్య సపిణ్డీకరణాన్తమౌర్ధ్వదైహికమామేన హేమ్నా వా కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర గోభిలః ॥ శ్లో ॥ అనుక్తకాలేఽప్యపితుర్వ్యుత్క్రమేణ మృతావపి । ఆమేన వాపి సాపిణ్డ్యం హేమ్నా వాపి ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ అత్ర సపిణ్డీకరణమాత్రస్యామవిధానేపి తన్నాన్తరీయకతయా శ్రాద్ధాన్తం సిద్ధమ్, ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యాకరణే సపిణ్డీకరణాసమ్భవాత్ । కిఞ్చ ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యే చ మాసికాన్యపకృష్య తద్విధానమామేనైవ కా

ర్యమితి యుక్తమనుక్తకాలత్వాత్। ప్రతిమాసం మృతాహే హ్యాహ్యుక్తకా లో మాసికస్య। "మాసపంవత్సరాదృతే" ఇత్యాద్యుమ శ్రాద్ధనిషేధో య థా కాలానుష్ఠానాభిప్రాయః। అతఏవ హ్యాన్యైవ తత్తన్మృతాహే మా సి కానిపునః క్రియన్తే। అతోనవ శ్రాద్ధైకోత్తర వృద్ధ్యైకోద్దిష్ట సోదకుమ్భ మాసిక సపిణ్డీకరణాన్తమా మేవ కుర్యాత్। పిత్రోరవశ్యం యథావిధికర్త వ్యత్వవిధానాత్తద్వ్యతిరిక్తవ్యాగత్యన్తాపద్విషయమిదమ్। అత్రమనుః॥శ్లో॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్తతే। నసాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతేఫలమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ హీనకల్పంనకుర్వీ త సతిద్రవ్యేఽఫలప్రదమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

అతీతప్రేతకృత్యే కాలమాహ —

మూ — కన్యాకుమ్భయోఃకృష్ణపక్షే శుక్లపక్షేవాఽఽపఞ్చమ్యాః స్వజాతేఽతీతప్రేతకృత్యం కుర్యాదత్రాపి చిత్రాశ్రవిష్ఠేత్యు క్తం సమానమ్.

వ్యా — అత్రనారదః ॥ శ్లో ॥ మృత్యనన్తరతోఽన్యేషాం బలిదాతుం నశక్యతే। ప్రోష్ఠపద్యాసిమాఘేవా బలిందద్యాద్యథోదితమ్ ॥ * ॥ నృసింహః ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతేసూర్యే కృష్ణపక్షే విశేషతః। పఞ్చ మ్యాఃపరతశ్శే ప్రేతఆపఞ్చమ్యాస్సితేపిచ ॥ * ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షశ్శుభఃప్రోక్తః పఞ్చమ్యాఃపరతస్తథా। అన్యస్మిన్ భాగశస్తస్యా ద్విశేషాత్ప్రేతకర్మణి ॥ ఆద్యభాగేచకర్తవ్యం సితేపక్షేచసజ్జాతే ॥*॥ చిత్రేతి, "చిత్రాశ్రవిష్ఠాహస్తాశ్వి" ఇతిసఞ్చయప్రకరణోక్తతిథివారన క్షత్రాదికముక్తమత్రాపిద్రష్టవ్యమిత్యర్థః। తత్తు వత్సరాన్తరతీతప్రేతకృ త్యవిషయమ్, ఇదం వత్సరాతిక్రమప్రేతకృత్యవిషయమిత్యపౌనరుక్త్యమ్.

మూ — సమానపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణంకర్తైకైతన్త్రేణకు ర్యాత్.

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ హవిరగ్నించదైవంచనిర్వాపంచో దపాత్రకమ్। యద్యేకఆకాఙ్కుర్వీత తన్త్రేణేత్యాహకుణ్డినః ॥ బహూనా మేకవంశ్యానామేకోయదితదాహకః। ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకతన్త్రేణ కారయేత్ ॥ మృతానామేకవంశ్యానాం కాలేబహుతిథేగతే। కాగన

ర్వాక్ సహసంకుర్యా దేకాహేన పునస్సుధీః ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికా యాంచ ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకర్తృకం శ్రాద్ధమనేకం చైకవాసరే । దైవంపిత్ర్యంచ తన్త్రియంస్యాత్పృథక్పాకో నవిద్యతే ॥ * ॥ నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమితిపాఠాన్తరమ్ । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ వర్షాతీతేపునర్దాహే పృథమేపిణ్డసన్తతిః । శ్రాద్ధంద్వితీయేదివసే సపిణ్డీతుతృతీయకే ॥ సమానపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణం సహ । దైవం పిత్ర్యంచ తన్త్రియం స్యాన్నిమిత్తంప్రతిపూరుషమ్ ॥ * ॥ .

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — అన్యత్రపిత్రోః.

వ్యా — వత్సరాతిక్రమేపి దశాహమేవపిత్రోఃప్రేతకృత్యవిధానాత్, “ అనువృత్తౌచనాన్యేషామ్ ” ఇతిసఙ్ఘాతమరణవ్యతిరేకేణ పిత్రోరపి సహకరణనిషేధాచ్చ తయోఃపృథగేవ కుర్యాదిత్యర్థః “ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యం కాలేనాపిభవేద్యది । పితుశ్శ్రాద్ధంపురాకృత్వా కుర్యాన్మాతురనన్తరమ్ ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధసమంప్రాప్తే నవేపర్యుషితేపివా । పితృపూర్వంసుతఃకుర్యాదన్యత్రాసక్తియోగతః ॥ ” ఇత్యాదివచనైఃపృథగ్విధానాత్పిత్రోస్సర్వం పృథగేవ కార్యమ్.

మూ — పుంసః స్త్రియావా సాపిణ్డ్యేపిత్రాదీనేవ వృణుయాత్.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం దైవపూర్వం నియోజయేత్ । పితౄనేవాశయేత్తత్ర పునఃప్రేతంచనిర్దిశేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితుర్వాసాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవభోజయేత్ । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుఃకుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ .

మూ — పుంసఃపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్ స్త్రియాఃపిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైరేవాసురాదివివాహేపి పితామహ్యాదిభిరేవ వచనాదాచారాద్వికల్పస్మరణాచ్చ.

వ్యా — అత్రశఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం కథంకార్యం భవేత్సుతైః, పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥ * ॥ పైఠీనసిః । ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాంతు పతిఃకుర్యాత్సపిణ్డనామ్ । శ్వశ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణంభవేత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥

పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సాపిణ్డీకరణం సుతః । మాతుః కుర్వీత పిత్రాద్యైః పి
తుః కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ మాతుర్మాతామహాది సాపిణ్డ్యపరవచనానాం
వ్యవస్థామాహ ఆసురాదీతి । వదనాత్ - బ్రాహ్మ్యాదావ్యేతశఙ్కాదివచ
నాత్ । నను " ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మ్యాదిషు వివాహేషు యా తూఢా కన్యకా భ
వేత్ । భర్తృగోత్రేణ కర్తవ్యాః పిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ ఆసురాదివివా
హేషు పితృగోత్రేణ ధర్మవిత్ ।" ఇతిస్మరణాత్తస్యాః పితృగోత్రత్వా
దాసురాది వివాహేషు పిత్రా పిణ్డసంయోగో యుక్త ఇతి చేన్న, " ॥ శ్లో ॥
తన్మాత్రా తత్పితామహ్యా తచ్ఛ్వశ్ర్వా వా సపిణ్డనమ్ । ఆసురాదివివాహే
షు విన్నానాం యోషితాం స్మృతమ్ ॥" ఇతి శాతాతపేనాసురాదివివాహే
పి శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డసంసర్గస్మరణాత్ । తర్హి వికల్పప్రసక్త ఇతి చేన్న, ఆ
చారాత్, వైకల్పికేషు ధర్మేషు ఆచారస్యైవ వ్యవస్థాపకత్వాత్ । తథా
మనుః ॥ శ్లో ॥ యేనాస్య పితరో యాతా యేన యాతాః పితామహాః ॥ * ॥
ఇతి । సుమన్తుశ్చ ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత ।
ఉదితేఽనుదితే చైవ హోమభేదో యథా భవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమా
యాతమాచారం త్వాచరేద్బుధః । స గరీయాన్మహాబాహో సర్వశా
స్త్రోదితాదపి ॥ * ॥ ఇతి । ఆచారోప్యనియతశ్చేత్ " ఆచారశ్చైవ సా
ధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవ చ " ఇతి మనుస్మృతేరాత్మనస్తుష్టిరేవ నియామికా ।
పితామహ్యాదిపిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డం శిష్టాస్సంయోజయన్తి । కించ, " వివా
హే దుహితృమతే రథశతం దేయమ్ " ఇతి కన్యాధిగమోపాయశుల్కదానవిధా
నాద్వివాహస్య ధర్మసమ్బన్ధసిద్ధిరితి శ్రౌతస్మార్తధర్మానుష్ఠానార్థత్వావ
గమాన్నాసురత్వప్రసఙ్గగన్ధః । " ఆసురో ద్రవిణాదానాత్ " " క్రయక్రీ
తా తు యా కన్యా " ఇత్యాదివచనం రత్యేకఫలవివాహవిషయమ్, గృహక
ర్మాశక్తైకకన్యాహరణవిషయం వా । అత ఏవ గౌతమేన " షడిత్యేకే " ఇతి ప
ఞ్చమవివాహస్య ధర్మ్యత్వం స్మర్యతే । " అతో భిక్షణే నిమిత్తమాచా
రో వివాహః " ఇత్యాపస్తమ్బేన ద్రవ్యార్జననిమిత్తేషు వివాహపరిగణ
నమప్యవిరుద్ధం ధర్మార్థత్వాత్తస్య.

మూ — పుత్రికాకరణే మాతామహాదిభిః .

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః । యత్తు మనునోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ పితుః పితామహే

యుద్వ్యత్యాప్రత్యైసంవత్సరేషు తైః । మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథక్కార్యా స పిణ్డితా ॥ * ॥ తత్తు " అథాశ్వత్థకాం ప్రదాస్యామి " ఇత్యభిసన్ధివశేన పుత్రికాకరణవిషయమేవ । " ॥ శ్లో ॥ జీవత్పితా పితామహ్యా మాతుః కుర్యా త్సపిణ్డనమ్ । ప్రమీతపితృకః పిత్రా పితామహ్యాపి వా సుతః ॥ " ఇత్యాది వచనస్య వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా — " ॥ శ్లో ॥ పత్యా చైకేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకర ణం స్త్రియాః । సా మృతాపి హి తేనైక్యం గతా మన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ " ఇతివచనమనుమరణవిషయమ్, " సా మృతాపి హి తేనైక్యం గతా " ఇతి హేతూక్తేః .

తదాహ —

మూ — అనుమృతౌ పత్యా .

వ్యా — అత్ర శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ మృతా యానుగతా నాథం సా తేన సహ వాసతామ్ । అర్హతి స్వర్గవాసేపి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఏ తేన " మృతప్రియా చేత్ " ఇతి చానుమృతవిషయమ్, ప్రియయా నుమృతా మృతప్రియా । ఏవమేవోచ్చావచవచనానాం వ్యవస్థా స్థాపితా విజ్ఞానేశ్వ రేణేత్యలమ్ .

ఏవం వ్యవస్థయా సపిణ్డీకరణేపి మృతా హి పితామహ్యాదిభిరేవ మా తుశ్శ్రాద్ధం కార్యమిత్యాహ —

మూ — యేన కేనాపి సాపిణ్డ్యే మాసికాబ్దికాదిషు పితామహ్యాదిభి రే వ సహ మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదష్టకాసు చేతి నియమాత్ .

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ అత్ర యేన కేనాపి సాపిణ్డ్యేప్య ష్టకాదిషు మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథగ్విహితమ్ " ॥ శ్లో ॥ అష్టకాసు చ వృద్ధౌ చ గయాయాం చ మృతేఽహని । మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతి నా సహ ॥ " ఇతి పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః పార్వణశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పార్వణశ్రాద్ధమితి వదతా పితృవరణం న కర్తవ్యమితి దర్శితం తద్వరణే అయుగ్మత్వవిరోధాత్ । త్రిపురుషోద్దేశ్యం హి పార్వణమ్, " ॥ శ్లో ॥ త్రీనుద్దిశ్య తు యత్ శ్రాద్ధం పార్వణం మునయో విదుః । " ఇతి కాష్ణాజినిస్మృతేః । అతః పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుశ్శ్రాద్ధం కర్తవ్యం న పిత్రాదిభిః, " ॥ శ్లో ॥ పితౄ నేవ పితుః కుర్యాత్ స్త్రీణాం రేవ మృతేఽహని । యది కుర్యాత్ సపత్నీకం త

శ్రాద్ధమమరాలయమ్ ॥” ఇతిస్మృతేః। “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేఽపి శ్రాద్ధే పూజయేద్యది నాశయేత్ । తథాపితుర్మృతాహే తు నపూజ్యా ఇతరాః స్మృతాః ॥” ఇతి పితృవరణే శ్రాద్ధనాశస్మరణాత్పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః పార్వణం నపితృవరణమితి సిద్ధమ్ । తథా శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాం చ మృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ జాతూకర్ణిశ్చ ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం తథా వృద్ధిం మాతుశ్శ్రాద్ధం మృతేఽహని । ఏకోద్దిష్టం తథాముక్త్వా స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ అష్టకాదిషు త్రిషు వచనాత్పితృవరణమిత్యవిరోధః । కేచిన్మాతుర్మృతాహేఽపి పిత్రా నేవ భోజయన్తి తన్న సాధీయః స్వగృహ్యకారౌ తథాఽనుక్తేః, “ అష్టకాసు చ ” ఇతి మనువచన విరోధాత్ । అత్ర యేన కేనాపి సాపిణ్డ్యే పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః పార్వణం కుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్ । అతః “ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే” ఇతి విషయాత్పిత్రాది వరణం అజ్ఞానకృతమేవేత్యలమ్ .

నను విజ్ఞానేశ్వరే “ అన్యత్ర పతినా సహ ” ఇతి పతిసాపిణ్డ్యే తదంశభాగిత్వోక్తేర్నైవ సహ, యథా శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి సపిణ్డీకరణే కృతే । పత్నీ పతిః పితౄణాం తు తస్మాదంశేషు భాగినీ ॥ * ॥ ఇతి పతిసాపిణ్డ్యేఽవాష్టకాది వ్యతిరిక్తశ్రాద్ధేషు తదంశభాగిత్వముక్తమ్, అతః కథం తదభావే తత్సాహిత్యమిత్యత్రాహ —

మూ — అన్యత్ర దర్శమాసశ్రాద్ధాదౌ పిత్రాదిభిరేవ సహ మాత్రాదయో భుఞ్జతే అర్ఘ్యసంసర్గేణ భర్తృసాహిత్యాత్స్నేహాచ్చ తదర్థం హి పిత్రర్ఘ్యేణ మాత్రర్ఘ్యసంసర్గం కుర్వన్తి .

వ్యా — శ్వశ్రాదిసాపిణ్డ్యేఽపి దర్శమాసశ్రాద్ధాదౌ పృథక్త్వాభావార్థమేవ భర్త్రర్ఘ్యసంసర్గం కుర్వన్తి శిష్టాః । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్భర్త్రా సమం శ్రాద్ధం మాతా భుఙ్క్తే స్వధాశనమ్ । పితామహీ స్వధాం స్వేన తత్రైవ ప్రపితామహీ ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి ॥ * ॥ ఇతి .

తదాహ —

మూ — తస్మాద్దర్శాదౌ మాతుః పృథక్ శ్రాద్ధాభావః .

వ్యా — ఏవంచ వాప్యాదిభిరష్టకాదిష్వేవ పృథగిష్టకానవలా త్తద్వ్యతిరిక్తేషు మహాలయయుగాది మన్వాదివర్శమాన శ్రాద్ధాదిషు మాతుఃపృథక్త్వాభావ ఇత్యర్థః “ ॥ శ్లో ॥ యస్సపిణ్డీకృతం ప్రేతం పృథక్పిణ్డే నియోజయేత్ । విధిఘ్నస్తేనభవతి పితృహాచోపజాయతే ॥ ” ఇతిపృథక్త్వే ప్రత్యవాయస్మృతేః.

తదాహ —

మూ — యస్సపిణ్డీకృతమితి నిషేధాత్ .

తర్హి వాక్యాతా హేయ్యేవమితిచేత్తత్రాహ —

మూ — వచనాదన్యథా .

వ్యా — యేనప్రకారేణ పిత్రాదిసాపిణ్డ్యంకృతం తస్మాత్ప్రకారాన్తరేణపితామహ్యాదిభిస్సహ శ్రాద్ధవిధానమ్ “ అష్టకాసుచ ” ఇతివాప్యాదివచనాదిత్యర్థః, సర్వత్రవిహితవ్యతిరిక్త విషయత్వాత్ప్రతిషేధస్య ।.

మూ — మాతామహీన మాతుస్సాపిణ్డ్యేధనహారిత్వేచమాతామహశ్రాద్ధంనిత్యంనాన్యథా కృతేఽభ్యుదయోఽకృతేనప్రత్యవాయః.

వ్యా — అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ మాతామహీనమాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రాద్ధంపితుశ్శ్రాద్ధవన్నిత్యమేవ, పితామహ్యపత్యాద్వామాతుస్సాపిణ్డ్యేమాతామహశ్రాద్ధమనియతమేవ, కృతేఽభ్యుదయః అకరణేన ప్రత్యవాయఇతినిర్ణయః ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంమాతామహానాంచహ్యావశ్యంధనహారిణా । దౌహిత్రేణవిధిజ్ఞేన కర్తవ్యంవిధివత్సదా ॥ ” ఇతిచ ॥*॥ తస్మాత్ “ ॥ శ్లో ॥ పితరోయత్రపూజ్యాంతే తత్రమాతామహాఅపి । అవిశేషేణకర్తవ్యం విశేషాన్నరకంవ్రజేత్ ॥ ” ఇత్యాది మాతామహశ్రాద్ధపరంవచనం తద్విషయమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ దౌహిత్రోహ్యఖిలంరిక్థమపుత్రస్యపితుర్హరేత్ । సఏవదద్యాద్ద్వౌపిణ్డౌపిత్రేమాతామహాయచ ॥ ” ఇతి వచనముభయసమ్బన్ధివిషయమ్ .

ఇదమాహ —

మూ — తత్రపుత్రికా పుత్రో మాతృమాతామహ మాతృపితామహాణాంభోజయేదయంచోభయసమ్బన్ధో మాతామహస్య దర్శాదౌ పితుశ్చ శ్రాద్ధంకుర్యాత్

వ్యా — అత్రమాతృశ్రాద్ధే ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ మాతుః ప్రథమతః పిణ్డం ప్రదద్యాత్పుత్రికాసుతః । ద్వితీయంతు పితుస్తస్యాస్తృతీయంతుపితుః పితుః ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽహంప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యాం భవానపి । పుత్రార్థీ చేదిమాంతస్మిన్నస్యాపుత్రో భవేదితి ॥ " ఇత్యుక్తోభయసమ్బన్ధపితృమాతామహయో రపికుర్యాత్ । కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్మాతామహశ్రాద్ధం నియమాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపిసమ్బన్ధే కుర్యాత్సఉభయోరపి ॥ * ॥ సాఙ్కన్వైచ ॥ శ్లో ॥ పార్వణంకురుతేయస్తు కేవలంపితృహేతుతః । మాతామహేనకురుతే పితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ యః - పుత్రికాపుత్రఇత్యర్థః । అతోమహాలయ దర్శమాసశ్రాద్ధాదౌ మాతామహశ్రాద్ధం చోభయసమ్బన్ధేనైవ కార్యమితిసిద్ధమ్ । ఏతదభావేధనగ్రహణపుత్రికాకరణ విరహేచమాతామహశ్రాద్ధాకరణే దౌహిత్రస్య నదోషగన్ధః .

అత్రనియమమాహ —

మూ — పూర్వం మాతామహస్య పశ్చాత్పితుశ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్

వ్యా — ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ యస్స్యాదుభయసమ్బన్ధపుత్రికాయాస్సుతోహ్యసౌ । పూర్వం మాతామహశ్రాద్ధంపశ్చాత్పైతృకమాచరేత్ .

అత్రసాపిణ్డ్యే నియమమాహ —

మూ — పుత్రికాపుత్రోమాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతుఃపిత్రాదీనేవ వృణుయాదన్యస్స్వపిత్రాదీన్ .

వ్యా — " పితౄన్నేవాశయేత్తత్ర " ఇత్యత్ర పితృశబ్దస్స్వమాతృపితృపరశ్చేతిభావః .

ననుకిమర్థం మృతస్య పిణ్డోదకదానశ్రాద్ధాది కరణం మరణానన్తరమేవస్వకర్మార్జిత గతిప్రాప్తేరిత్యత్రాహ —

మూ — అత్రాయంవివేకః — ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధోదకదానైర్దాహజనితక్షుత్తృష్ణానివృత్తిఃపిణ్డైరాకారావాప్తిరేకోద్దిష్టేన పిశాచత్వనివృత్తిస్సోదకుమ్భశ్రాద్ధైఃప్రేత లోకావాస జనితక్షుత్తృష్ణాశాన్తిః వృషోత్సర్గవత్షోడశశ్రాద్ధైఃప్రేతత్వనివృత్తిస్సపిణ్డీ

**కరణాత్పితృత్వప్రాప్తిః క్షుత్తృష్ణాజనితాత్యన్తదుఃఖానుభవా
వస్థా ప్రేతత్వం వస్వాదిశ్రాద్ధదేవతాసమ్బన్ధః పితృత్వప్రాప్తి
రతస్తన్నివృత్త్యై తత్ప్రాప్తయే చ యథాకాలమవిలమ్బేన ప్రే
తకార్యం కార్యమన్యథా మహాన్ దోషః.**

వ్యా — శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ నవత్రిపక్షషాణ్మాస సాంవత్సరికమాసికైః ।
శ్రాద్ధైః షోడశభిః ప్రేతః పిశాచత్వం విముఞ్చతి ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥
ప్రేతలోకేషు వసతిర్నృణాం వర్షం ప్రకీర్తితమ్ । క్షుత్తృష్ణే ప్రత్యహం
తత్ర భవేతాం భృగునన్దన ॥ * ॥ ఇతి । అతః పిణ్డోదకదాన షోడశమాస
శ్రాద్ధాని కార్యాణీతి భావః, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే ”
“ యస్యైతాని న దత్తాని ” “ చతురో నిర్వపేత్పిణ్డాన్ ” ఇత్యాది పూ
ర్వోదాహృతాన్యత్రాప్యనుసన్ధేయాని । ఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽ
హని యత్పిణ్డం తేన మూర్ధాఽభిజాయతే । చక్షుశ్శ్రోత్రే నాసికా చ ద్వితీ
యేఽహని జాయతే ॥ భుజౌ వక్షస్తథా గ్రీవా తృతీయేఽహని జాయతే । నాభి
స్తనౌ గుదం లిఙ్గం చతుర్థేఽహని జాయతే ॥ ఊరూ తు పఞ్చమే జ్ఞేయా షష్ఠే
చర్మ ప్రజాయతే । సప్తమే తు సిరామాంసం జాయతే నాత్ర సంశయః ॥
అష్టమేన తు పిణ్డేన సర్వరోమ్ణాం సముద్భవః । నవమే వీర్యసమ్ప్రాప్తిర్దశమే క్షు
త్పరిక్షయః ॥ ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే । తతశ్శ్రా
ద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరశ్చ
॥ వా ॥ పిణ్డసంయోజనం ప్రేతత్వనివృత్త్యా పితృత్వప్రాప్త్యర్థం ప్రే
తత్వం చ క్షుత్తృష్ణాజనితాత్యన్తదుఃఖానుభవావస్థా పితృత్వప్రాప్తిశ్చ
వస్వాది దేవతా శ్రాద్ధదేవతాసమ్బన్ధః ప్రాక్తనైకోద్దిష్టసహితేన సపిణ్డీక
రణేన ప్రేతత్వనివృత్త్యా పితృత్వం ప్రాప్నోతి ॥ * ॥ ఏతేఽర్థా ఉదాహృ
త వచనసిద్ధా అతో నవిలమ్బః కార్య ఇత్యాహ అత ఇతి,అతః - క్షుత్తృష్ణా
నుభవ పిశాచత్వప్రాప్తేరిత్యర్థః, తన్నివృత్త్యై - ప్రేతత్వనివృత్త్యై, క్షు
త్తృష్ణాపిశాచత్వాది నివృత్త్యర్థమిత్యర్థః, తత్ప్రాప్తయే - వస్వాదిశ్రా
ద్ధదేవతా సమ్బన్ధాయ, యథాకాలం మాతాపిత్రోః ప్రేతకృత్యమవిల
మ్బేన కార్యమ్.

కాలాతిక్రమే నిర్దోషకాల దౌర్లభ్యం తత్కాలే దోషాభావం చ విధి

న్త్యేష్ట్రప్రాప్తకాలే క్రియాంకుర్యాత్తదకరణే యావత్సపిణ్డీకరణంతావత్తే-
ష్టానర్హత్వాదిదోషస్స్యాత్తదాహ —

మూ — నాస్యకిఞ్చిత్కర్మణ్యధికారః “ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేత
కార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావ
త్ప్రేతస్యమోక్షణమ్ ॥ ” ఇతిసఙ్గ్రహకారః .

వ్యా — ప్రేతమోక్షణమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, అన్యత్సుస్పష్టమ్ .

నవమఃఖణ్డః

ఇతి శ్రీముద్వేఙ్కటనాథస్యసరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య
వైదికసార్వభౌమస్య కృతిషు పితృమేధసారప్రశ్న
వ్యాఖ్యానే సుధీవిలోచనే తృతీయఃపటలః

ఇదానీమానీయాన్యతఃపదార్థాన్ సపిణ్డీకరణేనియమమాహ —

మూ — అథాతస్సపిణ్డీకరణం పిత్రాదేర్మాతా మహాదేశ్చౌపాసనే
కుర్యాత్ .

వ్యా — ఇదమగ్నిమిధ్వేతిసూత్రభాష్యవాక్యమ్। అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః
॥ శ్లో ॥ కర్మస్మార్తంవివాహాగ్నౌకుర్వీత ప్రత్యహంగృహీ ॥ * ॥ ఇతి ।
శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేవా షణ్మాసేమాసికాబ్దికే । సపిణ్డీ
కరణం కుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనేసుతః ॥ * ॥ మాసికాబ్దికశబ్దావేకాదశ
మాససంవత్సరాన్తపరౌ । విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయా
ద్దక్షిణాగ్నౌసమాహితః। అనాహితాగ్నిర్గృహ్యేగ్నావగ్న్యభావేద్విజేఽ
ప్సువా ॥ * ॥ దక్షిణాగ్నౌహోమశేషాధానపక్షే “ భ్రాతావాభ్రా
తృపుత్రోవా ” ఇతివచనేన యదాభ్రాతృపుత్రాదిఃకరోతి తదౌపాస
నఇతికేచిదవదన్తి తచ్చిన్త్యమితివ్యాఖ్యాతం తాత్పర్యదర్శనే .

మూ — యద్యనగ్నిర్జ్యేష్ఠస్సాగ్నిఃకనిష్ఠఃకుర్యాద్యద్యేకఃపుత్రోఽన
గ్నిర్బ్రహ్మచారీవాఽనుపనీతోవా శ్రోత్రియాగారాదాహృతేఽగ్నౌ
కుర్యాత్తమౌపాసనమాచక్షతే .

వ్యా — అథస్మాదర్శే ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠఃపుత్రోఽనగ్నిమాన్స్యాత్త-
దిష్టస్త్వగ్నిమాన్యది । కనిష్ఠఏవకుర్వీత మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥

పైఠీనసిశ్చ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ । అనగ్నిస్తు క్రియాం నాన్యామేకోద్దిష్టాదృతే క్వచిత్ ॥ * ॥ అతోఽగ్నిమానేవ పుత్రస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః కుర్యాదౌపాసనే సుతః । అలాభే లౌకికే హ్యగ్నౌ సర్వం సమ్పాదయేద్బుధః ॥ * ॥ బోధాయనీయం సూత్రం శ్రోత్రియాగారేతి.

యది భార్యా రజస్వలా తదా కథమిత్యాశఙ్క్యాహ —

మూ — ద్వాదశాహోదా యద్యనాలమ్భుకా పత్నీ స్యాత్తామనాదృత్య కుర్యాత్.

వ్యా — అనాలమ్భుకా - రజస్వలా, "యస్య వ్రత్యేఽహన్ పత్న్యనాలమ్భుకా భవతి" ఇతి శ్రుతేః "॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపి దారేషు విదేశస్థోఽప్యనగ్నికః । అన్నేనైవాబ్దికం కుర్యాద్ధేమ్నా వాఽఽమేన న క్వచిత్ ॥" ఇతి వచనాత్ప్రత్యాబ్దికే పత్న్యా మధ్యమపిణ్డదానవిధానేపి తామనాదృత్య శ్రాద్ధం కుర్యాత్కిముత సాపిణ్డ్యం పత్న్యా పిణ్డప్రదానాభావాన్నిషేధాచ్చ । అగ్నివిచ్ఛేదే తు సన్ధానే పత్న్యపేక్షత్వాత్కాలాన్తరేఽగ్నిం సన్ధాయౌపాసనాగ్నినా సాపిణ్డ్యం కుర్యాన్న సాంవత్సరికవత్పత్నీప్రతినిధానేనాగ్నిసన్ధానం యుక్తం సావకాశత్వాత్సపిణ్డ్యస్య । తథా శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ సావకాశం తు యత్కామ్యం న కుర్యాన్మాసి దూషితే । కుర్యాన్నిరవకాశం తు నిత్యం నైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ ఇతి న్యాయస్య తుల్యత్వాదిదముదాహృతమ్.

ఇదమాహ —

మూ — యద్యగ్నిర్విచ్ఛిన్నస్స్యాత్సావకాశత్వాత్కాలాన్తరేఽగ్నిం సన్ధాయ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్.

వ్యా — నను "॥ శ్లో ॥ పిత్రోః క్షయదినే ప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । అగ్నిం సన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥" ఇతి వదతాఽప్యగ్నిసన్ధానమస్త్వితి చేన్న, ప్రత్యాబ్దికస్య నిరవకాశత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ।" ఇతి మృతాహాతిక్రమే ప్రత్యవాయభూయస్త్వస్మృతేశ్చ । నైవమతాఽస్తి ప్రత్యుత "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః కుర్యాదేకాహి యస్సుతః । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥" "॥ శ్లో ॥ ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవ కుర్వీత ద్వా

దశేఽహని । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం తదూర్ధ్వం నైవ ఇతిస్థితిః ॥ " " అనగ్నికస్తుత్రి పక్షే వృద్ధిప్రాప్తౌ సంవత్సరేవా కుర్యాత్ " ఇతి కాత్యాయనోక్తనో విజ్ఞానే శ్వరాదిభిర్ద్వాదశాహ సాపిణ్డ్యస్యైక పుత్రాగ్నిమత్పుత్రవిషయత్వ ప్రతి పాదనాదనగ్నిస్తు త్రిపక్షాదావేవ సాపిణ్డ్యంకుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వరాదిభి ర్నిశ్చితత్వాద్ద్వాదశాహ సాపిణ్డ్యంపాక్షికమేవ । ఇదంచ సత్యగ్నావేకపు త్రస్య, సాగ్నేస్తుదర్శసన్నిహితే, నాన్యథానచాన్యస్య, " ॥ శ్లో ॥ అనగ్ని రధ్వగశ్చైవ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత । " ఇతివి జ్ఞానేశ్వరేణరజస్యన్నశ్రాద్ధనిషేధాత్ । అతస్తమభయవిషయం ద్వాద శాహసాపిణ్డ్యవిధానమ్, తదభిప్రాయేణోక్తం తామనాదృత్యేతి, అతః కాలాన్తరేసాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి నానుపపన్నమ్.

కిఞ్చిదత్రవిశేషమాహ —

మూ — వత్సరాన్తే త్వేవంచేత్పత్న్యాఃప్రతిబన్ధాయాగ్నింసన్ధాయ తత్తత్సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ .

వ్యా — సంవత్సరేసపిణ్డీకరణమితి విహితేవర్షాన్తసాపిణ్డ్యపత్న్యా రజస్వలాత్వే " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహనిసమ్ప్రాప్తే యస్యభార్యారజ స్వలా । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥ " ఇతినార దస్మరణాన్నిరవకాశత్వాచ్చనదోషగన్ధః.

మూ — ఏవందూరభార్యేచ పార్వణవన్నిరవకాశత్వాత్ .

వ్యా — వత్సరాన్తేసాపిణ్డ్యే యదిభార్యాదూరదేశే స్థితాతదాదూర భార్యేపికర్తరివిచ్ఛిన్నాగ్నౌ విధివదగ్నింసన్ధాయ సాపిణ్డ్యంకుర్యాన్నిరవ కాశత్వాత్తత్రాకరణేపునష్షోడశ కరణప్రసక్తేర్విధిబలాచ్చ । అత్రత్రికా ణ్డీ ॥ శ్లో ॥ యస్యభార్యావిదూరస్థా పతితావ్యాధితాపివా । అనిచ్ఛఃప్ర తికూలావా తస్యాఃప్రతినిధిః క్రియా ॥ * ॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ నష్టాగ్ని ర్దూరభార్యశ్చేత్పార్వణే సముపస్థితే । సన్ధాయాగ్నించవిధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వావిసర్జయేత్ ॥ * ॥

ప్రయోగమాహ —

మూ — అథహాయం బహుత్వాదనగ్నిభిః తేభ్యో బ్రాహ్మణే భ్యో ... ఽముష్య సపిణ్డీకరణం భవితా తత్రభవద్భిః ప్రసాదఃకర

ణీయఇతివిజ్ఞాప్య శోభూతేనిత్యకర్మాన్తే బ్రాహ్మణానాహూయ యథాశక్తిద్రవ్యంసభాయాంనిధాయ ప్రణమ్య మాసికానియథాకాలమనుష్ఠితాన్యనుగృహ్ణన్తు యథాశక్తికరణేన సోదకుమ్భశ్రాద్ధంసర్వంకృతం భవత్వితిప్రార్థ్య.

వ్యా — అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ పూర్వేద్యుర్నివేదనమపరేద్యుర్ద్వితీయం తృతీయమామన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అయమస్యోజ్జ్వలార్థః — శ్రాద్ధదినాత్పూర్వేద్యురేవ బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదితవ్యం శ్రాద్ధంభవితా తత్రఆహవనీయార్థే ప్రసాదఃకర్తవ్యఇతి, అపరేద్యుః - శ్రాద్ధదినే, ద్వితీయంనివేదనం కార్యమద్యశ్రాద్ధమితి, తృతీయమ్, ఆమన్త్రణమ్ - ఆహ్వానమ్, భోజనకాలే సిద్ధమాగమ్యతామితి। అత్రసర్వత్రాదశ్యైద్రైతత్తద్విభక్తికం శర్మనిర్దేష్టవ్యమ్, విష్ణుశర్మణో విష్ణుశర్మణే విష్ణుశర్మన్నిత్యాది బ్రూయాత్। అద్యేతిశబ్దేద్వాదశేఽహని త్రిపక్షఇత్యాదిబ్రూయాత్। అత్ర సపిణ్డీకరణే ఇతిబ్రూయాత్। అస్మిన్ఖణ్డే సూత్రార్థసంవాదవచనాని "అథ శ్రాద్ధే నైయ్యమికాన్ శ్లోకానుదాహరిష్యామః" ఇత్యుదాహృతాని ద్రష్టవ్యాని। ప్రాయేణ తత్రానుక్తాన్యేవోదాహ్రియన్తే। మాసికానాం తత్తన్మాసిమృతాహేషు విహితత్వేపి వచనబలాదపకృష్యతత్కరణేప్యకాలేకృతస్యాకృతత్వప్రసక్తేస్తదర్థం బ్రాహ్మణానుగ్రహఃకర్తవ్యఇత్యర్థః। ఏవం సోదకుమ్భానాం కార్త్స్న్యేనానుష్ఠానాశక్తౌ, "॥ శ్లో ॥ జపచ్ఛిద్రంతపశ్ఛిద్రం యచ్ఛిద్రంయజ్ఞకర్మణి। వచనాత్సామిదేవానాం సర్వంపూర్ణత్వమశ్నుతే ॥" ఇతి సంవర్తస్మరణాదవశ్యంబ్రాహ్మణానుజ్ఞాకారయితవ్యేత్యర్థః.

మూ — బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతఃప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీత్యముష్య సపిణ్డీకరణం కరిష్యన్నద్యద్వాదశేఽహని ఊనమాసికాదీన్యాబ్దిక పర్యన్తాని పఞ్చదశప్రేతశ్రాద్ధాని తన్త్రేణకరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య ఊనమాసికాద్యర్థే పఞ్చదశవిప్రాన్ వృత్వా పాదప్రక్షాలనాదికృత్వా.

వ్యా — ఊనమాసికార్థే ద్వితీయమాసికార్థే త్రైపక్షికశ్రాద్ధార్థఇతి క్రమేణ వృణుయాదిత్యాదిశబ్దార్థః। ప్రక్షాలనాదీత్యాదిశబ్దేన కృస

రాభ్యఞ్జ తామ్బూలదాన స్నానవాదిపఙ్క్తిహాః.

మూ — ఏకోద్దిష్టవదగ్న్యుపసమాధానాది కృత్వా పత్నుహోమవ
త్పఞ్చదశధాఽవదాయాముష్మై యనూయచస్వాహేతి కృష్ణాయా
మేకదాహుత్వా.

వ్యా — ఆదిశబ్దేన అర్ఘ్యగ్రహణ ప్రేతావాహనార్ఘ్యదానాది స
ఙ్గ్రహః। పత్నీతి - యథాపత్నుహోమే చతుర్దశధానీయ సకృదేవ
హోమఃక్రియతే తథాపఞ్చదశధాఽవదానాన్యవదాయ సకృదేవజుహు
యాదిత్యర్థః। కృష్ణా - దక్షిణాజిహ్వా। అత్ర స్మృత్యన్తరమ్॥ శ్లో॥
మాసకానాంతుసాపిణ్ఢ్యాత్పూర్వంతు యుగపత్కృతౌ। ప్రత్యేకం పిణ్డ
దానంస్యాదగ్నౌ ప్రేతాహుతిస్సకృత్॥ *॥.

మూ — ఆమేనాన్నేనవా మాసికానికృత్వా విప్రాన్ విసృజ్యపిణ్డం
దత్వాఽఽచమ్య.

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః॥ శ్లో॥ యద్యన్నదాతిపిప్రేభ్యశ్శృతం
వాయదివాఽశృతమ్। తేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవనిర్వపేత్॥*॥
ఏవం హోమానుపిణ్డనో స్సన్నియోగశిష్టత్వాద్ధోమాభావే సఙ్కల్పశ్రాద్ధే
పిణ్డదానం నాస్త్యేవ। తథాస్మృత్యర్థసారే॥ శ్లో॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణం
స్వధానినయనం తథా। వికిరం పిణ్డదానంచ సఙ్కల్పే పఞ్చవర్జయేత్॥*॥
అత్రానుశ్రాద్ధే హోమాకరణే పిణ్డదానం చిన్త్యమేవ। ప్రాయేణా
త్రామేనైవ షోడశశ్రాద్ధముక్తమ్, "అనుక్తకాలేషు" ఇతిగోభిలస్మర
ణాత్। నహిద్వాదశాహాదిరుక్తఃకాలః, "మృతేఽహనితుకర్తవ్యమ్"
ఇతిస్మృతేః। తథాపి "॥ శ్లో॥ శ్రాద్ధానిషోడశాపాద్య విదధీతసపిణ్డతా
మ్" "షోడశానాంద్విరావృత్తింకుర్యాత్" ఇత్యాదివచనాత్తత్పూర్వం
తత్కరణమ్। ఏషాము కాలేకృతత్వేనాకృతత్వాబుద్ధ్యాహి స్వస్వకాలే పు
నఃకరణం స్మర్యతే। అతఏవ విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్॥ వా॥ సపిణ్డీకరణం
కృత్వా స్వస్వకాలఏవ మాసికాని కర్తవ్యానీతిప్రథమఃకల్పః, అప్రాప్త
కాలత్వేన ప్రాగనధికారాత్॥ *॥ ఇతి। అతోద్వాదశాహాదౌ సపిణ్డీక
రణమాపత్కల్పః, "కుర్యాదేకోహియన్సుతః" "సాగ్నికస్తు యదాక
ర్తా" ఇత్యాదివచనైరేతత్ప్రాగ్నిమద్భ్యామేవద్వాదశేహన్యవశ్యంకా

ర్యమ్ । యత్తుచతుర్వింశతిమతే ॥ శ్లో ॥ అనుశ్రాద్ధం యదాకుర్యాత్పిణ్డదానం కథంభవేత్ । గృహాదాహృత్యపక్వాన్నం పిణ్డం దద్యాత్తిలైస్సహ ॥ * ॥ ఇతితత్తు శూద్రవిషయమిత్యన్యే మన్యన్తే, తస్యైవామశ్రాద్ధస్యోత్పత్తిశిష్టత్వాత్ । "శూద్రఃకుర్యాత్సదైవహి" ఇతి వికల్పఇత్యపరే । "యద్వ్యక్తదాతిపిత్రేభ్యః" ఇతివచనాద్యదాఆమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాత్తదా తేనైవామేన హోమఃపిణ్డదానం చేతి యుక్తతరమిత్యలమ్ .

మూ — అనుజ్ఞాతఃపవిత్రపాణిరుపవీతీప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీత్యముకగోత్రస్యాముకశర్మణఃప్రేతస్యాద్య సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య .

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ పవిత్రపాణిరాచాన్తోనాసనేషూపవేశయేత్" "అపవిత్రకృతంకర్మవిప్రస్యవిఫలంభవేత్" ఇతియాజ్ఞవల్క్యాదిస్మృతేరవశ్యంపవిత్రపాణిరేవస్యాదిత్యర్థః । ఉపవీత్యనేన "ప్రాణాయామేనమస్కారే" ఇతిపరిభాషోక్తంస్మర్యతే । స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగృజుదర్భైర్పితృక్రియా । పరతోద్విగుణైరేవ దైవంకర్మసదర్జుభిః ॥ * ॥ ఇతి । "శ్లో ॥ పిత్ర్యేహ్యగ్రపవిత్రాగ్రా ద్వాదర్భా దేవకర్మణి ।".

ఇదమాహ —

మూ — ఉపవీతీవిప్రపాణావృజూదర్భాన్ప్రదాయాముష్యాద్యసపిణ్డీకరణాఖ్యశ్రాద్ధే విశ్వేదేవార్థేభవతాక్షణఃకర్తవ్య ఇతిప్రాఙ్ముఖావుదగపవర్గౌ ద్వౌవిప్రౌనిమన్త్ర్య ప్రాచీనావీతీ ద్విగుణభుగ్నాందర్భంప్రదాయాముష్యాద్యాత్ర పితుఃపిత్రర్థే పితుఃపితామహార్థే పితుఃప్రపితామహార్థ ఇతిక్రమేణోదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గాన్ ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణాపవర్గాన్వాత్రీన్ విప్రాన్నిమన్త్ర్య ప్రత్యఙ్ముఖమేకంవిప్రంప్రేతార్థేవృత్వోపవీతీవిష్ణ్వర్థమేకంనిమన్త్రయేత్ .

వ్యా — యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవేప్రాక్త్రయఃపిత్ర్యే ఉదగేకైకమేవవా ॥ * ॥ దైవే- విశ్వేదేవే, ద్వౌవిప్రౌప్రాఙ్ముఖావుపవేశ్యౌ, పిత్ర్యేత్రయఉదఙ్ముఖాఉపవేశ్యా ఇతివ్యాఖ్యాతమ్ । బోధాయనః ॥ వా ॥ ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖాన్వాపయతి ప్రాఙ్ముఖో

దక్షిణాపవర్గః, అథయమ్యదఙ్ముఖః ప్రాగపవర్గః ప్రాప్నోతుభవాన్ప్రా
పునవానీతితకేచిత్ప్రత్యాహుః ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేవిశేషః ॥ శ్లో ॥
పూర్వం నిమన్త్ర్య దేవేద్వౌ త్రీన్విప్రాన్ పితృకర్మణి । ద్వైవేపిత్ర్యేఽ
థవైకైకం సపిణ్డీకరణంవినా ॥ * ॥ అతశ్చ " ఏకైకముభయత్రవా " ఇ
త్యాదివచనం సాపిణ్డ్యవ్యతిరిక్త పార్వణవిషయమత్యన్తాపద్విషయంవా ।
సాయణీయే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేఽవశ్యం విష్ణుమభ్యర్చయేద్ద్విజః । సప్తకం
తు తథాఖ్యాతం వినావిష్ణుం కథంతథా ॥ * ॥ విష్ణువరణాభావే సాపిణ్డ్య
స్య సప్తకత్వఖ్యాతిర్భజ్యేతేత్యర్థః, " ॥ శ్లో ॥ ఇతివై దేవలః ప్రాహ శాణ్డి
ల్యశ్చమహామునిః । యతిశ్చత్పార్వణశ్రాద్ధం తత్రసర్వత్రవైద్విజః ॥
పూజయేద్విష్ణుమిత్యేవం శ్రాద్ధంసిద్ధ్యతినాన్యథా । " ఇతిస్మృతేః । ఏవ
మితి , విష్ణువరణే శ్రాద్ధం సిద్ధ్యతి విష్ణువరణాభావే నసిద్ధ్యతి అతస్సాపి
ణ్డ్యే విష్ణువరణమవశ్యం కర్తవ్యమ్ .

తదకరణే దోషమాహ —

మూ — " ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యన్తం భవేచ్ఛ్రాద్ధం పిత్రాద్యన్తం న
తద్భవేత్ । పిత్రాద్యన్తం తదీహానశ్శ్రాద్ధమాప్నోతినిష్ఫలమ్॥ "
ఇతిమనుఃప్రాహ .

వ్యా — విష్ణువరణాభావే సాపిణ్డ్యాది శ్రాద్ధం నిష్ఫలమిత్యస్మిన్న
ర్థే " యద్వైకిఞ్చమనురవదత్తద్భేషజమ్ " ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధో మనురా
హేత్యనేన సాపిణ్డ్య సాఫల్యాయావశ్యం విష్ణుర్వరణీయ ఇత్యుక్తంభవతి.

పాత్రాలాభేద్రవ్యాలాభేవా కథమిత్యత్రాహ —

మూ — ఉభయత్రైకైకంవా విప్రం నిమన్త్ర్య .

వ్యా — స్పష్టార్థమిదమ్ । అనేన కాణ్డానుసమయ ఉక్తః । అతఏవ వై
శ్వదేవానుష్ఠాన కాణ్డముదఙ్ముఖఃకుర్యాత్పైతృకం కాణ్డం దక్షిణాముఖః
కుర్యాదతోవిష్ణుకాణ్డం దేవవత్కుర్యాదితి క్రమః । తథాశాతాతపః ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖస్తుదేవానాం పితౄణాం దక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణేస
ర్వం దేవపూర్వం విధానతః ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనశ్చ ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్
శ్రుతశీలవృత్తసమ్పన్నానేకేనవాకాలేన జ్ఞాపితాన్స్నాపితాన్ప్రుతపాద
శౌచాన్ ఆచాన్తానుదఙ్ముఖాన్పూర్వంవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యః ॥ * ॥ ఇతి

మూ — అనాయసేన శఙ్కునా ఖాతేషు గోమయేనోపలిప్తేష్వాయామవిస్తారేషు తదర్ధఖాతేషు తిలైరర్చితేషు సదర్భేషు కుణ్డేషూపవీతీ చతురశ్రోదకుణ్డే పూర్వాభిముఖోఽముష్యా దాయత్ర విశ్వేదేవా ఇదం వః పాద్యమితి సాక్షతం దత్వాఽఽజాన్వాజఙ్ఘ్యఙ్ఘ్రీ ప్రక్షాల్యైవం ప్రాచీనావీతీ త్రికోణమధ్యమేకుణ్డే పితుః పితరిదం తే పాద్యం పితుః పితామహేదం తే పాద్యం పితుః ప్రపితామహేదం తే పాద్యం పితుః పితృపితామహప్రపితామహా ఇదం వః పాద్యమితి వా సతిలం దత్వా పిత్రాదీంస్తథా ప్రక్షాల్య వృత్తాకారే దక్షిణే కుణ్డే అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతేదం తే పాద్యమితి సతిలం పాద్యం దత్వా ప్రక్షాల్య ఉపవీతీ దేవకుణ్డే విష్ణవే పాద్యం దత్వా కుణ్డోదగ్దేశే స్వయమాచమ్యాచమయ్య .

వ్యా — అత్ర శఙ్ఖః ॥ వా ॥ ఔదుమ్బరేణ శఙ్కునా త్రీనవటాన్ ఖాత్వా గోమయేనోపలిప్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య తిలమిశ్రైరమ్బుభిః పచ్ఛౌచం కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ కుణ్డాని ఖనేచ్ఛ్రాద్ధే యేన కేనాపి శఙ్కునా । ఆయసేన ఖనేద్యస్తు నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ విష్ణుయామలే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధస్యచైకం కుణ్డం స్యాద్గజపాదేన లక్షణమ్ । సాపిణ్డ్యస్య త్రికుణ్డం స్యాద్వృత్తాకారం తు దక్షిణమ్ ॥ త్రికోణం మధ్యమం కుణ్డముత్తరం చతురశ్రకమ్ । ఆయామస్తస్య విస్తారస్తదర్ధం ఖననం భవేత్ ॥ న్యూనాతిరిక్తం యః కుర్యాత్స భవేత్పితృఘాతుకః । సదర్భే గోమయాలిప్తే తిలాక్షతసమర్చితే । పాదావనేజనం కుర్యాద్బ్రాహ్మణానాం తు భక్తితః ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ పాదావాజానువాఽఽజఙ్ఘ్యమపి వాచరణద్వయమ్ । కూర్పరాన్తం కరౌ సమ్యక్ క్షాలయేత్ప్రథమం బుధః ॥ * ॥ ఇదమాచమన ప్రకరణోక్తమత్రాపి సమానమ్ .

మూ — వృతక్రమేణ కృసరాదీన్ దత్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వా స్నాత్వా ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రోత్తరీయో విష్ణుం పిధవదారాధ్య పిత్రర్థాదన్నాదన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవాదీన్ కృత్వా ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రోత్తరీయాన్ వృతానాహూయ స్వాగతవచనైరభిష్టూయాసనేషూపవేశ్య .

వ్యా — యాజ్ఞవల్క్యః । శ్లో । అపరాహ్ణే సమభ్యర్చ్య స్వాగతే-

నాగతాంస్తథా । పవిత్రపాణిరాచాన్తా నాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥
బోధాయనః ॥ వా ॥ తాంశ్చోభూతే శ్వశ్రుకర్మాభ్యఞ్జనస్నానైరర్ఘ
ఘోపపాతం సంపూజ్య స్వయమాప్లుత్యాయుష్మాన్ బ్రాహ్మణాన్సుప్రక్షా
లిత పాదపాణీనపలిచనయ్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషు ప్రాఙ్ముఖానుప
వేశయేదుదఙ్ముఖాన్వా ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ స్వాన్తైరప్యన్నపానాద్యైః
పాదోదకవిమిశ్రితైః । భుక్తైర్భగవతా పూర్వం తోషయేత్పితృతృప్తయే ॥”
“ ॥ శ్లో ॥ యశ్శ్రాద్ధకాలే హరిభుక్తశేషం దదాతి భక్త్యా పితృదేవతా
నామ్ । ” ఇతి శాణ్డిల్య నారదాదిభిః పితృభ్యో విష్ణునివేదిత దానస్మరణా
త్పూర్వం తదపూజనే తద్దానాయోగాత్ ; “ ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నాపచే
ద్భక్తే పూర్వం విష్ణునివేదనమ్ । వైశ్వదేవం తతశ్శిష్టాద్వ్యాసస్యవచనం
యథా ॥ ” ఇతి వ్యాసేన విష్ణునివేదన శిష్టాన్నేన వైశ్వదేవాది విధానా
చ్చ తదారాధనం ప్రథమం కర్తవ్యమిత్యర్థః । “ ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రః కృత
చక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా ” “ ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రః పర
మేశితారం నారాయణం పూజయతిస్మ భక్త్యా ” ఇత్యాదిశ్రుత్యైవోర్ధ్వ
పుణ్డ్రస్యైవ ధ్యానపూజా కర్మాఙ్గత్వవిధానాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ శ్వోభూతే
నిత్యకర్మాణి నద్యాదౌ విమలే జలే । కృత్వా శ్వేతమృదా శుభ్రాణ్యూర్ధ్వ
పుణ్డ్రాణి ధారయేత్ ॥ ” ఇతి స్మృత్యర్థసారవచనేన విశేషేణ శ్రాద్ధకర్తు
రూర్ధ్వపుణ్డ్రవిధానాత్ , తద్వినాకృతస్య , “ ॥ శ్లో ॥ భస్మీభవతి తత్స
ర్వమూర్ధ్వపుణ్డ్రం వినాకృతమ్ । ” ఇతి చన్ద్రికావచనేన వైఫల్యోక్తేః ,
“ వైశ్యస్య వర్తులాకారమ్ ” ఇతి వైశ్యస్యైవ తిలకాకార పుణ్డ్రవిధానేన
తిలకనిషేధస్య వైశ్యవిషయత్వావగమాత్తత్పూర్వేణ సఙ్గ్రహవచనేన ,
“ ॥ శ్లో ॥ వర్జయేత్తిలకం ఫాలే శ్రాద్ధకర్మణి సర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వ
పుణ్డ్రం వా ధారయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ ” ఇతి వైశ్యస్యాపి శ్రాద్ధే పుణ్డ్రా
న్తరవిధానాచ్చ శ్రాద్ధేఽవశ్యమూర్ధ్వపుణ్డ్రం విప్రైర్ధార్యమితి సిద్ధమ్ ।
“ ॥ శ్లో ॥ ఖణ్డవస్త్రావృతస్యైవ వస్త్రార్ధాలమ్బినస్తథా । ఉత్తరీయ
వ్యతీతస్య సమస్తా నిష్ఫలాః క్రియాః ॥ ” “ సోత్తరీయస్సదా భవేత్ ”
“ నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ” “ ॥ శ్లో ॥ ఏకవస్త్రో న భుఞ్జీత న కుర్యాద్దేవతా
ర్చనమ్ । న కుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హోమం జపం తథా ॥ ”

ఇతిపరాశరస్మృతి చన్ద్రికాది వచనమత్ర ద్రష్టవ్యమ్ ।

మూ — ద్విరాచమ్య దర్భేష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయమాణః ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీతీ యత్రక్వచేతి విధినాఽగ్నిముపసమాధాయ సవ్యపాణే రఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం దక్షిణతో భువంస్పృష్ట్వా "యే పార్థివాసఃపితరోయే అన్తరిక్షేయేదివి యేవామృతా బభూవుస్తైరస్మిన్యజ్ఞేసమవయన్తామ్" ఇతిజపిత్వా.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ శుచౌసమేదేశేఽగ్న్యాయతన దేశం శకలేనత్రిః ప్రాచీనముల్లిఖ్య త్రిరుదీచీనమథాద్భిరభ్యుక్ష్య శకలంనిరస్యాపఉపస్పృశ్యాగ్నిముపసమాధాయ సవ్యస్యపాణేరఙ్గుష్ఠేనోపకనిష్ఠికయాచాఙ్గుల్యాచాలభ్యపృథివీంజపేత్ "యేపార్థివాసః" ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । దక్షిణతోభువం స్పృష్ట్వేతివిజ్ఞానేశ్వరే.

మూ — దక్షిణాప్రాగగ్రైరుత్తరత ఉత్తరాగ్రైర్దక్షిణతోఽధరైర్దర్భైః ప్రాగారభ్య ప్రసవ్యమగ్నింపరిస్తీర్యోత్తరేణాగ్నిం ప్రాగగ్రాన్ దక్షిణతస్సూపవీతీపశ్చాదుదగగ్రాన్ ప్రాచీనావీతీమధ్యే పురస్తాచ్చదక్షిణాగ్రానేవం చతుర్ధా దర్భాన్ సంస్తీర్య ప్రాగగ్రేషు దర్భేషుదర్వ్యాదీన్యేకైకశః ప్రయుజ్యోపవీత్యుదగగ్రేషు దేవార్ఘ్యపాత్రంచప్రయుజ్య ప్రాచీనావీతీ మధ్యమేషు పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రాణిత్రీణ్యేకంవా పవిత్రాణిహవిః పాత్రద్వయం తిలాన్సికతామధుచైకైకశః ప్రయుజ్య పురస్తాదాస్తీర్ణేషు ప్రేతార్ఘ్యపాత్రముపవీత్యుదగగ్రేషు దర్భేషు విష్ణ్వర్ఘ్యపాత్రంచ ప్రయుజ్య ప్రాచీనావీత్యుదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం ప్రాగగ్రోత్తానపాణ్యఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాం ప్రోక్షణీరుత్పూయోత్తానానిపాత్రాణ్యుభయతః ప్రోక్ష్య ప్రణీతాః ప్రణీయ.

వ్యా — అత్రదర్వ్యాదీనాం దేవతాపాత్రత్వేఽపి "ఏకైకశఃపితృసంయుక్తాని" ఇతిసూత్రేపిత్ర్యైకార్థాని దర్వ్యాదీని స్వధాపాత్రాదీనిచ ఏకమేవప్రయుఞ్జీతేతిచవ్యాఖ్యానాన్నద్విత్వప్రయోగః । అత్రబోధాయనః ॥ వా ॥ ఉత్తరేణాగ్నిం ప్రాగగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్యతేష్వేకైకశో న్యఞ్చిపాత్రాణిసాదయతి దేవసంయుక్తాని దక్షిణేనాగ్నిందర్భాన్సం

ష్ఠీర్యదేష్వైకైకశో వ్యంచిపాత్రాణిసాదయతి ॥ * ॥ ఇతి । దైవాలి-“వ వ్యాఘ్యాభ్యపాత్రేణ” ఇతికతర్సిన్నోక్తాని “పురస్తాత్ప్రస్తీర్ణేషు దర్భేషు పిత్రేత్యర్ఘ్యపాత్రం సాదయేత్” ఇతివిధిః । “కస్మింశ్చిత్పాత్రే హవిష్య ఆహవిష్యంచ సాదయేత్” ఇతిభాష్యమ్ । బోధాయనః ॥ వా ॥ చత్వారిపాత్రాణి తిలమిశ్ర గన్ధోదకేన పూరయిత్వైకం ప్రేతస్య త్రీణి పితౄణామేకం వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేవిశేషః ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే యద్యేకో బ్రాహ్మణోభవేత్ । పాత్రాణిసాదయేత్త్రీణి న తు బ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యయా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనీయే ॥ వా ॥ త్రీణిపితౄణామేకం వా ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమ్ । కాత్యాయనీయే ॥ వా ॥ విశ్వేషాం దేవానామేకమర్ఘ్యపాత్రం పితౄణాం త్రీణి ॥ * ॥ ఇతి । కిఞ్చ విజ్ఞానేశ్వరాదౌ “ ॥ శ్లో ॥ ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాసఇత్యృచా । యవైరన్వవకీర్యాథ భాజనే సపవిత్రకే । శన్నోదేవ్యా అపఃక్షిప్త్వా యవోఽసీతి యవాన్క్షిపేత్ । ” ఇతివిశ్వేదేవావాహనాది విధానాదత్రోక్తమ్ , తేషాం దేవత్వాదుత్తరాగ్రా దర్భాః .

మూ — బ్రాహ్మణాసనాది దర్వీసంస్కారాన్తం కృత్వా .

వ్యా — బోధాయనః ॥ వా ॥ దర్భేషు దక్షిణతో బ్రాహ్మణముపవేశయత్యుత్తరత ఉదపాత్రం తిరఃపవిత్రమాజ్యస్థాల్యామాజ్యం నిరూప్యోదీచోఽఙ్గారాన్నిరూహ్య వ్యస్తాన్కృత్వా తేష్వధిశ్రిత్య భిద్యోతనేనాభిద్యోత్య ద్వే దర్భాగ్రే ప్రచ్ఛిద్య ప్రక్షాల్య ప్రత్యస్య త్రిః పర్యగ్నికృత్వా వర్త్మన్కుర్వన్నుదగుద్వాస్య ప్రత్యూహ్యాఙ్గారానథైనముదీచీనాగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం పునరాహారం త్రిరుత్పూయ విస్రస్య పవిత్రే అద్భిస్సంస్పృశ్యాగ్నావనుప్రహృత్య దర్వీం నిక్షిప్య సమ్మృజ్య పునర్నిష్టప్య నిదధాతి దర్భానద్భిస్సంస్పృశ్యాగ్నావనుప్రహరతి ॥ * ॥ ఇత్యేవమన్తం కృత్వేత్యర్థః .

మూ — తైజసేషు పాత్రేష్వేకద్రవ్యేషు పర్ణపుటేషు మృణ్మయేషు వా పవిత్రాన్తర్హితేషూపవీతీ దేవార్ఘ్యపాత్రే “శన్నోదేవీః” ఇత్యర్ఘ్యం గృహీత్వా పవిత్రముద్ధృత్య “యవోఽసి ధాన్యరాజోఽసి వారుణో మధుసంయుతః , నిర్ణోదస్సర్వపాపానాం పవిత్రమృషి

భిస్సృతమ్ ” ఇతియవానారోప్యాన్యత్సర్వమేకోద్దిష్టవత్కృత్వా ప్రాచీనావీతీ పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రేషు “ఆగఆగచ్ఛన్తు పితుః పితరో దేవయానాన్ సముద్రాన్ సలిలాన్ సవర్ణానస్మిన్ యజ్ఞే సర్వకామాన్ లభన్తే క్షీయమాణముపమహ్యతామిమాం పితుఃపితృభ్యో వో గృహ్ణామి ” ఇత్యర్ఘ్యం గృహీత్వా పవిత్రముద్ధృత్య “ తిలోఽసి సోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తస్స్వధపహి పితుఃపితౄనిమాల్లోకాన్ ప్రీణయాహి నస్స్వధానమః ” ఇతి తిలాన్నిక్షిప్యాన్యత్సర్వం పూర్వవత్కుర్యాదేవం క్రమాత్పితామహాద్యర్ఘ్యగ్రహణమ త్రార్ఘ్యగ్రహణే తిలావాపే పితృశబ్దేఽర్ఘ్యమన్త్రవత్పితుఃపితామహప్రపితామహశబ్దంబ్రూయాత్ .

వ్యా — అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా ॥ తైజసాశ్మమయేషు మృణ్మయేషు వా త్రిషు పాత్రేష్వేకద్రవ్యేషు దర్భాన్తర్హితేష్వాపః ప్రదాయ “ శన్నో దేవీరభిష్టయే ” ఇత్యనుమన్త్ర్య తాసు “ తిలోఽసి సోమదేవత్యః ” ఇతి తిలాన్ క్షిపతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకద్రవ్యేష్వితి భిన్నజాతీయద్రవ్యార్ఘ్యపాత్రనిషేధః । యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సౌవర్ణం రాజతం చైవ కాంస్యం వా తామ్రమేవ వా । పితౄణాం తర్పణే పాత్రం మృణ్మయం తు పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ అతో మృణ్మయస్య వికల్పః, పాత్రాలాభవిషయో వా విధిః । బోధాయనః ॥ వా ॥ పవిత్రం కృత్వా తిలోదకపాత్రే నిధాయాఽఽవ ఆనయన్నాహ “ ఆమఆగచ్ఛంతు ” ఇత్యాద్యేకోద్దిష్టవత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ మధువాతా ఋతాయతే ” ఇత్యాదిభిర్మధుప్రక్షేపాది గన్ధాద్యర్చనాన్తం కార్యమిత్యర్థః । అర్ఘ్యమన్త్రవదితి, యథాఽర్ఘ్యగ్రహణే పితుఃపితామహో దేవయానాన్ పితుఃప్రపితామహో దేవయానానితి బ్రూయాత్తథాతిలోఽసీతి తిలావాపేచ పితుఃపితామహాన్ పితుఃప్రపితామహానిమాన్ లోకానితి బ్రూయాదిత్యర్థః । ఏకార్ఘ్యపాత్రపక్షే తు నైవమ్, పితృశబ్దస్యైవ పితుః పితృపితామహప్రపితామహవాచిత్వాదేకశేషత్వాత్ । తథోత్తరత్ర స్ఫుటీభవిష్యతి । అతో బ్రాహ్మణత్రయపక్షేఽప్యేకబ్రాహ్మణపక్షేఽప్యేకస్మిన్నపాత్రే అర్ఘ్యగ్రహణే “ ఆమఆగచ్ఛన్తు పితుఃపితరః ” ఇత్యేవం బ్రూయాత్ । తథా పితుఃపితృభ్యో వో గృహ్ణామీత్యేకదైవార్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్ । పితుఃపితౄనిమాల్లోకానితి వక్తవ్య[illegible] [illegible] .

మూ — ప్రేతార్ఘ్యగ్రహణమేకోద్దిష్టవన్మన్త్రస్వధానమశ్శబ్దౌ వర్జ
యేత్సపిణ్డ్యే ప్రేతార్ఘ్యగ్రహణే బౌధాయనాశ్వలాయనాభ్యాం
తథామన్త్రవిధానాత్ .

వ్యా — బోధాయనః ॥ వా ॥ తిలానావపతి "తిలోఽసి సోమదేవత్యో
గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తస్స్వధయా పితౄనిమాల్లోకాన్ప్రీ
ణయాహి నస్స్వధానమః" ఇతి స్వధాశబ్దో నమస్కారో నమస్కారాభిధేయ
త్వాత్తేషాం ధ్యానయన ప్రభృతి సమానమాప్రేతావాహనాత్ ॥*॥ ఇతి । య
త్త్రైకోద్దిష్టే "మధువాతాః" ఇతి మధ్వానయనాదివర్జ్యాదిభిః ప్రచ్ఛాదనమ్
" యత్రాస్యగతం మనః, యత్రాస్యాగతం మనః, ఉదీరతామవర ఉత్ప
రః, ఉదిర్త్తామవతో గృహా, ఆయాహి ప్రేత సోమ్య, ఆయాహి ప్రేతే సో
మ్య" ఇతి మన్త్రోహః, తథా సపిణ్డీకరణే చ ప్రేతార్ఘ్యాదిషు మన్త్రోహ
స్సమాన ఇత్యర్థః .

మూ — ఏకపాత్రేతు పితుః పితృభ్యో ఽ వో గృహ్ణామీత్యేకదైవార్ఘ్యం
గృహ్ణీయాత్పితుః పితృణామిత్యేవ బ్రూయాదుపవీతీ దేవవద్విష్ణ
వేఽర్ఘ్యగ్రహణమ్ .

వ్యా — వ్యాఖ్యాతమిదమ్ । దేవవద్విష్ణవేఽర్ఘ్యగ్రహణమ్ - విశ్వేదే
వార్ఘ్యగ్రహణే యథా శన్నోదేవీరిత్యాదినా అర్ఘ్యగ్రహణం తద్వదిత్యర్థః ।
యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ యవైరన్వవకీర్యాథ ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ యాదివ్యా ఇతి
మన్త్రేణ హస్తేష్వర్ఘ్యం వినిక్షిపేత్ ॥*॥ తతో విశ్వేదేవార్థబ్రాహ్మణస
మీపభూమిం ప్రదక్షిణేన యవైరన్వవకీర్యానన్తరం తైజసాదిభాజనే కుశ
యుక్తాన్తరితే "శన్నోదేవీరభిష్టయే" ఇత్యనయర్చాఽపః "యవోఽసి
ధాన్యరాజోఽసి" ఇతి మన్త్రేణ యవాంస్తతో గన్ధపుష్పాదిచ క్షిపేదితి వ్యా
ఖ్యాతమ్ .

మూ — అర్ఘ్యపాత్రాణి వివృతాని నకుర్యాన్నపునః పూరయేత్త
త్సన్ననేన్న ప్రణీతావన్మన్త్రవత్పునరర్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్తతో
వోద్ధరేద్ధర్వ్యాదాయార్ఘ్యం దద్యాత్

వ్యా — ప్రయోగానుపయుక్తత్వేప్యవశ్యజ్ఞాతవ్యతాఽపత్రిపక్షా
శ్రమముక్తమ్ । అత్ర కౌషీతకిః ॥ శ్లో ॥ యదాతు హస్త్యర్ఘ్యపాత్రం వివృతం వా

యదాభవేత్ । అథాజ్యంతదభావేచాన్యద్ద్రవం క్షుద్రైఃపశ్చాదాగతైః । పో
ద్ధరేత్ప్రథమంపాత్రం పితౄణామర్ఘ్యపాదితమ్ । ఆవృతాస్తత్రతిష్ఠన్తి
పితరశ్శౌనకో౽బ్రవీత్ ॥ ఆపోశనంకరేకృత్వా పాత్రేకృత్వా తిలోద
కమ్ । పూరణంతుపునఃకృత్వా సురాపానసమంభవేత్ ॥ * । ఇతి । ప్రణీ
తావదితి, యదిప్రణీతాసన్నేయురుదస్యేయుర్వా “ ఆపోహిష్ఠామయో
భువః ” ఇతితిసృభిఃపునర్గృహీత్వా “ తతంమ ఆపః ” ఇత్యాజ్యాహుతీర్జు
హుయాదితివత్తైనైవ న్యాయేనాత్రాపి పునర్మన్త్రవదర్ఘ్యం గృహ్ణీయా
న్నత్వేకదేశసన్నఇత్యర్థః .

మూ — ప్రాచీనావీతీ తతోభుక్తస్థానేషు “ అపహతాఅసురారక్షాం
సిపిశాచాయేక్షియన్తిపృథివీమను । అన్యత్రేతోగచ్ఛన్తు యత్రై
షాంగతంమనః ” ఇతితిలాన్ సికతాశ్చప్రకీర్య, ప్రేతస్థానే “ య
త్రాస్యగతంమనః ” “ యత్రాస్యాగతంమనః ” ఇతిస్త్రియాః,
ఉదీరతామవరఉత్పరాసఉన్మధ్యమాః పితరస్సోమ్యాసః అసుంయ
ఈయురవృకాఋతజ్ఞాస్తేనో౽వన్తుపితరోహవేషు ” ఇత్యద్భిరవో
క్ష్య ప్రేతస్థానమేకోద్దిష్టవదవోక్ష్య .

వ్యా — వ్యాఖ్యాతమిదమ్ । నను “ అపేతవీత ” ఇతిభుక్తస్థానసమ్మా
ర్జనం కిమితిత్వయానోక్తమ్, మైవమ్, బౌధాయనీయాదిషు క్వచిదపివా
తదనుక్తేః । శ్మశానాయతనసమ్మార్జనపవహి సమన్త్రోవినియుజ్యతే “ శ్మ
శానాయతనం సమ్మార్ష్ట్యపేతవీత ” ఇతి, అతస్తత్కథనం మాధ్యవిజృ
మ్భితమేవ, కించ, తస్యపిశాచాద్యుత్సారణార్థత్వాత్ “ అపహతాఅసు
రాః ” ఇత్యనేనైవ తదుత్సారణసిద్ధౌకిమనేనేత్యలమ్ .

మూ — ఉపవీత్యనుజ్ఞాతః ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ “ విశ్వేదేవాశ్శృణుతే
మంహవంమె యేఅన్తరిక్షేయఉపద్యవిష్ఠ యేఅగ్నిజిహ్వా ఉతవా
యజత్రాఆసద్యాస్మిన్ బర్హిషిమాదయధ్వమ్ ” “ ఆగచ్ఛన్తు మ
హాభాగా విశ్వేదేవామహాబలాః, యేహ్యత్రవిహితాశ్శ్రాద్ధే సా
వధానాభవన్తుతే ” క్రతుదక్షాఖ్యాన్ విశ్వాన్ దేవానావాహయా
మీత్యావాహ్య యవోదకముత్సృజ్య ప్రాచీనావీత్యనుజ్ఞాప్య దక్షి
ణాముఖస్తిష్ఠన్ “ ఆయాతపితరస్సోమ్యాగమ్భీరైఃపథిభిఃపూర్వ్యైః

ప్రజామస్మభ్యం దదతోరయించ దీర్ఘాయుత్వంచ శతశారదంచ"
పితుఃపితౄనావాహయామీత్యావాహ్య తిలోదకముత్సృజ్యాను
జ్ఞాతః "ఆయాహిప్రేత" ఇత్యేకోద్దిష్టవత్ప్రేతమావాహ్య
పపీఠే "సహస్రశీర్షా" ఇత్యృచావిష్ణుమావాహ్య.

వ్యా — అనుజ్ఞాతఇతి - విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ విశ్వాన్దేవానావాహఇష్య ఇతి బ్రాహ్మణాన్ పృష్ట్వా ఆవాహయేతి తైరనుజ్ఞాతో "విశ్వేదేవాసఆగత" ఇత్యనయర్చా "ఆగచ్ఛంతుమహాభాగా విశ్వేదేవామహాబలాః" ఇతిస్మార్తేనమన్త్రేణ చావాహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవాసఇతిగాయత్ర్యాజ్ఞవల్క్యాదిభిరావాహనోక్తావపిబోధాయనేన "విశ్వేదేవాశ్శృణుత" "ఆగచ్ఛన్తు" ఇతిమన్త్రద్వయస్య విశ్వేదేవావాహనేవిహితత్వాత్తదేవాత్రోక్తమ్ । క్రత్వితి - "॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యేతుక్రతుర్దక్షః కామ్యేశ్రాద్ధేధురూరవీ ।" ఇతిస్మృతేః । అనుజ్ఞాతఇతి - "పితౄనావాహఇష్యఇతిబ్రాహ్మణాన్పృష్ట్వా ఆవాహయేతి తైరనుజ్ఞాతఃపితౄనావాహయేత్" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరః । ఏవంప్రేతావాహనేచ । ఏతద్వైశ్వదేవానుష్ఠానకాణ్డముదఙ్ముఖః ప్రాఙ్ముఖోవాకుర్యాత్పిత్ర్యంసర్వందక్షిణాముఖః । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దైవంకర్మాఖిలంకుర్యాత్ప్రాఙ్ముఖోవాప్యుదఙ్ముఖః । పిత్ర్యంకర్మాఖిలంకుర్యాత్సతతం దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ ఉదఙ్ముఖస్తు దేవానాంపితౄణాం దక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణేసర్వమ్ ।" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరః । ఏకోద్దిష్టవదితి - "దదద్రయిందదతోరయించ" ఇతి యథార్థమూహేదిత్యర్థః । సాపిణ్డ్యేఽవశ్యం విష్ణువరణవిధానాత్తదవరణే సప్తకత్వాభావాత్, పిణ్డాకవ్యంరక్షస్త్వితి ప్రార్థనాయామర్థవత్త్వాచ్ఛ్రాద్ధనిష్ఫలత్వప్రసక్తాచ్చ విష్ణ్వావాహనంవరణంచకర్తవ్యమ్ "అద్యయావాహయేద్దేవన్యచాతుపురుషోత్తమమ్" ఇతిశౌనకస్మరణాత్ । "సహస్రశీర్షా" ఇత్యృచావిష్ణుమావాహయేదిత్యర్థః.

మూ — పూర్వవత్ప్రేమాద్విప్రపాదౌ ప్రక్షాల్యాచమ్యాచాన్తా
నాసనేషూదకదానపూర్వకం ద్విగుణభుగ్నాన్ దర్భాన్ వామ
తోవిష్టరార్థం దత్వానివేశ్యాపః ప్రదాయ పూర్వవన్నిమన్త్ర్యపీఠే
హస్తశుద్ధ్యోదకంపవిత్రంచప్రదాయ "యాదివ్యాఆపఃపయసాసం

బభూవుర్యా అన్తరిక్ష ఉత పార్థివీర్యాః । హిరణ్యవర్ణా యజ్ఞియా
స్తాన ఆపశ్శంస్యోనా భవన్తు " విశ్వేదేవా ఇదం వోర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం
దత్వాఽస్త్వర్ఘ్యమిత్యుక్తే పునశ్శుద్ధోదకం దత్వా పవిత్రమాదాయ
తేన దర్భాదిభిశ్చార్ఘ్యపాత్రం ప్రచ్ఛాద్య ప్రాచీనావీత్యేవం పి
తుః పిత్రాదిభ్యోఽర్ఘ్యం దద్యాత్ పితుః పిత్రేఽముష్మై పితుః పితామ
హాయాముష్మై పితుః ప్రపితామహాయాముష్మై పితుః పిత్రుపితామహ
ప్రపితామహేభ్య ఇతి వార్ఘ్యం దద్యాత్, " అముష్మై స్వధా నమస్స్వ
హేతి తిలోదకం దద్యాత్ " ఇతి హైరణ్యకేశిః, " అముష్మై స్వధా నమః "
ఇతి బోధాయనః, " యాదివ్యా ఇతి మన్త్రేణ హస్తేష్వర్ఘ్యం వినిక్షి
పేత్ " ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః " సంసృష్టాస్తా అపస్సృస్సృత్స్వధా
ర్ఘ్యనాభిమన్త్రయేత " ఇత్యాశ్వలాయనః, విప్రహస్తగళితాస్తా
అపః కస్మింశ్చిత్పాత్రే గృహీత్వా దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు " పితృ
భ్యః స్థానమసి " ఇతి తత్పాత్రమధోముఖం నిక్షిపేత్, " సంస్రవై
ర్భిరద్భిః పుత్రకామో ముఖం పరిమృజేత్ " ఇత్యాశ్వలాయనః, అ
ముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతేదం తేఽర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం దత్వోప
వీతీ శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమహావిష్ణో ఇదం తేఽర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం దద్యా
దన్యత్సర్వం సమానమ్.

వ్యా — పూర్వవదితి - ప్రథమం విశ్వేదేవా ఉపచరణీయా అనన్తరం
పితరస్తతః ప్రేతస్తతో విష్ణురితి క్రమేణేత్యర్థః । అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా॥
కృతపచ్ఛాచానాచాన్తాను దక్షుఖాన్ పూర్వం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః పూ
ర్వవముపవేశ్యాపః ప్రదాయ ద్విగుణభుగ్నదర్భాసనం ప్రదాయాపః ప్రదా
య ॥ * ॥ ఇతి । విప్రహస్తేత్యాదివిజ్ఞానేశ్వరగ్రన్థః । అన్యదితి - హస్తేశు
ద్ధోదకదానాదీత్యర్థః । సర్వత్రాముష్మైపదే గోత్రశర్మనిర్దేశః కార్యః, వ
త్సగోత్రాయ విష్ణుశర్మణ ఇతి । పితుః పితృపితామహప్రపితామహేభ్య ఇ
త్యేకబ్రాహ్మణపక్షే అర్ఘ్యదానే మతభేదస్స్పష్టః । అముష్మై స్వధా నమ ఇ
త్యేవాస్మాకమర్ఘ్యదానం బోధాయనమతత్వాత్ । శేషం వ్యాఖ్యాతమ్.

మూ — అథ బ్రాహ్మణేభ్యో విశేషేణ ప్రేతాయ చ గన్ధపు

ష్పాణివస్త్రభూషణగోహిరణ్యాది దక్షిణాంతం కృత్వా పూర్వవదము ష్మైస్వధానమ ఇతి తేభ్యః క్రమాత్స్వధాం దద్యాత్ । అత్ర బౌధాయనః ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణానావాహాయ సదర్భపక్షేష్వాసనేషూపవేశ్య తేషాం సపవిత్రేషు పాణిషు తిలోదకం దదాతి తథా అలఙ్కృత్య దదాతి తథా భుక్తవత్సు దదాతి ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాన్న పాత్రాభిమర్శనాన్తేఽర్ఘ్యదానం పిణ్డాభావాత్ప్రాచీనావీతీ పరిధాపనాది కుర్యాదయం క్రమో బౌధాయనీయః లోకే క్రమాన్తరం తు విస్తరం వచనాభావాత్ .

వ్యా — అత్ర దర్శే సఙ్కల్పానన్తరం అర్ఘ్యగ్రహణం భుక్తిదేశసంస్కారః ఆవాహనం పాదప్రక్షాలనం దర్భాసనోపవేశనం వరణం అర్ఘ్యదానం గన్ధాది దక్షిణాదానం పునరర్ఘ్యదానం తతః పరిధాపనాదీతి క్రమోఽయమేవ బౌధాయనోక్తః, అతోఽయమేవ క్రమశ్శాస్త్రసిద్ధః । ఆపస్తంబానుక్తేరాపస్తమ్బైర్బోధాయనక్రమ ఏవానుష్ఠేయః, "బౌధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ।" ఇతి కాత్యాయనస్మృతేః । అత్ర బౌధాయనీయే సపిణ్డీకరణప్రశ్నే ॥ వా ॥ అథ దేవయజనోల్లేఖనప్రభృత్యా పరిధాపనాత్కృత్వా పూర్వవత్తిలోదకం సంయుజ్య పిత్రాణామావాహనప్రభృతి తిలోదకదానాన్తం కృత్వాఽభ్యనుజ్ఞాతః పరిధానప్రభృత్యాగ్న్యభిమర్శనాత్కృత్వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ప్రభృతి శబ్దేన పాదప్రక్షాలన నిమన్త్రణార్ఘ్యదాన గన్ధపుష్పదాన దక్షిణాదానాని గృహ్యన్తే । ఏవం దర్శసంస్కారానన్తరమేవార్ఘ్యగ్రహణాది స్వధాదానాన్తముక్త్వాఽనన్తరమేవ పరిధాపనాదికముక్తమ్ । ఖణ్డాన్తరే చాయమేవ క్రమస్స్పష్టముపదిష్టః ॥ వా ॥ అథాపర ఆపరిధానాత్కృత్వా సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం కాంస్యం మృణ్మయం వా పాత్రం దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సాదయిత్వా పవిత్రం కృత్వా తూష్ణీం సంస్కృతాభిరద్భిరుత్తానాని పాత్రాణి కృత్వా ప్రోక్ష్య తస్మింస్తిరః పవిత్రముపఆనయన్నాహ "ఆను ఆగచ్ఛన్తు పితుః పితరః" ఇతి ఉద్ధృత్య పవిత్రం తిలానావపతి "తిలోఽసి" ఇతి సాధ్వానయతి "మధు వాతా ఋతాయతే" ఇతి తిసృభిరనుచ్ఛన్దసం అక్షైనత్సరాభిరఙ్గులీభిస్సముదాయుత్యాఽభిమృశతి "సోమస్య త్విషిరసి" ఇతి తస్మింశ్చన్దనాప

తితం పాత్ర్యస్తదఙ్గుష్ఠేనానామికయా చోపసఙ్గృహ్య హ్యామాం దిశం నిరస్యతి "అ
పేత్పాదండశూకా నిరస్తం నముచేశ్శిరః" ఇతి అథాప ఉపస్పృశ్య పునరేవా
భిమృశతి "శన్నో దేవీః" ఇతి అథైనం గన్ధపుష్పధూపదీపైరభ్యర్చ్య దక్షి
ణాగ్రైస్త్రిర్దర్భైః ప్రచ్ఛాద్య భోజనస్థానేష్వాసనేషు చ తిలాన్ సికతాశ్చ
సంప్రకిరతి "అపహతా" ఇతి అథైనదద్భిరవోక్షతి "ఉదీరతామవరః" ఇ
తి అథ పితౄనావాహయతి "ఆయాతపితరః" ఇతి అథ బ్రాహ్మణానాహూ
య పాదౌ ప్రక్షాల్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషూపవేశ్య నిమన్త్రయతే తే
షాం సపవిత్రేషు పాణిషు తిలోదకం దదాతి తథాఽలఙ్కృత్య దదాతి తథా
భుక్తవత్సు చ దదాతి నోచ్ఛిష్టం పరిసమూహత్యత్ర పిణ్డాన్ దదాతి ॥ * ॥ ఇ
తి । తథా మాసిశ్రాద్ధే ప్రకృతిభూతే అష్టకాశ్రాద్ధే చ శిష్టాన్తరే స్వో
క్తాన్యర్ఘ్యగ్రహణ భుక్తిదేశ సంస్కారావాహనాని సిద్ధవత్కృత్యోక్తమ్
॥ వా ॥ అయుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ సుప్రక్షాలితపాణిపాదానప ఆచమ్య
సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖాన్వా యది
ప్రాఙ్ముఖాన్ దక్షిణాపవర్గోఽథ యద్యుదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గః ప్రాప్నో
తు భవాన్ ప్రాప్నవానీతి తరే ప్రత్యాహుః తైర్వా తిలమిశ్రా అపః ప్ర
తిగ్రాహయత్యముష్మై స్వధా నమ ఇతి తిలోదకమేకే సమామనన్తి పురో
నాన్ద్విష్టిలోదకం దద్యాద్భుక్తవత్సు చ తృతీయమథాభ్యనుజ్ఞాతః పరిధ్యా
ధానప్రభృత్యాగ్నిముఖాత్కృత్వా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమమర్ఘ్యం తతస్స్వ
ధా భుక్త్యనన్తరం తృప్తిరితి వివేకః । అతో బహుషు స్థలేషు దర్భసంస్కారాన్తే
అర్ఘ్యగ్రహణాదీనాం పరిధ్యాధానాన్తానాం దశార్థానాం బద్ధక్రమత్వే
న మధ్యేఽన్యస్యానుప్రవేశానవకాశాత్ప్రణీతానన్తరమర్ఘ్యగ్రహణం
తతో భుక్తిదేశ సంస్కారోఽథ బ్రాహ్మణాసనాదికమనన్తరం ముఖాహుతి
స్తతః పితౄణామావాహనం చ కథమితి చిన్త్యతాం విద్వద్భిః । అస్మిన్ క్ర
మే న కిఞ్చిదపి వచనమస్తి । ఆస్తాం ప్రయోగశతం కారికాసహస్రం వాగ
తానుగతికత్వాల్లోకస్య మానుషత్వాత్సంవాద వచనాభావాచ్చ । య
ద్యపి విజ్ఞానేశ్వరాదౌ క్రమాన్తరముక్తమ్, తథాప్యాపస్తమ్బీయాంస్స్వ
గృహ్యానుక్తా " ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతు పరసూత్రేణ వర్త
తే । బోధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ " ఇతి బోధా

యవమతస్యైవ గ్రాహ్యత్వనిర్ధారణేఽన్యప్రకారాన్తరం వచనసిద్ధమపి గ్రాహ్యమిత్యలమ్ । ఏవం బోధాయనీయే చ తైజసాశ్మమయమృణ్మయపాత్రవిధానాత్ " మృణ్మయం తు పరిత్యజేత్ " ఇతి నిషేధాచ్చ మృణ్మయపాత్రస్య వికల్పస్సపాత్రాంతరాలాభవిషయో ద్రష్టవ్యః । అతో యత్ర శాస్త్రానుసమయస్స్వనాథానుసమయో వా తత్ర తథైవ కర్తవ్యం నవ్యత్వాన్యేన క్రమప్రమాణభఙ్గప్రసఙ్గాత్ .

మూ — రేఖోల్లేఖనాజ్యసంస్కారపరిధ్యాధానం దైవవత్కుర్యాత్ .

వ్యా — తిసృణాం లేఖానాముల్లేఖనే దక్షిణాపవర్గత్వభ్రాన్తిర్నకార్యా, తథాఽఽజ్యసంస్కారే చ పర్యగ్నికరణోద్వాసనయోశ్చ ప్రదక్షిణ దక్షిణోద్వాసనత్వభ్రమో న కార్యః, తథా పవిత్రయోస్సపశ్చిమపరిధేశ్చ దక్షిణాగ్రత్వమోహశ్చ న కార్యః, ఏకైకశస్సపిత్రసంయుక్తాని దక్షిణాగ్రాణి సపిత్ర్యేషు పైతృకేషు సమన్త్రమేవేత్యాది పరిస్తరణపాత్రసాదనపరిషేచనాదావివ ఉల్లేఖనపరిధ్యాధానాదిషు విశేషానుక్తేస్తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ ఉదగగ్రం మధ్యం ప్రాగగ్రావితరావుదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యామితి సర్వకర్మసాధారణ్యేనోక్తప్రకారేవ పిత్ర్యే పిత్ర్యేఽపి భవతీత్యర్థః.

మూ — అథోపవీత్యాఘారసమిధావాధాయ ప్రాచీనావీత్యగ్నిం ప్రసవ్యం తూష్ణీం పరిషిచ్యాజ్యాక్తం తూష్ణీమిధ్మమాధాయోపవీత్యాఘారౌ హుత్వాఽఽజ్యభాగముఖాహుతీర్హుత్వా .

వ్యా — ప్రథమం మధ్యమం పరిధిముదగగ్రమగ్నేః పశ్చాన్నిధాయాఽగ్నేర్దక్షిణతో ద్వితీయం ప్రాగగ్రం పరిధిం నిధాయ తథా తృతీయముత్తరతో నిధాయైవం పరిధీనన్యోన్యసంస్పృష్టాన్నిధాయ ఉపవీతీ మధ్యమం పరిధిముపస్పృశ్యాగ్నేః పూర్వదక్షిణపూర్వోత్తరదిగ్భాగయోరాఘారసమిధావాదధ్యాత్ । హుత్వేతి - ఉత్తరపరిధిసన్ధిమారభ్యాగ్నేయదిగతం దీర్ఘం ధారయాఽఽజుహుయాత్ , ఏవం దక్షిణపరిధిసన్ధిమారభ్యైశాన్యన్తమాఘారావగ్నయే స్వాహేత్యుత్తరార్ధపూర్వార్ధే సోమాయ స్వాహేతి దక్షిణార్ధపూర్వార్ధే సమం పూర్వేణాతిక్రమేణ హుత్వేత్యర్థః .

మూ — ప్రాచీనావీతి సాదితే పాత్రే హవిరాదీయాభిఘార్య నిధాయాన్యస్మిన్నావిద్యం బోత్తరేణాగ్నిం ప్రతిష్ఠితం హవిశ్శ్రిత్వా.

త్యాదాయోద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామిత్యాపృచ్ఛ్య కామము
ద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామితి వాఽగ్నౌ కరిష్యే కురు
ష్వేతి వాఽతిసృష్టో దర్వ్యాం సకృదుపస్తీర్య ఆర్ద్రామలకమాత్రం
హవిర్ద్విరవదాయ జమదగ్నివత్సయోస్త్రిరవదాయ సకృదభిఘా
ర్య "యస్మై పితుర్మాతా" ఇత్యాదిభిః కృష్ణాయాం సప్తాన్నాహు
తీర్హుత్వా "స్వాహా పితుః పిత్రే" ఇత్యాదిభిష్షడాజ్యాహుతీశ్చ
హుత్వా దర్వ్యాం సకృదుపస్తీర్య సకృదవదాయాభిఘార్య ఉప
వీతీ హవిః ప్రత్యభిఘార్య ప్రాచీనావీతీ దక్షిణతో భస్మమిశ్రానఙ్గా
రాన్నిరూహ్య ఏకోద్దిష్టవత్ప్రేతాహుతిం హుత్వా ఉపవీతీ ద
ర్వ్యాం సకృదుపస్తీర్యాఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం కిఞ్చిదధికం హవిస్స
కృదవదాయ తయోర్ద్విరవదాయ ద్విరభిఘార్య "అగ్నయే స్విష్ట
కృతే స్వాహా" ఇతి ప్రాగుదీచ్యాం హుత్వా ప్రాచీనావీత్యుత్తర
భస్మన్యహవిష్యంచ స్వాహేతి హుత్వా పరిధ్యఞ్జనం లేపకార్యంప
రిధిప్రహరణం సంస్రావహోమంచ కృత్వోపవీతీ ప్రాయశ్చిత్తా
హుతీర్హుత్వా ప్రాచీనావీతీ పూర్వవదగ్నిం పరిషిచ్య ప్రణీతా వి
మోక్ష్య బ్రాహ్మణం సమ్మార్జ్యోత్థాయ "॥ శ్లో ॥ పితా పితా
మహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । తే మే తృప్తిం ప్రయాన్త్వద్య
హోమాప్యాయితమూర్తయః ॥" ఇత్యుచ్చరేత్.

వ్యా — అత్ర సైతీనసిః ॥ వా ॥ పిత్ర్యానావాహ్యాసనం దత్వా తస్మ
స్మై తూష్ణీం జలం దత్వా స్వధా నమస్స్వాహేతి తిలోదకంచ దత్వా ప్రత్యే
కం గన్ధకుసుమైరభ్యర్చ్య పునస్స్వధాం దత్వా తదనుజ్ఞాతోఽగ్నౌ హవిర్జు
హుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చ హోమాత్ప్రాగేవార్ఘ్యదానం స్వ
ధాదానఞ్చోక్తమ్, అతః పాత్రాభిమర్శనాత్తై స్వధాదానం చిన్త్యమేవ ।
ఏవంచ "ఊష్మణో వ్యావృతదుపాస్తే । ఊష్మభాగా హి పితరః" "యా
వదుష్ణం భవేత్యన్నమ్" ఇతి శ్రుతిస్మృతీ విరంజీవిష్యతః । అత్ర బోధాయ
నః ॥ వా ॥ అత్ర పృచ్ఛత్యుద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామితీతరే త్ర్యత్యా
హురపి వా అగ్నౌ కరిష్యామీతి కురుష్వేతీతరే ॥ * ॥ అతోఽత్ర ప్రశ్నప్రతివచ
నయోర్వికల్పః । స్మృత్యర్థసారే । శ్లో । అ[illegible] పాత్రాస్తత్రా

సా ఇన్దువ్రతేస్మృతాః । తత్రైవాహుతయస్సర్వాశ్శౌచార్థియాశ్చ మృత్తికాః ॥ కుక్కుటాణ్డప్రమాణస్తు పిణ్డ ఇత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం స్యాదవదానమితి స్థితిః ॥ మధ్యమానామికాఙ్గుష్ఠై రవదానం విధీయతే । తత్రైవ హోమాకుంకుర్వీత వర్జయేదితరాఙ్గులీ ॥ * ॥ దర్వీగ్రహణే కనిష్ఠికామర్జన్యౌ వర్జయేదిత్యర్థః । కృష్ణా - పితృకార్యేషు దక్షిణేత్యుక్తా । తయోః-జమదగ్నివత్సయోః । పితా పితామహశ్చేతి విష్ణుపురాణవచనమ్ । అత్ర పార్వణప్రకృతిభూతే మాసిశ్రాద్ధే యస్మైమాతేత్యాది మన్త్రామ్నానాదన్యస్యోత్తరాభిఘారహోమాతేతి చోదితత్వాచ్చ బోధాయనోక్తా హోమామన్త్రా నాత్ర భవేయుః । ఏవం పిణ్డదానేచ ద్రష్టవ్యమ్ । సమన్త్రకస్యతస్యోక్తత్వాత్, అనుక్తస్యతో గ్రాహ్యమ్.

మూ — అథ హోమశిష్టాదన్నాజ్యేన దేవాదిపాత్రేషూపస్తీర్య పిత్రాది పాత్రేషు హుతశేషమన్నం దేవతీర్థేన కిఞ్చిత్ప్రదాయ సర్వపాత్రేషు హవిష్యాన్నాని పాయసాపూప ఫలాని ప్రాజ్యమాజ్యంచ ప్రదాయ భుక్తిభాజనస్యాధస్తాదుపరిష్టాచ్చ దర్భాన్నిక్షిప్య ఉపవీతీ దక్షిణం జాన్వాచ్య దక్షిణహస్తం గృహీత్వా “పృథివీ తేపాత్రమ్” ఇతిపాత్రాన్నమభిమన్త్ర్యోపస్పర్శయిత్వా “ఇదంవిష్ణుః” ఇత్యన్నే ఒనఖేన ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య “విష్ణోహవ్యం రక్షస్వ” విశ్వేభ్యోదేవేభ్య ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణంచాతృప్తేరితి యవోదకేన నివేదయేత్, ఏవం ప్రాచీనావీతీ పిత్రాదిపాత్రదత్తా పదార్థా “ఏష తేపితుస్తత” ఇత్యాదిభిరభిమృశ్య సవ్యం జాన్వాచ్య “పృథివీ తేపాత్రమ్” ఇత్యభిమన్త్ర్యోపస్పర్శయిత్వా “ఇదంవిష్ణుః” ఇత్యన్నే ఒనఖేన ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య “విష్ణో కవ్యం రక్షస్వ” ఇతి ప్రార్థ్య అముష్మై పితుః పిత్రే ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణంచాతృప్తేరితి తిలోదకేన నివేదయేత్, ఏవమ్ “ఏష తేపితుః పితామహ” ఇత్యాదినివేదనాన్తం పితామహాయకృత్వా “ఏష తేపితుః పితామహ” ఇత్యాదిభిరభిమన్త్ర్యోపస్పర్శ ప్రార్థన నివేదనాని పితుః ప్రపితామహాయ కుర్యాత్ । ఏకబ్రాహ్మణపక్షే “ఏష తేపితుస్తత”

ఇత్యాదిభిఃపాత్రాన్నమభిమృశ్య "పృథివీతేపాత్రమ్" ఇత్యభి
మన్త్ర్యోపస్పృశ్యయిత్వా "విష్ణోకవ్యంరక్షస్వ" ఇత్యనఖనాన్న
ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య పితుఃపితృపితామహ ప్రపితామహేభ్య ఇదమి
దమితి నివేద్య, ఏవం ప్రేతాయ, అముకగోత్రాయాముకశర్మణే
ప్రేతాయైదమిదమితి పుంసః అముకగోత్రాయై అముకనామ్నై
ప్రేతాయై ఇదమిదమితి స్త్రియాః దేవవద్విష్ణవే నివేద్య.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ యదన్నమభి
ఘారితమ్ । నిరఙ్గుష్ఠంచ యద్దత్తం నతత్ప్రీణాతి వై పితౄన్ ॥ * ॥ "పా
త్రేష్వాధృత్య విశేషానుపక్షిప్య హుతశేషేణ సంసృజ్య దక్షిణాగ్రేషు ద
ర్భేషు సాదయిత్వా దర్భైః ప్రచ్ఛాద్యాభిమృశతి పృథివీ తే పాత్రమితి" ఇ
తి విజ్ఞానేశ్వరే । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ హుతశేషం ప్రదద్యాత్తు భాజ
నేషు సమాహితః । యథాలాభోపపన్నేషు రౌప్యేషు తు విశేషతః ॥ ద
త్త్వాన్నం పృథివీపాత్రమితి పాత్రాభిమన్త్రణమ్ । కృత్వేదం విష్ణురిత్య
న్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ ॥ * ॥ అత్ర హుతశేషప్రదానం న దేవపా
త్రే కిన్తు పిత్రాదిపాత్రేష్వేవ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ హుతశేషం
పిత్రాదిభాజనేషు దద్యాన్న వైశ్వదేవభాజనేషు ॥ * ॥ "పిత్రాది పా
త్రస్థాని" ఇత్యయమేవ పక్షస్సాధుః । హుతశేషాన్నాభిమర్శనే స
దార్థాభిమర్శనాభావప్రసక్తేః, భాణ్డస్థపదార్థాభిమర్శనే "ఏష
తేతత" ఇతి పిత్రర్థముద్దిష్టస్య సర్వార్థస్య విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః ప్రదానం నో
పపద్యతే । అత ఏవారుచ్యా "క్లప్తాన్నప్రతిపూరుషమ్" ఇతి పక్షాన్తర
పరిగ్రహః । తతశ్చ ఏకైకేన మన్త్రేణ యథాలిఙ్గం ప్రతిపూరుషం పాత్ర
దత్తాన్ పదార్థాననభిమృశేత్, ఏకబ్రాహ్మణపక్షేపి త్రిభిర్మన్త్రైరభిమృ
శేత్ । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ మున్యన్నం బ్రాహ్మణస్యోక్తం మాంసం క్షత్రి
యవైశ్యయోః । మధుప్రదానం శూద్రస్య సర్వేషామవిరోధి యత్ ॥ * ॥
శాకమూలఫలాని మున్యన్నాని, సర్వేషామ్ - బ్రాహ్మణాదీనామ్, య
చ్ఛాస్త్రావిరుద్ధం కదలీపనసోర్వారుకముద్గాదిఫలం తచ్చ దేయమిత్యర్థః । ఏ
తత్ప్రపఞ్చితం నియమఖణ్డే । అత్ర కేచిద్ద్రష్టుస్స్వాతి [illegible] కరోతి
విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ ఇదం విష్ణుర్విచక్రమ [illegible] అన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం

నివేశయేత్, తత్రచవైశ్వదేవికే యజ్ఞోపవీతీ విష్ణోహవ్యం రక్షస్వేతి, పిత్ర్యే ప్రాచీనావీతీ విష్ణో కవ్యం రక్షస్వేతి, విష్ణో హవ్యంకవ్యంచ బ్రూయాత్తత్రక్షేతి వైశ్వదేవాదితిస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణో హవ్యం రక్షస్వేత్యనయాని దధాతీత్యత్ర రక్షతేరాత్మనేపదం ఛాన్దసత్వాత్సోఢవ్యమ్ । అనన్తరం విశ్వేభ్యోదేవేభ్య ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణంచాతృప్తేరితి యవోదకేన నివేద్య తథాపిత్రే అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణంచాతృప్తేరితి తిలోదకేన నివేద్య ఏవంపితామహాయ ప్రపితామహాయ నివేదయేదితి। ప్రపితామహేత్యాది - ఏవ తేతతేతి పాత్రాభిమర్శనానన్తరం పృథివీతేపాత్రమిత్యభిమన్త్ర్య బ్రాహ్మణహస్తేనపాత్రాన్నముపస్పర్శయిత్వాఽన్నేద్విజాఙ్గుష్ఠమిదంవిష్ణురితినివేశ్య విష్ణో హవ్యం రక్షస్వేతి ప్రార్థ్య వత్సగోత్రాయ విష్ణుశర్మణే పితుఃప్రపితామహాయేదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణంచాతృప్తేరితి తిలోదకేన నివేదయేదిత్యర్థః । ఏతేన పూర్వసూత్రంచ వ్యాఖ్యాతమ్ । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యేన పాత్రాభిమన్త్రణముక్తమ్, ఆపస్తమ్బేనోపస్పర్శనముక్తమ్, ఏతదుభయమవిరోధాదస్మాభిరుక్తమ్ । ఏవమితి - పృథివీతేపాత్రమిత్యభిమన్త్ర్యోపస్పర్శయిత్వాఽన్నేద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య వత్సగోత్రాయ విష్ణుశర్మణే ఇదమిదమన్నమిత్యాదినా నివేదయేదిత్యర్థః । దేవవదితి - “ పృథివీతే పాత్రమ్ ” ఇతిపాత్రాభిమన్త్రణాది నివేదనాన్తం దేవేభ్యోదక్షిణం జాన్వాచ్యోపవీతీ యథాకుర్యాత్తథావిష్ణవేచేత్యర్థః .

మూ — “ భూర్భువస్సువః ” ఇతి “ సత్యంత్వర్తేన ” ఇతిచవిప్రైర్ద్విః పరిషేచనేకృతే విప్రహస్తేషు తిలందత్వాపాత్రాన్నేషుచసిక్త్వా “ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేశ్వరోహవ్యసమస్తకవ్యభోక్తాఽవ్యయాత్మాహరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సన్నిధానాదపయాంతు సద్యోరక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చసర్వే ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోవిష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః । త్రీఁల్లోకాన్వ్యాప్యభూతాత్మాభుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః ॥ ” శ్రీమహావిష్ణుఃప్రీయతామితి జలముత్సృజ్యాప్రణమ్య “ అమృతోపస్తరణమసి ” ఇత్యాపోశనంకారయిత్వా ప్రాణాహుతీఃకుర్వాణాః “ ప్రాణేనివిష్టః ” ఇత్యాదిభిఃపఞ్చభిఃప్రసమీక్ష్య

“బ్రహ్మణిమఆత్మాఽమృతత్వాయ” ఇత్యాత్మానం బ్రహ్మణి నియోజ్య సవ్యాహృతికాం గాయత్రీం మధుత్రయం చ జపిత్వా యథాసుఖం జుషధ్వమిత్యభిధాయ ఉపచారానుక్త్వా భుఞ్జానానవేక్షమాణోఽన్యత్రోపవిశ్యోపవీతీ పితృసూక్తవర్జం పురుషసూక్తాదీని పవిత్రాణి జపం శ్రావయేత్తే చ, వాగ్యతా భుఞ్జీరన్న హవిర్గుణాన్ బ్రూయుః.

వ్యా — అత్ర సంవాదవచనాన్యుదాహరిష్యామః । బోధాయనః ॥ వా ॥ మహావ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణమన్నముదకేన పరిషిచ్య సవ్యేనాముఞ్చన్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరశ్చ ॥ శ్లో ॥ తతో మహావ్యాహృతిభిః పాత్రం తత్పరిషిచ్య చ । సత్యం త్వర్తేన చాద్భిశ్చ హస్తం ప్రక్షాలయేత్తతః ॥ * ॥ వామభాగేఽన్నే పరిత ఆపోశనగ్రహణాది నిషేధోఽస్మత్కృతస్మృతిరత్నాకరే ద్రష్టవ్యః । శాణ్డిల్యః ॥ శ్లో ॥ స్వపాత్రైరపృథగన్నపానాద్యైః పాదోదకవిమిశ్రితైః । భుక్తైర్భగవతా సన్తం తోషయేత్పితృతృప్తయే ॥ * ॥ “విశేషతః పాదజలేన సిక్తమ్” “ ॥ శ్లో ॥ యస్మాచ్ఛ్రాద్ధకాలే హరిభుక్తశేషం దదాతి భక్త్యా పితృదేవతానామ్ । తేనైవ పిణ్డాంస్తులసీవిమిశ్రానాకల్పకోటిం పితరస్సుతృప్తాః ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ తులసీగన్ధమాత్రేణ పితరస్తుష్టిమాప్నుయుః । ప్రయాన్తి గరుడారూఢాస్తత్పదం చక్రపాణినః ॥ ” ఇతిస్మృత్యర్థసారాదివచనం చాత్ర ద్రష్టవ్యమ్ । అప్రణమన్నితి - “ ॥ శ్లో ॥ భోక్తుకామో యదా విప్ర ఆచాన్తోప్యాసనే స్థితః । అభివాదం కరోత్యస్య పునరాచమనం చరేత్ ॥ భుఞ్జానోఽభివదేద్యస్తు తదన్నం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ భోజనే తిష్ఠమానాంస్తు స్వస్తికుర్వన్తి యే ద్విజాః । న తేషాం తృప్తిమాయాన్తి నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయాం చ ॥ శ్లో ॥ జపహోమాగ్నిజలస్థేషు విణ్మూత్రాదివిసర్జనే । రాజ్ఞాం సమీపే దానే చ శ్రాద్ధకాలే విశేషతః ॥ దేవార్చనే భోజనే చ నాభివాదేత్కథంచన ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ వా ॥ భుఞ్జానాన్ సమీక్షతే ప్రాణే నివిష్ట ఇతి పఞ్చభిః బ్రహ్మణి మ ఆత్మాఽమృతత్వాయేత్యాత్మానం చాత ఊర్ధ్వం నిరీక్షతే ॥ * ॥ అత్ర బ్రహ్మణి నియోగస్తు “యత్కరోషి యదశ్నాసి” “బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిః” ఇత్యుక్తప్రకారేణానుసన్ధానమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సవ్యాహృతికాం

గాయత్రీం మధువాతా ఇతి తృచమ్ । జప్త్వా యథాసుఖం వాచ్యం భుఞ్జీరం స్తేపి వాగ్యతాః ॥ * ॥ పారస్కరశ్చ ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీం త్రిస్సకృద్వాపి జపేద్వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । మధువాతా ఇతి త్ర్యృచం మధ్విత్యేతామృచం తథా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ వా ॥ మధుమధుమధ్వితి త్రివారం జపిత్వా యథాసుఖం జుషధ్వమితి బ్రూయాత్, " ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్ప్య పితృదేవేభ్యస్సావిత్రీంమధుమజ్జపః । శ్రాద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషిప్రేషోఽథ భోజనమ్ ॥ అత్ర స్తైస్తు పవిత్రాణి జప్త్వా పూర్వం జపం తథా । " పవిత్రాణి-పురుషసూక్తపవమానప్రభృతీని, జపేత్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధేచ మాసికే । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే నజపేత్పైతృసూక్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతః ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధేష్వేవ పితృసూక్తజపః కార్యః । " ॥ శ్లో ॥ యావదుష్ణం భవత్యన్నం తావదశ్నన్తి వాగ్యతాః । తావదశ్నన్తి పితరో యావన్నోక్తా హవిర్గుణాః ॥ " అతః పదార్థగుణాన్న బ్రూయుః .

మూ — భుక్తవత్స్వపేక్షితం పృష్ట్వా ప్రాచీనావీతీ సంపన్నం సుసంపన్నం తృప్తాస్థ తృప్తాస్మ ఇతి ప్రశ్నప్రతివచనే భవతః .

వ్యా — ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ అపేక్షితం యాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయ తృప్తాస్థ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ అనన్తరం సర్వమన్నమాదాయ తృప్తాస్థేతి తాన్ పృష్ట్వా తృప్తాస్మ ఇతి తైః ప్రత్యుక్తే శేషమన్నం దక్షిణాగ్రదర్భాన్తరితాయాం భూమౌ తిలోదకప్రక్షేపపూర్వకమ్ " యేఽగ్నిదగ్ధాః " ఇత్యృచా ప్రక్షిప్య పునస్తిలోదకం ప్రక్షిపేత్ ॥ * ॥ " సంపన్నం సుసంపన్నమ్ " ఇతి బోధాయనోక్తమ్ । అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా ॥ తృప్తాన్ జ్ఞాత్వా మధుమతీశ్శ్రావయేదక్షన్నమీమదన్తేతిచ ॥ * ॥ .

మూ — అథ గాయత్రీం మధుత్రయించ పూర్వవజ్జప్త్వా " అక్షన్నమీమదన్త " ఇతిచ, పితృదేవతయోర్మధ్యే భువం ప్రోక్ష్య దర్భాన్నాస్తీర్య తిలోదకం దత్వా " యేఽగ్నిదగ్ధా యేఽనగ్నిదగ్ధా యే వా జాతాః కులే మమ, భూమౌ దత్తేన తృప్యన్తు తృప్తా యాన్తు పరాం గతిమ్ " ఇతి వికిరం దత్వా పునస్తిలోదకం ప్రదాయాచమ్యాపోశనం కారయిత్వా .

వ్యా — చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ పితృదేవతయోరర్ఘ్యే భువం ప్రోక్ష్య తిలాన్ క్షిపేత్ । తతో దర్భాన్ సమాస్తీర్య తూష్ణీం దత్వా తిలోదకమ్ ॥ యేఽగ్నిదగ్ధా యే నేతి దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । శ్రాద్ధేషు వికిరం దత్వా వాచా మన్త్రవిభ్రమాత్ । పితరస్తస్య నష్టాస్సంభవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయ తృప్తాస్థ శేషం చైవానుమాన్య చ । తదన్నం వికిరేద్భూమౌ దద్యాచ్చాపస్సకృత్సకృత్ ॥ వా ॥ తృప్తాస్థేతి తాన్ పృష్ట్వా తృప్తాస్మ ఇతి తైః ప్రత్యుక్తే తదన్నం పితృస్థానస్య పురస్తాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రదర్భాన్తర్హితాయాం భూమౌ తిలోదకప్రక్షేపపూర్వకమ్ "యేఽగ్నిదగ్ధాః" ఇతి నిక్షిప్య పునస్తిలోదకం ప్రక్షిప్య తదనన్తరం బ్రాహ్మణహస్తే గణ్డూషార్థం సకృత్సకృదపో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమత్ర విజ్ఞానేశ్వరే వికిరదానానన్తరముత్తరాపోశనముక్తమ్, తథాపరార్కేణాపి ॥ శ్లో ॥ తృప్తేషు తేషు వికిరేదన్నం విప్రేషు భూతలే । దద్యాదాచమనార్థాయ తేషాం వారి సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి వికిరదానానన్తరముత్తరాపోశనముక్తమ్, బోధాయనేన తు ॥ వా ॥ తృప్తానేవ ఆచమయ్య అన్నశేషాన్ప్రకిరతి యేఽగ్నిదగ్ధాః ॥ * ॥ ఇతి తదనన్తరమేవ వికిరదానముక్తమ్, అతో యథారుచ్యనుష్ఠేయమ్ । ఏవం సర్వత్ర స్మృతిషు యేఽగ్నిదగ్ధా ఇతి మన్త్రేణైవ తద్విధానాత్, మన్త్రాన్తరానుక్తేస్తావన్మాత్రమేవ మయోక్తమితి న దేవవికిరానుక్తిచోద్యావకాశః.

మూ — ఆచాన్తేషు పూర్వవత్తిలోదకమియం తే తృప్తిరితి దత్వా రోచయతేతి దేవాన్ స్వదితమితి పితౄన్ వాచయిత్వా " ॥ శ్లో ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । మమ తృప్తిం ప్రయాన్త్వద్య విప్రదేహేషు సంస్థితాః ॥ " ఇత్యుచ్చార్య శ్రీవిష్ణుపాదపద్మార్పిత తులసీదళం సకర్పూరం తామ్బూలం భుక్తిదక్షిణాం చ దత్వా స్వస్తీతి వాచయిత్వా హస్తేషూదకం దత్వాఽక్షయ్యమిత్యుక్త్వాఽస్త్వక్షయ్యమిత్యుక్తే స్వధాం వాచయిష్య ఇత్యాపృచ్ఛ్య వాచ్యతామిత్యుక్తే పితృభ్యస్స్వధాం బ్రూతేతి ప్రార్థ్య పిత్రాదిభ్యస్స్వధాస్త్వితి ప్రత్యుక్తే కమణ్డలూదకం భూమౌ సిక్త్వా విశ్వేదేవాః ప్రీయన్తాం ప్రీయన్తాం విశ్వేదేవా ఇతి ప్రత్యుక్తే సర్వేభ్యోఽన్నశేషేభ్యః

పిణ్డార్థం ప్రాశనార్థంచాన్నం సముద్ధృత్యావశిష్టమన్నమన్నశే
షైఃకింక్రియతామితి ప్రార్థ్య ఇష్టైస్సహ భుజ్యతామితి ప్రత్యుక్తే
యజ్ఞోపవీతీ “ ॥ శ్లో ॥ దాతారోనోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవ
చ । శ్రద్ధాచనోమావ్యగమద్బహుదేయంచనోస్త్వితి ॥ ” “ అన్నం
చనోబహుభవేదతిథీంశ్చ లభేమహి । యాచితారశ్చనస్సన్తుమా
చయాచిష్మకఞ్చన ॥ ” ఇతి ప్రార్థయేత్, తేచ నఃస్థానే వశ్శబ్దం ల
భధ్వం యాచిధ్వమితి పురుషవ్యత్యయంచకృత్వా తావేవశ్లోకౌ
ప్రతిబ్రూయుః.

వ్యా — స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ రోచయతేతివైదేవాన్వాచయిత్వాత
తఃపితౄన్ । స్వదితంవాచయిత్వాతాన్స్వస్త్యక్షయ్యంచవాచయేత్ ॥*॥
విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ స్వస్తివాచం తతఃకుర్యాదక్షయ్యోదకమేవచ । ద
త్వాతుదక్షిణాంశక్త్యా స్వధాకారముదాహరేత్ ॥ బ్రూయుస్తుస్వధే
త్యుక్తే భూమావాసిఞ్చేత్తతోజలమ్ ॥ వా ॥ శుద్ధాచమనానన్తరం స్వస్తీతి
బ్రూతేతి బ్రాహ్మణాన్స్వస్తివాచయేత్తైశ్చ స్వస్తీత్యుక్తేఅక్షయ్యమస్త్వి
తిబ్రూతేతి బ్రాహ్మణహస్తేతూదకందద్యాత్తైశ్చాస్త్వక్షయ్యమితి వక్త
వ్యమనన్తరం యథాశక్తిరజతహిరణ్యాదిదక్షిణాందత్వా స్వధాంవాచయి
ష్య ఇత్యుక్త్వాతైర్బ్రాహ్మణైర్వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతఃపిత్రాదిభ్యస్స్వ
ధోచ్యతామితి స్వధాకారముదాహరేత్తేచబ్రాహ్మణాః అస్తుస్వధేతి బ్రూ
యుస్తైరేవముక్తేఽనన్తరం కమణ్డలునోదకంభూమావాసిఞ్చేద్విశ్వేదేవాఃప్రీ
యన్తామితి బ్రూయాద్బ్రాహ్మణైశ్చ ప్రీయన్తాంవిశ్వేదేవాఇత్యుక్తే ఇ
మంశ్లోకంజపేత్ “ దాతారోనోఽభివర్ధంతామ్ ” ఇత్యాది ॥ * ॥.

మూ — అథ ప్రాచీనావీత్యధోముఖన్యస్తంపాత్రముత్తానం కృత్వోప
వీతీవిప్రాన్ ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్యోపచారానుక్త్వాపాదౌని
పీడ్య ప్రాచీనావీతీ “ వాజేవాజే ” ఇతిజపిత్వా “ ఉత్తిష్ఠతపితరో
విశ్వేదేవైస్సహ ” ఇతిదర్భానాస్వరమ్భణేనోత్థాప్య విసృజ్యోపవీ
త్యాసీమాన్తమనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్యాగత్య.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఇత్యుక్త్వాచ ప్రియావాచఃప్రణిప
త్యవిసర్జయేత్ । వాజేవాజఇతిప్రీతఃపితృపూర్వంవిసర్జయేత్ ॥ వా ॥ ప్రి

యథావాదః - ధన్యావయం భవచ్చరణయుగళ రజఃపవిత్రీకృతశస్మన్మన్ది రం శాకాద్యశన క్లేశ మవిగణయ్య భవద్భిరనుగృహీతావయమిత్యేవంరూపాః, ప్రణిపత్య - ప్రదక్షిణపూర్వకం నమస్కృత్య, "వాజేవాజే" ఇత్యనయర్చా, పితృపూర్వకమ్ - పితృపితామహప్రపితామహాది విశ్వేదేవాన్తం దర్భాన్వారమ్భణేన "ఉత్తిష్ఠతపితరః" ఇతివిసర్జనం కుర్యాత్ ॥*॥ అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ ఆచమనేచాగ్నిముఖేచాభిశ్రవణేషు చోపసఙ్గ్రహేషు పశ్చాద్ధోమేషుచ యజ్ఞోపవీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కపర్దీ ॥ శ్లో ॥ అఘారదార్వగ్నిముఖాజ్యభాగ ప్రదక్షిణానువ్రజనేషు తద్వత్ । ఆఘారయోస్స్విష్టకృతిప్రసిద్ధం యజ్ఞోపవీతంహికపర్దినస్స్యాత్ ॥ * ॥.

మూ — ప్రాచీనావీతీ హుతశేషమిశ్రైః పూర్వోద్ధృతైరన్నైస్తిలయుక్తైః స్సవ్యఞ్జనైస్సప్తపిణ్డాననుమరణేఽష్టౌపిణ్డాననేకసాపిణ్డ్యేతావతోనిమిత్తపిణ్డాన్ కృత్వోచ్ఛిష్టసన్నిధావగ్నేర్దక్షిణతో దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాంస్త్రిధా సంస్తీర్యదక్షిణాముఖస్సవ్యంజాన్వాచ్య తేషుమధ్యమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితుః పితరఇత్యాదిభిః పశ్చిమదర్భేషు మార్జయన్తాంమమపితుర్మాతరఇత్యాదిభిర్దక్షిణాపవర్గం మార్జయేయుః । అత్రమాతృమృతౌ మార్జయన్తాం మమమాతర ఇత్యేవం మార్జయిత్వా మార్జనక్రమేణ పత్నౌపితుస్తతేత్యాదిభిష్షట్పిణ్డాన్ దత్వాయేచత్వామను యాంశ్చత్వామన్వితి ప్రతిపిణ్డం దర్భమూలేషు లేపంనిమృజ్య పూర్వదర్భేషు మార్జయతాం మమప్రేతః ప్రేతేతివాఽపోదత్వాఽముక గోత్రాముక శర్మన్ ప్రేతైతంపిణ్డముపతిష్ఠేతి పిణ్డం ప్రదాయాముకగోత్రేఽముకనామ్ని ప్రేతే ఇతి స్త్రియాః.

వ్యా — అత్రాపస్తమ్బేన "భుక్తవతోఽనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్య ద్వైధందక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య" ఇత్యాది పిణ్డదానప్రకార ఉక్తః, తేనైవాత్రపిణ్డప్రదానంకర్తవ్యమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌపిణ్డాన్ దద్యాత్వైపితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ భుక్తశేషేణచ పాయసాపూపఫలాదికం సర్వమన్నముపాదాయాగ్నిసన్నిధౌ పిణ్డాన్ దద్యాత్ । బౌ

థాయనః ॥ వా ॥ దక్షిణాభిరారాధయతి స్వర్ణహిరణ్య ప్రాణివస్త్ర లోహ భూమి భాణ్డైర్గో౽శ్వాజావికహస్తి దానపురుష వ్రీహి యవ మాష తిల దణ్డోపాన చ్ఛత్ర కమణ్డలు యానాసన శయనోపధానైస్సర్వోపకరణైర్యథోపపాతం సమవ్యాజ్యాక్షయ్యం వాచయిత్వా స్వధాం వాచయిత్వోత్థాప్యోపసఙ్గృహ్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్యానువ్రజ్య యథేతమేత్య దక్షిణేనాగ్నిం దర్భాంస్సంస్తీర్య తేష్వన్నశేషైః పిణ్డాన్ దదాతి నోచ్ఛిష్టం పరిసమూహత్యగ్రే పిణ్డం దదాతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ తృప్తాన్ జ్ఞాత్వా మధుమతీశ్శ్రావయేదక్షన్నమీమదన్తేతి చ సంపన్నం పృష్ట్వా యద్యదన్నముపభుక్తం తత్తత్తతః స్థాలీపాకేనసహ పిణ్డార్థముద్ధృత్య శేషం నివేదయేదభిమతే౽నుమతే వా భుక్తవత్స్వనాచాన్తేషు పిణ్డం నిదధ్యాదాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణేచ ॥ శ్లో ॥ స్వపిత్రే ప్రథమం పిణ్డం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । దర్భమూలే లేపభాజః ప్రీణయేల్లేపఘర్షణైః ॥ * ॥ .

మూ — బ్రాహ్మణాభ్యనుజ్ఞాతః "సమానోమన్త్రః, సమానీవః" ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రేషు నినీయ తూష్ణీం ప్రేతపిణ్డమాదాయ త్రేధా విభజ్య తద్భాగత్రయం పిత్రాదిపిణ్డానాం పురస్తాన్నిధాయ స్త్రియాః పిణ్డం మాత్రాదిపిణ్డానాం పురస్తాన్నిధాయ వైతరణీగోదానం కృత్వా౽నుజ్ఞప్తా మధుమతీభిస్సంగచ్ఛధ్వం సమానో మన్త్రస్సమానీవ ఇతి చతుర్భిస్తత్తత్పిణ్డైస్సహ భాగత్రయం హస్తాభ్యాం యుగపత్సంసృజేత్, ఏవం ప్రేతపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజ్య "యేసమానాః" "యేసజాతాః" ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డానుపస్థాయ సంసృష్టేనార్ఘ్యోదకేన మన్త్రానూహేన పూర్వవన్మార్జయిత్వా యేచవోత్ర ఇత్యాది తాశ్చవహన్తామిత్యన్తమేకో మన్త్రః, తేనోభయపిణ్డానుపస్థాయ తృప్యన్తుభవన్త ఇతి పితృపిణ్డాన్ తృప్యన్తుభవత్య ఇతి మాతృపిణ్డాన్ తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యుభయ పిణ్డానుపస్థాయ "॥ శ్లో ॥ పితాపితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః । తృప్తింప్రయాన్తు పిణ్డేన మయాదత్తేన భూతలే ॥" ఇత్యుచ్చార్య పుత్రైర్నప్తృభిశ్చ ఉభయపిణ్డాన్యగమదపాత్రేణాచ్ఛిన్నం పితృతీర్థేన త్రిఃప్రసవ్యం పిణ్డం పరిషి

చ న్యుబ్జ్య పాత్రాణి తృప్యతేతి యజుర్వ్యావచ్ఛిత్తిస్త్ర్యవరార్ధ్యమావర్త్య ప్రోక్ష్య పాత్రాణి దర్వ్యమభ్యుదాహృత్య పిణ్డకరణావశిష్టమన్నం గ్రాసవరార్ధ్యమసత్యాం పిభోజనేచ్ఛాయామ్ “ప్రాణేనివిష్టోఽమృతం జుహోమి బ్రహ్మణి మ ఆత్మాఽమృతత్వాయ” ఇతి ప్రాశ్యోపవీత్యాచమ్యాత్ర పిణ్డానప్స్వేవ విసృజేన్నపత్న్యై దద్యాద్దోషశ్రవణాత్.

వ్యా — యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం కుర్యాత్పాత్రచతుష్టయమ్ । అర్ఘ్యార్థం పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రం ప్రసేచయేత్ ॥ యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ న్యుబ్జ్య - అధోముఖబిలాని కృత్వా, తృప్యతేతి యజుః - తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యామ్నాత ఏవ, త్రిరభ్యస్తం త్ర్యవరార్ధ్యమ్, నవకృత్వోఽభ్యసితవ్యమిత్యర్థః । ఏవమనుచ్ఛ్వసన్వ్యావచ్ఛిత్త్యాఽవర్త్య న్యగ్భూతాని పాత్రాణి ప్రోక్ష్య దర్వ్యమభ్యుదాహృత్య గ్రాసవరార్ధ్యమవశ్యం ప్రాశ్యం కర్మాఙ్గత్వాత్ । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే ప్వేతాః పిణ్డానప్స్వేవ నిక్షిపేత్ । అన్యథాకరణే తేషాం పితృదేవా రుదన్తి హి ॥ * ॥ పితరశ్చ దేవాశ్చ ఖిద్యన్తి అతో న పత్న్యై దద్యాదిత్యర్థః । అత్ర జమదగ్నిః ॥ శ్లో ॥ సదివైతరణీ నామ దుర్గన్ధా రుధిరావహా । కృష్ణతోయా మహావేగిన్యస్థికేశతరఙ్గిణీ ॥ దత్తాగ్న్యేన సాపిణ్డ్యేన తాం తరతి నేతరః । అచీర్ణే తత్ర పచ్యన్తే ప్రాయశ్చిత్తే తు పాపినః ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ నిదధ్యాత్పితృపిణ్డేషు ప్రేతపిణ్డం విభజ్య తు । త్ర్యచేన మధు వా తేతి సఙ్గచ్ఛధ్వం త్ర్యచేన చ ॥ * ॥ ప్రేతపిణ్డం త్రేధా విభజ్య మధు వాతా ఇతి వాక్యషట్కాత్మకేత్ర్యచేన “సఙ్గచ్ఛధ్వం సంవదధ్వమ్, సమానో మన్త్రః, సమానీవః” ఇతి మన్త్రత్రయేణ చ పితృపిణ్డేషు ప్రేతపిణ్డం నిదధ్యాదిత్యర్థః । ఏవం చ యద్గురుక్తం మధుమతీభిః ప్రేతపిణ్డమాదాయేతి, యచ్చ ప్రజల్పితం మధుమతీభిః ప్రేతపిణ్డం విభజ్యేతి తదుభయమనాదరణీయమ్, సంవాదవచనాభావాత్, పిణ్డసంసర్గ ఏవ మధుత్రయవినియోగస్మరణాచ్చ । అనూహేనేతి - మార్జయన్తాం మమ పితర ఇత్యేవ బ్రూయాన్న పూర్వవత్పితుః పితర ఇతి, పిణ్డసంసర్గేణ పితృత్వప్రాప్తేః । తథా పారాయణీయే ॥ శ్లో ॥ పిణ్డసంయోజనాదూ

దూర్ధ్వం ప్రేతత్వం వినివర్తితమ్। మానవాదిషు సర్వేషు చతుర్థో వినివర్తతే ॥ * ॥.

మూ — అనుమరణే భర్త్రైక్యేణ పత్న్యైక్యం సంసృజ్య పిత్రాద్యైక్యేషు వినయేత్, భర్తృపిణ్డాద్దక్షిణతః స్త్రీపిణ్డం దత్వా భర్తృపిణ్డేన సంసృజ్య తం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్.

వ్యా — అత్ర స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ పత్యేమ్యురనుయానే తు సంగాహక్రమేణ తు। దహనాదిసపిణ్డ్యన్తం సహకుర్యాద్యథావిధి ॥ పిణ్డం దత్వా స్వధాంగపాత్ర భర్తృపాత్రే వినీయ తు। మన్త్రేణైవ తు తత్పాత్రం పితృపాత్రేణ సేచయేత్ ॥ భర్తృపిణ్డేన సంసృజ్య పితృపిణ్డైస్తు సంసృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి। శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహే తు భర్త్రైవ మాతుస్సహ సపిణ్డనమ్। సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ మృతే యానుగతా నాథం సా తేన సహ పిణ్డతామ్। అర్హతి ॥ * ॥ ఇతి। యమశ్చ ॥ శ్లో ॥ పత్యా చైకేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి। నన్విదమయుక్తం పతిపదస్య భర్తృవర్గోపలక్షకత్వాత్; మైవమ్, గఙ్గయా తీరోపలక్షణే తత్ర ఘోషవాసానుపపత్తివద్భర్తృపిణ్డసంయోగేఽనుపపత్తిలేశాభావాత్, విశేషవచనాభావాచ్చ। సపిణ్డీకరణస్య త్రిపురుషాత్మకత్వాద్భర్తృపిణ్డసంసర్గే పార్వణత్వస్వభావభఙ్గప్రసఙ్గోఽనుపపత్తిరితి చేన్న, అవఘాతప్రోక్షణాదేర్వ్రీహ్యాదిద్వారా పురోడాశాన్వయవద్భర్తృపిణ్డద్వారేణ పిత్రాదిపిణ్డాన్వయాన్నానుపపత్తిలేశః। అతో న తత్స్వభావభఙ్గప్రసఙ్గగన్ధః, అన్యథా ఏకపదవైయర్థ్యం దుర్వారమ్। నను " ॥ శ్లో ॥ తన్మాత్రా తత్పితామహ్యా తచ్ఛ్వశ్ర్వా వా సపిణ్డనమ్। ఆసురాదివివాహేషు విన్నానాం యోషితాం తథా ॥ " ఇతి స్మృతివికల్పనిరాసార్థ ఏకశబ్ద ఇతి చేన్న, వికల్పస్యాసురాదివివాహవిషయత్వేనాత్రాప్రసక్తేః। పత్యా చైకేనేత్యస్య తు వివాహభేదానాదరేణానుమరణైకవిషయత్వాత్ సాపిణ్డ్యవిధేః కుతో నాత్ర వికల్పః కల్ప్యతే, భర్తృవ్యతిరిక్తనిరాసార్థత్వాదేకపదం న పిత్రాద్యుపలక్షకమ్, అథాప్యుపలక్షకత్వాఙ్గీకారే శఙ్ఖశాతాతపయమాదివచనవిరోధో దుర్నిరోధో వేధోముఖైరపి స్యాత్, తతః పతిపిణ్డేనైవ స్త్రీపిణ్డం సంసృజ్య పశ్చాత్పిత్రాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేదితి నిరవద్యోఽయం

నిర్ణయః। ఏవంచసతి "అన్యత్ర పతినాసహేతి పతిసాపిణ్డ్యగదంశభాగిత్వాత్తైనైవసహ, యథాశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి సపిణ్డీకరణేకృతే।" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరప్రతిపాదనం శఙ్ఖాదివచనంచ నిర్వాహ్యకులం చిరంజీవేత్। తస్మాదేకపదం భర్తృవర్గోపలక్షకం నభవతి, న్యూనాతిరిక్తవ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాత్సఙ్ఖ్యాయా ఇత్యలమ్। అత్ర వృద్ధధర్మికాకారస్స్పష్టమేవాచష్ట "యాంపత్న్యనుముమూర్షతే పతిమ్" ఇత్యారభ్య క్రియాముక్త్వా "పశ్చాదన్వహమేతయోస్సపృథఙ్మాసకుర్యాత్క్రమేణ క్రియాః। స్త్రీపిణ్డపతిపిణ్డగే తదనుతం పిత్రాదిభిర్మిశ్రయేత్" ఇతి.

మూ — ఏవమనేకసాపిణ్డ్యక్రమేణైకైకశోఽర్ఘ్యంసంసృజ్య ప్రత్యేకం వైతరణీగోదానం కృత్వా పిత్రాదిపిణ్డక్రమేణ సంసృజేత్తతోమార్జనాదిసమానమ్ .

వ్యా — ఏవమితి - సమానపిణ్డయోగానాంసహ సాపిణ్డ్యే అర్ఘ్యసంసర్గ గోదాన పిణ్డసంయోగేష్వయమేవక్రమ ఇత్యర్థః । అత్ర స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషు క్రియమాణేషు బహూనాం జుహుయాత్సకృత్ । నదేయాబహవః పిణ్డాః స్త్రీన్పిణ్డానేవదాపయేత్ ॥ నిమిత్తపిణ్డమేకైకం కృత్వాతైస్సంసృజేత్క్రమాత్ । సమానపిణ్డయోగానాంసపిణ్డీకరణంసహ॥ పిత్రోస్తుపృథగేవస్యాత్సఙ్ఘాతానుమృతీవినా ॥ * ॥ సఙ్ఘాతానుమరణయోరేవ పిత్రోస్సహక్రియాంకుర్యాదన్యత్ర సదాపృథగేవకుర్యాదిత్యర్థః.

ఇదానీం మతభేదముదాహరత్యనుక్తావిరుద్ధార్థగ్రహణాయ —

మూ — "యేసమానా ఇతిద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గః" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః। "మధుత్రయేణసఙ్గచ్ఛధ్వం సమానో మన్త్ర ఇతిద్వాభ్యాంచార్ఘ్యసంసర్గః, సమానోమన్త్రస్సమానీవ ఆకూతిరితిద్వాభ్యాంపిణ్డసంసర్గః" ఇతిబోధాయనః। "సమానోమన్త్రస్సమానీవఇతిద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గః, సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్ర ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః" ఇతి వైఖానసః। "యేసమానా ఇత్యర్ఘ్యసంసర్గః, యేసజాతా ఇతి పిణ్డసంసర్గః" ఇతిగౌతమవిధిః। సమానోమన్త్రస్సమానీవఇతి ద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గః, మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్రస్సమానీవఇతిత్రిభిః పిణ్డసంసర్గః" ఇత్యాశ్వలాయనః.

వ్యా — అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అర్ఘ్యార్థం పితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రాత్ప్రసేచయేత్ । యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః ॥ వా ॥ ప్రేతపాత్రం పితృపాత్రేషు నినయేన్మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వం సంవదధ్వమితి ద్వాభ్యాం ప్రేతపిణ్డం పితృపిణ్డేషు నినయేత్సమానో మన్త్రస్సమానీవ ఆకూతిరితి ద్వాభ్యాన్తైనానుపతిష్ఠతే యే సమానా యే సజాతా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వైఖానససూత్రం గౌతమీయే విధిరితి సూత్రంచ నవ్యతిరిక్తే । ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ ఏకం పాత్రం త్రిషు పాత్రేషు నినయేత్సమానో మన్త్రస్సమానీవ ఆకూతిరితి, ఏకం పిణ్డం త్రిషు పిణ్డేషు నిర్వపేన్మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వమితి చ ద్వాభ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం పిణ్డార్ఘ్యసంసర్గే మధుమతీ వినియోగస్మరణాన్మధుమతీభిః పిణ్డదానం త్రేధావిభాగకరణంచ దూరం నిరస్తమ్ । ఏవం మతభేదేపి పిణ్డసంసర్గే మధుత్రయం సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానో మన్త్ర ఇతి మన్త్రత్రయమాశ్వలాయనోక్తమ్, సమానీవ ఇతి బోధాయనసిద్ధమ్ । అతస్తన్మన్త్రచతుష్టయం శిష్టైః పిణ్డసంసర్గేఙ్గీకృతమ్ , వైకల్పికేషు పదార్థేషు శిష్టాచారస్యైవ ప్రమాణత్వాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ యేనాస్యపితరోయాతా యేనయాతాః పితామహాః । తేనయాయాత్సతాం మార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతి ॥” ఇతి మనుః, అతస్సుష్ఠూక్తం చతుర్భిరితి .

ఇతి దశమఖణ్డః

అత్ర సమానపిణ్డదానయుక్తం శ్రాద్ధం పార్వణమితి పామరభ్రాన్తిం నిరస్యైకపార్వణైకోద్దిష్టయోరుద్దేశ్యభేదేన వ్యవస్థాం ప్రతిపిపాదయిషుస్తయోస్స్వరూపం తావదాహ —

మూ — పార్వణం త్రిపురుషోద్దేశ్యమేకోద్దిష్టమేకోద్దేశ్యమ్ .

వ్యా — త్రయః పురుషాః పితృపితామహప్రపితామహా ఉద్దేశ్యా యస్మింస్తత్త్రిపురుషోద్దేశ్యమ్, ఏక ఏవోద్దేశ్యో యస్మిన్నితి విగ్రహః । అత్రకణ్వః ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యద్దత్తమేకోద్దిష్టం ప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్య తు యద్దత్తం పార్వణం మునయోవిదుః ॥ * ॥ .

అత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పిత్రోస్సదా పార్వణం కుర్యాత్ .

వ్యా — ఏకోద్దిష్టం బోధాయనీయమ్ । విజ్ఞానేశ్వరాదౌ ॥ శ్లో ॥ ఆసాద్య సహపిణ్డత్వమౌరసో విధివత్సుతః । కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని ॥ * ॥ దర్శవత్ - పార్వణవిధిరితి వ్యాఖ్యాతమ్ । పరాశరః ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్య దేవత్వమౌరసేన త్రిపూరుషమ్ । సర్వత్రానేకగోత్రాణామేకస్యైవ మృతేఽహని ॥ * ॥ దేవత్వం గతస్య - సపిణ్డీకృతస్యేత్యర్థః । అనేకగోత్రాణాం మాతులాదీనామేకోద్దిష్టమేవ కుర్యాదిత్యర్థః । " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరం సుతః । మాతాపిత్రోః పృథక్కుర్యాదేకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ " ఇతి యమాదివచనమేకోద్దిష్టపరం బోధాయనీయవిషయం మన్తవ్యమ్ । అత్ర బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే తు కర్తవ్యా మాతాపిత్రోస్తు సత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం చ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ అతోఽన్యేషాం పార్వణమేవేతి సిద్ధమ్ । తథా శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాంశ్ఛాగలేయోదితో విధిః ॥ * ॥.

మాతామహాదీనాం పార్వణమేవ కర్తవ్యమిత్యత్ర వచనముదాహరతి —

మూ — " ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో మహితా స్నుషా । దమ్పతీ చక్రిణా దేతే శ్రాద్ధం కుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్పౌత్రాదయః పార్వణం కుర్యుః .

వ్యా — నిగదవ్యాఖ్యానమేతత్ .

మూ — అపుత్రస్య పితృవ్యస్యాగ్రజస్య భ్రాతుః ప్రేతపక్షే దర్శే చ మృతస్య పార్వణం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య భ్రాతౄణామగ్రజన్మనామ్ । మాతామహస్య భార్యాయాః శ్రాద్ధం పితృవదాచరేత్ ॥ * ॥ యథా పిత్రోః పార్వణశ్రాద్ధం కరోతి తథైవ చాపుత్రాణాం పితృవ్యాగ్రజాదీనాం పార్వణం కుర్యాదిత్యర్థః । విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అమాయాన్తు క్షయో యస్య ప్రేతపక్షేఽథవా పునః । పార్వణం తస్య కర్తవ్యం నైకోద్దిష్టం కదాచన ॥ * ॥.

మూ — పుత్రమాతులకనిష్ఠభ్రాతృస్వసృగురూణామేకోద్దిష్టమేవకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రవసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్రయత్రప్రదీయతే । భ్రాత్రేభగినైయపుత్రాయ స్వామినేమాతులాయచ ॥ మిత్రాయగురవే శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ యశ్చమన్త్రప్రదోఽర్థం వాయశ్చవిద్యాం ప్రయచ్ఛతి । గురూతావపిజానీయాత్తయోర్నైవతుపార్వణమ్ ॥ * ॥ అత్రప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంయతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । సపిణ్డీకరణాభావాత్పార్వణం తువిధీయతే ॥ * ॥ .

ఉద్దేశ్యనియమమాహ —

మూ — దర్శాదౌపార్వణశ్రాద్ధే పిత్రాదయఏవభోజ్యాః .

వ్యా — కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ దర్శేస్నాత్వా పితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నంచవిధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేనవర్ధతే ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాఃపితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః ॥ " ఇతియాజ్ఞవల్క్యః । వసురుద్రాదిత్యసంజ్ఞకాఃపితృపితామహప్రపితామహాశ్శ్రాద్ధోద్దేశ్యాఇత్యర్థః.

కేచిన్మాతృమృతాహే పితౄనప్యాశయన్తి తాన్ప్రత్యాహ —

మూ — మాతృమృతాహేతు మాత్రాదయోభోజ్యానపిత్రాదయః నిషేధాదయుక్తత్వవిరోధాత్పార్వణత్వభఙ్గాదాచారాభావాచ్చ .

వ్యా — అత్రయమః ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహేతుభర్త్రైవమాతుస్సహ సపిణ్డనమ్ । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాంచమృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ నన్వష్టకాసుపితృవరణదర్శనాత్తత్సహ పాఠాచ్చ మాతృమృతాహే పితృవరణమితిచేన్న, తద్వదేవమాతామహ వరణస్యాపిప్రసక్తేః । అష్టకాయామివ మాతృమృతాహేనతద్వరణ ప్రసఙ్గఇతిచేన్న, సాహచర్యనియమ భఙ్గాపత్తేః । పృథక్కుర్యాదితి విధానాత్తద్వరణమితిచేత్కోఽర్థః ? దర్శాదివత్సహనకుర్యాదపితుపితృవర్గాత్పృథక్కృత్యమాతృవరణం కుర్యాదిత్యర్థఇతిచేన్న, మాతామహ్యావాఽన్యేనవా సాపిణ్డ్యవత్యాదిభిస్సహ నకుర్యాత్కింతుతత

పృథక్కృత్య పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః పార్వణం కుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వరాదౌ తస్యార్థస్య సమర్థనాత్, "యస్సపిణ్డీకృతం ప్రేతమ్" ఇతి వచనాపవాదత్వేన "అష్టకాసు చ వృద్ధౌ" ఇతి వచనార్థ ప్రతిపాదనాచ్చ । అతః "పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్" ఇతి నియమాత్పితృవరణే పార్వణత్వభఙ్గో దుర్వారః । "త్రీనుద్దిశ్య తు యచ్ఛ్రాద్ధం పార్వణమ్" ఇతి స్మృతేర్వృద్ధ్యాదిష్వపి పితృవరణేన పార్వణత్వభఙ్గ ఇతి చేన్న, వృద్ధ్యాదేశ్శ్రాద్ధత్రయత్వేన వర్గత్రయోద్దేశ్యత్వాభిధానాత్, వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం విహితం హి స్మర్యతే తథాష్టకాకృత్యేష్వితి చ, న హ్యేవం మాతృమృతాహే శ్రాద్ధద్వయకరణే ప్రమాణం జ్ఞాపకం వాస్తి । "॥ శ్లో ॥ మాతుః క్షయదినే ప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయేత్ । అపూజితే తు పితరి మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే ॥" ఇతి చేన్న, పితామహ్యాదిభిరేవేతి శాతాతపాదిస్మృతినియమభఙ్గప్రసఙ్గాత్పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః పార్వణశ్రాద్ధం కుర్యాదితి విజ్ఞానేశ్వర విరోధాచ్చ । అతో మాతృమృతాహే న పితృవరణమయుగ్మత్వవిరోధాత్, "అయుగ్మాంస్త్ర్యవరాన్ పితృకార్యే" "త్రీన్ పిత్ర్యేఽయుగ్మాన్" ఇతి హి మన్వాదిభిః స్మర్యతే, తదేవమాచారాభావాన్న పితృవరణమ్, "॥ శ్లో ॥ పితురేవ పితుః కుర్యాన్మాతురేవ మృతేఽహని । యది కుర్యాత్సపత్నీకం తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్ పూజయేద్యది నాశయేత్ । తథా పితుర్మృతాహే తు న పూజ్యా ఇతరాః స్మృతాః ॥" ఇత్యాదివచనైః పితృవరణే దోషప్రతిపాదనాచ్చ । తర్హి మాతుః క్షయదిన ఇత్యస్య కోఽర్థః? శ్రూయతామితపహి, శ్రాద్ధే త్రీణి ప్రధానాని హోమో భోజనం పిణ్డదానమితి, తత్ర యది భోజనమాత్రం కుర్యాత్తదా హోమపిణ్డదానాభావేన పితరో న పూజితాస్స్యుః, అతస్తత్పూజనార్థం హోమపిణ్డదానే చ కుర్యాన్న సఙ్కల్పశ్రాద్ధేన భోజనమాత్రమితి । తథా స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ పిణ్డహోమాపరిత్యజ్య సఙ్కల్పం కురుతే యది । సన్తతేశ్చ వినాశాయ సమ్పదో హరణాయ చ ॥ * ॥ అతః పితృవరణాభావే న వచనాన్తర విరోధః, న చ పార్వణత్వభఙ్గః, నాప్యయుగ్మత్వస్మరణవిరోధః, నాప్యసురాలయత్వమ్ । "మాతుశ్శ్రాద్ధమ్" "పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమ్" ఇత్యాదివచనం చ దీర్ఘాయురిత్యాహ్వాన్తం తావత్.

మూ — వృద్ధిశ్రాద్ధేషు మాతృపితృమాతామహ వర్గత్రయోద్దేశేన శ్రాద్ధంకుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రబహువచనేన పుంసవనాది సంస్కారవిహితశ్రాద్ధాన్యుచ్యన్తే । అత్రలోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ నామాన్నచౌలగోదాన సోమోపనయ పుంసవే । స్నానాధానవివాహేషు నాన్దీశ్రాద్ధంవిధీయతే ॥ * ॥ కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశేనవవేశ్మనః । నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికేతథా ॥ సీమన్తోన్నయనేచైవ పుత్రాదిముఖదర్శనే । నాన్దీముఖాన్పితృగణాన్పూజయేత్ప్రయతోగృహీ ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పుత్రోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసు తన్మౌఞ్జీత్యాగబన్ధయోః । చూడాయాంచవివాహేషు వృద్ధిశ్రాద్ధంవిధీయతే ॥ అగ్న్యాధానాభిషేకాదావిష్టాపూర్తేష్టిక్రియాసుతౌ । వృద్ధిశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీతహవ్యాశ్రమగ్రహణేతథా ॥ * ॥ కార్ష్ణాజనిశ్చ ॥ శ్లో ॥ స్త్రామర్భావేపుత్రపుత్ర్యగ్రహణేసూర్యచన్ద్రయోః । స్నాత్వానన్తరమాత్మీయాన్ పితౄన్ శ్రాద్ధేన తర్పయేత్ ॥ * ॥ విష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ జాతేపుత్రేపితుస్స్నానం సచేలంతువిధీయతే । జాతకర్మతతఃకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమభ్యుదయంతతః ॥ * ॥ .

తత్ప్రమనూహ —

మూ — తత్రప్రతివర్గం ద్వౌద్వౌ విశ్వేదేవౌ మాత్రాదీనాం నవానామేకైకస్య ద్వౌద్వౌ విప్రౌ నిమన్త్రయేదశక్తౌ విశ్వేదేవార్థే ద్వౌవిప్రౌ ప్రతివర్గం ద్వౌద్వౌవత్రాష్టౌ విప్రాన్సమ్పద్యన్తే పూర్వత్ర చతుర్వింశతిరత్రోపవీతీ ప్రాఙ్ముఖః ప్రదక్షిణం సర్వంకుర్యాత్తిలార్థేయవాః కార్యాః .

వ్యా — అత్రశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ మాతుశ్శ్రాద్ధంతు పూర్వం స్యాత్పితౄణాం తదనన్తరమ్ । తతోమాతామహానాంచ వృద్ధౌశ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ వా ॥ అత్రాభ్యుదయికే యుగ్మా బ్రాహ్మణా ఆమూలాదర్భాః ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్ప్రదక్షిణముపచారో యవాస్తిలార్థాగన్ధాదిదానంచ ద్విరృజుదర్భాసనేదద్యాత్ " యవోసిసోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః । ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తః § పునర్నాన్దీముఖానిమాఁల్లోకాన్ప్రీణయాహి నస్స్వాహా " ఇతియవావాపనమ్ ॥ * ॥

---

§ పుష్ట్యానాన్దీముఖానిమాన్

ఇతి । ముద్గలః ॥ వా ॥ దేవేషు ద్వావేకో వా పితృష్వేకో ద్వౌ వా బ్రాహ్మణాన్ శ్రాద్ధే కల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ యుగ్మాన్ దైవే యథాశక్తి పిత్ర్యే యుగ్మాంస్తథైవ చ ॥ వా ॥ దైవే - ఆభ్యుదయికే శ్రాద్ధే, యుగ్మాన్ - సమాన్ బ్రాహ్మణానుపవేశయేత్, వైశ్వదేవే ద్వౌద్వౌ మాత్రాదీనాం తిసృణామేకైకస్య ద్వౌద్వౌ తిసృణాం వా ద్వౌద్వౌ ఏవం పిత్రాదీనాం త్రయాణామేకైకస్య ద్వౌద్వౌ త్రయాణాం వా ద్వౌద్వౌ ఏవం మాతామహాదీనాం చ వర్గత్రయేపి వైశ్వదేవతన్త్రం వా ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ ॥ శ్లో ॥ ఏవం ప్రదక్షిణావృత్కో వృద్ధౌ నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ । యజేత దధికర్కన్ధూమిశ్రాన్ పిణ్డాన్ యవైశ్చ క్రియాః ॥ వా ॥ తిలసాధ్యాస్సర్వాశ్చ క్రియా యవైశ్చ కర్తవ్యాః, మధువాతా ఇతి ఋచస్థానే ఉపాస్మై గాయతేతి పఞ్చమధుమతీః శ్రావయేత్, ఆచాన్తేషు భుక్తవత్సు గోమయేనోపలిప్తేషు ప్రాచీనాగ్రాన్ దర్భాన్ పూర్వం సంస్తీర్య తేషు పృషదాజ్యమిశ్రేణ భుక్తశేషేణైకైకస్య ద్వౌద్వౌ పిణ్డౌ దద్యాత్ ॥ * ॥.

మూ — అష్టకాస్వష్టౌ విప్రాన్ ద్వౌ పిత్రోర్విశ్వేదేవా మాత్రాదయస్తిస్రః పిత్రాదయస్త్రయ ఇతి సిద్ధశ్చైష స్తనమష్టధా కృత్వా బ్రాహ్మణేభ్య ఉపహరేదితి జ్ఞాపనాత్ .

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః .

శ్రాద్ధకాలనియమమాహ —

మూ — వృద్ధిశ్రాద్ధం ప్రాతరామశ్రాద్ధం పూర్వాహ్ణ ఏకోద్దిష్టం మధ్యాహ్నే పార్వణమపరాహ్ణే కుర్యాత్తథాఽగ్న్యాధానాది నిమిత్తం వృద్ధిశ్రాద్ధమపరాహ్ణే .

వ్యా — అత్ర శ్రుతిః ॥ పూర్వాహ్ణో దేవానాం మధ్యన్దినో మనుష్యాణామపరాహ్ణః పితౄణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణ ఏవ నాన్దీ స్యాన్మధ్యాహ్నే ప్రయత్నతః । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే హ్యపరాహ్ణే తు పైతృకమ్ ॥ * ॥ దేవలః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కర్మ హ్యపరాహ్ణే తు పైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ గాలవః ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే సిద్ధాన్నేన తు మధ్యతః । పార్వణం చాపరాహ్ణే తు వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాఽఽగ్నికమ్ ॥ * ॥ ఆగ్నికమ్ - అగ్న్యాధాననిమిత్తమ్.

అత్రవిశేషమాహ —

మూ — అత్రనియతనిమిత్తమాదౌవిహితంప్రాతరన్తేవిహితంశ్వఃప్రాతరనియతనిమిత్తం జన్మగ్రహణాదిశ్రాద్ధంనిమిత్తానన్తరంకుర్యాత్.

వ్యా — "బ్రాహ్మణానాంభోజనముపనయనవత్, బ్రాహ్మణాంశ్చభోజయిత్వా" ఇత్యాదినా సీమన్తాన్నప్రాశన చౌలోపనయనాది దినేష్వాదౌ విహితం తస్మిన్నేవదినే ప్రాతరభ్యుదయశ్రాద్ధమనుష్ఠేయమ్ "తదన్తతో భవతి వివాహాదిషు" ఇతి వివాహాదావన్తేవిహితం శ్రాద్ధం పరతశ్శ్వఃప్రాతరేవ కర్తవ్యమ్ । ఇదం నియతనిమిత్తం సీమన్తాదీనాం నియతకాలత్వాత్, జన్మాదికమనియత నిమిత్తం తస్యానియతకాలత్వాత్, తత్పునర్నిమిత్తానన్తరమేవ కర్తవ్యంనప్రాతః । అత్రలౌగాక్షిః ॥ శ్లో ॥ నియతేషునిమిత్తేషు ప్రాతర్వృద్ధిర్నిమిత్తకమ్ । పుత్రజన్మనికుర్వీత శ్రాద్ధం తాత్కాలికం బుధః ॥ * ॥ తాత్కాలికమ్ - తత్కాలభవమ్, నిమిత్తానన్తరంకార్యమిత్యర్థః । తథా కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ప్రాదుర్భావేపుత్రపౌత్రగ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । స్నానానన్తరమాత్మీయాన్ పితౄంశ్శ్రాద్ధేన తర్పయేత్ ॥ * ॥ .

మూ — నైకశ్రాద్ధద్వయమేకోద్దేశ్యమేక వాసరేకుర్యాద్దైవతైక్యాత్.

వ్యా — దక్షః ॥ శ్లో ॥ నైకశ్శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహని కస్యచిత్ । నయజ్ఞం నబలిం నైవ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాతు తస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం నతద్దినే । నైమిత్తికంతు కర్తవ్యం నిమిత్తానుక్రమోదయమ్ ॥ * ॥ క్రతుశ్చ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృత్వాపునశ్శ్రాద్ధం నకుర్యాదేకవాసరే । యదినైమిత్తికం నస్యాదేకోద్దేశ్యం భవేద్యది ॥ * ॥ .

నిషేధవిషయమాహ —

మూ — తద్యథా నిత్యేన దార్శికస్య సోదకుమ్భేన మాసికస్య దార్శికేన మన్వాది యుగాది, గ్రహణ సఙ్క్రాన్తిశ్రాద్ధానాం సన్నిపాతే ప్రసఙ్గాత్పూర్వసిద్ధేరుత్తరం దార్శికాది శ్రాద్ధమేవ కుర్యాదని యతస్య నియతత్వాత్.

వ్యా — సన్నిపాతే - సమ్మేళనే । యత్రోత్తరశాస్త్రార్థానుష్ఠానే నానియతేన నియతపూర్వశాస్త్రార్థసిద్ధిస్సప్రసజ్గః, ప్రత్యహం కర్తవ్యశ్రాద్ధాపేక్షయా దర్శశ్రాద్ధమనియతమ్, ఏవం సోదకుమ్భాత్ప్రత్యహం విహితాన్మాసిమాసి మృతాహే విహితం మాసిక మనియతమ్, ఏవందర్శశ్రాద్ధం ప్రతిమాసం నియతం మన్వాదికం క్వచిత్కృచిన్మాసే భవాదనియతమ్, ఏవంసర్వత్రోహనీయమ్ । అత్రానియతత్వమేవపూర్వానుష్ఠేయానుష్ఠానేహేతుః.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — దేవతాభేదే శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్తద్యథా నిత్య దార్శికాఖ్యం సోదకుమ్భ మాసికాబ్దికానామాబ్దికేన సహార్న్తి మాసిక సోదకుమ్భానాం సంయోగే సోదకుమ్భాది పూర్వమనుష్ఠేయమని యతత్వాత్తతోదర్శాది.

వ్యా — అత్ర దేవతాభేదఏవ శ్రాద్ధద్వయానుష్ఠానే హేతుః, అతోఽత్రనియతానియత నిమిత్తత్వసమ్భవేపి దేవతాభేదాన్నప్రసజ్గప్రసజ్గః, తత్ర శ్రాద్ధద్వయమనుష్ఠేయం తముదాహరతి తద్యథేతి । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం పిత్రర్థం పాఞ్చయజ్ఞికే । ” ఇత్యుక్తంనిత్యశ్రాద్ధమ్, తేన “ ॥ శ్లో ॥ ననిర్వపతి యశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥ ” ఇత్యుక్త దర్శశ్రాద్ధంసం యుక్తమ్, తేనచమాసిక సోదకుమ్భాది సంయుక్తమ్, తథాశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్, ఏవం మాతుర్వాపితుర్వా క్షయాహేన సహార్న్త్యాదినైమిత్తిక శ్రాద్ధసన్నిపాతే శ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్, తత్రానియతనిమిత్తం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికాది పూర్వం కృత్వా నిత్యదర్శశ్రాద్ధే కుర్యాత్। తథా స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ దర్శే క్షయాహఆపన్నే శ్రాద్ధంతత్రకథంభవేత్ । క్షయాహంతు వినిర్వర్త్య దర్శశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఏవంసహార్న్తిమాసికసోదకుమ్భాని కృత్వాఽఽబ్దికం కుర్యాత్తేషామనియతత్వాత్। అనియతత్వమేవపూర్వానుష్ఠానే హేతురిత్యభాణి.

మూ — తథాకైవత్రైక్యేపి నిమిత్తభేదేనైమిత్తికాన్కుర్యాత్

వ్యా — యథాదేవతాభేదే శ్రాద్ధద్వయాచరణంతథానిమిత్తభేదేచ

శ్రాద్ధద్వయవిధానం నాత్రదైవతైక్యం ప్రయోజకమిత్యర్థః । అత్రకాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ ద్వేబహూనినిమిత్తాని జాయేరన్నేకవాసరే । నైమిత్తికాని కార్యాణి నిమిత్తోత్పత్త్యనుక్రమాత్ ॥ * ॥ నిమిత్తానాంతుల్యత్వాదిత్యర్థః, యథాదర్శోపరాగసఙ్క్రాన్తిమేళనే.

మూ — పార్వణైకోద్దిష్టయోఃపార్వణం పూర్వంకుర్యాత్.

వ్యా — జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ యద్యేకత్రభవేతాంచేదేకోద్దిష్టంచపార్వణమ్ । పార్వణంతువినిర్వర్త్య హ్యేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥.

మూ — తథావచనాన్మాసికాన్యేకాహేకుర్యాత్.

వ్యా — అత్రదేవతానిమిత్తయోర్భేదాభావేపి "శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్యవిదధీతసపిణ్డతామ్" ఇతివచనబలాద్ద్వాదశాహేద్వాదశమాసికానికుర్యాన్మాసికాఽకరణే సపిణ్డీకరణాయోగాత్ । "తానిద్వాదశాహే" ఇతిసూత్రంద్వాదశాహేమాసికవిధిపరమ్, ఇదంత్వేకదినే శ్రాద్ధద్వయవిధానశఙ్కానిరాసపరమితి నపౌనరుక్త్యమ్.

మూ — పిత్రోఃక్షయాహైక్యేపితుఃపూర్వంకృత్వామాతుఃకుర్యాత్.

వ్యా — ఇదంస్పష్టమ్.

మూ — కామ్యాన్నిత్యసిద్ధిరితిజైమినిఃనిత్యాత్కామ్యసిద్ధిరిత్యాపస్తమ్బః.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ కామ్యతన్త్రేణనిత్యస్య తన్త్రం శ్రాద్ధస్యసిద్ధ్యతి । స్యాదేకత్వంతుదర్శాదౌదైవతైక్యంభవేద్యది ॥" ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ నేమం లౌకికమర్థం పురస్కృత్య ధర్మాంశ్చరేన్నిష్ఫలాహ్యభ్యుదయే భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అభ్యుదయే - శ్రేయసివిషయే, నిష్ఫలాస్స్యుః, ఐహికం ఫలముద్దిశ్య ధర్మాచరణేపి కర్మకర్తృసాధన వైగుణ్యేన నిరర్థకాని కామ్యకర్మాణి భవన్తీత్యర్థః । యథాఽఽహమనుః ॥ శ్లో ॥ అకృత్స్నత్వాత్సాధనానాం మాద్గుణ్యాత్కర్మకృతస్తథా । ఫలస్యచాభిసన్ధానాదపవిత్రో విధిస్స్మృతః ॥ * ॥ అతోయథాశక్తినిత్యకర్మానుష్ఠానేనైవార్థాశ్చసిధ్యన్తి, తదసిద్ధావపి "నేహాభిక్రమనాశోస్తి ప్రత్యవాయోనవిద్యతే" ఇతిన్యాయేన కామ్యవత్కృతస్య నిత్యకర్మణో హానిర్నాస్తి, తదపి సదృష్టాన్తమాపస్తమ్బఃపఠతి । తద్యథా — ఆమ్రే ఫలార్థే నిమితే ఛాయాగన్ధావనూత్పద్యేతే ఏవంధర్మం చర్యమాణమర్థాఅనూత్పద్యన్తే నోచేదనూత్ప

ద్యన్తే నధర్మహానిర్భవతీతి । అన్య వ్యాఖ్యానేచ “ ॥ శ్లో ॥ యథోత్కు
హితోస్సలిలం నిషేచితం తృణానివల్లీరపి సంప్రసిఞ్చతి । ఏవం నరోధర్మ
పథేనవర్తయన్ యశశ్చ కామాంశ్చ వసూని సోఽశ్నుతే ॥ ” యద్యపి మీ
మాంసక మత్యా కామ్యానుష్ఠానాదేవ నిత్యసిద్ధిప్రసఙ్గాత్, తథాపి క
ల్పసూత్రకారాణాం ప్రక్రియయా గుణఫలాధికారవిధానయా నిత్యాను
ష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిప్రాసఙ్గికీభవతి, స్వాధికారత్వేన ప్రయుక్తి శక్తి
యోగ్యతయా అన్యతోప్రయుక్తౌ నిత్యాధికార విధిప్రయుక్తిరప్యుపప
న్నా, యథావివరణమతే స్వవిధిప్రయుక్తమధ్యయనమితి .

మూ — త్రివిధంహి శ్రాద్ధం విజ్ఞాయతే .

వ్యా — త్రివిధం నిత్యాదిభేదేన విజ్ఞాయతే, తేషు నిత్యాదిష్వేకై
కం త్రివిధం జ్ఞాయతఇత్యర్థః .

తత్స్వరూపంవచనైరుదాహరతి —

మూ — తథా కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రా
ద్ధం యచ్చమహాలయే । తన్నిత్యముదితం సద్భిర్నిత్యప్రత్తద్విధాన
తః ॥ ప్రేత శ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సజాతి గ్రహణేషుచ । సంవత్స
రోదకుమ్భంచ వృద్ధిశ్రాద్ధం నిమిత్తతః ॥ తిథ్యాదిషుచ యచ్ఛ్రా
ద్ధం మన్వాదిషు యుగాదిషు । అలభ్యేషుచయోగేషు తత్కామ్యం
సముదాహృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

వ్యా — ప్రేత శ్రాద్ధమ్ - నగ్నప్రచ్ఛాదనైకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధా
ది । వృద్ధిశ్రాద్ధమ్ - అత్ర కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ ప్రామర్భవే పుత్రపు
త్రోర్గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । స్నాత్వానన్తరమాత్మీయాన్ పిత్రా
న్సంతర్పయేద్ద్విజః ॥ * ॥ లౌకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ నామాన్నచౌల గోదానవ్ర
తోపనయపుంసవే । స్నానాధానవివాహేషు నాన్దీశ్రాద్ధం విధీయతే ॥*॥
కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ పుంసినామాన్నచౌలోపస్నానపాణిగ్రహేషుచ ।
అగ్న్యాధేయేతథాసోమె దశస్వభ్యుదయంస్మృతమ్ ॥ * ॥ పుంసి - పుంస
వనం సీమన్తమ్, ఉప - ఉపనయనమ్ । కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ కన్యాపుత్ర
వివాహేషు ప్రవేశేనవవేశ్మనః । నామకర్మణిబాలానాం చూడాకర్మాది
కర్మసు ॥ సీమన్తోన్నయనేయజ్ఞే పుత్రాదిముఖదర్శనే । నాన్దీముఖాన్ పితౄ

గణానాశయేత్ప్రియతో గృహీ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధానా
భిషేకాదావిష్టాపూర్తే ప్రియాసుతౌ । వృద్ధిశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీతహ్యార్త్ర
సుగ్రహణేతథా ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ తత్పూర్వేద్యుర్వ్యరకృత్వా
చేతర్పూత్వా చాభ్యుదయం తతః । కుర్యాత్కర్మ తదా తత్రసద్యః కర్మేతి కథ్య
తే ॥ * ॥ తిథ్యాదీత్యాదిశబ్దేన ఉపరాగాదిగ్రహణమ్ । నను “ ॥ శ్లో ॥
అమావాస్యా వ్యతీపాత మన్వాదిష్వష్టకాసు చ । విద్వాంశ్ఛ్రాద్ధమకు
ర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః ॥ ” ఇతి శౌనకేన నిత్యత్వస్వహమన్వాదిగ్ర
హణాత్తస్య కామ్యత్వం కథమితి న భ్రమితవ్యమ్, అర్ధాద్విపర్వరాత్రా
పితవస్వం కల్పప్రకాన్తో పరత్వవిషయత్వాత్ । గృహీతనియమత్యాగే
ప్రాయశ్చిత్తస్య యుక్తత్వాన్నచోద్యావకాశః । “ ॥ శ్లో ॥ కన్యాం క
న్యావేదినశ్చపశూన్వై సత్సుతానపి । ద్యూతంకృషించ వాణిజ్యం ద్విశ
ఫైకశఫాంస్తథా ॥ బ్రహ్మవర్చసినః పుత్రాన్ స్వర్ణరూప్యే సకుప్యకే ।
జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం సర్వకామానాప్నోతి శ్రాద్ధదస్సదా ॥ స్వర్గం హ్యపత్య
మోజశ్చ శౌర్యం క్షేత్రం బలం తథా । పుత్రం శ్రైష్ఠ్యంచ సౌభాగ్యం సమృ
ద్ధిం ముఖ్యతాం శుభమ్ ॥ ప్రవృత్తచక్రతాం చైవ వాణిజ్యప్రభృతీనపి । అ
రోగిత్వం యశో వీతశోకతాం పరమాం గతిమ్ ॥ ధనం వేదాన్భిషక్సిద్ధిం కుప్యం
గా అప్యజావికమ్ । అశ్వానాయుశ్చవిధివద్యశ్శ్రాద్ధం సమ్ప్రయచ్ఛ
తి ॥ కృత్తికాదిభరణ్యన్తం స కామానాప్నుయాదిమాన్ । ” “ ॥ శ్లో ॥ కృ
త్తికాదిషు ఋక్షేషు శ్రాద్ధేయత్ఫలమీరితమ్ । పితర్మ్యాదిషు యోగేషు
స కామానాప్నుయాదిమాన్ ॥ ఆరోగ్యంచైవ సౌభాగ్యం శత్రూణాం చ ప
రాజయమ్ । సర్వాన్కామాన్శ్రియం విద్యాం ధనమాయుర్యథాక్రమమ్ ।
సూర్యాదివాసరేష్వేషు శ్రాద్ధకృల్లభతే ఫలమ్ ॥ ” ఇతి యాజ్ఞవల్క్య
బృహస్పత్యాద్యుక్త తిథినక్షత్రవార యోగశ్రాద్ధాని కామ్యానీత్యర్థః ।
మన్వాది - మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్శుక్లనవమీ కార్తికద్వాదశీ సితా । తృ
తీయా చైత్రమాసస్య తథా భాద్రపదస్య చ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావాస్యా పు
ష్యస్యైకాదశీ సితా ॥ ఆషాఢస్యాపి దశమీ మాఘమాసస్య సప్తమీ ॥ శ్రావ
ణస్యాష్టమీ కృష్ణా ఆషాఢస్యాపి పూర్ణిమా । కార్తికాఫాల్గునీ చైత్రీ జ్యైష్ఠీ
పఞ్చదశీ సితా । మన్వన్తరాదయశ్చైతా దత్తస్యాక్షయహేతవః ॥ * ॥ శ్రీవి

ష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాసస్యచయాతృతీయానవమ్యసౌ కార్తికశుక్ల
పక్షే । నభస్యమాసస్యచ కృష్ణపక్షేత్రయోదశీపఞ్చదశీచమాఘే ॥ ఏతా
శ్చతస్రస్తిథయోయుగాద్యాః ॥ * ॥ జ్యోతిషే ॥ శ్లో ॥ శుక్లాతృతీయా
వైశాఖీనవమీ కార్తికీసితా । మాఘీ చామాతథాపౌష్ఠపదీ కృష్ణాత్రయోద
శీ । ఏతాశ్చతస్రస్తిథయోయుగాద్యాఃపరికీర్తితాః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః
॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిఃకృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ద్రవ్యం
బ్రాహ్మణసమ్పత్తిర్విషువత్సూర్యసఙ్క్రమః ॥ వ్యతీపాతోగజచ్ఛాయా
గ్రహణంచన్ద్రసూర్యయోః । శ్రాద్ధంప్రతిరుచిశ్చైవ శ్రాద్ధకాలాఃప్రకీ
ర్తితాః ॥ * ॥ అష్టకాః - “ హేమన్తశిశిరయోశ్చతుర్ణామపరపక్షాణా
మష్టమీష్వష్టకాః ” “ యామాఘ్యాఃపౌర్ణమాస్యా ఉపరిష్టాదష్టకా తస్యా
మష్టమీ జ్యేష్ఠయాసమ్పద్యతే తామేవాష్టకేత్యాచక్షతే ” ఇత్యుక్తా ద్రష్ట
వ్యాః । వ్యతీపాతఃప్రసిద్ధః । అత్ర గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ పఞ్చాననస్థౌ గురుభూ
మిపుత్రౌ మేషేరవిస్స్యాద్యదిశుక్లపక్షే । మాసాభిధానాకరభేణయుక్తామ
హావ్యతీపాతఇతీహయోగః ॥ * ॥ మహాభారతే ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్విధని
ష్ఠార్ద్రానాగదైవతమాపతేత్ । రవివారయుతామాయాం వ్యతీపాతస్స
ఉచ్యతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగసహస్రాణి వ్యతీపాతశ
తానిచ । అమాలక్షంతు ద్వాదశ్యాఃకళాం నార్హన్తిషోడశీమ్ ॥ * ॥ మ
నుః ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యాయోరాత్ర్యోర్నకర్తవ్యం శ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః । తయో
రపిచకర్తవ్యం యదిస్యాద్రాహుదర్శనమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥
రాహుదర్శనసఙ్క్రాన్తివివాహాత్యయవృద్ధిషు । స్నానదానాదికంకార్యం
నిశికామ్యవ్రతేషుచ ॥ * ॥ మహాభారతే ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపికర్తవ్యం
శ్రాద్ధంవైరాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తునాస్తిక్యాత్పఙ్కేగౌరివసీదతి ॥ * ॥
అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ సర్వోవర్ణస్సూతకేచ మృతకేరాహుదర్శనే । స్నాత్వా
శ్రాద్ధంప్రకుర్వీత విత్తశాఠ్యంవివర్జితః ॥ * ॥ అత్ర గ్రహణగ్రహణాత్స
ఙ్క్రాన్త్యాదిష్వాశౌచిభిర్న శ్రాద్ధంకర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ గ్రహణోద్వా
హసఙ్క్రాన్తి యాత్రాసుప్రసవేషుచ । స్నానం నైమిత్తికంజ్ఞేయం రా
త్రావపినదుష్యతి ॥ ” ఇతివచనాన్నైమిత్తికత్వాచ్చ స్నానమాత్రం కా
ర్యమ్ । ఇదం గ్రహణాదిశ్రాద్ధం నిత్యమామేనైవకార్యమ్ । తథాచోశనా

యనః ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రామేఽన్నద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని । ఆమశ్రాద్ధం సఙ్క్రాన్తే చ ద్విజశ్శూద్రస్సమాచరేత్ ॥ * ॥.

ఇదమాహ —

మూ — శూద్రస్సర్వాణి శ్రాద్ధాన్యామేనైవ కుర్యాన్న ద్విజైః పాచయిత్వా “ ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాదికం శ్రాద్ధం యదా శూద్రస్సమాచరేత్ । కుర్యాదామేన హేమ్నా వా పాచయిత్వా తు నాన్యథా ॥”

వ్యా — అమావాస్యేతి బోధాయనవచనమ్ । వ్యాఘ్రపాదః ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవేఽన్నద్విజాభావే గ్రహణే దేశవిప్లవే । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి ॥ * ॥ సదైవ - నకదాచిదప్యన్నేనేత్యర్థః, నిషేధాత్.

భార్యాయాం రజసి సతి దర్శాది శ్రాద్ధమామేనైవ కార్యమిత్యాహ —

మూ — దర్శాదౌ రజస్యామశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ సోమసూర్యగ్రహే తథా । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి ॥ ”.

వ్యా — ఇదం వ్యాసవచనమ్ । ఆదిశబ్దాన్మన్వాదియుగాదివ్యతీపాతాష్టకాదిశ్రాద్ధసఙ్గ్రహః, తత్సర్వం శ్రాద్ధం భార్యాయాం రజస్వలాయామామేనైవ కుర్యాన్నాన్నేన । నను “ ఆర్తవేఽన్నద్విజాభావే ” ఇతి ద్విజాన్నాభావపరామశ్రాద్ధవిధానాత్తత్సద్భావేఽన్నేనైవ తత్కార్యమితి చేత్కోహి నేత్యాహ; రజస్యప్యేవమితి చేన్న, ద్విజాన్నసద్భావేపి స్త్రీరజస్సఙ్క్రాన్త్యాదివదామశ్రాద్ధనిమిత్తత్వాత్సముదితస్య నిమిత్తత్వాభావాచ్చ; తథా చ ద్విజాన్నసద్భావే పుత్రజన్మన్యన్నశ్రాద్ధం ప్రసజ్యేత, తత్రాశౌచసద్భావాన్న తత్ప్రసఙ్గ ఇతి చేన్న, గ్రహణాదిష్వన్నశ్రాద్ధప్రసక్తేః, ఆమశ్రాద్ధనిమిత్తత్వేన గ్రహణాదిగ్రహణవైయర్థ్యాపత్తేః, ద్విజాన్నాభావస్యైవ ప్రయోజకత్వాత్ । అతో రజోద్విజాన్నాభావగ్రహణాదికం పృథక్పృథగేవామశ్రాద్ధనిమిత్తమ్, నాప్యాశౌచమామశ్రాద్ధప్రయోజకమ్, మరణాశౌచేప్యామేన దర్శాదిశ్రాద్ధప్రసక్తేః । అతో రజస్సఙ్క్రాన్తిగ్రహణాదౌ దర్శాదిశ్రాద్ధమామేనైవ కార్యమితి సిద్ధమ్ । నను రజస్యామశ్రాద్ధవిధానం రజస్వలాకర్తృకకర్తృశ్రాద్ధవిషయమితి చేన్న, త

స్యాత్త్రిరాత్రాశౌచసద్భావేన శ్రాద్ధాదికర్మానధికారాత్, పఞ్చమేఽహని తద్విధానాచ్చ, "శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా। శ్రాద్ధం తత్ర న కర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని॥" ఇతి స్మరణాత్। ఏతేన దర్శాదిశ్రాద్ధమపి రజస్వలయా పఞ్చమేఽహన్యేవ కార్యమితి సిద్ధమ్। అతో రజస్వలా దర్శాది భర్తుశ్శ్రాద్ధమామేనైవ పఞ్చమేఽహని కుర్యాదితి శాస్త్రస్థితిః। తథా కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ ప్రవాసే పుత్రజన్మని। ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా॥*॥ అనగ్నిః - ఔపాసనరహితః మృతభార్యశ్చ। తథా భరద్వాజః॥ శ్లో॥ యావత్స్యాన్నాగ్నిసంయుక్త ఉత్సన్నాగ్నిరథాపి వా। ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత గృహస్థైఽగ్నౌకరణం భవేత్॥*॥ శ్రౌతేన వా స్మార్తేన వా యావన్నాగ్నినా సంయుక్తస్స్యాత్ స చ విచ్ఛిన్నాగ్నిశ్చామేన దర్శాదిశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః। అశద్ధాదర్శే చ॥శ్లో॥ అపత్నీకః ప్రవాసీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా। ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి॥*॥ కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ ప్రవాసే పుత్రజన్మని। ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత భార్యారజసి సంక్రమే॥*॥ భార్యారజసీతి విశేషణాద్భర్త్రైవామశ్రాద్ధం కుర్యాత్ పుత్రాదిస్త్వన్నేనైవ, అతో రజస్సంక్రమాదిషు ద్విజాన్నసద్భావేఽపి సదాఽఽమశ్రాద్ధం కుర్యాత్। గాలవః॥శ్లో॥ తీర్థేఽనగ్నౌ వాపది చ దేశభ్రంశే రజస్యపి। ఆమశ్రాద్ధం ద్విజైః కార్యం శూద్రైః కార్యం సదైవ హి॥*॥

ఏవం భార్యాయాం రజస్వలాయాం దర్శాదిశ్రాద్ధం ద్విజైశ్చామేనైవ కార్యమిత్యస్యాపవాదమాహ —

మూ — విదేశస్థోప్యనాలంభుకా భార్యోప్యన్నేనైవాబ్దికం కుర్యాత్

"॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపి దారేషు విదేశస్థోప్యనగ్నికః। అన్నేనైవాబ్దికం కుర్యాన్మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని॥".

వ్యా — ఇదం లోకాక్షివచనమ్। ఏవం చ ద్విజస్యామశ్రాద్ధపరం వచనం ప్రత్యాబ్దికవ్యతిరిక్తవిషయం మన్తవ్యమ్। మరీచిః॥ శ్లో॥ అనగ్నిశ్చ ప్రవాసీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా। ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత మాతాపిత్రోః క్షయాదృతే॥*॥ అతో రజసి దర్శాదికమేవామేన ద్విజః కుర్యాన్న పితృమృతాహశ్రాద్ధం, పితృగ్రహణాదన్యేషామాబ్దికమామేన కుర్యాత్.

పితృవిషయే ప్రతిప్రసవమాహ —

మూ — దర్శేరవిగ్రహేపిత్రోరప్యాబ్దికమామేనైవకుర్యాత్సమ్భవే౽న్నేనైవకుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ దర్శేరవిగ్రహే పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికే ఉపస్థితే । అన్నేనాసమ్భవే హేమ్నాకుర్యాదామేనవాపునః ॥ ".

వ్యా — ఇదంగార్గ్యవచనమ్ । వచనేసూత్రేచ సమ్భవాసమ్భవశబ్దౌపూర్వాహ్ణోపరాహ్ణ గ్రహణసమ్భవాభిప్రాయౌ, తతశ్చ యదాగ్రహణానన్తరం దివైవాన్నేన శ్రాద్ధం సమ్భవతితదా౽౽మశ్రాద్ధంనైవకుర్యాత్ । ఏవంమృతాహే౽న్నేనైవ శ్రాద్ధవిధానాదాపత్సుకథం చిత్తదసమ్భవేకాష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ఆపన్నోప్యాబ్దికం నైవకుర్యాదామేనకర్హిచిత్ । అన్నేనతదమాయాంవా కృష్ణేవాహరివాసరే ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేసముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతే౽హని । కుర్యాదన్నేనకృష్ణాయాం వైకాదశ్యాంవిధుక్షయే ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకాలం సమాశ్రిత్యగౌణముప్యస్తసాధనమ్ । నముఖ్యద్రవ్యలోభేనగౌణకాలప్రతీక్షణమ్ ॥ " ఇతినియమాదామేనైవ ప్రత్యాబ్దికంకార్యమ్, తత్రతదసమ్భవేదర్శాదావన్నేన కార్యమిత్యర్థః.

మూ — నోభాభ్యాంరజస్వలాభర్తురాబ్దికం కుర్యాత్పఞ్చమే౽హన్యన్నేనైవకుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాతుయదాభార్యాసమ్ప్రాప్తేభర్తురాబ్దికే । రజస్వలాభవేత్సాతుతత్కుర్యాత్పఞ్చమే౽హని ॥ "

వ్యా — ఇదంశ్లోకగౌతమవచనమ్ । ఉభాభ్యామ్ - పక్వామాభ్యామ్ । ఏవంచ " ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేసమనుప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । పఞ్చమేహనితచ్ఛ్రాద్ధం నతత్కుర్యాన్మృతేహని ॥ " ఇత్యాదివచనమేతద్విషయంద్రష్టవ్యమ్ । మృతస్యభార్యాయదిస్వయమేవశ్రాద్ధకర్త్రీభర్తుర్మృతాహేరజస్వలా సాపఞ్చమే౽హ్ని కుర్యాన్నాన్యస్మిన్నిత్యర్థః.

ఆమశ్రాద్ధప్రసఙ్గాదిదముచ్యతే —

మూ — యద్యద్విప్రేభ్యోదద్యాత్తేనైవ హోమస్తేనవా గృహోదాహృతాన్నేనవా పిణ్డాన్దద్యాద్యదా హోమస్తదా పిణ్డదానం హోమాభావే పిణ్డదానాభావః, ఆమశ్రాద్ధేచరోరభావాత్తద్ధర్మాణామభావో భోజనాభావాత్తత్సమ్బద్ధానాం చాభావః, ఏ

జక్షాల్పోదకదానం పాదప్రక్షాళనం గన్ధపుష్పాదిదానం, తణ్డులాదిప్ర
దానం దక్షిణేత్యేవం శ్రాద్ధం కార్యమ్.

వ్యా — అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ యద్యద్దదాతివిప్రేభ్యశ్శృతం వా యదివాఽశృతమ్ । తేనాగ్నౌకరణం కుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవ నిర్వపే త్ ॥ * ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం యదా కుర్యాత్పిణ్డదానం కథం భవేత్ । గృహాదాహృత్య పక్వాన్నం పిణ్డం దద్యాత్తిలైస్సహ ॥*॥ "తేనాగ్నౌకరణం కుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవ నిర్వపేత్ ।" ఇతి హోమస్య పిణ్డదానయోస్సన్నియోగశిష్టత్వాదవధారణాచ్చాగ్నౌ హోమాభావే పిణ్డదానం నాస్తీత్యర్థః । తద్ధర్మాణామ్ - అధిశ్రయణాభిఘారణోపస్తరణావదానానామ్, ఔపాసన హోమవద్ధస్తేన సకృత్సకృదుపహత్యజుహుయా దిత్యర్థః । తత్సమ్బద్ధినామ్ - పాత్రాభిమన్త్రణ ద్విజాఙ్గుష్ఠనివేశన ప్రాణేనివిష్టజపాదీనామ్, ఇదం సవ్యఞ్జనమియత్తణ్డులపరిమితం పిత్రాదిభ్యస్సంప్రదదే నమమేతి దద్యాదిత్యర్థః.

అస్య కాలమాహ —

మూ—తదామశ్రాద్ధం పూర్వాహ్ణ ఏవ శూద్రః కుర్యాద్ద్విజోఽపరాహ్ణే.

వ్యా — నను "ఆమశ్రాద్ధంతు పూర్వాహ్ణే" ఇతిపూర్వాహ్ణ ఏవామశ్రాద్ధవిధానాత్కథం ద్విజోఽపరాహ్ణ ఇతి చేన్న, "శూద్రః కుర్యాత్సదైవహి" ఇతి నిత్యవద్విహితామశ్రాద్ధవిషయత్వాత్పూర్వాహ్ణస్య । ఆపదాద్యుపాధినా విహితా నిత్యద్విజామశ్రాద్ధవిషయత్వమస్యనోపపద్యతే, నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధాత్ । అతశ్శూద్రోద్దేశేన వచనమిదం నపూర్వాహ్ణకాలం విధాతుంక్షమతే, కిఞ్చాపరాహ్ణవిహితాన్నశ్రాద్ధప్రతినిధిత్వేన విహితద్విజామశ్రాద్ధం తద్ధర్మలాభాదపరాహ్ణ ఏవ కర్తవ్యం నపూర్వాహ్ణే । అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ శిష్టాభావే సామాన్యాత్ప్రతినిధిస్తద్ధర్మాచస్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽపరాహ్ణకాలీనాన్నశ్రాద్ధస్థానే విహితద్విజామశ్రాద్ధస్యతత్స్థానాప్త్యాఽపరాహ్ణధర్మత్వసిద్ధేస్తద్వద్భావేనాపరాహ్ణ ఏవ కాలఇతిసువ్యక్తమ్ । కిఞ్చ "దర్శే తిలోదకం పూర్వం తతశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ।" "తిలోదకంతు పూర్వంస్యాద్యదామశ్రాద్ధం తతశ్చరేత్" ఇత్యాదిభిరామశ్రాద్ధస్య తిలోదకదానపూర్వకత్వస్య

ంగా గ్తస్యచాపరాహ్ణ ఏవ కర్తవ్యత్వా త్తత్పూర్వకం ద్విజామశ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణ కర్తవ్యత్వం దుర్భణమ్ । ననుచ కథం నిత్యానిత్యామశ్రాద్ధద్వయోద్దేశేనాపరాహ్ణ కాలవిధానం తిథిద్వైవమ్యాపత్తేః, నైవమ్, విధ్యనపేక్షత్వాద్ద్విజామశ్రాద్ధస్య ఉత్పత్తిశిష్టాపరాహ్ణ కాలీనాన్నశ్రాద్ధస్థానీయత్వేనాస్య తత్కాలలాభాత్, " ఏషామసమ్భవే కుర్యాదిష్టం వైశ్వానరంద్విజః " ఇతి పశుసోమాగ్రయణాది స్థానవిహిత వైశ్వానరేష్టివత్ " సఙ్క్రమేఽన్నద్విజాభావే " ఇత్యన్నశ్రాద్ధస్థానే విహితస్యాస్య తత్కాలకర్తవ్యత్వ సిద్ధిరిత్యలమ్ .

అత్ర వ్యవస్థామాహ —

మూ — యదిపఞ్చఘట్యాహూర్తాత్తిథిస్స్యాత్తదా తత్రైవామశ్రాద్ధం శూద్రః కుర్యాత్ .

వ్యా — వ్యాఘ్రపాదః ॥ శ్లో ॥ కాలాన్వితస్తనామూర్ధ్వం త్రిముహూర్తాశ్చ వేద్యది । ఆమశ్రాద్ధం తత్ర కుర్యాద్ద్విముహూర్తాపి వా భవేత్ ॥ * ॥.

సఙ్కల్పశ్రాద్ధవర్జ్యమాహ

మూ — సఙ్కల్పశ్రాద్ధేతు " ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణం స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానంచ సఙ్కల్పే పఞ్చ వర్జయేత్ ॥" ఇతి నియమ్యతే, తచ్చాశక్తౌ " ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞానిపిత్ర్యయజ్ఞస్య యదాకర్తుం నశక్యతే । సఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవాసౌ కుర్యాదర్ఘ్యాది వర్జితమ్ ॥ " ఇతి శిష్యతే .

వ్యా — ఆవాహనేత్యవచనం స్మృత్యర్థసారాదౌ, అజ్ఞానీతి స్మృతిచన్ద్రికాదౌ । నియమ్యతే - శ్రాద్ధత్వావిశేషాత్ప్రాప్తం హోమాదివర్జనం విధీయత ఇత్యర్థః । శిష్యతే - అశక్తత్వేన సర్వవర్జనే ప్రసక్తే సఙ్కల్పరూపేణ శ్రాద్ధం విధీయతే అవశ్యకర్తవ్యత్వాత్ .

మూ — జీవపితృకోదర్శాది శ్రాద్ధం తర్పణం చ న కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్రలోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపరపక్షికమ్ । న జీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ * ॥ క్రతుశ్చ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాసు చ సఙ్క్రాన్తౌ మృతాహాదిషు యుగాదిషు । చన్ద్రసూర్యగ్రహే వాపి స్వేచ్ఛయా పూజ్యతో గతః ॥ జీవత్పితా నైవ కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కామ్యం తథాఽఖిలమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

అపవాదమాహ —

మూ — అన్యత్ర వివాహాదిభ్యః “॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహే పుత్రజననే పుత్రేష్ట్యాం సౌమికే మఖే। తీర్థే బ్రాహ్మణఆయాతే షడేతే జీవితః పితుః॥”

వ్యా — జీవపితృకస్య షడేతే శ్రాద్ధకాలా ఇత్యర్థః.

మూ — పితుర్యా దేవతాస్తా ఏవ జీవపితృకస్య చ శ్రాద్ధదేవతాః.

వ్యా — పితుర్విద్యమానత్వాత్ప్రపితుః పిత్రాదయో జీవపితృక శ్రాద్ధోద్దేశ్యా ఇత్యర్థః। అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ అనగ్నికోపి కుర్వీత జన్మాదౌ వృద్ధి కర్మణి। యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యో నేవోద్దిశ్య పార్వణమ్ ॥ * ॥ సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ న జీవపితృకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమగ్నిమృతే ద్విజః। యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥.

ఇదమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — తథాఽన్యస్తు పితరి పతితే చణ్డాలాది హతే వా యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్య ఏవ తత్పుత్రోపి దద్యాత్.

వ్యా — పతితాదేర్యపి పిత్రాదయ స్తేభ్య ఏవ జీవత్పితృకః కుర్యాదిత్యర్థః। విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డాదిహతే తాతే పతితే సఙ్గవర్జితే। వ్యుత్క్రమాచ్చ మృతే యేభ్యస్తేభ్య ఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥.

మూ — తథా జీవత్యపి పితరి మృతాహే మాతుః శ్రాద్ధం కుర్యాత్.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఆపాద్య సహపిణ్డత్వమౌరసో విధివత్సుతః। కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ జీవత్పితాపి కుర్వీత మాతుః శ్రాద్ధం మృతేఽహని। పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం కుర్యాత్పార్వణవత్సుతః ॥*॥ అనేన దర్శవదితిపదం వ్యాఖ్యాతమ్.

మూ — వివాహోద్వర్షముపనయనాద్వర్షార్ధం సపిణ్డానాం సపిణ్డీకరణాదన్యత్ర పిణ్డదానం వినా శ్రాద్ధం కుర్యాత్.

వ్యా — అత్ర కాష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీబన్ధాద్వివాహాచ్చ వర్షం వర్షార్ధమేవ వా। పిణ్డాన్ సపిణ్డా నో దద్యుస్సపిణ్డీకరణాదృతే ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ వివాహోపనయనాదూర్ధ్వం వర్షం వర్షార్ధమేవ వా। న కుర్యాత్పిణ్డనిర్వాపం న దద్యాత్కరకాణి చ ॥ మహాలయే గయాశ్రాద్ధే మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని। కృతోద్వాహోపి కుర్వీత పిణ్డనిర్వాపణం సుతః ॥*॥.

ఇమమర్థమాహ —

మూ — పిత్రోర్మృతాహే మహాలయే గయాయాంచ కృతోద్వాహోఽపి పిణ్డం దద్యాత్.

వ్యా — మహాలయాదిత్రయవ్యతిరేకేణదర్శాదౌ పిత్రోరపి పిణ్డంన దద్యాన్మృతాహగ్రహణాత్.

మూ — ప్రమీతపితృకస్తు జీవన్త్యామపి మాతరిదర్శాపరపక్షాదిశ్రాద్ధం తర్పణంచ కుర్యాత్.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ననిర్వపతియశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకో ద్విజః । ఇన్దుక్షయేమాసిమాసిప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥ * ॥ స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ దర్శశ్రాద్ధమతిక్రమ్య యోభుఙ్క్తేఽతునరాధమః । చణ్డాలత్వమవాప్నోతి జన్మాని నవపఞ్చచ ॥ ప్రమీతపితృకఃకుర్యాద్దర్శాష్టక మహాలయమ్ । జనన్యామపిజీవన్త్యామేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ "ధ్రియమాణేతు పితరి" "వృత్తేపితరి" ఇతి మనునా జీవత్పితృకమృతపితృకయోరపి పిణ్డనిర్వాపవిధానాచ్ఛ్రాద్ధవిధానాచ్చ హోమభోజనపిణ్డదానానితదఙ్గ తర్పణంచకుర్యాత్ । కార్ష్ణాజనిః ॥ శ్లో ॥ దర్శే స్నాత్వాపితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నంచ విధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేనవర్ధతే ॥ * ॥.

అస్యాపవాదమాహ —

మూ — అకృతే సపిణ్డీకరణే దర్శాదిశ్రాద్ధం తర్పణం శుభంచ నకుర్యాత్.

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేప్రేతే పితృకార్యంప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం శుభానిచ ॥ సపిణ్డీకరణం యావత్తావద్వృద్ధ్యాదినేష్యతే । తతోస్వోదరస్య పుత్రస్యనత్వన్యస్య సగోత్రిణః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ కించ । " ॥ శ్లో ॥ అకృతేప్రేతసంస్కారే నకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభం కర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చసన్నిధౌ ॥ వంశజానామ సంస్కారే సూతకంతుకథంభవేత్ । దశాహాత్పరతశ్శుద్ధిజ్ఞాతీనాంచ విశేషతః ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమకృత్వా శుభకర్మకృత్ । ధ్రువమాప్నోతి న

రకం సపిణ్డానాం మృతౌ క్రమాత్ ॥" ఇత్యాదికమత్ర భావ్యమ్ । సపిణ్డీకరణ శుభకర్మణోరేకకర్తృకత్వే అయం నిషేధ ఇతి ద్రష్టవ్యమ్ .

మహాలయమాహ —

మూ — సింహాన్తకృష్ణపక్షస్యాదౌ మధ్యేఽన్తేవా కన్యార్కసఙ్క్రమే కృత్స్నః పక్షో మహాలయే ప్రశస్తః.

వ్యా — కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ఆదౌ మధ్యే తథాఽన్తే వా యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । స పక్షస్సకలః పూజ్యః శ్రాద్ధే షోడశకం ప్రతి ॥ * ॥ శుక్లప్రతిపదా సహ షోడశదినానీతి న విరోధః .

పక్షాన్తరమాహ —

మూ — పఞ్చమ్యాద్యష్టమ్యాది దశమ్యాదివా దర్శాన్తం క్వచిద్దినే యథాశక్తి మహాలయశ్రాద్ధం కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర గౌతమః ॥ వా ॥ అథాపరపక్షే శ్రాద్ధం పితృభ్యో దద్యాత్పఞ్చమ్యాది దర్శాన్తమష్టమ్యాది దశమ్యాది సర్వస్మిన్వా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డే ॥ శ్లో ॥ నభస్యకృష్ణపక్షేతు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినేదినే । త్రిభాగహీనపక్షంవా త్రిభాగన్త్వర్ధమేవవా ॥ * ॥ త్రిభాగహీనేతి పఞ్చమ్యాదీత్యర్థః, త్రిభాగమితి దశమ్యాదీత్యర్థః, అర్ధమిత్యష్టమ్యాదీత్యర్థః, ఏష్వన్యతమం పక్షం పరిగృహ్యేతి శేషః । క్వచిదితి - "॥ శ్లో ॥ పుత్రానాయుస్తథారోగ్యమైశ్వర్యమతులం తథా । ప్రాప్నోతి పఞ్చమేదత్వా శ్రాద్ధం కామాంస్తథాపరాన్ ॥" ఇతి జాబాలిస్మరణేన కామ్యత్వావగమాన్నిత్యస్యతు సకృత్కరణేనైవ చరితార్థత్వాత్తావతా ప్రత్యవాయనివృత్తేశ్చ కస్మింశ్చిద్దినే మహాలయం కార్యమిత్యర్థః । తథా కాత్యాయనః ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం కుర్వీతోర్ధ్వం చతుర్థ్యా యదహస్సమ్పద్యతే ఋతే చతుర్దశీమేకేనాప్యపరపక్షం నాతిక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకేన దినేనాపి శ్రాద్ధం నాతిక్రమేచ్చతుర్థ్యా ఊర్ధ్వమేకస్మిన్నపి దినే నిత్యమహాలయశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః, ఏకైకదినస్య క్రతుతుల్యత్వాత్ । అత్ర శ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి యాన్యహాని తు షోడశ । క్రతుభిస్తాని తుల్యాని సమాప్తవరదక్షిణైః ॥ * ॥ దేవలశ్చ ॥ శ్లో ॥ అహష్షోడశకం యత్తు శుక్లప్రతిపదా సహ । చన్ద్రక్షయావిశేషేణ సాపి దర్శాత్మికా స్మృతా ॥ * ॥.

అత్ర వర్జ్యమాహ—

మూ — చతుర్దశ్యాం నన్దాయాం భృగౌ పౌష్ణే పిత్ర్యే త్రిజన్మసు మహాలయం న కుర్యాత్ .

వ్యా — గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । ఏషు శ్రాద్ధం న కుర్వీత పుత్రమిత్రధనక్షయాత్ ॥ మఘాయాం పిణ్డదానాచ్చ జ్యేష్ఠపుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇదం కామ్యాభిప్రాయమ్ । తథా కాష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ ఋతే నైమిత్తికం కామ్యం శ్రాద్ధం యత్తు మఘాదినే । కుర్యాత్తజ్జ్యేష్ఠపుత్రస్య నాశః స్యాదితి నిశ్చితమ్॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యే చ పౌష్ణే చ పిత్ర్యర్క్షే భార్గవే తథా । మహాలయం న కుర్వీత జ్యేష్ఠపుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ప్రాజాపత్యమ్ - రోహిణీ, పౌష్ణమ్ - రేవతీ, పిత్ర్యర్క్షమ్ - మఘా , భార్గవమ్ - శుక్రవారః .

అపవాదమాహ —

మూ — మహాలయే నైవ చతుర్దశ్యాదివర్జ్యమ్ .

వ్యా — కాష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాపరే పక్షే శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే । నైవ నన్దాదివర్జ్యం స్యాన్నైవ వర్జ్యా చతుర్దశీ ॥ * ॥ .

మూ — నైకస్య వర్గస్య త్రయోదశ్యాం కుర్యాత్ .

వ్యా — కాష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం నైకస్య వర్గస్య త్రయోదశ్యాముపక్రమేత్ । అతృప్తాస్తస్య యే చాన్యే ప్రజాం హింసన్తి తేఽగ్రజామ్ ॥*॥ అనేన పుత్రికాపుత్రధనహారిదౌహిత్రవ్యతిరిక్తేన మహాలయం పితృవర్గమాత్రస్య కార్యమితి సిద్ధమ్, విజ్ఞానేశ్వరాదౌ తథా నిశ్చయాత్ .

అపవాదమాహ —

మూ — మఘాయుక్తా త్రయోదశీ గజచ్ఛాయా చ ప్రశస్యతే .

వ్యా — అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శ్లో ॥ తథా వర్షాత్రయోదశ్యాం మఘాసు చ విశేషతః ॥ వా ॥ వర్షాత్రయోదశ్యామ్ - భాద్రపదకృష్ణత్రయోదశ్యామ్, విశేషతో మఘాయుక్తాయాం యద్దీయతే తత్సర్వమానన్త్యమశ్నుత ఇత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ నభస్యాపరపక్షే తు యత్ర కన్యాం ప్రజేద్రవిః । స మహాలయసంజ్ఞః స్యాద్గజచ్ఛాయాహ్వయస్తథా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ యదేన్దుః పితృదైవత్యే హంసశ్చైవ కరే

స్థితః । యామ్యాంతిథిర్భవేత్తాసహి గజచ్ఛాయాప్రకీర్తితా ॥ * ॥.

మూ — శస్త్రహతస్య పితురప్యేకోద్దిష్టం సదైవం చతుర్దశ్యామేవ మహాలయం కుర్యాత్.

వ్యా — మరీచిః ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్రహతస్య తు । ఏకోద్దిష్టం సుతఃకుర్యాచ్చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ మహాలయగ్రహణాచ్ఛస్త్రహతస్య మృతాహేశౌపార్వణమేవ కార్యమ్ । స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం సదైవతమ్ । తచ్ఛ్రాద్ధం దేవహీనం చేత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఇదమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — తథామమృతానామ్.

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ శస్త్రేణనిధనం యాతా యేచవిమృజ్జలాదిభిః । తేషామపిచతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం మహాలయే ॥ * ॥.

యతేరత్రతిథినియమమాహ —

మూ — యతేర్ద్వాదశ్యాం పార్వణం కుర్యాత్.

వ్యా — శ్రీవారాహే ॥ శ్లో ॥ సన్యాసినోప్యాబ్దికాదిపుత్రఃకుర్యాద్యథాతిథి । మహాలయేతుతచ్ఛ్రాద్ధం ద్వాదశ్యాంపార్వణేనతు ॥ * ॥ యథాతిథి - మృతాహఇత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాంపార్వణేనైవ శ్రాద్ధంకుర్యాన్మహాలయే । సుతస్సన్యాసినోఽన్యత్రమృతాహేపార్వణంచరేత్.

అత్ర గౌణకాలమాహ —

మూ — కన్యాపరపక్షేమహాలయేకథంచిచ్ఛ్రాద్ధాకరణేతులాయాం వాఽపరపక్షేమహాలయం కుర్యాదకరణేమహాన్దోషః.

వ్యా — సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ యేయందీపావలీరాజఽఖ్యాతాపఞ్చదశీ భువి । తస్యాందద్యాన్నచేద్దత్తం పితౄణాంవైమహాలయే ॥ * ॥ మహాలయే నదత్తంచేత్తస్యాందద్యాదిత్యర్థః । కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ వృశ్చికేసమనుప్రాప్తే పితరోదైవతైస్సహ । నిశ్వస్యప్రతిగచ్ఛన్తి శాపందత్వాసుదారుణమ్ ॥ తావత్ప్రేతపురీశూన్యా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ । వృశ్చికేసమనుప్రాప్తే నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ సూర్యేకన్యాగతే శ్రాద్ధం యోనకుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనంపుత్రాఃకుతస్తస్యపితృ

నిశ్వాసపీడయా ॥ * ॥ ఏవం ప్రత్యవాయస్మరణాత్ “ ॥ శ్లో ॥ మృతా హేఽహరహర్దర్శే శ్రాద్ధం యచ్చ మహాలయే । తన్నిత్యముదితమ్ ॥” ఇతి నిత్యేషు పరిగణనాచ్చ నిత్యం చ మహాలయమ్ । కన్యాగతేత్యుపలక్షణం పఞ్చమపక్షస్య శ్రాద్ధకాలత్వాత్ । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢీమవధిం కృత్వా యః పక్షః పఞ్చమో భవేత్ । తత్ర శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత కన్యాస్థోఽర్కో భవేన్న వా ॥ * ॥ సింహమాసాన్తే భాద్రపదాపరపక్షస్య కతిచిద్దినాని కదాచిత్సంభవన్తి, తదా సవితుః కన్యాగతత్వాభావేఽపి తేషు మహాలయం కార్యమిత్యర్థః । పఞ్చమపక్షస్యాధిక మాసత్వే సప్తమః పక్ష ఏవ శ్రాద్ధకాలః । తథా భృగుః ॥ శ్లో ॥ నభో వాఽథ నభస్యో వా యదా మాసో ద్విధా భవేత్ । సప్తమః పితృపక్షస్స్యాదన్యత్రైవ తు పఞ్చమః ॥ * ॥ చాన్ద్రమాసి దర్శాత్పరం నభ ఏవ నభస్యో భవతీతి నభో వాఽథ నభస్యో వేత్యుక్తిః, అతో మలమాసే మహాలయం న కార్యమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ మాసః కన్యాగతే భానావసఙ్క్రాన్తో భవేద్యది । దైవం పిత్ర్యం తదా జ్ఞేయం తులాస్థే కర్తురక్షయమ్ ॥” ఇతి వచనాత్.

పార్వణకాలనియమమాహ —

మూ — పార్వణశ్రాద్ధేష్వపరాహ్ణవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యా, యద్యపరాహ్ణద్వయే సా స్యాత్తత్రాధికా గ్రాహ్యా, యది సమా తదా పూర్వా ద్వయోస్సాయం వ్యాపిత్వే పరైవ గ్రాహ్యా, యది చ ద్వయోరపరాహ్ణయోర్న స్యాత్సాయంకాలే త్రిముహూర్తగా గ్రాహ్యా, యది న్యూనా కుతపకాలవ్యాపినీ ప్రశస్యతే.

వ్యా — సా - మృతతిథిః, తత్ర - అపరాహ్ణద్వయే, ద్వయోః - దినయోః, త్రిముహూర్తగా - షణ్ణాడీవ్యాప్తా, న్యూనా చేచ్ఛ్వః కుతపకాలవ్యాపినీ గ్రాహ్యేత్యర్థః । అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః పిత్ౄణాం తు యాఽపరాహ్ణానుయాయినీ । సా గ్రాహ్యా పితృకార్యే తు న పూర్వాహ్ణానుయాయినీ ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీ చేదాబ్దికస్య యదా తిథిః । మహతీ యత్ర తస్మింస్తాం ప్రశంసన్తి మహర్షయః ॥ * ॥ మహతీ - స్పర్శాధిక్యయుక్తా । గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఖర్వో దర్పో తథా హింస్రస్త్రివిధం తిథిలక్షణమ్ । ఖర్వదర్పౌ పరౌ గ్రాహ్యౌ హింస్రా స్యాత్పూ

ర్వాకాలికీ ॥ * ॥ ఖర్వా - వృద్ధిక్షయరహితా అపరాహ్ణద్వయేసమా, దర్పా - వృద్ధిపక్షే అపరాహ్ణద్వయేసమా, హింస్రా - క్షయపక్షే అపరాహ్ణద్వయేసమా । ఇదమేకం దర్శవిషయమ్, తథావక్ష్యతే । అత్ర షడ్దర్శ్యామే ॥ శ్లో ॥ సాయంతన్యపరత్ర చేన్మృతతిథిస్సైవాబ్దికే మాసికే గ్రాహ్యాసా ద్వ్యపరాహ్ణయోర్యదితదా యత్రాధికా సామతా । తుల్యా చేదుభయాఽపరాహ్ణసమయే పూర్వానచేత్స్యాద్ద్వయోః పూర్వైవత్రిముహూర్తగాస్తసమయే నోచేత్పరైవోచితా ॥ * ॥ దినద్వయే అపరాహ్ణవ్యాప్త్యా పరదినే సాయంకాలవ్యాపిత్వే పరదినమేవ గ్రాహ్యమ్ । నోచేదితి, సాయంకాలే త్రిముహూర్తవ్యాపిత్వాభావే పరైవతిథిర్గ్రాహ్యా । స్మృతిసారే ॥ శ్లో ॥ సాయంతన్యుత్తరా స్యాచ్చేత్పూర్వా స్వవిద్ధాపరాహ్ణికీ । సాయంగామివా పక్షే స్యాత్పరవిద్ధా ప్రశస్యతే ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీనచేత్స్యాన్మృతాహస్యయదాతిథిః । పూర్వవిద్ధైవకర్తవ్యా త్రిముహూర్తాఽభవేద్యది ॥ * ॥ అపరాహ్ణతిథివ్యాప్త్యభావే పూర్వేద్యుస్సాయం త్రిముహూర్తాచేత్సైవగ్రాహ్యేత్యర్థః । బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఉదితే దైవతం భానౌ పిత్ర్యంచాస్తమితే రవౌ । ద్విముహూర్తస్త్రిరహ్నః స్యాత్సత్సా తిథిర్హవ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ యథాక్రమం ఉదితే ద్విముహూర్తాదైవే గ్రాహ్యా అస్తమితే సాయం త్రిముహూర్తా కవ్యే గ్రాహ్యేత్యర్థః । తదేవమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అహ్న్యస్తమనవేళాయాం కలామాత్రాపి యాతిథిః । సైవప్రత్యాబ్దికే జ్ఞేయా నాపరాపుత్రహానిదా ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ దర్శంచపూర్ణమాసంచ పితుస్సాంవత్సరం దినమ్ । పూర్వవిద్ధముకుర్వాణో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ ” ఇతి నారదాది వచనమపరాహ్ణద్వయవ్యాపిత్వాభావే సాయంత్రిముహూర్తవ్యాపి తిథిగ్రహణపరం ద్రష్టవ్యమ్ । యత్తు యమవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే ప్రహరే ప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతే నరః । ఆసురంతద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం దాతా చ నరకంవ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తదాలస్యాదినాఽపరాహ్ణాతిక్రమపరమ్, కథంచిత్తత్రాసమ్భవే సాయాహ్నేఽప్యనుజ్ఞానాత్ । తథా వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ స్వకాలాతిక్రమే కుర్యాద్రాత్రేః పూర్వం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్నకర్తవ్యం శ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః ॥ * ॥ ఇతి । సన్ధ్యాయాం నిషేధాత్సా

యం కాలాభ్యనుజ్ఞా సిద్ధా । తథా వ్యాఘ్రపాదః ॥ శ్లో ॥ విధిజ్ఞశ్శ్రాద్ధయో
పేతస్సమ్యక్ పాత్రే నియోజకః । రాత్రేరన్యత్ర కుర్వాణః ప్రాప్నుయా
చ్ఛ్రాద్ధజంఫలమ్ ॥ * ॥ ననుసాయంవ్యాపి తిథిగ్రహణేఽపరాహ్ణే తద
భావేన తత్ర శ్రాద్ధం కథమితిచేన్నైవమ్, " ॥ శ్లో ॥ సాతిథిస్తదహో
రాత్రం యస్యామస్తమియాద్రవిః ।" ఇతిసాయంకాలతిథేరహోరా
త్రవ్యాపిత్వసిద్ధేః । తథాచ నారదః ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యేమూలంతిథేః ప్రోక్తం శా
స్త్రజ్ఞైః కాలకోవిదైః । తస్యైవదైవకార్యేషుతిథేరస్తమయం ప్రశస్యతే ॥ * ॥
స్మృతిసారేఽపి ॥ శ్లో ॥ పారణే మరణే చైవ తిథిస్తాత్కాలికీస్మృతా । పిత్ర్యేఽ
స్తమయవేళాయాం స్పృష్టాపూర్ణా నిగద్యతే ॥ * ॥ అత్ర సాయంకాలేపి
కథంచిచ్ఛ్రాద్ధాకరణే " ననక్తం శ్రాద్ధం కుర్వీతారబ్ధేచాసమాపనమ్ ।"
ఇత్యాపస్తమ్బవచనాత్, " మృతాహం సమతిక్రమ్య " ఇతిమృతాహా
తిక్రమే చణ్డాలత్వాపత్తేశ్చరాత్రౌప్రథమయామేపి ప్రత్యాబ్దికం కర్త
వ్యమితి గ్రన్థాన్తరేషు సమర్థితమ్ త్రిముహూర్తన్యూనత్వే గోభిలః ॥శ్లో॥
త్రిముహూర్తానచేద్గ్రాహ్యా పరైవకుతపేహి సా । కుర్వీత కుతపే శ్రాద్ధం
సాయాహ్నవ్యాపినీనచేత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నః ఖ
డ్గపాత్రంచ తథా నేపాళకమ్బళః । రూప్యం గావస్తిలాదర్భా దౌహిత్ర
శ్చాష్టమః స్మృతః ॥ పాపంకుత్సితమిత్యాహుస్తస్యసన్తాపకారిణః । అష్టా
వేతేయతస్తస్మాత్కుతపాఇతివిశ్రుతాః ॥ దివసస్యాష్టమేభాగే యదామ
న్దాయతేరవిః । సకాలఃకుతపోనామ పితౄణాం దత్తమక్షయమ్॥ ఊర్ధ్వం
ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్। ముహూర్తపఞ్చకం
హ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥ * ॥ .

ఇదమన్యత్రాతిదిశతి —

మూ — మాసికైకోద్దిష్టేష్వప్యేవం మధ్యాహ్నవ్యాపినీతిథిర్గ్రాహ్యా

వ్యా — ఏవమితి - ప్రథమం మధ్యాహ్నవ్యాపినీగ్రాహ్యా, మధ్యా
హ్నద్వయవ్యాపిత్వే యత్రాధికా సాగ్రాహ్యా, ఉభయత్రాభావే పూ
ర్వవిద్ధాగ్రాహ్యేత్యర్థః । గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఖర్వాదర్పా తథాహింస్రా
త్రివిధం తిథిలక్షణమ్ । ఖర్వాదర్పాపరేగ్రాహ్యే హింస్రాస్యాత్పూర్వ
కాలికీ ॥ * ॥ అస్యార్థఃప్రాగేవ సమర్థితః, ఇదంవచనం సర్వశ్రాద్ధవిష

యమితి సమర్థితం గ్రన్థేషు । దేవలః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కర్మ అ
పరాహ్ణే తు పైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్త
కమ్ ॥ * ॥ గాలవః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చైవ మధ్యాహ్నే చాపరాహ్ణే చ దైవిక
మ్ । ఏకోద్దిష్టం పార్వణం చ వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాగ్నికమ్ ॥ * ॥ ఆగ్నికమ్ - అ
గ్న్యాధానవృద్ధిశ్రాద్ధమ్, చాపరాహ్ణే కార్యమిత్యర్థః । శ్లోక గౌతమః
॥ శ్లో ॥ ప్రారభ్య కుతపే శ్రాద్ధం కుర్యాదారౌహిణం బుధః । విధిజ్ఞో విధిమా
స్థాయ రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ కుతపవిరిఞ్చ రౌహిణాఖ్యముహూ
ర్తత్రయమ్ - మధ్యాహ్నః, తత్రైకోద్దిష్టశ్రాద్ధేషు రౌహిణం న లఙ్ఘయేత్ ।
కుతపం ప్రారభ్య రౌహిణాన్తస్సమాపయేదిత్యర్థః । నన్వేకోద్దిష్టశబ్దేన
" ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం దైవహీనం విధీయతే । ఏకోద్దిష్టం యత్ర
యత్ర సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । దైవయుక్తం తు తత్కార్యం దైవహీనం న తద్భ
వేత్ ॥ " ఇతి గార్గ్యవచనోక్తయోర్దైవహీనం తద్యుక్తం వాద్యోచ్యత ఇతిశ
ఙ్కానిరాసాయోక్తమ్ । మాసికైకోద్దిష్టేష్వితి । అతస్సపిణ్డీకరణాత్ప్రా
క్తనమాసికవిషయం మధ్యాహ్నవిధానమ్ । నను " పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ
గ్రాహ్యా హ్యేకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్ " " అపరాహ్ణవ్యాపినీ గ్రాహ్యా పార్వ
ణే వా తిథిర్భవేత్ " " మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యా స్యాదేకోద్దిష్టే తిథిర్భవే
త్ " " అపరాహ్ణవ్యాపినీ యా పార్వణే సా తిథిర్భవేత్ " ఇత్యాదివచనై
స్సామాన్యేనైకోద్దిష్టస్య మధ్యాహ్నవిధానాత్సర్వస్యాప్యేకోద్దిష్టస్య మ
ధ్యాహ్నః కాల ఇతి చేన్న, సపిణ్డీకరణాత్పితృత్వం ప్రాప్తస్య " పూర్వా
హ్ణే దేవానాం మధ్యన్దినే మనుష్యాణామపరాహ్ణే పితృణామ్ " " పితౄణా
మపరాహ్ణే స్యాత్ " ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామపరాహ్ణ ఏవ శ్రాద్ధకర్తవ్యతా
విధానాత్ । " ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధం దేవహీనం విధీయతే । ఏ
కోద్దిష్టం తు తత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నే తత్ప్రకీర్తితమ్ ॥ " ఇతి వ్యాసేన దేవహీ
నైకోద్దిష్టస్యైవ మధ్యాహ్నవిధానాచ్చ న కథన్తావకాశః । అత్ర సఙ్గ్రహ
శ్లోకః ॥ శ్లో ॥ గ్రాహ్యావర్తనకాలికీ ద్విదివసే యద్యేవ మత్రాధికా శస్తా
తత్ర సమా క్షయే యది తదా పూర్వా తు వృద్ధౌ పరా । వృద్ధిహ్రాసవియుక్స
మాపి చ పరా మధ్యాహ్నయోస్సా న చేత్పూర్వైవేతి తిథిస్సపిణ్డనకృతేః ప్రా
క్మాసికేషూదితా ॥ * ॥

ఏవం మన్వాదిశ్రాద్ధేషు చ తిథిగ్రహణమిత్యాహ —

మూ — శ్రాద్ధాన్తరేష్వప్యేవమ్.

వ్యా — ఏవమ్ - పార్వణవత్తిథిగ్రహణమ్ "పార్వణే సా తిథిర్భవేత్" "పితౄణామపరాహ్ణస్స్యాత్" "అపరాహ్ణవ్యాపినీ గ్రాహ్యా" ఇత్యాదిభిరపరాహ్ణ ఏవ పార్వణవిధానాత్ఖర్వాదివచనాచ్చ । "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । సపిణ్డీకరణాభావాత్పార్వణం తస్య సర్వదా ॥" "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । అతస్సు తేన కర్తవ్యం పార్వణం తు మృతేఽహని ॥" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరాదౌ మృతాహే పార్వణవిధానాత్సన్న్యాసినః ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధమపరాహ్ణవ్యాపిన్యామేవ తిథౌ కార్యమ్.

ఏవం దర్శేఽపీత్యాహ —

మూ — దర్శేఽప్యేవమ్.

వ్యా — పార్వణవత్తిథిగ్రహణమిత్యర్థః.

అత్ర విశేషమాహ —

మూ — అత్ర విశేషోఽపరాహ్ణద్వయే క్షయే యదా తుల్యా తదా సర్వేషాం పూర్వా యదా వృద్ధౌ వృద్ధిహ్రాసవియోగే వా సమా తదాఽఽహితాగ్నేః పూర్వా అన్యేషాం స్త్రీశూద్రానాహితాగ్నీనాముత్తరేతి నిర్ణయః, బోధాయనకాణ్వవాజసనేయ్యాదిభిస్సాయం ద్విత్రినాడీయుక్తో దర్శో గ్రాహ్యః, స్పర్శతారతమ్యానాదరేణ "వృద్ధావపరైవ సర్వేషామ్" ఇత్యుక్తం దురుక్తమ్ "॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యా యదా భవేత్ । తత్రాల్పత్వమహత్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణి ॥" ఇతి వచనవిరోధాత్.

వ్యా — ఏవమ్ - ప్రథమమపరాహ్ణవ్యాపినీ గ్రాహ్యా అమావాస్యా సాఽపరాహ్ణద్వయే యది స్యాద్యా మహతీ సైవ గ్రాహ్యేతి । అపరాహ్ణద్వయవ్యాపినీతి వచనం కాలనిర్ణయోదాహృతమ్ । జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపీ యది దర్శస్తిథిక్షయే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాలీ నిరగ్న్యాదేః కుహూర్మతా ॥ సామ్యేఽపి చ కుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాఙ్గవేదిభిః ॥ * ॥ కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీ ద్విజైర్గ్రాహ్యా సాగ్నికైః పితృకర్మణి ।

స్త్రీభిశ్శూద్రైః కుహూర్గ్రాహ్యా తథాచానగ్నికైర్ద్విజైః ॥ దృష్టచన్ద్రా సినీవాలీ నష్టచన్ద్రా కుహూర్మతా । సినీవాలీకుహూశ్చైవ శ్రుత్యుక్తే పితృకర్మణి ॥ * ॥ యజ్వభిస్సినీవాలీ నిరగ్న్యాదిభిః కుహూర్గ్రాహ్యేతి శ్రుత్యుక్తేత్యర్థః । తతశ్చ " ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాత్పరతో యత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే । సినీవాలీతి సా జ్ఞేయా పితృకార్యేషు నిష్ఫలా ॥ " ఇతి వచనమ్, " ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధామమావాస్యాం మోహాదజ్ఞానతోపి వా । శ్రాద్ధకర్మాణి యే కుర్యుస్తేషామాయుః ప్రహీయతే ॥ " ఇతి ప్రచేతోవచనం చ నిరగ్న్యాదివిషయం కాణ్వవాజసనేయ్యాదివ్యక్తవిషయం వా ద్రష్టవ్యమ్ । అత్ర మద్ధర్మీయే ॥ శ్లో ॥ దర్శో యత్రాపరాహ్ణం స్పృశతి స దివసశ్శ్రాద్ధకాలో ద్వయోశ్చేద్యత్రానల్పస్స తు స్యాద్యది భవతి సమః క్షీయమాణే తు పూర్వః । వృద్ధౌ సామ్యేప్యనగ్నేర్భవతి వృషలయోశ్చ శ్వ ఏవాహితాగ్నేః పూర్వో నత్వాపరాహ్ణం స్పృశతి స కుతపశ్శ్రాద్ధకాలః ప్రశస్తః ॥ * ॥ పూర్వదినే పరదినే వా యత్రాపరాహ్ణే దర్శస్పర్శోఽధికోనల్పస్స ఏవ గ్రాహ్యః, క్షయపక్షే ద్వయోరపరాహ్ణయోస్స్పర్శసామ్యే సర్వైః పూర్వదినం గ్రాహ్యమ్, " దర్శం చ పూర్ణమాసం చ " ఇతి స్మృతేః । వృద్ధిపక్షే వృద్ధిక్షయరహితే చాపరాహ్ణద్వయే స్పర్శసామ్యే సాగ్నేః పూర్వః నిరగ్న్యాదేః పర ఏవ దివసో గ్రాహ్య ఇత్యర్థః । తథా శ్లోకావస్తమ్భః ॥ శ్లో ॥ కుతపాద్యేకముహూర్తాంస్త్రీన్యదా చరతి భాస్కరః । స కాలః కుతపస్తత్ర పితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ శ్లోకగౌతమశ్చ ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేత్ప్రతిపదో భూతే సాయమమా యది । ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యా ప్రతిపన్మిశ్రితా చ యా । తయోశ్చ పితృకార్యేషు గ్రాహ్యా కుతపకాలికీ ॥ * ॥ ఏవం కుతపకాలవ్యాప్త దర్శగ్రహణస్మరణాన్న సాయన్తనగ్రహణమ్ । ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ స్యాతాం తే యది మధ్యాహ్నే చాపి శ్రాద్ధం తత్ర కథం భవేత్ । తిథిక్షయే సినీవాలీ తిథివృద్ధౌ కుహూర్మతా ॥ సామ్యేపి చ కుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాఙ్గవేదిభిః ॥ * ॥ మధ్యాహ్నాత్పరతః కుహూస్సినీవాలీ చ తే స్యాతాం చేదపరాహ్ణే తిథిక్షయే స ఏవ భవేతాం యది తదా సినీవాలీ గ్రాహ్యేత్యర్థః । కాణ్వాజనాద్యాదివచనానుసారాదేవమేవార్థస్సమర్థనీయః, స్పర్శతారతమ్యే తునరధికస్యైవ గ్రా

హ్యత్వనిర్ణయాత్ । తదుక్తమ్ “ తత్రాల్పత్వమహత్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణి । ” ఇతి “ యత్రానల్పస్తు సా స్యాత్ ” ఇతిచ, అతః కృతాన్నపరాహ్ణవ్యాపిత్వే తదేకదేశవ్యాపిత్వే వ్యయమేవ నిర్ణయ ఇతి । కాలాదర్శే స్వర్భాధిక్యమనాదృత్య క్షయే పూర్వదినగ్రహణం కైశ్చిదుక్తం మరుక్తమేవ । ఉభయోరపరాహ్ణవ్యాప్త్యభావే కుతపకాలవ్యాపినీ గ్రాహ్యేత్యుక్తమ్ “ ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యా ప్రతిపన్మిశ్రితాపివా । పిత్ర్యే కర్మణి విద్వద్భిర్గ్రాహ్యా కుతపకాలికీ ॥ ” ఇతిహారీతాద్యైః । ఏవమప్యపరాహ్ణః పితౄణామిత్యుత్పత్తి శిష్టాపరాహ్ణ ఏవ శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । తథా జాబాలిః ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యా నాపరాహ్ణే భవేద్యది । ప్రతిపద్యపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిత్వాభావే పూర్వదినం గ్రాహ్యమితి సప వాహ ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపద్యప్యమావాస్యా నాపరాహ్ణగతా యది । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా పితృకర్మణి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి, తత్కాత్యాయన బోధాయనాది విషయమ్ । తథా చ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఘటికైకాప్యమావాస్యా నాపరాహ్ణగతా యది । భూతవిద్ధైవ సా గ్రాహ్యా దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ * ॥ కాత్యాయనోఽపి ॥ శ్లో ॥ సినీవాల్యపరాహ్ణే చేదృగాపస్తమ్బసామినామ్ । సాయాహ్నే ద్విత్రినాడీ చేత్సా బోధాయనకాణ్వయోః ॥ * ॥ తథా త్రైరేవోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీదినాన్తే తు చతుస్త్రిఘటికా యది । అమాభూతేపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వాజసనేయిభిః ॥ * ॥ అత్ర శ్రీధరః ॥ శ్లో ॥ సాతిథిస్త్రిముహూర్తా స్యాత్పూర్వామస్తమయాద్రవేః । వృద్ధావణ్ణాదికా తత్ర క్షయే త్రిప్రస్పమే చతుః ॥ * ॥.

మూ — యోయస్యాం మ్రియేత తస్య తస్యాం తిథావేవ మాసికాబ్దికే కుర్యాత్ .

వ్యా — అత్ర వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ మాసిపక్షే తిథిస్పృష్టే యోయస్మిన్ మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దంతు తథాభూతం క్షయాహం తస్య తద్విదుః ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతిః పక్షే యస్య యస్యాం తిథౌ భవేత్ । తస్యామేవ తిథౌ కుర్యాదాబ్దికం మాసికం తథా ॥ * ॥ తతశ్చ మాసపక్షతిథిష్వన్యతరానన్వయే నతత్ర శ్రాద్ధం కార్యం మాసాదియుక్తస్యైవ శ్రాద్ధకాలత్వాత్ .

మూ — సఙ్క్రాన్తానుమృతో స్థితిభేదే యథాతిథికుర్యాత్ .

వ్యా — స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానేతు మృతాహస్తు యథాతిథి । యస్యాంతిథౌమృతాభార్యా తస్యామేవాబ్దికంచరేత్ ॥ పూర్వేద్యుర్వాపరేద్యుర్వా భర్తారం యానుగచ్ఛతి । తస్యాఽపతిదినేశ్రాద్ధం మృతాహస్తుయథాతిథి ॥ * ॥ తిథిమనతిక్రమ్య మృతాహఏవాబ్దికం కుర్యాదిత్యర్థః .

మూ — సౌరేమాస్యేకస్మిన్తిథిద్వయసమ్భవే పరస్యామేవశ్రాద్ధం కుర్యాత్తత్రసజాతీన్ద్వుపరాగదోషే పూర్వస్యాం తత్రైవంచేత్పరస్యాముభయత్రాప్యేవంచేత్పరస్యామ్ .

వ్యా — అత్రస్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ జన్మర్క్ష తీర్థర్క్ష గతాసు భాని యద్యేకమాసేతు పునర్భవాని । పునర్భవేష్వేవహిముఖ్యకంస్యాత్తత్రాపిసజాతీన్ద్వుపరాగవర్జమ్॥ తథా ॥ ఏకేమాసిద్వే తిథీచేత్పరస్యాత్పూర్వస్తస్మిన్సూర్యసజాతీన్దుదుష్టే । ద్వావప్యేవం సంయుతౌచేత్పరస్యాత్సర్వంచైవం చన్ద్రసూర్యోపరాగే ॥ * ॥ నను యద్యేకస్మిన్మాస్యేకైవ తిథిరత్రనసన్దేహః , తిథిద్వయసమ్భవే పునర్నిరణాయి , క్వచిత్సౌరమాసే మృతతిథ్యభావే కథమితిచేత్ ? ఇత్థమ్ , తత్ర గతమృతతిథేరాబ్దికత్వాత్తదాది పరిగణయ్య ద్వాదశమృతతిథిషు గతేషు ద్వాదశమాసాన్తేయాతిథిస్సైవగ్రాహ్యా “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశేమాసి కార్యాపిణ్డక్రియాసుతైః । ” ఇతిలఘుహారీతస్మృతేః ,“ ॥ శ్లో ॥ సౌరేమాసితిథిర్నోచేచ్చాన్ద్రమాసస్తుగృహ్యతే । ” ఇతివచనాచ్చ .

ఇదమాహ —

మూ — క్వచిత్సౌరేమాసి తిథ్యభావే చాన్ద్రతిథౌ ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్పూర్వతిథిగ్రహణ వచనంచాన్ద్రవిషయమ్ .

వ్యా — స్మృతిసఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసిద్వినక్షత్రం తిథిర్వాపసమ్భవేద్యది । పిత్ర్యంపూర్వేతుకర్తవ్యంజన్మర్క్షమపరంతథా ॥ * ॥ శ్లో ॥ తిథిర్నక్షత్రమేకస్మిన్మాసిద్విదినభాగ్యది । తిథిఃపూర్వాతుకర్తవ్యాజన్మనక్షత్రముత్తరః ॥ * ॥ శ్లో ॥ ఏకమాసేద్వితీర్థర్క్షేహ్యన్త్యర్క్షే తీర్థమాచరేత్ । తథాజన్మర్క్షమపరం తిథిఃపూర్వాతుశోభనా ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥ ఏకసంజ్ఞౌయదామాసౌభవతాం సంవత్సరేక్వచిత్ । తత్రా

ద్వైపిత్ర్యకార్యాణిదేవకార్యాణిచోత్తరే ॥" "మలమాసేతుతత్స్మృతమ్" "మలమాసేతు తత్కార్యం నాన్యేషాంతుకథంచన" ఇత్యాదిశాతాతపవచనైకాఙ్గ్యాన్మలమాసమృతప్రత్యాబ్దికవిషయమితి మలమాసప్రకరణేఽస్మాభిస్సమర్థితమ్। యద్వా అధికమాసేతిథిద్వయసమ్భవేపిసౌరపక్షేమాసప్రోక్తత్వేనదోషాభావాత్పూర్వతిథిగ్రహణపరం తద్వచనజాతమిత్యవిరోధః.

మూ — తదేవం సౌరచాన్ద్రమాసౌ శాస్త్రవిహితౌ యథాచారం గ్రాహ్యౌ.

వ్యా — జ్యోతిర్గణేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ సౌరోమాసోవివాహాదౌయజ్ఞాదౌ పావనస్స్మృతః। ఆబ్దికేమాసికేచైవ చాన్ద్రోమాసఃప్రశస్యతే ॥ * ॥ అత్రేయే ॥ శ్లో ॥ అభిషేకేతునక్షత్రం సావనంవేతనాదిషు। పిత్ర్యేచాన్ద్రమసంశస్తం సౌరంస్మార్తేఽత్వనిన్దితమ్ ॥ * ॥ గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం చపూర్వేద్యుర్మాస్యష్టకామాయుగాదయః। మన్వాదయోక్షయాఃపఞ్చమ్యాద్యాశ్చాన్ద్రప్రకీర్తితాః ॥ మాసికేచాబ్దికేవస్త్రధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు। భృత్యోపకల్పనాయాంచ మాసాబ్దౌసౌరసావనౌ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ చాతుర్మాస్యాదిమన్వాదిశ్రీభీమేచయుగాదయః। చాన్ద్రమాసేషుసఙ్గ్రాహ్యాఃప్రత్యాబ్దికశుభంవినా ॥ * ॥ ఏవంతయోర్విహితత్వేపి "॥ శ్లో ॥ యేనాస్యపితరోయాతా యేనయాతాఃపితామహాః। తేనయాయాత్సతాంమార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతి ॥ యత్రశాస్త్రగతిర్భిన్నాసర్వకర్మసు భారత। తస్మాత్కులక్రమాయాత మాచారం త్వాచరేద్బుధః ॥ శిష్టాచారః స్మృతిర్వేదస్త్రివిధం ధర్మలక్షణమ్।" ఇతి మనుసుమన్త్వాది వచనైఃపిత్రాది నియతాచారోగ్రాహ్యః, తదభావే "॥ శ్లో ॥ ఆచారశ్చైవ సాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవచ।" ఇతి మనుస్మృతేరాత్మనస్తుష్ట్యావాఽన్యతరమాసోగ్రాహ్యః। ద్రమిడేషుప్రాయశః "॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం సౌరమాసేస్యాత్సజాగ్రన్నిరపి తైతిథౌ। సౌరేమాసితిథిర్నస్యాచ్చాన్ద్రమాసేపితత్స్మృతమ్॥ భృగోః" ఇతి వసిష్ఠాది వచననిచయైస్సౌరమాసపవాచారోదృశ్యతే.

మూ — తిథిజ్ఞానే మాసాజ్ఞానే మాఘాషాఢయోఃక్వచిన్మాసే మాసి కాబ్దికేకుర్యాన్మాసజ్ఞానే తిథ్యజ్ఞానే తస్యామావాస్యాయాం కృష్ణైకాదశ్యాం ద్వాదశ్యాంశ్రవణేవా కుర్యాద్దైవాదన్తరితం చైవం

ఉభయాజ్ఞానె ప్రస్థానమాసజ్ఞానే తిథ్యజ్ఞానే పూర్వోక్తతిథ్య
న్యతరస్యాం ప్రస్థానతిథిజ్ఞానే మాసాజ్ఞానే పూర్వోక్తాన్యతర
మాసె పక్షాజ్ఞానే కృష్ణపక్షే సర్వాజ్ఞానే మృతిశ్రవణాహే తస్మా
సదర్శే సంస్కారాహే వా కుర్యాత్.

వ్యా — సర్వథాతిథివిచ్ఛేదో నకర్తవ్య ఇత్యర్థః । తథాఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ తిథిచ్ఛేదో నకర్తవ్యో వినాశౌచం యదృచ్ఛయా । పిణ్డం శ్రాద్ధంచ దాతవ్యం విచ్ఛిత్తిం నైవ కారయేత్ ॥ జ్ఞానినోఽజ్ఞానినో వాపి మూర్ఖః పణ్డితోపి వా । మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ॥ * ॥ అత్ర బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ యదా మాసో నవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతం దినమేవతు । తదా హ్యాషాఢకే మాసే మాఘే వా తద్దినం భవేత్ ॥ నజ్ఞాయేత మృతాహశ్చేత్ప్రోషితే సంస్థితే సతి । మాసశ్చేత్ప్రతివిజ్ఞాతస్తద్దర్శే స్యాత్తదాబ్దికమ్ ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే విచక్షణైః ॥ * ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ దినమాసౌ నవిజ్ఞాతౌ మరణస్య యదా తిథిః । ప్రస్థానమాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ పూర్వోక్తయాదిశా ॥ * ॥ పూర్వోక్తయా - ప్రస్థానమాసజ్ఞానే తిథ్యజ్ఞానే తత్కుహూస్తత్కృష్ణద్వాదశీ వా గ్రాహ్యా, మాసాజ్ఞానే ప్రస్థానతిథిజ్ఞానే మాఘాషాఢయోరన్యతరస్మిన్మాస ఇత్యుక్తరీత్యేత్యర్థః । యదా మృతమాసో మృతతిథిః ప్రస్థానమాసో ప్రస్థానదినంచ నజ్ఞాయతే తదా, ప్రచేతాః ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతేఽమావాస్యాయాం శ్రవణదినే సంస్కారాహే వా ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్రేయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాం శ్రవణే దర్శే దేశాన్తరమృతిశ్రుతౌ । శ్రాద్ధం దద్యాన్నభస్యస్య చతుర్దశ్యాం క్షతస్య చ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ మాసస్తిథిర్వా ప్రస్థానదినం వా శ్రవణం నచేత్ । యస్మిన్దినే తు సంస్కారః క్షయాహస్తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ శ్రవణమ్ - మృతిశ్రవణమ్.

మూ — దర్శోపరాగాదౌ స్నాత్వా శుక్లవాసాః ప్రాణానాయమ్య
ప్రాచీనావీతీ సఙ్కల్ప్య "ఆయాతపితరః" ఇతి పితౄనావా
హ్య "సకృదాచ్ఛిన్నమ్" ఇతి దర్భానాసనార్థానాస్తీర్య సవ్యం
జాన్వాచ్య దక్షిణాముఖః పాణిభ్యాం పితృతీర్థేన వామాఙ్గుష్ఠమూ

లనిహితైస్తిలైః పిత్రాదీంస్తర్పయేత్తతోఽవసానాఞ్జలిముత్సృజ్య "ఊర్జంవహన్తీః" ఇత్యుదకం త్రిఃప్రదక్షిణీకృత్య తృప్యత తృప్యత తృప్యతేతి త్రిరుదకాఞ్జలిముత్సృజ్యోత్థాయ తృప్యధ్వమితి త్రిరుక్త్వా "నమోవఃపితరోరసాయ" ఇతిపిత్ర్యానుపతిష్ఠతే, తతస్స్నానవస్త్రం చతుర్గుణీకృత్య యేకేచేతి మన్త్రేణ సదశం తీరే నిపీడయేత్, "పితృవంశ్యా మాతృవంశ్యాయేచాన్యే మత్తఉదకమర్హన్తి తాన్ స్వధానమస్తర్పయామీత్యవసానాఞ్జలిః" ఇత్యుక్తమ్, నస్థలే బహిరేపినోదకే నపాత్రే నైకపాణినానార్ద్రవాససా నాన్యహస్తదత్తైస్తిలైర్నాన్యత్ర నిక్షిప్తైర్నాక్షతయుక్తైస్తర్పయేత్, యద్యశక్తోగృహే తర్పయేత్పాత్రాద్వా జలమాదాయ శుభేపాత్రాన్తరే తర్పయేత్తదాపాత్రజలేషు తిలాన్ప్రక్షిప్య వామమిశ్రైస్తిలైస్తర్పయేదత్రమృణ్మయం పాత్రం వర్జయేత్తైజసం ప్రశస్యతే తదభావే జలపూర్ణగర్తేవాతర్పయేత్, కాత్యాయనస్తు "సవ్యాన్వారబ్ధేన పాణినాతర్పయేత్తిలాభావే సువర్ణేన దర్భైర్వా యత్రాశుచిస్థలం దర్భహీనంవా కామమప్సు తర్పయేత్తిలగ్రహణే తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోగం వర్జయేత్సారాక్షసీ ముద్రా దక్షిణాఙ్గుష్ఠేనైవాఞ్జలౌ తిలాన్ క్షిపేత్".

వ్యా — అత్రక్రమాత్సంవాదవచనాన్యుచ్యన్తే, యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఆవాహ్యపూర్వవన్మన్త్రైరాస్తీర్యచ కుశాంశ్శుభాన్ । గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్పయేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ "ఆయాంతపితరః" ఇతిపిత్ౄనావాహ్య "సకృదాచ్ఛిన్నమ్" ఇతి దర్భానాసనార్థానాస్తీర్య తేషు వత్సగోత్రాన్ విష్ణుశర్మణఃపిత్ౄన్ స్వధానమస్తర్పయామీతి తర్పయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ సవ్యంజానుతతోన్వాచ్య పాణిభ్యాం దక్షిణాముఖః । తల్లిఙ్గైస్తర్పయేన్మన్త్రైస్సర్వాన్ పితృగణాంస్తథా ॥ * ॥ మన్త్రానాహ ॥ శ్లో ॥ ఉదీరతామఙ్గిరస ఆయాన్త్వితిమూర్జమిత్యపి । పితృభ్యఇతియేచేహ మధువాతాఇతిత్ర్యృచమ్॥ పిత్ర్యాన్ధ్యాయన్ప్రసిఞ్చేద్వై జపేన్మన్త్రాన్యథాక్రమమ్ । తృప్యధ్వమితిచత్రిర్వైతతఃప్రాఞ్జలిరానతః ॥ నమోవఇతిజప్త్వావై తతోమాతామహానపి ।

తర్పయేదానృశంస్యార్థం పరమంధర్మమాస్థితః ॥ గోత్రనామస్వధాకా
రైస్తర్పయేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతః “ ఉదీరతామవరఉత్పరాసః - అఙ్గి
రసోనఃపితరః - ఆయన్తునఃపితరః ” ఇతిత్రిభిస్త్రీనుదకాఞ్జలీన్పితృభ్యో
దత్వా “ ఊర్జంవహన్తీః - పితృభ్యస్స్వధావిభ్యః - యేచేహపితరః ” ఇ
తిత్రిభిస్త్రీనుదకాఞ్జలీన్ పితామహేభ్యోదత్వా “ మధువాతా ” ఇతి
తృచేన ప్రత్యేకంమన్త్రైస్త్రీనుదకాఞ్జలీన్ప్రపితామహేభ్యోదత్వా త
తో మాతృపితామహీప్రపితామహీభ్యస్స్వధానమస్తర్పయామీతి ప్రత్యే
కం త్రీనుదకాఞ్జలీనుత్సృజ్య మాతామహాదీన్ పిత్రాదివత్తైర్మన్త్రైఃక్ర
మాత్తర్పయేత్తతోమాతామహ్యాదీన్మాతృవత్తర్పయిత్వోత్థాయ తృప్యధ్వ
మితి త్రిరుచ్చార్య ప్రాఞ్జలిరానతస్సన్ “ నమోవఃపితరోరసాయ ” ఇ
తిమన్త్రైః “ వసిష్ఠోభూయాసమ్ ” ఇత్యన్తం జప్త్వా యథాసుఖం గ
చ్ఛతేత్యుచ్చార్యయోగ్యాన్దాపయేత్ । హారీతః ॥ శ్లో ॥ వసిత్వా వసనం
శుష్కం స్థలఆస్తీర్ణబర్హిషి । విధిజ్ఞస్తర్పణం కుర్యాత్సర్వాన్ పితృగ
ణాంస్తథా ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ నోదకేషు నపాత్రేషు నకుర్యాన్నైక
పాణినా । నోపతిష్ఠతితత్తోయం యన్నభూమౌప్రదీయతే ॥ పాత్రాద్వా
జలమాదాయ శుభేపాత్రాన్తరేక్షిపేత్ । జలపూర్ణేఽథవాగర్తే నస్థలేతు
విబర్హిషి ॥ * ॥ తిలదర్భాభావే మరీచిః ॥ శ్లో ॥ తిలానామప్యభావేతుసు
వర్ణరజతాన్వితమ్ । తదభావేనిషించేత్తు దర్భమాత్రేణవాపునః ॥ య
త్రాశుచిస్థలంవాస్యాదుదకేదేవతాః పితౄన్ । తర్పయేత్తు యథాకామమ
ప్సుసర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ * ॥ దర్శాదౌ నిషిద్ధవారాదిసమ్భవేపి తిలైరే
వ తర్పయేదిత్యాహ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగేపితుశ్శ్రాద్ధే పాతేఽమా
యాంచ సఙ్క్రమే । నిషిద్ధేపిహిసర్వత్రతిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥ తిథివా
రసమాయోగనిషిద్ధోయఉదాహృతః । ఋషిభిస్తర్పణేనిత్యే నైమిత్తికేనతు
బాధ్యతే ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ గన్ధపుష్పాక్షతతిలైస్సార్ధం తర్పణ
ముత్తమమ్ । దేవాన్బ్రహ్మఋషీంశ్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః ॥ పితౄన్
సాక్షాత్తిలైరేవ తర్పయేద్ద్విజసత్తమః ॥ * ॥ అవధారణేనాక్షతాదినిషే
ధః । మరీచిః ॥ శ్లో ॥ ముక్తహస్తేన దాతవ్యం నముద్రాం తత్రదర్శయే
త్ । వామహస్తేతిలాన్గ్రాహ్య ముక్తహస్తస్తుదక్షిణః ॥ తర్జన్యఙ్గుష్ఠవం

యోగో రాక్షసీముద్రికామతా । రాక్షస్యాముద్రయాయుక్తం తత్తోయం
రుధిరం భవేత్ ॥ * ॥ అతస్తిలగ్రహణే తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోగం వర్జయేత్ । అ
త్రవిష్ణుపురాణే పితృతర్పణాన్తే కామతర్పణం సక్ష్మైపతర్పణంచోక్తమ్
॥ శ్లో ॥ యేబాన్ధవాఽబాన్ధవాశ్చ యేఽన్యజన్మని బాన్ధవాః । తేతృప్తిమఖి
లాంయాన్తు యశ్చాస్మత్తోఽభివాఞ్ఛతి ॥ యత్రక్వచనసంస్థానాం క్షు
త్తృష్ణోపహతాత్మనామ్ । తేషాంహి దత్తమక్షయ్యమిదమస్తు తిలోదకమ్ ॥
యేమత్కులే లుప్తపిణ్డాః పుత్రదారవివర్జితాః । తేషాంహి దత్తమక్షయ్యమి
దమస్తు తిలోదకమ్ ॥ ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తం జగత్తృప్యత్వితి బ్రువన్ । క్షిపే
త్పయోఞ్జలీంస్త్రీంస్తు కుర్వన్ సక్ష్మైపతర్పణమ్ ॥ * ॥ అవసానాఞ్జలిమా
హ కాత్యాయనః ॥ వా ॥ పితృవంశ్యా మాతృవంశ్యా యేచాన్యే మత్త
ఉదకమర్హన్తి తాన్ స్వధానమస్తర్పయామీత్యవసానాఞ్జలిః ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్ర పక్షే పితృతర్పణాన్తే కామోదకమవసానాఞ్జలించదత్వా "నమో
వఃపితరః" ఇతిపిత్ౄనుపతిష్ఠతే । ఉద్ధృతజలతర్పణే మరీచిః ॥ శ్లో ॥ య
ద్యుద్ధృతం నిషించేత్తు తిలాన్ సమ్మిశ్రయేజ్జలైః । అతోఽన్యథాతుసవ్యే
న తిలాగ్రాహ్యావిచక్షణైః ॥ * ॥ అతోఽన్యథా - స్థావరోదకే అనుద్ధృ
తేఇత్యర్థః । " ॥ శ్లో ॥ తిలైరఙ్గుష్ఠమూలస్థైర్నాన్యదత్తైఃక్వచిత్ స్థితైః । పి
తృతీర్థేన పిత్రాదీంస్తర్పయేత్పితృదిఙ్ముఖః ॥ " క్వచిత్ స్థితైః - వామాఙ్గు
ష్ఠమూలవ్యతిరిక్తే పాత్రశిలాదౌ నిక్షిప్తైః, "వామహస్తేతిలాగ్రాహ్యాః"
ఇతినియమాత్ । శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ తిలైస్సప్తాష్టభిర్వాపిసమవేతాన్
జలాఞ్జలీన్ । భక్తినమ్రస్సముద్దిశ్య భువ్యస్మాకం ప్రదాస్యతి ॥ * ॥ .

తర్పణకాలవ్యవస్థామాహ —

మూ — దర్శేతర్పణం పూర్వం తతశ్శ్రాద్ధం ప్రత్యాబ్దికేతు పరేద్యుః
ప్రాతఃసమాపయేత్తస్మిన్నేవాహ్ని శ్రాద్ధాత్పరంతర్పణంతీర్థోపరా
గాదౌ సువర్ణశ్రాద్ధే శ్రాద్ధానన్తరం తర్పణం సపిణ్డీకరణషోడశ
శ్రాద్ధమద్రవ్యబ్రాహ్మణసమ్పత్తిప్రీతిశ్రాద్ధేషుచ నతర్పణంభవతి.

వ్యా — కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్లో ॥ దర్శేస్నాత్వాపితృభ్యస్తు దద్యాత్కృ
ష్ణతిలోదకమ్ । అన్నంచ విధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేనవర్ధతే ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వ
రే ॥ శ్లో ॥ ననిర్వపతియశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయేమా

సిమాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః ॥ పరేద్యుశ్శ్రాద్ధకృన్మర్త్యో యోఽనత ర్పయతేపితౄన్ । ప్రాతస్స్నాత్వాతిలైర్యుక్తం శాపందత్వా వ్రజన్తి తే ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారాదౌ ॥ శ్లో ॥ తిలోదకంతు పూర్వంస్యాదాను శ్రాద్ధం తతశ్చరేత్ । ప్రత్యాబ్దికేమాసికేచ పరేహనితిలోదకమ్ ॥ * ॥ మాసికమ్ - మాసికార్యమితివిహితమ్ ॥ శ్లో ॥ మహాలయే స్వర్నశ్రాద్ధే శ్రాద్ధంకృత్వాతిలోదకమ్ । కుర్యాత్తీర్థోపరాగాదౌ శ్రాద్ధంకృత్వాతి లోదకమ్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దాద్దశవిప్లవాది విహితానుశ్రాద్ధసఙ్గ్రహః ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యబ్రాహ్మణసమ్పత్తౌ ప్రీతిశ్రాద్ధానుమాసికే । సంవత్సరవిమోకేచ నకుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ * ॥ సంవత్సరవిమోకః - సపిణ్డీకరణమ్, తత్సా హచర్యాత్ప్రత్యానుమాసికం షోడశశ్రాద్ధాని.

ఉక్తార్థసఙ్గ్రహమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ స్వధానమస్తర్పయామీ త్యేకైకం త్రిస్తిలోదకైః । పితౄన్ మాతామహాన్ స్నాత్వాసస్త్రీకాం స్తర్పయే త్క్రమాత్ ॥" ఇతి విష్ణుః.

ఏకాదశఖణ్డః.

అత్ర నారాయణబలిమనేకప్రకారమాహు స్తత్ర మహాప్రామాణికవిజ్ఞానేశ్వరోక్తం తత్ప్రకారం తావదాహ —

మూ — అథాతో నారాయణబలిర్మృతౌ, కృచ్ఛ్రాచరణపూర్వకం నారాయణబలింకృత్వా తతఔర్ధ్వదైహికంకుర్యాత్ । అత్ర శుక్లైకాదశ్యాం పాయంవిష్ణుం విధివదభ్యర్చ్య ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీత్యముష్య ప్రేతస్య నారాయణబలింకరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య విష్ణుసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు మార్జయతాం మమప్రేత ఇత్యపోమార్జయిత్వా మధుఘృతాప్లుతాన్ తిలమిశ్రాన్ దశపిణ్డాన్ సవ్యంజాన్వాచ్య దక్షిణాముఖోఽముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైతంపిణ్డం దదామీత్యముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠేతివా పితృతీర్థేన దక్షిణాపవర్గాన్ క్రమాద్దత్వా గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య భక్ష్యభోజ్యఫలానిచ దత్వా

పూర్వవన్మార్జయిత్వా నద్యప్సు సి పిణ్డాన్ ప్రక్షిపేదత్ర యతిః శ్చ
తిః క్రియమాణం విష్ణుం బుద్ధౌ సమాధాయ నమో విష్ణవ ఇత్యేవ సర్వం
కుర్యాదథ రాత్రౌ చతురష్టౌ వా విప్రానముష్య ప్రేతస్య నా
రాయణబల్యర్థే భవద్భిః క్షణః కర్తవ్య ఇతి ప్రత్యేకం నిమన్త్ర్య తే
ష్వేకం గుణవన్తం ప్రేతార్థే వృత్వా తద్దినే తైస్సహోపవసేద
థశ్వోభూతే నిత్యకర్మాన్తే ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రోత్తరీయాన్ బ్రాహ్మ
ణాన్ పూర్వవన్నిమన్త్ర్య దిశాభిముఖోఽవటే పాదావవనిజ్య
కృసరతామ్బూలాది దత్త్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వా స్నాత్వా మ
ధ్యాహ్నే విప్రానాహూయోదఙ్ముఖాన్యథాజ్యేష్ఠమాసనేషూ
పవేశ్య వివస్వద్బిమ్బవర్తినం సర్వనియన్తారం విష్ణుం విధివదారా
ధ్య సర్వత్ర తిలాన్ ప్రకీర్య భుక్తిదేశాద్దక్షిణదేశే దక్షిణాప్రాగ
గ్రాన్ దర్భానాస్తీర్య తత్ర దర్వీమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణ్యర్ఘ్యహవి
రుద్ధరణపాత్రాణి పవిత్రం దర్భాన్నైకతృణాముదపాత్రం చైకైకశః
ప్రయుజ్య ప్రోక్షణీస్సంస్కృత్యోత్తానాని పాత్రాణి ప్రోక్ష్యార్ఘ్యం
గృహీత్వా తూష్ణీం తిలాన్ ప్రక్షిప్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య దర్భైః
ప్రచ్ఛాద్యాజ్యమాజ్యస్థాల్యాం నిరూప్య పూర్వవద్విప్రా
న్ప్రక్షాళ్యాచమయ్య పూర్వవదాసనేషూపవేశ్య
పూర్వవన్నిమన్త్ర్యథోపవీతీ ప్రత్యేకం హస్తే శుద్ధోదకమ్ “పవి
త్రమసావిదన్తే అర్ఘ్యమ్” ఇత్యర్ఘ్యం పునశ్శుద్ధోదకం దత్త్వా పవి
త్రం నిధాయ దర్భైరర్ఘ్యపాత్రమపిధాయ ప్రాచీనావీతీ గన్ధమా
ల్యవస్త్రాదీని దక్షిణాం చ విప్రేభ్యో విశేషేణ ప్రేతార్థవృతాయ
గోభూహిరణ్యాని చ శక్తితో దత్త్వా భోజనీయాదన్నాత్పాత్రే కించి
ముద్ధృత్య గృహీతాజ్యేన సిక్త్వా మేక్షణేన సహావదాయ ప్రత్యేక
మన్నం విప్రపాణౌ ద్విస్తూష్ణీం హుత్వా భుక్తిపాత్రేషూపస్తీర్యా
న్నాదీని దత్త్వాఽభిఘార్య “పృథివీ తే పాత్రమ్” ఇతి పాత్రా
భిమర్శనాదికృత్వా భోజయేన్మన్త్రాభిశ్రవణం వైష్ణవీః స్తుతీర్బ్రూ
యాత్సహస్రనామస్తవం వా నమో విష్ణవే నమో విష్ణవ ఇతి వా తేఽపిహ
స్తహుతమన్నం పాత్రస్థాన్నేన మిశ్రీకృత్య భుఞ్జీరన్నథ భుక్తేషు తేషు

తృప్తిప్రశ్నంకృత్వా దక్షిణతో దక్షిణాప్రాచీం రేఖాం స్ఫ్యేనోల్లిఖ్యో దపాత్రస్థైర్జలైరవోక్ష్య దర్భానాస్తీర్య ప్రాచీనావీతీ సవ్యంజా న్వాచ్య దక్షిణాముఖో రేఖాయామాస్తీర్ణేషు దర్భేషు పశ్చిమస్థానే షు తూష్ణీమపోదత్త్వైతత్తే విష్ణోపతత్తే బ్రహ్మన్నేతత్తే శివైతత్తే సప రివార యమేతి విష్ణవే బ్రహ్మణే శివాయ సపరివారాయ యమాయ చ చతురః పిణ్డాన్ క్రమాద్దత్వాఽముక గోత్రాయాముకశర్మణే ప్రే తాయ నమో విష్ణవ ఇతి పశ్చిమం పిణ్డం దత్వా పూర్వవదపో మార్జ యేదథామృతాపిధానమసీతి విప్రానాచమయ్య శుద్ధానాచాన్తాన్ విప్రాన్ భుక్తిదక్షిణాభిస్సన్తోష్యోపచారానుక్త్వా విప్రహస్తేషు క్రమాత్తిలోదకం దద్యాత్తైస్తు తత్తిలోదకమముష్మై ప్రేతాయైతత్తి లోదకమస్త్వితి భూమావమ్యుర్థైతాన్ ప్రేతస్య సుగతిం ప్రార్థ్య విసృజ్యాసీమాన్తమనువ్రజ్య ప్రదక్షిణమావృత్యాగత్య పుణ్యా హం వాచయిత్వేష్టైస్సహ భుఞ్జీత, అయం ప్రకారో విష్ణ్వోక్తో విజ్ఞానే శ్వరేణాదృత్య లిఖితః, బోధాయనే విస్తరః, శౌనకీయే పి శేషః, అత్ర శ్లోకా భవతః " ॥ శ్లో ॥ నారాయణ బలిః కార్యో లోకగర్హా భ యాన్నరైః । తథా తేషాం భవేచ్ఛౌచం నాన్యథేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ తముద్దిశ్య బలిః కార్యో గత్వాహి దురితాపహః । మన్త్రసంస్కార హీనం తు సుగతిం ప్రాపయిష్యతి ॥ " ఇతి నారదః.

వ్యా — ప్రయోగస్సుస్పష్టః । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ నారాయ ణబలిశ్చేత్థం కర్తవ్యః కస్యాంచిచ్ఛుక్లైకాదశ్యాం విష్ణుం వైవస్వతం యమం యథావదభ్యర్చ్య తత్సమీపే మధుఘృతాప్లుతాం స్తిలమిశ్రాన్ దశ పిణ్డాన్ విష్ణురూపేణ ప్రేతమనుస్మరన్ ప్రేతనామగోత్రే ఉచ్చార్య దక్షిణాగ్రే షు దర్భేషు దక్షిణాముఖో దత్వా గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య పిణ్డప్రవాహణాన్తం కృత్వా నద్యాం ప్రక్షిపేన్నపత్న్యాదిభ్యో దద్యాత్తత స్తస్యామేవ రా త్ర్యామయుగ్మాన్ బ్రాహ్మణానామన్త్ర్య ఉపోషిత శ్శ్వోభూతే మధ్యా హ్నే విష్ణోరారాధనం కృత్వైకోద్దిష్టవిధినా బ్రాహ్మణ పాదప్రక్షాళనాది తృప్తిప్రశ్నాన్తం కృత్వా పిణ్డపితృయజ్ఞావృతోల్లేఖనాద్యవనేజనాన్తం తూష్ణీం కృత్వా విష్ణవే బ్రహ్మణే శివాయ పరివారసహితాయ యమాయ చ

చతురః పిణ్డాన్ దత్వా నామగోత్రసహితం ప్రేతం సంస్మృత్య విష్ణోర్నామ సంకీర్త్య పఞ్చమం పిణ్డం దద్యాత్తతో విప్రానాచాన్తాన్దక్షిణాభిస్తోషయిత్వా తన్మధ్యే చైకం గుణవత్తమం ప్రేతబుధ్యా సంస్మరన్ గోభూహిరణ్యాదిభిరతిశయేన సన్తోష్య తతః పవిత్రపాణిభిర్విప్రైః ప్రేతాయ తిలాదిసహితముదకం దాపయిత్వా స్వజనైస్సార్ధం భుఞ్జీత తతస్సర్వమౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్। నారాయణబలిస్వరూపంచ వైష్ణవేప్యుక్తమ్, యథా — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీం సమాసాద్య శుక్లపక్షస్య వై తిథిమ్। విష్ణుం సమర్చయేద్దేవం యమం వైవస్వతం తథా ॥ దశపిణ్డాన్ ఘృతాభ్యక్తాన్ దర్భేషు మధుసంయుతాన్। తిలమిశ్రాన్ ప్రదద్యాద్వై సంయతో దక్షిణాముఖః ॥ విష్ణుంబుద్ధ్వా సమాసాద్య నద్యమ్భసి తతః క్షిపేత్। నామగోత్రగ్రహం తత్ర పుష్పైరభ్యర్చనం తథా ॥ ధూపదీపప్రదానంచ భక్ష్యం భోజ్యం తథాపరమ్। నిమన్త్రయేత విప్రాన్వై పఞ్చ సప్త నవాపి వా ॥ విద్యాతపస్సమృద్ధాన్వై కులోత్పన్నాన్ సమాహితాన్। చతురోఽథవా విప్రాన్ షడష్టౌ వా నిమన్త్రయేత్ ॥ అపరేఽహని సంప్రాప్తే మధ్యాహ్నే సముపోషితః। విష్ణోరభ్యర్చనం కృత్వా విప్రాంస్తానుపవేశయేత్ ॥ ఉదఙ్ముఖాన్యథాజ్యేష్ఠం ప్రేతరూపమనుస్మరన్। మనో నివేశ్య విష్ణౌ వై సర్వం కుర్యాదతన్ద్రితః ॥ ఆవాహనాదియత్ప్రోక్తం దైవపూర్వం తదాచరేత్। తృప్తాన్ జ్ఞాత్వా తతో విప్రాన్ తృప్తిం పృష్ట్వా యథావిధి ॥ హవిష్యవ్యఞ్జనేనైవ తిలేన సహితేనచ। పఞ్చపిణ్డాన్ ప్రదద్యాచ్చ దేవరూపమనుస్మరన్ ॥ ప్రథమం విష్ణవే దద్యాద్బ్రహ్మణే చ శివాయ చ। యమాయ సానుచారాయ చతుర్థం పిణ్డముత్సృజేత్ ॥ మృతం సఙ్కీర్త్య మనసా గోత్రపూర్వం తతఃపరమ్। విష్ణోర్నామ గృహీత్వైవ పఞ్చమం పిణ్డముత్సృజేత్ ॥ విప్రానాచమ్య విధివద్దక్షిణాభిస్సమర్చయేత్। ఏకం వృద్ధతమం విప్రం హిరణ్యేన సమర్చయేత్ ॥ గవా వస్త్రేణ భూమ్యా చ ప్రేతం తం మనసా స్మరన్। తతస్తిలామ్భో విప్రాస్తు హస్తైర్దర్భసమన్వితైః ॥ క్షిపేయుర్గోత్రపూర్వం తు నామ బుద్ధౌ నివేశ్య చ। హవిర్గన్ధతిలామ్భస్తు తస్మై దద్యుస్సమాహితాః ॥ మిత్రభృత్యజనైస్సార్ధం పశ్చాద్భుఞ్జీత వాగ్యతః ॥ ఏవం విష్ణుమతే స్థిత్వా యో దద్యాదాత్మఘాతినే। సముద్ధరతి తం క్షిప్రం నాత్ర కార్యా విచారణా ఇతి।

బోధాయనీయే ॥ వా ॥ అథాతో నారాయణబలిం వ్యాఖ్యాస్యామో దక్షి
ణోత్తరాయణయోరపరపక్షస్య ద్వాదశ్యాం క్రియేత పూర్వేద్యుర్ద్వాద
శవద్వా బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయతే యోనిగోత్రశ్రుతవృత్తసమ్పన్నా
నథాపరేద్యుర్దేవగృహే నదీతీరే వాగ్నిముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్య ప్రణీ
తాభ్యస్సకృత్ప్రోక్ష్యాగ్రేణాగ్నిం దైవతమావాహయతి పురుషసూ
క్తేన ద్వే ఋచౌ జపిత్వా వ్యాహృతిభిర్దేవతామావాహయత్యథైనం స్నాపయ
తి పురుషసూక్తేనాథైనం గన్ధపుష్పధూపదీపైరష్టాక్షరేణార్చయిత్వాఽద్భి
స్తర్పయతి కేశవం తర్పయామీతి ద్వాదశనామభిః పరిధానప్రభృత్యాగ్ని
ముఖం కృత్వా పక్వాంజుహోతి "విష్ణోర్నుకమ్" ఇతి పురోఽనువాక్యా
మనూచ్య "పరో మాత్రయా" ఇతియాజ్యయాజుహోతీత్యాజ్యాహు
తీరుపజుహోతి కేశవాయస్వాహేత్యేతైరేవ గుడపాయసఘృతమిశ్ర
మన్నం నివేదయతి "దేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినోర్బాహుభ్యాం
పూష్ణో హస్తాభ్యాం విష్ణవే మహాపురుషాయ హవిర్నివేదయామి" ఇతి సప్త
వ్యాహృతిభిస్స్వాహాకారేణ జపతి వ్యాహృతిభిరేవాచమనీయమథ బ్రాహ్మ
ణానాహూయ సదర్భపక్షేష్వాసనేషూపవేశ్యైతైర్వాసస్స్రగ్గన్ధధూప
దీపమాల్యైరభ్యర్చ్యైథాభ్యనుజ్ఞాతస్తిలమిశ్రం హవిస్సముదాయుత్యహ
స్తేనజుహోతి "పితృభ్యస్స్వధానమో నారాయణాయస్వాహా" ఇత్యా
ది చతుర్వింశతి మన్త్రైర్హుత్వా "అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్విష్టకృతే
స్వధానమో నారాయణాయస్వాహా" ఇత్యథ బ్రాహ్మణానన్నేన పరితోష్య
తేషాం యథాశక్తి దక్షిణాం దద్యాత్ప్రదక్షిణీకృత్య శేషమనుజ్ఞాప్య ద
క్షిణేనాగ్నిం ప్రాగగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు బలిం దదాతి విశ్వే
భ్యో దేవేభ్యో నమః సాధ్యేభ్యో దేవేభ్యో నమః సర్వాభ్యో దేవతాభ్యో
నమః విష్ణవే నమః నారాయణాయ నమః సహస్రశీర్షాయ నమః యజ్ఞాత్మనే
నమః యజ్ఞపురుషాయ నమః జ్ఞానాయ నమః సర్వేశ్వరాయ నమ ఇతి స్విష్ట
కృత్ప్రభృతి సిద్ధమాధేనువరప్రదానాత్సర్వాన్ పితౄన్ సముద్ధిగచ్ఛతి
బ్రహ్మలోకే మహీయత ఇత్యాహ భగవాన్ బోధాయనః ॥ * ॥ అస్మిన్
ఖణ్డే పాఠత్రుట్యాదిదర్శనాదత్ర [illegible] బలియన్త్రవ్యాఖ్యానమపా
రేణా [illegible] । అథ దేవగృహే

నదీతీరే వా విప్రానావాహ్య నారాయణబలిం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య కేశవాద్యర్థే క్రమాద్ద్వాదశషడ్ద్వౌ విప్రాన్ వృత్వా సాయం తద్దినం తైస్సహోపోష్య శ్వోభూతే పూర్వవద్విప్రాన్నిమన్త్ర్య కుణ్డేషు విప్రాఙ్ఘ్రీన్ ప్రక్షాల్య కృతవరణాన్ తామ్బూలాదీని దత్త్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వాఽఽగతేషు లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్య పాత్రసంపాదనాదికృత్వా ప్రణీతాః ప్రణీయోత్తరేణాగ్నిమగ్రే వా దేవం నారాయణం విధాయార్ఘ్యాది పరికల్ప్య సహస్రశీర్షేతి ద్వ్యృచా జపిత్వా ఓంభూః పురుషమావాహయామీతి సప్తవ్యాహృతిభిః ప్రత్యేకం పురుషమావాహ్యార్ఘ్యాది దత్త్వా పురుషసూక్తేన దేవమభిషిచ్య వస్త్రోపవీతాచమనగన్ధపుష్పధూపదీపోపహారాన్ కృత్వాఽగ్నేర్దక్షిణతో బ్రహ్మణనిధానాది ప్రతిపద్యాగ్నిముఖాన్తే “విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని విమమే రజాంసి యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణస్త్రేధోరుగాయః” ఇతి పురోనువాక్యామనూచ్య “పరో మాత్రయా తనువా వృధాన న తే మహిత్వమన్వశ్నువన్తి ఉభే తే విద్మ రజసీ పృథివ్యా విష్ణో దేవత్వం పరమస్య విత్సే స్వాహా” ఇత్యనేన హుత్వా కేశవాయ స్వాహేత్యాదిభిర్ద్వాదశాజ్యాహుతీర్హుత్వా కేశవాదీనుదకాఞ్జలిభిస్తర్పయిత్వా తైరేవాష్టోత్తరేణార్చయిత్వా దేవం వివిధవ్యఞ్జనఘృతగుడసహితం సశర్కరం సఫలం పాయసాన్నం నివేద్యాచమనతామ్బూలాది దత్త్వా ఓంభూస్తర్పయామీతి సప్తవ్యాహృతిభిస్తర్పయిత్వా స్తుత్వా కేశవాదీన్ పూర్వవద్వృత్వా గోమయేనోపలిప్తేష్వర్చితేషు కుణ్డేషు తేషాం పాదౌ పూర్వవత్ప్రక్షాళ్యాచమ్యాచమయ్య ఉదఙ్ముఖానాసనేషూపవేశ్య గన్ధపుష్పవాసోఙ్గులీయకకుణ్డలాద్యైరలఙ్కృత్యానుజ్ఞాప్యాజ్యతిలమిశ్రం హవిరిడాపాత్రే నిధాయ పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యో మాతృభ్యః పితామహీభ్యః ప్రపితామహీభ్యో మాతామహేభ్యో మాతుః పితామహేభ్యో మాతుః ప్రపితామహేభ్యో మాతామహీభ్యో మాతుః పితామహీభ్యో మాతుః ప్రపితామహీభ్య ఆచార్యేభ్య ఆచార్యపత్నీభ్యో గురుభ్యో గురుపత్నీభ్యః సఖిభ్యః సఖిపత్నీభ్యో రాజభ్యో రాజపత్నీభ్యోఽమాత్యేభ్యోఽమాత్యపత్నీభ్యః సర్వేభ్యస్సర్వాభ్య ఇతి త్రిమన్త్రం స్వధానమో నారాయణాయ స్వాహేత్యసు

వజ్య చతుర్వింశత్యాహుతీర్హుత్వా తేనాదాయహుత్వా అగ్నయేకవ్యవాహనా యస్విష్టకృతే స్వధానమోనారాయణాయస్వాహేతి స్విష్టకృతంచహుత్వా హుతశేషం పాత్రేషు ప్రదాయ కేశవాదీన్ పృథివీతేపాత్రమితి దేవతీర్థేనోపస్పర్శయిత్వా "ఏకోవిష్ణుర్మహద్భూతమ్" ఇతిజపిత్వా భుఞ్జానాన్ ప్రాణేనివిష్టఇత్యాదిభిః ప్రసమీక్ష్య యథాసుఖం జువధ్వమిత్యుపచారాన్ కృత్వాఽఽచాన్తేషు విశ్వేభ్యోదేవేభ్యోనమః సాధ్యేభ్యోదేవేభ్యోనమః సర్వేభ్యోదేవేభ్యోనమః సర్వాభ్యోదేవతాభ్యోనమః విష్ణవేనమః నారాయణాయనమః సహస్రశీర్ష్ణాయనమః బ్రహ్మణ్యాయనమః యజ్ఞాత్మనేనమః యజ్ఞపురుషాయనమః జ్ఞానాయనమః సర్వాత్మనేనమఇతి కేశవాదిభ్యః క్రమేణ భుక్తిదక్షిణాందత్వా ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య తాన్ విసృజ్య దేవసన్నిధౌ దక్షిణేనాగ్నిందర్భాన్ చతుర్ధాసంస్తీర్య తేషు దర్భేషు సకృత్సకృత్తూష్ణీముపోదత్వా పితృభ్యస్స్వధానమో నారాయణాయేత్యాదిభిశ్చతుర్వింశతిభిరేకైకస్యాం దర్భపఙ్క్తౌ షట్ షట్ ఏవంక్రమేణ చతుర్వింశతిబలీన్ దత్వా పూర్వవదపోనినీయ జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషేచనాన్తంకృత్వా వస్త్రభూషణాదిభిరాచార్యంపూజయేదితి। శౌనకీయప్రకారస్తు సన్యాసివిషయేపృథగేవవక్ష్యతే। అథఙ్గాదర్శే ॥ శ్లో ॥ దేవదేవస్యభవనే విష్ణోర్నద్యామథాపివా। తీర్థేవా పావనేవిద్వాన్ శుచిర్భూత్వా సమాహితః ॥ ద్వాదశబ్రాహ్మణాన్ షడ్వాప్యశక్తౌతు నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాం శ్రవణేవాపి పఞ్చమ్యాం పర్వణోరపి। పఞ్చమీం సర్పదష్టస్య నారాయణబలౌవిధిః ॥ * ॥ ఏవం తిథివిధానం యతివ్యతిరిక్తవిషయమ్। తస్యతు సపిణ్డీకరణస్థానీయత్వాద్యతేర్నారాయణబలిర్ద్వాదశాహ ఏవకార్యః। అత్ర శౌనకః ॥ శ్లో ॥ యతీనాం యోగినాంచైవ అన్యేషాంమోక్షకాఙ్క్షిణామ్। పుణ్యపాపక్షయార్థాయ ద్వాదశేఽహనికారయేత్ ॥ * ॥.

ద్వాదశఃఖణ్డః.

ఇతి శ్రీమద్వేఙ్కటనాథస్య సరస్వతీవల్లభాపరనామధేయస్య వైదికసార్వభౌమస్య కృతిషు పితృమేధసారప్రశ్న వ్యాఖ్యానే సుధీవిలోచనేదశర్ధఃపటలః

ననుప్రాతిస్వికశుభాశుభకర్మవశేన స్వర్గనరకగతానాం మను
ష్యాణాం పుత్త్రాదిభిర్దత్తైరన్నపానాదిభిస్తృప్త్యసమ్భవాత్సమ్భవేపి స్వ
యమాత్మనామప్యనీశానాః కథం స్వర్గాదిఫలం ప్రయచ్ఛన్తి పితర ఇతి చేన్నై
వమ్, విజ్ఞానేశ్వరేణైవమేవాశఙ్క్యపరిహృతత్వాత్ । తథా ॥ శ్లో ॥ వసు
రుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః । ప్రీణయన్తి మనుష్యాణాం పి
తౄంశ్శ్రాద్ధేన తర్పితాః ॥ ఆయుః ప్రజాం ధనం విద్యాం స్వర్గం మోక్షం
సుఖాని చ । ప్రయచ్ఛన్తి తథా రాజ్యం ప్రీతా నౄణాం పితామహాః ॥ * ॥
నహ్యత్ర దేవదత్తాదయ ఏవ శ్రాద్ధకర్మణి సంప్రదానభూతాః పిత్రాదిశబ్దైరు
చ్యన్తే కిన్త్వధిష్ఠాతృవస్వాది దేవతాసహితా ఏవ, యథా దేవదత్తాదిశబ్దై
ర్న శరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కిన్తు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యన్తే, ఏ
వమధిష్ఠాతృదేవతా సహితా ఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే, తత
శ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్త్రాదిదత్తాన్నపానాదిభిస్తృప్తాస్సన్త
స్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయన్తి కర్తౄంశ్చ పుత్త్రాదీన్ఫలేన యోజయ
న్తి, యథా మాతా గర్భపోషణాయాన్యదత్తేన దౌహృదాన్నపానాదినా
స్వయముపభుక్తేన తృప్తా సతీ జఠరగతమపత్యం తర్పయతి, దౌహృదా
న్నాది ప్రదాయినశ్చ ప్రత్యుపకారఫలేన యోజయన్తి తద్వదేవ వసురుద్రా
అదితిసుతా ఏతే పితరః పితృపితామహప్రపితామహశబ్దవాచ్యాః న కేవలం
దేవదత్తాదయ ఏవ శ్రాద్ధదేవతాః ప్రకృతశ్రాద్ధకర్మణి సంప్రదానభూతాః,
కిన్తు మనుష్యాణాం పితౄన్ దేవదత్తాదీన్ స్వయం శ్రాద్ధేన తర్పితాస్తర్ప
యన్తి జ్ఞానశక్త్యతిశయయోగేన, కిఞ్చ న కేవలం పితౄన్ తర్పయన్తి, అ
పితు శ్రాద్ధకారిభ్యః ఆయురాదిఫలం శాస్త్రోక్తమన్యదపి ఫలం స్వయం ప్రీ
తాః, పితామహాః - వస్వాదయః, ప్రయచ్ఛన్తీతి.

ఇదమాహ —

మూ — పితృపితామహ ప్రపితామహా నామ వసురుద్రాదిత్యాః
॥ శ్లో ॥ వసవః పితరో జ్ఞేయా రుద్రాశ్చైవ పితామహాః । ప్రపితా
మహాస్తథాదిత్యా శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ " తఏవ వస్వాదయ
శ్శ్రాద్ధేషు పిత్రాద్య[illegible], తఏవ శ్రాద్ధదేవతాస్తత్ప

...స్వయమూర్ధ్వగామినః సంతి ... శ్రాద్ధన తృప్తాః ... కా పి
తృత్వం ప్రాప్తాన్నరకస్థాన్ స్వపిత్రూన్ ప్రీణయిష్యామీతి ... అనుతిష్ఠంతి ...
... ఏవ హోమభోజనపిండదానాదికుర్యాత్

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః.

హోమాద్యుద్దేశ్యభేదం తస్య హోమాదేరవశ్యకర్తవ్యతే ప్ర

హేతుం చోపన్యస్యతి —

మూ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌహుతేన దేవస్థాన్ పితౄన్ భోజితైర్ద్విజైః । ప్రీణయేన్నరకస్థాన్ హి భూమౌ పిండనిపాతనాత్ ॥ * ॥ హోమాదీనామేకోద్దేశ్యత్వాభావాద్గతిసద్భావాచ్చ త్రీణి శ్రాద్ధే ప్రధానాని హోమభోజన పిండదానాని కార్యాణి, భోజనమేవప్రధానం హోమపిండావఙ్గమిత్యేకే, అనర్థాపేక్షో భోజయేదితి భోజనస్యైవప్రధానతోపదేశాత్ " అఙ్గాని పితృయజ్ఞస్య " " ఆవాహనాగ్నౌకరణమ్ " " ఆ హోమాత్కృత్వాపరమేత్ " ఇత్యాదిజ్ఞాపనాచ్చ.

వ్యా — అగ్నౌహుతేనేతి వచనం స్మృత్యర్థసారే । ఇదమత్ర ప్రాచీనం వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ దేవస్థాః పితరః కేచిత్ కేచిత్ స్వర్గస్థాశ్చాపరే పునః । తిర్యక్స్థాః పితరః కేచిత్తేషాం తృప్తిర్నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తిర్యక్స్థాః - నరకస్థాః । సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ సదాచారేణ దేవత్వం ఋషిత్వంచ తథైవచ । ప్రాప్నువన్తి కుయోనిత్వం మనుష్యాస్తద్విపర్యయే ॥ * ॥ అతస్తత్తత్తృప్త్యర్థం త్రయం కార్యమేవ, అగ్న్యాధేయే ధూర్తస్వామివాత్రయాణాం ప్రాధాన్యేక్తైర్వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాఇతి కపర్దిస్వామినోక్తత్వాచ్చ । నను " ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషు హ్యధికారో నవిద్యతే । " ఇతి వచనాజ్జీవపితృకస్య కథం తత్త్రియమితి చేన్న, దర్శాదిశ్రాద్ధవిషయత్వాదస్య, శ్రాద్ధవటకవిధానాచ్చ । తథా శాతాతప కాష్ణాజినిప్రముఖైః " గయాయాంచ మృతేఽహని " " మాతుః శ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాత్ " ఇతి మాతృశ్రాద్ధం విహితమ్, " యద్యష్టదాతీ... " ఇతి మనుః । నను " ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం జీవపితుర్న స్యాద్ యదగ్నౌ హోమ... ... । ... వా పితా ... దద్యాద్ ... ...

తృ రయం తున । " ఇతి యసుస్మరణాం కథమితిచేన్న, " ॥ శ్లో ॥ పితృ
యజ్ఞంతునిర్వర్త్య విప్రశ్చన్ద్రక్షయేఽగ్నిమాన్ । పిణ్డాన్వాహార్యకం శ్రా
ద్ధం కుర్యాన్మాసానుమాసికమ్ ॥ " ఇతిమనూక్తపిణ్డపితృయజ్ఞ పిణ్డదానవిష
యత్వాన్నిషేధస్య । తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ యదిజీవపితాదద్యాదా
హోమాత్కృత్వా విరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి పఠన్త్యితి పక్షాన్త
రోక్తాగ్నిత్రియంసిద్ధమ్ । " ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధేనయుక్తం
మనురబ్రవీత్ । పిణ్డనిర్వాపణంచైవ మహాపాతకసమ్మితమ్ ॥ " ఇతిభవిష్య
త్పురాణవచనాన్నచతత్కార్యమితిచేన్న, " జీవన్తం పితరం పితామహం
వాతత్ స్థానేఽర్చయేత్ " ఇతిపక్షాన్తరనిషేధపరత్వాత్తస్య । కించ " ॥ శ్లో ॥
మహాలయేగయాశ్రాద్ధే మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని । కృతోద్వాహోపి
కుర్వీత పిణ్డనిర్వాపణంసుతః ॥ " ఇతిస్మృతావ్యతిరిక్తశ్రాద్ధే " ॥ శ్లో ॥
అయనద్వితయే శ్రాద్ధం విషువద్వితయేతథా । సఙ్క్రాన్త్యాదిషు కుర్వీత
పిణ్డనిర్వాపణాదృతే । " ఇతపిణ్డదాననిషేధవదత్ర తదభావాత్ , " యే
భ్యఏవపితాదద్యాత్ " ఇతిహారీతవచనాచ్చ జీవపితృకేన తత్త్రియం
కర్తవ్యమితినిశ్చీయతే.

నను ప్రధానమేవాఙ్గాకర్షకమతో మాసిశ్రాద్ధాదౌ భోజనాభావాన్మా
తుఃపిణ్డదానం కథమిత్యత్రాహ —

మూ — మాసిశ్రాద్ధాదౌ మాతురోభోజనాభావేపి " ద్వైధం దక్షిణా
గ్రాన్ " ఇతివర్గద్వయస్య పిణ్డదానవిధాన్మన్త్రామ్నానాచ్చ పిత్రా
దేర్మాత్రాదేశ్చ సర్వత్ర పిణ్డదానమవర్జనీయమ్.

వ్యా — సర్వత్ర - సర్వశ్రాద్ధేషు, మన్త్రామ్నానాత్ - మార్జయ
న్తాం మమపితరః మార్జయన్తాం మమమాతర ఇత్యాదభిర్వర్గద్వయ పిణ్డదాన
మన్త్రాణామధీతత్వాత్ । .

కిమేవం మాతుస్సర్వత్రభోజనాభావోనేత్యాహ —

మూ — " అష్టకాసు " ఇతివచనాన్మాతుర్మృతాహే పృథక్ఛ్రాద్ధం
చకర్తవ్యం నకర్తవ్యో మాత్రాదేర్హోమః వచనాభావాత్క్వచిదపి
సమాచారాభావాచ్చ, ప్రతియోగిత్వేదేపి పిత్రాదేరేవ హోమా
ఇతివ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదేరేవహోమో
మాత్రాదేరేవకరణమ్.

వ్యా — అష్టకాసు వృద్ధౌ చేతి శాస్త్రాంతరవచనమప్యర్థతః ప్రాగేవస
మర్థితః । “ ॥ శ్లో ॥ మాతామహానామప్యేవం శ్రాద్ధం కుర్యాద్విచక్షణః ।
మన్త్రోహేన యథాన్యాయం శేషం మన్త్రవివర్జితమ్ ॥ ” ఇతి విష్ణువచ
నాన్మాతుశ్శ్రాద్ధే మన్త్రోహేన హోమం కుర్యాదితి వచనాభావాదా
పస్తమ్బబోధాయనాశ్వలాయన ఛన్దోగ కాత్యాయనాదిషు మాతృభ్యో
హోమాదర్శనాచ్చ సూత్రేష్వనుక్తైరముష్మైపదం నోహనీయమిత్యర్థః ।
అత్ర తాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ వా ॥ అత్ర యద్యపి మాత్రాదిభ్యః పృథగేవ
పిణ్డప్రదాన దర్శనం తథాపి తాసాం పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం నభవతి
హోమాభిమర్శనయోః పృథక్త్వాదర్శనాత్ , అతః ప్రతియోగిభేదేఽపి పి
త్రాదేరేవ హోమః ॥ * ॥ ఇతి .

మూ — ఏవం జీవపితృకస్య మాతుశ్శ్రాద్ధే పితుఃపిత్రాదిభ్యో
హోమో వర్గద్వయస్య పిణ్డదానం కార్యమ్ .

వ్యా — గతార్థమ్ .

మూ — అత్రార్ఘ్యగ్రహణే తిలావాపేఽన్నాభిమర్శనే చ పిత్రాదిశ
బ్దేషు మాత్రాదిశబ్దః ప్రయోక్తవ్యోఽసాధారణత్వాత్ .

వ్యా — అత్ర - మాతృమ్మాతామహ, దర్శాదిశ్రాద్ధం మాతృపితృసాధా
రణమ్, అతస్తత్రమన్త్రోహః, మృతాహే తు మాత్రాదేరుద్దేశ్యత్వే
నాసాధారణత్వాత్పిత్రాదిశబ్దే మాత్రాది శబ్దః ప్రయోక్తవ్య ఇత్యర్థః ।
అత్రైవం ప్రయోగః — మాతృభ్యోఽర్ఘ్యం గృహ్ణామి మాతరి మాఽలోకాఽప
పతే మాతరిత్యాది.

మూ — ఆయాంతపితర ఇత్యాదిషు కృతైకశేషత్వేన బహువచనాన్త
పితృశబ్దస్య పిత్రాది మాత్రాదిరూపార్థ ప్రకాశనాఖ్య కార్యతోప
పత్తేర్మాతృశ్రాద్ధేప్యనూహః, “ పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః ” “ పి
తరశ్చత్రయః ప్రోక్తాః ” “ యదేవతర్పయన్త్యద్భిః పిత్ౄన్ స్నా
త్వా సమాహితః ” ఇతి మన్వాదిభిః పితృశబ్దేన పిత్రాది మాత్రాది
నిర్దేశాత్పిత్రాదీనాం మాత్రాదీనాంచ బహువచనాన్త పితృశబ్దవా
చ్యత్వం వచనసిద్ధమతోప్యనూహః .

వ్యా — పితామాత్రేత్యాది [illegible] కృతైకశేషః పితృశబ్దః బహువచనా
న్తో వర్గద్వయవాచీత్యత్ర మన్వాదివచనమ[illegible] ([illegible]త్రాది మా

ణాద్యదిహాపేతి, అర్థవాక్యత్వాదితి సూత్రార్థ ఉక్తః । అయం భావః — అనుష్ఠేయార్థప్రకాశకో మన్త్రః, అతో యథాఽగ్న్యాదిశబ్దస్థానే వికృతౌ సూర్యాదిశబ్దనివేశార్థప్రకాశకత్వం వాత్ర తథా, పితృశబ్దస్యైవ వర్గద్వయరూపార్థప్రకాశవాదితి । అత్ర పారాయణీయే ॥ శ్లో ॥ కేవలః పితృశబ్దస్తు పితృసామాన్యవాచకః । మాతామహాది సమ్బన్ధం మన్త్రం మాత్రాదిషూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కేవలేతి, పితృపితామహప్రపితామహా ఇత్యయం శబ్దః పిత్రాదివాచీ తథా పితామహశబ్దః ప్రపితామహశబ్దశ్చ తన్మాత్రవాచీ పితర ఇతి శబ్దస్తు పితృత్వసామాన్యమభిధత్తే మాతృశబ్దస్తు న పితృవాచీ । అతోఽత్ర మన్త్రే హూహో న కార్య ఇత్యర్థః.

ఊహేఽనిష్టమాహ —

మూ — యద్యాయాతమాతర ఇత్యావాహయేదనావాహితత్వాదనాగతాస్యుః పితరస్తతో హూహాన పిణ్డభాగినస్తే స్వస్వభాగాల్లాభాత్ " తం చయన్తి యో వై భాగినం భాగాన్నుదతే చయన్తి వైనం సం యది వైనం న చయతేఽథ పుత్రమథ పౌత్రం చయత " ఇతి శ్రూయతే, అనూహే పునస్స్వస్వభాగాన్ లభన్తే.

వ్యా — యః పునరాయాతపితర ఇత్యనావాహయేత్, తం చయన్తి - అనావాహితాః పితరో నాశయన్తి, తత్ర శ్రుతిముదాహరతి " యో వై భాగినమ్ " ఇతి, నుదతే - నావాహయామీత్యర్థః । ఆయాతపితర ఇత్యావాహనే ఆహూతాః పితరో హూహాన పిణ్డాన్ స్వస్వభాగాన్ లభన్తే మాతరశ్చ స్వభాగాన్ భోజనపిణ్డాన్ లభన్తే తతః పితరస్తన్న చయన్తే.

మూ — మాతామహయోః శ్రాద్ధేష్వావాహనార్ఘ్యగ్రహణతిలావాపహూహాభిమర్శన పిణ్డదానాదిమన్త్రేషు వృష్ట్యన్తం మాతృశబ్దముక్త్వా పిత్రాదిశబ్దం బ్రూయాత్.

వ్యా — వృష్ట్యన్తమితి - మాతుః పితృభ్యః స్వాహా, ఏష తే మాతుస్తత పితత్రైమాతుస్తత, మార్జయన్తాం మమ మాతుః పితరః, ఏష తే మాతుర్మాతః, యుష్మైమాతుర్మాతే త్యేవమూహనీయమిత్యర్థః.

మూ — ఏకబ్రాహ్మణపక్షే పైత్కోద్దిష్టే చ " పృథివీ తే పాత్రమ్ " ఇత్యనూహః । " యత్రైకస్మిన్ వర్తేన వాయవస్థోపాయవస్థ త్యేవం విధేషు బహువచనం ప్రయోగసాధుత్వార్థమ్ " ఇతి భాష్యమ్

వ్యా — స్పష్టోఽర్థః । అత్ర తాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ వా ॥ తతాదిశబ్దా నాం సమ్బుద్ధిశబ్దత్వాత్పిత్రాదినామాని సమ్బుధ్యాగ్నేయాదేవపున్య త్రాపి తత్తద్విభక్తికమూహ్యమ్, పితావృక్తాఽమిత్యాద్యేకవచనం పిత్రా దిత్వసామాన్యపరమ్, అతఏవ ప్రకృతౌ దర్శపూర్ణమాసయోరనేకపత్నీక స్యాపి పత్నీం సన్నహ్యేత్యాదిత్యేకవచనేనైవ సంప్రైషః, ఊహ ఇత్యుపదేశః, ప్రకృతావేవ ద్వాదశాహేఽర్యసుత్యామితి దర్శనాదేష తేతతమధుమానిత్యా దిష్వప్యయమేవ న్యాయః, నాయవస్థితివద్బ్రైష్మాణాం త్వేతి బహు వచం ప్రయోగసాధుత్వార్థమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — పుత్రికాపుత్రదత్తక్షేత్రజాద్వ్యాముష్యాయణాః, తత్ర దత్తో ద్వైమాతురశ్చ స్మృతాహే యస్మైఽసౌ మాతా యస్మై సపత్నీ మాతా సాపి తే తేత్యేవ బ్రూయాత్.

వ్యా — ద్వైమాతురః - సపత్నీసుతః, స సపత్నీమాతృస్మృతాహే యస్మై సపత్నీమాతేతి బ్రూయాత్, దత్తస్తు యస్మై శ్రీనామ్నీ మాతేతి, తథా యజ్ఞశర్మాపి తేతి చ బ్రూయాత్, అత్ర పైఠీనసిః ॥ వా ॥ అథ దత్తక్రీతకృత్రిమపుత్రికాపుత్రక్షేత్రజాః పరిగ్రహేణార్షేణ జాతా ద్వ్యాముష్యాయణకా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి.

మూ — దర్శాదిశ్రాద్ధేషు ద్వివచనాన్తం పితృశబ్దం బ్రూయాత్, " యదిద్విపితా స్యాదేకైకస్మిన్పిణ్డే ద్వౌ ద్వావుపలక్షయేత్ " ఇతి పిణ్డపితృయజ్ఞే దర్శనాత్.

వ్యా — నను " పూయతి హవా ఏతదృచోఽక్షరం యదేన మాహ తతస్మాదృచం నోహేన్న మాతా వర్ధతే న పితా " ఇతి శ్రుతేః కథం మాతృపితృశబ్దోహ ఇతి చేన్న, " న ప్రకృతావూహో విద్యతే " ఇతి శ్రుతేః ప్రకృతివిషయత్వాన్నిషేధస్య, తత్రాపి నిషేధః పాక్షికః " ఊహ ఇత్యుపదేశః " ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ । అతో దర్శాదౌ ద్వ్యాముష్యాయణో మాతృపితృతతాదిశబ్దేషు అముష్మై పదే చ ద్వివచనాన్తం పిత్రాదిశబ్దం బ్రూయాత్, అత్ర దేవలః ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకా దద్యుర్ద్వాభ్యాం పిణ్డోదకక్రియాః । ద్వాభ్యాం దేయాస్తు సత్పిణ్డాః షట్కుర్వన్నముహ్యతి ॥ * ॥ బై ప్రబీజపిత్రోః పుత్రకాంక్షయోః క్షేత్రజస్య క్రియాః కార్యాస్తత్ర దత్తక

పిత్రోస్సకుర్యాత్, తత్రస్మృతౌ హి త్రీన్పిణ్డాన్దద్యాద్ద్వాభ్యాం పితృభ్యాం శ్చషట్పిణ్డాస్స్యుః, ద్వయోరపి పిత్రోశ్శ్రాద్ధకర్తృత్వాభిప్రాయేణ షట్పిణ్డాభిధానం యుక్తం నతుసంహత్య, ఇదంవచనం పుత్రికాపుత్రవిషయంచేత్తర్హా దౌ మాతామహోద్దేశపితామహోద్దేశశ్చ వర్గద్వయోద్దేశేన షట్పిణ్డా దేయాః నత్రస్త్రీనేవదద్యాత్ । బౌధాయనః ॥ శ్లో ॥ ద్విపితుస్సపిణ్డదానంస్యాదేకైకస్య ద్విదేవతా । ద్వాభ్యాం దేయాస్త్రయఃపిణ్డా ఏవం కుర్వన్నముహ్యతి ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ద్విపితుఃపిణ్డదానంస్యాత్ప్రతిపిణ్డోద్వినామకః ॥ * ॥ ద్వాభ్యాందేయాఇతిసతానమ్ " యస్స్యాదుభయసంబన్ధః పుత్రికాయాస్సుతో హ్యసౌ । పూర్వం మాతామహశ్రాద్ధం పశ్చాత్పైతృకమాచరేత్ ॥ " తన్త్రిణః కరణే యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ మాతామహానామప్యేవం తన్త్రంవావైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితంముక్త్వా తథాశ్రాద్ధానిషోడశ । ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషు పిణ్డాస్స్యుష్షడితిస్థితిః ॥ * ॥ సపిణ్డీకరణషోడశప్రత్యాబ్దికేషు త్రీనేవ పిణ్డాన్దద్యాత్తద్వ్యతిరిక్తశ్రాద్ధేషు షట్పిణ్డాన్పుత్రికాపుత్రో దద్యాదిత్యర్థః.

యస్యాస్సకస్యాశ్చిత్ స్త్రియాశ్శ్రాద్ధక్రమమాహ —

మూ — " ॥ శ్లో ॥ పత్న్యన్తం భర్తృశర్మోక్త్వా బ్రూయాత్పితృతాదికమ్ । స్త్రీశ్రాద్ధభ్రాతృపత్నోశ్చనోహేన్మన్త్రానితిస్థితిః ॥ * ॥.

వ్యా — శ్రాద్ధే సాపిణ్డ్యే, శ్రీనామ్న్యాభర్తృవిష్ణుశర్మణఃపిత్రాదిశబ్దంబ్రూయాత్, యదాజ్యేష్ఠభ్రాతుఃపత్న్యావా సాపిణ్డ్యం పార్వణం వాకరోతి తదాయస్మైమాతేత్యాది మన్త్రానోహేత్ప్రకృతివద్బ్రూయాత్, కర్తుస్స్వస్యచ భ్రాతుశ్చ పితృత్వావిశేషాత్ స్త్రీవర్గస్య చోహాభావాచ్చ.

మూ — ॥ శ్లో ॥ యల్లిఙ్గంయద్విభక్త్యన్తం తల్లిఙ్గంతద్విభక్తికమ్ ।
ఊహేత్పదంత్వదశ్శబ్దైశ్శర్మోద్దేశ్యస్య నిర్దిశేత్ ॥ లిఙ్గంవా వచనం
యత్రవ్యత్యయేన ప్రయుజ్యతే । శబ్దాన్తరనివేశో వా సఊహ ఇతి
గీయతే ॥ * ॥.

వ్యా — మన్త్రస్థంపదం యల్లిఙ్గం యద్విభక్తికం త్రిషులిఙ్గేషు ప్రథమాన్తంసమ్బుద్ధ్యన్తంద్వితీయాద్యన్తంవావర్తతే ఊహార్హం పదం తత్తల్లిఙ్గంతద్విభక్తికమేవబ్రూయాత్, అదశ్శబ్దైస్తుశ్రాద్ధోద్దేశ్యశర్మవత్త్వావిభక్తికమేవ.

వరణప్రకారమాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశ్రాద్ధేవృణుయాద్భర్తా పత్నీ మాతృపితామహీః । పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధే తత్తత్పితృపితామహాన్ ॥ * ॥.

వ్యా — ప్రథమం పత్న్యాశ్శ్రాద్ధేవృత్వా మాతృపితామహాన్ వృణుయాత్ , పితృవ్యశ్రాద్ధే తం అగ్రజశ్రాద్ధే తమగ్రజం వృత్వా తతోఽస్య పితృపితామహాన్ వృణుయాత్ , ఏవం వరణ ప్రకారేణావాహనార్ఘ్యదాన పిణ్డప్రదానాదికం కర్తవ్యమ్.

మూ — ॥ శ్లో ॥ యేభ్యో న దదాతి పితా పిత్రాదిస్తేభ్యస్సపిణ్డాదిజీవనే । దద్యాత్తథాయతాంస్తాన్ తే పతితేవ్యుత్క్రమాన్మృతే ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియోభోజ్యాః పితరః స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ చావాహనమస్యాత్పిణ్డదానంతువర్గయోః ॥ * ॥.

వ్యా — పూర్వమేవాస్యార్థశ్చర్చితో ఒశ్వగశ్చ సౌకర్యార్థమిదానీమిదం పద్యద్వయముక్తమితి నచోద్యావకాశః.

ఛన్దోగాదీనాం పిణ్డత్రయముక్తం తత్రైకం మాతృవర్గస్యాపి పిణ్డదానమిత్యత్రాహ —

మూ — ఇత్యాపస్తమ్బానామ్.

వ్యా — ద్వైవిధ్యం దక్షిణాగ్రానిత్యాదినాఽఽపస్తంబేన పితృమాతృవర్గయోరుభయోరపి పిణ్డదానవిధానాదిదమాపస్తమ్బవిషయమిత్యవిరోధః.

మూ — అన్యేషాంయథాసూత్రమ్.

వ్యా — స్వసూత్రోక్తప్రకారేణైవాన్యే సర్వంకుర్యురిత్యర్థః.

మూ — అష్టకాసుచవృద్ధౌచేతి నియమాదిదం సర్వేషాంసమానమ్.

వ్యా — అత్రశాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాంచ మృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ జాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ క్షయాహం వర్జయిత్వైకం స్త్రీణాం నాస్తిపృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే శ్రాద్ధే మాతుఃకుర్యాత్పృథగ్విధిమ్ ॥ * ॥ ఏవం పితామహ్యాదిభి రేవ మాతుఃపార్వణ విధానాత్పృథగ్వరణే అష్టకాసుచేతి మనుశాస్త్రాజని శాతాతప జాతుకర్ణ్యాది వచనవిరోధాద్వ్యక్తవ్యయాణసా [illegible]

స్మృత్యవిరోధాచ్చ పితామహ్యాదిభిరేవ మాతుః ప్రత్యాబ్దికం కర్తవ్యం నపితృవరణమ్। స్వసూత్రే విశేషవిధిరస్తి చేత్స ఏవ కర్తవ్య ఇతి నిశ్చయః.

అత్ర విభక్తినియమమాహ —

మూ — "॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్పాసనయోష్షష్ఠీ ద్వితీయాఽఽవాహనే మతా। అన్నదానే చతుర్థీ స్యాచ్ఛేషాస్సమ్బుద్ధయః స్మృతాః ॥" ఇతి నారదః.

వ్యా — నిగదవ్యాఖ్యానమేతత్.

త్రయోదశఃఖణ్డః.

అథ ప్రత్యాబ్దికాదౌ శ్రాద్ధం విహితమ్, తత్రావశ్యకర్తవ్యార్థపరాణి వచనాన్యుదాహరతి —

మూ — అత్ర శ్రాద్ధనైయమికాః శ్లోకానుదాహరిష్యామః.

శ్రాద్ధశబ్దనిర్వచనమాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతం పితౄంశ్చ సముద్దిశ్య భోజ్యం యత్ప్రియమాత్మనః। శ్రద్ధయా దీయతే యత్తు తచ్ఛ్రాద్ధం పరికీర్తితమ్ ॥ * ॥.

వ్యా — యత్ప్రియం పితౄణాం స్వస్య వా.

శాస్త్రవిరుద్ధమేతముదాహరతి —

మూ — కదలీజాతిభేద కారవల్లీత్రయపనసోర్వారుక నిష్పావ పటోల ముద్గాస్రుక నాళికేర ఫలాని శిగ్రు కాళశాక మహాశాక క్షుద్రకన్ద మహాకన్దాని వన్యాని చ శంసన్తి.

వ్యా — చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉర్వారుకః కారవల్లీ చ పటోలీ కాళపత్రికా। కదలీ కన్దలీ చైవ శ్రాద్ధే హ్యేతే తు శోభనాః ॥ * ॥ నిగమే ॥ శ్లో ॥ గవాం క్షీరం ఘృతం శాకం క్షౌద్రమిక్షు రసో గుడమ్। కదలీ కంటకిఫలం ధాత్రీ పింఛాలచూతికా ॥ వారిజద్రోణపుష్పీ చ తణ్డులీ చక్రవర్తికా। వాలుకా చర్మవలయం కోశాతకిఫలం శిశుః ॥ శ్రాద్ధే హ్యేతాని దేయాని తథా పిత్రురుచీని చ। నాగరం వైసదా దేయం దీర్ఘమూలకమేవ చ ॥ ఘృతేన భోజయేద్విప్రాన్ ఘృతం భూమౌ సముత్సృజేత్। శర్కరాః క్షీరసంయుక్తాః పృథుకా నిత్యమక్షయాః ॥ సర్పిష్ప్లుతాని సర్వాణి పాకేన సంస్కృత్య భోజయేత్।

మున్యన్నానిచ సర్వాణి వన్యమూలఫలానిచ ॥ శ్రాద్ధేహ్యేతాని మోద
ద్యాత్పితరఃప్రీణయన్తితమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అన్నమిష్టంహవి
ష్యంచ దద్యాదక్రోధనోఽత్వరః ॥ వా ॥ అన్నమ్ - భక్ష్యభోజ్యలేహ్య
చోష్య పేయాత్మకం పఞ్చవిధమ్, ఇష్టమ్ - యత్ బ్రాహ్మణాయ ప్రేతా
యకర్త్రేవాఽరోచతే, హవిష్యమ్ - శ్రాద్ధయోగ్యం వ్రీహి శాలి యవగో
ధూమ ముద్గ మాష మున్యన్న కాళశాక మహాశాక శుణ్ఠీ మరీచి హిఙ్గుకర్పూ
రగుళ సైన్ధవ సాగర పనస నాళికేర బదర గవ్యపయోదధి ఘృతపాయస మ
ధుప్రభృతి స్మృత్యన్తరసిద్ధం వేదితవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥
ప్రశాన్తికాస్సనీవారాశ్శ్యామాకా వివిధాస్స్మృతాః । వన్యౌషధిప్రధానా
శ్చ శ్రాద్ధార్హాః పురుషర్షభ ॥ యవాః ప్రియఙ్గవో ముద్గా గోధూమా వ్రీ
హయస్తిలాః । నిష్పావాః కోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ * ॥
ఉశనా ॥ శ్లో ॥ ప్రియఙ్గవః కోవిదారా నిష్పావాశ్శ్రాద్ధసమ్మతాః । సకం
టకంచ వార్తాకం పితృభ్యోదత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ వాయుః ॥ శ్లో ॥ జీర
కం మరిచం శ్రాద్ధే పటోలం బృహతీశిశుమ్ । కశేరుం కోవిదారంచ పనసో
ర్వారుదాడిమమ్ ॥ కూశ్మాణ్డం రక్తనాళంచ ప్రదేయం శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥.

వర్జ్యమాహ —

మూ — తక్రం మథితం కూశ్మాణ్డమాఢకీ బృహతీద్వయముపోదకీ రాజ
మాష శ్చణకం కుళుత్థం సూరణం తత్కన్దమిత్యాదీని శ్రాద్ధఘ్నా
ని విశేషేణవర్జయేత్.

వ్యా — చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉదశ్విదపి కూశ్మాణ్డమాఢక్యో రా
జసర్షపాః । చణకా రాజమాషాశ్చ ఘ్నన్తి శ్రాద్ధం న సంశయః ॥ * ॥ విష్ణుః
॥ వా ॥ భూతృణాని శిగ్రు గౌరసర్షప రక్తశాక కూశ్మాణ్డాలాబు వార్తాక
బృహతీఫల వాలుకా తణ్డులీయక కుసుమ్భ మాహిషక్షీరాదీని శ్రాద్ధేవర్జ
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః ॥ శ్లో ॥ కుమ్భితకంచ పిణ్యాకం శ్వేతవృన్తా
కమాలకే । కోశాతకీబిమ్బఫలం మద్యమాంసమయానితు ॥ వంశాఙ్కుర
ములాబుంచ తాలహిన్తాలకేఫలే । ఔషరం లవణం శ్రాద్ధే కూశ్మాణ్డం బృ
హతీఫలమ్ ॥ శ్లేష్మాతకంచ శిగ్రుంచ ప్రత్యక్షలవణంత్యజేత్ । తామ్రపా
త్రస్థితంగవ్యం క్షీరంచ లవణాన్వితమ్ । ఘృతంలవణసంయుక్తం సర్వదా

పరివర్జయేత్ । పాయసేలవణైర్యోగే నదోషస్తమ్యృతం పచేత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ హవిష్యమిత్యన్నేనైవామోగ్యాంస్మృత్యన్తరప్రతిషిద్ధానాంకోద్రవమసూర చణక కుళుత్థపులాక నిష్పావ రాజమాష శ్వేతకూష్మాణ్డ వార్తాకబృహతీద్వయోపోతకీ వంశాఙ్కుర పిప్పలీ త్వచాశణక పుష్పోషరలవణమాహిషాజావికక్షీర దధిఘృత పాయసాదీనాం నివృత్తిః ॥ * ॥ ఉశనా ॥ శ్లో ॥ వర్జయేద్వ్యంజనం శ్రాద్ధే కంజికాం పిణ్డమూలకమ్ ॥ కరఞ్జం యేపచాన్యేవైరసగన్ధోత్కటాస్తథా । సమూహభాణ్డమాదాయహస్తేనైకనదియతే । తద్ద్రవ్యం పితృపాత్రేషు తులితం క్రిమిరాశిభిః ॥ * ॥ అత్ర పిప్పలీ ప్రతిషేధాభ్యాం పికలాబువాకృష్ణరక్తనిష్పావకోవిదారఘృతకోశాతకీకుద్రాన్న బృహతీఫలాది విషయోపి షేధ ఇతి వా ద్రష్టవ్యమ్ । క్షీరంచ లవణాన్వితమితి కేవలక్షీరవిషయం పాయసేతునదోషః, “ ॥ శ్లో ॥ పాయసం పాచయేదన్నం లవణంతత్ర యోజయేత్ ” ఇతిపాద్మవచనాత్.

మూ — అగోధూమమాషముద్గముత్తైలపక్వమతిలమమధ్వగవ్యమ శ్రద్ధం శ్రాద్ధం నకుర్యాత్.

వ్యా — స్మృతిసద్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ తైలపక్వే నరహితం ముద్గమాష మధూజ్ఝితమ్ । అగోక్షీరంచయచ్ఛ్రాద్ధమాయుః క్షయకరంభవేత్ ॥.

మూ — వార్తాకం శిగ్రుమాలాబుం కోవిదారం శ్వేతవృన్తాకం రక్తశాకం శ్లేష్మాతకముత్పలత్రయం బిసకం మధూకం శాల్మలిమిత్యేతాని వర్జయేత్, మాహిషమజావికం పయస్తద్వికారాంశ్చ శూద్రద్రవ్యాణి ప్రతిలోమానీతానిచ కోద్రవోద్దాలకాది కుధాన్యాని చవర్జయేత్

వ్యా — ॥ శ్లో ॥ అఙ్కురాణ్యపవిత్రాణి వస్తూని కమలాసన । శృఙ్గాటం లశునంశిగ్రుం నాళికాసు విషణ్ణకమ్ ॥ శోభాఞ్జనం రక్తపుష్పం మధూకం బిసకం త్యజేత్ । నీచైస్త్రిస్త్రాంస్తథాస్పృష్టాః పతితైః ప్రతిలోమజైః ॥ ఆశౌచవద్భిరపరైశ్శూద్రాన్నంచైవవర్జయేత్ । శూద్రైః స్పృష్టంచ దృష్టం చ తత్పక్వంతన్నిమన్త్రితమ్ ॥ తద్దత్తంచ తముద్దిష్టం శూద్రాన్నం షడ్విధం స్మృతమ్ ॥ ఆమంశూద్రస్యశూద్రాన్నం పక్వముచ్ఛిష్టభోజనమ్ । తస్మాదామంచపక్వంచ దూరతఃపరివర్జయేత్ ॥ * ॥ అన్యేషాంసంవాదవచనాని ప్రాగేవదర్శితాని.

మూ — విశేషేణాత్రానర్హదృష్టిం పరిహరేత్ ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచిమృతాహారైశ్చవీక్షితే। శ్రాద్ధేసురానపితరో భుఞ్జతే పురుషర్షభ ॥ ఆకౌమాహిషికందృష్ట్వా మధ్యేతువృషలీపతిమ్। అత్రైవార్ధుషికందృష్ట్వానిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥.

వ్యా — చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ చికిత్సకాదేవలకా మాంసవిక్రయిణస్తథా। విపణేనచజీవన్తోవర్జ్యాస్స్యుర్హవ్యకవ్యయోః ॥ * ॥.

ఇతఃపరం యద్యత్సూత్రమస్తి తత్సర్వం సంవాదవచనైరేవ స్పష్టోక్తమ్, సూత్రార్థస్తు సహోదితసాక్షివచనైరేవ సుస్పష్టః, అతో నాత్ర వ్యాఖ్యాపేక్షా —

మూ — "శ్రాద్ధసమ్పదశ్శిష్టాస్తదభావే వరం క్రియాలోపస్సముదేతస్సోదర్యోఽపి భోజయితవ్యః" ఇత్యాపస్తమ్బః। "వేదవిదస్సుశీలాన్ భోజయేత్" ఇతిశఙ్ఖః। "యోనిగోత్రమన్త్రసమ్బద్ధానపి కామంశ్రుతవృత్తసంపన్నాన్ భోజయేదితి శ్రుతవృత్తయోర్హి స్వధానిధీయతే" ఇతిబోధాయనోఽపి। "॥ శ్లో ॥ పావనంభోజయేచ్ఛ్రాద్ధే బ్రాహ్మణంవేదపారగమ్। శ్రుతశీలోపసంపన్నం సర్వలక్షణవర్జితమ్ ॥" ఇతివసిష్ఠః। "॥ శ్లో ॥ నబ్రాహ్మణంపరీక్షేత దైవేకర్మణిధర్మవిత్। పిత్ర్యేకర్మణితుప్రాప్తేపరీక్షేతప్రయత్నతః ॥" ఇతిసంవర్తోఽపి। "॥ శ్లో ॥ అశ్రోత్రియఃపితాయస్యపుత్రస్స్యాద్వేదపారగః। అశ్రోత్రియోవాపుత్రస్స్యాత్పితాస్యాద్వేదపారగః ॥ జ్యాయాంసమనయోర్విద్ధియస్యస్యాచ్ఛ్రోత్రియఃపితా ॥" ఇతిమనుః। "॥ శ్లో ॥ ఆత్మానంవానియుఞ్జీతపుత్రంవాపిగుణాన్వితమ్। సోదర్యమపివాశ్రాద్ధే భోజయీతద్విజోత్తమః ॥" ఇతి పరాశరః। తస్మాచ్ఛ్రోత్రియాన్ సాధువృత్తానేవానర్థాపేక్షోభోజయేత్। బ్రహ్మచారీయతిశ్చశ్రాద్ధేప్రశస్తౌ.

వ్యా — అత్రబోధాయనః ॥ వా ॥ యతీన్ గృహస్థాన్ సాధూన్ పరిణతవయసోఽన్తేవాసినః ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ సోమాధారఃపితృగణో యోగాధారస్తుచన్ద్రమాః। తస్మాద్యోగినియోగస్తు శ్రాద్ధే భూపాలశస్యతే ॥ సహస్రాదపివిప్రాణాం యోగీచేత్పురతఃస్థితః। సర్వాన్

భోక్తృత్వాం స్తారయతి యోగీ చేత్పురతః స్థితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయా
మ్ ॥ శ్లో ॥ యోవా యతీననాదృత్య భోజయేదితరాంశ్ఛదీన్ । విజనేతు
వసేద్ధాత్రే హవ్యంకవ్యంచ రాక్షసమ్ ॥ * ॥ యతయః - త్రిదణ్డినః,
" ॥ శ్లో ॥ శిఖిభ్యో ధాతురక్తేభ్యస్త్రిదణ్డిభ్యో ప్రదాపయేత్ । తాన
నాదృత్య యద్దత్తం కవ్యమన్యేభ్య ఆసురమ్ ॥ అలాభే ధ్యానభిక్షూణాం
భోజయేద్బ్రహ్మచారిణమ్ । తదలాభేతు సద్వృత్తాన్ గృహస్థానపి భోజ
యేత్ ॥ ఋత్విక్పుత్రాదయో హ్యేతే సంసర్గ్యా బ్రాహ్మణాస్తథా ।
వైశ్వదేవే నియోక్తవ్యా యద్యేతే గుణవత్తరాః ॥" ఇత్యాది నారదబ్రహ్మ
ణ్డపురాణాదివచనముదాహృతమ్ । హరివంశే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేశస్తో బ్ర
హ్మచారీ త్రిదణ్డీ యతిరేవచ ॥ * ॥ ఇతి । అతో నిర్వేశజం పిత్రాదిస్థా
నేషు యతిప్రభృతీనాం నియోక్తవ్యా । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ కర్మనిష్ఠాస్తపో
నిష్ఠాః పఞ్చాగ్నిబ్రహ్మచారిణః । పితృమాతృపరాశ్చైవ బ్రాహ్మణాశ్శ్రా
ద్ధసమ్పదే ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే ॥ * ॥ ఉగ్రేణతపసాయుక్తశ్చిత్రవాదీబ
హుశ్రుతః । అనాశ్రమీతపస్తేపే తత్సర్వం స్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ దానేచశ్రా
ద్ధకాలేచ వివర్జ్యశ్శీలవానపి । అనాశ్రమీద్విజోయస్స్యాత్ ఆశ్రమీవా నిర
ర్థకః । అత్యాశ్రమీచయోపి ప్రస్త్రీయస్తే పఙ్క్తిదూషకాః ॥ * ॥ యా
జ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ రోగీహీనాతిరిక్తాఙ్గః కాణః పౌనర్భవస్తథా । అవకీర్ణీకు
ణ్డగోళౌ కునఖీశ్యావదన్తకః ॥ భృతకాధ్యాపకః క్లీబః కన్యాదూష్యభిశస్త
కః । మిత్రధ్రుక్పిశునస్సోమవిక్రయీ వేదనిన్దకః ॥ మాతాపితృగురుత్యాగీ
కుణ్డాశీ వృషలాత్మజః । పరపూర్వాపతిస్స్తేనః కర్మదుష్టాశ్చనిన్దితాః ॥ * ॥
ఇతి । ఏతేషాం పరిగణనం శ్రోత్రియాద్యభావే రోగిప్రభృతిభ్యోఽన్యేషాం
గ్రహణార్థమితివ్యాఖ్యాతమ్.

మూ — నవిస్తరం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవే పితృకార్యే త్రీనేకైక
ముభయత్రవా । భోజయేత్సుసమృద్ధోపి నప్రసజ్యేతవిస్తరే ॥ * ॥
విస్తరేదోషః స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సత్క్రియాం దేశకాలౌచ ద్రవ్యం
బ్రాహ్మణసమ్పదమ్ । పఞ్చైతాన్విస్తరో హన్తి తస్మాన్నేహేత వి
స్తరే ॥ * ॥ నదైవహీనం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ పిశాచారాక్షసాయ
క్షా భూతానానావిధాస్తథా । విప్రలుంపన్తిసహసా శ్రాద్ధమార

ష్ఠువర్జితమ్ ॥ తత్పాలనాయవిహితావిశ్వేదేవాస్స్వయమ్భువా ॥ * ॥ .

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంయత్రయత్ర సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । దేవయుక్తంతు తత్కార్యం దేవహీనం నతద్భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం దేవహీనంకరోతియః । మాతాపితృగురుఘ్నస్స్యాదాత్మఘాతీచ జాయతే ॥ * ॥ .

మూ — పాత్రాలాభే దేవార్థం విష్ణవేనివేదయేత్ ॥ శ్లో ॥ యద్యేకంభోజయేచ్ఛ్రాద్ధే దైవంతత్రకథంభవేత్ । అన్నంపాత్రేసముద్ధృత్య సర్వస్యప్రకృతస్యచ ॥ దేవతాయతనేకృత్వా తతశ్శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ । ప్రాస్యేదగ్నౌతదన్నంతు దద్యాద్వాబ్రహ్మచారిణే ॥ * ॥ తమేకమధిష్ఠాయ పిత్రాదయోభుఞ్జతే ॥ శ్లో ॥ ఏకశ్చేద్బ్రాహ్మణోలబ్ధశ్శ్రాద్ధంచ ప్రకృతంభవేత్ । పితరస్త్రయఃప్రోక్తాఃకథంతృప్యన్తి తేత్రయః ॥ ఊరుస్యశ్నన్తిపితరో వామభాగేపితామహాః । ప్రపితామహాదక్షిణగస్పృష్ఠతస్త్వనుయాయినః ॥*॥ శ్రాద్ధాహేవావిప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుర్వాపరేద్యుర్వా శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమన్త్రయీత త్ర్యవరాన్ సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ * ॥ శ్వఃపూర్వేద్యుశ్చ రాత్రౌ నాశ్నీయాత్ ॥ శ్లో ॥ నిరామిషం సకృద్భుక్త్వా భుక్తసర్వజనే గృహే । శ్వఃకర్తాస్మీతి నిశ్చిత్యపదాపి విప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ తథానస్త్రియముపేయాత్ ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చాపరేద్యుశ్చ వర్జయేత్ స్త్రీనిషేవణమ్ । వ్యవాయీరేతసోగర్తే మజ్జయత్యాత్మనఃపితౄన్ ॥ * ॥ నపురాణభాణ్డేషుపచేత్ ॥ శ్లో ॥ పురాణభాణ్డపక్వం యద్యపిస్యాత్ శ్రాద్ధకర్మణి । భుఞ్జతే నైవపితరో నదేవాశ్చాసురంభవేత్ ॥ * ॥ నానుత్తరీయోర్ధ్వపుణ్డ్రస్స్యాత్ ॥ శ్లో ॥ కర్మభోక్తాచసర్వత్ర నైకవస్త్రోభవేద్ద్విజః । తస్మాద్వస్త్రవినా శ్రాద్ధే సోత్తరీయస్సదాభవేత్ ॥ శ్లో ॥ స్వభూతేనిత్యకర్మాణినద్యాదావిమలేజలే । కృత్వాశ్రాద్ధే మృదాశుభ్రాణ్యూర్ధ్వపుణ్డ్రాణిధారయేత్ ॥ యాగోదానం జపోహోమో స్వాధ్యాయఃపితృతర్పణమ్ । భస్మీభవతితత్సర్వమూర్ధ్వపుణ్డ్రం వినాకృతమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మృత్యర్థసారస్మృతిచన్ద్రికయోః.

వ్యా — అత్ర శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ జపహోమార్చనాద్యాసు క్రియాస్వాచమనే తథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజో వాచనికే జపే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ ఖణ్డవస్త్రావృతశ్చైవ వస్త్రార్ధాలమ్బినస్తథా । ఉత్తరీయవ్యలీకస్య సమస్తానిష్ఫలాః క్రియాః ॥ * ॥ " ॥ శ్లో ॥ శ్రౌతస్మార్తక్రియాస్సర్వా హ్యూర్ధ్వపుణ్డ్రవినాకృతాః । జాయన్తే విఫలా బ్రహ్మన్బాధకాశ్చ భవన్తి తాః ॥ సన్ధ్యాకాలే జపే హోమే స్వాధ్యాయే పితృతర్పణే । శ్రాద్ధకాలే విశేషేణ కర్తా భోక్తా చ నత్యజేత్ ॥ ".

నను " ॥ శ్లో ॥ కాంస్యపాత్రే హవిర్దృష్ట్వా కణ్ఠే దృష్ట్వా చ మాలికామ్ । లలాటే తిలకం దృష్ట్వా నిరాశాః పితరో గతాః ॥ " ఇతి సఙ్గ్రహవచనస్య కా గతిరిత్యత్రాహ —

మూ — లలాటే తిలకం దృష్ట్వేతి వచనం వైశ్యవిషయమ్ " వైశ్యస్య వర్తులాకారమ్ " ఇతి తస్యైవ తిలకవిధానాత్.

వ్యా — ఆగ్నేయపురాణే ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణస్యోర్ధ్వపుణ్డ్రం స్యాత్ క్షత్రియస్యార్ధచన్ద్రకమ్ । వైశ్యస్య వర్తులాకారం శూద్రస్యైవ త్రిపుణ్డ్రకమ్ ॥ బాలేష్వపి క్షత్రియాణాం వైశ్యానాం వర్తులాకృతి । త్రిపుణ్డ్రం శూద్రజాతీనాం విధిరేష సనాతనః ॥ ఊర్ధ్వం నయతి యత్పుణ్డ్రం ప్రాణినః పాపకారిణః । తస్యాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రేతి తస్మాత్తం ధారయేద్ద్విజః ॥ * ॥ " త్రిపుణ్డ్రం శూద్రకల్పానాం శూద్రాణాం చ విధీయతే । " ఇతి బ్రహ్మాణ్డవచనం చేహ భావ్యమ్ । పుణ్డ్రతా, ఊర్ధ్వం నయతీత్యర్థః । అతో వైశ్యోపి తిలకం విహాయ తిర్యక్పుణ్డ్రమూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేత్, లలాటే తిలకం దృష్ట్వేతి వచనాత్.

ప్రాచీనసఙ్గ్రహవచనముదాహరతి —

మూ — సోపి శ్రాద్ధే తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేత్ " ॥ శ్లో ॥ వర్జయేత్తిలకం భాలే శ్రాద్ధకర్మణి సర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ " ఇతి సఙ్గ్రహే.

వ్యా — వైశ్య ఇతి లభ్యతే, " వర్జయేత్తిలకమ్ " ఇతి ప్రకృతత్వాత్ । ఏవం శ్రాద్ధే హ్యూర్ధ్వపుణ్డ్రవిధానాత్తిలకశబ్దస్యోర్ధ్వపుణ్డ్రత్వాలాపో విప్రలాప ఇత్యలమ్.

మూ — నాన్యదిఙ్ముఖస్సపాదౌ ప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ అప్రవాహోదకస్నానం విప్రపాదావనేజనమ్ । గాయత్రీజపమర్ఘ్యంచ ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ ॥ నగృహాన్తస్సపాదౌ ప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ నాన్తః ప్రక్షాళయేత్పాదౌ దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । నోత్తరేదక్షిణేనైవ పశ్చిమేనగృహాన్తరే ॥ * ॥ సాపిణ్డ్యాదూర్ధ్వం కుణ్డేషు నాఙ్ఘ్రిప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం కుణ్డేప్రక్షాళనంయది । కులక్షయకరంచైవ నరకేపాతయేద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥.

వ్యా — ఇదంవిష్ణుయాగాళవవచనమ్ । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాక్కుణ్డమేవవిధీయతే । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం మణ్డలంతువిధీయతే ॥ ఏకోద్దిష్టసపిణ్డాభ్యామన్యశ్రాద్ధేషు మోహితః । పాదప్రక్షాళనంకుణ్డేకులక్షయకరంభవేత్ .

మూ — మణ్డలేష్వేవపాదౌ ప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్ముఖేనమణ్డలంకుర్యాద్దైవానాం చతురశ్రకమ్ । పితౄణాంత్ర్యస్రం పిత్ర్యం దక్షిణేనవర్తుళంభవేత్ ॥ ఘృతయుక్తం గోమయేన పాదశౌచంవిధీయతే । ఆజ్యం గోమయసంయుక్తం పాదయోర్లేపయేద్బుధ । పితరస్తస్యకల్పాన్తమమృతే నాభిషేచితాః ॥ * ॥ నపవిత్రపాణిస్సప్రక్షాళయేత్ ॥ శ్లో ॥ సర్వదాదర్భపాణిస్స్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । పాదశౌచం గన్ధలేపం న కుర్యాద్దర్భపాణినా ॥ సపవిత్రేణహస్తేన విప్రపాదావనేజనాత్ । యథావజ్రహతోవృక్షస్తథైవ పితృదేవతాః ॥ * ॥ కర్తాపూర్వమాచామేత్ ॥ శ్లో ॥ కర్తురాచమనాత్పూర్వం భోక్తురాచమనంయది । శునోమూత్రసమంతోయమిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ మణ్డలాదగ్రదేశేఆచామేత్ ॥ శ్లో ॥ మణ్డలస్యోత్తరేభాగే విప్రస్యాచమనం భవేత్ । అమృతంస్యాద్ధితత్తోయమన్యత్ర రుధిరంభవేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — అన్యత్ర - మణ్డలాత్ప్రాగ్దక్షిణాప్రత్యగ్దేశేష్విత్యర్థః.

మూ — నక్రుద్ధ్యన్నత్వరేత్ ॥ శ్లో ॥ త్రీణిశ్రాద్ధేప్రధానానిదౌహిత్రఃకుతపస్తిలాః । త్రీణిచాత్ర ప్రశంసన్తిశౌచమక్రోధమత్వరామ్ ॥ * ॥

నను " ॥ శ్లో ॥ నభోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సమ్ప్రాప్తేహరివాసరే । భుఙ్క్తేభుఙ్క్తేతియోబ్రూయాత్తమాహుర్బ్రహ్మఘాతుకమ్ ॥ " " నాశ్నీ

ణాత్తత్ప్రయత్నతః" ఇత్యేకాదశ్యామన్నం నిషిద్ధమ్, ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం చ విహితమ్, కథం తత్ర కర్తవ్యమిత్యత ఆహ —

మూ — నైకాదశీం త్యజేత్ ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసో యదా నిత్యశ్రాద్ధం చ ప్రకృతం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యాదాఘ్రాయ పితృసేవితమ్ .

వ్యా — ఇదం వచనం విజ్ఞానేశ్వరే లిఖితమ్ । క్వచిత్పురాణే తు ద్వాదశ్యామేవ కార్యం నైకాదశ్యామిత్యుక్తం తదనాదరణీయమ్, పురాణాత్ స్మృతేర్బలీయస్త్వాత్ । యద్వా, ప్రమాదాచ్ఛ్రాద్ధవిఘ్నే యదేకాదశ్యాం విహితం తత్ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధం ద్వాదశ్యామేవ కార్యమిత్యర్థపరమ్, అన్యథా దోషాపత్తేః .

మూ — ఋతుకాలేపి శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీవ్రతం చైవ పితుస్సాంవత్సరం దినమ్ । ఋతుకాలశ్చ తత్రాపి శ్రాద్ధకర్మ విధీయతే ॥ * ॥ న మృతాహమతిక్రమేత్ ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానినోఽజ్ఞానినో వాపి మూర్ఖగపణ్డితపవవా । మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ॥ * ॥ బుద్ధిపూర్వాతిక్రమే మహాదోషః ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతతిథిం జ్ఞాత్వా యో న కుర్వీత పైతృకమ్ । పాపమక్షయమాప్నోతి పితృహా చోపజాయతే ॥ * ॥ .

వ్యా — ఏవం చ ద్వయోరతిక్రమే ప్రత్యవాయసామ్యస్మరణేపి విధిబలాదేకాదశ్యాం శ్రాద్ధమావశ్యం కర్తవ్యమేవేతి సిద్ధమ్ । కించ "॥ శ్లో ॥ ఏకభుక్తేన నక్తేన క్షీణవృద్ధాతురః క్షిపేత్ ।" ఇత్యేకభుక్త్యభ్యనుజ్ఞాతవృద్ధవరణేన కశ్చిద్దోషః.

మూ — ప్రారబ్ధే పాకాదౌ నిమన్త్రితానాం కర్తుశ్చ నాశౌచమ్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । దేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం మృతసూతకే ॥ పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం దాతౄన్ భోక్తౄంశ్చ న స్పృశేత్ ॥ * ॥ .

వ్యా — మృతసూతక ఇత్యేకవద్భావః, మరణజననాశౌచయోరిత్యర్థః । పరైః - ఆశౌచరహితైః, న స్పృశేదాశౌచిన ఇతి శేషః । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భో వరణం యజ్ఞే సఙ్కల్పో వ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే చ ॥ శ్లో ॥ వి

వాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వన్తరామృతసూతకే । శేషమన్నం పరైర్దేయం దాతౄన్భోక్తౄంశ్చ నస్పృశేత్ ॥ * ॥ యత్తు శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యాబ్దికం పిత్రోరశుద్ధోప్యరసన్సుతః । కుర్యాదేవ తిథిప్రాప్తమితి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ వర్షశ్రాద్ధే తు సమ్ప్రాప్తే పిత్రోరాశౌచసమ్భవే । తదానీమశుచిర్న స్యాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం విచక్షణః ॥ * ॥ ఇత్యాదికం తత్ ప్రారబ్ధశ్రాద్ధవిషయం మన్తవ్యమ్, అతిక్రాన్తాశౌచవిషయం వా, " ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే దశాహే తు పశ్చాజ్జానాతి చేద్గృహీ । త్రిరాత్రం సూతకం తస్య నతచ్ఛ్రాద్ధస్య కర్హిచిత్ ॥" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరే, అతోఽత్రస్యాతిక్రాన్తాశౌచాభావాచ్ఛ్రాద్ధం కార్యమ్, యద్వాసమ్పర్కాశౌచ విషయం వా తత్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం యద్యసమ్పర్కాదాపతేద్గృహమేధినః । క్రియాస్తస్య నలుప్యన్తే గృహ్యాణాం చ నతద్భవేత్ ॥ * ॥ గృహ్యాః - స్త్రీపుత్రాదయః, తేషాం స్వతన్త్ర్యాణాం తత్సాధ్యక్రియాణాం చాశౌచాభావాచ్ఛ్రాద్ధం కార్యమిత్యర్థః.

మూ — స్వయమకృత్వా శ్రాద్ధం పరగృహాలయే నాశ్నీయాత్ ॥ శ్లో ॥
అకృత్వాఽన్యత్ర నాశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధం చాపరపక్షికమ్ । పశ్చాత్కృతేపి శ్రాద్ధేఽస్మిన్ తచ్ఛ్రాద్ధం నిష్ఫలం భవేత్ ॥ * ॥ పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికమవిభక్తధనోఽపి భిన్నదేశస్థః పుత్రః కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ భిన్నస్థానగతైః పుత్రైరవిభక్తధనైరపి । ప్రత్యాబ్దికం పృథక్కార్యాదన్యశ్రాద్ధాని సమ్భవే ॥ * ॥.

వ్యా — అన్యశ్రాద్ధాని - షోడశవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధానీత్యర్థః, సాపిణ్డ్యాదూర్ధ్వమపి మాసికానాం సాపిణ్డ్యకర్త్రైవ కర్తవ్యత్వనియమాత్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । ఏకేనైవ తు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అతో న సర్వైః పుత్రైస్సోదకుమ్భశ్రాద్ధవత్ షోడశశ్రాద్ధాని కార్యాణి.

ప్రత్యాబ్దికదర్శాదితు విభక్తైస్సర్వైః పుత్రైః కార్యమిదమాహ —

మూ — విభక్తస్సర్వం పృథక్కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకభాణ్డేన పచనాం పితృదేవార్చనాదికమ్ । ఏకం భవేద్విభక్తానాం తదేవ స్యాద్గృహే గృహే ॥

---

§ తద్ద్రవ్యాణామ్ - గృహమేధిద్రవ్యాణామ్.

వ్యా — దేవలః ॥ శ్లో ॥ విభక్తాభ్రాతరస్సర్వే స్వస్వార్జితధనాశనైః । దర్శాబ్దికాదికంపిత్రోశ్శ్రాద్ధం కుర్యుఃపృథక్ పృథక్ ॥ * ॥.

మూ — సర్వందేవపూర్వంకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఉదఙ్ముఖస్తు దేవానాం పితౄణాందక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణేసర్వం దేవపూర్వంవిధానతః ॥ * ॥.

వ్యా — ఉదఙ్ముఖో దేవయోగ్యపూర్వం దత్వాపశ్చాద్దక్షిణాముఖః పితౄణాం సవ్యఞ్జనాన్నాదికందద్యాదిత్యర్థః । ఏవంకాణ్డానుసమయానియమాద్వ్యత్యయేన నదద్యాత్.

మూ — శ్రాద్ధద్రవ్యం భూమావేవనిక్షిపేత్ ॥ శ్లో ॥ వ్యఞ్జనాపూపశాకాన్నం సూపంమధుఘృతంపయః । విన్యసేత్ప్రయతస్సర్వం భూమావేవసమాహితః ॥ * ॥ నిమన్త్రితోనహోమంసంవర్జయేత్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితోజపేద్దోగ్ధ్రీం నియుక్తస్తు నిషఙ్గిణే । విసృష్టోవాసుదేవాయ శ్రాద్ధభుక్తోపవర్జితః ॥ దశకృత్వఃపిబేదాపస్సావిత్ర్యాశ్రాద్ధభుగ్ద్విజః । తతస్సన్ధ్యాముపాసీతహోమంచాపియథావిధి ॥ * ॥.

వ్యా — దోగ్ధ్రీ - "ఆబ్రహ్మన్బ్రాహ్మణః" ఇత్యనువాకః, నిషఙ్గిణే - "నమోమస్తుభ్యాయచ" ఇత్యనువాకః, "॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవ హ్యశక్తౌశ్రాద్ధభోజనే । ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హావయేన్నతు హావయేత్ ॥" ఇతివచనంతుదోగ్ధ్ర్యాదిజపగాయత్ర్యభిమన్త్రితజలప్రాశనాభావవిషయంమన్తవ్యమ్.

మూ — నిమన్త్రితోనాన్యత్రాపక్రమేత్ ॥ శ్లో ॥ వేదితస్తు యథాన్యాయం హవ్యకవ్యేద్విజోత్తమః । కథంచిదప్యపక్రామన్ పాపీసూకరతాంవ్రజేత్ ॥ * ॥ నిమన్త్రితోనమన్త్రముచ్చారయేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనిమన్త్రితోవిప్రోమన్త్రముచ్చరతేయది । త్రయస్తేనరకంయాన్తి దాతాభోక్తాతథాపితా ॥ * ॥ నిమన్త్రితోనాధీయీత ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితోభవేద్విప్రోనియతాత్మాభవేత్తదా । నచఛన్దాంస్యధీయీతయస్యశ్రాద్ధంచతద్భవేత్ ॥ * ॥ నిమన్త్రితోనకిఞ్చిద్భక్షయేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనిమన్త్రితోయస్తుప్రతిగృహ్యాత్ర

తిగ్రహమ్ । భక్షయేత్కిఞ్చిదప్యన్యత్సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥.

వ్యా — ప్రతిగ్రహమితి సామాన్యోక్తేః కించిదపి ద్రవ్యం నిమన్త్రితేన న ప్రతిగ్రాహ్యమ్, తథా న కిఞ్చిదపి భక్షణీయమ్, సుకృతనాశస్మృతేః। తతశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ ఇక్షూనపః ఫలం మూలం తామ్బూలం పయ ఔషధమ్ । భక్షయిత్వాపి కర్తవ్యాః స్నానదానాదికాః క్రియాః ॥ ” ఇతి వచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ .

మూ — నిమన్త్రితోఽన్యత్ర నాశ్నీయాత్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితస్తు యో విప్రో భోక్తుమన్యత్ర గచ్ఛతి । నరకాణాం శతం గత్వా చణ్డాలేష్వభిజాయతే ॥ * ॥ .

వ్యా — అవఘ్రాణేఽశనసిద్ధిర్నాస్తీతి భావః । తతశ్చ “ యన్న ప్రాశ్నీయాదహవిస్స్యాత్పితృభ్య ఆవృశ్చేత ” ఇతి శ్రుతేః ప్రత్యవాయో మురత్యయస్స్యాత్ .

మూ — నిమన్త్రితం న త్యజేత్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రణం కారయిత్వా నివారయతి దుర్మతిః । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి శూద్రయోనౌ చ జాయతే ॥ * ॥ విశిష్టం విప్రమాగతం వృతాభ్యనుజ్ఞయా భోజయేత్ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు యద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోత్తమః । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతః కామం తమపి భోజయేత్ ॥ * ॥ శ్రాద్ధీయం ప్రతిగృహ్యాన్యస్య శ్రాద్ధే నాద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం గృహిత్వా తు యోఽన్యశ్రాద్ధేఽత్తి మోహితః । పతన్తి పితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ .

వ్యా — ఆమశ్రాద్ధమితి “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతం పితౄన్ సముద్దిశ్య భోజ్యం యత్ప్రియమాత్మనః ॥ ” ఇత్యుక్తశాకమూలఫలాదేరుపలక్షణమ్ । అతః పిత్రుద్దేశేన దత్తం యత్కిఞ్చిద్ద్రవ్యం న గ్రాహ్యం వృతేన మహాదోషస్మృతేః.

మూ — రమ్భాపత్రదణ్డం న కృన్తయేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేఽహని తు సమ్ప్రాప్తే రమ్భాపృష్ఠం న కృన్తయేత్ । కృన్తయేద్యది మూఢాత్మా నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ .

వ్యా — నికృన్తపృష్ఠదణ్డం రమ్భాపత్రం శ్రాద్ధే వర్జ్యమ్, నాన్యత్, అతో రమ్భాపత్రనిషేధస్తద్విషయ ఇతి మన్తవ్యమ్ । యత్తు స్మృతిచన్ద్రికా

యామ్ ॥ శ్లో ॥ నమృణ్మయానిపాత్రాణి భోజనే దేవపిత్ర్యయోః । పలాశేభ్యో విశేషనస్యాత్పర్ణపాత్రాణిభోజనే ॥*॥ ఇతి తత్పలాశపత్రప్రాశస్త్యపరమ్ । అత్రవిశేషస్స్మరణాత్ ॥ శ్లో ॥ పలాశపత్రకదళీపత్రాణి వృశ్రాద్ధినా త్యజేత్ । గర్భచ్ఛత్రలతాఖ్యాని శ్రాద్ధే సర్వత్ర యత్నతః ॥ శిష్టాని తానసర్వత్ర శ్రాద్ధయోగ్యాని దాపయేత్ । యథాసువర్ణపాత్రాణి తద్వై వేతానినిర్ణయః ॥ * ॥ .

మూ — శ్రాద్ధీ నపరశ్రాద్ధేఽశ్నీయాత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వా పరశ్రాద్ధే యస్తు భుఞ్జీత లోలుపః । పతన్తి పితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ .

వ్యా — నిమన్త్రితోఽన్యత్ర నాశ్నీయాదిత్యనేనైవ గతార్థత్వేప తస్యస్వప్రత్యవాయపరత్వాదస్యతు పితౄణామపి దోషప్రదర్శనార్థత్వాన్న నవిరోధః.

మూ — దర్వ్యైవాన్నం దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ దర్వ్యా దేయం శృతాన్నంచ సమస్తవ్యఞ్జనానిచ । తైలపక్వమపక్వంచ నతుదర్వ్యా కదాచన ॥ * ॥ హస్తదత్తం నాద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఫాణితం మాక్షికం శాకం గోరసం లవణం ఘృతమ్ । ఏతాని హస్తదత్తాని భుక్త్వా నాద్యాదహర్నిశమ్ ॥ * ॥ .

వ్యా — హస్తేనహస్తేదత్తం నాద్యమ్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ హస్తేన దాతియస్స్నేహం లవణవ్యఞ్జనాదికమ్ । సదాతా నరకం యాతి భోక్తా భుఞ్జీత కిల్బిషమ్ ॥ * ॥ స్నేహమ్ - ఘృతతైలాది.

మూ — నాయసేనదద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆయసేనతుపాత్రేణ యదన్నముపనీయతే । శునోమూత్రసమం భుఙ్క్తే దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ నైకపాణినా దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ముక్తం హ్యుభయపాణిభ్యాం యదన్నముపనీయతే । తద్విప్రలుమ్పత్యసురాస్సహసావిష్టచేతసః ॥ * ॥ నాపసవ్యేనాన్నం దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన యస్త్వన్నం బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి । విష్ఠామశ్నన్తి పితరో దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ శ్రాద్ధేఽవశ్యమభ్యఙ్గమాచరేత్ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాయామఖ్యాష్టమ్యామమాయాం శ్రాద్ధకర్మణి । పిత్ర్యేషు చ వికా

రేషు తైలాభ్యఙ్గో విధీయతే ॥ * ॥ భుక్తిదేశావస్థితేషు విప్రేషు న పాత్రముద్ధరేత్ ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాంస్తు గోజవిప్రేభ్యో దద్యాదగ్నౌ జలేపివా । ప్రక్షిపేత్సత్సు విప్రేషు ద్విజోచ్ఛిష్టం న మార్జయేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — ఉత్థితేష్వపి ద్విజేషు నోచ్ఛిష్టమార్జనం కుర్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డదానవిధానాత్, భుక్తిదేశావస్థితేష్వితి కథమ్ ? నైవమ్, తదనీమేవోచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డదానం కైశ్చిత్క్రియతే తదభిప్రాయత్వాదస్య, ఆపస్తమ్బీనాంతు "భుక్తవతోఽనువ్రజ్య" ఇతి విసర్జనానన్తరమేవ పిణ్డదానవిధానాత్తావన్న మార్జయేత్.

మూ — న దాస్యాదిభిః పాత్రముద్ధారయేత్ ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణి చాలయేచ్ఛ్రాద్ధే స్వయం శిష్యోఽథవా సుతః । న స్త్రీభిర్నాన వబాలాశ్చ న చ దాస్యః కదాచన ॥ * ॥ పాత్రాణి గోపయేత్ ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రం సముద్ధృత్య నిఖనేత్తు ప్రయత్నతః ॥ అలబ్ధప్రేతకార్యేషు తస్య త్యాగో విధీయతే ॥ * ॥ న శూద్రాయ శ్రాద్ధశిష్టం దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం దత్వా య ఉచ్ఛిష్టం వృషలాయ ప్రయచ్ఛతి । పితరస్తస్య షణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజినః ॥ * ॥.

వ్యా — ఉచ్ఛిష్టమత్ర పితృభుక్తశిష్టం భాణ్డస్థమేవ, అన్యేషాం తద్భోజనమవిరుద్ధమ్, ఇష్టైస్సహోపభుజ్యతామిత్యభ్యనుజ్ఞానాత్ । క్వచిదన్నే షేధోఽస్తిః చేత్స త్రమృతప్రేతాదిశ్రాద్ధశిష్టవిషయో ద్రష్టవ్యః, అన్యథా "శేషం చైవానుమాన్య చ" "ప్రదక్షిణీకృత్య శేషమనుజ్ఞాప్య" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యబోధాయనాదిభిశ్శేషాభ్యనుజ్ఞా విధి వైయర్థ్యాపత్తేః । అతఏవ నవశ్రాద్ధశేషస్యవర్జ్యత్వస్మరణాన్నాభ్యనుజ్ఞా క్రియతే । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ "భుఞ్జీతపత్న్యా సేవితమ్" ఇత్యస్య ఏకోద్దిష్టవిశేషే నిషేధో దృశ్యతే, "శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధేషు యదుచ్ఛిష్టం గృహే పర్యుషితం చ యత్ । దమ్పత్యోర్భుక్తశిష్టం చ న భుఞ్జీత కదాచన ॥" ఇత్యాదిభిః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేషు యద్భోజ్యం శిష్టమోదనమ్ । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ శిష్టమన్నం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ అతఏవ ప్రత్యాబ్దికాదావిష్టైస్సహాశిష్టాభుజ్యతే । యత్విదం వచనమ్ "॥ శ్లో ॥ స్త్రీశూద్రానుపనీతానాం శ్రాద్ధోచ్ఛిష్టం న దాపయేత్ । యో దద్యాద్రాగసంమోహాన్న తద్గచ్ఛతి

వైపిత్ర్యాన్ ॥ " ఇతిగత భుక్తపాత్రస్థోచ్ఛిష్టవిషయమ్ । అతో " భార్యా భృత్యాః దాసేభ్యఉచ్ఛిష్టం శేషయేప్సుధః " ఇతినియమః శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయఇత్యర్థః .

మూ — గృహస్వామ్యనుజ్ఞయాశ్రాద్ధంకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ పరస్య హి ప్రదేశేషు శ్రాద్ధంకుర్యాద్యదిద్విజః । తద్గృహస్వామిపిత్రాభిర్హన్యతేఽనుజ్ఞయావినా ॥ * ॥ హోమావశిష్టేనోపస్తరేత్ ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ యదన్నమభిఘారితమ్ । నిరఙ్గుష్ఠంచయస్తస్మిం నతత్పిత్రీణాంవైపిత్ర్యాన్ ॥ * ॥ హుతశేషమన్నం పిత్రాదిపాత్రేషు దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ హుతశేషం ప్రదద్యాత్తు భాజనేషు సమాహితః । యథాలాభోపపన్నేషు రౌప్యేషుతువిశేషతః ॥ * ॥ .

వ్యా — అత్రవిజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ హుతశేషం పిత్రాదిభాజనేషు దద్యాన్నవైశ్వదేవ భాజనేషు ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిచ ॥ శ్లో ॥ నవైశ్వదేవపాత్రేషు హుతశేషం ప్రదాపయేత్ । అజ్ఞానాద్యదివై దద్యాన్నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ .

మూ — పాత్రోపస్పర్శనాదౌ సవ్యంజానుభూమౌన్యసేత్ ॥శ్లో॥ పాతయేద్దక్షిణంజానుదేవాన్పరిచరన్సదా । పాతయేదితరంజానుపితౄన్ పరిచరన్ద్విజః ॥ * ॥ పురుషసూక్తాదీన్ శ్రావయేత్ ॥శ్లో॥ స్వాధ్యాయం శ్రావయేచ్ఛ్రాద్ధే ధర్మశాస్త్రాణిచైవహి । ఆఖ్యానానీతిహాసాంశ్చ పురాణాన్యఖిలానిచ ॥ * ॥ .

వ్యా — అత్రవిజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అన్నమిష్టంహవిష్యంచ దద్యాదక్రోధనోఽత్వరః ॥ వా ॥ అన్నమిష్టమాత్మనేష్టం దద్యాదితి సమ్బన్ధః, తుశబ్దాద్యథాకథంచిదుచ్ఛిష్యతేతథాదద్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛేషణంభూమిగతమజిహ్మస్యాశఠస్యచ । దాసవర్గస్యతత్పిత్ర్యే భాగధేయం ప్రచక్షతే ॥ " ఆత్మతృప్తైః, పవిత్రాణి - పురుషసూక్తపవమానప్రభృతీని, జప్త్వాతృప్తాన్ జ్ఞాత్వా, పూర్వజపమ్ - సవ్యాహృతికామిత్యుక్తమ్, జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

మూ — నియుక్తోనకిఞ్చిత్పృచ్ఛేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనియుక్తోభుఞ్జానోనపృచ్ఛేల్లవణాదికమ్ । ఉచ్ఛిష్టాఃపితరోయాన్తి పృచ్ఛతో నాత్రసంశయః ॥ * ॥ పృష్టేఽపేక్షితమవశ్యం యాచయేత్ ॥ శ్లో ॥

అవశ్యం యాచయేచ్ఛ్రాద్ధపిత్రర్థముపకల్పితమ్ । అయాచితోద్వి
జో మూఢస్సభవేద్బ్రహ్మఘాతుకః ॥ * ॥ భుఞ్జానానాంమిథస్స్ప
ర్శే పాత్రస్థమన్నంనత్యజేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తిషుభుఞ్జానో బ్రా
హ్మణో బ్రాహ్మణం స్పృశేత్ । తదన్నమత్యజన్ భుక్త్వా గాయ
త్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ నరాణాంభోజనే కాలే యదిదీపో వినశ్యతి । పు
నరన్నం నభోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ నరాణాంభో
జనే కాలేయదిదీపోవినశ్యతి । పాణిభ్యాంపాత్రమాదాయ భాస్క
రం మనసాస్మరన్ । పునర్దీపం సమారోప్య తచ్ఛేషంభోజయేన్న
రః ॥ * ॥ దీయమానం ననిరుద్ధ్యాత్ ॥ శ్లో ॥ నాఖ్రిజానుగ్ప
హిజానుగ్లాఞ్జారేచ బలిప్రదః । దీయమాననివారీచ శ్రాద్ధం
కృత్వాపతత్యధః ॥ * ॥ పాత్రేఽన్యోచ్ఛిష్టపతనేనియమ్యతే ॥ శ్లో ॥
ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనం జ్ఞాత్వా తత్పాత్రంపరిహృత్యచ । అస్పృష్ట్వా
పాణినాపాత్రంభూమింసమనులిప్యచ ॥ అన్యపాత్రంనిధాయైవసర్వ
మన్నంప్రవేశయేత్ ।పరిషిచ్యతతఃపశ్చాద్భోజయేచ్చనదోషకృత్.

వ్యా — అత్రోచ్ఛిష్టస్పర్శనమితి సామాన్యోక్తే శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తకా
లేపిసమానమ్, ఏవంశ్రాద్ధపఙ్క్తిష్వితి వచనంచద్రష్టవ్యమ్, ఏకపఙ్క్తి
ష్వితిస్మృత్యర్థపారేదర్శనాత్ .

మూ — భుక్తిమధ్యేమృతేఛర్దితే ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణాం తత్ర పూర్వే
షాంపితుశ్చవమనంయది । తద్దినంచోపవాసశ్చపితుశ్శ్రాద్ధంపరేఽ
హని ॥ ఏకఏవయదావిప్రోభోజనేఛర్దితోభవేత్ । తదైవాగ్నిం
సమాధాయహోమంకుర్యాద్యథావిధి ॥ తత్ స్థాననామగోత్రేణ
హ్యాసనాదిభిరర్చయేత్ । అన్నత్యాగం ప్రకుర్వీత తతోఽగ్నౌజు
హుయాచ్చరుమ్ ॥ ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైఃకుర్యాద్ద్వాత్రింశ
దాహుతీః । హోమశేషం సమాప్యాథశ్రాద్ధశేషం సమాపయే
త్ ॥ * ॥ శ్వోఽవశ్యంతర్పయేత్ ॥ శ్లో ॥ యానుద్దిశ్యభవేచ్ఛ్రా
ద్ధం తేభ్యస్తర్పయతిద్విజః । పరేద్యుశ్శ్రాద్ధకృన్మర్త్యోయోనతర్ప
యతేపితౄన్ ॥ ప్రాతస్స్నాత్వాతిలైర్యుక్తం శాపం దత్వాప్ర
జన్తితే ॥ * ॥.

వ్యా — పిత్రాదీనాం త్రయాణామ్, భర్తరి - వసానే, పరేభ్యశ్శ్రాద్ధం
కార్యమ్ , తత్రాసమ్భవే కృష్ణైకాదశ్యాం కార్యమ్ , త్రిష్వేకస్య భర్తనేప్రా
ణాయవాహ్యేహతాన్యదిభిస్సపిణ్డైరగ్నౌ తత్ స్థాన నామ్నా శేషాః కర్త
వ్యాః । యానుద్దిశ్యేతి - మాతృమృతాహే పిత్ర్యాణాంభోజనాభావేపి చాపా
సపిణ్డదానోద్దేశ్యత్వాన్మాతుశ్చ పితుర్మృతాహే పిణ్డోద్దేశ్యత్వాచ్చ ప
రేభ్యః ప్రాతిపిత్ర్యాణాం మాతౄణాంచ తర్పణంకుర్యాదిత్యర్థః । ద
ర్శాదౌ మాతామహాదీనాముద్దేశ్యత్వాభావేపివచనాత్తర్పణమితినవిరోధః ।
పుత్రికాపుత్రత్వ ధనహారిత్వ సమ్భవే మాతామహ శ్రాద్ధం తర్పణంచ
నిర్వ్యాకులమ్ .

మూ — సతికర్త్రంతరేనచశ్రాద్ధం దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యోదద్యా
చ్ఛ్రాద్ధమన్యస్మై సత్స్వనన్తర కర్తృషు । వ్యర్థంభవతితచ్ఛ్రా
ద్ధం భవేచ్చ పితృఘాతుకః .

వ్యా — నను " ॥ శ్లో ॥ పుత్త్రైశ్చ భ్రాతృతత్పుత్త్రైస్సపత్న్యైశ్శిష్యేణ వాఖిలాః । క్రియాః కార్యాః" ఇతిపరాశరవచనవిరోధఇతిచేన్న,
పూర్వపూర్వాభావే ఉత్తరోత్తరస్య క్రియాకర్తృత్వప్రతిపాదనపర
త్వాత్ । తదుక్తమ్ " పూర్వాభావే పరఃపరః " ఇతి, " అసన్నిధా
నే పూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాస్స్మృతాః " ఇతిచ । నన్వస్తుపూర్వక్రియా
యామ్, ఉత్తరక్రియాయాంతుపుత్రాదయస్సర్వేఽధికారిణ ఇతి చేన్న,
వచనాభావాత్, నహిపిత్రాద్యాదిమృతాహేపుత్రాదిసద్భావేప్యన్యైశ్శ్రా
ద్ధంక్రియతే । శిష్యైఃక్రియతఇతిచేత్తత్తుపాధ్యాయః, "తచ్ఛ్రేష్ఠంజన్మ" ఇతి
పితృవదాచార్యతోజన్మస్మరణాత్పుత్రాణాంపృథక్పృథక్పితృశ్రాద్ధకరణాచ్చ.

కర్తృభోక్తృనియమమాహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం భారాధ్యయనమైథునమ్ ।
దానంప్రతిగ్రహం హోమం శ్రాద్ధభోక్తాఽష్టవర్జయేత్ ॥ తా
మ్బూలం దన్తధావనంచ తైలాభ్యఙ్గంక్షురక్రియామ్ । రత్యౌషధప
రాన్నాని శ్రాద్ధకృత్సప్తవర్జయేత్ ॥ * ॥.

వ్యా — అఞ్జనంచోపలక్షణమ్, పునర్భోజనాధ్యయనమైథునాదేః కర్తు
రపి వర్జనీయత్వస్మరణాత్ .

“విశ్వేదేవాదశామరాః” ఇతిస్మృతమ్, తత్ర శ్రాద్ధవ్యవస్థాపరం వచనముదాహరతి —

మూ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనైమిత్తికే రాజా క్రతుదక్షౌ నియోజయేత్ । అష్టకాయాం కాలకామౌ శ్రాద్ధే నాన్దీముఖే పునః ॥ వసుసత్యాభిధానౌ తు సముద్దిష్టౌ ధురూరుచీ । పురూరవార్ద్రవశ్చైతౌ పార్వణే తు నియోజితౌ ॥ * ॥.

వ్యా — నిత్యాది శ్రాద్ధభేదః ప్రాగేవ వ్యాఖ్యాతః । అతో అనుజనాతులాది మృతాహస్య నిత్యతా ప్రదర్శనాచ్చ దేవయుక్తమేవ తత్తదేకోద్దిష్టం కర్తవ్యమ్.

అత్ర శ్రాద్ధే వర్జ్యాన్ దృష్టిం హరిహరేదిత్యుక్తం తాన్ ఆహ —

మూ — ॥ శ్లో ॥ స్తేనాభిశస్తనగ్నాఖ్యషణ్డనాస్తికమత్కుటాః । షణ్డదేవలకావిద్యాఙ్గ కాణాన్ధా శ్విత్రగర్హితాః ॥ నవార్ప్యపి ప్రయచ్ఛేత్తు బైడాలవ్రతికే ద్విజే । నబకవృత్తికే చైవ నావేదవిదిధర్మవిత్ ॥ నభ్రాతరౌ నియుఞ్జీత శ్రాద్ధే పితృసుతావపి । పిధురం గర్భవస్తం చ విశిష్టమపి వర్జయేత్.

వ్యా — ఏతే శ్రాద్ధానర్హాః । స్తేనః ప్రసిద్ధః, “॥ శ్లో ॥ పిద్యాపోరోగురుద్రోహీ నాస్తికో వేదనిన్దకః । ఏతే బ్రాహ్మణచణ్డాలా జాతిచణ్డాలపఞ్చమాః ॥ సఞ్ప్రయంకురుతే యస్తు ప్రతిగృహ్యసనుస్తతః । ధర్మార్థం నోపయుఞ్జీత తస్కరం తం చ వర్జయేత్ ॥” ఇత్యన్యస్మృత్యోక్తో వా । అభిశస్తః - “యాంమలవద్భావసం సమ్భవన్తి యస్తతో జాయతే సోభిశస్తః” ఇతి శ్రుతేఃపాతకాభియుక్తో౽భియుక్తో వా । నగ్నః - “॥ శ్లో ॥ యస్తు సన్త్యజ్య గార్హస్థ్యం వానప్రస్థో న జాయతే । పరివ్రాడ్వాపి మైత్రేయ సనగ్నః పరికీర్తితః ॥” ఇత్యాదిభిరుక్తః । నగ్నో బహువిధః, తథా అస్మదుక్తే స్మృతిరత్నాకరే సంజ్ఞాప్రకరణే ద్రష్టవ్యమ్ । “॥ శ్లో ॥ విభవే సతి నైవార్థం దదాతి నజుహోతి చ । తమాహుః రాఖుం తస్యాన్నం భుక్త్వా కృచ్ఛ్రేణ శుద్ధ్యతి ॥ నజుహోత్యుదితే కాలే నస్నాతి నదదాతి చ । పితృదేవార్చనాద్ధీనస్స షణ్డః పరికీర్తితః ॥ డమ్భార్థం జపతే యస్తు తప్యతే చరతి వ్రతమ్ । నపరత్రార్థముద్యుక్తస్స మాన్ధ్యారః ప్రకీర్తితః ॥ సభాగతానాం యస్సభ్యగవక్షపాతం సమాచరేత్ ।

తమాహుః కుక్కుటం దేవాస్తస్యాప్యన్నం వివర్జయేత్ ॥ అభోజ్యాన్నావి నేష్టౌ మార్జారౌ హ్యుఖుకుక్కుటౌ । " ఇత్యాద్యుక్తా వేదితవ్యాః । " పరదారేషు జాయతే " ఇతి కుణ్డగోళకౌ ప్రసిద్ధౌ । దేవలకః - దేవకోశోపజీవీ, వృత్త్యర్థయాజీ, అదీక్షితశ్చ । దేవలః ॥ శ్లో ॥ దేవకోశోపజీవీ యస్స దేవలక ఉచ్యతే ॥ * ॥ శాణ్డిల్యః ॥ శ్లో ॥ వృత్త్యర్థం యాజినస్సర్వే దీక్షాహీనాశ్చ కేవలమ్ । కర్మ దేవలకా యే తే స్మృతా హ్యత్ర పురా మునే ॥ యే కల్పోక్తం ప్రకుర్వన్తి దీక్షాహీనా ద్విజాతయః । వృత్త్యర్థం వా యశోర్థం వా కల్పదేవలకాస్స్మృతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ । స వై దేవలకో నామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । అపవిద్ధః ప్రసిద్ధః । కాణాన్ధాః - శ్రుతిస్మృత్యోరన్యతరహీనః కాణః, ద్వాభ్యాం హీనోఽన్ధః, ఏకచక్షుర్జాత్యన్ధౌ వా । " రోగిహీనాతిరిక్తాఙ్గః కాణః పౌనర్భవస్తథా " ఇతి కర్మమప్తత్వస్మృతేః । " ॥ శ్లో ॥ ధర్మధ్వజీ సదా లుబ్ధశ్ఛాద్మికో లోకదాంభికః । బైడాలవృత్తికో జ్ఞేయో హింస్రస్సర్వాభిసన్ధకః ॥ అధోదృష్టిర్నైష్కృతికస్స్వార్థసాధనతత్పరః । శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవృత్తిరుదాహృతః ॥ " ఇత్యుక్తౌ బైడాలవృత్తిబకవృత్తీ । " ॥ శ్లో ॥ న భ్రాతరౌ నయుఞ్జీత శ్రాద్ధే పితృసుతావపి । విధురం గర్భవన్తం చ విశిష్టమపి వర్జయేత్ ॥ " అర్హత్త్వేప్యేతే వర్జ్యా ఇత్యర్థః.

పితాపుత్రయోర్భ్రాత్రోర్వాఽన్యతరనిమన్త్రణం విరుద్ధమ్, గ్రన్థవిస్తరభయాద్విస్మృత్రమత్రకృతామ్, అన్యదనాగపరిషత్సు ద్రష్టవ్యమిత్యాహ — మూ — " ॥ శ్లో ॥ పాదుకోపానహచ్ఛత్ర శస్త్రవస్త్రాద్యలఙ్కరాణి చ । రక్తపుష్పం చ నాగ్రాకం శ్రాద్ధభూమావివర్జయేత్ ॥ " ఇత్యాదీని ద్రష్టవ్యాని, వయం తు విస్తరభీరవః,

వ్యా — ఆదిశబ్దేన " ॥ శ్లో ॥ గోజాశ్వాదిషు పృష్ఠేషు కృత్రిమాయాం తథా భువి । న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు పారక్యాసు చ భూమిషు ॥ దమ్భహైతుకపాషణ్డబకవృత్తీంశ్చ వర్జయేత్ । అజ్ఞాతాయతయశ్చైవ విధురా బ్రహ్మచారిణః । న సోమయాగే శ్రాద్ధే చ వరణీయాః ప్రయత్నతః ॥ " ఇత్యాదీనాం గ్రహణమ్ । నను తర్హి " బ్రహ్మచారీ యతిశ్చ శ్రాద్ధే ప్రశస్తౌ " ఇత్యుక్తిః కథమితి చేన్నైవమ్, త్రిదణ్డివిషయత్వాదుక్తేః । ధర్మద్రీకా

యామ్ ॥ శ్లో ॥ శిఖిభ్యో ధాతురక్తేభ్యస్త్రిదణ్డిభ్యః ప్రదాపయేత్ । తాన వాదృత్య యో దద్యాద్వ్యసనేభ్య ఆసురమ్ ॥ అలాభే ధ్యాననిష్ఠానాం భోజయేద్బ్రహ్మచారిణమ్ । తదాలాభే తు సద్వృత్తాన్ గృహస్థానపి భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ యో వైయతీనవాదృత్య భోజయేదితరాన్ ద్విజాన్ । విజనే నివసేద్గ్రామే హవ్యం కవ్యం చ రాక్షసమ్ ॥*॥ గ్రాస్థపాత్రప్రసక్తే శ్రీహరివంశే ॥ శ్లో ॥ త్రిదణ్డినో గిరేవచ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాత్ “ ॥ శ్లో ॥ అవ్రతా హ్యనధీయానా యత్ర భైక్ష్యచరా ద్విజాః । తం గ్రామం దణ్డయేద్రాజా చోరభక్తప్రదో హి సః ॥ ” ఇత్యుక్తబ్రహ్మచారివిషయో నిషేధః, అన్యథా యాజ్ఞవల్క్యపరాశరవచనవిరోధో మూర్ధ్నిరోధో భవేత్ । దమ్భీ - కేవలం లోకరంజనార్థమనుష్ఠాయీ । హైతుకః - వచనసిద్ధేప్యర్థే యుక్తిదర్శనేన సర్వత్ర సంశయకారీ । పాషణ్డీ - నగ్నస్వరూపమిచ్ఛామిశ్రాన్యరభ్య విస్తరేణ తమభిధాయ “ ఏతే పాషణ్డినః పాపా న హ్యేతానాలపేద్బుధః ” ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణోక్తలక్షణః । గూఢవిప్రియకృచ్ఛఠః, “ వచస్యన్యన్మనస్యన్యత్ ” ఇతి ప్రసిద్ధః .

ఏతైస్సమ్భాషణమపి నకర్తవ్యమ్, కుతశ్శ్రాద్ధనియోగ ఇతి భావః, ఇదమాహ —

మూ — “ ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డినో వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాంశ్ఛఠాన్ ।
హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ ” ఇతి మనుః.

చతుర్దశః ఖణ్డః .

పార్వణం త్రిపురుషోద్దేశ్యమిత్యుక్తం తస్య ప్రయోగమాహ —

మూ — అథాతః పార్వణశ్రాద్ధమ్ .

వ్యా — అతశ్శబ్దశిరస్కాదత్రాయమథశబ్ద ఆనన్తర్యే వర్తతే । అతశ్శబ్దో వృత్తస్య హేతుభావే, వృత్తాత్ - సర్వసూత్రసాధారణధర్మాత్, అనన్తరమాపస్తమ్బనామసాధారణధర్మో వక్ష్యత ఇత్యర్థః .

అత్ర పరిభాషామాహ —

మూ — అసమాప్తేః ప్రాచీనావీతమ్ .

వ్యా — “ పిత్ర్యాణి ప్రాచీనావీతినా ప్రసవ్యం దక్షిణతోపవర్గః ” ఇతి నియమాచ్ఛ్రాద్ధపరిసమాప్తిపర్యన్తం కర్తుః ప్రాచీనావీతత్వమేవేత్యర్థః.

తస్యాపవాదమాహ —

మూ — అన్యత్ర ప్రాణాయామాఘారదార్వ్యాఘార హోమాజ్యభాగాగ్నిముఖ స్విష్టకృద్ధోమ ప్రాయశ్చిత్తాహుత్యభిశ్రవణాచమన ప్రదక్షిణ నమస్కారానువ్రజనేభ్యః.

వ్యా — ప్రాణాయామాచమనపవదాఘార హోమాదీనాం సర్వకర్మసాధారణత్వాత్ తేషూపవీతమేవేత్యర్థః । తథా బోధాయనః ॥ వా ॥ ఆచమనే చాగ్నిముఖే చాభిశ్రవణే చోపసఙ్గ్రహణేషు చ పశ్చాద్ధోమేషు యజ్ఞోపవీతమితరత్ర ప్రాచీనావీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కపర్ది ॥ శ్లో ॥ ఆఘార దార్వ్యగ్నిముఖాజ్యభాగ ప్రదక్షిణానువ్రజనేషు తద్వత్ । ఆఘారహోమాస్స్విష్టకృత్ప్రసిద్ధం యజ్ఞోపవీతం హి కపర్దినస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇదం పశ్చాద్ధోమాదేరుపలక్షణమ్ । పశ్చాద్ధోమః - ప్రాయశ్చిత్తాహుతిః.

అథ కాణ్డానుసమయమాహ —

మూ — సర్వం దేవార్థముపచారముపవీతీ ప్రాఙ్ముఖః ప్రదక్షిణం ప్రాగగ్రైర్దర్భైర్దైవతీర్థేన పూర్వం కృత్వా పితృభ్యః ప్రసవ్యం సర్వం దక్షిణాముఖః కుర్యాత్ప్రత్యనన్తరం దేవవత్సర్వం విష్ణోః కుర్యాత్.

వ్యా — ॥ శ్లో ॥ ఉదఙ్ముఖస్తు దేవానాం పితౄణాం దక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణే సర్వం దేవపూర్వం విధానతః ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతీ దేవానాం కుర్యాత్సర్వం ప్రదక్షిణమ్ । అపసవ్యం తతః కృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్స చ వై దక్షిణాముఖః.

మూ — శ్రాద్ధాగారస్యోత్తర పూర్వదేశే హోమస్థానమగ్నేర్దక్షిణతః పిణ్డదానదేశస్తస్మాద్దక్షిణతః పిత్రాది భుక్తిస్థానం పశ్చిమే దేవస్థానం ప్రకల్పయేత్.

వ్యా — తాత్పర్యదర్శనవాక్యమిదమ్ । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పరిశ్రితే శుచౌ దేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥ * ॥ "శ్రాద్ధం చ పరిశ్రితే సర్వతః ప్రచ్ఛాదితే శుచౌ దేశే గోమయాదినోపలిప్తే దక్షిణాప్రవణే దక్షిణావనతే దేశే కార్యమ్" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । దేశగ్రహణాత్ప్రాసాదాదినిషేధః.

మూ — పిత్రోస్తు కామమహాహోశ్చపాసనే శ్రాద్ధం కుర్యాత్.

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తు జుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌ

సమాహితః । అనాహితాగ్నిరౌపాసనేఽగ్న్యభావే ద్విజేఽప్సువా ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ కర్మస్మార్తం వివాహాగ్నౌ కుర్వీత ప్రత్యహం గృహీ ॥ * ॥ కర్మస్మార్తమ్ - స్మృత్యుక్తంకర్మ, వైశ్వదేవాదికం పిత్రోః ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధంచ వివాహాగ్నౌకుర్యాత్, కుర్వీతేత్యాత్మనేపదగ్రహణాదస్యఫలం జాయాపతిగామ్యన్యతరగామివా తత్కర్మచౌపాసనేకుర్యాదిత్యర్థః । అగ్నిమిత్యస్యత్ర మాతాముహాదేః పిత్రాదేశ్చ శ్రాద్ధమౌపాసనే కుర్యాద్భ్రాతృపుత్రాదిరనగ్నిర్బ్రహ్మచారీచ లౌకికేఽగ్నౌకుర్యాదితిస్పష్టమేవవ్యాఖ్యానమ్.

అన్యేషాంకథమిత్యత్రాహ —

మూ — అన్యేషాం లౌకికేఽగ్నౌ యద్యనగ్నిర్బ్రహ్మచారీవా శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య కుర్యాద్యదివిచ్ఛిన్నాగ్నిరజస్త్రీకో దూరభార్యోవాఽగ్నిం విధివత్సంధాయకుర్యాత్ .

వ్యా — ప్రకరణాచ్ఛ్రాద్ధమితిలభ్యతే । సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదౌపాసనే శ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్యథావిధి । అన్యేషాం లౌకికేతద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥ * ॥ నారదీయే ॥ శ్లో ॥ నష్టాగ్నిర్దూరభార్యశ్చేత్ప్రాప్తే సముపస్థితే । అగ్నిం సన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వావిసర్జయేత్ । శ్రాద్ధేఽహనితుసమ్ప్రాప్తే యస్యభార్యారజస్వలా । అగ్నింసన్ధాయవిధివచ్ఛ్రాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్రిస్మృతౌ ॥ శ్లో ॥ యస్యభార్యావిదూరస్థాపతితావ్యాధితాపివా । అనిచ్ఛుఃప్రతికూలావా తస్యాగ్నప్రతినిధౌ క్రియా ॥ కుర్వీతదర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి విహితస్యాబ్దికస్య నిరవకాశత్వాద్రజస్త్రీకో దూరభార్యోవా బోధాయనేనౌపాసనాగ్నిత్వేన సఙ్గృహీతే శ్రోత్రియాగారాదాహృతేఽగ్నౌకుర్యాత్, సాపిణ్డ్యేకుసావకాశత్వాత్తాలాన్తరేఽగ్నింసన్ధాయతత్కుర్యాదితివివేకః । యత్తాగ్న్యనుగమేకాలవిప్రకర్షే లౌకికాగ్నావగ్నిహోత్రహోమః పునర్యథాన్యాయమగ్న్యుత్పాదనంచ తథాఽత్రాపి లౌకికేఽగ్నౌ పిత్రోఃప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధం పునరగ్నిసన్ధానంచేతివిరతవ్యమ్.

మూ — పూర్వేద్యుస్సాయంహోమంకృత్వాసఙ్కల్ప్యన్వాయుగన శ్రద్ధాన్విత(?)స్తత్ర ...

త్రశ్చాన్వష్టకశ్రాద్ధం భవితా తత్ర భవద్భిః ప్రసాదః కరణీయ ఇతి నివేద్య.

వ్యా — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ నిరామిషం సకృద్భుక్త్వా భుక్తసర్వజనే గృహే । శ్వఃకర్తాస్మీతి నిశ్చిత్య తదా విప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయాం ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ కృత్వాపసవ్యం పూర్వేద్యుః పిత్ర్యం పూర్వం నిమన్త్రయేత్ । భవద్భిః పితృకార్యం నస్సమ్పాద్యం చ ప్రసీదత ॥ * ॥ పిత్ర్యే శ్వః శ్రాద్ధం భవితా తద్భవద్భిస్సమ్పాద్యమితి పూర్వం విప్రాన్నిమన్త్రయేదిత్యర్థః । ఇదం చ నివేదనం శ్రాద్ధదిన ఏవ కార్యమ్ “ ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యురథవా పరేద్యుర్వా శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమన్త్రయేత త్ర్యవరాన్ సమ్యగ్విప్రాన్ యథోదితాన్ ॥ ” ఇతి మనుస్మరణాత్ । “ పూర్వేద్యుర్నివేదనముపరేద్యుర్ద్వితీయం తృతీయమామన్త్రణమ్ ” ఇత్యాపస్తమ్బః । శ్రాద్ధదినాత్పూర్వేద్యురేవ బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదితవ్యం శ్వః శ్రాద్ధం భవితా తత్రభవతా ప్రసాదః కరణీయ ఇతి, శ్రాద్ధదినే ద్వితీయం నివేదనం కర్తవ్యమద్య శ్రాద్ధమితి, తృతీయమామన్త్రణమాహ్వానం భోజనకాలే సిద్ధమాగమ్యతామితి వ్యాఖ్యాతమ్ । అతః పాత్రదృఢీకరణార్థం పూర్వేద్యుః శ్రాద్ధాహే వా నివేదనమ్, పిత్రర్థే భవతా క్షణః కర్తవ్య ఇతి నిమన్త్రణం శ్రాద్ధదిన ఏకదేవ కార్యమ్, ఏవం హి శిష్టాచారః.

మూ — శ్వోభూతే నివేదితాన్ బ్రాహ్మణానాహూయాభ్యఙ్గస్నాపయిత్వా స్వయం స్నాత్వా.

వ్యా — అత్ర బోధాయనః ॥ వా ॥ శ్వః కరిష్యామీతి బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయతే తాంశ్శ్వోభూతే శ్మశ్రుకర్మాభ్యఞ్జనస్నానైర్యథోపపాదం సమ్పూజ్య స్వయమాప్లుత్య శుచౌ దేశే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్మశ్రుకర్మ ఏకోద్దిష్టవిషయమిత్యేకే । అష్టకాయామిత్యపరే । విహితమపి శిష్టాచారాభావాన్న శ్రాద్ధేషు వపనమితి వృద్ధాః । అనేన నిమన్త్రితస్స్వయమేవ క్షౌరీ చేచ్ఛ్రాద్ధార్హ ఏవ, “ యజ్ఞియో హి భూత్వా మేధముపైతి ” ఇతి శ్రుతేః । త్రయోదశవారం తూష్ణీం నిమజ్య శుక్లవస్త్రం పరిధాయ విధివత్పునస్స్నాత్వా శుద్ధో భవతి.

మూ — విష్ణుం విధివదారాధ్యోపాసనహోమం హుత్వా పిత్ర్యాదన్నాదన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవాదికం కృత్వా.

వ్యా — సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ హోమైశ్రాద్ధదినే పూర్వం కృత్వా పిణ్డ ప్రదానమ్ । స శ్రాద్ధీ నరకే ఘోరే యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ అన్యానే తి, " ॥ శ్లో ॥ గృహాగ్నిశిశుదేవానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । పక్వపాకేన దాతవ్యం యావత్పిణ్డాన్నః క్షిపేత్ ॥ పిత్ర్యపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతి యః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠ తి ॥ " ఇతి పైఠీనస్యాదివచనేషు పిత్ర్యపా[illegible]ప్రస్థేవ్య తిరిక్తభాణ్డపక్వాన్నేన వైశ్వదేవాదీన్కుర్యాదిత్యర్థః .

మూ — అపరాహ్ణే నివేదితానాహూయ స్వాగతి విద్వాన్నైభిష్టాయ కృతపాదశౌచానాచాన్తానాసనేషూపవేశ్యాగ్నేరుపసమాధానా దిముఖాన్తే హవిష్యహవిష్యంచ పాత్రద్వయే సముద్ధృత్యాగ్నీ యహవిష్యమన్నమగ్నావధిశ్రిత్యాభిఘార్య సౌకర్యాదపరేణాగ్ని ముదగ్ప్రతిష్ఠితమభిఘార్యానుజ్ఞాప్యోదర్వ్యాముపస్తీర్య ద్విరవ దాయ జమదగ్నివత్సయోస్త్రిరవదాయ సకృదభిఘార్య యన్మే మాతేత్యాదిభిష్షడన్నాహుతీః కృష్ణాయాం హుత్వా సప్తమమవదా యాభిఘార్య నిధాయోపవీతీ స్విష్టకృదర్థం హవిః ప్రత్యభిఘార్య ప్రా చీనావీతీ సప్తమీం హుత్వా స్వాహా పిత్ర ఇత్యాదిభిష్షడ్భిరాజ్యా హుతీర్హుత్వోపవీతీ దర్వ్యాముపస్తీర్య సకృదవదాయ తయోర్ద్విర వదాయ ద్విరభిఘార్యోత్తరార్ధపూర్వార్ధే అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వా హేతి హుత్వా ప్రాచీనావీత్యుదీచీనముష్ణం భస్మాపోహ్య తత్ర హ విష్యం స్వాహేతి హుత్వా పరిధ్యఞ్జనం లేపకార్యం పరిధిప్రహర ణం సంస్రావహోమం చ కృత్వోపవీత్యాజ్ఞాతత్రయం త్వన్నస త్వన్న ఇతి ద్వే వ్యాహృతీర్వ్యస్తాస్సమస్తాశ్చ హుత్వా ప్రాచీనావీ తీ తూష్ణీం సమన్తం ప్రసవ్యం పరిషిచ్య ప్రణీతా విమోక్ష్య బ్రాహ్మ ణాంస్సంపూజ్య " ఏష తేతత " ఇత్యాదిభిస్సర్వమన్నం ప్రత్యేకం మన్త్రైర్మాతర్యాసన్నవతాం సకృన్మన్త్రముచ్చార్యాభిమృశేత్ .

వ్యా — పార్వణస్యమాసి శ్రాద్ధవికారత్వేన తత్ర " శుచిరమన్త్ర వతో యోనిగోత్రమన్త్రసమ్బన్ధానయుగ్మాంస్త్ర్యవరాననర్థాపేక్షో భోజయేదన్నసోత్తరాభిఘారేణాహితాగ్న్యాహుతీరుత్తరయా వితదా

విపరీతం సర్వముత్తరైరభిమృశేత్ " ఇతి సూత్రవ్యాఖ్యానోక్తప్రకార
పవిత్రాణ్యస్మాభిస్సఙ్గృహీతాః । తర్హి సూత్రే వైశ్వదేవానుక్తేస్తత్కథంతస్య
యోగోక్తమితి చేన్న, అన్యత్రత్యపదార్థాన్ సమాహృత్య యథాప్రతిభాసం ప్ర
యోగ ఉచ్యత ఇతి వదతా వ్యాఖ్యాత్రా తదుక్తేః । తర్హి " ॥ శ్లో ॥ వృద్ధా
శ్వలాయనో హ్యాహాన్వష్టక్యే మధ్యే మహాలయే । ఆచాన్తేష్వేవ కర్తవ్యం
వైశ్వదేవం చతుర్థకమ్ ॥ " ఇతి వచనాదన్తే తత్కార్య్యమితి చేన్న, తు
ర్యాహ్నే నైకర్తవ్యత్వస్మరణస్య " ॥ శ్లో ॥ యాజుషాపాస్యనుగానపూర్వం
మధ్యేకుర్యుస్తుబహ్వృచాః । అథవా శ్రాద్ధాన్తే వైశ్వదేవమితిస్థితిః ॥ "
ఇతివచనే నాథర్వణవిషయత్వావగతేః । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అప
రాహ్ణే సమభ్యర్చ్య స్వాగతేనాగతాంస్తు తాన్ । పవిత్రపాణిరాచాన్తా
నాసనేషూపవేశయేత్ ॥ వ్యా ॥ అపరాహ్ణే ఉక్తలక్షణే తాన్ - నిమన్త్రి
తాన్, ఆహూయ స్వాగతవచనేన పూజయిత్వా కృతపాదధావనానా
చాన్తాన్ కుశస్తృతేష్వాసనేషు పవిత్రపాణిరుపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చ
న్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఆసనేష్వాసనం దద్యాన్నతు హస్తే కదాచన । దీ
యతే యది మూఢాత్మా నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ అత్ర కృతపాదశౌచా
నాచాన్తానితి రథ్యోపసర్పణనిమిత్తాచమనమేవోచ్యతే, శాస్త్రీయపా
దశౌచాది పశ్చాద్వక్ష్యతే । అనుజ్ఞాత ఇతి - అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అ
గ్నౌకరిష్యన్నాదాయ పృచ్ఛేదన్నం ఘృతప్లుతమ్ । కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞా
తో హుత్వాగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ అగ్నౌకరిష్యన్ హవిరాదాయాగ్నౌ
కరిష్య ఇతి బ్రాహ్మణానాపృచ్ఛ్య తైః కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతో జుహుయా
దిత్యర్థః । కృష్ణాయామితి - హిరణ్యాదిసప్తజిహ్వాసు కృష్ణా అగ్నేర్దక్షిణభా
గే వర్తతే, " పితృకార్యే తు దక్షిణే " ఇతి స్మృతేస్తత్రైవ హోమ ఇత్య
ర్థః । పుథాత్వపూర్వసాద్యవదానం మధ్యే హోమ ఇతి స్మృతేర్మధ్యే
హోమ ఇత్యన్యే । సప్తమీ - " యే చేహ పితరః " ఇత్యాహుతిః । అత్ర -
అన్యత్ర ప్రాగాయామేత్యత్రానుక్తేరుపవీతవిధానమ్, తదనుక్తిభయాత్ప్ర
నక్ప్రాచీనావీతమిత్యవిరోధః । అభిమృశేదితి - ఏష తేతత మధుమానితి త్రి
భిర్మన్త్రైస్సపవిత్రహస్తం సర్వం భక్ష్యభోజ్యాదికమభిమృశేత్, అసమ్భవతాం
మన్త్రైర్వృత్తిః, అయం ముఖ్యకల్పః । బ్రాహ్మణపాత్రేషు దత్తపదార్థా

భిమర్శనం గౌణమ్, కృత్స్నస్యాపస్తత్వాత్ । హోమాపశిష్టహవిరభి మర్శనమేవ కేచిదాహుః, నేతద్వయమనుక్తేః.

ఏవం హోమం సమాప్యానన్తరకర్తవ్యమాహ —

మూ — ద్వౌ విప్రౌ విశ్వేదేవార్థే భోక్తారౌ కర్తవ్యావిత్యుపవీతీ నిమన్త్ర్య ప్రాచీనావీతీ పిత్రర్థే పితామహార్థే ప్రపితామహార్థ ఇతి త్రీన్నిమన్త్ర్య యద్యపి వా భోజయత్యేకైకం వా నిమన్త్ర్య గోమయేనోపలిప్తే ప్రాగ్దక్షిణే పాత్రే తే సదర్భే చతురశ్రే మణ్డలే సూర్యాభిముఖో విశ్వేదేవా ఇదం వః పాద్యమితి పాత్రే తం పాద్యం దత్వా విశ్వేదేవపాదౌ ప్రక్షాల్య ప్రాచీనావీతీ తిలార్చితే సదర్భే వృత్తాకారే దక్షిణే మణ్డలే పితరిదన్తే పాద్యమిత్యాదిభిః పితృపితామహప్రపితామహా ఇదం వః పాద్యమితి వైకబ్రాహ్మణపక్షే సతిలం పాద్యం దత్వా పిత్రాది పాదావవనిజ్య దేవపది వినిష్టపక్షౌ ప్రక్షాళ్య మణ్డలోదగ్దేశే స్వయమాచమ్యాథ విప్రానాచమయ్య.

వ్యా — అత్ర కేచిన్మన్త్రా విశ్వేదేవార్థ ఇత్యత్ర విశ్వపదం ప్రథమాబహువచనాన్తం పఠన్తి, తత్కాలశబ్దశాస్త్రానభిజ్ఞానామజ్ఞానవిజృమ్భితమ్, అలుగధికారేఽననుశిష్టత్వాత్ “వైశ్వదేవం హవిః” “వైశ్వదేవేన చరుణా” “వైశ్వదేవీమామిక్షామ్” ఇత్యాదిష్వలుగదర్శనాచ్చ । తథాఽన్యేఽస్మార్తానభిజ్ఞా ఉదగారభ్యం దక్షిణాపవర్గం రేఖాలిఖన్తి, తథాఽమధ్యమం పరిధిం దక్షిణాగ్రం నిక్షిపన్తి, తథా ప్రాణాయామేఽపి ప్రాచీనావీతం కుర్వన్తి, తదిదం సర్వమప్రాచీననిర్వాహః, విశేషానుక్తేః । వక్తి హి తత్ర తత్ర విశేషం సూత్రకారః “దక్షిణతోపవర్గః” “దక్షిణాగ్రాన్ పిత్ర్యేషు” “ప్రత్యేకశః పితృసంయుక్తాన్” ఇత్యాది । న హ్యేవమత్రోక్తమ్, ప్రత్యుత భాష్యే నిరూహో స్వాసన పరిధ్యాధాన రేఖోల్లేఖనాదికం పిత్ర్యేపి సమానమిత్యేవాభాషి । ఏవమాచమనవత్ప్రాణాయామస్యాపి శుద్ధ్యర్థత్వాత్సర్వకర్మసాధారణ్యాత్పరిభాషావచనాచ్చ పిత్ర్యేప్యుపవీతీ ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీతం కుర్యాత్ । కించ “అయుగ్మాం స్త్ర్యవరాన్” ఇత్యుక్తేస్తద్విచారే మాతృపార్వణేప్యయుగ్మత్వవిరోధాన్న పిత్ర్యవరణం కార్యమ్ । హోమపిణ్డదానదర్శనాత్తత్ర తద్వరణమితి చేన్న,

మాసిశ్రాద్ధే మాతృవరణప్రసక్తేః, తత్రపిణ్డప్రదానదర్శనాత్। ఇదముక్తం తాత్పర్యదర్శనే ॥ వా ॥ అత్ర యద్యపి మాత్రాదిభ్యః పృథగేవ పిణ్డప్రదాన దర్శనం తథాపి తాసాం పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం నభవతి, హోమాదిష్వభివర్జనయోః పృథక్త్వాదర్శనాత్। మాతృపితృబ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యాసజాతీనేనత్వాయుక్తత్వవిరోధాదాచారాభావాచ్చ। అపిచ "॥శ్లో॥ అష్టకాసుచ వృద్ధౌచ గయాయాంచ మృతేఽహని। మాతుశ్శ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్రపతినాసహ ॥" ఇతిమనువచనాదష్టకాది భ్యోఽన్యత్రమాసశ్రాద్ధాదౌపృథక్త్వాభావస్స్పష్టమేవావగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి। నను వృద్ధ్యాదివత్పృథక్పిత్రాది వరణమస్త్వితిచేన్న, తద్వదేవమాతామహాది వరణప్రసక్తేః। అష్టకావన్మాతృమృతాహే నతత్ప్రసజ్యతఇతిచేన్నైవం బాలిశబంభ్రమీః "సిద్ధశ్శేషస్తదవత్తథాకృత్వా" ఇతివత్ "వృద్ధౌశ్రాద్ధత్రయంవిదుః" ఇతివచ్చ పితృవరణే ప్రమాణాభావాత్। "పిణ్డాంతత్రప్రపూజయేత్" ఇతి వచనమాస్థాంచేదపి "పితురేవపితుఃకుర్యాత్" "మాతుర్మృతాహే పిణ్డాన్" "నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే" ఇత్యాదివచనైస్తస్య సత్ప్రతిపక్షత్వాత్, అనాప్తఖ్యాతత్వాదయుక్తత్వవిరోధాత్ప్రగ్వనత్వభఙ్గాచ్చ తదవచనం నారతోనిరస్యమిత్యలమ్। ప్రాఙ్గణేతి — స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ప్రాదేశమాత్రం దేవానాం మణ్డలంచతురశ్రకమ్। వితస్తిమాత్రం పిత్ర్యర్థం మణ్డలం వర్తులంభవేత్ ॥ దేవానాముత్తరేకార్యం పిత్ర్యర్థందక్షిణేతథా। అన్తరాళంతుకర్తవ్యం తయోర్మధ్యేషడఙ్గులమ్ ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్గణేమణ్డలంకుర్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి। నోత్తరేదక్షిణేనైవ పశ్చిమేన గృహాన్తరే ॥ సమ్మార్జనోపలిప్తేచ దేశేకుర్వీతమణ్డలమ్। ఉదక్ప్లవముదీచ్యంస్యాద్దక్షిణం దక్షిణాప్లవమ్ ॥ పరిస్తరేత్తిలాన్దర్భాన్ శుచౌదక్షిణతఃప్లవే। ఉత్తరేఽక్షతసంయుక్తాన్ పూర్వాగ్రాన్విన్యసేత్కుశాన్ ॥ దక్షిణేదక్షిణాగ్రాంశ్చ సతిలాన్విన్యసేత్కుశాన్। అద్భిస్సుగన్ధపుష్పాభిస్తదభ్యర్చ్యాప్యపసవ్యవత్ ॥ విప్రాణాం క్షాలయేత్పాదావభినన్ద్య పునఃపునః ॥ * ॥ అత్రిః ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డేచ కుణ్డంకుర్యాద్యథావిధి। అన్యశ్రాద్ధేషుసర్వత్ర మణ్డలంతువిధీయతే ॥ * ॥ దక్షః ॥శ్లో॥ యావత్తావత్కాలంత్రిరత్నానాం తావత్కుణ్డంప్రకల్పయేత్। సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం

మణ్డలం తు విధీయతే ॥ * ॥ విష్ణుయామళే ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం కుర్యాత్ప్రక్షాలనం యది । కులక్షయకరం చైవ నరకే పాతయేత్పితౄన్ ॥ వైశ్వదేవే తు సంప్రాప్తే మణ్డలాత్పశ్చిమే తతః । ఆచామేదుత్తరే తస్మాత్పితౄణాం మణ్డలాత్తతః ॥ * ॥ భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ పాదావాజానువాఽఽజఙ్ఘమపి వా చరణద్వయమ్ । కూర్పరాన్తం కరౌ సమ్యక్ప్రక్షాలయేత్ప్రి[illegible]మం బుధః ॥ * ॥.

మూ — ప్రాఙ్ముఖావుదగపవర్గౌ విశ్వేదేవావుదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గాన్ పితౄన్ ప్రాఙ్ముఖాన్ దక్షిణాపవర్గాన్వా సదర్భపక్షేష్వాసనేషూదకదానపూర్వకం ద్విగుణభుగ్నాన్దర్భాన్ వామతో విష్టరార్థం దత్వా నివేశ్యాపః ప్రదాయ సర్వత్ర తిలాన్ ప్రకీర్య “ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తాఽవ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాంశ్చ సర్వే ॥ ” ఇతి .

వ్యా — విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ పిత్రాదీనాం త్రయాణామయుగ్మాన్కుశాన్ ద్విగుణభుగ్నాన్ప్రదక్షిణం వామతో విష్టరార్థమాసనేషూదకపూర్వకం దత్వా పునరుదకం దద్యాత్, “ అపః ప్రదాయ ” ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాదేతచ్చాద్యన్తయోరుదకదానం వైశ్వదేవే పిత్ర్యే చ ప్రతిపాదనార్థం ద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ ॥ వా ॥ అయుగ్మాన్బ్రాహ్మణాన్ సుప్రక్షాలితపాణిపాదానపఆచమయ్య సదర్భపక్షేష్వాసనేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖాన్వాసయది ప్రాఙ్ముఖో క్షిణాపవర్గాన్ యద్యుదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గోఽర్ఘైర్నానావస్త్రగన్ధధూపదీపమాల్యైస్సంపూజ్య ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ ఉర్వ్యాం తు తిలవిక్షేపాద్యాతుధానాన్నివారయేత్ । యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్య ॥ * ॥ ఇతి .

మూ — అథ వృతేభ్యో గన్ధపుష్పవస్త్రాలఙ్కారాదీని దక్షిణాం చ దత్వా భాజనేషూపస్తీర్య పిత్రాదిభుక్తిపాత్రేషు హుతశేషమన్నం క్షిప్త్వా దైవతీర్థేన ప్రదాయ సర్వేషు పాత్రేషు హవిష్యాన్నాని దత్వాఽభిఘార్య పాత్రస్యాధస్తాదుపరిష్టాచ్చ దర్భాన్నిక్షిప్య దక్షి[illegible] దేవహ పంగ్హీతాః పృథివీ తే [illegible] పాత్ర

దత్వాన్నం విశేషానుపస్పృశ్యయిత్వా "ఇదంవిష్ణుః" ఇత్యన్నే ద్వి
జాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య విష్ణోహవ్యం రక్షస్వేతి ప్రాగ్వత్ పిత్రాదీనామే
వంకుర్యాత్ । సవ్యంజానాచ్య విష్ణో కవ్యంరక్షస్వేతి భేదః । త
తోవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యః పిత్రే పితామహప్రపితామహేభ్య ఇతి వేదమి
దం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణమాతృప్యైరితి నివేద్య "॥ శ్లో ॥ ఏకో
విష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః । త్రీంల్లోకాన్వ్యా
ప్యభూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః ॥" ఇత్యుచ్చార్య, శ్రీమ
హావిష్ణుః ప్రీయతామితి తిలోదకముత్సృజ్య పరిషేచనపూర్వకమా
పోశనం కారయిత్వా ప్రాణాహుతీః కుర్వాణాన్ "ప్రాణేనివి
ష్టః" ఇతిపఞ్చభిః ప్రసమీక్ష్య "బ్రహ్మణిమఆత్మామృతత్వాయ"
ఇతిజప్త్వా వ్యాహృతిభిస్సహితాం గాయత్రీం మధుత్రయంచ జ
ప్త్వా యథాసుఖం జుషధ్వమిత్యుక్త్వా పురుషసూక్త పవమానప్ర
భృతీని పవిత్రాణ్యాశ్రావయన్నశ్నత్సు భుక్తేష్వపే
క్షితం పృష్ట్వా గాయత్రీం మధుత్రయంచ పూర్వవజ్జప్త్వా పితృదే
వతయోర్మధ్యే భువంప్రోక్ష్య దర్భాన్సంస్తీర్య పితృతీర్థేన తే
షు తూష్ణీం తిలోదకం దత్వా "యేఽగ్నిదగ్ధా యేఽనగ్నిదగ్ధా యే
నాజాతాఃకులేమమ భూమౌదత్తేన తృప్యన్తు తృప్తా యాన్తు పరాం
గతిమ్" ఇతి వికిరందత్వా పూర్వవద్వికిరే తిలోదకం దత్వా స్వయ
మాచమ్య విప్రానాపోశనం కారయిత్వా .

వ్యా — ప్రయోగస్సుస్పష్టః । అత్ర విప్రానేశ్వరే గన్ధాదీనాం స్మృ
త్యన్తరోక్తో విశేషః ॥ వా ॥ "చన్దనకుఙ్కుమకర్పూరాగురుపద్మకాన్యనులే
పనార్థే" ఇతి విష్ణూక్తమ్, పుష్పాణిచ "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే జాత్యః ప్రశస్తా
స్స్యుర్మల్లికాశ్వేతయూథికాః । జలోద్భవాని సర్వాణి కుసుమానిచ చమ్ప
కమ్ ॥" ఇత్యాద్యుక్తాని, "॥ శ్లో ॥ ఉగ్రగన్ధీన్యగన్ధీని చైత్యవృక్షోద్భవాని
చ । పుష్పాణివర్జనీయాని రక్తపుష్పాణియానిచ ॥" "శుభ్రం నవమహతం
సదశం వాసోదద్యాత్" ॥*॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ దత్వాన్నం పృథివీ తేపాత్రమితి పా
త్రాభిమన్త్రణమ్ । కృత్వేదం విష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ ॥"
సూపపాయసాదికమన్నం భాజనేషు దత్వా పృథివీ తేపాత్రమితిమన్త్రే

౯ పాత్రాభిమన్త్రణం కృత్వా ఇదం విష్ణురిత్యనయర్చా అన్నే ద్విజాఙ్గు
ష్ఠం నివేశయేత్ । తత్ర వైశ్వదేవే యజ్ఞోపవీతీ విష్ణో హవ్యం రక్షేతి పిత్ర్యే
ప్రాచీనావీతీ విష్ణో కవ్యం రక్షేతి బ్రూయాత్, “ విష్ణో హవ్యం చ కవ్యం
చ బ్రూయాద్రక్షేతి వైక్రమాత్ ” ఇతి స్మరణాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ సవ్యా
హృతికాం గాయత్రీం మధు వాతా ఇతి తృచమ్ । జప్త్వా యథాసుఖం వా
చ్యం భుఞ్జీరంస్తేపి వాగ్యతాః ॥ ” అనన్తరం విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమిద
మన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణం మాతృస్తైరితి యవోదకేన నివేద్య తథా పిత్రే
అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ఇదమిదమన్నం పరివిష్టం పరివేక్ష్యమాణ
మాతృస్తైరితి తిలోదకేన నివేద్య ఏవం పితామహాయ ప్రపితామహాయ చ ని
వేద్యానన్తరమాపోశనం దత్త్వా వ్యాహృతిభిస్సహితాం గాయత్రీమ్ “ మ
ధు వాతా ఋతాయతే ” ఇతి తృచం మధ్వితి త్రివారం చ జపిత్వా యథాసు
ఖం జుషధ్వమితి బ్రూయాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్ప్య పితృదేవేభ్యస్సావి
త్రీం మధుమజ్జపః । శ్రాద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషధ్వేత్యథ భోజనమ్ ॥ ” ఇతి
పారస్కరవచనాత్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ నచకిణ్టకిజం దద్యాద్దద్యా
చ్ఛుభ్రం సుగన్ధితత్ । నరక్తం రక్తమప్యర్ఘ్యం సకుఙ్కుమజలం తథా ॥ మల్లి
కాం కుముదం చైవ కేతకీం కరవీరజమ్ । జాతీదర్శనమాత్రేణ నిరాశాః పితరో
గతాః ॥ చన్దనాగురుకర్పూరకుఙ్కుమాని చ చమ్పకమ్ । ప్రదద్యాదనులేపా
ర్థం పితృదేవేభ్య ఉత్తమమ్ ॥ పరిశ్రాగురుమధ్వాజ్య దేవదారూణి గుగ్గుళ
మ్ । దేయాని ధూపం ఘ్రాణార్థే న ప్రాణ్యఙ్గం కదాచన ॥ అవత్తమన్నం వి
ప్రస్తు పాణినా స్పృశతే యది । త్రయస్తే నరకం యాన్తి దాతా భోక్తా తథా
పితా ॥ పృత్వా ప్రగన్మర్ఘ్యం చ మృత్తికాగన్ధలేపనమ్ । మార్జారోచ్ఛి
ష్టశేషం చ నిరాశాః పితరో గతాః ॥ ఆసీనేష్వాసనం దద్యాన్నతిష్ఠత్సు కదా
చన । యది దద్యాత్ప్రమాదేన నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥
ఉచ్ఛేషణం భూమిగతమజిహ్మస్యాశఠస్య చ । దాసవర్గస్య తత్పిత్ర్యే భా
గధేయం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ అతో యథా కించిదుచ్ఛిష్యతే తథా దద్యాదిత్య
ర్థః । స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఘృతేన భోజయేద్విప్రం ఘృతం భూమౌ విని
క్షిపేత్ । మధుమాంసం న దాతవ్యం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ ॥ తతః క్షి
పేద్భుక్తవతామగ్రతో మణ్డలాద్బహిః । గన్ధం మాల్యం చ తామ్బూలమనుజ్ఞా

పాకృత్యతోదిశేత్ ॥ * ॥ యత్త్విదంవచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥ మధ్వలాభేయదిఘృతం మోదద్యాచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । నష్టంభవతితచ్ఛ్రాద్ధమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ ” ఇతితదవశ్యం మధుదానపరమ్, యద్వాయస్త్యైవ మధుప్రధానం శ్రాద్ధముక్తం తద్విషయంవా । అతో బ్రాహ్మణస్యాత్ర నాతీవనిర్బన్ధః, “ విలయనం మథితం పిణ్యాకం మధునాఽపంచ వర్జయేత్కృష్ణధాన్యం శూద్రాన్నం యేచాన్యేనాస్యసమ్మతాః ” ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్ । అన్యచ్చ జాత్యాశ్రయనిమిత్తముష్టం వస్తుజాతమస్మదుక్తే స్మృతిరత్నాకరేస్పష్టంద్రష్టవ్యమ్ । విలయనాదికం శ్రాద్ధవిషయం కథమితిచేన్నైవమ్, “ స్మృతింయశో మేధామిచ్ఛన్ ” ఇతిమధుమాంసాదివర్జనే హేతూక్తేః స్మృత్యాదిరూపఫలస్య సర్వేష్టత్వాచ్చ । “ నష్టంభవతి ” ఇతిశ్రాద్ధనాశస్మరణాన్నతద్వర్జనమితిచేన్న, యతిబ్రహ్మచారిణాం శ్రాద్ధపాత్రత్వవిధానాత్ । తర్హిగృహస్థోఽస్తు తత్పాత్రమితిచేన్న, యతిబ్రహ్మచార్యలాభఏవ గృహస్థనిమన్త్రణస్మరణాత్, తత్రైవచన్ద్రికావచనమధస్తాముదాహృతమ్। “ ॥ శ్లో ॥ వర్జయేన్మధుమాంసంచ గన్ధమాల్యానిసార్వస్త్రియమ్ । ” ఇతిమనుస్మరణాద్బ్రహ్మచార్యాదిభిర్గన్ధమాల్యాదివన్మధుమాంసవర్జనే నశ్రాద్ధహానిః, అతస్సర్వదా యతిబ్రహ్మచారిణోర్మధుమాంసాదినిషేధః, గృహస్థానాంతు స్మృతియశో మేధాకామనాయామ్ “ ॥ శ్లో ॥ మద్యభక్తస్యతు . . . ॥ నాన్యదాభ్యాదయేద్విప్రం మున్యన్నోజలతారణే । స్వస్థస్తు నదివాసుపార్శ్వేషు మాసంచ వర్జయేత్ ॥ ” ఇతిభగవదుక్తేస్సర్వదాతన్నిషేధః । అతశ్శ్రాద్ధే మధుదానవచనం యత్యాది చతుష్టయవ్యతిరిక్తవిషయం ద్రష్టవ్యమ్ । పరాశరః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధక్రియాఫలంహన్తినరేన్ద్రాపూజితోఽతిథిః । తస్మాదభ్యర్చయేచ్ఛ్రాద్ధే ప్రాప్తకాలేఽతిథింబుధః ॥ * ॥ విష్ణుబుద్ధ్యావృతైస్సహ తూష్ణీం భోజయేదిత్యర్థః । శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణామయుజో యుగ్మాన్ దేవానాం వృణుయాద్ద్విజాన్ । దేవానామేకమేవం వా పిత్ర్యాణాంచ నియోజయేత్ ॥ ప్రాఙ్ముఖాన్ భోజయేద్విప్రాన్ దేవానాముభయాత్మకాన్ । పిత్ర్యాన్మాతామహాంశ్చైవ భోజయేద్వాప్యుదఙ్ముఖాన్ ॥ పృథక్తయోః కేచిదాహుశ్శ్రాద్ధస్యకరణంనృప । ఏకత్రైకేనపాకేన వదన్త్యన్యే మహర్షయః ॥ హుతావశిష్టమల్పాన్నం విప్రపాత్రేషునిర్వపేత్ । అప్రథ్యతా

చాత్వరతా దేయం తేనావిభక్తితః ॥ రక్షోఘ్నమన్త్రపఠనం భూమావేవా స్తరణం తిలైః । తృప్తేషు తేషు వికిరేదన్నం విప్రేషు భూతలే ॥ దద్యాదాచమనార్థాయ తేభ్యో వారి సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయ తృప్తాః స్థ శేషం చైవానుమాన్య చ । తదన్నం ప్రకిరేద్భూమౌ దద్యాచ్చాపస్సకృత్సకృత్ ॥ వ్యా ॥ అనన్తరం సర్వమన్నమాదాయ తృప్తాః స్థేతి తాన్ పృష్ట్వా తృప్తాః స్మ ఇతి తైః ప్రత్యుక్తే శేషమన్నం కిం క్రియతామితి పృష్ట్వా ఇష్టైస్సహోపభుజ్యతామిత్యభ్యుపగమ్య తదన్నం పితృస్థానబ్రాహ్మణస్య పురస్తాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రదర్భాన్తరితాయాం భూమౌ తిలోదకప్రక్షేపపూర్వకం యే అగ్నిదగ్ధా ఇత్యనయర్చా ప్రక్షిప్య పునస్తిలోదకం క్షిపేత్తదనన్తరం బ్రాహ్మణహస్తేషు గణ్డూషార్థం సకృత్సకృదపో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదం వికిరదానం సాక్షికమ్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధారమ్భవిరామే చ పాదశౌచే తథాఽర్చనే । వికిరే పిణ్డదానే చ షట్స్వప్యాచమనం స్మృతమ్ ॥ శ్రాద్ధేషు వికిరం దత్త్వా నాచామేన్మతివిభ్రమాత్ । పితరస్తస్య షాణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ సార్వవర్ణికమన్నాద్యం సన్నీయాప్లావ్య వారిణా । సముత్సృజేద్భుక్తవతామగ్రతో వికిరం భువి ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ పితృదేవతయోర్మధ్యే భువం ప్రోక్ష్య తిలాన్ క్షిపేత్ । తతో దర్భాన్ సమాస్తీర్య తూష్ణీం దత్త్వా తిలోదకమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టతిలమిశ్రేణ పిణ్డం దద్యాత్సమాహితః । యేఽగ్నిదగ్ధాపనేఽదద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యబోధాయనవిజ్ఞానేశ్వరాదిభిః “ యేఽగ్నిదగ్ధాపన ” ఇత్యనేన వికిరదానవిధానాదన్యశాఖ్యసూక్తేస్తావన్మాత్రమేవ వికిరదానం కార్యమ్, ఏవం వికిరదానానన్తరమేవ విజ్ఞానేశ్వరాదావాపోశనవిధానాదేవమేవాస్మాకం మతమ్ । బోధాయనస్తు వికిరదానాత్పూర్వమేవ తదాహ ॥ వ్యా ॥ భుఞ్జానాన్ సమీక్షతే ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమీతి పఞ్చభిః బ్రహ్మణి మ ఆత్మా అమృతత్వాయేత్యాత్మానం చాత ఊర్ధ్వం నిరీక్షతే § క్లీకా హి పితర ఇతి విజ్ఞాయ తే సర్వైః కామైస్తర్పయన్ స్వధాయుక్తాని బ్రహ్మణ్యభిశ్రావయన్ రక్షోఘ్నాని నైఋతాని చ తృప్తానప ఆచమయ్యాశనేష్వన్నశేషాన్ ప్రకిరతి “ యేఽగ్నిదగ్ధా యేఽనగ్నిద

§ హ్రీకా ఇతి పాఠాన్తరమ్.

ద్ధా ... పరాంగతిమ్" ఇత్యృక్షైతైః సంక్షాళనే నావకీర్య దక్షిణాభిరారాధయతి ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ అతృప్తేఽస్తుపవిత్రాణి జప్త్వాపూర్వజపంతతః ॥ వా ॥ అతృప్తైః, పవిత్రాణి - పురుషసూక్తపవమానప్రభృతీని, జప్త్వా, తృప్తింజ్ఞాత్వా, పూర్వోక్తజపమ్ - సవ్యాహృతికామిత్యుక్తమ్, జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంస్మృతిషూక్తైరన్నాభిశ్రవణమస్మాభిరుక్తమ్ .

మూ — ఆచాన్తేషు తామ్బూలం భుక్తిదక్షిణాంచ దత్వాఽన్నశేషమనుజ్ఞాప్య ప్రణమ్యోపచారానుక్త్వా దర్భాన్వారమ్భణేన పితౄన్విసృజ్యాథవిశ్వేదేవాంశ్చ విసృజ్యాసీమాన్తమనువ్రజ్యాగత్య.

వ్యా — అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఇత్యుక్త్వాచప్రియావాచఃప్రణిపత్యవిసర్జయేత్ । వాజేవాజఇతిప్రీతఃపితృపూర్వం విసర్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ ధన్యావయం భవచ్చరణరజఃపవిత్రీకృతమస్మన్మన్దిరం శాకాద్యశనక్లేశమవిగణయ్య భవద్భిరనుగృహీతావయమిత్యేవంరూపాఃప్రియావాచఉక్త్వా, ప్రణిపత్య - ప్రదక్షిణపూర్వకం నమస్కృత్య, వాజేవాజఇత్యనయర్చా పితృపితామహప్రపితామహాది విశ్వేదేవాన్తం దర్భాన్వారమ్భణేన ఉత్తిష్ఠతపితరఇతి, ప్రీతః - సుప్రీతమనావిసర్జనంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ దత్వాతు దక్షిణాంశక్త్యా స్వధాకారముదాహరేత్ । వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతః ప్రకృతేభ్యస్స్వధోచ్యతామ్ ॥ * ॥ శ్రీరామాయణే ॥ శ్లో ॥ పాదశౌచం వినాభ్యఙ్గం తిలహీనంతు తర్పణమ్ । సర్వంతుత్రిజటేతుభ్యం యచ్చశ్రాద్ధమదక్షిణమ్ ॥ * ॥.

మూ — అగ్నేర్దక్షిణతఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ వాద్వైధం దక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య దక్షిణాముఖస్సవ్యంజాన్వాచ్య పూర్వదర్భేషుమార్జయన్తాం మమపితరఇత్యాదిభిః పశ్చిమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమమాతరఇత్యాదిభిర్దక్షిణాపవర్గం సతిలమపోదత్వా హుతశేషాద్భుక్తశేషాచ్చాన్నమాదాయ సవ్యఞ్జనం తిలమిశ్రం పిణ్డషట్కంకృత్వా పూర్వదర్భేష్వేతత్తేతతాసావిత్యాదిభిః పశ్చిమదర్భేష్వేతత్తేమాతరసావిత్యాదిభిః ప్రతిమన్త్రంక్రమాత్పిణ్డాన్ప్రదాయ యేచత్వామను యాంశ్చత్వామన్వితిచ ప్రతిపిణ్డం దర్భమూలే

లేపంనిమృజ్య పూర్వవత్పిణ్డేష్వపోదత్త్వా యేచవోత్రేత్యాదినా
శ్చవహన్తామిత్యన్తమేకో మన్త్రస్తేనోభయపిణ్డానుపస్థాయ తృ
ప్యన్తుభవన్త ఇతి పితృపిణ్డాంస్తృప్యన్తు భవత్య ఇతి మాతృపిణ్డాఁ
తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యుభయపిణ్డానుపస్థాయ పుత్రాన్పౌత్రాని
త్యనూహేన ఉభయపిణ్డాన్యగపమదపాత్రేణావిచ్ఛిన్నం త్రిః ప్ర
సవ్యం పితృతీర్థతః పరిషిచ్య న్యుబ్జ్యపాత్రాణి తృప్యత తృప్యత తృప్య
తేతి యజుస్త్ర్యవరార్ధ్యం నవకృత్వ ఆవర్త్యపాత్రాణిప్రోక్ష్యద్వ
ర్వ్యనుభ్యదాహృత్య పిణ్డకరణశిష్టమన్నం గ్రాసావరార్ధ్యమసత్యా
మపిభోజనేచ్ఛాయాం ప్రాణేనివిష్టోఽమృతం జుహోమి బ్రహ్మ
ణిమ ఆత్మామృతత్వాయేతి ప్రాశ్యోపవీత్యాచామేత్ .

వ్యా — అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ భుక్తవతోఽనువ్రజ్యప్రదక్షిణీకృత్య ద్వైధం దక్షిణాగ్రాఁ దర్భాఁ సంస్తీర్య తేషూత్తరైరపో దత్త్వోత్తరైర్దక్షిణాపవర్గాఁ పిణ్డాఁ దత్త్వా ॥ * ॥ ఇత్యాది । శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ సుతృప్తైస్తైరనుజ్ఞాతస్సర్వేణాన్నేన భూతలే । సతిలేన తతః పిణ్డాఁ సమ్యగ్దత్త్వా సమాహితః ॥ దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు ధూపదీపాదిపూజనమ్ । స్వపిత్రే ప్రథమం పిణ్డం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ పితామహాయ చైవాన్యం తత్పిత్రే చ తథాపరమ్ । మాతామహేభ్యః పిత్ర్యేణ పిణ్డాంస్తీర్థేన నిర్వపేత్ । దర్భమూలే లేపభాజః ప్రీణయేల్లేపఘర్షణైః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దద్యాత్పిణ్డాన్వై పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ సర్వమన్నమ్ - హోమానుశిష్టం భాణ్డస్థం చ । బోధాయనః ॥ వా ॥ సువర్ణహిరణ్యప్రాణివస్త్రలోహ భూమిభాణ్డైర్గోఽశ్వాజావిహస్తిదాసపురుష వ్రీహి యవ మాష తిల దణ్డోపాన చ్ఛత్ర కమణ్డలు యానాసన శయనోపధానైస్సర్వోపకరణైర్యథోపపాతం సంపూజ్యాక్షయ్యం వాచయిత్వా స్వధాం వాచయిత్వోత్థాప్య సంగృహ్య ప్రసాద్య సంసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్య శేషమన్నమనుజ్ఞాప్య తేనైవ యథేతమేత్యభ్యనుజ్ఞాతో దక్షిణేనాగ్నిం దక్షిణాగ్రాఁ దర్భాఁ సంస్తీర్య తేష్వన్నశేషైః పిణ్డం దదాతి ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ భుఞ్జీయాచ్చ సమం పశ్చాద్భృత్యబన్ధుభిరాత్మనః । ఏవం శ్రాద్ధం బుధః కుర్యాత్పైత్రం మాతామహం త

థా ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ శ్రాద్ధశిష్టమిష్టైస్సహభుఞ్జీత నియమప వాయం నవరిసఙ్ఖ్యా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమిష్టానాం బన్ధూనాంచశ్రాద్ధశిష్టాన్న భోజనస్యశాస్త్రీయత్వానుజ్ఞానాత్ జ్ఞాతీనామేవ పితృశేషభోజనమితి మన్ద వచనమ్.

చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసోయదానిత్యశ్శ్రాద్ధంచ ప్రకృతం భవేత్ । ఉపవాసం తదాకుర్యాదాఘ్రాయపితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమాహ —

మూ — ఏకాదశ్యామవజిఘ్రేదుపవాసస్యనిత్యత్వాత్ "ఆఘ్రాయపితృసేవితమ్" ఇత్యుక్తేః.

వ్యా — "॥ శ్లో ॥ నభోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సమ్ప్రాప్తేహరివాసరే ।" ఇతివీప్సయాచ, "॥ శ్లో ॥ వరంస్వమాతృగమనమేకాదశ్యన్న కామతః ।" ఇతిప్రత్యవాయస్మృతేశ్చైకాదశ్యుపవాసోఽవశ్యకార్య ఇత్యర్థః । "ఏకభుక్తేనసక్తేనక్షీణవృద్ధాతురఃక్షిపేత్" ఇత్యుక్తక్షీణాదివర జే" భుఙ్క్ష్వభుఙ్క్ష్వేతియోబ్రూయాత్తమాహుర్బ్రహ్మఘాతుకమ్" ఇత్యుక్తదోషోవాస్త్యేవ । ద్వాదశ్యాంశ్రాద్ధపరవచనం స్వాచార్యభూతసన్యాసిశ్రాద్ధవిషయమ్, పుత్రస్యతు "మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలఃకోటిజన్మసు" ఇతిప్రత్యవాయస్మృతేః పుత్రేణపిత్రోఃక్షయాహశ్రాద్ధమేకాదశ్యామేవకార్యమ్, తిథ్యన్తరమృతౌ తత్రశ్రాద్ధవిఘ్నేద్వాదశ్యాం వాకార్యమితివివేకః.

మూ — మధ్యమపిణ్డద్వయం పత్న్యైపత్నీభ్యామేకైకం పిణ్డంప్రయచ్ఛేత్, పత్నీభ్యస్తు పిణ్డద్వయం విభజ్యప్రత్యేకమ్ "అపాంత్వోషధీనాం రసంప్రాశయామి భూతకృతం గర్భంధత్స్వ" ఇతిమన్త్రమావర్త్య దద్యాత్తంపత్నీప్రాశ్నీయాత్ "ఆధత్తపితరోగర్భంకుమారంపుష్కరస్రజమ్, యథేహపురుషాసత్" ఇతి । నతం భ్రాతృపత్న్యాదిభ్యోదద్యాన్నిషేధాత్.

వ్యా — మధ్యమపిణ్డద్వయం పత్న్యైప్రయచ్ఛేదిత్యుక్తం సర్వశ్రాద్ధసమానమితిభావః । "॥ శ్లో ॥ ప్రదద్యాన్మధ్యమం పిణ్డం పత్న్యైభర్తా విశేషతః । నదద్యాద్భ్రాతృపత్నీనామేవధర్మస్సనాతనః ॥ పుత్రేజాతే

ఋతుమత్న్యాసే నార్యాం వాథబుత్రయే । నదేయం రజసః పూర్వం తద్దేయం రజసః పరమ్ ॥ అస్తు తా గర్భిణీ వన్ధ్యా గతరక్తా రజస్వలా । వాశ్చియాన్మధ్యమం పిణ్డం స్వైరిణీ చ విశేషతః ॥ * ॥ శతప్రతః ॥ శ్లో ॥ పత్నీబహుత్వే సతి పిణ్డమేకం విభజ్య దద్యాత్ప్రజనార్థమిష్టమ్ । గూన్త్రిస్య చావృత్తిరిహ ప్రసిద్ధా తథైవయోక్త్రిం బహుపత్నికస్య ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారే ॥ శ్లో ॥ రజస్వలాయాం భార్యాయాం క్షయాహం యః పరిత్యజేత్ । స వై నరకమాప్నోతి హన్తి దేవాన్ పితౄంస్తథా ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ వా ॥ నోచ్ఛిష్టం పరిసమూహత్యత్ర పిణ్డం దదాతి ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ నోచ్ఛిష్టం మార్జయేత్తావద్యావత్పిణ్డం న నిక్షిపేత్ । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డాన్ ప్రదద్యాద్దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ నను గ్రన్థలాఘవార్థం ప్రతీకోపాదానే నహి వ్యాఖ్యాతారో వ్యాఖ్యాస్యన్తి, అతస్తద్విహాయ గ్రన్థగౌరవాపాదకం ప్రతిసూత్రం కృత్స్నోపపాదనం కిమర్థమితి చేదుచ్యతే, అత్ర ప్రశ్నే వ్యాఖ్యానకృతేఽపూర్వం పాఠభేదో న్యూనాతిరేకశ్చాప్యస్తి, అతశ్శుద్ధపాఠజ్ఞాపనార్థమత్ర కృత్స్నోపాదానమితి నిరవద్యమ్.

నను స్వధాగ్రహణాదికం బహుస్మృతిసిద్ధం తద్విదాపి త్వయా కిమర్థం తన్నోక్తమిత్యాశఙ్క్యాహ —

మూ — అత్ర యేపార్థివాస ఆవాహనముద్ధ్రియతామర్ఘ్యం భుక్తిదేశసంస్కారో విసర్జనమిత్యాదీని పాక్షికాణి.

వ్యా — “యేపార్థివాస” ఇతి మన్త్రేణ పృథివ్యభిమర్శనమ్, “ఉద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతాం కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామ్” ఇత్యతిసర్జనమ్, “అపహతా అసురాః” ఇత్యనేన భుక్తస్థానసంమార్జనమ్, “ఉదీరతామ్” ఇత్యద్భిరవోక్షణమ్, “యేఽగ్నిదగ్ధాః” ఇతి వికిరదానమ్, “ఉత్తిష్ఠత పితరః విశ్వైర్దైవైస్సహ” ఇతి విసర్జనమ్, “వాజే వాజే” ఇతి జపః, “దాతారో నోఽభివర్ధన్తామ్” ఇతి యాచనం చేత్యాదీని గౌణానీత్యర్థః.

అత్ర హేతూనుపన్యస్యతి —

మూ — సూత్రభాష్యకారాభ్యామనుక్తత్వాద్వృత్తౌ సావధానాత్స్వసూత్రోక్తమాత్రకరణేన చరితార్థత్వాచ్చ.

వ్యా — నహిమాసిశ్రాద్ధవ్యాఖ్యానేఽష్టక్యాదీన్యవశ్యకార్యాణీతి భాష్యకారేణోక్తమ్, తదనుక్తిశ్చ మాసిశ్రాద్ధస్యాపరపక్షే ఇత్యత్రసూత్రకారేణానుక్తేః, యన్మేమాతేత్యాదిషు మన్త్రేష్వష్టక్యగ్రహణాద్వాహనాదిషు న్యాసధీతేః। అతఏవ తాని స్మృత్యన్తరోక్తానిపక్షే ప్రాప్తాని నావశ్యకార్యాణి। అత్ర కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ యస్య యావాన్స్యాద్గృహ్యేక్తం స్వల్పం వా యది వా బహు। తస్య తావతి శాస్త్రార్థే కృతే సర్వం కృతం భవేత్ ॥ * ॥ యద్యేతాన్యవశ్యకార్యాణి, అన్యదతః పరిషత్స్వేవ ద్బ్రూయాత్। నను ఉదీచ్యవృత్తిష్విత్యాదినాఽష్టక్యాదీనాముక్తత్వాత్తానిసూత్రకారస్యాపీష్టానీతి చేన్నైవమ్, ఉదీచ్యవృత్తిరిత్యేవోక్తేః। స్వాభిమతత్వేఽపివా నవానామిత్యాదివద్బ్రూయాత్। " ॥ శ్లో ॥ యన్నామ్నాతం స్వశాఖాయాం యథోక్తమవిరోధి చ। విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమ్" ఇతివచనాత్తాని కార్యాణీతి చేన్నైవమ్, "యజేత" "ఉపాసీత" ఇతివన్మాసిశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యేతావదేవ యది బ్రూయాత్తదాఖిలాఙ్గాకాఙ్క్షాత్రయపరిపూరణాయ సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయః ప్రవర్తతే, నహి తథాత్రాస్తి, "అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోతి" ఇత్యాదిభిః కర్తవ్యాంశోపదేశాత్, అతో న సముచ్చయః, నాపి వికల్పః, శాఖాన్తరీయత్వాత్, " ॥ శ్లో ॥ న జాతు పరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్। ఆచరన్పరశాఖోక్తం కస్మారణ్డః ప్రకీర్తితః ॥ " ఇతివచనాచ్చ.

ఉపసంహరతి —

మూ — సర్వేషాం స్వసూత్రోక్తమేవ కార్యమ్.

వ్యా — యథా — అగ్నిసన్ధానే కేషాంచిచ్చతుష్షష్టిరాహుతయః, అస్మాకం తు సర్వప్రాయశ్చిత్తమనాజ్ఞాతత్రయమిత్యేతావదేవ, వృషోత్సర్గే చ ద్విత్రా ఏవ మన్త్రాః, బోధాయనే విస్తరః, అతో గురు వా లఘు వా స్వగృహ్యోక్తమేవ కార్యమ్, తావతా తత్కర్మసిద్ధిరిత్యర్థః। తర్హి కిమర్థం బోధాయనోక్తముక్తం త్వయా సపిణ్డీకరణమితి చేన్నైవమ్, ఆపస్తమ్బేన సపిణ్డీకరణానుక్తేః, అనుక్తస్యావిరుద్ధస్యాన్యతో గ్రాహ్యత్వాత్, " ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానే తు పరసూత్రేణ వర్తతే। బోధాయనమతం కృత్వా స్వ

సూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥" ఇతివచనాత్, కస్మింశ్చిత్కర్మణి స్వసూత్రస్యా భావేనాన్యసూత్రోక్తే కర్తవ్యే బోధాయనసూత్రోక్తేనైవ కర్తుస్స్వసూత్రోక్తఫలభాక్త్వావగమాచ్చ । తర్హి దేవయజనోల్లేఖనప్రభృత్యపరిధానాత్కృత్వేతి దర్వీసంస్కారాన్తం పూర్వకముక్త్వా పూర్వవత్తిలోదకం సంయోజ్యేత్యాదినార్ఘ్యదానాన్తమభిధాయ తిలోదకాన్తం కృత్వాఽముష్మై స్వధానమ ఇతి తథాఽలఙ్కృత్యదదాతి మన్త్రైరగ్నౌకరిష్యామీతి కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతఃపరిధానప్రభృత్యన్నాభిమర్శనాన్తం కృత్వేత్యుక్తమ్, తథా మాసిశ్రాద్ధే భూతేష్టకాశ్రాద్ధే చ దేవయజనోల్లేఖనప్రభృత్యాప్రణీతాభ్యః కృత్వేత్యాదినా తిలోదకదానాన్తే వస్త్రగన్ధమాల్యైస్సంపూజ్య పృచ్ఛత్యుద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతాం కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామిత్యనుజ్ఞాతఃపరిధానప్రభృత్యాగ్నిముఖాత్కృత్వేత్యుక్తమ్, తథా దశమేఽహని శ్రాద్ధే చ, అథాపరఆపరిధానాత్కృత్వేత్యాదిభిః అర్ఘ్యగ్రహణాదీన్యుక్త్వా హోమాదికముక్తమ్, ఏవం సర్వత్ర ప్రణీతాప్రణయనభుక్తిదేశసంస్కారావాహనపాదప్రక్షాలనాసనోపవేశనవరణార్ఘ్యదానగన్ధాదిదక్షిణాదానపునస్స్వధాదానాన్త ఏవ పరిధానప్రభృతికృత్యస్య బద్ధక్రమాత్క్రమప్రమాణవిరోధాచ్చ భుక్తిదేశసంస్కారాన్తే బ్రాహ్మణం దక్షిణతోదర్భేషు నిషాద్యేత్యాదికథనం ముఖాన్తే ఆవాహనకథనం చాయుక్తమితి చేత్? సత్యమయుక్తమేవ బోధాయనమతే, కథమేవం శిష్టా ఆచరన్తీతి న వయం పర్యనుయోజ్యాః "నిమన్త్రయేత పూర్వేద్యుః" "అపరాహ్ణే సముచ్చయేత్" ఇత్యాదిభిర్యాజ్ఞవల్క్యేన నిమన్త్రణస్నానవామన్త్రణపాదప్రక్షాళనాసనోపవేశనావాహనార్ఘ్యదానహోమభోజనపిణ్డదానవిప్రవిసర్జనాన్తస్య క్రమాన్తరస్య పార్వణధర్మస్య "శేషం పూర్వవదాచరేత్" ఇతిసపిణ్డీకరణేఽతిదేశాత్, విజ్ఞానేశ్వరేణ తథైవ ప్రతిపాదనాచ్చ । తర్హి తదేవ కార్యమితి చేన్నైవమ్, బోధాయనమతానుసారిభిరేవ స్వసూత్రఫలభాక్త్వస్మృతేః । నిమన్త్రణాదిషు పౌర్వాపర్యవిపర్యాసస్సోఢవ్యః, అర్థసమయసిద్ధేరిత్యలమ్.

మూ — ఏవం నైమిత్తికశ్రాద్ధమవశ్యం కార్యమ్.

వ్యా — ఏవమితి - నిమన్త్రణోభ్యఙ్గస్నాన విష్ణ్వారాధన వైశ్వదేవ బ్రాహ్మణామన్త్రణ హోమాముపదార్థాభిమర్శన వరణ పాదప్రక్షాళన పాత్రాభిమర్శన భోజన దక్షిణాదానానువ్రజన పిణ్డదానాన్తేనాపస్తమ్బము తేన మాసిశ్రాద్ధక్రమేణ ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధం కార్యమిత్యర్థః। లోకాక్షిః ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాదవశ్యంతు ప్రమీతపితృకోద్విజః। ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి మన్వాదిషుయుగాదిషు॥ * ॥ శౌనకః ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా వ్యతీపాతమన్వాదిష్వష్టకాసుచ । విద్వాంశ్ఛ్రాద్ధమకుర్వాణఃప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ పణ్డితాజ్ఞానినోమూర్ఖాః స్త్రియోవా బ్రహ్మచారిణః । మృతాహం సముతిక్రమ్య చణ్డాలేష్వభిజాయతే ॥ * ॥ కార్ష్ణ్యై ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికంతుకర్తవ్యం గ్రహణేచన్ద్రసూర్యయోః। బాన్ధవానాంచమరణే నారకీస్యాదతోఽన్యథా ॥ దర్శశ్రాద్ధమతిక్రమ్య యస్తుభుఙ్క్తే ద్విజాధమః। చణ్డాలత్వమవాప్నోతి జన్మానినవపఞ్చచ ॥ నిత్యనైమిత్తికశ్రాద్ధే సమానేఽహనికస్యచిత్ । నిత్యశ్రాద్ధంపురాకృత్వా నైమిత్తికమథాచరేత్ ॥ * ॥.

అతోఽవశ్యం నైమిత్తికశ్రాద్ధంకర్తవ్యమిత్యత్రవచనాన్యుదాహరతి—

మూ — " ॥ శ్లో ॥ అపూపమూలాస్సర్పిర్నద్యఃపాయసకర్దమాః । ఉపతిష్ఠేరన్ " ఇతిగాథా। " క్షీరోదనేన మాషోదనేనవాయద్వా భవత్యామైర్వా మూలఫలైర్వా ప్రదానమాత్రం హిరణ్యేనవాప్రదానమాత్రమపివా గోగ్రాసమాహరేదపివాఽనూచానేభ్య ఉదకుమ్భమాహరేదపివా శ్రాద్ధమన్త్రానధీయీతాపివారణ్యేఽగ్నినాకక్షముపోషేత్ " ఇతిబోధాయనః। " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేఽహనితుసంప్రాప్తే త్వభావేద్రవ్యవిప్రయోః। పిణ్డమాత్రప్రదానంవా భవేన్నిరశనోఽపివా ॥ " ఇతిస్మృత్యర్థసారే। " అభావేతైలంశాకమ్ " ఇత్యాపస్తమ్బః। " ॥ శ్లో ॥ తోయప్రదానపితృపిణ్డబహిష్కృతానాం సమ్భవతాదపినరా నరకంప్రయాన్తి। " ఇతి పరాశ

రః । "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ ।
అమావాస్యాది నియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ " ఇతి హారీత
ఇతిహారీతః .

వ్యా — నిగదవ్యాఖ్యానమేతత్ , ద్విరుక్తిః ప్రశ్నసమాప్తిం ద్యోతయతి .

ఇతిషష్ఠదశఃఖణ్డః .

ఇతిహారీతకులతిలకస్య సరస్వతీవల్లభాచార్యపౌ
త్రస్య శ్రీరఙ్గనాథార్యపుత్రస్య యజుర్నిధేః
శ్రీవేఙ్కటనాథస్య వైదికసార్వభౌమస్య
కృతిషు పితృమేధసారప్రశ్నవ్యాఖ్యానం
సమాప్తమ్ .

సారోద్ధారమితస్తతఃస్మృతిశతంవీక్ష్యాసకృన్నిశ్చితైస్సా
రాంశైఃపితృమేధసారమవదం వ్యాచక్షిచాభ్యర్థితః।
శఙ్కోన్మూలనమర్థనిర్ణయకరం వేద్యాంశపూర్ణంబు
ధాగృహ్ణీధ్వంపితృమేధసారవివృతింగ్రన్థంసుధీలోచనమ్॥

వేదేఽద్వితీయఃస్మృతిషుప్రవీణో వేదాన్తవిశ్రా
న్తమనాశ్శ్రితేషు । సుధీస్సుశీలో హారితాన్వ
యాబ్ధేః జయత్యయం వైదికసార్వభౌమః ॥

శ్రీ

శ్రీరస్తు.

శ్రీమద్ధారీతకులతిలకైర్వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథార్యైః

వైదికకర్మానుష్ఠానసౌకర్యాయవిరచితమ్

పితృమేధసారసహితం సుధీవిలోచనం నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లికేణి శ్రీ సరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సన్ విజయతేతరామ్

౧౮౮౫-౧౧-౨౦

ప్రకటనా

యద్యభిలషితాని గృహ్యరత్నాదిపుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్‌ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యఙ్గార్యర్ తోఽధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణేచ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని.	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧-౧౨-౦	౦-౩-౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩-౫-౦	౦-౪-౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧-౩-౦	౦-౨-౦
దశనిర్ణయీ	౧-౬-౦	౦-౨-౦
సుధీవిలోచనమ్	౩-౮-౦	౦-౪-౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౮-౦-౦	౦-౪-౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧-౨-౦	౦-౨-౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦-౭-౦	౦-౧-౦
ప్రయోగదర్పణః	౧-౫-౦	౦-౧-౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦-౯-౦	౦-౧-౬
ప్రపన్నపారిజాతమ్	౦-౨-౦	౦-౧-౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౦-౨-౦	౦-౧-౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౦-౧౨-౦	౦-౨-౦
ఆర్తిప్రబన్ధః	౦-౭-౦	౦-౧-౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦-౨-౬	౦-౦-౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగళు అపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూల్లిరువ హిన్దూలైఫ్ ఇన్‌ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యఙ్గార్యరింద పడయబహుదు. అవరు కొడువదక్కూ కళుహిసువదక్కూ ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదింద కళుహిసువవరు రూపాయి౧కే ౧అణేప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

సుధీవిలోచనస్య విషయానుక్రమణికా.

సుధీవిలోచనస్య శుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౩	౩	నవధీర్ఘి	నవదీర్ఘి
,,	౧౫	మ్మముర్ధ్ణా	మ్మమూర్ధ్ణా
౧౫	౭	బలీవర్థ	బలీవర్ద
౨౭	౨౦	యాద్వృద్ధిర్వేది	యాత్ "విధిర్వా" ఇతి
౩౦	౧౧	రానసయ	రానయ
౩౧	౧	ప్రాజ్ఞేచ్ఛ	ప్రాజ్ఞేచ్ఛ
౩౨	౧	ఇయంవారి	ఇయంవారీ
,,	౧౧	ఊడాయాః	ఊఢాయాః
,,	౧౩	గోవదగ	గోవధగ
,,	౧౭	ఞారారేషు	దారేషు
౩౮	౧	వీగతశిష్టా	విగతశిష్టా
౪౫	౪	ఊద్వయన్త	ఉద్వయన్త
౪౯	౩	లంకత్య	లంకృత్య
౫౩	౧౨	ద్వితియాం	ద్వితీయాం
,,	౧౬	నథికృతా	నధికృతా
౫౪	౬	ఆనాహితా	అనాహితా
౫౭	౩	విజ్ఞుశ్చ	విష్ణుశ్చ
౬౪	౬	తస్మాధర్మ	తస్మాద్ధర్మ
౬౯	౧౨	అత్త్రైవం	అత్రైవం
౭౨	౧౪	కాసిస్రో	కాప్తిస్రో
౭౪	౯	త్ర్యహవిద్ధి	త్ర్యహవిధి
౭౯	౧౩	ద్వైవద్యతా	ద్వైవమ్యతా
౯౨	౧౮	ధనహారీదా	ధనహారిదా
,,	౨౦	సోదరస్న	సోదకస్న
౯౮	౨౫	పితృష్యసా	పితృస్వసా
౧౦౩	౨౩	యాజ్ఞవల్క్యయ	యాజ్ఞవల్క్యః

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౦౪	౨౧	ధర్మయాస	ధర్మ గా వ్యప
౧౦౫	౭	ఉత్పనమ్	ఉత్పన్నమ్
౧౦౭	౨౨	శిష్ఠాచారా	శిష్టాచారా
౧౧౦	౭	భవ్యజ్జనే	భవ్యక్షనే
౧౧౩	౧౬	ప్రేతాకా	ప్రేతకః
౧౧౭	౧౧	వైశ్వదేశ్చ	వైశ్వదేవశ్చ
౧౨౨	౧౧	తధర్థం	తదర్థం
౧౨౩	౧౬	తాగేర్మరణ	తాగ్నేర్మరణ
౧౩౨	౧౯	చాస్టిస	చాస్థిస
౧౩౯	౧౪	శాజ్జలీ	శాఝలీ
౧౪౧	౨౪	త్రితీయే	తృతీయే
,,	౨౬	స్త్రితీయే	స్తృతీయే
,,	,,	త్రితీయే	తృతీయే
౧౪౨	౧౦	త్రితీయే	తృతీయే
౧౪౩	౧౩	ఉదకదాన	పిణ్డదాన
౧౪౪	౧౦	సంస్కృనాం	సంస్కృతానాం
౧౪౬	౬	ఐతశేయి	ఐతరేయి
౧౪౯	౧౪	విధగ్ప్ర	విదగ్ప్ర
౧౫౧	౧౯	మనౌసస్య	మనౌరసస్య
౧౫౨	౨౨	లిజర్ణయే	వజర్ణయే
,,	౨౫	గిక్రియా	లిక్రియా
,,	౨౭	గజర్ణంనిర్జ	గజర్ణన్నిర్జ
,,	౨౮	న్యవాయ	త్యవాయ
౧౫౫	౧౧	త్యల్యమ్	త్యాలమ్
,,	౨౩	కార్యః	కార్యః
,,	౨౫	[illegible]శాంహా	ద[illegible]హా

పుట	పఙ్క్తిః	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౫౭	౧౨	చోళే	చౌళే
౧౫౯	౯	హస్తానాం	హస్థానాం
౧౬౪	౧౬	భిషోకే	భిషేకే
,,	౨౨	ర్మ్యణిసతు	ర్మ్యణితు
౧౬౯	౧౦	న్యథిరోహా	న్యధరోహా
౧౭౪	౧౪	త్వశౌచా	త్వాశౌచా
౧౭౬	౧౮	సజల్పిగి	సజ్ఞల్పిగి
౧౭౮	౩	అత్ర	అత్ర
౧౮౦	౪	కృష్టైకా	కృష్ణైకా
,,	౧౭	తేఽసి	తేఽహని
౨౮౪	౭	వజ్ఞ్యైవ	వగ్జ్యైవ
,,	౨౪	దాప్వపిత్య	ద్వాప్వపిత్య
౧౮౭	౨౦	పూర్వదర్శదర్శప్ర	పూర్వదర్శప్ర
౧౮౮	౨౭	తకిః మితిః	తకిః మితి
౧౯౭	౨౨	పూర్వసావ్యక్ష	పూర్వాసావ్యక్ష
౨౦౭	౮	జ్ఞవలక్షః	జ్ఞవలక్ష్యః
౨౦౯	౪	విఘ్నోపి	విఘ్నేపి
౨౧౨	౫	మివాంల్లో	మివాల్లో
౨౧౫	౪	తత్వాచ	తత్వాదచ్చ
,,	౨౮	నిర్వతి	నిర్వపతి
౨౧౬	౪	ఆచఛ్ఛతు	అగచ్ఛతు
౨౨౫	౬	జీవపీత్ర	జీవపిత్ర
౨౪౪	౮	ముభిఖే	ముల్లిఖె
౨౪౬	౩	యాంక	యానాక
౨౪౮	౧౧	పృథివిమను	పృథివీమను
౨౪౯	౧౦	విశ్వేదేవావా	విశ్వేదేవావాం

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౮౯	౧౮	పిశ్వేదేవాను	విశ్వేదేవాను
౩౫౩	౨౭	రానీయాధిశ్రృగ్య	రానీయానధిశ్రృగ్య
౨౫౫	౨౬	పితుఃపితామహ	పితుః(ప్ర)పితామహ
౩౦౭	౨౬	భ్య ఆచార్యేభ్య	భ్యః జ్ఞాతిభ్యో జ్ఞాతిపత్నీభ్య ఆచార్యేభ్యః
,,	౨౭	పత్నీభ్యః రాజభ్యో రాజపత్నీభ్యోఽమాత్యేభ్యో	పత్నీభ్యః అమాత్యేభ్యో
౩౧౩	౧౪	వాహయామీ	వాహయతీ
౩౨౮	౧౯	కర్త్రావూర్వ	కర్త్రాపూర్వ
౩౨౫	౩	నిత్యశ్రాద్ధంచ	నిత్యశ్శ్రాద్ధంచ
౩౨౯	౪	పతన్తిపిరత	పతన్తిపితర
,,	౨౮	లుంపన్య	లుపన్త్య
౩౩౨	౨౬	న్మర్త్యోయేన	న్మర్త్యోయోన
౩౮౧	౧౪	ఘృతప్లుతమ్।	ఘృతాప్లుతమ్
౩౮౨	౮	భతదాత్మనః	భవతాత్మనః
,,	౫	పిదామహార్థే	పితామహార్థే
౩౮౬	౬	భుఞ్జీరణ్స్తే	భుఞ్జీరంస్తే
౩౩౫	౧౦	చన్ద్రసూర్య	చన్ద్రసూర్య

శ్రీః

దశనిర్ణయీ ప్రారభ్యః.

నమస్తే రమాధీశపుంసే పరస్మై నమస్తే విధీశాదిదేవార్చితాఙ్ఘ్రే । నమస్తే ముకున్దారవిన్దాక్ష విష్ణో నమస్తే సమస్తేశ మహ్యం ప్రసీద ॥ ౧ ॥ దశార్థినీ శ్రీదశనిర్ణయీతి ఖ్యాతానుబద్ధస్మృతిసన్నిబద్ధమ్ । సవైదికైర్వైదికసార్వభౌమైస్సజ్జృహ్యతాం సజ్జ్రైరిహ సార్వభౌమైః ॥ ౨ ॥ నిర్మత్సరోఽస్మీతి కృతిః కృతా మే సోఽయం న చేత్స్వార్థమిహాస్తు వా మే । భుక్తైః స్వయం హి స్వకృతం తతస్తాం సిద్ధస్తునస్దతు భజన్తు వాన్యే ॥ ఫల్గూని వల్గూని బుధోఽపి జిఘ్రేద్యథైవ పాథాంసి పయాంసి హంసః । కృతిం బుధాః పశ్యత మే కిమన్యైః కిం వేత్త్యహో హా కాచమణిర్మణీన్ద్రమ్ ॥ ౪ ॥

ఇహ తావజ్జయన్తీనిర్ణయః క్రియతే । సర్వత్ర నిర్ణయే శాస్త్రమేవ ప్రమాణమ్, న యుక్తయః । తథైవ భగవద్గీతాయాముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ । జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి ॥ * ॥ ఇతి । నను శ్రీధరీయ జ్యోతిషార్ణవ కాలనిర్ణయేషూక్తా జయన్తీ నిర్ణీయతే కిమర్థమితి చేన్నైవమ్, తేషు సాకల్యేనానుక్తేః । ఉక్తం హి కాలనిర్ణయే సాకల్యేనేతి చేత్తదపి న చతురశ్రమివ దృశ్యతే । తథాహి — ॥ శ్లో ॥ రోహిణీసహితా కృష్ణా మాసి భాద్రపదేఽష్టమీ ॥ * ॥ ఇత్యత్ర శుక్లపక్షాదిమాసవివక్షయా యా శ్రావణీ భవతి సైవ కృష్ణపక్షాదిమాసవివక్షయా భాద్రపదీ భవతీతి " శ్రావణే మాసి " ఇత్యాదివచనవిరోధఃపరిహారీ । హన్త! సన్తోఽపి వచనార్థం వ్యతివచతే । అహో సమ్యక్శ్యర్థ్వం సుధియస్థాః, ఏవం వ్యాఖ్యానే కర్కటకాదౌ దర్శే సతి తదన్తర్గకృష్ణాష్టమీ శ్రావణీ భాద్రపదీ చేతి తత్రైవ జన్మాష్టమీ జయన్తీ చ ప్రసజ్యేత, ప్రసజ్యతాం నామ కో దోషః, అయం తర్హి దోషః, సింహార్కేతి తన్త్రితద్వయవిధాయిభిః శ్రీధరీయ జ్యోతిషార్ణవ బృహస్పతి నారదవరాహ

బ్రహ్మసంహితాదివచనైర్విరోధో వేధోముఖైరపి దుర్నిరోధో భవేత్, తా నివచనాన్యవసరే స్పష్టముదాహరిష్యామః । “ ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం సితచతుర్దశ్యాః ప్రతిపత్సోథరాతిథిః । § ఋతుసన్ధిస్సవిజ్ఞేయో వపనం కారయేద్యతిః ॥ ” ఇతి పౌర్ణమాస్యన్తమాసస్య యతివిషయత్వావగమాచ్చ శ్రావణ్యాఏవ భాద్రపదీత్వేన, కించ “ శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాంవా ” ఇతి వికల్పోపమర్వచనస్స్యాత్, “ నతు భాద్రపదాష్టమీ ” ఇతి నిషేధశ్చ స్యాత్, కించ ఆషాఢ్యాః పౌర్ణమాస్యాశ్చ సఙ్గవవ్యాపిన్యాశ్శ్రావణీత్వేన తస్యాంమిథునస్థాయామేవోపాకర్మవృషభ పౌర్ణమాస్యా ఆషాఢీత్వేన తత్రైవ చాతుర్మాస్యవ్రతంచ ప్రసజేత్, అహో యాకిమేవం లోకే శిష్టానుష్ఠానం దృష్టమిష్టం శ్రుతంవా, వయంతు బ్రూమః — సింహోదౌ తదన్తైవా కృష్ణాష్టమీసమ్భవే చాన్ద్రపూర్వా శ్రావణీ పరా భాద్రపదీతి తదభిప్రాయేణ తయోః ప్రవృత్తిరిత్యవిరోధః, శ్రావణే యోగాభావే “ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణేనభవేద్యోగో నభస్యేతు భవేద్ధ్రువమ్ ” ఇతి భాద్రపద్యాం యోగసమ్భవే తద్గ్రహణస్మరణాత్తస్యాశ్చ సింహమాసస్థత్వాచ్చ । “ నతు భాద్రపదాష్టమీ ” ఇతి నిషేధః కన్యాభాద్రపదాభిప్రాయః, “ నతుకర్కటకన్యయోః ” ఇతివచనాత్ । కించ ॥ శ్లో ॥ కేవలేనోపవాసేన తస్మిన్జన్మదినేమమ ॥ * ॥ ఇతి కేవలశబ్దోదానాదివ్యుదాసకః । అతోజన్మాష్టమీ వ్రతస్యోపవాసమాత్రమేవ స్వరూపం ఫలశ్రవణాన్నిత్యంచేతివివక్షితమిమంపక్షం సూక్ష్మవీక్షకయావీక్షణ ¶ముత్స్యచక్షుదత్ । అత్రదానాదిభ్య ఉపవాసస్య ప్రాధాన్యమాత్రపరః కేవలశబ్దార్థోయుక్తః పాపక్షయే దానాదినైరపేక్ష్యపరోవా నదానాదివ్యుదాసకః ॥ శ్లో ॥ మాసిభాద్రపదేఽష్టమ్యాం నిశీథే కృష్ణపక్షకే । శశాఙ్కే వృషరాశిస్థేఋక్షే రోహిణిసంజ్ఞికే ॥ యోగేస్మిన్వసుదేవాద్ధి దేవకీమామజీజనత్ । తస్మాన్మాం పూజయేద్భక్త్యా శుచిస్సమ్యగుపోషితః ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్భక్త్యా తతోదద్యాచ్చ దక్షిణామ్ । హిరణ్యధాన్యభూగావో వాసాంసి కుసుమానిచ ॥ యద్యదిష్టతమం తత్తద్విష్ణుర్మేప్రియతామితి ॥ * ॥ ఇతిభవిష్యోత్తరవచనే అష్టమీ రోహిణీయుక్తనిశీథకాలీన కృష్ణజన్మనిబద్ధ

---

§ క్రతుసన్ధిరితిపాఠాన్తరమ్. ¶ మత్స్యచక్షుదత్. ఇతిపాఠాన్తరమ్.

నైనైవ దానాది విధానాజ్జన్మనిమిత్తోభయ ప్రతివిషయమేవ దానాదికం న
హ్యత్ర కేవలాతిథిర్నక్షత్రంవా నిమిత్తమ్, కాలాన్తరేపి తత్ప్రసక్తేః।
ప్రతిమాసం జన్మాష్టమ్యాం దానోపవాసాది శక్త్యైః క్రియతఇతి చేత్సిద్ధమ్,
తర్హి దానాది తదఙ్గమితి యోగనిమిత్తత్వేపి యోగనిబన్ధనత్వాజ్జయన్తీ నిర్ణ
యఏవ జన్మాష్టమీవ్రతేపి తుల్యఇతివదతాం సర్వైః యోగశిష్టత్వాత్తదుభ
య ప్రయోగవిషయమేవేతి సున్యక్తమ్। కిఞ్చ జన్మనిమిత్తంవా యోగనిమిత్తం
వా దానాదివిశిష్టవిధిపరమేవేదం వచనమప్రాప్తార్థత్వాదాగ్నేయాది
వాక్యవత్। తచ్చ జన్మనిమిత్తత్వాజ్జన్మాష్టమీ జయన్త్యోస్సమానమ్, తథా
పి నపృథక్కార్యమ్, యథాప్రయాజాదఙ్గపశ్వర్థం సకృదనుష్ఠితఙ్గపశుత
న్త్రాన్త్రఙ్గపాశుకపశుపురోడాశస్యాప్యుపకారకస్తథా ప్రసఙ్గేనవా యథా
వాసకృత్కృతః ప్రయాజాదిర్దర్శపూర్ణమాస యాగానాంషణ్ణామఙ్గం త
థా తన్త్రేణ వా సకృదేవకృతం దానాదిజయన్త్యన్తర్భూతజన్మాష్ట
మీవ్రతార్థమపి భవిష్యతీతి నకశ్చిచ్ఛోద్యావకాశః। అస్తిచఫలశ్రవణం తస్మి
న్నేవోత్తరార్ధే ॥ శ్లో ॥ సప్తజన్మకృతాత్పాపాన్ముచ్యతే నాత్రసంశయః ॥ * ॥
ఇతి। వహ్నిపురాణేచ జన్మాష్టమీజయన్త్యోః పార్థక్యేన ఫలంస్మర్యతే
॥ శ్లో ॥ సప్తజన్మకృతంపాపం రాజన్యత్త్రివిధంనృణామ్। తత్క్షాళయతి గో
విన్దస్తిథౌతస్యాంస్వభావతః ॥ ఉపవాసశ్చ సంప్రోక్తో మహాపాతకనాశ
నః। జయన్త్యాం జగతీపాల విధినా నాత్రసంశయః ॥ * ॥ నారదీయసంహి
తాయాంచ ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యజన్మచిహ్నాని కుర్యాజ్జాగరణంతుయః। అర్ధ
రాత్రయుతాష్టమ్యాం సోఽశ్వమేధఫలంలభేత్ ॥ * ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే
॥ శ్లో ॥ యద్బాల్యేయచ్చకౌమారే యౌవనే వార్ధకేతథా। బహుజన్మకృ
తంపాపం హన్తిసోపోషితాతిథిః ॥ * ॥ వ్రతమాత్రేచ ॥ శ్లో ॥ పారణాన్తం
వ్రతంజ్ఞేయం వ్రతాన్తేద్విజభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి। నేదంసర్వఫలశ్రవణం జ
యన్తీవిషయమితివాచ్యం తిథిగ్రహణాత్, పాపక్షయఫలశ్రవణమాత్రేణ న
కామ్యత్వమ్, సన్ధ్యావన్దనస్యాపి తథాప్రసక్తేరితిపరిహారః ప్రతిబన్దీవా। తద
కరణే సర్వకామానర్హత్వప్రసక్త్యా తస్య కేవలనిత్యత్వం ఫలశ్రుతేరర్థ
వాదత్వంచ, నైవంజన్మాష్టమీజయన్త్యోర్వ్రతస్యాసంస్కారకర్మత్వాత్,
కించ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతయోనిగతానాంతు ప్రేతత్వంనాశితంహితైః। యైః

కృతా శ్రావణే మాసి అష్టమీ రోహిణీయుతా ॥ కింపునర్బుధవారేణ సోమే
నాపి విశేషతః । కింపునర్నవమీయుక్తా కులకోట్యాస్తు ముక్తిదా ॥ * ॥ ఇతి
పద్మపురాణాదివచనేషు ఫలశ్రవణమ్ । బుధవారాదివద్రోహిణీసద్భావయో
రుపలక్షణత్వేన జన్మాష్టమ్యాః ప్రాధాన్యానాదిత్వాంగత్వే నపాయ్యపవంస్యాది
తి జన్మాష్టమీ కామ్యైవ స్యాత్ । తదిదం విద్వాంసో విదాంకుర్వన్తు కమన్యే
సాధ్వసాధునీ వ్యతివిద్రవతే । అతో జయన్తీచ జన్మాష్టమీచ నిత్యా కామ్యా
చ, ఫలప్రత్యవాయయోశ్శ్రుతేస్సన్నియోగశిష్టత్వాచ్చ । అతఏవహి రక్తా
విరక్తావాశక్తాదిశన్త్యాశయిన్యుపవసన్తి । కించ యోగేతి థేః ప్రాధాన్యం
మభ్యర్ణణమ్, రోహిణీయుక్తాష్టమీవదష్టమీయుక్తా రోహిణీతి వస్మృతేః । త
థా నారదీయాదౌ ॥శ్లో॥ రోహిణీ చాష్టమీయుక్తా కృష్ణపక్షేష్టమీయుతా ॥*॥
॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయేష్టమీయుక్తా ॥ * ॥ ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, జన్మాష్టమీరోహి
ణీచేతి సమప్రాధాన్యస్మృతేః । అతఏవహి ప్రశ్నభేదః । కించ ॥ శ్లో ॥ సిం
హాస్థే ఽరే ఽసితేపక్షే రోహిణ్యామష్టమీయుతే । చన్ద్రోదయే జయన్తీ స్యా
త్సర్వారాధనం పరమ్ ॥ రోహిణ్యామర్ధరాత్రే తు యదా కృష్ణాష్టమీ భవే
త్ । తస్యామభ్యర్చనం శౌరేర్హన్తి పాపం త్రిజన్మజమ్ ॥ రోహిణీసహితా
కృష్ణా మాసి భాద్రపదేఽష్టమీ ॥ అష్టమీ కృష్ణపక్షస్య రోహిణ్యృక్షేణ సంయు
తా ॥ రోహిణీ తు యదాష్టమ్యాం కృష్ణాయాం శ్రావణే భవేత్ ॥ * ॥ ఇ
త్యాదిషు రోహిణీయోగస్మరణాత్ తిథిపృథగాసః । అష్టమీయోగస్మర
ణాత్సప్తమీనిషేధః । ఏవం వేధనిషేధోఽష్టమీరోహిణీయోగాదన్యత్ర । త
థా నారదీయసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ విద్ధాష్టమీ ద్విజ గ్రాహ్యా సప్తమ్యాం
రోహిణీ యది । నచేత్పూర్వస్మిన్ దివసే నిశాయాం థోదయే ద్విజ ॥ * ॥ వహ్ని
పురాణే ॥ శ్లో ॥ సప్తమీసహితాష్టమ్యాం నిశీథే రోహిణీ యది । తత్రోపవా
సం కుర్వీత తిథిభాన్తే చ పారణమ్ ॥ * ॥ పాద్మే చ ॥ శ్లో ॥ కార్యా విద్ధాపి స
ప్తమ్యా రోహిణీసహితాష్టమీ ॥ * ॥ వరాహసంహితాయాంచ ॥శ్లో॥ సిం
హార్కే రోహిణీయుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీ యది । రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా జ
యన్తీ కలయాపి చ ॥ * ॥ ఇతి । రాత్ర్యర్ధే రాత్ర్యర్ధే, అత్రార్ధశబ్దో నిశీ
థపరః, తయోః పూర్వాపరే గచ్ఛతి వ్యాప్నోతీతి రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా ।
నిశీథాత్పూర్వం పూర్వదినే వ్యాప్తా రోహిణీయుక్తాష్టమీ గ్రాహ్యా, పరదినే

నిశీథాదూర్ధ్వం వ్యాప్తాగ్రాహ్యేత్యర్థః । "అర్ధరాత్రాదధస్తాద్వా" "అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమ్" ఇత్యాదీనామపి సఏవార్థః । పూర్వదినే నిశీథవేధశఙ్కా-విధూననాయ పరదినే నిశీథవ్యాప్త్యభావసన్దేహవ్యుదాసాయచ పూర్వోత్తరదినగ్రహణనియమపరం రాత్ర్యర్ధేత్యాదిద్రష్టవ్యమ్ । అతో రోహిణ్యయోగే దివసవిద్ధాత్యాజ్యైవ । తథోపాద్మే ॥ శ్లో ॥ సప్తమీ సంయుతానహి ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మకైవర్తేచ ॥ శ్లో ॥ నసప్తమ్యాయుతాష్టమీ ॥ * ॥ ఇతి । జయోత్తరసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అష్టమీసప్తమీయుక్తా రోహిణీకృత్తికాన్వితా । తద్దినం వర్జయేద్ధీమాంస్తదన్యేవాసరేచరేత్ ॥*॥ సారసముచ్చయేచ ॥ శ్లో ॥ దశమ్యేకాదశీత్యాజ్యా సప్తమ్యాసంయుతాష్టమీ । కృత్తికారోహిణీత్యాజ్యా త్యాజ్యా పర్వచతుర్దశీ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ నాష్టమీసప్తమీయుక్తా సప్తమీనాష్టమీయుతా । నవమ్యాన హతాయాత్సాప్యదష్టమీనాత్ర సంశయః ॥ కృష్ణజన్మాష్టమీలోకే ప్రసిద్ధాపాపనాశినీ । వర్జనీయాప్రయత్నేన సప్తమీసంయుతాష్టమీ ॥ * ॥ ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్ । ఏతద్వచనజాతం దినద్వయే నిశీథయోగే పూర్వదినత్యాగపరం నిశీథవేధత్యాగపరం వేతిచేన్న, అప్రతీతార్థకల్పనప్యాతిప్రసక్తాత్ । "పూర్వవిద్ధైవకర్తవ్యా - జయన్త్యాం పూర్వవిద్ధాయామ్" ఇత్యాదీనామపి తథాత్వప్రసక్తేః, నిశీథవేధత్యాగపర నిశీథాధోవేధగ్రహణపర వచనాన్తరబలాన్నతత్ప్రసక్తఇతిచేత్తర్హి వచనాన్తరబలాదేవ రోహిణ్యయోగే దివసవేధశ్చ త్యాజ్య ఇతిద్రష్టవ్యమ్ । అత్ర నారదీయే ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధస్తాద్వా దివావాపిచసప్తమీ । నత్యాజ్యా రోహిణీయుక్తా అష్టమీ నాన్యథాశుభా ॥ * ॥ జయోత్తరసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ దివసేకృత్తికాయుక్తా రాత్ర్యర్ధేరోహిణీయది । అష్టమీపూర్వయావిద్ధావర్జయేత్తాం ప్రయత్నతః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ అష్టమీసప్తమీవిద్ధా రోహిణీకృత్తికాయుతా । దశమ్యేకాదశీయుక్తా హన్తిపుణ్యంపురాతనమ్ ॥ * ॥ స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ పూర్వవిద్ధాతథాష్టమీ ॥ సప్తమీపరయావిద్ధానోపోష్యా ॥ * ॥ ఇతి । జయోత్తరసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ కలయాకృత్తికాయుక్తా సంపూర్ణారోహిణీయది । తాంతిథిం వర్జయేద్విద్వాన్ మోహాత్పాపమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ అతస్తిథ్యృక్షయోర్వియుక్తయోర్వేధస్య వర్జనీయత్వమవిశేషేణ

యమ్ ॥ శ్లో ॥ అష్టమీశివరాత్రిశ్చ అర్ధరాత్రాదధో యది । దృశ్యతే ఘటికాయా సా పూర్వవిద్ధా ప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతివచనాన్న దివా వేధ ఇతి చేన్న, ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమేకార్ధఘటికా యది ॥ * ॥ ఇత్యాదివత్పూర్వవిద్ధోక్తిముఖేన కర్మకాలే యత్నాన్నియమపరత్వాత్తస్య । అతో నేదం విద్ధాగ్రహణపరమ్, నాపి దివా వేధనిషేధపరం వా, అప్రతీతేః । "జయన్త్యాం పూర్వవిద్ధాయామ్" "పూర్వవిద్ధా జయన్తీ వా" ఇత్యాదీనామస్య వచనస్య చ కా పూర్వవిద్ధా సా కిం త్యాజ్యా గ్రాహ్యా వేతి ప్రశ్నే నష్టాశ్వదగ్ధరథన్యాయేనాన్యోన్యసాపేక్షతయా మిథస్సంబద్ధాత్పూర్వవిద్ధాయా జయన్త్యాస్సామానాధికరణ్యదర్శనాత్ "అష్టమ్యామసితే తిథౌ జయన్తీ నామ" ఇత్యష్టమ్యాం జయన్తీశబ్దప్రయోగాచ్చ, పూర్వవిద్ధాష్టమీ జయన్త్యేవేతి నిశ్చీయతే । అతో జయన్త్యాః కర్మకాలవ్యాప్తిపరమేవైతత్ ॥ శ్లో ॥ జన్మాష్టమీ రోహిణీ చ శివరాత్రిస్తథైవ చ । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా ॥ * ॥ ఇతి పృథగభిధానాద్విద్ధాష్టమీ గ్రాహ్యేతి చేన్న; చశబ్దేనేతరేతరయోగపరేణ రోహిణీయుక్తాష్టమీవిషయత్వావగమాత్, ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధస్తాద్వా దివా వాపి చ సప్తమీ । న త్యాజ్యా రోహిణీయుక్తా అష్టమీ నాన్యథా శుభా ॥ విద్ధాష్టమీ ద్విజ గ్రాహ్యా సప్తమ్యాం రోహిణీ యది । న చేత్పరస్మిన్ దివసే నిశానాథోదయే ద్విజ ॥ * ॥ ఇతి రోహిణ్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేవ గ్రహణాగ్రహణనిర్ధారణాత్, ॥ శ్లో ॥ కార్యా విద్ధాపి సప్తమ్యా రోహిణీసంయుతాష్టమీ । తత్రోపవాసం కుర్వీత తిథిభాన్తే చ పారణమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సప్తమీసంయుతాష్టమ్యాం నిశీథే రోహిణీ యది । తత్రోపవాసం కుర్వీత తిథిభాన్తే చ పారణమ్ ॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ కార్యా విద్ధాపి సప్తమ్యా రోహిణీసంయుతాష్టమీ । జయన్తీ శివరాత్రిశ్చ కార్యా భద్రా జయాన్వితా ॥ * ॥ ఇత్యాది పాద్మవహ్న్యాదిత్యపురాణ విష్ణుధర్మాదివచనైకార్థ్యాచ్చ రోహిణీయుక్తాష్టమీవిషయమేవైతత్ । నహి ప్రాతీతికోర్థః, కిన్తు వచనాన్తరావిరుద్ధో న్యాయశ్చ ॥ శ్లో ॥ యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే స ధర్మం వేద నేతరః ॥ * ॥ ఇతి స్మృతేః, "యజేత" "నిదిధ్యాసితవ్యః" ఇత్యాదేరాకాఙ్క్షాత్రయపూర్వకవాక్యాన్తరేణార్థనిశ్చయవత్తాదృశేన వచనాన్తరేణార్థనిర్ణయస్యావశ్యకర్తుం యుక్తత్వాత్ । ఏవం హి న్యాయవిదుద్ఘోషః ॥ శ్లో ॥ ధర్మే ప్రమీయమాణే తు వేదేన కరణాత్మనా । ఇతి

కర్తవ్యతాభాగం మీమాంసాపూర ఇష్యతి ॥ మీమాంసకా హి వాక్యార్థవిచారే
ప్రస్తుతే సతి । లోకదృష్టిం ప్రతిఘ్నన్తి వచనవ్యక్తిపాంసుభిః ॥ * ॥ ఇతి చ స్మృ
తిష్వష్టమీరోహిణీయోగస్యైవ జయన్తీత్వోక్తేః పూర్వవిద్ధాగ్రహణస్య
"పూర్వవిద్ధా జయన్తీ వా" "జయన్త్యాం పూర్వవిద్ధాయామ్" ఇత్యాదిభి
ర్జయన్తీవిషయతావగమాజ్జయన్త్యన్తర్గతాయా అపి జన్మాష్టమ్యా గ్రహణప
క్షే జయన్తీయోగనిర్ణయస్సమాన ఇతి జ్ఞాపనాయ వ్రతభేదసూచనాయ చ జ
న్మాష్టమీరోహిణీచేతియోగాన్తర్గతయోస్తయోరేవ యుక్తానువాదః ద్వా
దశకపాలాన్తర్గతాష్టకపాలాదివత్ । యద్వా మిథో విరహిణీ రోహిణీ వాష్ట
మీ యదా పృథక్పృథగ్గృహ్యేతే తదా యోగాన్తర్భూతయోస్తయోరపృథ
గ్గ్రహణార్థః పృథఙ్నిర్దేశః । అతో నిశీథేఽన్యతరయుక్తయోరేవ విద్ధయో
ర్గ్రహణం న వియుక్తయోః, ప్రమాణాభావాత్ । నను నిశాయా అర్వా
క్సప్తమ్యా కియత్యాపి యుక్తా విద్ధా, సా త్రివిధా పూర్వేద్యురపరేద్యురుభ
యేద్యుశ్చ నిశీథవ్యాపినీతి, సూర్యోదయమారభ్య ప్రవర్తమానా శుద్ధా, సా
నిశీథవ్యాప్త్యవ్యాప్తిభ్యాం ద్వివిధా, ఏవంభూతరోహిణీరహితా విద్ధా । శు
ద్ధాష్టమీగ్రహణే ॥ శ్లో ॥ దివా వా యది వా రాత్రౌ నాస్తి చేద్రోహిణీకలా ।
రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీత విశేషేణేన్దుసంయుతామ్ ॥ * ॥ ఇతి వచనమేవ త
త్ర ప్రమాణమితి చేన్న, ప్రళయే "న బ్రహ్మా నేశానః" ఇత్యర్థలోపశ్రుతేః,
"హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే" "శివ ఏవ కేవలః" ఇతి వాక్యస్యైవ త
స్య వచనస్య తత్పరత్వానుపపత్తేః ॥ శ్లో ॥ జయన్తీ ద్వివిధా జ్ఞేయా విద్ధా
శుద్ధేతి తద్ద్విధా । విద్ధా తు సప్తమీయుక్తా శుద్ధా తు నవమీయుతా ॥ రోహి
ణీకృత్తికాయుక్తా విద్ధా శుద్ధా పరాన్వితా ॥ * ॥ ఇతి నారదీయోక్తసత్రిక్ర
మ్య వేధపక్షపాతేన యుక్త్యనల్పవికల్పనేపి తస్య విద్ధాదిభేదకల్పనస్యా
నుపపత్తేశ్చ । ఇయం శుద్ధా సూర్యోదయమారభ్యైవ ప్రవృత్తా వా, యద్వా
నిశాయా అర్వాక్, కిం వా నిశీథాదూర్ధ్వమ్, ఉత నిశీథాదర్వాక్ప్రవృత్తా
వా? నాద్యః నిశీథావ్యాప్తేర్దుర్వచనత్వాత్, న హి కిఞ్చిదధికాచత్వా
రింశద్ఘటికా తిథిరస్తి । న ద్వితీయః, అసమ్భవాత్, న హి పూర్వదినే ని
శాయా అర్వాక్ప్రవృత్తా విద్ధా వా శుద్ధా వా పరదినే నిశీథవ్యాపినీ భ
వతి, న హి పఞ్చసప్తతినాడికా తిథిరస్తి । న తృతీయః, అనుక్తేః । తథా

వివక్షితమితి చేన్న, “శుద్ధా తు నవమీయుతా” ఇతి స్మృతివిరోధాత్, వి
ద్ధాశుద్ధయోస్సాఙ్కర్యేణ శుద్ధేతి దుర్భణత్వాచ్చ, సూర్యోదయమా
రభ్యేత్యుక్తేర్నిరర్థకత్వాద్గౌరవాచ్చ। నచతుర్థః, తథానుక్తేః। ఉక్తావాత
త్సఃకిం నిశీథవ్యాప్తిస్సంభవతీతి చేత్తతోఽపి కిం రాత్రియుక్తామితి వచనాత్తద్గ్ర
హణమితి చేన్న, “విశేషేణేన్దుసంయుతామ్” ఇతి వచనాద్విద్ధాగ్రహణ
ప్రసక్తేః। తచ్చ విరుద్ధమ్ “సప్తమ్యాసంయుతా నహి” ఇతి స్మృతేః। శు
ద్ధావిషయం తదితి చేత్సిద్ధమ్। తర్హి విద్ధావర్జనం విద్ధావిషయం చ తదితి చేన్న,
ఇన్దుసంయుతాం రాత్రియుక్తామితి విధిద్వయబలాత్, పూర్వోత్తరదినవ
ర్తినోర్విద్ధాశుద్ధయోర్ద్వయోరవ్యవస్థయా గ్రహణప్రసక్తేః, పూర్వే
ద్యురేవ నిశీథవ్యాపినీ గ్రాహ్యేత్యుక్తేః, నిశీథవ్యాప్తిరహితాపి రాత్రియు
క్తాశుద్ధా గ్రాహ్యేత్యుక్తేశ్చ। అతో ద్వౌ విధీ మిథస్సన్నద్ధౌ యుధ్యేతామ్।
“విశేషేణేన్దుసంయుతామ్” ఇతి వచనాద్విద్ధైవ గ్రాహ్యేతి చేదహో వే
ధాపన్నా వనైపుణీ, మైవమ్, శుద్ధాగ్రహణోక్తేః। తచ్చానుపపన్నమ్, పూ
ర్వేద్యుర్నిశాయా అర్వాక్ప్రవృత్తాయా విద్ధాయా శుద్ధాయా వా శ్వో ని
శీథవ్యాప్త్యయోగేన తద్భేదస్యాసమ్భవేన తద్వచనవిషయత్వానుపపత్తేః।
తర్హి కథం విద్ధాగ్రహణమితి చేన్న, అప్రతీతేః, నహి తస్మిన్వచనే కార్యా
విద్ధాపీతివద్విద్ధా గ్రాహ్యేతి ప్రతీయతే, విద్ధాత్యాగపరవచననిచయాప
చయాయోగాచ్చ। అతోఽత్ర ప్రకారభేదగ్రహణసాక్షిత్వేన హఠాత్ప్రతి
తం శఙ్కోక్తివదర్థం న ప్రత్యాయయతి తద్వచనమ్। అతో నారదీయలక్షితమే
వ లక్షణం విలక్షణం విచక్షణానామ్। ప్రకరణావిరుద్ధో వచనాన్తరానుగుణో
హ్యర్థస్సమర్థ్యస్సమర్థైః। వరాహసంహితావచనం హీదమ్। తత్ర ॥ శ్లో ॥
సింహార్కే రోహిణీయుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీ యది ॥ * ॥ ఇతి ప్రక్రాన్తత్వా
దిదం రోహిణీయుక్తాష్టమీవిషయమిత్యవగమ్యతే। అతోఽయమర్థః—
యదా పూర్వదినే దివా రోహిణీ నాస్తి పరదినే రాత్రౌ చ సా నాస్తి తదా సం
కల్పకాలీనత్వాదిగుణయోగాత్పరా గ్రాహ్యా ఉత పూర్వేద్యుః పూర్వోక్త
గుణాభావేఽపి ఇన్దూదయయోగస్య బలీయస్త్వేన పూర్వా వా గ్రాహ్యేతి సన్దే
హే ఇదం వచనముపస్థితం వ్యవస్థాపయతీన్దుసంయుతైవ గ్రాహ్యేతి। యు
క్తం చైతత్, శ్వో నిశీథయోగాభావాత్ “ఇన్దుకలాన్వితా” “యుతశ్చ

న్ద్రోదయేఽష్టమీయుక్తా" "సప్తమ్యామర్ధరాత్రాదధఃకలయాపి" ఇత్యాదివచనైకకర్తృత్వప్రకరణానుగుణ్యాచ్చ। కించ "విద్ధాష్టమీద్విజగ్రాహ్యా" "కార్యావిద్ధాపి" "విద్ధావిద్ధాపివాగ్రాహ్యా" ఇతివద్రోహిణీరహితాపివిద్ధాపి జన్మాష్టమీగ్రాహ్యేతి నకిఞ్చిద్వచనముదాహృతం నదృష్టంవా క్వచిద్గ్రన్థే, రోహిణీయోగ ఏవవిద్ధాగ్రాహ్యేతివహ్నిపురాణే చ వ్యక్తముక్తమ్, ॥ శ్లో ॥ విద్ధాకృష్ణాష్టమీగ్రాహ్యారోహిణీసహితాన్నృప। రోహిణ్యాసహితాచైవ సర్వాఘౌఘవినాశినీ ॥*॥ ఇతి। అతో రోహిణీరహితవిద్ధాష్టమీగ్రహణే ప్రమాణం మృగ్యమేవ। కించాయంచాఞ్చితోనిర్వపక్షః ప్రకరణనిరపేక్షసపక్షః, దివాచరాత్రౌచరోహిణ్యభావేపి సూర్యోదయసఙ్కల్పకాలే సాయాహ్నరాత్రిచన్ద్రోదయకాలవ్యాప్తిరూపగుణాధిక్యాత్తిథిప్రాధాన్యాచ్చ। అహోరాత్రవ్యాపినీ శుద్ధాష్టమ్యేవగ్రాహ్యేతి। తథానారదీయసంహితాయామ్ ॥శ్లో॥ చన్ద్రోదయే ష్టమీపూర్ణారోహిణీనభవేద్యది। తదాజన్మాష్టమీజ్ఞేయా నజయన్తీతి కథ్యతే ॥ * ॥ చన్ద్రోదయే రోహిణీనభవేద్యదీత్యన్వయః। బ్రహ్మసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాంకృష్ణపక్షస్య ఘటీషష్టిర్యదాష్టమీ। తదాజన్మాష్టమీప్రోక్తా సాసంపూర్ణాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ విద్ధాధికాష్టమీపరైవగ్రాహ్యేత్యుక్తంతత్రైవ ॥శ్లో॥ త్రిముహూర్తంతిథేర్వృద్ధౌ సునిరీక్ష్యపరీక్షయేత్। సాతుజన్మాష్టమీజ్ఞేయా భుక్తిముక్తిఫలప్రదా ॥ * ॥ సారసముచ్చయేచ ॥శ్లో॥ ఏకాదశ్యామమాయాంచ ద్వాదశ్యాంకృష్ణజన్మని। పశ్చాద్భాగకలామాత్రంకర్మాద్యన్తావసానికమ్ ॥*॥ అమాయామితకుహూశాన్తివిషయమ్। పాద్మేచ॥శ్లో॥పూర్వవిద్ధాష్టమీయాతుఉదయేనవమీదినే।ముహూర్తమపిసంయుక్తాసంపూర్ణాసాష్టమీభవేత్ ॥కలాకాష్ఠాముహూర్తాపియదాజన్మాష్టమీతిథిః। నవమ్యాంసైవగ్రాహ్యాస్యాత్సప్తమ్యాసంయుతానహి ॥*॥ ఇత్యాది, పరదినగ్రహణముఖేన రోహిణీరహితవిద్ధాష్టమీత్యాగపరమ్। ఏతత్సర్వంరోహిణీయుక్తవిద్ధాధికాష్టమీవిషయం కిన్నస్యాదితిచేన్న, తేషురోహిణీయోగాప్రతీతేః। హన్తకిమిదం వచనజాతం వేధత్యాగచిహ్నమహ్నాయనిహ్నూయతే, ప్రాగేవవచనార్థావహ్నవచాతురీకృతా, అతస్తేషాం తద్విషయత్వకల్పనం నకల్పతే వికల్పాసహత్వాత్, ఏవంవదన్తం భవన్తం పృ

చ్ఛమః, కిమిదం నిశీథవేధే వరదినగ్రహణపరమ్? ఆహోస్విదర్వాగ్వే ధే? కింవాదినసవేధే? యద్వా నిశీథాదూర్ధ్వవేధేవా। నాద్యః, అవివా దాత్। నద్వితీయః, "అర్ధరాత్రాదధస్తాద్వా" ఇతి విద్ధాగ్రహణవిధా నాత్, నహ్యేవం కేవలాష్టమీగ్రహణే ప్రమాణమస్తి రోహిణీరహితా వి ద్ధాపి జన్మాష్టమీగ్రాహ్యేతి। నతృతీయః, కృష్ణావతారకాలయోగత్యాగే ప్రత్యవాయస్మృతేః। నచతుర్థః, విరోధాదసమ్భవాచ్చ। నిశీథాదర్వా క్ప్రవృత్తాపరేద్యురపి వర్తమానావిద్ధాధికేత్యుక్త్యా యానిశీథాదూర్ధ్వప్ర వృత్త్యనుపపత్తేస్తయోరన్యతరోక్తావన్యతరస్యవ్యాహృతిరవర్జనీయా, నిశీ థాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తస్యతిథేశ్శ్వోనిశీథావధివా దినాన్తంవా వ్యాప్తేః, ఉ దయే నవమీదినే కలాకాష్ఠాముహూర్తాది శబ్దస్వారస్యాభావాచ్చ। పూ ర్వేద్యురుదయానన్తరం కియత్యపి వేధేహి పరదినే కలాకాష్ఠాదిసమ్భవతి నహి నిశీథాదూర్ధ్వప్రవృత్తయోస్తథాత్వమితిచేన్న, తేషాంత్వయా ని శీథాదూర్ధ్వప్రవృత్తతిథినక్షత్రవిషయత్వకథనాత్త్వదుక్తివైయర్థ్యాప త్తేః, విద్ధకేవలాష్టమీవిషయత్వాచ్చ। తేషాం నిశీథాత్ప్రాగ్వాదివావా ప్రవృత్తాష్టమీవిషయత్వోక్త్యా నిశీథయోగాత్తిథిప్రాధాన్యాచ్చ పూర్వదిన స్యైవ గ్రాహ్యత్వనుకామేనాప్యఙ్గీకార్యమ్। తచ్చ తవనశక్యమ్, శ్వో ముహూర్తమాత్రయోగే తద్గ్రహణపర విష్ణురహస్యవచనవిరోధాత్। న విరోధశ్శ్వఏవ రోహిణీయోగాత్తద్గ్రహణమితిచేన్న, తిథ్యృక్షయోరుభ యోర్నిశీథాదూర్ధ్వప్రవృత్త్యుక్తివిరోధాత్। పూర్వేద్యుః ప్రవృత్తాన్య తరముహూర్తయుక్తాన్యతరగ్రహణపరంహి తద్వచనమ్, తథాపి తద్విషయ త్వకథనే ముఖాన్తరేణ విద్ధాష్టమీత్యాగఏవ నిశ్చితస్స్యాత్, బాఢమ్, శ్వో రోహిణీయోగప్రాబల్యాదితిచేత్, హన్తకిం తిథిప్రాధాన్యమ్, తదా భగ్నముతలగ్నమగ్నోన్మగ్నమగ్నావా। ఏవంచ త్వదుక్త్యైవ రోహిణ్య యోగే సర్వథా విద్ధాష్టమీత్యాగసిద్ధేస్తద్గ్రహణే వచనాభావాచ్చ రోహి ణీరహితాపి నిశీథవ్యాపినీ విద్ధాష్టమీగ్రాహ్యేతి కిం విప్రలపితమ్। తత్ర పూ ర్వదినగ్రహణోక్తిః పూర్వపరదినయోః రోహిణీరహితాష్టమీవిషయా, పర దినగ్రహణోక్తిస్తు తద్యుక్తాష్టమీవిషయేతి నవిరోధోక్తిరితిచేన్న, రాత్రియు క్తామిత్యస్య రోహిణీరహితవిద్ధాష్టమీగ్రహణపరత్వానుపపత్తేరుక్తత్వాత్।

తర్హి నవిరోధ ఇతిచేత్సత్యం కేవలవిద్ధాష్టమీత్యాగపక్షే, తద్గ్రహణపక్షేతు విరోధోఽస్తివా నవేతిస్వయమేవ పరామృశతుభవాన్ । రోహిణీయుక్త పరదిన గ్రహణేపి విద్ధాం జన్మాష్టమీం పరిత్యజ్య జయన్త్యేవ పరిగృహీతా స్యాత్ । తతశ్చవిద్ధాత్యాగపరవచనజాతం విష్ణురహస్యవచనద్వయంచ చిరంజీవేత్ । శ్వోరోహిణ్యయోగే విద్ధాగ్రాహ్యేతిచేన్న, వచనాభావాత్, విద్ధాత్యాగస్య వచనశత సిద్ధత్వాచ్చ । "పూర్వవిద్ధాష్టమీ" ఇతిపాద్మే । శ్వోముహూర్తమపి విద్ధకేవలాష్టమీయోగేపి తద్గ్రహణవిధానాచ్చేత్యలమలం వద్ధావ్యసుత వర్ణనకల్పైర్విద్ధకేవలాష్టమీగ్రహణానులాపైః । కిఞ్చ, కేయం విద్ధాధికానామ, రోహిణీయుక్తాశ్వోవిద్యమానాష్టమీ, సా నిశీథాదర్వాక్ప్రవృత్తావా తత్పరంవా ? నాద్యః, పరదినగ్రహణానుపపత్తేః, నిశీథయోగస్యైవ గ్రాహ్యత్వస్మృతేః । నద్వితీయః నిశీథాదధస్సప్తమీయుక్తాష్టమ్యాఏవవిద్ధాత్వోక్తేః, శ్వోవర్తిన్యాస్తు ॥ శ్లో ॥ విద్ధాతు సప్తమీయుక్తాశుద్ధాతు నవమీయుతా ॥ * ॥ ఇతిస్మృతేశ్శుద్ధాత్వాచ్చ । నిశీథామూర్ధ్వం వర్తిన్యాఅనుభయత్వేన విద్ధాత్వోక్తా, "అర్ధరాత్రాదధోయది" "అర్ధరాత్రాదధస్సాహి" ఇత్యాదిస్మృతిఃస్మర్యతే । కిఞ్చ, నిశీథే రోహిణ్యభావస్య శ్వోఽష్టమీరోహిణీయోగస్య తిథిప్రాధాన్యస్యచ తుల్యత్వేప్యేకస్య పూర్వత్రగ్రహణమన్యస్య పరత్రగ్రహణముక్తంతదపిమృశ్యైవోక్తమ్, విష్ణురహస్యవచనైఃపరదినమేవహ్యుభయత్రగ్రాహ్యమ్, తచ్చ తవనశక్యమ్, "విశేషేణేన్దుసంయుతామ్" ఇత్యస్య త్వయా పూర్వదినగ్రహణ పరత్వోక్తేః । తస్మాదస్మాకమేవ నవిరోధగన్ధః । "నచేత్పరస్మిన్దివసే నిశానాథోదయేద్విజ" "రాత్ర్యామిన్దూదయేశుభే" "సాయన్తనీత్రిముహూర్తగా" ఇత్యాదినద్విశిష్టైకవిధ్యఙ్గీకారాత్తవమతే దినద్వయే కదాచిన్నిశీథేన్దుయోగే ద్వావిధీ మిథస్సనద్ధావద్ధాయుధ్యేతామిత్యథస్తాదభ్యదాయి । అతోఽన్యతరబాధోఽవశ్యకార్యః । తతోవరం విశిష్టవిధ్యాశ్రయణమిత్యాస్తాం తావత్ । వ్యత్యస్తమిదం సమస్తంవ్యుదస్తమ్, నాపిశ్వస్తిథ్యృక్షయోగస్సువచః, తేషప్రతీతేః । "కలాకాష్ఠాదివావాపి" ఇత్యాదివచనేషు పూర్వవిద్ధతిథిమాత్రాతిరేకోభిధాతి, భేదేనైవ తెష్వేకాతిరేకస్స్ఫుటః । కిఞ్చ ॥శ్లో॥ సప్తమీసంయుతాష్టమ్యాం

భూత్వాబుత్థం ద్విజోత్తమ । ప్రాజాపత్యం ద్వితీయేఽహ్ని ముహూర్తార్ధం భవేద్యది ॥ తదష్టయామికం జ్ఞేయం ప్రోక్తం వ్యాసాదిభిః పురా ॥*॥ ఇతి స్కాన్దవచనమ్ । "ప్రాజాపత్యం ద్వితీయేఽహ్ని" ఇత్యాది "ప్రోక్తం భగవతా స్వయమ్" ఇతిజయోత్తరసంహితావచనంచ శ్వో రోహిణీమాత్రాతిరేకం వ్యనక్తి నతిథ్యతిరేకమపి । అతశ్శ్వస్తిథ్యృక్షయోగస్య దుర్భణత్వాత్త్వదుక్తవిద్ధాధికావిషయత్వం నోపపద్యత ఇత్యలమలమనల్పకల్పవికల్పనయా అల్పజనమోహనాయ । తస్మాచ్ఛ్వః కలాకాష్ఠాముహూర్తాదియోగే విద్ధాయాః కేవలాష్టమ్యాః పరదినగ్రహణపరాణి పద్మపురాణాదివచనాని, విష్ణురహస్యవచనద్వయంతువిద్ధయోర్వాశుద్ధయోర్వా శ్వోఽన్యతరేణాన్యతరస్యాల్పయోగేపి పరదినగ్రహణపరమితి నకశ్చిద్విరోధః । అతో "దివావాయదివారాత్రౌ" ఇత్యస్యరోహిణీరహిత విద్ధాష్టమీవిషయత్వానుపపత్తేః, "అష్టమీశివరాత్రిశ్చ" ఇత్యస్యపూర్వవిద్ధాగ్రహణపరత్వాసమ్భవాచ్చ, ప్రత్యుత కేవలవిద్ధాత్యాగస్య వచనశతసిద్ధత్వాచ్చ, రోహిణీరహితవిద్ధాగ్రహణం ప్రమాణికానాం నయుక్తమితిసిద్ధమ్ । విద్ధాత్యాగో వైష్ణవవిషయఇతిచేత్తర్హి పిష్టపేషణేన, మైవమ్, నిశీథవేధత్యాగస్యాపివైష్ణవవిషయత్వప్రసక్తేః । తత్త్యాగవచనేషు విషయభేదోనప్రతీయతఇతిచేత్తుల్యమత్రాపి, సామాన్యేన సప్తమీవిద్ధాత్యాగపరవచనేషు విషయభేదాప్రతీతేః । అష్టమ్యయోగే జయన్తీస్వరూపేణ నస్యాదితిచేన్న, తిథ్యన్తరయోగేచ జయన్తీత్వస్మృతేః । తథా నారదీయసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అష్టమ్యాంవా నవమ్యాంవా దశమ్యాం యత్ర రోహిణీ । సాజయన్తీతి విఖ్యాతా ప్రశస్తాభుక్తిముక్తిదా ॥*॥ బ్రహ్మసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శశినాసహరోహిణీ । జయన్తీనామపుణ్యాస్యాదష్టమ్యాసహితానవా ॥ * ॥ తర్హ్యష్టమీరోహిణీయోగస్య జయన్తీత్వస్మరణవిరోధఇతిచేన్న, విషయభేదేనావిరోధాత్ । ప్రత్యుతరోహిణ్యయోగే సప్తమీవేధేచ ॥ శ్లో ॥ సంపూర్ణారోహిణీయత్ర అష్టమీనభవేద్యది । రోహిణ్యామేవకుర్వీతకృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ విశేషాద్రోహిణీచన్ద్రే గృహస్థో వ్రతమాచరేత్ ॥*॥ ఇతినారదీయాదివచనైః రోహిణ్యాం జన్మాష్టమీవ్రతవిధానేపి రోహిణ్యావేధే జన్మాష్టమ్యేవస్వరూపేణలోలుప్యేత సప్తమీవిద్ధత్వా

దష్టమ్యాః, శ్వోరోహిణ్యాశ్చ వహ్నివిద్ధత్వాత్ । అతఃపూర్వవిద్ధాత్యాగపరమేవ కళాకాష్ఠాదిగ్రహణపరం తద్వచనజాతం నతురోహిణీయుక్త విద్ధాధికాష్టమీవిషయమితి శేముషీవిశేషజుషాం విదుషాం సువ్యక్తమ్, నాత్ర పక్షపాతోయుక్తయో వా ప్రగల్భంతే, తమిమంనిశ్చయం విపశ్చిదపశ్చిమా విమృశంతు, తేహియుక్తాయుక్తివ్యక్తివిదతే । ఏవం శ్వస్తిథినక్షత్రయోరార్ద్రీయసాన్యతరేణాన్యతరయోగే తద్దినమేవ గ్రాహ్యమితి విష్ణురహస్యోక్తమ్ । తథా ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా కృష్ణానభసియాష్టమీ । ముహూర్తమపి సంయుక్తా సోపోష్యాసుమహాఫలా ॥ ముహూర్తమప్యహోరాత్రే యస్మిన్యుక్తంహిలభ్యతే । అష్టమ్యాం రోహిణీఋక్షంతాం సుపుణ్యాముపావసేత్ ॥ రోహిణీసహితాంహిత్వాయోన్యస్యామాచరేత్క్వచిత్ । నస్వర్గేవ్యసుకృతైర్హీనస్తిర్యగ్యోనిషుజాయతే ॥ * ॥ సారసముచ్చయేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తాముహూర్తమపి లభ్యతే । నవమ్యామష్టమీయుక్తామృగేణదశమీయుతా ॥ * ॥ జయోత్తరసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ రోహిణీకలయాయుక్తా కృత్తికాభిర్వినాభవేత్ । అష్టమీకలయాయుక్తా మమప్రీతికరీభవేత్ ॥ అష్టమీకలయాయుక్తా సమ్పూర్ణా రోహిణీయుతా । సైవోపోష్యామహాపుణ్యా మహాపాతకనాశినీ ॥ * ॥ ఏవమాదీని విద్ధాష్టమిత్యాగపరాణి ద్రష్టవ్యాని । వైష్ణవైర్నిశీథయోగోఽపి న గ్రాహ్యఇతి వక్ష్యతే, ॥ శ్లో ॥ రోహిణీచాష్టమీయుక్తా కలయాసప్తమీయుతా । సాతిథిర్నిష్ఫలాత్యాజ్యా ఉపవాసాది వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైః । ఏవమత్ర స్వవస్థానాస్థా విస్మరణాద్వచనాదర్శనాద్వా స్మార్తపక్షోక్తేస్తత్ర తదనాదరఇతిచేన్న, " జన్మకాలాన్వితాయతః " " వాసరేవా" " శ్రావణేవానభస్యేవా " " రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీత " రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా " " ఉపోష్యజన్మచిహ్నాని " ఇత్యాదిభిర్వసిష్ఠ వరాహ సనత్కుమార నారదాదిసంహితావచనైశ్చ నిశ్చయకరణాదవిద్ధాంశస్య సర్వత్రగ్రాహ్యత్వాద్విషయభేదేనావిరోధాచ్చేత్యలమలమనులాపేన.

అత్రాయంవివేకః — " జయన్తీద్వివిధా ప్రోక్తా " ఇతి నారదీయవచనాద్విద్ధాశుద్ధాచేతి ద్వివిధైవ । అష్టమీరోహిణీచ అహోరాత్రవ్యాపినీశుద్ధా, " ఘటీషష్టిర్యదాష్టమీ " ఇతి స్మృతేః । శుద్ధాధికావిద్ధాధికాచ

శుద్ధైవ , పరాన్వితత్వాత్ । రోహిణ్యష్టమీసాహిత్యంయోగః । పూర్వతిథ్యృక్షయోరన్యతరసమ్పర్కో వేధః । నిశీథేయోగేసత్యేవ విద్ధాగ్రాహ్యా నాన్యథా । దినద్వయే నిశీథయోగే తదయోగేచ పరైవగ్రాహ్యా। అహోరాత్రవ్యాపినీవిద్ధాచ శ్వోఽన్యతరేణ ముహూర్తమాత్రయోగేఽపి పరైవ గ్రాహ్యా । నిశీథవేధే విద్ధావిద్ధోపరుద్ధాశుద్ధాప్యుభయోపరైవగ్రాహ్యా। తథావియుక్తావిద్ధాచ పరైవగ్రాహ్యా । శుద్ధావావిద్ధావా బుధవారయోగే బుధయుక్తైవగ్రాహ్యా । నిశీథయోగే శ్వోఽన్యతరాతిరేకేపి పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా వైష్ణవేతరైః । నిశీథయోగో వైష్ణవేతరవిషయః । శ్వోముహూర్తయోగస్సర్వవిషయఇతి సఙ్క్షేపః । శిష్టమునిస్పష్టాత్స్పష్టయిష్యామః । అతో పశంసాం పుసాం పుంసయి జయన్తీ జయన్తీనిర్ణీయతే .

జయన్తీనామఅష్టమీరోహిణీయోగః । తథాశ్రీవిష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ రోహిణీసహితాకృష్ణామాసిభాద్రపదేఽష్టమీ । అర్ధరాత్రాదధస్సాహి కలయాపి యదాభవేత్ ॥ తత్రజాతోజగన్నాథః కౌస్తుభీహరిరచ్యుతః । తమేవోపవసేత్కాలం కుర్యాత్తత్రైవజాగరమ్॥ అర్ధరాత్రేతు యోగోఽయం తారాపత్యుదయేసతి । నియతాత్మా శుచిస్స్నాత్వాపూజాంతత్రప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ విష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీకృష్ణపక్షస్య రోహిణ్యృక్షసంయుతా । భవేత్ప్రోష్ఠపదేమాసిజయన్తీనామ సాస్మృతా ॥ * ॥ పరమసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణేబహులేపక్షే కృష్ణాష్టమ్యాంవిధూదయే । ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా జయన్తీసాతుకథ్యతే ॥ * ॥ సనత్కుమారసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణస్యచమాసస్య కృష్ణాష్టమ్యాం నరాధిప । రోహిణీయదిలభ్యేత సాజయన్తీతిథిస్స్మృతా ॥ * ॥ అత్రశ్రావణభాద్రపద నభస్యశబ్దాస్సింహశ్రావణ భాద్రపదపరాః , సింహమాసస్యైవ కృష్ణావతారకాలత్వస్మృతేః । తథాశ్రీవారాహే శ్రీధరీయే బార్హస్పత్యే చ ॥ శ్లో ॥ రోహిణీతుయదాష్టమ్యాం కృష్ణాయాం శ్రావణేభవేత్ । జయన్తీనామసాప్రోక్తా నతుభాద్రపదాష్టమీ ॥ * ॥ అత్రాపి శ్రావణశబ్దస్సింహశ్రావణపరః , నతుభాద్రపదఇతి నిషేధస్యకన్యాభాద్రపదపరః । తథాబ్రహ్మసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి జయన్తీనిర్ణయంపరమ్ । సింహరాశిగతేసూర్యే గగనేజలదాకులే ॥ మాసిప్రోష్ఠపదేఽష్టమ్యామర్ధ

రాత్రేవిధూదయే । బుధవారేవృషేలగ్నే రోహిణ్యాశ్చరమాంశకే ॥ శు
భేహర్షణయోగేచ కాలవేనయుతే తథా । వసుదేవేన దేవక్యాం మహం
జాతోఽస్మిపద్మజ ॥ * ॥ ఇతి । అతస్సింహమాసస్యైవ కృష్ణజన్మకాలత్వా
జ్జన్మాష్టమీచ సింహశ్రావణపవ గ్రాహ్యా । తథానారదీయేచ ॥ శ్లో ॥ సింహ
రాశిగతేసూర్యే శ్రావణేమాసినారద । కృష్ణపక్షేతథాష్టమ్యాం బుధవా
రేనిశార్ధకే ॥ వసుదేవేన దేవక్యాం జజ్ఞేకృష్ణశ్చతుర్భుజః ॥ * ॥ అతశ్చ
సింహమాసపవ జన్మాష్టమీచగ్రాహ్యా । జ్యోతిషార్ణవేచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం
ప్రోష్ఠపద్యాంవా యదాసింహగతోరవిః । జయన్త్యారాధనంకుర్యాన్నతు
కర్కటకన్యయోః ॥ * ॥ ఇత్యాది । అత్ర జయన్తీశబ్దేన జన్మాష్టమీచోచ్య
తే ॥ శ్లో ॥ సింహంగతేదివానాథే అష్టమ్యామసితేతథా । జయన్తీనామ
లోకేఽస్మిన్నవతారదినం హరేః ॥ * ॥ ఇత్యష్టమ్యాం జయన్తీశబ్దప్రయో
గాత్ , జయన్తీనిర్ణయస్యైవ జన్మాష్టమీనిర్ణయత్వాచ్చ । అతోజయన్త్యా
రాధనంజన్మాష్టమ్యారాధనంచేతిసిద్ధమ్ । ఏవంకర్కటశ్రావణ కన్యాభాద్ర
పదేచ జన్మాష్టమీ జయన్తీచ విద్వద్భిర్నగ్రాహ్యా, అవిహితకాలత్వాదితిసి
ద్ధమ్ । అయమేవయోగో జన్మాష్టమ్యాః, తథావారాహే ॥ శ్లో ॥ సింహేర్కే
రోహిణీయుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీయది । తత్రజాతోజగన్నాథఃకౌస్తుభీహరిర
చ్యుతః ॥ తమేవోపవసేత్తాంకుర్యాత్తత్రైవజాగరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతశ్చ
సింహశ్రావణపవకృష్ణజన్మనిర్ణయతే, తత్రైవ జన్మాష్టమీజయన్తీచగ్రాహ్యా
॥ శ్లో ॥ సింహార్కే రోహిణీయుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీయది ॥ * ॥ ఇతిజన్మా
ష్టమ్యాఃప్రాధాన్యం సింహార్కపవ తస్యాగ్రాహ్యత్వంచ సుస్పష్టమ్ ।
కించ । “అహంజాతోఽస్మి” “జజ్ఞేకృష్ణః” “తత్రజాతోజగన్నాథః” “న
ష్టాత్మజ్ఞానవన స్థిరేర్కే” “సింహార్కే రోహిణీయుక్తానభఃకృష్ణాష్టమీయది”
ఇతిసింహమాసపవ కృష్ణజన్మస్మరణాజ్జన్మనిబన్ధనత్వాత్కృష్ణాష్టమీచ సింహ
శ్రావణపవగ్రాహ్యేతి ప్రామాణికానాంపన్థాః । తత్కృష్ణస్తారతమ్యేన త
యోస్స్వరూపముక్తం నారదీయే ॥ శ్లో ॥ జన్మాష్టమీజయన్తీతి ద్వివిధాపరి
కీర్తితా । కృష్ణపక్షేఽష్టమీపూర్ణా శ్రావణే రోహిణీయుతా ॥ జన్మాష్టమీసా
విజ్ఞేయా ఉపోష్యాకృష్ణతుష్టిదా । శ్రావణేమాసిసమ్ప్రాప్తే కృష్ణపక్షేఽ
ష్టమీయుతా ॥ సమ్పూర్ణారోహిణీయుక్తా సాజయన్తీతి కీర్త్యతే ॥ * ॥ ఏ

వంజన్మాష్టమ్యాం తిథిప్రాధాన్యం జయన్త్యాం నక్షత్రప్రాధాన్యంచావగమ్యతే, "సహాయుక్తేఽప్రధానే" ఇతిస్మృతేః। కిఞ్చ ॥ శ్లో ॥ సింహంగతే దివానాథే అష్టమ్యాముసితేతిథౌ। జయన్తీనామలోకేఽస్మిన్నవతారదినం హరేః ॥ * ॥ ఇత్యాదిజ్యోతిషార్ణవవచనేషు తిథ్యర్క్షయోరన్యతరస్యామన్యతరాన్వితాయామన్యతరస్యాంచ జయన్తీశబ్దప్రయోగో జయన్త్యనుష్ఠానేనైవ ఉభయసిద్ధిరితిజ్ఞాపనార్థః। అతో జయన్తీకాలఏవ జన్మాష్టమీకాలః, అత్రేదమన్తరమ్—అష్టమీరోహిణ్యోరర్ధరాత్రయోగో ముఖ్యతమః, చన్ద్రోదయేతయోర్యోగో ముఖ్యతరః, బుధవారే ముహూర్తమాత్రయోగో ముఖ్యః, ఏవంయోగాభావేఽపి సింహార్కే శుద్ధా కేవలాష్టమీ కేవలారోహిణీచ గ్రాహ్యేతి। అత్రవారాహే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీ రోహిణీయోగో ముహూర్తంవా దివానిశమ్। ముఖ్యకాలఇతిఖ్యాతస్తత్రజాతో హరిస్స్వయమ్ ॥ * ॥ పరమసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణేమాసిలగ్నస్థా శశినాసహరోహిణీ। జయన్తీనామపుణ్యాస్యాదష్టమ్యాసహితానవా ॥ * ॥ నారదీయేచ ॥ శ్లో ॥ ఉదయేచాష్టమీకిఞ్చిన్నవమీసకలాయది। ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా బుధవారేణసంయుతా ॥ తస్యాందత్తం హుతంజప్తం ప్రాజితంకోటిసమ్మితమ్। ఉపవాసశ్చకర్తవ్యో మహాపాపప్రణాశనః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా మృగేణసహితాశ్శశీ। భవేచ్చ బుధసంయుక్తా జయన్తీసాపిశిష్యతే ॥ * ॥ ఏవం సింహశ్రావణయోగాభావేతు సింహభాద్రపదేగ్రాహ్య। తథాచసిద్ధసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణేవానభస్యేవా రోహిణీసహితాష్టమీ। యదాకృష్ణానరైర్లబ్ధా సాజయన్తీతికీర్తితా ॥ శ్రావణేనభవేద్యోగో నభస్యేతుభవేద్ధ్రువమ్। తయోరభావేయోగస్య తస్మిన్వర్షేనసమ్పదః ॥ * ॥ అయమనయోరత్రవివేకః — రవేరాశ్యన్తరసంక్రమావలంబనో మేషాదిస్సౌరః, మేషాదిషుదర్శాన్తశ్చైత్రాదిశ్చాన్ద్రిః, ఏతదుభయనిబన్ధనో మధుమాధవాదిః, అతస్సింహదర్శాత్పూర్వం నభాశ్రావణశ్చ, దర్శాత్పరో నభస్యోభాద్రపదశ్చ, అతస్సింహశ్రావణే యోగాభావే సింహనభస్యే ప్రాయేణయోగోభవతి, తతశ్చ సింహశ్రావణేయోగే తత్త్రైవకుర్యాత్ తత్రాయోగే సింహభాద్రపదేకుర్యాత్, నరశబ్దస్సర్వాధికారజ్ఞాపనార్థః। ననమ్వదః - నమ్వద్యతఇతినమ్వత్ నన్వి

పాతః, సప్పదాదిత్వాత్కర్వప్, జన్మాష్టమీజయన్త్యోరనుష్ఠానయోగపద్యసా
స్థవం నాస్తీత్యర్థః । యద్వా నభోనభస్యయోస్తిథ్యర్క్షయోగాభావేము
ఖ్యజయన్తీయోగో నాస్తి, శుద్ధామహాఫలేత్యాహ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥
ప్రాజాపత్యేన సంయుక్తాకృష్ణానభసియాష్టమీ । జయన్తీనామ సాప్రో
క్తా సాహ్యపోహ్యగుహాఫలా ॥ * ॥ పద్మసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥
శ్రావణేమాసికృష్ణేచ పక్షేఽష్టమ్యాం తథాహరేః । అర్ధరాత్రేతతస్తస్మి
న్పర్వకల్యాణమాచరేత్ ॥ తిథ్యయోగేఽపి నక్షత్రే కేవలేర్చనమిష్యతే ॥*॥
నక్షత్రే సప్తమీవేధస్య త్యాజ్యత్వాన్నవమ్యాం రోహిణీయోగేఽపి హరే
రర్చనంకుర్యాన్నసప్తమీయుక్తేనక్షత్రే, చన్ద్రోదయే సప్తమీయోగే జయ
న్త్యాగపుణ్యనాశకత్వస్మృతేః । అతశ్చన్ద్రోదయే సప్తమీయుక్తా రోహిణీ
త్యాజ్యైవ । శుద్ధాభావేఽపి చన్ద్రోదయయోగో నైవ వేతరైర్గ్రాహ్యః ।
తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ పూర్వవిద్ధాజయన్తీవా పరవిద్ధాథవాభవేత్ । చ
న్ద్రోదయేఽష్టమీయుక్తా రోహిణీసహితాయది ॥ * ॥ శ్రీవారాహే ॥ శ్లో ॥
దివావాయదివారాత్రౌ నాస్తిచేద్రోహిణీకలా । రాత్రియుక్తాం ప్రకు
ర్వీత విశేషేణేన్దుసంయుతామ్ ॥ * ॥ విద్ధాష్టమీయుక్తాం చన్ద్రోదయవ్యా
ప్తాం రోహిణీంకుర్యాన్నపరదినే దివామాత్రయుక్తామిత్యర్థః । రాత్రియో
గే వ్యాస్థోక్తా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయాదధస్తాద్వా పరస్తాద్వాకలా
న్వితా । రోహిణీసాష్టమీయుక్తా గ్రాహ్యాసర్వైరుపోషణే ॥ * ॥ అయ
మర్థః — ॥ శ్లో ॥ జయన్తీద్వివిధాజ్ఞేయా శుద్ధావిద్ధేతిచద్విధా । విద్ధాతు
సప్తమీయుక్తా శుద్ధాతు నవమీయుతా ॥ రోహిణీకృత్తికాయుక్తా విద్ధా శు
ద్ధాపరాన్వితా ॥ * ॥ తద్విధా - శుద్ధావిద్ధయోః ప్రకారః, తత్పరంపద్య
ముత్తరమిలద్వివిధోక్తా, తత్ర యాకృత్తికావిద్ధారోహిణీ వా సప్తవిద్ధాఽష్ట
మీవా చన్ద్రోదయాదర్వాగేవ ప్రవృత్తా చన్ద్రోదయవ్యాప్తా సైవగ్రాహ్యా,
ఏవం పరదినే చన్ద్రోదయాదూర్ధ్వం కలామాత్రాపవ్యాప్తిచేత్తదాశుద్ధా సైవ
గ్రాహ్యేతి । తథా శ్రీవిష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ మధ్యరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వంకలా
మాత్రాతుయాష్టమీ । సాజయన్తీతి విఖ్యాతా పుణ్యానాముత్తమోత్తమా ॥*॥
రోహిణీయుక్తేతి శేషః । తథా శ్రీవారాహే ॥ శ్లో ॥ సింహార్కే రోహిణీ
యుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీయది । రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా జయన్తీకలయాపి

వా ॥ * ॥ కలయాపి రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగేత్యన్వయః । తథా ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమేకార్ధఘటికాయది । రోహిణిసాష్టమీగ్రాహ్యా ఉపవాసవ్రతాదిషు ॥ * ॥ ఏతేషామపి సఏవార్థః । ఏకేతు - పూర్వదినేచన్ద్రోదయాత్పూర్వమేకాఘటికావిద్ధాయామ్, శుద్ధాయాం పరదినేతదూర్ధ్వమర్ధఘటికేతి వ్యవస్థేతి కేచిత్, ఉభయత్రాప్యర్ధఘటికేత్యన్యే, కలాస్మరణం కైముత్యనీత్యాఘటికామేవ ప్రతిపాదయతి, అపరేతుచన్ద్రోదయవేధశఙ్కాకళఙ్కగన్ధవిధూననే తాత్పర్యంకలాస్మరణస్యేతి సఙ్గిరన్తే, అతశ్చన్ద్రోదయవేధస్త్యాజ్యఏవ । తథానారదీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయే యదావిద్ధాసప్తమ్యాహ్యష్టమీతిథిః । సప్తమీసంయుతాత్యాజ్యాతదాపుణ్యవినాశినీ ॥ రోహిణీకృత్తికాయుక్తాత్యాజ్యాచన్ద్రోదయేయది । సర్వవిద్ధతిహాప్రోక్తాత్యాజ్యాసర్వైరుపోషణే ॥ * ॥ తిథ్యృక్షయోరన్యతరవేధేప్యవిద్ధాప్రాధాన్యేనోపవాసే ప్రసక్తే తన్నిషేధార్థం పృథక్పృథగ్వేధత్యాగవచనమ్, ఏకైకవేధేఽపి యోగస్త్యాజ్య ఇత్యర్థః । చన్ద్రోదయే సప్తమీవేధే కృత్తికావేధేవా సతి శ్వశ్చన్ద్రోదయవ్యాప్తాఽవ్యాప్తావాఽష్టమ్యేవగ్రాహ్యేతి భావః । తథాబ్రహ్మసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ రోహిణీచాష్టమీయుక్తాసప్తమ్యాకలయాయుతా । సాతిథిర్నిష్ఫలాత్యాజ్యావర్జయేత్తాం ప్రయత్నతః ॥ నవమీరోహిణీయుక్తాహ్యష్టమ్యాకలయా యుతా । ఉపవాసశ్చకర్తవ్యోమహాపాపప్రణాశనః ॥ * ॥ నహీదమ్ " చన్ద్రోదయేయదా " ఇత్యాదినారదీయం వచనద్వయం కేవలాష్టమీరోహిణీవిషయమ్, తయోస్తివసవేధస్యచ త్యాజ్యత్వేనోదాహరిష్యమాణవచనవిరోధాత్ప్రకరణవిరోధాచ్చ । తత్రహ్యష్టమీయుక్తారోహిణీ జయన్తీత్యుపక్రమ్య తద్ద్వైవిధ్యమభిధాయ విద్ధాభిధానే కృత్తికాసప్తమీవేధత్యాగాభిధానాత్, అనన్తరఞ్చ ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానామాశ్రమాణాం విధూదయే । అష్టమీరోహిణీయుక్తదినమేతత్ప్రశస్యతే ॥*॥ ఇతివిద్ధాంప్రశస్య " ఏషాజయన్తీవిద్ధోక్తా " ఇత్యుపసంహారాదుపక్రమోపసంహారన్యాయేన పూర్వాపరవచనయోస్తిథ్యృక్షోభయపరత్వేనసందంశన్యాయేనచ వేధస్యాష్టమీరోహిణీయోగవిషయత్వావగతేర్నకతమోఽవకాశలేశః । తర్హిజన్మాష్టమ్యాశ్చన్ద్రోదయవేధో నస్యాత్, మైవమ్, " రోహిణీసహితాకృష్ణా " " రోహిణీసహితా

ష్టమీ " ఇత్యాదివచనైరోహిణీయుక్తాష్టమ్యా జయన్తీత్యభిధానాద్రోహి
ణీయుక్తాష్టమీ జన్మాష్టమీతి నారదీయోక్తేశ్చ । జన్మాష్టమ్యా జయన్తీత్వస్మ
రణప్రయోజనం ప్రాగేవాభ్యధిష్మహి । కిఞ్చ చన్ద్రోదయాదర్ధో వేధో
పి " విద్ధాష్టమీద్విజగ్రాహ్యా సప్తమ్యా రోహిణీ యది " ఇతి రోహిణీయు
క్తాయా విద్ధాష్టమ్యా గ్రహణస్మరణాత్ " చన్ద్రోదయాదథస్తాద్వా " ఇ
త్యాది వచనానాంచ తిథ్యృక్షయోగవిషయత్వాచ్చ, కేవలాష్టమీరోహి
ణ్యోర్దివా వేధస్త్యాజ్య ఏవ । తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయాదధస్తా
ద్వా దివా వాపి చ సప్తమీ । నత్యాజ్యా రోహిణీయుక్తా హ్యష్టమీ నాన్యథా
శుభా ॥ * ॥ అన్యథా-రోహిణీయోగాభావే, సప్తమీవిద్ధాష్టమీ నశుభే
త్యర్థః, విద్ధాగ్రహణే వచనాభావాత్ ॥ శ్లో ॥ విద్ధా చేత్సా తు సప్తమ్యా
శస్తా జన్మాష్టమీ తిథిః ॥ * ॥ ఇతి వచనం న కేవలాష్టమీవిషయమ్, సేతి తచ్ఛ
బ్దేన ॥ శ్లో ॥ జయన్తీ శ్రావణీ కృష్ణా రోహిణ్యా సహితాష్టమీ ॥ * ॥ ఇతి పూ
ర్వార్ధోక్తరోహిణీయుక్తాష్టమీపరామర్శాత్ । తచ్చ " అర్ధరాత్రాదధ
స్సాపి " " రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా " ఇత్యాద్యాహృతవచనేషు స్పష్టమ్ ।
తతశ్చ ॥ శ్లో ॥ జయన్త్యాం పూర్వవిద్ధాయాముపవాసం సమాచరేత్ ॥ * ॥
॥ శ్లో ॥ జన్మాష్టమీ జయన్తీ చ శివరాత్రిస్తథైవ చ । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా తిథి
భాన్తే చ పారణమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది వచనం చైతద్విషయం ద్రష్టవ్యమ్, అన్యథా వే
ధవిధినిషేధవిరోధో వేధవాక్యపూర్వోక్తవిరోధస్స్యాత్ । అతః కేవలా యా దివా వేధ
స్త్యాజ్య ఏవ । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ కృష్ణజన్మాష్టమీ లోకే ప్రసిద్ధా పాపనాశి
నీ । సప్తమీయా ప్రయత్నేన సప్తమీసంయుతాష్టమీ ॥ * ॥ ఏతత్సవనార్థమ్, " పూ
ర్వవిద్ధా న కర్తవ్యా " ఇతి పారేతద్వచనం తథోత్తరత్ర కేవలయోర్దివా వేధ
త్యాగే వచనవిషయః ప్రదృశ్యతే । కించ నిశీథయోర్యోగే విద్ధా చంద్రోదయ
యుక్తా త్యాజ్యా । తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చంద్రోదయేఽష్టమీ ప్రాప్తా ప
రస్మిన్ దివసే యది । తదాష్టమీం పూర్వవిద్ధాం సర్క్షాం వాపి పరిత్యజేత్ ॥ నచే
త్పరస్మిన్ దివసే పూర్వవిద్ధాముపోషయేత్ ॥ * ॥ అత్ర విశేష ఉక్తస్తత్రైవ
॥ శ్లో ॥ అవిద్ధా బుధవారే చేత్పూర్వవిద్ధాం పరిత్యజేత్ । అన్యథా నపరి
త్యాజ్యా జన్మకాలాన్వితా యతః ॥ * ॥ బ్రాహ్మీ - రోహిణీ, అన్యథా -
బుధవారవ్యతిరిక్తవారేషు । బుధవారే తిథ్యృక్షయోర్దివా స్వల్పయోగే పి

పూర్వదినే చన్ద్రోదయయోగోపి త్యాజ్య ఇత్యర్థః । చన్ద్రోదయయోగబలాద్విద్ధాగ్రహణేదోష స్తత్రైవ దర్శితః ॥ శ్లో ॥ అవిద్ధాయాంజయన్త్యుక్తా బుధయుక్తాపరాచసా । బుధవారయుతాంత్యక్త్వా జయన్తీం పుణ్యవర్ధనీమ్ ॥ అన్యవారయుతాంవిద్ధాం నగృహ్ణీయాత్కదాచన । సప్తజన్మకృతంపుణ్యం తత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥ * ॥ చన్ద్రోదయయోగాదపి బుధవారయోగస్య విశిష్టత్వాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తాష్ణ్య గేణసహితశ్శశీ । భవేచ్చబుధసంయుక్తా జయన్తీ సాఽతిశిష్యతే ॥ * ॥ జయన్తీకల్పేచ ॥ శ్లో ॥ ఉదయేచాష్టమీకిఞ్చిన్నవమీ సకలాయది । ప్రాజాపత్యర్క్ష సంయుక్తా బుధవారేణసంయుతా ॥ నైవోపోష్యామహాపుణ్యా వర్షకోటిషుదుర్లభా । జయన్తీనామ సాప్రోక్తా విష్ణోఃప్రీతికరీతిథిః ॥ పాదత్రయబుధాష్టమ్యాం నవమీ పాదసంయుతా । త్రిపాదరోహిణీయుక్తా పుణ్యా సాచతిథిర్భవేత్ ॥ ఏకపాదాష్టమీయుక్తా నవమీబుధసంయుతా । రోహిణీపాదమాత్రా సా జయన్తీచోత్తమోత్తమా ॥ * ॥ అత్రత్రిపాదపాదాదిగ్రహణం సర్వథా బుధవారయోగోఽతిప్రశస్తఇతి జ్ఞాపనార్థమ్ । అతఏవనారదీయే " ఉదయేచాష్టమీకిఞ్చిత్ " ఇత్యుక్తమ్ । తథాఽత్రాపి " పుణ్యాసా చతిథిర్భవేత్ " " జయన్తీనామసా " ఇతిచభేదేనస్మరణాజ్జన్మాష్టమీ జయన్తీచ పూర్వత్రపరత్రవాదినేబుధయుక్తా ప్రశస్తేతిగమ్యతే । ఏవంసోమవారేచేత్యుక్తం నారదీయే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీరోహిణీ కిఞ్చిన్నవమీసోమవారగా । సమ్పూర్ణాసౌమ్యవారేచేత్సాజయన్తీశుభాస్మృతా ॥ అష్టమీరోహిణీవాస్యాన్నవమ్యాంసౌమ్యవారగా । బుధవారేజయన్తీస్యాత్తస్యామేవార్చయేద్ధరిమ్ ॥ * ॥ కించ యదాపూర్వేద్యుర్దివోత్తరేద్యూరాత్రౌచ రోహిణీనాస్తిపూర్వవిద్ధాచాష్టమీ తదా రాత్రియుక్తారోహిణ్యేవగ్రాహ్యా । తథావారాహే ॥ శ్లో ॥ దివావాయదివారాత్రౌ నాస్తిచేద్రోహిణీకలా । రాత్రియుక్తాంప్రకుర్వీత విశేషేణేన్దుసంయుతామ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ వినాఋక్షం నకర్తవ్యా సప్తమీసంయుతాష్టమీ । కార్యావిద్ధాపి సప్తమ్యా రోహిణీసంయుతాష్టమీ ॥ * ॥ శ్వశ్చన్ద్రోదయే నవమీయుక్త కేవలాష్టమీయోగేపి పూర్వేద్యుర్నిశీథే రోహిణీయుక్తావిద్ధాష్టమ్యేవ గ్రాహ్యా, రోహిణీవిరహే నగ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏవం సాంయోగికభేదోవిరూ

పితః । ఏవం యోగాభావే తిథ్యర్క్షయోరేకైకస్య వేధనిరూపణపూర్వకం తయోఽపృథగ్గ్రహణే ప్రమాణం ప్రదర్శ్యతే । అత్ర స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాంకృష్ణపక్షేతు ఘటీషష్టిర్యదాష్టమీ । తదాకృష్ణాష్టమీప్రోక్తాస మ్పూర్ణాసాప్రకీర్తితా ॥ త్రిముహూర్తం తిథేరర్ధ్వా సునిరీక్ష్యపరీక్ష యేత్ । సాతుజన్మాష్టమీఖ్యాతా భుక్తిముక్తిఫలప్రదా ॥ * ॥ దివాసప్తమీ వేధే శ్వోనవమ్యాం త్రిముహూర్తాష్టమీయోగో గ్రాహ్య ఇత్యర్థః । పాద్మే చ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణే మాసి కృష్ణే చ ॥ * ॥ ఇతి । పరమసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణే మాసి లగ్నస్థా ॥ * ॥ ఇతి । నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోద యేఽష్టమీపూర్ణా రోహిణీనభవేద్యది । తదాజన్మాష్టమీజ్ఞేయా నజయన్తీతిక థ్యతే ॥ సమ్పూర్ణా రోహిణీయత్ర అష్టమీనభవేద్యది । రోహిణ్యామేవ కుర్వీత కృష్ణజన్మార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ చంద్రోదయే రోహిణీ నభవేద్యదీ త్యన్వయః । పూర్ణా - అహోరాత్రవ్యాపినీ, నజయన్తీతి - రోహిణ్య యోగాదిత్యర్థః । శ్వోఽష్టమ్యభావేపి సమ్పూర్ణా రోహిణీయత్ర యస్మిన్ దినే సైవగ్రాహ్యేత్యర్థః । అనేనజన్మాష్టమ్యా జయన్తీముఖ్యేతి ప్రతీయ తే ; అతఏవలోకే ప్రాయశో జయన్త్యేవానుష్ఠీయతే । నారదీయే ॥ శ్లో ॥ తి థిరేకగుణాప్రోక్తా నక్షత్రంతుచతుర్గుణమ్ । కుర్యాత్సర్వాణి కర్మాణి జ న్మనక్షత్రగేవిధౌ ॥ రోహిణీజన్మనక్షత్రం కృష్ణస్యశుభదంభవేత్ । విశే షాద్రోహిణీచన్ద్రే గృహస్థోవ్రతమాచరేత్ ॥ రోహిణీ సహితశ్చన్ద్రో గృహస్థానాం సమృద్ధిదః ॥ * ॥ అత్రవిధూదయప్రాశస్త్యేతర్కృత్తికావే ధోనదోషఇతి నభ్రమితవ్యమ్, శ్వశ్చన్ద్రోదయయోగవిషయత్వాదేషామ్, సప్తమీకృత్తికావేధస్య త్యాజ్యత్వాచ్చ । తథావసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అష్టమ్యాం వా నవమ్యాంవా దశమ్యాంవాఽథవాపునః । రోహిణీతు యదాకృష్ణపక్షే గ్రాహ్యాగ్నివర్జితా ॥ అగ్నివేధోహిరోహిణ్యాం హన్తిపుణ్యం పురాత నమ్ । తస్మాత్స్నానస్థిరే ఘటికైకాపిశస్యతే ॥ * ॥ నాత్రాధికా రిభేదేన సజ్యోతిర్విషయ విశేషానుక్తేః, ప్రామాణ్యేనాగ్నివేధత్యాగపర త్వాత్ । బ్రహ్మవైవర్తేచ ॥ శ్లో ॥ సప్తమీనాష్టమీయుక్తా నసప్తమ్యాయు తాష్టమీ । సర్వేషువ్రతకల్పేషు అష్టమీపరతశ్శుభా ॥ * ॥ పురాణాన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంజయన్త్యాంచ వ్రతేచానన్తసంజ్ఞకే । పూర్వవిద్ధా

తిథిర్వర్జ్యా పూర్వపుణ్యవినాశినీ ॥ * ॥ సాఽపి నైవ ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యం ద్వితీయేహ్ని ముహూర్తార్ధం భవేద్యది । తదష్టయామికం జ్ఞేయం ప్రోక్తం వ్యాసాదిభిః పురా ॥ అష్టమ్యాం వా నవమ్యాం వా దశమ్యాం యది రోహిణీ । ముహూర్తమపి లభ్యేత సా జయన్తీతి కథ్యతే ॥ కలాకాష్ఠాముహూర్తాపి యదా జన్మాష్టమీ తిథిః । నవమ్యాం సైవ గ్రాహ్యా స్యాత్సప్తమ్యా సంయుతా న హి ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిః పూర్వవిద్ధా నిషేధముఖేన పరదినోపవాసపరైః పరదినవిధిముఖేన పూర్వదిననిషేధపరైరేతైర్వచనైః కేవలయోస్తిథినక్షత్రయోర్ద్వివాకిత్వే నక్షత్రవేధేఽపి జన్మాష్టమీ జయన్తీ చ న గ్రాహ్యే సర్వైరితి సిద్ధం విషయభేదానుక్తేః । నను ॥ శ్లో ॥ వాసరే వా నిశాయాం వా యత్ర కుత్రాపి రోహిణీ । విశేషేణ నభోమాసి సైవోపోష్యా మనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్తత్కథం విద్ధా త్యాజ్యేతి చేదహో తవ సామర్థ్యమ్, కోఽర్థః? వచనార్థాజ్ఞాత ఇత్యర్థః, తర్హి తదర్థస్సమర్థనీయః, పూర్వేద్యుర్నిశావేధే శ్వోరాత్రౌ రోహిణీ స్యాద్దివావేధే తు పరేద్యురపి దివా సా స్యాత్తస్మాదుభయత్ర దివా రాత్రౌ వా సతి రోహిణీ గ్రాహ్యా న విద్ధేత్యర్థః, అన్యథా పూర్వోదాహృతవచననిచయవైయర్థ్యాపత్తేరిత్యలమ్ । నను పూర్వవిద్ధాత్యాగపరం పరదినగ్రహణపరం చేదం వచనజాతం బుధవారవిషయమితి చేదహో తవ ప్రాగల్భ్యమాకాశమపి నిజరీగరీషి, ఉపాలమ్భోఽయం న విభ్రమత్వాత్, తవ విజృమ్భణస్యాలం సమ్భావనయా, అర్థస్సమర్థ్యతామ్, తిథ్యృక్షోభయయోగే సత్యేవ బుధవారగ్రహణస్య వచనేషు సుస్పష్టత్వేనాన్యతరకలాదియుక్తపరదినగ్రహణపరవచనానాం బుధవారవిషయత్వానుపపత్తేః, తస్మాత్తేషాం విద్ధకేవలాష్టమీకలాదియుక్తపరదినగ్రహణపరత్వమకామేనాప్యఙ్గీకార్యమ్ । “ అవిద్ధా బుధవారే చేత్ ” ఇతి వచనాద్విద్ధాష్టమీగ్రహణమితి చేన్న, కేవలవిద్ధాష్టమీగ్రహణపరత్వాభావాత్తస్య, విద్ధాగ్రహణస్య రోహిణీయోగనిబన్ధనత్వమైవానేకవచనసిద్ధేః, జన్మకాలాన్వితా యత ఇతి రోహిణీయుక్తాష్టమీపరత్వావగమాచ్చ ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తమపి సంయుక్తా సైవోపోష్యా మహాఫలా ॥ * ॥ ఇతి వచనమేవ రోహిణ్యయోగేఽపి విద్ధాగ్రహణజ్ఞాపకమితి చేన్న, తస్య యోగప్రాశస్త్యమాత్రపరత్వాత్, “ వినా ఋక్షం న కర్తవ్యా ” ఇత్యాది వచనశతేన రోహిణీయోగేన సత్యేవ విద్ధా

గ్రాహ్యా వాన్యథేతి నిశ్చయాచ్చ । నను కథం విద్ధాత్యాగః శ్వోనిశీథే అ
ష్టమ్యభావాదితి చేన్నైవమ్, ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తమపి సంయుక్తా సంపూర్ణా
సాష్టమీ భవేత్ । పశ్చాద్భాగకలామాత్రం కర్తవ్యాద్యస్తావసానికమ్ ॥ * ॥
ఇత్యుదయకాలీనాష్టమీక్షణస్యాప్యహోరాత్రవ్యాప్తత్వావధారణాత్ । వృ
క్షోపరిస్థిత్వా మూలచ్ఛేదే కుత్ర నిపతిష్యతీతి కిం న విచార్యమ్, అతః కేవలవి
ద్ధాగ్రహణే ప్రమాణాభావో విద్ధావర్జనం చ బహుప్రమాణసిద్ధమితి తూష్ణీ
ముష్ణీషీక్వచిదాస్వేత్యలమ్ । నను ॥ శ్లో ॥ కృష్ణావతారకాలే తు వ్యాప్తాం
సర్వాఘనాశినీమ్ । జయన్తీం యస్త్యజేన్మోహాత్సర్వాభీష్టఫలప్రదామ్ । త
స్యాయుశ్శ్రీశ్చ పుత్రాశ్చ వినశ్యన్తి న సంశయః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాద్వి
ద్ధాత్యాగే ప్రత్యవాయస్స్యాదితి చేన్నైవమాయుష్మన్నాదీః, దత్తోత్తరత్వా
త్ । తథాపి బుధవారయోగగ్రహణే కృష్ణావతారకాలవ్యాప్తవిద్ధాత్యాగే న
దోషగన్ధస్స్యాదితి చేన్న, విహితాతిక్రమవిషయో హి ప్రత్యవాయః, అ
తో విద్ధాత్యాగశుద్ధాగ్రహణవిధిబలాదేవ న తత్ప్రసఙ్గ ఇతి చేదత్రాపి తుల్య
మ్, న హ్యస్మాకం విహితా, అపి తు నిషిద్ధైవ, తస్మాదస్మాకం చ విద్ధాత్యా
గే న దోషగన్ధః, క్వచిచ్ఛుద్ధైకాదశీత్యాగవత్సర్వదా సర్వథా విద్ధైకాదశీత్యా
గవచ్చ ॥ శ్లో ॥ అన్యేషు శుభవారేషు రాత్ర్యామిన్దూదయే శుభే । కృ
ష్ణావతారకాలే తు ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాద్బుధవ్యతిరిక్తవాసరవిద్ధాత్యాగవి
షయః ప్రత్యవాయః । అతో న ప్రసక్తిరితి చేన్న, అన్యవారేషు చ “ వినా ఋ
క్షం న కర్తవ్యా ” “ నాస్తి చేద్రోహిణీకలా ” “ విద్ధాష్టమీ ద్విజత్యాజ్యా ”
ఇత్యాదివచనైః రోహిణ్యయోగే కేవలాష్టమీ సప్తమీవిద్ధా త్యాజ్యేతి నిశ్చ
యాచ్చ । ఏవం యోగే పూర్వేద్యుర్నిశీథవ్యాప్తశుద్ధాష్టమీత్యాగే దోషా
పత్తేరనివార్యత్వాత్ తత్రాపి నిశీథయోగాభావే పరైవ గ్రాహ్యా విధిబలాన్న
త్యాగదోష ఇతి చేత్తర్హ్యస్మాకమపి “ శుద్ధాష్టమీం వినాపి ” ఇతి శుద్ధా
యా అభావే మృగశీర్షయుక్తతిథ్యన్తరవిధానబలాదేవ న ప్రత్యవాయప్రస
ఙ్గ ఇతి పశ్యతు భవాన్ । యథా పృథక్కుర్యాదితి విధిబలాత్ “ విదిఘ్నస్తే
న భవతి ” ఇత్యుక్తదోషాభావః । నను విద్ధాయాం బుధవారయుక్తాయాం
యుష్మాకం కథముపవాస ఇతి చేత్, అః! చోద్యమనవద్యమిదం కృతమ్, శ్రూ

యథామూత్తరమ్, ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయేఽష్టమీయుక్తా రోహిణీబుధవారగా।
విద్ధాశుద్ధాపివాగ్రాహ్యా హ్యుపవాసార్చనాదిషు ॥ * ॥ ఇతివచనాదితి
చేన్న, అత్ర వైష్ణవవిషయత్వాప్రతీతేస్తేషామ్, సర్వప్రకారవేధత్యా
గస్మృతేరత్యద్యపీదం సాధారణమ్, తథాపి "జయన్తీద్వివిధా జ్ఞేయా" ఇ
త్యాదినా విద్ధామభిధాయ "ఏషా జయన్తీ విద్ధోక్తా హ్యవిద్ధాం శృణు వా
రద" ఇత్యుపక్రమ్య బుధవారయోగంబహుశః ప్రశస్య ॥ శ్లో ॥ తస్మాజ్జ
యన్తీవిజ్ఞేయా బుధవారయుతాశుభా । ఏషా జయన్తీశుద్ధాఖ్యా భుక్తిముక్తి
ఫలప్రదా ॥ * ॥ ఇతిబుధవారయోగాతిశయేన విద్ధాయా అపిశుద్ధాత్వాభి
ధానాత్ ॥ శ్లో ॥ శుద్ధాష్టమీం వినావాపి శుద్ధర్క్షస్యాప్యభావతః । గ్రాహ్యే
ణచ దశమ్యాచ యుక్తాగ్రాహ్యాతువైష్ణవైః ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మసంహితా
యాం శుద్ధాయా అభావఏవ వైష్ణవైఃపరదినగ్రహణస్మరణాచ్చ తస్య వైష్ణ
వవిషయత్వం సుగమమ్ । వేశేషే బుధవారయోగత్యాగవచనమస్తిచేత్పరది
నే చన్ద్రోదయవ్యాప్తివిషయం వ్యవస్థాపనీయమ్ । నను తిథ్యృక్షయోరన్యో
న్యయోగేన జయన్తీత్వం జన్మాష్టమీత్వంచ స్మృతిసిద్ధం కేవలయోఃకథంతదితి
చేన్న, యోగాభావేఽపి తయోస్తథాత్వస్య వచనసిద్ధత్వాత్ । తాని వచ
నాని పూర్వమేవోదాహృతాని । తర్హి కింయోగేన, మైవమ్, ముఖ్యత్వజ్ఞాప
నార్థత్వాత్తస్య । తర్హి తదయోగే కేవలయోర్గౌణత్వమాపతతీతిచేన్న, ॥ శ్లో ॥
తిథిరేకగుణాప్రోక్తా నక్షత్రంతు చతుర్గుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి నారదీయసాంద్రా
దివచనాత్ "అష్టమ్యాసహితానవా" "రోహిణ్యామేవకుర్వీత కృష్ణజ
న్మార్చనాదికమ్" ఇతి పరమసంహితా నారదీయవచనాచ్చ రోహిణ్యాము
ఖ్యత్వావగతేః । ఏవమేవహి భృగోశ్చమతమ్ ॥ శ్లో ॥ జననేజన్మనక్షత్రం
మరణేతిథిరుచ్యతే । తస్మాత్సుబుద్ధిమేకంస్యాత్కృష్ణజన్మదినేభృగోః ॥ * ॥
ఏవమేవహి నారదీయేచ తద్వైశిష్ట్యముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాత్సర్వాణికర్మా
ణిజన్మనక్షత్రగేవిధౌ । రోహిణీజన్మనక్షత్రం కృష్ణస్యశుభదంభవేత్ ॥ * ॥
అతఏవహి లోకే ప్రాయశో జయన్త్యైవానుష్ఠీయతే । కించ ॥ శ్లో ॥ సం
పూర్ణారోహిణీయత్ర అష్టమీనభవేద్యది । రోహిణ్యామేవకుర్వీత కృష్ణజ
న్మార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ ఇత్యష్టమ్యాస్సప్తమీవిద్ధత్వేన త్యాజ్యత్వాత్, నవ
మ్యాం తదభావేన తస్మిన్వర్షే జన్మాష్టమ్యనుష్ఠానాభావే ప్రాప్తే రోహి

న్యామేవ తదనుష్ఠానవిధానాచ్చ జయన్తీశ్లాఘ్యతరా । తర్హి జన్మాష్టమ్యాః
గౌణత్వమితి చేన్న, విష్ణుశృఙ్ఖలాఖ్యయోగాభావేప్యేకాదశ్యా ఇవ మై
త్రాద్యయోగే ప్యాహరద్వాదశ్యా ఇవ ముఖ్యత్వాత్ । యోగకథనంతు
ప్రాయికాభిప్రాయం సమ్భవదభిప్రాయంవా వారయోగకరణాంశల
గ్నోక్తివత్, అన్యథా అతిప్రసక్తాత్ । నహీదానీం తదానీన్తనయుగదే
శాదిసమ్భవః, తథాపి నగౌణత్వమ్, వచనాదుభయోరనుష్ఠానం, తత్ర
యథా సిద్ధాధికైకాదశీయుక్తాయా ద్వాదశ్యాశ్శ్రవణయోగేపి దశమీ
వేధనిషేధపరవచనానాం నతత్పరత్వం యోగస్యానియతత్వాద్బహువచ
నసఙ్కోచాపత్తేశ్చ । తథాఽత్రాపి విద్ధానిషేధవచనానాం బుధవారయో
గపరత్వం నోపపద్యతే సామాన్యేన వేధనిషేధాత్ । తదేవమత్రాపి వేధని
షేధగ్రహణపరవచనానామవిరోధాయాధికారిభేదేన వ్యవస్థా కల్పనమేవ
న్యాయ్యమ్, తచ్చ వచనసిద్ధమ్, నహి వాచనికేఽర్థే యుక్తయః క్రమన్తే ।
నహి వచనవిరోధే న్యాయః ప్రభవతీతి న్యాయవిదః । అత్రాయం సఙ్గ్రహః—
కేవలయోర్జన్మాష్టమీజయన్త్యోరుదయవ్యాపివేధస్సర్వైస్త్యాజ్యః, విశిష్టయోస్తు త
యోర్నిశీథాదధో వేధో వైష్ణవేతరైర్గ్రాహ్యః, త్రైశ్చన్ద్రోదయవేధస్త్యా
జ్యః, వైష్ణవైస్తు పునస్సర్వప్రకారవేధస్త్యాజ్య ఇతి । ఏవం కేవలయోర్వేధ
త్యాగస్య సర్వవిషయత్వనిశ్చయాత్తిథ్యృక్షయోర్యోగే చన్ద్రోదయాద
ధో వేధో గ్రాహ్యస్సర్వైరుపోషణ ఇతి సిద్ధోపవాసే ప్రాప్తే వైష్ణవవిషయే
తదపవాద ఉచ్యతే । అత్ర ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాష్టమీ నభస్యే వా పూర్వవిద్ధాఽరు
ణోదయే । సరోహిణీ జయన్తీ ప్రోక్తా చన్ద్రోదయే యది ॥ * ॥ ఇత్యనిరు
ద్ధసంహితోక్త అరుణోదయే సప్తమ్యా వా కృత్తికాభిర్వా విద్ధోరవేరుదయా
ద్దివారాత్రం వ్యాప్తో నిశీథేఽష్టమీరోహిణీయోగో ముఖ్యతమః, సింహశ్రా
వణే సింహభాద్రపదే వా తదలాభే దినైకదేశయుక్తోఽష్టమీరోహిణీయోగో
ముఖ్యతరః, కేవలా చ రోహిణీ ముఖ్యా, తత్ర పూర్వేద్యుర్వేధశ్చేద్రోహి
ణీనవమీయోగో గ్రాహ్యః । తథా వారాహే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీరోహిణీయో
గో ముహూర్తం వా దివానిశమ్ । ముఖ్యకాల ఇతి ఖ్యాతస్తత్ర జాతో హరిస్స్వ
యమ్ ॥ మానద్వయే యద్యలబ్ధో యోగస్తస్మిన్ దివానిశమ్ । నవమీరోహిణీ
యోగః కర్తవ్యో వైష్ణవైర్ద్విజైః ॥ * ॥ తథా అనిరుద్ధసంహితాయాం ॥ శ్లో ॥ అ

ష్టమీనవమీయోగే రోహిణ్యాం చ విధూదయే । మహానిశి నభస్యే వా కృష్ణ
పక్షేఽచ్యుతోఽజని ॥ * ॥ ఏవమష్టమీనవమీయోగస్యైవ జన్మకాలత్వాస్స(ప్త)
తేస్సప్తమీవిద్ధాష్టమీ నజన్మకాల ఇతి సిద్ధమ్ । అతో దివా వా నిశి వా శుద్ధాష్టమీ
రోహిణీయోగః ప్రశస్తః, వేధే తు సుతరాం త్యాజ్యః । తథా బ్రహ్మకైవర్తే
॥ శ్లో ॥ జయన్తీయా ప్రయత్నేన సప్తమీసంయుతాష్టమీ । సాసర్క్షాపి న కర్త
వ్యా సప్తమీసంయుతాష్టమీ ॥ అవిద్ధాయాం హి సర్క్షాయాం జాతో దేవకీన
న్దనః ॥ * ॥ " సప్తమీసంయుతాష్టమీ " ఇతి పునర్వచనం త్యాజ్యతాతిశ
యజ్ఞాపనార్థమ్ । స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ పూర్వవిద్ధా యథా నన్దా వర్జి
తా శ్రవణాన్వితా । తథాష్టమీం పూర్వవిద్ధాం సర్క్షాం వాపి పరిత్యజేత్ ॥ * ॥
" అవిద్ధాయాం హి సర్క్షాయాం జాతో దేవకీనన్దనః " " ఇత్యత్ర " అర్ధరా
త్రాదధస్సాపి " ఇత్యాదివచనావిరోధాయ బ్రహ్మకైవర్తాదివచనం వైష్ణవవి
షయం సమర్థనీయమ్ । నను ॥ శ్లో ॥ అవిద్ధా బుధవారే చేత్పూర్వవిద్ధాం పరిత్య
జేత్ । అన్యథా న పరిత్యాజ్యా జన్మకాలాన్వితా యతః ॥ * ॥ ఇతి వచనాత్క
థం విద్ధాత్యాగ ఇతి చేత్కింతు తత్తు తేన, అధికారిభేదేన వ్యవస్థితత్వాత్ ।
అన్యథా విరోధో దుర్నిరోధః । అతో విషయభేదాదవిరోధస్సువచః । నప
రిత్యాజ్యా రోహిణీయుక్తేతి శేషః । బ్రహ్మసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ రోహి
ణీ చాష్టమీయుక్తా సప్తమ్యా కలయా యుతా । సా తిథిర్నిష్ఫలా త్యాజ్యా త
స్యాం నోపవసేద్బుధః ॥ నవమీ రోహిణీయుక్తా అష్టమ్యా కలయా యుతా ।
ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యో మహాపాపప్రణాశనః ॥ * ॥ అతశ్చ దివా సప్తమీవే
ధస్త్యాజ్యః । యదా రోహిణీ కృత్తికావిద్ధా తదోపోష్యదినమాహ తత్రైవ
॥ శ్లో ॥ కృష్ణాయాం శ్రావణేఽష్టమ్యాం స్యాత్స్వల్పా రోహిణీ యది । త
దా తాం కారయేద్విద్వాన్మృగేణ నవమీయుతామ్ ॥ * ॥ " వాసరే వా నిశా
యాం వా " ఇతి దివా కృత్తికావేధే నిశీథే అష్టమీరోహిణీయోగేఽపి పరదిన
మేవ గ్రాహ్యమ్ । తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ దివసే కృత్తికాయుక్తా రోహిణీ
చాష్టమీయుతా । సా తిథిర్నిష్ఫలా త్యాజ్యా వర్జయేత్తాం ప్రయత్నతః ॥ * ॥
యదా పూర్వేద్యుః కృత్తికావేధః శ్వోదివైవ రోహిణీ తదా జన్మకాలే రోహి
ణ్యభావేఽపి పరదినగతైవ గ్రాహ్యా । తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ వాసరే కృ
త్తికాయుక్తా నిశాయాం రోహిణీం వినా । దివావర్జితరోహిణ్యాముపవాసం

సమాచరేత్ ॥ * ॥ తదేవం కృత్తికాసప్తమ్యన్యతరవేధే శ్వశ్చన్ద్రోదయే
తిథినక్షత్రయోరాభావేపి పరదినమేవ గ్రాహ్యమితిసిద్ధమ్, తద్యోగయుక్త
స్యాపి పూర్వదినంత్యాజ్యమేవేతిచసిద్ధమ్ । తథాజయోత్తరసంహితాయాం
చ ॥ శ్లో ॥ వర్జనీయాప్రయత్నేన కృత్తికాసంయుతాష్టమీ । సప్తమ్యా
సంయుతాష్టమ్యాంత్యజేదృక్షంచ పద్మజ ॥ * ॥ ఇతి । కించ, యదాఽష్ట
మ్యాం సప్తమీవేధశ్చ్వగకృత్తికావేధస్తదా నవమ్యాం రాత్రౌ మృగశీర్షద
శమీయోగో గ్రాహ్యః । తథాత్రైవ ॥ శ్లో ॥ నవమీచదివాయుక్తా మృ
గేణదశమీయుతా । పూర్వేతుదోషసంయుక్తే తస్యామేవోపవాసయేత్ ॥*॥
అతోవిద్ధాత్యాగపరవచనానాం నిశీథవేధపరత్వకథనం వచనాన్తరాజ్ఞానవి
జృమ్భితమాగ్రహకృతంవా । నిశీథాదధోవిద్ధాగ్రహణే “ విశేషాద్రోహిణీ
చన్ద్రే గృహస్థో వ్రతమాచరేత్ ” “ రోహిణీసహితశ్చన్ద్రో గృహస్థానాం
సమృద్ధిదః ” ఇతి ధనధాన్యాయురాది సమృద్ధిహేతుత్వోక్తేరేకాదశీవత్స
కామైర్విద్ధాగ్రాహ్యా, నిష్కామైశ్శుద్ధేతి నిర్ణయః । కించ, విద్ధానుష్ఠా
తృబాహుళ్యదర్శనాద్వాలజ్జయా వా భీత్యావా మోహాద్వా స్వయంవా స
ప్తమీకృత్తికాన్యతరవేధగస్థే తద్దినే జయన్తీనానుష్ఠేయా పరదినపవగ్రాహ్యే
తి నిగమయతి ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సప్తమీం కృత్తికా అపి । క
లామాత్రమపిత్యక్త్వా పరతోవ్రతమాచరేత్ ॥ * ॥ పూర్వేద్యుర్ద్వినిశం
శోర్ధ్వముహూర్తమాత్రంవా వ్యాప్తాష్టమీ రోహిణీచశుద్ధా । ఏతదలాభేవి
ద్ధాం వహ్నియుక్తాంవా అష్టమీం విద్ధాం సప్తమీయుక్తాంవా రోహిణీంచ
పరిత్యజ్య రోహిణ్యాం మృగేణవాయుక్తాం నవమీం దశమీంవా గృహ్ణీయా
దిత్యుక్తార్థం వైష్ణవవిషయత్వేన వ్యవస్థాపయతి ॥ శ్లో ॥ శుద్ధాష్టమీం వినా
వాపి శుద్ధర్క్షస్యాప్యభావతః । మృగేణచదశమ్యాచ యుక్తాగ్రాహ్యేతి వై
ష్ణవైః ॥ * ॥ ఇతి । సర్వప్రకారవేధో వైష్ణవైస్త్యాజ్యఇతి తత్వస్థితిః । నన్వ
యం సంహితోక్తపక్షఇతిచేత్కిం తేనకృతో జయన్తీనిర్ణయః, నపవకథ
మితిచేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్తువేదోవిఖ్యాతో ధర్మశాస్త్రంతు వైస్మృతిః ।
తేసర్వార్థేష్వమీమాంస్యే తాభ్యాం ధర్మోహినిర్బభౌ ॥ * ॥ ఇతి మనుస్మ
రణాత్ । తథాపి పురాణోక్తఃకథం గ్రాహ్యఇతిచేన్నైవమ్, “ ప్రత్యక్షా
నుమానాభ్యాం స్మృతిశ్చవత్కర్తిచ ” ఇత్యాదిసూత్రేషు స్మృతిప్రసక్తే

స్మృతిత్వేన శ్రీవిష్ణుపురాణాది వచనోదాహరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ ఇతిహాసపు
రాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి వేదోపబృంహణత్వేనో
క్తపురాణస్థానే ॥ శ్లో ॥ దుర్బోధా వైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ యే
ఖిలాః । తజ్జ్ఞైస్తపవశాస్త్రార్థాః స్మృతితన్త్రే ప్రతిష్ఠితాః ॥ * ॥ ఇతిస్మృ
తిశబ్దప్రయోగాచ్చ పురాణస్య చ స్మృతిత్వావగమాత్ , “ పురాణన్యాయ
మీమాంసాః ” ఇతి ధర్మస్థానత్వస్మృతేశ్చ తదుక్తం ప్రమాణమ్ । తర్హి త
ముక్తార్థస్యోదాహృతవారాహాదిపురాణవచనసిద్ధత్వాత్పఞ్చరాత్రస్య చ
వేదవద్ధర్మశాస్త్రమూలత్వాచ్చ సంహితోక్తం ప్రమాణమితి తుల్యమ్ ।
తథా మహాభారతే ॥ శ్లో ॥ సాత్వతం విధిమాస్థాయ గీతస్సఙ్కర్షణేన యః । ఇ
దం మహోపనిషదం చతుర్వేదసమన్వితమ్ ॥ సాఙ్ఖ్యయోగకృతాం తేన
పఞ్చరాత్రానుశబ్దితమ్ । నారాయణముఖోద్గీతం నారదోఽశ్రావయన్ము
నీన్ ॥ బ్రహ్మణస్సదనే తాత యథాదృష్టం యథాశ్రుతమ్ । ఇదం శ్రేయ ఇదం
బ్రహ్మమిదం హితమనుత్తమమ్ ॥ ఋగ్యజుస్సామభిర్జుష్టమథర్వాఙ్గిరసైస్తథా ।
భవిష్యతి ప్రమాణం వై ఏతదేవానుశాసనమ్ ॥ ఏతద్ధి సర్వశాస్త్రాణాం శా
స్త్రముత్తమసంజ్ఞితమ్ ॥ పఞ్చరాత్రమితిఖ్యాతం నారాయణముఖోద్గతమ్ ।
తస్మాత్ప్రవక్ష్యతే ధర్మాన్మనుస్స్వాయంభువస్స్వయమ్ ॥ అన్యేషాం ధర్మశా
స్త్రాణామేతదేవ నిర్భవిష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కించ “ పత్యురసామఞ్జస్యాత్ ”
ఇతి సూత్రే పశుపతమతం త్యాజ్యమితి ప్రతిపాద్య “ విజ్ఞానాదిభావే వా తద
ప్రతిషేధః ” ఇతి వ్యాసేన పఞ్చరాత్రప్రామాణ్యసమర్థనాచ్చ తదుక్తమే
వ ప్రబలమ్ । తతశ్చ తత్తత్సంహితోక్తం తత్తద్దేవస్థానేషు గ్రాహ్యమ్, సం
హితాసు వా ధర్మశాస్త్రేషు వా విషయానధికృత్యోక్తం త్రైరేవ గ్రాహ్యమ్, సా
మాన్యోక్తమవిరుద్ధం సర్వైర్గ్రాహ్యమితి నిష్కర్షః । నన్వియం నిత్యా
కామ్యా వా ? నాద్యః ఫలశ్రవణాత్ , న ద్వితీయః ప్రత్యవాయశ్రుతేః ,
మైవమ్ , జన్మాష్టమీజయన్తీచోభయం నిత్యం కామ్యం చ । నిత్యస్య కామ్య
త్వం విరుద్ధమితి చేన్న , సంయోగపృథక్త్వన్యాయేన జ్యోతిష్టోమాదివదవిరో
ధాత్ । నాత్రాధికారశ్రవణమితి చేద్రాత్రిసత్రన్యాయేనాధికారసిద్ధేః,
॥ శ్లో ॥ యేన జానన్తి కుర్వన్తి కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతమ్ । తే భవన్తి నరాః ప్రా
జ్ఞాః వ్యాళా వ్యాఘ్రాశ్చ కాననే ॥ కృష్ణాష్టమీదినే ప్రాప్తే యేన భుక్తం

ద్విజోత్తమ। త్రైలోక్యసమ్భవం పాపం తేనభుక్తం ద్విజోత్తమ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాన్నిత్యత్వమ్, ॥ శ్లో ॥ కేవలేనోపవాసేన తస్మిఞ్జన్మదినే మను। సప్తజన్మకృతాత్పాపాన్ముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ సప్తజన్మకృతం పాపం కృష్ణజన్మవిధాతృణామ్। తత్క్షాలయతి గోవిన్దస్తిథౌ తస్యాం స్వభావతః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాత్కామ్యత్వంచ। తతశ్చ "పాపక్షయకామో జన్మాష్టమీముపవసేత్" ఇతివిధిప్రకారః ॥ శ్లో ॥ జయన్తీవాసరే ప్రాప్తే కరోత్యుదరపోషణమ్। ఛిద్యతేఽలశగకుక్షిర్యమదూతైస్సహస్రశః ॥ శూద్రాన్నేనతు యత్పాపం శవహస్తస్థభోజనాత్। తత్పాపం లభతేకున్తీ జయన్త్యాం భోజనేకృతే ॥ క్రియాహీనస్యమూర్ఖస్య పరాన్నం భుఞ్జతస్సదా। కృతఘ్నస్య నలోకోఽస్తి జయన్తీవిముఖస్యచ ॥ * ॥ ఇత్యాదిప్రమాణైర్జయన్త్యాః నిత్యత్వమ్, ॥ శ్లో ॥ పుత్రసన్తానమారోగ్యం సౌభాగ్యమతులం భవేత్। ఇహధర్మరతోభూత్వా మృతోవైకుణ్ఠమాప్నుయాత్ ॥ జయన్తీవిష్ణుసంజ్ఞాసా సర్వసిద్ధిప్రదానృణామ్। నభఃకృష్ణజయన్తీచ పరమాపాపహారిణీ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః కామ్యత్వంచావగమ్యతే। "సన్తానాదికామోజయన్తీముపవసేత్" ఇతివిధ్యర్థక్రమః, అత్రఫలంచాధికమ్। నను జాతేష్టాపూర్తాదివత్ఫలశ్రవణమర్థవాదఇతిచేన్న, సంస్కారకర్మత్వాభావాత్ "ద్రవ్యసంస్కారకర్మసు ఫలశ్రుతిరర్థవాదః" ఇత్యాదిన్యాయవిదః। బ్రాహ్మణవిశేషతాఽదర్థవాదస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావే విధౌ ప్రవృత్త్యుత్పాదనరూపకిఞ్చిత్కారిత్వాభావేన తచ్ఛేషత్వానుపపత్తేస్స్వార్థే తాత్పర్యమస్తీతి వేదాన్తినః.

కించాత్ర పారణవిషయే కిఞ్చిదుచ్యతే.

నన్వత్ర దివావా రాత్రౌవా పారణమ్ ॥ శ్లో ॥ తిథ్యన్తేవాథభాన్తేవాహ్యుత్సవాన్తేచపారణమ్। కుర్యాత్కృష్ణార్చనాం తేవా నకుర్యాన్నిశి పారణమ్ ॥ * ॥ ఇతిజయత్సంహితాయాం చతుర్ధాపారణావసరముక్త్వా రాత్రిపారణం నిషిద్ధమితిచేన్న, తిథ్యృక్షాన్యతరానవగమవిషయత్వాత్తస్య,॥శ్లో॥ సాంయోగికేప్యుపవాసే యత్రైకోపివియుజ్యతే। తత్రైవ పారణం కుర్యాదితివేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి నారదస్మృతేః। నను ॥ శ్లో ॥ తిథ్యృక్షయోర్యదాచ్ఛేదో నక్షత్రాన్తమథాపివా। అర్ధరాత్రేఽథవాకుర్యాత్పారణం

తస్యారేఽహని ॥ * ॥ ఇతి పరదినపవ పారణవిధానాన్నరాత్రౌ పారణమితి చేన్నైవమ్, ॥ శ్లో ॥ సర్వేష్వేవోపవాసేషు దివాపారణమిష్యతే । అన్యథా తత్ఫలస్యార్ధం ధర్మమేవోపసర్పతి ॥ ధర్మః - యమః, ॥ శ్లో ॥ అష్టమ్యాశ్చ ధరోహిణ్యాం నకుర్యాత్పారణం నిశి । హన్యాత్పురాకృతం ధర్మముపవాసార్జితంఫలమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది రాత్రిపారణనిషేధవచనానాం ఫలహానిశ్రవణేన కామ్యోపవాసవిషయత్వావగతేః । అతస్ఫలాభిసన్ధిరహితరాత్రావపి పారణమవిరుద్ధమేవ । తథాఽనన్తాఖ్యసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ భక్తానాం వైష్ణవానాంచ శుద్ధానాం నియతాత్మనామ్ । విహితాపాత్వతాభిజ్ఞైరాత్రావేవతు పారణా ॥ * ॥ శుద్ధానామ్ - ప్రయోజనాన్తరగన్ధరహితానామ్, వైష్ణవానామ్- ॥ శ్లో ॥ అధృత్వావిధినాచక్రం బ్రాహ్మణః ప్రాకృతోభవేత్ । విష్ణురేవహియేషాంవై దేవతావైష్ణవాస్తుతే ॥ అనన్య దేవతాభక్తా యేమద్భక్తజనప్రియాః । మామేవశరణంప్రాప్తాస్తేమద్భక్తాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి పాద్మాశ్వమేధికాద్యుక్తలక్షణానామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉత్సవాన్తేఽథతిథ్యన్తే వ్రతీకుర్యాత్తుపారణమ్ । ఫలాభిసన్ధిరహితో రాత్రావేవతుపారణమ్ ॥ * ॥ వ్రతీ - కామీ, పరేద్యురుత్సవాన్తే పారణంకుర్యాత్ , నిష్కామస్తు రాత్రావేవ నివేదితం భుఞ్జీతేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పఞ్చకాలరతానాంచ దీక్షితైకాన్తినామపి । భక్తైర్భాగవతైస్సార్ధం రాత్రావేవతు పారణమ్ ॥ * ॥ ఇత్యేవం విద్ధానిషేధగ్రహణపరోభయవచనానాం వచనైరేవకృతాంవ్యవస్థామాస్థాయస్థిరప్రజ్ఞాస్సుస్థాస్థాస్యథేతిసర్వమనవద్యమ్.

ఇతి జయన్తీనిర్ణయస్సమాప్తః.

అధునా కృత్తికాదీపోత్సవోనిర్ణీయతే.

అత్ర భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ మాసూర్యర్క్షేకృత్తికాధిష్ణ్యేసాయంకాలే ప్రరోపయేత్ । దీపాంశ్చైవమహాదీపాననేకాన్సర్వతోగృహే ॥ దేవాలయేనృపగృహే సభాయాం పుణ్యభూమిషు ॥ * ॥ సిద్ధాన్తేచ ॥ శ్లో ॥ వృశ్చికస్థేదివానాథే వృషభస్థేనిశాకరే । ప్రదోషసమయేకుర్యాద్దీపారోపమహోత్సవమ్ ॥ వృశ్చికేకేఽవ్యపేచాద్రై ప్రాగ్ఘ్నాయామగ్నిభేశుభే । దీపం దద్యాత్స్వప్రకాశ్యాంశే తతోధార్యావివర్ధతే ॥ * ॥ తథోత్తరనయే

కాయాంచ ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాదీపవిధినా సమారాధనముత్తమ్ । స్థానస్య రాజరాష్ట్రస్య సంపత్కరమనుత్తమమ్ ॥ విపత్ప్రశమనం బ్రహ్మన్ ప్రీణనం జాతవేదసః । ఏవమేవవిధానేన కృత్తికోత్సవమాచరేత్ ॥ * ॥ మాసాద్వాఽఽసాన్తైచ కృత్తికాసమ్భవే పరత్రైవ దీపోత్సవం కుర్యాత్, పూర్వత్ర వా పరత్రవా సఙ్క్రమణరహితే కుర్యాత్, ఉభయత్ర సఙ్క్రమే సమ్పూర్ణపర్వయుక్తే కుర్యాత్, తథా భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాద్వయసంయుక్తే మాసి తస్మిన్ కథం భవేత్ । తన్మాసాన్తగతాస్వేవ తాసు దీపాన్ప్రరోపయేత్ ॥ కృత్తికాసఙ్క్రమేయుక్తా యది దీపప్రరోపణమ్ । నతాసు కారయేదాద్యా కృత్తికాస్వేవ కారయేత్ ॥ మాసాదౌ కృత్తికాస్వేవ సఙ్క్రాన్తిస్తాసు వర్జయేత్ । సఙ్క్రమణద్వయసంయుక్తం కృత్తికాద్వయమేవ చేత్ ॥ ద్వయోరపి చ నక్షత్రే పూర్ణబిమ్బేన్దుసంయుతే । ఆగ్నేయం కారయేద్ధీమాన్ రాజరాష్ట్రవివర్ధనే ॥ * ॥ దత్తాత్రేయశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నపరేష్వస్త్రే యది సఙ్క్రమణం న చ । పూర్వస్మిన్ పౌర్ణమాసీ స్యాత్తస్మింస్తాన్ జ్వాలయేత్సుధీః ॥ అపౌర్ణమాసం పూర్వర్క్షం సఙ్క్రాన్తిశ్చదినేఽపి వా ॥ పరస్మిన్ కారయేద్ధీమాన్ మహాదీపప్రరోపణమ్ ॥ ఏతద్వ్యతిక్రమతు కార్యాన్మహాదీపప్రరోపణమ్ । రాజరాష్ట్రవివృద్ధ్యై చ లక్ష్మీలాభాయ కల్పతే ॥ ఏతద్వ్యత్యర్జనే దోషవర్ధత్వపర్జన్యశోచ్యరానశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ యదా కృత్తికాద్వయం సఙ్క్రాన్తిమత్త్వమపర్వకం వా తదా పర్వయుక్తరోహిణ్యేవ గ్రాహ్యా । తథా భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ ద్వయోరన్యతరం పూర్ణమాస్యా న చ యుతం కథమ్ । తదానీం రోహిణీయుక్తా పౌర్ణమాసీ యది ద్విజ ॥ తస్యాం వా జ్వాలయేద్ధీమానితి శాస్త్రస్య నిశ్చయః । సఙ్క్రమణద్వయసంయుక్తం కృత్తికాభద్వయం యది ॥ * ॥ ఏతత్పర్వరోహిణీయుక్తం మధ్యమమిత్యుక్తం జ్యోతిషార్ణవే ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాపర్వసంయుక్తముత్తమం దీపమాచరేత్ । తదభావే చ పర్వసంయుక్తం మధ్యమం దీపమాచరేత్ ॥ * ॥ ఏవం రోహిణీయోగాభావేఽపి సఙ్క్రాన్తియుక్తాపి పరా కృత్తికా గ్రాహ్యా । తథా దత్తాత్రేయః ॥ శ్లో ॥ పౌర్ణమాస్యా న చ యుతా రోహిణీ కథమత్ర వై । ఏవం చేత్పరసఙ్క్రాన్తా కృత్తికాస్వేవ కారయేత్ ॥ * ॥ గ్రహణే నియమో జ్యోతిశ్శాస్త్రే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఆదిమాపప్రశేదేన పర్వద్వయమథో భవేత్ । ఉత్తరత్ర శుభం శస్తం దీపో

త్సవముథాచరేత్ ॥ సంవత్సరేతు సోమస్య గ్రహణం యద్దినే భవేత్ । త
ద్దినం వర్జయేద్దేవ తద్వత్సూర్యగ్రహం త్యజేత్ ॥ సోమగ్రహో యది భవే
త్తాం నిశాం వర్జయేచ్ఛుభే । సూర్యస్య గ్రహణం చేత్తు అహోరాత్రం శు
భం త్యజేత్ ॥ కార్తికే మాసి నక్షత్రే కృత్తికాఖ్యే విధోర్గ్రహే । తస్మాసం
వర్జయన్త్యేకే తద్దినం వా పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ గ్రహణే దీపోత్సవే నిషిద్ధే కర్త
వ్యముక్తం జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ పర్వ గ్రహణయుక్తం చేన్నాత్ర దీపో
త్సవో మతః । కుర్యాత్పరేహ్ని కలయాప్యగ్నిభం పర్వ వా యది ॥ * ॥ ది
నద్వయే కృత్తికాధిక్యం యత్ర తత్ర కుర్యాత్సమే పరత్రైవ ॥ తథాఽఽత్రే
యే ॥ శ్లో ॥ ద్వివారగతనక్షత్రమాగ్నేయం చేత్తదా భవేత్ । అహోరా
త్రాధికం యస్మిన్నక్షత్రం కృత్తికాద్వయమ్ ॥ తస్మిన్నారోహయేద్దీపా
నహోరాత్రద్వయే సమే । అపరే దివసే కార్యం మహాదీపప్రరోప
ణమ్ ॥ * ॥ ఏవమభిప్రేత్య జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ ద్వయోరహ్నోస్స
జ్ఞతిస్స్యాత్తదా వాప్యన్తిమే దినే । పూర్వం హిత్వాపరత్రైవ దివసే దీపమ
ఙ్గలమ్ ॥ అపరేద్యైపికం కుర్యాద్దీపోత్సవవిధిం ద్విజ । సాతిథిస్సకలా జ్ఞేయా
సజ్ఞా హ్యేత్యేవదన్గురుః ॥ * ॥ అన్యత్రచ ॥ శ్లో ॥ ద్వయోర్దివసయోః
పర్వ యది స్యాద్దాదిమం దినమ్ । హిత్వాపరత్ర దివసే కుర్యాద్దీపోత్సవం
బుధః ॥ కృత్తికాభిరయోగే వా కేవలాయాం తిథౌ భవేత్ । అపవర్ణే కృ
తే దీపే రాజా రాష్ట్రం వినశ్యతి ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పర్వయుక్తం స
మాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి జ్యోతిషార్ణవోక్తమపి భౌమవారయుక్తం పర్వ త్యా
జ్యమేవ । తథా సుప్రదీపే ॥ శ్లో ॥ పర్వయుక్తే వివర్జ్యం స్యాద్భౌమస్య
దినే యది । అపరే దివసే కుర్యాత్కృత్తికాయామహోత్సవమ్ ॥ * ॥ ఏ
వం చతుర్దశీయుక్తం భరణీయుక్తం వా దినం త్యాజ్యమేవ । జయోత్తరసం
హితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ కృత్తికా భరణీమిశ్రం తద్దినం సచతుర్దశి । అల్పవృ
ష్టిశ్చ రోగశ్చ రాష్ట్రక్షోభో న సంశయః ॥*॥ విష్ణురహస్యే చ ॥శ్లో॥ భరణీ
కృత్తికాయుక్తా తద్దినే పూర్ణిమా యది । తదన్యవాసరే త్వేవ కృత్తికోత్స
వమాచరేత్ ॥ భరణీకలయా యుక్తా కృత్తికా పూర్ణిమా యది । సాతిథిర్ని
ష్ఫలా త్యాజ్యా దీపదానం నిషిధ్యతే ॥ భరణీకృత్తికాయుక్తా యుక్తపర్వ
చతుర్దశీ । త్యాజ్యా వేలా సదా బ్రహ్మన్నుత్సవం నైవ కారయేత్ ॥ * ॥ పర

దినే కలామాత్ర యోగేపి తత్రైవకుర్యాత్ । తథావిష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ రోహిణీకృత్తికాయుక్తా పూర్ణిమాకలయాయుతా । నిశ్యాదౌదీపఅరోప్య స్సర్వసమ్పత్సుఖావహః ॥ కృత్తికారోహిణీమిశ్రే తద్దినేపూర్ణిమాయది । రాజరాష్ట్రవివృద్ధిస్స్యాత్తత్రా-లేదీపముత్తమమ్ ॥ ఉదయేరోహిణీయుక్తా కృత్తికాభిర్వినాభవేత్ । కేవలంపౌర్ణమాస్యైవకృత్తికోత్సవమాచరేత్ ॥ దివసేకలయావాపి పూర్ణిమాసంభవేద్యది । దివారాత్ర్యన్తరేబ్రహ్మన్దీపోత్సవమథాచరేత్ ॥ కృత్తికారోహిణీమిశ్రం తద్దినంపౌర్ణమాస్యపి । మహావృష్టిశ్చసస్యంచ రాజారాష్ట్రంచవర్ధతే ॥ * ॥ యత్తు ॥ శ్లో ॥ ఊర్జేమాసిచతుర్దశ్యాయుతేచైవాగ్నిదైవతే । నక్షత్రేస్యప్రదోషేతుకృత్తికోత్సవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్పరదినే కృత్తికాపర్వాన్యతర కలామాత్రాభావేవాముష్టేవాపూర్వదినగ్రాహ్యతాపరమ్, మాసాన్తే శుద్ధపర్వాగ్నిసమ్భవే తత్రైవకుర్యాన్నచతుర్దశీయుక్తే, పూర్వత్ర తత్త్యాగపరానేకవచనవిరోధాత్ । తత్సర్వం ప్రదోషవేధపరమితిచేన్న, “ ॥ శ్లో ॥ పూర్ణిమాకలయాయుక్తా ఉదయే రోహిణీయుతా । దివసేకలయావాపి ॥ ” ఇత్యాదివచనవిరోధాత్ । ప్రత్యుత ప్రత్యవాయో జ్యోతిశ్శాస్త్రే ప్రదర్శితః ॥ శ్లో ॥ దీపశ్చైవాపభరణౌ సర్వంసంహరతిక్షణాత్ । కృత్తికాభరణీయుక్తం తద్దినం నచతుర్దశీ ॥ అల్పవృష్టిశ్చరోగశ్చ రాష్ట్రక్షోభో నసంశయః ॥ * ॥ అతఃకలామాత్రయోగేఽపి పరదినమేవ గ్రాహ్యమ్ । తచ్చ తత్రైవోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ కృత్తికారోహిణీమిశ్రా కలావా పౌర్ణిమాస్యపి । రాజరాష్ట్రసుభిక్షంస్యాత్తత్రా-లెదీపమాచరేత్ ॥ * ॥ భగవచ్ఛాస్త్రే చ ॥ శ్లో ॥ దివసేతు కలామాత్రా పూర్ణిమారోహిణీయుతా । దివారాత్ర్యన్తరేరాష్ట్రరక్షార్థందీపమాచరేత్ ॥ * ॥ నను పర్వదీపారోపణకాలే నాస్తీతిచేన్న, ఉదయకాలీనస్య తస్యనక్షత్రస్యవా జలే తైలబిన్దువదాసాయం వ్యాప్తత్వేన “ అపర్వణికృతోదీపః ” ఇత్యస్యానవకాశాత్ । తథా భృగుః ॥ శ్లో ॥ సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయా యస్యామభ్యుదితోరవిః । తన్నక్షత్రమహోరాత్రం యస్మిన్నస్తమితోరవిః ॥ * ॥ దేవలశ్చ ॥ శ్లో ॥ యాం తిథిం సమనుప్రాప్య ఉదయం యాతిభాస్కరః । సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయాదానాధ్యయనకర్మసు ॥ * ॥ భవిష్యత్పురాణేచ ॥ శ్లో ॥ శుక్లపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా

యస్యామభ్యుదితో రవిః । కృష్ణపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామస్తమితో రవిః ॥ * ॥ అత్రాపి దీపోత్సవప్రకరణే జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ ద్వయోరహ్నాస్సఙ్గతిస్స్యాత్కలా వాప్యన్తిమే దినే । సా తిథిస్సకలా జ్ఞేయా సా గ్రాహ్యేత్యవదన్బుధాః ॥ * ॥ ఏవమభిప్రేత్యహి సూర్యోదయకాలే చతుర్దశీభరణ్యోర్యత్కలామాత్రసద్భావేపి తస్య సాయం కాలవ్యాప్తత్వేన తద్దినవర్జ్యత్వం స్మృతిషూచ్యతే । ఇదం వైష్ణవవిషయమితిచేన్న, జయన్త్యేకాదశ్యాదివద్విధాత్యాగస్యాత్ర విషయభేదాప్రతీతేరనుక్తేశ్చ । అతశ్చతుర్దశీభరణీకలాయుక్తదివసవర్జనం సర్వవిషయమితిసిద్ధమ్ । అత్ర జ్యోతిశ్శాస్త్రే పూర్వదినస్య చతుర్దశీభరణీమత్త్వే ప్రతిపదేవ గ్రాహ్యేత్యుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ పూర్ణిమాప్రతిపత్సన్ధౌ చన్ద్రస్సంపూర్యతే యతః । ప్రథమా పూర్ణిమా జ్ఞేయా తత్ర దీపశ్రియావహః ॥ * ॥ అత్ర కామికే దీపారోపణ కాలనియమ ఉక్తః ॥ శ్లో ॥ రవేరస్తమయాత్పూర్వం యామపాదావసానికః । కాలస్తదూర్ధ్వయామార్ధపర్యన్తః కాలఏవవా ॥ * ॥ జ్యోతిషార్ణవేచ ॥ శ్లో ॥ రవేరస్తమయాత్పూర్వం యామపాదప్రభృత్యపి । భోగీదీపోత్సవం కుర్యాద్రాజరాష్ట్రవివృద్ధయే ॥ * ॥ మాసాదిదినేష్వస్తమయాదూర్ధ్వం దీపారోపణకాలః, తత్రైవ వృషభలగ్నసద్భావాత్ । మాసమధ్యమాసాన్తదినేష్వస్తమయాదర్వాక్కాలః, అస్తమయాత్ప్రాగేవ వృషభలగ్నప్రవృత్తేః । అతో వృషభాద్యాత్యాజ్యాంశం విహాయ ప్రదోషే కృత్తికాదీపారోపణం కార్యమితి నిరవద్యమ్ । అత్ర షడ్ధర్మసఙ్గ్రహశ్లోకః ॥ శ్లో ॥ అర్కే వృశ్చికగే తదస్తసమయే దీపోత్సవః పర్వణి స్యాదాద్యం దినయోస్త్యజేద్దినమథో పర్వాస్తకాలాత్పరమ్ । యామార్ధం తదథస్తదర్ధమవధిస్స్యాత్పర్వయుక్తౌ తిథిర్ద్వ్యహే౽భౌమదినం త్యజేద్గ్రహణవత్పర్వాస్తిచేదగ్నిభే ॥ * ॥.

ఇతి శ్రీదశనిర్ణయగ్రన్థే కృత్తికాదీపోత్సవనిర్ణయస్సమాప్తః.

సామ్ప్రతముపాకర్మ నిర్ణీయతే

ఉపాకర్మ - ఉపక్రమః, వేదాధ్యయనారమ్భ ఇత్యర్థః । తథా యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అధ్యాయానాముపాకర్మ శ్రావణ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అధ్యాయాః - వేదాః । ఇదంచోపాకర్మ స్వస్వగృహ్యసూత్రోక్తకాలఏవకుర్యాత్ ।

తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మ స్వగృహ్యోక్తకాలే వస్వర్గ విష్ణు
భే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే యథా కా
లం సమేత్య చ । ఋషీన్దర్భమయాన్కృత్వా తర్పయేదర్చయేద్బుధః ॥*॥
దర్భైర్ఋషికల్పనం ఛన్దోగవిషయమ్ । పద్ధతౌ చ ॥ వా ॥ శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠప
ద్యాం వా స్వగృహ్యోక్తే కాలే పఞ్చమీపఞ్చదశ్యోః ॥ * ॥ ఇతి । అత
స్స్వస్వధర్మగృహ్యోక్తకాలఏవోపాకర్మ కార్యం నగృహ్యాన్తరవిహిత
కాలే, అన్యథా ॥ శ్లో ॥ స్వధర్మే విద్యమానేఽపి పరధర్మేణ వర్తతే । అప్ర
మాణమృషింకృత్వా సోఽన్ధతమసి మజ్జతి ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ప్రత్యవాయ
స్స్యాత్ । స్వస్వగృహ్యానుక్తౌ జ్యోతిశ్శాస్త్రవిహితకాలాన్తరం గ్రాహ్య
మ్ । తథా బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్కాలే విరోధోఽస్తి జ్యోతిషాగ
మయోర్ద్వయోః । జ్యోతిషోక్తవిధానేన శ్రుతిచోదితమాచరేత్ ॥ ప్రయో
గశాస్త్రవిహితః కాలో యస్యానకస్యచిత్ । విధత్తేజ్యోతిషంతత్ర విహితే
త్వవిరోధితః ॥ * ॥ ప్రయోగశాస్త్రమ్ - కల్పసూత్రగృహ్యాది । అత్రా
శ్వలాయనః ॥ వా ॥ శ్రవణే శ్రావణస్య పఞ్చమ్యాం హస్తేన వా ॥ * ॥ ఇ
తి । ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యాయముపాకృత్య ॥*॥
ఇతి । ద్రాహ్యాయణశ్చ ॥ వా ॥ ప్రోష్ఠపద్యాం హస్తం గృహీత్వా ॥ * ॥ ఇతి ।
ప్రోష్ఠపదీ హస్తేనాధ్యాయానువాకః కార్యశ్శ్రవణమిత్యేకే । వైఖానస
సూత్రే చ ॥ వా ॥ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శిష్యం వాపయిత్వా సా౨
తమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ అధ్యాయానాముపాక
ర్మ శ్రావణ్యాం శ్రవణేఽపి వా । హస్తేనౌషధిభావే వా పఞ్చమ్యాం శ్రావణ
స్య తు ॥ * ॥ శ్రావణ్యాం తైత్తిరీయాః కుర్యుః, బహ్వృచాశ్శ్రావణే
శ్రవణనక్షత్రే కుర్యుః, హస్తనక్షత్రయుక్తాయాం పఞ్చమ్యామమావా
స్యాయాం వా ప్రోష్ఠపద్యాం సామగాః కుర్యుః । తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥
బహ్వృచాం శ్రావణేమాసి శ్రోణాశస్తముపాకృతౌ । పూర్ణావిష్ణావసౌ
విశ్వే యజుషాం స్యాదుపాకృతిః ॥ పూర్ణావిష్ణౌ ప్రోష్ఠపద్యాం సామ్నాం
దర్శే తథా హస్తభే । ఋక్సామోపాకృతిర్హస్తే పఞ్చమ్యాం శ్రవణే శుభమ్ ॥ * ॥
ఇతి । బహ్వృచామితి ధాన్దసప్రయోగః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం
పౌర్ణమాస్యాం స్యాద్వేదోపకరణక్రియా । తర్పణాద్యయికేకుర్యుశ్శ్రా

వణం తైత్తిరీయకాః ॥ బహ్వృచాశ్శ్రవణేకుర్యుస్సఙ్క్రాన్తిగ్రహణం వినా ॥ * ॥ గోభిలోఽపి ॥ శ్లో ॥ పర్వణ్యౌదయికేకుర్యుశ్శ్రావణం తైత్తిరీయకాః । బహ్వృచాశ్శ్రవణర్క్షేతు హస్తర్క్షే సామగాయినః ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పర్వణ్యౌదయికేకుర్యుశ్శ్రావణం తైత్తిరీయకాః । బహ్వృచాశ్శ్రవణేకుర్యుర్గ్రహసఙ్క్రాన్తివర్జితే ॥ * ॥ గ్రహః - గ్రహణమ్ । అత్రగ్రహణసఙ్క్రమణ వర్జనస్మరణం ప్రథమోపాకృతివిషయమ్, తథావక్ష్యతే । అత్రవ్యవస్థోక్తాజ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేత్సఙ్క్రాన్తిర్గ్రహణంతు వా । ఉపాకర్మనకుర్వీతపరతశ్చేన్నదోషకృత్ ॥ * ॥ ఔదయికశబ్దార్థఃస్మృత్యన్తరేనిరుక్తః ॥ శ్లో ॥ శ్రావణీపౌర్ణమాసీతు సఙ్గవస్పృగ్యదాభవేత్ । తదేవౌదయికంజ్ఞేయం నాన్యదౌదయికంవిదుః ॥ * ॥ ఔదయికం సఙ్గవవ్యాప్తమిత్యర్థః । అన్యచ్చ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణీపౌర్ణమాసీతుసఙ్గవాత్పరతోయది । తదాత్వౌదయికంజ్ఞేయం నాన్యదౌదయికం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాంవా ప్రతిపత్షణ్ముహూర్తకైః । విద్ధాస్యాచ్ఛన్దసాంకుర్యాత్తత్రోపాకర్మసంజ్ఞికమ్ ॥ దినద్వయంసమాశ్రిత్య పౌర్ణమాసీయదిస్థితా । పరేద్యుస్సఙ్గవంప్రాప్య స్థితాసాకర్మణోర్హతి ॥ * ॥ విధానేచ ॥ శ్లో ॥ సన్ధిస్సఙ్గవతఃపశ్చాదర్వాఙ్మధ్యందినాద్యది । తస్మిన్నుపాకృతింకుర్యాత్సద్యస్సమిధ ఆహుతిః ॥ * ॥ సమిదాధానమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ సన్ధిస్సఙ్గవతఃప్రాక్చేత్స్యాత్పూర్వస్మిన్పర్వణిక్రియా । శ్వోభూతే సమిదాధానమేషశ్రావణికోవిధిః ॥ * ॥ అత్రసఙ్గవావర్తనాన్తరాళేపర్వప్రతిపత్సన్ధౌ తత్రోపాకర్మకరణే "శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాంతిలభక్షఉపోష్యవా శ్వోభూతేమహానదీముదకముపస్పృశ్య సావిత్ర్యాసమిత్సహస్రమాదధ్యాజ్జపేద్వా" ఇత్యాపస్తమ్బేన రాత్రివ్యాప్తాం పౌర్ణమాసీముపోష్య పరదినే ప్రాతర్గాయత్రీజపవిధానాత్, ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మాపరాహ్ణేస్యాదుత్సర్గఃప్రాతరేవహి ॥ * ॥ ఇతిస్మృతేశ్చ ప్రాతఃకాలేగాయత్రీజపంకృత్వా అపరాహ్ణే ఉపాకర్మకార్యమితిసిద్ధమ్ । ఏవం బహుస్మృతిషు శ్రావణ విధానాద్విశేషతస్స్వస్వగృహ్యవిధానాచ్చ శ్రావణ్యేవగ్రాహ్యా । శ్రావణీనామ శ్రవణాదినక్షత్రయుక్తా పౌర్ణమాసీ, సాకదాచిత్కర్కటకే దర్శానన్తరం భవతి కదా

చేత్సింహదర్శాత్ప్రాగ్భవతి । శ్రీధరీయే ॥ వా ॥ శ్రావణీ కర్కటకస్థే
సవితర్యమావాస్యానన్తరం ప్రాప్తా పౌర్ణమాసీ భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఉజ్జ్వ
లాయాంచ ॥ వా ॥ సింహస్థే సవితరి దర్శాత్పూర్వా యా పూర్ణమాసీ సా
శ్రావణీ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ సింహదర్శాత్తు యా పూర్వా పూ
ర్ణా సా శ్రావణీ భవేత్ । తత్రైవోపాకృతిం కుర్యాత్సింహస్థోఽర్కోఽథ
వేన్నవా ॥ * ॥ నను ॥ శ్లో ॥ వేదోపకరణే ప్రాప్తే కుళీరస్థే దివాకరే । ఉపా
కర్మ న కర్తవ్యం కర్తవ్యం సింహయుక్తకే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్కథం కర్కట
కే తదితి చేన్న, ॥ శ్లో ॥ నర్మదోత్తరతీరే తు కర్తవ్యం సింహయుక్తకే । కు
ళీరేఽపి చ కర్తవ్యం నర్మదాయాస్తు దక్షిణే ॥ * ॥ ఇతి స్మృతేః । అతస్సింహే
ఽర్క ఇతి విశేషణం నర్మదోత్తరతీరవిషయమేవేతి వ్యవస్థాపనీయమ్ । అస్మి
న్నేవ విషయే కాలప్రకాశికాకారః ॥ శ్లో ॥ కుళీరే రవిసంయుక్తే ఉపాకు
ర్యాత్తు దక్షిణే । నర్మదోత్తరతీరే తు కర్తవ్యం సింహగే రవౌ ॥ శ్రవణే శ్రావ
ణే మాసి పౌర్ణమాసీ యదా భవేత్ । ఉపాకర్మ తదా కుర్యాద్బ్రహ్మతేజోఽభి
వృద్ధయే ॥ పౌర్ణమాస్యాస్తు నిత్యత్వాదాపస్తమ్బస్య శాసనాత్ । ముక్త్వా
భాద్రపదాషాఢా శ్రావణ్యామేవ కారయేత్ ॥ అసింహేఽర్కే ప్రోష్ఠపద్యాం
శ్రావణే చ వ్యవస్థయా । ఉపాకర్మ తు కుర్వీత గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః ॥
ప్రాధాన్యేన విధానాచ్చ మనునాధ్యాయకర్మణి । ప్రథమోపాకృతిశ్చై
వ కర్తవ్యేత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ యత్తు మనునోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం
ప్రోష్ఠపద్యాం వా ఉపాకృత్య యథావిధి । యుక్తశ్ఛన్దాంస్యధీయీత మా
సాన్విప్రోఽర్ధపఞ్చమాన్ ॥ * ॥ ఇతి తత్ శ్రావణ్యామశక్తౌ ప్రోష్ఠప
ద్యాం ప్రథమోపాకృతివిధిపరమ్, కథంచిచ్ఛ్రావణ్యామసమ్భవే సర్వే
షాం ప్రోష్ఠపదీగ్రహణవిధిపరం వా । ఏవమభిప్రేత్య జ్యోతిశ్శాస్త్రే చ ॥ శ్లో ॥
సౌరచాన్ద్రనభసోస్తు పూర్ణిమా విశ్వవిష్ణువసుభేషు సఙ్గతా । తన్వతే య
జురుపాకృతిం నచేద్వారుణోత్రికయుతా నభస్యయోః ॥ * ॥ అయమర్థః —
రవేరాశ్యన్తరసఙ్క్రమో మేషాదిస్సౌరః, మేషాదిషు దర్శాన్తాశ్చైత్రా
దిశ్చాన్ద్రః, ఏతదుభయనిబన్ధనో మధుమాధవాదిః, అతో నభశ్శబ్దః కర్క
టకసింహశ్రావణపరః, సింహకన్యాభాద్రపదపరో నభస్యశబ్దః, అతః కర్క
టకే సింహే వా శ్రావణ్యామేవ కార్యమ్, తత్రాసమ్భవే ప్రోష్ఠపద్యా

మితి। శ్రావణీచ శ్రవణశ్రవిష్ఠానక్షత్రయోరన్యతరేణయుక్తా। తథాజ్యోతి
శ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ చిత్రాదితారకాద్వన్ద్వైః పౌర్ణమాసీసమన్వితైః। స్యా
న్మాసైశ్చైత్రాదయోజ్ఞేయాస్త్రిర్భిష్ఠాన్త్యసప్తమైః ॥ * ॥ ఏతత్ప్రోష్ఠ
పదీగ్రహణం శ్రావణ్యామోషధిప్రాదుర్భావాభావవిషయమితి కేచిద్వ్యా
చక్షతే, తచ్చిన్త్యమ్, తదభావేప్యుపాకర్మణో నిత్యత్వేన సమ్భావ్యమాన
వదవశ్యం కర్తవ్యత్వాత్సింహేసవితృస్థిత్యభావవిషయమిత్యన్యే, తదప్య
సత్, దేశాన్తరవిషయత్వాత్సింహార్కోపాకర్మణః। అతశ్శ్రావణ్యామే
వ ఋగ్యజురుపాకర్మకర్తవ్యమితి నిశ్చీయతే। యత్తుస్మృత్యన్తరవచనమ్
॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యాంశ్రావణ్యాంవాపి ప్రోష్ఠపద్యామథాపివా। యత్ర నిర్దోషకా
లస్స్యాత్కుర్యాత్తస్మిన్నుపాకృతిమ్ ॥ కాలత్రయేపిదోషశ్చేచ్ఛ్రావణ్యా
మారభేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి తదిదం స్వగృహ్యానుక్తకాలవిషయమ్, అర్ధరా
త్రాదధస్సఙ్క్రమగ్రహణయుక్తపర్వవిషయంవా, మాఘ్యాదిదోషే ప్రథ
మోపాకృతివిషయంవా సమర్థనీయమ్, ద్వితీయాద్యుపాకృతౌ దోషాభా
వేన శ్రావణ్యామేవ కర్తవ్యత్వాత్। తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥ గురుభార్గ
వయోర్మౌఢ్యే బాల్యేవావార్ధకేఽపివా। తథాధిమాససంసర్ప మలమాసా
దిషుత్రిషు ॥ ప్రథమోపాకృతిర్నస్యాత్కుర్యాద్యదివినశ్యతి। చణ్డాంశో
ర్మణ్డలంప్రాప్తౌ యదాశుక్రబృహస్పతీ। శ్రావణస్యాపి నిత్యత్వాత్కర్తవ్యం
నిత్యకర్మవత్ ॥ * ॥ అతఃప్రథమేతరోపాకరణేన దోషగన్ధః। తథాస్మృత్య
న్తరవచనాని ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతం కర్తవ్యం శ్రావణే గురుశుక్రయోః।
బాల్యేమౌఢ్యేఽపివార్ధక్యే కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ ॥ శ్రావణీపూర్ణిమా
యత్ర గ్రహసఙ్క్రాన్తిదూషితా। స్వాధ్యాయస్యప్రధానత్వాన్నిత్యత్వా
చ్ఛ్రావణస్యచ ॥ అబ్దపాశ్రావణం విప్రైః కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్।
గ్రహసఙ్క్రాన్తయోశ్శూలం శ్రావణస్యనవిద్యతే ॥ పౌర్ణమాస్యాస్తు ని
త్యత్వాదాపస్తమ్బస్యశాసనాత్। అబ్దపాశ్రావణం విప్రైః కర్తవ్యం
నిత్యకర్మవత్ ॥ * ॥ “శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యాయముపాకృ
త్య” ఇత్యాపస్తమ్బేన శ్రావణ్యామేవోపాకర్మవిధానాత్కాలాన్తరానుక్తే
శ్చ విధిప్రాబల్యాత్తిథిప్రాబల్యాన్నిత్యత్వాచ్చ శ్రావణ్యామేవకర్తవ్యం
నాన్యత్రేత్యర్థః। స్మృతిచన్ద్రికాయాంచ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మణిచోత్సర్గే

ప్రేతకార్యే తథాఽఽబ్దికే । జాతకే నామకరణే సీమన్తే పుంసికర్మణి ॥ బాల్యే వా వార్ధకే వాపి మౌఢ్యే వా గురుశుక్రయోః । సంసర్పాదిషు చైతాని దోషాణ్యపి న పశ్యతి ॥ సంసర్పాంహస్పతీమాసా వధిమాసాదయస్తథా । శుక్రే వాస్తంగతే జీవే బాల్యే వా వార్ధకేఽపి వా ॥ న దోషాయ భవేత్కర్మకర్తవ్యం విధిచోదితమ్ ॥ * ॥.

ప్రసక్తాదిదం నిరూప్యతే । భృగోః ప్రాగ్బాల్యం త్ర్యహమ్, పశ్చాద్బాల్యం దశాహమ్, ప్రాగ్వృద్ధత్వం పక్షః, పశ్చాద్వృద్ధత్వం పఞ్చాహమ్, గురోర్బాల్యం వార్ధకం చ పక్ష ఇతి సఙ్గ్రహః । అత్ర భృగుః ॥ శ్లో ॥ పశ్చాదభ్యుదితో బాలో దశాహం ప్రాగ్దినత్రయమ్ । పక్షం వృద్ధస్తు పూర్వస్యాం పఞ్చాహం పశ్చిమే సితః ॥ * ॥ విధిరత్నే చ ॥ శ్లో ॥ దినత్రయం తు బాలోఽయం ప్రాచ్యాముదితో భృగుః । తస్యామస్తవేళాయాం పక్షవృద్ధస్తథా బలః ॥ * ॥ ఆత్రేయే చ ॥ శ్లో ॥ పక్షం వృద్ధో భృగుః ప్రాచ్యాం త్ర్యహం బాల్యం తు జీవవత్ । ప్రత్యగ్దశాహం బాల్యం స్యాద్వార్ధం పఞ్చదినం తయోః ॥ * ॥ రత్నమాలాయాం చ ॥ శ్లో ॥ ప్రాగుద్గతశ్శిశురహస్త్రితయం సితస్స్యాత్పశ్చాద్దశాహమథ పఞ్చదినాని వృద్ధః । ప్రాచ్యాం తు పక్షమమరేన్ద్రగురుస్తు పక్షం ప్రాప్యేవ వాగితి వదన్తి వసిష్ఠముఖ్యాః ॥ * ॥ దామోదరీయే ॥ శ్లో ॥ ప్రాగ్బాలో దివసత్రయం దశదినం పశ్చాత్సితో వృద్ధతాం పఞ్చవాసరపశ్చకే చ లభతే పక్షం గురుస్సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యగభ్యుదితశ్శుక్రో దశాహం బాలభావగః । అస్యాం వృద్ధస్తు పఞ్చాహం గురుశ్చైవం ప్రచోదితః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషు జ్యోతిశ్శాస్త్రవచనేషు లఘుకాలస్మరణమాపద్విషయమ్ । తథా వృద్ధమిహిరః ॥ శ్లో ॥ బహవో దర్శితాః కాలా యే బాల్యే వార్ధకేఽపి వా । గ్రాహ్యస్తత్రాధికాశ్చైషా దేశభేదాదుదాహృతాః ॥ * ॥ అతస్సఙ్కటఏవ లఘుకాలో గ్రాహ్యః । దేశభేదః - విన్ధ్యాదిః । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ ప్రాక్పశ్చాదుదితశ్శుక్రః పఞ్చసప్తదినం శిశుః । విపరీతం తయోరస్తే వృద్ధస్తద్వద్గురోరపి ॥ * ॥ ఇతి బృహస్పతివచనోక్తకాలగ్రహణం వ్యవస్థితమిత్యర్థః । తథా వృద్ధగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ శుక్రో గురుః ప్రాక్పరతశ్చ బాలో విన్ధ్యే తథాఽవన్తిషు సప్తరాత్రమ్ । వఙ్గేషు హూణేషు చ షట్చ పఞ్చ శేషేషు దేశేషు దినత్రయం స్యాత్ ॥ * ॥ అతో

బృహస్పతివచన వ్యవస్థాపకం గార్గ్యవచనమ్, తేన ప్రాయేణాజ్ఞాయి, అన్యథా భృగువిధిరత్నాత్రేయరత్నమాలా శ్రీధరీయదామోదరాది వచనాని దత్తజలాఞ్జలీని స్యుః, అతో దేశభేదేన ఆపదా వా లఘుకాలపరవచనానిచ యోవ్యవస్థాపనీయో విద్వద్భిః । గ్రన్థాన్తరే భృగోః ప్రాగ్బాల్యం పఞ్చాహమితివచనం నసాధీయః, సంవాదవచనాభావాత్, బృహస్పతివచనస్య వఙ్గవహాణాదిదేశవిషయత్వాత్, భృగోః ప్రాక్త్ర్యహబాల్యస్య భృగ్వాద్యనేకవచనసిద్ధత్వాచ్చ తత్త్ర్యహమేవేతి సిద్ధమ్ । ఏవంజ్యోతిషార్ణవవచనైరేవ భృగోః ప్రాగస్తమయే పక్షవృద్ధత్వనిశ్చయాత్, పశ్చాదస్తమయే దశాహవృద్ధత్వ ప్రతిపాదనాముభయత్ర గురోః పక్షవృద్ధత్వ బాల్యత్వనిర్ధారణాచ్చాయమేవార్థో గ్రాహ్య ఇతి శాస్త్రీయః పన్థా ఇత్యలమ్। ప్రకృతమనుసరామః.

అత్రాధిమాసవిషయే కాలనిర్ణయే ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మ చ హవ్యం చ కవ్యం పరోత్సవం తథా । ఉత్తరే నియతం కుర్యాన్మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మ తథోత్సర్గం కామ్యముత్సవనష్టకాః । మాసవృద్ధౌ పరాః కార్యా వర్జయిత్వా తు పైతృకమ్ ॥ * ॥ దోషాపవాదసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ ఏకో మూర్ధాభవేదస్య స్యాచ్చమిత్రాంశగో యది । అన్యస్యాస్తమయే కాలే కుర్యాచ్ఛ్రావణమఞ్జసా ॥ ప్రథమోపాకృతిం చాపి కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఆత్రేయే చ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాద్వాఽన్యస్య సన్దర్శే చౌలం మౌఞ్జీం వినా శుభమ్ ॥*॥ ఇతి । అత్రాయం వివేకః — " ॥శ్లో॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వేశా జీవశుక్రకుజేన్దుజాః । శాఖాధీశే శక్తియుక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనం శుభమ్ ॥" ఇత్యాత్రేయదర్శనాచ్ఛుక్రే శక్తియుక్తే గురుమౌఢ్యేపి యజుశ్శాఖోపాకర్మ కర్తవ్యమ్, ఏవం శుక్రమౌఢ్యేపి గురౌ శక్తియుక్తే ఋగ్వేదోపాకర్మ కార్యమ్, ఏవమన్యతరమౌఢ్యేపి భౌమే శక్తియుక్తే సామోపాకర్మ కరణీయమ్, శాఖాధీశే శక్తియుక్త ఇతి హేతూక్తేః । అతో మౌఢ్యాదిదోషేషూపాకర్మవర్జనస్మరణం స్వశాఖాధీశస్య శక్త్యభావవిషయమ్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అనుప్తబీజే నృపతౌ వినష్టే సూతే మృతౌ రాష్ట్రసమాకులే చ । ఉత్సర్జనోపాకరణం న కుర్యాద్గ్రస్తేన్దుసూర్యే గురుణాస్తయానే ॥ * ॥ అనుప్తబీజ ఇతి ఓషధిప్రాదుర్భావస్తుతిః, వచనస్యాభా

భిప్రాయః, ఆశౌచం సర్వవిషయమితరత్ప్రథమోపాకర్మవిషయమ్ । అత్రోపాకర్మణ్యవశ్యం బ్రహ్మచారిభిర్వపనం కార్యమ్, “శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శిష్యం వాపయిత్వా” ఇతి కాత్యాయనస్మృతేః । శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ దీక్షాకాలేఽభిషేకే వ్రతనియమవిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ క్షురకర్మ న కర్తవ్యం చౌలాత్ప్రభృతు త్రయమ్ । తథోపనయనాదూర్ధ్వముపాకర్మవినా క్వచిత్ ॥ * ॥ కర్మాఙ్గత్వాత్తస్మిన్నేవ దినే క్షౌరం కార్యమ్, న పూర్వేద్యుః । చతుర్దశ్యాదష్టమ్యాం పౌర్ణమాస్యాం విహితత్వాచ్ఛిష్టాచారాచ్చ తస్మిన్నేవ దినే వ్రతినా క్షౌరం కార్యమ్, నాత్ర వారాది చిన్త్యమ్ । తథా జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ తారవారతిథిజా గుణాఽగుణాః నాత్ర సూత్రవిధివైభవాదతః । లగ్నమాత్రమనుకూలముజ్జ్వలం యత్ర దేవవిమృశేదుపాకృతౌ ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ వైధే కర్మణి తు ప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్ । సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీత మాతాపిత్రోర్మృతౌ తథా ॥ * ॥ అతోఽస్యాపి వైధత్వాదుపాకర్మక్షౌరే జన్మనక్షత్రకుజవారాది న చిన్త్యమ్ । కిమిదముపాకర్మ బ్రహ్మచారిణాముత గృహస్థానాముభయేషాం వా, నాద్యః గృహస్థైరప్యనుష్ఠీయమానత్వాత్, న ద్వితీయస్స్వాధ్యాయాఙ్గత్వాత్, న తృతీయః ప్రమాణాభావాత్ ? అత్రోచ్యతే ఉభయవిషయం తదితి, “శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామ్” ఇత్యాపస్తమ్బేన బ్రహ్మచారిణాముపాకర్మవిధానాత్, గృహస్థానాం చ “సమావృత్తో బ్రహ్మచారికల్పేన యథాన్యాయమితరః” ఇతి శౌనకస్మరణాచ్చ । అత్ర కల్పశబ్దప్రయోగాద్వ్రతే బ్రహ్మచారిభ్యో గృహస్థస్య కిఞ్చిన్న్యూనతావగమ్యతే, మేఖలాజినదణ్డధారణాభావాద్గృహస్థస్య విరుద్ధత్వాచ్చ । అత్రావిరుద్ధముపవీతధారణం తర్పణం హోమశ్చ । అత్ర భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ అథ యజ్ఞోపవీతస్య ధారణే కథ్యతే విధిః । స్నాత్వా శుద్ధశ్శుచౌ దేశే ప్రక్షాళితపదద్వయః ॥ సపవిత్రకరద్వన్ద్వః కృతోపస్పర్శనో ద్విజః । ఉపవిశ్యాసనే దార్భే ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః ॥ మన్త్రం సదైవముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రం గళే క్షిపేత్ । దక్షిణం బాహుముద్ధృత్య శిరస్యేవ సహ ద్విజః ॥ గృహస్థస్య వనస్థస్య సూత్రం ప్రతిపునఃపునః । మన్త్రస్యోచ్చారణాచామ ద్వితయం క్రమశస్స్మృతమ్ ॥ * ॥ తస్మాత్ప్రక్షాళితహస్తపాదో వాఽఽర్ద్రవస్త్రస్సన్నుపవిశ్య సజలప్య

సఋషిచ్ఛన్దోదైవతం మన్త్రముచ్చార్య యజ్ఞోపవీతం ధారయేన్నార్ద్రవ
స్త్రో న ప్రావృతో న తిష్ఠన్వా । అత్ర శాణ్డిల్యః ॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రవాసా న కు
ర్వీత కర్మ కిఞ్చిత్కథఞ్చన । రాక్షసం తద్ధి విజ్ఞేయం తస్మాత్తత్పరివర్జయే
త్ ॥ * ॥ అత్ర స్మృత్యన్తరమ్ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మణి సన్ధార్యముపవీతాదికం
నవమ్ । అనవం వా నవం వాపి పురాతనమిహ త్యజేత్ ॥ * ॥ అతశ్చ పూర్వ
ధృతోపవీతస్య త్యాగ ఏవ న ధారణమ్ । స్మృతిభాస్కరే ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీయ
జ్ఞోపవీతాదీన్నవానేవ తు ధారయేత్ । కటిసూత్రం నవం చైవ నవం వస్త్ర
ముపాకృతౌ ॥ * ॥ ఏవమేవ ప్రాజాపత్యాదివ్రతచతుష్టయే చ ॥ శ్లో ॥ మే
ఖలామజినం దణ్డం వస్త్రం యజ్ఞోపవీతకమ్ । పూర్వోపయుక్తాన్యుత్సృజ్య
ధారయేయుర్వ్రతే వ్రతే ॥ * ॥ కపర్దీ ॥ శ్లో ॥ ప్రజాపతిముఖాన్దేవానే
కైకం త్రిస్త్రిర్లోదకమ్ । ఉద్ధృత్య తర్పణం కుర్యాచ్ఛ్రవణం తైత్తిరీ
యకాః ॥ * ॥ తస్మాదిదమధీతవేదానాం గృహిణాం చావశ్యం కర్తవ్యమ్
తథా జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ అధీతవేదవిద్యానాం కర్తవ్యం హి ద్విజన
నామ్ । అధ్యాయాఙ్గమిదం ప్రోక్తమితి ప్రాహ చ భార్గవః ॥ * ॥ గోభిలః
॥ శ్లో ॥ అధ్యాయానాముపాకర్మ కుర్యాత్కాలేఽపరాహ్ణకే । పూర్వాహ్ణే
కే విసర్గస్స్యాదితి వేదవిదో విదుః ॥ * ॥ ఏవముత్సర్గస్య ప్రాక్కాలీనత్వే
తదకరణే ప్రాయశ్చిత్తార్థతయా "ఏవమన్యేష్వపతనీయేష్వదోషవత్సు"
ఇత్యనుక్తప్రాయశ్చిత్తేషు కర్మసు పాపాల్పీయస్త్వభూయస్త్వాభిప్రా
యేణ "సంవత్సరమాచార్యహితః" ఇత్యాదిభిర్విహితప్రాయశ్చిత్తః
కే "కామమన్యుభ్యాం వా జుహుయాత్, కామోఽకార్షీన్మన్యురకార్షీ
దితి వా జపేద్వా" ఇతి విహితజపః ప్రాతరేవ కర్తవ్యః నత్వపరాహ్ణే, ఉ
త్సర్గకాలత్వాభావాత్ । తదకరణనిమిత్తోఽయం హి జపః । యత్త్విదం వచ
మ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రవణేన తు యత్కర్మ ఉత్తరాషాఢసంయుతమ్ । సంవత్సరకృ
తోఽధ్యాయస్తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి తద్బహ్వృచవిషయమ్, తే
పాకర్మణశ్శ్రవణప్రధానత్వాత్ । శ్రవణాసమ్భవే శ్రవిష్ఠాసు కుర్యాత్
తథా జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ శ్రవిష్ఠాసు చ తత్కుర్యాచ్ఛ్రవణే కర్మ యద
చేత్ । తత్కర్మ సఫలం విద్యాదుపాకరణసంజ్ఞితమ్ ॥ * ॥ యచ్చాపర
వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ హ్యుత్త్వాషాఢనక్షత్రం నష్టపాత్పరతో యది । త

రాధ్యయనకృతంపుణ్యం సద్యోవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతితదపి ॥ శ్లో ॥ హస్తర్క్ష-
విష్ణువిశ్వేషు ఉపాకృతిరథర్వణామ్ ॥ * ॥ ఇతి హస్తాద్యన్యతమర్క్షే అథ
ర్వోపాకర్మస్మరణాత్తద్విషయమ్ । యజుశ్శాఖినాంతు " పిశ్వవిష్ణువసుషే
షు " ఇత్యుక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । నృసింహశ్చ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం శ్రవణ
ర్క్షేవా కర్తవ్యావాసవేఽపివా । వారుణేప్రోష్ఠపద్మాసి పౌర్ణమాస్యాము
పాకృతిః ॥ ఉభయోర్మాసిహస్తేవా పఞ్చమ్యాంవాద్వయోర్బుధః ॥ * ॥
జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ ॥ శ్లో ॥ సఙ్గవాత్ప్రాక్ప్రవణభం తమూర్ధ్వం వసుభం
యది । అమృతం యోగఇత్యుక్తం గ్రహణంపాపన్నదోషకృత్ ॥ మన్దవా
రం భౌమవారం ప్రోష్ఠపద్యామథాపివా । పౌర్ణమాసీసంయుతంచేదుపా
కర్మనకారయేత్ ॥ * ॥ అత్ర శ్రావణ్యాం మన్దభౌమవారయోగే నదో
షః, ప్రోష్ఠపద్యామితి విశేషితత్వాత్, " తారవారతిథిజాః " ఇతిస్మృతే
శ్చ ॥ శ్లో ॥ వారుణం భౌమవారేణ యుక్తం మరణదంభవేత్ । తస్మాత్తం
వర్జయేద్ధీమాన్మృత్యుయోగఇతీరితః ॥ శ్రావణ్యాం వారుణం శస్తం పౌర్ణ
మాస్యాం విశేషతః । వర్జయేత్ప్రోష్ఠపద్యాంతచ్ఛ్రావణ్యాంతు నదోష
కృత్ ॥ తస్మాత్కాలేషు సంప్రాప్తే నత్యజన్విబుధావిధిమ్ ॥ * ॥

ఉత్సర్జనవిషయేమనుః ॥ శ్లో ॥ పుష్యేతుఛన్దసాం కుర్యాద్బహిరు
త్సర్జనంద్విజః । మాఘశుక్లస్యవాప్రాప్తే పూర్వాహ్ణేప్రథమేఽహని ॥ * ॥
యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పౌష్యమాసేచరోహిణ్యామష్టకాయామథాపి
వా । జలాన్తేఛన్దసాంకుర్యాదుత్సర్గం విధివద్బహిః ॥ * ॥ అత్ర ఛన్దోగా
నాం విశేషమాహగోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఛన్దోగాభిహితాఙ్కుర్యుఃప్రాతరౌత్స
ర్గికక్రియామ్ । అపరాహ్ణేప్యుపాకర్మ పుష్యహస్తర్క్షయోర్ద్విజః ॥ * ॥
ఇతి । తదేవముత్సర్గాకరణప్రాయశ్చిత్తార్థమ్ " కామోకార్షీన్మన్యురకా
ర్షీన్నమోనమః " ఇతిమన్త్రమష్టోత్తరసహస్రం యథాశక్తివాప్రాతః
కాలేజపిత్వా అపరాహ్ణేస్నాత్వా ధౌతంపరిధాయమాధ్యాహ్నికీంక్రియాం
కృత్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖోవోపవిశ్య పవిత్రపాణిస్త్రిఃప్రాణానా
యమ్య సఙ్కల్ప్య యజ్ఞోపవీతంధృత్వా గృహస్థఃప్రతి యజ్ఞోపవీతమాచ
మ్య మన్త్రముచ్చారయేత్ । బ్రహ్మచారీతూపవిశ్యానన్తరం మేఖలాజినద
ణ్డాన్ "ఇయందురుక్తాత్" "మిత్రస్యచక్షుః" "సుశ్రవః" ఇతిమన్త్రైః

క్రమేణధృత్వాఽఽచామేత్ । అథాచార్యశ్శిష్యైస్సహస్నాత్వా ఉదఙ్ము
ఖ ఉపవిశ్య జలే నివీతీ ఋషితీర్థేన తిలాఞ్జలిభిః “ ప్రజాపతిం కాణ్డఋషిం
తర్పయామి ” ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైర్నవభిః కాణ్డఋషీనేకైకం త్రిస్తర్పయి
త్వాఽఽచమ్య వస్త్రం పరిధాయ గృహమాగత్యాగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్ని
ముఖాన్తం కృత్వా శిష్యైరన్వారబ్ధః ప్రజాపతిముఖాన్ ఋషీనన్వాహుతిభి
ర్హుత్వా ఆద్యానువాకాని షేత్వేత్యాదీంశ్చతురోధ్యాప్య జయాదీన్ హు
త్వా తన్త్రశేషం సమాప్యాభ్యుదయశ్రాద్ధం కృత్వా పుణ్యాహం వాచ
యీత । ఏవం ప్రత్యబ్దం శ్రావణ్యామేవోపాకర్మ కార్యమ్ । అత్ర కాత్యా
యనః ॥ శ్లో ॥ అకాలే చేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా । కా
లాతీతం తు యత్కార్యం కృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఇత్యుపాకర్మనిర్ణయస్సమాప్తః .

సమానప్రవరాదినిర్ణయః.

॥ శ్లో ॥ ఏకాదృష్యన్వయాచ్చైకాన్నిషిద్ధాయేకరగ్రహే । వ
క్ష్యేతాన్ సఙ్కలయ్యాహం సమానప్రవరాన్ స్ఫుటమ్ ॥ బ్రువీన్ఽగ్రేసమా
నార్షానాపస్తమ్బర్షిసమ్మతాన్ । తత్తత్సూత్రపరీహార్యం మతభేదం భణా
మ్యను ॥ జమదగ్నిశ్చ వత్సశ్చ సావర్ణిశ్చార్తిశాయనః ॥ * ॥ ¶ చిరజీవిప
జాబాలి § మణ్డూప్రాచీనయోగ్యకాః । వైరోహిత్యోభార్గవశ్చ చవనశ్చా
ప్నువానకః ॥ ఔగ్వారుపార్ష్ణిషేణాశ్చ మిథష్షోడశ నాన్వయుః । వీత
హవ్యశ్చవాధూలో యాస్కో మౌనశ్చ భార్గవః । మౌకస్సవేదసస్సప్తనో
ద్వహేయుః పరస్పరమ్ ॥ గృత్సమదశ్శునకో భార్గవో నాన్వయుర్మిథః ।
వ్యథ్యశ్వో మిత్రయుశ్చైవ భార్గవో నాన్వయుర్మిథః ॥ వైనశ్చ భార్గ
వః పార్థో నోద్వహేయుస్త్రయో మిథః । జామదగ్న్యాదయో హ్యష్టావిం
శతిస్తు భృగోర్గణః ॥ తేషాం భార్గవగోత్రేణ నాన్యోన్యం పాణిపీడనమ్ ।
గౌతమో యాస్య ఔచథ్య ఔశిజో వామదేవకః । బృహదుక్థో ఙ్గిరాః కుక్షీ
వానష్టౌ నాన్వయుర్మిథః ॥ భరద్వాజస్త్వగ్నివేశ్యో జాయన్తశ్శైన్యశైశిరీ ।
సర్వస్తమ్బః కుశశ్శృఙ్గో గార్గ్యాఙ్గిరసవాన్దనాః ॥ ఆత్కిలోమాతవచస్తో ఖా

¶ చిదజీవన్తి - చిరజీవన్తి ఇతి పాఠాన్తరమ్. § మాణ్డూ ఇతి పాఠాన్తరమ్.

ర్హాస్పత్యస్తథాకరః । § కాత్థిసస్తదశానోన్యోన్యం నకుర్యుఃపాణిపీడనమ్॥
కపిశ్చర్ఘృతకుయాహ్యరాఙ్గిరసా నాన్వయుర్మిథః । హరితాఙ్గిరసా కుత్స
యావవాశ్వోవస్పుబరీషకాః । మాన్ధాతాచవ డనోన్యోన్యం నకుర్యుఃపాణిపీడ
నమ్ ॥ కణ్వాజమీఢాఙ్గిరసో నెరరెరరమన్వయుః । విరూపాఙ్గిరసావష్టాదం
ష్ట్రిశ్చాపిరథీతరః ॥ బృహదశ్వశ్చ పత్సౌచ తేనోద్వహేయుఃపరస్పరమ్॥
ముద్గలస్తార్క్ష్యభార్గ్యశ్చాఙ్గిరసో నాన్వయుర్మిథః ॥ విష్ణువృద్ధస్త్రిసదస్యః
పురుకుత్సశ్చ గర్గకాః । భారద్వాజశ్చ హకపిశ్చ సాత్యకిర్బాదరాయణః ॥ పా
[illegible] తుజ్ఞినః । అరుణశ్చమిథశ్చైతే నోద్వ
హేయుశ్చ [illegible] ॥ చత్వారింశచ్చ శద్వృషభో గౌతమాద్యఙ్గిరోగణః । గో
త్రాఙ్గి [illegible] సాఖ్యేన విహేయుర్న కేమిథః ॥ అత్ర్యర్చనానసో బీజావాపా
[illegible] గాః । సుమఙ్గలో వాదరథ్యశ్చ వాత్స్యో నాన్వయుర్మిథః ॥ విశ్వా
మిత్ర [illegible] స్తంభౌల్బకీబవః । చకితో వారకో లూక యాజ్ఞవల్క్య
ధనం [illegible] ॥ శాలాఙ్కిర్బృహదగ్నిశ్చ బభ్రూ శాలావతౌదలాః । శాలఙ్కా
యనహారంణశ్శ్యామ [illegible] జాయినః ॥ దేవశ్రవో మాధుచ్ఛన్దో లో
హిత [illegible] స్తథా ॥ పరిధాపన [illegible] లకశైశిరికౌశికాః । కుశశ్చైద్రే
వతంస కాం [illegible] ః ॥ వైశ్వామిత్రశ్చతుస్త్రింశదేతేనాన్యో
న్యమన్వయుః । కాశ్యపో వైత్రవో రేభో దేవలశ్శాణ్డిలో సితః ॥ వాత్సరశ్చ
[illegible] నోద్వహేయుఃపరస్పరమ్ । వసిష్ఠేన్ద్రప్రమాదౌచ భరద్వసుప
రాశరౌ ॥ [illegible] మిత్రావరుణసంకృతీ । కుణ్డినో గౌరవీత
శ్చ దశైతే నాన్వయుర్మిథః ॥ అగస్త్యదాఢ్యపి [illegible] వాహో [illegible] నాన్వయు
ర్మిథః । ఇత్యాపస్తమ్బసూత్రోక్తసమానార్షేయనిర్ణయః ॥ * ॥

అత్ర బోధాయనః ॥శ్లో॥ గోత్రాణాంతు సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బు
దానిచ । ఊనపఞ్చాశదేతేషాం ప్రవరాఋషిదర్శనాత్ ॥ అవద్యోఽత్ర
గణేశస్తె హ్యష్టాదశగణాస్మృతీ । వినానువృత్తం తేష్వేతే వివహేయుర్గ
ణామిథః ॥ ఉపమన్యువసిష్ఠైస్తు తథా వాహుతగోత్రిభిః । సోమవాహో
యజ్ఞవాహశ్చాన్త్రవాహశ్చసామ్భవః ॥ అగస్తిభిర్వైతవహో శనకా [illegible]
[illegible] వాలకః । శరద్వన్తగకుమణ్డశ్చ గౌతమైర్నాన్వయుర్మిథః ॥ విశేషోఽత్ర

---

§ [illegible] త్తరమ్.

ద్వ్యాముష్యాయణానామితి బోధాయనోదితః । గౌతమైర్దీర్ఘతమసస్సోమకరుక్మరథభాగణాః । హారీతైశ్శఙ్ఖపిఙ్గలైర్దర్భస్తథా హైమగదాహ్వయః ॥ వసిష్ఠైరఙ్గిరాస్తద్వత్కణ్వైశ్చైవ గవాస్తథా । విశ్వామిత్రైర్గాలవశ్చ రేణుగాధినరౌ తథా ॥ వీతహవ్యైశ్శౌనక-రాష్ట్రగ్రీవస్త్ర్యాయనసాష్టణయః । శాలఙ్కాయనకాశ్చైతే నోద్వాహేయుః పరస్పరమ్ ॥ శ్యైకో వైణ్యర్షిర్వాదాసో వాధ్యశ్వైశ్శునకోత్రయః । తథా భాత్సవశైర్గ్లౌకకాశ్యపైరోన్నదుహ్యహానిర్మితః ॥ ఇత్యుహన్లాయనో ధూమ్రో జరద్వస్వైహవ్యకః । జాబాలో బభ్రుకేశస్సుసురస్సనజో బాదరాయణః ॥ ఏతేఽష్టానోద్వహేయుస్తే విశ్వామిత్రైరితీరితే । విశ్వామిత్రవసిష్ఠాభ్యాం లోకాక్షిర్నైవ లభ్యామ్వహేత్ ॥ విశ్వామిత్రభరద్వాజగోత్రాభ్యాం నోద్వహేత్కపిః । భరద్వాజస్తాభ్యాంతు నోద్వహేత్సఙ్కృతైరితి ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకాహ్యేతే తత్ర క్షేత్రజదత్తకౌ । పుత్రికాపుత్రఇత్యేతైస్త్రిభిర్ద్వ్యర్ష్యాగోత్రద్వయం త్రిభిః ॥ గోత్రాజ్ఞానేథ వేదోక్తముపనేతు రితస్మృతిః । సముద్వాహే పరిహారేత్తద్గోత్రప్రవరౌ తదా ॥ సమానార్షాం సగోత్రాం వా సపిణ్డాం నోద్వహేద్యది । మోహాత్కృచ్ఛ్రం తథా చాన్ద్రం మాతృపత్నీంతు పాలయేత్ ॥ మోహాద్గర్భోత్పన్నపత్నీబద్ధకృచ్ఛ్రం గర్భస్థుశాస్త్యపః । జ్ఞాత్వా దుద్వాహ్య గర్భశ్చేత్పుణ్యతల్పగతాం చరేత్ ॥ సహైన్ద్ర్యగ్న్యసయేస్సగర్భాగర్భోత్పన్నస్య నైవ తేత్ । నాస్త్యాగసపత్న్యాద్యారాంసస్త్రాస్త్రీం సప్తమాత్తుః ॥ సమానార్షాం సగోత్రాం వా నోద్వహేదుద్వహాన్పతేత్ ॥ * ౬.

సమానప్రవరశ్చ స్త్రీం సగోత్రం గృహ్యతోంస్మృతేః ।
విస్మృత్యబహుధా బహ్నగ్నకృత్యగప్రవరనిర్ణయః ॥
ఇతి ప్రవరనిర్ణయస్సమాప్తః.

సమానప్రవరనిర్ణయః.

అథాతస్సమానప్రవరం నిర్ణిష్యామో వంశపరమ్పరాప్రసిద్ధం గోత్రమ్ , తే జమదగ్న్యాద్యయస్సన్ననానాప్రవరాస్తే భార్గవచ్యవనాదయ ఏకద్విత్రిపఞ్చార్షేయాస్తేపునరేకోనపఞ్చాశత్తేషాం గోత్రభేదేపి మిథస్సమ్బన్ధావిశేషాత్తే సర్వే సమానప్రవరాస్తేషు చ భృగ్వఙ్గిరోగణయోః పఞ్చార్షేయేషు ఋషిత్రయానువృత్త్యా త్ర్యార్షేయేషు ఋషిద్వయానువృత్త్యావ

స్యాత్రప్రవరేష్వేకర్ష్యనువృత్త్యా చ తేసర్వేసమానప్రవరాః "॥ శ్లో ॥ పఞ్చానాం త్రిషు సామాన్యాదవివాహస్త్రిషుద్వయోః । భృగ్వఙ్గిరోగణేష్వేవ శేషే ష్వేకంనివారయేత్ ॥" ఇతి హేమాద్రిః । అత్రబోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఏకఏవ ఋషిర్యావత్ప్రవరేష్వనువర్తతే । తావత్సమానగోత్రత్వమన్యత్ర భృగ్వఙ్గిరోగణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాదస్మాభిర్విస్పష్టం సమానప్రవరాణాం సఙ్కీర్త్య కథవాగష్టాదశగణాభవన్తి "॥ శ్లో ॥ ఆరూఢపతితాపత్యం బ్రాహ్మణ్యాం శూద్రజశ్చయః । తౌపుభౌ ఽద్ధినష్టాలౌ సగోత్రాద్యశ్చజాయతే ॥" ఇతిబోధాయనస్మరణాత్సపిణ్డాం సగోత్రాం సమానప్రవరాంకన్యాం నోద్వహేయుః, స్వంస్వంగణంహిత్వా పరస్పరంగణాఃపరిణయేయుః, అత్రైకానువృత్త్యనృషిం వర్జయేయుః, తేషుఋషిభేదవాతభేదానుత్తరగ్రన్థే దాహరిష్యామః । అత్రాపస్తమ్బోక్తయే సమానాపేక్షయాస్తేనన్నుక్తాఃసమావనాః ॥ వా ॥ జామదగ్న్యవత్సాస్సావర్ణాజీవన్తి జాబాలైన్యాశాయనన్తైరోహిత్య జడమన్థపాప్రాచీనయోగ్య భార్గవ చ్యవనాప్లవానౌర్వాస్తిషేణాసాపాష్టాదశమునయోజమదగ్నిగణాస్తే మిథోనోద్వహేయుః । ఏవమాద్యాన్య స్యఋషిర్గణం విజ్ఞాతవ్యంత్ । వీతహవ్యయాస్కవాధూలమానమాక భార్గవసావేదసాస్సప్తమిథోనోద్వహేయుః । గృత్సమదశునకభార్గవాస్త్రయోమిథోనోద్వహేయుః । వాధ్యశ్వమిత్రయుర్భార్గవాస్త్రయోమిథోనోద్వహేయుః । వైన్యపార్థభార్గవాస్త్రయోమిథోనోద్వహేయుః । ఏతేఽష్టాదశమునయోభృగుగణాస్తేభార్గవేణమిథోనోద్వహేయుః । గౌతమాయాస్యౌచథ్య ఔశిజవామదేవాఙ్గిరసకాక్షీవతబృహదుక్థా అష్టౌ మిథోనోద్వహేయుః । భరద్వాజశుఙ్గాగ్నివేశ్యౌ జాయనవర్గస్తన్మౌద్గలశఙ్గశైశిరకిత్యనగర్గాఙ్గిరసబార్హస్పత్యకిలరౌతశునకమాతవచసాస్సప్తదశ మిథోనోద్వహేయుః । కపిఙ్గిరోభవ్యయానారుక్షీయశ్చత్వారో మిథోనోద్వహేయుః । హారితాఙ్గిరసాస్సరీవయావనాశ్వమాన్ధాతృకుత్సాస్షణ్మిథోనోద్వహేయుః । కణ్వాజామీడాఙ్గిరసాస్త్రయోమిథోనోద్వహేయుః । విరూపరథీతరాఙ్గిరసపార్షదశ్వాష్టదంష్ట్రకపశ్చమిథోనోద్వహేయుః । ముద్గలాఙ్గిరసభార్మ్యాశ్వతార్క్ష్యాశ్చత్వారోమిథోనోద్వహేయుః । విష్ణువృద్ధశతమర్షణపుత్సకుత్సత్రిబాదరాయణానావమిత్యాసగవిపార్శ్వకి పార్శ్వకాస్యారు

తిధూన్వాఙ్గిరస పౌరకుత్స త్రసదస్యూనాశ్చతుర్దశ మిథో నోద్వహేయుః । గౌత
మాద్యష్టగణాశ్చతుః పఞ్చాశత్సు నయోఽఙ్గిరోగణాస్త్వఙ్గిరసా మిథో నోద్వ
హేయుః । అత్ర్యర్చనానసశ్యావాశ్వగవిష్ఠిరాతిథివామరథ్యసుమఙ్గలబీ
జావాపినోఽష్టౌ మిథో నోద్వహేయుః । విశ్వామిత్ర దేవరాత చకితమనస్త
న్త్రౌల్వకీవారక ... జ్ఞవలోద్యలూకబృహదగ్నిబభ్రు శాలాలి శాలాతశాలం
కాయన కాలబమాఖ్యాలవశౌ మత కామకాయన నైవత్రేవ సహైవతరసాజ్యము
షు ఛన్దస ధనఞ్జయాష్టక లోహితపారాణ పరిధాపయాతి ల శుఙ్గకత శైశి
రిఘుశాఘుమర్షణ కౌశికాశ్చతుస్త్రింశన్మిథో నోద్వహేయుః । కాశ్యపవ
త్సారనైధ్రువ రేభ శణ్డిల దేవలాసితాస్సప్త మిథో నోద్వహేయుః । వసిష్ఠేన్ద్ర
ప్రమదభరద్వసు పారాశరశక్తికుణ్డిన మైత్రావరుణ పూతిమాష సజర్జరి గౌర
వీతా దశ మిథో నోద్వహేయుః । అగస్త్యదాల్భ్యచ్యుతేధ్మవాహోత్ర
యో మిథో నోద్వహేయుః । ఇత్యాపస్తమ్బో బాహుల్యేఽభిరుపమన్యుర్వసి
ష్ఠైస్సానస్భశాన్తవాహ యజ్ఞవాహ సోమవాహాగస్త్యభిర్నోద్వహేత్కౌణ్డి
న్యైర్వసిష్ఠైః కారేణుపాలౌ శనసా గౌతమైర్నోద్వహేయుః ॥ * ॥ ఇతి ।
బోధాయనః ॥ వా ॥ ఋతుగణసోమరాజదైర్ఘ్యతమసా గౌతమైర్వైఙ్గపిఙ్గళకర్భ
హేమగవాహారీతైస్సణ్డశంబహైవగవాఙ్గిరసావసిష్ఠైర్గాలవరేణుగాధినరావి
శ్వామిత్రైశ్శాలంకాయన శార్కరాక్షి సాఙ్కృతిజేపన్యాయనావీతహవ్యై
ర్నోద్వహేయుః । కాశ్యపైస్సోమనైధ్రువశ్శౌనకో వాధ్రౌలైర్వోదాసో గా
ర్త్సమదవైశ్వన హోత్రో నోద్వహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనో జాలకి
బాభ్రకి బాదరాయణ మూకపతఞ్జధూమ్రజరశ్రేకహవ్యవిశ్వామిత్రైర్నోద్వ
హేయురిత్యేకే । భరద్వాజవిశ్వామిత్రాభ్యాం కపిర్వసిష్ఠవిశ్వామిత్రాభ్యాం
లోకాక్షిర్భరద్వాజకతాభ్యాం శృఙ్గశైరిర్నోద్వహేదితి సర్వేఽప్యాస్తామాద్యాము
ష్యాయణాగపుత్రికాపుత్ర దత్తక్షేత్రజాః గోత్రద్వయం పరిహరేయుః । అజ్ఞా
తగోత్రా ఉపనేతృగోత్రప్రవరౌ పరిహరేయుః । మోహాత్సపిణ్డాం సగోత్రాం
సమానప్రవరాం వివాహే ప్రాజాపత్యం తు కుర్యాన్మిత్వా హోమం చ, తాం మాతృ
వత్పరిపాలయేత్, జ్ఞానాచ్చాన్ద్రాయణమ్, తస్యాం కామతో గర్భోత్పాద
నే అబ్దకృచ్ఛ్రం కుర్యాత్ । సగర్భగ కాశ్యపో భరద్వాజో వాఙ్గిరసః ప్ర
జోత్పాదే గర్భమనైష్యవస్సనాగాపయేత్, ... గురుతల్పవ్రతం ...

ఇదమిదానీం నిరూప్యతే కా నామ కన్యా వివాహ్యా కీదృశీ వాత్యాజ్యేతి। అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డా చ యా మాతురసగోత్రా చ యా పితుః । సా ప్రశస్తా ద్విజాతీనాం దారకర్మణి మైథునే ॥ * ॥ మాతృసన్తానే పునరసగోత్రత్వే న వివాహోపాప్తిస్తి తన్నిషేధార్థమసపిణ్డేతి, తతశ్చ మాతుః ప్రపితామహస్య కూటస్థత్వాత్తత్సన్తానేషు పఞ్చమావధి సాపిణ్డ్యస్మరణాద్వరస్య చతుర్థపఞ్చమీ వా కన్యా న వివాహ్యేత్యుక్తం భవతి చకారాత్। పితుశ్చాసపిణ్డా ప్రశస్తా । అయమర్థః — పితృసన్తానే సప్తమావధి సపిణ్డత్వస్మరణాత్పిత్రాద్యైః షడ్భిః పుత్రాద్యైః షడ్భిస్సహ మధ్యస్థస్య కూటస్థస్య సప్తమత్వాత్తేషు యతస్సన్తానభేదస్తమాదాయ సఙ్ఖ్యాయ సప్తమీమతీత్యవరసాష్టమీ వివాహ్యేతి । ఏభ్యోఽన్యత్ర సపిణ్డత్వేన వివాహాప్రసక్తే సమాభూదిత్యసగోత్రేత్యుక్తమ్, చకారాత్సమానప్రవరా చ, తతశ్చ పఞ్చమావధి మాతృసపిణ్డా సప్తమావధి పితృసపిణ్డా సమానప్రవరా పితృగోత్రా చ నోద్వాహ్యేతి సిద్ధమ్ । పితృగ్రహణాన్మాతృసగోత్రాపరిణేయా । నను " సగోత్రాం మాతురప్యేకే నేచ్ఛన్త్యుద్వాహకర్మణి " ఇతి వ్యాసస్మరణాత్కథం సా వివాహ్యేతి చేన్న, పుత్రికాకరణే తస్యాస్త్యాగాభావేన గోత్రనివృత్త్యభావాద్దౌహిత్రస్య ద్వ్యాముష్యాయణత్వేన మాతృసగోత్రానిషేధపరత్వాత్తస్య, తచ్చ సూచితమేక ఇతి వదతా । ఏవమ్ " మాతృగోత్రాం తథైవ చ " ఇత్యాదికం ద్రష్టవ్యమ్ । అనీదృశీ మాతృసగోత్రా వివాహ్యైవ, మనునా మాతురసగోత్రేత్యనుక్త్వా అసపిణ్డేత్యుక్తేః । సాపిణ్డ్యావధిమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేత్ । అనన్యపూర్వికాం కాన్తామసపిణ్డాం యవీయసీమ్ ॥ అరోగిణీం భ్రాతృమతీమసమానార్షగోత్రజామ్ । పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృతస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యః - ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచర్యం తపో భైక్ష్యం సన్ధ్యయోరగ్నికర్మ చ । స్వాధ్యాయో గురువృత్తిశ్చ చర్యేయం బ్రహ్మచారిణః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తబ్రహ్మచర్యవిప్లవే ప్రాయశ్చిత్తమకృత్వా నోద్వహేదిత్యర్థః । అనన్యపూర్వికామ్ - దానేన భోగేన వాఽన్యేనాపరిగృహీతామ్, అసపిణ్డామ్ - మాతృతః పితృతశ్చ ఏకశరీరావయవాన్వయరహితామ్, యవీయసీమ్ - అత్ర విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ వర్షైరేకగుణాం భార్యా

ముద్వహేత్త్రిగుణోవరః । ద్వ్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాంవా వయోమాత్రా వరాచయా ॥ * ॥ వయోమాత్రావరేత్యుక్తైర్ద్విత్రైస్త్రిభిర్వామాసైరూనానోద్వాహ్యా । నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ హీనాఙ్గామధికాఙ్గాంచ వరాద్దీర్ఘాం వయోఽధికామ్ । నోపేయాద్గర్భిణీంనారీం దీర్ఘమాయుర్జిజీవిషుః ॥ * ॥ అరోగిణీమ్ - ॥ శ్లో ॥ వాతవ్యాధ్యశ్మరీకుష్ఠమేహోదరభగన్దరాః । అర్శాంసిగ్రహణీత్యష్టౌ మహారోగాఃప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమహారోగరహితామ్ । భ్రాతృమతీమ్ , పుత్రికాకరణశఙ్కయా । అసమానార్షగోత్రజామ్ - గోత్రం ప్రసిద్ధమ్ , ఋషేరిదమార్షమ్ , ప్రవరఇత్యర్థః । సమానతా మాతృతో వేదితవ్యా । గోత్రప్రవరౌ పృథక్పృథక్పగ్యాదానే నిమిత్తమ్ । అసమానగోత్రజా అసమానప్రవరాచ వివాహ్యేత్యర్థః “ అసమానప్రవరామసగోత్రాం భార్యాం విన్దేత ” “ పరిణీయసగోత్రాంతు సమాన ప్రవరాం తథా ” ఇతిచ భేదేనస్మరణాత్ । పఞ్చమాదిత , మాతృతః మాతృసన్తానే పఞ్చమాదూర్ధ్వమ్ , పితృతఃపితృసన్తానె సప్తమాదూర్ధ్వం సాపిణ్డ్యం నివర్తతఇతి శేషః, అతఏవ న్యాయాః పఞ్చమసప్తమాతిక్రమే సాపిణ్డ్యాభావాద్వివాహోనిర్వివాదః । కించ “ పిత్రాదయుష్షట్సపిణ్డాఃపుత్రాదయష్షట్ ఆద్యస్సప్తమః , సన్తానభేదేఽపి యతస్సన్తానభేదస్తమాదాయ గణయేద్యావత్సప్తమఇతి సర్వత్రయోజనీయమ్ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణవ్యాఖ్యాతమ్ । ఏతచ్చ సాపిణ్డ్యమేకశరీరావయవాన్వయేన వేదితవ్యమ్ “ అఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భవసి ” “ ప్రజామనుప్రజాయసే ” “ ఏతద్వాట్కౌశికం శరీరం త్రీణిమాతృతస్త్రీణిపితృతస్త్వఙ్మాంసరుధిరాణిమాతృతస్స్నాయ్వస్థిమజ్జానఃపితృతః ” ఇతితత్రతత్రావయవాన్వయప్రతిపాదనాత్ । నిర్వాప్య పిణ్డాన్వయేన సాపిణ్డ్యవర్ణనె మాతృసన్తానె భ్రాతృపితృవ్యాదిషుచసాపిణ్డ్యం నస్యాత్ , సముదాయశక్త్యఙ్గీకారేణ రూఢిపరిగ్రహే తత్రతత్రావగమ్యమానావయవశక్తిఃపరిత్యక్తాస్యాత్ , తతశ్చాయమవయవశక్త్యావర్తమానస్సపిణ్డశబ్దో నిర్మన్థ్య పఙ్కజాదిశబ్దవన్నియతవిషయఏవేతిచవ్యాఖ్యాతమ్ । చన్ద్రికాయాం పునరేకోద్దేశ్యావచ్ఛేదేన ఏకక్రియాన్వయినస్సపిణ్డాఇత్యుక్త్వా భ్రాతృపితృవ్యాది సాపిణ్డ్యసిద్ధావపి స్వస్రదుహితృమాతృష్వసృమాతులతద్దుహితౄణామపి పిణ్డదాతృత్వేన సాపిణ్డ్యాభావాత్త్వేనా

లేపభాక్త్వేనవా ఏకైకక్రియాన్వయిత్వాభావేన సాపిణ్డ్యం నస్యాత్, తత
శ్చ పఞ్చమాత్సప్తమాదిత్యాదివచననిచయవైయర్థ్యం స్యాత్, ఏవంచస
తి మాతులసుతాదీనామేకపిణ్డక్రియానుప్రవేశాభావేనా సపిణ్డత్వాత్తద్వి
వాహస్సిధ్యతీతి గూఢాభిసన్ధీనాం నిర్వాప్యపిణ్డాపేక్షయా సాపిణ్డ్యకథన
మాగ్రహకృతమితిసువ్యక్తమ్। నిర్వాప్యపిణ్డాపేక్షయా సాపిణ్డ్యవర్ణనమ
యుక్తమ్ "॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం పఞ్చసు పిత్రాదిష్వధఃపుత్రాదిపఞ్చసు। స్మృ
తం సజాతిసాపిణ్డ్యమేతత్సన్తతిజేష్వపి ॥" ఇతివచనవిరోధాపత్తేః। అతః
"॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః। సప్తమః పిణ్డద
స్తేషాం సాపిణ్డ్యం సప్తపూరుషమ్ ॥" ఇతి బ్రాహ్మోక్తసాపిణ్డ్యమ్,
"॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డో యస్తస్య తస్యధనంభవేత్।" "పుత్రాభావే
సపిణ్డమాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చదద్యుః" ఇతి వానుగౌతమాద్యుక్తదాయ
భాక్త్వమౌర్ధ్వదైహికకర్తృవిషయమ్, "అప్రత్తానాంతుస్త్రీణాం సాపి
ణ్డ్యం త్రిపూరుషంవిజ్ఞాయతే" ఇతివసిష్ఠవచనమాశౌచవిషయత్వేన తత్ప్ర
కరణే విజ్ఞానేశ్వరాదిభిరుదాహృతమ్, అతోవివాహవిషయే బహుస్మృతిసి
ద్ధత్వాన్మాతృతః పఞ్చమావధికం సాపిణ్డ్యమితినిరవద్యమ్। ఏవంచ సపిణ్డా
సమానగోత్రాసమానప్రవరాసు భార్యాత్వమేవ నోపపద్యతఇతి విజ్ఞానే
శ్వరః, పాతిత్యాదిదోషప్రసక్తిరితిభావః। అతఃప్రామాణికానాం పఞ్చ
మాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవవివాహోపర్యనుయోజ్యః। తథామనుః ॥ శ్లో ॥
అసపిణ్డాచయామాతుః ॥ * ॥ ఇతి। యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమా
త్సప్తమాదూర్ధ్వమ్ ॥ * ॥ ఇతి। గౌతమశ్చ ॥ వా ॥ అసమానప్రవరైర్వివా
హఊర్ధ్వంసప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యోబీజినశ్చ మాతృబన్ధుభ్యః పఞ్చమాత్ ।*॥
ఇతి। శఙ్ఖశ్చ ॥ వా ॥ దారానాహరేత్సదృశాన్ సమానార్షేయానసమ్బ
న్ధానాసప్తమ పఞ్చమాత్పితృమాతృబన్ధుభ్యః ॥ * ॥ అత్రాజభివిధౌ। పి
తృమాతృబన్ధుభ్యస్సప్తమపఞ్చమపూరుషైరసమ్బద్ధాం కన్యాముద్వహే
దిత్యర్థః। వసిష్ఠశ్చ ॥ వా ॥ అసమానార్షేయామస్పృష్టమైథునాం యవీ
యసీం భార్యాం విన్దేత ॥ * ॥ పఞ్చమీం మాతృబన్ధుభ్యస్సప్తమీం పితృ
బన్ధుభ్యఇతి శేషఇతివ్యాఖ్యాతమ్। హారీతశ్చ ॥ వా ॥ శ్వేత్రికుష్ఠ్య
దరిద్రాత్వాన్ముయామయల్లాపయురనార్షేయమబ్రహ్మ సమానార్షేయమిత్యేతా

న్యపతితాన్యపి కులానివర్జనీయానిభవన్తి, కులానురూపాఃప్రజాభవన్తీత్యాదితఃషడయజ్ఞత్వాదనార్షేయమవేదత్వాదబ్రహ్మ్యాపకకులత్వాత్సమానార్షేయమితి, తస్మాత్సప్తపితృతఃపరీత్య పఞ్చమాతృతోఽసపిణ్డామసగోత్రామసమానార్షేయాం భార్యాంవిన్దేత॥*॥ ఇతి। ఇయంపఞ్చసప్తపూరుషాన్తర్యాఖ్యాతావాపరావేతి మాతృతఃపఞ్చపురుషాన్ పితృతస్సప్తపురుషాన్ పరీక్ష్య తదర్వాక్తనీం సపిణ్డాంపరిత్యజ్య పఞ్చసప్త పురుషాదూర్ధ్వవర్తినీమసపిణ్డాముద్వహేదిత్యర్థః। పైఠీనసిః॥ వా॥ అసమానార్షేయాం కన్యాంపఞ్చమాతృతఃపరిహరేత్సప్తపితృతః॥*॥ విష్ణుశ్చ॥ వా॥ అసగోత్రామసమానప్రవరాం భార్యాం విన్దేతమాతృతఃపఞ్చమాదూర్ధ్వం పితృతస్సప్తమాత్ ॥*॥ నారదశ్చ॥ శ్లో॥ ఆసప్తమాత్పఞ్చమాచ్చ బన్ధుభ్యఃపితృ మాతృతః। అవివాహ్యాసగోత్రాచ సమానప్రవరా తథా॥*॥ ఏతానివచనాని "సగోత్రాయదుహితరం నప్రయచ్ఛేన్మాతుశ్చ యోనిగోత్రసమ్బన్ధేభ్యః" ఇతిసూత్రవ్యాఖ్యానేలిఖితాని। ఏతాని మన్వాదివచనాని పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం వివాహవిధిముఖేన తదర్వాక్నిషేధపరాణి। అతఏవచన్ద్రికాయాం తదర్వాగ్వివాహేప్రత్యవాయపరాణి మన్వాది వచనాన్యుదాహృతాని। తత్రమనుః॥ శ్లో॥ పైతృష్వసేయీం భగినీం స్వస్రీయాం మాతురేవచ। పితుశ్చ భ్రాతు రాప్తస్య గత్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్॥ ఏతాస్తిస్రస్తుభార్యార్థేనోపయచ్ఛేత బుద్ధిమాన్। జ్ఞాతిత్వేనానుపేయాస్తాఃపతత్యభ్యుపయన్నధః॥*॥ తత్రైవనారదశ్చ॥ శ్లో॥ సప్తమాత్పఞ్చమాదర్వాగ్బన్ధుభ్యఃపితృమాతృతః। అవివాహ్యాసగోత్రాచ సమానప్రవరాతథా॥*॥ తత్రైవవిష్ణుశ్చ॥ శ్లో॥ పఞ్చమాత్సప్తమాద్ధీనాం యఃకన్యాముద్వహేద్ద్విజః। గురుతల్పీసవిజ్ఞేయస్సగోత్రాంచైవముద్వహన్॥*॥ గురుతల్పీ-గురుతల్పవ్రతార్హ ఇత్యర్థః। అత్రైవమరీచిశ్చ॥ శ్లో॥ పఞ్చమేసప్తమేచైవ యేషాంవైవాహికీక్రియా। క్రియాపరాఅపిహితే పతితాశ్శూద్రతాంగతాః॥*॥ ఇతీదంవచనం పాయణీయేచన్ద్రికాయాంచోదాహృతమ్। ఆపస్తమ్బశ్చ॥వా॥ అథఃపతనీయానిస్తేయమాభిశస్త్యం పురుషవధోబ్రహ్మోజ్ఝంగర్భశాతనం మాతుఃపితురితియోనిసమ్బన్ధేసహాపత్యేస్త్రీగమనమ్॥*॥ ఇతి।

యోనిసమ్బన్ధాః - పఞ్చమ సప్తమ పురుషాన్తర్వర్తిన్యః, తాసాం గమనం పతనీయమతస్తానోద్వాహేదిత్యర్థః । గౌతమశ్చ ॥ వా ॥ బ్రహ్మహాసురాపి గురుతల్పగ మాతాపితృ యోనిసమ్బన్ధాగస్తైన నాస్తిక నిన్దిత కర్మాభ్యాసి పతితాత్యాజ్య పతితత్యాగినః పతితాఃపాతక సంయోజకాశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । మాతృపితృయోనిసమ్బన్ధాః - " ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యో బీజినశ్చమాతృబన్ధుభ్యఃపఞ్చమాత్ " ఇతి తేనైవోక్తేస్తదన్తర్వర్తిన్యఇత్యర్థః । తా మాతృతఃపితృతఃపఞ్చమ సప్తమపురుషాన్తర్వర్తినీర్గచ్ఛతీతి మాతృపితృయోనిసమ్బన్ధాగః, సచబ్రహ్మహాదిసహపాఠాత్పతితఇత్యర్థః । అతస్తాన వివాహ్యాః । తథా చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీసన్తతిస్తథాపుంసామవివాహ్యాఉభేమతే । స్త్రీపుంసోఽస్తువివాహ్యస్యాత్పఞ్చమాత్సప్తమాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతోవివాహే పఞ్చమాన్తంకన్యాసాపిణ్డ్యం మాతృపక్షే సప్తమాన్తం పితృపక్షఇతి సిద్ధమ్ । ఏవం పఞ్చమసప్తమాన్తంకన్యాసాపిణ్డ్యస్మరణం సజాతీయవిషయమేవ । తథా విజ్ఞానేశ్వరీయే ॥ వా ॥ " పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతఃపితృతస్తథా " ఇతిపఞ్చమ సప్తమావధికం సాపిణ్డ్యం వ్యాఖ్యాయ, ఏతచ్చ సమానజాతీయవిషయేద్రష్టవ్యమ్, విజాతీయవిషయేతు విశేషః, తథా శఙ్ఖః " ॥ శ్లో ॥ యద్యేకజాతాబహవః పృథక్క్షేత్రాఃపృథగ్జనాః । ఏకపిణ్డాఃపృథక్శౌచాఃపిణ్డస్త్వావర్తతేత్రిషు ॥ " ఏకజాతాః - ఏకస్మాద్బ్రాహ్మణాదేర్జాతాః, పృథక్క్షేత్రాః - భిన్నజాతీయాసు స్త్రీషుజాతాః, పృథగ్జనాః - సమానజాతీయాసు భిన్నాసు స్త్రీషు జాతాః, ఏకపిణ్డాః - సపిణ్డాః, పిణ్డస్త్వావర్తతేత్రిషు - త్రిపూరుషమేవ సాపిణ్డ్యమిత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతిప్రతిపాదితమ్ । పృథగ్జనాఇతి బీజపితృవిషయమ్, " ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యోబీజినశ్చ " ఇతి నియోగవిషయమ్, తదేవమ్ " చతుర్థీముద్వహేత్కన్యామ్ " ఇతివచనమదృష్టమూలం మానుషంవా ఆర్షంవా విజాతీయవిషయమేవేతి శేముషీవిశేషజుషాం విదుషాం సువ్యక్తమ్ । విజాతీయస్య సాపిణ్డ్యాభావేన చతుర్థీవివాహస్యావ్యాహతత్వాత్సజాతీయానాంతు సపిణ్డత్వేన నిషిద్ధత్వాత్ " గురుతల్పీ సవిజ్ఞేయః " ఇతిగురుతల్పవ్రతాతిదేశాచ్చ పఞ్చమసప్తమాధోవర్తినీ వివాహవ్యావర్జనీయత్వాదవర్జనీయమ్, అతో నిష్ప్రమాణికోఽయం తదర్థ్యాశ్చివా

వాః । ఆచారదర్శనాత్తన్మూలం ప్రమాణం కల్ప్యమితి చేన్న, అకృత్యానామపి తత్కల్పనప్రసక్తేః । ప్రత్యక్షప్రబలప్రమాణవిరోధాన్న తత్కల్పనమితి తుల్యమ్, తదర్వాగ్వివాహనిషేధపరవచనానాం భూయస్త్వాద్బలీయస్త్వాచ్చ । హన్తైవం తర్హి లోకాచారో విహన్యత ఇతి చేత్కిముక్తవ్యమ్, నిషిద్ధకరణవిహితాకరణాభ్యాం స్వతో విహతత్వాత్ । యథాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిన్దితస్య నిషేవణాత్ । అనిగ్రహాచ్చేన్ద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ విహితో వివాహః, తదర్వాఙ్నిషిద్ధశ్చ । తర్హి లోకో భృశం కుప్యతీతి చేత్కుప్యతు కామమ్, కిం కుర్మో వయమ్, మహర్షయో హ్యేవమస్మార్షుః, అహహ! నిషేద్ధౄణాం మహర్షీణాం కిం తదానీమేవం నావోచః, నిషేధే లోకః కుప్యతీతి జల్పన్తు మునయః, తదుక్తం కేన కర్తుం శక్యతే లోకాచారః ప్రమాణమితి చేన్నైవమ్, విహితకరణస్యైవాచారత్వాత్, అన్యథా అకృత్యకరణస్యాప్యాచారత్వప్రసక్తేః । తస్యైవ లోకే బాహుల్యాదకృత్యమాచారో న భవతీతి చేత్సత్యమ్, కిం కిమకృత్యమ్? నిషిద్ధకరణమితి చేత్తర్హి పఞ్చమాదర్వాగ్వివాహస్య నిషిద్ధత్వేనాకృత్యం త్వయైవోపపాదితమ్, నైతదకృత్యం వ్యభిచారాదివల్లోకే గర్హావిరహాత్, మైవమ్, వృథాపాక గ్రామయాజక భృతకాధ్యాపక వేదవిప్లావక మాహిషిక వార్ధుషికాదివృత్తస్యాపి ప్రామాణ్యప్రసక్తేః, నహి తేషు లోకగర్హాస్తి ప్రత్యుత ప్రశంసైవ, అతస్తాదృశాచారభూయస్త్వనిబన్ధనో గర్హావిరహస్తస్యాపి తథాత్వాచ్చ । న హి తావతా తస్యాచారత్వం శాస్త్రస్యాన్యథాత్వం వా, తర్హి శిష్టాచారః ప్రమాణమితి చేత్సత్యమ్, కో నామ శిష్టః? “ ॥ శ్లో ॥ ధర్మేణాధిగతో యైస్తు వేదస్సపరిబృంహణః । తే శిష్టా బ్రాహ్మణా జ్ఞేయాః శ్రుతిప్రత్యక్షహేతవః ॥ ” ఇతి బోధాయనోక్తలక్షణవిశిష్ట ఇతి చేత్తర్హి, “ శ్రుతిప్రత్యక్షో ధర్మాధిగమే హేతుర్యేషాం తే శ్రుతిప్రత్యక్షహేతవశ్శిష్టాః ” ఇతి చన్ద్రికాయాం వ్యాఖ్యాతత్వాద్వేదవిదో విహితానుష్ఠాయిన ఏవ శిష్టాః । తతశ్చ పఞ్చమాదర్వాఙ్నిషిద్ధో వివాహస్తత ఊర్ధ్వం శాస్త్రైర్విహితస్తత్ర కిమాచరన్ శిష్టా ఇతి స్వయమేవ పరామృశతు భవాన్ । తతశ్శాస్త్రముల్లఙ్ఘ్య యుక్తిశ్చ తేన ధర్మహానే [illegible] ” [illegible]

ర్థాపనః ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్తువేదోవిఖ్యాతో ధర్మశాస్త్రంతువైస్మృతిః । తే
సర్వార్థేష్వమీమాంస్యే తాభ్యాంధర్మోహినిర్బభౌ ॥ యోఽవమన్యేత తే
మూలే హేతుశాస్త్రాశ్రయాద్ద్విజః । ససాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో
వేదనిన్దకః ॥ * ॥ ప్రచేతాశ్చ ॥ శ్లో ॥ అమీమాంసాబహిశ్శాస్త్రా యేచా
న్యే వేదనిన్దకాః । యద్బ్రూయుర్న చ తత్కుర్యుర్యేద్వాధర్మోహి నిర్బ
భౌ ॥ * ॥ అమీమాంసాః - " ॥ శ్లో ॥ ఆర్షంధర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్ర
విరోధినా । యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే సధర్మంవేద నేతరః ॥ " ఇత్యుక్తావా
పోద్వాపరహితా ఆపాతప్రతీతార్థమాత్రగ్రాహిణః । బహిశ్శాస్త్రాః -
" యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య " " ॥ శ్లో ॥ స్వాభిప్రాయకృతంకర్మయ
త్కించిద్విధివర్జితమ్ । క్రీడాకర్మేవబాలానాం తత్సర్వంస్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ "
ఇత్యుక్తాకారాః । అహోమూర్ఖవాదోఽయమ్, లోకేచతుర్థీవివాహస్య
వ్యాహతత్వాత్కిం వికత్థసే కిమనేన శవముష్టిన్యాయేన గృహీతగ్రహణే
న " ॥ శ్లో ॥ శఠాకృపిహితచారిత్రో యస్స్వాభిప్రాయమాశ్రితః । శా
స్త్రాతిగస్స్మృతోమూర్ఖో ధర్మతన్త్రోపరోధనాత్ ॥ " ఇతిబోధాయనోక్త
లక్షణోమూర్ఖఃకోనామేతి విమృశ్యతాం శాస్త్రాతిగోవాశాస్త్రార్థాను
ష్ఠాయీవేతి । కుబ్రాహ్మణస్యాయం స్వభావః యదాత్మానం మహన్నిన్ద
యా మహాబ్రాహ్మణంకరోతి । నను " చతుర్థీముద్వహేత్ " ఇతి కేనచిద్వచ
నేనాపి చతుర్థీవివాహోఽపి విహితఇతి చేన్న, పదాహవనీయన్యాయేనత
స్యవిధినిషేధపరవచనశతబాధితత్వాత్ । నచవైపరీత్యప్రసఙ్గః, భూయ
సాం వచనానాం బలీయస్త్వాదర్వాగ్వివాహే పాతిత్యస్మరణాచ్చ । అత
ఏవ వచనవికల్పస్సంకల్ప్యతే విజాతీయవిషయత్వేనాస్య చరితార్థత్వాచ్చ ।
నచాన్యవిషయభేదకల్పనం యథాశ్రుతార్థస్య స్వతఃప్రాప్తత్వాద్వచ
నాన్తరనైరపేక్ష్యేణ స్వార్థసమర్థనస్య యుక్తత్వాత్, హన్తతేమీమాంసా
వైదగ్ధ్యం దగ్ధం సన్దిగ్ధంవా న్యాయవిశేషవచనాపర్యాలోచనయా కస్యచి
చ్ఛబ్దస్యార్థసమర్థనానుపపత్తేః । కింసర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయో విస్మృ
తః । నహితత్కారణంలోకే ఇతికర్తవ్యతాభాగమితిహి న్యాయవిదోవిదుః ।
కింఫలవాన్స్మృతివిరోధేన తస్యైవ చతుర్థీవివాహవచనస్య త్యాజ్యత్వమ్ ।
తథాహవ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ధర్మంయోబాధతేధర్మో నసధర్మస్సత్రకీర్తితః । అవిరోధీ

తుమోధర్మస్సధర్మస్సద్భిరుచ్యతే ॥ తస్మాద్ధర్మవిరోధేతు నిశ్చిత్యగురులాఘవమ్ । యతోభూయస్తతోవిద్వాన్కుర్యాద్ధర్మవినిర్ణయమ్ ॥ * ॥ అతో “ యద్యేకజాతాః ” ఇతివచనాత్ “ చతుర్థీముద్వహేత్ ” ఇత్యస్యవిజాతీయవిషయత్వమేవావగమ్యతే । వాక్యాన్తరేణ పశుజుహూకుశాదేరివ విశేషసిద్ధేర్నకతమోఽవకాశలేశః । ఏవంచ యద్యత్పఞ్చమాదర్వాగ్వివాహపరం తత్తద్వచనం విజాతీయవిషయమేవేతి వ్యవస్థాపనీయం దోషజ్ఞైః । తత్రైవ చతుర్థీవివాహః క్షత్రియవిషయఇతి వ్యక్తముక్తవాన్సఙ్గ్రహకారః । “ త్రీన్మాతృతఃపితృతః స్త్ర్యాతీత్యావివాహః ” ఇతివచనం క్షత్రియవివాహవిషయమితి వ్యాఖ్యేయమిత్యుక్తంహ్యాదర్శకారః । యదపి వసిష్ఠోక్తమ్ “ ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమీం సప్తమీం వాపి మాతృతఃపితృతస్తథా । ” ఇతి, యచ్చోక్తమ్ “ త్రీనతీత్య మాతృతఃపఞ్చాతీత్యపితృతః ” ఇతి పైఠీనసివచనం తదర్వాఙ్నిషేధపరమేవ నపునస్తత్ప్రాప్త్యర్థమితి సర్వస్మృతీనామవిరోధ ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః । చన్ద్రికాయాంచ ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమీం మాతృతఃపశ్చాత్పితృపక్షాచ్చ సప్తమీమ్ । గృహస్థఉద్వహేత్కన్యాం న్యాయేన విధినానృప ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుపురాణవచనం పఞ్చమీమతీత్యేతివివృతమ్, “ ॥ శ్లో ॥ తృతీయాం క్షత్రియోమాతుఃపఞ్చమాత్పితృతఃపరామ్ । ఉద్వహేన్నసజాతీయాం పఞ్చమాత్సప్తమాత్పరమ్ ॥ ” ఏతత్కణ్వవచనబలాన్మాతృతస్తృతీయాం పితృతఃపఞ్చమీమితి పైఠీనసివచనం క్షత్రియాది విషయం ద్రష్టవ్యమితి స్మృతివరదరాజీయే । తతశ్చ “ అవరవయసీం భార్యాం విన్దేత పఞ్చమీం మాతృబన్ధుభ్యస్సప్తమీం పితృబన్ధుభ్యః ” ఇత్యాదికమప్యేవమేవ సమర్థనీయమ్, “ పఞ్చమాతృతఃపరిహరేత్సప్తపితృతః, త్రీన్మాతృతఃపఞ్చపితృతో వా ” ఇతి పైఠీనసినోక్తో వికల్పోఽప్యనువచనానుసారేణ । “ పఞ్చమాతృతస్సప్త పితృతఃపరిహరేత్ ” ఇతి సజాతీయవిషయమ్, “ త్రీన్మాతృతః పఞ్చపితృతఃపరిహరేత్ ” ఇతి విజాతీయవిషయం వ్యవస్థాప్యమ్। నవికల్పఃకల్ప్యః, నిషేధాద్దోషస్మరణాదతుల్యబలత్వాచ్చ । అతస్తతోఽర్వాఙ్నిషేధపరత్వేనవా విజాతీయవిషయత్వేనవా పఞ్చసప్తమాదర్వాగుద్వాహపరవచనానాం వ్యవస్థేతి సర్వస్మృతీనామవిరోధో ద్రష్టవ్యః । అతఃపక్షద్వయేఽపి పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ వివాహఇతి ప్రామాణికానాం నిష్కర్షోఽయం

ంటాపత్తిః । ఏవమేవాఖణ్డాదర్శకారస్స్పష్టం వ్యాచష్ట — కూటస్థమన్తరా
కైవస్థాప్య తమాదాయానో్యన్యగణనేసతి పితృపక్షే సప్తపురుషానతీత్య
యాకన్యావివాహేచ్ఛోస్సపురుషస్యాష్టమీభవతి సావివాహ్యా, తథామాతృ
పక్షేచ కూటస్థమారభ్యానో్యన్యగణనేసతి పఞ్చపురుషానతీత్య యాకన్యా
వివాహేచ్ఛోస్సపురుషస్య షష్ఠీభవతి సైవవివాహ్యేతి । ఏవం పఞ్చమస
ప్తమాన్తం పరిహారో జన్మనామ్నోస్సపరిజ్ఞానే, నాన్యథా । యథాఽఽహ
నారదః ॥ శ్లో ॥ జన్మనామ్నోరవిజ్ఞానేత్యూద్వహేదవిశంకితః । మాతుస్స
గోత్రాయత్నేన వర్జనీయాద్విజాతిభిః ॥ * ॥ ఇతి । తర్హీదం లోకాచారస్య కిం
మూలమితిచేద్భ్రాన్తిః, విజాతీయవిషయస్య చతుర్థీముద్వహేదిత్యస్య స
జాతీయవిషయతానగమాదన్ధపరమ్పరావా । ప్రాతీతికార్థమాత్రతృప్తా
నాంపామరాణాంతుగతానుగతికత్వమేవనహ్యన్యత్కిఞ్చిన్మూలంపశ్యామః ।
యదికథంచిత్కిఞ్చిత్క్వచిద్వచనం కృచ్ఛ్రాల్లబ్ధమ్, తథాపి "॥ శ్లో ॥ మ
న్వర్థవిపరీతాతు యాస్మృతిస్సానశస్యతే । ఏకతస్సర్వమునయోయాజ్ఞవల్క్య
స్తథైకతః ॥ యదుక్తవాన్ధర్మశాస్త్రం తత్ప్రమాణం ప్రతీయతామ్ ।"
ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యాది ప్రబలప్రమాణవిరోధేన తస్యైవ త్యాజ్యత్వమ
కామేనాప్యఙ్గీకార్యమ్ । ఏవం శాస్త్రవిరోధే లోకాచారఏవత్యాజ్యః । త
థాకాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ స్మృతేర్వేదవిరోధేతు పరిత్యాగోయథాభవేత్ ।
తథైవలౌకికాచారం స్మృతిబాధాత్పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "శిష్టాచారఃస్మృ
తిర్వేదస్త్రివిధం ధర్మలక్షణమ్" "తృతీయంలోకసఙ్గ్రహః" "ఆచా
రశ్చైవ సాధూనామ్" ఇత్యాదేర్విషయమాహ వసిష్ఠః ॥ వా ॥ శ్రుతిస్మృ
తివిహితోధర్మస్తదలాభే శిష్టాచారఃప్రమాణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాస్త్రవిరో
ధే లోకాచారో నప్రమాణమిత్యర్థః । తథాగౌతమః ॥ వా ॥ దేశజాతికుల
ధర్మాఆమ్నాయైరవిరుద్ధాఃప్రమాణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాస్త్రార్థవిప్రతిషే
ధే యత్ర యశ్శిష్టాచారస్తత్రప్రమాణమిత్యాహ సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ యత్ర
శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత । ఉదితేఽనుదితేచైవ హోమభే
దోయథాభవేత్ ॥ సగరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి । త
స్మాత్కులక్రమాయాతమాచారన్త్వాచరేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః ॥ శ్లో ॥
యేనాస్యపితరోయాతా యేనయాతాఃపితామహాః । తేన యాయాత్సతాం

మార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతి ॥ * ॥ యథా — "రాత్రింకుర్యాత్త్రిభాగం
తు " ఇతి వచనార్థప్రకారస్తుణ్డీరమణ్డలే , " ॥శ్లో॥ పూర్వమేవదినం గ్రా
హ్యంయావన్నోదయ తేరవిః ।" ఇతివచనార్థప్రకారశ్చోళమణ్డలే। ననుతర్హి
తద్వదేవ చతుర్థీవివాహః క్వచిత్ క్వచిత్పఞ్చమాదూర్ధ్వం వివాహఇతివ్య
వస్థా కింనస్యాత్ , తదిదం శుశ్రోతు నహి విప్రలాపఃపరీక్షకాణాం శ్రో
త్రపద్ధతిమధ్యాస్తే శాస్త్రవిరుద్ధత్వాత్, అత్రైకం వక్తవ్యం కింసపిణ్డా
వివాహోనవేతి , ఆద్యేనోత్తరం పాతిత్యేనా సమ్భావ్యత్వాత్, ద్వితీయే
చనోత్తరమవివాదాదేవ , అతఃపరం నశక్యానోత్తరమ్, కిఞ్చ హన్తాస్త్రా
ద్యాచాజానన్ స్వైరంచరీకరీతు కథంవాఽ ప్రాజ్ఞో ప్రామాణిక కోటిమాటీ
కతే , దురాగ్రహగ్రహగ్రహాణేన ప్రాయోబహువిదామపి చిత్తంపిత్తోప
హతవద్భ్రమ్యమితిహి , మైవమ్ , చన్ద్రికాకారో " అసవర్ణాసునారీషువి
వాహశ్చద్విజాతిభిః " ఇతి కలావసవర్ణావివాహనిషేధాత్, " స్నాత్వా
సముద్వహేత్కన్యాం సవర్ణాం లక్షణాన్వితామ్ " ఇతి సవర్ణావివాహస్యై
వ విధానాత్ , సజాతీయవివాహవిషయే " గృహస్థస్సదృశీంభార్యాంవిన్దే
తోర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యోబీజినశ్చమాతృబన్ధుభ్యఃపఞ్చమాత్ " " ప
ఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతఃపితృతస్తథా " ఇతి గౌతమయాజ్ఞవల్క్యా
దిభిఃపక్షద్వయే పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ వివాహవిధానాత్, తదన్యా
న్యాతిత్యాదిప్రత్యవాయస్మరణాత్ , సజాతీయే చతుర్థీవివాహస్య మూలసి
రస్తత్వాత్తదర్వాగ్వా వివాహో మహామూర్ఖసాహసమేవ । నను లోకే
పతితం పరిహరన్తి నైవచతుర్థీనోద్ధారమితిచేత్ ? కిమధఃపతనేపి కేశగ్రహ
ణేన, కింతావతా చతుర్థీవివాహశ్శాస్త్రీయస్స్యాత్, శాస్త్రం వాఽన్యథా
స్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ మూర్ఖాస్స్వైరంప్రవదతాం శాస్త్రన్యాలంకుయుక్తి
భిః । శాస్త్రమేవానుధావామఃప్రమాణశరణావయమ్॥ " తదిదం విద్వాం
సో విదాంకుర్వన్తు, తేహి యుక్తాయుక్తవ్యతివిద్రవతే, నహి పారావారజ్ఞావ్య
తివదతే , నహి లవణవణిక్కర్పూరమూల్యం జానాతి, కించేదంచ కించిదప
రంచిన్త్యతే పఞ్చమాత్సప్తమాదర్వాక్సపత్నీమాతృబన్ధువర్గఃపరిహార్యోనవే
తి, పరిహార్యస్సపిణ్డత్వాత్ । " నతూర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యః " ఇత్య
త్ర " ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపితృష్వసుఃపుత్రామాతుర్మాతృష్వసుస్సుతాః ।

మాతుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయా మాతృబాన్ధవాః ॥ పితుః పితృష్వసుః
పుత్రాః పితుర్మాతృష్వసుస్సుతాః । పితుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాః
పితృబాన్ధవాః ॥" ఇతి దర్శితా బాన్ధవా ఇత్యుక్తం చన్ద్రికాయామ్, తత్ర
సంబన్ధుశబ్దస్య సపిణ్డపరత్వమ్? నైవమ్, "మృతబన్ధోర్దశాహాని కుల
స్యాన్నం న భుజ్యతే" "ప్రేతస్య బాన్ధవా యథావృద్ధముదకమవతీర్యాసౌ
తర్పయేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చేయుః" ఇత్యాదిషు బన్ధుశబ్దవత్ "బ
న్ధుభ్యః పితృమాతృతః" "పఞ్చమీం మాతృబన్ధుభ్యః" ఇత్యాదిషు చ బ
న్ధుశబ్దస్య సపిణ్డపరత్వానవగతేః, "అసపిణ్డా చ యా మాతుః" "మాతుస్స
పిణ్డా యత్నేన" "అసపిణ్డాం యవీయసీమ్" ఇతి మను యాజ్ఞవల్క్యవ్యా
సాదివచనేషు సపిణ్డాసపిణ్డయోరేవ వివాహవిధినిషేధదర్శనాత్, ఏకశ
రీరావయవాన్వయలక్షణ సాపిణ్డ్యాభావేప్యతిదేశేన సాపిణ్డ్యసిద్ధేశ్చ
తథా సుమన్తుః ॥ వా ॥ పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరస్తద్భ్రాతరో మాతులా
స్తత్సుతా మాతులసుతాస్తత్స్వసారశ్చ మాతృష్వసారస్తత్సుతా మాతృష్వ
సృసుతాస్తద్దుహితరశ్చ భగిన్యస్తదపత్యాని భాగినేయాః తస్మాత్తా నోపయ
న్తవ్యాః, అన్యథా సఙ్కరకారిణ్యః ॥ * ॥ ఇతి । "అతో మిథ ఏషాం ని
షేధః" ఇత్యభిధానదర్శే పాఠాన్తరముక్తమ్ । స్మృత్యన్తరేచ సాపిణ్డ్యమ్ ॥ శ్లో ॥
ఏకత్వం సా గతా భర్తుః పిణ్డే గోత్రే చ సూతకే ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యాస్సహైకశరీ
రోత్పాదకత్వలక్షణ సాపిణ్డ్యసద్భావాచ్చ, పుత్రాదీనాం చ సపత్నీమా
తృపిణ్డభూత పితృశరీరావయవాన్వయేన సపిణ్డత్వావగాహ్యత్వాచ్చ, స్వమాతృ
పితృబన్ధుభిః పఞ్చమసప్తమాదిసపిణ్డత్వాచ్చ, అతఏవహి "బన్ధుభ్యః పి
తృమాతృతః" "మాతృబన్ధుభ్యః పఞ్చమాత్" "మాతృతః పితృతస్తథా"
"పఞ్చమీం మాతృపక్షాచ్చ" ఇత్యాదిషు సామాన్యేన మాతృశబ్దః ప్ర
యుక్తః న జననీశబ్దః, తస్మాజ్జననీ బన్ధువర్గవత్సపత్నీమాతౄణామపి సమ్బన్ధి బన్ధు
వర్గశ్చ పరిహార్య ఏవేతి సిద్ధమ్ । ఏవం సామాన్యేన పితృశబ్దప్రయోగాజ్జన
కవ్యతిరిక్త పితృకులమపి సప్తమావధి పరిహార్యమ్ । తథా గౌతమః ॥ వా ॥ అ
సమానప్రవరైర్వివాహ ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యో బీజినశ్చ ॥ * ॥ ఇ
తి । ఇదం చ నియుక్తబీజివిషయమ్, అనియోగే తు త్రిపూరుషమేవ బీజి పి
తృసాపిణ్డ్యమ్, "పృథగ్జాః" ఇతి శఙ్ఖస్మృతేః । ఏతచ్చోచ్ఛవలక్షణమ్,

దత్తాదీనాం ద్వ్యాముష్యాయణత్వేన గోత్రద్వయస్యావశ్యపరిహార్యత్వాత్। తథా పైఠీనసిః ॥ వా ॥ అథదత్తక్రీతకృత్రిమపుత్రికాపుత్రాః పరిగ్రహేణార్షేణజాంతాస్తే సంహతగోత్రా ద్వ్యాముష్యాయణా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ గోత్రరిక్థే జనయితుర్నహరేద్దత్రిమస్సుతః । గోత్రరిక్థానుగః పిణ్డో వ్యపైతి దదతస్స్వధా ॥ * ॥ దత్తగ్రహణం పుత్రాన్తరాణాముపలక్షణమితి వ్యాఖ్యాతం విజ్ఞానేశ్వరే । అతః పక్షద్వయే పఞ్చమసప్తమపురుషాత్పూర్వమేవ కన్యావివాహేష్వితి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః.

కిఞ్చేదం చ కిఞ్చిదపరం ప్రపఞ్చ్యతే । మనుః ॥శ్లో॥ బ్రాహ్మో దైవస్తథైవార్షః ప్రాజాపత్యస్తథాసురః । గాన్ధర్వో రాక్షసశ్చైవ పైశాచశ్చాష్టమః స్మృతః ॥ చతురో బ్రాహ్మణస్యాద్యాన్ ప్రశస్తాన్ కవయో విదుః । రాక్షసం క్షత్రియస్యైకమాసురం వైశ్యశూద్రయోః ॥ * ॥ అత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మో వివాహ ఆహూయ దీయతే శక్త్యలఙ్కృతా । తజ్జః పునాత్యుభయతః పురుషానేకవింశతిమ్ ॥ యజ్ఞస్థ ఋత్విజే దైవ ఆదాయార్షస్తు గోయుగమ్ । చతుర్దశ ప్రథమజః పునాత్యుత్తరజస్తు షట్ ॥ ఇత్యుక్త్వా చరతాం ధర్మం సహ యా దీయతేఽర్థినే । స కాయః పావయేత్తజ్జః షట్ షడ్వంశ్యాన్సహాత్మనా ॥ ఆసురో ద్రవిణాదానాద్గాన్ధర్వస్సమయాన్మిథః । రాక్షసో యుద్ధహరణాత్పైశాచః కన్యకాఛలాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దేవలః ॥ శ్లో ॥ ఏవం వివాహాశ్చత్వారో ధర్మ్యాస్తోయప్రదానకాః । అశుల్కా బ్రాహ్మణాస్తాశ్చ తారయన్తి స్వయోనికులమ్ ॥ * ॥ ఆర్షే గోమిథునదానం నశుల్కమిత్యర్థః । తస్మాత్ ఆసురో న ధర్మ్య ఇతి చేన్న, చత్వారో ధర్మ్యాః ప్రథమాష్టడిత్యేకే" ఇతి గౌతమేనాసురస్యచ ధర్మ్యత్వస్మరణాత్ । బ్రాహ్మణస్యాయం కథం ధర్మ్య ఇతి చేన్న, వైశ్యస్యాసురవివాహవిధానాత్ । అన్యత్ప్రశమన్యదేవోత్తరం దత్తమ్, మైవమ్, వైశ్యవృత్త్యా కృష్యాజీవతాం తద్ధర్మస్యోచితత్వాత్ । విప్రస్యాపద్ధర్మ ఏవ కృషిరితి చేత్సత్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ వివాహాస్త్వష్టధాభిన్నా బ్రాహ్మాద్యా మునిసత్తమ । పూర్వః పూర్వో వరో జ్ఞేయః పూర్వాభావే పరః పరః ॥ " ఇతి నారదేనాసురవివాహస్యాపద్ధర్మత్వస్మరణాత్ । నను చ " ॥ శ్లో ॥ క్రీతా ద్రవ్యేణ యా కన్యా న సా పత్నీ విధీయతే । న సా దైవే న సా పిత్ర్యే దాసీం తాం కాశ్యపోఽబ్రవీత్ ॥ " ఇతి

శాతాతపస్మరణాద్వివాహస్య కథం ధర్మ్యత్వమితి చేన్న, దాసీవత్క్రీతత్వాభావా
ద్ధర్మార్థత్వాచ్చ ద్రవ్యదానస్య, "పాణిగ్రహణాద్ధి సహత్వం కర్మసు" ఇ
త్యాపస్తమ్బేన పాణిగ్రహణమారభ్యైవ వివాహసిద్ధాగ్నిసాధ్యాగ్నిహో
త్రాదిశ్రౌతస్మార్తకర్మాధికారస్మరణాత్, వివాహస్య ధర్మార్థత్వావగతే
శ్శిష్టానాం వివాహో ధర్మప్రజార్థతయా ధర్మ్య ఏవ। "భిక్షణే నిమిత్తమాచా
ర్యో వివాహః" "ద్రవ్యదానం వివాహసిద్ధ్యర్థం ధర్మతన్త్రసంయోగే చ"
ఇత్యాపస్తమ్బగౌతమాదిభిర్జ్ఞాపనాచ్చ విత్తదానేన వివాహే న క్రయగన్ధః,
తస్య ప్రజాధర్మార్థత్వాత్తదర్థతావక్ర్యదానస్య శ్రుతివిహితత్వాచ్చ। త
థాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ దానం క్రయశ్చ ధర్మశ్చాపత్యస్య న విద్యతే, వి
వాహే దుహితృమతే దానం కామ్యం ధర్మార్థం శ్రూయతే, తస్మాద్దుహితృ
మతేఽధిరథశతం దేయం తన్మిథుయాకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి। ॥ వా ॥ తస్యాం
క్రయశబ్దస్సంస్తుతిమాత్రం ధర్మాద్ధి సమ్బన్ధః ॥ * ॥ ఇతి। అస్యార్థః — వాక్యశే
షన్యాయేన "న జ్యేష్ఠం పుత్రం దద్యాన్నైకం పుత్రం దద్యాత్" ఇతి వసిష్ఠ
స్మరణాదత్రాపత్యశబ్దో జ్యేష్ఠైకపుత్రవిషయః। అతో దత్తపుత్రస్మరణం
చావిరుద్ధం విషయభేదాత్। విక్రయే అపత్యశబ్దః పుత్రపుత్రీవిషయః, "నా
స్తిక్యం వ్రతలోపశ్చ సుతానాం చైవ విక్రయః।" ఇతి సామాన్యేన యాజ్ఞ
వల్క్యేన సుతవిక్రయస్యోపపాతకేషు పాఠాత్, "మనుష్యాన్ప్రసాన్గ్రా
గాన్విశేషేణ న విక్రీణీయాత్" ఇతి మనుష్యమాత్రవిక్రయనిషేధాచ్చ।
సకృచ్ఛ్రుతస్యాపత్యశబ్దస్య తన్త్రేణావృత్త్యా వా చోదనాసూత్రవదర్థ
ద్వయపరత్వమవిరుద్ధమ్। అతోఽన్యస్మై కస్మైచిజ్జ్యేష్ఠైకపుత్రదానం పు
త్రపుత్రీవిక్రయశ్చ నాస్తీత్యర్థః। తర్హి "వివాహే దుహితృమతే దా
నం కామ్యమ్" ఇతి దుహితృమతే కన్యాపిత్రాదయే దానం ద్రవ్యదానం కా
మ్యం కామనిమిత్తం స్నాతకవ్రతవిషయే యజ్ఞాదినిమిత్తమ్। అత ఏవ "ప్ర
జాతన్తుం మా వ్యవచ్ఛేత్సీః" "జాయమానో హ వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవా
జాయతే" "ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివిహితప్రజా
సహత్వకర్మార్థత్వాద్వివాహద్రవ్యదానయోః "అయజ్ఞో వా ఏష యోఽపత్నీ
కః" ఇతి శ్రుతేః, "పాణిగ్రహణాదధి గృహమేధినోర్వ్రతమ్" ఇతి సపత్నీ
కస్యైవ ధర్మాధికారస్మరణాచ్చ దుహితృమతే దానం ధర్మార్థమేవ న క్ర

యార్థమ్ । ఘ్రియతే - ధర్మార్థదానస్య శ్రుతివిహితత్వాదిత్యర్థః । తామేవ శ్రుతిముదాహరతి ॥ వా ॥ తస్మాద్దుహితృమతేఽధిరథశతం దేయం తన్మిథుయాకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాత్ - ధర్మార్థత్వాత్ , రథేనాధికతం రథాధికంవా గవాంశతమ్ , దేయమ్ - దద్యాత్ , తత్ , దుహితృమాన్ , మిథుయాకుర్యాత్ - కన్యాయై వరాయచ క్షేత్రాలంకారాది ప్రత్యర్పణేన తద్ద్రవ్యదాన సామర్థ్యాగతక్రయప్రసఙ్గనం వితథీకుర్యాదిత్యర్థః । యద్వా , మిథుయా - మిథునమ్, " ఆపోవాగ్నేర్మిథుయాన్మిథునవాన్భవతి " ఇతిశ్రుతేః । మిథుంయాకుర్యాత్ - వరదత్తద్రవ్యం మిథునసాత్కుర్యాదిత్యర్థః, " మాదేవానాం మిథుయాకర్భాగధేయమ్ " ఇతి శ్రుతేః । ఏవం వరదత్తద్రవ్యస్య ప్రత్యర్పణేసతి , తస్యామ్ - వివాహ క్రియాయాం దుహితరివా , క్రయశబ్దః - కన్యాక్రీతేతి లోకవాదః , సంస్తుతిమాత్రమ్- అవిద్యమానార్థకథనమేవస్యాత్ , కుతః ? ధర్మాద్ధిసమ్బన్ధః, హి - యస్మాద్ధేతోః, దానం నక్రయార్థం నాపిదాసీక్రయవద్దాస్యక్రియార్థంకింతుధర్మార్థం ప్రజాసహత్వకర్మనిబన్ధనోయం దమ్పత్యోస్సమ్బన్ధఇతి । అతోధర్మార్థత్వాదేవ హేతోర్యతఃపాణిగ్రహణం తతోధర్మప్రజాసమ్పత్తయే వివాహస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాద్ధర్మార్థం దానవిధానాచ్చ " సర్వాణ్యుదకపూర్వాణి దానాన్యదృష్టార్థాని " ఇతిస్మరణాద్దుహితృమతే వరఉదకపూర్వమేవ తద్ద్రవ్యం దద్యాత్ , దుహితృమాంశ్చకన్యాం ప్రజాసహత్వ కర్మభ్యఃప్రతిపాదయేత్ , తతశ్చ ధర్మార్థమేవ కన్యాప్రతిపాదన విధానాద్వరావోదకపూర్వకమేవ కన్యాం దద్యాత్ । ఏవంహి శిష్టా ఆచరన్తి । యుక్తంచైతత్ , " ॥ శ్లో ॥ స్థావరేవిక్రయోనాస్తి కుర్యాదాధిమనుజ్ఞయా । ' ఇతి స్థావరవిక్రయే ప్రతిషిద్ధే ' ॥ శ్లో ॥ భూమిం యఃప్రతిగృహ్ణాతి యశ్చభూమిం ప్రయచ్ఛతి । తావుభౌపుణ్యకర్మాణౌ నియతౌ స్వర్గగామినౌ ॥ ' ఇతి భూదానప్రశంసా దర్శనాచ్చ స్థావరవిక్రయేకర్తవ్యే ' ॥ శ్లో ॥ హిరణ్యోదకదానేన షడ్భిర్గచ్ఛతి మేదినీమ్ । ' ఇతిస్మరణాద్ధిరణ్యోదకం దత్వాదానరూపేణ స్థావరవిక్రయంకుర్యాత్ " ఇతివిజ్ఞానేశ్వరోక్తరీత్యాఽత్రాపి " ॥ శ్లో ॥ కన్యావిక్రయిణో మూఢాః కిల్బిషస్యైవ కారకాః । పతన్తి నరకే ఘోరే యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ " ఇతి కన్యావిక్రయనిషేధాత్ , "నా

గ్నిభిర్నరకం యాతి న కన్యాదో న సత్సుతః । విశ్వజిత్సమ్మితో యజ్ఞః కన్యాదానం మహాఫలమ్ ॥ ” ఇతి కన్యాదానప్రశంసాదర్శనాచ్చ ద్రవ్యదానమన్తరేణ కన్యాధిగమే వర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానార్థం వివాహే అవశ్యకర్తవ్యే సతి “ ॥ శ్లో ॥ అద్భిరేవ ద్విజాతీనాం వివాహస్తు ప్రశస్యతే । ” ఇతిస్మరణాదుదకపూర్వం ద్రవ్యదానే కన్యాదానే చ న క్రయగన్ధః । అతః కేవలం దాస్యక్రియార్థం యా క్రీతా నూఢా చ యా రత్యర్థమేవోఢా తద్విషయమేవ “ న సా దైవే చ పిత్ర్యే చ ” ఇతి వచనాదితి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః । అతో న వరస్య క్రయదోషగన్ధః, ధర్మార్థదానస్య శ్రుతిసిద్ధత్వాదభిసన్ధిభేదాచ్చ । యథా — “ ॥ శ్లో ॥ ఆత్మార్థం భోజనం యస్య రత్యర్థం యస్య మైథునమ్ । వృత్త్యర్థం యస్య చాధీతం స యాతి నరకాన్బహూన్ ॥ ” ఇత్యాదయః ప్రతిషిద్ధా అప్యభిప్రాయభేదేన శిష్టైరనుష్ఠితా శ్లాఘ్యా భవన్తి । కించ “ తన్మిథునాయాకుర్యాత్ ” ఇతి శ్రుతేర్వరదత్తద్రవ్యప్రత్యర్పణాభావే దుహితృమతః పునరస్త్యేవ దోషః । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ న కన్యాయాః పితా విద్వాన్ గృహ్ణీయాచ్ఛుల్కమణ్వపి । గృహ్ణంఛుల్కం హి లోభేన స్యాన్నరోఽపత్యవిక్రయీ ॥ నానుశుశ్రుమ జాత్వేతత్పూర్వేష్వపి హి జన్మసు । శుల్కసంజ్ఞేన మూల్యేన ఛన్నం దుహితృవిక్రయమ్ ॥ * ॥ యమోఽపి ॥ శ్లో ॥ కన్యాం తు జీవనార్థాయ యః శుల్కేన ప్రయచ్ఛతి । ఉపభుఙ్క్తే పురీషం చ మూత్రం తస్యాఽపరత్ర చ ॥ తథా ॥ యో మనుష్యాన్ హి విక్రీయ యత్కిఞ్చిద్ధనమిచ్ఛతి । తేషాం మూత్రపురీషేణ స పరత్రోపజీవతి ॥ తథా ॥ కన్యావిక్రయిణో మూర్ఖాః కిల్బిషస్యైవ కారకాః । పతన్తి నరకే ఘోరే దహన్త్యాసప్తమం కులమ్ ॥ * ॥ కన్యాభూషణాద్యర్థం ద్రవ్యాదానేన దోషగన్ధో దుహితృమతోఽపి । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ యాసాం నాదదతే శుల్కం జ్ఞాతయో న స విక్రయః । అర్హణం తత్కుమారీణామానృశంస్యం తు కేవలమ్ ॥ * ॥ ఆనృశంస్యమ్ - “ కన్యావిక్రయిణో మూర్ఖాః ” ఇత్యాద్యుక్తదోషాభావ ఇత్యర్థః । అతో వరేణ దత్తం కథఞ్చిత్ప్రత్యర్పణీయమితి సర్వం నిరవద్యమ్ । కించేదమేకమిహ విచార్యతే — “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యుద్వాహో నైవ కార్యో నైకస్మై దుహితృద్వయమ్ । న చైకజాతయోః పుంసోరేకజాతే తు కన్యకే । ” ఇతి స్మర్యతే, తత్ర ప్రత్యు

ద్వాహాదికముపపద్యతే నవేతి, ప్రత్యుద్వాహనిషేధో నసమ్భవతీతి, "మనుష్యాణాంచ మనుష్యైః" ఇత్యాపస్తమ్బేన వినిమయవిధానాత్, "నైకస్మై దుహితృద్వయమ్" ఇతిచ నసఙ్ఘటతే "తస్మాదేకో ద్వేజాయే విన్దతే" ఇతిశ్రుతేః, "నచైకజాతయోః" ఇతీదమపి నసఙ్గమితి విచారాసహత్వాత్ । అత్ర ప్రతివిధీయతే, ప్రత్యుద్వాహో నైవ కరణీయః, అస్మాదేవ నిషేధాత్, చిరంతనజీవతీతిలోకవాదాచ్చ । వినిమయస్మరణంతు దాస్యాదివిషయమితి వ్యాఖ్యాతమ్ । "మనుష్యప్రసాద్రాగార విశేషేణ నవిక్రీణీయాత్" ఇతివిక్రయనిషేధాత్తస్య చిత్రపాశ్చాదివివాహే "పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరః" ఇతి వివోఢృదుహితుర్భ్రాతృత్వేన కన్యాప్రదాతుస్తస్యా దౌహిత్రీత్వేన వివాహాయోగాచ్చ, భర్తృసాపిణ్డ్యం ప్రాప్తాయాస్సపత్నీదుహితృసాపిణ్డ్యసిద్ధేస్సపిణ్డా వివాహాసమ్భవఏవ । అతఏవ వివోఢృకన్యాయాస్స్వప్రియాత్వేనచ స్యాలస్యచ వివాహో నోపపద్యతే । అతో "మాతుశ్చ యోనిసమ్బన్ధేభ్యః" ఇతినిషేధోఽత్రాపి సమానః । "మాతుఃపితుః" ఇతి "యోనిసమ్బన్ధః" ఇతి పాతిత్యహేతుస్మరణాదేకస్మై దుహితృద్వయదానంచ నయోయుజ్యతే, "॥ శ్లో ॥ సఖిభార్యాం సమారుహ్య స్వప్రియాం స్యాలిమేవచ । అహోరాత్రోషితో భూత్వా తప్తకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥" ఇతిప్రాయశ్చిత్తస్మరణాత్ । తచ్చ సకృద్గమనే, గమనాభ్యాసే "నిన్దితకర్మాభ్యాసీ" ఇతి గౌతమేన పాతిత్యస్మరణాత్ । నచస్యాలీగమననిషేధస్తదుద్వాహే । అనూఢాగమనే తదితి చేన్న, తదుద్వాహేపి స్యాలీత్వానపాయాత్, జాయాద్వయమాత్రప్రాప్తిపరత్వాచ్చ శ్రుతేః, నతుజ్యేష్ఠాకనిష్ఠాద్వయవివాహప్రాప్తిపరత్వం తస్యాః, అతోనవిరోధః । ఉత్తరార్ధమపి నసమ్పనీపద్యతే విచారాసహత్వాదేవ । "పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరః" ఇతివత్ "శ్వశ్రూశ్చ పూర్వజపత్నీ చమాతృతుల్యాః ప్రకీర్తితాః" ఇతి జ్యేష్ఠభ్రాతృపత్న్యా మాతృత్వాతిదేశాత్తస్యాస్స్వసుర్మాతృష్వసృతుల్యత్వేన తస్యా వివాహః కనిష్ఠస్య నోపపద్యతే । "స్వసపిణ్డభూతజ్యేష్ఠభార్యాసన్నబన్ధుత్వేనాసన్నబన్ధూద్వాహశ్చ నశోభనకరః" ఇత్యభిజ్ఞాదర్శిత్వాదాసన్నబన్ధూద్వాహస్య చిరజీవితాభావస్మరణాత్, "మాతుశ్చభ్రాతురాప్తస్య గత్వాత్వాత్రా

యణంచరేత్ " ఇతి మాతృభ్రాతోత్రాప్తస్య ప్రత్యాసన్నసపిణ్డస్య కన్యావివాహే ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ । గమనాభ్యాసేయమః ॥ శ్లో ॥ స్నుషాం మాతృష్వసుర్మాతృసఖీం మాతృష్వసుస్సుతామ్ । మాతులానీం తథాశ్వశ్రూం గత్వాసద్యః పతేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాప్యతిదేశప్రాప్తమాతృత్వాది ప్రాప్త్యర్థమేవ జనన్యాది శబ్దాప్రయోగః । ఏవమన్యత్రాపి సామాన్యశబ్దప్రయోగే ద్రష్టవ్యమ్ । కించ పూర్వమేవపుత్రస్య కస్యాశ్చిద్వివాహేకృతే పశ్చాత్పితురావర్తనేన స్నుషాయాస్స్వసృమాతృష్వసృతత్సుతావివాహే స్నుషాయామాతులస్య పితృమాతులభ్రాతౄణాం స్వపుత్రీవివాహవచ్ఛాస్త్రవిరోధాభావేఽపి ప్రతీతివిరోధాల్లోకవిద్విష్టత్వాన్న శోభనకరశ్చిరమితి స్మరణాచ్చ తద్వర్జనమేవయుక్తమ్ । కించ యస్యావివాహేకృతే తస్యబన్ధుషు వివోఢుస్స్వసృత్వ మాతృత్వ స్వస్త్రీయత్వాది సమ్భవేసతి " సఖిభార్యాకుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసుచ " " రేతస్సిక్త్వాకుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసుచ " " ॥ శ్లో ॥ పితుస్స్వసారం మాతుశ్చ మాతులాంచ స్నుషామపి । మాతుస్సపత్నీం భగినీమాచార్యతనయాం తథా ॥ ఆచార్యపత్నీం స్వసుతాం గచ్ఛంస్తు గురుతల్పగః । " " మాతృగమనం దుహితృగమనం స్వకులీనస్త్రీగమనం జ్ఞాతివిషయస్త్రీగమనమిత్యేతాన్యతిపాతకాని " ఇతివిష్ణ్వాదినాదోషస్మరణాత్సోదరాద్వాపరం పరయానాఽతిదేశాద్వాతాదృశీనోద్వాహ్యేతిసద్గ్రహః । ఏవమియద్ధాపునరద్ధానిర్ధారితం శ్రద్ధాజాడ్యాదిమం నిశ్చయం విపశ్చిదపశ్చిమావిమృశన్తు.

ప్రామాణికోఽస్తీతివివాహనిష్ఠాంపర్యచ్ఛినద్వైదికసార్వభౌమః ।
నిర్మత్సరాః పశ్యత సాధనస్తాం కింహైతుకైః పణ్డితమానిభిస్తైః ॥ * ॥

ఇతి సమానప్రవరనిర్ణయస్సమాప్తః.

వివాహ్యకన్యానిర్ణయః.

ఇదమిహాపరం నిర్ణీయతే, వాచాద్భిర్వాదత్తాకన్యాఽన్యస్య వివాహేహ్యానార్హావేతి " దత్తాం గుప్తాం వర్జయేత్ " ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాదనర్హైతిచేన్న, గుణవద్వరదత్తావిషయత్వాత్తస్య । తథానారదః ॥ శ్లో ॥ దత్త్వాన్యాయేన యఃకన్యాం వరాయనదదాతితామ్ । అదుష్టశ్చేద్వరో రా

జ్ఞాసదణ్డ్యస్తత్రచోరవత్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సకృత్ప్రదీయ
తేకన్యాహరంస్తాంశ్చోరదణ్డభాక్ । దత్తామపి హరేత్కన్యాం శ్రేయాం
శ్చేద్వరఆవ్రజేత్ ॥ * ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ “ సకృదేవ కన్యా
ప్రదీయతే ” ఇతిశాస్త్రనియతమ్, అతస్తాం దత్వా హరన్కన్యాం చోరవ
ద్దణ్డ్యః, యది పూర్వస్మాచ్ఛ్రేయాన్విద్యాభిజనాతిశయయుక్తో వరఆగ
చ్ఛతి పూర్వస్యచ పాతకాదియోగోదుర్వృత్తంవా తదా వాగ్దత్తామపి
హరేత్, ఏతచ్చ సప్తమపదాదర్వాగ్ద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ
॥ వా ॥ ప్రతిశ్రుత్యాప్యధర్మసంయుక్తాయనదద్యాత్ ॥ * ॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥
నాదుష్టాం దూషయేత్కన్యాం నాదుష్టం దూషయేద్వరమ్ । దోషేసతి న
దోషస్స్యాదన్యోన్యం త్యజతోర్ద్వయోః ॥ దీర్ఘకుత్సితరోగార్తావ్యఙ్గాసం
స్పృష్టమైథునా । దృష్టాన్యగతభావాచ కన్యాదోషాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥
కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఉన్మత్తః పతితః కుష్ఠీతథాషణ్ఢస్సగోత్రజః । చ
క్షుశ్శ్రోత్రవిహీనశ్చ తథాపస్మారదూషితః ॥ వరదోషాస్స్మృతాహ్యేతే
కన్యాదోషాశ్చకీర్తితాః ॥ * ॥ ఏతఏవ కన్యాదోషా ఇత్యర్థః । సఏవ ॥ శ్లో ॥
సతు యద్యన్యజాతీయః పతితః క్లీబఏవవా । వికర్మస్థస్సగోత్రోవా దాసోదీ
ర్ఘామయోపి వా ॥ ఊఢాపి దేయాసాన్యస్మై సప్రావరణభూషణా ॥ * ॥ ఊ
ఢా - వాచాద్భిర్వాదత్తా, పాణిగృహీతాయాః పునరుద్వాహస్య కలౌని
షేధాత్ । యద్వా ఊఢాపి దేయాకిల కిముతదత్తేతి । దత్తాయా ఏవాన్యస్మై
దానం కైముత్యసిద్ధమ్ । అతోదోషోనప్రచ్ఛాద్యః, “ ॥ శ్లో ॥ అనాఖ్యా
యదదద్దోషం దణ్డ్యఉత్తమసాహసః । అదుష్టాంతు త్యజేద్దణ్డ్యోదూషయం
స్తుమృషాశతమ్ ॥ ” ఇతి దణ్డస్మరణాత్ । ఉత్తమసాహసమ్ - సాశీతి పణ
సహస్రమ్ ; వివాహాత్ప్రాగేవ ద్వేషాదినా అవిద్యమానైః కన్యాదోషై
ర్దూషయన్నపి తథాదణ్డ్యః । అత్ర చన్ద్రికాయాంచ ॥ వా ॥ ఏవంచ
వాగ్దానప్రభృత్యాసప్తమపదాదర్వాగ్దోషదర్శనే మరణాదౌ వా కన్యామ
న్యస్మైదద్యాన్నోర్ధ్వమ్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తంభవతి । తథావసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అద్భి
ర్వాచాచదత్తాయాం మ్రియేతాథోవరోయది । నచమన్త్రోపనీతాస్యాత్కు
మారీపితురేవసా ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ వరయిత్వాతుయఃకశ్చిత్ప్ర
ణశ్యేత్పురుషోయది । ఋత్వాగమాంస్త్రీనతీత్య కన్యాఽన్యంవరయేద్వరమ్ ॥ * ॥

ప్రణశ్యేత్ - దేశాన్తరంగచ్ఛేత్, రక్తాగమః - రజఃప్రాదుర్భావః । తథా నారదః ॥ శ్లో ॥ ప్రతిగృహ్య తు యః కన్యాం వరో దేశాన్తరం గతః । త్రీనృతూన్ సమతిక్రమ్య కన్యాన్యం వరయేద్వరమ్ ॥ * ॥ వరనాశాభావేపీత్యర్థః । ప్రతిగృహ్య - సర్వథాత్వవైవదాస్యామీతి నిశ్చయ హస్తగ్రాహ్యేత్యర్థః, ఉదకపూర్వకప్రతిగ్రహే తు వరస్య దోషాభావే అన్యస్మై పునర్దానాయోగాత్ । ఇదం చ పూర్వోక్తవరదోషసద్భావే । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ అదీయమానా భర్తారమధిగచ్ఛేద్యది స్వయమ్ । నైనః కిఞ్చిదవాప్నోతి న చ యం సాధిగచ్ఛతి ॥ * ॥ పితరి తావదదాతరి స్వయం కన్యా భర్తారం వరయేత్తదా కన్యావరయోర్న దోషః, పితురతిక్రమదోషో నాస్తీత్యర్థః । ఏవం సప్తమపదాదర్వాగ్దోషదర్శనే అన్యస్మై దానం శాస్త్రసిద్ధమ్ । అత్ర బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ త్రింశద్వర్షో దశాబ్దాం తు భార్యాం విన్దేత నగ్నికామ్ । ఏకవింశతివర్షో వా సప్తవర్షామవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ యత్తు ॥ శ్లో ॥ త్రింశద్వర్షో వహేత్కన్యాం హృద్యాం ద్వాదశవార్షికీమ్ । త్ర్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాం వా ధర్మే సీదతి సత్వరః ॥" ఇతి మనువచనం తద్వివోఢృనియమపరమ్, " ॥ శ్లో ॥ వర్షైరేకగుణాం భార్యాముద్వహేత్త్రిగుణస్స్వయమ్ ।" ఇతి విష్ణుపురాణదర్శనాత్ । యత్తు వసిష్ఠవచనమ్ " ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తే ద్వాదశమే వర్షే యః కన్యాం న ప్రయచ్ఛతి । మాసి మాసి రజస్తస్యాః పితా పిబతి శోణితమ్ ॥" ఇతి తత్తు " ॥ శ్లో ॥ హోమానుకాలే తు సమ్ప్రాప్తే సోమో భుఙ్క్తే తు కన్యకామ్ । రజఃకాలే తు గన్ధర్వో వహ్నిస్తు కుచదర్శనే ॥" ఇతి వర్షాద్ద్వాదశే వర్షే ప్రాప్తే గాన్ధర్వ్యవస్థాస్పదత్వాచ్ఛోణితం పితా భుఙ్క్తే ఇత్యర్థపరమ్ । యదప్యపరమ్ " ॥ శ్లో ॥ కన్యా ద్వాదశమే వర్షే యానదత్తా గృహే వసేత్ । భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యాః సా కన్యా వరయేత్స్వయమ్ ॥" ఇతి తదపి " యా కన్యా ద్వాదశవార్షికీ నదత్తా తస్యా ద్వాదశే వర్షే కతిచిద్దినాన్యపి పితృగృహే వాసేపి భ్రూణహత్యా స్యాత్ " ఇత్యేవమర్థం ప్రతిపాదయతి । అతః కన్యాదానే కాలావధిత్వభ్రమో న కార్యః, దశాబ్దాత్పరం రజస్వలాత్వేన చ వృషలీపతిత్వేన చ తద్వివాహే పిత్రాదీనాం వివోఢుశ్చ ప్రత్యవాయస్మృతేః । తథా అయమేవ ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్షా భవేద్గౌరీ నవవర్షా తు రోహిణీ । దశవర్షా భవేత్కన్యా అత ఊర్ధ్వం

రజస్వలా ॥ * ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ గౌరీం దదన్నాకపృష్ఠం వైకుణ్ఠం రోహిణీం దదత్ । కన్యాం దదద్బ్రహ్మలోకం రౌరవం తు రజస్వలామ్ ॥ మాతా చైవ పితా చైవ జ్యేష్ఠభ్రాతా తథైవ చ । త్రయస్తే నరకం యాన్తి దృష్ట్వా కన్యాం రజస్వలామ్ ॥ యస్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహితః । అసంభాష్యో హ్యపాఙ్క్తేయస్స విప్రో వృషలీపతిః ॥ వృషలీసంగృహీతా యో బ్రాహ్మణో మదమోహితః । స తతం సూతకం తస్య బ్రహ్మహత్యా దినే దినే ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ అష్టమే తు భవేద్గౌరీ నవమే నగ్నికా భవేత్ । దశమే కన్యకా ప్రోక్తా ద్వాదశే వృషలీ స్మృతా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాబ్దాదారభ్య సస్తుర్నామాబలా భవేత్ । తతస్తు వృషలీ సా స్యాత్తా స్రాయోనిర్యది స్త్రియాః ॥ తద్భుక్త్వా వృషలీనాథో గర్హితస్సర్వకర్మసు ॥ * ॥ సా స్రా - ద్రవితా । అత్ర వృషలీ ద్వివిధా, రజస్వలా కాచిత్, కాచిద్దృష్టరజస్కా । తథా చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ పితృవేశ్మని యా నారీ రజః పశ్యత్యసంస్కృతా । భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యాస్సా కన్యా వృషలీ స్మృతా ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ యావన్తశ్చార్తవాస్తస్యాస్సమతీయుః పతిం వినా । తావన్త్యో భ్రూణహత్యాస్యుస్తస్య యో న దదాతి తామ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరశ్చ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలీ బన్ధకీ వేశ్యా రజస్థా యా చ కన్యకా । ఊఢా చ యా సగోత్రేణ వృషల్యః పఞ్చ కీర్తితాః ॥ * ॥ అత్ర ప్రాగ్దర్శితరజస్కా యాః వృషల్యాస్సగోత్రోఢాసమభివ్యాహరణం వివోఢుస్సమానగోత్రావివాహగమనగర్భోత్పాదనేషూక్తప్రాయశ్చిత్తప్రాప్త్యర్థమ్ । యథాహ విజ్ఞానేశ్వరేణ “ ॥ శ్లో ॥ రేతస్సిక్త్వా కుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసు చ । సపిణ్డాపత్యదారేషు ప్రాణత్యాగో న సంశయః ॥ ” అన్త్యజాశ్చ - “ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలశ్శ్వపచః క్షత్తా సూతో వైదేహకస్తథా । మాగధో యోగవశ్చైవ సప్తైతేఽన్త్యావసాయినః ॥ ” ఇతి మధ్యమాఙ్గిరోదర్శితా ద్రష్టవ్యాః, నతు “ రజకశ్చర్మకారశ్చ ” ఇత్యాదిప్రతిపాదితాః, తేషు లఘుప్రాయశ్చిత్తస్యోక్తత్వాత్ । తథా “ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాన్త్యస్త్రియో గత్వా భుక్త్వా చ ప్రతిగృహ్య చ । పతత్యజ్ఞానతో విప్రో జ్ఞానాత్సామ్యన్తు గచ్ఛతి ” **ఇతి చణ్డాలాదిసామ్యం ప్రతిపాదయతా మనునా కామతోఽత్యన్తాభ్యాసే మరణాన్తికం దర్శితమ్, తథా హ్యజ్ఞానతశ్చణ్డాలీగమనాభ్యాసే పతతి, అతః**

పతితప్రాయశ్చిత్తం ద్వాదశవార్షికం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి వ్యాఖ్యా యస్వయోనిష్వన్త్యజాసుచేత్యేకవాక్యసమభివ్యాహారాత్, భగిన్యాది ష్వపీయమేవ వ్యవస్థా వేదితవ్యేతి వ్యవస్థాపితమ్ । వృషలీవిషయేయమః॥శ్లో॥ బ్రాహ్మణోవృషలీం గత్వా త్రియహం సూతకీభవేత్ । తథాఽస్యాంగర్భ మాధత్తే బ్రాహ్మణ్యాదేవహీయతే ॥ * ॥ అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ యఽకరోత్యే కరాత్రేణ వృషలీగమనంద్విజః । సభైక్షభుగ్జపన్నిప్రస్త్రిభిర్వర్షైర్వ్యపో హతి ॥ * ॥ వృషలీ - చణ్డాలీ, తద్విషయమితి వ్యాఖ్యాతం విజ్ఞానేశ్వరే ణ । చతుర్వింశతిమతే ॥ శ్లో ॥ వృషల్యాసుఖిజాతస్తు త్రీణివర్షాణి సంయ తః । చతుర్థకాలసమయే దత్తం భుఞ్జీతవాగ్యతః ॥ * ॥ ఇదం శూద్రాది వి షయమితి వ్యాఖ్యాతమ్, అతఇదం శూద్రజాతీయవర్ధకీ వేశ్యావిషయమ్, "హీనయోని నిషేవణమ్" ఇత్యత్ర తథావ్యాఖ్యాతత్వాత్, శూద్రత్వా విశేషాత్ "యదేకరాత్రేణ కరోతి పాపం కృష్ణం వర్ణం బ్రాహ్మణస్సేవ మానః । చతుర్థకాలే ఉదకాభ్యవాయ స్త్రిభిర్వర్షైస్తదపహన్తిపాపమ్॥" ఇత్యాపస్తమ్బవచనేన సమానార్థత్వాచ్చ । మనుః ॥ శ్లో ॥ వృషలీపీతఫే నస్య నిశ్వాసోపహతస్యచ । తస్యాంచైవప్రసూతస్య నిష్కృతిర్నవిధీయ తే ॥ * ॥ ఇత్యాది వచనజాతం చణ్డికాయాం వృషలీత్వావిశేషాత్ప్ర దుర్ఖ్యాతరజస్కా రజస్వలోభయవిషయత్వేన ఉదాహృతమ్ । అత్రాయం వివేకః — శూద్రావిషయత్వే "బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే" "నిష్కృ తిర్నవిధీయతే" ఇతిస్మరణమత్యన్తాభ్యాసవిషయమ్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ శూద్రాగమనం సాధారణస్త్రీసమ్భోగశ్చ హీనయోని నిషేవ ణమ్, తత్ర యత్తు యమేన సాధారణస్త్రీగమనమధికృత్య గురుతల్పగమన వ్రతముక్తమ్, "॥ శ్లో ॥ గురుతల్పవ్రతం కేచిత్కేచిద్బ్రహ్మహణంస్మృ తమ్ । గోఘ్నస్యేచ్ఛన్తి కేచిచ్చ కేచిద్యదవకీర్ణినః ॥" ఇతి, పతచ్చ జ న్మప్రభృతి సానుబన్ధానవచ్ఛిన్నాభ్యాసవిషయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రేయం వ్యవస్థా — "॥ శ్లో ॥ పశువేశ్యాభిగమనే ప్రాజాపత్యం విధీయతే ।" ఇత్యకామవిషయమ్, కామతస్తు "॥ శ్లో ॥ వేశ్యాగమనజంపాపం వ్యపో హన్తిద్విజాతయః । పీత్వాసకృత్తప్తకృచ్ఛ్రంసప్తరాత్రంకుశోదకమ్॥" ఇతియమేనోక్తమ్, తత్రాభ్యాసాపేక్షయా చాన్ద్రాయణాదికం వ్యవస్థాప్య

మ్, గర్భోత్పాదే తు వర్షత్రయమ్, అనుత్పాదేఽపి కామతోఽభ్యాసావి
చ్ఛిన్న బహుకాలాభ్యాసే గురుతల్పవ్రతమిత్యేవమేకవాక్యోపాత్తత్వాత్,
"॥ శ్లో ॥ బహూనామేకధర్మాణామేకస్యాపి యదుచ్యతే। సర్వేషాం త
ద్భవేత్కార్యమేకరూపా హి తే స్మృతాః॥" ఇతి వచనాచ్చ ప్రాదుర్భూతర
జస్కాయా వృషల్యా భర్తుశ్చ ద్రష్టవ్యమ్, సామాన్యేన వృషలీవచనేషు వి
శేషానుక్తేశ్చ, చణ్డాలీసగోత్రాదిషు చ "చణ్డాల్యాం గర్భమాధాయ గు
రుతల్పవ్రతం చరేత్" "గురుతల్పీ స విజ్ఞేయస్సగోత్రాం చైవముద్వహన్" ఇ
తి ప్రాయశ్చిత్తతౌల్యదర్శనాచ్చ, తత్సహపఠితాయాః కన్యాయాశ్చ గ
మనాదౌ తు ఇదమేవ ప్రాయశ్చిత్తం ద్రష్టవ్యమ్, తస్యాశ్చ వృషలీత్వాత్,
రజస్వలాగమనాదౌ తు "అసంభాష్యో హ్యపాఙ్క్తేయస్స విప్రో వృషలీప
తిః।" "తత్పతిర్వృషలీనాథో గర్హితస్సర్వకర్మసు।" ఇత్యాదిభిర్వ్య
క్తమేవోక్తం ద్రష్టవ్యమ్। అస్యా వృషలీత్వేఽపి "రజస్థాయా చ కన్యకా"
"రజఃపశ్యత్యసంస్కృతా" ఇత్యాదివిశేషోక్తేర్న తద్విషయో గురుతల్పవ్ర
తాది ప్రసఙ్గ ఇతి। అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహే కన్య
ర్తుమత్యపి। న త్వేవైనాం ప్రయచ్ఛేత్తు గుణహీనాయ కర్హిచిత్ ॥ * ॥
ఇదం గుణవద్వరదానవిషయమ్। బౌధాయనః ॥ శ్లో ॥ దద్యాద్గుణవతే క
న్యాం నగ్నికాం బ్రహ్మచారిణే। అపి వా గుణహీనాయ నోపరున్ధ్యాద్రజస్వ
లామ్ ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ పాణిగ్రహణమన్త్రాస్తు నియతం దారలక్ష
ణమ్। తేషాం నిష్ఠా తు విజ్ఞేయా విద్వద్భిస్సప్తమే పదే ॥ * ॥ నిష్ఠా - పర
మావధిః। కన్యావరయోర్దోషదర్శనేఽపి సప్తమపదాదూర్ధ్వం న పరిత్యాగ ఇ
త్యర్థః। అత్ర యమః ॥ శ్లో ॥ నోదకేన న వాచా చ కన్యాయాః పతిరుచ్య
తే। పాణిగ్రహణసంస్కారాత్పతిత్వం సప్తమే పదే ॥ తతశ్చ ॥ విధివత్ప్ర
తిగృహ్యాపి త్యజేత్కన్యాం విగర్హితామ్। వ్యాధితాం విప్రదుష్టాం వా ఛద్మ
నా చోపపాదితామ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదికమపి సప్తమపదాదర్వాగేవేతి వ్యవస్థా
పనీయమ్। అత్ర వసిష్ఠో వ్యక్తమాహ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీపుంసయోస్తు సమ్బన్ధా
ద్వరణం ప్రాగ్విధీయతే। వరణాద్గ్రహణం పాణేస్సంస్కారో హి విలక్షణః॥
తయోరనియతం ప్రాహుర్వరణం దోషదర్శనాత్ ॥ * ॥ పాణిగ్రహణా
త్ప్రాగ్దోషదర్శనాద్ధేతోర్వరణమనియతమిత్యర్థః। అతః "॥ శ్లో ॥ దత్తా

యాఃపునరుద్వాహో జ్యేష్ఠాంశం గోవధం తథా । కలౌ పఞ్చనకుర్వీత
భ్రాతృజాయాం కమణ్డలుమ్ ॥ ” ఇతినిషేధోగుణవద్వరదానవిషయః,
ప్రముష్టవివిధదోషదర్శనే ఛలదానేచ త్యాగస్మృతేః, అపాత్రే ఛలాదినా
పాత్రేచ దత్తస్యాపి “ అదత్తం దోషదర్శనాత్ ” ఇతి అదత్తత్వస్మరణా
త్ “ యత్ర వాప్యుపధింపశ్యేత్తత్సర్వం వినివర్తయేత్ ” ఇతి సోపాధిక
దానాదేర్నివృత్తిస్మరణాచ్చ । ఉక్తదోషాభావే మనుః ॥ శ్లో ॥ సకృదం
శో నిపతతి సకృత్కన్యా ప్రదీయతే । సకృదాహదదానీతి త్రీణ్యేతాని సకృత్స
కృత్ ॥ నదత్వా కస్యచిత్కన్యాం పునర్దద్యాద్విచక్షణః । దత్వాపునఃప్ర
యచ్ఛేచ్ఛ ప్రాప్నోతి పురుషానృతమ్ ॥ * ॥ “ శతమశ్వానృతేహన్తి స
హస్రం పురుషానృతే ” ఇత్యుక్తదోషమాప్నోతీత్యర్థః । కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥
సప్తపౌనర్భవాఃకన్యా వర్జనీయాఃకులాధమాః । వాచాదత్తామనోదత్తా
కృతకౌతుకమఙ్గలా ॥ ఉదకస్పర్శితాయాచ యాచపాణిగృహీతికా । అ
గ్నింపరిగతా యాచపునర్భూఃప్రసవాచయా ॥ ఇత్యేతాఃకాశ్యపేనోక్తాద
హన్తికులమగ్నివత్ ॥ * ॥ వాచాద్భిర్వాదానే నిశ్చయతాముఖ్యాలేవాకృతే
అన్యస్మైకన్యాదానం గర్హితమ్ । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ పణత్తునపరేచక్రు
ర్నాపరేజాతు సాధవః । యదన్యస్యప్రతిశ్రుత్య యదన్యస్యప్రదీయతే ॥ * ॥
బోధాయనః ॥ వా ॥ వాగ్దత్తా మనోదత్తా అగ్నిం పరిగతా సప్తమపదం నీ
తా భుక్తా గృహీతగర్భాప్రసూతా చేతి సప్తవిధా పునర్భూస్తాం గృహీత్వాన
ప్రజాం నధర్మం విన్దేత ॥ * ॥ ఇతి । గుణవద్వరాయోదకపూర్వకదానేమ
నుః ॥ శ్లో ॥ నష్టేమృతేప్రవ్రజితే క్లీబేచ పతితేపతౌ । పఞ్చస్వాపత్సునా
రీణాం పతిరన్యోనవిద్యతే ॥ * ॥ “ దేవరాన్నసుతోత్పత్తిర్దత్తాకన్యానదీ
యతే ” ఇతి కలౌనిషేధాద్భర్తృనాశాదిషు నదేవరనియోజనమిత్యర్థః ।
సర్వప్రకారేణానన్యపూర్వికైవ వివాహ్యేతి ధర్మశాస్త్రరహస్యమ్ । అత్ర
మనుః ॥ శ్లో ॥ ఉత్తమైరుత్తమైస్సార్ధం సమ్బన్ధానాచరేద్బుధః । నినీషుః
కులముత్కర్షమవమానసమాంస్త్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి నిశ్చేతవ్యం నిశ్చిత
మ్, పశ్చాద్విపశ్చిదపశ్చిమానాం నిర్మత్సరాణాం సన్తోషాయేదమపరం
ప్రసఙ్గాద్విచార్యనిర్ధార్యతే । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ పైతృష్వసేయీం భగినీం
స్వస్రీయాంమాతురేవచ । మాతుశ్చభ్రాతురాప్తస్యగత్వాచాన్ద్రాయణం

చరేత్ ॥ ఏతాస్తిస్రస్తు భార్యార్థేనోపయచ్ఛేత్తు బుద్ధిమాన్ । జ్ఞాతిత్వేనాను పేయాస్తాః పతత్యభ్యుపయన్నధః ॥ * ॥ వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ తృతీయాంమాతృ తః కన్యాం తృతీయాం పితృత స్తథా । శుల్కేనచోద్వహిత్వైస్తి విప్రాః పాప విమోహితాః ॥ * ॥ పురాణేచ ॥ శ్లో ॥ యోమేత్వం హృదయాజ్జాతోపయ స్త్వం న ప్రయచ్ఛతి । పాపాన్మాతులసమ్బన్ధాత్స విజావై తేభవిష్యతి ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాతులస్యసుతామూఢ్వామాతృగోత్రాం తథైవచ । స మానప్రవరాంచైవగత్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ ఉద్వాహితసగోత్రాం య స్తనయాం మాతులస్యచ । ఋషిభిశ్చైవతుల్యాంచ సశుచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఏవం తృతీయావివాహమాత్రే సకృద్గమనమాత్రే చాన్ద్రా యణముక్తమ్, గమనాభ్యాసేతు “బ్రహ్మహాసురాపగురుతల్పగమాతృపి తృయోనిసమ్బన్ధాగస్తేననాస్తికనిన్దితకర్మాభ్యాసి” ఇతిగౌతమేన పాతిత్య ముక్తమ్ । అత్రబ్రహ్మహాదిభిస్సహ పాఠేపి స్తేయాదికం ప్రాయశ్చిత్తా పనోద్యం తదేకవిషయంచ, మాతృపితృయోని సమ్బన్ధాగమనే పునరభ్య స్తే “పతితస్యోత్పన్నః పతితోభవతి” ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్పుత్రోత్పాదే పుత్రపరంపరయా ద్విజాతికర్మహానిరేవ । అత్రశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సమా నప్రవరాంకన్యామేకగోత్రామథాపివా । వివాహయతియోమూఢస్తస్య వక్ష్యామినిష్కృతిమ్ ॥ ఉత్సృజ్యతాం తతోభార్యాం మాతృవత్పరిపాల యేత్ । తస్యాముత్పాద్యచణ్డాలం బ్రాహ్మణ్యాత్పరిచ్యుతోభవేత్ ॥ * ॥ అత్ర సగోత్రాసమాన ప్రవరయోరుక్తం ప్రాయశ్చిత్తాదికం సపిణ్డాదివి షయేపితుల్యమ్, “అసపిణ్డామసగోత్రామసమానార్షేయామ్” ఇతి సహపఠితానామేకోక్తస్య సర్వేషాం తుల్యత్వాత్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ బహూనామేకధర్మాణామేకస్యాపి యదుచ్యతే । సర్వేషాం త ద్భవేత్కార్యమేకరూపాహితేస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డాముద్వాహ్యా గమనాభ్యాసే “ ॥ శ్లో ॥ రేతస్సిక్త్వాకుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసు చ । సపిణ్డాపత్యదారేషు ప్రాణత్యాగోనసంశయః ॥” ఇత్యుక్తమధికమ్। అతస్తృతీయావివాహస్త్యాజ్యః, “జ్ఞాతిత్వేనానుపేయాస్తాః పతత్యభ్యు పయన్నధః” ఇతిమనుస్మరణాత్ । అత్రోపయన్తురేవపాతిత్యస్మరణాత్, పాణిగ్రాహ్యాభావే కన్యాప్రదస్య తదన్యేషాంచ నదోషగన్ధః । మాతులసుతో

ద్వాహ నిషేధో గాన్ధర్వోద్వాహవిషయఇతిచేన్న, క్వచిదపి తథా విషయ
దా ప్రతీతేస్తథావచనాభావాచ్చ, వ్యవస్థాపకవచనాభావేపి తథాకల్ప
స్యాతిప్రసఙ్గాత్, "గురుతల్పసవిజ్ఞేయఃపతితాశ్చాద్రతాంగతాః" ఇత్యా
నామపి తద్విషయత్వప్రసక్తేః। అసతి విశేషోపస్థాపకే సామాన్యసఙ్కో
నయుక్తఇతిచేత్తుల్యమత్రాపి, అన్యథా "॥ శ్లో ॥ ఉద్వహేత సగో
త్రాంయస్తనయాం మాతులస్యచ। ఋషిభిశ్చైవతుల్యాంచ" ఇతిస్మాహా
హర్తత్వేన సగోత్రాసమానార్షవివాహనిషేధస్యాపి గాన్ధర్వవివాహ వి
యత్వప్రసక్తేః। కించ, గాన్ధర్వవివాహవిషయత్వేపి బ్రాహ్మాదివివా
హ సపిణ్డత్వానపాయాత్ప్రత్యవాయఃపునరవర్జనీయః, "జ్ఞాతిత్వేనా
పేయాస్తాఃపతత్యభ్యుపయన్నధః" అధఃపతనీయానీతి ప్రక్రాన్తపతన
హేతుషు మాతుఃపితురితి యోనిసమ్బన్ధే సహాపత్యే స్త్రీగమనమితి తృతీ
యోద్వాహస్య పాతిత్యస్మృతేః। నను చన్ద్రికాయాం సాయణీయేచ మా
తులసుతా పరిణయనముక్తమితి చేత్సత్యముక్తం దురుక్తమ్, నతద్దురుక్తమ్,
'॥ శ్లో ॥ తృతీయాం మాతృతఃకన్యాం తృతీయాం పితృతస్తథా। వివా
హయేన్మనుఃప్రాహ పారాశర్యోయమోఽఙ్గిరాః॥" ఇతి వచనోదాహర
ణాదితిచేన్నైవమ్, ద్విచన్ద్రభేదవచ్ఛేదమిథ్యాత్వసాధకస్య భేదత్వస్యానుక్తిర
జతాభేదవదభేదమిథ్యాత్వసాధకేనాభేదత్వేనేవ "తృతీయాం మాతృతఃక
న్యాంతృతీయాం పితృతస్తథా। వివాహయతి యోమూఢః" "ఉద్వహేత
సగోత్రాంయస్తనయాం మాతులస్యచ" "మాతులస్యసుతామూఢ్వా"
ఇత్యాది ప్రబలప్రమాణైస్సత్ప్రతిపక్షత్వేన సాధ్యాసాధకత్వాత్, "ద్వై
ధేబహూనాం వచనమ్" "యతోభూయస్తతోవిద్వానుర్యాద్ధర్మవిని
ర్ణయమ్" "భూయసాంస్యాద్బలీయస్త్వమ్" "బహూనామనుగ్ర
హోన్యాయ్యః" ఇత్యాది వచనన్యాయైస్తస్యైవ బాధాచ్చ। కించయ
థా విజ్ఞానేశ్వరేణ పితృవిషయే పార్వణపరానేకవచన సఙ్కోచదోషభ
యేన ఏకోద్దిష్టపరవచనమేవ నిరస్తమ్, తద్వదత్రాపి పఞ్చమసప్తమాధో వి
వాహనిషేధపర పూర్వోదాహృత మను యాజ్ఞవల్క్యవస్తమ్బ బౌధాయ
న గౌతమ పరాశరవ్యాస విష్ణునారద పైఠీనసి శాతాతపాది వచననిచయస్య
సఙ్కోచప్రసఙ్గాద్విరోధాత్ప్రాబల్యాచ్చ తృతీయావివాహవచనమేవ ని

రస్యం న్యాయవిద్భిః, పాతిత్యప్రసక్తేః । అతఏవ భట్టాచార్యైర్మాతులసుతా వివాహోఽనాగర్హితః । కించ సవర్ణస్య సపత్నీపుత్రస్య కథంచిదన్యత్ర కన్యాలాభే "ఊర్ధ్వం సప్తమ్యా అలాభే సప్తమీముద్వహేత్" ఇత్యాపస్తమ్బోక్తసప్తమీవివాహవదసవర్ణపుత్రస్యాపద్విషయమేవ తృతీయావివాహపరం వచనమితియుక్తమ్ । "సర్వత్రాతిదేశ్యాత్" ఇతి దిష్టస్యైవ వైషమ్యదృష్టేః "పితృపత్న్యస్సర్వామాతరః" ఇత్యతిదిష్టం మాతృత్వం సపత్నీపుత్రస్య సాపిణ్డ్యావధిభూత తృతీయావివాహస్యోభయత్ర తుల్యత్వాన్న చోద్యావకాశః । ఏవమేవ "॥ శ్లో ॥ మాతృష్వస్సృసుతాం కేచిన్మాతులస్య సుతామపి । వివహన్తిక్వచిద్దేశే సజ్యోఽచ్యాపి సపిణ్డతామ్ ॥" ఇతివచనం చ విజాతీయవిషయమేవ సమర్థనీయం విశేషజ్ఞైః । సర్వత్రాపసమపాధిత్వాస్సజ్యోచన్య లోకే గ్రామదేశరేషు తృతీయావివాహోఽనాహోప్రవాహోఽవరీవృతతీతిచేత్ కింతేన, నహి తావతా శాస్త్రప్రామాణ్యం గతమ్, అశాస్త్రీయానుష్ఠానే అనుష్ఠాతైవ హతస్స్యాత్ । శాస్త్రవజ్జాతిధర్మశ్చ ప్రమాణమితిచేన్న, శాస్త్రావిరుద్ధస్యైవ తస్య ప్రామాణ్యాత్ । తథాగౌతమః ॥ వా ॥ దేశజాతికులధర్మా ఆమ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, అన్యథాఽతిప్రసఙ్గాత్ । తథాపి జాత్యాచారే నిర్బన్ధః నతావతా శాస్త్రస్యవాన్యస్యవా హానిః, అపితు శాస్త్రాతివర్తినఏవ । నహ్యన్యకృతమన్యోఽనుభుఙ్క్తే, "యతస్స్వకృతభుక్పుమాన్" ఇతిస్మృతేః ॥ శ్లో ॥ వేదశాస్త్రం మృషాయేషాం తేషాం యుక్తం తదత్యయః । తన్నసత్యంహి తన్నిష్ఠావరిష్ఠా వైదికావయమ్ ॥ * ॥ నహి శాస్త్రోల్లఙ్ఘనం సాధీయః "॥ శ్లో ॥ యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః । నచసిద్ధిమవాప్నోతి నసుఖం నపరాంగతిమ్ ॥" ఇతిగీతత్వాత్ । అతశ్శాస్త్రావిరుద్ధఏవ దేశాద్యాచారః ప్రమాణమ్ । అతఏవ శాస్త్రవిహితస్యైవ దేశాద్యాచారస్య అపిచాల్యత్వమాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్దేశేపురేగ్రామే త్రైవిద్యే నగరేపివా । యోయత్రవిహితోధర్మస్తంధర్మం నవిచాలయేత్ ॥ * ॥ స్మృతిద్వైధే తత్తద్దేశాచారానుసారేణ ధర్మనికల్ప్యఇత్యర్థః । కించ, "॥ శ్లో ॥ నమాంసభక్షణేదోషో నమద్యేనచమైథునే । ప్రవృత్తిరేషాభూతానాం నివృత్తిస్తు మహాఫలా ॥" ఇత్యాద్యుక్తమాంసభక్షణాదిము ఇచ్ఛాయాం

వివాహయజ్ఞసురాగ్రహైరేవ వ్యవస్థాపనమేవ శిష్టాచారః నతు స్వేచ్ఛా
చారః । “ గర్భాష్టమేఽష్టమేవాబ్దే ” “ ఏకాగ్నేస్త్రివిధంసమారోపణ
మాత్మన్యరణ్యోర్వా సమిత్సుపక్షః సప్తత్రయోపి వా ” ఇత్యాదికవైకల్పిక
ధర్మేష్వస్మిన్నస్తుష్టిశ్శిష్టాచారో వా ప్రమాణమ్ । “ ఉత్తరాంశగప్రభాతే
తు ” “ పూర్వమేవదినం గ్రాహ్యం యావన్నోదయతే రవిః ” “ దేవా
న్పితౄన్ సమభ్యర్చ్య ఖాదన్మాంసం న దోషభాక్ ” “ గృహేపినివసన్విప్రో
మునిర్మాంసవివర్జనాత్ ” ఇత్యాదిషు దేశాచారో వక్తుం యుక్తమ్ । యాజ
నాధ్యాపనప్రతిగ్రహశస్త్రాస్త్రభృత్త్వయుద్ధప్రజాపాలనకృషిగోర
క్షవాణిజ్యవిప్రశుశ్రూషాశిల్పజీవనాదకో హి జాతిధర్మః ప్రసిద్ధః । ఏతద్విష
యమేవ “ ॥ శ్లో ॥ సహజం కర్మ కౌన్తేయ సదోషమపి న త్యజేత్ । ” ఇతిగీ
తమ్ । ఏవం హి ధర్మశాస్త్రప్రణేతారో విజ్ఞానేశ్వరాదయో వ్యవస్థాపయా
మాసుః “ యథర్షిశిఖాం నిదధాతి యథైవైషాం కులధర్మస్స్యాద్దక్షిణతః
కుముజా వసిష్ఠానాముభయతశ్శిఖా ఆత్రేయాణాం ముణ్డా భృగవః పఞ్చచూ
డా ఆఙ్గిరసః శిఖా వాజిమేకే మఙ్గళార్థం శిఖినోఽన్యే యథాకులధర్మం చ ” ఇ
త్యాపస్తమ్బలౌగాక్షిప్రముఖమునిముఖముఖరితధర్మేషు కులాచార ఇతి వక్త
ముచితమ్ । కుముజా - శిఖా, వాజిః - కేశపఙ్క్తిః । అతశ్శాస్త్రనిషిద్ధోఽ
స్థో దేశజాతికులాచారో న భవతి, శాస్త్రీయప్రతిషేధేతు యస్సద్భిరనుష్ఠిత
స్స ఏవ లోకాచారశ్శిష్టాచారశ్చేతి తత్త్వస్థితిః । కించ “ ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహ్య
తే దాక్షిణాత్యైర్మాతులస్య సుతా ద్విజైః । మధ్యదేశేత్విరతాశ్శిల్పినశ్చ
గవాశినః ॥ మత్స్యాదాశ్చ నరాస్సర్వే వ్యభిచారరతాః స్త్రియః । ఉత్తరే
మద్యపా నార్యస్స్పృశ్యా నౄణాం రజస్వలాః ॥ అత్ర జాతాం ప్రగృహ్ణాతి
భ్రాతృభార్యామభర్తృకామ్ । విరుద్ధాస్త్వపవృత్తిస్తే దాక్షిణాత్యేషు భూ
యశః ॥ ” ఇతి పాయణీయపర్వ వివాహప్రకరణే తత్తద్దేశాచారపరిగణనా
యాం సహ పఠితత్వేన మాతులసుతావివాహస్యానాచారత్వం సువ్యక్తమ్,
అన్యథా తత్సహ పఠితత్వాన్మద్యపానవ్యభిచారాదీనామప్యాచారత్వప్రస
ఙ్గాత్ । తత్తద్దేశే సదాచార ఇతి చేన్న, తస్య తస్య వినివర్త్యత్వస్మరణాత్ ।
తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ మాతులస్య సుతోద్వాహో మాతృబన్ధుత్వదూషణమ్ ।
¶ కులేకన్యాప్రదానం చ దేశేష్వన్యేషు దృశ్యతే ॥ ఏవం విరుద్ధా నా

¶ కులేకన్యాప్రదానం చేతి పాఠాన్తరమ్.

చారాన్ప్రయత్నేన నివర్తయేత్ । దేశజాత్యాదిధర్మస్య ప్రమాణే నవి
రోధినః ॥ * ॥ ఇతి । “ శాస్త్రేణాతో న్యపస్సర్వం శాస్త్రదృష్ట్యా ప్రవ
ర్తయేత్ ” ఇత్యత్రానాదరేషష్ఠీ । ప్రమాణవిరుద్ధానాం దేశజాత్యాదిధర్మా
ననాదృత్యేత్యర్థః । అత్రధర్మశబ్దో గర్హావిరహమాత్రనిబన్ధనః, అన్య
థా “ ఏవంవిరుద్ధానాచారాన్ప్రమాణేనవిరోధినః ” ఇతిమర్వచత్వాత్ ।
అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ ఏతేన దేశకులధర్మా వ్యాఖ్యాతాః ॥ * ॥ ఇతి । ఇ
దంచ వ్యాఖ్యాతం హరదత్తేన ॥ వా ॥ “ జ్యేష్ఠోదాయాదఇత్యేకే ” ఇత్యా
దికం శాస్త్రవిప్రతిషేధాదప్రమాణమిత్యుక్తమ్, ఏతేన శాస్త్రవిరుద్ధస్యా
ప్రమాణత్వవ్యాఖ్యానేన శాస్త్రవిప్రతిషిద్ధా మాతులసుతా పరిణయాద
చారోఽప్రమాణమితి ॥ * ॥ ఇతి । అతస్తృతీయోద్వాహస్త్యాజ్య ఏవ, “ అ
ధర్మాణాంతు సతతమాచారః పతనహేతుః ” ఇతిస్మృతేః । ఏవమాపఞ్చ
మాదాసప్తమాచ్చ వివాహోనకార్యః, తస్యచ పతనహేతుత్వాత్ “ గు
రుతల్పసవిజ్ఞేయః ” ఇత్యాదిస్మృతేః । ఏతత్సర్వమాగ్రహావగ్రహగృహీతే
భ్యోనరోచతే, అథాపి నిర్మత్సరః ప్రమాణపరతన్త్రః కశ్చిద్విపశ్చిదస్తీతి
వ్యవస్యామస్య । కించ “ స్త్రీసన్తతిస్తథాపుంసామ్ ” “ ఆపఞ్చమాత్స
ప్తమాచ్చ ” “ పఞ్చమాత్సప్తమాద్ధీనామ్ ” “ పఞ్చమేసప్తమేచైవ ” ఇ
త్యాదీని పఞ్చమాత్సప్తమాదర్వాగ్వివాహే పాతిత్యపరాణి వచనాని యఃఖ
లూదాజహార సఏవహిమాతులసుతావివాహమాతిష్ఠత, ఏవం పూర్వాపర
విరుద్ధమనున్మత్తః కోబ్రవీతి, తద్వచనజాతం స్వేనైవోదాహృతమ్, నూనం
తేనవిస్మృతమ్, మాతులసుతావివాహనిషేధస్య గాన్ధర్వవివాహవిషయత్వ
కల్పనే మాతులసుతయాసహ పతితసగోత్రాసపిణ్డావివాహనిషేధస్యాపి త
ద్విషయత్వకల్పనప్రసక్త్యా తత్కల్పనస్య నిరస్తత్వాత్ । కించ, “ వివాహ
యేన్మనుః ప్రాహ పారాశర్యోఽఙ్గిరాయమః ” ఇతివచనమసఙ్గతమేవవిచారా
సహత్వాత్ । తథాహి — “ అసపిణ్డాతు యామాతుః ” “ ఏతాస్తిస్రస్తు
భార్యార్థే ” ఇతివదన్మనుః కథంకారంతృతీయావివాహంవదేత్, యదివదే
దున్మత్తప్రలపితంస్యాత్, “ యద్వైకించమనురవదత్తద్భేషజమ్ ” ఇతిశ్రు
తిప్రసిద్ధం ప్రామాణ్యంభజ్యేత, తథా “ మాతుస్సపిణ్డాయత్నేనవర్జనీయా
ద్విజాతిభిః ” “ తృతీయాం మాతృతఃకన్యాం తృతీయాంపితృతస్తథా ।

షులేఽనచోద్వహేష్య త్రిశరాగపాపవిమోహితాః ॥ ” ఇతి జనకస్య సనక ఢంఖలు తృతీయావివాహం బ్రూయాత్, యదిబ్రూయాత్, “ సహోవా వాచ వ్యాసః పారాశర్యః ” ఇతి శ్రుతివ్యాఖ్యాతమాస్తతమత్వం కథముజ్జీవేత్, సచ విప్రలప్స్యకకోటిం నాటీకతే, కించ, మనువ్యాసాఙ్గిరోయమైః స్వస్వస్మృతిషు నహి తృతీయావివాహఉక్తః అపితు పఞ్చమసప్తమాన్యాక్తనీవివాహనిషేధపవోక్తః, సచ చన్ద్రికాకారేణచోదాహృతః, అతో “ వివాహయేన్మనుః ప్రాహ ” ఇతి వచనమసఙ్గతమేవేత్యాస్తాం తావత్, ఇదం సమస్తం మూర్ఖాస్స్వైరం కుర్వన్తు, హన్త ఆచారాదికరణార్థవేదినోపి మాతృయోనిబన్ధుసమ్బన్ధమనురున్ధతే, “ ॥ శ్లో ॥ లోకస్త్విష్టతు శాస్త్రార్థం నవివిచ్య త్వబోబుధాః । వృథాశీలానుధావన్తి లోకం ధర్మస్తతోహతః ॥ ” కించ “ తృష్టాం జుహుయాం మాతులస్యైవ యోషాభాగస్తే మాతృష్వసేయీవపామివ ” ఇత్యర్థవాదశ్రుతిదర్శనాత్తృతీయావివాహే కర్తవ్యమతే “ నాపుత్రస్యహిలోకోఽస్తి ” ఇతి, “ తత్సర్వే పశవోవిదుః ” “ తస్మాత్పుత్రోమాతరం స్వసారం చాధిరోహతి ” ఇత్యపి శ్రవణాత్స్వస్రాద్యధిరోహశ్చ ప్రసజ్యేత, “ సూర్యగ్రహే కురుక్షేత్రే మేషకృష్ణాజినాదికమ్ । ” “ చణ్డాలాత్ప్రతిగృహ్యాపి యజేతాపన్యకర్మకైః । ” ఇత్యాద్యవినా నిత్యస్యావశ్యకర్తవ్యత్వే తాత్పర్యపర్యవసానాద్భ్రూణావకరణప్రజాతన్త్వవ్యవచ్ఛేదవర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానార్థవివాహస్యావశ్యకర్తవ్యత్వే తాత్పర్యగ్రహణమేవ యుక్తమితి సర్వస్మృతీనామవిరోధః “ యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః । యుక్తాఆయుక్తాః । అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః । యథా తేతత్రవర్తేరన్ । తథాతత్రవర్తేథాః ” ఇతిశ్రుతేః, సమ్మర్శయుక్తాలూక్షధర్మకామవర్తనానువర్తనమేవానువర్తనం నలోకవిలోకనమ్ । తస్మాన్మాతృతస్పఞ్చమాత్పితృతస్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ వివాహఇతి ప్రామాణికానాం ధర్మశాస్త్రఘట్టాపథః.

నిర్మత్సరాఽఽపాతకభీరవోయే పశ్యన్తు పాణిగ్రహనిర్ణయన్తే ।
బహ్వోః స్మృతీర్వీక్ష్య విమృశ్యసారం సమగ్రహీద్ద్వైదికసార్వభౌమః ॥

ఇతి వివాహ్యకన్యానిర్ణయస్సమాప్తః.

హాకాలాత్ స్థాలీపాకో నిర్ణీయతే । అపస్తమ్బః ॥ సూ ॥ ఏవమత ఊర్ధ్వం దక్షిణావర్జముపోషితాభ్యాం పర్వసు కార్యః పూర్ణపాత్రస్తు దక్షిణేత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమ్ - పత్న్యవహన్తి శ్రపయితేత్యాది సూత్రోక్తప్రకారేణేత్యర్థః, అతఊర్ధ్వమ్ - ఆగ్నేయస్థాలీపాకాత్పరమ్ । ఏవం యదతా వివాహశేషమధ్యే పర్వసమ్భవేపి తత్ర స్థాలీపాకః కార్య ఇత్యుక్తం భవతి, యద్యాగ్నేయస్థాలీపాకః కృతస్స్యాత్ । యథాఽఽహుః ॥ శ్లో ॥ వివాహశేషమధ్యేతు పర్వణ్యుత్పతితే సతి । తస్మిన్నపి చ కర్తవ్యం స్థాలీపాకం యథావిధి ॥ తత్ర యద్యప్యమావాస్యా వివాహాత్స్యాదనన్తరమ్ । యది వా పౌర్ణమాసీ స్యాత్ స్థాలీపాకక్రియా మతా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రామావాస్యాయామపి స్థాలీపాకస్మరణమాగామిపౌర్ణమాస్యామాఘ్యాధిమాసదోషదుష్టత్వేద్రష్టవ్యమ్ । తథా గౌతమః ॥ సూ ॥ పౌర్ణమాస్యుపక్రమా దర్శపూర్ణమాసౌ దర్శశ్చేత్పూర్వముపపద్యేత పౌర్ణమాసీనేష్ట్వాఽథ తత్కుర్యాదకుర్వన్పౌర్ణమాసీమాకాఙ్క్షేదిత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్థీహోమానన్తరం యది దర్శః పూర్వమాగచ్ఛేత్తదా దర్శకాలాత్పూర్వమేవ పౌర్ణమాసీ స్థాలీపాకం కృత్వా తతస్స్వకాలే దర్శస్థాలీపాకం కుర్యాదితి తద్వ్యాఖ్యానే వ్యాఖ్యాతమ్ । ఏవమేవస్మృత్యన్తరేచోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ పాకయజ్ఞస్య చారమ్భమప్యారమ్భణమేవ చ । పౌర్ణమాస్యాం యజేత్పూర్వం దర్శే తు న కథంచన ॥ మాఘ్యాధిమాసదోషేతు పౌర్ణమాస్యాం యజేత్కథమ్ । దర్శేపి వా యజేత్పూర్వం పౌర్ణమాసీమమామపి ॥ అతికాలాన్తరారమ్భో యజమానశ్చ పాపకృత్ । ఆయుశ్శ్రీయంయశో హన్యాత్తస్మాత్తన్నాత్యతిక్రమేత్ ॥ * ॥ యావద్దర్శం తావత్పౌర్ణమాసస్థాలీపాకస్య కాలః తద్దర్శాత్పూర్వమేవ పౌర్ణమాసీం యజేత్ । ఏవమిష్ట్వా తతస్స్వకాలే, అమామపి - దర్శమపి, యజేత్, నతు ప్రతిపది పౌర్ణమాసీమమామపి సహ యజేదిత్యర్థః । అన్యథా దర్శకాలప్రాప్తౌ నపునరతిపన్నపౌర్ణమాసానుష్ఠానమ్, అధికారాన్తరానురోధేన పూర్వాధికారనివృత్తేః । తదుక్తం స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ సూ ॥ అకాలాత్కాలత్వేనాగామి పర్వకాలాత్ప్రాగేవాతిపన్నపర్వానుష్ఠానం కార్యమ్, నతత్ప్రాప్తౌ తు వ్యతీతానుష్ఠానమ్, "తావద్దర్శంపౌర్ణమాసం యావదన్యో న పర్వకాలః" ఇతి శ్రుతేః ॥ * ॥ ఇతి । కించ, ఆగామి

పర్వణోదుష్టత్వే "॥ శ్లో ॥ రాకాచేచ్ఛేషహోమాత్ప్రాగపాస్యారమ్భోఽ
గ్రపర్వణి । వైశ్వదేవమాసికయోస్సంవేశన జపాత్పరమ్ ॥" ఇత్యా
దిభిఃప్రాక్ఛేషహోమాత్పర్వభేదానాదరేణ స్థాలీపాకస్యావశ్యకర్త
వ్యతావగతేః, అనేనైవాభిప్రాయేణాపస్తమ్బేన "ఏవమతఊర్ధ్వమ్"
ఇత్యనుశాసనాత్ప్రాకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ దర్శేపితత్పూర్వమే
వ పౌర్ణమాస స్థాలీపాకం కృత్వా దర్శం కుర్యాదితిసిద్ధమ్ । వివాహానన్త
రపర్వణి గ్రహణాదిదోషసమ్భవే ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగోఽధిమాసోవా యది
ప్రథమపర్వణి । నాహరేత్ప్రథమామిష్టిం మౌఢ్యేచ గురుశుక్రయోః ॥ * ॥
ఇతి నిషేధాత్ప్రథమ స్థాలీపాకో న కార్యః । ఏవం వివాహానన్తరమౌ
ఢ్యాది పితృమాస సమ్భవేచ నకార్యమ్, "॥ శ్లో ॥ స్థాలీపాకక్రియాం తు
ర్యాద్వివాహోత్తరాయణే । పితృమాసేతు మౌఢ్యేతు యది కుర్యాద్వివ
శ్యతి ॥" ఇతిప్రత్యవాయస్మృతేః । నను స్థాలీపాకాకరణే పునరౌపాసనా
గ్నేః ప్రాబల్యం నాస్తీతిచేన్న, "ఔపాసనం హోమో వైశ్వదేవము
ష్టకాపార్వణ శ్రాద్ధం సర్పబలిరీశానబలిః" ఇతి సప్తపాకయజ్ఞానాం పృ
థక్ప్రకరణత్వేనాన్యోన్యనైరపేక్ష్యాత్ । నను "॥ శ్లో ॥ ఆషాఢేప్య
ధికేమాసి సజాతేత్రౌగ్రహణేపివా । అన్వారమ్భం ప్రకుర్వీత సమాన స్తర
పర్వణి ॥" ఇతి వచనాదన్వారమ్భః కార్య ఇతిచేన్నైవమ్, "నాహరేత్ప్ర
థమామిష్టిమ్" ఇతివచనవిరోధాపత్తేః, ఆగామిపర్వణిమలాధికమాస మౌ
ఢ్యాది సమ్భవే తతఃపూర్వమేవ వివాహానన్తరం పర్వసమ్భవే తస్మిన్ప
ర్వణి పౌర్ణమాసీమమాసపిత్ర్యుక్త క్రమేణాన్వారమ్భం కుర్వీతేత్యుక్తత్వా
చ్చ । అన్యథామలాధికమాసాదౌ ప్రథమస్థాలీపాక నిషేధవచన నిచయో
వ్యర్థస్యాత్ । తథా కాలనిర్ణయాదౌ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మ చ హవ్యంచ క
వ్యం పర్వోత్సవం తథా । ఉత్తరే నియతం కుర్యాన్మలమాసే వివర్జయే
త్ ॥ * ॥ పర్వ - ప్రాథమికేష్టిః ప్రథమస్థాలీపాకశ్చ, నతుద్వితీయః, త
స్యదోషాభావాత్, "ప్రారబ్ధేతుద్వితీయాదౌ ప్రోక్తదోషానవిద్యతే"
ఇతిస్మరణాత్ । స్మృతిసఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భం దర్శపూర్ణేష్ట్యో
రగ్నిహోత్రస్యచాదినమ్ । ప్రతిష్ఠాపకశ్రాద్ధాద్యం మలమాసే వివర్జ
యేత్ ॥ * ॥ నను "॥ శ్లో ॥ అథమౌఢ్యే గురుశుక్రస్య గురోరస్తమయేపిచ ।

నిత్యం నైమిత్తికం కుర్యాత్కామ్యం కర్మ వివర్జయేత్ ॥ ” ఇతి నిత్యస్య కర్తవ్యత్వవచనాత్, “ నిత్యనిహోపయాస్యేన తేజస్వీ జాయత ఇతి విజ్ఞాయతే ” ఇతి తదకరణే ప్రత్యవాయస్మృతేశ్చ నిత్యత్వాత్ స్థాలీపాకః కార్య ఇతి చేన్న, నిత్యకర్మ కార్యత్వ పరవచనానాం ప్రారబ్ధకర్మవిషయత్వాత్, మహాపదోషేతు “ ప్రారబ్ధం దర్శపౌర్ణమాస్యోః ” ఇత్యాదివచనైస్తేషాం ప్రారబ్ధనిషేధాత్, “ ఉత్తరేనియతం కుర్యాత్పూర్వే తన్నిష్ఫలం భవేత్ ” ఇతి తత్కరణేపి నైష్ఫల్యస్మరణాచ్చ । అగ్రపర్వవిషయే నియమమాహాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ పర్వసు చోభయోరుపవాస ఔపవస్తమేవ కాలాన్తరే భోజనం తృప్తిశ్చాన్నస్య యచ్చైనయోః ప్రియం స్యాత్తదేతస్మిన్నహని భుఞ్జీయాతామధశ్చ శయీయాతాం మైథునవర్జనం చ శ్వోభూతే స్థాలీపాకస్తస్యోపచారః పార్వణేన వ్యాఖ్యాతో నిత్యం లోక ఉపదిశన్తి ॥ * ॥ ఇతి । నన్వేతస్మిన్నితి పాణిగ్రహణమహః పరామృశ్యతే, తత్ర ప్రత్యబ్దం ప్రియభోజనాదికం విధీయత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్, అతః కథమిదం పర్వవిషయమితి చేన్న, తథాక్వచిదపి లోకే సమాచారాభావాత్ । నహి కశ్చిదపి పాణిగ్రహణమహః స్మరన్ప్రియభోజనాదికం ప్రత్యబ్దం కరోతి శ్వః స్థాలీపాకం చాచరతి । నన్వస్య పర్వవిషయత్వే పర్వస్వితి బహువచనాన్తస్య ఏతస్మిన్నిత్యేకవచనాన్తతయా ప్రత్యవమర్శోఽనుపపన్నః, మైవమ్, ఏతస్యామాణధర్మాణాం ప్రతిపర్వ ప్రాప్త్యర్థత్వాదేకవచనాన్తస్య । కించ పాణిగ్రహణమహరితి విశేషణమేవానుపపన్నమ్, తదన్తరేణాపి విశేషార్థస్య గమ్యమానత్వాత్ । యథాఽఽహుః ॥ శ్లో ॥ గమ్యమానస్య చార్థస్య నైవ యుక్తం విశేషణమ్ । శబ్దాన్తరైర్విభక్త్యా వా ధూమోఽయం జ్వలతీతి వత్ ॥ * ॥ తస్మాదేతస్మిన్నితి ప్రకృతపరత్వప్రతీతేస్తద్విషయమేవేదమితి యుక్తమ్ । కించాత్ర పక్షే ఉపోషితాభ్యామితి విహితమేవౌపవస్తమత్రానూద్యతే, కాలాన్తరే భోజనమివౌపవస్తం నతు తద్దివసోపవాస ఇత్యర్థవిశేషం బాధితుం తత్ర నియమ్యతే “ తృప్తిశ్చాన్నస్య ” ఇత్యాదినా । నను పర్వపరత్వే తస్యోపచారః పార్వణేన వ్యాఖ్యాత ఇత్యస్య స్వేనైవ వ్యాఖ్యానమనుపపన్నమితి చేన్న, స్వాధ్యాయవిధివశస్వపరనిర్వాహకత్వేన స్వస్యాప్యస్య జ్ఞాతార్థజ్ఞాపనావిరోధాత్ । యద్వా “ అతఊర్ధ్వమ్ ” ఇతి పర్వస్వతిదిష్టా

గ్నేయస్థాలీపాకధర్మ ఏవ పార్వణశబ్దేనోచ్యతే, తస్య నిత్యత్వోపదేశార్థమ్, అతః "ప్రతిపర్వపత్న్యవహన్తి" ఇత్యాద్యుక్తక్రమేణైవోపచారః కార్యః। తన్నిశ్రీకాయాంచ ॥ వా ॥ ఔపవస్త్రప్రియభోజనంకార్యం తథాఽఽపస్తమ్బః "యద్వైచనయోరఃప్రియంస్యాత్తదేతస్మిన్నహని భుఞ్జీయాతామ్" ఇతి ॥ * ॥ ఇతి। ఇదం పర్వవిషయత్వేనైవోదాహృతమ్, అత్ర నియమాన్తరంచ గృహ్యపరిశిష్టోక్తమ్॥ శ్లో ॥ శాకం మాంసం మసూరంచ లవణం కోరదూషకాన్। మాషం మధుపరాన్నంచ త్యజేదుపవసన్ స్త్రియమ్ ॥ * ॥ కించత్వత్పక్షే "నిత్యం లౌకిక ఉపదిశన్తి" ఇతిసూత్రమత్యన్తానుపపన్నమ్, "ప్రతిసంవత్సరం వివాహోత్సవేభ్యః స్థాలీపాకఃకార్యః" ఇతి శిష్టానుపదేశాత్క్వచిదప్యాచారాభావాచ్చ। పర్వవిషయత్వేతు సుసఙ్గతమేవేదమ్, లోకే వేదార్థప్రదర్శకే ధర్మశాస్త్రే గౌతమాదిభిః "అష్టకాపార్వణం నిత్యం స్థాలీపాకం సమాచరేత్§" ఇతి పాకయజ్ఞేషు నిత్యత్వేనోపదేశాత్। అతఏవహి ప్రారబ్ధస్యాస్య మాఘాద్యావపి కర్తవ్యతాస్మరణమ్। తథా విష్ణుయాముఖే ॥ శ్లో ॥ గురావస్తంగతేశుక్రే బాల్యేవా వార్ధకేఽపివా। నహోపాయభవేత్తత్కర్మ నిత్యత్వాన్నతుముష్యతే ॥ * ॥ ఇతి। నిత్యగ్రహణాత్కామ్యనిషేధః, "పక్షేవా యదివామాసే" ఇత్యకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ నిత్యః। అతఃప్రియభోజనాధశ్శయన మైథునవర్జనాది విధానం పర్వవిషయత్వేనైవ సుసఙ్గతమిత్యలమ్। అస్య కాలమాహ వృద్ధశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ పర్వణోయశ్చతుర్థాంశ ఆద్యాః ప్రతిపదస్త్రయః। యాగకాలస్సవిజ్ఞేయః ప్రాతరుక్తోమనీషిభిః ॥ లలాటసమ్మితేభానౌ ప్రథమః ప్రహరః స్మృతః। సఏవాధ్యర్ధసంయుక్తః ప్రాతరిత్యభిధీయతే ॥ * ॥ సన్ధిభేదేన పర్వచతుర్థాంశస్యాపి యాగకాలత్వమాహ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఆవర్తనేయదాసన్ధిః పర్వప్రతిపదోర్భవేత్। తదహర్యాగఇష్యేత పరతశ్చేత్పరేఽహని ॥ * ॥ పరతశ్చేత్ - ఆవర్తనాత్పరం సన్ధిశ్చేదిత్యర్థః, " ॥ శ్లో ॥ రవిరావర్తతేయస్మిం స్తదావర్తనమిష్యతే। ఆవర్తనాత్పరం సన్ధౌ యాగంకుర్యాత్పరేఽహని ॥" ఇతి రవేరావర్తనం ద్వేధావిభక్తస్య దినస్యార్ధం నతు పఞ్చధావిభక్తస్య తృతీయో మధ్యా

§ నిత్యంస్థాలీపాకం సమాచరేదితిపాఠాన్తరమ్.

హ్నభాగః, నహి షోడశఘటికాకాలే తదధికే వారవిరావర్తతే, “ ॥ శ్లో ॥ పర్వప్రతిపదోస్సన్ధిరర్వాగావర్తనాద్యది । తస్మిన్నహనియష్టవ్యం పూర్వేద్యుస్స్యాదుపక్రమః ॥ ఆవర్తనాత్పరం సన్ధిర్యదితస్మిన్నుపక్రమః । పరేద్యురిష్టిరిత్యేవపర్వద్వయవినిర్ణయః ॥ ” లోకాక్షిశ్చ ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే వాథమధ్యాహ్నే యదిపర్వసమాప్యతే । ఉపోష్యతత్రపూర్వేద్యుస్తదహర్యాగఇష్యతే ॥ * ॥ తదహః - సన్ధిదినమ్, కాలాధ్వనోరితి ద్వితీయా, తస్మిన్నహనీత్యర్థః । నను “ ॥ శ్లో ॥ నయష్టవ్యశ్చతుర్థాంశే యాగః ప్రతిపదః క్వచిత్ । రక్షాంసి తద్విలుమ్పన్తి శ్రుతిరేషాసనాతనీ ॥ ” ఇతి కాత్యాయనవచనాత్తర్థం ప్రతిపచ్చతుర్థాంశే యాగః కర్తవ్యఇతిచేన్నైవమ్, మధ్యందినే తదర్వాగ్వాసన్ధౌ తత్రైవయాగే కర్తవ్యే ఆలస్యాదినా తత్రాకృత్వా పరదినే ప్రతిపచ్చతుర్థాంశే యదాస్థాలీపాకం కరోతి తద్విషయత్వాత్తస్య, ఆవర్తనాదూర్ధ్వం పర్వసన్ధౌ శ్వః పర్వచతుర్థాంశే యాగస్మరణాచ్చ । తథా వృద్ధశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సన్ధిర్యద్యపరాహ్ణేస్యాద్యాగం ప్రాతః పరేఽహని । కుర్వాణః ప్రతిపద్భాగే చతుర్థేపి నదుష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । యత్విదం గార్గ్యవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపద్యప్రతిష్ఠాయాం యదిచేష్టిస్సమాప్యతే । పునః ప్రణీయకృత్స్నేష్టిః కర్తవ్యాయాగవిత్తమైః ॥ * ॥ ఇతి తదిదమిష్టివిషయమ్, నస్థాలీపాకవిషయమ్, “ పునః ప్రణీయకృత్స్నేష్టిః ” ఇతిజ్ఞాపనాత్ । ముఖ్యకాలాతిపత్తౌ గౌణకాలమాహ గోభిలః ॥ వా ॥ అథ యదిగృహ్యాగ్నౌ సాయంప్రాతర్హోమయోర్దర్శపూర్ణమాసయోర్వా హవ్యంహోతారంవా నాధిగచ్ఛేత్తర్థం కుర్యాదాసాయమాహుతేః ప్రాతరాహుతిర్నాత్యేత్యాప్రాతరాహుతేస్సాయమాహుతిర్నాత్యేత్యమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసీ నాత్యేత్యాపౌర్ణమాస్యా అమావాస్యానాత్యేతి ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ ॥ వా ॥ సర్వోపరపక్షః పౌర్ణమాసస్య పూర్వపక్షోదర్శస్య ॥ * ॥ ఇతి । కాలఇతి శేషః । కాత్యాయనశ్చ ॥ వా ॥ పౌర్ణమాస్యత్యయే హవ్యంహోతా వా యదహర్భవేత్ । తదహర్జుహుయాదేవమమావాస్యాత్యయేపిచ ॥ * ॥ ఏవమేషు వచనేషు కృత్స్నస్య పక్షస్యకాలత్వోక్తేః క్వచిద్దినేకర్తవ్యం నతు ప్రతిపది, సంహాత్యతస్యాః పక్షాన్తరాదిత్వేనాతీతయాగస్యాకాలత్వాదధికారాన్తరానురోధేన పూర్వాధికారని

వృత్తేః । తథా వామనః ॥ శ్లో ॥ ఉక్తకాలవ్యతిక్రాన్తౌ దివసే యత్ర కుత్ర చిత్ । ఆగామి పర్వణః పూర్వం స్థాలీపాకం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పౌర్ణమాస్యాం విశేషః — పూర్ణిమా ప్రతిపత్సన్ధిస్సఙ్గవావర్తనయోర్మధ్యేస్యాత్ససద్యస్కాలవిధిస్స్యాత్, అన్వాధానాది తత్రైవ స్యాన్న పూర్వేద్యుః, తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ పౌర్ణమాస్యాంత్వన్వాధాన పరిస్తరణోపవాసాస్సద్యో వా సద్యస్కాలాయం సర్వం క్రియతే ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ సన్ధిశ్చేత్సఙ్గవాదూర్ధ్వమర్వాగావర్తనాద్రవేః । సా పౌర్ణమాసీ విజ్ఞేయా సద్యస్కాలవిధౌ భవేత్ ॥ * ॥ తథాఽమావాస్యాయాం చ విశేషః । అత్ర వృద్ధశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయాత్రిముహూర్తా చేత్ప్రతిపద్యపరాహ్ణికీ । అన్వాధానం చతుర్దశ్యాం పరతస్సోమదర్శనాత్ ॥ * ॥ అపరాహ్ణికీ - కృత్స్నచతుర్థకాలవ్యాపినీత్యర్థః । తదా పూర్వేద్యురన్వాధానమిష్టిస్తు చతుర్దశ్య పరదినే నతు సన్ధిదినే ప్రతిపది చన్ద్రదర్శనసద్భావాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఆవర్తనాత్పరం సన్ధిర్యదితస్మిన్నుపక్రమః । పరేద్యురిష్టిరిత్యేష పర్వద్వయవినిర్ణయః ॥ ” ఇత్యుక్తనియమోఽత్ర నాస్తీత్యర్థః । వృద్ధవసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఇష్ట్వా నిరుప్తే హవిషి పురస్తాదుదితే విధోః । జుహోతి చాహుతీస్తస్మిన్ పశ్చాదపి హి తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సన్ధిపరిజ్ఞానోపాయమాహ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ పరేఽహ్ని ఘటికా న్యూనా న్యూనాస్తథైవాభ్యధికాశ్చయాః । తదర్ధం క్షేప్యపూర్వస్మిన్ హ్రాసవృద్ధీ ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ లోకాక్షిశ్చ ॥ వా ॥ తిథేః పరస్యా ఘటికాయాశ్చ న్యూనాస్తథైవాభ్యధికాశ్చ యాస్తాసామర్ధం విభజ్యైవ తథా ప్రయోజ్య హ్రాసే చ వృద్ధౌ ప్రథమే స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమే - ప్రతిపది, యో హ్రాసః సః క్షయః, వృద్ధిశ్చ, తద్ద్వయం ద్వేధా విభజ్య అర్ధం పర్వణి సంయోజ్య సన్ధిర్నిర్ణేతవ్య ఇత్యర్థః.

శ్రుతిస్మృతీ యస్య దృశౌ ప్రసిద్ధే యస్స్వంత్రయీలక్షణసద్వితీయః ।
సద్వృత్తభవ్యాభరణస్సమిద్ధే సుధీరయం వైదిక సార్వభౌమః ॥

ఇతి స్థాలీపాకనిర్ణయస్సమాప్తః.

ఇహ తావజ్జాత్యాది దుష్టభక్షణనిబన్ధనం ప్రాయశ్చిత్తం నిర్ణీయతే — అత్ర వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ సంసర్గదుష్టం యచ్చాన్నం క్రియాదుష్టంచ కామతః । భుక్త్వా స్వభావదుష్టంచ తప్తకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ కేశకీటావపన్నంచ నీలీలాక్షోపవాసితమ్ । స్నాయ్వస్థిచర్మసంస్పృష్టం భుక్త్వా తూపవసేదహః ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ వా ॥ కేశకీటావపన్నరుధిరమాంసాన్యతరాస్పృశ్యస్పృష్టభ్రూణఘ్నావేక్షితావలీఢశ్వసూకరగవాఘ్రాతశుక్తపర్యుషితవృథాపక్వదేవాన్నహవిషాం భోజనే ఉపవాసః పఞ్చగవ్యాశనంచ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుభయమకామవిషయమ్, కామతస్తు “ ॥ శ్లో ॥ మృద్వారికుసుమాదీంశ్చ ఫలకందేక్షుమూలకాన్ । విణ్మూత్రదూషితాన్ప్రాశ్య కృచ్ఛ్రపాదం సమాచరేత్ ॥ సన్నికృష్టేఽర్ధమేవస్యాత్కృచ్ఛ్రే స్యాచ్ఛుద్ధిశోధనమ్ ॥ ” ఇతి విష్ణూక్తం వేదితవ్యమ్ । దేవాన్నమ్ - అనివేదితమ్ । తథా విష్ణ్వక్సేనః ॥ శ్లో ॥ ప్రాకాసాధితంతు యాగార్థం దేవతానాం ప్రయత్నతః । తత్సర్వంపర్యస్తం తావద్దేవాన్నముచ్యతే ॥ * ॥ అతో నివేదితం భోజ్యమేవ । అల్పసంసర్గే పాదః మహత్సంసర్గేఽర్ధమితి వ్యవస్థా । శఙ్ఖః ॥ వా ॥ అమేధ్యపతితచణ్డాలపుల్కసరజస్వలాప్రసూతికుణికుష్ఠికునఖిస్పృష్టాని భుక్త్వా కృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కుణిః - హస్తవికలః । ఏతత్సకామవిషయమ్, అకామతోఽర్ధమ్ । అశక్తవిషయే విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వా స్పృష్ట్వైస్తథా శౌచికేశకీటాదిదూషితమ్ । కుశోదుమ్బరబిల్వానాం పద్మశఙ్ఖపలాశపత్రకైః । శఙ్ఖపుష్పీసువర్చాది క్వాథం పీత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ శూద్రాద్యుపహతే హారీతః ॥ శ్లో ॥ నశూద్రోపహతం భోజ్యం కీటైర్వామేధ్యసేవిభిః ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ భుఞ్జానేషు తు వా యత్ర శూద్ర ఉపస్పృశేదనర్హద్భిర్వా సమానపఙ్క్తౌ భుఞ్జానేషు వా యత్రానుత్థాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేదాచామేద్వా కుత్సయిత్వా వా యత్రాన్నం దద్యుస్తత్ర ప్రాయశ్చిత్తమహోరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టపఙ్క్తిభోజనే క్రతుః ॥ శ్లో ॥ యస్తు భుఙ్క్తే ద్విజః పఙ్క్త్యాముచ్ఛిష్టాయాం కదాచన । అహోరాత్రోషితో భూత్వా పఞ్చగవ్యేన శుధ్యతి ॥ * ॥ షట్త్రింశన్మతే విశేషః ॥ వా ॥ అజావికమహిషమృగాణాంమాంసభక్షణే కేశనఖరుధిరప్రాశనే బుద్ధిపూర్వే

త్రిరాత్రమజ్ఞానాదుపవాసః ॥ * ॥ ఇతి । అకామతస్సకృద్భక్షణే ప్ర
చేతాః ॥ వా ॥ నఖకేశమృల్లోష్ఠభక్షణే అహోరాత్రాభోజనాచ్ఛు
ద్ధిః ॥ * ॥ ఇతి । ముఖమాత్రప్రవేశే స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ కేశకీటనఖం ప్రా
శ్య అస్థికీకటమేవ వా । హేమతప్తఘృతం పీత్వా తత్క్షణాదేవ శుద్ధ్యతి ॥ * ॥
సూక్ష్మతరక్రిమికీటాస్థిభక్షణే హారీతః ॥ వా ॥ కీటపిపీలికాజలూకాతదస్థ్యా
స్థిభక్షణే గోమూత్రగోమయాహారస్త్రిరాత్రేణ విశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ మ
నుః ॥ శ్లో ॥ బిడాలకాకాఖూచ్ఛిష్టం జగ్ధ్వా శ్వనకులస్య చ । కేశకీటావప
న్నం చ పిబేద్బ్రాహ్మీం సువర్చలామ్ ॥ * ॥ ఇదమకామవిషయమ్ । కా
మతస్తు విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ పక్షిశ్వాపదజగ్ధస్య రసస్యాన్నస్య భూయసః । సం
స్కారరహితస్యాపి భోజనే కృచ్ఛ్రపాదకమ్ ॥ * ॥ అకామతోభ్యాసే శా
తాతపః ॥ వా ॥ శ్వకాకాద్యవలీఢశూద్రోచ్ఛిష్టభోజనే త్వతికృచ్ఛ్రమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కామతోభ్యాసే స ఏవ ॥ శ్లో ॥ శునాముచ్ఛిష్టకం భుక్త్వా మాసమే
కం వ్రతీభవేత్ । కాకోచ్ఛిష్టం గవాఘ్రాతం భుక్త్వా పక్షం వ్రతీభవేత్ ॥ * ॥
కామతో బ్రాహ్మణాద్యుచ్ఛిష్టాశనే బృహద్యమః ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణ
శూద్రోచ్ఛిష్టాశనే సప్తాహం పఞ్చగవ్యప్రాశనం వైశ్యోచ్ఛిష్టాశనే
పఞ్చాహం రాజన్యోచ్ఛిష్టాశనే త్రిరాత్రం బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టాశనేఽహో
రాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కామతోభ్యాసే మనుః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వా సహ బ్రాహ్మ
ణేన ప్రాజాపత్యేన శుద్ధ్యతి । భూభుజా సహ భుక్త్వాన్నం తప్తకృచ్ఛ్రే
ణ శుద్ధ్యతి ॥ వైశ్యేన సహ భుక్త్వాన్నమతికృచ్ఛ్రేణ శుద్ధ్యతి । శూద్రేణ
సహ భుక్త్వాన్నం చాన్ద్రాయణమథాచరేత్ ॥ * ॥ అకామతస్తు శఙ్ఖః ॥
॥ వా ॥ బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టాశనే మహావ్యాహృతిభిరభిమన్త్ర్యాపః పిబేత్,
క్షత్రియోచ్ఛిష్టాశనే బ్రాహ్మీరసపక్వేన త్ర్యహం క్షీరేణ వర్తయేత్, వైశ్యో
చ్ఛిష్టభోజనే త్రిరాత్రోపోషితో భూత్వా బ్రాహ్మీం సువర్చలాం పిబేత్,
శూద్రోచ్ఛిష్టభోజనే షడ్రాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రాభ్యాసే ద్వైగు
ణ్యాదికల్ప్యమ్, ఏతచ్చ పిత్రాద్యుచ్ఛిష్టవ్యతిరేకేణ, తత్ర దోషాభా
వాత్, పితుర్జ్యేష్ఠస్య చ భ్రాతురుచ్ఛిష్టం భోక్తవ్యమ్, ధర్మవిప్రతిపత్త్యాన
భోజ్యమ్ “ ॥ శ్లో ॥ గురోస్స్వస్య యముచ్ఛిష్టం భోజ్యం తత్పుత్రశిష్య
యోః । భార్యాభృతకదాసేభ్య ఉచ్ఛిష్టం శేషయేద్బుధః ॥ ” ఇత్యాది

స్మృతిభ్యః । అతో బ్రహ్మచారిభిర్గృహస్థైశ్చాచార్యస్యోచ్ఛిష్టం భోజ్య
మేవ విహితత్వాత్ । సహభోజనే బృహద్వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ మాతా వా భగినీ వాథ
భార్యా వాన్యాశ్చ యోషితః । న తాభిస్సహ భోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయ
ణం చరేత్ ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టభోజనే సప్తరాత్ర
మభోజనం స్త్రీణాం చైవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్వఙ్గిరోవచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥
బ్రాహ్మణ్యా సహ యోఽశ్నీయాదుచ్ఛిష్టం వా కదాచన । తత్ర దోషం న మ
న్యన్తే సర్వ ఏవ మనీషిణః ॥ ” ఇతీదం పత్న్యా సహభోజనం వివాహవిషయ
మేవాధ్వవిషయం వేతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్ । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ అన్త్యా
నాం భుక్తశేషం తు భక్షయిత్వా ద్విజాతయః । చాన్ద్రం కృచ్ఛ్రం తదర్ధం
చ బ్రహ్మక్షత్రవిశాం క్రమాత్ ॥ చాన్ద్రమ్ - చాన్ద్రాయణమ్ ॥ చణ్డా
లపతితాదీనాముచ్ఛిష్టాన్నస్య భక్షణే । చాన్ద్రాయణం చరేద్విప్రః క్షత్ర
స్సాన్తపనం చరేత్ ॥ షడ్రాత్రం చ త్రిరాత్రం చ వర్ణయోరానుపూ
ర్వ్యశః ॥ * ॥ ఆపది తు పరాశరః ॥ శ్లో ॥ ఆపత్కాలే తు విప్రేణ భుక్తం
శూద్రగృహే యది । మానస్తోకే న శుద్ధ్యేత ద్రుపదాం వా శతం జపేత్ ॥ * ॥
షట్త్రింశన్మతే ॥ శ్లో ॥ దీపోచ్ఛిష్టం తు యత్తైలం రాత్రౌ రథ్యాహృతం
చ యత్ । అభ్యఙ్గాచ్చైవ యచ్ఛిష్టం భుక్త్వా నక్తేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ యదా
హ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ పీతశేషం తు యత్తోయం భోజనే ముఖనిస్సృతమ్ ।
అభోజ్యం తద్ద్విజస్యాహుర్భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి త
దభ్యాసవిషయమ్ , పీతశేషమితి చషకస్థవిషయమ్ , “ పీత్వావశిష్టం చష
కే పునస్తన్న పిబేజ్జలమ్ ” ఇతి శాణ్డిల్యస్మృతేః । ధీపూర్వే తు స ఏవ ॥ శ్లో ॥
పీతోచ్ఛిష్టం తు పానీయం పీత్వా తు బ్రాహ్మణః క్వచిత్ । త్రిరాత్రం తు వ్ర
తం కుర్యాద్వామహస్తేన వా పునః ॥ * ॥ అకామతస్తదర్ధం కల్ప్యమ్ । ఉప
హతోదపానే విష్ణుః ॥ వా ॥ మృతపఞ్చనఖాత్కూపాదత్యన్తోపహతాద్వా
ఉదకం పీత్వా బ్రాహ్మణస్త్ర్యహముపవసేద్ద్వ్యహం రాజన్య ఏకాహం వైశ్య
శ్శూద్రో నక్తం సర్వే చాన్తే పఞ్చగవ్యం పిబేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్యన్తోప
హతాత్ - మూత్రపురీషాదిభిరుపహతాదిత్యర్థః । యదా తు తత్రైవ శవ
ముచ్ఛిష్టతయా భిన్నం భవతి తదా పునర్విశేషమాహ హారీతః ॥ శ్లో ॥ క్లిన్నం
భిన్నం శవం తోయే తత్రస్థం యది తత్పిబేత్ । శుద్ధ్యై చాన్ద్రాయణం కుర్యా

త్ర పక్షకృచ్ఛ్రమథాపివా ॥ యదికశ్చిత్తతస్స్నాయాత్ప్రమాదేనద్విజో
త్తమః । జపం స్త్రిషవణస్నాయీ త్వహోరాత్రేణశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఇదం
చాన్ద్రాయణం కామతో మనుష్య శవోపహత జలపానవిషయమ్, అకామ
తఃపానే దేవలః ॥ శ్లో ॥ క్లిన్నం భిన్నం శవంచైవ కూపస్థం యది దృశ్యతే।
పయఃపిబేత్త్రిరాత్రంతు మానుషే ద్విగుణం భవేత్ ॥ * ॥ ద్విగుణమ్ -
షడ్రాత్రమ్ । ఆపస్తమ్బః ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలకూపభాణ్డస్థం నరఃకామాజ్జలం
పిబేత్ । ప్రాయశ్చిత్తం కథంతత్ర వర్ణేవర్ణే వినిర్దిశేత్ ॥ చరేత్సాన్తపనం
విప్రః ప్రాజాపత్యంతు భూమిపః । తదర్ధంతు చరేద్వైశ్యః శూద్రః పా
దం వినిర్దిశేత్ ॥ శూద్రాదీనాం జలం పీత్వా పుష్కరిణ్యాం ప్రదేఽపివా ।
జానుదఘ్నం శుచిజ్ఞేయమధస్తాదశుచిః స్మృతమ్ ॥ తత్తోయం యఃపిబేద్వి
ప్రః కామతోఽకామతోపివా । అకామతో నక్తభోజీ అహోరాత్రంతు
కామతః ॥ * ॥ దేవలః ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలకూపభాణ్డస్థమజ్ఞానాదుదకం పిబే
త్ । ద్విజస్త్ర్యహేణ శుద్ధ్యేత శూద్రస్త్వేకేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ రజకాదిభా
ణ్డతోయే పరాశరః ॥ శ్లో ॥ భాణ్డస్థమన్త్యజానాంతు జలం దధిపయఃపి బే
త్ । బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యశ్శూద్రశ్చైవప్రమాదతః ॥ బ్రహ్మకూర్చోప
వాసేన ద్విజాతీనాంచ నిష్కృతిః । శూద్రస్యచోపవాసేన తథాదానేన శక్తి
తః ॥ * ॥ కామతస్తు ద్విగుణమ్, అభ్యాసే త్వాపస్తమ్బః ॥ శ్లో ॥ అన్త్యజైఃఖాని
తాఃకూపాస్తటాకావాప్య ఏవవా । ఏషుస్నాత్వాచ పీత్వాచ ప్రాజాపత్యే
న శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ అత్రాపి, అన్త్యజాః - రజకాదయః “ ॥ శ్లో ॥ రజకశ్చర్మ
కారశ్చ నటోబురుడ ఏవచ । కైవర్తమేదభిల్లాశ్చ సప్తైతేత్వన్త్యజాఃస్మృ
తాః ॥ ” ఇత్యుక్తాస్త్రమాన్త్యజా ఏవాత్రాన్త్యశబ్దేనోచ్యన్తే నతుబహిరన్త్య
జాశ్చ ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ విస్తృతమ్ । అశక్తవిషయే పరాశరః ॥ శ్లో ॥ ప్ర
పాస్వరణ్యేఘటకేచ సైరే ద్రోణ్యాంజలం కోశవినిస్సృతంచ । శ్వపాకచ
ణ్డాలపరిగ్రహేషు పీత్వాజలం పఞ్చగవ్యేనశుద్ధిః ॥ * ॥ సంవర్తః శ్లో ॥
పాదుకాపాదమాక్రమ్య తోయం పిబతి యోద్విజః । అహోరాత్రోపవా
సేన పఞ్చగవ్యేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ శృఙ్గాస్థిద
న్తజైఃపాత్రైశ్శఙ్ఖశుక్తికపర్దికైః । పీత్వానవోదకం చైవ పఞ్చగవ్యేన శు
ద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఏతదకామవిషయమ్, కామతస్తూపవాసశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ కాలే

నవోదకం శుద్ధం నపిబేత్త్ర్యహమేవతు । అకాలే సప్తరాత్రస్తు పీత్వా వా
ద్యాదహర్నిశమ్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । క్షీరవిషయేమనుః ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశా
హేగోక్షీరమౌష్ట్రమైకశఫంతథా । ఆవికం సన్ధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చ
గోపయః ॥ ఆరణ్యానాంచసర్వేషాం మృగాణాం మహిషీం వినా । స్త్రీ
క్షీరంచ వివర్జ్యాని సర్వశుక్తాని చైవహి ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేషు " శేషేషూ
పవసేదహః " ఇత్యేకరాత్రోపవాసఉక్తః, సోకామతస్సకృత్పానే ద్రష్ట
వ్యః । తథావిష్ణుః ॥ వా ॥ గోజామహిషీవర్జముకామాత్సర్వపయాంసిప్రా
శ్యోపవసేత్, అనిర్దశాహ గోక్షీరం సన్ధినీయమసూస్యన్దినీవివత్సాక్షీరంచా
మేధ్యభక్షాయాశ్చ ॥ * ॥ సన్ధినీ - యావృషేణ సన్ధీయతే సా " ॥ శ్లో ॥ వ
త్సాంవర్ధ్యాంవిజానీయాద్వ్యూషాకాలేనాంచసన్ధినీమ్ " ఇతిత్రికాణ్డీ, " యా
చైకాం వేళామతిక్రమ్యదుహ్యతే యాచవత్సాన్తరేణసన్ధీయతే సాచసన్ధినీ "
ఇతివిజ్ఞానేశ్వరః । అనతికాన్తదశాహా - అనిర్దశాహా, వివత్సా - మృతవ
త్సా, యమసూః - యమళప్రసవిత్రీ, స్యన్దినీ - సదాప్రవత్క్షీరా, ఏకశ
ఫా - బడబాదయః, స్త్రీక్షీరం ప్రసిద్ధమ్ । శఙ్ఖః ॥ వా ॥ సర్వాసాంద్వి
స్తనీనాం క్షీరమభోజ్యమజావర్జమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అజాగ్రహణాదావికం
త్యాజ్యమ్, ఆవికమ్ - ఐళకమ్ । బోధాయనః ॥ వా ॥ సన్ధినీక్షీరమపేయం
వివత్సాన్యవత్సయోశ్చ, అపేయపయఃపానే కృచ్ఛ్రోఽన్యత్రగవ్యాద్గవ్యే
తు త్రిరాత్రముపవాసః ॥ * ॥ ఇహత్రిరాత్రగ్రహణమజ్ఞానవిషయమ్, జ్ఞా
నతస్త్వధికాః ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాహగోక్షీరంమాహిషంచాజమేవచ । గోశ్చ
క్షీరం వివత్సాయాస్సన్ధిన్యాశ్చపయస్తథా ॥ క్షీరాణియాన్యభక్ష్యాణి త
ద్వికారాశనేబుధః । సప్తరాత్రం వ్రతం కుర్యాత్తాసాం పయసిచ స్మృత
మ్ ॥ * ॥ అభ్యాసేయమః ॥ శ్లో ॥ గోజావిమహిషీక్షీరవర్జంసర్వపయాం
సిచ । తాన్యప్యనిర్దశాహాని పీత్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ జాబాలి
శ్చ ॥ శ్లో ॥ సన్ధిన్యమేధ్యభక్షాయాఃపీత్వాపక్షవ్రతం చరేత్ । క్షీరంక్షీర
వికారాంశ్చ శకృన్మూత్రమథాపివా ॥ అపేయమన్యవత్సాయావివత్సా
యాస్తథైవచ ॥ * ॥ కామతోఽభ్యాసేపైఠీనసిః ॥ వా ॥ ఖరోష్ట్రమహి
షీక్షీరప్రాశనే తప్తకృచ్ఛ్రం పునరుపనయనంచ, అనిర్దశాహ గోక్షీరపా
నే షడ్రాత్రమభోజనమ్, సర్వాసాం ద్విస్తనీనాం పయఃప్రాశనేప్యజా

వస్త్రమేతదేవ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ క్షీరాణియాన్యభక్ష్యాణి తద్వికారాశనే బుధః । సప్తరాత్రవ్రతం కుర్యాత్ప్రయత్నేన సమాహితః ॥ సన్ధిన్యమేధ్యభక్ష్యాయా భుక్త్వా పక్షవ్రతం చరేత్ ॥ * ॥ అత్ర బ్రాహ్మణవ్యతిరిక్తస్య కపిలాక్షీరనిషేధః ॥ శ్లో ॥ క్షత్రియశ్చాపి వృత్తస్థో వైశ్యశ్శూద్రోఽథవా పునః । యః పిబేత్కపిలాక్షీరం న తతోఽన్యోఽస్తి పాపకృత్ ॥ * ॥ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ వాగ్దుష్టం భావదుష్టం చ భాజనే భావదూషితమ్ । భుక్త్వాన్నం బ్రాహ్మణః పశ్చాత్త్రిరాత్రేణ విశుధ్యతి ॥ * ॥ పతితాకామకారవిషయమ్ । శఙ్కాయాం తు వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ శఙ్కాస్థానే సముత్పన్నే హ్యభోజ్యాభక్ష్యసంజ్ఞితే । ఆహారశుద్ధిం వక్ష్యామి తన్మే నిగదతశ్శృణు ॥ అక్షారలవణం రూక్షం పిబేద్బ్రాహ్మీం సువర్చలామ్ । త్రిరాత్రం శఙ్ఖపుష్పీం వా బ్రాహ్మణః పయసా సహ ॥ పలాశబిల్వపత్రాణి కుశాశ్వత్థముదుమ్బరమ్ । అపః పిబేత్క్వథయిత్వా త్రిరాత్రేణ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ భక్షయేద్యదినీలీం తు ప్రమాదాద్బ్రాహ్మణః క్వచిత్ । చాన్ద్రాయణేన శుద్ధిస్స్యాదాపస్తమ్బోఽబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ కామతోభ్యాసే ద్విగుణాదికల్ప్యమ్ । యత్తు సుమన్తూక్తమ్ ॥ వా ॥ లశునపలాణ్డుగృఞ్జనకవకభక్షణే సావిత్ర్యష్టసహస్రేణ మూర్ధ్ని సమ్పాతానవనయేదేతాన్యేవ వ్యాధితస్య భిషక్క్రియా ప్రతిషిద్ధాని భవన్తి యాని చైవం ప్రకారాణి తేష్వపి న దోషః ॥ * ॥ ఇతి తదేకసాధ్యవ్యాధ్యుపశమనార్థే ద్రష్టవ్యమ్, అన్యత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ పలాణ్డుం విడ్వరాహం చ లశునం గ్రామకుక్కుటమ్ । ఛత్రాకం గృఞ్జనం చైవ జగ్ధ్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ పలాణ్డుః - స్థూలకందనాళో లశునానుకారీ, లశునమ్ - రసోనం సూక్ష్మశ్వేతకందనాళమ్, గృఞ్జనమ్ - లశునానుకారిలోహితసూక్ష్మకన్దమ్, మతిపూర్వదీర్ఘకాలాభ్యాసే మనుః ॥ శ్లో ॥ ఛత్రాకం విడ్వరాహం చ లశునం గ్రామకుక్కుటమ్ । పలాణ్డుం గృఞ్జనం చైవ మత్యా జగ్ధ్వా పతేద్ద్విజః ॥ అమత్యైతాని షడ్జగ్ధ్వా కృచ్ఛ్రం సాన్తపనం చరేత్ । యదిచాన్ద్రాయణం వాపి శేషేషూపవసేదహః ॥ * ॥ ఛత్రాకమ్ - కవకమ్, అమతిపూర్వాభ్యాసే శఙ్ఖః ॥ వా ॥ లశునపలాణ్డుగృఞ్జనవిడ్వరాహగ్రామకుక్కుటకుమ్భీకభక్షణే ద్వాదశరాత్రం పయః పిబేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కుమ్భీకమ్ - ఛత్రాకమ్ । హా

రీతః ॥ శ్లో ॥ ఉపోతకీం లతాయుక్తాం స్వస్తికం శిగ్రుమూలకమ్ । హస్తి
నీం నారికేరీఞ్చ భుక్త్వా చోపవసేదహః ॥ * ॥ కామతోభ్యాసే బృహద్య
మః ॥ శ్లో ॥ ఛత్రాకం వా తాటకకుమ్భీక వ్రశ్చనప్రభవాం స్తథా । భూ
స్తృణం శిగ్రు భేదంచ కుక్కుటం కవకానిచ । ఏతేషాం భక్షణంకృత్వా
ప్రాజాపత్యంచరేద్ద్విజః ॥ * ॥ మతిపూర్వాభ్యాసే మనుః ॥ శ్లో ॥ త
ణ్డులీయక కుమ్భీక వ్రశ్చన ప్రభవాం స్తథా । నాళికా నారికేరీచ శ్లేష్మాతక
ఫలానిచ ॥ భూస్తృణం శిఘ్రుకంచైవ ఖడ్గకం కవకంతథా। ఏతేషాంభక్షణం
కృత్వా ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఏతేషాం కామతస్సకృద్భక్షణే ।
"శేషేషూపవసేదహః" ఇతి మనూక్తోపవాసఃకార్యః । అశక్తవిషయే
విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వా స్పృశ్యైస్తథా శౌచి కేశకీటాదిదూషితమ్ । కుశో
దుమ్బరబిల్వాద్యైః పనసామ్బుజపత్రకైః ॥ శఙ్ఖపుష్పీ సువర్చాది క్వాథం
పీత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ఆసనారూఢపాదో వా
వస్త్రార్ధప్రావృతోపి వా । ముఖేనధమితం చైవభుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చ
రేత్ ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఉపదంశమథాన్నం వా భోజనే ముఖనిస్సృ
తమ్ । ద్విజాతీనామ భోజ్యం తద్భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥
ఏతద్వచనద్వయమభ్యాసవిషయమ్, ప్రాయశ్చిత్తస్య గురుత్వాత్ ।
బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ అలేహ్యానామ పేయానామ భక్ష్యాణాంచ భక్ష
ణే । రేతోమూత్రపురీషాణాం శుద్ధ్యై చాన్ద్రాయణం స్మృతమ్ ॥ * ॥
అలేహ్యాదికమభ్యాసవిషయమ్ । పురీషాది సకృద్విషయమ్ । ప్రజాపతిః
॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మసూత్రం వినా భుఙ్క్తే విణ్మూత్రం కురుతేఽపి వా । గాయ
త్ర్యష్టసహస్రేణ ప్రాణాయామైర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ అనా
పదిచరేద్యస్తు సిద్ధభిక్షాం గృహేవసన్ । దశరాత్రంచరేద్వజ్రమాపత్కా
లేత్ర్యహంవిదుః ॥ ప్రతిమాసమిదం ప్రోక్తంభక్ష్యం ప్రతిశఙ్కయా । ప్ర
తిసంవత్సరంచాపి శ్రోత్రియస్యవిధీయతే ॥ * ॥ సిద్ధభిక్షాగ్రహణాదావేతు
నదోషః । గృహేవసన్ - గృహస్థః, వజ్రమాహాఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ గోమూ
త్రేణతుసంయుక్తం యావకంచోపజీవయేత్ । ఏతత్తువిహితంపుణ్యం కృ
త్స్నమఙ్గిరసాస్వయమ్ ॥ ప్రణవాన్తసమారమ్భం నామ్నా వజ్రమితి స్మృత
మ్ ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ కేవలాన్యపిశుక్తాని తథా పర్యుషితంచ య

త్ । ¶ ఋజీషపక్వం భుక్త్వాతు త్రిరాత్రం తు వ్రతీ భవేత్ ॥ * ॥ ఋజీషమ్- అనగ్నిః ఊష్మా, తత్పక్వం ఋజీషపక్వమ్ । ఇదం ఘృతహీనవిషయమ్ । ఘృతయుక్తం నదుష్టమిదమ్, “ ఋజీషపక్వం భోక్తవ్యం సర్పిర్యుక్తమితిస్థితిః ” ఇతిస్మృతేః । అత్ర ద్విఃపక్వపర్యుషితశుక్తవిషయే భోజ్యాభోజ్యవివేకోఽస్మదుక్తే స్మృతిరత్నాకరే విస్తరేణ ద్రష్టవ్యమ్ । శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ వృథాపాకస్య భుఞ్జానః ప్రాయశ్చిత్తం చరేద్బుధః । ప్రాణాయామం త్రిరభ్యస్య ఘృతం ప్రాశ్యవిశుధ్యతి ॥ * ॥ వృథాపాకః - ఔపాసనరహితః । ఇదమజ్ఞానతిస్సకృద్భుక్తవిషయమ్ । మనుః ॥ శ్లో ॥ అభక్ష్యాణిద్విజాతీనామమేధ్యప్రభవానిచ । పేలుం గవ్యంచ పీయూషం ప్రయత్నేన వివర్జయేత్ ॥ * ॥ పీయూషమ్ - అనిర్దశాహగోక్షీరమ్ । అమేధ్యప్రభవానిచేతి వృక్షవ్యతిరిక్త సర్వవస్తువిషయమ్, వృక్షస్యతు నదోషః । తథా బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ అమేధ్యేషుచ యేవృక్షా ఉప్తాః పుష్పఫలోపగాః । తేషామపి నదుష్యన్తి పుష్పాణిచ ఫలానిచ ॥ * ॥ మనుః పునరభోజ్యాని పరిగణయ్య ప్రాయశ్చిత్తమాహ ॥ శ్లో ॥ మత్తక్రుద్ధాతురాణాంచ నభుఞ్జీత కదాచన । అభిశస్తస్య షణ్ఢస్య పుంశ్చల్యా దామ్భికస్యచ ॥ శుక్తం పర్యుషితంచైవ శూద్రస్యోచ్ఛిష్టమేవచ । చికిత్సకస్య మృగయోః క్రూరస్యోచ్ఛిష్టభోజినః । ఉగ్రాన్నం సూతికాన్నంచ పర్యాయాన్నమనిర్దశమ్ ॥ రాజాన్నం తేజఆదత్తే శూద్రాన్నం బ్రహ్మవర్చసమ్ । ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశశ్చర్మావకృన్తినః ॥ కారుకాన్నం ప్రజాంహన్తి బలంనిర్ణేజకస్యచ । గణాన్నం గణికాన్నంచ లోకేభ్యః పరికృన్తతి ॥ పూయం చికిత్సకస్యాన్నం పుంశ్చల్యాస్త్వన్నమిన్ద్రియమ్ । విష్ఠావార్ధుషికస్యాన్నం శస్త్రవిక్రయిణోమలమ్ ॥ య ఏతేఽన్యేత్వభోజ్యాన్నాః క్రమశః పరికీర్తితాః । తేషాంత్వగస్థిరోమాణి వదన్త్యన్నంమనీషిణః ॥ భుక్త్వాతోఽన్యతమస్యాన్నమమత్యాతు త్ర్యహం క్షపేత్ । మత్యాభుక్త్వాచరేత్కృచ్ఛ్రం రేతోవిణ్మూత్రమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । యమః ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్తేయస్యయః కశ్చిత్పఙ్క్తౌ భుఙ్క్తే ద్విజోత్తమః । అహోరాత్రోపోషితస్సన్ పఞ్చగవ్యేన శుధ్యతి ॥ పక్షేవా యదివామాసే యస్యనాశ్నన్తి దేవతాః । భుక్త్వాదురాత్మనస్తస్య ద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరే

¶ **ఋచీసపక్వం**

త్ ॥ * ॥ పక్షే నాశ్నన్తీతి స్థాలీపాకాభావ ఉక్తః, మాసే వాశ్నన్తీతి దర్శశ్రాద్ధాభావ ఉక్తః, అతస్తద్ద్వయమవశ్యం కర్తవ్యమ్, తదకర్తురన్నభోజనే చాన్ద్రాయణం కార్యమిత్యర్థః । సర్వాభక్ష్యభక్షణే కర్తవ్యశేషమాహ యమః ॥ శ్లో ॥ స్వస్తికర్మ నిరాహారైశ్చ ప్రచ్ఛర్దనవిరేచనైః । శిశుకృచ్ఛ్రేణ శుద్ధ్యేత తస్మాన్నాస్త్యత్ర సంశయః ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ దృష్ట్వోదక్యాం చ చణ్డాలాన్ ప్రతిలోమాంస్తథాఽనుజాన్ । భుఞ్జానోఽనుద్గిరన్ భుక్తం త్రిరాత్రాదేకతశ్శుచిః ॥ * ॥ అనుజాన్ - అనులోమజాన్ । భుక్తముద్గిరన్నేకరాత్రోపవాసేన శుచిః, అనుద్గిరన్ పునస్త్రిరాత్రోపవాసాచ్ఛుచిరిత్యర్థః । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే భుక్త్వాన్నం సూతకే మృతకే తథా । అసంస్పృశ్యో భవేత్తావద్యావదన్నం వ్రజత్యధః ॥ * ॥ భుక్తమన్నం న జీర్ణం సన్నిశ్శేషేణ యావదధో వ్రజతి తావదస్పృశ్యః । అధో వ్రజతీతి నిష్పురీషత్వమేవోచ్యతే । తచ్చ కియతా కాలేనేత్యాకాఙ్క్షాయామాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ అభోజ్యం భుక్త్వా నైష్పురీష్యం తత్సప్తరాత్రేణ వాప్యతే ॥ * ॥ ఏతచ్చ గురుద్రవ్యాశనవిషయమ్, లఘుపదార్థాశనే త్ర్యహమేవ । అనేనాభిప్రాయేణ గౌతమః ॥ వా ॥ అభక్ష్యభోజనే నిష్పురీషభావస్త్రిరాత్రం సప్తరాత్రం వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలసూతకోదక్యావాక్యం శ్రుత్వా ద్విజోత్తమః । భుక్త్వా తు గ్రాసమాత్రేణ దినమేకమభోజనమ్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యామథ చణ్డాలం గ్రామకుక్కుటసూకరౌ । భుక్త్యన్తరే సమీక్ష్యైతాన్ జపేత్పూర్వోదితామృచమ్ ॥ * ॥ ఋక్ - మానస్తోక ఇతి మన్త్రః । తథా ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలం పతితం శ్వానముదక్యాం సూతికాం తథా । దృష్ట్వా భుక్త్యన్తరే స్నాత్వా మానస్తోకే ఋచం జపేత్ ॥ హోమే దానే చ యాగే చ యదేభిరవలోకితమ్ । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ తత్సర్వం పరివర్జయేత్ ॥ రజస్వలాదృష్టమన్నం భుక్త్వా వమనమిష్యతే । చణ్డాలదృష్టమన్నం చ సూతికాదృష్టమేవ చ ॥ * ॥ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాం సహభోజనే । యద్యేకోపి త్యజేత్పాత్రం శేషమన్నం న భోజయేత్ ॥ మోహాద్భుఞ్జీత చేత్తస్యాం పఙ్క్తావుచ్ఛిష్టభోజనమ్ । ప్రాయశ్చిత్తం చరేద్విప్రః కృచ్ఛ్రం సాన్తపనం స్మృతమ్ ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ యదా భోజనకాలే తు అశుచిర్భవ

తిద్విజః । పాత్రేనిధాయ తంగ్రాసం స్నాత్వావిప్రో విశుధ్యతి ॥ విశుధ్యత్యు
పవాసేన త్రిరాత్రేణైవ భోజనే ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఏకపఙ్క్తిషు
భుఞ్జానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణం స్పృశేత్ । తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా
గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ॥ కృతేమూత్రపురీషే వా భుక్తోచ్ఛిష్టేతథాద్వి
జః । శ్వాదిస్పృష్టేజపేన్మన్త్రం సహస్రంస్నానపూర్వకమ్ ॥ చణ్డాలా
ద్యైస్తు సంస్పృష్టముచ్ఛిష్టంచేద్ద్విజోత్తమః । గోమూత్రయావకాహార
ష్షడ్రాత్రేణ విశుధ్యతి ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ భోజనేతు గుదస్రావే త్య
క్త్వాన్నం శౌచమాచరేత్ । స్నాత్వోపోష్యఘృతం ప్రాశ్యపఞ్చగవ్యేన
శుధ్యతి ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ యత్యన్నం యతిపాత్రస్థం యతినా
ప్రేషితంచ యత్ । తదేతదన్నత్రితయం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥
ఏకాదశ్యాంతు యోభుఙ్క్తే తద్భుక్తం శ్వానవిట్సమమ్ । ప్రతిగ్రాసమఘం
భుఙ్క్తే భుక్త్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ నిష్కృతిర్మద్యపస్యోక్తా ధర్మశా
స్త్రేమనీషిభిః । ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిఃక్వాపినోదితా ॥ ఏకప
ఙ్క్తౌతు భుఞ్జానఉచ్ఛిష్టం స్పృశతేయది । ద్వావిప్రౌ విసృజేదన్నం భు
క్త్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ భుఞ్జానానాం మిథస్స్పర్శే యన్మాత్రమవశి
ష్యతే । తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ॥ * ॥ ఇదం
భుఞ్జానానాం మిథస్స్పర్శవిషయమ్, పూర్వవచనంతు మిథస్స్పర్శవ్యతిరే
కేణ భుక్తిపాత్రోచ్ఛిష్టస్పర్శవిషయమితివివేకః । హారీతః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వా
గ్రహణకాలేతు ద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరేత్ । తస్మిన్నేవదినేభుక్త్వాశ్రా
ద్ధేతు త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రస్యయదివా
భానోర్యస్మిన్నహని భార్గవ । గ్రహణంతుభవేత్తస్మిన్న పూర్వం భోజన
క్రియా ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం గ్రామయాజకాన్నం స
ఙ్గ్రహభోజనమ్ । నారీప్రథమగర్భాన్నం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణం చరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రనవశ్రాద్ధగ్రహణాదన్యశ్రాద్ధ విశేషోఽవగమ్యతే ।
క్షత్రియాదిశ్రాద్ధభోజనే త్వనాపది షట్త్రింశన్మతే ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రా
యణం నవశ్రాద్ధే పరాకోమాసికేస్మృతః । త్రైపక్షికే సాన్తపనం కృ
చ్ఛ్రం మాసద్వయేస్మృతమ్ ॥ క్షత్రియస్య నవశ్రాద్ధే వ్రతమేతదుదాహృ
తమ్ । వైశ్యస్యార్ధాధికం ప్రోక్తం క్షత్రియాత్తుమనీషిభిః ॥ శూద్రస్యతు

నవశ్రాద్ధే చరేచ్చాన్ద్రాయణద్వయమ్ । సార్ధంచాన్ద్రాయణంమాసే
త్రిపక్షే త్వైన్దవం స్మృతమ్ ॥ మాసద్వయేపరాకంస్యాదూర్ధ్వం సాన్తపనం
స్మృతమ్ ॥ * ॥ స్తేనపతితక్లీబాద్యపాఙ్క్తేయానాం శ్రాద్ధే భరద్వాజః
॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణస్తత్రభుక్త్వాన్నం శిశుచాన్ద్రాయణం చరేత్ । ఆమ
శ్రాద్ధే తథాభుక్త్వా తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతి ॥ సఙ్కల్పితే తథాభుక్త్వా
త్రిరాత్రం క్షపణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ తథాసర్పాదిహతశ్రాద్ధే ॥ శ్లో ॥ ప
తనానాశకైశ్చైవ విషోద్బన్ధోదకైర్మృతాః । భుక్త్వైషాం షోడశశ్రాద్ధేకు
ర్యాదిన్దువ్రతద్వయమ్ ॥ * ॥ బ్రాహ్మణశ్రాద్ధే అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ ప్రా
జాపత్యం నవశ్రాద్ధే ప్రాణాయామాన్ షడాచరేత్ । ఉపవాసస్త్రిమా
సాదివత్సరాన్తం ప్రకీర్తితః ॥ ప్రాణాయామత్రయం వృద్ధావహోరాత్రం
సపిణ్డనే । ఆమరూపేస్మృతంనక్తం తథైవవ్రతపారణే ॥ ద్విగుణం క్షత్రియ
స్యైతత్త్రిగుణంవైశ్యభోజనే । సాక్షాచ్చతుర్గుణంజ్ఞేయం స్మృతంశూద్ర
స్యభోజనే ॥ * ॥ శూద్రవిషయేశఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణంనవశ్రాద్ధే ప
రాకోమాసికేస్మృతః । త్రైపక్షికేఽతికృచ్ఛ్రంస్యాత్షాణ్మాసికేకృచ్ఛ్రమేవతు ॥
ఆమశ్రాద్ధాశనేవిద్వాన్మాసమేకంవ్రతంచరేత్ । ఆబ్దికేకృచ్ఛ్రపాదస్స్యా
దేకాహంపునరాబ్దికే ॥ బ్రహ్మచర్యానధ్యాయస్సర్వేష్వేవంవినిర్ణయః ॥ * ॥
ఇతి । బ్రహ్మచారివిషయేమనుః ॥ శ్లో ॥ మాసికాదిషుయోఽశ్నీయాదసమా
ప్తవ్రతోద్విజః । త్రిరాత్రముపవాసోఽస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ ప్రా
ణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్యవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇదమజ్ఞానవి
షయమ్, జ్ఞానతస్తు ॥ శ్లో ॥ మధుమాంసంతు యోఽశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధం
సూతకమేవవా । ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రం వ్రతశేషం సమాపయే
త్ ॥ అన్నశ్రాద్ధేభవేదర్ధం ప్రాజాపత్యస్య సర్వదా ॥ * ॥ యమః ॥ శ్లో ॥
బ్రహ్మౌదనేచ సోమేచ సీమన్తోన్నయనేతథా । జీవశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే భు
క్త్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ యస్తు బలాత్కారేణ మ్లేచ్ఛాద్యైరన్నం
భోజ్యతే తస్యాపస్తమ్బోవిశేషమాహ ॥ శ్లో ॥ బలాద్దాసీకృతాయేతు మ్లే
చ్ఛచణ్డాలదస్యుభిః । అశుభంకారితాఃకర్మ గవాదిప్రాణిహింసనమ్ ॥ ఉ
చ్ఛిష్టమార్జనం చైవ తథాతస్యైవభోజనమ్ । ఖరోష్ట్రవిడ్వరాహాణామా
మిషస్యచభక్షణమ్ ॥ తత్స్త్రీణాంచ తథాసంగస్తాభిశ్చసహభోజనమ్ ।

మాసోషితే ద్విజాతౌ తు ప్రాజాపత్యం విశోధనమ్ ॥ చాన్ద్రాయణం చాహి
తాగ్నేః పరాకస్త్వథవా భవేత్ । చాన్ద్రాయణం పరాకం చ చరేత్సంవత్స
రోషితః ॥ సంవత్సరోషితశ్శూద్రో మాసార్ధం యావకం పిబేత్ । మాసమా
త్రోషితశ్శూద్రః కృచ్ఛ్రపాదేన శుధ్యతి ॥ ఊర్ధ్వం సంవత్సరాత్కల్ప్యం
ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజోత్తమైః । సంవత్సరైస్త్రిభిశ్చైవ తద్భావం సన్నిగ
చ్ఛతి ॥ * ॥ తద్భావస్తజ్జాతిత్వమ్, తత్సాదృశ్యమితి యావత్ । ఏవం సా
మ్యాపత్తిస్మరణం వత్సరత్రయాత్పరం ప్రాయశ్చిత్తాభావప్రదర్శనపరమ్,
"ప్రతిలోమా ధర్మహీనాః" ఇతి స్మృతేః ధర్మవిధురమ్లేచ్ఛాది జాతితాప
త్తేః । అత్ర దాసీకరణాదీన్యష్టౌ నిమిత్తాని । అతశ్చ ప్రతినిమిత్తం నైమిత్తిక
మావర్తత ఇతి న్యాయేనైకైకస్య నిమిత్తస్య ప్రాజాపత్యం భవతి, యావ
న్నిమిత్తం సమ్భవతి తావత్ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రాచరణం కార్యమిత్యర్థః ।
యస్తు బలాత్కారేణ భోజ్యతే తస్యాపస్తమ్బేన విశేష ఉక్త ఇతి విజ్ఞానేశ్వ
రేణ భోజనమాత్రస్య నిమిత్తత్వోక్తేః ప్రత్యేకం నిమిత్తమితి సుస్పష్టమ్ । ఇ
దం చ సకృద్విషయమ్, తథా పరాశరః ॥ శ్లో ॥ సకృద్భుక్తా తు యా నారీ
నేచ్ఛన్తీ పాపకర్మతః । ప్రాజాపత్యేన శుద్ధ్యేత ఋతుప్రస్రవణేన
చ ॥ * ॥ అత్ర "తత్స్త్రీణాం చ తథా సంగః" ఇత్యుక్తేస్త్రీసంగస్యై
వ సకృత్కృతస్యైవ ప్రాజాపత్యస్మరణాదత్రాపి సకృత్త్వం సిద్ధమ్ । ఏవం
తత్సహపతితానాం సహభోజనాదీనాం సకృత్త్వం ద్రష్టవ్యమ్ । అభ్యాసే
తు ద్విగుణమ్ । ఆహితాగ్నేః ప్రతినిమిత్తం చాన్ద్రాయణమభ్యాసే ద్విగుణమ్ ।
ఏవం బ్రాహ్మణగవాది ప్రాణహింసాదివ్యతిరేకేణ మాసమాత్రోషితే చ
ప్రాజాపత్యమాహితాగ్నేశ్చాన్ద్రాయణమ్, సంవత్సరోషితే చాన్ద్రపరా
కౌ, ఊర్ధ్వం సంవత్సరాద్ద్విగుణాదికార్యమ్, సంవత్సరత్రయోషితస్య తు
ప్రాయశ్చిత్తాభావ ఏవ, తదభావాపత్తిస్మృతేః । అత్ర వక్తవ్యశేషం స్మృ
తిరత్నాకరే సుగమమ్ । అపాఙ్క్తేయాఽన్నే విశేషమాహ పైఠీనసిః ॥ వా ॥
కునఖిశ్యావదన్తకపిత్రా వివదమానస్త్రీజితకుష్ఠిపిశునసోమవిక్రయివా
ణిజ్యకో గ్రామయాజకోఽభిశస్తకో వృషలాశ్యమభిజాతపరివిత్తిపరివివిదమా
నోఽతిథిమావతిః పునర్భూపుత్రశ్శౌచరహితాణ్డపృష్ఠసేవకశ్చేత్యభోజ్యాన్నా
అపాఙ్క్తేయా అశ్రాద్ధార్హాః, ఏషాం దత్త్వా చ భుక్త్వా చ అజ్ఞానాత్త్రిరా

త్రిముఖ్యాస్సె చాన్ద్రాయణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞానాత్రిరాత్రస్మరణా త్ జ్ఞానాత్షడాత్రం కల్ప్యమ్, " విహితం యదకామానాంకామాత్త ద్ద్విగుణంభవేత్ " ఇతిమనుస్మృతేః । సంస్కారాన్నభోజనే వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ నివృత్తే చౌలకార్యేతు ప్రాజ్నామకరణాత్తథా । చరేత్సాన్తపనం భు క్త్వా జాతకర్మణిచైవహి ॥ అతోఽన్యేషుచభుక్త్వాన్నం సంస్కారేషు ద్వి జోత్తమః । నియోగాదుపవాసెన శుధ్యేచ్చాన్నిదద్యభోజనే ॥ వారీ ప్రథమ గర్భాన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ । నాన్దీశ్రాద్ధే ద్విగుణంకల్ప్య మ్ ॥ * ॥ ప్రాజాపత్యాద్యశక్తౌ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేతు గామేకాం దద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ । పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతి కృచ్ఛ్రే తిస్ర స్తు గాస్స్మృతాః ॥ ప్రాజాపత్యక్రియాశక్తౌ ధేనుం దద్యాద్విచక్షణః । ధే నోరభావే తన్మూల్యం దాతవ్యంవా నసంశయః ॥ గవామభావే నిష్కం స్యాత్తదర్ధం పాదమేవవా । పాదహీనం నకర్తవ్యమితి వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ కృచ్ఛ్రేతు బ్రాహ్మణభోజనవ్యవస్థోక్తా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతి కృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహారహస్త్రింశదేవం త్రితీయే చత్వారింశచ్చ తప్తే త్రి గుణితగుణితావింశతిస్స్యాత్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తపనాఖ్యే భవతి షడధికా వింశతిస్సైవహీనా ద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణేస్యాత్తపసికృశబలో భోజయే ద్ద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ * ॥ గోమతా గౌర్దేయా, ధనినా ధనమ్, ధాన్యవతా విప్రభోజనమ్, దరిద్రస్య వేదపారాయణగాయత్రీజపాదికమితివ్యవస్థా.

యత్కిఞ్చిదభ్యస్తమిదం సమస్తం ప్రార్థంపరేషాం
గదితుం సమర్థః । శ్రుతావబోధోచితశీలశాలీ
విరాజతే వైదిక సార్వభౌమః ॥

ఇత్యశౌచస్య భక్షణ ప్రాయశ్చిత్తనిర్ణయస్సమాప్తః.

ఉత్సవనిర్ణయస్సఙ్క్షిప్తం ప్రతన్యతే । అత్ర భృగుః ॥ శ్లో ॥ దే వోత్సవే ప్రవృత్తేతు నమనుష్యోత్సవోమతః । తస్మిన్గ్రామే నకర్తవ్యంకు ర్యాచ్చేత్సవినశ్యతి ॥ * ॥ శఙ్ఖః ॥ వా ॥ దేవోత్సవే ప్రవృత్తేత్వావాదృతేఽ న్యవభ్యుదయం నకరణీయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ కృష్ణోత్సవే ప్ర వృత్తేతు నాన్యదేవోత్సవోమతః । ఉభౌచ నిష్ఫలౌస్యాతామశుభానిఫలం

తిచ ॥ క్షౌరదేవోత్సవాత్తత్తు కారయేత్కేశవోత్సవమ్ । తాదృశ్యాంవర్ధతే సంపన్నే చేత్సాతత్రహీయతే ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ దేవతాన్తరకల్యాణే ఏతత్కామానేతు వైష్ణవమ్ । కుర్యాద్దేవోత్సవం నైవవైష్ణవేఽన్యోత్సవం క్వచిత్ ॥ ఉత్సవే దేవదేవస్య ధ్వజారోహణపూర్వకే । ప్రవృత్తే నైవ యాగాది చౌలాదిం నైవసంక్రియామ్ ॥ గ్రామాద్యన్యత్ర యతనే ప్రవృత్తేహ్యుత్సవే పునః । కుర్యాదేవాన్తరే యాగం చౌలాదించైవసంక్రియామ్ ॥ ఆరోపితేధ్వజే విష్ణోరుత్సవార్థం విశేషతః । గ్రామాన్తరం నైవగచ్ఛేద్వ్యాధిగచ్ఛేద్దివనశ్యతి ॥ * ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ ఏకమాతృప్రసూతానామేకస్మిన్నేవవత్సరే । వివాహం మౌఞ్జిబన్ధంచ చూడాకర్మ నకారయేత్ ॥ * ॥ ఏకమాతృగ్రహణాద్భిన్నమాతృకేషు నదోషః । వత్సరగ్రహణాన్మధ్యేతూత్సవనిషేధః । అయమర్థః — సోదరాణామేకస్మిన్వర్షే వివాహాదికం తుల్యోత్సవం నకుర్యాదితి । తథామిహిరః ॥ శ్లో ॥ ఏకోదరప్రసూతానామేకస్మిన్నేవ వత్సరే । వివాహో నైవకర్తవ్యో గార్గ్యస్య వచనం యథా ॥*॥ వివాహగ్రహణం తుల్యోత్సవోపలక్షణమ్ । యద్వా వివాహంకృత్వా మౌఞ్జీబన్ధం నకుర్యాత్ , మౌఞ్జీబన్ధం కృత్వా చూడాకర్మ నకారయేత్ । తథా ॥ శ్లో ॥ మణ్డనాన్మణ్డనం కార్యం మణ్డనాన్నతుముణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ముణ్డనం వివాహః, ముణ్డనముపనయనమ్ । మిహిరశ్చ ॥ శ్లో ॥ నపుం వివాహోర్ధ్వమృతుత్రయేణ వివాహకార్యం దుహితుః ప్రకల్పయేత్ । నమణ్డనాచ్చాపిహిముణ్డనం చ స్యాన్మణ్డనాన్మణ్డనమన్యగేవ ॥ * ॥ పుం వివాహగ్రహణాత్ స్త్రీవివాహానన్తరం పుంవివాహః కార్యఏవ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్య పాణిగ్రహణాత్పరస్తాన్నమాసషట్కే తనయావివాహః । తద్వద్వివాహాదపి నోపనీతిస్తథోపనీతేః పరతశ్చ చౌలమ్ ॥ * ॥ అతుల్యోత్సవత్వేనానియమేప్రాప్తే పూర్వాపరభావోనియమ్యతే । తద్వదితి - మాసషట్కాదిత్యర్థః । అస్యాపవాదమాహమిహిరః ॥ శ్లో ॥ ఏకమాతృప్రసూతానాం శుభద్వయమృతుత్రయే । నకుర్యాద్వర్షభేదేతు త్రిమాసాదూర్ధ్వమిష్యతే ॥ ఫాల్గునే చైత్రమాసేద పుత్రోద్వాహోపనాయనే । భేదాదబ్దస్యకుర్వీత నర్తుత్రయవిలఙ్ఘనమ్ ॥ * ॥ పుత్రీవిషయే విశేషమాహ మిహిరః ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహ్యపుత్రీంతు పితావిదధ్యాత్ ఋత్వన్తరస్యోద్వహనంనజాతు । యా

తచ్చతుర్థీదినమఙ్గళస్య సమాపనం తావదతోవిదధ్యాత్ ॥*॥ తేన షాణ్మాసమేవ పుత్ర్యన్తరవివాహనిషేధ ఇత్యర్థః । అయంనిషేధో యమళయోర్నాస్తి ॥ శ్లో ॥ భ్రాతృద్వయే స్వసృయుగే స్వసృభ్రాతృయుగే తథా । సమానేపి క్రియాకార్యా మాతృభేదే తథైవచ ॥*॥ ఇతి సమానోత్సవస్యాపి సమానకాలకర్తవ్యత్వస్మృతేః । తత్రప్రథమజఏవ జ్యేష్ఠః । తథాహమనుః ॥ శ్లో ॥ సమాతృతో జ్యైష్ఠ్యమస్తి జన్మతో జ్యైష్ఠ్యముచ్యతే । జన్మజ్యేష్ఠే నచాహ్వానం సుబ్రహ్మణ్యాస్వపిస్మృతమ్ । యమయోశ్చైవ గర్భేషు జన్మతోజ్యేష్ఠతామతా ॥*॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ ॥ శ్లో ॥ యమయోర్గర్భనాజ్యైష్ఠ్యమాధానాన్నేష్యతేబుధైః । గర్భస్యైకస్యచిల్లోకే చిరాజ్జనన దర్శనాత్ ॥*॥ అతోమహాప్రబలమనుస్మృతివిరోధాత్పశ్చాజ్జాతస్యజ్యైష్ఠ్యత్వప్రవచనమనాదరణీయమ్, జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥శ్లో॥ ఏకస్మింస్తుగృహేకుర్యాదేకామేవశుభక్రియామ్ । అనేకాంయస్తుకుర్వాణస్సనాశమధిగచ్ఛతి ॥ ద్విశోభనం త్వేకగృహేతు నేష్టం శుభంతు కుర్యాన్నవతేఃపరస్తాత్ । ఆవశ్యకేశోభన ఉత్సవేచేద్ద్వారోథవాచార్యవిభేదకేవా ॥*॥ ద్వారస్యాచార్యస్యవా విభేదఇత్యర్థః । యమళవ్యతిరిక్తవిషయమిదమ్ । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ సూనోర్మాతరిగర్భిణ్యాం చూడాకర్మనకారయేత్ । పఞ్చమాబ్దాదధస్తూర్ధ్వం గర్భిణ్యామపికారయేత్ ॥*॥ ఆత్రేయే ॥ శ్లో ॥ జన్మభేజన్మదివసే జన్మమాసే శుభంత్యజేత్ । జ్యేష్ఠమాసాద్యగర్భస్య శుభంవర్జ్యం స్త్రియాఅపి ॥ మౌఞ్జ్యుద్వాహ ప్రతిష్ఠాదీన్నేచ్ఛన్తి తత్రాపి కుర్వతే ॥*॥ అతఃపుంసవన సంస్కృతగర్భస్యైవ జన్మమాసజ్యేష్ఠమాసయోరుత్సవనిషేధః । తథాజ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీనిబద్ధవ్రతకర్మణిచ చూడాకృతిశ్చ ప్రథమోవివాహః । స్నానంచపుంసఃప్రథమస్యనేష్టో జ్యేష్ఠాఖ్యమాసేపిచ జన్మమాసే ॥*॥ ప్రథమోవివాహఇత్యుక్తేః " ॥ శ్లో ॥ ద్విజ్యేష్ఠం మధ్యమం ప్రోక్తమేకజ్యేష్ఠం శుభావహమ్ । జ్యేష్ఠత్రయంనకుర్వీత వివాహస్సర్వసమ్మతః ॥ " ఇత్యుక్తనిషేధాద్ద్వితీయవివాహే నాస్తీత్యర్థః । తథా ॥ శ్లో ॥ జన్మమాపినచజన్మభేతథానైవ జన్మదివసేషుకారయేత్ । ఆద్యగర్భదుహితుస్సుతస్యవా జ్యైష్ఠమాసినహి పాణిపీడనమ్ ॥*॥ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ జన్మమాసేనకుర్వీత ఆద్యగర్భస్యశోభనమ్ । కనిష్ఠపుత్రపు

త్రోల్యస్తు శోభనం నారదో౽బ్రవీత్ ॥ దేశే కాలే చ పాత్రే చ సత్స్వేతు
మునీశ్వరాః । కన్యాదానం వయోధిక్యే జన్మమాసే శుభం విదుః ॥ * ॥ వృ
ద్ధగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ మీనే ధనుషి సింహే చ స్థితే సప్తతురఙ్గమే । క్షౌరమన్నం
న కుర్వీత వివాహం మౌఞ్జిబన్ధనమ్ ॥ ఆషాఢకపౌర్ష్ఠపాన్మాఘే మార్గశీర్షస్త
థైవ చ । చత్వారో దూషితా మాసా వర్ణసంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ గృహ్య
పరిశిష్టే ॥ శ్లో ॥ ధర్మ్యేష్వేవ వివాహేషు శుభకాలపరీక్షణమ్ । నాధర్మ్యే
షు ॥ * ॥ ఇతి । అనేన "సర్వఋతవో వివాహస్య" ఇత్యుక్తకాలః అధ
ర్మ్య వివాహ విషయ ఇత్యుక్తం భవతి, ॥ శ్లో ॥ ధర్మ్యేష్వపి వివాహేషు
చౌలాదిషు చ కర్మసు । పౌష్ణకార్తికమీనాఖ్యం వైశాఖం మూలమాసకమ్ ॥
ఉత్తమం మేషసింహాఖ్యౌ మాసౌ తౌలిస్తు మధ్యమః । అధమశ్చైవమాసేషు
వివాహం వర్జయేత్సదా ॥ * ॥ మూలమాసశ్చైత్రమాసః " ॥ శ్లో ॥ తృతీ
యేబ్దే త్రియంశోనే పఞ్చమే చోత్తరాయణే । గర్భాద్వా జన్మతో వాప్య
న్నషష్ఠే జన్మగశ్శిశోః ॥ " "గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత" ఇత్యా
ద్యుక్తకాలస్య మలాదిదోషదుష్టత్వే సతి న తత్రోత్సవః కార్యః । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥
యదా రవేర్మణ్డలమేతి కావ్యో హి నష్టతేజా గురుః ప్రవృత్తైవమ్ । కాలస్స దీక్షా
వ్రతతీర్థయాత్రా వివాహయజ్ఞోత్సవనాశహేతుః ॥ * ॥ వృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥
అగ్న్యాధేయం ప్రతిష్ఠాం చ యజ్ఞదానవ్రతాని చ । వేదవ్రతవృషోత్సర్గచూడా
కరణమేఖలాః ॥ మాఙ్గల్యమభిషేకం చ మలమాసే వివర్జయేత్ । బాలే వా
యది వా వృద్ధే శుక్రే చాస్తఙ్గతే గురౌ । మలమాస ఇవైతాని వర్జయేద్దేవదర్శ
నమ్ ॥ * ॥ దేవదర్శనమపూర్వవిషయమ్ । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నామాన్న
ప్రాశనే చౌలం వివాహం మౌఞ్జిబన్ధనమ్ । నిష్క్రమం జాతకర్మాపి కా
మ్యం వృషవిసర్జనమ్ ॥ అస్తగే చ గురౌ శుక్రే వృద్ధే బాలే మలిమ్లుచే । ఉ
ద్యాపనముపాలమ్భం వ్రతానాం నైవ కారయేత్ ॥ * ॥ అత్ర వ్యవస్థామా
హ నపవ ॥ శ్లో ॥ నామకర్మ చ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరేత్ । అ
తిపాతే తు కుర్వీత ప్రశస్తే మాసి పుణ్యభే ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ గృహప్ర
వేశగోదానస్నానాశ్రమమహోత్సవాన్ । న కుర్యాన్మలమాసేపి గురౌ
శుక్రే తథాస్తగే ॥ * ॥ స్నానమ్ - సమావర్తనమ్ । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥
అనాది దేవతాం దృష్ట్వా శుచిస్సన్నష్టభార్గవే । మలమాసేప్యనావృత్తతీర్థగ

అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ వివాహే వితతే తన్త్రే హోమకాల ఉపస్థితే । కన్యా
మృతుస్సమాగచ్ఛేత్ కథం కుర్వన్తి యాజ్ఞికాః ॥ యజుఃపవిత్రైః క్లిన్నైస్సా
విత్రీపూతవారిభిః । అనేన చానువాకేన పవమానస్సువర్జనః ॥ స్నాపయిత్వా
శవిద్వద్భిరన్యవస్త్రైరలఙ్కృతామ్ । పూర్ణాహుత్యా చ మన్త్రాభ్యాం హు
త్వాఽనుజ్ఞాప్య కాంస్యతః ॥ తయా సహ తతస్తత్ర శేషం కార్యం సమాపయే
త్ । ప్రధానహోమనిర్వృత్తౌ మలవద్వాససీ యది ॥ త్రియహే పర్యపే
తే తు తత్ర శేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ కించ వయోధికత్వే కాలాన్తరే
దోషశఙ్కాయాం వా కన్యాకుమారయోరుపనయనం పిత్రాద్యాశౌచసమ్భ
వేపి తత్కాల ఏ కారయితవ్యమ్, "అత్ర హ్యధికారశాస్త్రైర్భవతి" ఇత్యుప
నయనోత్తరకాలమేవ తయోశ్శాస్త్రోక్తకర్మాధికారస్మరణేన ఆశౌచాభా
వాత్ । "తస్మాదభిజనవిద్యాసముదితం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్"
ఇతి, సమాహితేన - ఆశౌచరహితేనాన్యేన కారయితవ్యస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥
పితా పితామహో భ్రాతా సకుల్యో జననీ తథా । కన్యాప్రదః పూర్వనాశే
ప్రకృతిస్థః పరః పరః ॥ కన్యాయాస్తు పితా మాతా భ్రాతా మాతుల ఏవ వా । పితు
ర్భ్రాతా గురుర్వాపి ప్రదాతుం ప్రభుతాం గతాః ॥" ఇతి పితామహాదీనాం
కన్యాప్రదానాధికారస్మరణాచ్చ । యథా కాలాతిక్రమో న భవతి తథా
పిత్రాద్యనుమత్యాఽన్యోఽన్యగృహేఽన్యదీయైర్ద్రవ్యైరుపనయనం కా
రయితవ్యమేవ । ఏవమేవాఖణ్డాదర్శే చ వ్యాఖ్యాతమ్ । వృద్ధగార్గ్యః కర్మ
మధ్యే పునరాశౌచసమ్భవే కార్యమాహ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపత్న్యృతుక్రతోర్మ
ధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపం విధాయాత్ర సంస్కార్యావి
తరాహిసః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపి
త్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥
ఏకపుత్రశ్చేదితి పుత్రాన్తరసద్భావే స ఏవ పితరౌ సంస్కార్యావితి భా
వః ॥ శ్లో ॥ ప్రతిష్ఠాదిషు కృత్యేషు యస్మిన్ గ్రామే మృతిర్భవేత్ । శీఘ్రం
బహిశ్శవం నీత్వా కర్మశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దేన చౌలోపనయ
నాదిగ్రహణమ్ । నీత్వా - మధ్యే విలంబ్యాశవే నిర్హృతే కర్మశేషం సమాప
యేదిత్యర్థః । విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వన్తరా మృ
తసూతకే । శేషమన్నం పరైర్దేయం దాతౄనాన్భోక్తౄంశ్చ నస్పృ

శేత్ ॥ * ॥ పరైః - ఆశౌచరహితైః, నస్పృశేత్ - ఆశౌచిజనఇతి శేషః ।
ఏవంవివాహాదిమధ్యే ఆశౌచసమ్భవేదత్రః ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞకాలేవివాహేషు
దైవయోగేచనిష్కృతౌ । హూయమానేతథైవాగ్నౌ నాశౌచం నచసూ
తకమ్ ॥ * ॥ వివాహేష్వితి బహువచనం ప్రధానహోమాదిశేషహో
మాన్తకర్మాభిప్రాయమ్ । తథాబ్రాహ్మపురాణే ॥ శ్లో ॥ వివాహయి
జ్ఞోత్సవాద్యేయా లాజహోమాదికర్మణి । ప్రాయశ్చిత్తపరస్యాపి స్వా
ధ్యాయనిరతస్యచ ॥ సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతిప్రకృతమ్ । ఆదిశబ్దేనయ
దృతాదిహోమానుప్రవిశ్య హోమస్థాలీపాక శేషహోమాఉచ్యన్తే ।
విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ దానేవివాహేయజ్ఞేచ సఙ్గ్రామేదేశవిప్లవే । ఆప
ద్యపిచకష్టాయాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥
యజ్ఞేసమ్భృతసమ్భారే వివాహేశ్రాద్ధకర్మణి । తథాచౌళాదిసంస్కా
రే ప్రారబ్ధేసద్యఇష్యతే ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేచ ॥ శ్లో ॥ ఆశౌ
చం కర్మమధ్యేతు శావం సూతకమేవవా । ఆపతేద్యదిసర్వేషాం సద్యశ్శౌ
చం విధీయతే ॥ మాతాపిత్రోశ్చమరణే పుత్రస్యమరణేతథా ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యర్థసారే త్వేవదాశౌచాభావేవ్యవస్థోక్తా ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భోవరణంయ
జ్ఞే సఙ్కల్పోవ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధేపాకపరి
క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ తత్పూర్వేద్యుర్నకృత్వాచేత్కుర్యాచ్చేదభ్య
భ్యుదయం నరః । కుర్యాత్కర్తాతదాత్ర సద్యఃకర్మేతికీర్త్యతే ॥ " ఇతి
వచనాత్పూర్వేద్యురభ్యుదయే నాన్ద్యాశౌచాభావః, ఉత్సవదినే ప్రాత
రభ్యుదయే తత్ప్రభృతితదభావః, అత్రహ్యధికారశ్శాస్త్రైర్భవతి " పూ
ర్వంసఙ్కల్పితంద్రవ్యందీయమానంనదుష్యతి " ఇతిస్మరణాత్ । కన్యాద్ర
వ్యయోరాశౌచాభావాన్ముహూర్తాన్తరే తైరేవద్రవ్యైర్వివాహకరణంనిర్వ్యా
కులమ్, ప్రాగభ్యుదయాకరణేపీతి వ్యవస్థాపనీయా । వరస్యతు తస్మిన్న
బ్దే జ్ఞాతిమృతౌ సమావృత్తస్య " ॥ శ్లో ॥ ఆదిష్టీం నోదకం దద్యాదావ్రత
స్యసమాపనాత్ । సమాప్తేతూదకం దత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ "
ఇత్యతిక్రాన్తాశౌచస్మరణాత్త్రిరాత్రాద్యతిక్రాన్తాశౌచే తత్కాలీనజ్ఞాత్యా
శౌచేచ నవివాహాఇతి ద్రష్టవ్యమ్ । తథాసపిణ్డీకరణాకరణే నోత్సవాః కార్యాః,
" ॥ శ్లో ॥ యావత్సపిణ్డీకరణం తావద్వృద్ధ్యాదినేష్యతే । తత్సోదరస్యాపు

త్రస్య నత్వస్యాప్య సగోత్రిణః ॥ ” ఇతిస్మృతేః । ఇదముపలక్షణమ్ “ ॥ శ్లో ॥
భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కు
ర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ ” ఇతివచనాత్ । తస్మాత్ “ పుత్రః పౌత్రశ్చ త
త్పుత్రః ” ఇత్యాదిభిర్యస్మిన్కర్తృత్వం పర్యవసితం సపునః సపిణ్డీకరణం
కృత్వైవ శుభం కుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమకృత్వా శుభక
ర్మకృత్ । ధ్రువమాప్నోతి నరకం సపిణ్డానాం మృతౌ క్రమాత్ ॥ అకృత్వా
ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రే
తస్య మోక్షణమ్ ॥ ” ప్రేతమోక్షణమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ “ ॥ శ్లో ॥ అకృ
తే ప్రేతసంస్కారే నకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభం కర్మ ము
ఖ్యకర్తుశ్చసన్నిధౌ ॥ ” ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః । అతఏవశాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥
ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం తథా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాన్దీ
ముఖేద్విజః ॥ * ॥ అతశ్శుభాగమే ఊర్ధ్వమాసికాన్యపకృష్య కర్తా కుర్యా
త్ , తథా ద్వాదశాహాదావకృతం సాపిణ్డ్యంచ మాసికైస్సహ వృత్తాహే
కుర్యాత్ , శుభాగమస్యైవ సాపిణ్డ్యకాలత్వాత్ । ద్వాదశాహాదావపకృ
ష్య కృతాన్యపి పునరపకృష్య కుర్యాత్ । తథా శాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥ స
పిణ్డీకరణాదర్వాగపకృష్య కృతాన్యపి । పునస్తాన్యపకృష్యన్తే వృద్ధ్యుత్తరని
షేధనాత్ ॥ * ॥ నిషేధమాహ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ నిర్వృత్య వృద్ధిత
న్త్రంతు మాసికాని నతన్త్రయేత్ । అయాతయామం మరణం భవేదితి
వినిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్ “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియా
నిశ్రాద్ధాని షోడశ । యథాకాలేషు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ ”
ఇతివచనం వృద్ధివ్యతిరేకేణాపకృష్య కృతమాసికానాం స్వస్వకాలే పునఃక
రణపరమ్, అతోవృద్ధావపకృష్య కృతానాం నపునఃకరణం నిషేధాత్ । ఏ
వం మాసికాపకర్షో మాసికకర్తురేవోత్సవే, “ కర్తా నాన్దీముఖే ” ఇతి
స్మృతేః । కేచిదత్ర భ్రాత్రాద్యుత్సవేపి మాసికాన్యపకృష్యకుర్వన్తి, తత్కు
లశబ్దశాస్త్రానభిజ్ఞత్వవిజృమ్భితమ్ , “ నిర్వృత్యతన్త్రయేత్ ” ఇతి వృ
ద్ధితన్త్రమాసికయోస్సమానకర్తృకత్వావగమాత్ । అతో నభ్రాత్రాద్యు
త్సవే మాసికాపకర్షః, భిన్నకర్తృకత్వాత్తయోః, అన్యథా “ స్నాత్వాభు
ఞ్జీత ” ఇత్యేవమాదావప్యేకస్నానాదికరణేపి తదకృత్వాఽన్యస్యభోజనాది

ప్రసక్తేః, “జగ్ధ్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్” ఇత్యాదావన్యస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తప్రసఙ్గాచ్చ। నచవాచ్యం ప్రయోజకకర్తృత్వమస్తీతి, అనుశాసనవిరోధాత్, గ్రామయాజకస్య గ్రామే కస్యచిదుత్సవేపి స్వపితృమాసికాపకర్షణప్రసక్తేశ్చ। ఏవం శబ్దశక్త్యైవార్థసిద్ధేర్మాసికకర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షణభావోఽన్యోత్సవఇతి శేముషీవిశేషజుషాం విదుషాం సువ్యక్తమిత్యాస్తాం తావత్। ఏవం మాసికాపకర్షో నియతోత్సవవిషయః, వివాహాదిరనియతః, పుంసవనాద్యుత్సవోనియతః, తస్యావశ్యకత్వాత్, “నివేశేహివృత్తే నైయ్యమికానిశ్రూయన్తే, అగ్నిహోత్రమతిథయః” ఇత్యాపస్తమ్బేన వివాహానన్తరమేవాగ్నిహోత్రాదేర్నైయ్యమికత్వస్మరణాత్, వివాహస్యతు రాగాధీనత్వాచ్చ వివాహశ్చానియతః। “స్నాత్వా సముద్వహేత్కన్యామ్” ఇతి సమావర్తనవివాహయోరవినాభావావగమాత్, “॥ శ్లో ॥ స్నాతస్తూపయమాదర్వాగ్వ్రజ్మృతోనర్ఛతి సద్గతిమ్। తస్మాదాసన్నవైవాహ్యస్నానకర్మ సమాచరేత్ ॥” ఇతివచనాచ్చ వివాహాభావే స్నానంచానియతమ్। వేదవ్రతానితు వేదాఙ్గత్వాన్నియతాని బ్రహ్మచారిభిరవశ్యకార్యాణి “॥ శ్లో ॥ వేదవ్రతాదికానాదౌ ప్రారభేదుత్తరాయణే। యావత్సంవత్సరాన్తంతు తావచ్చరణమిష్యతే ॥” ఇతి శ్రీధరీయవచనాత్తేషాం వేదాఙ్గత్వం సువ్యక్తమ్। అతఏవ వివాహానపేక్షత్వేప్యధీతవేదేన తాని కార్యాణి, అనధీతస్యానియమః, వేదాధ్యయనాభావాదుపాకర్మవత్ ॥ శ్లో ॥ అధీతవేదవిద్యానాముపాకర్మ ద్విజన్మనామ్। అధ్యాయాఙ్గమిదం ప్రోక్తమితిహోవాచ భార్గవః ॥ * ॥ ఇతి। అతఃపుంసవనాదికమేవావశ్యకార్యమ్, తదుక్తమ్ “జాతకర్మ చపుంసూతేః” ఇతి, “నామకర్మ చజాతేష్టిమ్” ఇతిచ। వ్రతాదేశవ్రతానామవశ్యకార్యత్వేపి మలేనకార్యాణి, తచ్చోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ వేదవ్రతవృషోత్సర్గచూడాకరణమేఖలాః ॥ * ॥ ఇతి। శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ అమాచపూర్ణిమాచైవ యస్మాసే యుగళంభవేత్। యస్మిన్నదృశ్యతేమాసి చౌలకర్మాదివర్జయేత్ ॥ ఏకమాసే ద్వయేపూర్ణే దర్శస్యైకస్య సమ్భవే। అగ్నిజ్వాలేతి విఖ్యాతా శుభకర్మవినాశినీ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ వివాహయజ్ఞోత్సవనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతిచ। దేవలశ్చ ॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమితౌయస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్। నదై

వం నాపిపిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణో నవత్సరః ॥ * ॥ అగ్న్యాధానాదికంచ ప్రథమాబ్దే నకార్యం తదాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ స్నానంచైవ మహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నితర్పణమ్ । ప్రథమేఽబ్దే నకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ ఏవం పితృమృతాబ్దే వివాహాది నిషేధాత్తదర్థం నమాసికాపకర్షః । ఏవం చ స్వస్యైవావశ్యకార్యోత్సవమన్తరేణ మాసికాపకర్షే ప్రత్యవాయశ్చ ప్రసజేత్ । తథా కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ అన్తరేణైవ యో వృద్ధిం మాసికాన్యపకర్షతి । స శ్రాద్ధీ నరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ * ॥ ఏవమప్యజ్ఞానాత్తదపకర్షే ప్యకాలె కృతస్యాకృతత్వాత్, “యథాకాలె తు కార్యాణి నాన్యథా ముచ్యతే తతః” “అకాలె చేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా” ఇత్యాదివచనాచ్చ యథాకాలె పునరపి కార్యాణి । ఏవం భ్రాత్రాద్యుత్సవే స్వస్య చ వివాహాద్యుత్సవార్థం మాసికాపకర్షో నాస్తీతి నిరవద్యోయం నిర్ణయ ఇత్యలమ్ । అకృతవివాహే విదేశనిష్ఠే జ్యేష్ఠే కనిష్ఠస్య వివాహావస్థాయాం వ్యవస్థామాహ శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశైవ తు వర్షాణి జ్యాయాన్ ధర్మార్థయోర్గతః । న్యాయ్యం ప్రతీక్షితుం భ్రాతా శ్రూయమాణః పునః పునః ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ వా ॥ అష్టౌ ద్వాదశ వర్షాణి వా జ్యేష్ఠభ్రాతరమనివిష్టమవీక్షమాణః ప్రాయశ్చిత్తీ భవతి ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః ॥ వా ॥ నష్టే భర్తరీత్యుపక్రమ్య ద్వాదశవర్షాణి బ్రాహ్మణస్య విద్యాసమ్బన్ధే చ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాన్యేవ పత్యుః ప్రతీక్షణనియమమాహ ॥ వా ॥ భ్రాతరి చైవం జ్యాయసి కనీయాన్ అన్యాగ్న్యాధేయేషు ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం న తత్ప్రతీక్షణమ్, కింతు వివాహః కార్యః । తథా స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాబ్దాత్తు నాయాతి దేశాన్తరగతస్థితః । వివాహాదీని కర్మాణి కనిష్ఠస్తు తదాచరేత్ ॥ దేశాన్తరగతే జ్యేష్ఠే ద్వాదశాబ్దాన్నిరీక్ష్య తు । పశ్చాత్కనిష్ఠో విధివత్కుర్యాద్వై దారసంగ్రహమ్ ॥ * ॥ ఏవం ప్రతీక్షణం పతితాదివ్యతిరిక్తవిషయమ్ । తథా చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉన్మత్తః కిల్బిషీ కుష్ఠీ పతితః క్లీబ ఏవ వా । రాజయక్ష్మామయావీ చ న న్యాయ్యః స్యాత్ప్రతీక్షితుమ్ ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ క్లీబే దేశాన్తరస్థే చ పతితే భిక్షుకే తథా । జాత్యన్ధబధిరమూకే న దోషః పరివేదనే ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థక్లీబైకవృషణానసహోదరాన్ । వేశ్యాదిసక్తపతితశూద్రతు

లాన్వితరోగిణః ॥ కుహూకోన్మత్తచోరాంశ్చ పరివిన్దన్న దుష్యతి । జడమూకా
న్ధబధిరకుబ్జవామనఖేటకాన్ ॥ అతివృద్ధానభార్యాంశ్చ కృషిసక్తాన్నృ
పస్యచ । కుహూకోన్మత్తమూకాంశ్చ పరివిన్దన్న దుష్యతి ॥ * ॥ ఖేటకః - భ
గ్న పదద్వయః । ధర్మసారే ॥ శ్లో ॥ షణ్ఢాన్ధ బధిరస్తబ్ధ జడగద్గదపఙ్గుషు ।
కుబ్జవామనరోగార్త కుష్ఠాఙ్గవికలాదిషు ॥ గతోన్మత్తేషు మూకేషు శయ
నస్థనిరిన్ద్రియే । ధ్వస్తపుంస్త్వేషు చైతేషు సంస్కారగృత్యం యథోది
తమ్ ॥ మూకోన్మత్తౌ నసంస్కార్యావితి కేచిద్వదన్తిహి । కర్మణ్యనధికారి
త్వాత్పాతిత్యం నాస్తియత్తయోః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ కుబ్జవామ
నషణ్ఢేషు గద్గదేషు జడేషుచ । యోగశాస్త్రాభియుక్తేషు నదోషఃపరివేద
నే ॥ * ॥ ధర్మసారేచ ॥ శ్లో ॥ షణ్ఢాన్ధబధిరస్తబ్ధ జడగద్గదపఙ్గుషు । యతి
నైష్ఠికకుబ్జేషు నదోషఃపరివేదనే ॥ * ॥ పతితాదివ్యతిరిక్తమత్తాదీనాంర
మ్యాది వివాహం కారయిత్వాఽనుజోపనయేత్ । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ మ
త్తోన్మత్తజడక్లీబపతితానాం ద్విజన్మనామ్ । నోద్వాహో నచసంస్కారో
నాశౌచం నోదకక్రియా ॥ రమ్యావివాహఃకర్తవ్యస్తదలాభేఽర్కశాఖ
యా । వివాహం మనుజాఃకుర్యురిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మా
దీదృగ్విషయే కనిష్ఠస్య నకాలప్రతీక్షణం నవాపరివేదన దోషగన్ధః । ఏవమప
వాదశతసద్భావాదిత్యలమ్ । ఏవం స్మృతిషూపనయనాదిషు పరివేదనదోష
స్మరణాత్కనిష్ఠస్య జాతకాది చౌలాన్త సంస్కారా యథాకాలం కర్తవ్యా
ఇతిసిద్ధమ్ । శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ నాగ్నయఃపరివేదన్తి నవేదా నతపాంసిచ । న
చశ్రాద్ధం కనిష్ఠస్య నచకన్యావిరూపికా ॥ * ॥ అత్రాశఙ్ఖాదర్శకారః ॥ నా ॥
దత్తస్య జ్యేష్ఠానుమత్యా కనిష్ఠస్యాధానే నాగ్నయఃపరివిన్దన్తి, తథా జ్యేష్ఠే
మహారోగగ్రస్తే దేశాన్తరస్థేవా అపిజ్ఞాతే తథాపూర్వోక్తవిషయే కనిష్ఠే
ఉపనీతేన వేదాఃపరివిన్దన్తి, తథా జ్యేష్ఠే అకృతవ్రతే కనిష్ఠేన తపసిచీర్ణే
న తపాంసి పరివిన్దన్తి, తథా విరూపికా వైకల్యయుక్తా అనుజాయా వివా
హే విఘ్నహేతుర్నభవతి ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అగ్రజస్తు య
దానగ్నీనాదద్యాదనుజఃకథమ్ । అగ్రజానుమతఃకుర్యాదగ్నిహోత్రంయ
థావిధి ॥ * ॥ బ్రహ్మాణ్డపురాణే ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞకర్మణిచోద్వాహే జ్యేష్ఠేసతి
కనీయసా । జ్యేష్ఠానుమత్యాకర్తవ్యేసతి తత్కర్మశోభనమ్ । ఏవంజ్యేష్ఠానుమ

త్త్యైన దత్తాగ్ని హోత్రాదికం కుర్యాత్ । ఇదమదత్తవిషయం కిం న స్యాత్, న స్యాత్, పరివేదనదోషస్మరణాత్ । తథా యమః ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠే నివిష్టే భార్యాతు కనిష్ఠస్య విధీయతే । నివిష్టశ్చానివిష్టేతు పరివేత్తా స ఉచ్యతే ॥ దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజేస్థితే । పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తుపూర్వజః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాయాం య ద్యనూఢాయామురహ్యతేఽహ్యనుజాతు యా । సైవాఽగ్రే దిధిషూర్జ్ఞేయా పూర్వాతు దిధిషూస్స్మృతా ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః " అగ్రే దిధిషూ దిధిషూప తిపర్యాహిత పరివిష్టపరివిత్తపరివిన్నపరివివిదానేషూత్తరోత్తరస్మిన్నశుచికర నిర్వేషోగరీయాన్ " ఇత్యుక్త్వా " శుచికరణాద్ద్వాదశమాసాన్ద్వాదశార్ధ మాసాన్ " ఇత్యాదినా పతనీయవృత్తం స్మరతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ పరివిత్తేచ వసిష్ఠేన ప్రాయశ్చిత్తవిశేషోనోక్తః, తత్రానాపదిమానవముప పాతక సాధారణప్రాప్తం త్రైమాసికమ్, ఆపదితు గాఙ్గపఙ్క్తియం వ్రతచతుష్టయం శక్త్యపేక్షయా యోజ్యమ్, తథా పరివేత్తరిచ వసిష్ఠేన ప్రాయశ్చిత్తవిశేష ఉక్తః, " పరివివిదానః కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌ చరిత్వా తస్మై దత్వా పునర్నివేశేత్తాంచైవోపయచ్ఛేత " ఇతి, పరివివిదానః - పరివేత్తోచ్యతే, అసౌ కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌ చరిత్వా, తస్మై - జ్యేష్ఠాయ, తాం- స్వోఢామ్, దత్వా - బ్రహ్మచర్యాహృతభైక్షవస్తునుపరిభవపరిహారార్థం నివేశ్య పునరుద్వహేత్, తామేవ స్వోఢాం జ్యేష్ఠాయ నివేదితాం తేనచాను జ్ఞాతాముపయచ్ఛేత్ । యత్తు హారీతేనోక్తమ్ " జ్యేష్ఠేఽనివిష్టే కనీయాన్నివిశమానః పరివేత్తాభవతి, పరివిన్నో జ్యేష్ఠః, పరివేదనీకన్యా, పరివివిదానో దాతా, పరివేష్టాయాజకః, సర్వే పతితాః ప్రాజాపత్యేన కృచ్ఛ్రేణ పావయేయుః " ఇతి, యదపి శఙ్ఖేనోక్తమ్ " పరివిత్తిః పరివేత్తా సంవత్సరం బ్రాహ్మణ గృహేషు భైక్షం చరేయాతామ్ " ఇతి, తదుభయమపి కామకారేణ కన్యా పిత్రాద్యననుజ్ఞాతోద్వాహవిషయమ్, ప్రాయశ్చిత్తస్య గురుత్వాత్ । యదా పునః కామతః కన్యాం పిత్రాది దత్తామేవ పరిణయతి తదామానవోక్తం త్రైమాసికం పూర్వోక్తా కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌ చరిత్వా తస్మై దత్వా పునర్నివిశేతేతి తత్రాగ్రే దిధిషూపతిః ప్రాజాపత్యకృ

చ్ఛ్రం కృత్వా తామేవ జ్యేష్ఠాం పశ్చాదన్యేనోఢాముద్వహేత్ , దిధిషూపతిస్తు కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌ చరిత్వా సోఢాం జ్యేష్ఠాం కనీయస్యైఃపూర్వోఢేర్దత్త్వా తాం కన్యాముద్వహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః ॥ శ్లో ॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా యయా చ పరివిద్యతే । సర్వే తే నరకం యాన్తి దాతృయాజకపఞ్చమాః ॥ * ॥ అతో జ్యేష్ఠానుమత్యా దారాగ్నిహోత్రకరణస్మరణం దత్తవిషయమేవ “ ॥ శ్లో ॥ భగినీషు కనిష్ఠస్య నదోషః పరివేదనే । భగినీషు కనీయస్యా దోషోఽస్తి పరివేదనే ॥ నత్వేవాధానయోగేషు పరతన్త్రాయ తస్సదా । ” ఇతి కవషోక్తభర్తృపరతన్త్రప్రత్తావద్దత్తస్యాపి “ ॥ శ్లో ॥ గోత్రాన్తరం ప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవ చ । జ్ఞాతిత్వంచ నివర్తన్తే తత్కులే సర్వముచ్యతే ॥ ” ఇతి గృహీతృగోత్రత్వాదిస్మరణాత్తద్విషయత్వం స్పష్టమ్ । తథా స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దత్తస్య పరివేత్తృత్వమాశౌచం దాయమేవ చ । గృహీతృగోత్రాత్సంగ్రాహ్యం శ్రౌతస్మార్తాదికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అతః “ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠశ్చేద్దీర్ఘరోగీ స్యాత్పతితో వా విదేశగః । షణ్ఢో వా ప్రవ్రజేత్తస్య కనిష్ఠో దారమర్హతి ॥ ” ఇత్యాది దోషసత్త్వఏవ కనిష్ఠవివాహో నిరాన్వైకులః నాన్యథేతి నిర్ణయః । కించ “ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో భ్రాతా యదా తిష్ఠేదాధానం నైవ కారయేత్ । అనుజ్ఞాతస్తు కుర్వీత శఙ్ఖస్య వచనం యథా ॥ పితుర్జ్యేష్ఠస్య తు నాధానం కథం పుత్రస్తు కారయేత్ । అగ్నిహోత్రేఽధికారోఽస్తి శఙ్ఖస్య వచనం యథా ॥ ” ఇత్యాది శఙ్ఖసుమన్త్వాది వచనంచ దత్తవిషయమితి కేచిత్, “ ॥ శ్లో ॥ అగ్రజస్తు యదానగ్నిరాదధ్యాదనుజః కథమ్ । అగ్రజానుమతః కుర్యాదగ్నిహోత్రం యథావిధి ॥ సోదరాణాంతు సర్వేషాం పరివేత్తా కథం భవేత్ । దారైస్తు పరివిద్యన్తే నాగ్నిహోత్రేణ నేజ్యయా ॥ ” ఇతి వృద్ధవసిష్ఠాది వచనాదాధానమాత్రస్య దోషాభావపరమిత్యన్యే, ఇజ్యయా - పఞ్చమహాయజ్ఞేన, దారాగ్నిహోత్రవిషయే పర్యాహిత పరివిష్టేత్యాది వచనవిరోధాన్నగ్నిద్విషయమిత్యపరే, “ ॥ శ్లో ॥ పితా పితామహో యస్య నవ్రతీ వాగ్నిహోత్రః క్వచిత్ । తపోగ్నిహోత్రమన్త్రేషు నదోషః పరివేదనే ॥ ” ఇత్యుశనస్స్మరణాదీదృశవిషయమిత్యేకే, యదత్ర యుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్ । అక్లిష్టా ॥ శ్లో ॥ పతితాన్యపుత్రాణాం క్లీబానాం పరివేదనే । దో

వవిస్వ్యుత్సర్వవర్ణేషు సదోషో భిన్నమాతృషు ॥ * ॥ యమః ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్య
వ్యపుత్రాణాపావత్న్యుః పరదారీసుతాం స్తథా । దారాగ్నిహోత్ర సం
యోగే సదోషఃపరివిన్దతః ॥ * ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అనవత్యస్య
చాదృత్య త్రేతాయాం యఃప్రవర్తతే । సోవాహితాగ్నిర్భవతి పరివేత్తాన
థోచ్యతే ॥ * ॥ ప్రథమమాధేయమాపాన వాగ్నిమనాధాయ గార్హపత్యా
ద్యగ్న్యాధానే పరివేత్తాభవతీతి వ్యాఖ్యాతమ్ । బౌధాయనః ॥ వా ॥ అ
థ జడ బధిర మూకానాం సంస్కారం వ్యాఖ్యాస్యామఋతుర్యథాకామీస్యా
త్పుణ్యేనక్షత్రే చౌళకర్మణానో్భజయిత్వాఽహతేవాచయిత్వా కేశానోప్య
స్నాతం కుమారం శుద్ధం యజ్ఞోపవీతినముపలిప్య దేవయజనముదానయ
త్యథదేవయజనప్రభృత్యగ్నిముఖాన్కృత్వా యాజ్ఞికీం సమిధమాజ్యేనాక్త్వా
తూష్ణీమభ్యాధాపయతి తూష్ణీమశ్మానమాస్థాపయతి యథాలాభంతూష్ణీం
మేఖలామమన్త్రవత్త్రివృతం కరోతి తూష్ణీమజినం ప్రముంచతి తూష్ణీందణ
్డం ప్రయచ్ఛతి యాజ్ఞికవృక్షస్య నవాపపృచ్ఛతి । అథైనం దక్షిణేహస్తే
గృహ్ణాతి యస్మిన్భూతంచ భవ్యంచేత్యథైనం పరిదదాతి దేవేభ్యస్త్వేత్యథై
నముపనయతి దేవస్యత్వేతి సర్వవాహఃగ్రహణవర్జమాచార్యఏవ పక్త్వాజు
హోతి తూష్ణీం సర్వాన్మన్త్రానాచార్యఏవ జపేదిత్యేకే షణ్ఢ జడక్లీబహీ
నాధికాఙ్గా నామామయావ్యపస్మారి శ్విత్రిణాం దీర్ఘరోగిణాంచైతేన వ్యా
ఖ్యాతా ఇత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి .

కించ "సీమన్తోన్నయనం ప్రథమే గర్భే చతుర్థేమాసి" ఇతి సీ
మన్తస్య చతుర్థమాస కార్యత్వస్మృతేః, "సవనం స్పన్దనాత్పురా" ఇతి
పుంసువనస్య ప్రసవాత్ప్రాక్కార్యత్వనిశ్చయాచ్చ సీమన్తం ప్రథమంకు
ర్యాదితి నాశఙ్కనీయమ్, చతుర్థమాసాత్ప్రాగేవ గర్భస్పన్దనస్మరణాత్ ।
తథా బైజావాపః ॥ వా ॥ మాసిద్వితీయే తృతీయేవా పురాస్పన్దతేగర్భః ॥ * ॥
ఇతి । అతో జఠరేగర్భ చలనమేవస్పన్దనం నప్రసవః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ప్ర
థమం పుంసువనం కార్యం సార్ధంసీమన్తకర్మణా । సీమన్తోన్నయనస్యోక్తమా
సవారక్షరాశిషు ॥ * ॥ ఏవంసహకర్తవ్యత్వస్మరణాచ్చతుర్థమాసే సీ
మన్తోన్నయనం కథమితిచేన్న , "గర్భస్పన్దనే సీమన్తోన్నయనం యావ
త్పానప్రసవః" ఇతి కాత్యస్మరణాచ్చతుర్థమాసాత్ప్రాగపి గర్భస్పన్దనసం

నవిరోధః । "యావద్వాప్రసవః" ఇతి దైవాన్తరితోభయవిషయమ్,
"గర్భలక్షణం చ తృతీయేమాసిసమ్భవతి" ఇతి, "పుంసవనం వ్యక్తేగ
ర్భే" ఇతిస్మృత్యాచ నవిరోధః । అతఏకాలైక్యేఽపి ప్రథమం పుంసవనంకా
ర్యమితి నియమాన్నవ్యత్యయప్రసఙ్గః । ఇదంచ నప్రతిగర్భం కార్యమ్, "ప్ర
థమేగర్భే" ఇతిస్మృతేః । అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ సకృచ్చకృత సంస్కా
రాస్సీమన్తేనద్విజస్త్రియః । యంయంగర్భంప్రసూయన్తే ససర్వస్సంస్కృ
తో భవేత్ ॥ * ॥ సీమన్తగ్రహణం పుంసవనస్యాప్యుపలక్షణం సాహచర్యా
త్ । అతఏవ సామాన్యేనాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ సకృచ్చసంస్కృతా నారీస
ర్వగర్భేషు సంస్కృతా ॥ * ॥ ఇతి । అనేన గర్భిణ్యాగర్భస్యచాయంసం
స్కారఇతి నభ్రమితవ్యమ్, "గర్భాధాన పుంసవన సీమన్తోన్నయన జా
తకర్మ నామకరణాన్నప్రాశన చౌలోపనయన చత్వారి వేదవ్రతాని స్నా
నంసహ ధర్మచారిణీసంయోగః పఞ్చానాం యజ్ఞానామనుష్ఠానమ్" ఇతి
గౌతమేన జాతకర్మాదివన్నిషేకాదీనామపి జాతసంస్కారస్మరణాదుపన
యనాది సహపాఠేన గర్భసంస్కారత్వావగమాచ్చ । అత్ర చన్ద్రికా
యామ్ ॥ శ్లో ॥ గర్భిణ్యాభర్తరిప్రేతే తత్పితా భ్రాతరస్తథా । అన్యేవా
బాన్ధవాః కుర్యుస్తస్యాః పుంసవనాదికమ్ ॥ * ॥ తత్పితా-భర్తృపితా, భ్రా
తరో బాన్ధవాశ్చ తస్యైవ । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ భార్యాద్వయం యస్య భ
వేత్తుతస్య సంసృష్టవహ్నౌ సవనంప్రకుర్యాత్ । తత్రైవ సీమన్తమపి ప్రశ
స్తం వదన్తి వహ్నేరవిభాగఇష్టః ॥ స్త్రీయదాఽకృతసీమన్తా గర్భిణీ ప్రసువీ
తచేత్ । గృహీతపుత్రావిధివత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః
॥ వా ॥ షష్ఠేఽష్టమేవా సీమన్తోమాస్యతే ॥ * ॥ బైజావాపః ॥ వా ॥ సీ
మన్తోన్నయనం మాసిచతుర్థే షష్ఠేపఞ్చమేవా ॥ * ॥ సాఙ్ఖ్యాయనః ॥ వా ॥
సప్తమేమాసిప్రథమేగర్భే సీమన్తోన్నయనమ్ ॥ * ॥ ఏవం కాలవికల్పస్స్వ
స్వగృహ్యానుక్తావుక్తావపి కాలాతిక్రమేవాగ్రాహ్యః । అతశ్చతుర్థమాసప్ర
భృతి ప్రసవాత్ప్రాక్సఙ్కటేషు క్వచిత్కార్యమ్ । అయంపావనే నైవగ్రా
హ్యః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేవానవేమాసి షష్ఠేవాప్యష్టమేఽపివా । సీమ
న్తోన్నయనం కార్యం తేనపుంసవనం తథా ॥ * ॥ తేన - సీమన్తోన్నయనే
న సహేత్యర్థః । [illegible] మాసమధ్యే మాసాన్తేవా ఋతునష్టే తత్రైవ

గర్భనిష్క్రమణాత్సంయోగదినమారభ్య ప్రతిమాసం త్రింశద్దిన సంఖ్యయా
సంఖ్యాయ చతుర్థాదిమాసే సీమన్తోన్నయనం కార్యమ్ । ఏతద్వచ
నబలాదయుగ్మమాసఏవ సంకటేఽపి కార్యమ్, అయుగ్మమాసస్యైవ గ్రా
హ్యతయా విషయత్వాత్ । యత్త్విదం వచనమ్ " ॥ శ్లో ॥ సౌరేమాసి శుభక్షేత్రే తు
శుభకర్మాణి కారయేత్ । గ్రహాణాం నాయకస్సూర్యస్తస్మాత్సౌరం
విశిష్యతే ॥ " ఇతి, తత్తు మీనదర్శానన్తరం చైత్రమాస ప్రవృత్తేస్తత్ర
శుభకర్మకార్యత్వ ప్రసక్తౌ జ్యేష్ఠదర్శానన్తరమాషాఢత్వాత్తత్ర శుభనిషే
ధేచ ప్రసక్తే తదుభయం మాభూదితి చాన్ద్రమాసగ్రహణనిషేధపరమితి న
విరోధః । బైజావాపః ॥ శ్లో ॥ జన్మనోనన్తరం కార్యం జాతకర్మ యథావి
ధి । దైవాదతీతకాలం చేదతీతే సూతకే భవేత్ ॥ * ॥ అత్ర సత్యవ్రతః
॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే తు సముత్పన్నే పుత్రజన్మ యదా భవేత్ । కర్తుస్తాత్కాలికీ
శుద్ధిః పూర్వాశౌచేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ జ్ఞాత్వాశౌచే వర్తమానేఽపి పుత్రే జాతే
జాతకర్మ కార్యమేవ । కించ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాంవాపరేరాత్రౌ మాసేపూ
ర్ణే తథాఽపరే । అష్టాదశేఽహని తథా వదన్త్యన్యే మనీషిణః ॥ * ॥ మనుయ
మౌచ ॥ శ్లో ॥ నామధేయం దశమ్యాంతు ద్వాదశ్యాంవాథ కారయేత్ ॥ * ॥
శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశే షోడశే వింశే ద్వాత్రింశేఽహ్ని ద్విజాతయః ।
నామకర్మ క్రమాత్కుర్యుర్దశమే ద్వాదశేఽహ్ని వా ॥ * ॥ అత్ర మాసప్రా
ప్తవద్దినోక్త నామకరణేచ నమాసదోషః । తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ యస్యాః
క్రియాయాస్సమ్ప్రాప్తః కాలో మాసైర్దినైరపి । తస్యా నదోషో మూఢ
త్వం వక్రం వాఽపి గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ కాలాతిక్రమే తు మాసదోషపరిహారః
ఏవ, అత్రాపి పూర్వవత్కాలభేదవ్యవస్థా । లౌగాక్షిః ॥ వా ॥ షష్ఠేఽ
న్నప్రాశనం జాతేషు వాఽదన్తేషు వా ॥ * ॥ శఙ్ఖః ॥ వా ॥ సంవత్సరేఽ
న్నప్రాశనమర్ధసంవత్సర ఇత్యేకే ॥ * ॥ యమః ॥ శ్లో ॥ అష్టమే మాసి బా
లాన్నం యచ్చేష్టం మఙ్గళం కులే ॥ * ॥ " జన్మనోఽధిషష్ఠే మాసి " ఇత్యాప
స్తమ్బః । అత్రాపి స్వగృహ్యానుసారేణ వ్యవస్థా, సఙ్కటేఽన్యోఽగ్రా
హ్యః । మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ దేవతాపురతస్తస్య ధాత్ర్యుత్సఙ్గతస్య
చ । అలంకృతస్య దాతవ్యమన్నం పాత్రే తు కాఞ్చనే ॥ * ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అహన్యేకాదశే నామ చతుర్థే మాసి నిష్క్రమః । షష్ఠేఽన్న

ప్రాశనం మాసిచూడాం కుర్యాద్యథాకులమ్ ॥ * ॥ నిష్క్రమః - గృహా న్నిష్క్రమణమ్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థమాసికర్తవ్యం శిశో ర్నిష్క్రమణం గృహాత్ ॥ * ॥ నిర్గత్యకర్తవ్యమాహ యమః ॥ శ్లో ॥ తతస్తృతీయేకర్తవ్యం మాసి సూర్యస్యదర్శనమ్ । చతుర్థేమాసికర్తవ్యం శి శోశ్చన్ద్రస్య దర్శనమ్ ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ జన్మనోఽధితృతీయేవ ర్షే చౌళంపునర్వస్వోః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ తతస్సంవత్సరేపూర్ణేచూ డాకర్మవిధీయతే ॥ * ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ తృతీయేబ్దే శిశోర్గర్భాజ్జ న్మనోవావిశేషతః । పఞ్చమేచౌళకంకార్యం స్త్రియాఃపుంసోఽథవాస సమ్ ॥ తృతీయేపఞ్చమేవాపి సప్తమేజన్మతశ్శిశోః । గర్భాద్వాచౌళకం కార్యమితిజీవేనభాషితమ్ ॥ సావనాత్ప్రథమేవర్షే తృతీయే పఞ్చమేపి వా । దామోదరమతంహ్యేతత్సప్తమేచౌళమిష్యతే ॥ తృతీయేబ్దేత్రియం శోనే పఞ్చమేవోత్తరాయణే । గర్భాద్వాచౌళకం కార్యం నషష్ఠేజన్మత శ్శిశోః ॥ * ॥ తదేవం జన్మారభ్య సావనేన తృతీయేవర్షే చతుర్షు మాసే షు గతేషు చౌళంకార్యమ్, “గతేత్రిభాగేతు వదన్తిచౌళమ్” “తృతీయే బ్దేత్రియంశోనే” ఇత్యాదిస్మృతేః । అత్ర చతుర్థేబ్దేపి చౌళం సిద్ధమ్, తదనుక్తిస్తు గర్భపఞ్చమగ్రహణేన జన్మతశ్చతుర్థవర్షసిద్ధేః, “నషష్ఠేజ న్మతశ్శిశోః” ఇతివజ్జన్మచతుర్థాబ్దనిషేధాభావాచ్చ । యత్తు “॥ శ్లో ॥ చూడాకృతాశిశోర్మాతా గర్భిణీతు భవేద్యది । విపద్యతే తదాగర్భో దమ్ప తీతు తదబ్దతః ॥” ఇతివచనం తత్పఞ్చమాబ్దాదధోవిషయమ్, “పఞ్చ మాబ్దాదధస్తూర్ధ్వం గర్భిణ్యామపికారయేత్” ఇతిస్మృతేః । అత్రాపి, “॥ శ్లో ॥ నాత్రప్రథమేవర్షే తృతీయే పఞ్చమేపివా । సప్తమేచౌ ళకంకుర్యాదితికాశ్యపదర్శనమ్ ॥” ఇత్యాదిభిరుక్తకాలవికల్పస్స్వస్వగృ హ్యానుక్తా నక్షత్రవారాదిహ్యః । సావనసౌరచాన్ద్రాణాం త్రిహాయనవదిక ల్పః । స్మృత్యన్తరేవిశేషః ॥ శ్లో ॥ చౌళంశిశోర్మాతరిగర్భవత్యాం కుర్యా త్పఞ్చమాత్ప్రాగపి పఞ్చమాసాత్ । చతుర్థమాసేప్విత్యర్థః ॥ దృష్టేద్వితీయే పి శిశోస్తుచౌళం కేచిద్భవేద్గర్భవినాశనాయ ॥ * ॥ (సప్తమాసాత్)ఇతి పాఠాన్తరమ్ । తదావర్షణమాసేషు మాతరిగర్భిణ్యామపి శిశోశ్చౌళంకు ర్యాదిత్యర్థః । అత్రైవచ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్గర్భే శిశోశ్చౌళం గర్భస్థానాం

పితృహాఽబ్దతః । తస్మాచ్చౌళం ప్రకర్తవ్యం మాతుర్గర్భస్య పూర్వతః ॥ ద్వ
ష్టేద్వితీయేశిరసి చౌళం దుఃఖాయ నేతరత్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయేగర్భే స
త్యపి ప్రథమస్య చౌళే దుఃఖాయ న భవతీత్యర్థః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అతి
పాతిషు చౌళేషు శిరోరోగాదిభిశ్శిశౌ । పీడితే సర్వవర్షేషు సంవత్సరంవ్యప
చారయేత్ ॥ చూడాకర్మ ప్రయత్నేన కుర్యాదేవాయుషే శిశోః ॥ * ॥ స్మృ
త్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ శిశోరకృతచౌళస్య చౌళం పితృమృతౌ కథమ్ । తూష్ణీం
కృత్వాథ సాపిణ్డ్యే కృతే కుర్యాత్సమన్త్రికమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః
॥ శ్లో ॥ గర్భాష్టమేఽష్టమేవాబ్దే బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్ ॥ * ॥ ఆపస్త
మ్బః ॥ వా ॥ గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత ॥ * ॥ ఇత్యత్ర బహు
వచనం కామ్యోపనయనోక్త నవమాబ్దాదికాలగ్రహణార్థమ్, యద్వా గర్భ
సప్తమజన్మాష్టమకాలగ్రహణార్థమ్ । బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ జన్మతో గర్భకా
లం సంజ్ఞా సప్తమే గర్భతోఽష్టమే । వసన్తే విధివత్కుర్యాద్బ్రాహ్మణాము
పనాయనమ్ ॥ * ॥ అతో బ్రాహ్మణస్య గర్భగ్రహణాదారభ్య జన్మతోఽష్ట
మే వర్షే వ్రతాదేశః కార్యః, అత్ర గర్భాష్టమో ముఖ్యః, "గర్భాష్టమే" ఇ
తి ప్రథమోపాత్తత్వాత్, "గర్భాదిసఙ్ఖ్యావర్షాణామ్" ఇతి గౌతమస్మృ
తేశ్చ । బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ నవమం దశమం వాపి వర్షే చోత్తమమధ్య
మే । బ్రాహ్మణస్య క్రమాత్ప్రోక్తమధమం చాధమాధమమ్ ॥ * ॥ గర్భ
తోఽష్టమనవమౌ వత్సరావుత్తమమధ్యమౌ, జన్మతో నవమదశమావధమా
ధమావిత్యర్థః । యత్త్వాత్రేయమ్ ॥ శ్లో ॥ ఋగ్యజుస్సామశాఖాస్త్వా జీవ
శుక్రకుజేన్దుజాః । శాఖాధీశే శక్తియుక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనం శుభమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి తత్పునః, "అథ కామ్యాని సప్తమే బ్రహ్మవర్చసకామమష్టమే ఆయు
ష్కామం నవమే తేజస్కామం దశమేఽన్నాద్యకామమేకాదశే ఇన్ద్రియ
కామం ద్వాదశే పశుకామమ్" ఇత్యుక్తకామ్యోపనయనమ్ । పఞ్చమేఽపి
కామ్యమాహాఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్య పఞ్చమేఽగ్రజన్మనః ।
ఆయుష్కామస్య నవమే కార్యం మౌఞ్జీనిబన్ధనమ్ ॥ * ॥ ఆత్రేయే చ ॥ శ్లో ॥ స
ప్తమాదిషు వర్షేషు గర్భతస్తూపనాయనమ్ । కేచిదాహుర్జన్మతస్తు పఞ్చ
మే వా ప్రశస్యతే ॥ * ॥ అతో గ్రహబలాద్యవలమ్బనం కామ్యోపనయనవిష
యమేవ, "అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత, [illegible]

ప్రబలత్వాచ్ఛాఖేశ్వరబలస్యాత్ర గ్రహబలాదిచిన్తనం న కిఞ్చిత్కరమ్" ఇతి కాలదీ
పవ్యాఖ్యానే నిర్ణీతత్వాన్నిత్యాష్టమవర్షోపనయనే శాఖాధీశబలాబలచి
న్తా న కార్యేతి సిద్ధమ్ । అత్ర పితుర్విద్యావృత్తాదివిరహే తదుక్తసముదే
తోఽన్య ఉపనేతా ప్రార్థనీయః । తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ తమసో వా ఏ
ష తమః ప్రవిశతి యమవిద్వానుపనయతే యశ్చావిద్వానితి హి బ్రాహ్మణమ్,
తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఏవం స్వస్య సముదేతత్వేఽప్యాశౌచసమ్భవేఽప్యన్యేన కారయిత
వ్యముపనయనం నాన్యథా కాలాతిక్రమదోషాపత్తేః । ఏవం కాలాతిపత్తావన్యే
న కార్యప్రదానం పిత్రాద్యనుజ్ఞయా కార్యమితి ప్రాగేవ నిరదైక్ష్మ । కిం
చ "త్రిరాత్రముభయోరధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యమ్" ఇత్యవిశేషేణ స్మర
ణాన్మన్త్రతన్త్రక్రమాభిధానాచ్చ వివాహాదిశేషహోమాన్తం బ్రహ్మచర్యం
ద్వితీయాదివివాహేపి కార్యమ్ । ఏవం బ్రహ్మచర్యాభిధానాత్ "॥ శ్లో ॥
తామ్బూలేఽభ్యఞ్జనం స్త్రీణాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । ఏకైకం మాం
సతుల్యం స్యాత్సంభూయాయుః సురాసమమ్ ॥" ఇతి బ్రహ్మచారిణాం తా
మ్బూలభక్షణే ప్రత్యవాయస్మరణాత్తచ్చ న కార్యమ్ । ఏవం "షోడశో
ద్వాహగర్భాద్యైః పిత్రన్నాద్యైః క్షురం త్యజేత్" "వస్త్రాద్యైః షోడశాద్యైశ్చ వివాహో
ద్యైస్తథైవ చ । మాతాపిత్రోర్మృతాద్యైశ్చ వపనం నైవ కారయేత్ ॥" "బద్ధా
స్మక్తైర్వివాహే తనునఖవపనే పార్వకాలం ప్రశస్తమ్" "వివాహే పఞ్చమా
హే చ దశాహే స్మృతసూతకే । సర్వైః క్షౌరం ప్రకుర్వీత తనురజ్జోపజీవినా
మ్ ॥" ఇత్యాదివచనేషు వివాహమాత్రావలమ్బనేన సామాన్యేన క్షౌరవిధి
నిషేధదర్శనాద్విశేషానుక్తేశ్చ ద్వితీయాదివివాహేషు చ వపనం కార్యం
వివాహోద్యైశ్చ తన్న కార్యమితి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః .

ఏతే చ నిషేకాదయో దేహసంస్కారా ఏవ । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥
వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్ । కార్యశ్శరీరసంస్కారః
పావనః ప్రేత్య చేహ చ ॥ స్వాధ్యాయేన వ్రతైర్హోమైస్త్రైవిద్యేనేజ్యయా సు
తైః । మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతే తనుః ॥ * ॥ ఏతేభి
ర్గర్భదోషప్రశమనార్థాశ్చ । తథా యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఏవమేనశ్శ
మం యాతి బీజగర్భసముద్భవమ్ ॥ * ॥ [illegible] ఏవమ్ - నిషేకాదిసంస్కా

రకరణే । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ గార్హైర్హోమైర్జాతకర్మచూడామౌఞ్జీనిబన్ధ
నైః । బైజికం గార్భికం చైనోద్విజానామపమృజ్యతే ॥ * ॥ హారీతః ॥ వా ॥
ద్వివిధఏవసంస్కారో భవతి బ్రాహ్మోదైవశ్చ, గర్భాధానాదిస్మార్తో
బ్రాహ్మః పాకయజ్ఞహవిర్యజ్ఞసోమయజ్ఞాశ్చేతి దైవః, బ్రాహ్మసంస్కారసం
స్కృతః ఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యంగచ్ఛతి, దైవేనోత్తరేణ సం
స్కృతో దేవానాం సమతాం సలోకతాం సాయుజ్యంగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి ।
ఏతద్గుణవిహీనాభిప్రాయమ్ । తథా గౌతమః ॥ వా ॥ యస్యైతే చత్వారింశ
త్సంస్కారా నచాష్టావాత్మగుణా నస బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సాలోక్యంచగచ్ఛ
తి యస్య ఖలు సంస్కారాణా మేకదేశోప్యష్టావాత్మగుణాస్స బ్రహ్మణస్సాయు
జ్యం సాలోక్యంచ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ ॥ శ్లో ॥ సంస్కారైస్సం
స్కృతః పూర్వైరుత్తరైరపి సంస్కృతః । నిత్యమష్టగుణైర్యుక్తో బ్రాహ్మణో
బ్రహ్మలౌకికమ్ ॥ బ్రాహ్మం పదమవాప్నోతి యస్మాన్నచ్యవతే పునః ॥ * ॥
తే చాత్మగుణా గౌతమేనోక్తాః ॥ వా ॥ అథాష్టావాత్మగుణాః దయా సర్వ
భూతేషు క్షాన్తిరనసూయా శౌచ మనాయాసో ఽమఙ్గళమకార్పణ్యమస్పృ
హా ॥ * ॥ ఇతి । తేషాం లక్షణమాహ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ అరౌ వా బన్ధువ
ర్గే వా మిత్రే ద్వేష్టరి వా సదా । ఆపన్నే రక్షితవ్యన్తు దయైషా ప్రకీర్తితా ॥
బాహ్యే వాభ్యన్తరే వాపి దుఃఖముత్పాదితే పరైః । నకుప్యతి నోహన్తి
సాక్షాన్తిః పరికీర్తితా ॥ నగుణాన్గుణినోహన్తి స్తౌతిమన్దగుణానపి । నాన్య
దోషేషు రమతే సానసూయా ప్రకీర్తితా ॥ అభక్ష్యపరిహారశ్చ సంసర్గశ్చా
ప్యనిన్దితైః । స్వధర్మేచవ్యవస్థానం శౌచమేతత్ప్రచక్షతే ॥ శరీరం పీడ్య
తే యేన సుశుభేనాపి కర్మణా । అత్యన్తం తన్నకర్తవ్యమనాయాసస్స ఉచ్య
తే ॥ ప్రశస్తాచరణం నిత్యమప్రశస్తవివర్జనమ్ । ఏతద్ధి మఙ్గళం ప్రోక్తం ఋషిభి
స్తత్త్వదర్శిభిః ॥ స్తోకాదపి హి దాతవ్యం ముదితేనాన్తరాత్మనా । అహన్యహ
ని యత్కిఞ్చిదకార్పణ్యం తదుచ్యతే ॥ యథోత్పన్నేన సన్తోషః కర్తవ్య
స్స్వగతైర్ధనైః ॥ పరార్థానాభిలష్యేత సాఽస్పృహా పరికీర్తితా ॥ * ॥
ఇతి । నిషేకాదయ ఉపనయన వేదవ్రతా స్నాపకాన్తా నవవింశతి సంస్కారాః, పా
కయజ్ఞసంస్థాస్సప్త హవిర్యజ్ఞసంస్థాస్సప్త సోమయజ్ఞసంస్థాశ్చ సప్తేత్యేక
వింశతిసంస్థాః, ఏతే చత్వారింశత్సంస్కారాః । ఏతే చావశ్యకర్తవ్యాస్తై

వేదవ్రతాన్తైస్సహ వివాహే ఔపాసనహోమస్థాలీపాక వైశ్వదేవపఞ్చమహాయజ్ఞ శ్రాద్ధాదిభిర్నిత్యైస్సంస్కారైరన్యాసుచ సంస్థాసు యథాశక్త్యనుష్ఠానైరిష్టిభిరాత్మగుణైశ్చ యుక్తః పురుషః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతీతి తాత్పర్యమ్ । అఙ్గాదర్శే ॥ శ్లో ॥ భర్త్రా పత్నీ సదా భర్త్యా వస్త్రభూషణాచ్ఛాదనాశనైః । ఉత్సవే బన్ధుభిః పూజ్యా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః ॥ * ॥

వేదే ద్వితీయః స్మృతిషు ప్రవీణో వేదాన్తవిశ్రాన్తమనాశ్చ తేషు ।
సుధీస్సదాచారనిధిస్సమిద్ధే సదస్సత్సలో వైదికసార్వభౌమః ॥ * ॥

ఇత్యుత్సవనిర్ణయస్సమాప్తః.

ఇహ తావదేకాదశీ నిర్ణీయతే । నను గ్రన్థాన్తరే పునరష్టాదశధా విభజ్య వ్యవస్థయా నిర్ణీతత్వాత్తన్నిర్ణయః కిమర్థం త్వయా క్రియతే, మిథో వ్యాహతి బాహుళ్యాత్ప్రౌఢవాదప్రాయత్వాత్తద్వ్యవస్థాయా దుస్థత్వాచ్చ । తథాహి — సూర్యోదయమారభ్య వర్తమానైకాదశీశుద్ధేత్యుక్తం తదయుక్తమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయం యదా శుద్ధం దశమీగన్ధవర్జితమ్ । సర్వదోషవినిర్ముక్తముపోష్యం తద్దినం నరైః ॥ ” ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనే నారుణోదయవేధరహితాయా ఏకాదశ్యాశ్శుద్ధత్వనిశ్చయాత్, ఉదయాదిప్రవృత్తిస్మరణస్యైకాదశీవ్యతిరిక్తతిథివిషయత్వాచ్చ । తథా సారార్థే ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతయో హ్యేతా ఉదయాదోదయాద్రవేః । సంపూర్ణా ఇతి విఖ్యాతా హరివాసరవర్జితాః ॥ * ॥ ఇతి ప్రకృతస్యైకాదశ్యా ఉదయాదిత్వస్యాపవాదత్వేన హరివాసరవర్జితా ఇత్యస్యార్థసమర్థనస్య యుక్తత్వేన అరుణోదయే దన్తధావనవర్జనపరత్వకథనం విద్వాంసః పరామృశన్తు, అప్రకృతార్థావవాదయోగాత్ । తదానీమ్ “ ప్రత్యూషే ధావయేద్దన్తాన్ హరివాసరవర్జితమ్ ” ఇత్యేవ వచనవ్యక్తిస్స్యాన్న తథాస్తి, అరుణోదయవిద్ధోపవాసనిషేధాభిప్రాయం తదిదం యుక్తమ్ । తథా స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ దశమ్యామనుగతా యత్ర తిథిరేకాదశీ భవేత్ । తత్రాపత్యవినాశాయ పరేత్య నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదీని యాని విద్ధోపవాసనిషేధపరాణి తాని సర్వాణ్యరుణోదయవేధాభిప్రాయాణీతి మన్తవ్యమ్ । తథా కణ్వః ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయకాలే తు దశమీ యత్ర దృశ్యతే । తత్రోపోష్యా ద్వాదశీ స్యాత్,

త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయ కాలేతు దశమీయదిదృశ్యతే । పాపమూలం తదాజ్ఞేయ మేకాదశ్యాముపోషణమ్ ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయకాలేతు దశమీయదిసఙ్గతా।సంయుక్తైకాదశీంతాంతు మోహినీంవైద్యదత్తవాన్హరిః ॥ * ॥ నారదశ్చ ।శ్లో॥ అరుణోదయకాలేతు దశమీయదిదృశ్యతే। సాత్యాజ్యైకాదశీకార్యా ధర్మకామార్థనాశినీ ॥ * ॥ ఏవంచ యత్తు కైశ్చిదుక్తం యానిషిద్ధోపవాసనిషేధపరాణి తాన్యుదయాదూర్ధ్వవేధపరాణీతి తదప్యపాస్తమ్, ఏవం స్మృతిచన్ద్రికాయామరుణోదయవేధస్య త్యాజ్యత్వనిశ్చయాత్ । స్మృతిసారసముచ్చయేచ ॥ శ్లో ॥ ఉదయాత్ప్రాగ్యదావిప్రా ముహూర్తద్వయసంయుతా । సంపూర్ణైకాదశీనామ తత్రైవోపవసేద్గృహీ ॥ కలాన్వ్యాపేపి విప్రేన్ద్ర దశమ్యేకాదశీం త్యజేత్ । సురయా బిన్దునాస్పృష్టం గఙ్గాంభ ఇవ మద్యతి ॥ సాత్యాజ్యైకాదశీత్యాహ్యా ధర్మకామార్థనాశినీ ॥ * ॥ అతస్త్రివర్గార్థిభిరరుణోదయవేధస్త్యాజ్య ఇత్యర్థః । సౌధర్మేఽపిచ ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యోదయవేళాయాః ప్రాఙ్ముహూర్తద్వయాన్వితా । సైకాదశీతు సంపూర్ణా విద్ధాన్యా పరికీర్తితా ॥ * ॥ అతోఽరుణోదయే దశమీయుక్తా విద్ధేతి సిద్ధమ్ । భవిష్యత్పురాణేచ ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయకాలేతు దశమీ యది దృశ్యతే । సావిద్ధైకాదశీతత్ర పాపమూలముపోషణమ్ ॥ అరుణోదయవేళాయాం దశాగన్ధోభవేద్యది । ప్రదుష్టం తత్ప్రయత్నేన వర్జనీయం సగార్భిప ॥ * ॥ నను “ ॥ శ్లో ॥ దశమీశేషసంయుక్తో యదిస్యాదరుణోదయః। నైవోపోష్యం వైష్ణవేన తద్దినైకాదశీవ్రతమ్ ॥ ” ఇతివచనాదరుణోదయవేధనిషేధో వైష్ణవవిషయ ఇతి చేన్న, “ ఉపోష్యం తద్దినం నరైః ” ఇతి సర్వవర్ణాధికారస్మరణభఙ్గప్రసఙ్గాద్ధర్మార్థకామవినాశస్మరణాచ్చ । కించ “ ॥ శ్లో॥ ఏకాదశ్యాం నిరాహారో యోభుక్త్వా ద్వాదశీదినే । శుక్లేవాయదివాకృష్ణే తద్వ్రతం వైష్ణవం మహత్ ॥ ” “ ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత వ్రతమేతద్ధి వైష్ణవమ్ ” ఇతి మాత్స్యాదివచనేష్వేకాదశ్యుపవాసస్య వైష్ణవవ్రతత్వప్రతిపాదనాదవైష్ణవానాం తత్రానధికారస్స్యాత్, “ నచలతి నిజవర్ణధర్మతో యః ” “ ॥ శ్లో ॥ సమాత్మా సర్వభూతేషు నిజాచారాదవిప్లుతః । విష్ణ్వర్పితాఖిలాచారస్సహి వైష్ణవ ఉచ్యతే ॥ ” ఇతి వైష్ణవలక్షణస్మృతేః । వర్ణాశ్రమధర్మవద్భిః

సద్భిరరుణోదయవేధస్యావశ్యపరిహరణీయత్వాదన్యథా సర్వవర్ణసాధార
ణ్యేనైకాదశ్యుపవాసవిధాయకాని వచనాని భ్రాన్తజల్పితాని స్యుః। తస్మాత్
ఆహితాగ్న్యన్యగనిషేధవచనవద్వైష్ణవస్య దోషాధిక్యప్రదర్శనపరం
తదితి మన్తవ్యమ్। అతో ధర్మార్థకామకామైరరుణోదయవేధస్త్యాజ్య ఏవ,
అన్యథా “మోహిన్యై కర్తవ్యా హరిః” ఇత్యరుణోదయవిద్ధోపవాసఫ
లస్య హరిణా మోహిన్యై దత్తత్వేన తన్మోహిన్యా ఏవ స్యాత్, ఏవం హి దే
వాశ్చ తస్యై వరం దత్తవన్తః, “॥ శ్లో ॥ మోహిన్యాస్తు వచశ్శ్రుత్వా
సురాస్సర్వే సహైవ తే। సఞ్చిన్త్య సుచిరం కాలం దిగన్వరపురోగమాః ॥ య
మస్య దర్శనార్థాయ వైకుణ్ఠస్యసనాయచ। పాషణ్డినాం వివృధ్యర్థం పాప
స్యజనాయచ ॥ ఊచుస్తే మోహినీం దేవా లోకసంమోహనాయచ। ద
త్తం మోహిని తేస్థానం ప్రత్యూషే దశమీయుతమ్ ॥ దృష్టం హరిదినోపే
తం దశమ్యాగ్రస్తమేవహి ॥” ఇత్యాదివచనైరరుణోదయవిద్ధోపవా
సే, చన్ద్రికాయాం యమదర్శనాదిఫలావాప్తిప్రతిపాదనాచ్చ సర్వైరే
వారుణోదయవేధస్త్యాజ్యః। పాద్మేచ ॥ శ్లో ॥ దశమ్యాగ్రస్తవిద్ధంహి
దత్తం జమ్భాసురాయతు। బ్రహ్మణాపరితుష్టేన భూర్జకేత్వచనేనచ ॥ న
ప్రార్థయేయముదయం నచైవహరివాసరమ్। వైనతేయోదయోపహ్యం దీ
యతాం విబుధేశ్వరాః ॥ సూర్యోదయవిహీనంతు దశమ్యాగ్రస్తతః
స్థితమ్। పక్వావాఖదినాసన్నం తత్రయద్యత్ఫలంతవ ॥ * ॥ ఇత్యరుణోద
యవిద్ధోపవాసో జమ్భాసురార్థ ఇతి సుస్పష్టమ్। కించ “॥ శ్లో ॥ త్రయో
దశ్యాం నలభ్యేత ద్వాదశీయది కిఞ్చన। ఉపోష్యైకాదశీతత్ర దశమీమి
శ్రితాచయా ॥” ఇతివచనేన ద్వాదశీసామ్యప్రాప్తిసయుక్తే విద్ధసమైకాద
శ్యాః స్మృతియత్యోర్వ్యవస్థితేఇత్యుక్తమ్, సహి ప్రౌఢవాద ఏవ, తదుదాహృ
తవచనే తథావ్యవస్థానవగమాత్ “॥ శ్లో ॥ శుద్ధైవ ద్వాదశీ రాజన్నుపో
ష్యా మోక్షకాఙ్క్షిభిః। సకామైర్గృహిభిః పూర్వవిద్ధాపీతి వినిశ్చయః ॥”
ఇతివచనాన్తరేణ వ్యవస్థాయామపి విద్ధసమావిషయత్వాప్రతీతేః “॥ శ్లో ॥ ద
శమీమిశ్రితాపూర్వా ద్వాదశీయది లుప్యతే। ఏకాదశ్యాం తదా బ్రహ్మన్నుపవా
సః కథం భవేత్ ॥” ఇతి ప్రకృతపూర్వవచనాపేక్షయా వ్యవస్థాయాం ద్వాదశీ
సామ్యప్రాప్తయోరుక్తయోర్విద్ధహీనయోరవ్యాసేన వచనేన వ్యవస్థాప్రసజ్యేత,

తచ్చతవానిష్టమ్, తత్రగత్యయా సర్వేషాం సర్వత్రోపవాసోక్తావపి నైవ
నశక్యంవక్తుమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీనలభ్యేత సకలా ద్వాదశీయది । ఉపోష్యా
దశమీవిద్ధా ఋషిరుద్దాలకోఽబ్రవీత్ ॥ " ఇతిపూర్వత్రోపోష్యత్వేన త్వ
దుదాహృతేనానేన వచనేన దశమీపూర్వైత్యస్య వ్యవస్థావచనస్యచ తుల్యా
ర్థత్వేన ద్వాదశీసామ్యవత్యో సయుక్తయో రేకాదశ్యోః పూర్వత్రైవా సర్వే
షాముపవాసప్రసక్తేర్విద్ధహీనయో ర్వ్యవస్థాప్రసజ్యేత । కించ " ॥ శ్లో ॥
కలార్ధేనాపివిద్ధా స్యాద్దశమ్యైకాదశీయదా । తదాహ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వా
దశీం సముపోషయేత్ ॥ " ఇతిద్వాదశ్యాధిక్యవత్యామపి విద్ధసామ్యాయాం
పరత్రోపవాసఉక్తః । తతస్తేనైవ వచనేన విద్ధహీనాయామపి పరత్రో
పవాసేఽవశ్యకర్తవ్యేపి " ఏకాదశీనలభ్యేత " ఇతి వచనేన పూర్వత్రోప
వాసకథనం వేధపక్షపాత ఏవేతిస్పష్టమ్, ఉభయత్ర విద్ధత్వావిశేషాద్వ్య
వస్థాపకాభావాచ్చ । ద్వాదశ్యాధిక్యేపరత్రోపవాస ఉక్తస్తదభావాత్పూ
ర్వత్రోక్తఇతిచేన్న, " కలార్ధేనాపి " ఇత్యస్య ద్వాదశ్యాధిక్య విషయత్వా
ప్రతీతేః, ద్వాదశ్యాధిక్య యుక్తాయాఅపి విద్ధహీనాయాః, " ॥ శ్లో ॥ ఏకా
దశీనలభ్యేత సకలాద్వాదశీయది । ఉపోష్యాదశమీవిద్ధా ఋషిరుద్దాలకోఽ
బ్రవీత్ ॥ " ఇతి వచనేన పూర్వత్రోపవాసోక్తేశ్చ । వచనద్వయే ద్వాద
శ్యాధిక్యప్రతీతావపి కస్యాశ్చిత్పూర్వత్రోపవాసః కస్యాశ్చిద్విద్ధహీనా
యాఃపరత్రోపవాసఇతి వ్యవహతిస్స్ఫుటా । త్రయోదశ్యాం కామినఃపార
ణనిషేధాద్విద్ధహీనాత్రయే పూర్వత్రోపోష్యత్వేనోక్తాయాఅపి విద్ధాధికాయా
ద్వాదశీసామ్యవత్యా " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యష్టమీషష్ఠీ ద్వితీయాచ చతుర్దశీ ।
అమావాస్యాతృతీయాచ ఉపోష్యాస్స్యుఃపరాన్వితాః ॥ " ఇతిపరత్రోపోష్య
త్వేనత్వముక్తాయాఃపూర్వత్రోపవాసప్రసజ్యేత, త్రయోదశ్యాం ద్వాద
శ్యభావాత్ " ఏకాదశ్యష్టమీ " ఇత్యస్మిన్వచనే విద్ధాధిక్యం ద్వాదశీసా
మ్యాధిక్యంవా నప్రతీయతే, తథా " ॥ శ్లో ॥ కలార్ధేనాపి విద్ధాస్యాద్దశ
మ్యైకాదశీయదా । తదాహ్యేకాదశీంత్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ "
ఇత్యత్రచ విద్ధాసామ్యం ద్వాదశ్యాధిక్యంవా నప్రతీయతే, అతోవిద్ధా
మాత్రస్య త్యాజ్యతాపరమిదం వచనద్వయమ్ । కించ ద్వాదశ్యాధిక్య
యుక్తాయావిద్ధాహీనాయాఅపి పూర్వత్రోపవాసకథనం మహాసాహసమ్,

" ॥ శ్లో ॥ తతోఽపోష్యా ద్వితీయా తు పరతో ద్వాదశీ యది । శుద్ధాప్యేకా దశీ త్యాజ్యా పరతో ద్వాదశీ యది ॥ ద్వాదశీ తు త్రయోదశ్యాం కలామాత్రాపి దృశ్యతే । పారణాయ న లభ్యేత ద్వాదశీ యది కించన ॥ " ఇత్యాది వచనై స్త్రయోదశ్యాం ద్వాదశ్యభావ ఏవ పూర్వత్రోపవాసవిధానాత్ , ద్వాదశ్యాధిక్యేపి పూర్వత్రోపవాసే " ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ ద్వాదశీర్హన్తి పూర్వస్యాం పారణం కృతమ్ । " ఇతి ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ । తర్హి పరత్రోపవాస ఇతి చేత్తచ్చ తవ న శక్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ శుద్ధా యదా సమా హీనా సమక్షీణాధికోత్తరా । ఏకాదశీముపవసేన్న శుద్ధాం వైష్ణవీమితి ॥ " " ఏకాదశీ న లభ్యేత " ఇత్యాది వచనై ర్ద్వాదశ్యాధిక్యేపి త్వయా పూర్వత్రోపవాసోక్తేః । స చ తవ విరుద్ధమ్, " ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీ తు కలా కాష్ఠా యది స్యాదపరేఽహని । ద్వాదశ ద్వాదశీర్హన్తి పూర్వస్యాం పారణం కృతమ్ ॥ " ఇతి పరత్రైవోపవాసవిధానాత్ । " న శుద్ధాం వైష్ణవీమ్ " ఇతి వచనవిరోధాన్న పరత్రోపవాస ఇతి చేన్న, " ద్వాదశీ తు కలామాత్రా " ఇత్యేతద్వచనవిరోధాత్ , " ద్వాదశ ద్వాదశీర్హన్తి " ఇతి ప్రత్యవాయాధిక్యస్మరణేన పూర్వత్రోపవాసాయోగాచ్చ । నను శుద్ధసమహీనయో ర్ద్వాదశ్యాధిక్యాభావే పూర్వత్రోపవాసో న విరుద్ధః, తేన బహూపాత్త ద్వాదశ్యాధిక్యయుక్తాయా అపి శుద్ధైకాదశ్యాః పూర్వత్రోపవాస ఇతి చేన్న, బహువచనవిరోధాత్, " శుద్ధా యదా సమా హీనా " ఇతి శుద్ధసమహీనయోరేవానూదితత్వాత్, తత్ప్రతియోగిత్వేన " సమక్షీణాధికోత్తరే " ఇత్యేవ పాఠస్య న్యాయ్యత్వాచ్చ । అహో విరోధపరంపరా, విద్ధాధికాయాం సమాధికోత్తరాయాం పూర్వత్రోపవాసమాశఙ్క్య విద్ధైకాదశ్యుపవాసస్య దోషవత్తయా నిరస్తత్వాదిత్యుక్త్వా " ॥ శ్లో ॥ నోపోష్యా దశమీవిద్ధా సదైవైకాదశీ తిథిః । తాముపోష్య నరో జహ్యాత్ పుణ్యం వర్షశతోద్భవమ్ ॥ దశమ్యాం యస్తు విద్ధాయామేకాదశ్యాముపోషయేత్ । తస్యాయుః క్షీయతే సత్యం నారదోఽహం బ్రవీమి వః ॥ దశమ్యనుగతా యత్ర తిథిరేకాదశీ భవేత్ । తస్యాపత్యవినాశాయ పరేత్య నరకం వ్రజేత్ ॥ దశమీశేషసంయుక్తా గాన్ధార్యా సముపోషితా । తస్యాః పుత్రశతం నష్టం తస్మాత్తాం పరివర్జయేత్ ॥ " ఇత్యాది నారదాది వచనాని తే నైవోదాహృతాని, తథాపి కుళిఙ్గశకునిన్యాయేన విద్ధహీనయోరుపవాసః

ఉక్తః, నచ విద్ధహీనావిద్ధాధికాత్వభేదేన వ్యవస్థాస్త్వితియా, తేషు వచనే
షు తథావిషయభేదాప్రతీతేః। యేనవిద్ధహీనాత్ర యేపూర్వత్రోపవాసశ్చ
విద్ధాధికాయాం పరత్రోపవాసశ్చ స్యాత్। కించ వేధనిరూపణప్రకరణే
"॥ శ్లో ॥ నవమ్యేకాదశీచైవ దశావిద్ధాయదాభవేత్। తదాత్యాజ్యావిశే
షేణ గఙ్గాప్యభ్యశ్నసత్రౌయథా ॥" ఇత్యాదివచనముదాహృత్య పకాద
శ్యాం దశమ్యా కిఞ్చిన్మాత్రవిద్ధాయాం ద్వాదశ్యేవోపవాసే స్వీకార్యేతి
నిశ్చితమ్, తథాప్యత్ర విద్ధోపవాసపవాక్తః। కించ ప్రతీచ్యగాత్యోపన్యాస
వసరేప్యస్థధాభిన్నైకాదశీషు ద్వాదశీహాని యుక్తాసు ద్వైకాదశీవ్యాఙ్గిక్తాసుస
ప్తస్వేకాదశీషు పరైవోపోష్యేత్యుక్త్వా, తత్ర ప్రమాణత్వేన "॥ శ్లో ॥ స
ర్వప్రైకాదశీకార్యా ద్వాదశీమిశ్రితానరైః। ప్రాతర్భవతు వాసావా
యతోనిత్యముపోషణమ్ ॥ ద్వాదశీమిశ్రితాకార్యా సర్వత్రైకాదశీతిథిః।
ద్వాదశీచత్రయోదశ్యాం విద్యతే యదివానవా ॥" ఇతి వచనాని గత్రోదా
హృతాని, తేషు ద్వాదశీపదముద్ధృత్య దశమీపదంప్రక్షిప్య "దశమీమిశ్రితా
కార్యా" ఇతి తాన్యేవ వచనాని విద్ధహీనాత్ర యోపవాసవిధావన్యత్ర
చోదాహృతాని। అహో వేధపక్షపాతం పశ్యన్త్వస్మన్తః। హన్త కిం త
దానీమపి స్వైనైవోదాహృత నరకవ్రజనాయుఃశ్రియాపత్య వినాశపుణ్య
తోద్భవపుణ్యనాశాది ప్రత్యవాయ పరవచనజాతం పలాయితం శాయితం
వా। నను విద్ధానాం దశమీమస్త్వేన తత్రోపవాసనిషేధాత్పరత్ర ద్వాద
శ్యాశ్చోదయాత్ప్రాక్పర్యాప్తత్వేన శుద్ధద్వాదశీత్వాభావాత్తత్రోపవాసప
రవచనాభావాచ్చ సర్వదోపవాసబాధప్రసక్తౌ వచనబలాద్విద్ధాస్వేవోప
వాసఇతి నిశ్చీయతే ఇతినిశ్చితత్వాద్విద్ధైవోపోష్యేతి చేద హోవ్యామో
హం పశ్యన్తు, విద్ధోపవాసే త్వేనైవోదాహృతైవానర్థపరంపరానాదినా వ
చననిచయేన విద్ధోపవాసస్యైవ త్యాజ్యత్వాత్। తర్హి విద్ధోపవాస పరవచ
నానాం కాగతిరితిచేదగతిరేవగతిః, తేషామన్యార్థం ప్రవృత్తత్వాత్। తథా
స్మృతిసారసముచ్చయే స్పష్టం నిర్దిష్టం శిష్టానామ్ ॥ శ్లో ॥ యానికానిచవా
క్యాని విద్ధోపోష్యపరాణితు। అసురాణాం మోహనాయ పాషణ్డానాం వి
వృద్ధయే ॥ అతోవిద్ధాం పరిత్యజ్య ద్వాదశీముపవాసయేత్। కోటిజన్మార్జి
తం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ * ॥ శౌనకశ్చ ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రేషు

కేషాంచిద్దశమ్యావేధఇష్యతే । అరుణోదయవేళాయాం నావకాశోవిచా
రణే ॥ * ॥ బ్రహ్మవైవర్తేచ ॥ శ్లో ॥ చతస్రోఘటికాః ప్రాతరరుణోదయ
ఉచ్యతే । చతుష్టయవిధానేన వేధాదీనాంకిలోదయః ॥ అరుణోదయవే
ధస్స్యాత్సార్ధంతు ఘటికాత్రయమ్ । అతివేధోద్విఘటికాప్రభాతం దర్శనా
ద్రవేః ॥ ఆప్రభాతమితిపదచ్ఛేదః ॥ మహావేధోపి తత్రైవ దృశ్యతేవా న
దృశ్యతే । తురీయస్తత్ర కథితో వేధస్సూర్యోదయేబుధైః ॥ సర్వప్రకార వే
ధోయముపవాసస్య దూషకః ॥ * ॥ నారదీయేచ ॥ శ్లో ॥ కలావేధేపి వి
ప్రేన్ద్ర దశమ్యేకాదశీం త్యజేత్ । సురయాబిన్దునాస్పృష్టం గఙ్గామ్భఇ
వనిర్మలమ్ ॥ * ॥ యమక్తముదయాత్ప్రాక్ప్రవిష్టాయాం ద్వాదశ్యాము
పవాస విధాయకం వచనం నాస్తీతి, తత్ర “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీయదాలుప్తా
పరతోద్వాదశీయది । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర యదిచ్ఛేత్పరమాం గతిమ్ ” ॥
ఇతివ్యాసస్మృతిస్స్మర్యతే । కించ “ శ్లో ॥ దశమీమిశ్రితాపూర్వా సమావృ
ద్ధిం గతాపరా । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర నదశమ్యాయుతాక్వచిత్ ॥ ఏకాద
శీముపోష్యైవద్వాదశీంవాసమాపితామ్ । విమిశ్రాంవాపి కుర్వీత నదశమ్యా
యుతాంక్వచిత్ ॥ ” ఇత్యాదివచనజాతం కింనవిజ్ఞాతం విస్మృతంవా, తా
మిశ్రా ద్వాదశీం పరామృశ్య “ విమిశ్రాంవా ” ఇత్యుక్తేః “ నదశమ్యాయు
తామ్ ” ఇతినిషేధాచ్చ త్రయోదశీ విమిశ్రామితివ్యాఖ్యానం సాధీయః ।
కించ “ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీసఙ్గతాయత్ర భవత్యేకాదశీతిథిః । దినక్షయేపిసా
పుణ్యా నదశమ్యాయుతాక్వచిత్ ॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషేత్రయో
దశీ । తత్రక్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాంతుపారణమ్ ॥ ” ఇత్యాది, “ ఏ
కాదశీద్వాదశీచ రాత్రిశేషేత్రయోదశీ । త్రియహస్పృగహోరాత్రం
నోపోష్యం తత్సుతార్థిభిః ॥ ఏకాదశీద్వాదశీచ రాత్రిశేషేత్రయోదశీ । ఉ
పవాసం నకుర్వీత పుత్రపౌత్రసమన్వితః ॥ ” ఇత్యాదికంచ వచనముదాహృ
త్య విప్రతిషేధవృత్త్యా తిథిత్రయే త్రయోదశ్యాం పారణనిషేధాత్సకామైర
పూర్వతోపవాసఃకార్యః, నిష్కామైస్తిథిత్రయముపోష్యమిత్యుక్తంతదయు
క్తమ్, “ సుతార్థిభిః ” “ పుత్రపౌత్రసమన్వితః ” “ నకుర్యాత్పుత్రవాన్గృహీ ”
ఇత్యాదిషు ఫలవిశేషస్మరణాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ పారణంతు త్రయోదశ్యాం న
కర్తవ్యం ఫలార్థిభిః ॥ ” ఇత్యత్రాపి ఫలశబ్దస్య భాగపరత్వాన్న్యాయేన పుత్ర

దూపఫలవిశేషపర్యవసానాత్పుత్రార్థిన ఏవ త్రయోదశీ పారణనిషేధః నాన్యఫలార్థిన ఇతి విదుషాం సుస్పష్టమ్ । నచ నిషేధస్తిథిత్రయప్రయుక్తోపవాసనిబన్ధనః నైకాదశీవిషయః, తదుపవాసస్య నిత్యత్వేనావశ్యకర్తవ్యత్వాదవిశేషేణోపవాసవిధానాచ్చ । తథా కార్ష్ణే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ స్కాన్దే చ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీసఙ్గతా యత్ర భవేదేకాదశీ తిథిః । దినక్షయేపి సా పుణ్యా నదిశా ధార్యా కదాచన ॥ * ॥ కార్ష్ణే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । త్రిభీ రాత్యా సా తిథిః కార్యా సర్వపాపహరా స్మృతా ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ ద్వస్పృగేకాదశీ యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిః । పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । త్రిస్పృశీ నామ సా ప్రోక్తా బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ ఏవమేషు చ నేషు బహుఫలోక్తేస్సకామస్యాపి త్రయోదశీపారణమవిరుద్ధమ్, సిద్ధం చ తిథిత్రయేప్యేకాదశ్యుపోషణమ్, అతోపి ప్రతిషేధాభావాన్న వ్యవస్థా స్థాప్యా । అన్యథా క్రతుశతపుణ్యఫలశ్రవణాన్నిష్కామస్యాపి త్రయోదశ్యాం పారణం న స్యాత్, తదశ్చ తిథిత్రయే నైకాదశ్యుపవాసపరవచననిచయవైయర్థ్యం స్యాత్, పాపవత్పుణ్యస్యాపి మోక్షప్రతిబన్ధకత్వేన త్యాజ్యత్వాత్, "తదాపి విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి" ఇతి శ్రుతేః । తథా సతి త్రయోదశీపారణపరవచనాని దత్తజలాఞ్జలీని స్యుః । అతోఽత్ర త్రయోదశీపారణం తిథిత్రయాత్మకైకాదశ్యుపోషణం చ సకామాకామయోర్విధిబలాత్కర్తవ్యమేవ । " ॥ శ్లో ॥ తిథిత్రయస్పృతే దేవి నోపోష్యా దశమీయుతా । సైవోపోష్యా సదా పుణ్యా పరతశ్చేత్త్రియోదశీ ॥ " ఇత్యేకాదశీకలాయుక్తా త్రయోదశీమిశ్రితా తిథిత్రయాత్మికా ద్వాదశ్యేవోపోష్యా, ఇదం తిథిత్రయం విహాయ దశమీయుక్తైకాదశీ నోపోష్యేతి విద్ధైకాదశ్యుపవాస నిషేధపూర్వకం పరత్రోపవాసవిధానాత్, " ॥ శ్లో ॥ శుద్ధం హరిదినం న స్యాద్ద్వాదశీం గ్రాహయేత్తదా । ద్వాదశ్యాముపవాసోత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ అన్యథా కురుతే యస్త్ర

సమాతినరకం ఘోరమ్। దశమ్యనుగతా హన్తి ద్వాదశ ద్వాదశీ ఫలమ్॥ తస్మాదస్పృష్టవేధాయాశ్చ త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్॥" ఇతిసాతన్త్రాదివచనైర్విద్ధోపవాసే ప్రత్యవాయవిధానాచ్చ। నను "॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీముపోష్యైవ ద్వాదశ్యాం పారణం స్మృతమ్। త్రయోదశ్యాం న తత్కుర్యాద్ద్వాదశద్వాదశీక్షయాత్॥ పారణంతు త్రయోదశ్యాం యః కరోతి నృపోత్తమ। ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి నాత్ర కార్యా విచారణా॥ ఉపోష్యైకాదశీం యస్తు త్రయోదశ్యాం తు పారణమ్। కరోతి తస్య నశ్యన్తి ద్వాదశ్యో ద్వాదశైవ తు॥" ఇతి కౌర్మసాతన్త్రాదివచనైస్త్రయోదశీపారణనిషేధాత్కథం కామినస్త్రయోదశ్యాం పారణమితి చేన్న, "[illegible] క్రతుశతం పుణ్యమ్" ఇత్యాదిశేషేణ సకామాకామయోస్త్రయోదశ్యాం పారణవిధానాత్। తర్హి వికల్పోఽస్త్వితి చేన్న, నిషేధస్యాన్యవిషయత్వాత్, సతిగత్యన్తరే అష్టదోషదుష్టస్య వికల్పస్యాయుక్తత్వాద్విద్ధోపవాసే దోషస్మృతేశ్చ। తథా శ్రీవిష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ దశమీశేషసంయుక్తాముపోష్యైకాదశీం నృప। సంవత్సరకృతేనేహ నరో ధర్మేణ ముచ్యతే ॥ * ॥ బ్రహ్మవైవర్తే చ ॥ శ్లో ॥ దశమీశేషసంయుక్తాం యః కరోతి విమూఢధీః। ఏకాదశీఫలం తస్య న స్యాద్ద్వాదశవార్షికమ్ ॥ * ॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ నోపోష్యా దశమీవిద్ధా సర్వదైకాదశీ తిథిః। తాముపోష్య నరో జహ్యాత్పుణ్యం వర్షశతోద్భవమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సత్యం తథాప్యేతాన్యాన్యాప్తిశ్లేషేణవా బుద్ధిపూర్వాబుద్ధిపూర్వాభ్యాసభేదేనవా వర్షద్వాదశవర్షశతోద్భవపుణ్యహానిర్వ్యవస్థాప్యా, "నోపోష్యా దశమీవిద్ధా ధర్మకామాప్తివాసినీ" "సమాతి నరకం ఘోరమ్" "దశమ్యనుగతా హన్తి ద్వాదశ ద్వాదశీఫలమ్" ఇతి ప్రత్యవాయభూయస్త్వశ్రుతేః। నకదాచిదపివిద్ధోపోష్యేత్యర్థః। అతస్త్రయోదశీపారణనిషేధవచనానాం నతథావ్యవస్థాయుక్తత్వాత్। వయం పునరత్ర బ్రూమః — ద్వాదశీసామాన్యపారణయుక్తాయాం శుద్ధాధికైకాదశ్యాం సకామాకామయోః "పూర్వాముపవసేత్కామీ" "నిష్కామస్తూత్తరాం సదా" ఇత్యాదివచనైర్వ్యవస్థా కృతా తద్విషయే క్రతుశతపుణ్యఫలావాప్తిబలేన సకామైశ్శుద్ధాధికోపవాసో నకార్యః కింతు శుద్ధైకాదశ్యుపవాసఏవ కార్యః, సకామస్య త్రయోదశీపారణనిషేధాత్, ద్వాదశద్వాదశీక్షయస్మరణాచ్చ। యదా ద్వాదశ్యాధిక్యే

బుధస్సన్నత్ర శుచిరాదిత్యదర్శనాత్ । సమ్యక్పశ్యతాం శుభదివసం దీప్తమేవచ వ్రతం బుధః ॥ తేషామాలోకనాద్భానుం పశ్యేత మతిమాన్నరః ॥ * ॥ కౌర్మేతు ॥ శ్లో ॥ బహిర్గ్రామాన్త్యజాన్ సూతిం పతితం చ రజస్వలామ్ । న స్పృశేన్నాభిభాషేత నేక్షేత వ్రతవాసరే ॥ * ॥ బహిరన్త్యజాశ్చణ్డాలాదయః, గ్రామాన్త్యజా రజకాదయః । హారీతః ॥ వా ॥ పతితనాస్తికపాషణ్డాది సమ్భాషణముపవాసదినే వర్జయేత్ ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ మిథ్యావాదే దివాస్వాపే బహుశోఽమ్బునిసేవనే । అష్టాక్షరం జపేద్వ్యస్తశతమష్టోత్తరం శుచిః ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ అసకృజ్జలపానాచ్చ సకృత్తామ్బూలచర్వణాత్ । ఉపవాసః ప్రణశ్యేత్తు దివాస్వాపాచ్చ మైథునాత్ ॥ స్త్రీణాం తు ప్రేక్షణాత్స్పర్శాత్తాభిస్సఙ్కథనాదపి । నిప్పతేద్బ్రహ్మచర్యం న నారీషష్ఠ్యాసఙ్గమాత్ ॥ * ॥ సుమఙ్గలీవిషయే మనుః ॥ శ్లో ॥ పుష్పాలఙ్కారవస్త్రాణి ధూపగన్ధానులేపనమ్ । ఉపవాసే న దుష్యన్తి § దన్తధావనవర్జనమ్ ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసదినే రాజన్ దన్తధావనకృన్నరః । సఘ్రాతివక్త్రసంయుక్తో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ విష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధోపవాసదివసే ఖాదిత్వా దన్తధావనమ్ । గాయత్ర్యా శతసంపూతమమ్బుప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసో యదా నిత్యశ్శ్రాద్ధం చ ప్రకృతం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యాదాఘ్రాయ పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీవ్రతం చైవ పితుస్సాంవత్సరం దినమ్ । యుక్తకాలశ్చ తత్రాపి శ్రాద్ధం కృత్వా విధీయతే ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారేచ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోః క్షయదినే ప్రాప్తే భవేదేకాదశీ యది । అభ్యర్చ్య పితృదేవాదీనాజిఘ్రేత్పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఏవం స్మృతిభిర్నిర్ణీతత్వాత్ ఏకాదశ్యాం శ్రాద్ధపరం పురాణవచనమనాదరణీయమ్, స్మృతేర్గ్రబలత్వాత్పురాణస్య దుర్బలత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే న విప్రాతైన్నృతేఽహని । ఏకాదశ్యాం తు కర్తవ్యం దర్శే వా ధర్మవిత్తమైః ॥ ” ఇత్యుక్తాంతే ఏకాదశ్యామేవ శ్రాద్ధవిధానాచ్చ । బోధాయనకాత్యాయనౌ ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్షాధికో మర్త్యో హ్యపూర్ణాశీతివత్సరః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్షాధికో మర్త్యో

§ దన్తధావనముజ్జనమితి పాఠాన్తరమ్

హ్యపూర్ణాశీతివర్షోయనః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ నను తర్హి " ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిరనడ్వాంశ్చ బ్రహ్మచారీచ తే త్రయః । అశ్నన్త ఏవ సిధ్యన్తి నైషాంసిద్ధిరనశ్నతామ్ ॥ " ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణం కథమితిచేన్న, " ద్వాత్రింశతం గృహస్థస్య " ఇత్యుక్తగ్రాసనియమాపవాదకత్వాదస్యతయోర్విశేషేణవిహితత్వాచ్చ । తథా స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ । ॥ శ్లో ॥ గృహస్థోబ్రహ్మచారీచ ఆహితాగ్నిస్తథైవచ । ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ అతస్తయోరపి భోజనే ప్రత్యవాయో దురత్యయః । మాత్స్యేపి శేషః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే శక్తిమాన్నిరుపద్రవః । సురాపానసమం పాపం భవేత్తస్యనసంశయః ॥ * ॥ కార్మే ॥ శ్లో ॥ § ఏకభుక్తేన నక్తేన తథైవాయాచితేనచ । ఉపవాసేన దానేననద్వాదశికోభవేత్ ॥ * ॥ ఏకభుక్తాదివిషయఃపాద్మేదర్శితః ॥శ్లో॥ ఏకభుక్తేన నక్తేన క్షీణవృద్ధాతురః క్షిపేత్ । నాతిక్రమేద్ద్వాదశీంతు యథాకాలం ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ బౌధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసేష్వశక్తానామాశీతేరూర్ధ్వజీవినామ్ । ఏకభుక్తాదికంకార్యమాహ బౌధాయనోమునిః ॥*॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ అనుకూలస్త్వయంప్రోక్తః క్షీణానాం వరవర్ణిని । మూలం ఫలం పయస్తోయముపభోజ్యం భవేచ్ఛుభమ్ ॥ నత్వేవభోజనంకైశ్చిదేకాదశ్యాం బుధైఃస్మృతమ్ । గాత్రాభ్యఙ్గం శిరోఽభ్యఙ్గం తామ్బూలమనులేపనమ్ ॥ వ్రతేషు వర్జయేన్నిత్యం భక్ష్యంవాపిచకించన । శాకంమాంసంతథాక్షౌద్రం తైలం వితథభాషణమ్ ॥ వ్యాయామంచప్రవాసంచ దివాస్వాపంచ మైథునమ్ । శష్కుల్యపూపం ద్వాదశ్యాం వర్జయేద్భోజనంపునః ॥*॥ విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ అశక్తాస్తూపవాసేషు బాలవృద్ధాశ్చరోగిణః । కృత్వైక § భుక్తం విప్రేన్ద్ర ఉపవాసఫలం లభేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ కావ్యాలాపంగన్ధలేపం పుష్పధారణమేవచ । రక్తస్త్రీదర్శనంచైవ క్షౌరమభ్యఙ్గమేవచ ॥ అనివేదితభక్తంచ వర్జయేన్మర్దనాదికమ్ । త్యజేదుష్ణోదకస్నానం సుగన్ధామలకాదికమ్ ॥ దధిక్షీరంఘృతంగవ్యమైక్షవం గుడవర్జితమ్ । తిలాశ్చైవాసితాముద్గాఃకన్దంకేసరవర్జితమ్ ॥ ప్రశస్తం సిన్ధులవణం ఘృతేనాభ్యఞ్జనంవ్రతే ॥ * ॥ సాఙ్గే ॥ శ్లో ॥ కాంస్యం మాంసం మసూరంచ

§ భక్తమితి పాఠాన్తరమ్

చణకం కోరదూషకాః । శాకం మధు పరాన్నంచ హన్యురష్టాపివై ఫల
మ్ ॥ * ॥ విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ కాంస్యం మాంసం మసూరంచ పునర్భోజనమై
థునే । ద్యూతమత్యమ్బుపానంచ ఫలప్రేప్సుర్వివర్జయేత్ ॥ * ॥ పైఠీనసిః
॥ శ్లో ॥ భార్యాపత్యోర్వ్రతం కుర్యాద్భార్యాయాస్తు పతిర్వ్రతమ్ । అసా
మర్థ్యేపరస్తాభ్యాం వ్రతభఙ్గో నజాయతే ॥ * ॥ స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ పుత్రం
వావినయోపేతం భగినీం భ్రాతరంతువా । ఏషామభావఏవాన్యం బ్రాహ్మ
ణం దక్షిణాదిభిః ॥ కారయేద్ధర్మపత్నీంవా పుత్రంవా వినయాన్వితమ్ ।
భ్రాతరం భగినీం శిష్యం బ్రాహ్మణంవానియోజయేత్ ॥ కర్తా దశగుణంపు
ణ్యం ప్రాప్నోత్యేవనసంశయః ॥ యముద్దిశ్యకృతం సోపి సంపూర్ణం ఫలమ
శ్నుతే ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ కామ్యేప్రతినిధిర్నాస్తి నిత్యేనైమిత్తి
కేచసః । కామ్యేప్యుపక్రమాదూర్ధ్వం కేచిత్ప్రతినిధింవిదుః ॥ * ॥ గారు
డే ॥ శ్లో ॥ యత్తుసాకురుతేపుణ్యం వినాపాపంపతివ్రతా । తత్సర్వస్యాస్సకలం
దేవి తస్యార్ధంనలభేత్పతిః ॥ భర్తా కరోతియాసాక్ష్యే యత్కించిత్సుకృతం
శుభమ్ । తస్యపుణ్యస్యసంపూర్ణమర్ధంప్రాప్నోత్యసంశయః ॥ * ॥ మార్క
ణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ నారీఖల్వననుజ్ఞాతా భర్త్రాపిత్రాసుతేనవా । నిష్ఫలంతు
భవేత్తస్యా యత్కరోతివ్రతాదికమ్॥ అనాపృచ్ఛ్యతుభర్తారముపోష్యవ్రతమా
చరేత్ । ఆయుష్యంహరతేభర్తుస్సానారీనరకంవ్రజేత్ ॥ నాస్తి స్త్రీణాం
పృథక్కర్మ నవ్రతం నాప్యుపోషణమ్ । పతిశుశ్రూషణంతాసాం తేనస్వర్గో
విధీయతే ॥ * ॥ యద్యపి పాణిగ్రహణాద్ధిసహత్వంకర్మసు తథాపిశాస్త్రా భ
ర్త్రాద్యనుజ్ఞయా నదోషః । వారాహే ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచాపిదా
నార్చనవివర్జితమ్ । ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత వ్రతమేతన్నలుప్యతే ॥ * ॥ ఋ
ష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ సంప్రవృత్తేపిరజసి నత్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమ్ । కామ్యే
నియోజయేద్విప్రం స్వయంనాద్యాద్రజస్వలా ॥ * ॥ పులస్త్యః ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత నారీదృష్టేరజస్యపి । సూతకేమృతకేచైవ నాశ్నీయా
ద్ధరివాసరే ॥ * ॥ అయమేకాదశ్యుపవాసోనిత్యః ప్రత్యవాయస్మృతేః । త
థావిష్ణుః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత కదాచిదపిమానవః । యదిభుఞ్జీత
మోహేన నరకేషునిమజ్జతి ॥ * ॥ సనత్కుమారసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశ్యాం మునిశ్రేష్ఠయోభుఙ్క్తే మూఢచేతనః । ప్రతిగ్రాసమసౌభుఙ్క్తే

కిల్బిషం శ్వానవిట్సమమ్ ॥ నిష్కృతిర్మద్యపస్యోక్తా ధర్మశాస్త్రైర్మనీషిభిః ।
ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిర్న క్వాపినోదితా ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ పృ
థివ్యాం యాని పాపాని బ్రహ్మహత్యాసమాని చ । అన్నమాశ్రిత్యతిష్ఠన్తి సం
ప్రాప్తే హరివాసరే ॥ తానిపాపాన్యవాశ్నాతిసంప్రాప్తే హరివాసరే ॥*॥
కౌర్మే ॥ శ్లో ॥ రటన్తీహ పురాణాని భూయోభూయో మహామునే । న
భోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ భో
క్తవ్యవిశం విశేషహీనం పశిపక్షపక్షత్రాగ్రతః । ఖట్వైనవాశిరశ్ఛిద్రాన్యాం నభో
క్తవ్యంహరివాసరే ॥ పరం శ్వమాంసంమద్యంవా సుతామాంసం వరాననే ।
తచ్ఛేషపీనస్త్వైరుక్తం నభుక్తం హరివాసరే ॥ * ॥ అయం నైమిత్తికశ్చ —
పాద్మే ॥ శ్లో ॥ తావత్తిష్ఠన్తిపాపాని దేహేస్మిన్మనుజాధిప । యావన్నోప
వసేజ్జన్తుఃపద్మనాభదినంపరమ్ ॥ నేదృశం పావనంకించిత్త్రిషు లోకేషు
విద్యతే । యాదృశం పద్మనాభస్య దినం పాతకనాశనమ్ ॥ నగఙ్గానగయా
భూప న కాశీనచపుష్కరమ్ । నచాపివైష్ణవం క్షేత్రం తుల్యం హరిదినేన
తు ॥ * ॥ అయం కామ్యశ్చ సంయోగపృథక్త్వన్యాయేన నిత్యస్య కామ్య
త్వమవిరుద్ధమ్ — వారాహే ॥ శ్లో ॥ యఇచ్ఛేద్విపులాన్భోగాన్ ముక్తిం
వాప్యన్తమదుర్లభామ్ । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ వి
ష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ యఇచ్ఛేద్విష్ణుసాయుజ్యం సుతాంశ్చ సహమాత్మనః । ఏ
కాదశ్యాం నభుఞ్జీత పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ కౌర్మే ॥ శ్లో ॥ యఇచ్ఛే
ద్విష్ణుసాయుజ్యం శ్రియం సన్తతిమాత్మనః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయో
రుభయోరపి ॥ * ॥ యత్తువచనమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత పక్ష
యోరుభయోరపి । వనస్థయతిధర్మోఽయం శుక్లామేవసదాగృహీ ॥ ” ఇతి
తత్ పత్నీకస్యోపవాసపరా నేకస్మృతివిరోధాత్ప్రత్యాయుక్తస్మృతేశ్చా
నాదరణీయమ్, యద్వా “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం సితేపక్షే యస్తుకుర్యా
దుపోషణమ్ । సవిష్ణులోకంవ్రజతి కృష్ణపక్షేవిముచ్యతే ॥ ” ఇతి గోవిన్దా
ద్యుక్తశుక్లైకాదశ్యుపవాసఫలమాత్రప్రాప్త్యర్థం వా । అత్ర — కౌర్మే ॥ శ్లో ॥
నశక్షేనపిబేత్తోయం నఖాదేయూర్కసూకరౌ । ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీతపక్ష
యోరుభయోరపి ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యైకాదశీనిత్యం పక్ష
యోరుభయోరపి ॥ * ॥ సనత్కుమారసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ

సదోపోష్యౌ పక్షయోశ్శుక్లకృష్ణయోః ॥ * ॥ ఆగ్నేయే ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యై
కాదశీ రాజన్నాయురుదాయుస్సన్తతిభిః ॥ * ॥ కణ్వః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీము
పవసేన్నకదాచిదతిక్రమేత్ ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ స బ్రహ్మహా సగో
ఘ్నశ్చ స్తేయీ చ గురుతల్పగః । ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే పక్షయోరు
భయోరపి ॥ మాతృహా పితృహా చైవ భ్రాతృహా గురుహా తథా । ఏకాదశ్యాం
తు యో భుఙ్క్తే పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ సాయం ప్రా
తర్యథా సన్ధ్యే సాయం ప్రాతర్యథాహుతీ । తథా సితాసితే పుణ్యే ద్వాదశ్యౌ
ధర్మతస్సమే ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీముపోష్యైవ పక్షయోరుభయో
రపి । యథా శుక్లా తథా కృష్ణా న విశేషోఽస్తి ధర్మతః ॥ * ॥ స్మృతిసారసము
చ్చయే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే మోహాన్నావ్రతచేతనః । శు
క్లాయామథ కృష్ణాయాం నిరయం యాతి వై ధ్రువమ్ ॥ వివేచయతి యో మో
హాచ్ఛుక్లాం కృష్ణేతి పాపకృత్ । ఏకాదశీం స్వయం యాతి నరకం నాత్ర సం
శయః ॥ వరం స్వమాతృగమనం వరం గోమాంసభక్షణమ్ । వరం హత్యా సురా
పానమేకాదశ్యాంతు భోజనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్, అతః ప్రత్యవాయ
భీరుభిశ్శుక్లకృష్ణైకాదశ్యుపవాసః కర్తవ్య ఇతి సిద్ధమ్ । కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥
నిత్యోపవాసీ యో మర్త్యస్సాయం ప్రాతర్భుజిక్రియామ్ । సత్యజేన్మతిమా
న్విప్రస్సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ అథ నిత్యోపవా
సీ చేత్సాయం ప్రాతర్భుజిక్రియామ్ । వర్జయేన్మతిమాన్విప్రస్సంప్రాప్తే హ
రివాసరే ॥ * ॥ కామ్యే దేవలః ॥ శ్లో ॥ సాయమాద్యన్తయోరహ్నోస్సా
యం ప్రాతశ్చ మధ్యమే । ఉపవాసఫలం ప్రేప్సుర్జహ్యాద్భక్తచతుష్టయమ్ ॥*॥
ఇయమేకాదశీ తావద్విద్ధా శుద్ధాధికైకాదశీ అధిక ద్వాదశీ చేతి చతుర్విధా, అ
త్రైవ విద్ధాభేదానామన్తర్భావాత్ । అరుణోదయ దశమీయుక్తా విద్ధా, స చ నా
డీచతుష్టయాత్మకః కాలః, "॥ శ్లో ॥ ఉదయాత్ప్రాక్చతస్రస్తు ఘటికా
అరుణోదయః" "చతస్రో ఘటికాః ప్రాతరరుణోదయ ఉచ్యతే" ఇత్యా
దిస్మృతేః । అరుణోదయే దశమీగన్ధరహితా శుద్ధా సమ్పూర్ణాఖ్యా । తథా
సౌరధర్మేషు ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యోదయవేళాయాః ప్రాఙ్ముహూర్తద్వయాన్వితా ।
సైకాదశీ తు సమ్పూర్ణా విద్ధాన్యా పరికీర్తితా ॥ * ॥ భవిష్యత్పు
రాణే చ ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయకాలే తు దశమీ యది దృశ్యతే । సా విద్ధైకాదశీ

తత్ర పాపమూలమువోషణమ్ ॥ * ॥ అతస్సూర్యోదయవేధా విద్ధాశఙ్కార్థ
ఇతినభ్రమితవ్యం వచనాభావాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయవేళాయాం ది
శాగన్ధోభవేద్యది। ప్రముష్టం తత్ప్రయత్నేన వర్జనీయం నరాధిప ॥ ” ఇ
త్యాదివచనవిరోధాచ్చ। అతస్సర్వైస్సర్వదా విద్ధా త్యాజ్యైవ। తథాపా
ద్మే ॥ శ్లో ॥ కలార్ధేనాపివిద్ధాంతు దశమ్యైకాదశీంత్యజేత్। సురయాబిన్దు
నాస్పృష్టం గఙ్గామ్భఇవ నిర్మలమ్ ॥ శ్వలీఢం పఞ్చగవ్యంవా దశమీదూ
షితాంత్యజేత్। ఏకాదశీంనృపశ్రేష్ఠ పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ స్కా
న్దే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీ సప్తమీ విద్ధా రోహిణీకృత్తికాన్వితా। దశమ్యైకాదశీ
విద్ధా హన్తి పుణ్యం పురాతనమ్ ॥ * ॥ “ నోపోష్యాదశమీవిద్ధా ” “ దశ
మ్యనుగతాహన్తి ” “ సయాతినరకంధ్రువమ్ ” “ నతత్రైకాదశీకార్యా ”
“ పాపమూలం తదాజ్ఞేయమ్ ” “ ఏకాదశ్యాముపోషణమ్ ” “ మోహి
న్యైదత్తవాన్హరిః ” “ ధర్మకామార్థనాశినీ ” “ పుణ్యంనష్టశతోద్భవమ్ ”
“ తపస్యపత్యవినాశాయ ” “ ప్రేత్యనరకంవ్రజేత్ ” “ పాషణ్డానాం వి
వృద్ధయే ” “ నరోధర్మేణముచ్యతే ” ఇత్యాదీని ప్రోక్తానిచాత్రానుసన్ధే
యాని। అతఏవ వేధసత్త్వేఽపి ద్వాదశ్యేవోపోష్యేతి వ్యక్తముక్తం స్మృ
తిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ బహువాక్యవిరోధేన సన్దేహో యత్రజాయ
తే। ఉపోష్యా ద్వాదశీతత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యర్థ
సారేచ ॥ శ్లో ॥ బహ్వాగమవిరోధేషు బ్రాహ్మణేషు వివాదిషు। ఉపోష్యా
ద్వాదశీతత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ స్కాన్దేచ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ
ముపోష్యేత పక్షయోరుభయోరపి। సన్దిగ్ధేషుతు కార్యేషు ద్వాదశీం సముపో
షయేత్ ॥ తత్రక్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ ఏవం
విద్ధావిషయే ద్వాదశ్యుపవాస త్రయోదశీపారణ విధానాత్కామినోఽపి త్ర
యోదశీ పారణం నిరాకులమ్। “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంతు విద్ధాయాం
నోపవాసం సమాచరేత్। ద్వాదశ్యామేవకుర్వీత త్రయోదశ్యాంతు పార
ణమ్ ॥ ” ఇత్యాదికంచాత్రానుసన్ధేయమ్। ఏతేన విద్ధసమాశ్రయం విద్ధహీ
నాశ్రయంచ సర్వైర్నోపోష్యమితి సిద్ధమ్। శుద్ధావిషయే భవిష్యత్పురా
ణే ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయం యదాశుద్ధం దశమీశేషవర్జితమ్। సర్వదోషవిని
ర్ముక్తముపోష్యం తద్దినం నరైః ॥ * ॥ నరైః - వర్ణాశ్రమజాతిభేదభిన్నైః।

సర్వదోషవివర్జితమ్ - ధర్మార్థకామాపత్యనాశ నరకాదిదోషవివర్జితమ్, దశ
మీశేష వివర్జితత్వాదిత్యర్థః । నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యా సర్వదా శుద్ధా
ద్వాదశీ వా ద్విజోత్తమైః । తృతీయే వైష్ణవైస్తథా శూద్రైః సకిమన్యచ్ఛ్రో
తుమిచ్ఛసి ॥ * ॥ నను “ ॥ శ్లో ॥ దశమీమిశ్రితాపూర్వా ద్వాదశీయది లు
ప్యతే । ఏకాదశ్యాం మహీపాల ఉపవాసనకథం భవేత్ ॥ శుద్ధైనద్వా
దశీ రాజన్నోపోష్యా మోక్షకాంక్షిభిః । సకామైర్నృపిఃభిఃపూర్వా విద్ధాపీతి
వినిశ్చయః ॥ ” ఇతి నిర్ధారణాద్విద్ధైవ కామిభిరుపోష్యేతి చేన్న, “ ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశీయదా విద్ధా పరతో న వివర్ధతే । యతిభిర్గృహిభిశ్చైవ విద్ధోపోష్యాస
దా తిథిః ॥ ” ఇతి స్మృతిచన్ద్రికోదాహృతవచనేన సత్ప్రతిపక్షత్వేన నిష్కా
మస్యాపి విద్ధోపవాస ప్రసక్తేః । అస్త్వితిచేన్న, ధర్మకామార్థనాశాయుష్క
యాపత్యనాశవర్ణశతోద్భవపుణ్యహాని నరకాది ప్రత్యవాయాపత్తేః ।
సావ్యవస్థాదుస్థైవ । విద్ధోపవాసవచనజాతం కిమర్థం ప్రవృత్తమితిచేత్ తా
మసశాస్త్రవన్మోహనార్థమిత్యుక్తం కింవిస్మృతమ్ ? తద్యథా “ ॥ శ్లో ॥ త్వం
హి రుద్ర మహాబాహో మోహశాస్త్రాణి కారయ । దర్శయిత్వాల్పమాయా
సం ఫలం శీఘ్రం ప్రదర్శయ ॥ కుహకం చేన్ద్రజాలాని విరుద్ధాచరణాని చ ।
దర్శయిత్వా జనం సర్వం మోహయాశు మహేశ్వర ॥ యద్ధీనతపసా యుక్తం
కేవలం తామసంచయత్ । తద్దుర్గతిప్రదం న్యూనాం నామిహ లోకే పరత్ర చ ॥ యి
ద్వేదబాహ్యం కర్మ స్యాన్నామ్ముద్దిశ్యోపసేవ్యతే । తనా క్రమిత విఖ్యాతం క
నిష్ఠగతిదం నృణామ్ ॥ ” ఇతి వారాహోక్తమ్, తథాఽత్రాపి మోహనా
ర్థమ్ । తథా స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ యాని కాని చ వాక్యాని విద్ధో
పోష్యపరాణితు । అసురాణాం మోహనార్థం పాషణ్డానాం వివృద్ధయే ॥ అ
తో విద్ధాం పరిత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేత్ । కోటిజన్మార్జితం పాపం త
త్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఊచుస్తే మోహి
నీం దేవా లోకసంమోహనాయవై । దత్తం మోహిని తేస్థానం ప్రత్యూషే
దశమీయుతమ్ ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయ వేళాయాం దశమీ
యది దృశ్యతే । సంపృక్తైకాదశీం తాం తు మోహిన్యై దత్తవాన్ హరిః ॥ * ॥
ఇత్యాది ప్రాగుక్తమత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ । అతో మోహిన్యర్థత్వాద్విద్ధోపవాస
స్యాజ్ఞాపవస్వరూపతేతిసిద్ధమ్ । అథాధికైకాదశీద్వివిధా విద్ధాధికా శుద్ధాధికా

చేతి। విద్ధాధికావిషయే స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ కలాయుక్తాయేనద్వాదశ్యుపోషితా । కింతస్యబహుభిర్యజ్ఞైరశ్వమేధాదిభిర్నృప ॥*॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ కలాప్యేకాదశీయత్ర పరతోద్వాదశీనచేత్ । తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ అత్రాపివిద్ధాయాస్త్యాజ్యత్వవిధానాద్విద్ధానికాయాఉపోష్యత్వస్మరణాచ్చ కామినోప్యత్ర త్రయోదశీపారణం నిర్వాహ్యఫలమ్, క్రతుశతపుణ్యాసిద్ధిరధికా । కార్ష్ణే ॥శ్లో॥ ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి పూర్వవిద్ధాహ్యుపోషితా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ద్వాదశీంసముపోషయేత్ ॥ * ॥ స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీసంగతాయత్ర భవత్యేకాదశీకలా । దినక్షయేపి సాపుణ్యా నదశాఢ్యాకదాచన ॥ * ॥ దశాఢ్యా - దశమీవిద్ధా, దినక్షయః - తిథిత్రయమ్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యైకాదశీయత్ర సంగతా త్రిదశాధిప । తాముపోష్యతతఃకుర్యాత్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ద్వాదశీమిశ్రితా కార్యా సర్వత్రైకాదశీతిథిః । ద్వాదశీచత్రయోదశ్యాం విద్యతేయదివానవా ॥ * ॥ పాద్మే చ ॥శ్లో॥ ఏకాదశ్యాఃకలాత్వేకాపరతోద్వాదశీనచేత్ । తత్రక్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ ఇదంసర్వంవచనం నిష్కామవిషయమితిచేన్న , క్రతుశతపుణ్యశ్రుతేః, "తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే" "పుణ్యపాపేవిధూయ" ఇతిముముక్షోః ప్రతిబన్ధకత్వేన పుణ్యస్యాపి త్యాజ్యత్వశ్రుతేః । " ॥ శ్లో ॥ కలా కాష్ఠాముహూర్తాపి యదినస్యాత్పరేఽహని । ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ " ఇతి దోషస్మరణాత్కామినో విద్ధోపవాసఇతిచేన్న , అస్యశుద్ధాధికైకాదశీవిషయత్వాద్విద్ధోపవాసేఽనర్థపరం పరాస్మరణాచ్చ । విద్ధాధికావిషయే త్రయోదశీ పారణవిధానాచ్చ న దోషప్రసక్తిః, విద్ధాక్రమనిబన్ధనత్వాత్పరిత్యాగస్య । ప్రత్యుతాత్ర ఫలం చస్మర్యతే వాయుపురాణే ॥ శ్లో ॥ కలాప్యేకాదశీయత్ర పరతోద్వాదశీ నచేత్ । తత్ర క్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ స్కాన్దేచ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంతు విద్ధాయాం నోపవాసార్చనాదికమ్ । ద్వాదశ్యామేవకుర్వీతత్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ శతయజ్ఞాదికంపుణ్యం ముక్తిరేవ పరం ఫలమ్ ॥ * ॥ అస్యవిద్ధావిషయత్వేపి విద్ధాధికావిషయత్వంకైముత్యన్యాయసిద్ధమ్ । శతయజ్ఞాధికమితి సకామవిషయమ్ , ముక్తిరేవేతి ని

ష్కామవిషయమ్। అతో నిష్కామకామినోరుభయోరపి విద్ధావిద్ధాధికయోః పరత్రోపవాస ఇతి సిద్ధమ్। తథా విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ ద్వితీయా చ చతుర్దశీ। అమావాస్యా తృతీయా చ ఉపోష్యాస్సుః పరాన్వితాః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ కలార్ధేనాపి విద్ధా స్యాద్దశమ్యైకాదశీ యది। తదా హ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ * ॥ నను విద్ధైకాదశ్యుపవాస పరవచనబలేన విద్ధైకాదశ్యుపవాస ఇతి చేన్న, విద్ధాత్యాగపరవచననిచయబలేన శుద్ధైకాదశ్యుపవాసవిధాయక స్మృతిశతబలేన చ శుద్ధైకాదశ్యుపవాస ఇతి నిశ్చయాత్। తథా పాద్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీముపోష్యైత ద్వాదశీమథవాపి తామ్। విమిశ్రాం వాపి కుర్వీత న దశమ్యా యుతాం క్వచిత్ ॥ * ॥ శుద్ధామేవైకాదశీముపోష్యైత, తస్యాం దశమీవేధదూషితాయాం త్రయోదశీవిమిశ్రాం ద్వాదశీమేవోపోష్యైత, న కదాచిదపి దశమ్యా యుతామ్। ఇదం శుద్ధాధికావిషయమితి చేన్న, శుద్ధాశుద్ధాధికయోః పూర్వాపరభావేన గృహస్థయత్యోర్వ్యవస్థితత్వస్మృతేః। శుద్ధాధికావిషయే స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని సమ్పూర్ణా వ్యాప్యాహోరాత్రసంయుతా। ద్వాదశ్యాం చ తథా తత్ర దృశ్యతే పునరేవ సా ॥ పూర్వా కార్యా గృహస్థైస్తు నిష్కామస్యోత్తరా తిథిః ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। పూర్వాముపవసేత్కామీ నిష్కామస్తూత్తరాం సదా ॥ * ॥ విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ నిష్కామస్తు గృహీ కుర్యాదుత్తరైకాదశీం సదా। సకామస్తు సదా పూర్వాం పరతో ద్వాదశీ న చేత్ ॥ * ॥ పరతః - త్రయోదశ్యామ్। గారుడే చ ॥ శ్లో ॥ పునః ప్రభాతసమయే ఘటికైకా యదా భవేత్। తత్రోపవాసో విహితశ్చతుర్థాశ్రమవాసినోః ॥ విధవాయాశ్చ తత్రైవ పరతో ద్వాదశీ న చేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయాం చ ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। ఉత్తరాం తు యతిః కుర్యాత్పూర్వాముపవసేద్గృహీ ॥ * ॥ ఏవం సతి " ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। లుప్యతే ద్వాదశీ తత్ర ఉపవాసః కథం భవేత్ ॥ ఉపోష్యే ద్వే తిథీ తత్ర విష్ణుప్రీణనతత్పరైః ॥ " " ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। త్రయోదశీ ఉషఃకాలే ఉపోష్యా తత్ర కా భవేత్ ॥ ఉపోష్యే ద్వే తిథీ తత్ర విష్ణుప్రీణనతత్పరైః ॥ "

ఇత్యాదివచనానామయమర్థః — అధికారిభేదేన ద్వితిథ్యుపోష్యైవిష్ణుప్రీణనతత్పరైస్సంయుక్తైర్ద్వితిథ్యుపోష్యేతి వ్యవస్థా ద్వాదశ్యధికాభావే “ లుప్యతే ద్వాదశీ యత్ర ” “ త్రయోదశ్యుపవాసకాలే ” ఇత్యాది జ్ఞాపనాత్, తస్మిన్ సతి సర్వేషాముత్తరత్రోపవాసః, తథా వ్యాఖ్యానాః, ఏవమేతైర్వ్యవస్థాపకైర్వచనైర్నిష్కామినో విద్ధోపవాసపరవచనజాతం అధికైకాదశీవిషయమితి వ్యవస్థాపితమ్, అతః పిత్రాద్యుచ్ఛిష్టభక్షణవత్ప్రాప్తానృతపాతకవర్జ్యానృత ప్రసఙ్గః, అత్ర విషయే “ బహ్వాగమవిరోధేన ” ఇత్యాది జ్ఞాపనాద్గణితభేదేనారుణోదయవిద్ధైకాదశ్యధికద్వాదశీప్రసఙ్గసమ్భవాభిప్రాయం గృహస్థయత్యాదివ్యవస్థావచనజాతమితి నచోద్యావకాశలేశః। నను చ “ ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యా దశమీవిద్ధా ఋషిరుద్దాలకోఽబ్రవీత్ । సకామైర్గృహిభిః పూర్వా విద్ధాపీతి వినిశ్చయః ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యైకాదశీ తత్ర దశమీమిశ్రితాపి చ । ఏకాదశీ యదా విద్ధా ” ఇత్యాదిష్వవిశేషేణ స్మరణాత్ సూర్యోదయవేధః కిం న స్యాత్, న స్యాత్, తథా తత్ర ప్రతీతేః, “ ఉదయాత్ ప్రాగ్యదా విప్ర ముహూర్తద్వయసంయుతా ” “ ఆదిత్యోదయవేలాయాం ప్రాఙ్ముహూర్తద్వయాన్వితా ” ఇత్యాదివచనైర్వాక్యశేషన్యాయేన విద్ధాశబ్దస్యారుణోదయవేధపరత్వనిశ్చయాదన్యత్ర వ్యవస్థాపకాభావాచ్చ, అన్యథా త్వత్పక్షే సూర్యోదయాత్ ప్రాక్ ప్రవిష్టహీనైకాదశ్యా విద్ధాత్వస్య దుర్వచత్వాత్, “ ఏకాదశీ యదా విద్ధా ద్వాదశీ సకలా యది ” “ ఉపోష్యా దశమీవిద్ధా ” ఇత్యాదివచనవిషయత్వాభావాత్ , ఉదయాదోదయాన్తం వర్తమానత్వాత్తథా శుద్ధాత్వాభావేన చ “ శుద్ధా యదా సమాహీనా సమాప్తిర్నాతఃపరా ” “ ఏకాదశీముపవసేన్నశుద్ధాం వైష్ణవీం బుధః ” ఇత్యాదివచనవిషయత్వాభావాచ్చ, నేయం శుద్ధా నాపి విద్ధా, తదుభయావలమ్బినౌహి విధినిషేధౌ, తతస్సూర్యోదయాదర్వాక్తనాసు సమాప్తీనాముపవాసలోపః స్యాత్, అతో విద్ధోపవాసపరవచనజాతం కామినో బహువాక్యవిరోధేనేతి జ్ఞాపనాద్వాక్యభేదేనారుణోదయవిద్ధైకాదశీవిషయమేవేతి నిశ్చీయతే। తదేవమ్ “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ తు సంపూర్ణా పరతః పునరేవ సా । పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాం తు పారణమ్ ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ తు సంపూర్ణా వర్ధతే పునరేవ సా । ద్వాద

శ్యాం లఙ్ఘనం కార్యం త్రయోదశ్యాం తు పారణమ్ ॥" ఇత్యాదికం నిష్కామ విషయమితి మన్తవ్యమ్, సకామస్య పూర్వత్రైవోపవాసవిధానాత్ । తథా శ్రీవిష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ నిష్కామస్తు గృహీ కుర్యాదుత్తరైకాదశీం సదా । సకామస్తు సదా పూర్వామితి బోధాయనోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ నను చ ధర్మకామార్థనాశినీత్యరుణోదయవిద్ధోపవాసే త్రివర్గనాశస్మరణాత్కథం తత్రోపవాస ఇతి చేన్న, పక్షే వేధాభావాత్, బహుభిర్వచనైస్సకామనిష్కామయోరధికైకాదశ్యుపవాసవ్యవస్థాపనస్యానతిక్రమణీయతయా అరుణోదయవిద్ధోపవాసపరవచనానామధికైకాదశీవ్యతిరిక్తవిషయత్వసిద్ధేః, సర్వత్ర విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాన్నిషేధస్య । అన్యథా యాగీయపశుహింసాయా అపి నిషేధస్స్యాత్ । నను చ ద్వాదశీహ్రాసయుక్తయోర్విద్ధాధికాశుద్ధాధికయోస్తిథిత్రయత్వేన "నోపోష్యం తత్సుతార్థిభిః" "నకుర్యాత్పుత్రవాన్గృహీ" ఇత్యాదిభిస్తత్రోపవాసనిషేధాత్కథం తే ఉపోష్యే, నైవమ్, " ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ ద్వాదశీర్హన్తి పూర్వవిద్ధాహ్యుపోషితా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పూర్వవిద్ధాం పరిత్యజేత్ ॥" ఇతి విద్ధోపవాసపరిత్యాగస్మరణాత్, " ॥ శ్లో ॥ తాముపోష్య నరో జహ్యాత్పుణ్యం వర్షశతోద్భవమ్ ।" ఇతి ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ కథం విద్ధోపవాస ఇతి తుల్యమ్। " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ యదా శుద్ధా ద్వాదశీ చ క్షయంగతా । దశమీమిశ్రితా తత్ర ఉపోష్యా మునిసత్తమ ॥" ఇతి విధానాద్విద్ధోపవాస ఇతి చేత్తర్హి నిషేధవిద్ధోపవాసవిధీ మిథస్సన్నద్ధావద్ధా యుధ్యేతామ్ । సకామవిషయో విధిః, నిష్కామవిషయో నిషేధః " ॥ శ్లో ॥ శుద్ధైవ ద్వాదశీ రాజన్నుపోష్యా మోక్షకాఙ్క్షిభిః । సకామైర్గృహిభిః పూర్వా విద్ధాపీతి వినిశ్చయః ॥" ఇతి నిర్ధారణాదితి చేన్న, ద్వాదశీహ్రాససంయుక్తయోస్తయోస్సూర్యోదయాన్తం వర్తమానతయా శుద్ధాత్వాభావేన " శుద్ధైవ ద్వాదశీ రాజన్ " ఇతి వచనేన ద్వాదశ్యుపవాసస్య మర్భణత్వాత్ । యథా త్వయైవ విద్ధహీనాత్త్రయమేవోపోష్యం నతు సూర్యోదయాత్ప్రాక్ప్రవిష్టా ద్వాదశీ తస్యాశ్శుద్ధత్వాభావాదిత్యుక్తమ్, తథాఽత్రాపి। కించ " ధర్మకామార్థనాశినీ " " తస్యాపత్యవినాశాయ పరేత్య నరకం వ్రజేత్ " " ద్వాదశ ద్వాదశీర్హన్తి " " జహ్యాత్పుణ్యం వర్షశతోద్భవమ్ " " పాపమూలం తదా జ్ఞేయమ్ " ఇత్యాది వచనశతైస్సకామస్యైవ

విద్ధోపవాసానర్థపరంపరాప్రతిపాదనాత్ । అతోదశమీమిశ్రితద్వాదశీయుక్తమేకాదశీదినం నోపోష్యమేవ । తథాగోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీయదాబ్రహ్మర్క్షదినక్షయతిథిర్భవేత్ । తదాహ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ తత్రక్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతుపారణమ్ ॥ * ॥ ఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ యదావత్సదినక్షయతిథిర్భవేత్ । తత్రోపోష్యా ద్వాదశీస్యాత్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ అతః “ త్రియహస్పృగహోరాత్రం నోపోష్యం తత్సుతార్థిభిః ” ఇత్యాదివచనం తిథిత్రయనిబన్ధనోపవాసనిషేధపరమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యేఽహనిసంక్రాన్తౌ వ్యతీపాతేదినత్రయే । పారణంచోపవాసంచ నకుర్యాత్పుత్రవాన్గృహీ ॥ ” ఇతి తిథిత్రయోపవాసస్యైవ పుత్రవతోనిషేధాత్ । అతః “ ఏకాదశీయదాబ్రహ్మర్క్ష ” “ ఏకాదశీ యదావత్స ” “ ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషేత్రయోదశీ । త్రిభిర్వ్యాప్తాతిథిఃకార్యా సర్వపాపహరాస్మృతా ॥ ” ఇత్యాదివచనమేకాదశీనిమిత్తోపవాసాభిప్రాయమ్ । అతోఽయం తిథిత్రయసంక్రాన్త్యాదినిమిత్తోపవాసవిషయోనిషేధః, నిత్యత్వాదేకాదశ్యుపవాసవిషయో విధిరితినకశ్చిద్విరోధః । అత్ర త్రయోదశ్యాం పారణవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీవార్కదినే భరణ్యాంవాయదాభవేత్ । ఉపోష్యైకాదశీంతాంతు బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ ” “ ద్విస్పృగేకాదశీయత్ర తత్ర సన్నిహితోహరిః ” “ పుణ్యంక్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాంతుపారణమ్ ” ఇత్యాదిభిఃఫలవిశేషవిధానాచ్చ, త్రయోదశీపారణం కామినోనిర్వ్యాకులమ్ । అర్కదినం తిథిత్రయావ్యవలక్షణమ్, అతస్తస్మిన్దినేప్యేకాదశ్యుపవాసః కార్యఏవ “ ద్వాదశీసంగతాయత్ర తదాహ్యేకాదశీం త్యజేత్ ” “ నోపోష్యాదశమీయుతా ” ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః ద్వాదశీప్రసంయుక్తాయావిద్ధాధికాయాః కామ్యైకాదశ్యుపవాసేపి త్రయోదశీపారణనిషేధః । కిఞ్చిన్నాత్రద్వాదశీసద్భావే ద్వాదశ్యతిక్రమే త్రయోదశీపారణఏవ నిషేధః । ద్వాదశ్యభావే త్రయోదశీపారణస్యైవ విహితత్వాత్, అనన్తపుణ్యహేతుత్వాచ్చ నతత్రదోషః । తథానారదః ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశ్యాంతుశుద్ధాయాం పారణేపృథివీఫలమ్ । శతయజ్ఞాదికంపుణ్యంనరఃప్రాప్నోత్యసంశయః ॥*॥ పుణ్యంక్రతుశతస్యోక్తమ్ ” “ తత్రక్రతుశతంపుణ్యమ్ ” ఇత్యాదిస్మృ

తిథ్యాఃస్పృహాక్షయత్వేఽపి పూర్వాపరభావేన ఉపవాసవ్యవస్థా న స్థేయసీ । అత్ర
శుద్ధా వా విద్ధా వా ద్వాదశ్యాధిక్యే సర్వైర్ద్వాదశ్యేవోపోష్యా । తథా నార
దః ॥ శ్లో ॥ నచేదేకాదశీవిద్ధా ద్వాదశీపరతః స్థితా । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర య
దీచ్ఛేత్పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ పరతః - త్రయోదశ్యామ్ । వ్యాసః ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశీ యదా లుప్తా పరతో ద్వాదశీ యది । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర తిథివృద్ధిః
ప్రశస్యతే ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ పూర్ణా భవేద్యదా నన్దా భద్రా చైవ ప్రవర్ధ
తే । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర తిథివృద్ధిః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ పూర్ణా - శుద్ధా, న
న్దా - ఏకాదశీ, భద్రా - ద్వాదశీ । పాద్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ భవేత్పూర్ణా
పరతో ద్వాదశీ యది । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ * ॥
స్మృతిసారసముచ్చయే చ ॥ శ్లో ॥ పూర్ణాప్యేకాదశీ త్యాజ్యా ద్వితీయా య
ది వర్ధతే । శుద్ధా వా యది వా విద్ధా వృద్ధామేవోపవాసయేత్ ॥ * ॥ వృద్ధా -
అధికైకాదశీ, ద్వితీయా - ద్వాదశీ, పూర్ణా - వేధరహితా, త్రయోదశ్యాం
ద్వాదశీసద్భావే ద్వాదశీమేవోపవాసయేదిత్యర్థః । ఏవమేవం బహుభిర్వచనై
ర్ద్వాదశ్యాధిక్యమాత్రావలమ్బనేన ద్వాదశ్యుపవాసవిధానాత్, ద్వాదశ్యా
ధిక్యయుక్తాసు విద్ధహీనా శుద్ధసమాసు పూర్వత్రోపవాసకథనం బహుస్మృతి
విరుద్ధత్వాత్తిరస్కరణీయమ్ । నను “ ॥ శ్లో ॥ శుద్ధా యదా సమా హీనా సమా
క్షీణాధికోత్తరా । ఏకాదశీముపవసేన్న శుద్ధాం వైష్ణవీం బుధః ॥ ” ఇతి వచ
నపరోధాన్న పరత్రోపవాస ఇతి చేన్న, అధికద్వాదశ్యుపవాసపరానేకస్మృతి
విరోధేన దుర్బలస్యాస్య త్యాజ్యత్వాత్, “ శుద్ధాప్యేకాదశీ త్యాజ్యా పరతో
ద్వాదశీ యది ” ఇత్యాది వచనవిరోధాచ్చ “ శుద్ధా యదా సమా హీనా ”
ఇత్యనూదితయోః సమహీనయోః ప్రతియోగిత్వేన “ సమా క్షీణా తథోత్తరా ”
ఇతి వక్తుం యుక్తత్వాత్ । “ సమా క్షీణాధికోత్తరా ” ఇతి పాఠోఽపపాఠః । న
ను “ దశమీమిశ్రితా కార్యా సర్వత్రైకాదశీ తిథిః । పారిదుర్భవతు వా
నా వా యతో నిత్యముపోషణమ్ ॥ త్రయోదశ్యాం న లభ్యేత ద్వాదశీ యది కి
ఞ్చన । ఉపోష్యైకాదశీ తత్ర దశమీమిశ్రితాపి చ ॥ ” ఇత్యాది వచనైర్విద్ధ
హీనాసూపవాస ఇతి చేన్న, విద్ధహీనావిషయత్వాప్రతీతేః, “ ద్వాదశీమి
శ్రితా ” ఇత్యేవపాఠాచ్చ । తత్రైవ హి త్వయా ప్రతీచ్యకృతోపన్యాస సమ
యే పఠితమ్ । సఙ్గ్రహే చ ద్వాదశీమిశ్రితేత్యేవ పాఠో దృశ్యతే । అతో దశమీ

నిశ్రితేత్యాదిషు పాఠస్య సన్దేహాద్దశమీవేధత్యాగస్య బహుస్మృతిసిద్ధత్వా
ద్వేధస్యాన్యార్థం ప్రవృత్తత్వాచ్చ నవిద్ధహీనాసూపవాసప్రసఙ్గః । ననుచ
"॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపునరేవసా । తత్రోపోష్యా
పరాపూర్ణా పరతోద్వాదశీయది ॥" ఇతిస్మృతేరుభయాధిక్యఏవ సకామ
స్య పరత్రోపవాసఇతి నభ్రమితవ్యమ్, "ఏకాదశీయదాలుప్తా" "నచేదే
కాదశీవిద్ధా" ఇత్యాదివచనైరేకాదశ్యాధిక్యాభావేప్యధికద్వాదశ్యుపవాస
విధానాత్, "ఏకాదశీపరిత్యాజ్యా" "శుద్ధాప్యేకాదశీత్యాజ్యా" ఇత్యా
దౌ "ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర" ఇత్యాదౌచ అధికారివిశేషానుల్లేఖేనైవాధి
కైకాదశ్యుపవాసవిధానాన్నవిషయసఙ్కోచోయుక్తః । కించ "॥ శ్లో ॥ ఏ
కాదశీవివృద్ధా చేచ్ఛుక్లపక్షే విశేషతః । ఉత్తరాంతు యతిఃకుర్యాత్పూర్వా
మ్పుపవసేద్గృహీ ॥" ఇత్యధికైకాదశ్యాం యథాసకామస్య పూర్వత్రో
పవాసోవిహితస్తథాద్వాదశ్యాధిక్యేపి ప్రసక్తేతదపవాదత్వేన "పరతో
ద్వాదశీయది" ఇత్యాదిద్వాదశ్యాధిక్యమనూద్యపరత్రోపవాసోవిధీయతే,
"తత్రోపోష్యాద్వితీయా" ఇతి, అతోద్వాదశ్యాధిక్యే సర్వైరపి పరత్రో
పవాసఃకార్యః । తథానారదః ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభా
తేపునరేవసా । సర్వైరేవోత్తరాకార్యా పరతోద్వాదశీయది ॥ * ॥ సం
పూర్ణా - "॥ శ్లో ॥ ఉదయాత్ప్రాగ్యదావిప్రముహూర్తద్వయసంయు
తా । సమ్పూర్ణైకాదశీనామతత్రైవోపవసేద్గృహీ ॥" ఇతి గారుడా
ద్యుక్తలక్షణా । నారదః ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపున
రేవసా । తత్రోపోష్యాద్వితీయాతు పరతోద్వాదశీయది ॥ * ॥ తత్ర - అధి
కైకాదశ్యామ్, ఉపోష్య - అధికైకాదశీఇయంప్రథమా , తత్ర, యదిపర
తః - త్రయోదశ్యాం ద్వాదశీస్యాత్ , తదా , ద్వితీయా - అధికద్వాదశ్యే
వోపోష్యేత్యర్థః । తత్రైవైకామేవోపవసేదితి నిమిత్తమితిస్పష్టమ్। చన్ద్రి
కాయామ్ ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపునరేవసా । వైష్ణ
వీచ త్రయోదశ్యాం ఘటికైకాపిదృశ్యతే ॥ గృహస్థోపి పరాంకుర్యాత్పూర్వా
ర్వాంనోపవసేద్గృహీ ॥ * ॥ "సకామస్తుసదాపూర్వామ్" ఇతిచప్రా
ప్తప్రతిషేధోనానుపపన్నః । అధికద్వాదశ్యుపవాసస్య సన్తానహేతుత్వమా
హనారదః ॥ శ్లో ॥ సంపూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపునరేవసా । తత్రో

పోష్యా ద్వితీయా తు పుత్రపౌత్రవివర్ధనీ ॥ * ॥ అత్ర చ పాత్రైక్యం స్పష్టమ్ । తదేవమ్ “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ న చేద్విష్ణా ద్వాదశీ పరతః స్థితా । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛేత్పరమం పదమ్ ॥ ” ఇతి వారాహాదివచనం చైవమేవ ద్రష్టవ్యమ్ । ద్వాదశ్యాధిక్యాభావేప్యాధిక్యైకాదశ్యుపవాసస్యానేకవచనసిద్ధత్వాదధికైకాదశ్యైవోపోష్యా, ఏవమేకాదశ్యాధిక్యాభావేపి ద్వాదశ్యాధిక్యే సైవోపోష్యా, శుద్ధైకాదశ్యుపవాసేతు “ ఏకలిస్త్యైచ సంయుక్తా యది వృద్ధిపరా తిథిః ” “ అక్షవైకాదశీ నాస్తి దశమ్యా వాప్యసజ్జనా ” “ ద్వాదశీ తు కలా కాష్ఠా యది స్యాదపరే హని ” “ ద్వాదశ ద్వాదశీర్హన్తి పూర్వస్యాం పారణం కృతమ్ ” ఇతి ప్రత్యవాయస్మరణాత్ “ ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ” “ శుద్ధాప్యేకాదశీ త్యాజ్యా ” ఇతి శుద్ధాయా అప్యేకాదశ్యాః పరిత్యాగవిధానాచ్చాధికద్వాదశ్యైవ వర్ద్వైరుపోష్యేతి నిరవద్యోయం నిర్ణయః । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ తు సమ్పూర్ణా ద్వాదశీ వృద్ధిగామినీ । వఞ్జులా నామ సా ప్రోక్తా కోటియజ్ఞఫలప్రదా ॥ వఞ్జుళద్వాదశీం త్యక్త్వా య ఉపోష్యేత్పూర్వవాసరే । సప్తజన్మకృతం పుణ్యం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ * ॥ వారాహే ॥ శ్లో ॥ ఆభాకాసితపక్షేషు మైత్రశ్రవణరేవతీ । ఆదిమధ్యావసానేషు భవేయుర్ద్వాదశీషు చేత్ ॥ తే పావనాహ్వయా యోగా మునిభిః పరికీర్తితాః ॥ * ॥ ఆభాకాసితపక్షేషు - ఆషాఢభాద్రపదకార్తికశుక్లపక్షేష్విత్యర్థః । మాత్స్యే చ ॥ శ్లో ॥ శేతే విష్ణుస్సదాఽఽషాఢే భాద్రే చ పరివర్తతే । కార్తికే చ ప్రబుధ్యేత శుక్లపక్షే హరేర్దినే ॥ * ॥ చాతుర్మాస్యం నామ చతుర్మాసకర్తవ్యం వ్రతమ్, తస్య విష్ణుస్వాపనిమిత్తత్వాత్స్వాపవిన్నిరూప్యతే — స్వకాలతో మిథునాషాఢపస విష్ణోస్స్వాపః । తథా శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ స్వాపస్తు విష్ణోర్మిథునే శుక్లద్వాదశికాంతౌ । పవిత్రం పిడఫేతైవ మిథునస్థే దివాకరే ॥ * ॥ భృగుశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢశుక్లద్వాదశ్యాం శయనం కురుతే హరిః । కార్తికశుక్లద్వాదశ్యాం కురుతే బోధనం హరిః ॥ తథా ॥ మద్ధాబ్జౌ శేషపర్యఙ్కే ఆషాఢ్యాం సంవిశేద్ధరిః । నిద్రాం త్యజతి కార్తిక్యాం తయోస్సమ్పూజయేద్ధరిమ్ ॥ * ॥ మాత్స్యే చ ॥ శ్లో ॥ శేతే విష్ణుస్సదాషాఢే భాద్రే చ పరివర్తతే । కార్తికే తు ప్రబుధ్యేత శుక్లపక్షే హరేర్దినే ॥ * ॥

ఏతేన మిథునాషాఢే వా కర్కటాషాఢే వా సర్వథా ఆషాఢ ఏవ విష్ణోస్స్వాపో నాన్యథేత్యర్థః । కర్కటకే శయనవచనం మిథునే దర్శద్వయసత్త్వవిషయమ్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మిథునస్థో యదా భానురమావాస్యాద్వయం స్పృశేత్ । ద్విరాషాఢస్స విజ్ఞేయః విష్ణుస్స్వపితి కర్కటే ॥ * ॥ తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ దర్శద్వయం భవేద్యత్ర రవిసంక్రాన్తివర్జితమ్ । అధిమాసస్స విజ్ఞేయో విష్ణుస్స్వపితి కర్కటే ॥ * ॥ నారదీయే ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే దశమ్యాం తు మేషం గచ్ఛేద్దివాకరః । ద్విరాషాఢస్స విజ్ఞేయః విష్ణుస్స్వపితి కర్కటే ॥ * ॥ వృద్ధమిహిరశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాధవాద్యేషు షట్స్వేకం మాసి దర్శద్వయం భవేత్ । ద్విరాషాఢస్స విజ్ఞేయశ్శేతే కర్కటకేఽచ్యుతః ॥ * ॥ మేషాది షట్స్వన్యతరమాసే దర్శద్వయసత్త్వే మిథునాది దర్శే జ్యేష్ఠమాసస్య గతత్వాన్మిథునకర్కటకరాశిద్వయస్థస్య చాన్ద్రమాసద్వయస్యాషాఢసంజ్ఞత్వాత్పూర్వస్య మలత్వాదుత్తరాషాఢస్య శుద్ధత్వాచ్చ కర్కటకాషాఢ ఏవ విష్ణోస్స్వాప ఇత్యర్థః । ఏవం కర్కటకాధిక్యే తు కర్కటాది దర్శేన కర్కటకాషాఢస్య గతత్వాచ్ఛ్రావణమాసద్వయస్య ప్రవృత్తేస్తత్ర విష్ణుస్వాపే ప్రమాణాభావాదధికమాసస్య మలత్వాత్సదాషాఢశబ్దవైయర్థ్యప్రసఙ్గాచ్చేత్యర్థః " ప్రాప్తే మిథునాషాఢ ఏవ విష్ణోస్స్వాపః " ఇతి శ్రీధరీయే వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ మిథునాషాఢ ఏవ విష్ణోస్స్వాపః । తథా భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ మిథునస్థే సహస్రాంశౌ స్వాపయేన్మధుసూదనమ్ । తులాప్రాప్తే తు హే రాజన్నుత్థాపయేదచ్యుతమ్ ॥ అధిమాసే తు పతితే హ్యేష ఏవ విధిః స్మృతః । నాన్యథా స్వాపయేత్కృష్ణం నాన్యతోత్థాపయేద్ధరిమ్ ॥ * ॥ అతస్సామాన్యవిహితనిషేధస్య యాజ్ఞవల్క్యవిధినేవ మిథునస్థ ఇతి విశేషవచనేన కర్కటాషాఢశయనపరసామాన్యవచనస్య బాధో ద్రష్టవ్యః । తత్ర మాధవాద్యేషు షట్స్వేకస్మిన్మాసి చేత్యనేన, సామాన్యేనోక్తస్య దర్శద్వయయుక్తస్య ద్విరాషాఢాపరనామ్నోఽధిమాసస్య వత్సరాన్తరే విష్ణుస్వాపవ్యవస్థాప్రదర్శనార్థత్వాత్ । తథా వృద్ధమిహిరః ॥ శ్లో ॥ మేషాదిమిథునాన్తేషు యదా దర్శద్వయం భవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం మిథునార్కే హరిస్స్వపేత్ ॥ కర్కటాదిత్రికే వాపి యదా దర్శద్వయం భవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం కర్కటార్కే హరిస్స్వపేత్ ॥ * ॥ ఏవం వ్యవస్థోపయోగిత్వేన

మాధవాద్యేష్వితి వచనమిత్యవిరోధః । ఏవమాషాఢశుక్లద్వాదశ్యాం వి
ష్ణుశయనవిధానాదాషాఢపౌర్ణమాస్యామేవ యతీనాం సఙ్కల్పః, క
థంచిత్తత్రాసమ్భవే “ యావత్స్యాత్కృష్ణపఞ్చమీ ” ఇతి స్మరణాత్తత్రాపి
సఙ్కల్పః కార్యః । నను “ ॥ శ్లో ॥ శ్వోభావినిం ప్రతిపదమారభ్య శ్రావణీం
యతిః । న ప్రయాయాచ్చతుర్మాసాన్ వపనం కారయేన్న చ ॥ శ్రావణం మా
సమారభ్య యావన్మాసచతుష్టయమ్ । వసేయుస్సర్వయతయః తైర్వేతన్ని
శ్చితమ్ ॥ ” ఇత్యాదివచనైశ్శ్రావణేఽపి యతీనాం సఙ్కల్పస్స్మర్యత ఇతి చే
త్ నైవమ్, సమర్థస్త్వం తదర్థమవిజ్ఞాయ సంభ్రమీవ, “ ॥ శ్లో ॥ దర్శా
న్తాః పూర్ణమాసాన్తాశ్చన్ద్రమాసా ద్విధా స్మృతాః । యతీనాం పూర్ణిమా
న్తాః స్యుర్దర్శాన్తాః పితృకర్మణి ॥ ” ఇతి దర్శాన్తచాన్ద్రమాసాషాఢాన్తఃపా
తి పౌర్ణమాస్యన్తత్వేన యత్యాషాఢస్యగతత్వేఽపి కృష్ణప్రతిపత్ప్రభృతిప్రవృ
త్తయతిశ్రావణమాసస్యాషాఢత్వాత్తదవలమ్బేన శ్రావణం మాసమిత్యా
దివచనమిత్యవిరోధః । తతశ్చాషాఢాతిక్రమే సఙ్కల్పకాలాతిక్రమప్రా
యశ్చిత్తం కృచ్ఛ్రం కృత్వా సఙ్కల్పః కార్య ఇతి వివేకః । నన్వేవం మాసా
ధిక్యే చాతుర్మాస్యవ్యపదేశభఙ్గప్రసఙ్గ ఇతి చేన్న, “ పక్షిభిర్ద్వివసైర్మాసః
కథితో బాదరాయణైః ” ఇతి పక్షిదినానామేకమాసత్వస్మరణాత్ । నన్వధి
కాభావేఽప్యాషాఢమాసమారభ్య కార్తికమాస ఏవ సమాపనేఽపి చాతుర్మా
స్యాధిక్యమితి చేన్నైవమ్, అవిచారితరమణీయత్వాదాషాఢకార్తికయోః పూ
ర్ణమాసయోరేవారమ్భసమాప్తివిధానాత్సఙ్కల్పసమాపనయోః పూర్వ
త్రచపరత్రచ పఞ్చదశదినపరిహారాన్నచోద్యావకాశః । భగవానప్యాహ ॥ శ్లో ॥
శయనే బోధనే చైవ మదఙ్గపరివర్తనే । ఉపవాసమకుర్వాణో హృదిశల్యం
సమార్పయేత్ ॥ * ॥ అత్యన్తాశక్తేనాప్యవశ్యమిదం త్రయముపోషితవ్య
మితి భావః । శౌనకః ॥ శ్లో ॥ హింపాత్మకైస్తు కింతస్య యజ్ఞైః కార్యం మ
హాత్మనః । ప్రస్వాపే చ ప్రబోధే చ పూజితో యేన కేశవః ॥ * ॥ నారదః
॥ శ్లో ॥ శుక్లా వా యది వా కృష్ణా ద్వాదశీ శ్రవణాన్వితా । తయోరేవోపవా
సస్స్యాత్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ అత్ర త్రయోదశీపారణే
నిషేధో నాస్త్యేవ, విహితత్వాత్ । పాద్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యామవిద్ధాయాం
సమ్ప్రాప్తా శ్రవణా తదా । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర సర్వపాపక్షయా

వహే ॥ * ॥ ఏకాదశ్యానువిద్ధాయామనుపినోపవాసేమ్బుధః, అపితుసమ్ప్రాప్త
శ్రవణద్వాదశ్యామేవోపోష్యేత్యర్థః । తథాతత్రైవ ॥ శ్లో ॥ యదాహ్యేకా
దశీశుద్ధా ద్వాదశీశ్రవణాన్వితా । తదాహ్యేకాదశీంత్యక్త్వా ద్వాదశీం స
ముపోషయేత్ ॥ * ॥ మాత్స్యే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాం శుక్లపక్షస్య నక్ష
త్రం శ్రవణం యది । ఉపోష్యద్వాదశీంతత్ర హరిమభ్యర్చ్యయేన్నరః ॥ * ॥
స్మృతిపారనముచ్యయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీం శ్రవణోపేతాం యోనోపోష్యే
తిమూర్ఖధీః । వఞ్చసంవత్సరకృతం పుణ్యంతస్యవినశ్యతి ॥ * ॥ అతశ్శ్ర
వణద్వాదశీత్యాగ ప్రత్యవాయశ్రుతేశ్శక్తవిషయే తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శీముపోష్యైవ ద్వాదశీం సముపోషయేత్ । నతత్రవిధిలోపస్స్యాదుభయో
ర్దైవతం హరిః ॥ * ॥ పైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ యుగ్మాగ్నియుగభూతానిషణ్ము
నీవసురన్ధ్రకే । రుద్రేణద్వాదశీయుక్తా చతుర్దశ్యాచపూర్ణిమా ॥ ప్రతిపద్య
ప్యమావాస్యా త్రయోదశ్యాం చతుర్దశీ । ఏతద్వ్యస్తం మహాపుణ్యం ప్రవ
దన్తి మనీషిణః ॥ వ్యస్తమేతన్మహాదోషో హన్తిపుణ్యం పురాతనమ్ ॥ * ॥
యుగ్మా - ద్వితీయా, అగ్నిః - తృతీయా, యుగమ్ - చతుర్థీ, భూతమ్ -
పఞ్చమీ, షట్ - షష్ఠీ, మునిః - సప్తమీ, వసుః - అష్టమీ, రన్ధ్రమ్ - నవ
మీ, రుద్రః - ఏకాదశీ, ద్వాదశీ - శ్రవణద్వాదశీ, ఏతద్వ్యస్తమ్ - తిథిద్వ
యమ్, వ్రతోపవాసాదిషు పూజ్యమ్, వ్యస్తమ్ - వియుక్తమ్. ద్వితీయాప్ర
తిపద్యుక్తా తృతీయాయుక్తా చతుర్థీత్యేవం పృథక్తిథియుక్తా పుణ్యవినాశి
నీ, అతఏకాదశీయుక్తైవ శ్రవణద్వాదశ్యుపోష్యానతు త్రయోదశీ యుక్తా,
"హన్తిపుణ్యంపురాతనమ్" ఇతిస్మృతేః । తథాకాత్యే ॥ శ్లో ॥ నాగవిద్ధా
తుయాషష్ఠీ రుద్రవిద్ధోదివాకరః । కామవిద్ధోభవేద్విష్ణుర్నగ్రాహ్యాస్తేతు
వాసరాః ॥ * ॥ నాగః - పఞ్చమీ, రుద్రః - అష్టమీ, దివాకరః - సప్తమీ,
కామః - త్రయోదశీ, విష్ణుః - శ్రవణద్వాదశీ । వేధేనియమమాహ పైఠీనసిః
॥ శ్లో ॥ పక్షద్వయేపితిథయస్తిథింపూర్వాంతథోత్తరామ్ । త్రిభిర్ముహూర్తై
ర్విధ్యన్తి సామాన్యోయంవిధిస్స్మృతః ॥ * ॥ అస్యార్థః — ఉదయానన్తరం
పూర్వాతిథిస్త్రిముహూర్తాచేత్పరాం తిథింవిధ్యతి, పరేద్యురస్తమయా
త్ప్రాగుత్తరాత్రిముహూర్తాచేత్సపూర్వాం తిథింవిధ్యతి, తదేతత్సర్వ

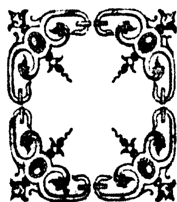
హితం కాలనిర్ణయే ॥ శ్లో ॥ ఉదయేపూర్వయాతిథ్యా విద్ధ్యతే త్రిముహూ
ర్తకైః । సాయంతూత్తరయాతిద్వన్యాన్యేనయాను నవిధ్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।
అతస్త్రిముహూర్తవేధపవగ్రాహ్యః । శ్రీవిష్ణుపురాణే విశేషః ॥ శ్లో ॥
యాగకాశ్చతిథయస్సపోక్తాసపుణ్యానక్షత్రయోగతః । తాస్వేవతద్వ్రతం
కుర్యాచ్ఛ్రవణద్వాదశీంవినా ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీశ్రవణ
ఋక్షంచ స్పృశేదేకాదశీంయది । సపవైష్ణవోయోగో విష్ణుశృఙ్ఖల సంజ్ఞి
తః ॥ * ॥ పారణాక్షయే పాద్మే ॥ శ్లో ॥ కలార్ధంత్రితయం వాపి ద్వాదశీం
నవ్యతిక్రమేత్ । గుహాహానికరీహ్యేషా ద్వాదశీలఙ్ఘితానృణామ్ ॥ కరోతి
ధర్మవిధ్వంసమసాన్నే తేవ సరస్వతీ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకా
దశీముపోష్యైవ ద్వాదశ్యాం పారణంభవేత్ । త్రయోదశ్యాం నకుర్వీత
ద్వాదశద్వాదశీక్షయాత్ ॥ * ॥ అతోఽల్పాయామపి ద్వాదశ్యాం పార
ణమవశ్యం కర్తవ్యం ప్రత్యవాయస్మరణాత్ । నారదః ॥ శ్లో ॥ కలాయా
మపివిప్రేన్ద్ర ద్వాదశ్యాం పారణంస్మృతమ్ । అజ్ఞానాచ్చేత్త్రయోద
శ్యాం పారణం రాత్రిసంభవేత్ ॥ యదాభవేత్త్రయోదశ్యాం ద్వాద
శ్యాస్తుకలాద్వయమ్ । ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి త్రయోదశ్యాంతు పారణ
మ్ ॥ * ॥ ద్వాదశ్యభావే త్రయోదశ్యాం పారణే నదోషః ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శీకలాయుక్తాముపోష్యద్వాదశీం నరః । త్రయోదశ్యాంతు యోభుఙ్క్తే వి
ష్ణోస్సాయుజ్యమృచ్ఛతి ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ యదాత్వల్పాద్వాదశీస్యా
దపకర్షోభుజేర్భవేత్ । ప్రాతస్మాధ్యాహ్నికస్యాపి గ్రన్థస్యాదపకర్ష
ణమ్ ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ యదాభవేదతీవాల్పా ద్వాదశీపారణాదినే ।
ఉషఃకాలేద్వయంకుర్యాత్ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికం నగ ॥ * ॥ దేవలః
॥ శ్లో ॥ సఙ్కటేవిషమేప్రాప్తే ద్వాదశ్యాం పారయేత్కథమ్ । అద్భిస్తు
పారణం కుర్యాత్పునర్భుక్తం నదోషకృత్ ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥
సన్ధ్యాదికం భవేన్నిత్యం పారణంతు నిమిత్తతః । అద్భిస్తు పారయిత్వాథ
నైత్యకాన్తేభుజిర్భవేత్ ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ కలాయామపివిప్రేన్ద్ర ద్వా
దశ్యామరుణోదయే । స్నానార్చనక్రియాకార్యా దానహోమాది సం
యుతా ॥ ఏతస్మాత్కారణాద్విప్రప్రత్యూషే స్నానమాచరేత్ । పితృత

ర్పణాదికం కృత్యం స్వల్పాం దృష్ట్వైవద్వాదశీమ్ ॥ అరుణోదయ వేళా యాం కృత్యంసర్వంసమాపయేత్ । నాతిక్రమే ద్ద్వాదశీంతు యథాకాలం ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ బ్రహ్మోక్తే ॥ శ్లో ॥ కాంస్యంమాంసంసురాంక్షౌద్రంలో భం వితథభాషణమ్ । వ్యాయామంచ ప్రవాసంచ దివాస్వాపమథాఞ్జనమ్॥ తిలపిష్టం మసూరాంశ్చ ద్వాదశైతాని వైష్ణవః । ద్వాదశ్యాం వర్జయేన్ని త్యం సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే ॥ ద్వాదశ్యాం పారణం కుర్యాద్వర్జయిత్వా హ్యుపోషితమ్ ॥ * ॥ "శాకంమాంసం తథాక్షౌద్రమ్" ఇత్యత్ర శాకం వ్యాఖ్యాతమ్ । పాద్మే ॥ శ్లో ॥ వ్యాయామం వ్యవసాయంచ § దివాస్వప్న మథాఞ్జనమ్ । తైలమాల్యప్రవాసం ద్వాదశ్యాం వర్జయేద్భోజనంపునః ॥ * ॥ అత్రేదం చిన్త్యతే — "నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యమ్" ఇతి త్రివిధంకర్మ, నిత్యేషు యథాధికారవిధిఃప్రవర్తతే, కామ్యేషు యథావిధ్యధికారః, ని త్యంతు యథాశక్తికరణేనాపి చరితార్థమ్, కామ్యం పునస్సాఙ్గానుష్ఠానేన సఫలమ్, తచ్చ నశక్యం కర్తుమ్, ద్రవ్యమన్త్రశరీరాదిశుద్ధ్యభావాత్ । అతః కామ్యానుష్ఠానాన్నిత్యసిద్ధిరితి వ్యామోహమాత్రమ్, కర్మకర్తృసాధనవైగు ణ్యేన కామ్యస్యైవాసిద్ధేః । అతఏవాపస్తమ్బేనైవం లౌకికమర్థం పురస్కృ త్య "ధర్మాంశ్చరేన్నఫలోపహ్యయాభవన్తి" ఇతిసాఙ్గానుష్ఠానవైకల్యే న కామ్యస్య వైఫల్యమభిధాయ "తద్యథా ఆమ్రేఫలార్థేనమితేచ్ఛాయా గన్ధావనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణమర్థాఅనూత్పద్యన్తే నోచేదనూ త్పద్యన్తే నధర్మహానిర్భవతి" ఇతి । నిత్యానుష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిమాహ ఉజ్వలాయామ్ ॥ శ్లో ॥ యథేక్షుహేతోస్సలిలం నిషేచితం తృణానివల్లీర పిచప్రసిఞ్చతి । ఏవం నరోధర్మపథేనవర్తయన్యశశ్చకామానిచవసూని విన్దతి ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ అకృత్స్నత్వాత్సాధనానాం మాహాత్మ్యా త్కర్మణఃకృతస్తథా । ఫలస్యచాభిసన్ధానాదపవిత్రోవిధిస్స్మృతః ॥ * ॥ అతో నిత్యానుష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిః, తదసిద్ధావపి కామ్యవన్నార్థహానిః । ఏ వం ముఖ్యకల్పశక్తస్యానుకల్పానుష్ఠానే ఫలహానిః । " ॥ శ్లో ॥ ప్రభుఃప్ర థమకల్పస్య యోఽనుకల్పేనవర్తతే । నసాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్వి

§ దివాస్వాపంచ మైథునమ్ । ఇతిపాఠాన్తరమ్.

ద్యతేఫలమ్ ॥ " ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యాదిస్మృతేః । యథావస్మత్కృత్యైకల్పా
సమ్భవాద్గౌణకల్పనిషేధాచ్చ యథాశక్తినిత్యమేవానుష్ఠేయమ్ । పాద్మే
॥ శ్లో ॥ హరిదివసముపోష్యప్రోక్తమార్గేణజన్తుర్వ్రజతి నపునరన్తర్వస్థి
గోళం జనన్యాః । బహువృజినసమేతఃకామరాగాన్వితోపి వ్రజతి పదమన
న్తం లోకనాథస్యవిష్ణోః ॥*॥ * * * * * * * *

ఇతి శ్రీ హారీతకులతిలకస్య సరస్వతీవల్లభ పౌత్రస్య
శ్రీరఙ్గనాథసూనోః వైదికసార్వభౌమాపరనామధేయస్య
శ్రీవేఙ్కటనాథస్య కృతిషు దశనిర్ణయ్యాం
ఏకాదశీనిర్ణయస్సమాప్తః .

శ్రీ

శ్రీరస్తు.

శ్రీమద్ధారీతకులతిలకైర్వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథార్యైః

వైదికకర్మానుష్ఠానసౌకర్యాయవిరచితమ్

దశనిర్ణయోనామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గీపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లికేణి శ్రీసరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సన్విజయతేతరామ్

౧౮౯౪-౧౧-౨౪

ಪ್ರಕಟನಾ

ಯದ್ಯಭಿಲಷಿತಾನಿ ಗೃಹ್ಯರತ್ನಾದಿ ಪುಸ್ತಕಾನಿ, ಮೈಸೂರು ಹಿಂದೂ ಲೈಫ್ ಇನ್ಷ್ಯೂರೆನ್ಸ್ ಕಂಪೆನಿ ಮ್ಯಾನೇಜರ್ ಆಜೀ, ಐಯ್ಯಙ್ಗಾರ್ಯಾಣಾಂ ತೋಽಧಿಗನ್ತವ್ಯಾನಿ, ತೇಹಿ ಪ್ರದಾನೇ ಪ್ರೇಷಣೇ ಚ ಸಮುದ್ಯುಕ್ತಾಃ.

ಪುಸ್ತಕನಾಮಾನಿ.	ಮೂಲ್ಯಮ್	ಟಪಾಲ್
ಗೃಹ್ಯರತ್ನಕಣ್ಠಭೂಷಣಮ್	೧ - ೧೨ - ೦	೦ - ೩ - ೦
ಸ್ಮೃತಿರತ್ನಾಕರಃ	೩ - ೮ - ೦	೦ - ೫ - ೦
ಆಶೌಚಶತಕವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್	೧ - ೩ - ೦	೦ - ೨ - ೦
ದಶನಿರ್ಣಯಃ	೧ - ೬ - ೦	೦ - ೨ - ೦
ಸುಧೀವಿಲೋಚನಮ್	೩ - ೪ - ೦	೦ - ೫ - ೦
ವೈದ್ಯನಾಥೀಯಶ್ರಾದ್ಧಕಾಣ್ಡಃ	೪ - ೦ - ೦	೦ - ೫ - ೦
ವೈದ್ಯನಾಥೀಯಾಶೌಚಕಾಣ್ಡಃ	೧ - ೨ - ೦	೦ - ೨ - ೦
ಪ್ರಯೋಗಚನ್ದ್ರಿಕಾ	೦ - ೭ - ೦	೦ - ೧ - ೦
ಪ್ರಯೋಗದರ್ಪಣಃ	೧ - ೮ - ೦	೦ - ೧ - ೦
ಚಣ್ಡಕೌಶಿಕನಾಟಕಮ್	೦ - ೯ - ೦	೦ - ೧ - ೬
ಪ್ರಪನ್ನಪಾರಿಜಾತಮ್	೦ - ೨ - ೦	೦ - ೧ - ೬
ಧನಞ್ಜಯವಿಜಯವ್ಯಾಯೋಗಃ	೦ - ೨ - ೦	೦ - ೧ - ೬
ದಿವ್ಯಸೂರಿಚರಿತಮ್	೧ - ೧೨ - ೦	೦ - ೨ - ೦
ಅರ್ತ್ತಿಪ್ರಬನ್ಧಃ	೦ - ೭ - ೦	೦ - ೧ - ೦
ಉನ್ಮತ್ತರಾಘವಮ್	೦ - ೨ - ೬	೦ - ೦ - ೬

ಗೃಹ್ಯರತ್ನಾದಿ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು, ಮೈಸೂರಿನ ಹಿನ್ದೂ ಲೈಫ್ ಇನ್ಷ್ಯೂರೆನ್ಸ್ ಕಂಪೆನಿ ಮ್ಯಾನೇಜರ್ ಆಜಿ, ಐಯ್ಯಙ್ಗಾರ್ಯರಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಅವರು ಕೊಡುವದಕ್ಕಾಗಲಿ ಕಳುಹಿಸುವದಕ್ಕಾಗಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಮೂಲ್ಯವನ್ನು ವೇಬಿಲ್ ರೂಪದಿಂದ ಕಳುಹಿಸುವವರು ರೂಪಾಯಿಗೆ ಕಾಲಾಣೆ ಪ್ರಕಾರ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು.

దశనిర్ణయాస్థ విషయానుక్రమణికా.

దశనిర్ణయాన్త శుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧	౨౧	పర్యహారీ	పర్యహారి
౪	౫	విద్వాంసో	విద్వాంసో
,,	౨౨	తతో౽పవా	తతో౽పవా
౬	౭	పూరఇష్యతి	పూరయిష్యతి
౯	౧౬	క్రకీర్తితా	ప్రకీర్తితా
౧౩	౫	వ్యతివిదతే	నవ్యతివిదతే
౧౪	౧౧	స్త్రతజాజో	స్త్రతజాతో
౧౯	౨౩	యుపక్తా	యుక్తాపి
౨౬	౨౦	రోహిణ్యాంన్యా	రోహిణ్యామ్న్యా
౨౯	౧౬	ఇత్యాదిన్యా	ఇతిన్యా
౩౧	౧౨	వివర్ధయే	వివృద్ధయే
౩౨	౧౧	ప్రకోవ	ప్రరోవ
౩౩	౧౬	రోగశ్చ	రోగశ్చ
౩౭	౭	ప్రథమోక్ప్రతి	ప్రథమోపాకృతి
౪౪	౧౨	సమానప్రవరాదిని	ప్రవరని
౫౦	౨౭	పునరేకో	పునరేకో
,,	౨౬	ఇత్యుక్త్వ	ఇత్యుక్త్వ
౫౨	౭	పక్ష్వనప్తవు	పక్ష్వమనప్తమపు
౫౪	౬	పథనమ్న	పతనమ్న
,,	౧౩	త్వప్రక్తేః	త్వప్రసక్తేః
౫౮	౨౪	వ్యతివిప్రవతే	నవ్యతివిదతే
౫౯	౧౧	వ్యతిదేశేమ	వ్యతిదేశేన
౭౦	౨౫	పూర్వాఙ్గపూ	పూర్వాఙ్గపూ
౬౧	౭	శ్మిర్వృత్తి	శ్మివృత్తి
౬౬	౨౧	తత్రవర్తేర	తత్రవర్తేరన్
౮౮	౨౪	వత్రప్రతం	వత్రప్రతం

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౯౧	౨	ఉష్ణా	ఉష్మా
౯౩	౨౧	స్నహది	స్నహాని
౯౬	౧౫	పాన్తపవాఖ్యే	పాన్తాపవాఖ్యే
,,	౧౬	వింశతిః స్సైవ	వింశతిస్సైనవ
౯౮	౬	జన్మజ్యైష్ఠే	జన్మజ్యైష్ఠే.
,,	౨౭	స్నానంచపునః	స్నానంచపుఽనః
౯౯	౪	నకురీత	నకుర్వీత
,,	,,	పాహ్నాషో	పాహ్నాఘో
౧౧౪	౨౪	పశ్చామేగ్రజ	పశ్చామేఽబ్దేఽగ్రజ
౧౧౬	౭	యస్యైతే	యస్సైతే
,,	౧౫	అశావా	అరావా
౧౧౯	౮	సఙ్క్రాన్తిసుది	సఙ్క్రాన్త్యసుది
౧౨౪	౪	ఏకాశీ	ఏకాదశీ
౧౨౯	౧	శితిహాయనః	శీతిహాయనః
౧౩౪	౧౦	యుక్తయా	యుక్త్యయా
౧౩౫	౨౬	యజ్ఞాదికం	యజ్ఞాధికం
౧౩౯	౨౭	యజ్ఞాదికం	యజ్ఞాధికం
౧౪౩	౫	విజ్ఞేయవిష్ణుస్వపితి	విజ్ఞేయః విష్ణుస్స్వపితి
,,	౧౬	శ్రిధరీయే	శ్రీధరీయే
౧౪౪	౮	సంబభ్రమీవ	సంబభ్రమీషివ
౧౪౫	౫	యేన్ననరః	యేన్నరః
,,	౧౨	త్రయోశశ్యాం	త్రయోదశ్యాం
,,	౨౭	శరాంతీథిం	శరాంతిథిం

శ్రీ దశావతారదినాని వక్ష్యన్తే

॥ శ్లో ॥ చైత్రేతుశుక్లపక్షమ్యాం భగవాన్మీనరూపధృత్ । జ్యేష్ఠేతు శుక్లద్వాదశ్యాం కూర్మరూపధరోహరిః ॥ చైత్రకృష్ణనవమ్యాంతుహరిర్వారాహరూపధృత్ । నరసింహశ్చతుర్దశ్యాం వైశాఖే శుక్లపక్షకే ॥ మాసిభాద్రపదేశుక్ల ద్వాదశ్యాం వామనోహరిః । రాధాశుద్ధతృతీయాయాం రామోభార్గవరూపధృత్ ॥ చైత్రశుక్లనవమ్యాంతు రామోదశరథాత్మజః । నభస్యేతు ద్వితీయాయాం బలభద్రోభవద్ధరిః ॥ శ్రావణేబహులేష్టమ్యాం కృష్ణోభూల్లోకరక్షకః । జ్యేష్ఠశుక్ల ద్వితీయాయాం బుద్ధఃకల్కి-భవిష్యతి ॥ * ॥ తదత్రసమూలత్వనిర్ణయే సతికల్పభేదేన వ్యవస్థాద్రష్టవ్యా । ఏతాశ్చ తత్తదుపాసకానాం నిత్యాః, అన్యేషాంతు కామ్యాః । చైత్రశుద్ధనవమీ శ్రీరామనవమీ, తదుక్తమగస్త్యసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ చైత్రేనవమ్యాం ప్రాక్పక్షే దివాపుణ్యేపునర్వసౌ । ఉదయేగురుచన్ద్రాంశే స్వోచ్చస్థే గ్రహపఞ్చకే ॥ మేషం పూషణి సమ్ప్రాప్తే లగ్నే కర్కటకాహ్వయే । ఆవిరాసీత్సకలయా కౌసల్యాయాం పరఃపుమాన్ ॥ తస్మిన్దినేతుకర్తవ్యముపవాసవ్రతంసదా । తత్రజాగరణంకుర్యాద్వ్రతపూర్త్యైసదానరః ॥ * ॥ ఇయంచ మధ్యాహ్నయోగినీగ్రాహ్యా, " ॥ శ్లో ॥ చైత్రశుద్ధేతు నవమీ పునర్వసుయుతాయది । సైవమధ్యాహ్నయోగేన మహాపుణ్యతమాభవేత్ ॥ " ఇతి తత్రైవోక్తేః ॥ శ్లో ॥ చైత్రమాస నవమ్యాంతు జాతోరామస్స్వయంహరిః । పునర్వస్వృక్షసంయుక్తా సాతిథిస్సర్వకామదా ॥ శ్రీరామనవమీప్రోక్తా సాతుకోటిగ్రహాధికా । కేవలాపి సదోపోష్యా నవమీశబ్దసంగ్రహాత్ ॥ తస్మాత్సర్వాత్మనాసర్వైఃకార్యంతన్నవమీవ్రతమ్ ॥ * ॥ దినద్వయేమధ్యాహ్నవ్యాప్తౌ తదభావేవా పూర్వదినే పునర్వస్వృక్షసంయుక్తామపిత్యక్త్వాపరైవకార్యా, తదుక్తమగస్త్యసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ నవమీచాష్టమీవిద్ధాత్యాజ్యావిష్ణుపరాయణైః । ఉపోషణంతుకర్తవ్యందశమ్యాంచైవ పారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । " అష్టమీసహితాపినోపోష్యా " ఇతిమాధవః । రామార్చనచన్ద్రికాయామపి ॥ శ్లో ॥ విద్ధాచేన్నృక్షసంయుక్తా వ్రతంతత్రకథం భవేత్ । విద్ధానిషేధశ్రవణాన్నవమీచేతివాక్యతః ॥ వైష్ణవానాం విశేషా

త్తు తత్రవిష్ణుపరైరపి । దశమ్యాదిషువృద్ధిశ్చేద్విద్ధాత్యాజ్యైవవైష్ణవైః ॥ త
దన్యేషాంతు సర్వేషాం వ్రతంతత్రైవనిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతిఏదశాయద్రాప్రా
తిప్తిర్ముహూర్తానవమీదశమీచ తృయ వశాత్సూర్యోదయాత్ప్రాగేవ స
మాప్యతే తదాష్టార్తానాం తత్రైవైకాదశీనవమీనిమిత్తోపవాసాన్నవమీప్ర
త్యాజ్ఞపారణలోపప్రసక్తేః, అతో౽ష్టమీవిద్ధైవస్మార్తైఃకార్యా, వైష్ణవానా
మరుణోదయవిద్ధైకాదశ్యాహేయత్వాన్నపారణాలోపప్రసఙ్గ ఇతి ద్వితీయా
త కార్యేతి సూచయతి । దశమీవృద్ధ్యభావే అష్టమీవిద్ధాయాః త్యయేచ వైష్ణవై
రపివిద్ధైవోపోష్యేత్యర్థసిద్ధమ్ । ఇదంవ్రతం సంయోగపృథక్త్వన్యాయేన కా
మ్యంనిత్యంచ । తదుక్తం హేమాద్రావగస్త్యసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉ
పోషణం జాగరణం పితౄనుద్దిశ్యతర్పణమ్ । తస్మిన్దినేతుకర్తవ్యం బ్రహ్మ
ప్రాప్తిమభీప్సుభిః ॥ సర్వేషామప్యయంధర్మో భుక్తిముక్త్యేకసాధకః । అశు
చిర్వాపిపాపిష్ఠః కృత్వేదం వ్రతముత్తమమ్ ॥ పూజ్యస్స్యాత్సర్వభూతానాం
యథారామస్తథైవసః । యస్తురామనవమ్యాంతు భుఙ్క్తే మోహాద్విమూ
ఢధీః ॥ కుంభీపాకేషు ఘోరేషు పచ్యతేనాత్రసంశయః । అకృత్వా రామ
నవమీవ్రతం సర్వోత్తమోత్తమమ్ । వ్రతాన్యన్యానికురుతే న తేషాంఫలభాగ్భ
వేత్ ॥ ప్రాప్తే శ్రీరామనవమీ దినే మర్త్యో విమూఢధీః । ఉపోషణం న కు
రుతే కుంభీపాకేషుపచ్యతే ॥ * ॥ కేచిత్తూపాసకానామేవేదం వ్రతం ని
త్యం నత్వన్యేషామిత్యాహుః, అన్యేత్వకరణే దోషశ్రవణాత్సర్వేషాం నిత్యం కా
ర్యం సర్వైః రామనవమీవ్రతమితి పూర్వోక్తవచనాచ్చ జన్మాష్టమ్యాదివదిదమపి
సర్వేషాంనిత్యమ్, అన్యథా జన్మాష్టమ్యాదావపి తదుపాసకానామేవ నిత్య
తాంవక్తుఙ్కేవారయన్తీత్యాహుః । అత్రవిశేషో హేమాద్రావగస్త్యసంహితా
యాముక్తః ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యంచైవసంపూజ్య వృణుయాత్ప్రార్థయన్నితి । శ్రీ
రామప్రతిమాదానం కరిష్యే౽హంద్విజోత్తమ ॥ భక్త్యాచార్యో౽నుప్రీత
శ్శ్రీరామోపిత్వమేవనః ॥ తథా ॥ స్వగృహేచోత్తరే దేశే ధాన్యస్యోపరిమ
ణ్టపమ్ । శఙ్ఖచక్రహనూమద్భిః ప్రాగ్ద్వారేసమలంకృతమ్ ॥ గరుత్మచ్ఛా
ర్ఙ్గబాణైశ్చ దక్షిణేసమలంకృతమ్ । గదాఖడ్గాంగదైశ్చైవ పశ్చిమేసువి

భూషితమ్ ॥ వస్త్రస్వస్తికనీలైశ్చ కాచేకేసమలంకృతమ్ । మధ్యేహస్తచ
తుష్కాఢ్యవేదికాయుక్తమాయతమ్ ॥ తతస్సజల్పయేదేవం రామమేవ
స్మరన్ద్విజః ॥ అసౌరామనవమ్యాంచ రామారాధనతత్పరః । ఉపోష్యా
ష్టమయామేషు పూజయిత్వాయథావిధి ॥ ఇమాంస్వర్ణమయీంరామప్రతి
మాంచప్రయత్నతః । శ్రీరామప్రీతయేదాస్యే రామభక్తాయ ధీమతే ॥ ప్రీ
తోరామోహరత్వాశు పాపానిసుబహూనిమే । అనేకజన్మసంసిద్ధాన్యభ్య
స్తానిమహాంతిచ ॥ తతస్స్వర్ణమయీంరామప్రతిమాం పలమాత్రతః । నిర్మి
తాం ద్విభుజాందివ్యాం వామాఙ్కస్థితజానకీమ్ ॥ బిభ్రతీం దక్షిణకరేజ్ఞా
నముద్రాం మహామునే । వామేనాధకరేణారాద్దేవీమాలిఙ్గ్యసంస్థితామ్ ॥
సింహాసనేరాజతేఽత్ర పలద్వయవినిర్మితే ॥ తథా ॥ అశక్తోయోమహాభాగ
భక్త్యావిత్తానుసారతః । పలేనార్ధపలేనాథ తదర్ధార్ధేనవాపునః ॥ సౌవర్ణం
రాజతంవాపి కారయేద్రఘునన్దనమ్ । పార్శ్వే భరతశత్రుఘ్నౌ ధృతఛత్త్ర
కరావుభౌ ॥ చాపద్వయసమాయుక్తం లక్ష్మణంచాపికారయేత్ । దక్షిణా
ఙ్గేదశరథం పుత్రావేక్షణతత్పరమ్ ॥ మాతురఙ్కగతంరామమిన్ద్రనీలసమ
ప్రభమ్ । పఞ్చామృతస్నానపూర్వం సమ్పూజ్యవిధినాతతః ॥ * ॥ కౌసల్యా
మన్త్రేస్తు ॥ శ్లో ॥ రామస్యజననీచాసి శరరూపమిదంజగత్ । అతస్త్వాం
పూజయిష్యామి లోకమాతర్నమోఽస్తుతే ॥ నమోదశరథాయేతి పూజ
యేచ్ఛతరంతతః ॥ * ॥ అత్ర దశావరణపఞ్చావరణపూజావిజ్ఞేయా ॥ శ్లో ॥
అశోకకుసుమైర్యుక్తమర్ఘ్యందద్యాద్విచక్షణః । దశాననవధార్థాయ ధర్మ
సంస్థాపనాయచ ॥ రాక్షసానాంవినాశాయ దైత్యానాం నిధనాయచ । ప
రిత్రాణాయసాధూనాం జాతోరామస్స్వయంహరిః ॥ గృహాణార్ఘ్యం మ
యాదత్తం భ్రాతృభిస్సహితోనఘ । పుష్పాఞ్జలిం పునర్దత్వా యామేయా
మేత్రపూజయేత్ । దివైవవిధినత్కృత్వా రాత్రౌ జాగరణంతతః ॥ తతః
ప్రాతస్సముత్థాయ స్నానసన్ధ్యాదికాఃక్రియాః । సమాప్యవిధివద్రామంపూ
జయేద్విధివన్మునే ॥ తతోహోమంప్రకుర్వీత మూలమన్త్రేణ మన్త్రవి
త్ । పూర్వోక్తపద్మకుణ్డేవా స్థణ్డిలేవావిధానతః ॥ లౌకికాగ్నివిధానేనశ

తమష్టోత్తరం తతః । పాక్యేన పాయసేనైవ స్మరన్ రామమనన్యధీః । తతో
భక్త్యా సుసంతుష్ట ఆచార్యం పూజయేన్మనే ॥ తతో రామం స్మరన్ దద్యా
దేవం మన్త్రముదీరయన్ । ఇమాం స్వర్ణమయీం రామప్రతిమాం సమల
ఙ్కృతామ్ ॥ చిత్రవస్త్రయుగచ్ఛన్నాం రామోఽహం రాఘవాయ తే । శ్రీ
రామప్రీతయే దాస్యే తుష్టో భవతు రాఘవః ॥ ఇతి దత్త్వా విధానేన దద్యాద్వై
దక్షిణాం భువమ్ । బ్రహ్మహత్యాదిపాపేభ్యో ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ * ॥
ఇతి । ఇయం మలమాసే న కర్తవ్యా ॥ శ్లో ॥ నకుర్యాన్మలమాసే తు మహా
దానవ్రతాని చ ॥ * ॥ ఇతి మాధవీయసంగ్రహవచనాత్ । నను రామనవమీ
వ్రతస్య నిత్యత్వాదేకాదశీవన్మలమాసేఽపి కర్తవ్యతా స్యాదితి చేదత్ర బ్రూ
మః — నైకాదశ్యుపవాసస్య వ్రతత్వేన ప్రాప్తిః, కిన్తు “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శ్యాం న భుఞ్జీత పక్షయోరుభయోరపి ॥ ” ఇత్యాది నిషేధస్య మలమాసే
ఽపి పాలనీయత్వాత్ । న చేహ తథేతి, వ్రతత్వేన ప్రాప్తేః । ఏవం జన్మాష్ట
మ్యాదావపి బోధ్యమ్.

పాణ్డిత్యవిఖ్యాపనతత్పరాణాం గ్రన్థైర్విరుద్ధైరలమవ్యవస్థైః ।
నిర్మత్సరాః పశ్యత తం ప్రబన్ధం బ్రవీతి యం వైదికసార్వభౌమః ॥

శ్రీః

ప్రయోగదర్పణప్రారమ్భః

ససీతం సానుజం రామం సంప్రణమ్య సహస్రశః ।
ప్రయోగదర్పణం సమ్యక్సంప్రతం క్రియతే మయా ॥
శ్రీధరాద్యస్మదాచార్యపర్యన్తాన్ ప్రణమన్ గురూన్ ।
ప్రయోగదర్పణం కుర్వే దృశ్యతే యేన సంస్ఫుటమ్ ॥

శ్రీవైకుణ్ఠంగమిష్యన్తం పిత్రాదిం పుత్రాదిః "శన్నో దేవీః - ఆపో వా ఇదం - ద్రుపదాదివ - ఆపో హి ష్ఠా మయోభువః - ఋతం చ సత్యం చ" ఇత్యేతైర్మన్త్రైస్సంస్నాప్య శుద్ధవస్త్రోర్ధ్వపుణ్డ్రే పశ్చాత్తు తులసీమాలాధారయిత్వా మహాదవలోకనం కారయిత్వా తత్త్వపానుగుణం ద్వాదశాబ్దకృచ్ఛ్రం షడబ్దకృచ్ఛ్రం త్ర్యబ్దకృచ్ఛ్రమబ్దకృచ్ఛ్రమితి క్రమేణ షష్ట్యుత్తరశతత్రయమశీత్యధికశతం నవతి స్త్రింశదిత్యేతేషాం ప్రతినిధిం ప్రతికృచ్ఛ్రం గోదానం తన్మూల్యం వింశతిమాషపరిమాణ స్వర్ణదానం తదర్ధం తదర్ధం వా షష్టిబ్రాహ్మణభోజనం చతుస్త్రింశత్ బ్రాహ్మణభోజనం వా తదర్ధం వా తావత్పర్యాప్తధాన్యదానం తన్మూల్యదానం వా అయుతగాయత్రీజపం గాయత్ర్యా తిలహోమసహస్రం ప్రాణాయామశతద్వయమనశన వేదపారాయణమహోరాత్రముదకవాసం ద్వియోజన తీర్థయాత్రాం పుణ్యతీర్థే ద్వాదశవారమార్ద్రవస్త్ర సశిరస్క స్నానం సముద్రగనదీస్నానం వా కాలశక్త్యోరనుగుణం యతిరిత్యపరిషదనుజ్ఞాపూర్వకం కారయేత్ । అశక్తౌ పుత్రాదిస్స్వయం కుర్యాత్ । అత్యన్తాసన్నమరణసమయే తు భగవన్నామకీర్తనమేవ కారయేన్న ప్రాయశ్చిత్తముపదిశేత్ , తదుపదేశే తు ముమూర్షుర్మనో వ్యాకులతయా హరిసంకీర్తనం త్యజతి , తదుపదేష్టుశ్చ మహాన్దోషో భవతి , తస్మాద్భగవన్నామసంకీర్తనమేవ కారయేత్ । తతో గాస్సవత్సాన్భోజనపర్యాప్తాభూమిర్ద్రోణద్వయపరిమాణాస్తిలానిషట్ త్రయ పరిమాణం స్వర్ణమాషకపరిమాణమాజ్యం సూక్ష్మవస్త్రద్వయం సార్ధభారిధాన్యం షష్టిపలం గుడం నిష్కచతుష్టయపరిమాణం రూప్యం సార్ధఖారిల

వణమిత్యేతాని దశదానాని, అన్నపానాశ్వ సాలిగ్రామదానానిచ శక్త్యనుసారేణ కారయేత్కుర్యాద్వా। పుణ్యసూక్తపుణ్యమన్త్రాష్టాక్షరద్వాదశాక్షర శ్రీరామషడక్షరప్రణవోపనిషదప తేజ్జపేద్వా.

అథసంస్కర్తృక్రమః

పుత్రస్సపత్నీపుత్రః పుత్రికాపుత్రః దత్తః పౌత్రః ప్రపౌత్రః ధనహారీ దౌహిత్రః దౌహిత్రస్సపత్నీపతిః మహిలా భ్రాతా తత్పుత్రః అసోదరభ్రాతా తత్పుత్రః పితా మాతా స్నుషా ధాత్రీ దౌహిత్రీ పౌత్రస్య పత్నీ తత్పుత్రీ దత్తస్యపత్నీ భగినీ భాగినేయస్సపిణ్డః సోదకః మాతృసపిణ్డః సగోత్రః శిష్యః ఋత్విక్ భృత్యః గురుః ఆచార్యః సహాధ్యాయీ జామాతా సఖా రాజేతి పూర్వపూర్వాభావే పరఃపరః కర్తా.

దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తాః పూర్వాః క్రియాః, సమస్తగాస్సాపిణ్డ్యాన్తా మధ్యమాః, తదూర్ధ్వముత్తమాః। పుత్రాదిస్త్రీపితాః క్రియాః కుర్యాత్పుత్రాదిః పూర్వా మధ్యమాశ్చ కుర్యాన్నోత్తమాః। ముఖ్యకర్తా అశక్తశ్చేత్ ప్రధానమాత్రం స్వయమేవకుర్యాదన్యత్సర్వం దర్భప్రదానపూర్వకమన్యేన ప్రత్యాసన్నేన కారయేత్। పుత్రాణాం బహుత్వే శీలవృత్తాదిగుణవాన్కుర్యాత్, సర్వేషాం గుణసామ్యేఽపి పితుః ప్రియః కుర్యాత్, సర్వేషాం ప్రియత్వే జ్యేష్ఠః కుర్యాత్సర్వేషామప్రియత్వేఽన్యః కుర్యాత్। సత్స్వాం సయోర్మధ్యే కనిష్ఠోప్యౌరసః కుర్యాత్। ప్రథమవర్షకృత్యచౌళస్త్రీప్రీస్తో వా పిత్రోర్మన్త్రవదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్తత్పూర్వమన్యేన కారయేత్। భర్తుః పత్నీ సర్వం సమన్త్రకం కుర్యాదధర్మవివాహోఢా చేదమన్త్రకమ్, తయోర్మన్త్రోచ్చారణాశక్తౌ ప్రధానవ్యతిరిక్తం సర్వం దర్భం గృహీత్వాఽన్యః కుర్యాత్, ప్రధానం సమన్త్రకం తాభ్యామేవ కారయేత్। పత్న్యాం రజస్వలాయాం సమన్త్రకమన్యస్సంకుర్యాచ్చతుర్థపఞ్చమే వాదినే సా పునస్సంకుర్యాత్, అథవా తదానీమేవోద్ధృతజలేన స్నాత్వా ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రం తీక్ష్ణకృచ్ఛ్రం వారుణకృచ్ఛ్రం కృత్వా దర్భం ప్రదాయాన్యేన కారయేత్.

ఆహితాగ్నిమరణే కర్తా ప్రేతస్య దక్షిణహస్తం లౌకికాగ్నావధితప్య “ఉత్తానరోహంజాతవేద ఇమంతంస్వర్గాయ లోకాయనయప్రజా

నన్నాయుః ప్రజాం రయిను స్మాసు ధేహ్యజస్రోదీదిహినో మరోణే" ఇత్యుపావరోహమన్త్రం జపిత్వా ఉపఘాతప్రాయశ్చిత్తం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్యపరిస్తీర్యాజ్యం దర్వ్యాంచ సంస్కృత్య "పునస్త్వాదిత్యా" ఇత్యగ్నిం ప్రజ్వాల్య సర్వప్రాయశ్చిత్తమనాజ్ఞాతత్రయం చ జుహుయాత్.

సమిత్సమారోపణేషు "అజుహోన - ఉద్బుధ్యస్వ" ఇతి ద్వాభ్యాం లౌకికాగ్నౌ తాం సమిధమాధాయ పూర్వవదుపఘాత ప్రాయశ్చిత్తం జుహుయాత్ । ఏవం కాలస్యాయ హోమానతిక్రమె తదూర్ధ్వం ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్.

విచ్ఛిన్నాగ్నేః పత్న్యాత్మన్యేవా మరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ద్వాదశగృహీతేనాజ్యేన సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా "అయాశ్చాగ్నేసి" ఇత్యేతయా అనాజ్ఞాతత్రయేణ చ హుత్వా అతీతకాలానుగుణం కృచ్ఛ్రప్రతినిధిద్రవ్యం హోమద్రవ్యం చ బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా సాయమారభ్య హుత్వా సంస్కుర్యాత్ । పతికాయాం రోగిణ్యామనిచ్ఛన్త్యాం ప్రతికూలాయాం వా భార్యాయాం దర్భైః ప్రతినిధిం కృత్వాఽగ్నిసన్ధానం కుర్యాత్.

ప్రోషితభార్యస్య ప్రోషితభర్తృకాయా వా మరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానం సఙ్కల్ప్య, అయాశ్చ హోమాన్తే "సప్త తే అగ్నే - సప్తవ్యాహృతయః - పూర్వం దేవా అపరేణ - ప్రాణాపానౌ చక్షుః - మా త్వా వృక్షౌ సంబాధిష్టామ్ - మా త్వా వృక్షౌ సంబాధేథాం - అగ్నే భ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా నివర్తస్వ - సహ రయ్యా నివర్తస్వ" ఇత్యేతాభిశ్చతుర్గృహీతం హుత్వా అనాజ్ఞాతహోమాద్యుపాసనాన్తం కృత్వా సంస్కుర్యాత్.

రజస్వలా సూతికయోస్తద్భర్తుర్వా మరణే పూర్వవదయాశ్చ హోమాన్తం హుత్వా "జాతవేదసే సునవామ - మనో జ్యోతిర్జుషతామాజ్యమ్" ఇత్యేతాభ్యామ్, "భూరగ్నయే చ" ఇతి చతుర్భిః, "తన్తుం తన్వన్ - ఉద్బుధ్యస్వ - త్రయస్త్రింశత్తన్తవః" ఇత్యేతాభిర్వ్యస్తాభిస్సమస్తాభిరాజ్యాహుతిభిరనాజ్ఞాతత్రయేణ పునస్సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిః "అపపాప్మానం భరణీ - యస్మిన్నక్షత్రే యమ ఏతి" ఇత్యేతాభ్యాం చతు

గృహీతంహుత్వా అనాజ్ఞాతమిత్యాదిపూర్వవత్కృత్వా సంస్కుర్యాత్

ఇతి ప్రయోగదర్పణే ప్రథమఃఖండః

అథయస్య ద్వేభార్యే తస్యవా జ్యేష్ఠభార్యయా అగ్నిసంసర్గాత్పూర్వంమరణే తేనసంసృష్టాగ్నినా దాహః కార్యః, కనిష్ఠపత్నీమరణే చన్ద్రికోక్తవిభాగక్రమేణ అగ్నిం ద్వేధావిభజ్య దక్షిణ భాగస్థః జ్యేష్ఠాయా ఉత్తరభాగస్థః కనిష్ఠాయా ఇతి వినిర్దిశ్య పృథక్పృథక్ స్థాలీపాకం హుత్వా జ్యేష్ఠాయా అగ్నిం శమయిత్వా కనిష్ఠాయా అగ్నినా దాహం దహేత్ । తయోర్యుగపన్మరణే చైవం విభజ్య తత్తదగ్నినా దాహం దహేత్ । అగ్నిసంసర్గాత్పూర్వం తస్యమరణే భార్యాద్వయాగ్నిసంసర్గప్రకారేణ అగ్నిసంసర్గం కృత్వా తేనదాహః కార్యః । జ్యేష్ఠాయా అగ్నౌ కనిష్ఠావివాహహోమే కృతే త్రయాణామపి తేనైవ దాహః కార్యః । వివాహశేషహోమాద్యోర్మధ్యే దమ్పత్యోరన్యతరమరణే యుగపన్మరణే వా తత్రైవ శేషహోమాన్తం కృత్వా తేనాగ్నినా దాహః కార్యః । యతిభార్యావిధుర విధవా కన్యానుపనీతోపనీతానామకృత వివాహస్య స్నాతకస్య చోత్తపనాగ్నిః, యతః భార్యాయాః ప్రేతాగ్నిసన్ధానం వా, కన్యాబాలయోస్తుషాగ్నిర్వా, బ్రహ్మచారియతిభార్యేతరేషాం లౌకికో వా బ్రహ్మచారిణః కపాలాగ్నిర్వా । దర్భముష్టిత్రయేణ క్రమాత్ప్రవర్తితోత్తపనాగ్నిః । తప్తకపాలనిక్షిప్త తుషాజ్ఞాతస్తుషాగ్నిః । కపాలసహానాజ్ఞాతః కపాలాగ్నిః । ఏవమగ్నిముత్పాద్య ప్రేతస్య దక్షిణపార్శ్వే నిధాయ అయాశ్చ పురుషసూక్తవ్యాహృతిభిశ్చ ద్వాదశ గృహీతేనాజ్యేనహుత్వా తతస్సంస్కుర్యాత్ .

ప్రాణవాయౌ కేనచిద్దోషేణ నాసాగ్రవర్తిని సతి మృతవద్భవతి తస్మాన్నశీఘ్రం ప్రేతకర్మోపక్రమేత్, యామద్వయం యామత్రయం వా అవలోక్య తత ఉపక్రమేదన్యథా బ్రహ్మహత్యా భవతి, తథాశిశ్చేతే నవిలమ్బేత శీఘ్రం సంస్కరేత్ । సనిర్హరణాత్ప్రాగ్యదిజీవతి తదా అగ్నయ ఆయుష్మతే స్థాలీపాకంకుర్యాత్, ఆహితాగ్నిశ్చేదగ్నయ ఆయుష్మతే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేత్, యదిమార్గేశ్మశానేవా జీవతి తదా తత్పిత్రాదిస్తంఘృతమప్సునిమజ్య జాతకర్మాదికుర్యాత్ .

దివావణ్ప్వింశతిఘటికాసు మృతే అస్తమయాత్పరం ప్రేతేష్టితే బ్రాహ్మణవాహార్తాత్పూర్వం మృతే ఉదయాత్పరంస్థితే కృచ్ఛ్రత్రయం కృత్వా పఞ్చగవ్యేనప్రక్షాళ్య పవమానేనాభిషిచ్య " యమోదాధారపృథివీం యమోదాద్యాముతసూర్యః, యమస్సర్వస్మృత్యుస్తైన ప్రాణానాం వాయునాంస్వాహా। ఉశన్తస్త్వానిధీమహ్యుశన్తస్సమిధీమహి, ఉశన్నుశతఆవహపితౄన్ హవిషేఅత్తవేస్వధానమస్స్వాహా। విశ్వేదేవస్య నేతుర్మర్తోవృణీతసఖ్యం, విశ్వేరాయఇషుధ్యసిద్యుమ్నంవృణీతపుష్యసేస్వాహా" ఇత్యేతాభిర్వ్యస్తాభిస్సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిశ్చతిసృభిర్జుహుయాత్.

మరణసమయే భయాదినాజలములోత్సర్గేణార్ద్రీభూతేవా రోగాదినాపూతిగన్ధేవా గోమయవారిణాస్నాపయిత్వా శుద్ధజలేన ప్రక్షాళ్య గన్ధోదకేనసేచయిత్వా బ్రాహ్మణానమజ్ఞాప్య కృచ్ఛ్రత్రయంకుర్యాత్। కృమ్యుత్పాతే మశకదూషితేవా మధ్వాజ్యగోమయవారిభిస్నాపయిత్వా శుద్ధజలేన ప్రక్షాళ్య గన్ధోదకేన సేచయిత్వా బ్రాహ్మణానమజ్ఞాప్య గోదానంకృచ్ఛ్రత్రయంచకుర్యాత్.

దక్షిణాయనే కృష్ణపక్షే రాత్రౌవామరణే " తాసూర్యాచన్ద్రమసా - ఉభావన్తా - పరిద్యావా - విశ్వవిదా - విశ్వపరి - అన్యత్రవః - పూర్వాపరమ్ " ఇత్యేతాభిష్షడ్భిశ్చతుర్గృహీతం ప్రతినిమిత్తంజుహుయాత్। సర్పహతే " నమోఅస్తుసర్పేభ్యః - యేదోరోచనే - యాఇషవః " ఇతితిసృభిశ్చతుర్గృహీతం హుత్వా స్వర్ణతామ్రకృత సర్పప్రతిమాం గాంచ శ్రోత్రియాయదద్యాత్। అప్సుమృతే " ఇమం మేవరుణ - తత్వాయామి " ఇతిద్వాభ్యాం చతుర్గృహీతం జుహుయాత్। అశనిహతే " మూర్ధానం దివః " ఇతిచతుర్గృహీతంజుహుయాత్। పశుభిర్హతే " ఆగావోఅగ్మన్ - ఇన్ద్రయజ్వనః " ఇతిద్వాభ్యాం చతుర్గృహీతంజుహుయాత్। దంష్ట్రిహతే " దంష్ట్రాభ్యాంమలిమ్లూన్ - పజనేషుమలిమ్లువః " ఇతిద్వాభ్యాంచతుర్గృహీతంజుహుయాత్। శ్వసూకరసృగాలకుక్కుటగర్దభచణ్డాలసూతికోదక్యాశౌచిజనాదిస్పృష్టస్యమరణేపఞ్చగవ్యైఃకుశోదకేనచస్నాపయిత్వా ప్రోక్షణమన్త్రైఃప్రోక్ష్య త్రీన్పఞ్చవద్వాకృచ్ఛ్రాన్ స్పృష్టపమనుగుణంకుర్యాత్। ద్యువనోపురత్రాపాదవార్ధ్యఖట్వాశయ్యాదిష్వకామమరణే కృ

చ్ఛ్రద్వయం, బుద్ధిపూర్వకే కృచ్ఛ్రచతుష్టయం కుర్యాత్ । మార్గవనగ
టాకనదీతీరాజీర్ణనిమ్నస్థానాద్యనావృతప్రదేశమరణే కృచ్ఛ్రదశకం నా
రాయణబలించ కుర్యాత్ । శృఙ్గిదంష్ట్రిచోరాస్త్రవిద్యుదశని సర్పజలా
గ్నికుడ్యక్రోధోద్బన్ధన జననమదాదిభిరబుద్ధిపూర్వమరణే కృచ్ఛ్రదశ
కం గోదానం బ్రాహ్మణభోజనం నారాయణబలించ కుర్యాత్, బుద్ధిపూర్వ
మరణేతు అశీతికృచ్ఛ్రం నారాయణబలించ కృత్వా త్ర్యహేణ ప్రేత
క్రియాః కుర్యాత్ । ఏవముపనీతానామూఢానాంచ ప్రేతనిమిత్తం ప్రా
యశ్చిత్తం కృత్వా తతస్సంస్కుర్యాత్.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే ద్వితీయః ఖణ్డః

అథానుపనీతానామనూఢానాంచ సంస్కారః । జన్మమాసమారభ్య సౌర
మానేన త్రయోవింశతిమాసేషు నాబాలయోర్మరణే ప్రేతం సంస్నాప్య
వస్త్రగన్ధాదిభిరలఙ్కృత్య గోఘృతేనాభ్యజ్య గ్రామాద్బహిః శ్మశా
నాదన్యత్ర అస్థిరహితాయాం భూమ్యామవటం ఖాత్వా తత్ర దక్షిణాగ్రా
దర్భాన్ సంస్తీర్య, యమగాథామ్ "యోఽస్య కౌష్ఠ్యజగతః" ఇతి వాక్యచ
తుష్టయం, యమసూక్తమ్ "పరేయువాంసమ్" ఇత్యాది ద్వాత్రింశద్వాక్యం
ద్వాదశవాక్యం వా జపద్భిర్జ్ఞాతిభిస్సహ స్వయం జపన్ తేషు దర్భేషు ద
క్షిణాశిరసం ప్రణవేన శాయయిత్వా మృద్భిః ప్రచ్ఛాదయేత్, మృతజా
తే ప్రణవవర్జం నిఖనేత్ । తృతీయవర్షమారభ్య ఉపనయనాత్ప్రాక్తయో
ర్మరణే శ్మశానదేశసమ్మార్జనం హిరణ్యశకలనిధానం చామన్త్రకం కృత్వా
యమగాథా యమసూక్తజపసహితమ్ "అస్మాత్త్వమధిజాతోఽస్యయన్తు"
ఇతి మన్త్రేణ సంస్కృత్య గ్రామాద్బహిర్దగ్ధ్వా మన్త్రవర్జం భూమావేవ ప్ర
థమదివసే ద్వాదశ జలాఞ్జలీన్ త్రీన్ పిణ్డాన్ ద్వితీయే త్రింశజ్జలాఞ్జలీన్ చ
తురః పిణ్డాన్ తృతీయే త్రయస్త్రింశజ్జలాఞ్జలీన్ త్రీన్ పిణ్డాంశ్చ దద్యాత్ ।
బాలానాం దాహోమ్యుదకపిణ్డదానమ్ । పఞ్చమవర్షమారభ్యాస్థిసఞ్చయనం
తృతీయేదివసే క్షీరేణాస్థిసేచనమశ్మాన్మాదాసమమన్త్రకం కృత్వాఽస్థికు
మ్భం క్షీరేణపూరయిత్వా "ఇదన్తపకమ్" ఇతి మన్త్రేణ నిఖనేత్ । షష్ఠ
వర్షమారభ్య నగ్నప్రచ్ఛాదనైర్ [illegible]

కంకుర్యాత్। నవమాబ్దాది పాషాణస్థాపనం షోడశశ్రాద్ధానిచ కుర్యాత్। త్రయోదశాబ్దాది సోదకుమ్భశ్రాద్ధాని సపిణ్డీకరణంచ కుర్యాత్। గృహస్థస్యాష్టమాబ్దాది సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్। ఉపనీతస్య విధివత్పితృమేధాదిసపిణ్డీకరణాన్తం మన్త్రవత్కుర్యాత్। త్రయోవింశతిమాసేష్వపి కృతచూడస్య సాహపవ సంస్కారః। తత్రైవోఢాయామరణే తాంఖనిత్వాయామామూర్ధ్వముత్థాప్య విధివత్పితృమెధాది సపిణ్డీకరణాన్తం మన్త్రవత్కుర్యాత్। త్రివర్షామూర్ధ్వమనుపనీతానూఢయోర్మరణే ద్వాదశాహే వారాయణబలిం కుర్యాదిత్యేకేతత్పూర్వమపీత్యన్యే.

గర్భిణ్యాష్షణ్మాసాదూర్ధ్వం మరణే తాం శ్మశానం నీత్వా హస్తసమ్మార్జనాన్తం కృత్వా తస్యాఉదరం వా మతస్స్వధితినా "హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే" ఇత్యుల్లిఖ్య, గర్భముద్ధృత్య యదిజీవతిశిశుః "జీవతుమమపుత్రోదీర్ఘాయుత్వాయవర్చసే" ఇతితమభిమన్త్ర్య, హిరణ్యశకలమన్తర్ధాయ జలేనాభిషిచ్య గ్రామంనీత్వా "యస్తేస్తనశ్శశయః" ఇతిమన్త్రేణ స్తనం ప్రదాప్య సురక్షితంకృత్వా శ్మశానంగత్వా తమదరే "శతాయుధాయ - యేచత్వారః - గ్రీష్మోహేమన్తః - ఇదువత్సరాయ - భద్రాన్నశ్శ్రేయః" ఇతిపఞ్చభిః, "ప్రయాసాయస్వాహా - ప్రాణాయస్వాహా - వ్రాహ్నైస్వాహా" ఇత్యనువాకత్రయేణ ప్రతిస్వాహాకారం షడ్వింశతిభిశ్చహుత్వా, సూచ్యాసూత్రేణ జఠరంసన్ధాయ మృద్భస్మకుశగోమూత్రసహితైర్జలైస్సంస్నాప్య వస్త్రేణాచ్ఛాద్య చితిమారోప్య అష్టకాధేనుం నీలధేనుంభూమిధేనుంచ దత్వోత్తరం కర్మకుర్యాత్। యదిశిశుర్మృతస్స్యాద్ఘృతేనాభ్యజ్యాలఙ్కృత్య తస్యాఃపాదప్రదేశే వ్యాహృత్యానిఖనేత్.

రజస్వలాసూతికయోర్మరణే బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య శుద్ధజలైఃపఞ్చగవ్యేన కుశోదకేనచ పృథక్పృథక్ స్నాపయిత్వా "యదంతియచ్చ" ఇత్యాదిభిస్సప్తభిః "కయానశ్చిత్ర - ఆపోఅస్మాన్" ఇతిద్వాభ్యాం, "ఆపోహిష్ఠా" ఇతితిసృభిః "హిరణ్యవర్ణాః" ఇతిచతసృభిః, "పవమానస్సువర్జనః" ఇత్యనువాకేన, "ఉదుత్తమమ్" ఇత్యాదివరుణసూక్తేన పురుషసూక్తాదిభిశ్చాభిమన్త్రితేన కుమ్భజలేనచ స్నాపయిత్వా పఞ్చగవ్యే[illegible]వస్త్రాన్తరేణాచ్ఛాద్య ప్రాణావత్యక్పృథక్[illegible]వా

రుణకృత్యం తీర్థకృత్యఞ్చకృత్వా "జాతవేదసే సునవామ - తామగ్నివర్ణామ్ - అగ్నే త్వం పారయా - విశ్వాని నః - ఘృతనాజితమ్" ఇతి పఞ్చభిః, "మనోజ్యోతిః" ఇత్యేతయా గాయత్ర్యా "భూరగ్నయే చ" ఇతి చతుర్భిః, "యోస్యకౌష్ఠ్య - యమం గాయ" ఇతి ద్వాభ్యాం చ హుత్వా సంస్కుర్యాత్.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే తృతీయః ఖణ్డః.

అథ పరిభాషా

సర్వత్ర ప్రేతకర్మణి స్నాత్వా ఆర్ద్రైకవస్త్రో ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రో బద్ధశిఖః పాదౌ ప్రక్షాల్య ద్విరాచమ్య పవిత్రపాణిర్బర్హిష్మాన్నైరముఞ్జాతో దర్భేషూపవిశ్య భగవన్తం ధ్యాత్వా త్రిః ప్రాణానాయమ్య హరిరోమిత్యుపక్రమ్య గోవిన్దం త్రిస్సఙ్కీర్త్య దక్షిణజానుస్థస్యోత్తానస్య సవ్యపాణేస్తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోర్మధ్యే అవాచీనస్య దక్షిణస్య పాణేరఙ్గుష్ఠరహితాశ్చతస్రోఽఙ్గులీర్న్యస్య స్వశేషభూతేనేత్యనుసన్ధాయ దక్షిణాఙ్గుష్ఠేన సవ్యాఙ్గుష్ఠం పరివేష్ట్య దేశకాల్యద్యపాయం తిథావిత్యన్తే భగవదాజ్ఞయా భగవత్ప్రీత్యర్థం భగవత్కైఙ్కర్యరూపమేతత్కర్మ కరిష్య ఇతి కరిష్యమాణం కర్మ సఙ్కల్ప్య తత్తత్కర్మకృత్యాఽన్తే చ పూర్వోక్తశ్లోకేనానుసన్ధాయ తత్తత్కర్మ సమాప్య భగవదర్పణం కుర్యాత్ । ఆద్యన్తయోర్మహాదనుగ్రహం కారయేత్ । ఉత్కిరణాదిశ్రాద్ధాన్తం ప్రాచీనావీతమ్, ఆచమన ప్రాణాయామ ప్రదక్షిణానువ్రజన నమస్కార శాన్తిహోమేభ్యోఽన్యత్ర । దక్షిణాగ్రైరయుగ్మైర్దర్భైర్దక్షిణాముఖః పితృతీర్థేన సర్వం కుర్యాత్ । సఙ్కల్పావాహనాదౌ తత్తల్లిఙ్గం తత్తద్విభక్తికం గోత్రం నామ చ కీర్తయేత్ । గోత్రాపరిజ్ఞానే కాశ్యపగోత్రమ్, నామాపరిజ్ఞానే "పృథివీషదన్తరిక్షసద్దివిషత్" ఇతి పితృపితామహప్రపితామహానాం నామాని బ్రూయాత్.

దేవతాన్తరభజనరహితానాం భగవత్ప్రపన్నానాం బ్రహ్మవిదామేవ బ్రహ్మమేధః, ఏతేషామన్యేషాం చ పితృమేధః । ఆరణ్యక తృతీయచతుర్థప్రశ్నౌ బ్రహ్మమేధపితృమేధౌ । పితృమేధమన్త్రైర్బ్రహ్మమేధమన్త్రైశ్చ యాః క్రియాస్తేషు బ్రహ్మమేధః, పితృమేధమన్త్రైరేవ యాః క్రియాస్తేషు పితృమేధః । బ్రహ్మమేధేఽపి సంవేశనాది కేషుచిత్కార్యేషు సబ్రహ్మమేధ

స్త్రీః, పితృమేధమన్త్రైరేవ తాని కర్మాణి క్రియంతే । జ్ఞాతీనాం మధ్యే సర్వైః కనిష్ఠక పూర్వం తతో జ్యేష్ఠానుక్రమమ్, జ్యేష్ఠో వా కనిష్ఠో వా కర్తా “ సర్వేషాం వశ్యాత్ ” ఇతి సర్వత్ర కనిష్ఠపూర్వకక్రమః.

పిత్రాదేస్స్వసూత్రేణ ప్రేతక్రియాః కుర్యాత్, మాతామహాదేస్తు తత్తత్సూత్రేణ, తత్తత్సూత్రవిదభావే తత్తచ్ఛాఖీయసూత్రేణ, తదభావే బోధాయనసూత్రేణ, సర్వాభావే యేనకేనచిత్సూత్రేణ కుర్యాత్ । యేన సూత్రేణ వివాహః కృతస్తేనైవ శ్రాద్ధాదిక్రియాః కుర్యాత్ । స్వసూత్రవిదభావే త్వేవమేవ । సర్వేషాం స్వసూత్రేణైవ సపిణ్డీకరణం కార్యమ్.

అథ బ్రహ్మమేధః.

ప్రాణసంశయే కర్తా గోమయేనోపలిప్తాయాం భూమ్యాం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భానాస్తీర్య తేషు ముమూర్షుం దక్షిణాశిరసం శాయయిత్వా. “ ఆయుషః ప్రాణం సన్తను ” ఇత్యనువాకం తస్య దక్షిణకర్ణే జపేత్ । బ్రహ్మమేధే తు “ బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం - భృగుర్వై వారుణిః ” ఇత్యనువాకౌ చ జపేత్ । మృతే జ్ఞాతయః కేశాన్ ప్రకీర్య సవ్యమూర్ధ్వస్వం సేచుచ పాంసూన్ ప్రక్షిప్య త్రిస్సవ్యాన్ జఙ్ఘామాకాభిఘ్నానాః ప్రహత్య ప్రేతంస్మృతే నాభ్యర్చ్య సంస్నాప్య భగవదనుయుక్తవస్త్రగన్ధపుష్పాద్యైరలఙ్కుర్యుః । అథ కర్తా స్నాత్వా సంస్కారకరణే స్వస్యయోగ్యతాసిద్ధ్యర్థం సప్తపఞ్చత్రీన్ వా కృచ్ఛ్రాన్ కృత్వా మృతస్య సోదరాణాం బ్రహ్మయజ్ఞపాత్రం సభాయాం నిధాయ ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య తైరనుజ్ఞాతః, అముకగోత్రస్యాముకశర్మణోఽముకం ప్రేతమముకాగ్నినా పైతృమేధికేన విధినా బ్రహ్మమేధవిధినా వా సంస్కరిష్యామీతి సఙ్కల్ప్య దక్షిణాపన్నమున్నిఖ్యాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ప్రజ్వాల్య పరిస్తీర్యాజ్యం దర్విం చ సంస్కృత్య ప్రదక్షిణం పరిషిచ్యాగ్నేరుపస్థాప్య దర్భేషు “ సర్వస్య ప్రతిశీవరి ” ఇతి దక్షిణాశిరసం ప్రేతం శాయయిత్వా ప్రేతేనావ్యరిష్టః “ పరేయువాంసమ్ ” ఇతి, “ చిత్తిస్స్రుక్ ” ఇత్యాదిభిష్షడ్భిరనువాకైశ్చ ప్రతిప్రాహం నారం హుత్వా హస్తాఙ్గుష్ఠౌ పాదాఙ్గుష్ఠౌ చ పృథక్ పృథక్ శ్వేతసూత్రేణ బధ్వా శిరసి నళదమాలాం నాబధ్య ఆసన్యాముత్తానం నిపాత్య “ ఇదం త్వా వస్త్రమ్ ” ఇతి పత్తో దశేనాఖణ్డితేన నవవస్త్రేణాచ్ఛాద్య పూర్వధృతవస్త్రం “ అపైతమాహ ” ఇతి

ధృత్వాఽఽచామేత్తద్వస్త్రమాజరసమహశ్శేషం రాత్రిశేషం వా వసి । పూర్వం ప్రతిష్ఠితేఽగ్నౌ జీవతణ్డులం చరుం శ్రపయిత్వా “ఇమాయునజ్మి” ఇతి వాహకాననుమన్త్ర్య త్రైరాదీయమానం ప్రేతం “పూషా త్వేతశ్చ్యావయతు” ఇతి, “భగ్నాసః” ఇత్యనువాకేన చానుమన్త్రయేత । అగ్రేఽగ్నిం ప్రస్థాప్య తత్పశ్చాత్సమ్మృక్తశిఖకతాంగచ్ఛేత్తతశ్శిలాస్తులాంశ్చరుం పలాశశాఖాలోష్టాని హిరణ్యశకలానాజ్యం పాత్రాణి దర్భాన్సౌక్షణనాస్త్రనస్సికతా ఉదకుమ్భంచ ప్రస్థాపయేత్ । తతో వాహకానిపిఽనోపతానినశ్చ గ్రామానభిముఖం ప్రేతం నిష్క్రామేయుః । జ్ఞాతయో జ్యేష్ఠక్రమేణ పశ్చాద్గచ్ఛేయుః । అన్యే యథేష్టం పశ్చాదేవ గచ్ఛేయుర్నాగ్రే పార్శ్వయోః । ప్రేతాగ్నిసమ్భారతృణకాష్ఠాని బ్రాహ్మణైరేవ హారయేన్న శూద్రైః । గ్రామశ్మశానయోరన్తరం మార్గం చతుర్ధా కృత్వా ప్రథమస్య చతుర్థాంశం గత్వా దక్షిణాశిరసం ప్రేతం నిధాయ తస్య దక్షిణతో లోష్టేషు చరుం ప్రతిష్ఠాప్య స్థాలయోర్ద్వేధా కేశాన్విభజ్య దక్షిణాన్కేశాన్బద్ధ్వా సవ్యాన్విస్రస్య దక్షిణానూరూనాఘ్నానా అధోవస్త్రాణ్యాధూన్వానాః కనిష్ఠపూర్వాః “అపనశ్శోశుచదఘమ్” ఇతి ప్రేతం త్రిః ప్రదక్షిణం పరీత్య సవ్యాన్కేశాన్బద్ధ్వా దక్షిణాన్విస్రస్య సవ్యానూరూనాఘ్నానా అవధూన్వానాః త్రిః ప్రసవ్యం పునః “అపనశ్శోశుచదఘమ్” ఇతి త్రిః ప్రదక్షిణం పర్యుః । తతో మేక్షణేన చరోస్తృతీయాంశం లోష్టేషు నిరుప్య ప్రక్షిప్య మేక్షణేన లోష్టాని చ మథ్య త్రిః ప్రశ్రయేత్ । తతో వాహకాః ప్రేతం నిష్క్రామయేయుః । త్రైరాదీయమానం ప్రేతమ్ “పూషేమా ఆశాః” ఇతి, “భగ్నాసః” ఇతి చానుమన్త్ర్య అవశిష్టాంశత్రయస్య మార్గస్య చతుర్థాంశం గత్వా ప్రేతనిధానాదిపూర్వవత్కృత్వా తత ఆదీయమానం ప్రేతమ్ “ఆయుర్విశ్వాయుః” ఇతి, “భగ్నాసః” ఇతి చానుమన్త్ర్య పునరవశిష్టస్య మార్గస్య చతుర్థాంశం గత్వా ప్రేతనిధానాదిపూర్వవత్కృత్వా చరుస్థాలీం కపాలేషు యథోదకం నతిష్ఠేత్తథా భిత్త్వా తత ఆదీయమానం ప్రేతమ్ “ఆయుర్విశ్వాయుః” ఇతి, “భగ్నాసః” ఇతి చానుమన్త్రయేత । తతో వాహకాః ప్రేతం శ్మశానం నీత్వా దహనదేశస్య పశ్చాద్భాగే నిధాయ కర్త్రా సహ ఉదీచీం దిశం గచ్ఛేయుః । గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే శవాగ్నేరన్యతరస్య వా పతనే ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రంకృ

త్వా "పరేయువాంసమ్" ఇతి ప్రేతాహుతిమారభ్య పునః కర్మ కుర్యాత్। ఏకదేశపతనే తు తదుద్ధృత్య యోజయేత్.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే చతుర్థః ఖణ్డః

—ooo—

తతః కర్తా ప్రత్యేత్యోపగామేధ్యాఽన్యదాహరహితశ్మశానదేశమార్ద్రయా పలాశశాఖయా శమీశాఖయా వారణశాఖయా వా తాసామభావే బహుపర్ణయా యయాకయాచిచ్ఛాఖయా "అపేతవీత" ఇతి సంహితాపాఠేన సంమృజ్య దక్షిణతశ్శాఖాం నిరస్యాప ఉపస్పృశ్యోద్ధృత్యావోక్ష్య హిరణ్యశకలమవధాయ దర్భాన్ సంస్తీర్య దక్షిణాగ్రైర్వ్యాయామః ఊర్ధ్వబాహు[illegible]దేశోఽధశ్చ దక్షిణాప్రాచీం చితిం కృత్వా తత్పూర్వస్తాదగ్నిం నిధాయ అగ్నిం చితిం చ సహ వా పృథగ్వా పరిస్తీర్య అగ్నేర్దక్షిణతో దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు దర్వీమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీపాత్రం చ దక్షిణాప్రాగ్రైకైకశస్సాదయిత్వా రజ్జుం ఛిత్త్వా ఆసన్యాపైకైకం వంశమపనీయ యథా రజ్జుషు ప్రేతశ్శయీత తథా కృత్వా పవిత్రేణ ప్రోక్షణీముత్పూయ అఙ్గుష్ఠబద్ధనసూత్రే భిత్త్వా ప్రేతం పాత్రాణి చితిం చ ప్రత్యేకం ప్రోక్ష్య ఆజ్యం దర్వీం చ సంస్కృత్య "సువర్ణం హస్తాత్" ఇతి "దేవస్య త్వా" ఇత్యనువాకేన చ సప్తభిరనువాకైః ప్రత్యనువాకం సువర్ణేన ప్రేతస్య హస్తం సంమృజ్యాత్। తత్ప్రకారస్తు "దేవస్య త్వా" ఇత్యాది "దేవి దక్షిణే" ఇత్యన్తే "అగ్నయే హిరణ్యమ్" ఇత్యాది। ద్వితీయే తు "దేవి దక్షిణే సోమాయ వాసః - గ్నాస్త్వాకృన్తన్నపసస్త్వాతన్వత వరూత్రయస్త్వావయన్ - తేనామృతత్వమశ్యామి" ఇత్యాది। అన్త్యే అనువాకే తు "దేవి దక్షిణే వైశ్వానరాయ రథమ్ - వైశ్వానరః ప్రత్నథా నాకమారుహత్" ఇతి వాక్యచతుష్టయాన్తే "తేనామృతత్వమశ్యామ్" ఇత్యాది। తేనామృతత్వమశ్యామిత్యాది ప్రతిగృహ్ణాత్వన్తం సర్వత్ర సమానమ్। తతః ప్రేతం దక్షిణాశిరసముత్తానం చిత్యామారోప్య సప్తవ్యాహృతీర్మనసాధ్యాయన్ సువర్ణశకలానాజ్యబిన్దూన్వా ఆస్యనేత్రశ్రోత్రఘ్రాణేషు దక్షిణసవ్యేషు క్రమాత్ సువర్ణం ఘర్మ ఇత్యనువాకేన నిక్షిపేత్। సువర్ణం ఘర్మమిత్యాస్యే, బ్రహ్మేన్ద్రమితి దక్షిణనేత్రే, శతం నియుత ఇతి సవ్యే, సువర్ణం కోశమితి

దక్షిణేకర్ణే, ఇన్ద్రోరాజేత్యనువాకశేషేణ సవ్యే కర్ణే, పునశ్చేన్ద్రోరా
జేతి దక్షిణేఘ్రాణే, తేనైవ సవ్యేఘ్రాణేచ వినిక్షిపేత్। అథవా సువర్ణం
ఘర్మమిత్యనువాకాన్తముక్త్వా పూర్వోక్తస్థానేషు క్రమాన్నిక్షిపేత్। పిత్ర్య
మేధేషు సప్తవ్యాహృతీర్ధ్యాయన్ పూర్వోక్తస్థానేషు తూష్ణీంనిక్షిపేత్। అ
థాజ్యంముఖేనినీయ పాదప్రభృతి ముఖాన్తం సన్తతం శేషంనినీయ దక్షిణ
తఃపాత్రం నిరస్య దధిమధు తిలఘృత తణ్డులాన్ నాస్యేదత్త్వా ఆదిత్యాభిము
ఖంస్థిత్వా "మైనమగ్నే విదహః - శృతంయదా" ఇతిద్వాభ్యామ్ "జ్యో
తిష్మతీన్త్వా సాదయామి" ఇత్యనువాకేనచ జ్వలదుల్ముకేనోపసిదహేత్।
తతోనిరవశేషమగ్నిమప్రదక్షిణం ప్రాగాదిక్రమేణ నిక్షిప్య "సూర్యన్తే
చక్షుః" ఇతి "సహస్రశీర్షా - అగ్న్యయస్మయ్యాగతః" ఇత్యనువాకా
భ్యాంచ ప్రేతముపస్థాయ ఉదకస్థమగ్నింయాజ్ఞస్త్రైగశాస్త్రైస్తులసీకాష్ఠైశ్చప్ర
జ్వాల్య చితేః పశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖఃస్థిత్వా "యఏతస్యపథోగోప్తారః" ఇ
తినవభిః "ప్రయాసాయస్వాహా" ఇతిద్వాదశభిశ్చ ప్రతిస్వాహాకారం
హుత్వా ఆజ్యస్థాలీం దర్వీంచాగ్నౌ ప్రహరేత్। నవాగ్నిం దహేత్। శ్మ
శానవాసిభ్యశ్శ్మశానపాలేభ్యశ్చ దిక్ష్వష్టస్వవత్సరికదేశం పరిత్యజేత్। అథా
గ్నేః పశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖముపవిశ్య "ప్రకేతున" ఇతినవభిరృగ్భిః "హ
రింహరన్తమ్" ఇత్యనువాకేన షడ్భిరృగ్భిశ్చాహుతీర్హుత్వాపాయబలిగన్తస్యా
చిత్తస్సరయోశ్చ పృష్ఠేన పస్మినియమోశ్చస్థానే ప్రమాణం ప్రణవము
క్త్వా తేషోత్తరార్ధ్యం సద్యోమైకస్వరేణ శంసేత్। తతశ్చితేః పశ్చాద్ద
క్షిణోత్తరతోదిక్షు శ్రీగర్తాన్ ఖాత్వా తేషు సప్తసికతాశ్చ ప్రకీర్య
కుమ్భజలేన పూరయిత్వా తేషుజ్ఞాతయస్స్నానపూర్వమ్ "అశ్మన్వతీరేవ
తీః" ఇతి "ఆప్యాయస్వసమేతు" ఇత్యనువాకేనావగాహ్య గర్తా
నాం పశ్చాత్పలాశశాఖే శమీశాఖేవా దక్షిణోత్తరే ప్రతిష్ఠాప్య తయో
రగ్రేదర్భమయ్యాబలయా రజ్వా తోరణమవబధ్వా తయోర్మధ్యే "య
స్మై దేవస్య" ఇతినిర్గచ్ఛేయుః। పశ్చాద్గచ్ఛన్గర్తా "యద్దైవ్యదేవస్య"
ఇతిమన్త్రం జపిత్వా "యారాష్ట్రాత్పన్నాత్" ఇతిమన్త్రేణ భూ
మౌప్రతిష్ఠితే శాఖే ఉద్ధృత్య రజ్జుం ఛిత్వా దక్షిణస్యాం నైరృత్యాంచ
దిశి పృథక్పృథక్పరిత్యజేత్। తతోజ్ఞాతయః "ఉద్వయంతమసస్పరి" ఇతి,

“ తరణిః ” ఇత్యనువాకేన చాదిత్యముపస్థాయ శ్మశానమనవేక్షమాణా ఉద
కాన్తం గత్వా కేశాన్ప్రకీర్య మూర్ధన్యం సేషు చ పాంసూనోప్య “ ధా
తా పునాతు ” ఇత్యేతయా “ ఈయుష్టే యే ” ఇత్యనువాకేన చ ప్రవాహో
దకేన స్నానం కుర్యుః । యద్యజ్ఞాతయః ప్రేతం వహేయుస్తైస్సభాం ప్రద
క్షిణీకృత్య ప్రణమ్యానుజ్ఞాప్య దివా చేదానక్షత్రోదయాద్రాత్రౌ చేదాసూ
ర్యోదయాద్గ్రామాద్బహిర్వసిత్వా పఞ్చగవ్యం ప్రాశ్య కృచ్ఛ్రపాదం చరే
యుః, జ్ఞాతయశ్చేద్బహిర్గ్రామే స్నానమాత్రం కుర్యుః । శృఙ్గిదంష్ట్ర్యాదిభిర్మారి
త శవస్పర్శే వహనదహనాదికర్తారో జ్ఞాతయః కృచ్ఛ్రమజ్ఞాతయః కృచ్ఛ్రత్ర
యం చ కుర్యుః । పర్యుషిత రజస్వలా సూతికా గర్భిణీప్రేతవహనే బ్రాహ్మ
ణాననుజ్ఞాప్య పఞ్చగవ్యం ప్రాశ్య గోగ్రాసం దత్వా యథాశక్తి సహస్రా
దన్యూనం గాయత్రీం జప్త్వా పుణ్యాహం వాచయిత్వా తేన జలేనాత్మానం
ప్రోక్ష్య నూతనముపవీతం ధృత్వా పురాతనం పరిత్యజేత్, బహిర్వాస ఉ
భయోస్సమానః । యతిస్త్రీనాథప్రేతవహనే సద్యశ్శుద్ధిర్మహాఫలం చ । అ
నుగన్తారో వాహకాశ్చ త్రయోదశవారం నిమజ్యాగ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం
ప్రాశ్య శుష్కవస్త్రం సప్తవారాహతవస్త్రం వా పరిధాయ పునస్స్నాత్వా
ప్రాణాయామాన్షట్కుర్యుః । ఘృతాగ్న్యభావే అనాథానాథాఽనుప
నీతానాం వహనే అనుగమనే వా సవ్యాహృత్యా గాయత్ర్యా దశవారమ
భిమన్త్రితం జలం చుళకేన పిబేయుః । స్త్రీషు స్నాత్వా బాలైస్సహ గ్రా
మం ప్రవిష్టాసు దాహకేన వినాఽనుగన్తారో గ్రామం ప్రవిశేయుః । కపాలద
హనాత్పరం సపిణ్డానాం ధూమదర్శనాత్పరమనుగన్తౄణాం సమాప్తేక
ర్మణ్యనారబ్ధే వాఽన్యేషాం స్నానమ్ । శ్మశానం గత్వాఽస్నాత్వా గ్రామం
న ప్రవిశేయుః । అలఙ్కృతస్యోహ్యమానస్య వా ద్విజప్రేతస్య దర్శనే సచేల
స్నానం శూద్రప్రేతస్య దర్శనే ఆచమనమ్ । శవస్పృష్టియుక్తో యది విణ్మూ
త్రే విసృజేత్తదా శ్రోత్రాచమనం కృత్వా స్నానానన్తరమాచామేత్ । మృత
స్య బన్ధుభిస్సహ పరిదేవనే అనుగమనే వా కృతే తదహోరాత్రం శ్రాద్ధ
భోజన జప హోమాదీన్న కుర్యాత్ । దివా చేత్పూర్వం రాత్రౌ చేచ్ఛ
ర్వరీం దృష్ట్వా ఘృతం ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా కర్మ కుర్యాదిత్యేకే, తథా
పి దేవతారాధనం శ్రాద్ధభోజనం చ వర్జయేత్ । సఞ్చయనాత్పూర్వం పరి

దేవనే స్నాయాత్తమూర్ధ్వనూదకాహోదాచామేత్ । అనుగమనేతు పత్నీ స్నాత్వా బ్రాహ్మణేభ్యో యథాశక్తిదక్షిణాం దత్త్వా తైరనుజ్ఞాతా ప్రీతి సిగ్ధ్వా తైరుపవీజ్య శ్మశానం గత్వా చితిగతం భర్తారం ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య చితిమారుహ్య భర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే శయీత, తతః కర్తా తామ్ "ఇయం నారీపతిలోకమ్" ఇతి శాయయిత్వా హిరణ్యశకలనిధానాదిక్రియాః కుర్యాత్ । దమ్పత్యోరన్యతరదహనాత్పూర్వం శ్మశానాగ్నినా శాస్త్రార్థం వా అన్యతరమరణే అనుమరణేవ చరు చితికుణ్డసఞ్చయన ప్రదక్షిణాప సవ్యారోపస్థాన శాన్తిహోమాను మాసికాబ్దికాది సహైవ, హస్తసన్న్యస్తన హిరణ్యశకలనిధాన నగ్నప్రచ్ఛాదన పాషాణనాశ [illegible] దశకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధ వృషోత్సర్జన షోడశ సోదకుమ్భశ్రాద్ధాని, ఏకోద్దేశేనా సికాబ్దికానిచ పృథగేవ । ఏకోద్దిష్ట సపిణ్డీకరణేచ ప్రేతహోమాగ్నినిష్పాదన త్రివరణ పిణ్డాగ్రపృథక్, పతిమోక్షస్య సకాదిమృత్యు [illegible] హోమాను పిత్రే సమ విష్ణువరణ పిణ్డప్రదానాది సహైవ । పిత్రోర్మాతృపత్న్యో పుత్రపౌత్రభ్రాత్రా తత్పుత్రస్నుషా స్వసౄణాం మధ్యే ద్వయోర్బహూనాం వా ఏకస్మిన్దినే మరణే పిత్రాద్యుక్తక్రమేణ సంస్కారాదిక్రియాః కృత్వా పితుర్ద్వాదశదినే మాతుస్త్రయోదశదినే పత్న్యాదీనాం ప్రపక్షే సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్, ఏతేభ్యోఽన్యేషాం బహూనామేకదినమరణే మరణక్రమేణ క్రియాః కుర్యాత్ । పిత్రాదీనామన్యేషాం చైకదినమరణే పిత్రాదీనాం పూర్వోక్తక్రమేణ సపిణ్డీకరణం కృత్వా తదన్యేషాం పశ్చాత్తన్మాసికైస్సహ సపిణ్డనం కుర్యాత్ । పితురాశౌచమధ్యే మాతృమరణే త్రిపక్షే పృథగ్దినే పితుస్సపిణ్డీకరణం మాతుః పశ్చాత్సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్, మాతురాశౌచమధ్యే పితుర్మరణే పితుర్ద్వాదశదినే మాతుస్త్రిపక్షే సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । రాత్రౌ నవనాడికాసు బ్రాహ్మణేభ్యో యథాశక్తి దత్వా ప్రణమ్య చానుజ్ఞాప్య దాహోదక పిణ్డదానం వపనం చ కుర్యాత్, పుత్త్రేతరే పరేద్యుర్వపనం కారయేయుః.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే పఞ్చచతుఃఖణ్డః.

అథ కర్తా త్రయోదశ వారణి సఙ్గనపునస్స్నానానన్తరం కర్తా మపరిధాయ ఆత్వా పూర్వవత్స్నాత్వా ఽఽర్ద్రవాసాః కనిష్ఠపూర్వం గ్రామం ప్ర

విశ్య గృహద్వారే అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య నగ్నప్రచ్ఛాద
నశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య దశదినపర్యాప్త తణ్డులపూర్ణం వస్త్రవే
ష్టితం కుమ్భం తదుపరి ఘృతపూర్ణం సహిరణ్యం కాంస్యపాత్రం నిధా
య జలపాత్రసహిత దక్షిణాతామ్బూలసహితమిదం నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రా
ద్ధం తుభ్యమహం సంప్రదదే ఇతి కులీనాయ శ్రోత్రియాయ దత్త్వా నిమ్బప
త్రాణి విదశ్య ఆచమ్య అగ్నిముదకం గోమయం గౌరసర్షపం గాం దూర్వాం
ప్రవాళమక్షతాన్ తైలమశ్మానమృషభం చ స్పృష్ట్వా గోమయోపలిప్తం సం
మృష్టం సప్రదీపం గృహం ప్రవిశ్య యస్మిన్ దేశే ప్రాణోత్క్రాన్తి
స్తం దేశం గోమయేనోపలిప్య తత్ర స్వార్ద్రాక్షతతణ్డులానుదకమిశ్రాన్ ప్ర
కీర్య స్వస్వగృహ్యోక్తగృహశాన్తిం శేషవిశేషం వాస్త్వితి తం దేశమభిమృశ్య గృ
హద్వారస్య దక్షిణే వామే వా పార్శ్వే కుణ్డం ఖాత్వా ప్రత్యగ్ద్వారాం దక్షి
ణద్వారాం వా కుటీం కృత్వా స్థలం కృత్వా నవం వాసస్తిలాన్ దర్భాన్ కుం
భం చ సఙ్గృహ్య తీర్థం గత్వా హస్తపాదౌ చ ప్రక్షాళ్య వస్త్రం సంశోధ్య
స్నాత్వా స్థలే కుణ్డం ఖాత్వా అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య వా
సఉదక తిలోదక ప్రదానార్థం పాషాణస్థాపనం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య దర్భ
వేష్టనం పాషాణం కుణ్డే నిధాయ అస్మిన్నముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతాత్ర
యాహీతి ప్రేతనామావాహయేత్.

తతో గోత్రిణో యుజః శిష్టప్రక్షాలనం కృత్వా తదుపరి వాపయిత్వా స్నాత్వా
ముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య వాసఉదక తిలోదక ప్రదానాని కరి
ష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ఏకవాససో దక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్జ్యోత్తీర్య సవ్యం
జాన్వాచ్య అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైతద్వాసఉదకం ద
దామీతి త్రిరుక్త్వా సకృత్ సవ్యం నవం వాసస్సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాం
కుణ్డేపీడయిత్వా పునరేవం నిమజ్జ్య వాసః పీడయిత్వా పునరప్యేవం నిమ
జ్య వాసః పీడయేయుః । అశక్తా యుగపదేవ త్రిర్నిమజ్య త్రిర్వాసః పీడయే
యుః । అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైతత్తిలోదకం దదామీతి త్రీం
స్తిలోదకాఞ్జలీన్ దద్యుః.

అథ కర్తా పూర్వోక్తప్రకారేణ సఙ్కల్ప్య వాసఉదకతిలోదకాని
దద్యాత్ । ఏవమహరహరాదశాహాజ్జ్ఞాతయః కర్తా చ త్రిర్వాసఉదకం ద

త్వా పూర్వపూర్వదివాముత్తరోత్తరదినే ష్వేవైకైకాధికాం స్తిలోదకాఞ్జలీన్
దద్యుః । అథకర్తా స్నాత్వా జలపూర్ణకుమ్భమాదాయ గృహం గత్వా స్వ
యమేవ చరుం శ్రపయిత్వాఽభిఘార్యోద్వాస్య పునరభిఘార్య అముకగో
త్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య వాసఉదక పిణ్డబలిప్రదానార్థం పాషాణంస్థాప
నంకరిష్యఇతిసంకల్ప్య పూర్వఖాతకుణ్డే దర్భైస్సంవేష్టితం పాషాణం స్థాప
యిత్వా తస్మిన్పూర్వవత్ప్రేతమావాహ్య దక్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వా
చ్య త్రిర్వాస ఉదకం దత్వా అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్యాద్య
ప్రథమేఽహని పిణ్డబలిప్రదానం కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య కుణ్డస్య దక్షిణతోఽప
శ్చాద్వా దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు మార్జయితాం మమపితా ప్రేతఇతి తిలో
దకముత్సృజ్య ఫలమూలగుడశాకదధిక్షీరఘృతేషు యద్యత్తద్దినం లభ్యతే
తేనసహ తిలమిశ్రమశ్వఖురప్రమాణం పిణ్డమఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం బలిం చా
ముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయైతం పిణ్డం దదామీతి దర్భేషు దత్వోపస్థా
యాఞ్జలిం బద్ధ్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతిష్ఠ ఏతం బలి
ముపతిష్ఠేత్యుపస్థాయ గన్ధపుష్పధూపదీపాదీన్దత్వా చరుస్థాలీం ప్రక్షాల్య
తిలమిశ్రేణ తేనోదకేన పిణ్డమప్రదక్షిణం పరిషిచ్య శేషం పిణ్డోపరిప్లావ్య
వముత్సృజ్య అన్యేనాన్నేన వాయసేభ్యో బలిం దత్వా అప్సు దక్షిణాముఖ
ఆకాశే పిణ్డముత్క్షిపేత్ । అథాముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్యైకో
త్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాన్యామరూపేణకరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య అమాన్యేనదూనా
ణి ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాని శ్రోత్రియేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యస్సంప్రదద ఇతి తిలో
దకముత్సృజ్య త్రీణి శ్రాద్ధాని సదక్షిణాని బ్రాహ్మణేభ్యో దద్యాత్ । ఏవమహ
రహరాదశాహాద్వాస ఉదక తిలోదక పిణ్డబలిప్రదానాని కుర్యాత్ । యస్మిన్ది
నే యావన్తి తిలోదకాని తస్మిన్దినే తావన్త్యేకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాని దద్యాత్ ।

అథాముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య నవశ్రాద్ధమామరూపే
ణ కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య ఏతం నవశ్రాద్ధం యస్మై కస్మైచిచ్ఛ్రోత్రియా
య సంప్రదదే ఇతి తిలోదకముత్సృజ్య ప్రథమదినాద్యేకాదశ దినాన్తేషు
షట్సు విషమదినే ష్వేవైకైకం నవశ్రాద్ధం దద్యాత్ । కుణ్డోపరి శిక్యే మృ
న్మయే పాత్రద్వయే జలం క్షీరంచ నిధాయ అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేత
అత్రస్నాహీదం పిబేతి బ్రూయాత్ । ఏవం ప్రతిదినం నవం జలం క్షీరంచ

స్థాపయేత్ । దశమదినపర్యన్తం యథాఽస్థితి తథా ప్రథమదినే వా స్థాపయేత్ । కాకాది పక్షిస్పృష్టే విదీర్ణే వా పిణ్డే పునః పిణ్డం దద్యాత్ । తదన్యైరిక్తజన్తుభిశ్శ్వాశూద్రేణ వా స్పృష్టే కృచ్ఛ్రత్రయం కృత్వా పునః పిణ్డం దద్యాత్ । ఫలమూలాదికం ప్రథమదినే యద్ద్రవ్యం పిణ్డేన సహ దత్తం తద్ద్రవ్యం దశాహాన్తం దద్యాత్ । ద్రవ్యాలాభే చరుపాత్రవిపర్యాసే వా పూర్వదత్తపిణ్డబలీన్ పునర్దద్యాత్ । వాసోవిపర్యాసే పూర్వదత్తవాసఉదకాని, కుమ్భవిపర్యాసే పూర్వదత్తతిలోదకాని, గృహద్వారకుణ్డవిపర్యాసే పూర్వదత్తవాసఉదకపిణ్డబలిశ్రాద్ధాని, కర్తృవిపర్యాసే పూర్వదత్తవాసఉదకాదిశ్రాద్ధాన్తాని, తీర్థతీరకుణ్డవిపర్యాసే పూర్వదత్తవాసఉదకతిలోదకాని, తీర్థతీరకుణ్డస్థాపితపాషాణనాశే అన్యం పాషాణం "ఆయాతు దేవస్సుమనాభిః" ఇతి కుణ్డే స్థాపయిత్వా ప్రేతమావాహ్య "యమాయ సోమమ్" ఇతి లౌకికాగ్నౌ హుత్వా పూర్వదత్తవాసఉదకతిలోదకాని, గృహద్వారకుణ్డస్థాపితపాషాణస్య నాశే పూర్వవత్పాషాణాన్తరస్థాపనం హోమం చ కృత్వా పూర్వదత్తవాసఉదకాదీని శ్రాద్ధాన్తాని పునర్దద్యాత్ । పాషాణాన్తరే స్థాపితే నష్టపాషాణదర్శనే "యమేఇవయతమానే" ఇతి తచ్చ తత్రైవ స్థాపయేత్.

దేశవిప్లవే స్థాపితపాషాణం గృహీత్వా దేశాన్తరం గత్వా తత్ర తం స్థాపయిత్వా హోమం కృత్వా పూర్వదత్తవాసఉదకాదీని శ్రాద్ధాన్తాని పునర్దద్యాత్ । అథవా దశాహాన్తకృత్యమాకృష్య సమాప్య దేశాన్తరం గచ్ఛేత్.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే షష్ఠఃఖండః.

అథాఽస్థిసఞ్చయః

దహనదినాత్పరేద్యుర్వృతాహోద్దహనదినాద్వా చతుర్థదినే వా దశాహాత్సపిణ్డీకరణాద్వా పూర్వం విషమదినే వాఽస్థిసఞ్చయనం కుర్యాత్ । క్షీరముదుమ్బరశాఖామాజ్యం బృహతీఫలం నీలలోహితసూత్రే అశ్మనస్సికతాః కుమ్భౌ పలాశశాఖే చ సంగృహ్య జ్యేష్ఠక్రమేణ శ్మశానం గత్వా అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య అస్థిసఞ్చయనం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య క్షీరమిశ్రేణోదకేనోదుమ్బరశాఖయా "యా తే అగ్నిమమ్థా

ము" ఇతిపఞ్చభిః ప్రతిమన్త్రమస్థీన్యవోక్ష్య దహనదేశాద్దక్షిణతోఽగ్నా
రాన్నిరూహ్య ప్రజ్వాల్య పరిస్తీర్యాజ్యం దర్వ్యాం సంపూర్య పరిషిచ్య వా
రణేనాన్యేన వా పర్ణేన "అపసృజపునరగ్నే" ఇతి తిసృభిః ప్రతిమన్త్రం
హుత్వా అయస్మైరుదకుమ్భైకైకేన వా కుమ్భేనా శేషాణ్యస్థీన్యవోక్షేత్ ।
అథయస్యాః పునః ప్రమీతర్నస్యాన్తరం క్త్వా వా పాపిధవా వా ప్రేతస్య పత్నీ
వా సవ్యహస్తే నీలలోహితసూత్రాభ్యాం బృహతీఫలం బధ్వా సవ్యేన ప
దాఽశ్మానమాస్థాయ నేత్రే నిమీల్య సవ్యహస్తేనాఙ్గుళీభ్యాం దన్తాన్ శిరోఽ
స్థిచ "ఉత్తిష్ఠాతస్తనువమ్" ఇత్యాదాయ నేత్రే ఉన్మీల్య కుమ్భే నిధాయ
అంసాస్థిబాహ్వస్థిచ "ఇదన్తఏకమ్" ఇత్యాదాయ నిధాయ పార్శ్వాస్థి
శ్రోణ్యస్థిచ "పరఊతఏకమ్" ఇత్యాదాయ నిధాయ చ ఊర్వస్థిజఙ్ఘాస్థిచ
"తృతీయేనజ్యోతిషాసంవిశస్వ" ఇత్యాదాయ నిధాయ పాదస్థ్యాస్థ్యాని
"సంవేశనః" ఇత్యాదాయనిదధ్యాత్ । సర్వత్ర నేత్రే నిమీల్యాస్థీన్యాదా
య ఉన్మీల్య కుమ్భే నిదధ్యాత్ । తతః కర్తా సర్వాణ్యస్థీన్యాదాయ కుమ్భే ని
ధాయ భస్మాభిసమూహ్య శరీరాకృతిం కృత్వా ప్రేతస్య దుఃఖనివృత్త్యర్థం
పఞ్చగవ్యేనసిఞ్చేత్ "ఉత్తిష్ఠప్రేహి" ఇత్యస్థికుమ్భమాదాయ పలాశ
మూలే దర్భమూలే శమీమూలే వా గఙ్గాప్రవాహే పుష్కరప్రవాహే వా గ
ర్తం ఖాత్వా ఆజ్యేన గన్ధతోయేన వాస్థీని సేచయిత్వా గర్తే కుమ్భం నిధా
య మృద్భిర్గర్తం పూరయేత్, అథవా వస్త్రేణ కుశరజ్జ్వా చ కుమ్భం దృ
ఢం బధ్వా గఙ్గాతీర్థాదిమహానదీషు వా ప్రవాహేషు పుణ్యతీర్థేషు
వా ప్రక్షిప్య కుమ్భస్యోపరి జలే అఘమర్షణసూక్తం జపేత్ । కుమ్భనిధాన
దేశాత్పశ్చాద్దక్షిణోత్తరతో దిక్షు త్రీన్ గర్తాన్ ఖాత్వా స్నానాన్తం ప్ర
థమదినవత్కుర్యాత్ । శృఙ్గదన్తనఖాస్థిస్పర్శే అస్థని పఞ్చగవ్యేన
ప్రక్షాళ్య పఞ్చవింశతికృచ్ఛ్రాణి వింశతికృచ్ఛ్రాణి త్రింశత్కృచ్ఛ్రాణి
చక్రమేణకుర్యాత్ । సూకరసృగాల కుక్కుటసూతికా పక్షిభిశ్శవదేహభ
స్మాస్థిస్పర్శేఽనుశవదేహస్పర్శే చ పఞ్చగవ్యప్రక్షాళనం కృచ్ఛ్రత్ర
యం చ కుర్యాత్ । యద్యస్థిప్రవాహాభిమానం స్యాత్తద్భస్మ వా తద్దేశమృదం
వాఽస్థిస్థానే కృత్వా సఞ్చయనం కుర్యాత్ । యదిస దేశో నదీవా ప్రవాహో వా
స్యాత్తదా తత్రగత్వా సఞ్చయనమన్త్రాఞ్జపేత్

యదిశ్మశానాగ్నిర్నష్టస్స్యాత్తదాఽముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య శ్మశానాగ్నిసన్ధానం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య "అపహతా అసురాః - శన్నో దేవీః" ఇతి ద్వాభ్యాం గర్తమ్ప్రోక్ష్య "అయం తే యోనిః" ఇతి సమిధి శ్మశానాగ్నిం సమారోప్య "ఆజుహోత - ఉద్బుధ్యస్వ" ఇతి ద్వాభ్యాం లౌకికాగ్నౌ తాం సమిధమాధాయ ప్రజ్వాల్య పరిస్తీర్య ఆజ్యం దర్వీం చ సంస్కృత్య సమస్తసప్రదక్షిణం పరిషిచ్య "అయాశ్చాగ్నేఽసి" ఇత్యేతయా "అగ్నిర్హోతా" ఇత్యనువాకేన పఞ్చాహుతిం "బ్రాహ్మణ ఏకహోతా" ఇతి దశభిః "నానో జ్యోతిః - యస్య ఆత్మనో మిన్దా - పునరగ్నిః" ఇతి తిసృభిః "భూరగ్నయే - భూరన్నాయాగ్నయే - భూరగ్నయే చ" ఇతి ద్వాదశభిర్వ్యస్తసమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిః "అనాజ్ఞాతమ్" ఇత్యాదిభిశ్చ హుత్వా పూర్వవత్పరిషిచ్య తస్మిన్నగ్నౌ సఞ్చయనహోమం కుర్యాత్ .

దశమేఽహని సహాప్రేతస్య క్షుద్భవతి తన్నివృత్త్యర్థం నిత్యోదకపిణ్డదానోత్తరం ప్రభూతబలిం పశ్చాద్వా కుర్యాత్ । అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య మహాక్షున్నివృత్త్యర్థం ప్రభూతబలిప్రదానం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య కుణ్డస్య పశ్చాద్దక్షిణతో వా దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు పూర్వవత్తిలోదకముత్సృజ్య తేష్వముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ ఏతం ప్రభూతబలిం దదామి ఏతాని నానావ్యఞ్జనాని పృథుకాపూపఫలాన్యుపతిష్ఠన్త్విత్యుపస్థాయ తేషు పరిపూర్వవత్తిలోదకముత్సృజ్య తత్సర్వం పిణ్డవదప్సు నిక్షిప్య స్నాత్వాఽముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేత అస్మాత్పాషాణాముత్తిష్ఠేతి పాషాణముత్థాప్య వస్త్రేణాచ్ఛాద్య కుణ్డే యవాన్ ప్రకీర్య మృద్భిః పూరయిత్వా తత్కుణ్డేప్యేవం కృత్వా పాషాణద్వయం పిణ్డవదప్సు నిక్షిప్య స్నాయాత్ । తతో జ్ఞాతయః కర్తా చ సర్వాఙ్గవపనం కుర్యుః । దశమేఽహని శుక్రవారశ్చేద్జ్ఞాతయః పూర్వేద్యుః పుత్రాస్తు తస్మిన్నేవ దినే వాపయేయుః । ప్రతిదినముదకదానం కర్తుమశక్తా జ్ఞాతయో దశమేఽహని కనిష్ఠపూర్వకం సర్వాఙ్గవపనం కృత్వా త్రింశద్వా సఉదకాని పఞ్చసప్తతి తిలోదకాని దద్యుః । మాతుర్దశాహమధ్యే తద్ద్వితీయాయాం వా పితృమరణే న వపనమ్ , పితుర్దశాహమధ్యే తద్ద్వితీయాయాం వా మాతృమరణే వపనం కార్యమ్, మాతృదీక్షాన్తం కేశాన్ధారయేత్ । గర్భదీక్షామధ్యే మాతాపిత్రో

ర్మరణే మాతృపితృదీక్షామధ్యే పత్న్యాః ప్రసవేవ వాపయేత్తచ్చేచ్ఛయం కే
శాన్ ధారయేచ్చ । సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం పత్నీప్రసవేన వాపయేదిత్యేకే ।
ప్రపత్త్యాదిషు సపిణ్డీకరణే గర్భదీక్షాభావే తత్పూర్వం శుభదినే వాపయే
త్ । మాతాపిత్రోర్మరణాబ్దే పత్న్యాం గర్భిణ్యాంచ ఆహితాగ్నేర్నకేశ
శ ధారణమిత్యేకే । వివాహదీక్షామధ్యే మాతాపిత్రోర్మరణే వాపయేన్నత
దన్యమరణే । జ్యేష్ఠభ్రాతృపితృవ్యమాతామహాదీనాం సంసర్గాత్ పక్షా
పాక్షౌ రాత్రిభోజనతాంబూలమైథునాది వర్జయేత్ । మాతాపిత్రాచార్యస్వ
పత్నీనాం యస్మిన్కాలే మరణం తదూర్ధ్వం పరేద్యుస్తత్కాలాత్పూర్వం
భోజనం నకుర్యాత్ । మాతాపిత్రోర్మృతాహాదివత్సరాన్తం సపిణ్డీకరణా
న్తం వా తైలాభ్యఙ్గక్షారలవణతాంబూలమధుకాంస్యభోజనపరాన్న
ధృగణనదన్తధావన ద్విభుక్తిప్రతిగ్రహాగన్ధపుష్పానులేపన ఖట్వాదిశయ
నాని వర్జయేత్ । అల్పంభుఞ్జీతాధశ్శయీత । మైథునంఋతుకాలేఽపి వ
ర్జయేత్ । మైథునేకృతే పితరో రేతఃకర్దమే నిమజ్జన్తి రేతః పిబన్తి
చ । మైథునేకృతే కృచ్ఛ్రమ్, పుత్రోత్పత్తౌ కృచ్ఛ్రత్రయమ్, గర్భధారణే
బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తం కార్యమిత్యేతైర్నియమైస్సహ పుత్రాణాం కేశ
ధారణమ్ । జ్యేష్ఠస్యైవేత్యేకే । నియమైర్వినాపీత్యన్యే । అబ్దికాదూర్ధ్వం
శుభేమాసే శుభేదినే వపనమ్ । జ్యేష్ఠపత్న్యాం గర్భిణ్యాం కనిష్ఠపత్న్యాః
ప్రసవేనవపనమ్ । కనిష్ఠపత్న్యాం గర్భిణ్యాం జ్యేష్ఠపత్న్యాః ప్రసవే వాప
యేత్ । జ్యేష్ఠానాం జ్ఞాతీనాం తత్పత్నీనాంచ మరణే కనిష్ఠైర్వపనం కా
ర్యమ్ । అసన్నిధానే నేత్యేకే । దశాహాతిక్రమే పితృమాసచతుష్టయేన కా
ర్యమిత్యన్యే । తత్రాపి శుభేమాసేదినేచ కార్యమిత్యపరే । జ్యేష్ఠభ్రాతృ
పితృవ్యమాతామహ మాతులశ్వశురాచార్య తత్తత్పత్నీనాం పితృష్వసృపి
తృష్వసృ జ్యేష్ఠస్వసృ సపత్నీమాతౄణాం మరణే వాన్తర్యాగ తత్ప్ర
తియోగీ వాపయేత్ । అన్తర్యాగేపి సంసర్గాచ్చేద్వాపయేత్ । పత్నీమర
ణాత్పరం తత్పిత్రోర్మరణే నవపనమ్ । తస్యాః పుత్రః పుత్రీ వాఽస్తి చేద్వపనం
కార్యమ్ । అశుభనక్షత్రే క్షౌరే కృతే పునశ్శుభనక్షత్రే క్షౌరం కారయేత్ ।
శిరసి కృకలాసపతనే దగ్ధేషు వా కేశేషు పఞ్చగవ్యేన కేశాన్ ప్రక్షాళ్య వా
పయేత్ । పితాపుత్రౌ భ్రాతరౌచ ఏకస్మిన్దినే క్షౌరం శ్రాద్ధభోజనంచన

కుర్యాతామ్ । యస్మిన్మాసే పిత్రాదీనామాబ్దికం మాసికం వా కరోతి తస్మిన్మాసే
తత్ప్రతేర్వా క్షౌరం పరాన్నం చ వర్జయేత్ । గర్భిణ్యా మాసత్రయాదూర్ధ్వం
క్షౌరం శవానుగమనం శవనిర్హరణం సముద్రస్నానం శ్రాద్ధభోజనం ప్రతిగ్ర
హం దూరయాత్రాం గృహారమ్భప్రవేశౌ దేవతాప్రతిష్ఠాం మైథునంచ
వర్జయేత్ । క్షౌరే కృతే బ్రహ్మహత్యాసమో దోష ఇతి విజ్ఞాయతే.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే సప్తమఃఖణ్డః

దశాహమధ్యే దర్శసఙ్క్రాన్త్యోరన్యతరసమ్భవే పుత్రేతరోదశా
హోక్తం కర్తవ్యోదకపిణ్డైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధాన్యకృష్య దర్శాన్త్యయా
మాత్పూర్వం సఙ్క్రాన్తినయామాత్పూర్వం కుర్యాత్ । త్రయోదశీక
లామాత్రయుక్తదినమరణేప్యేవమ్ । దినద్వయే దర్శసమ్భవే మధ్యాహ్న
వ్యాప్తియుక్తదర్శదినే వా దర్శశ్రాద్ధదినే వా కుర్యాత్ । దర్శాత్పూర్వ
మేవ పుత్రాస్తద్దినే చ సఞ్చయనం కుర్యుః । దర్శాత్సఙ్క్రాన్తేః పరమే
వారభ్య కుర్యాత్ । దర్శాత్పూర్వం సమాపనేపి ప్రభూతబలి పాషాణో
త్థాపనే దశమదిన ఏవ కుర్యాన్నవశ్రాద్ధాని తత్తద్దిన ఏవ కుర్యాత్ । పుత్ర
స్తు దశాహమేవ కుర్యాత్ । జ్ఞాతయస్తు దర్శసఙ్క్రాన్త్యోరేవోదకం ద
ద్యుః । సర్వత్ర వపనపూర్వకమేవోదకం దద్యుః । విదేశస్థః పుత్రః మాతా
పిత్రోర్మరణం శ్రుత్వా దశాహమధ్యే సఞ్చయనాత్పూర్వమాగతః
సంస్కారాదావన్యేన కృతే అస్థిసంస్కారం తదభావే ప్రతికృతిసంస్కా
రం వా కృత్వా శిరోమాత్రవపనం కారయిత్వా నగ్నప్రచ్ఛాదన సఞ్చ
యనాతీతదిన వాసోదక తిలోదకపిణ్డైకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధాని తద్దైవకృ
త్వా ఆగతదినేషు తత్తద్దినకృత్యం కుర్యాత్ । సఞ్చయనాత్పరమాగతశ్చే
ద్దశాహ సఞ్చయనవర్జం పూర్వోక్తవత్సర్వం కుర్యాత్ । కనిష్ఠపుత్రేణ సప
త్నీపుత్రేణ వా దాహాదికే కృతే సఞ్చయనాత్పూర్వం పరం వాఽఽగతో జ్యే
ష్ఠపుత్రః అతీతదినవాస ఉదక తిలోదకాదీని కృత్వా తాత్కాలికాని తత్త
త్కాలే కుర్యాన్న పునర్దాహః.

కనిష్ఠపుత్రేణ దశాహకృత్యే కృతే దశమదినరాత్రావేవాదశాహే
[illegible] పూర్వం వాఽఽగతో జ్యేష్ఠపుత్రః స్వశాస్త్రవపనం కృత్వా స్వ

వృషోత్సర్గమేకోద్దిష్టంచ కృత్వా తద్దినప్రభృతి దశాహ ముదకమాత్రం ద
ద్యాత్ । కనిష్ఠపుత్రేణాకృతే ప్రేతకృత్యే పూర్వోక్తకాల అగతౌ జ్యేష్ఠ
స్తద్దినమారభ్య దశమదినపర్యన్తం దశాహకృత్యం కృత్వా ఏకాదశాహ
ఏకోద్దిష్టంకుర్యాత్ । అన్యేనసపిణ్డాదినాదశాహాన్తకృత్యేకృతే పూర్వో
క్తకాలఅగతస్యపుత్రస్యపునర్దహనవపనాద్యేకోద్దిష్టాన్తాన్యేకాదశాహ ఏవకు
ర్యాత్ । అపుత్రస్య కృతసంస్కారస్య దశాహానన్తే సపిణ్డనాత్పూ
ర్వం పరంవా అగతౌ ముఖ్యకర్తా అతీతదినవాసఉదక తిలాఞ్జలికాదీనిదత్వా
తాత్కాలికోదకాదీని తత్తత్కాలేకుర్యాత్ । అన్యేన దశాహకృత్యేకృతే
పూర్వోక్తకాల అగతౌ ముఖ్యకర్తా వృషోత్సర్గమేకోద్దిష్టంచ కృత్వా అ
త్యాశౌచవిధినా యావత్స్వాశౌచముదకందద్యాత్ । అకృతే దశాహకృ
త్యేదాహంవినా సర్వం తథైవకృత్వా వృషోత్సర్జనమేకోద్దిష్టంచ కృత్వా
యావత్స్వాశౌచముదకం దద్యాత్ । ఏకోద్దిష్టాన్తే పుత్రేణాన్యేనవాకృతే
విదేశస్థస్యపుత్రస్యపిత్రోర్మరణం శ్రుత్వా వపనం కారయిత్వా దశాహముదకం
దద్యాత్ । సర్వత్రమాతాపిత్రోర్భర్తుశ్చ మరణశ్రవణం పుత్రాణాం పత్న్యా
శ్చ సపిణ్డనాత్పూర్వంచేన్మృతాహాది దశాహశేషమ్, సపిణ్డనా
త్పరంచేచ్ఛ్రవణాది దశాహమాశౌచమ్ । పుత్రాణామన్యేషాంచ యా
వత్స్వాశౌచముదకదానమ్, అశౌచేసత్యపి మృతాహాద్యేకాదశాహఏవై
కోద్దిష్టశ్రాద్ధమ్, దశాహాత్పరం శ్రవణే శ్రవణదినాద్యేకాదశాహఏవ । స
పిణ్డీకరణంతు పావకాగత్యాత్త్రిపక్షాదిషు కార్యమ్ । దశాహమధ్యఆగతేన
ముఖ్యకర్త్రా క్రియమాణేఽపి ప్రేతకృత్యే పూర్వమారబ్ధప్రేతకృత్యేనాన్యే
నాపి యావత్స్వాశౌచముదకమాత్రం దేయమ్, దౌహిత్రసమానోదకా
ద్యాదశాహమ్, అశౌచాన్తేతుస్వర్గంబ్రాహ్మణానాం భోజనంచ కార్యమ్

అపుత్రస్య సపిణ్డస్య కృతసంస్కారస్య దశాహాత్పరం మరణశ్ర
వణే పునర్దహనం కృత్వా యావదాశౌచముదకం పిణ్డంచదత్వా అశౌచాన్తే
ఏకోద్దిష్టం పరేద్యుస్సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । కృతప్రేతకృత్యస్యతు ఉదకమా
త్రం దత్వా అశౌచాన్తే ఏకోద్దిష్టం సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । కృతైకోద్దిష్టస్య
ఉదకదానం సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । తత్సగాత్పరంచ [illegible] పునర్ద
హనోదకపిణ్డాః సమాన[illegible]

ర్యాత్ । దశాహాశౌచినో దాహకర్త్రాశ్చ దశరాత్రం క్రియాః కుర్యుః । త్రిరాత్రాశౌచినః పక్షిణ్యాశౌచినశ్చ త్రిరాత్రేణ క్రియాః కుర్యుః । త్రిరాత్రప్రేతకృత్యేతు ప్రతిదినం దశ వాసఉదకాని క్రమేణ ద్వాదశ త్రింశత్త్రయస్త్రింశత్తిలోదకాని, త్రీంశ్చతురస్త్రీన్ పిణ్డాన్, ద్వే ద్వే ఏకమేకం చ నవశ్రాద్ధాని, ద్వితీయేఽహ్ని సఞ్చయనమ్, చతుర్థేఽహన్యేకోద్దిష్టమ్, పఞ్చమేఽహని సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । దశాహాన్తస్త్ర్యహోత్కర్త్వే అష్టమేఽహని చతుర్వింశతి వాసఉదకాని ద్విపఞ్చాశత్తిలోదకాన్యష్టౌ పిణ్డాన్, నవమేఽహ్ని పఞ్చ నవశ్రాద్ధాన్యన్యత్సర్వం యథాకాలం పూర్వోక్తవత్కుర్యాత్ । అహరాశౌచినో బన్ధుజనాశ్చ ద్వితీయేఽహ్ని సఞ్చయనోదకాదీని సమాప్య తృతీయేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని సాపిణ్డ్యం చ కుర్యుః । అపుత్రస్య జ్యేష్ఠభార్యాయాః దేశాన్తరమరణశ్రవణే సఙ్కల్పాత్పూర్వం దశరాత్రేణ తదూర్ధ్వం త్రిరాత్రేణ క్రియాః కుర్యాత్, సర్వత్ర కాలాతిక్రమే ప్రతిమాసం కృచ్ఛ్రం కృత్వా తతః క్రియాః కుర్యాత్, మాతాపితృమాతామహేభ్యోఽన్యేషాం వత్సరాత్పరం సఞ్చయనం శాన్తిహోమం చ న కుర్యాత్.

గృహ్యాగ్నివిద్యమానే తద్వ్యాగ్నినా విధివద్దాహే గృహ్యాగ్నినాప్యమన్త్రిదాహే అగ్నివైకల్యదాహే చణ్డాలాదిహతే సఞ్చయనమకృత్వా దశాహోదకపిణ్డాసమాపనే ఏకాదశాహైకోద్దిష్టాకరణే చ అస్థిభిః పురుషాకృతిం కృత్వా గృహ్యాగ్నినా లౌకికాగ్నినా వా పునస్సంస్కారం కుర్యాత్, ఉభయోరభావే అగ్నిముత్పాదయేత్ । అస్థ్యభావే పలాశవృన్తైర్వా దర్భైర్వా పురుషాకృతిం కుర్యాత్ - చత్వారింశతా శిరో దశభిర్గ్రీవాం వింశత్యోరస్త్రింశతోదరం పఞ్చాశతా పఞ్చాశతైకైకం బాహుం తేష్వేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గులీస్సప్తత్యా సప్తత్యైకైకం పాదం తేష్వేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గులీరష్టాభిశ్శిశ్నం ద్వాదశభిర్వృషణం చ కల్పయిత్వోర్ణాసూత్రేణ పర్వసు సంవేష్ట్య అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమహం ప్రకృతికృతామాపాదయామీత్యాపాద్య స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్యాగ్నిముఖాద[illegible]పితృమేధం సర్వం కృత్వా తదస్థ అస్థిస్థానే కృత్వా సద్యస్సఞ్చయనం కృత్వా తత్పుష్పదక్షిణే క్షిపేత్.

కృత్తికారోహిణ్యార్ద్రాశ్లేషా పూర్వాత్రయోత్తరత్రయ జ్యేష్ఠా మూలా రేవతీ త్రిపాదనక్షత్రాణి, శుభగ్రహాధిష్ఠితం జన్మత్రయం నన్దా భద్రాచతుర్దశీ, గురుశుక్రవాసరౌ, శుభయోగంచ అతీత ప్రేత కార్యే వర్జయేత్ । సోమబుధవాసరౌ మధ్యమౌ, సజల్పే భరణీజ్యేష్ఠా చ గ్రాహ్యే । భానుభౌమగురుశుక్రశనివాసరేషు నన్దాసుపూర్ణాసుపూర్వాత్రయోత్తర త్రయపుష్యహస్త చిత్రాసు త్రిజన్మసు చ సఞ్చయనం వర్జయేత్ । తత్కాలేనాత్యన్తం శోధయేత్, కాలాతిక్రమే సమ్యగ్విశోధయేత్ । నిర్దోషదినాభావే భద్రభూమిమ్, త్రిపాదర్క్షే హిరణ్యమ్, అఙ్గారకే౽నడ్వాహమ్, గురౌ వస్త్రమ్, శుక్రే రజతం చ దత్త్వా౽ల్పదోషే గుణాధికే దినే బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య కర్మ కుర్యాత్ । ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః, ద్వితీయాసప్తమీద్వాదశ్యో భద్రాః, పఞ్చమీదశమీపఞ్చదశ్యః పూర్ణాః.

పాషణ్డ్యనాశ్రమిక్లీబకుణ్డగోళకవ్రాత్యవిధర్మగర్భహన్త్రీస్త్రీఘాతినాం చణ్డాలాదిభిర్బుద్ధిపూర్వం హతానాంచోదకదానమపి న కుర్యాత్, తే చోదకమపి న దద్యుః । మాతాపితృమాతామహ మాతామహీ జ్యేష్ఠభ్రాతృపితృవ్యమాతులాచార్యోపాధ్యాయేభ్యో౽న్యేషాం దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తకృత్యకరణే బ్రహ్మచారిణః పునరుపనయనమ్, ఏకదేశకరణే కృచ్ఛ్రమ్ । సపిణ్డమరణే బ్రహ్మచారీ నోదకం దద్యాత్ । సమావర్తనే కృతే తస్మిన్నన్తరే మృతానాం సపిణ్డానాం త్రిరాత్రాద్యాశౌచమనుష్ఠాయోదకం దత్త్వా వివాహం కుర్యాత్ । వివాహమధ్యే యజ్ఞమధ్యే చ పిత్రోర్మరణే సంస్కారం కృత్వా స్నాత్వా వివాహయజ్ఞతన్త్రసఞ్చయనాదిసర్వం కుర్యాత్.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే అష్టమఃఖణ్డః

దశమే౽హని వపనానన్తరం గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే తత్రాసమ్భవే యత్ర కుత్రాపి వృక్షమూలే వోపవీతీ శాన్తిహోమం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ప్రాగుదగగ్రైర్దర్భైః పరిస్తీర్యాగ్నేః పశ్చాల్లోహితమానడుహం చర్మ తదభావే తదాకారం మృగచర్మ వా౽౽స్తీర్య తస్మిన్నేవ తసమాలీనో జ్ఞాతీన్ "ఆరోహతాయుర్జరసమ్" ఇత్యేకర్చా పూర్వానారోప్య "యథాహాన్యనుపూర్వమ్" ఇత్యేతయా తాన్ జ్యేష్ఠక్రమానుకల్పయిత్వా ఆజ్యం వారణదర్వ్యా చ త్రిర్లోహితం సంస్కృత్య తిష్ఠన్నగ్నిం సమ

త్తం ప్రదక్షిణమగ్నిం పరిషిచ్య "నహి తే అగ్నే - అపనశ్శోశుచదఘమ్" ఇతిద్వాభ్యాం చతుర్గృహీతం దర్వీమూలేన హుత్వా సకృద్గృహీత్వా "అపనశ్శోశుచదఘమ్ - సుక్షేత్రియా - ప్రయద్భన్దిష్ఠః - ప్రయదగ్నేః - ప్రయత్తే అగ్నే - త్వంహి - ద్విషోనః - సనస్సిన్ధుమ్ - ఆపఃప్రవణాత్ - ఉద్వనాదుదగాని" ఇతిదశభిశ్చహుత్వా అత్ర ప్రతిస్వాహాకారం కస్మింశ్చిత్పాత్రే దర్వీస్థం హుతశేషమాజ్యం నినీయదర్వీప్రహృత్యపూర్వవదగ్నిం పరిషిచ్యాగ్నేరుత్తరతో లోహితమనడ్వాహం ప్రాఙ్ముఖముపస్థాపయేత్ । తతో జ్ఞాతయః "అనడ్వాహమన్వారభామహే" ఇతికనిష్ఠపూర్వమన్వారభ్య "ఇమేజీవాః" ఇత్యనడుహా సహ ప్రాచీం దిశం గచ్ఛేయుః । పశ్చాద్వచ్ఛన్ కర్తా వేతసశాఖామవకాంశ్చ సహ గృహీత్వా తాభ్యామనడుహః పదాని "మృత్యోః పదమ్" ఇతి మార్జయన్ గత్వా జ్ఞాతీన్ ప్రస్థాప్య "జీవతాం మృతానామన్తరం భవేత్" ఇతి మనసా ధ్యాత్వా జ్ఞాతిభ్యో దక్షిణతః "ఇమం జీవేభ్యః" ఇత్యశ్మానం స్థాపయిత్వా పాత్రస్థసన్నాపితాజ్యం జ్ఞాతిస్త్రీణామఙ్గుళీషు "ఇమా నారీః" ఇతి నినయేత్ । తాస్తేన ముఖం విమృజ్య "యదాఞ్జనమ్" ఇత్యక్షిణ్యాఞ్జీరన్ , అథ కర్తా "యథాన్యముద్భవన్న" ఇతి పృథివ్యామోషధీస్తమ్బం ప్రతిష్ఠాప్య దీపహస్తాః స్త్రీర్గ్రామం ప్రస్థాప్య తత్ర వా గృహోత్తరపూర్వదేశే వా ఆనన్దహోమం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య పూర్వవత్పరిషేచనాన్తం కృత్వా "ఆనన్దాయ - నవైతత్ర" ఇతి ద్వాభ్యాం వారణదర్వ్యగ్రేణ చతుర్గృహీతం హుత్వా సర్వప్రాయశ్చిత్తమనాజ్ఞాతమిత్యాదిభిశ్చ హుత్వా దర్వీప్రహృత్య పూర్వవత్పరిషిచ్యాగ్నిముపస్థాయ గృహం గత్వా పుణ్యాహం వాచయిత్వా తేన జలేన గృహం ప్రోక్ష్య యవోదనం ప్రియఙ్గ్వోదనం వా జ్ఞాతిభిస్సహ "యవోసి" ఇతి భుఞ్జీత.

ఆశౌచినో ద్విర్వారభోజనం తల్పాదిశయనం మైథునం క్షారలవణతైలాభ్యఙ్గ తామ్బూలాని వర్జయేరన్ క్రీతమయాచితం వాఽన్నం భుఞ్జీరన్ । ఆశౌచినస్సూతకినశ్చ దానప్రతిగ్రహ దేవాలయప్రవేశ ప్రణామసమిత్పుష్పదర్భజలాహరణ దేవతారాధనాధ్యయనాని వర్జయేరన్ । పుత్రజననే తు నాభికృన్తనాత్పూర్వం తస్మిన్నేవా మరణసమయే చ దానం దద్యుః । ఉప

రాగేవయావన్మోచనం స్నానదానశ్రాద్ధజపహోమాదికం కుర్యుః । మాసికం సన్ధ్యాత్రయం వాచకమర్ఘ్యదానమమన్త్రకం ప్రాణాయామం దశవారం గాయత్రీజపముపస్థానం ప్రేతకర్మచ స్నాత్వార్ద్రవాససఏవకుర్యుః.

ఏకాదశేహని గృహం గోమయేనోపలిప్య పుణ్యాహం వాచయిత్వా తేనజలేన గృహం ప్రోక్ష్య వస్త్రాణి శోధనార్థం రజకాయ దత్వా ప్రాతః కాలే వృషోత్సర్జనం కుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ లోహితో యస్తు వర్ణేన ముఖే పుచ్ఛే చ పాణ్డురః । శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం స వృషో నీల ఉచ్యతే ॥ " ఇత్యుక్తలక్షణం వా సర్వకృష్ణవర్ణం వా యథా సమ్భవవర్ణం వా ద్వివర్షాధికం వర్షాధికం వా వృషభముత్సృజేత్ । ఏకాదశేహని వృషోత్సర్జనాశక్తౌ యదా కదాచిత్సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం కుర్యాత్ । సపుత్రవత్యాః స్త్రియా మృతాయాస్స గాం వృషభముత్సృజేత్ । పుత్రాసన్నిధానే భర్తృసన్నిధానే వా కర్తృత్వే తద్వృషభమేవోత్సృజేత్ । అపుత్రాయా భర్తృమత్యాః గోదానమాత్రం కుర్యాత్ । అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య పాపక్షయార్థం ప్రేతత్వవిమోచనార్థం వృషోత్సర్జనం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య వృషభం సంస్నాప్యాలఙ్కృత్య యోయద్దైవతాభక్తస్తస్యాగ్నిహోమం పశ్చాద్దక్షిణపార్శ్వమూలే అగ్నితప్తేనాయసేన విలిఖ్య " ఏకజ్ఞానావః - తిన్నుపావపం " ఇతి మన్త్రాభ్యాం క్రమేణ దక్షిణవామయోః కర్ణయోర్దక్షిణకర్ణేజపంతా " యచాం ప్రాచీమ్ " ఇత్యనువాకేన తిలమిశ్రజలం పాయయిత్వా " ఏతంయువానమ్ " ఇత్యనువాకేనాభిమన్త్ర్య గాం గోష్ఠే విసృజ్య ఏకోద్దిష్టవిధానేన యథాశక్తి బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ । వృషోత్సర్జనాశక్తౌ ఏకాదశ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్తదశక్తౌ తావన్మాత్రపర్యాప్తమామం వా హిరణ్యం వా బ్రాహ్మణాయదద్యాత్ .

ఇతి ప్రయోగదర్పణే నవమఖణ్డః .

ఏకోద్దిష్టస్య తస్మిన్నేవదినే బ్రాహ్మణనిమన్త్రణమ్ , అన్యచ్ఛ్రాద్ధస్యపూర్వేద్యుః । ఏకాదశాహే మధ్యాహ్నే అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య అద్యైకాదశేఽహన్యేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ప్రక్షాళితపాదస్య విప్రస్య హస్తే జలం దత్వా అముకగోత్రస్యాముకశర్మణ ఇ

దమాసనమిత్యాసనార్థం దర్భాన్ దత్వా పునర్జలం దత్వా ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే ప్రేతార్థే భవతా క్షణః కర్తవ్య ఇతి హస్తే దర్భం దత్వా ఓం తథేతి ప్రత్యుక్తే ప్రాప్నోతు భవానిత్యనుజ్ఞాం ప్రాప్నవానీతి ప్రత్యుక్తే ఆయసవ్యతిరిక్తేన శకులేనా గజపాదప్రమాణం వృత్తం కుణ్డం ఖాత్వా గోమయేనోపలిప్య అముక గోత్రస్యాముక శర్మణః ప్రేతస్య పాద్యస్థానే ఇదమాసనమితి కుణ్డే దర్భం నిధాయ ఇదమర్చనమితి తిలైరభ్యర్చ్య అముక గోత్రాయాముక శర్మణే ప్రేతాయేదం తే పాద్యమితి పాదయోః పాద్యం దత్వా జానుపర్యన్తం జఙ్ఘాపర్యన్తం వా పాదద్వయం ప్రక్షాళ్య స్వస్య చ పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య ఆచాన్తమాసనముపవేశ్య అముక గోత్రాయాముక శర్మణే ప్రేతాయా స్నత్వశ్వస్థానీయం తేకృసరః అస్యశుద్ధ్యర్థమిదం తే తామ్బూలమితి తామ్బూలం చ దత్వా శరీరశుద్ధ్యర్థమిదం తే అభ్యఞ్జనమితి తైలేనాభ్యజ్య స్నాపయిత్వా స్నాత్వా లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య దక్షిణాప్రాగగ్రైర్దర్భైః ప్రాగాద్యప్రదక్షిణం పరిస్తీర్య ఉత్తరానుత్తరాన్ దక్షిణానధరాన్ కృత్వా అగ్నేర్దక్షిణతో దర్భాన్ సంస్తీర్య తేష్వపసవ్యం మేక్షణమాదర్వీం దర్వీమాజ్యస్థాలీం ప్రోక్షణీపాత్రం పునర్దర్వీం సపవిత్రమర్ఘ్యపాత్రం హవిఃపాత్రం తిలాన్ సికతాః మధుగన్ధపుష్పాణి చైకైకశస్సాదయిత్వా ఏకేన పవిత్రేణ ప్రోక్షణీముత్పూయ తాని పాత్రాణి ప్రోక్ష్యాజ్యసంస్కారే హవిషా సహ త్రిః పర్యగ్నిం కృత్వా దర్వ్యాసంస్పృశ్య పవిత్రాన్తర్హితే అర్ఘ్యపాత్రే "ఆమా అగచ్ఛతు ప్రేతో దేవయానాన్ సముద్రాన్ సలిలాన్ సపర్ణానస్మిన్యజ్ఞే సర్వకామాన్ లభతే క్షీయమాణముపహ్వతామిమాం ప్రేతాయ తేఽర్ఘ్యం గృహ్ణామి" ఇత్యర్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్ । "పితా దేవయానాన్ - ప్రేతాయై తేఽర్ఘ్యం గృహ్ణామి" ఇతి స్త్రియాః । అర్ఘ్యం గృహీత్వా పవిత్రముద్ధృత్య "తిలోఽసి సోమదేవత్యో గోసవో దేవనిర్మితః, ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తపహి ప్రేతమిమాన్ లోకాన్ ప్రీణయాహి నః" ఇత్యర్ఘ్యే తిలాన్ ప్రక్షిపేత్ । ప్రేతామిమాన్ లోకానితి స్త్రియాః । పవిత్రం నిధాయ "మధువాతా ఋతా" ఇతి ప్రత్యృచం మధు గుడం వా ప్రక్షిప్య, "సోమస్యత్విషిరసి" ఇతి సర్వాభిరంగుళీభిరభిమృశ్య "అవేష్టా దన్దశూకాః" ఇతి తత్రయతిలాశ్చ దాదాయ "నిరస్తం నముచేశ్శిరః" ఇతి నైఋత్యాం నిరస్యాపఉపస్పృశ్య

“ శన్నోదేవీః ” ఇత్యర్ఘ్యమభిమృశ్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య దర్భైర్దర్
ర్వ్యాచ ప్రచ్ఛాద్య “ అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచా యేక్షయన్తి
పృథివీమను - అన్యత్రేతోగచ్ఛన్తు యత్రైషాంగతంమనః ” ఇతితిలాన్ సిక
తాంశ్చ భుక్తిస్థానే ప్రకిరేత్ “ యత్రైషాంగతంమనః ” ఇతిస్త్రియాః।
ఉదీర్తామవరఉత్పరాస ఉన్మధ్యమాఃప్రేతస్సోమ్యాః - అసుంయయియా
వృకాఋతజ్ఞాస్తేనోవతుప్రేతోహవేషు ” ఇతి అద్భిరవోక్షేత్ “ ఉదీర్తా
మవరోత్పరోన్మధ్యమాప్రేతాసోమ్యా అసుంయే యాయాఽవృకఋతజ్ఞా సా
నోవతు ప్రేతాహవేషు ” ఇతిస్త్రియాః “ ఆయాహిప్రేతసోమ్యాగమ్భీ
రైఃపతిభిఃపూర్వ్యైః ప్రజామస్మభ్యందదద్రయించ దీర్ఘాయుత్వంచ శత
శారదంచ ” అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమావాహయామీతి దక్షి
ణాముఖస్తిష్ఠన్నగ్నేర్దక్షిణతఃప్రేతమావాహయేత్ । “ ఆయాహిప్రేతేసో
మ్యాగమ్భీరైఃపథిభిఃపూర్వ్యైః ప్రజామస్మభ్యందదతీరయించ ” ఇతిస్త్రి
యాః। పూర్వవత్పాదౌప్రక్షాళ్యాసనే నివేశ్య పూర్వవన్మన్త్రైర్
హస్తేశుద్ధోదకం ప్రదాయ పవిత్రం నిధాయ అముకగోత్రాయాముకశర్మ
ణే ప్రేతాయేదం తే అర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం దత్వా పవిత్రమాదాయార్ఘ్యపాత్రే
నిధాయ దర్భైర్దర్వ్యాచప్రచ్ఛాదయేత్। అర్ఘ్యపాత్రాణి విపృతానినకు
ర్యాత్, నోద్ధరేత్, నపునఃపూరయేత్, దర్వ్యాదాయార్ఘ్యందద్యాత్।
కృతాన్యర్ఘ్యజలేనస్నానశేషణేవా “ ఆపోహిష్ఠామయోభువః ” ఇతి తి
సృభిః “ ఆనుఆగచ్ఛన్తు ” ఇతిమన్త్రేణచ పునరర్ఘ్యంగృహీత్వా [illegible]ప్ర
షే. పాద్యాచ్ఛాదనాన్తంకృత్వా “ తతస్మఆపః ” ఇతి జుహుయాత్। అ
థ బ్రాహ్మణాయ వస్త్రోత్తరీయ గన్ధ పుష్ప శయ్యాపనోదపాత్ర కాంస్య
పాత్ర దీపపాత్రాదీని గోభూతిలహిరణ్యాలఙ్కారాదీనిచ యథాశక్తిద
త్వా పూర్వవదర్ఘ్యం దత్వా గన్ధపుష్పాదిభిరగ్నిమభ్యర్చ్యాగ్నిసమీపే
దక్షిణత ఉదకుమ్భంచనిధాయ దక్షిణతఃప్రతిష్ఠితంహవిరభిఘార్యప్రదక్షి
ణం సమన్తమగ్నిం పరిషిచ్య అగ్నౌకరిష్యామీతి పృష్ట్వా కురుష్వేతిప్రత్యు
క్తే దర్వ్యాముపస్తీర్య మేక్షణేనహవిర్మధ్యాత్సకృదవదాయాభిఘార్య అ
ముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ యమాయచస్వాహేత్యగ్నౌదక్షి
ణార్ధేహుత్వా అహావిష్యం స్వాహేత్యుత్తరభస్మనిహుత్వా మేక్షణమగ్నౌ

ప్రహృత్య పూర్వవత్పరిషిచ్య హుతశేషమన్నం సవ్యఞ్జనం భుక్తిపాత్రే దత్వా "పృథివీ తే పాత్రం ద్యౌరపిధానం బ్రాహ్మణస్య ముఖే జుహోమి బ్రాహ్మణస్య త్వా ప్రాణాపానయోర్జుహోమ్యక్షితమసి మాస్య క్షేష్ఠా అముత్రాముష్మిఀల్లోకే" ఇతి బ్రాహ్మణస్య దక్షిణహస్తేనాన్నవ్యఞ్జనాది స్పర్శయిత్వా తస్య దక్షిణాఙ్గుష్ఠమనఖప్రదేశమ్ "ఇదం విష్ణుః" ఇత్యన్నే నివేశ్య పరిషేచయిత్వా ఆపోశనం కారయిత్వా "ప్రాణే నివిష్టో౽మృతం జుహోమి" ఇత్యాదిభిః పఞ్చభిర్భుఞ్జానం సమీక్ష్య "బ్రహ్మణి మ ఆత్మా౽మృతత్వాయ" ఇత్యాత్మానం సమీక్ష్య యథాసుఖం జుషస్వేత్యుక్త్వా అతఊర్ధ్వం భుఞ్జానం న పశ్యేత్ । భుక్తే ద్విజే అపేక్షితం పృష్ట్వా సమ్పన్నమిత్యుక్త్వా అస్తు సమ్పన్నమిత్యుక్తే తృప్తాసీత్యుక్త్వా తృప్తోస్మీతి ప్రత్యుక్తే ఆపోశనం కారయిత్వా ఆచాన్తే స్వదితమిత్యుక్త్వా అస్తు స్వదితమితి ప్రత్యుక్తే పూర్వవదర్ఘ్యం దత్వా తామ్బూలవస్త్రహిరణ్యోపానచ్ఛత్రాదీని దక్షిణాం చ దత్వా అగ్నేర్దక్షిణతో దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు మార్జయతాం మమ పితా ప్రేత ఇత్యపో మార్జయిత్వా అముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ తం పిణ్డం దదామీతి నాళికేరప్రమాణం పిణ్డం దత్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతత్తే పిణ్డముపతిష్ఠేత్యుక్త్వా పాత్రప్రక్షాళనోదకేన పిణ్డం త్రిరప్రదక్షిణం పరిషిచ్య పూర్వవన్మార్జయిత్వా అధోముఖాని పాత్రాణి కృత్వా తృప్యేతి త్రిరుక్త్వా పాత్రాణి పోత్రేణ్యోత్తానాని కృత్వా అక్షయ్యమిత్యుక్త్వా అస్త్వక్షయ్యమితి ప్రత్యుక్తే అగ్నిసమీపే స్థాపితముదకుమ్భం దక్షిణాం చ దత్వా ప్రణమ్య ఉత్తిష్ఠతామిత్యుత్థాప్యానువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్యోపచారానుక్త్వా తం విసృజ్య భుక్తశిష్టాన్యన్నవ్యఞ్జనాని పిణ్డదర్భహోమపాత్రాణి చాప్సు ప్రక్షిప్య స్నాత్వా గృహం గత్వా పుణ్యాహం వాచయేత్ ।

ఏకాదశేహని ద్రవ్యస్య బ్రాహ్మణస్య వా౽లాభే దేశవిప్లవే వా౽లౌకికాగ్నౌ "యమాయ సోమమ్" ఇతి ద్వాత్రింశదాహుతీర్ఘృతపాయసేన దక్షిణాముఖః పితృతీర్థేన హస్తేన జుహుయాత్ । "ఉదీరతామవర ఉత్పరాసః" ఇత్యష్టభిరృగ్భిశ్చతుర్వారం వా జుహుయాత్ । హుతశేషేణాన్నేన పూర్వవత్పిణ్డం దద్యాత్ । ఏవం ప్రతిదినమేకైకం పిణ్డం దత్వా ద్వాదశదినే త్రయోవింశదినే సప్తవింశదినే వా సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమేకోద్దిష్టం కుర్యా

త్ । సూతకేపి మాతాపిత్రోరేకాదశేహన్యేవైకోద్దిష్టం కుర్యాత్, అన్యే షాం తు సూతకాన్తే పూర్వోక్తదినేష్వన్యతమే కుర్యాత్ । పాషాణస్థాపన ప్రభృతిబల్యేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాన్యాహితాగ్నేర్దహన దినాద్యుక్తదినే కుర్యాత్, అనాహితాగ్నేర్మరణదినాద్యేకోద్దిష్టదినే । ప్రేతతృప్త్యర్థం నిమిత్తవ్యతిరేకేణ దశ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా తేభ్యో దక్షిణాం దద్యాత్ । ఏకాదశాహవ్యతిరిక్తదినేష్వేకోద్దిష్టశ్రాద్ధే, నన్దా చతుర్దశ్యో రోహిణీపుష్యోత్తర ప్రోష్ఠపద రేవతీ త్రిపాదనక్షత్రాణి స్వస్య చతుర్వింశతిన క్షత్ర సప్తవింశ నక్షత్ర సమ్పత్క్షేమ సాధక మైత్ర పరమమైత్రాణి స్వస్య స్త్రీపుత్రయోశ్చ త్రిజన్మాని గురుశుక్రవాసరౌ చ వర్జయేత్ । సోమబుధ వాసరౌ మధ్యమౌ । సర్వేషు కర్మసు నిర్దిష్టకాలాసమ్భవే స్వల్పదోషయు తాధికే కాలే బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య కర్మ కుర్యాత్ .

ఇతి ప్రయోగదర్పణే దశమఃఖణ్డః

ద్వాదశాహమారభ్య సప్తదశదినపర్యన్తేషు షట్సు దినేష్వన్యతమే దినే త్రయోవింశదినే వా సావనేన మానేన వా సార్ధం పక్షద్వయే సు దినేష్వన్యతమే వా తేనైవ మానేన తృతీయ చతుర్థ షష్ఠైకాదశేషు మాసేష్వన్యతమే వా మాసే సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । రోహిణ్యుత్తరాప్రోష్ఠపద రేవతీత్రిపాదనక్షత్రేషు చతుర్దశ్యాం రవిభౌమగురుశుక్రశనివారేషు స్వనక్షత్రాచ్చతుర్వింశే సప్తవింశే నక్షత్రే స్వస్య స్త్రీపుత్రయోశ్చ త్రిజన్మసు చ సాపిణ్డ్యం న కుర్యాత్ । ఉక్తేషు ద్వాదశాదిషు కాలేష్వకృతం చేదాబ్దికాత్ప్రాక్ స్వకీయ దినే కుర్యాత్ । ద్వాదశదినే దోషయుక్తేపి కుర్యాత్ । గర్భిణ్యాం సుతే వా శ్చ మాతాపిత్రోర్ద్వివాఽన్యేషాం న కుర్యాత్ । వత్సరేఽతీతే § కర్తృకటు మృత్యోరన్యతరే మాసి రోహిణ్యాద్యాహస్తాన్తరాద్దేష్వన్యతమే కుర్యాత్ । తదాకృతాన్యపి షోడశశ్రాద్ధాని పునః కృత్వా సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । తదా మాతాపితృవ్యతిరిక్తానామేకోద్దిష్ట షోడశమాసిక సపిణ్డీకరణాన్యామేన హిరణ్యేన వా కుర్యాత్ । ఏకాదశాహే దర్శశ్చేదాహితాగ్నేః కర్తా చేన్మధ్యాహ్నే షోడశశ్రాద్ధాని సాపిణ్డ్యం చ కృత్వాఽపరాహ్ణే పిణ్డ

§ కన్యాకుమృత్యోరితి పాఠాన్తరమ్.

పితృయజ్ఞవత్కుర్యాత్ । ప్రతిమాసం కృత్వాఽహేద్వితీయమాసికాదీని సా
పిణ్డ్యాత్పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానేన పశ్చాత్పార్వణవిధానేన కుర్యాత్ । అహి
తాగ్నేర్దహనతిథౌ ద్వితీయమాసికమన్యాని మరణతిథౌ కుర్యాత్ । ఊన
మాసికం త్రైపక్షికం చ దాహాదిసప్తవింశదినాచ్చతుర్వింశదినాచ్చోర్ధ్వం
కుర్యాత్ । ద్వాదశాహాదిషు సాపిణ్డ్యేతమూర్ధ్వభావీని ద్వితీయాదీని మాసి
కాన్యాకృష్య సాపిణ్డ్యాత్పూర్వం తస్మిన్నేవ దినే కుర్యాత్ । త్రిపక్షాది
షు చేత్పూర్వం కృతాహే కుర్యాత్పునస్తత్తత్కాలే ష్వపి కుర్యాత్ । కర్తా
పుంసువనసీమన్తనామకరణాన్నప్రాశనేషు ప్రాప్తేషు తమూర్ధ్వభావీని
మాసికాని సాపిణ్డ్యాత్పూర్వమాకృష్య కృతాన్యపి పునరాకృష్య తత్పూ
ర్వస్మిన్ దినే తత్పూర్వం కృతతిథౌ వా కుర్యాత్పునశ్చ తత్తత్కాలేషు
కుర్యాత్ । మాతాపిత్రోర్ద్వివాఽన్యేషాముత్సవార్థమాకృష్య కృతాని పు
నశ్చ తత్తత్కాలే కుర్యాదిత్యేకే । సాపిణ్డ్యం చాకృతం చేత్పూర్వస్మిన్ ది
నే తత్కృత్వా పశ్చాత్పుంసువనాది కుర్యాత్ .

పుత్రాదీనాం త్రయాణాం మాతామహాదీనాం త్రయాణాం తత్ప
త్నీనాం చ సాపిణ్డ్యాదిశ్రాద్ధేషు పార్వణమౌపాసనాగ్నౌ కుర్యాదన్యేషాం
లౌకికే । మాతులాచార్యపితృవ్యాణాం జ్యేష్ఠభ్రాతుస్సమన్తజస్యాప్యౌ
పాసనాగ్నావిత్యేకే । పితర్యేవ పుత్రేషు జ్యేష్ఠ ఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్,
తస్యాసన్నిహితే సపత్నీకోఽన్యః కుర్యాత్, సర్వేషామపత్నీకత్వే జ్యేష్ఠ
ఏవ లౌకికాగ్నౌ కుర్యాత్, కనిష్ఠాదినాకృతం సాపిణ్డ్యం జ్యేష్ఠః పునః కు
ర్యాత్ । పత్న్యైకృతం పౌత్రః పునః కుర్యాత్ । సమానోదకాదినాకృ
తం పునస్సపిణ్డః కుర్యాత్ । ద్వాదశాహే పత్న్యాం రజస్వలాయామపి
సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, విచ్ఛిన్నాగ్నిస్తు కాలాన్తరేఽగ్నిం సన్ధాయ కుర్యాత్ ।
వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యమాపి కాబ్దికాని తు రజస్వలాయామపి భార్యాయాం ని
రవకాశత్వాన్నైర్భర్యా ప్రతినిధిం కృత్వా అగ్నిం సన్ధాయ కృత్వా త
మగ్నిం విసృజేత్.

శ్వస్సపిణ్డీకరణం కరిష్యే పరేద్యుస్సాయం హోమం హుత్వా
ఆశ్నన్ భుక్తవద్భ్యో బ్రాహ్మణేభ్యోఽముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేత
స్య శ్వస్సపిణ్డీకరణం భవితా తత్ర భవద్భిః ప్రసాదః కరణీయ ఇతి విజ్ఞాప్య

శ్వోభూతే బ్రాహ్మణానాహూయ తేషాంపురతో యథాశక్తిదక్షిణాంనిధా య ప్రణమ్య అశేషే హే పరిషద్భవత్పాదమూలే మయాసమర్పితామి మాం యథాశక్తి దక్షిణాం స్వీకృత్య అముకగోత్రస్యాముకశర్మణఃప్రేత స్య అద్యద్వాదశేఽహని సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కరిష్యన్న్యూనమాసికాదీన్యా వాబ్దికపర్యన్తాని పఞ్చదశైకోద్దిష్టశ్రాద్ధాని తత్తత్కాలాదాకృష్య కర్తుకా మోఽస్మితత్ర మేఽధికారసిద్ధిమనుగ్రహేణ మాసికానియథాకాలమనుష్ఠి తాని భూయాసురిత్యనుగ్రహాణేతి చ విజ్ఞాప్య తైరనుజ్ఞాతోఽముకగోత్రస్యా ముకశర్మణఃప్రేతస్యాద్యద్వాదశేఽహని సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కరిష్యన్న్యూన మాసికాదీన్యాబ్దికపర్యన్తాని పఞ్చదశైకోద్దిష్టశ్రాద్ధాని తన్త్రేణకరిష్యే ఇతి సఙ్కల్ప్య ఊనమాసికాదిషు క్రమేణపఞ్చదశబ్రాహ్మణాన్ప్రేతార్థే వృత్వా వృత్తైకుశద్దైపాదాన్ప్రక్షాళ్య కృసరాదీని దత్వాభోజ్య స్నాపయి త్వా అగ్నిప్రతిష్ఠాపనాద్యుల్ గ్రహణ భుక్తిదేశసంస్కారప్రేతావాహనాదీ న్యేకోద్దిష్టవత్కృత్వా దర్వ్యాముపస్తీర్య హవిస్త్రిర్ధ్యాన్యైకైకేన పఞ్చద శధావాదాయాభిఘార్య పూర్వవఝుత్వా అహవిష్య హోమాదియరిషేచ నాన్తం కృత్వా హుతశిష్టమన్నం సవ్యఞ్జనం భుక్తిపాత్రేషుదత్వా పృథివీతే పాత్రమితి ప్రతిపురుషముపస్పర్శయిత్వా అపోశనాది తామ్బూలదక్షిణా దానాన్తం కృత్వా అగ్నేర్దక్షిణతో దర్భేషు పఞ్చదశపిణ్డాన్దత్వా శేషం సర్వం పూర్వవత్కుర్యాత్ । ఏవం కర్తుమశక్తావామశ్రాద్ధే క్రియమాణేప ఞ్చదశైకోద్దిష్టశ్రాద్ధాన్యామరూపేణ కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య వరణపాదప్ర క్షాళనగన్ధదానాదికంసర్వం హోమాగ్న్యవర్జం కృత్వా బ్రాహ్మణానాం పురతఃపాత్రేషు సోపస్కరమామం దత్వా అమావాస్యమాసి యుష్మభ్య మహంసంప్రదదేనమమఅముకాప్రేతభిక్షాత్త్రిదైపిప్రేతయాపీభగవాన్జనా ర్దనఃప్రియతామితి తిలోదకముత్సృజ్య తామ్బూలందక్షిణాంచ దత్వాబ్రా హ్మణాన్ప్రస్థాప్య తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ .

ఇతిప్రయోగదర్పణే ఏకాదశఃఖణ్డః .

సపిణ్డీకరణాదికం సర్వం పార్వణశ్రాద్ధంచ చతుర్దశఘటికానన్తర మారభ్య దశఘటికాసు సమాపయేత్ । సఙ్కల్పాద్యావమాన్త్రైఃప్రా తి

నాపితమన్యత్ర శయన ప్రాణాయామాఘార సమిదాఘార హోమాజ్యభాగస్విష్టకృత్ప్రాయశ్చిత్త హోమానుపరివేషణాభిశ్రవణ ప్రదక్షిణ నమస్కారానువ్రజన విశ్వేదేవవిష్ణూపచారేభ్యః । పూర్వం విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః ఋజుభిర్యజ్ఞియైర్దర్భైః ప్రాగగ్రైరుదగగ్రైర్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా దేవతీర్థేన ప్రదక్షిణం కృత్వా, పశ్చాత్పితౄణాం దక్షిణాగ్రైరయుగ్మైర్ద్విగుణీకృతైర్దర్భైః పితృతీర్థేనాప్రదక్షిణం కృత్వా, పశ్చాన్నిమిత్తస్య పర్యుపచారం కృత్వా తతః పశ్చాద్విశ్వేదేవవద్విష్ణోస్సర్వం కుర్యాత్ । పాదప్రక్షాళనం గన్ధదానం చ పవిత్రపాణిర్న కుర్యాత్ । పరిశ్రితే దక్షిణాప్రవణే గోమయేనోపలిప్తే గృహే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తత్రోత్తరపూర్వదేశే హోమస్థానం తద్దక్షిణతః పిణ్డదానస్థానం తద్దక్షిణతః పిత్రాదిభుక్తిస్థానం తత్పశ్చాద్దేవానాం భుక్తిస్థానం చ పరికల్పయేత్ । ప్రాఙ్ముఖానుదగపవర్గాన్విశ్వేదేవాన్, ఉదఙ్ముఖాన్ ప్రాగపవర్గాన్ ప్రాఙ్ముఖాన్వా దక్షిణాపవర్గాన్వా పితౄన్, పశ్చిమాభిముఖం నిమిత్తం, తద్వద్విష్ణుం చ నివేశయేత్ । కర్తా భోక్తా చోర్ధ్వపుణ్డ్రాణి ధారయేత్ । పాదుకోపానచ్ఛత్రాయుధరక్తవస్త్రిమాహిషిక వృషలీపతి వార్ధుషిక కుష్ఠి బధిర ఛిన్ననాసిక మార్జారాన్నపశ్యేత్ । ఉదక్యాసూతికాశౌచిపతిత ప్రేతాన్నభోక్తృ షణ్డపాషణ్డరోగినగ్నకృకలాసవానర గ్రామసూకర శునకాన్నపశ్యేత్తైశ్చ శ్రాద్ధదర్శనం వర్జయేత్ । దన్తధావన తామ్బూల క్షౌరాభ్యఙ్గోపవాసౌషధ పరాన్న క్రోధహుడాకారత్వరా వర్జయేత్ । పూర్వేద్యురపరేద్యుశ్చ రాత్రిభోజనం మైథునం చ వర్జయేత్ । చికిత్సక వైశ్యవృత్తి కాణాన్ధ బధిర హీనాధికాఙ్గరోగి కునఖకుష్ఠి శ్యావదన్తక భృతకాధ్యాయీ భృతకాధ్యాపక క్లీబపతితకన్యాదూషకాభిశస్తమిత్రధ్రుక్పిశున సోమవిక్రయి పరనిన్దకమాతాపితృ గురుత్యాగిస్తేనశ్వశురస్యాల మాతుల మాతులేయ సపిణ్డోపాధ్యాయాచార్య శిష్యాశ్రోత్రియశవానుగామినః పూర్వేద్యుశ్శ్రాద్ధభుజం శ్రాద్ధకృతం చ అద్య శ్వో వా శ్రాద్ధం కరిష్యమాణం చ శ్రాద్ధే న నిమన్త్రయేత్ । అన్యేషాం గుణాభావే గుణవన్తం సపిణ్డమపి భోజయేత్ । గుణాధిక్యేపి గర్భవన్తం విధురం చ వర్జయేత్ । అశ్రోత్రియ పితృకాచ్ఛ్రోత్రియాదపి శ్రోత్రియపితృకోఽశ్రోత్రియోపి శ్రేష్ఠః । పితృపుత్రాభ్రాతరౌ వర్జయేత్ .

యస్సర్వస్వార్థం ప్రతిగృహ్య సర్వ్వయం కరోతి స స్తేనః । శక్తాస్సత్యాముద్వాహం న వ్యాసం వా న కరోతి యోఽధీతం వేదం త్యజతి యో వర్ణాశ్రమధర్మహీనస్స నగ్నః, యో విష్ణోరన్యం దేవం పరత్వేన వా సమత్వేన వా మన్యతే యస్స్వధర్మత్యాగీ యో జటాభస్మరుద్రాక్షలిఙ్గధారీ స పాషణ్డః, యో బ్రహ్మచర్యాదివ్రతీ రేతస్సముత్సృజతి సోఽవకీర్ణీ. యో భార్యాయాః పరపురుషసఙ్గం క్షమతే స మాహిషికః, యః శవస్థాధికకన్యాముద్వహతే స వృషలీపతిః, యోఽనాపది వృత్త్యా జీవతి స వార్ధుషికః, యో విభవే సతి న దదాతి స లక్షుః, యో దమ్భార్థం కర్మ కరోతి స దామ్భికః, యో వ్యవహారే పక్షపాతం వదతి స కుక్కుటః, యో విత్తార్థం వత్సరత్రయం దేవపూజాం కరోతి స దేవలకః, ఏతాన్ సర్వాన్ శ్రాద్ధే వర్జయేత్ । ఏతైర్దోషైర్విహీనాన్ శ్రోత్రియాన్ బ్రహ్మవిద ఆహితాగ్నీన్ సూత్రాన్నగృహీతాన్ నిమన్త్రయేత్ । "మధువాతాః" ఇత్యాది తృచం త్రిమధు, "బ్రహ్మమేతు మామ్" ఇత్యనువాకత్రయం త్రిసుపర్ణమ్, "అయం వావ యః పవతే" ఇత్యనువాకత్రయం త్రిణాచికేతమ్, "మేధాదేవీ" ఇత్యనువాకచతుష్టయం చతుర్మేధమ్. "బ్రహ్మణే బ్రాహ్మణమాలభతే" ఇతి ప్రశ్నం నరమేధమ్. "సాఙ్గ్రహణ్యేష్ట్యా యజతే - ప్రజాపతిరశ్వమేధమసృజత" ఇతి ప్రశ్నద్వయమశ్వమేధమ్, "చిత్తిస్స్రుక్" ఇతి ప్రశ్నం బ్రహ్మమేధమ్, "పరేయువాంసమ్" ఇతి ప్రశ్నం పితృమేధమ్ "మూర్ధానం దివో అరతిమ్" ఇతి జ్యేష్ఠసామ వా ప్రతిదినం జపిష్యామీతి సఙ్కల్పపూర్వకం యః ప్రతిదినం జపతి తం నిమన్త్రయేత్ । తుల్యగుణేషు యో వయసాధికో యో వా దరిద్రో యో వా శ్రాద్ధే భోక్తుమీప్సతే తం నిమన్త్రయేత్ । నిమన్త్రణానన్తరమాగతం బ్రాహ్మణం శిష్టం తాననుజ్ఞాప్య తైస్సహ భోజయేత్ । విష్ణ్వర్థే విశ్వేదేవార్థే వా ప్రత్యస్య బ్రాహ్మణస్య వాఽలాభే దేవతాసన్నిధౌ పాత్రం పాత్రద్వయం వా నిధాయ తస్మిన్నన్నవ్యఞ్జనాదీని దత్వా ఏకం బ్రాహ్మణం స్థానే నిమన్త్ర్య శ్రాద్ధాన్తే దేవతాసన్నిధౌ దత్తమన్నాదికమగ్నౌ ప్రక్షిపేద్బ్రహ్మచారిణే వా దద్యాత్ .

॥ అథ భోక్తృనియమాః ॥

శ్రాద్ధే నిమన్త్రితోఽన్యత్ర గమనం స్త్రీవ్యాపారమధ్యయనమ తాడనం దానం ప్రతిగ్రహం శవానుగమనం భారవహనం మైథునం చ వ

ర్జయేత్ । అమశ్రాద్ధం ప్రతిగృహ్య నాన్యశ్రాద్ధే భుఞ్జీత । భుఞ్జానో లవణవ్యఞ్జనాదికం నకిఞ్చిద్యాచేత । పృష్టే ఉపేక్షితం యాచేత । నదీయమానం నిరుద్ధ్యాదనతిపృష్టమన్నం నస్పృశేన్నిమన్త్రిత ఆబ్రహ్మన్నిత్యనువాకం భోజనే నియుక్తో నమో మహద్భ్యశ్చేత్యనువాకం విసృష్టో వామదేవాయ నమ ఇత్యనువాకం జపేత్ । సర్వం సశేషం భుఞ్జీత యథాశిష్యేత్తథా దద్యాత్ । కన్యాశుల్కేనోత్కోచాత్పతితాద్వా లబ్ధేన ద్రవ్యేణ శ్రాద్ధం నకుర్యాత్ .

కదళీభేద కారవల్లీత్రయ పనసోర్వారుక పటోల రక్తనాళ కూష్మాణ్డ శ్వేత నిష్పావ నాళికేరాచ్యుత ధాత్రీ సింహీ వ్యాఘ్రీ ముద్గశ్యామాక నీవార ప్రియఙ్గు గోధూమ మాష తిల క్షుద్రకన్ద మహాకన్ద శకుట కాళశాక మహాశాక పిప్పలి మరీచికా కారఙ్గ ద్రోణపుష్ప చక్రవర్తికా నారఙ్గ దీర్ఘమూలకాశ్వకర్ణ లికుచామ్రికాచన్ద్రవల్లీ క్షురస గుడ శర్కరా హిఙ్గు గవ్యాని శ్రాద్ధే గ్రాహ్యాణి .

కూష్మాణ్డ బృహతీ క్షుద్రబృహతీ మధు కాలాబు కోశాతకీ శిగ్రు తణ్డులీయక కుసుమ్భ రక్తశాక కుమ్భశాక శ్లేష్మాతక బిమ్బ బిసపిణ్యాకోపోదకీ కుళుత్థాఢక రాజమాష చణక రాజసర్షప మాహిషాదికాని శూద్రపతితాశౌచిస్పృష్టాని నిర్దుష్టాని పురాతన భాణ్డపక్వాని తక్రోదశ్విన్మథితాని వర్జయేత్ .

శ్రాద్ధద్రవ్యం భూమావేవ నిక్షిపేన్నశిక్యాదౌ । నిమన్త్రితం బ్రాహ్మణం నత్యజేత్ । స్వయం మహాలయమకృత్వా అన్యమహాలయేన భుఞ్జీత । అన్నవ్యఞ్జనాదికం దర్వ్యా హస్తాభ్యాం దద్యాత్తైలపక్వం ఘృతపక్వం నతు దర్వ్యా । ఆయసేన కాంస్యేన వా పాత్రేణ నకిఞ్చిదపి దద్యాత్ । కదళీపత్రపృష్ఠం నపాటయేత్ । నిషిద్ధేష్వపి దినేష్వభ్యఙ్గం కారయేత్ । సఙ్కల్పాసనావాహనార్ఘ్యేషు షష్ఠ్యన్తమర్ఘ్యపాద్యయోశ్చతుర్థ్యన్తమావాహనే ద్వితీయాన్తం గోత్రం నామ చ కీర్తయేత్ । గన్ధాదిదానే చతుర్థ్యన్తమితరత్ర సమ్బుద్ధ్యన్తం యుష్మచ్ఛబ్దం బ్రూయాత్ । భృగువాసరే ప్రథమా షష్ఠ్యేకాదశీ త్రయోదశీ చతుర్దశీషు రోహిణీ మఘా రేవతీషు త్రిజన్మసు చ మహాలయం నకుర్యాత్ । నపిణ్డీకరణే క్రతుదక్షావష్టకాయాం కాలకామౌ

నాన్దీశ్రాద్ధే వసుసత్యౌ క్రతుదక్షౌ కామ్యశ్రాద్ధే ధురిలోచనౌ పార్వణశ్రాద్ధే పురూరవార్ద్రవావితి దశ విశ్వేదేవాః । వసవః పితరో రుద్రాః పితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా ఇతి జ్ఞేయాః । శ్రాద్ధభేదేషు లిఙ్గవ్యత్యయేన వచనవ్యత్యయేన శబ్దాన్తరనివేశేన వా తత్ర మన్త్రానూహేత్ — “ యత్రాస్యగతం మనః - యత్రాస్యగతం మనః - యత్రైషాం గతం మనః ” ఇత్యాది, “ యే పార్థివాసః పితుః పితరః - యన్మే పితుర్మాతా ” ఇత్యాది । హోమమన్త్రేష్వముష్మై పదస్థానేషు శ్రాద్ధోద్దేశ్యానాం త్రయాణామేకైకస్య శర్మద్వయోర్ద్వయోర్మన్త్రయోః ప్రయోగాద్యజ్ఞశర్మణే స్వాహేత్యాది, పిణ్డప్రదానమన్త్రేష్వసౌశబ్దస్థానే పిత్రాదీనాం మాత్రాదీనాం చ క్రమేణ శర్మాణి నామాని చ బ్రూయాద్యజ్ఞశర్మన్ శ్రీవామ్నిత్యాది.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే ద్వాదశః ఖణ్డః

అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతస్య సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య విశ్వేదేవార్థం ద్వివిప్రాన్ పితుః పితృపితామహ ప్రపితామహార్థం త్రీన్ ద్రవ్యస్య బ్రాహ్మణస్య వాలాభే విశ్వేదేవార్థమేకం పితుః పిత్రాద్యర్థమేకం ప్రేతార్థమేకం విష్ణ్వర్థమేకం వృణుయాత్ । తేషాం హస్తేష్వపః ప్రదాయాసనార్థం దర్భాన్ వామభాగే భూమౌ దత్వా పునరపః ప్రదాయ విశ్వేదేవాద్యర్థే భవతా క్షణః కర్తవ్య ఇతి తేషాం హస్తేషు దర్భాన్ దత్వా ఓం తథేతి తైః ప్రత్యుక్తే ప్రాప్నోతు భవానితి బ్రూయాత్, ప్రాప్నవానీతి తే ప్రతిబ్రూయుః । అథౌదుమ్బరేణాయసవ్యతిరిక్తేనాన్యేన వా శఙ్కునా ఉత్తరే చతురశ్రం మధ్యే త్రికోణం దక్షిణే మణ్డలం చ త్రీన్ కుణ్డానాయామవిస్తారాన్ తదర్ధఖాతాన్ కృత్వా గోమయేనోపలిప్య దర్భాన్ సంస్తీర్య ఉత్తరేఽతు తైరితరహోమ్ప్తిలైరభ్యర్చ్య ఉత్తరే విశ్వేషాం దేవానాం మధ్యే పిత్ర్యాణాం దక్షిణే నిమిత్తస్యోత్తరే విష్ణోశ్చ పాదాన్ ప్రక్షాల్య స్వస్య చ పాదౌ ప్రక్షాల్యాచమ్యాచాన్తేష్వాసనేషూపవిష్టేషు కృసరతామ్బూలాని దత్వాఽభ్యజ్య స్నాపయిత్వా తేష్వాగతేష్వగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ప్రాక్తోయం విధాయ “ యే పార్థివాసః పితుః పితరః ” ఇతి జపిత్వా అగ్నిం పరిస్తీర్య దర్భాన్ ఆసాదయిత్వా ఉపవీత్యగ్నేర్దక్షిణత ఉదగగ్రాన్ దర్భాన్

సంస్తీర్య తేషువిశ్వేదేవార్ఘ్యపాత్రం పవిత్రం యవాంశ్చప్రయుజ్య ప్రా
చీనావీతీ తత్పురస్తాద్దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషుపిత్రర్ఘ్యపాత్రం ప
విత్రం తిలాన్ మధు సికతాః హవిష్పాత్రద్వయమహాహవిష్పాత్రద్వయమహా
మన్నాదిరమెత్తుణంచైకైకశస్సాదయిత్వా తత్పురస్తాద్దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్
సంస్తీర్య తేషుప్రేతార్ఘ్యపాత్రం సాదయిత్వా ఉపవీతీ విశ్వేదేవార్ఘ్య
పాత్రోత్తరతో విష్ణ్వర్ఘ్యపాత్రం సాదయిత్వా ప్రాచీనావీతీపాత్రప్రో
క్షణాది దర్వీసంపాదనాన్తం కృత్వా ఉపవీతీ పవిత్రాన్తర్హితే విశ్వేదేవా
ర్ఘ్యపాత్రే "శన్నోదేవీః" ఇతిజలంనినీయ పవిత్రముద్ధృత్య "యవోసిధా
న్యరాజోవారుణో మధుసంయుతః। నిర్ణోదస్సర్వపాపానాం పవిత్ర
మృషిభిస్స్మృతమ్" ఇతియవాన్ ప్రక్షిప్యపవిత్రంనిధాయ "మధువాతాఋ
తాయతే" ఇతిమధుప్రక్షిప్య "సోమస్యత్విషిరసి" ఇతిసగ్రా
గ్రన్థిభిరభిమృశ్య "అవేక్ష్యాపన్నహూతాః" ఇతిపవిత్రం తృణాదికమాదా
య "నిరస్తంనముచేశ్శిరః" ఇతినైఋత్యాం నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య "శ
న్నోదేవీః" ఇత్యర్ఘ్యాన్యభిమన్త్ర్య గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య దక్షిణకరేణార్ఘ్యంచ
ప్రచ్ఛాద్య, ప్రాచీనావీతీపవిత్రాన్తర్హితే పిత్రర్ఘ్యపాత్రే "అమఆ
గచ్ఛన్తుపితరస్పితరో దేవయానాన్ సముద్రాన్ సలిలాన్ సవద్ధానస్మాన్ య
జ్ఞైస్సర్వాన్ కామాన్ లభస్వేతియమాయనమ ఉపహూయ ఇమాం పితృపితృభ్యో
వోగృహ్ణామి" ఇతిజలంనినీయ పవిత్రముద్ధృత్య "తిలోసిసోమదేవ
త్యో గోసవో దేవనిర్మితః। ప్రత్నవద్భిఃప్రత్తస్స్వధయా పితౄన్ లోకాన్
ప్రీణాహినస్స్వధానమః" ఇతితిలాన్ ప్రక్షిప్య పవిత్రం ని
ధాయ మధుప్రక్షేపాద్యర్ఘ్యాచ్ఛాదనాన్తం పూర్వవత్కృత్వా, ప్రేతార్ఘ్య
పాత్రే ఏకోద్దిష్టవత్కృత్వా, విశ్వేదేవవద్విష్ణ్వర్ఘ్యంకుర్యాత్। అర్ఘ్య
పాత్రాణ్యేకజాతీయాని భవేయుః। ప్రాచీనావీతీ "అపహతా అసురాః"
ఇతిపిత్రాదిభుక్తస్థానే తిలాన్ సికతాంశ్చ ప్రకీర్య "ఉదీరతామవర" ఇ
త్యద్భిరవోక్ష్య ప్రేతభుక్తస్థానే ఏకోద్దిష్టవత్కృత్వా సూర్యాస్థానం గ
త్వా విశ్వేదేవాన్ పితౄన్పితౄన్ ప్రేతంవిష్ణుం పార్వణవదేకోద్దిష్టవచ్చా
వాహ్య పూర్వవత్ప్రత్యుత్థానం వరణంచకృత్వా, ఉపవీతీ విశ్వేదే
వహస్తేషుశుద్ధోదకందత్వా పవిత్రంనిధాయ "యాదివ్యాఆపఃపయసాసంబ

భూవః - యా అన్తరిక్ష ఉత పార్థివీర్యాః - హిరణ్యవర్ణా యజ్ఞియాస్తాన
ఆపశ్శం స్యోనా భవన్తు" విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం వో అర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం దత్వా
అస్త్వర్ఘ్యమితి ప్రత్యుక్తే పునశ్శుద్ధోదకం దత్వా పవిత్రమాదాయార్ఘ్య
పాత్రే నిధాయ దర్భైర్గన్ధాద్యైశ్చ ప్రచ్ఛాద్య, ప్రాచీనావీతీ పితుఃపిత్రా
దీనాం పూర్వవచ్ఛుద్ధోదకం పవిత్రం చ దత్వా "యా దివ్యాః" ఇతి మ
న్త్రై అముకగోత్రాయాముకశర్మణే పితుః పిత్రే స్వధా నమస్స్వాహే
దం తే అర్ఘ్యం అముకగోత్రాయాముకశర్మణే పితుః పితామహాయేదం తే అ
ర్ఘ్యం అముకగోత్రాయాముకశర్మణే పితుః ప్రపితామహాయేదం తే అర్ఘ్య
మితి వా, అముకగోత్రేభ్య అముకశర్మభ్యః పితుః పితృపితామహప్రపితామ
హేభ్యస్స్వధా నమస్స్వాహేదం వో అర్ఘ్యమితి వా ఽర్ఘ్యం దత్వా పునశ్శు
ద్ధోదకదానాద్యాచ్ఛాదనాన్తం కృత్వా, నిమిత్తాయైకోద్దిష్టవదర్ఘ్యం దత్వా
పునశ్శుద్ధోదకదానాద్యాచ్ఛాదనాన్తం కృత్వా, విష్ణుహస్తే శుద్ధోదకం పవి
త్రం చ దత్వా "యా దివ్యాః" ఇతి మన్త్రై శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమహావి
ష్ణవే స్వాహేదం తే అర్ఘ్యమిత్యర్ఘ్యం దత్వా పునశ్శుద్ధోదకదానాద్యాచ్ఛాద
నాన్తం కృత్వా గన్ధపుష్పధూపదీపవస్త్రభూషణాని గోభూతిలహిరణ్యా
ని చ దత్వా నిమిత్తాయ విశేషేణ దత్వా పూర్వవదియం తే స్వధేత్యర్ఘ్యం దత్వా
ప్రాచీనావీతీ పరిధినిధానప్రభృతి ముఖాన్తం కృత్వా "ఉష్ట్రియమాణమ్"
ఇత్యామన్త్రణమ్ "యన్మే పితుర్మాతా" ఇత్యన్నాహుతిః "స్వాహా పి
తుః పిత్రే" ఇత్యాదిభిరాజ్యాహుతీశ్చ హుత్వా, ప్రేతార్థం పక్వమన్నం
వ్యఞ్జనం చ పాత్రద్వయేనాదాయ ఏకోద్దిష్టవద్దత్వా స్విష్టకృదాద్యు
పస్థానాన్తం కృత్వా భుక్తిపాత్రేషు తద్యోగశేషమన్నవ్యఞ్జనాదికం నిధా
య, విశ్వేదేవానాం పాత్రస్పర్శమ్, పితుః పిత్రాదీనామ్ "ఏష తే పితు
స్తత" ఇత్యన్నాభిమర్శనం పాత్రస్పర్శమ్, నిమిత్తస్య ఏకోద్దిష్టవత్, వి
ష్ణోశ్చ పాత్రస్పర్శమ్, "యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్య" "ఏకో విష్ణుః"
ఇత్యాదిభిస్తిలోదకముత్సృజ్య పరిషేచనాపోశనప్రాణాహుతీః కారయి
త్వా హస్తోదకం దత్వా భుఞ్జానేషు పురుషసూక్తాదీని పితృసూక్తవర్గం శ్రా
వయిత్వా ఆచాన్తేషు పూర్వవదియం వస్తృప్తిరిత్యర్ఘ్యం దత్వా "రోచయ
త" ఇతి దేవాన్ "స్వదితమ్" ఇతి పితౄన్ వాచయిత్వా శ్యామాబలిం

దక్షిణాంచ దత్వా గోభూహిరణ్యవస్త్రాజావిక దాసీదాస భూషణ వ్రీ
హి యవ మాష తిల కర్ణోపానచ్ఛత్ర కమణ్డలు యానాసన శయనోపధా
నైర్యథావిభవం సమ్పూజ్య స్వస్తివాచయిత్వా హస్తేషూదకం దత్వా
అక్షయ్యమిత్యుక్త్వా అస్త్వక్షయ్యమిత్యుక్తే యథాశక్తిదక్షిణాం దత్వా స్వ
ధాం వాచయిష్యఇత్యుక్త్వా వాచ్యతామితి తైఃప్రత్యుక్తే ఓంస్వధేత్యుక్త్వా
అస్తుస్వధేతి ప్రత్యుక్తే భూమౌ కిఞ్చిజ్జలం నిస్రావ్యాధోముఖం పాత్రం
విన్యస్య విశ్వేదేవాః ప్రీయన్తామిత్యుక్త్వా ప్రీయన్తాం విశ్వేదేవాఇతి ప్ర
త్యుక్తే అన్నశేషైః కిం క్రియతామితి పృష్ట ఇష్టైస్సహభుజ్యతామితి విశ్వే
దేవైఃప్రత్యుక్తే "దాతారో నోఽభివర్ధన్తామ్" ఇతి ప్రార్థ్య "దాతారో
నోఽభివర్ధన్తామ్" ఇతి తైః ప్రత్యుక్తేఽధోముఖంపాత్రముత్తానం కృత్వా
ఉపవీతీ బ్రాహ్మణాన్ ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య ఉపచారానుక్త్వా పాదౌ
నిపీడ్య ప్రాచీనావీతీ "వాజేవాజే" ఇతి జపిత్వా, ఉత్తిష్ఠత పితరః,
ఉత్తిష్ఠప్రేత, ఉత్తిష్ఠత విశ్వేదేవాః, ఉత్తిష్ఠవిష్ణో ఇతిక్రమేణ బ్రాహ్మణాను
త్థాప్య ఉపవీత్యాద్వారమనువ్రజ్య "పత్రశాకాదిదానేన" ఇత్యాదిక
ముక్త్వా ప్రదక్షిణీకృత్యాగత్య ప్రాచీనావీత్యగ్నేర్దక్షిణతస్త్రిధా ద
ర్భాన్ సంస్తీర్య పూర్వదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితుఃపితర ఇత్యాది
భిః పశ్చిమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమపితుర్మాతర ఇత్యాదిభిశ్చ పిత్రర్ఘ్య
జలముత్సృజ్య, ఏతత్తే పితస్తతేత్యాదిభిష్షట్పిణ్డాన్ దత్వా, మధ్యమద
ర్భేషు మార్జయతాం మమపితా ప్రేత ఇతి ప్రేతార్ఘ్యజలముత్సృజ్య అము
గోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయేమం పిణ్డం దదామీతి ద్వాదశాఙ్గులాయా
మమశ్వఖురస్థూలం పిణ్డందత్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతత్తే పిణ్డ
ముపతిష్ఠత్విత్యుపస్థాయ బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య పిణ్డసంయోజనమర్ఘ్యసంయో
జనంచ కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య "సమానోమన్త్రః-సమానీవఆకూతిః" ఇ
తిద్వాభ్యాం ప్రేతార్ఘ్యజలం పిత్రర్ఘ్యజలేనినీయ ప్రేతపిణ్డం త్రేధావిభ
జ్య పిత్రాది పిణ్డానాం పురతోనిధాయ వైతరణీగోదానం కరిష్యఇతి సంక
ల్ప్య "యమద్వారేపురేఘోరే తప్తా వైతరణీనదీ। తాంతర్తుం గాంప్ర
దాస్యామి బ్రహ్మలోకజిగీషయా" ఇమాం వైతరణీధేనుం తుభ్యమహం
సంప్రదదే ఇతిబ్రాహ్మణాయదత్వా, "మధువాతా" ఇత్యాది "మాధ్వీ

గావో భవన్తు నః" ఇత్యన్తేన "సఙ్గచ్ఛధ్వమ్" ఇత్యాది "యథావస్సు
సహాసతి" ఇత్యన్తేనచ పితుఃపిత్రాదిపిణ్డైః ప్రేతపిణ్డఖణ్డత్రయం సంసృజ్య
"యే సమానాః" ఇత్యాది "శతంసమా" ఇత్యన్తేన పిణ్డానుపస్థాయ
సంసృష్టేనార్ఘ్యజలేన మార్జయన్తాం మమపితర ఇత్యాదిభిర్మార్జయిత్వా యే
చ వోఽత్ర ఇత్యాది గ్రాసప్రాశనాన్తం పార్వణవత్కృత్వా పిణ్డానప్సు ప్ర
క్షిపేత్ । సమధ్యమపిణ్డౌ పత్న్యై దద్యాత్ । స్నాత్వా గృహం గత్వా పు
ణ్యాహం వాచయేదిత్యేకే.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే త్రయోదశఖణ్డః.

మాతృసపిణ్డనే తు సఙ్కల్పాదావముకగోత్రాయా ముకనామ్న్యా ఇ
త్యాది బ్రూయాత్, పిత్రాదీనేవ వృణుయాదావాహయేచ్చ । తేభ్య ఏవ జు
హుయాత్ । మార్జయన్తాం మమమాతా ప్రేతా, అముకగోత్రాయై అముక
నామ్న్యై ప్రేతాయై ఏతం పిణ్డం దదామి, అముకగోత్రే అముకనామ్ని ప్రే
తే ఏతం పిణ్డముపతిష్ఠేత్యాది । ప్రేతపిణ్డభాగత్రయం పితుః పిత్రాదిపిణ్డైస్సం
సృజేత్, అన్యత్సర్వం పూర్వవత్.

అనుమరణే తు అముకగోత్రాయా ముకశర్మణ ఇత్యేకం ప్రేతపిణ్డం
తస్యోత్తరతోఽముకగోత్రాయై అముకనామ్న్యై ఇత్యేకం ప్రేతపిణ్డం దత్వా
పత్న్యర్ఘ్యం భర్త్రర్ఘ్యే నినీయ, తత్ "సమానో మన్త్రః - సమానీవ ఆ
కూతిః" ఇతి ద్వాభ్యాం పిత్రర్ఘ్యే నినీయ, పత్నీపిణ్డం భర్తృపిణ్డేన సం
సృజ్య తం త్రేధా విభజ్య పూర్వోక్తమన్త్రైః పితుఃపిత్రాది పిణ్డైస్సంసృ
జేత్, అన్యత్సర్వం పూర్వవత్కుర్యాత్.

కనిష్ఠాదినా కృతస్య సపిణ్డీకరణస్య జ్యేష్ఠాదినా పునఃకరణే విశ్వేదే
వార్థే పితుఃపితృ పితామహప్రపితామహార్థే పిత్రర్థే విష్ణ్వర్థే చ బ్రాహ్మణా
న్వృత్వా ప్రేతవరణం ప్రేతశబ్దం చ విహాయ అర్ఘ్యపిణ్డసంయోజనసహి
తం సర్వం కుర్యాత్ । విశ్వేదేవార్థే పితృపితామహప్రపితామహార్థే విష్ణ్వ
ర్థే చ బ్రాహ్మణాన్వృత్వా ప్రేతవరణప్రేతశబ్దపిణ్డార్ఘ్యసంయోజనరహితం
పార్వణశ్రాద్ధవిధినా సర్వం కుర్యాదిత్యేకే.

పితామహాదీనాం తత్పత్నీనాం చ సపిణ్డీకరణే యస్మై పితుఃపితుః

తేత్యాది, స్వాహా పితుః పితుః పిత్రే, ఏష తే పితుః పితుస్తత, మార్జయన్తాం పితుః పితుః పితరః, ఏతత్తే పితుః పితుస్తత ఇత్యాది। మాతామహాదీనాం తత్పత్నీనాం చ యస్మై మాతుః పితుస్స్మా తేత్యాది। పితృవ్యతత్పత్న్యోః యస్మై పితుస్స్మా తేత్యాది। భ్రాతృతత్పత్న్యోః భార్యాపుత్రయోః స్నుషాయాశ్చ యస్మై మాతేత్యాది। భర్తుర్యస్మై భర్తుస్స్మా తేత్యాది। అతోఽన్యేషాం మాతులాదీనాం యస్మై యజ్ఞశర్మణో మాతేత్యాది। భగినీమాతృష్వసృ పితృష్వసృ మాతులాన్యాదీనాం యస్మై శ్రీనామ్న్యై భర్తుస్స్మా తేత్యాది.

మృతాహాదేకాదశాహాద్ద్వాదశాహాద్వా ఆరభ్య వత్సరాన్తం సోదకుమ్భశ్రాద్ధం ప్రతిదినం సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానేన తదూర్ధ్వం త్రిపురుషోద్దేశేన సఙ్కల్పవిధానేన విశ్వేదేవవిష్ణువరణావాహనహోమాను స్వధానినయనవికిరపిణ్డప్రదానవర్జం కుర్యాత్। అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రేతలోకవాసజనితక్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థం సోదకుమ్భశ్రాద్ధం సఙ్కల్పవిధానేన కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య పితృపితామహప్రపితామహార్థమేకం బ్రాహ్మణం వృత్వా పాదప్రక్షాళన భుక్తిదేశసంస్కార గన్ధపుష్పాదిదాన పాత్రస్పర్శాదిసహితం భోజయిత్వా తామ్బూలం దక్షిణాం జలపూర్ణకుమ్భం చ దద్యాత్। అథవా మాసికాన్యదినే అతీతశ్రాద్ధాన్యకృష్యాపశ్రాద్ధవిధానేన వా కుర్యాత్.

మృతాహాది సప్తవింశదినేభ్య ఊర్ధ్వం త్రిషు దినేషూనమాసికమ్, చత్వారింశదినాదూర్ధ్వం పఞ్చాహస్సు విషమదినేషు త్రైపక్షికమ్, సప్తత్యుత్తరశతదినేభ్య ఊర్ధ్వం దశసు దినేషూనషాణ్మాసికమ్, చత్వారింశదుత్తరత్రిశతదినేభ్య ఊర్ధ్వం పఞ్చదశసు దినేషూనాబ్దికమ్, నన్దా చతుర్దశీకృత్తికా భృగువాసర ద్విపుష్కర త్రిపుష్కర వ్యతిరిక్తదినేషు కుర్యాత్। భద్రాణాం తిథీనాం భాను భౌమ శనైశ్చర వారాణాం త్రిపాదనక్షత్రాణాం మధ్యే ద్వయోర్యోగే ద్విపుష్కరః, త్రయాణాం యోగస్త్రిపుష్కరః। ప్రతిమాసం మృతతిథౌ ద్వితీయాదిమాసికాని కుర్యాత్। ఏకస్మిన్మాసే తిథిద్వయ సమ్భవే పూర్వం ద్వితీయతృతీయాదికముత్తరమధికద్వితీయాధికతృతీయాదికం కుర్యాత్। ఏవం ద్వాదశసు మృతతిథిషు గతేషు త్రయోదశ్యాం మృతతిథౌ వార్షికం కుర్యాత్। ప్రత్యబ్దం తస్మిన్ మృతతిథౌ ప్రత్యాబ్దికం కు

ర్యాత్ । తత్ర తిథిద్వయసత్త్వే సదాఽత్రిస్త్వపరాహ్ణదోషరహితాయాం
కుర్యాత్ । ఉభయోర్దోషరాహిత్యే దోషసత్త్వే వోత్తరత్ర కుర్యాత్ । మృ
తమాసే మృతతిథ్యభావే పూర్వాహ్ణవ్యాప్తిమృతతిథిమారభ్య ద్వాదశసు మృతతిథి
షు గతేషు త్రయోదశ్యాం మృతతిథౌ ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్ । మృతమాసా
జ్ఞానే మాఘాషాఢయోరన్యతరస్మిన్, పక్షాజ్ఞానే కృష్ణపక్షే, తిథ్యజ్ఞానే దె
వాద్విష్ణుతే చ కృష్ణైకాదశ్యామమావాస్యాయాం వా, ప్రస్థానతిథిజ్ఞానే
పూర్వోక్తయోరన్యతరస్మిన్మాసే ప్రస్థానతిథౌ, ప్రస్థానతిథ్యజ్ఞానే ప్ర
స్థానమాసజ్ఞానే తస్మిన్మాసే పూర్వోక్తతిథ్యోరన్యతరస్యామ్, ప్రస్థానమా
స ప్రస్థానతిథ్యజ్ఞానే మృతిశ్రవణమాసతిథ్యోః, తయోరజ్ఞానే పునస్సం
స్కారమాసతిథ్యోః ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్ । సూతకాశౌచాభ్యాం విఘ్నితమా
బ్దికం తదన్తే కుర్యాత్ । తత్రాసమ్భవే అమావాస్యాయాం కుర్యాత్ । మా
సికం తూత్తరమాసికేన సహ తన్త్రేణ కుర్యాత్ । రజస్వలా స్త్రీ భర్త్రా
ద్యాబ్దికం పఞ్చమేఽహని కుర్యాత్, తత్రాసమ్భవే అమావాస్యాయాం వా
కుర్యాత్ । ఆశౌచదినాన్తరితమూనమాసికం త్రైపక్షికం ద్వాదశమాసికం
చ కృష్ణైకాదశ్యామమావాస్యాయాం వా కుర్యాత్ । మాత్రాదీనాం మాసి
కాబ్దికాదిషు పిత్రాదీనేవావాహయేత్తేభ్య ఏవ జుహుయాత్ .

ఇతి ప్రయోగదర్పణే చతుర్దశఖణ్డః .

ఆబ్దికాదిషు పార్వణశ్రాద్ధేషు పూర్వేద్యూ రాత్రౌ తస్మిన్దినే ప్రా
తశ్చ బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్ర్య అభ్యఙ్గం కారయిత్వా స్నాత్వా భగవదారా
ధనం కృత్వా పక్వాపక్వం శ్రాద్ధార్హపదార్థజాతం భగవతే నివేద్య ఔపా
సనం కృత్వా శ్రాద్ధార్థాదన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవం పఞ్చమహాయజ్ఞాంశ్చ
కృత్వా బ్రాహ్మణేష్వాగతేష్వాచమ్య ప్రాచీనావీతీ "సమస్తసమ్పత్సమ
వాప్తిహేతవస్సముత్థితాపత్కులధూమకేతవః । అపారసంసారసముద్రసేత
వః పునన్తు మాం బ్రాహ్మణపాదపాంసవః ॥" దేవేభ్యో నమః పితృభ్యో నమ ఇతి
తిలాక్షతైర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్య ఉపవీతీ ప్రణమ్య ప్రాచీనావీతీ స్వామి
న్నోఽస్మిన్దివసే అముకగోత్రమముకశర్మాణం పితరముద్దిశ్య ప్రత్యాబ్దిక
శ్రాద్ధం కర్తుం కామోఽస్మి అయం దేశః కాలశ్చ అస్మిన్ గృహే వర్తమానాః

పక్వాపక్వపదార్థాశ్చ శ్రాద్ధార్హా భూయాసుర్మమ చ శ్రాద్ధకరణే అధికా
రోఽస్త్వితి భవన్తో మహాన్తోఽనుగృహ్ణన్త్వితి ప్రార్థయేత్। తే చ తథాస్తు,
ప్రవర్తయ, కురుష్వ, అస్తు పాద్యమ్, సుగన్ధాః, ఇత్యాది సర్వత్ర ప్రతివచ
నం బ్రూయుః। "శ్రాద్ధభూమౌ గయాం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా దేవం గదాధ
రమ్। వస్వాదీంశ్చ పితౄన్ ధ్యాత్వా తతశ్శ్రాద్ధం ప్రవర్తయే॥" ఇత్యు
క్త్వా తత్రైవ ధ్యాత్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య ఆద్యేత్యాద్యస్యాం తిథావిత్యన్తే
అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః పితుః ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య
అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ప్రాక్తోయం నిధాయ దక్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వాచ్య
సవ్యాఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం భూమిం స్పృష్ట్వా "యే పార్థివాసః పితరః" ఇ
తి జపిత్వా దక్షిణాప్రాగగ్రైర్దర్భైః ప్రాగాద్యప్రదక్షిణం పరిస్తీర్య ద
క్షిణానధరానుత్తరానుత్తరాన్ కృత్వా దర్వ్యాదీని హవిః పాత్రమహవిః
పాత్రం ప్రత్యేకైకశస్సాదయిత్వా పాత్రప్రోక్షణాది పరిధినిధానాన్తం కృ
త్వా ఉపవీత్యాఘార సమిధావాధాయ ప్రాచీనావీతీ ప్రాగాద్యప్రదక్షి
ణం సమన్తం పరిషిచ్య ఇధ్మమాధాయోపవీత్యాఘారావాహుత్వా
అగ్నయే స్వాహేత్యుత్తర పూర్వార్ధే సోమాయ స్వాహేతి దక్షిణపూర్వా
ర్ధే అగ్నయే స్వాహేత్యగ్నిమధ్యే చ హుత్వా "విశ్వేదేవాశ్శృణుత"
"ఆగచ్ఛన్తు మహాభాగా విశ్వేదేవా మహాబలాః" ఇతి ద్వాభ్యామగ్నే
రుత్తరతో దర్భేషు విశ్వాన్ దేవానావాహ్యాసనం దత్త్వా యవోదకముత్సృ
జ్య, ప్రాచీనావీతీ "ఆయాత పితరః" ఇతి మన్త్రముక్త్వా అముకగోత్రా
నముకశర్మణః పితౄనావాహయామీత్యగ్నేర్దక్షిణతో దర్భేషు పితౄనా
వాహ్య "సకృదాచ్ఛిన్నమ్" ఇత్యాసనం దత్త్వా "ఊర్జం వహన్తీః" ఇతి
తిలోదకముత్సృజ్య, ఉపవీతీ "సహస్రశీర్షా పురుషః" ఇత్యగ్నేరుత్తర
తో దర్భేషు విష్ణుమావాహ్య "పురుష ఏవేదమ్" ఇత్యాసనం దత్త్వా య
వోదకముత్సృజ్య, ప్రాచీనావీతీ "ఉద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామ్"
ఇతి బ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య "కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియ
తామ్" ఇతి తైః ప్రత్యుక్తే ఏకస్మిన్ పాత్రే హవిరపరస్మిన్ పాత్రే లవణమి
శ్రం సూపాపూపవ్యఞ్జనాదికం చానీయాభిఘార్య దర్వ్యాం సకృదుపస్తీర్యా
ఙ్గుష్ఠమాత్రం హవిర్మధ్యాద్ద్విరవదాయ పఞ్చావత్తినాం త్రిరవదాయ సకృ

దభిఘార్య "యన్మే మాతా" ఇత్యాదిభిష్షడ్భిః ప్రతిమన్త్రం దక్షిణతో౽
గ్నౌ హుత్వా పునరవదాయాభిఘార్యోపవీతీ పాత్రస్థం హవిరభిఘార్య ప్రా
చీనావీతీ "యే చేహ పితరో యే చ నేహ" ఇతి హుత్వా "స్వాహా పిత్రే" ఇ
త్యాదిభిష్షడ్భిరాజ్యేన హుత్వా, ఉపవీతీ దర్వ్యాముపస్తీర్య ఉత్తరార్ధా
దార్ద్రామలకమాత్రం సకృదవదాయ పఞ్చావత్తీ నాం ద్విరవదాయ ద్విర
భిఘార్య "అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా" ఇత్యుత్తర పూర్వే హుత్వా,
ప్రాచీనావీతీ దర్వ్యాముపస్తీర్య అన్యపాత్రస్థం సూపాదికం సకృదవదా
యాభిఘార్య ఉదీచీనముష్ణం భస్మాపోహ్య తస్మిన్ హుత్వా, పరిధీనాజ్యేన
నిధానక్రమేణాభ్యజ్య లేపకార్యం కృత్వా సంస్రావహోమం హుత్వా,
ఉపవీతీ ప్రాయశ్చిత్తహోమం హుత్వా ప్రాణానాయమ్య ప్రాచీనావీ
తీ పూర్వవత్పరిషిచ్య ప్రణీతామోక్షణం కృత్వా దక్షిణతో నిషాదితం బ్రా
హ్మణం సంపూజ్య, ఉపవీతీ "అగ్నే నయ" ఇత్యగ్నిసూక్తేనాగ్నిముప
స్థాయ బ్రాహ్మణాన్వృణుయాత్.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే పఞ్చదశః ఖణ్డః.

బ్రాహ్మణహస్తే అపః ప్రదాయాముక గోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రత్యా
బ్దిక శ్రాద్ధే విశ్వేషాం దేవానామిదమాసనమిత్యాసనార్థం దర్భాన్ వా
మభాగే భూమౌ దత్వా పునరపః ప్రదాయ విశ్వేదేవార్థే భవతా క్షణః కర్త
వ్య ఇతి హస్తే దర్భాన్ దత్వా ఓం తథేతి ప్రత్యుక్తే ప్రాప్నోతు భవానిత్యు
క్త్వా ప్రాప్నవానీతి ప్రత్యుక్తే ప్రాచీనావీత్యేవమేవ పిత్రాదీనుపవీతీ వి
ష్ణుం చ వృత్వా గృహాఙ్గణే పూర్వదిగ్భాగే ఉత్తరావనతే ప్రాదేశమా
త్రం చతురశ్రం గోమయేనోపలిప్తే విశ్వేషాం దేవానాం పాద్యస్థానే ఇద
మాసనమితి దర్భాన్సన్నిధాయ ఇదమర్చనమిత్యక్షతైరభ్యర్చ్య తద్దక్షిణతః షడ
ఙ్గులం విహాయ తద్దక్షిణతో దక్షిణావనతే ద్వాదశాఙ్గులం వృత్తం గోమయే
నోపలిప్తే ప్రాచీనావీతీ పితృపితామహప్రపితామహానాం పాద్యస్థానే ఇ
దమాసనమితి దర్భాన్సన్నిధాయ తిలైరభ్యర్చ్యోపవీతీ శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమ
హావిష్ణోః పాద్యస్థానే ఇదమాసనమితి చతురశ్రమణ్డలే దర్భాన్సన్నిధాయాక్షతై
రభ్యర్చ్య గోమయసంయుక్తమాజ్యం విప్రపాదేష్వనులిప్య, విశ్వేభ్యో

దేవేభ్య ఇదం వః పాద్యమిత్యుత్తరమణ్డలే, అముకగోత్రేభ్యోఽముకశర్మభ్యః పితృపితామహప్రపితామహేభ్య ఇదం వః పాద్యమితి దక్షిణమణ్డలే, శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమహావిష్ణవే ఇదం తే పాద్యమిత్యుత్తరమణ్డలే విప్రపాదాన్ ప్రక్షాళ్య స్వస్యచ పాదౌ ప్రక్షాళ్య మణ్డలస్యోత్తరత ఆచమ్య విప్రానపి తత్రైవాచమయ్య, ప్రాచీనావీతీ " అపహతా అసురాః " ఇతి పిత్రాది భుక్తిస్థానే తిలాన్ సకృత్ ప్రకీర్య " ఉదీరతామవర " ఇత్యాదిభిరవోక్ష్య " యజ్ఞేశ్వరో హవ్యసమస్తకవ్యభోక్తావ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర। తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యో రక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే " ఇతి జపిత్వా సర్వత్ర తిలాన్ ప్రకీర్య పూర్వవదాద్యన్తయోరుదకదానసహితమాసనం దత్త్వావమ్య వస్త్రయజ్ఞోపవీతగన్ధపుష్పాలఙ్కారధూపదీపవర్తిళపవిత్రదక్షిణాదత్త్వా గోమయాజ్యాభ్యాం చతురశ్రముపలిప్య తత్రాజ్యం నిస్రావ్య దర్భాన్నిధాయ తదుపరి వామాగ్రాణి కదలీపత్రాణి నిధాయ తేష్వాజ్యం నిస్రావ్య అన్నపాయససూపాపూపవ్యఞ్జనాదిక్రమేణ దత్త్వా హుతశేషమన్నం పిత్రాదిపాత్రేషు దత్త్వా తదుపరి దర్భాన్నిధాయ విశ్వేదేవపురతో దక్షిణం జాన్వాచ్య భగవత్త్వాప్యజతేన ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వయా గాయత్ర్యాఽన్నం ప్రోక్ష్య " దేవసవితః ప్రసువ " ఇతి ప్రదక్షిణమన్నం పరిషిచ్య హస్తే జలం దత్త్వా హస్తం గృహీత్వా " పృథివీ తే పాత్రమ్ " ఇత్యన్నాదికం స్పృష్ట్వా ఇదం విష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠ నఖాన్యప్రదేశం నివేశ్య స్వాహావిష్ణో హవ్యం రక్షస్వ అముకగోత్రస్యాముకశర్మణః ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధే విశ్వేదేవా దేవతా ఏతద్వో హవ్యం సవ్యఞ్జనమిత్యముక్త్వా యవోదకముత్సృజ్య ప్రాచీనావీతీ పిత్రాదీనాం పురతస్సవ్యం జాన్వాచ్య " ఏష తే తత " ఇతి త్రిభిర్మన్త్రైః సాఙ్గుష్ఠాన్నవ్యఞ్జనాదిని క్రమేణాభిమృశ్యాన్నప్రోక్షణాది పూర్వవత్ స్వధావిష్ణో కవ్యం రక్ష స్వేత్యాదిభేదేన సర్వం కృత్వా తిలోదకముత్సృజ్య, ఉపవీతీ విశ్వేదేవవద్విష్ణోశ్చ కృత్వా, ప్రాచీనావీతీ " యజ్ఞేశ్వరో హవ్య " " ఏకో విష్ణుః " ఇతి శ్లోకద్వయముచ్చార్య, అనేన బ్రాహ్మణభోజనేన భగవాన్విశ్వేదేవరూపీ పితృపితామహప్రపితామహరూపీ శ్రాద్ధసంరక్షక శ్రీమహావిష్ణురూపీ భగవాన్ జనార్దనః ప్రీయతామితి దర్భేషు తిలాక్షతోదకముత్సృజ్య, భగవతే

సమర్పితేనార్ఘ్యజలేన పరిషేచనం పాద్యజలేనాపోశనంచ కారయిత్వా
“ప్రాణే నివిష్టోఽమృతం జుహోమి” ఇతి పఞ్చభిః ప్రాణాహుతీః కుర్వా
ణాన్ సమీక్ష్య “బ్రహ్మణి మ ఆత్మాఽమృతత్వాయ” ఇత్యాత్మానం సమీక్ష్య
ప్రణవవ్యాహృతిసహితాం గాయత్రీం మధువాతా ఇతి తృచం మధ్వితి త్రిర్జపి
త్వా యథాసుఖం జుషధ్వమిత్యుక్త్వా వైష్ణవాన్ రక్షోఘ్నాన్ పిత్ర్యసూ
క్తాన్ పావమానాదీంశ్చ భవతో భుఞ్జానాన్ యావచ్ఛక్యం శ్రావయిష్య
ఇత్యనుజ్ఞాప్య శ్రావయేదిత్యుక్తే భుఞ్జానానవేక్షమాణ ఉపవీతీ పూర్వోక్త
మన్త్రాన్ పఠేత్ । భగవన్నివేదితమేవాన్నాదికం దద్యాత్ । భగవతే సమ
ర్పితాన్యాచమనీయార్హణీయాదీని భగవదభిషేకజలంచ పానార్థం దద్యా
త్ । భుక్తవత్సు ద్విజేషు ప్రాచీనావీత్యపేక్షితం పృష్ట్వా పూర్వవత్సావి
త్ర్యాదీన్ అక్షన్నమీమదన్త ఇతి చ జపిత్వా సమ్పన్నమిత్యుక్త్వా సుసమ్పన్న
మితి ప్రత్యుక్తే తృప్తాః స్థేత్యుక్త్వా తృప్తాః స్మ ఇతి ప్రత్యుక్తే పిత్ర్యదేవయో
ర్మధ్యే భువం సమ్మార్జ్య తత్ర దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు తిలోదకముత్సృ
జ్య అన్నవ్యఞ్జనాదికం జలేనాప్లావ్య “యేఽగ్నిదగ్ధాః” ఇతి ప్రక్షిప్య త
దుపరి పూర్వవత్తిలోదకముత్సృజ్యోపవీత్యాచమ్య భగవత్పాద్యజలేనా
పోశనం కారయిత్వాచాన్తేషు తామ్బూలం దక్షిణాంచ దత్త్వా స్వామినః అ
స్మిన్ దివసే అముకగోత్రమముకశర్మాణం పితరముద్దిశ్య కృతం ప్రత్యాబ్దిక
శ్రాద్ధం యథాశాస్త్రమనుష్ఠితం గయాశ్రాద్ధఫలదమక్షయ్యతృప్తికరం
చ భూయాదితి భవన్తోఽనుగృహ్ణన్త్వితి ప్రార్థ్య తథాస్త్వితి ప్రత్యుక్తే అన్న
శేషైః కిం క్రియతామితి పృష్ట్వా ఇష్టైః సహ భుజ్యతామితి ప్రత్యుక్తే దాతా
రో నోఽభివర్ధన్తామితి ప్రార్థ్య దాతారో వోఽభివర్ధన్తామితి ప్రత్యుక్తే ఓం స్వ
ధేత్యుక్త్వా అస్తు స్వధేతి ప్రత్యుక్తే భూమౌ కిఞ్చిజ్జలం నిస్రావ్య “ పావ
సంసదః” ఇత్యాదిజపిత్వా ఉపవీతీ ప్రణమ్యోత్థాయ “అగ్నిరాయుష్మా
న్” ఇత్యాదిభిరాశీర్వచనైః కృతే “ధన్యా వయం భవతాం పాదరజఃపూతమి
దం గృహమ్ । అనుగ్రాహ్యాశ్చ యుష్మాభిః కృతోఽస్మాసు దయాలుభిః” ఇత్యా
ద్యుపచారానుక్త్వా, ఉత్తిష్ఠత పితరః, ఉత్తిష్ఠత విశ్వేదేవాః, ఉత్తిష్ఠ విష్ణో ఇ
తి దర్భాన్వారమ్భణేన బ్రాహ్మణానుత్థాప్య ప్రస్థాప్య “వాజే వాజే” ఇ
తి జపిత్వా ఆసీమాన్తమనువ్రజ్య “ అన్నశాకాదిదానేన ప్రీతా యూయమ్

దృశాః । తస్మిన్ శజాతం చిత్తేషు విస్మృతప్యత్తమర్హథ ॥ మన్త్రహీనం క్రి
యాహీనం భక్తిహీనం ద్విజోత్తమాః । శ్రాద్ధం సమ్పూర్ణతాం యాతు
ప్రసాదాద్భవతాం మమ ॥ అద్య మే సఫలం జన్మ భవత్పాదాబ్జవన్దనాత్ । అ
ద్య మే వంశజాస్సర్వే యాతా వోఽనుగ్రహాద్దివమ్ " ఇత్యుపచారానుక్త్వా
ప్రదక్షిణీకృత్యాగత్య ప్రాచీనావీత్యగ్నేర్దక్షిణతో ద్వేధా దర్భాన్ సంస్తీర్య
పూర్వదర్భేషు మార్జయన్తాం మమ పితర ఇత్యాదిభిః పశ్చిమదర్భేషు మా
ర్జయన్తాం మమ మాతర ఇత్యాదిభిర్దక్షిణాపవర్గం తిలోదకముత్సృజ్య హుత
శేషైర్భుక్తశేషైశ్చాన్నవ్యఞ్జనాదిభిస్తిలమిశ్రైర్ముష్టిప్రమాణం కుక్కు
టాణ్డప్రమాణం వా పిణ్డషట్కం కృత్వా పూర్వదర్భేష్వేతత్తేత తేత్యాదిభిః
పశ్చిమదర్భేష్వేత న్మాతరిత్యాదిభిః పిణ్డషట్కం దత్వా యే చ త్వామను
యాశ్చ త్వామనుస్వితి దత్తపిణ్డమూలే దర్భేషు ప్రతిపిణ్డం లేపం నిమృజ్య పూర్వ
వత్తిలోదకముత్సృజ్య యే చ వోఽత్రేతి పిత్రాదిపిణ్డాన్ యాశ్చ వోఽత్రేతి మా
త్రాదిపిణ్డాన్ తేద వహన్తామితి పిత్రాదిపిణ్డాన్ తాశ్చ వహన్తామితి మాత్రా
దిపిణ్డాన్ తృప్యన్తు భవన్త ఇతి పితృపిణ్డాన్ తృప్యన్తు భవత్య ఇతి మాతృపిణ్డాన్
తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యుభయపిణ్డానుపస్థాయ ఉదకపాత్రం దక్షిణే హ
స్తే నిధాయ సవ్యేన పాణినాపిధాయ తిలమిశ్రేణ తేనోదకేన పుత్రాన్ పా
త్రాదిత్యుభయపిణ్డాన్ పితృతీర్థేన త్రిరప్రదక్షిణం పరిషిచ్య పిణ్డావస్థానపా
త్రం హోమపాత్రాణి చావాఙ్మ్చకృత్వా తృప్యత తృప్యత తృప్యతేతి మ
న్త్రం యావచ్ఛ్వాసమావర్త్య పాత్రాణి ప్రోత్థ్య ద్వన్ద్వముత్తానాని కృ
త్వా పిణ్డకరణశిష్టం గ్రాసమాత్రమన్నం పాత్రే నిపిష్టాన్యృతంజుహోమి
బ్రహ్మణి మ ఆత్మామృతత్వాయేతి ప్రాశ్య ఉపవీత్యాచమ్య మధ్యమపిణ్డాప
త్నైపత్నీభ్యాం పత్నీభ్యో వా విభజ్య ప్రతిభార్యం మన్త్రమావర్త్య జ్యే
ష్ఠక్రమేణ దద్యాత్, తాః స్వం స్వం భాగం ప్రాశ్నీయుః । అత్తుతయో న్యైగ
తరక్తాయై రజస్వలాయై గర్భిణ్యై వన్ధ్యాయై స్వైరిణ్యై చ మధ్యమపిణ్డం
న దద్యాత్ । ప్రసూతాయై పత్న్యై పణ్మాసం న దద్యాత్ । పత్న్యభావే జలే
ప్రక్షిపేత్ । తత ఆచమ్య ప్సో శేవభూ తేన మయేతి గద్యం పద్యం వాఽనుసన్ధా
య భగవదర్పణం కుర్యాత్.

ఇతి ప్రయోగదర్పణే [illegible] షోడశఃఖణ్డః.

మాతృశ్రాద్ధేతు "అయాంతపితరః" ఇతి పితౄనావాహయేత్, "యస్మై మాతా" ఇత్యాదిభిః పిత్రాదిభ్యో జుహుయాన్మాత్రాదీన్ వృణుయాత్ "ఏష తే మాతః" ఇత్యాదిభిరన్నాభిమర్శనం పిత్రాదీనాం మాత్రాదీనాంచ పిండప్రదానం కుర్యాత్ । పితృవ్యశ్రాద్ధే పితృవ్యపితామహప్రపితామహార్థే వృణుయాత్పితుః పిత్రాదినావాహయేత్పితుః పిత్రాదిభ్యో జుహుయాత్ । జ్యేష్ఠభ్రాతృశ్రాద్ధే జ్యేష్ఠభ్రాతృ పితృపితామహార్థే వృణుయాత్, భార్యాశ్రాద్ధే భార్యామాతృపితామహ్యర్థే వృణుయాత్, ఉభయత్ర పిత్రాదిభ్యో జుహుయాత్ । భర్తృశ్రాద్ధే భర్తృ పితృ పితృపితామహార్థే వృణుయాత్ "యస్మై భర్తుస్తాత" ఇతి జుహుయాత్ । మాతామహశ్రాద్ధే మాతామహమాతుః పితామహమాతుః ప్రపితామహార్థే వృణుయాత్ "యస్మై మాతుస్తాతా" ఇతి జుహుయాత్ । యో యో జీవతి తం తం విహాయ వరణాది కుర్యాత్ । యేభ్యో జుహోతి తేభ్యస్తత్పత్నీభ్యశ్చ పిండప్రదానం కుర్యాత్ । కనిష్ఠభ్రాతృ భగినీపుత్ర మాతులాచార్యాదీనాం శ్రాద్ధం సఙ్కల్పవిధానేన । భ్రాతృశ్రాద్ధే భగిన్యర్థే ఇత్యేకోద్దిష్టమ్, ఆవాహన హోమ వికిర పిండప్రదానవర్జం కుర్యాత్ । ఏకముద్దిశ్య క్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్, త్రీనుద్దిశ్య క్రియమాణం పార్వణమ్ । తయోరేకస్మిన్దినే సంయోగే పూర్వం పార్వణం కృత్వా పశ్చాదేకోద్దిష్టం కుర్యాత్ । మాతాపిత్రోశ్శ్రాద్ధసంయోగే పూర్వం పితుశ్శ్రాద్ధం కృత్వా పశ్చాన్మాతుశ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । దార్శికాబ్దికయోర్యోగే పూర్వమాబ్దికం కృత్వా పశ్చాద్దార్శికం కుర్యాత్ । సోదకుమ్భ మాసికయోర్దర్శసఙ్క్రాన్త్యాద్యుపరాగయోశ్చ యోగే సోదకుమ్భదార్శికే హిత్వా మాసికసఙ్క్రాన్త్యుపరాగశ్రాద్ధాని కుర్యాత్ । దార్శిక మాసికయోర్దార్శిక సోదకుమ్భయోర్దార్శికాబ్దికయోరాబ్దిక సఙ్క్రాన్త్యాబ్దికోపరాగయోర్యోగే శ్రాద్ధద్వయమపి కుర్యాత్ । అతోఽన్యేషాం యోగే దేవతాభేదే నిమిత్తభేదే వా శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్ । పాకారమ్భాత్పూర్వం కర్తుః వరణాత్పూర్వం భోక్తుశ్చాఘసమ్భవేఽపి శ్రాద్ధం కుర్యాత్, అఘీ శ్రాద్ధపదార్థం నస్పృశేత్, అఘరహితేన పరివేషణం కారయేత్, భోజనానన్తరం గృహాన్తరాదాహృతేనోదకేనాచామేత్ । పాకారమ్భాత్పూర్వమపి

తస్మిన్‌దినే జననే మరణే వా ఆపన్నే నిరవకాశశ్రాద్ధే చ ప్రాప్తే మదీయ
మిదం వస్తుజాతం పిత్రర్థమితి నిర్దిశ్య అఘరహితస్య హస్తే దర్భం ప్రదాయ
తేన సఙ్కల్పవిధానేనోపవీతి వా శ్రాద్ధం కారయేత్స్వయం తత్ర ప్రాచీ
నావీతముపవీతం చ కుర్యాత్ । అత్యన్తాశక్తావప్యేవం కారయేత్ । ఏకోద్ది
ష్టే సపిణ్డీకరణే చ నిమిత్తస్య షోడశైకోద్దిష్టనిమన్త్రితనిమిత్తానాం మధ్యే ఏ
కస్య ద్వయోర్బహూనాం వా భోజనవేళాయాం వమనే జాతే పాత్రముద్ధృ
త్య శుద్ధిం కృత్వా పూర్వం స్థాపితేఽగ్నౌ ప్రేతమావాహ్య ఆసనాదిభిరభ్య
ర్చ్య ప్రాణాయ స్వాహేత్యాదిభిః పఞ్చాన్నాహుతీర్యమాయ సోమమితి
మన్త్రైర్ద్వాత్రింశదన్నాహుతీస్తావతీరాజ్యాహుతీశ్చ హుత్వా బ్రాహ్మ
ణానాం తామ్బూలదక్షిణాదికం దత్వోద్వాస్య తస్మిన్‌దినే ఉపోష్య పరే
ద్యురేకోద్దిష్టం సాపిణ్డ్యం షోడశం వా పునః కుర్యాత్ । సాపిణ్డ్యాదిపార్వ
ణశ్రాద్ధే పిత్రర్థం నిమన్త్రితస్య వమనే తస్మిన్‌దినే ఉపోష్య పరేద్యుః పున
శ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । భ్రాత్రాద్యేకోద్దిష్టశ్రాద్ధేప్యేవమ్ । పితామహ
స్య వమనే పాత్రముద్ధృత్య శుద్ధిం కృత్వా పూర్వం స్థాపితేఽగ్నావముకగో
త్రమముకశర్మాణం పితామహమావాహయామీత్యావాహ్యాముకగోత్ర
స్యాముకశర్మణః పితామహస్యేదమాసనమిత్యాసనాదిభిరభ్యర్చ్య ప్రాణా
య స్వాహేత్యాదిభిః పఞ్చాన్నాహుతీర్హుత్వా అముకగోత్రాయాముకశ
ర్మణే పితామహాయ స్వాహేతి ద్వాత్రింశదన్నాహుతీర్జుహుయాత్ । ప్ర
పితామహస్య వమనే తు తమావాహ్య తస్మై పూర్వవజ్జుహుయాత్ । పితృ
వ్యాదిశ్రాద్ధేప్యేవమూహ్యమ్ । పిత్రాదీనాం త్రయాణామప్యేకపవని
మన్త్రితశ్చేత్తస్య వమనే పునశ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । పిణ్డప్రదానాత్పూర్వ
మగ్నినాశే తస్మిన్‌దినే ఉపోష్య పరేద్యుః పునశ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । భుఞ్జా
నానాం మధ్యే ద్వయోర్భోజనపాత్రయోరన్నోదకాది సంసర్గేణోచ్ఛి
ష్టితావుభౌ భోజనాద్విరమేతామ్, కర్తా ఉపోష్య పరేద్యుః పునశ్శ్రాద్ధం
కుర్యాత్ । అన్యతరోచ్ఛిష్టాభావే తమచ్ఛిష్టపాత్రం నిసృత్య గోమయేనో
పలిప్యాన్యపాత్రం నిధాయ తస్మిన్నన్నాదికం పరివివ్య తత్పరిషేచయిత్వా
భోజయేత్ । హస్తస్యోచ్ఛిష్టితం ప్రక్షాళయేత్ । అన్యోన్యగాత్రసంస్ప
ర్శే పాత్రస్థమన్నం భుక్త్వా అష్టశతం గాయత్రీజపం కుర్యాత్ । భుక్తిమధ్యే

దీపనాశే సూర్యం ధ్యాయన్తః పాణిభ్యాం భోజనపాత్రం గృహీత్వా తత్పున
ర్దీపే ప్రజ్వలితే భోజనపాత్రస్థమేవాన్నం భుఞ్జీరన్ । విభక్తేష్వపి భ్రాతృ
షు ప్రథమాబ్దికపర్యన్తం జ్యేష్ఠపుత్ర ఏవ కుర్యాత్ తదూర్ధ్వం సర్వేఽపి పృ
థక్పృథక్కుర్యుః । అవిభక్తా అపి భిన్నస్థానగతాశ్చేత్ప్రత్యాబ్దికదార్శా
దికం పృథక్పృథక్కుర్యుః । ఏవం నిత్యం నైమిత్తికం చ శ్రాద్ధం యథాశక్తి
కుర్యాత్ । తేన ప్రీతాః పితరః పశుపుత్రాదికాన్ భోగాన్ ప్రయచ్ఛన్తి, అ
కరణే పశుపుత్రాదిహీనో భవతీతి శపన్తి, సర్వేఽపి నిర్యన్తి, శరీరాన్తే బ
హూన్నరకాననుభూయ బహుజన్మసు చణ్డాలో భవతి .

పితుస్సపిణ్డ్య మాసికాబ్దికాదిషు తత్తద్విశ్వేదేవార్థం ద్వౌ పిత్రి
ర్థే పఞ్చ త్రీన్వా పితామహార్థ ఏవం ప్రపితామహార్థ ఏవం విష్ణ్వర్థమేకమే
వమష్టాదశ ద్వాదశ వా బ్రాహ్మణాన్వృణుయాత్ । అథవా " శ్రాద్ధం న విస్త
రేత్ప్రాజ్ఞః " ఇతి వచనాద్విశ్వేదేవార్థే ద్వౌ పిత్రాద్యర్థ ఏకైకం విష్ణ్వ
ర్థమేకమేవం షడ్బ్రాహ్మణాన్వృణుయాత్ । ద్రవ్యస్య బ్రాహ్మణస్య వా
లాభే విశ్వేదేవార్థమేకం పితృపితామహప్రపితామహార్థమేకం విష్ణ్వర్థమే
కమేవం త్రీన్బ్రాహ్మణాన్వృణుయాత్ । విష్ణ్వర్థే విశ్వేదేవార్థే వా ద్రవ్య
స్య బ్రాహ్మణస్య వాలాభే దేవతాసన్నిధౌ పాత్రం పాత్రద్వయం వా నిధా
య తస్మిన్నన్నవ్యఞ్జనాదికం నిధాయ శ్రాద్ధాన్తే తదన్నమగ్నౌ ప్రక్షిపే
ద్బ్రహ్మచారిణే వా దద్యాత్ । నిమన్త్రితానన్తరం విశిష్టో బ్రాహ్మణ ఆగతశ్చే
త్తాననుజ్ఞాప్య తైస్సహ తం చ భోజయేత్ । ప్రవాసే అగ్న్యభావే ఆప
త్సు వా మాసికాబ్దికదర్శశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధం తీర్థశ్రాద్ధం వా ఆమేన కుర్యాత్ .

ఆమరూపేణ శ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య వరణపాదప్రక్షాళన
గన్ధదానాది కృత్వా బ్రాహ్మణానాం పురతస్తణ్డుల శాక దధి క్షీర ఘృతాది
కం నిధాయ అనేనామశ్రాద్ధేన భగవాన్ జనార్దనః ప్రీయతామితి తిలోదక
ముత్సృజ్య తామ్బూలం దక్షిణాం చ దద్యాత్ । ఏవమేవ హిరణ్యశ్రాద్ధమ్,
తణ్డులాదిస్థానే హిరణ్యం నిదధ్యాత్ । అథవా పిణ్డప్రదానరూపేణ శ్రాద్ధం క
రిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య మార్జయన్తాం మమ పితర ఇత్యాదిభిః పిణ్డప్రదానం కుర్యా
త్ । అథవా ఫలైర్మూలైర్వా కుర్యాత్ । అథవా ఉదకుమ్భరూపేణ శ్రా
ద్ధం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య వరణాదికృత్వా జలపూర్ణాన్ కుమ్భాన్ సదక్షి

ణానమూచానేభ్యో దద్యాత్ । అథవా శ్రాద్ధం మన్త్రరూపేణ కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య దక్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వాచ్య శ్రాద్ధమన్త్రానధీయీత । అథవా తిలతర్పణరూపేణ శ్రాద్ధం కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య పిత్రాదీంస్తర్పయేత్ । అథవా ఉపవాసరూపేణ శ్రాద్ధం కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్యోపవసేత్.

దర్శాదావపరాహ్ణేఽముకగోత్రాణామముకశర్మణాం పితృపితామహప్రపితామహానాం సపత్నీకానామ్, అకగోత్రాణామముకశర్మణాం మాతామహమాతుఃపితామహమాతుఃప్రపితామహానాం సపత్నీకానాముభయవంశపితౄణాం దర్శాదిశ్రాద్ధం తిలతర్పణరూపేణ కరిష్యఇతిసఙ్కల్ప్య ద్వేధా దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య పూర్వదర్భేషు "ఆయాన్తపితరః" ఇతి సపత్నీకాన్ పిత్రాదీనావాహ్య "సకృదాచ్ఛిన్నమ్" ఇతి దర్భాసనార్థం దత్త్వా తిలైరభ్యర్చ్య "ఊర్జంవహన్తీః" ఇతి తిలోదకముత్సృజ్య, పశ్చిమదర్భేషు "ఆయాతమాతుఃపితరః" ఇతిసపత్నీకాన్ మాతామహానావాహ్య పూర్వవదాసనం దత్త్వాభ్యర్చ్య తిలోదకముత్సృజ్య, "ఉదీరతామ్ - అఙ్గిరసః - ఆయన్తు" ఇతి ప్రతిమన్త్రమముకగోత్రానముకశర్మణః పితౄన్ స్వధానమస్తర్పయామీతి త్రిస్త్రిస్తర్పయిత్వా "ఊర్జంవహన్తీః - పితృభ్యస్స్వధాభిభ్యః - యేచేహపితరః" ఇతి త్రిభిః పితామహాన్, "మధువాతా - మధునక్తమ్ - మధుమాన్" ఇతి త్రిభిః ప్రపితామహాంశ్చ పూర్వవత్తర్పయిత్వా, అముకగోత్రాఽముక నామ్నీస్తాస్తాః స్వధానమస్తర్పయామీత్యాదిభిః మాతృపితామహీ ప్రపితామహీశ్చ మన్త్రవర్జం త్రిస్తర్పయిత్వా, జ్ఞాతీన్ జ్ఞాతిపత్నీశ్చ తర్పయిత్వా, పశ్చిమదర్భేషు పూర్వోక్తమన్త్రైర్మాతామహాన్ మాతుఃపితామహాన్ మాతుఃప్రపితామహాంశ్చ పూర్వవత్తర్పయిత్వా, మాతామహీమాతుః పితామహీమాతుఃప్రపితామహీశ్చ మాత్రాదివన్మన్త్రవర్జంతర్పయిత్వా, పితృవంశ్యామాతృవంశ్యాయేచాన్యే మత్తఉదకమర్హన్తి తాన్ స్వధానమస్తర్పయామీత్యుభయ దర్భేషు త్రిస్తర్పయిత్వా "ఊర్జంవహన్తీః" ఇత్యఞ్జలినోదకం త్రిః ప్రదక్షిణీకృత్య తృప్యతేతి త్రిస్తర్పయిత్వోత్థాయాంజలింబధ్వా దక్షిణాభిముఖస్తృప్యధ్వమితి త్రిరుక్త్వా "నమోవఃపితరః" ఇత్యాది "వసిష్ఠాభూయాసమ్" ఇత్యన్తేనోపస్థాయ "యేషాం పితా నచ

ఖా౹ తానబన్ధుర్నచగోత్రిణః । తేతృప్తిమఖిలాయాంతు మయాత్యక్తైః కు శైస్తిలైః ॥ "ఇతిదర్భాననృత్రత్యక్త్వా ఉపవీత్యాచమ్య." యేకేచాస్మ త్కులేజాతాఅపుత్రాగోత్రజామృతాః । తేగృహ్ణన్తుమయాదత్తంవస్త్ర నిష్పీడనోదకమ్ ॥ "ఇతిస్నానవస్త్రం చతుర్గుణీకృత్య నివీతీరేనిష్పీ డ్య తద్వస్త్రంవామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్యోపవీతీ ద్విరాచామేత్ । ఏకైకస్య త ర్పణస్య సప్తాష్టవా తిలాగ్రాహ్యాః । పిత్రాదీనామాబ్దికం ప్రత్యాబ్దికంవా యానుద్దిశ్యకృతం తానుద్దిశ్య పరేద్యుస్తర్పయేత్ । దర్శశ్రాద్ధే తస్మిన్నే వదినే శ్రాద్ధాత్పూర్వమేవ తర్పయేత్, తీర్థశ్రాద్ధే హిరణ్యశ్రాద్ధేచ శ్రాద్ధా త్పరమ్, మహాలయేపరేద్యుః .

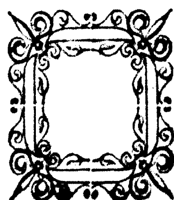
బ్రహ్మమేధాదీనాం ప్రయోగో యథామతి సీతారామప్రేరితేన మయాకృతః , తస్మాదిదం ప్రయోగదర్పణం సమ్యగ్వీక్ష్య అత్రానుక్తమరు క్తాదీన్ ధర్మశాస్త్రప్రవీణాస్సన్తస్సంశోధయన్తు, అనేన ప్రయోగదర్పణేన భగవాన్ప్రియతాం సీతారామః .

ఇతిప్రయోగదర్పణే సప్తదశఃఖణ్డః.

శ్రీమన్నైధ్రువ కాశ్యప కులకలశ పయోరాశి

రాకానిశాకరాయమాణ వీరరాఘవసూరివిరచి

తం ప్రయోగదర్పణం సమ్పూర్ణమ్ .

శ్రీ

శ్రీరస్తు.

శ్రీమద్వైధ్రవకాశ్యపకులకలశపయోరాశి

రాకానిశాకరాయమాణ

శ్రీవీరరాఘవసూరివిరచితః

ప్రయోగదర్పణః

కోంబూరు, వళ్లిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

ముణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లిక్కేణి శ్రీ సరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యాసన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సన్విజయతేతరామ్

౧౮౭౫-౧౧-౫.

ప్రకటనా

యదృభిలషితాని గృహ్యరత్నాదిపుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్‌ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యఙ్గార్యశ్శో ధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణేచ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని.	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧-౧౨-౦	౦-౩-౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩-౮-౦	౦-౫-౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧-౩-౦	౦-౨-౦
దశనిర్ణయః	౧-౬-౦	౦-౨-౦
సుధీవిలోచనమ్	౩-౮-౦	౦-౫-౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౪-౦-౦	౦-౫-౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧-౨-౦	౦-౨-౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦-౭-౦	౦-౧-౦
ప్రయోగదర్పణః	౦-౭-౦	౦-౧-౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦-౯-౦	౦-౧-౬
ప్రపన్నపారిజాతమ్	౦-౨-౦	౦-౦-౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౦-౨-౦	౦-౦-౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౦-౧౨-౦	౦-౨-౦
ఆర్తిప్రబన్ధః	౦-౭-౦	౦-౧-౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦-౨-౬	౦-౦-౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగళు అపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూరినల్లిరువ హిన్దూలైఫ్ ఇన్‌ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యఙ్గార్యరింద పడెయబహుదు. అవరు కొడువదరాగలి కళుహిసువదరాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారె.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదిందకళుహిసువవరు రూపాయిగె కాలుఆణెయ ప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

విషయానుక్రమణికా.

విషయానుక్రమణికా.

శుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పు	ప	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్	పు	ప	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౪	౧౬	లౌకోవా	లౌకికోవా	,,	౧౯	అముగో	అముకగో
,,	౨౩	బ్రహ్మాత్యై	బ్రహ్మహత్యై	,,	౨౦	ప్రేతాయే	ప్రేతాయై
౫	౧౯	తాంకృత	తాదృకృత	౪౦	౨౪	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా
౧౩	౬	గన్ధప్రాశ్య	గన్ధంప్రాశ్య	,,	,,	విష్ణుచ	విష్ణవేచ
౧౮	౨౨	ప్రక్షాలనాది	ప్రక్షనాది	౪౧	౧౦	విశ్వేదేవవి	విశ్వదేవవి
౨౧	౪	కేశశధారణ	కేశధారణ	౪౪	౧౭	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా
౨౩	౨౪	ప్రకృతికృతా	ప్రతికృతా	,,	౨౬	మహావేష్ణోః	మహావిష్ణోః
౨౪	౧౩	హోతానాం	హతానాం	౪౫	౧౪	విశ్వేదేవ	విశ్వదేవ
౨౭	౯	మాసనముప	మాసనఉప	,,	౨౪	విశ్వేదేవ	విశ్వదేవ
౩౧	౨౦	కుృత్	కుర్యాత్	,,	౨౬	స్వవిశ్వేదేవ	స్వవిశ్వదేవ
౩౬	౧౪	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	౪౭	౨	యోహీనం	యాహీనం
,,	౧౭	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	,,	౨౨	పత్నై	పత్న్యై
౩౭	౧	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	౫౦	౯	ద్విశ్వేదే	ద్విశ్వదే
,,	౩	మాహవిః	మహవిః	,,	౧౨	ద్విశ్వేదే	ద్విశ్వదే
,,	౫	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	,,	౧౩	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా
,,	౭	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	,,	౧౪	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా
,,	౧౬	గఛస్తు	గచ్ఛస్తు	౫౧	౬	అకగో	అముకగో
,,	౨౨	విశ్వేదేవవ	విశ్వదేవవ	,,	౧౩	మహేనా	మహాదీనా
,,	౨౬	విశ్వేదేవా	విశ్వదేవా	,,	౨౨	హీమాతుః	హీమాగతుః
,,	౨౭	విశ్వేదేవ	విశ్వదేవ	,,	౨౩	హీమాతుః	హీమాగతుః
౩౯	౧౭	వరనామ్	వరణామ్				

శ్రీః

శ్రీరస్తు

శ్రీమద్ధారీతకులతిలకైః వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథార్యైః

అఖిలవైదికకర్మానుష్ఠానసౌకర్యాయ విరచితమ్

ఆశౌచశతకం, తద్వ్యాఖ్యానంచ

కోంబూరు, వఙ్గీపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్యైః

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యైః

మైసూరు సద్విద్యాశాలాధ్యక్షైః

పెరీస్వామి తిరుమలాచార్యైశ్చ సహ

పరిశోధ్య

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

మద్రాస్ తిరువల్లికేణి శ్రీసరస్వతీభణ్డారస్య

ప్రథమశాఖాభూతాయామ్

మైసూరుసద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితం సద్విజయతేతరామ్.

౧౮౮౪

సవ్యాఖ్యానాశౌచశతకవిషయానుక్రమణికా.

పుటౌ విషయాః

పుటౌ విషయాః

సవ్యాఖ్యానాశౌచశతకాష్టకగ్రన్థశుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧	౪	సదాచాకశ్శ్రిద్ధ	సదాచారశ్రద్ధ
,,	౧౬	పూర్ణో౽పదేశో	పూర్ణా౽పదేశో
౨	౧౫	అపూర్ణో౽పదేశశ్చ	అపూర్ణా౽పదేశశ్చ
౩	౩	ఇత్యాదిగా్వ	ఇత్యాదిభిర్వా
,,	౧౭	వృద్ధేః	వృద్ధైః
౬	౨౬	శ్రౌతస్మార్తం	శ్రౌతంస్మార్తం
౯	౯	సత్యపి	సత్స్వపి
,,	౨౧	దశాహాన్తం	దశాహాన్తే
,,	౨౪	తథా	తదా
౧౦	౯	భవిష్యత్పురాణే	భవిష్యత్పురాణ
౧౬	౮	యథాభర్తృ	యదాభర్తృ
౧౭	౫	పత్నీసంబన్ధ	పత్నీసమ్బన్ధి
,,	౮	పాపత్వాన్యనాం	పాపత్వానాం
౧౮	౭	నాశౌచేసూతకం	నాశౌచంసూతకే
,,	౧౭	త్రిదినాన్యఘం	త్రిదినాద్యఘం
౧౯	౨౩	స్పృష్టాస్పృష్టం	స్పృష్టస్పృష్టిం
౨౧	౩	ద్విగుణా	ద్విగుణో
,,	౮	నిత్యనైమిత్తికం	నిత్యంనైమిత్తికం
౨౪	౧౩	శ్రోత్రియేషు	శ్రోత్రియేషు
౨౭	౧	రిక్తపిణ్డవిషయమితి	రిక్తసపిణ్డవిషయమితి
౨౮	౧౮	ముత్తరత్రాభి	ముత్తరత్రాపి
౩౩	౧౦	మవిభక్తానాం	మపిభక్తానాం
౩౪	౨౫	వృత్తంస్వాధ్యాయ	వృత్తస్వాధ్యాయ
౩౫	౨	వృత్తంస్వాధ్యాయ	వృత్తస్వాధ్యాయ
౩౮	౧౪	జాతేమృతేవా	జాతమృతేవా

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩౮	౨౫	కారిత్వాచ్చ। అత్ర	కారిత్వాచ్చాత్ర
౩౯	౧	విశాశుద్ధేస్తు	విశాశ్శుద్ధేస్తు
,,	౬	తాసుఉచ్యతే	తాసువిద్యతే
,,	౨౬	సూతికాది	సూతకాది
౪౨	౨౧	ఈదృశపుత్రేణ।	ఈదృశపుత్రమనఙ్గే,
౪౩	౧౭	యథోక్తనైకత్వేన	యథోక్తవైవికత్వేన
౪౪	౯	పూర్వమదత్తాయాసా	పూర్వంప్రదత్తాయాంయా
,,	౨౩	యాంపిత్రో	యాఙ్పిత్రో
౪౭	౧౨	పుల్లిఙ్గ	పుంలిఙ్గ
౪౮	౨	మాస్తైవడ్భ	మాస్తైష్వడ్భ
౫౨	౧౦	ద్వ్యంశఉద్ధార్యః	ద్వ్యంశముద్ధార్యం
,,	౧౦	విరంశికా	విరంశికా
,,	౧౭	త్రిభాగంతు	త్రిభాగాంశు
౫౩	౨౧	రాత్రివిలక్షణత్వాత్	గస్యరాత్రివిలక్షణత్వాత్
,,	౨౨	తస్యశ్రుతేః,	శ్రుతేః,
౫౫	౨౧	శోషిణామ్	శాలినామ్
౫౬	౨౦	త్రివాసామ్రియేగ,	త్రివసమ్రియేత,
౫౭	౨౨	తోర్ధ్వమైహికే	తార్ధ్వమైహికే
౬౩	౨	పతేత్వాశౌచే	పితేత్వాశౌచే
,,	౧౯	దశాహోభ్యన్తరశ్శ్రితా	దశాహోభ్యన్తరశుశ్రితా
౬౪	౨౬	సంవృత్తే	సంవృత్తే
౬౫	౨	త్రియహాదిహ్యాది	త్రియహాదిహ్యాది
,,	౫	త్ర్యహాదిస్యాత్	త్ర్యహాదిహ్యాత్
,,	౨౫	జన్మని	జన్మనీ
౬౭	౧౬	విశుద్ధిహ్యాత్స్వ	విశుద్ధిహ్యాత్స్వ
,,	౨౧	వ్రజేత్" "నాల్పాద్దీర్ఘమ్"	వ్రజేన్నాల్పాద్దీర్ఘమ్

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౬౮	౨౩	యోగతః	శేషతః
౬౯	౧౫	దశాహాచ్ఛుద్ధిమగ్నిదః	దశాహాచ్ఛుచిరగ్నిదః
౭౧	౮	నాతిసూతకమ్	నాపిసూతకమ్
,,	౨౫	సద్యశ్శౌచాప్సగోత్రిణః	సద్యశ్శౌచాస్తు గోత్రిణః
౭౨	౨౪	సూతకేహీనం	సూతకస్హీనం
౭౪	౧౧	పప్త్యర్థే	సప్తమ్యర్థే
౭౬	౨౬	అన్యగృహే	అన్యతరగృహే
౭౯	౫	సూతకంభతి	సూతకంభవతి
,,	౨౫	అభోక్తః	అఘేభోక్తః
౮౧	౭	పత్న్వ్యాః	పత్న్యాః
౮౩	౬	తత్ప్రీతయోగినాం	తత్ప్రీతయోగినా
౮౪	౨	మధ్యగతాఽహర్వ్యతి	మధ్యగతమహర్వ్యతి
,,	౨౧	తదాభావాత్తా	తదభావాత్తా
౮౬	౨౫	యోనిసబంధ	యోనిసమ్బంధ
౮౮	౭	బూభృత్సు	భూభృత్సు
౮౯	౧౩	ప్రావర్ణజుష్టస్య	ప్రావర్ణజుష్టస్వ
౯౩	౧౯	నిశజ్ఞ	నిశ్శజ్ఞ
౯౪	౧౪	తథా	తదా
,,	౨౩	మామనాధృత్య	మామనాదృత్య
౯౫	౧౪	నజుహోహ్యాత్య	నజుహూయాత్య
౧౦౦	౮	యావాన్మాసత్రయం	యావన్మాసత్రయం
,,	౧౭	షడబ్దైశుద్ధిమా	షడబ్దైశ్శుద్ధిమా
౧౦౧	౧౯	త్యక్త్వాకృత్యత్వేన	త్యక్తాకృత్యత్వేన
,,	౨౫	గృహిణీ	గృహిణి
౧౦౨	౨౨	దేవోత్సవశ్శాద్ధ	దేవోత్సవశ్రాద్ధ
౧౦౩	౧	సద్యశౌచమ్	సద్యశ్శౌచమ్
౧౦౪	౨౧	సూతికాశౌదీ	సూతికాశౌచి

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦౬	౧౧	బ్రహ్మచారి	బ్రహ్మచారీ
౧౦౭	౯	యదాత్మాశుది	యదాత్మాఽశుది
౧౧౦	౧౩	కరణాప్రసక్తౌ	కరణప్రసక్తౌ
,,	౨౧	వర్జ్యైత్వమాహో	వర్జ్యైత్వమాహ
,,	౨౬	శావాసూతకాభ్యాం	శావసూతకాభ్యాం
౧౧౨	౪	శావోక్తం	శవోక్తం
,,	౬	త్వరంవర్ణం	ద్వారంవర్ణం
,,	౨౩	మజుర్యాత్	మలజుర్యాత్
౧౧౬	౨	విధివిధానేపి	విధ్యవిధానేపి
౧౧౮	౧౯	పాదయోరగ్రే	పార్శ్వయోరగ్రే
౧౧౯	౧౧	జ్ఞాతిమేవ	జ్ఞాతిమేవనా
,,	౧౬	యోషితా	యోతామ్
౧౨౦	౨౩	శూద్రప్రేతా	శూద్రస్ప్రేతా
౧౨౧	౧౮	త్రిరాచమేత్	త్రిరాచామేత్
౧౨౬	౭	మాసతుల్యా	మాసతుల్యాః
౧౨౮	౧౫	దత్తాస్యప్తైః	దత్తాస్యక్తాః

శ్రీఅఘవివేచనగ్రన్థశుద్ధాశుద్ధప్రకాశకపత్రికా

౧	౧౮	తత్పుత్రీపితా	తత్పుత్రపితా
౨	౨౧	అవాగ్గతా	అర్వాగ్గతా
,,	౨౬	దశాహపిణ్డః	దశాహాదిపిణ్డః
౩	౨	దాహస్యతదానీమభావే	దాహాభావాదినా
౪	౭	సపిణ్డానాంస్యాత్	సపిణ్డానాం నస్యాత్
,,	౮	భ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం	భ్రాతృవత్
,,	౯-౧౦	పిత్రోరిత్యాది—ఇత్యుక్తప్రకారమేవేత్యన్తోగ్రన్థోఽధికః	
౭	౬	రాజ్ఞః	రాజ్ఞి

శ్రీ

శ్రీరస్తు.

శ్రీమద్ధారీతకులతిలకైర్వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథార్యైః

అఖిలవైదికకర్మానుష్ఠానసౌకర్యాయవిరచితమ్

స్మృతిరత్నాకరో నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గీపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లిక్కేణి శ్రీ సరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సర్వవిజయతేతరామ్

౧౮౮౪-౧౧-౪.

ప్రకటనా

యదభిలషితాని గృహ్యరత్నాది పుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యఙ్గార్యాత్తోఽధిగన్తవ్యాని, తే హి ప్రదానే ప్రేషణే చ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని.	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧-౧౨-౦	౦-౩-౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩-౮-౦	౦-౫-౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧-౩-౦	౦-౨-౦
దశనిర్ణయః	౧-౬-౦	౦-౨-౦
సుధీవిలోచనమ్	౩-౪-౦	౦-౫-౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౪-౦-౦	౦-౫-౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧-౨-౦	౦-౨-౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦-౭-౦	౦-౧-౦
ప్రయోగదర్పణః	౦-౮-౦	౦-౧-౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦-౯-౦	౦-౧-౬
ప్రపన్నపారిజాతమ్	౦-౨-౦	౦-౦-౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౦-౨-౦	౦-౦-౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౦-౧౨-౦	౦-౨-౦
ఆర్తిప్రబన్ధః	౦-౭-౦	౦-౧-౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦-౨-౬	౦-౦-౬

గృహ్యరత్నాది పుస్తకగళు అపేక్షితరాదరే అవుగళన్ను, మైసూర్లిరువ హిన్దూలైఫ్ ఇన్ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యనైయ్యఙ్గార్యరింద పడయబహుదు. అవరు కొడువదక్కాగలి కళుహిసువదక్కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను తేవిల్ రూపదింద కళుహిసువవరు రూపాయిగె ౧ ఆణే ప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

స్మృతిరత్నాకరస్థవిషయానుక్రమణికా

విషయానుక్రమణికా

విషయానుక్రమణికా

పు విషయాణి

పు విషయాణి

విషయానుక్రమణికా.

పదార్థాః.

సంస్కృతమ్	ద్రామిడమ్	తెలుగు
వేణుకాః	మూఙ్గిలరిశి	వెదురుబీయమ్
హస్తికాః	కానెల్లు	కారువడ్లు
...వారాః	కుళవ్వనెల్లు	దూసవడ్లు
...యఙ్గవః	దీవమల్లికై, కురవల్	కొఱ్ఱలు
...రిభేదాః	రాజాన్నమ్,దీవమల్లికై	రాజాన్నం మొదలైనవి
...రకమ్	వరక్ [మోదలానదు	వరిగెలు
...ద్రవమ్	వరిహుభేదఙ్గళ్	అళ్ళు మొదలైనవి
...ధాన్యమ్	శోళం కంబు మోదలా	జొన్నలు, సజ్జలు మొదలైనవి
...తిలోమాః	హీనజాతికళ్ [నదు	
...దళీ	వాళై	అరటి
...తికమ్	మా	మామిడి
...నసమ్	పెలా	పనసకాయ
...వల్లీ	పాహల్	కాకర
...గ్రీ	కణ్డంకత్తిరి	ముల్లుములక
...వ్యమ్	అవరై	చిక్కుడు
...హా	శిరువళుదలై	పెద్దములక

సంస్కృతమ్	ద్రావిడమ్	తెలుగు
వ్యాఘ్రనఖ	పుణ్ణు	కానుగ
కర్కన్ధూః	యిలన్దై	రేగు
ఉర్వారుకమ్	వెళ్ళరి	దోసకాయ
కార్కోటకమ్	వెళ్ తుప్పాహల్	తెల్లకాకర
సూరణమ్	కిళైఁ	కన్ద
క్షుద్రకన్దమ్	శిరుకిళఙ్గు	చిలుగోరు
మహాకన్దమ్	పెరుకిళఙ్గు	పెద్దగెణసు
వల్లికన్దమ్		కాయికన్ద
ఉత్పలకన్దమ్	శెఙ్కళునీర్కిళఙ్గు	చక్కల్వ
పిణ్డీతకమ్	మున్నై	వెల్లిగూర
శాకుటమ్	శెమ్బు	చామ
ముద్గమ్	పయిర్	పెసలు
ఆఢకమ్	తువరై	కందులు
కుళుత్థమ్	కొళ్ళు	ఉలువలు
తిల్వః		లొద్దుక
మసూరమ్	కడలై	శెనిగలు
మాషమ్	ఉళున్దు	మినుములు
జీవన్తీ	పాలై	పాల
క్షురసీ	తురాయి	చాగిరాశి
బాష్పమ్	కీరై	తోటకూర
కోశాతకీ	పెరుంపీర్కమ్	బీరద్వయమ్
అలాబు	కుంబైబ్బోరైకాయ్	కుణ్డసొరకాయ
సూరణద్వయకన్దమ్	కాట్టుకిళఙ్గై	అడవికన్ద, ఊరుకన్ద
హింగుః	శోవన్నపెరుఙ్గాయమ్	యెఱ్ఱహిఙ్గువ
గృఞ్జనాదికశాకాః	మురిఙ్గైకుఞ్జిము వాన్నవై	యెఱ్ఱముసుగ, తెల్లముసుగ మొదలైనవి
ఆరనాళద్వయమ్	త్రిఫలైయో డెకూడిన కాడియమ్, వెఱుం కాడియమ్	త్రిఫలామిశ్రితకలిన్ని ఉత్తకలిన్ని
త్రిఫలా	కడుక్కాయ్, తాన్రిక్కాయ్	కరకకాడి, వుశికెలు

పదార్థాః.

సంస్కృతః.	ద్రావిడమ్.	తెలుగు.
శాకుటభేదాః	శేమ్బు, నీర్చేమ్బు, కొలైచేమ్బు.	చామ, నిరుచామ మొదలైనవి
బింబమ్	కోవై	తొండకాయ
అలకః	కువళై, శిత్తవళై, కుమ్మట్టిముదలానవై	చిరుచిక్కుడు, తుర్జిమొదలైనవి
ఉత్పలత్రయమ్	అల్లి, శెవ్వల్లి, అమ్బల్	తెల్లఉల్లి, యఱ్ఱఉల్లి, చిన్నఉల్లి
కుముదద్వయమ్	నైదల్, కరునైదల్	తెల్లకలువ, నల్లకలువ
బృహతీభేదః	కత్తరి, ముళ్ళుకత్తరి, శెఙ్గత్తరిముదలానదు	వంకాయ, ముల్లువంకాయ మొదలైనవి
కారవల్లీభేదః	మెరిపాహల్ కొమ్బుపాహల్, కాట్టుప్పాహల్	పొట్టకాకర, పెద్దకాకర, అడవికాకర
కర్కోటకమ్	నరుకారై	బహూరి
సహకారభేదః	తేమా, నజ్జెరిమా, నాక్కైమా	తియ్యమామిడి మొదలైనవి
పనసద్వయమ్	పెలా, కాయిప్పెలా	వేరుపనస, కొమ్మపనస,
కదలీభేదః	పోవాళై, పేయన్, శెవ్వాళైముదలానదు	పచ్చఅరటి, నల్లఅరటి మొదలైనవి
కూష్మాణ్డమ్	పూశణికాయ్	గుమ్మడికాయ
కఛ్జాదిని	కాళాన్ముదలానవై	పుట్టగొగులు మొదలైనవి
కర్కటీ	కక్కరికాయ్	పంకాయ
కరవన్తమ్	పెరుంకళాకాయ్	వావిలికాయ
నిష్పావమ్	అవరైకాయ్	అనప, చిక్కుడు
గవాక్షమ్	మిళకొగ్గాయ్	బెణ్డకాయ
త్రపుసమ్	కక్కరీభేదమ్	కర్కటీభేదమ్
వాస్తుకమ్	పస్తుకీరై	శాకవిశేషమ్
కుమ్భీదళమ్	కాయనీణ్డుతురైయలై	ఆనగపాకు
భాండీ	ముళుక్కీరై	బొద్దికూర
ముద్గదళమ్	పయఱిలై	పెసరాకు
శాకినీ	కీరై	కొయ్యగూర

పదార్థాః.

సంస్కృతమ్	ద్రావిడమ్.	తెలుగు.
శతపర్వా	పారడై	యలకి చెప్పిహూర
అభ్రమ్	పోగాలత్తై	పోగలతా
కాలాయమ్	కడలై	శెనిగెలు
రాజాదనమ్	పలాప్పళమ్	పాలపణ్ణు
మాతులుఙ్గమ్	మాదళంపళమ్	దాడింబ
పర్పటః		పాపటకాయ
కలిఙ్గమ్	కొమ్మడికాయ్	పుచ్చకాయ
శిరః	తేఙ్గాయ్	టెంకాయ
కపాలమ్	చురైక్కాయ్	సోరకాయ
ఆత్రమ్	పుడోలుఙ్గాయ్	పొట్లకాయ, తెల్లములకి
నిర్యాసమ్	పిశిన్	బంక
శ్వేతవృన్తాకమ్	వెణ్కత్తిరి	తెల్లవంకాయ
అమాషముద్గమ్	ఉళున్దువయిర్ వ్యతిరిక్తం	మాషముద్గవ్యతిరిక్తమ్
పిణ్డమూలకమ్	మూలఙ్గి	ముల్లఙ్గీ
కరఞ్జకమ్	పుఙ్గు	కానుగ
తిలపిష్టమ్	పుణ్ణాక్	గానిగపిణ్డీ
గృఞ్జనమ్	ఉళ్ళి	ఉల్లి

స్మృతిరత్నాకర ౩ భా. శుద్ధపత్రికా.

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౨	౧౩	దత్తానుపాదానమ్	
౫	౩	ధర్మజ్ఞానాం	ధర్మజ్ఞ
౧౬	౭	హావపాత్యైశ్చ	హావణాత్యైశ్చ
౩౨	౧౪	రుత్బాదితా	రుత్పాదితా
౩౭	౨	రాత్ర్యర్ఘం	రాత్ర్యర్ధం
౪౮	౯	ముదచ్ఛరణ	ముచ్చరణ
౪౯	౧౩	దావపథా	దావసథా
౬౨	౧౪	ఆతో	అతో
౮౪	౧౬	పారాన్తరమ్	పాతాన్తరమ్
౯౦	౧౭	శతం చగుణం	శతం చతుర్గుణం
౯౯	౭	జసోదానం	జపోదానం
,,	౧౨	రచిన్త్రాత్మా	రచిన్త్యాత్మా
౧౦౦	౨	ద్వయోపాన్వనం	ద్వయోస్సానం
౧౦౧	౨౩	ఖియతే	ఖిధీయతే
౧౦౫	౨	ద్విశతిం	ద్వింశతిం
౧౦౮	౧౮	భతృకయో	భర్తృకయో
౧౧౫	౧౧	తస్మాన్నిపీడ	తస్మాన్నపీడ
౧౧౬	౧౭	వయంధిష్మ	వయంధ్విష్మ
౧౧౯	౧౮	విషేషమాహ	విశేషమాహ
౧౨౯	౯	నక్షైస్పృశేత్	నక్షైస్సృశేత్
౧౨౨	౩	దవిగత	దవిగీత
,,	౯	నరస్యపాకాది	నరశ్వపాకాది
౧౨౬	౩	గధర్భా	గదర్భా
,,	,,	గధర్భ	గదర్భ
,,	౧౨	పుణ్డ్రివినా	పుణ్డ్రంవినా
,,	౧౩	ష్మశాన	శ్మశాన

[illegible]

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౨౬	౧౮	స్మశాన	శ్మశాన
౧౨౭	౧౯	ఉమాంయా	ఉమయా
”	౨౧	ఆత్ర	అత్ర
౧౩౨	౨౨	పౌత్రిణాశ్యద్భిః	పౌత్రిణాద్యద్భిః
౧౩౪	౫	ఋచస్యాన్తై	తృచస్యాన్తై
”	౧౦	తృృచస్యాన్తే	తృచస్యా
౧౩౫	౨	ఋషిచ్ఛన్దో	ఋషిశ్ఛన్దో
”	౩	ఋషిచ్ఛన్దో	ఋషిశ్ఛన్దో
”	౧౨	వలోఖ్యపితామహ, నారాయణ	వలఖ్యపితామహనారాయణ
౧౩౬	౧౬	స్త్రీణాదుద్ధృత్య	స్త్రీణ ఉద్ధృత్య
౧౩౭	౨౧	లోకప్రసక్తేః	లోపప్రసక్తేః
౧౪౩	౨౩	ధీయోహోనశ్చ	ధియోయోనశ్చ
౧౪౪	౩	కలాకల్ప	కళాకల్ప
౧౪౭	౧౩	ఛన్దాసి	ఛన్దాంసి
”	౨౧	కాన్త్యర్థాః	కాన్త్యర్థాః
౧౪౮	౨౩	కరన్యాసం	కరన్యాసౌ
”	౨౪	న్యాసమనన్త	న్యాసఅనన్త
”	”	అఙ్గన్యాసంతతఃప్రో క్తమేతన్యాయ	అఙ్గన్యాసస్తతఃప్రోక్తపతన్యాయ
౧౫౦	౮	దుర్వాసః	దుర్వాసాః
౧౫౩	౧౫	ముక్తిత్రిర్న్యాస	ముక్తిత్రిన్యాస
”	౧౭	గృహాస్తే	గృహాస్త్రై
౧౫౪	౨౧	ముహాప్రిసారథేయా	ముహాప్రిసారథేయా
౧౫౯	౫	సర్వాభీష్టం	సర్వాభీష్టం

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౫౯	౫	మార్గేణసజ్జపేత	మార్గేణ సంజపేత
,,	౬	దీశ్వరీస్మృతః	దీశ్వరఃస్మృతః
౬౧	౪	అసిద్దమ్ ।	అసిద్ధమ్ ।
౬౩	౫	ద్దైవతబాహ్మణేన	ద్దైవతేన
,,	౬	న్త్రైణజపతి	న్త్రైణయజతి
,,	,,	వాసస్థాణుర్త్వృద్ధతి	వాస్థాణుంవర్ధతి
,,	౭	యో వేదమన్త్రైస	యోమన్త్రైమన్త్రై వేదస
,,	౯	ఛన్దాసి	ఛన్దాంసి
,,	,,	తస్మాదేవమన్త్రై	తస్మాదేతానిమన్త్రై
౯౪	౯	యావ్యయే	యాత్యయే
౧౦౫	౨౦	ద్వయనపన్జ్వార్థః	ద్వయనపిధావార్థః
౧౧౧	౧౯	గృహ్ణాన్ద్వియే	గృహ్ణాన్ద్వివై
౧౧౩	౧౮	విశ్వాంహాపా	విశ్వాష్టాపా
,,	౨౧	కూర్పశ్రేష్ఠో	కూర్చశ్రేష్ఠో
౧౧౭	౬	ప్యాధికాః,ప్ర	ప్యాధికాఃప్ర
,,	౧౨	అత్రపిషేవ	అత్రవిశేవ
౧౨౧	౮	క్రయః - ప్రసిద్ధః	క్రయఃప్రసిద్ధః
,,	౭	క్షత్రియేష్వైవ	క్షత్రియష్వైవ
,,	౯	వృద్ధ్యర్షం	వృధ్యర్థం
౧౪౭	౨	పత్రైవర్త్రై	పత్రైర్వస్త్రై
౧౫౪	౨౦	యశ్చిత్రిళ	యశ్చిత్తీళ
౧౮౪	౯	స్త్రీశుద్దిరర్థ	స్త్రీశుద్ధిరర్థ
౧౮౬	౮	దుగర్షి	దుగర్ధి
౧౮౭	౭	మేద్విజః ।	మేద్ధ్విజః
౧౮౯	౭	ద్యథావిథి	ద్యథావిధి
౧౯౧	౨౩	స్త్రీసంసేత్త	స్త్రీశంసేత్త

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౨౭౨	౬	గఙ్గామహా	గఙ్గామాహా
,,	౧౩	సన్ధ్యాపాసన	సన్ధ్యోపాసన
౧౭౩	౧౭	స్నాయాదిప్స	స్నాయాద్విప్ర
౨౭౪	౧౯	నిరఙ్జమ్	నిరఙ్జనమ్
,,	౨౩	మధ్యన్దిదినేతు	మధ్యన్దినేతు
,,	౨౫	మధ్యాహ్నాత్ప	మాధ్యాహ్నాత్ప
౨౯౦	౧౮	యోగాదిగమ్యమ్।	యోగాధిగమ్యమ్.
,,	౨౪	అధాతే	అథాతే
౨౯౨	౨౪	అనుష్ఠుబ	అనుష్టుబ
౨౯౯	౧౭	శృఙ్గబేరో	శృఙ్గిబేరో
౩౦౦	౧౨	కోద్రవాది	కోద్రవాదీ
,,	౧౯	ధాన్యగాత్రి	ధాన్యంగాత్రి
౩౩౯	౨౪	కుత్సుయః	కుత్సయః
౩౪౪	౧	త్ర్యైచం	త్రైచం
౩౪౫	౧	ఛిఛ్ట్రాసనే	ఛిఛ్ట్రాశనే
౩౪౯	౧	న్నంచ	ష్టంపగ్రయాన్నంచ
౩౬౧	౧౦	త్రికాణ్ణీష్మరణాత్	త్రికా...రణాత్
౩౬౪	౬	పితస్సర్వే	పితరస్సర్వే
౩౬౯	౧౧	బావ్యాభ్యన్తర	బాహ్యాభ్యన్తర
,,	౧౭	నిషిద్ధమ్	నిషిద్ధమ్.
౩౮౦	౨౨	ద్వాబ్బాబాహుభ్యాం	ద్వాబ్బాహుభ్యాం
౩౮౫	౨౦	వృషతోదః	వృషతోదః.
౩౮౯	౧౫	దృషాత్వా	గృహీత్వా
౩౯౦	౧౬	గృహేవృతు	గృహేపుత్ర

శ్రీః

శ్రీరస్తు.

వైద్యనాథదీక్షితవిరచితే

స్మృతిముక్తాఫలే

శ్రాద్ధకాణ్డో నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిప్పురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస తిరువల్లిక్కేణి శ్రీసరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సా విజయతేతరామ్

౧౮౮౯-౧-౧

ప్రకటనా

యద్యభిలషితాని గృహ్యరత్నాది పుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్ష్యూరేన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యవైయ్యఙ్గార్యతోఽధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణే చ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧-౧౨-౦	౦-౩-౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩-౮-౦	౦-౫-౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧-౩-౦	౦-౨-౦
దశనిర్ణయా	౧-౬-౦	౦-౨-౦
సుధీవిలోచనమ్	౩-౪-౦	౦-౫-౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౪-౦-౦	౦-౫-౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧-౨-౦	౦-౨-౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦-౭-౦	౦-౧-౦
ప్రయోగదర్పణః	౧-౮-౦	౦-౧-౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦-౯-౦	౦-౨-౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౦-౨-౦	౦-౦-౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౦-౧౨-౦	౦-౨-౦
ఆర్తిప్రబన్ధః	౧-౭-౦	౦-౧-౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦-౨-౬	౦-౦-౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగళు అపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూరల్లిరువ హిన్దూ లైఫ్ ఇన్ష్యూరేన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యవైయ్యఙ్గార్యరింద పడయబహుదు. అవరు కొడువదక్కాగలి కళుహిసువదక్కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదింద కళుహిసువవరు రూపాయి ౧ క్కే ఒంబాణె ప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

యశాృద్ధకాణ్డస్థవిషయానుక్రమణికా.

పు	విషయాః
౧౮౩	మాసికానాం పార్వణైకోద్దిష్టవ్యవస్థా
,,	ప్రత్యాబ్దికే పార్వణవిధిః [ధిః
౧౮౬	పితామహాదీనాం పార్వణవి
,,	భగిన్యాదీనాం సాపిణ్డ్యాత్ప్రర మేకోద్దిష్టవిధానేన మాసికాది
౧౮౮	సాపిణ్డ్యాత్పర మేకోద్దిష్టే దేవ వరణ నియమః
౧౮౯	శస్త్రాదిహతానాం చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టవిధానా మహాలయశ్రాద్ధనిరూపణమ్
౧౯౦	సన్యాసినాం పార్వణమ్
౧౯౨	సపిణ్డీకరణవిధిః
౧౯౪	వత్సరాన్తే మేసపిణ్డీకరణప్రకారస్తత్కాలశ్చ
౧౯౫	వర్ణభేదేన సాపిణ్డ్యకాలః
౧౯౬	పర్యాప్తే కాదశాహే అహితాగ్నికర్తృక సాపిణ్డ్యమ్
౨౦౦	సాపిణ్డ్యకరణే ముఖ్యకర్తృభేదేనధికారః
౨౦౧	సాపిణ్డ్యాధికారినిరూపణమ్
,,	కర్తరేవ స్త్రీణాం నముఖ్యగాదేః
౨౦౩	అపుత్రబ్రహ్మచారిసాపిణ్డ్యమ్
,,	పతితాదీనాం సాపిణ్డ్యనిషేధః
౨౦౪	వృత్తిరనుసృత సాపిణ్డ్యవిధిః
౨౦౬	క్రమసాపిణ్డ్యనిరూపణమ్
౨౦౮	పతిత్రైపుస్త్రీహసాపిణ్డ్యనిషేధః
౨౦౯	సపిణ్డీకరణప్రకారః
౨౧౪	మాతృసాపిణ్డ్యవిధిః [నః
౨౨౦	మాత్రాదిసాపిణ్డ్యే గోత్రనియ
౨౨౨	స్వసూత్రాలాభవిధిః
౨౨౪	పునస్సాపిణ్డ్యపార్వణవిధిః
,,	సపిణ్డీకరణాదావగ్నినిర్ణయః
౨౨౫	విధురవిషయే లౌకికాగ్నిహోమనిషేధః
౨౨౮	పాణిహోమవిధిః
౨౩౧	మృతపత్న్యాం రజస్వలాయాం స్నాత్వా మాఙ్గల్యసూత్రవిసర్జనమ్
,,	ఏకపుత్రపక్షే సంవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యవద్ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యస్యనిరవకాశత్వమ్
౨౩౨	సాపిణ్డ్యవిమర్శః
౨౩౪	సోదకుమ్భశ్రాద్ధవిధిః
౨౩౫	కర్తృమృతావవశిష్టసోదకుమ్భమాసికాదివిధినిషేధః
౨౩౮	పిత్రోర్మరణాబ్దే స్నానాది ని
౨౩౯	పిత్రోర్మరణాబ్దే దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధః
౨౪౦	ఏకస్మిన్దినే ఏకకర్తృకైకోద్దేశ్యకశ్రాద్ధద్వయనిషేధః
౨౪౨	దేవతాభేదే ఏకస్మిన్దినే శ్రాద్ధద్వయానుష్ఠానమ్
౨౪౩	మాతాపితృశ్రాద్ధసన్నిపాతేవ్య
౨౪౪	అనేకసన్నిపాతే [వస్థా
౨౪౫	సపిణ్డానాం శ్రాద్ధసన్నిపాతే
,,	భ్రాతృభగిన్యాదీనామేకోద్దిష్టం
౨౪౬	ఏకాదశాహే అన్తరితశ్రాద్ధాపవాదస్త్రయోదశేపక్షశ్చ
౨౪౯	అర్ఘనిరూపణమ్

వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డస్థశుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పు॥ పే	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౮	౧౭	మాతులస్యసుతస్య	మాతులస్యాసుతస్య
"	౧౯	పితామాచానపత్యో	పితామాతాచానపత్యో
౩౯	౨౪	గ్నిరోగతి	గిరోగత
౫౨	౧౪	గ్రాహ్యోహ్యమ్	గ్రాహ్యమ్
౮౬	౩	మధ్యేపిఅపు	మధ్యేప్యపు
"	౨౦	మాసైన	మాసైవ
౬౨	౧౩	మాతులస్యసుతస్య	మాతులస్యాసుతస్య
౬౧	౧౩	ద్వితియే	ద్వితీయే
౭౨	౭	సమాహితాః	సుసమాహితాః
"	౧౦	పాషాణాంతత్ర	పాషాణంతత్ర
౭౩	౧౪	పివందశమ	పవందశమ
"	[illegible]	[illegible]ఠాతిప్పిణ్డ	యావత్పిణ్డ
"	[illegible]	[illegible]త్రినవమ	నక్షత్రనవమే
౭౬	[illegible]	[illegible]ర్వాతీనవ	ర్వాతీనవ
"	[illegible]	[illegible]	త్రై
–	[illegible]	[illegible]	[illegible]

పుట	పంక్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦౪	౨౪	వవాథిక్భృత్యా	వవాదిక్భృత్యా
౧౧౧	౧౯	తోయపిణ్డం	తోయంపిణ్డం
౧౧౭	౨౭	హ్యనిర్దిశమ్	హ్యనిర్దిశమ్
౧౩౬	౧౬	బహుతిథా	బహుతిథే
౧౩౭	౧౬	సంస్మృతమ్	సంస్మృతమ్
౧౩౮	౧౯	ర్ధ్వదేహికం	ర్ధ్వదైహికం
,,	౨౧	దూర్ధం	దూర్ధ్వం
౧౪౯	౨	యాతాం	తాయాం
,,	౧౫	సపిణ్డాన్తం	సపిణ్డాన్తం
౧౫౦	౭	విమిత్తమరణ	విమిత్తవరణ
,,	౨౦	ప్రత్యాసక్తి	ప్రత్యాసత్తి
౧౫౪	౧౭	హంతవతాం	హంతివితాం
౧౫౯	౨	బాహ్మణైరిరై	బ్రాహ్మణైరితరై
౧౬౨	౧౫	గృహ్ణీమ్	గృహ్ణీమ్
,,	౧౭	మృగస్యాచ్చ	మృతస్యాచ్చ
౧౬౪	౨౧	అథస్తు	అథస్తు
౧౬౫	౪	మాత్రతాద్యం	మాన్యత్రాద్యం
౧౬౮	౨	పకోద్దిష్టే	ఏకోద్దిష్టే
౧౭౦	౧౭	సపిణ్డ్యా	సాపిణ్డ్యా
౧౭౬	౧౨	తాన్తరం	కాలాన్తరం
౧౭౭	౬	కర్షస్యాత్పు	కర్షస్యాత్పు
౧౭౮	౭	మాసంసంవత్స	మాససంవత్స
,,	౮	సావత్సరమ్	సంవత్సరమ్
౧౮౦	౧	ఉభయతా	ఉభయథా
,,	౧౧	విరోధాద్విష్టా	విరోధాద్విష్టా
౧౮౧	౮	కుర్యాద్విస్త్రి	కుర్యాద్విస్త్రి
౧౮౨	౧౬	అపక్వపాత్యపకు	అపక్వపాత్యపకు
౧౮౩	౫	ధావవస్థా	ధానవ్యవస్థా
౧౮౪	౨౩	మేకోద్దిమేకాదశే	మేకోద్దిష్టమేకాదశే
౧౯౨	౮	విశ్వేదెవవిషయే	విశ్వేదేవవిషయే
౧౯౬	౧౬	విప్రాణాంమా	విప్రాణాంవా
౨౦౧	[illegible]	[illegible]ద్వేకాదశ్యా	[illegible]ద్వేకాదశ్యా

పుట			శుద్ధమ్
		...వాను	పిలుస్నవాను
[illegible]	[illegible]	...వాను	పిలుస్పవాను
,,	౧౬	జీవపిత్న...	జీవపిత్నక
౨౦౬	[illegible]	[illegible]	పక్షికమ్
౨౦౯	౧౦	శిష్టోదకేపిత	శిష్టోదకేనపిత
౨౧౨	౧౫	ధూపధీపం	ధూపదీపం
౨౨౧	౭	కాలాదరే	కాలాదర్శె
౨౨౨	౧౨	సాయానుష్ఠాతిప్ణ్ణ	సాయానుష్ఠ్సాతిప్ణ్ణ
౨౨౮	౧౬	పిశ్వేదేవ	విశ్వేదేవ
,,	౧౭	భోజనేప్సైప	భోజనపాత్రేప్సైవ
౨౨౯	౧౯	ధానేనాపానా	ధానేనాపాపనా
౨౩౪	౨౦	విశ్వేదెవ	విశ్వేదెన
౨౩౬	౧	శ ్తిపయే	శక్తివిషయే
౨౩౭	౧	పా ్రదీవాసవ్య	పాత్రాదివావ్య
,,	౧౨	ర్యవస్థితః	ర్యవస్థితే
౨౩౮	౨౫	యిదన్న్సాధ్యం	యిదన్యసాధ్యం
౨౩౯	౮	ఉపకర్మైత్యేన్యే	ఉపాకర్మైత్యాన్యే
,,	౨౩	ద్వయోనోక్తి	ద్వయేనోక్తి
౨౪౮	౧౯	మిష్టేపూర్తా	మిష్టాపూర్తా
౨౫౧	౯	ఇత్యైతద్దక్షిణా	ఇత్యేతద్దక్షిణా
౨౫౪	౨౨	నాపిజాతే	నాపిజాతః
౨౫౬	౧౭	పత్నామా	పత్న్యామా
౨౪౭	౧౨	వస్తే ్రన్య	వస్త్రధాన్య
౨౫౮	౧౮	యితే,త్స్వముచ్య	యిత్స్వముచ్యతే
౨౬౫	౧౮	త్స్వస్వధాహవన	త్స్వస్వధాభవన
౨౭౬	౨౦	ప్రార్థవిఘ్నా	ప్రార్థవిఘ్న
౨౭౭	౧౧	సాయానుశ్రాద్ధం	హాహశ్రాద్ధం
౨౮౫	౨౪	జాతయో	జాయతే
౨౯౨	౧౯	ఇత్యేత్రి ్రంశ	ఇత్యేతత్త్రింశ
౩౦౧	౧౨	షష్టిర్భిర్దివసైః	షష్టిభిర్దివసైః
౩౦౭	౧౧	హితకాలా	హితకాలా
,,	౨౪	లాకాహిన్నశక్తి	లాకాహతశక్తి

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	
౩౧౦	౪	ద్వారాషాఢాసం	
౩౧౨	౪	ద్విజశ్రాద్ధేన	
,,	౨౪	సపతీకత్వ	
౩౨౧	౭	పవంచ్చాహాగ్నే	శ్రాద్ధే ... నాగ్నే
,,	౧౯	పితుస్స్వనామ	పితుస్స్వనామ
౩౩౦	౨	యుద్దైశాన	యుత్రైశాన
౩౩౧	౮	తస్మపి	గస్మిన్నపి
౩౪౦	౨౭	నచాన్యల్లఘు	నచాన్యల్లఘు
౩౪౨	౨	వైశ్వవేవంతు	వైశ్వదేవంతు
౩౫౩	౪	స్మృతాహ్యతా	స్మృతాహ్యతే
౩౬౫	౨౪	ర్భుజ్జీతా	ర్భుఞ్జీత
౩౬౬	౨౫	మధ్భుసు	మధ్వృస్తు
౩౬౮	౧౮	స్వేనాధిగే	స్వేనాధిగే
,,	౨౨	కులవానానం	కులవానానం
౩౭౨	౧౧	లౌకికపఫల	లౌకికఫల
౩౮౨	౧	వ్యశ్చవరేవర్శ్చ	వ్యశ్చపరేవర్శ్చ
౩౮౮	౭	...లైర్వాపి	...లైర్వాప్రిహ
౩౯౬	౨	ఇతరనిషిద్ధ	ఇతరన్నిషిద్ధ
౩౯౮	౨౪	త్వాదిభిబాః	త్వాదిభిర్భావః
౪౦౦	౨౨	ప్రశ్యతే	ప్రశస్యతే
౪౦౮	౮	వైశ్వవేవే	వైశ్వదేవే
౪౧౨	౨౧	హ్యవయొత్	హ్యవయేత్
౪౧౪	౩	...బాద్ధప్రివమ్	...బాధుప్రివమ్
,,	౧౮	కుర్యాత్వాప్రాణి	కుర్యాత్ప్రాణి
౪౨౭	౯	శ్రాద్ధభూమిం	శ్రాద్ధభూమిం
,,	౧౨	ప్రమోగకర్ధ్రి	ప్రయోగకర్ద్రి
౪౩౭	౧౭	త్రపిం బుద్ధ్వా	తృప్తింబుద్ధ్వా
౪౩౯	౭	విశ్వదేవార్థ	విశ్వదేవార్థ
౪౪౦	౧౯	విశ్వేదేవనిష్ఠ	విశ్వేదేవనిష్ఠ
౪౪౮	౨౦	మత్స్యేవ	మత్స్యేవ
౪౪౯	౫	...స్తరవ్యవ	...స్తరవవ్యవ
౪౫౭	౧౪	[illegible]	[illegible]